LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

STASYS ŠALKAUSKIS

# RINKTINIAI RAŠTAI

## II

## PEDAGOGINĖS STUDIJOS

ROMA 1991

Prof. STASIO ŠALKAUSKIO

atminimui

jo mirties 50 metų sukakties proga

THE LITHUANIAN CATHOLIC ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

STASYS ŠALKAUSKIS

# COLLECTED WRITINGS

## II

Roma 1991

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

STASYS ŠALKAUSKIS

# RINKTINIAI RAŠTAI

## II

## PEDAGOGINĖS STUDIJOS

1991
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
Piazza della Pilotta 4
ROMA

Redagavo

Dr. JUOZAS GIRNIUS

KU biblioteka
093000274625

© Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991

Spaustuvės išlaidos apmokėtos prof. dr. Kaziui Alminui
ir kun. dr. Justinui Vaišvilui prisidėjus.

---

Spausdino «Pliniana» spaustuvė Sėlci Umbro miestelyje (Perugia, Italia)

P 2726

# LEIDĖJŲ ŽODIS

Darbuojantis nenormaliomis knygų leidimui sąlygomis — vien tik nuo kitų pareigų atliekamu laiku — antrasis Šalkauskio Raštų tomas, *Pedagoginės studijos*, tepasirodo tik po penkerių metų: pirmasis tomas, *Filosofinės studijos*, pasirodė 1986 metais.

Šis *Pedagoginių studijų* tomas susidarė nenormaliai storas. Buvo numatyta *Visuomeninį auklėjimą* ir *Lietuvių tautos ugdymą* palikti trečiajam tomui. Tačiau abi studijos ypač šiuo metu yra labai aktualios, neatrodė galima jų spausdinimą atidėti dar keleriems metams. Be to ir trečiajam tomui dar lieka gausi medžiaga.

Okupavus Lietuvą 1940 metais, studija *Pilnutinio religinio ugdymo pagrindai* liko nebaigta spausdinti. Šiame tome perspausdinama tik pirmoji studijos dalis, pasirodžiusi *Soter* žurnale 1939 metais. Antroji studijos dalis gal su laiku atsiras kokiame nors archyve, nes studija, nėra abejonės, buvo parašyta.

Kai kurių studijų metrika liko nenurodyta: *Įvedamoji pedagogikos dalis* (*Sisteminga santrauka*) buvo išleista Kaune 1935 m., perspausdinant ją iš *Logos* 1935 m. 1 numerio. *Bendrosios pedagogikos paskaitos* ir *Dorinis, estetimis ir religinis auklėjimas* spausdinami pirmą kartą iš per rankas 1986.XII.5 d. gautų rankraščių (siųstų gal kan. S. Kiškio ar kun. Broniaus Bulikos). Paskutinis šių veikalų — *Dorinis, estetinis ir religinis auklėjimas* — šioje knygoje išskirstytas į tris atskiras dalis: *Dorinimo mokslas*, *Estetinimo mokslas* ir *Religinimo mokslas* (nes buvo antraštėje tik dirbtinai sujungti į vieną kursą). *Lavinimo mokslas* gautas kun. Broniaus Bulikos rūpestingumo dėka, iš 1939 m. žurnalo *Logos* 1 numerio.

Trečiajam tomui, *Miscellanea*, mišriai lieka tiek filosofiniai, tiek pedagoginiai ir ideologiniai veikalai, kurių du stambesni: *Logika*, dar niekur nespausdinta, ir *Mokslinio darbo metodika*, jau susilaukusi dviejų leidimų, bei kiti vertingi smulkesni straipsniai.

Didelė padėka priklauso Dr. Juozui Girniui, redagavusiam ir šį antrąjį tomą, o taip pat įvairiems pagalbininkams dalimis ar ištisai tvarkiusiems korektūras: Onai Girniuvienei, kun. Dr. Kazimierui Ambrasui, S. J., Dr. h.c. Angelei Avižonienei, kun. Prof. Dr. Pauliui Rabikauskui, S. J.

Kun. A. Liuima, S. J.

Brig (Šveicarija), Marijos Gimimo šventė,
1991 m. rugsėjo 8 d.

# TURINYS

Leidėjų žodis (A. Liuima, S. J.) . . . . . VII

ĮVEDAMOJI PEDAGOGIKOS DALIS

ĮŽANGA

PEDAGOGIKA KAIPO MOKSLAS . . . . . 2

1. Pedagogikos esmė ir savybės . . . . . 2
2. Pedagogikos santykiavimas su pedagoginėmis disciplinomis . . . 5
3. Pedagogika ir jos padedamieji mokslai . . . . . 7
4. Kiti pedagogikos mokslo klausimai . . . . . 9

Pirmas skyrius: PEDAGOGIKOS PAGRINDINĖS SĄVOKOS . . . . . 12

1. Ugdymo esmė . . . . . 12
2. Ugdymo savybės . . . . . 14

Antras skyrius: UGDYMO TIKSLAI IR IDEALAI (Siekiamoji priežastis) . . 16

1. Pedagoginis vertėmokslis, kaipo pedagoginės teleologijos pagrindas 16
2. Ugdymo uždaviniai . . . . . 21
3. Pilnutinio ugdymo sistema . . . . . 24

Trečias skyrius: UGDYTINIS KAIPO UGDYMO VEIKINYS-VEIKSNYS (Materialinė priežastis) . . . . . 27

1. Ugdytinio ugdomumas . . . . . 27
2. Ugdymo individualizacija ir jos veiksniai . . . . . 29
3. Ugdymas ir ugdytinio ugdymasis . . . . . 36

Ketvirtas skyrius: VYKDANTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI IR VEIKĖJAI (Vykdančioji priežastis) . . . . . 40

1. Pašauktieji ugdymo veiksniai . . . . . 40
2. Atsitiktiniai ugdymo veiksniai . . . . . 46
3. Ugdymo veikėjai . . . . . 47

Penktas skyrius: FORMUOJANTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI (Formalinė priežastis) 49

1. Ugdomasis idealas . . . . . 49
2. Ugdytinio prigimtis ir asmuo . . . . . 50
3. Ugdytojo asmenybė . . . . . 50
4. Ugdomosios gėrybės . . . . . 51

## BENDROSIOS PEDAGOGIKOS PASKAITOS

1. Pedagogikos mokslo esmė ir savybės . . . . . 53
2. Pedagogikos šaltiniai ir metodas . . . . . 60
3. Pedagogikos reikšmė . . . . . 70
4. Pedagogikos suskirstymas . . . . . 75

1. Ugdymo esmė ir savybės . . . . . 79

a. Ugdymo galimumas . . . . . 82
b. Ugdomoji teisė ir valdžia . . . . . 84
c. Ugdymo sąmoningumas ir tikslingumas . . . . . 86

2. Ugdymo tikslas, vertybės, uždaviniai ir pareigos . . . . . 88

a. Bendrosios ugdymo pareigos . . . . . 88
b. Ugdymo tikslai . . . . . 97
c. Ugdomosios vertybės . . . . . 102
d. Ugdymo uždaviniai . . . . . 105

3. Ugdymo objektas, arba auklėtinis . . . . . 134

a. Auklėtinio amžius . . . . . 136
b. Auklėtinio lytis . . . . . 156
c. Auklėtinio individualybė . . . . . 179
d. Auklėtinio temperamentas ir intelektualinis savitumas . . . . . 186
e. Auklėtinio kilmė ir nenormalybės . . . . . 196

4. Ugdymo veiksniai ir veikėjai . . . . . 200

a. Šeima . . . . . 202
b. Valstybė . . . . . 205
c. Bažnyčia . . . . . 206
d. Aplinka . . . . . 208
e. Auklėtojas . . . . . 210

5. Ugdymo lytis . . . . . 219

a. Ugdymas šeimoje . . . . . 220
b. Ugdymas vaikų įstaigose . . . . . 221
c. Privatus auklėjimas . . . . . 221
d. Auklėjamosios įstaigos . . . . . 222
e. Mokyklos . . . . . 227
f. Karinė tarnyba . . . . . 229
g. Jaunimo draugijos . . . . . 232

6. Pagrindiniai ugdymo principai . . . . . 234

a. Pasaulėžiūros principas . . . . . 234
b. Universalumo principas . . . . . 234

c. Aiškiai bei tiksliai pastatyto tikslo principas . . . . . 235
d. Prideramo ugdomųjų pareigų santykiavimo principas . . . . . 235
e. Ugdymo individualizacijos principas . . . . . 235
f. Pedagogo asmens reikšmingumo principas . . . . . 235
g. Ugdymo atbaigimo ir savarankiškumo principas . . . . . 236

## DORINIMO MOKSLAS

Įžanga: Dorinimo mokslas ir jo savybės . . . . . 237

I. Dorinimo tikslai . . . . . 239

II. Formaliniai dorinimo uždaviniai . . . . . 243

1. Dorinis asmuo . . . . . 243
2. Būdo lavinimas . . . . . 248
3. Sąžinės auklėjimas . . . . . 266
4. Auklėjimas sugebėjimo būti laimingam . . . . . 270

III. Dorinimo sąlygos bei priemonės . . . . . 275

1. Dorinimo sąlygos . . . . . 275
2. Dorinimo priemonės . . . . . 278

IV. Dorinimo veiksniai . . . . . 283

V. Kai kurie specialieji dorinimo uždaviniai . . . . . 290

1. Auklėjimas tvardymuisi . . . . . 290
2. Seksualinis auklėjimas . . . . . 291
3. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba . . . . . 295
4. Moterų auklėjimas . . . . . 313
5. Dorinimas ir religija . . . . . 315

## ESTENTINIMO MOKSLAS

1. Estetinimo mokslas ir pedagogikos sistema . . . . . 317
2. Estetinio lavinimo sąvoka ir savybės . . . . . 317
3. Estetinio lavinimo tikslas ir uždaviniai . . . . . 321
4. Estetinio lavinimo sąlygos, priemonės ir metodai . . . . . 324
5. Estetinio lavinimo veiksniai . . . . . 334

## RELIGINIMO MOKSLAS

1. Religinimo tikslai bei uždaviniai . . . . . 335
2. Tikėjimo dorybė . . . . . 340
3. Meilės dorybė . . . . . 341
4. Vilties dorybė . . . . . 346
5. Autoritetas ir laisvė . . . . . 348

## PILNUTINIO RELIGINIO UGDYMO PAGRINDAI

Pratartis . . . . . 351

1. Religinė pedagogika ir jos objektas . . . . . 352
2. Religinis lavinimas . . . . . 365

## FIZINIS LAVINIMAS IR JO TIKSLAI

Įžanga: Fizinio lavinimo teorija, kaipo pedagogikos mokslo dalis . . . 381

1. Įvedamieji paaiškinimai apie fizinį lavinimą . . . . . 386

a. Fizinio lavinimo sąvoka . . . . . 368
b. Fizinio lavinimo reikšmė . . . . . 387

2. Bendras fizinio lavinimo tikslas ir atskiros ugdomosios jo vertybės 391

a. Bendras fizinio lavinimo tikslas objektyviniu ir subjektyviniu atžvilgiu . . . . . 391
b. Tvirta sveikata ir tikslus juslių veiklumas . . . . . 395
c. Fizinis stiprumas ir kūno paklusnumas valios reikalavimams . . . 398
d. Kūno gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai . . . 407

Užbaiga: Žvilgis į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarką . . . 418

## GEOPOLITINĖ LIETUVOS PADĖTIS IR LIETUVIŲ KULTŪROS PROBLEMA

1. Lietuvos geopolitinės padėties ypatybės . . . . . 422

a. Trijų besivaržančių galybių pasienis (limitrofinė padėtis) . . . . 422
b. Rytų ir Vakarų Europos takoskyra . . . . . 423
c. Tautinė teritorija su mišriomis periferijomis . . . . . 424
d. Buferinė valstybė su palinkimu į federalinę santvarką . . . . . 425

2. Tautinės lietuvių kultūros uždaviniai . . . . . 427

a. Kultūrinės paskirties įsisąmoninimas . . . . . 427
b. Kultūrinės sintezės kūrimas . . . . . 430
c. Kultūrinių antagonizmų derinimas . . . . . 435
d. Visuotinai reikšmingų kultūrinių vertybių siekimas . . . . . 437

## LAVINIMO MOKSLAS

Įžanga: Didaktikos mokslas ir jo savybės . . . . . 442

Pirmas skyrius: Protinimo supratimas ir jo tikslai . . . . . 446

1. Protinimo supratimas . . . . . 446
2. Protinimo tikslai ir uždaviniai . . . . . 448

Antras skyrius: PROTINIMO ORGANIZACIJA . . . . . 453

I. Mokykla, kaipo protinimo įstaiga . . . . . 453

1. Mokyklos supratimas . . . . . 454
2. Mokyklos pagrindinės funkcijos . . . . . 455
3. Mokykla, kaipo pedagoginė bendruomenė . . . . . 457
4. Mokyklų kategorijos . . . . . 459
5. Mokykla ir pasaulėžiūra . . . . . 462
6. Prigimtųjų ugdymo veiksnių vaidmuo mokyme . . . . . 463
7. Mokyklų organizacijos sistemos . . . . . 466

II. Išviršinės protinimo sąlygos . . . . . 471

1. Įvedamosios pastabos . . . . . 471
2. Profesinis mokytojo pasiruošimas . . . . . 473
3. Faktiškasis mokytojo sugebėjimas sėkmingai dirbti mokyklinį darbą . . . . . 477
4. Mokyklinė drausmė . . . . . 480

III. Išvidinės protinimo sąlygos . . . . . 484

1. Prideramas mokinio nusistatymas į savo mokytoją . . . . . 485
2. Susidomėjimas . . . . . 485
3. Dėmesys . . . . . 487
4. Receptyvumas, arba imlumas . . . . . 490
5. Savaveikliškumas . . . . . 493
6. Produktyvus kūrybiškumas . . . . . 495
7. Savaimingumas, kaip bendra pageidaujamoji visų išvidinių protinimo sąlygų žymė . . . . . 497

IV. Mokomasis lobis ir jo santvarka . . . . . 498

1. Bendrosios sąvokos . . . . . 498
2. Mokomųjų gėrybių atrinkimas mokomajam planui . . . . . 500
3. Mokomojo lobio suskirstymas pedagoginėmis kategorijomis . . . 502
4. Mokomojo plano santvarka . . . . . 504
5. Koncentracija . . . . . 508
6. Mokomosios programos sudarymas . . . . . 510

Trečias skyrius: BENDROJI PROTINIMO METODIKA . . . . . 511

Įžanga: Bendrosios pastabos apie metodikos mokslą . . . . . 511

1. Protinimo vyksmas . . . . . 513

a. Pažinimo vyksmas, kaipo pagrindas mokymosi vyksmui . . . 513
b. Mokymosi vyksmas . . . . . 515
c. Mokymo vyksmas . . . . . 517
d. Psichologinių protinimo tarpsnių sąranga ir reikšmė . . . . . 518
e. Loginiai pasisavinimo tarpsniai . . . . . 521

2. Mokymo metodai . . . . . 524

a. Metodo sąvoka . . . . . 524
b. Metodo sugretinimas su maniera ir šablonu . . . . . 525
c. Metodo reikšmė . . . . . 525
d. Metodas plačiąja ir siaurąja prasme . . . . . 526
e. Tetinio, teigiamojo, ir heuristinio, randamojo metodo supratimas 527
f. Tetinio ir heuristinio metodo jungimas . . . . . 529
g. Palyginamasis tetinio ir heuristinio metodo įvertinimas . . . 531
i. Kai kurie specialieji metodai . . . . . 532

3. Mokymo lytys . . . . . 533

a. Mokymo lyties supratimas . . . . . 533
b. Mokymo lyčių suskirstymas . . . . . 534
c. Rodomoji mokymo lytis . . . . . 535
d. Vaizduojamoji mokymo lytis . . . . . 539
e. Aiškinamoji mokymo lytis . . . . . 542
f. Išvystomoji mokymo lytis . . . . . 545
g. Sustiprinamai veikdinamoji mokymo lytis . . . . . 548
h. Pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis . . . . . 549

## VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS

Įžanga: Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais . . . . . 553

1. Du gyvenimo atžvilgiai: individualusis ir visuomeninis . . . . . 553
2. Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika . . . . . 557
3. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikais . . . . . 558
4. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai . . . . . 561

I. Visuomeninio auklėjimo tikslai . . . . . 564

1. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius 564
2. Visuomeninis idealas, kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas . . . . . 566
3. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas . . . . . 572

II. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės . . . . . 586

1. Teorinė priemonė – visuomeninio susipratimo lavinimas . . . . . 586
2. Praktinė priemonė – pratinimas dirbti visuomeninį darbą . . . . 597

III. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai . . . . . 605

1. Pasyviųjų visuomeninių nusiteikimų auklėjimas . . . . . 605
2. Aktyviųjų visuomeninių nusiteikimų auklėjimas . . . . . 616

IV. SPECIALIEJI VISUOMENINIO AUKLĖJIMO UŽDAVINIAI . . . . . 643

1. Politinis auklėjimas . . . . . 643
2. Ekoniminis auklėjimas . . . . . 665
3. Socialinis auklėjimas . . . . . 682
4. Tautinis auklėjimas . . . . . 701
5. Tarptautinis auklėjimas . . . . . 720

V. VISUOMENINIO AUKLĖJIMO VEIKSNIAI . . . . . 737

1. Visuomeninio auklėjimo priemonės ir veiksniai . . . . . 737
2. Šeima . . . . . 738
3. Mokykla . . . . . 740
4. Kariuomenė . . . . . 746
5. Bažnyčia . . . . . 747
6. Įstatymai . . . . . 748
7. Spauda . . . . . 750
8. Jaunuomenės ir šiaip jau piliečių organizacijos ir kiti atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai . . . . . 751
9. Harmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnių derinimas . . . . 253
Baigiamasis žodis . . . . . 754

## LIETUVIŲ TAUTA IR JOS UGDYMAS

Pratartis . . . . . 757

Pirmas skirsnis: TAUTYBĖS ESMĖ . . . . . 760

1. Tauta kaipo sutelktinė individualybė . . . . . 760
2. Tautinė civilizacija . . . . . 762
3. Tautos pašaukimas bei uždavinys . . . . . 764

Antras skirsnis: ISTORINIO LIETUVIŲ TAUTOS LIKIMO YPATYBĖS . . . . . 766

1. Tautinė lietuvių individualybė neįvykdytų galimybių šviesoje . . 766
2. Liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas tautinio Lietuvos gyvenimo srityje . . . . . 768
3. Lietuvos padėtis tarpusienyje Rytų ir Vakarų pasaulių . . . . . 771
4. Rytų ir Vakarų santykiavimo klausimas . . . . . 773

Trečias skirsnis: TAUTINĖS LIETUVIŲ CIVILIZACIJOS PROBLEMA . . . . . 776

A. Tezė: Rytų persvara Lietuvoje

1. Pagrindiniai lietuvių tautybės pradai . . . . . 776
2. Pirmykštė lietuvių istorijos linkmė . . . . . 781

B. Antitezė: Vakarų persvara Lietuvoje

1. Lietuvių istorijos linkmė antrojoje gadynėje . . . . . 787
2. Intelektualinė Lietuvos kultūra antrojoje gadynėje . . . . . 792

C. Sintezė: Tautinis Lietuvos atgimimas ir jo idealas

Derinimas dviejų pasaulių pradų tautinės lietuvių civilizacijos lytyse . . . 798

Ketvirtas skirsnis: Lietuva politinės geografijos šviesoje . . . . . 805

1. Pastabos recenzijos vietoje . . . . . 805
2. Aktualios idėjos apie lietuvių tautos ir krašto likimą . . . . . 805
3. Vedamosios idėjos tautinei mūsų kultūrai . . . . . 805

Penktas skirsnis: Tikrasis patriotizmas ir jo reiškimosi lytys . . . . 812

1. Tikrojo patriotizmo savybės . . . . . 813
2. Tikrojo patriotizmo reiškimosi lytys . . . . . 818

Šeštas skirsnis: Tautinis auklėjimas . . . . . 833

Septintas skirsnis: Tarptautinis auklėjimas . . . . . 833

Aštuntas skirsnis: Visuomenės vadovybės ugdymas lietuvių tautoje . 833

1. Kritiškoji dalis: Istorinis paveldėjimas ir pagrindinės mūsų tautos gyvenimo silpnybės . . . . . 834
2. Statomoji dalis: Trumpa apžvalga aktualiausių ugdomųjų uždavinių, surištų su tautos vadovybės klausimu . . . . . 839

Devintas skirsnis: Svarbieji lietuvių tautos ugdymo uždaviniai . . 848

1. Tautinės lietuvių individualybės ugdymas ir jos realizavimas naujose kartose . . . . . 851
2. Gerai suprasto patriotizmo išvystymas naujose kartose ir plačiojoje visuomenėje . . . . . 860
3. Lietuvių tautos kėlimas į nacijos rangą . . . . . 864

Asmenvardžių ir vietovardžių rodyklė . . . . . 883

# ĮVEDAMOJI PEDAGOGIKOS DALIS

(SISTEMINGA SANTRAUKA)

## PRATARTIS

Iki šiolei mūsų visuomenė neturi nė vieno veikalo, kuris maždaug pilnai ir originaliai atvaizduotų dabartinį pedagogikos mokslo stovį. Turbūt praeis dar nemaža laiko, kol galėsime tokio veikalo susilaukti. Mūsų pedagogai teoretikai tik pradeda įsijungti į mokslinę pedagoginės srities kūrybą. Pirmiausia jiems tenka aprūpinti akademinius pedagoginio mokslo reikalus, ir tik ilgainiui jiems bus galima pasireikšti originaliais ir sistemingais veikalais.

Ši sisteminga santrauka yra skiriama bent iš dalies papildyti pas mus originalios literatūros stoką pedagogikos srityje. Joje suformuluotos trumpai autoriaus mokslinio darbo išdavos, sutvarkytos sistemingu būdu. Negalėdamas išleisti šiuo metu pilno kurso, tinkamai išvystyto, autorius tariasi patarnausiąs pedagoginės minties reikalui ir trumpu, bet tiksliu savo darbo išdavų suformulavimu.

Kartais ne tiek ilgi išvedžiojimai ir dokumentuoti įrodinėjimai, kiek sistemingas ir sudaraąs vieną organingą visumą idėjų sutvarkymas turi tikros įrodomosios ir pamokomosios reikšmės skaitytojui. Žinoma, labai suglaustos ir labai esmingos santraukos skaitymas negali suteikti daug malonumo. Tokį dalyką skaitys tik tasai, kas turi reikalo susipažinti su moksline pedagogine mintimi. Tai bus visų pirma autoriaus klausytojai iš universiteto ir tie pedagogai teoretikai bei praktikai, kuriems yra reikalo domėtis pedagoginiais dalykais.

Ši santrauka buvo stengtasi sutvarkyti vedamųjų idėjų pavidalu, suprantant jas tiek plačiai, kad į jas galėtų įtilpti trumpi konstatavimai ir visos aptartys, kurių čia bus labai daug. Pateikiant tokias tezes dogmatiniu būdu, t. y. be įrodinėjimų, ypatingo dėmesio buvo kreipta į sistemingą idėjų organiškumą, kuris turėtų bent sugestionuoti svarbiausius įrodomuosius argumentus.

Visą savo kursą autorius skirsto į tris dalis, kurios yra: pirma, įvedamoji pedagogikos dalis, antra, lavinimo mokslas, trečia, auklėjimo mokslas. Šis tradicinis suskirstymas, kad ir turi savo trū-

kumų teorinio pobūdžio, vis dėlto yra labai patogus praktiniu atžvilgiu. Autorius tikisi, jei neatsiras netikėtų kliūčių, galėsiąs 1935-36 mokslo metų pabaigoje išleisti tokią pat sistemingą santrauką lavinimo mokslo, o 1936-37 mokslo metų pabaigoje — auklėjimo mokslo.

ORIENTACINIS PLANAS

*Įžanga. — Pedagogika, kaipo mokslas.*
*Pirmas skyrius. — Pedagogikos pagrindinės sąvokos.*
*Antras skyrius. — Ugdymo tikslai ir idealai. (Siekiamoji priežastis).*
*Trečias skyrius. — Ugdytinis, kaipo ugdymo veikinys-veiksnys. (Materialinė priežastis).*
*Ketvirtas skyrius. — Vykdantieji ugdymo veiksniai ir veikėjai. (Vykdančioji priežastis).*
*Penktas skyrius. — Formuojantieji ugdymo veiksniai. (Formalinė priežastis).*

# ĮŽANGA

## PEDAGOGIKA, KAIPO MOKSLAS

### 1. Pedagogikos esmė ir savybės

*a. Pedagogika, kaipo ugdymo mokslas.* — Pedagogikos terminas yra kilęs iš graikų žodžio "παιδαγωγός", kuris reiškia vaikų (*pais* — vaikas) vedžiotoją (*agein* — vesti). παιδαγική τέχνη arba ἐπιστήμη pas graikus turėtų reikšti pedagoginį meną arba mokslą. Šiais laikais pedagogika paprastai yra suprantama mokslo prasme. Šito mokslo objektas yra ugdymas. Kaip prancūzai vadina pedagogikos vardu *science de l'éducation*, o vokiečiai *Erziehungswissenschaft*, taip mes turime šituo vardu vadinti ugdymo mokslą. Mūsų ugdymas atitinka prancūzų *éducation* ir vokiečių *Erziehung*, suprastus plačiąja prasme.

*b. Pedagogika ir pedagogija.* — Pedagogika yra ugdymo mokslas, arba teorija; pedagogija yra ugdymo menas, arba praktika. Pedagogika pamoko apie naujųjų kartų ugdymą, apie jų ruošimą gyvenimo tikslams siekti. Pedagogija yra pats ugdomasis darbas, kuriuo naujosios kartos yra ruošiamos gyvenimo reikalams.

Pedagogui praktikui, be pedagoginių gabumų ir patyrimo, reikalingas ir tam tikras susipratimas, kuris gaunamas refleksijos keliu visų pirma iš nuosavo patyrimo. Bet susidarymas pedagoginių pažiūrų tik iš nuosavo patyrimo toli gražu yra nepakankamas. Pedagogikos mokslas yra ne kas kita, kaip visos žmonijos patyrimas,

sutvarkytas, apibendrintas, paaiškintas, padaugintas moksliškosiomis išvadomis ir suvestas į sistemą.

Iš pedagogikos mokslo pedagogas praktikas gali turėti daugeriopos naudos : pirma, pedagogika palengvina pedagogui asmeninio sąmoningo patyrimo įsigijimą, antra, pedagogika paskatina pedagoginę pažangą, trečia, sykiu su didesniu sąmoningumu, tikrumu ir pažangumu pedagogika įneša į ugdymo praktiką didesnį tikslingumą ir planingumą.

O visgi gali būti gerų mokytojų auklėtojų, ir neturinčių teorinio išsilavinimo pedagogikos srityje, kai tuo pačiu laiku moksliškai pasiruošę pedagogai praktikoje kartais pasirodo menkais mokytojais auklėtojais. Atsitinka tai todėl, kad ugdymo praktikai toli gražu nepakanka vieno tik teorinio susipratimo, kad teorinį pasiruošimą ugdymo praktikai tam tikru laipsniu gali atstoti asmeninė intuicija, ugdymo tradicijos, įgimti pedagoginiai gabumai ir kt. Vis dėlto, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, teorinis pedagoginis pasiruošimas yra pedagogui praktikui visuomet tam tikras pliusas, jei, žinoma, jis nėra tapęs klaidingos teorijos auka.

Prancūzų pasakymu, praktika be teorijos yra akla, o teorija be praktikos yra tuščia. Šis pasakymas visai tinka taip pat pedagogikos ir pedagogijos santykiavimui.

*c. Pedagogikos mokslo pagrindinės savybės.* — Kiekvienas mokslas, kaipo toks, visados yra tam tikra teorija, nes joks mokslas negali būti praktika. Jei vis dėlto pedagogika laikoma praktiniu mokslu, tai vien ta prasme, kad jos objektas yra žmogiškasis veikimas, būtent ugdymas. Šitas praktinis mokslas, pagal laipsnį savo reikšmės ugdomajai praktikai, gali būti dargi skirstomas į teorinį ir praktinę dalį. Žinoma, visi šitie suskirstymai turi lygstamosioę reikšmės ir kiek skiriasi nuo panašių suskirstymų, pasitaikančių gams tos mokslų srityje.

Kitu atžvilgiu sakoma, kad pedagogika yra ne tik eksplikatyvinė, bet ir normatyvinė disciplina, nes svarbu pažinti ugdomąjį veikimą ne tik iš faktiškos, bet ir iš normalinės pusės.

Pagaliau tam tikra prasme pedagogika yra pritaikomasis mokslas, nors žymiai skiriasi nuo tikrų pritaikomųjų mokslų mechaninės techninės srities. Pedagogika yra pritaikomasis mokslas visų pirma ta prasme, kad ji taiko savo uždaviniams principus ir duomenis, skolinamus iš kitų mokslų, pavyzdžiui, iš gyvenimo filosofijos ir antropologijos, suprastų plačiausia prasme. Pritaikomasis mokslas jinai yra dar ir ta prasme, kad jos išdavos turi pritaikomosios reikšmės ugdomajai praktikai. Bet pritaikomumo pobūdis čia yra kitoks, kaip mechaninių techninių mokslų srityje ; be to, pritaikymo klau-

simai nesudaro tiesioginių objektų pedagogikos mokslui, kaipo tokiam. Pritaikymas pedagoginių teorijų ugdymo praktikai yra pedagogikos mokslui atsitiktinė išdava.

*d. Pedagogikos šaltiniai ir metodai.* — Kiekvienam moksliniam pažinimui pirmutinis šaltinis visados yra realinis patyrimas, paremtas stebėjimu, bandymu, liudijimu. Ne kitaip yra ir su pedagoginiu mokslu. Visi pirmutiniai jo šaltiniai atsiremia į tiesioginį patyrimą. Bet šitas patyrimas ateina įvairiais keliais.

Visų pirma ugdomosios tradicijos, tiek surašytos, tiek ir nerašytos, atneša mums pedagoginio patyrimo duomenų. Įvairių laikų istorijos ir kronikos, pasakojančios mums apie šeimų, mokyklų, įvairių ugdomųjų įstaigų, atskirų tautų, valstybių, ordinų ir bažnyčių ugdomąjį veikimą suteikia žinių apie labai įvairų pedagoginį patyrimą. Naudodamasis pedagogikos istorijos tyrinėjimais, pedagogikos mokslas įžvelgia tose žiniose realinio patyrimo išdavas ir panaudoja jas savo moksliniams tikslams.

Tačiau pedagogikos mokslui svarbu pasinaudoti ne tik pedagoginiu praeities patyrimu, bet ir aktualiais dabarties patyrimais. Įvairūs pedagogų dienoraščiai, ugdytinių individualiniai aprašymai, jų stebėjimai, įvairūs empiriniai ir eksperimentiniai patyrimai, pagaliau įvairių įvairiausios anketos suteikia pedagogikos mokslui nemaža patiriamosios medžiagos ir tuo pačiu eina jam patyrimo šaltiniu.

Šalia šito pagrindinio šaltinio, kuris pedagogikos mokslui ateina žymia dalimi per pedagogikos istorijos ir eksperimentinės pedagogikos tarpininkavimą, pedagogika naudojasi dargi patarnavimais kelių kitų padedamųjų mokslų, kurie galėtų būti pavadinti jos mokslais-šaltiniais.

Taigi pirmutinis ir pagrindinis pedagogikos mokslo, kaip ir kiekvieno kito mokslo, šaltinis yra patyrimas. Antroje eilėje eina tos teorijos, kurios yra sudaromos refleksijos būdu, remiantis patyrimu. Tai yra jau antraeilis šaltinis, kuriame žymią rolę vaidina samprotavimo pradas. Bet čia jau kyla metodo klausimas, nes kiekvienas tikras mokslinis metodas yra protu apdirbamo patyrimo metodas. Šitas metodas nedraudžia protinių spekuliacijų, kiek jų pagrindas pasilieka realinis patyrimas. Tokia, pavyzdžiui, yra kiekviena dedukcija, materialiai ir formaliai pagrįsta.

Būdama sykiu eksplikatyvinis ir normatyvinis mokslas, pedagogika ne tik stengiasi išaiškinti ugdomąjį veikimą, koks jis yra, bet ir nustatyti jo normas, t. y. koks jis turi būti. Šito fakto akivaizdoje pedagogas teoretikas negali pasitenkinti nei vienu tik empiriniu patyrimu, nei vienu tik spekuliatyviniu samprotavimu. Norėdamas pasitenkinti empiriniu ugdomųjų įvykių patyrimu, jis negalės

sudaryti ugdomųjų normų, t. y. negalės nustatyti, koks turi būti normalus ugdomasis veikimas. Ogi paskendęs spekuliatyviniame samprotavime, jis gali nutolti nuo realių ugdymo reikalų ir prasilenkti su prigimtaisiais ugdytinio išsivystymo dėsniais. Grynai induktyvinė pedagogika yra tiesiog negalima, nes ji nesugeba jokių normų nustatyti ugdomajam veikimui. Grynai deduktyvinė pedagogika neišvengiamai turi virsti nerealia ir utopistiška.

*e. Pedagogikos mokslo autonomiškumas.* — Ugdomasis veikimas turi savo dėsningumą, kuris gali ir turi būti pedagogikos mokslo priemonėmis ištirtas. Šitas savotiškas dėsningumas padaro iš pedagogikos mokslą, kuris turi savą autonominį dėsningumą ir tuo pačiu yra *formaliai* nepriklausomas, arba savarankiškas, mokslas. Jei sykiu su tuo pedagogikos teorijos materialiai priklauso iš vienos pusės nuo gyvenimo filosofijos ir iš antros pusės — nuo plačiai suprantamos antropologijos (čia teminimos šiuo atveju tik dvi plačiausios padedamųjų mokslų sritys), tai toks *materialinis* priklausomumas nepanaikina dar formalinio jos nepriklausomumo, kaipo mokslo. Šitas materialinis priklausomumas yra ne kas kita, kaip atspindis to priklausomumo, kuriuo pasižymi pats ugdomasis veikimas, savo dėsningumu organiškai susijęs su visu žmogaus gyvenimo ir veikimo plotu.

## 2. Pedagogikos santykiavimas su kitomis pedagoginėmis disciplinomis

*a. Pedagogika ir pedagogijos bei pedagogikos istorija.* — Pedagogijos bei pedagogikos istorija tyrinėja ugdymo praktikos ir teorijos istorinį išsivystymą. Svarbiausiais objektais čia eina genetinis auklėjimo, švietimo, ypač mokyklų ir dėstomųjų jose dalykų išsivystymas įvairiomis laiko ir vietos aplinkybėmis ; be to, didžiųjų pedagogų gyvenimas, veikimas ir raštai ir pagaliau pedagoginių problemų ir teorijų išsivystymas bei sprendimas istorinio gyvenimo aplinkybėmis. Iš tikrųjų, pedagogijos bei pedagogikos istorija tyrinėja, patikrina, tvarko ir sistemina ugdomąjį praeities patyrimą ir surištą su šituo patyrimu mokslą. Savaime suprantama, kad šituo savo darbu ji suteikia pedagogikos mokslui vertingų patarnavimų, padėdama naudotis praeities ugdomuoju patyrimu. Galima būtų pasakyti, kad pedagogijos ir pedagogikos istorija vaidina tarpininkaujamąją rolę tarp pedagogikos mokslo ir praeities ugdomojo patyrimo.

*b. Pedagogikos teorija ir eksperimentinė pedagogika.* — Gavusi savo vardą pagal gamtinių mokslų pavyzdį, eksperimentinė peda-

gogika ilgainiui tapo pedagogine disciplina, kuri suėmė į save beveik visus tuos objektus, kurie gali būti tiriami empiriniu induktyviniu būdu. Šitaip suprantama eksperimentinė pedagogika pateikia patiriamosios medžiagos bendrajai pedagogikos teorijai ir tuo pačiu, būdama suorganizuotas pedagoginis dabarties patyrimas, sudaro patirtinį laipsnį pedagoginių disciplinų sistemoje.

*c. Pedagogika ir pedagoginė psichologija.* — Pedagoginė psichologija tyrinėja iš vienos pusės ugdytinio ir ugdytojo, kaipo tokių, psichiką, o iš antros pusės jų dviejų sąveikos, arba ugdymo, psichinius pagrindus. Tuo būdu jinai yra tasai tiesioginis pagrindas, iš kurio tegali išaugti psichologiškai pagrįsta pedagoginė teorija.

*d. Pedagogika ir pedologija.* — Pedologija, arba, etimologiškai verčiant šitą terminą, vaikotyra, sutinka su pedagogine psichologija tuo savo plotu, kuriame tyrinėjama ugdytinio psichika. Bet jos išsiskiria tais savo plotais, kur pedagoginė psichologija tyrinėja ugdytojo psichiką ir ugdymo psichinius pagrindus, ir kur pedologija tyrinėja ugdytinį ne psichologiniu, bet kitais atžvilgiais, pavyzdžiui, biologiniu, sociologiniu, kultūriniu.

Kiek pedologija tyrinėja ugdytinio išsivystymą pedagoginiu atžvilgiu ir yra pedagoginė vaikotyra, šita disciplina priklauso plačiai suprantamai pedagoginei sistemai. Kiek ji tyrinėja vaiko ir jaunuomenės išsivystymą be sąryšio su pedagoginiu fenomenu, jinai yra grindžiamasis pedagogikos mokslas.

*e. Pedagogika ir pedagoginė politika.* — Pedagoginė politika gali būti suprasta ir meno, ir mokslo prasme. Su pedagogikos mokslu tegali būti palyginama vien pedagoginė politika, kaipo mokslas. Šis palyginti naujas mokslas tyrinėja teorinius praktinės ugdymo politikos pagrindus ir turi šias dalis: pirma, bendrąją ugdymo politiką, kaipo kultūrinės politikos dalį, antra, mokyklinę politiką, trečia, mokytojų paruošimo klausimą politiniu valstybiniu atžvilgiu, ketvirta, mokyklų teisę ir tvarkymą.

Šitaip suprantama pedagoginė politika, būdama viena iš pedagoginių disciplinų, vaidina šalia pedagogikos teorijos papildomąją rolę, bet pačiai šitai teorijai neturi padedamojo mokslo reikšmės.

*f. Pedagogika ir ugdymo filosofija.* — Ugdymo filosofija yra bendrųjų ugdymo klausimų tyrinėjimas filosofijos metodu, t. y. iš pagrindinių priežasčių. Nuo jos reikia skirti filosofinę pedagogiką, kuri yra pagrįsta filosofija, kaipo pasaulėžiūros mokslu. Kartais filosofinės pedagogikos vardu vadinama toji pedagogikos dalis, kuri

ypatingai priklauso nuo filosofijos. Šiaip ar taip filosofinė pedagogika statoma priešais eksperimentinę pedagogiką, kuri pasilieka empirinių tyrimų plotmėje.

Ugdymo filosofija išplečia pedagogikos perspektyvas iki plačiausių ribų ir yra filosofinis pedagogikos teorijos apvainikavimas.

### 3. Pedagogika ir jos padedamieji mokslai

*a. Bendrosios pastabos apie pedagogikos padedamųjų mokslų sistematizaciją.* — Ugdomasis veikimas turi savo materialinį objektą ir siekiamąjį tikslą. Tie mokslai, kurie padeda nušviesti materialinį ugdymo objektą ir tuo pačiu suteikia pedagogikai atitinkamų duomenų, yra grindžiamieji jos mokslai. Ogi tie mokslai, kurie nušviečia žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslus ir tuo pačiu padeda pedagogikai nustatyti ugdymo tikslus, yra vedamieji jos mokslai. Bet ir pirmieji, ir antrieji yra padedamieji, arba net pagalbiniai, pedagogikos mokslai.

Ugdomojo veikimo materialinis objektas yra pats ugdytinis, kaipo tarpstąs žmogus, jo prigimtis, savybės, išsivystymas. Ugdomojo veikimo tikslas, arba, tikriau pasakius, tikslai, galutinai yra paties gyvenimo bei veikimo tikslai. Taigi grindžiamosios reikšmės turi ugdymui klausimas, kas yra ugdytinis, kaipo tarpstąs žmogus ; tuo tarpu vedamosios reikšmės turi klausimas, kas yra gyvenimo tikslai, kuriems ugdytinis turi būti ruošiamas. Pirmąjį klausimą nušviečia plačiai suprantama antropologija ; antrąjį — plačiai suprantamas pasaulėžiūros mokslas. Tuo būdu prieinama išvada, kad antropologiniai mokslai, kiek jie tiria žmogaus prigimtį, yra pedagogikai grindžiamieji mokslai, tuo tarpu pasaulėžiūros mokslai, kiek jie nustato žmogaus gyvenimo bei veikimo prasmę ir tikslus, yra jai vedamieji mokslai.

*b. Vedamieji pedagogikos mokslai.* — Pedagogika glaudžiausiu būdu yra susijusi su ta pasaulėžiūros dalimi, kuri vadinama gyvenimo filosofija, nes kokios yra pažiūros į gyvenimą, tokia yra ir pedagogikos sistema. Bet ir kitos filosofinės disciplinos, ypač normatyvinės, turi didelės vedamosios reikšmės pedagogikos mokslui. Darant trumpą vedamųjų pedagogikos mokslų apžvalgą, dera suminėti net kelias disciplinas.

*Logika*, būdama taisyklingo pažinimo mokslas, turi ypatingos reikšmės didaktikai, kuri turi reikalo su taisyklingo pažinimo–mąstymo mokymu.

*Etika*, kaipo dorinio veikimo normų mokslas, turi vedamosios

reikšmės tai pedagoginei disciplinai, kuri tyrinėja dorinio auklėjimo dalykus ir vadinasi hodegetika.

*Estetika*, kaipo grožio ir dailiosios kūrybos mokslas, turi ypatingos reikšmės estetinio lavinimo mokslui.

*Prigimties filosofija*, kaipo ta gamtos filosofijos dalis, kuri specialiai tiria išvidinės žmogaus prigimties dalykus, turi ypatingos reikšmės fizinio auklėjimo mokslui, arba plačiai suprantamai dietetikai.

*Kultūros filosofija*, kaipo mokslas apie kultūrinio gyvenimo pagrindus, turi vedamosios reikšmės tai pedagogikos plačiajai sričiai, kurioje tiriami ugdymo dalykai, susiję su kultūros klausimais.

*Religijos filosofija*, kaipo mokslas apie religinio gyvenimo pagrindus, turi vedamosios reikšmės religinio auklėjimo mokslui.

*Sociologija*, tiek suprantama visuomeninės filosofijos prasme, tiek imama specialaus mokslo prasme, turi vedamosios reikšmės visuomeniniam auklėjimui.

*Teologija*, kaipo mokslas apie religines tiesas, pagrįstas Apreiškimu, atbaigia filosofinę pasaulėžiūrą ir todėl turi taip pat vedamosios reikšmės pedagogikai, ypač tai jos daliai, kuri tiria religinio auklėjimo klausimus.

*c. Grindžiamieji pedagogikos mokslai.* — Grindžiamuosius pedagogikos mokslus galima skirstyti į tris grupes pagal tai, ar jie tiria žmogaus kūną, ar jo sielą, ar pagaliau kūno ir sielos santykiavimą. Tuo būdu gaunami somatologiniai, psichologiniai ir psichofiziniai pedagogikos padedamieji mokslai.

*Somatologiniai mokslai*, arba kūnotyros mokslai (σῶμα — kūnas, λόγος — mokslas), kurie turi ypatingos grindžiamosios reikšmės fizinio auklėjimo pedagogikai, yra šie: anatomija, fiziologija, biologija, higiena, medicina. Tai yra tik reikšmingesni somatologiniai mokslai, kuriais tenka pedagogikai remtis.

*Psichologiniai mokslai*, arba sielotyros, mokslai (ψυχή — siela, λόγος — mokslas), kurie turi ypatingos grindžiamosios reikšmės psichinių pajėgų lavinimo pedagogikai, yra šie: bendroji psichologija, eksperimentinė, arba empirinė psichologija, diferencialinė psichologija ir generalinė psichologija. Tai tik svarbesnės psichologinės disciplinos, turinčios grindžiamosios reikšmės pedagogikai.

*Psichofiziniai mokslai* (ψυχή — siela, φύσις — materialinė prigimtis) turi pedagogikai grindžiamosios reikšmės, kaipo mokslai apie psichinio ir fizinio prado santykiavimą žmogaus gyvenime. Čion visų pirma priklauso fiziologinė psichologija su psichofizika ir psichopatologija.

## 4. Kiti pedagogikos mokslo klausimai

*a. Pedagogika ir pasaulėžiūra.* — Tam tikras, būtent materialinis, bet ne formalinis, pedagogikos priklausomumas nuo savo padedamųjų mokslų reiškia sykiu ir jo priklausomumą nuo pasaulėžiūros apskritai. Jei iš vienos pusės yra neabejotina, kad pedagogika metodiškai yra nepriklausoma ir yra palenkta tik savo išvidiniam dėsningumui, tai iš kitos pusės lygiai neabejotinas gyvenimo faktas yra tai, kad ugdymas yra pasaulėžiūros sąlygojamas ir savo turiniu, ir savo tikslais, ir savo linkme, ir savo plotu. Tuo tarpu pedagogikos objekto, t. y. ugdymo, priklausomumas nuo pasaulėžiūros padaro taip pat ir pačią pedagogiką materialiai priklausomą nuo tos pačios pasaulėžiūros.

Pedagogikos priklausomumas nuo pasaulėžiūros yra ne tik visuotinis faktas, bet ir neišvengiamas būtinumas, nes, nenusilenkdama šitam būtinumui, pedagogika negali ištesėti savo uždavinio. Tyrinėti ugdymą nepriklausomai nuo pasaulėžiūros pedagogikai reikštų nerealiai traktuoti savo objektą, nes gyvenime šis objektas visados yra šiaip ar taip susijęs su pasaulėžiūra. Nelygstamai neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu pedagogika gali būti skelbiama tik iš nesusipratimo.

*b. Pedagogikos svarbesnės srovės.* — Pedagogikos priklausomumas nuo pasaulėžiūros padaro tai, kad pedagogikoje tiek yra srovių, kiek yra pasaulėžiūrų, turinčių įtakos pedagogikai.

*Pedagoginis natūralizmas* laiko gamtą svarbiausia ugdytoja. Jis reikalauja užleisti ko daugiausia laisvės gamtos bei prigimties veikmei ir dažnai palinksta į biologizmą ir utilitarizmą.

*Pedagoginis individualizmas*, pasiremdamas individo primato principu, stato ugdymui reikalavimą visų pirma atsižvelgti į individo reikalus, į jo galių išvystymą, į jo gerovę ir interesus.

*Pedagoginis socializmas*, arba *sociologizmas*, kaipo priešinga individualizmui srovė, remiasi visuomenės primato principu ir laiko visuomenę tikra žmogaus ugdytoja. Ugdymas, jo supratimu, turi būti visų pirma pritaikytas prie visuomenės interesų ir išlaikytas nuoseklia sociologine linkme.

*Pedagoginis nacionalizmas* ir *pedagoginis politizmas* skelbia atitinkamai tautybės ir valstybės primatą ugdymo dalykuose.

*Pedagoginis intelektualizmas* ir *pedagoginis voliuntarizmas* skelbia atitinkamai proto ir valios primatą ugdymo dalykuose.

*Monistinė pedagogika* nepripažįsta jokios praktinės reikšmės klausimui apie žmogaus santykiavimą su Dievu.

*Deistinė pedagogika*, remdamasi nelygstamai transcendentinio Dievo koncepcija, laiko žmogaus santykiavimą su Dievu neaktualiu ugdymui klausimu.

*Teistinė pedagogika*, remdamasi apvaizdingo Dievo koncepcija, ne tik pripažįsta žmogaus su Dievu santykiavimą realiu faktu, bet dargi laiko reikalinga ruošti žmogų šitam santykiavimui ugdymo priemonėmis.

Tai tik keletas pavyzdžių pedagogikos priklausomumui nuo pasaulėžiūros pavaizduoti.

*c. Trunkanti per amžius pedagogika, arba 'paedagogia perennis'.* — Trunkanti per amžius pedagogika tegalėtų būti vien ta, kuri yra visuotinai priimtina. Tai daugiau teorinis negu praktinis klausimas, nes sunku tikėtis, kad kada nors viena kuri pedagoginė sistema būtų visuotinai priimtina. Teoriškai sprendžiant dalyką, tenka pasakyti, kad visuotinai priimtina pedagogika būtų ta, kuri visai atžvilgiais būtų universalinė.

Universalinė pedagogika negali būti vieno žmogaus ar vieno kurio laiko padaras, nes pedagogikos universalumas reikalauja nenutrūkstamų mokslinių tradicijų. Antra vertus, pedagogikos universalumas reikalauja, kad į jos pagrindą būtų padėta universalinė pasaulėžiūra, laisva nuo bet kurio vienašališkumo. Formaliai tokia pasaulėžiūra yra ne kas kita, kaip integralinis sintetizmas. Be to, universalinė pedagogika turėtų pasižymėti organiškumu, tolimu nuo mechaniško eklektizmo. Pagaliau universalinė pedagogika turi savyje turėti pakankamai pajėgumo atsakyti į visas aktualias pedagogines laiko problemas.

*d. Pedagogikos suskirstymas.* — Pedagogiką tikslingiausia yra skirstyti pagal ugdymo suskirstymą. Ogi skirstydami ugdymą pagal gyvenimo sritis, gauname visų pirma fizinį auklėjimą, atitinkantį fizinę prigimtį, kultūrinį ugdymą, atitinkantį kultūros sritį, ir religinį auklėjimą, atitinkantį religijos sritį. Skirstant kultūrinį ugdymą pagal teorinį-protinį, praktinį-dorinį ir estetinį-meninį žmogaus veikimo ruožą, gaunamas protinis lavinimas, dorinis auklėjimas ir estetinis lavinimas.

Atitinkamai gaunamos ir pedagogikos dalys: pirma, fizinio auklėjimo mokslas, arba plačiai suprantama dietetika, antra, intelektualinio lavinimo mokslas, arba didaktika, trečia, dorinio auklėjimo mokslas, arba hodegetika, ketvirta, estetinio lavinimo mokslas, penkta, religinio auklėjimo mokslas, arba plačiai suprantama katechetika. Šioms visoms dalims iš priešakio dar pridedama įvedamoji pedagogikos dalis.

*e. Bendro turinio pedagoginė literatūra.* — Bendro turinio pedagoginėje literatūroje reikia skirti trejopos rūšies veikalus : enciklopedinius, įvedamuosius ir sisteminius. Žemiau pilniau nurodomi pirmosios ir antrosios rūšies veikalai, o iš trečios rūšies teduodama vien reikšmingesnių veikalų atranka, labiausiai tinkanti įvedamajam reikalui.

ENCIKLOPEDINIAI VEIKALAI

Wilhelm Rein : Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik. 10 tomų, Langensalza ²1902-1909.

Ernst Roloff : Lexikon der Pädagogik. 5 tomai, Freiburg 1913-1917.

Hermann Schwartz : Pädagogisches Lexikon. 4 tomai. 1928-1931.

*Joseph Spieler : Lexikon der Pädagogik der Gegenwart.* 2 tomai, Freiburg 1930-1932.

Prancūzų kalba yra išėję du leksikonai a) Dictionnaire de pédagogie ir *b*) Nouveau dictionnaire de pédagogie.

ĮVEDAMIEJI VEIKALAI

E. Dürr : Einführung in die Pädagogik. Quelle u. Meyer, Leipzig.

Wilhelm Hehlmann : Geschichte der Erziehungswissenschaft im Aufriss. Berlin 1933.

*Willibald Kammel : Einführung in die pädagogische Wertlehre.* Paderborn 1927.

W. Peters : Einführung in die Pädagogik auf psychologischer Grundlage. Quelle u. Meyer, Leipzig.

Erich Stern : Einleitung in die Pädagogik, 1922.

*Julius Wagner : Einführung in die Pädagogik als Wissenschaft.* Quelle u. Meyer, Leipzig.

SISTEMINIAI VEIKALAI

*J. Mičiulis : Pedagogika ir didaktika.* " Vyties " b-vė, Kaunas ²1933.

Paul Barth: Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre. Leipzig ⁹⁻¹⁰1923.

*Joseph Göttler : System der Pädagogik im Umriss.* München ⁶1932.

Georg Grunwald : Philosophische Pädagogik. Paderborn 1917.

Georg Kerschensteiner: Theorie der Bildung. Leipzig u. Berlin $^{3}$1931.

Friedrich Paulsen: Pädagogik. Stuttgart $^{6-7}$1921.

Wilhelm Rein: Pädagogik in systematischer Darstellung. 3 tomai. Langensalza 1927, 1911, 1912.

Wendelin Toischer: Theoretische Pädagogik und allgemeine Didaktik. München $^{2}$1912.

Julius Wagner: Pädagogische Wertlehre. Kempten u. Leipzig 1929.

Julius Wagner: Grundlegung der Bildungsarbeit. Quelle u. Meyer, Leipzig.

L. Riboulet: Pédagogie générale. Lyon et Paris 1930.

G. Siméons: Cours de pédagogie. Tamines 1922.

Joseph Wilbois: La nuovelle éducation française. Paris 1922.

S. I. Gessen: Osnovy pedagogiki. Berlin 1923.

Kursyvu surinkti pavadinimai veikalų, kurie sudaro kiekvienoje veikalų rūšyje kukliausią minimumą.

## PIRMAS SKYRIUS

## PEDAGOGIKOS PAGRINDINĖS SĄVOKOS

### 1. Ugdymo esmė

*a. Bendras ugdymo supratimas.* — Ugdymo fenomenas priklauso prie tos žmogiškojo veikimo srities, kurioje įvyksta gyvenimo atnaujinimas per nenutrūkstamas kartas. Ugdyti reiškia daryti, kad kas augtų, ūgėtų, eitų aukštyn. Tobulinimo linkmė, vedanti aukštyn, ugdymui yra esminė ir išeina aikštėn ne vien tik mūsų termine. Romėnų *educatio* ir vokiečių *Erziehung* turi savyje linkmės į viršų, nes ir *educatio* ir *Erziehung* yra vedimas, arba kėlimas iš žemesnės padėties į aukštesnę.

Ugdomasis veikimas turi savo turinį, kuris pasireiškia vykdymo būdais. Susekti pagrindinius ugdomojo veikimo būdus arba net funkcionalinius jo aspektus yra ne kas kita, kaip nustatyti ugdymo esminį turinį.

*b. Funkcionaliniai ugdymo aspektai.* — Eggersdorferis, eidamas Willmanno linkme, skiria tris pagrindines ugdymo funkcijas, arba aspektus: *Pflege*, arba *Fürsorge*, *Bildung*, arba *Formung*, ir *Zucht*, arba *Führung*. Išsprendžiant svyravimą tarp pagrindinės funkcijos

ir aspekto sintetiniu būdu, galima būtų mūsiškai pasakyti, kad trys funkcionaliniai ugdymo aspektai yra auginimas – globojimas, lavinimas ir auklėjimas.

*Auginimas-globojimas* yra tasai funkcionalinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia, kaipo sudarymas palankiausių sąlygų ir paraginimų ugdytinio prigimčiai ir jo galioms augti, skleistis, klestėti. Auginimas – globojimas pirmiausia liečia fizinę ugdytinio prigimtį, t. y., jo kūną; bet nėra kliūčių jį taikyti ir aukštesnėms žmogaus galioms.

*Lavinimas* yra tasai funkcionalinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia, kaipo ugdytinio formavimas su pagalba ir pagal objektyvinę gėrybę. Tenka gailėtis, kad mūsų terminas "lavinimas" nesugestionuoja formavimo momento, kaip kad daro vokiečių *Bildung* ar prancūzų *formation*. Todėl šalia lavinimo dažnai teks vartoti ir formavimą, nors būtų pageidaujama, kad galėtume pedagogikos reikalui vartoti žiesti ar žaidyti. Tuomet, pavyzdžiui, žaidymas reikštų *das Bilden*, o žaidytojas, arba žmogžiedys, reikštų tą pat, ką ir vokiečių *Bildner*.

*Auklėjimas* yra tasai funkcionalinis ugdymo aspektas, kuriuo ugdymas pasireiškia, kaipo veikimas, kuriuo stengiamasi sudaryti ugdytinio vertingą asmenybę. Jei auginimas – globojimas išvysto ugdytinį tokį, koks jis yra iš prigimties, jei lavinimas ugdytinį formuoja pagal objektyvinę gėrybę, tai auklėjimas stengiasi ugdytinį padaryti tokį, koks jis turi būti.

*c. Sudedamieji ugdomojo veiksmo pradai.* — Ugdymas, arba ugdomasis veikimas, kiekvienu atskiru atveju konkrečiai pasireiškia pedagoginiu aktu, kurį lietuviškai visai pravartu pavadinti ugdomuoju veiksmu. Ugdomąjį veiksmą tiksliai galima aptarti tik padarius visų jo pradų analizę.

*Tikslas* yra tasai ugdomojo veiksmo pradas, kuris suteikia jam siekiamosios linkmės ir pedagoginės intencijos. Jis iš pradžios glūdi ugdytojo sąmonėje, bet ugdomojo veiksmo eigoje sąmoningai ar nesąmoningai persiduoda ir ugdytiniui. Stipriausias tikslo laipsnis ugdomajame veiksme yra ugdomasis idealas, kuris gali entuziazmuoti ne tik ugdytoją, bet ir ugdytinį.

*Ugdytinis* yra ugdomojo veiksmo pagrindas, kaipo jo veikiamasis objektas. Šis objektas yra tačiau savotiškas, nes ugdytinis sugeba būti ne tik pasyvus ir receptyvus, t. y. imlus, bet ir aktyvus ir produktyvus, t. y. veiklus ir išdavus.

*Ugdytojas* yra ugdomajame veiksme veikiąs subjektas, kaipo ugdomosios iniciatyvos pradininkas ir ugdomųjų uždavinių vykdytojas.

*Ugdomoji gėrybė* yra ugdomajame veiksme tasai objektyviai vertingas dalykas, pagal kurį vyksta dvasinis ugdytinio formavimasis.

Nesunku pastebėti, kad, pagal aristotelinę priežasčių koncepciją, ugdomajam veiksme tikslas eina siekiamosios priežasties pareigą, ugdytinis — materialinės priežasties, ugdytojas — vykdančiosios priežasties, ugdomoji gėrybė — formalinės priežasties. Tiesa, kaip bus progos vėliau įsitikinti, ši schema kiek supaprastina sudėtingą ugdomojo veiksmo pobūdį. Bet vis dėlto svarbiausius dalykus ji suima iš esmės.

Iš ugdomojo veiksmo pradų analizės galima gauti šitokią jo aptartį: ugdomasis veiksmas yra konkretinė ugdytojo ir ugdytinio sąveika, intencionaliai nukreipta į ugdomąjį tikslą ir atremta į objektyvinę ugdomąją gėrybę.

*d. Sintetinė ugdymo aptartis.* — Ugdymas yra globojamasis, lavinamasis ir auklėjamasis veikimas, kuriuo suaugusi karta stengiasi paruošti gyvenimo tikslams priaugančiąją kartą su prigimtinių, kultūrinių ir religinių visuomenės gėrybių pagalba.

## 2. Ugdymo Savybės

*a. Pagrindinės ugdymo funkcijos.* — Tikros ir sykiu pagrindinės ugdymo funkcijos yra perteikimas, išvystymas ir įjungimas. Tai yra savotiškos ugdomojo veikimo rūšys, susidarančios pagal vykdymo ypatybes.

*Perteikimas* (*tradition, Ueberlieferung*) yra ugdomoji funkcija, kuria ugdytojas sėkmingiausiu būdu teikia ugdytinio asimiliacijai iš visuomenės lobyno prigimtinių, kultūrinių ir religinių gėrybių. Perteikimo pradai yra: visuomenė, gėrybių nešėja; ugdytojas, jų perteikėjas; ugdytinis, jų gavėjas, ir perteikimo būdas.

*Išvystymas* (*développement, Entwicklung*) yra ugdomoji funkcija, kuria ugdytojas pažadina, išskleidžia ir veda į pilnutinį klestėjimą potencialines ugdytinio pajėgas pagal išvidinius jo išsivystymo dėsnius.

Išvystymo pradai yra: potencialinės pajėgos, arba *terminus a quo*; pilnutinis jų klestėjimas, *terminus ad quem*; išvystymo eiga pagal išvidinius ugdytinio prigimties išsivystymo dėsnius.

*Įjungimas* (*incorporation, Eingliederung*) yra ugdomoji funkcija, kuria ugdytojas įstato ugdytinį į tokį ar kitokį santykiavimą su visuomene ir įveda jį į jos kūrybinį darbą.

Įjungimo pradai yra: ugdytojas, kaipo tarpininkas; ugdytinis, kaipo aktyvus santykio dalyvis, *subjectum relationis*; bendruomenė,

pasyvus santykio dalyvis, *terminus relationis*, ir ugdytojo pastangos santykiavimą patobulinti ugdytinio kūrybiniu nuteikimu.

*b. Bendriausios funkcionalinės ugdymo priemonės.* — Ugdymo priemonė yra kiekvienas dalykas, su kurio pagalba galima siekti ugdomojo tikslo. Plačiausia prasme ir funkcionaliniai aspektai, ir pagrindinės funkcijos yra jau ugdymo priemonės. Bet tikra prasme vykdomoji ugdymo priemonė yra konkretesnis veiksmas, kuriuo siekiamas ugdomasis tikslas. Šitų priemonių, kurios principialiai skiriasi nuo materialinių ugdymo priemonių, yra trys rūšys, kurios gali būti suvestos į tris bendras sąvokas: pratinimo, pamokymo, įteigimo.

*Pratinimas* (*Übung, Schulung, Gewöhnung*), kaipo bendra vykdomoji ugdymo priemonė, apima visas tas smulkesnes vykdomąsias priemones, su kurių pagalba siekiamas ugdytinio galėjimas, sugebėjimas, įgudimas, įpratimas.

Prie pratinimo, pavyzdžiui, priklauso tvarkymas, veikdymas žaidimais, sportu, darbu, prižiūrėjimas ir t. t.

*Pamokymas* (*Belehrung*), kaipo bendra vykdomoji ugdymo priemonė, apima visas tas smulkesnes vykdomąsias priemones, su kurių pagalba siekiamas žinojimas, nusimanymas, susipratimas.

Prie pamokymo, pavyzdžiui, priklauso paaiškinimas, įrodinėjimas, įtikrinėjimas ir kitos panašios didaktinio pobūdžio priemonės.

*Įteigimas, arba įkvėpimas* (*inspiration, Ermutigung*), kaipo bendra vykdomoji ugdymo priemonė, apima visas tas smulkesnes vykdomąsias priemones, su kurių pagalba siekiamas palinkimas, paslankumas, norėjimas.

Įteigimui, pavyzdžiui, priklauso įsakymas ir draudimas, paskatinimas ir atgrasymas, apdovanojimas ir baudimas, pagyrimas ir papeikimas, patarimas ir pageidavimas ir t. t.

Pratinimas, pamokymas ir įteigimas taip pat organiškai yra tarp savęs susiję, kaip ir tos išdavos, kurios yra siekiamos šiomis priemonėmis. Sugebėjimas, nusimanymas is palinkimas, arba, plačiau tariant, galėjimas, žinojimas ir norėjimas (*Können, Wissen, Wollen*) yra organiškai tarp savęs sujungti harmoningoje žmogaus asmenybėje.

*c. Ugdymo suskirstymas.* — Ugdymas gali būti skirstomas pagal gyvenimo sritis, pagal žmogaus veikimo ruožus ir pagal tam tikrų interesų atžvilgius.

*Ugdymo sritys* susidaro pagal gyvenimo sritis, kurių yra trejetas: prigimtis, kultūra ir religija. Atitinkamai gaunamos trys ugdymo sritys: *prigimtinė*, kuri ruošia ugdytinį prigimties reikalams; *kultūrinė*, kuri ruošia jį kultūros reikalams, ir *religinė*, kuri ruošia jį religijos reikalams.

*Ugdymo ruožai* susidaro pagal žmogaus veiklumo ruožus, kurių yra trejetas: *theorein, poiein, prattein* (Aristotelis); *nosse, posse, velle* (Šv. Augustinas); *Wissen, Können, Wollen* (Willmannas), mūsiškai tariant, žinojimas, galėjimas, norėjimas, kurie apytikriai pažymi tris žmogaus veikimo ruožus, kuriais vyksta pažinimas, kūryba ir praktinė etinė akcija.

Pagal šiuos žmogaus veikimo ruožus gaunami trys ugdymo ruožai: *intelektualinis-protinis*, kuriuo ugdytinis ruošiamas pažinimo reikalams, *moralinis-dorinis*, kuriuo ugdytinis ruošiamas dorinės akcijos reikalams, ir *estetinis-meninis*, kuriuo ugdytinis ruošiamas estetinės kultūros reikalams.

Gyvenimo sritys eina vertikaline linkme, žmogaus veikimo ruožai eina horizontaline linkme. Todėl susikirsdamos statmeniškai, gyvenimo sritys ir veikimo ruožai duoda iš viso devynetą dalių-atkarpų. Atitinkamai ir ugdyme gaunama devynetas dalių-atkarpų pagal tai, kad prigimtinėje, kultūrinėje ir religinėje ugdymo srityje yra savo teorinis, praktinis ir estetinis ruožas. Tiesa, visos šitos ugdymo dalys toli gražu nėra vienodo reikšmingumo.

*Ugdymo atžvilgiai* susidaro pagal įvairius interesus, kurių gali turėti atskiras individas, visuomenė, tauta ir visa žmonija, nekalbant jau apie mažiau reikšmingus interesų turėtojus. Tokiu būdu gaunamas *individualinis ugdymas*, kuris stengiasi patenkinti individo reikalus; *visuomeninis* ugdymas, kuris paiso visuomenės reikalų; *tautinis* ugdymas, kuris stengiasi patenkinti tautos reikalus, ir *tarptautinis* ugdymas, kuris stengiasi išugdyti naujas kartas, atitinkančias visos žmonijos reikalus.

## ANTRAS SKYRIUS

## UGDYMO TIKSLAI IR IDEALAI

### (SIEKIAMOJI PRIEŽASTIS)

### 1. Pedagoginis vertėmokslis, kaipo pedagoginės teleologijos pagrindas

*a. Pagrindinės pedagoginio vertėmokslio ir pedagoginės teleologijos sąvokos.* — Toji pedagogikos dalis, kuri tyrinėja ugdomųjų tikslų problemą, vadinama pedagoginės teleologijos vardu (*telos* — galas, tikslas, *logos* — mokslas). O kadangi patraukiamoji tikslo galia remiasi jo vertingumu, tai pedagoginė teleologija remiasi pedagoginiu vertėmokslu, t. y. pedagoginių vertybių mokslu.

*Gėrybė, vertė, vertybė.* — *Gėrybė* yra tai, kas kam bet kuria prasme gali būti pageidaujama, kaipo siekinys. Tasai pagrindas, kurio dėlei gėrybė yra mums pageidaujama, yra ne kas kita, kaip jos vertė. Kitaip tariant, *vertė* yra tai, dėl ko gėrybė yra mums pageidaujama, kaipo siekinys.

Gyvenimo gėrybės, prigimtinės, kultūrinės ir religinės, gali būti gėrybės ir ugdymui, kiek jos gali būti pageidaujamos ugdomajam naujųjų kartų vyksmui. Tasai pagrindas, dėl kurio visos šitos gėrybės yra pageidaujamos, kaipo tam tikri siekiniai, yra ugdomoji jų vertė. Objektyvine prasme *ugdomoji vertybė* yra ne kas kita, kaip ugdomoji gėrybė, kiek ši turi ugdomosios vertės ugdomajam vyksmui. Subjektyvine prasme ugdomoji vertybė yra vertingas ugdytinio nusiteikimas, siekiamas ugdymu, kaipo tiesioginis tikslas.

Taigi ugdomosios vertybės yra ir ugdomosios gėrybės, kiek jos turi ugdomosios vertės, ir tie vertingi nusiteikimai, kuriuos ugdymu stengiamasi sudaryti ugdytiniuose. Čia ugdomoji vertybė beveik išimtinai vartojama antrąja prasme.

*Motyvas, tikslas, siekinys, idealas.* — *Motyvas*, arba akstinas, yra kiekvienas psichologinis, emocionalinio ar intelektualinio pobūdžio, veiksnys, turįs judinamosios galios mūsų valios apsisprendimui ar veikimui.

*Tikslas*, arba siekiamoji priežastis, yra tai, dėl ko bet kas daroma ar įvyksta. Tikslas vadinamas siekiamąja priežastimi todėl, kad jis turi realios veikiamosios reikšmės išdavai realizuoti. Tikslas, kaipo tam tikra siekiamoji gėrybė, turi visada judinamosios galios mūsų valiai. Kitaip tariant, tikslas yra viena motyvų rūšis.

Ugdymo atžvilgiu reikia žinoti, kad tikslai esti įvairių rūšių, lotyniškai tariant: *finis qui, finis quo ir finis cui. Finis qui*, arba materialinis tikslas, yra objektyvinė gėrybė, kuri yra siekiama veiksmu. *Finis quo*, arba formalinis tikslas, yra pasiturėjimas tąja gėrybe. *Finis cui*, arba paskirties tikslas, yra asmuo, kurio naudai gėrybė yra siekiama. Ugdyme *finis qui* yra ugdomoji gėrybė, *finis quo* — ugdomoji vertybė, ugdytinio vertingo nusiteikimo prasme, *finis cui* — pats ugdytinis.

Vokiečiai, darydami kartais skirtumo tarp materialinio ir formalinio tikslo, vartoja du terminu — *Ziel* ir *Zweck*. Pavyzdžiui, Göttleris terminu *Ziel* išreiškia materialinį tikslą, *finis qui*, o terminu *Zweck* — formalinį tikslą, *finis quo*. Materialinio tikslo prasme mes galėtume vartoti žodį "Siekinys". *Siekinys* yra materialinis tikslas, kaipo toji gėrybė, kuri yra siekiama dėl jos vertės.

*Idealas* yra pirmavaizdis, pagal kurį vyksta dailioji ar bet kuri kita produktyvinė kūryba. Jis yra vadinamas egzempliarine prie-

žastimi, kuri vaidina sudėtingą rolę veikime. Sakoma, kad jinai išsyk eina vykdomąją, siekiamąją ir formuluojamąją funkciją.

*Ugdomasis idealas* yra visų pirma tasai konkrečiai įsivaizduojamas ugdytinio tipas, kurį ugdytojas yra pasiryžęs realizuoti ugdomuoju veikimu. Paprastai šis idealas mažiau ar daugiau persiteikia ir ugdytiniui ir ima jį šiaip ar taip veikti. Idealas yra stipriai pergyvenama gėrybė, turinti labai sugestyvaus tikslo reikšmę. Todėl idealas vaidina ugdyme, kaip ir kitose žmogaus veikimo rūšyse, labai didelę rolę.

*b. Ugdomosios gėrybės ir ugdomosios vertybės, kaipo netiesioginiai ir tiesioginiai tikslai.* — *Tiesioginiai ugdymo tikslai* yra ugdomosios vertybės subjektyvine prasme, arba ugdytinio nusiteikimai, kurių pagalba tik paskui galima sėkmingai siekti gyvenimo tikslų. Todėl gyvenimo tikslai, arba, kitaip tariant, gyvenimo gėrybės, yra *netiesioginiai ugdymo tikslai*, kurie yra siekiami su tiesioginių tikslų pagalba, arba per tiesioginius tikslus.

Šitaip suprantamos ugdomosios gėrybės yra kuriamasis tikslas. Šalia jų yra jau žmonijos laimėtų gėrybių, kurios yra siekiamos ugdymu, kaipo esamasis tikslas. Šita ugdomoji gėrybė yra siekiama pasisavinimu. Ogi tarp pasisavinamosios gėrybės ir kurtinosios gėrybės stovi ugdomoji vertybė, kaipo atitinkamas nusiteikimas, kuris tam tikra prasme yra išdava esamosios gėrybės ir pagrindas kursimai gėrybei.

Organiškasis kalbamojo ciklo išsivystymas pereinąs imlumo, veiklumo ir kūrybiškumo momentus, sudaro vertingiausią ugdomojo vyksmo esmę, kuri padaro, kad šis vyksmas yra pagrindas išsyk ir idealinėms gėrybėms apsaugot ir joms tobulint bei daugint nauja kūryba.

Pavaizdavimui nusakytojo ciklo galėtų patarnauti mokslo pažintys. Jau žmonijos laimėtos, jos yra objektyvinės ugdomosios gėrybės, kurios eina esamuoju intelektualinio lavinimo tikslu. Su jų pagalba pasiekiamas ugdytinio intelektualinis išsilavinimas, kuris tampa pagrindu tolimesnei mokslinei kūrybai. Naujai siekiamos mokslo pažintys yra gėrybės tolimesnio, arba netiesioginio, kuriamojo tikslo prasme. Iš pradžios esamosios gėrybės siekiamos pasisavinimu; tai imlumo momentas. Ryšium su tuo susidaro tasai ugdytinio nusiteikimas, kuris vadinamas intelektualiniu išsilavinimu ir kuris sudaro ugdomąją vertybę subjektyvine prasme. Šis momentas iš esmės yra aktyvaus pobūdžio ir eina pagrindu trečiajam kūrybiniam momentui, kuriame ugdomasis vyksmas atbaigiamas kuriamojo tikslo realizavimu.

*c. Svarbiausios ugdomosios gėrybės ir ugdomosios vertybės.* — Kiekviena ugdymo dalis turi savo ugdomųjų gėrybių ir ugdomųjų vertybių. Ugdomoji gėrybė priklauso statinei, arba objektyvinei, gyvenimo lyčiai, ugdomoji vertybė — dinaminei, arba subjektyvinei, lyčiai. Pirmoji gali būti perteikimo objektu ir yra siekiamasis daiktas, siekinys, arba *finis qui*. Antroji gali būti išvystymo objektu, ir yra siekiamasis stovis, arba nusiteikimas, kitaip tariant, *finis quo*.

Ugdomosios gėrybės ir ugdomosios vertybės sudaro tam tikrą sistemą pagal ugdymo sritis, ruožus ir atžvilgius.

*Prigimtinės ugdymo gėrybės ir vertybės.* — Prigimtinė sritis, eidama pagrindu kultūros sričiai, turi savyje atitinkamas atramas intelektualiniam, moraliniam ir estetiniam veikimui.

Trys šios srities ruožų ugdomosios gėrybės turi turėti objektyvinės reikšmės, galėti būti perteikimo objektais bent tam tikru laipsniu ir eiti netiesioginiais ugdymo tikslais. Tokios gėrybės yra *kūno sveikata, fizinė galybė* ir *kūno grožis*.

Atitinkančios jas ugdomosios vertybės, turinčios subjektyvinės reikšmės, galinčios būti išvystymo objektais ir einančios tiesioginiais ugdymo tikslais, yra *tikslus juslių bei jauslių funkcionavimas, kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams ir nusiteikimas savaimingai kūrybai*.

*Protinė ugdymo gėrybė ir vertybė.* — Pagrindinė protinė ugdymo gėrybė yra *tiesa, suorganizuota mokslo pavidalu*. Ji turi objektyvinės reikšmės, gali būti perteikimo objektu ir eina protiniam lavinimui netiesioginiu tikslu.

Atitinkanti ją ugdomoji vertybė yra *protinis išsilavinimas*, kuris turi subjektyvinės reikšmės, gali būti išvystymo objektu ir eina tiesioginiu protinio lavinimo tikslu, kaipo protinimu siekiamas nusiteikimas.

*Dorinė ugdymo gėrybė ir vertybė.* — Panašiai doriniame auklėjime bendra ugdomoji gėrybė yra *dorinis gėris, suorganizuotas dorovės pavidalu*, tuo tarpu ugdomoji vertybė yra *dorinis išsiauklėjimas*.

*Estetinė gėrybė ir vertybė.* — Bendra ugdomoji gėrybė estetiniame lavinime yra *grožis, suorganizuotas meno pavidalu*, tuo tarpu ugdomoji vertybė yra *estetinis išsilavinimas*.

*Religinės ugdymo gėrybės ir vertybės.* — Kultūros sritis turi prigimtyje savo atramą, o religijoje ji randa atbaigą visiems savo ruožams, teoriniam, praktiniam ir estetiniam. Trys plačiausios religinės ugdymo gėrybės yra *teologinė pasaulėžiūra, religinė bendruomenė ir religinis kultas*. Atitinkamos trys religinės ugdymo vertybės galėtų būti pavadintos *religiniu susipratimu, religiniu solidarumu ir religiniu kūrybiškumu*.

*Mišriosios ugdymo gėrybės ir vertybės.* — Kiekviena iš nusa-

kytųjų ugdymo gėrybių ir vertybių atitinka vieną kurį ugdymo ruožą vienos kurios srities. Bet yra taip pat ugdymo gėrybių ir vertybių, kurios išsyk liečia kelis ugdymo ruožus ir sritis.

Tokios, pavyzdžiui, yra *utilitarinės, arba naudingumo, gėrybės ir vertybės.* Naudingas funkcijas gali eiti įvairios gėrybės, ne tik materialinės, bet ir idealinės. Mišriosios yra taip pat *hedoniškosios, arba malonumo, ir eudemoniškosios, arba laimingumo, gėrybės,* nes įvairių įvairiausios gėrybės gali teikti malonumo ir laimingumo. Utilitarinę gėrybę atitinka, kaipo ugdomoji vertybė, *sugebėjimas tinkamai panaudoti gėrybę tikslui.* Atitinkąs malonumą ir laimingumą nusiteikimas yra *sugebėjimas visur rasti pagrindą maloniam ir džiaugsmingam nusiteikimui.*

*Ugdymo atžvilgių gėrybės ir vertybės.* — Dar keli žodžiai apie ugdomųjų gėrybių ir vertybių ugdymo atžvilgius. Iš ugdymo atžvilgių vienas tik individualinis ugdymas neturi savų, specialių ugdomųjų gėrybių ir vertybių. Individualinis ugdymas siekia visų sričių ir ruožų gėrybių ir vertybių su intencija jomis geriausiai aprūpinti individo reikalus.

Visuomeniniame ugdyme *visuomeninio gyvenimo lytys ir tvarka* gali eiti (imami tik pavyzdžiai) ugdomosiomis gėrybėmis. Bendriausiomis ugdomosiomis vertybėmis čia galima laikyti *teisinę sąmonę ir solidarumą.*

Tautiniame ugdyme *tautinės lytys, tautinė gerovė ir tautinis pašaukimas* gali eiti ugdomosiomis gėrybėmis, tuo tarpu atitinkančios jas ugdomosios vertybės bus *tautiškumas, patriotizmas ir nusiteikimas tautiniam pašaukimui vykdyti.*

Tarptautiniame ugdyme ugdomosiomis gėrybėmis galima laikyti *tarptautinės kultūrinės organizacijos ir pasaulinė žmonijos vienybė.* Atitinkančios jas vertybės yra *tarptautinis susipratimas ir tarptautinis nusistatymas.*

*d. Ugdymo idealai.* — Tarp ugdymo idealų galima skirti bendrąjį ir specialiuosius.

*Bendrasis idealas.* — Bendrasis ugdymo idealas yra vyriausias jo siekiamas tikslas, kuriame ryškiai yra įsivaizduojamos svarbiausios ugdomosios vertybės. Kiekviena istorinė gadynė pagal savo nusiteikimus ir vertinimus skiria vyriausiąjį vaidmenį atitinkamai vertybių rūšiai. Todėl įvairiais laikais bendrasis ugdymo idealas yra įvairus. Jis yra taip pat įvairus pagal įvairias pasaulėžiūras.

Keli ugdomieji idealai vis dėlto yra įgiję ugdymo istorijoje ypatingo garsumo. Jei ugdyme vyraująs vaidmuo užleidžiamas ūkiškai techninėms vertybėms ir jei interesų centras pasilieka materialinės prigimties plotmėje, turime *realistinį idealą.* Jei vyraująs vaidmuo

atitenka žmogiškoms idealinėms vertybėms ir interesų centras pasilieka kultūros srityje, turime *humanistinį idealą*. Jei pagaliau ugdyme vyraująs vaidmuo skiriamas dorinėms religinėms vertybėms ir interesų centras glūdi religijos srityje, turime *pietistinį idealą*.

Šalia šitų idealų, pasireiškusių pedagogikos istorijoje su tam tikru vienašališkumu, galima statyti pilnutinį ugdymo idealą, kuris suderintų prigimties, kultūros ir religijos sritis priderama harmonija.

*Specialieji idealai.* — Specialieji ugdymo idealai gali eiti dalinio ar profesinio ugdymo linkmėmis. Galima turėti išlavinto, išauklėto arba šiaipjau inteligentiško žmogaus idealą. Gali būti prigimties žmogaus, kultūros žmogaus ar religijos žmogaus idealas. Tai *daliniai ugdymo idealai*. Šalia jų gali būti menininko, gydytojo, advokato, pirklio ir kitų profesionalų idealai. Tai *profesiniai ugdymo idealai*.

## 2. Ugdymo uždaviniai

*a. Ugdomojo uždavinio supratimas.* — Jei tikslas yra tai, dėl ko kas nors daroma ar įvyksta, tai uždavinys yra tai, kas turi būti daroma, kad tikslas galėtų būti pasiektas. Ugdomasis uždavinys yra ne kas kita, kaip užduotas ugdomojo tikslo siekimas perteikimu ugdytinio pasisavinimui ugdomųjų gėrybių, išvystymu jo veikliųjų pajėgų ir jo įjungimu į kūrybinį darbą.

*b. Sisteminiai ugdymo uždaviniai.* — Ugdomųjų uždavinių gali būti tiek pat, kiek ir ugdomųjų tikslų. Tačiau nesuskaitomą ugdomųjų uždavinių daugybę reikia suvesti į ribotą skaičių pagrindinių uždavinių, kurie, būdami bendresnio pobūdžio, išsemtų visą ugdomojo veikimo plotą ir atitiktų visus aktualius ugdymo reikalavimus. Kitaip tariant, tenka susekti, kokių yra pagrindinių ugdomųjų uždavinių sistemos ir aktualumo atžvilgiu.

Principialiai galima būtų kiekvienai bendresnei ugdomajai gėrybei ir vertybei skirti vieną ugdomąjį uždavinį. Tačiau tikslingumas reikalauja kai kurias gretimas gėrybes ir vertybes susieti su vienu bendru ugdomuoju uždaviniu. Pavyzdžiui, prigimtinės srities atskiros gėrybės ir vertybės gali būti siekiamos vienu bendru fiziniu auklėjimu. Panašiai religinis auklėjimas gali apimti teorinių, praktinių ir estetinių gėrybių bei vertybių siekimą religinėje srityje. Po to gauname devynis sisteminius ugdymo uždavinius: 1. fizinį auklėjimą, 2. protinį lavinimą, 3. dorinį auklėjimą, 4. estetinį lavinimą, 5. religinį auklėjimą, 6. individualinį auklėjimą, 7. visuomeninį auklėjimą, 8. tautinį auklėjimą ir 9. tarptautinį auklėjimą. Ugdymo užda-

viniai vadinami lavinimu ar auklėjimu pagal tai, katras šių dviejų vykdomųjų ugdymo aspektų kiekvienu atskiru atveju yra vyraujantis.

*Fizinis auklėjimas*, kaipo pagrindinis prigimtinės srities uždavinys, turi, pirma, suteikti naujajai kartai visų materialinių priemonių, reikalingų tinkamam fiziniam jos išsivystymui, antra, padėti jai harmoningai išvystyti kūną ir jį apvaldyti aukštesnių tikslų sumetimais, trečia, ją įjungti į produktyvų visuomenės darbą.

*Intelektualinis, arba protinis, lavinimas*, arba, dar trumpiau tariant, protinimas yra ugdomasis uždavinys, kuriuo, pirma, naujajai kartai turi būti suteiktos reikalingos mokslinės pažintys, antra, išvystytos iki maksimalinių ribų protinės jos pajėgos, trečia, ji pati kūrybiškai nuteikta intelektualiniam darbui.

*Moralinis, arba dorinis, auklėjimas*, trumpiau tariant, *dorinimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, perteikti naujajai kartai visuomenės dorovę, dorines tradicijas ir dorinius papročius, antra, išvystyti joje reikiamus dorinius nusiteikimus, pirmiausia tvirtą būdą, atremtą į doriškai nusiteikusią valią, trečia, įjungti ją į dorinės pažangos darbą.

*Estetinis lavinimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, pastatyti naująją kartą į tiesioginį ar netiesioginį kontaktą su dailiaisiais objektais ir sudaryti jai estetinio pergyvenimo sąlygas, antra, išvystyti joje estetinius nusiteikimus, būtent estetinį skonį, estetinį sprendimą ir pamėigmą grožėtis dailiaisiais objektais, trečia, įjungti ją į gyvenimo gražinimo darbą tiek kurio nors meno praktikavimu, tiek išviršinės gyvenimo pusės tvarkymu pagal estetikos reikalavimus.

*Religinis auklėjimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, perteikti naujajai kartai religijos tiesas, įjungti ją į religinės bendruomenės gyvenimą ir paskatinti dalyvauti religiniame kulte sakramentalijų naudojimu, liturgijos sekimu ir sakramentų priėmimu, antra, išvystyti naujojoje kartoje intelektualinius ir moralinius religinio susipratimo pagrindus, ypač nusiteikimą tikėjimui, stiprinti religinį aktyvumą ir pietetinį nusistatymą kulto dalykuose, trečia, įjungti ją į kūrybinį darbą religinio gyvenimo srityje.

*Individualinis auklėjimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi visose ugdymo srityse ir ruožuose taip vydyti perteikiamąją, išvystomąją ir įjungiamąją funkcijas, kad naujoji karta susiformuotų tokia individualine asmenybe, kuri pasižymėtų objektyviniu atžvilgiu — didžiausiu universalumu, subjektyviniu atžvilgiu — pilnutiniu individualinių pajėgų išsivystymu, visuomeniniu

atžvilgiu — paslankumu kūrybiškai įsijungti į visuomenei naudingą darbą.

*Visuomeninis auklėjimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, suteikti naujajai kartai reikiamo visuomenės dalykų pažinimo, antra, išvystyti joje visuomeninius nusiteikimus, trečia, įjungti ją į visuomeninį gyvenimą bei veikimą tinkamu jaunuomenei būdu.

*Tautinis auklėjimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, realizuoti naujojoje kartoje tobuliausiu būdu individualines tautines lytis, antra, išvystyti joje patriotiškus nusiteikimus, trečia, paruošti ją kultūrinei kūrybai, reikalingai tautos pašaukimui realizuoti.

*Tarptautinis auklėjimas* yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi naujojoje kartoje išvystyti tam tikrą tarptautinį susipratimą, sudaryti joje tinkamą tarptautinį nusistatymą ir paruošti iš jos tarpo reikiamai kvalifikuotų rinktinių žmonių tarptautiniam bendravimui ir bendradarbiavimui.

*c. Aktualieji ugdymo uždaviniai.* — Sisteminiai ugdymo uždaviniai kyla iš ugdymo sričių, ruožų ir atžvilgių, kurie visada yra privalomi ugdymo visumai. Bet yra ir tokių ugdymo uždavinių, kurių privalomumas priklauso nuo įvairių atsitiktinių aplinkybių, turinčių aktualios reikšmės. Tarp tokių aktualiųjų uždavinių reikia skirti: 1. individualinius, 2. kolektyvinius, 3. profesinius, 4. vietinius ir 5. laikinius.

*Individualinis* yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi ypatingai apdovanotus atrinktuosius individus individualiai globoti, lavinti ir auklėti, kad iš jų galėtų susidaryti tinkamai kvalifikuotas vadovaujantis visuomenės elitas.

*Kolektyvinis* yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi paruošti naująją kartą būdu, geriausiai atitinkančiu aktualiuosius kokio nors kolektyvo, pavyzdžiui, luomo, klasės, partijos reikalus.

*Profesinis* yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi globoti, lavinti ir auklėti naująją kartą taip, kad kiekvienas iš jos būtų paruoštas profesiniam darbui, kuriam jis jaučia iš prigimties pašaukimą.

*Vietinis* yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi su ypatingu atsidėjimu ugdomosiomis priemonėmis ar pašalinti iš naujosios kartos kokį nors visuomenėje įsigalėjusį trūkumą, ar joje išvystyti kokią nors ypatybę, itin svarbią pagal vietinio gyvenimo aplinkybes.

*Laikinis* yra ugdymo uždavinys, kuriuo stengiamasi su ypatingu atsidėjimu išvystyti naujojoje kartoje nusiteikimus, kurių kokia nors prasme reikalauja mūsų gyvenamasis laikas.

## 3. Pilnutinio ugdymo sistema

*a. Pilnutinio ugdymo esmė.* — Integralinis, arba pilnutinis, yra ugdymas, kuris reiškiasi visais funkcionaliniais savo aspektais, eina visas ugdomąsias funkcijas ir vykdo visus ugdomuosius uždavinius pagal tris ugdymo sritis, tris jo ruožus ir pagrindinius jo atžvilgius.

*b. Pagrindiniai pilnutinio ugdymo principai.* — Jei integralitetas, arba pilnatvė, sudaro pilnutinio ugdymo esmę, tai pagrindiniai jo principai yra 1. universalumas, arba visuotiniškumas, 2. harmonija, arba sutartinė, ir 3. subordinacija, arba priklausomas palenkimas.

*Universalumo, arba visuotiniškumo, principas* reikalauja, kad ugdymas, kurį gauna kiekvienas žmogus, savo visuma būtų pilnutinis, nežiūrint šito ugdymo laipsnio.

*Harmonijos, arba sutartinės, principas* reikalauja, kad tarp atskirų ugdymo sričių, prigimtinės, kultūrinės ir religinės, tarp atskirų ugdymo ruožų, teorinio, praktinio ir estetinio, ir pagaliau tarp atskirų ugdymo atžvilgių, individualinio ir visuomeninio, tautinio ir tarptautinio, būtų išlaikytas prideramas proporcionalumas. Čia būtų klaidinga kalbėti apie proporcionalumą tarp sričių, ruožų ir atžvilgių.

*Subordinacijos, arba priklausomo palenkimo, principas* reikalauja, kad ugdymas stengtųsi palenkti jaunojoje kartoje iš vienos pusės prigimtį kultūrai ir kultūrą religijai, o iš antros pusės — jausmus valiai ir valią protui.

*c. Pilnutinio ugdymo sistema ir vienašališkos pedagoginės srovės.* — Pilnutinis ugdymas yra idealas, kurio galima siekti, bet kurio niekados negalima tobulai realizuoti ugdomuoju veikimu. Jis yra privalomas, kaipo reguliatyvinė šio pastarojo norma. Tačiau paprastai nuo šitos normos nukrypstama tiek teorijoje, tiek praktikoje. Tuo būdu gaunama visa eilė vienašališkų pedagoginių srovių, kurios visada bet kuriuo punktu nusideda pilnutinio ugdymo reikalavimams.

*Pedagoginis materializmas* į ugdomojo veikimo pagrindą deda perteikiamąją funkciją ir laiko svarbiausiu dalyku suteikti naujajai kartai ko daugiausia ugdomųjų gėrybių.

*Pedagoginis formalizmas* į ugdomojo veikimo pagrindą deda išvystomąją funkciją ir laiko svarbiausiu dalyku maksimaliai išvystyti naujosios kartos fizines, psichines ir dvasines pajėgas.

*Pedagoginis solidarizmas* į ugdomojo veikimo pagrindą deda įjungiamąją funkciją ir laiko svarbiausiu dalyku įjungti naująją kartą į visuomeninį, tautinį, valstybinį gyvenimą.

*Pedagoginis natūralizmas* skiria ugdyme pirmą vietą prigimties dalykams tiek ugdytinio išsivystymo supratime, tiek ugdomojo veiksmo normavime, t. y. ugdomųjų tikslų statyme ir ugdomųjų gėrybių parinkime.

*Pedagoginis realizmas*, būdamas iš tikrųjų istorinė pedagoginio natūralizmo modifikacija, skiria ugdyme pirmą vietą realijoms, t. y. patirtinių daiktų sričiai, ir atitinkamai supranta ugdymo tikslus, vyksmą ir ugdomąsias gėrybes.

*Pedagoginis utilitarizmas* vertina ugdymo dalykus praktinio naudingumo atžvilgiu, suprasdamas šitą naudingumą visų pirma materialinės prigimties ir techninių sugebėjimų prasme.

*Pedagoginis humanizmas* skiria ugdyme pirmą vietą humanitarinės kultūros dalykams, nes ši kultūra yra toji sritis, kurioje žmogus pasireiškia visai savarankiškai su tikrai žmogiškuoju aktyvumu.

*Pedagoginis klasicizmas* yra ta pedagoginio humanizmo lytis, kurí žmogiškumo idealą kelia aikštėn ryšium su antikinių klasikinių pavyzdžių pasisavinimu.

*Pedagoginis intelektualizmas* suteikia ugdyme persvaros proto galiai.

*Pedagoginis racionalizmas* suteikia ugdyme per daug svarbos teorijai ir per daug atpalaiduoja ugdymą nuo realaus gyvenimo.

*Pedagoginis voliuntarizmas* suteikia ugdyme persvaros valios galiai.

*Pedagoginis aktyvizmas* stengiasi išvystyti ugdytinyje vienašališkai suprastą veiklumą.

*Pedagoginis estetizmas* suteikia ugdym persvaros estetiniam ruožui.

*Pedagoginis sentimentalizmas* užleidžia ugdyme neproporcionaliai daug reikšmės jausmams.

*Pedagoginis pietizmas, arba religizmas*, suteikia ugdyme stelbiamosios persvaros vienašališkai suprantamai religijai.

*Pedagoginis individualizmas* suteikia ugdyme principialios ir faktiškos pirmenybės individualinei asmenybei, nemoderuodamas jos prideramu būdu visuomenės reikalais.

*Pedagoginis socializmas ir pedagoginis kolektyvizmas* suteikia ugdyme principialios ir faktiškos pirmenybės visuomenės arba kolektyvo reikalams, nepaisydami pakankamai asmens reikalų.

*Pedagoginis nacionalizmas* suteikia ugdyme tautybei principialų ir faktišką primatą.

*Pedagoginis internacionalizmas ir kosmopolitizmas* nepaiso pakankamai tautybės reikalų, stengdamiesi tarnauti visai žmonijai, atpalaiduotai nuo atskirų tautybių.

Pilnutinio ugdymo sistemos pavaizdavimui duodama atskira jo schema 26 puslapyje.

## PILNUTINIO UGDYMO SISTEMA

| Statinės gyvenimo lytys | Dinaminės gyvenimo lytys | Bendrosios ugdymo vertybės | Ugdomosios gėrybės ir vertybės, arba ugdymo tikslai | | | Ugdymo uždaviniai | Vienašališkos pedagoginės srovės |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | teorinis ruožas | praktinis ruožas | estetinis ruožas | | |
| Bažnyčia | religija | dvasios klestėjimas | 7. teologinė pasaulėžiūra / religinis susipratimas | 8. religinė bendruomenė / religinis solidarumas | 9. religinis kultas / religinis kūrybiškumas | religinis auklėjimas | pedagoginis religizmas (pietizmas) |
| Civilizacija | kultūra | sielos pajėgų išsivystymas | 4. mokslas / protinis išsilavinimas | 5. dorovė / dorinis išsiauklėjimas | 6. menas / estetinis išsilavinimas | kultūrinimas 4) protinis lavinimas, 5) dorinis auklėjimas 6) estetinis lavinimas | pedagoginis humanizmas (klasicizmas) |
| Gamta | prigimtis | kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams | 1. kūno sveikata / tikslus juslių bei jauslių funkclonavimas | 2. fizinė galybė / kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams | 3. kūno grožis / nusiteikimas savaimingai kūrybai | fizinis auklėjimas | pedagoginis natūralizmas (realizmas) |
| pedagoginis materializmas | pedagoginis formalizmas | | pedagoginis intelektualizmas, racionalizmas | pedagoginis voliuntarizmas, aktyvizmas | pedagoginis estetizmas, sentimentalizmas | a) individualinis auklėjimas, b) visuomeninis auklėjimas, c) tautinis auklėjimas, d) tarptautinis auklėjimas | a) pedagoginis individualizmas, b) pedagoginis socializmas, kolektyvizmas, c) pedagoginis nacionalizmas d) pedagoginis internacionalizmas, kosmopolitizmas |

## TREČIAS SKYRIUS

# UGDYTINIS, KAIPO UGDYMO VEIKINYS-VEIKSNYS

## (MATERIALINĖ PRIEŽASTIS)

### 1. Ugdytinio ugdomumas

*a. Ugdymo galimumas.* — Ugdytinis tam tikra prasme yra ugdymo objektas. Jo prigimtis su visomis jos ypatybėmis eina ugdyme tam tikra veikiamąja medžiaga, kurios pažinimas turi grindžiamosios reikšmės ugdomajam veikimui, tuo tarpu ugdymo tikslai ir idealai turi šitam veikimui vedamosios reikšmės. Pirmutinė problema, kuri liečia ugdytinį, yra jo ugdomumas: ar ugdymas yra galimas ir kokiose ribose jis yra galimas? ar jis yra reikalingas? kas yra ugdytinio ugdomumas ir kokių lyčių jis esti?

Ugdymo galimumo klausimu yra keletas tipiškų nusistatymų, būtent: pedagoginis pesimizmas, pedagoginis fatalizmas ir pedagoginis optimizmas.

*Pedagoginis pesimizmas* yra tasai teorinis ir praktinis nusistatymas, kuris principialiai neigia tikrą ugdymo sėkmingumą ir, jei neskelbia griežtai visiškos ugdymo negalios, tai apriboja ugdymo galimumus iki esmiškai nereikšmingos įtakos.

*Pedagoginis fatalizmas* yra tasai teorinis ir praktinis nusistatymas, kuris pripažįsta ugdymo sėkmingumą tik tame laipsnyje, kuriame šis neprieštarauja neišvengiamam ugdytinio likimui.

*Pedagoginis optimizmas* yra tasai teorinis ir praktinis nusistatymas, kuris pripažįsta ugdymui neribotus galimumus ir aiškina ugdymo nepasisekimą ugdytojo pedagoginiu nesugebėjimu.

Pažymėtinas yra faktas, kad ne doktrinaline, bet psichologine prasme pedagoginis optimizmas yra visada pasisekimo sąlyga ugdomajame pedagogo darbe.

*Ugdymo galimumo ribos.* — Ugdymas iš tikrųjų nėra nei beviltiškai nepajėgus, nei visagalis: jis yra sėkmingai išdavus, bet jo galimumai yra riboti. Ugdymo galimumas yra ribotas visų pirma individualinių ugdytinio psichofizinės konstitucijos ypatybių, iš kurių hereditarinės, arba paveldimosios, ypatybės, t. y. einančios iš ankstesnių kartų su tam tikru būtinumu, turi pirmaeilės reikšmės, o kongenitalinės, arba prigimtosios, ypatybės, t. y. susidariusios embrionaliniu gimstamuoju laikotarpiu, — antraeilės reikšmės. Paskui ugdymas yra ribotas apsupančios ugdytinį aplinkos, kuri turi didelės reikšmės jo išsivystymo eigai ir gali priešintis ugdymui, neutralizuodama šiojo įtaką. Toliau ugdymo galimumus riboja peda-

gogo nesusipratimas ir nesugebėjimas. Pagaliau jas aprėžia ugdomojo laikotarpio ilgis, kuris turi natūralias savo ribas.

*b. Ugdymo reikalingumas.* — Iš vienos pusės naujoji karta turi visai savaimingą veržimąsi į augimą, brendimą ir dvasinį išsivystymą, o iš kitos pusės toksai savaimingas augimas-brendimas-išsivystymas niekados nėra pakankamas gyvenimo tikslams siekti tinkamu būdu. Iš čia reikia padaryti išvadą, kad šalia šito savaimingo vyksmo yra būtinai reikalingas sąmoningas naujosios kartos ugdymas, kuris galėtų aną savaimingą vyksmą paskatinti, koreguoti, papildyti ir tinkamai atbaigti.

*c. Ugdomumas ir jo lytys.* — Ugdomumas yra ugdytinio galėjimas individualiai kisti esant išorinėms įtakoms ir ugdomiesiems poveikiams. Į ugdomumą galima žiūrėti įvairiais atžvilgiais, pagal kuriuos gaunamos įvairios ugdomumo lytys. Iš jų trys yra svarbiausios: fizinis ugdomumas, psichinis ugdomumas ir dvasinis ugdomumas.

*Fizinis ugdomumas* yra biologiniu plastiškumu pagrįstas ugdytinio organizmo sugebėjimas prisitaikyti prie išorinių gyvenimo aplinkybių, be kita ko, susiformuoti pagal taikomas jam fizinio auklėjimo priemones.

*Psichinis ugdomumas* yra nepakankamo savo pajėgumo pajautimu pagrįstas savaimingas ugdytinio pasidavimas ugdomajam veikimui, kaipo priemonei pasiekti pilnutiniam savo pajėgų išvystymui pagal suaugusio žmogaus idealą.

*Dvasinis ugdomumas* yra žmogaus dvasios palinkimu į gėrį ir į savaimingą kūrybą pagrįstas ugdytinio galėjimas apsispręsti objektyvinėmis vertybėmis ir atitinkamai pasireikšti kūrybiniu darbu ir sykiu paslankumas prisiimti šita linkme teikiamąją ugdymo pagalbą.

Kiekviena šių trijų ugdomumo lyčių yra pagrįsta tam tikru prigimtuoju ugdytinio palinkimu. Fizinis ugdomumas remiasi biologiniu organizmo plastiškumu, nuo kurio priklauso ugdytinio sugebėjimas prisitaikyti prie išorinės aplinkos. Psichinis ugdomumas yra pagrįstas ugdytinio pajautimu savo nepakankamo pajėgumo ir palinkimu ieškoti funkcionalinės laimės pilnutiniame išsivystyme. Dvasinis ugdomumas remiasi žmogaus dvasios savaimingu palinkimu į gėrį ir į kūrybinį pasireiškimą. Ugdomumas ir tampa realiu pagrindu ugdymui kaip tik todėl, kad jis savo ruožtu turi realių atramų žmogiškojoje ugdytinio prigimtyje.

## 2. Ugdymo individualizacija ir jos veiksniai

*a. Ugdymo individualizacijos supratimas.* — Veikiamoji medžiaga yra kuriamajame žmogaus veikime individualizacijos pradas. Panašiai ir ugdyme veikiamasis objektas, t. y. ugdytinis su savo prigimtimi, ypatybėmis ir išsivystymo eiga, yra pradas, kuris individualizuoja ugdomąjį veikimą.

Ugdymo individualizacija yra ugdomojo veikimo, t. y. ugdymo tikslų, uždavinių, priemonių, metodų ir kitų vykdomųjų jo dalykų, pritaikymas prie individualinių ugdytinio skirtybių, arba ypatybių. Kai kalbama apie ugdymo individualizacijos principą, turima galvoje teigimą, kuris skelbia ugdymo individualizavimo privalomumą.

Tiek ugdymo teorija, tiek ugdymo praktika turi paisyti visų ugdytinio skirtybių ir pagal jas individualizuoti ugdomąjį veikimą. Tačiau, turint reikalo su sutelktiniu ugdymu, nėra galimumo paisyti visų, kad ir smulkiausių, visų ugdytinių individualinių skirtumų. Pedagoginė tikrovė neišvengiamai verčia jungti ugdytinius su nedidelėmis skirtybėmis, bet su didesnėmis panašybėmis į vieną grupę, kuri gali sudaryti vieną mažiau ar daugiau apibendrintą tipą. Todėl ugdytinių individualinių skirtybių tyrinėjimas turi vis dėlto tipologinį pobūdį, t. y. individualinės skirtybės yra jungiamos pagal artimumą į tam tikras grupes, o paskui jau pagal šitas grupes nustatomos atitinkamos ugdymo ypatybės.

Prie svarbesnių ugdytinio skirtybių priklauso: 1. amžiaus tarpsniai, 2. lyčių skirtybės, 3. pavaldumas, 4. emocionalinis savotiškumas, 5. intelektualinis savotiškumas, 6. socialinis savotiškumas, 7. fizinės nenormalybės. 8. psichinės nenormalybės.

*b. Amžiaus tarpsniai.* — Skirtybės, kurių susidaro tarp ugdytinių dėl amžiaus nevienodumo, sudaro vadinamąją vertikalinę jų diferenciaciją, tuo tarpu visos kitos skirtybės sudaro jau horizontalinę diferenciaciją.

Tyrinėjant amžiaus tarpsnius pedagoginiu atžvilgiu, svarbu išvesti tam tikrą paralelizmą tarp trijų dalykų, būtent: tarp amžiaus tarpsnių, fizinio, psichinio ir dvasinio išsivystymo ir individualizuojamo ugdymo atitinkamo pobūdžio. Tuo tarpu ir amžiaus charakteristika, ir ugdymo pobūdis priklauso nuo ugdytinio išsivystymo ypatybių.

Pagal šitas ypatybes susidaro šie stambesni amžiaus tarpsniai. 1. kūdikystė, 2. ankstyvoji vaikystė, 3. vėlyvoji vaikystė, 4. paauguolystė ir 5. jaunystė.

*Kūdikystė.* — Pirmas amžiaus tarpsnis yra pirmieji, vadinami

žindamieji, metai. Tai yra gyvenimo pradžia, kurią galima vadinti specialiai kūdikystės vardu. Per šituos pirmuosius gyvenimo metus moteriškosios giminės kūdikiai vidutiniškai paauga ūgiu nuo 49 iki 74 cm ir svoriu — nuo 3,24 iki 9,7 kg. Atitinkami vidutiniai skaičiai vyriškosios giminės kūdikiams yra: ūgio padidėjimas nuo 50 iki 75 cm, svorio — nuo 3,48 iki 10,20 kg.

Tai yra kiekybiniai kitimai, prie kurių galima būtų dar pridėti galvos ir krūtinės apimties pakitėjimus. Prie svarbesnių kokybinių kitimų, įvykstančių pirmaisiais gyvenimo metais, priklauso pirmiausia dantų prasikalimas, kuris prasideda normaliai tarp septinto ir dešimto mėnesio, taip kad pirmųjų metų gale jų paprastai esti visas aštuonetas.

Psichinis kūdikio gyvenimas pirmaisiais metais yra palenktas instinktų ir savaimingų refleksų hegemonijai. Išviršinių juslių išsivystymas yra svarbiausias įvykis šiame amžiaus tarpsnyje. Iš išvidinių jauslių tuo laiku aiškiai jau išsivysto atmintis.

Šiame laikotarpyje ugdymas yra visų pirma auginimas-globojimas, labiausiai taikomas fiziniam gyvenimui. Iš funkcionalinių priemonių vienas tik pratinimas, ir tai suprantamas savotiškos dresūros prasme, gali rasti pritaikymo šiame tarpsnyje. Iš lavinamųjų priemonių gali būti panaudoti tik primityvūs žaislai, laviną jusles.

*Ankstyvoji vaikystė.* — Antras amžiaus tarpsnis trunka nuo 2 iki 7 gyvenimo metų įskaitytinai. Šitoje ankstyvoje vaikystėje mergaičių ūgis vidutiniškai paauga nuo 74 iki 118 cm, svoris — nuo 9,7 iki 23,0 kg; berniukų ūgis — nuo 75 iki 120 cm, svoris — nuo 10,20 iki 25,0 kg.

Iš kokybinių pakitėjimų minėtinas čia dantų prasikalimas, kuris paprastai baigiasi antrųjų metų gale. Čia nekalbama apie išminties dantis, kurie atsiranda tik jaunystėje.

Ankstyvosios vaikystės pradžioje vaikas pradeda vaikščioti, palaipsniui apvaldo savo judesius ir įgauna šito tarpsnio gale fizinį nepriklausomumą. Šiame tarpsnyje stiprėja išviršinės juslės ir palaipsniui išsivysto išvidinės jauslės, ypač vaizduotė, ir daiktinė bei žodinė atmintis, kuri vis stiprėdama leidžia nuo šito tarpsnio pradžios greit savintis gimtąją kalbą.

Ankstyvojoje vaikystėje aiškiai vyrauja jusliniai ir jausminiai motyvai, kurie ypač pasireiškia dabar žaidimuose. Šis laikotarpis net vadinamas žaidžiamuoju amžiumi.

Ankstyvoje vaikystėje ugdymui renkamos tos priemonės, kurios tinka juslėms bei jauslėms lavinti, jausmams auklėti ir polinkiams tvarkyti. Be kita ko, lavinamieji žaidimai išvysto vaiko pajėgas ir ruošia jį darbui.

*Vėlyvoji vaikystė.* — Trečias amžiaus tarpsnis, vadinamas vėlyvąja vaikyste, trunka nuo 8 iki 12 gyvenimo metų įskaitytinai. Šiuo laikotarpiu mergaičių ūgis vidutiniškai paauga nuo 118 iki 146 cm, svoris — nuo 23,0 iki 37,0 kg ; berniukų ūgis — nuo 120 iki 145 cm, svoris — nuo 25,0 iki 37,5 kg.

Šiuo laikotarpiu ima aiškiai keistis vaiko nusistatymas į pasaulį: iš grynai subjektyvinio, einančio iš vidaus, jis ima darytis vis labiau objektyvinis ta prasme, kad vaikas tarsi išeina iš savo vidaus į išorę. Vaikas paprastai pereina dabar iš žaidimo aplinkos į mokyklą ir žymiai pažengia protiniame savo išsivystyme: nuo mąstymo, pagrįsto daiktu, jis palaipsniui eina prie mąstymo, pagrįsto žodžiu. Tai pirmas amžiaus tarpsnis, kai aiškiau išeina aikštėn protinio pažinimo sugebėjimas.

Šituo amžiaus tarpsniu žymiai išsivysto doriniai jausmai, kurie sudaro dabar stipresnį pagrindą pasaulėžiūriniam nusistatymui. Darbo atžvilgiu dabar, be kita ko, išsidirba vaiko miklumas, techniškas sugebėjimas, ištvermingumas, drausmingumas ir kritiškumas tikslą statant ir vykdomąsias priemones pasirenkant.

Ugdymas nuo šito laikotarpio tampa vis labiau komplikuotas ir negali būti keliais žodžiais apibūdintas. Viena tik pažymėtina, kad jis dabar, kaip ir anksčiau ir kaip bus toliau, turi vykti pagal funkcionalinio ugdymo metodą, kuris reikalauja, kad ugdymas būtų atremtas į ugdytinio prigimties reikalus, polinkius ir susidomėjimo dalykus ir kad tik ryšium su jais ir todėl tinkamu laiku ir tinkamomis aplinkybėmis būtų skatinamas ugdytinio išsivystymas.

*Paauguolystė.* — Ketvirtas amžiaus tarpsnis kartais yra vadinamas adolescencijos vardu dėl smarkaus dabar vykstančio augimo (*adolescere* — augti). Mūsiškai galima jį vadinti paauguolyste.

Su apytikriu tikslumu kalbant, šis tarpsnis prasideda 13 gyvenimo metais ir baigiasi paauguolėms 15 metais, o paauguoliams 17 metais įskaitytinai. Paauguolėms tiksliau būtų priskirti prie šio tarpsnio ir 12 gyvenimo metus, kai ima reikštis jų smarkus ūgėjimas. Paauguolystės laikotarpis veda prie lytinio subrendimo, kuris įvyksta pačioje jaunystės pradžioje. Kūno susiformavimas eina dabar sparčiais žingsniais ir įgauna ryškių individualinių ypatybių. Kūno sąranga, ūgis ir svoris nesiduoda šituo tarpsniu suvedami į tipiškas vidutines ribas, ir todėl šiam tarpsniui sunku būtų nurodyti bent kiek tiksliau vidutinius matus.

Paauguolystėje įvyksta aiškus pasisukimas nuo vaiko pasaulio į subrendimą tiek fizine, tiek psichine prasme. Šiuo laikotarpiu atsiranda palinkimas į sistemingus samprotavimus ir estetinius pergyvenimus. Dabar pirmą kartą išeina aikštėn pasiilgimas nelygstamųjų vertybių, nors šios vertybės ir suprantamos iš pradžios

subjektyvine prasme. Visuomeniniu atžvilgiu dar viešpatauja ekskliuzyvistiškai suprastas artimo kolektyvo solidarumas.

Funkcionalinis ugdymas, be kita ko, turi dabar panaudoti vis augantį nepriklausomumo jausmą savarankiškam ugdytinio apsisprendimui ir padėti jam susidaryti gyvenimo idealą, pagal kurį tas apsisprendimas galėtų įvykti.

*Jaunystė.* — Penktas iš eilės amžiaus tarpsnis yra jaunystė, kuri prasideda lytiniu subrendimu ir trunka tol, kol eina kūno augimas ir galutinis jo susiformavimas. Šis laikotarpis paprastai jaunuolėms trunka nuo 16 iki 20 gyvenimo metų, jaunuoliams — nuo 18 iki 25 metų įskaitytinai. Kalbėti dabar apie kokius nors bendrus vidutinius ūgio ir svorio matus netenka, nes šiuo laikotarpiu kūno ypatybės sudaro labai dideles skirtybes ne tik tarp vyrų ir moterų, bet ir tarp pačių vyrų, arba tarp pačių moterų. Iš kokybinių šio tarpsnio kitimų svarbiausi yra tie, kurie apreiškia specifines lytines žymes.

Jaunystės tarpsnis labiausiai reikšmingas yra tuo, kad šiuo tarpsniu įvyksta jaunuomenės apsisprendimas protiniu ir doriniu atžvilgiu. Dabar jaunuomenė veda kovą už tiesą, gėrį ir teisybę. Jaunuomenė sykiu ir jaučia labai stiprų linkimą į idealus ir patiria labai kalbingą pagundų balsą. Todėl jaunystė yra tasai apsisprendimo tarpsnis, nuo kurio paprastai priklauso viso tolimesnio gyvenimo linkmė. Šis apsisprendimo tarpsnis sykiu yra smarkios protinės ir dorinės diferenciacijos laikotarpis.

Pedagoginiu atžvilgiu jaunystės tarpsniu svarbiausia padaryti taktiškai ir sumaniai perėjimas nuo ugdymo iš ugdytojo pusės prie ugdymosi iš ugdytinio pusės. Funkcionalinio ugdymo principai reikalauja panaudoti ugdymo uždaviniams tą jaunuomenės veržimąsi į savarankiškumą, apsisprendimą ir pasireiškimą, kuris glūdi jaunatvės prigimtyje. Bet kadangi jaunuomenės užsimojimai yra žymiai didesni už jos sugebėjimus, tai jai labai svarbu naudotis diskretišku ir taktišku ugdytojo vadovavimu.

Iš trumpos ir labai nepilnos amžiaus tarpsnių apžvalgos galima buvo nebent įsitikrinti, kad pagal ugdytinio gyvenimo tarpsnius nuosekliai eina fizinis, psichinis ir dvasinis išsivystymas ir kad pagal tai atitinkamai kinta ugdymo tikslai, uždaviniai, priemonės ir metodai.

*c. Lyčių skirtybės.* — Lytinės skirtybės, labai ryškios fizinėje srityje, kiek silpniau pasireiškia psichinėje, o silpniausiai — dvasinėje srityje. Lyčių išsivystymo tempas yra nevienodas, ir kiekvienu beveik amžiaus tarpsniu kiekviena lytis šiaip ar taip saviškai reiš-

kiasi. Akivaizdoje visų šitų faktų pedagogui nėra jokio galimumo nepaisyti lyčių skirtybių, dirbant ugdomąjį darbą.

Tarp skirtybių, kurių yra tarp vyrų ir moterų, reikia skirti dvi svarbiausias grupes, būtent, iš vienos pusės skirtybes, kylančias iš skirtingos vyro ir moters prigimties, o iš antros pusės — skirtybes, atsitiktinai susidariusias istoriniame žmonijos vyksme. Pirmosios skirtybės yra esminės, arba įgimtosios, antrosios — atsitiktinės, arba įsigytosios.

Iš esminių įgimtųjų skirtybių visai neabejotinos tėra vien biologinės, arba fiziologinės. Labai bendrai šias skirtybes galima suformuluoti šiuo būdu: vyras pasižymi žmonių giminės atgaminimo srityje aktyviniu nusistatymu ir išviršine kuriamąja iniciatyva, tuo tarpu moteriai yra charakteringas receptyvinis nusistatymas ir kūrybos realizavimas išvidiniu būdu. Šis pagrindinis skirtingumas šiaip ar taip atsiliepia taip pat psichinėje ir dvasinėje gyvenimo srityje, nors jo intensyvumas mažėja einant iš fizinės srities į psichinę ir iš šios pastarosios — į dvasinę.

Vyro ir moters skirtybės turi būti pedagogo įvairiai traktuojamos pagal tai, ar jos yra išlyginamai naikintinos, neišvengiamai pakenčiamos ar būtinai ugdytinos. Išlyginamai naikintinos yra tos individualinės skirtybės, kurios, kad ir kyla atsitiktinai iš pagrindinių vyro ir moters skirtybių, yra vis dėlto neigiamos apraiškos ir negali būti pakenčiamos kultūringame gyvenime. Neišvengiamai pakenčiamos yra tos individualinės vyro ir moters skirtybės, kurios kyla iš pagrindinių vyro ir moters individualybių ir kurios specifikuoja psichinį žmogaus tipą, nedarydamos jo dar nei blogo, nei gero. Pagaliau būtinai ugdytinos yra individualinės skirtybės, reikalingos specifiniams vyro ir moters pašaukimams.

Pagrindinis pašaukimo veiksnys yra individualybė; pagrindinis vyro individualybės savotiškumas yra vyriškumas, o moters individualybės — moteriškumas. Vyriškumas ir moteriškumas ir turi būti prideramu laipsniu saugojami, lavinami ir auklėjami ugdymo sistemoje.

Ryšium su lyčių traktavimu ugdomajame veikime kyla klausimas apie koedukacijos ir koinstrukcijos vertinimą pedagoginiu atžvilgiu. Principinis atsakymas į šitą klausimą yra lygstamojo pobūdžio: kiek koedukacija ir koinstrukcija veda į ugdymo vienodinimą ir padaro negalimą ugdymo individualizavimą pagal individualines vyrų ir moterų skirtybes, tiek jiedvi yra aiškiai nepriimtinos. Šitas lygstamasis atsakymas įgalina visą ugdomąjį laikotarpį suskirstyti į tokias dalis, kad vienu laiku koedukacija ir koinstrukcija būtų priimtinos, kitu — atmestinos.

*d. Pavaldumas.* — Ugdytinio pavaldumas yra visetas žymių, kurios ateina jam paveldėjimo keliu ir glūdi jame nuo pat gimimo, kaipo pastovios predispozicijos. Pavaldžios ypatybės savo turiniu gali būti teigiamos ir neigiamos ; pirmosios yra plačiai suprantami gabumai, antrosios — trūkumai, glūdį ugdytinyje predispozicijos būdu.

Kova su pavaldžiomis ugdytinio ypatybėmis apskritai yra labai sunki, vis dėlto ji beveik visada yra bent tam tikru laipsniu sėkminga, jei ugdytojas sugeba su jomis tinkamai kovoti. Todėl šituo klausimu ugdytojo pareiga yra, pirma, pažinti ugdytinio pavaldumą, antra, individualizuoti ugdymą pagal šito pavaldumo ypatybes, trečia, kovoti su neigiamaisiais pavaldumo polinkiais ir skatinti teigiamuosius.

*e. Emocionalinis savotiškumas.* — Kalbant apie emocionalinį žmogaus savotiškumą, turima galvoje tai, kas vadinama temperamentu ir kas lietuviškai gali būti pavadinta pobūdžiu. Temperamentas, arba pobūdis, ir yra emocionalinis žmogaus savotiškumas, pagrįstas fizine jo konstitucija ir psichiškai pasireiškiąs jo individualinio jaudrumo ypatybėmis.

Keturi tradiciniai temperamentai, sangviniškas, choleriškas, melancholiškas ir flegmatiškas, gaunami kombinuojant reakcijos, arba atovaikos, greitį ir jausmo intensyvumą, arba įtampą. Atovaikos ir jausmo kombinacija ir sudaro jaudrumo savotiškumą. Jei atovaikos greitis yra veikus, bet jausmo įtampa silpna, gauname sangviniką. Jei atovaikos greitis yra veikus ir jausmo įtampa yra stipri, gauname choleriką. Jei atovaikos greitis yra lėtas, bet jausmo įtampa stipri, gauname melancholiką. Pagaliau jei atovaikos greitis yra lėtas ir jausmo įtampa silpna, gauname flegmatiką.

Temperamentas, arba pobūdis, iš savo esmės nėra nei blogas nei geras, nors įvairiems gyvenimo tikslams vienas temperamentas gali būti vertingesnis už kitą. Kova su temperamentu, kaipo su tokiu, negali būti pateisinta, nors kraštutinių temperamentų ypatybių išlyginimas ir šiaipjau temperamento tašymas pagal individualinius ugdytinio uždavinius yra ne tik pageidaujamas, bet ir privalomas.

Pedagogo pareiga temperamento atžvilgiu gali būti šitaip nusakyta : pedagogas turi pareigą susipažinti su savo ugdytinių temperamentais, individualizuoti ugdymą pagal konkrečius temperamentų tipus, tašyti jų kraštutiniškumą ir tinkamu laiku ir būdu išaiškinti patiems ugdytiniams jų temperamentų ypatybes, kad jie galėtų atsižvelgti į jas, kaipo į pašaukimo veiksnį, savo profesiniame apsisprendime.

*f. Intelektualinis savotiškumas.* — Intelektualinį savotiškumą

sudaro inteligencijos ypatybės. Ogi inteligencija yra sugebėjimas originaliai ir produktyviai naudotis proto galia. Šio sugebėjimo toks ar kitoks pasireiškimas priklauso nuo įvairių veiksnių: vaizduotės, atminties, dėmesio, temperamento ir kitų žmogaus psichikos pradų. Ryšium su tuo susidaro įvairūs intelektualiniai gabumai, kurie yra reikšmingi pašaukimo veiksniai.

Intelektualinis savotiškumas, arba inteligencijos tipas, yra ugdymo individualizacijos veiksnys ta prasme, kad prie jo turi būti pritaikyti visų pirma lavinimo uždaviniai, metodai ir priemonės, nes kitaip lavinimas negali būti sėkmingas. Pedagogo pareiga studijuoti intelektualinius savo ugdytinių tipus, atitinkamai pagal šituos tipus juos traktuoti ir padėti jiems pažinti intelektualines savo ypatybes, kad jie sugebėtų sąmoningai pasirinkti tinkamos sau specialiosios mokyklos tipą ir lemiamas ryšium su tuo profesijas.

*g. Socialinis savotiškumas.* — Socialinis yra toks ugdytinio savotiškumas, kuris charakterizuoja jo priklausomumą tam tikrai visuomeninei grupei ir atvaizduoja tokios grupės įgimtąsias ir kultūrines ypatybes. Sutelktiniame ugdyme socialinis savotiškumas palyginti lengvai niveliuojasi, bet šiaip ar taip pedagogui tenka jo paisyti, norint sėkmingai veikti savo ugdytinius ir juos ruošti naudingais nariais to kolektyvo, į kurį jiems dažniausiai reikės grįžti. Tinkamas socialinio savotiškumo traktavimas reikalauja kovos su neigiamosiomis socialinėmis ypatybėmis, tolerancijos — neutraliosioms, palankumo — teigiamosioms.

*h. Fizinės nenormalybės.* — Didelės fizinės nenormalybės gali pareikalauti specialaus ugdymo pagal patologinės pedagogikos nurodymus, ir tuomet ugdytinis negali būti ugdomas paprastu sutelktiniu būdu. Mažesnės ir paprastos fizinės nenormalybės reikalauja iš ugdytojo pastovaus budrumo, rūpinimosi gydymo reikalais ir atodairos vertinant ugdymo išdavas.

*i. Psichinės nenormalybės.* — Nežymios psichinės nenormalybės, kaip ir nedidelės fizinės nenormalybės, nekliudo ugdytiniams dalyvauti sutelktiniame ugdyme; tik pasižymį jomis ugdytiniai reikalauja ypatingos atodairos, budrumo ir globos iš ugdytojų pusės, kad jos nedidėtų, o draugai neskriaustų psichiškai nenormaliųjų subjektų. Psichinės nenormalybės faktiškai reiškia tam tikrą nukrypimą nuo normalios psichikos, kurį pedagogas turi tinkamu būdu traktuoti. Ir šiuo atveju yra būtinas ugdymo individualizavimas pagal psichines ugdytinių nenormalybes.

### 3. Ugdymas ir ugdytinio ugdymasis

*a. Ugdytinio individualybė.* — Pagal tai, kaip išsivystydamas ugdytinis vis labiau savarankėja, ugdymas vis daugiau vietos turi skirti ugdytinio ugdymuisi. Gretimais su šiuo vyksmu eina paprastai kitas vyksmas, kuriame ugdytinis iš paprasto individo tampa sąmoningu ir laisvai apsisprendusiu asmeniu. Tuodu vyksmu ir tenka paraleliai sekti.

*Individualybės esmė.* — Realine prasme individas yra nepasikartojanti konkrečiomis savo ypatybėmis esybė. Individualybė yra visetas ypatybių, dėl kurių esybė yra individas, arba vieningas nepasikartojąs dalykas.

*Ugdytinio individualybė ir jos traktavimo būdas.* — Pedagogikos teorija įvairiai sprendžia klausimą, kokiomis individualinėmis ypatybėmis pasižymi vaiko siela iš prigimties ir kaip toli gali siekti jos ugdymas. Vieniems vaiko siela atrodo nerašytoji lenta (*tabula rasa*), t. y. jokia prasme neapspręsta, tuo tarpu kiti laiko ją jau iš prigimties apspręsta individualinėmis žymėmis, kitaip tariant, laiko ją prirašytąja lenta (*tabula scripta*).

Iš tikrųjų vaiko siela negali būti griežtai lyginama nei su nerašytąja, nei su prirašytąja lenta. Kai sakoma, kad vaiko siela yra visai nerašyta lenta, tai nepripažįstama jai net tų paveldėtų polinkių, kurie potencijos būdu vis dėlto glūdi jos gelmėse. Kai sakoma, kad vaiko siela yra aiškiai prirašyta lenta, tai pripažįstama tuo pačiu, kad įgimti jo polinkiai jau iš pat pradžios reiškiasi aktualiu būdu. Ir pirmuoju, ir antruoju atveju tėra vien tiesos dalis. Galima būtent sakyti, kad vaiko siela yra nerašyta lenta ta prasme, kad joje jokia pajėga nesireiškia aktualiu būdu; ir sykiu galima kalbėti apie tai, kad vaiko siela sudaro prirašytąją lentą ta prasme, kad joje yra įrašytos dar aiškiai nepaskaitomos galios ir polinkiai, kurie paskui šiaip ar taip galės pasireikšti ryšium su palankiomis ugdymo ir gyvenimo aplinkybėmis.

Ugdomasis veikimas nėra toks visagalis, kaip kad norėtų manyti tie, kurie mato vaiko sieloje nerašytąją lentą; bet sykiu jis nėra toks bejėgis, kaip kad mano tie, kurie mato vaiko sieloje prirašytąją lentą.

Ugdytojo pareigos ugdytinio individualybės atžvilgiu yra šitokios: ugdytojas turi visų pirma principialiai tinkamai įvertinti individualybės reikšmę ugdomajam veikimui; antra, jis turi pažinti savo ugdytinio individualybės visas konkrečias ypatybes; trečia, skatinti teigiamuosius individualinius polinkius ir kovoti su neigiamaisiais; ketvirta, visą ugdomąjį darbą individualizuoti pagal individualines ugdytinio ypatybes.

*Individualybė ir vertiniai tipai.* — Individualinės ugdytinių skirtybės, kaip buvo matyti iš anksčiau suteiktos trumpos apžvalgos, analizuojamos pedagoginiam reikalui tipiškų savo apraiškų atžvilgiu. Apskritai tipas yra lytis, kurioje daugelio individų charakteringos savybės ryškiai išeina aikštėn. Tipai iš tikrųjų yra kategorijos, kuriomis grupuojami individai pagal savo bendras savybes.

Anksčiau buvo grupuojamos pagal tipiškas apraiškas individualinės ugdytinių skirtybės ; dabar tenka konstatuoti, kad ir pačios ugdytinio individualybės gali būti suvedamos į tam tikrus pagrindinius tipus pagal savo įvairų vertingumą. Pavyzdžiui, E. Sprangeris savo veikale, pavadintame " Lebensformen ", nustato šešis pagrindinius vertinius individualybės tipus, kurie yra 1. teorininkas, 2. ekonomininkas, 3. estetininkas, 4. visuomenininkas, 5. galybininkas ir 6. religininkas.

*b. Funkcionalinis ugdymas.* — Individualybės atžvilgiu turi susiharmonizuoti iš vienos pusės tasai vyksmas, kuriam ugdytinis yra palenktas savo prigimtajame vyksme, su tuo ugdomuoju veikimu, kuriuo ugdytojas stengiasi anam vyksmui vadovauti. Jei prigimtasis vyksmas visai nėra vadovaujamas, negalima kalbėti apie ugdymą ; jei ugdomasis veikimas suprantamas vien kaipo išviršinis ugdytinio apipavidalinimas, prigimtasis vyksmas yra tramdomas nedovanotinu būdu. Tuodu dalyku suderina ir individualybę išvysto asmenybės linkme vadinamasis funkcionalinis ugdymas.

*Funkcionalinio ugdymo supratimas.* — Žinomo psichologo-pedagogo Ed. Claparède'o supratimu, " funkcionalinis yra ugdymas, kuris ima vaiko reikalą, t. y. jo interesą, nukreiptą į tam tikro tikslo pasiekimą, kaipo svartį veikimui, kurį norima jame sužadinti " [1].

*Funkcionalinė žaidimo reikšmė.* — Vaikas žaidžia tam, kad jis galėtų (sąmoningai ar nesąmoningai, čia nesvarbu) tapti subrendusiu žmogumi. Claparède'o žodžiais., " vaikas žaisdamas dirba ateičiai ". Žaidimas, sako jisai kitoje vietoje, kaipo bet kuris savaimingas gyvos esybės veikimas, tėra vien pasireiškimas visos šitos esybės nusistatymo išsiskėsti ir realizuoti savo asmenybę " [2].

Vaikas jaučia reikalą – interesą, ir tasai reikalas – interesas yra jam variklis, kuris verčia išsivystyti jo organizmo ir psichikos funkcijas.

*Funkcionalinė pamėgdžiojimo reikšmė.* — Panašiai yra ir su vaiko pamėgdžiojimu suaugusius žmones. Pamėgdžiojimas yra viena

---

[1] *L'Education fonctionnelle*, Neuchâtel — Paris 1931, p. 7.

[2] *Psychologie de l'Enfant et Pédagogie expérimentelle*, Genève [10]1924, p. 449—450.

sėkmingiausių priemonių išsivystyti funkcijoms, reikalingoms žmogaus gyvenimui. Paprastai vaikas pamėgdžioja kaip tik tai, kas jam svarbu pamėgdžioti savo išsivystymo atžvilgiu. Pavyzdžiui, pamėgdžiodamas girdimus garsus, vaikas pramoksta kalbėti. Todėl galima taip pat pasakyti, kad vaikas pamėgdžioja tam, kad taptų didelis, ir kad pamėgdžiodamas jis dirba ateičiai. Claparède'o pasakymu, vaiko " instinktyvinis brovimasis į išsivystymą pasireiškia žaidimu ir pamėgdžiojimu " [3].

*Pagrindinis funkcionalinio ugdymo metodas.* — Funkcionalinis ugdymas, tolimas tiek abstraktiniam rigorizmui, tiek praktiniam laksizmui, atsižvelgia į prigimtąjį augimo brendimo vyksmą su visais realiais jo polinkiais, o iš antros pusės neišsižada aukštųjų ugdymo idealų, kuriems jis visuomet stengiasi tuos polinkius panaudoti.

Funkcionalinis ugdymo metodas reikalauja, kad ugdymas būtų atremtas į ugdytinio prigimties reikalus, polinkius ir susidomėjimo dalykus ir kad tik ryšium su jais ir todėl tinkamu laiku ir tinkamomis aplinkybėmis būtų skatinamas ugdytinio išsivystymas. Remdamasis ugdytinio reikalais, polinkiais ir susidomėjimo dalykais, funkcionalinis ugdymas eina ugdytinio gyvenime didžiausio susidomėjimo linkme ir yra todėl tikrai gyvastingas. Dėl tos pačios priežasties jis išvysto ugdytinio individualybę iki galimų ribų. Bet kadangi individualybė pateisinama tik kaip sudedamoji organiškoji dalis asmenybės, nusistačiusios tarnauti aukštiems gyvenimo idealams, tai gretimais turi eiti susirūpinimas ugdytinio asmenybės reikalais.

*c. Ugdytinio asmenybė.* — Ugdytinis turi būti tinkamai suprantamas ne tik iš individualybės, bet ir asmenybės pusės, nes yra realus skirtumas tarp individo ir asmens.

*Asmens ir asmenybės supratimas.* — Asmuo yra protingos prigimties individas. Kaipo toks, jis yra protingo pažinimo, laisvo apsisprendimo ir teisių bei pareigų subjektas.

Asmenybė visų pirma yra tai, kas sudaro asmens esmę. Šita prasme kiekvienas asmuo turi savo asmenybę. Kita prasme asmenybė yra asmuo, kuris savo vidaus darbu yra pasiekęs tam tikro tobulumo. Šitaip suprantama asmenybė yra idealinių vertybių nešėja ir reiškėja. Tik šia prasme asmenybė tikrai gali rūpėti ugdymui.

*Individualybės ir asmenybės santykiavimas ugdyme.* — Individualybė visada yra, bent tam tikru laipsniu, prigimties duomuo; asmenybė, kaipo vidaus darbo ir laisvo apsisprendimo išdava, niekados neduodama dykai: asmenybė įgyjama tam tikra kova su

[3] Ten. pat, p 482.

savimi ir aplinkiniu pasauliu. Kitaip tariant, asmenybė ugdyme visada yra uždavinys, kuris turi būti laimėtas ilgesniu darbu ir intensyvia kova. Todėl, atitrauktinai tariant, individualybė ir asmenybė santykiuoja tarp savęs, kaip davinys (duomuo) ir uždavinys.

Išsivystydama asmenybės linkme individualybė yra trijų pagrindinių veiksnių įtakoje. Tai yra, pirma, įgimtos individualinės pajėgos, kurios turi tendencijos pasireikšti aktualiai; antra, gyvenimo ir ugdymo aplinkybės, veikdančios įgimtąsias pajėgas; trečia, laisvas ir sąmoningas paties ugdytinio apsisprendimas, suteikiąs pagrindinę linkmę individualybei reikštis.

Pirmojo veiksnio žymės yra įgimtos, antrojo — įgautos, trečiojo laisvai įsigytos. Nesunku pastebėti, kad įgimtis, ugdymas ir apsisprendimas yra trys laipsniai, kuriais išsivysto žmogaus individualybė, tampanti laisva ir sąmoninga asmenybe. Ugdytojas, stovįs tarp ugdytinio įgimties ir laisvo jo apsisprendimo, turi kultivuoti jo individualybę asmens laisvo apsisprendimo tikslais.

*Asmenybė, kaipo vertybių nešėja.* — Žmogus, kaipo asmenybė, yra vertingiausių nusiteikimų nešėjas. Todėl ir asmenybė turi būti kultivuojama ir siekiama ugdymu taip, kad ji taptų vertingų nusiteikimų nešėja. Tokia jinai tikrai yra vien tada, kai ji orientuojasi pagal objektyvines vertybes ir siekia jų, kaipo objektyvinių normų.

*d. Ugdymas ir ugdymasis.* — Galutinis asmenybės susiformavimas įvyksta laisvu ir sąmoningu jos apsisprendimu. Bet šitas apsisprendimas paprastai negalėtų įvykti, jei ugdymas neitų ugdymosi linkme: ugdymas turi ruošti ugdytinį ugdymuisi ir turi faktiškai baigtis ugdymusi.

*Ugdytinio ruošimas ugdymuisi.* — Būdai, kuriais ugdytinis gali būti ruošiamas ugdymuisi, yra labai įvairūs. Auklėjimas įvairiopo savarankiškumo, iniciatyvos, kritiškumo, pratinimas pergalėti sunkenybes, lavinimas tvirto ir savarankiško būdo, štai tik keletas pavyzdžių, kokie ugdymo būdai ar priemonės gali būti naudingi ugdytinio paruošimui ugdymuisi. Jų, žinoma, praktikoje gali būti labai daug.

*Ugdymo atbaigimas ugdymusi.* — Ugdymasis ne tik yra ugdymo apvainikavimas, bet ir jo priemonė, ir todėl pirma, negu ugdymasis įgyja visai savarankiškos reikšmės, jis turi eiti ugdomąja priemone pačiam ugdymui. Klaidinga manyti, kad ugdymasis prasideda tik tada, kai ugdymas yra jau baigtas.

Iš tikrųjų, žiūrint ugdymo ir ugdymosi santykiavimo, ugdytinio gyvenime yra trys įvairūs tarpsniai: iš pradžios eina tarpsnis, kuriuo turi vietos tik ugdymas, o sąmoningas ugdymasis nėra dar galimas; tai yra pradinis tarpsnis ugdytinio gyvenime. Paskui ateina vidu-

rinis tarpsnis, kuriuo ugdymas susipina su ugdymusi. Pagaliau ateina atbaigiamasis tarpsnis, kuriuo turi vietos tik ugdymasis. Pradiniu tarpsniu ugdytinis yra tik veikinys, viduriniu — veikinys ir veiksnys, atbaigiamuoju — tik veiksnys.

Jei ugdymasis nebuvo tinkamai paruoštas, jei jisai nebuvo palengvėl stiprinamas ir plečiamas, ugdytinis vargu ar galės kada tapti visiškai savarankišku žmogumi, kuris galėtų spręsti savo likimą ir išaugti į ryškią ir galingą asmenybę. Visas ugdymo prasmingumas glūdi jo tendencijoje pasidaryti nebereikalingam, ir šita tendencija tegali rasti savo realizaciją tik tada, jei ugdymas visai natūraliai ir palaipsniui pereina į ugdymąsi.

## KETVIRTAS SKYRIUS

# VYKDANTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI IR VEIKĖJAI

### (VYKDANČIOJI PRIEŽASTIS)

### 1. Pašauktieji ugdymo veiksniai

*a. Ugdymo veiksnio ir veikėjo supratimas.* — Plačiausia prasme ugdymo veiksnys yra visa tai, kas sąmoningai ar nesąmoningai, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu turi ugdomosios veikmės ugdymo objektui, t. y. ugdytiniui. Ugdymo veikėjas yra asmuo, kuris, būdamas ugdymo veiksnys, vykdo ugdomąjį veikimą su noru, sąmoningai ir iš pašaukimo.

Pašauktieji yra tie ugdymo veiksniai, kurių prigimtis ar net paskirtis verčia šiaip ar taip dalyvauti ugdomajame veikime. Atsitiktiniai yra tie ugdymo veiksniai, kurie dalyvauja ugdomajame veikime, neverčiami nei prigimties, nei paskirties. Pašaukti iš prigimties ugdymo veiksniai nėra atsiradę specialiai ugdymo tikslams vykdyti. Pašaukti iš paskirties ugdymo veiksniai kaip tik yra sudaromi, steigiami-skiriami ugdymo tikslams siekti.

*b. Pašaukti iš prigimties ugdymo veiksniai.* — Šiems veiksniams priklauso šeima, valstybė ir Bažnyčia.

*Šeima.* — Šeima yra prigimtinė bendruomenė, kurioje vyro ir moters santuoka sudaro pagrindą bendravimui su vaikais ir naminiais patarnautojais. Vaikų gimdymas, auginimas ir auklėjimas yra šeimai tik vienas uždavinių, bet ne vienintelis, tiesa, labai svarbus.

Nebūdama įsteigta vieniems tik ugdymo uždavinimas, bet būdama platesnės prasmės prigimtinė apraiška, šeima yra pašauktasis ugdymo veiksnys ne iš paskirties, bet iš prigimties, t. y. šeimai tenka rūpintis naujosios kartos ugdymu ne todėl, kad ji tyčia yra tam įsteigta, bet todėl, kad pati jos prigimtis, be kita ko, verčia ją rūpintis ir ugdymo reikalais. Pasirodo net, kad prigimtis, kuri sudaro šeimai reikalą rūpintis vaikų auginimu ir auklėjimu, sykiu sudaro čia ir geriausias sąlygas šitam ugdymui vykdyti.

Tėvams visai natūralu mylėti savo vaikus ir rūpintis jų reikalais bei interesais. Sykiu tėvai paprastai imponuoja savo vaikams ir turi jų akyse savaimingai susidarantį autoritetą. Esant šitoms natūralioms aplinkybėms, šeiminis ugdymas turi keletą teigiamųjų savybių, kylančių iš šeiminio gyvenimo ypatybių. Pirma, tėvai sugeba individualizuoti ugdymą pagal kiekvieno savo vaiko individualines ypatybes. Antra, šeiminiame ugdyme bendradarbiauja tėvas ir motina, ir todėl paprastai jame sueina vyriškumo ir moteriškumo įtakos. Trečia, šeiminis ugdymas yra harmoningas ir visašališkas, nes jame gretimais eina beveik visų pagrindinių ugdymo uždavinių vykdymas, tiesa, neaukštu laipsniu ir gana primityvaus pobūdžio. Ketvirta, šeiminis ugdymas yra organiškas ta prasme, kad pats bendras gyvenimas šeimoje auklėja ir lavina. Penkta, šeiminis ugdymas turi grindžiamosios reikšmės, nes jis eina pagrindu aukštesniems ugdymo laipsniams. Šita prasme jis turi paruošiamosios reikšmės ir reikalauja būti atbaigiamas kitų visuomenėje gyvuojančių ugdymo lyčių.

Visos teigiamosios šeiminio ugdymo savybės turi faktiškos reikšmės vaikų formavimui tik normaliomis aplinkybėmis. Tuo tarpu šeiminiame gyvenime dažnokai susidaro nemaža nepalankių aplinkybių, kurios vaikų ugdymą išmuša iš normalių vėžių. Nekalbant čia apie dorinio pobūdžio kliūtis, pažymėtinas vienas faktas, labai reikšmingas pedagoginiu atžvilgiu.

Tėvai iš prigimties yra ugdymo veikėjai ir, kaipo tokie, turi nusimanyti apie savo veikimo pareigas. Bet šitas nusimanymas, kaip ir faktiškas sugebėjimas dirbti ugdomąjį darbą, iš prigimties neateina. Būti iš prigimties ugdymo veikėju ir neturėti iš prigimties reikiamų šitam veikimui savybių — štai neatitikimas, kuris padaro tai, kad tėvai toli gražu nevisuomet atitinka savo pedagoginį pašaukimą, ir šeima nevisuomet turi teigiamosios reikšmės naujosios kartos ugdymui. Iš čia reikėtų padaryti išvadą, kad tėvai turi visai natūralią pareigą šiaip ar taip pasiruošti savo ugdomajam pašaukimui šeimoje. Būtų net labai pageidaujama, kad visuotinis švietimas teiktų šituo klausimu reikalingiausių pedagoginių žinių.

*Valstybė.* — Šalia šeimos kitu pašauktuoju ugdymo veiksniu eina valstybė. Valstybė, kaip ir šeima, yra prigimtinė sutelktinio gyvenimo lytis ; jinai tik yra daug sudėtingesnė, ir jos tikslai yra jau žymiai platesni. Valstybė yra vyriausioji pasaulinės visuomenės organizacija. Ogi pasaulinė visuomenė kartais aptariama, kaipo pastovus ir organingas daugybės šeimų susibūrimas, vadovaujamas vieno vyriausio autoriteto ir siekiąs tiesioginiu būdu vienos bendros prigimtinės gerovės.

Valstybė, būdama prigimtinė organizacija, atsirandanti visai natūraliu būdu, yra pašauktas iš prigimties ugdymo veiksnys. Bet jinai yra ugdomasis veiksnys tik tiek, kiek iš jos uždavinių prigimties plaukia jai reikalas, teisė ir pareiga rūpintis naujųjų kartų ugdymu.

Visų pirma valstybei visai prigimta rūpintis fiziniu savo piliečių auklėjimu, kad šie pajėgtų pakelti krašto apsaugos sunkenybes. Antra, valstybė turi teisę rūpintis valstybiniu pilietiniu naujų kartų auklėjimu, kad jos gyvenimas eitų sklandžiai ir taikingai. Trečia, valstybė turi rūpintis bent minimaliniu bendru savo piliečių išsilavinimu, kuris yra būtinai reikalingas gyvenant tam tikrą kultūros laipsnį ir konkuruojant su savo kaimynais atsilaikymo kovoje. Ketvirta, valstybė turi susirūpinti profesiniu savo piliečių išlavinimu, kad visi jie galėtų dirbti visuomenėje naudingą darbą ir pelnyti uždarbį savo pragyvenimui.

Tai yra tiesioginiai bendrieji valstybės uždaviniai ugdymo srityje. Juos vykdyti valstybė gali įvairiai. Ji gali juos vykdyti pati, imdamasi ugdytojos pareigų ; bet ji gali taip pat pasivaduoti ir kitų ugdymo veiksnių pagalba ; arba net ji gali iš dalies juos vykdyti savo pajėgomis, o iš dalies — bendromis pastangomis su kitais ugdymo veiksniais. Principialumo ir tikslingumo sumetimai kalba už valstybės artimiausią kontaktą ir solidarumą su visais pašauktaisiais ugdymo veiksniais.

Pedagogų-sociologų net sakoma, kad ugdymo dalykais valstybės teisės ir pareigos tėra labiausiai pagalbinio pobūdžio : ji turi ugdymo reikalus remti, ugdymo vykdymą kontroliuoti, ugdymui sudaryti materialinį pagrindą ir tik tuo atveju, kai privatinė iniciatyva nesugeba ugdymo reikalų aprūpinti, papildyti tiesioginės intervencijos priemonėmis privatinės iniciatyvos trūkumus.

Pažymėtina dar, kad valstybė nėra vienintelė organizuota visuomeninė lytis, kuri atstovauja visuomenės ugdomiesiems interesams. Paprastai ji pasidalija ugdomosiomis pareigomis su kitomis organizuotomis visuomenės lytimis, kokios, pavyzdžiui, yra valsčius, savivaldybė, autonominė provincija.

*Bažnyčia.* — Trečias pašauktas iš prigimties ugdymo veiksnys yra Bažnyčia, kaipo religinė organizacija. Teologų aptarimu, Bažnyčia yra bendruomenė žmonių, kurie, išpažindami tą patį tikėjimą ir dalyvaudami tuose pačiuose sakramentuose, yra vadovaujami apaštališkųjų ganytojų ir ypač vienintelio Kristaus vietininko žemėje Romos popiežiaus (Bellarminas). Ši aptartis, skirta specialiai katalikų Bažnyčiai, su atitinkamomis atmainomis gali būti pritaikyta kitoms bažnyčioms ir net nebažnytinio pobūdžio konfesijoms.

Šitaip suprantamos Bažnyčios tikslas yra antgamtinė tikinčiųjų gerovė. Bet šis tikslas negali būti pasiektas be dorinio ir religinio auklėjimo. Todėl Bažnyčia turi ne tik pareigą, bet ir teisę į dorinį religinį savo tikinčiųjų auklėjimą. Šita pareiga ir teisė plaukia iš Bažnyčios prigimties ir negali būti jokiomis aplinkybėmis iš jos atimta be pasikėsinimo prieš patį jos buvimą.

Kaip šeima, arba susibūrę krūvon tėvai iš vienos pusės ir kaip valstybė su kitomis visuomenės organizacijos lytimis iš kitos pusės, taip ir Bažnyčia gali steigti mokyklas ir kitas ugdomąsias įstaigas tam, kad geriausiai būtų aprūpinti tie ugdomieji reikalai, kurių ji turi dorinio religinio auklėjimo srityje. Jai tik negali būti pripažinta monopolio teisė mokyklų klausimu, kaip lygiai tokia teisė nepriklauso nei šeimai, nei valstybei.

Tikrovėje tikslingumo sumetimas ir net neišvengiamas reikalas verčia Bažnyčią ugdymo srityje bendrai dirbti su kitais pašauktais iš prigimties ugdymo veiksniais, nes tik jų visų solidarumas ugdymo srityje sudaro geriausias sąlygas visiems ugdymo reikalams aprūpinti. Tačiau bendrai dirbant įvairiems ugdymo veiksniams, nekartą tarp valstybės ir Bažnyčios atsiranda trynimosi mokyklų klausimu.

Iš reikalavimų, nuo kurių Bažnyčia principialiai negali čia atsisakyti, žiūrėdama savo pašaukimo prigimties, svarbesnieji yra tokie. Pirma, Bažnyčia turi teisę steigti bet kurios rūšies ne tik pradines, bet vidurines ir aukštesnes mokyklas (1375 kanonas). Antra, tik Bažnyčiai priklauso katalikiško universiteto ar fakulteto kanoniškojo įsteigimo teisė (1376 kanonas, 1 parag.). Trečia, religinis katalikų jaunuomenės auklėjimas turi būti palenktas Bažnyčios autoritetui ir priežiūrai (1381 kanonas, 1 parag.). Ketvirta, visas katalikiškosios jaunuomenės ugdymas turi vykti religine dvasia ir visų pirma dorinis auklėjimas turi būti pagrįstas religijos reikalavimais. Šituo reikalu Bažnyčia rezervuoja sau teisę daryti intervenciją į funkcionavimą mokyklų, kur mokosi katalikų jaunuomenė (1381 kanonas, 2 ir 3 parag.). Penkta, Bažnyčia laiko katalikams principialiai nepriimtina nelygstamai neutralią mokyklą (1374 kanonas)

ir tik neišvengiamo reikalo atveju toleruoja lygstamai neutralią mokyklą.

*c. Pašaukti iš paskirties ugdymo veiksniai.* — Pašauktiems iš paskirties ugdymo veiksniams priklauso iš vienos pusės ugdomosios įstaigos, iš antros pusės — jaunuomenės ugdymosi organizacijos.

*Ugdomosios įstaigos.* — Ugdomosios įstaigos tuo skiriasi nuo prigimtųjų ugdymo veiksnių, t. y. šeimos, valstybės ir Bažnyčios, kad jos yra specialiai skirtos ruošti naująją kartą gyvenimo tikslams. Du pagrindiniai jų tipai yra : lavinamoji ir auklėjamoji įstaiga.

Lavinamoji įstaiga, arba mokykla, ima ugdymo uždavinius lavinamuoju aspektu, t. y. jinai formuoja jaunuomenę pirmiausia ryšium su ugdomosiomis gėrybėmis.

Auklėjamoji įstaiga ima ugdymo uždavinius auklėjamuoju aspektu, t. y. jinai visų pirma veda jaunuomenę į laisvą apsisprendimą pagal žmogiškosios asmenybės normas.

*Jaunuomenės ugdymosi organizacijos.* — Kiek ugdymas turi būti papildytas ir atbaigtas ugdymusi, tiek ugdomosios įstaigos turi rasti savo papildymą ir atbaigimą jaunuomenės ugdymosi organizacijose. Jaunuomenės ugdymosi organizacijos tėra viena jaunuomenės organizacijų rūšis, būtent ta, kuri statosi pagrindiniu savo uždaviniu ugdymosi tikslus.

Jaunuomenės ugdymosi organizacijos (o šiuo atveju tik jos mums čia gali rūpėti) neišvengiamai susiformuoja ir veikia pasaulėžiūros įtakoje. Kaip apskritai ugdomosios įstaigos ir ypatingai mokykla neįmanomos be jokio priklausomumo nuo pasaulėžiūrinio nusistatymo, taip lygiai jaunuomenės ugdymosi organizacijos visada turi pasaulėžiūrinių ryšių. Tai yra ne tik neišvengiama, bet ir visai normalu. Kaip tikslinga ir normali mokykla turi remtis racionalia pasaulėžiūra, taip ir jaunuomenės ugdymosi organizacija, kuri papildo ir atbaigia mokyklos funkcijas, turi remtis pasaulėžiūriniais pagrindais.

Jaunuomenės ugdymosi organizacijos, atremtos į pasaulėžiūrinius principus, ypač pateisinamos ten, kur mokyklų sistema nelaiduoja tėvams galimumą ugdyti savo vaikus savos pasaulėžiūros dvasia. Tokiu atveju jaunuomenės susigrupavimas pagal savo pasaulėžiūrą papildo mokyklų trūkumus ir leidžia jaunuomenei tobuliau išsiugdyti savo pasaulėžiūros dvasia.

Tiesa, jaunuomenės ugdymosi organizacijos, šalia savo teigiamųjų patarnavimų, turi ir savų pavojų. Todėl visų prigimtųjų ugdymo veiksnių yra solidari pareiga stengtis pedagoginėmis priemonėmis šituos pavojus neutralizuoti ir jaunuomenės organizacijų veikimą paskatinti tinkama linkme.

*d. Teisinis pašauktųjų ugdymo veiksnių atžvilgis.* — Ryšium su pašauktųjų ugdymo veiksnių problema tenka nagrinėti kai kurias teisines sąvokas, liečiančias ugdymo dalykus.

*Ugdomoji pareiga.* — Ugdomasis pašaukimas, kaip ir kiekvienas pašaukimas, uždeda tam tikrų pareigų. Pašaukimas apskritai yra tam tikras nusiteikimas, pagrįstas prigimties palinkimu.

Ugdomoji pareiga yra turįs saistomosios galios ir pagrįstas prigimtimi reikalas ugdyti tam tikrus ugdytinius.

*Ugdomoji teisė.* — Ugdomoji teisė gali būti visų pirma suprantama pasyvine ir aktyvine prasme. Pasyvinę teisę turi ugdytinis, t. y. jis turi teisę būti ugdomas. Aktyvinę teisę turi ugdytojas, būtent jis turi teisę ugdyti ugdytinį ir sykiu reikalauti iš vienos pusės, kad ugdytinis paklustų ugdomajai jo valdžiai, o iš antros pusės, kad niekas nekliudytų šitą valdžią vykdyti.

Daroma dar skirtumo tarp objektyvinės ir subjektyvinės ugdomosios teisės. Ugdytojo teisė ugdyti ugdytinį yra subjektyvinė, nes ji priklauso subjektui. Bet šita subjektyvinė teisė remiasi objektyvinės teisės nuostatais, kurie tvarko ugdomųjų santykių ir ugdymo organizacijų visumą.

*Ugdomoji valdžia.* — Ugdomoji valdžia yra faktiškas galimumas vykdyti savo ugdomąją teisę tiesioginiu ar netiesioginiu būdu.

*Ugdomasis autoritetas.* — Ugdomasis autoritetas yra faktiškoji galia davinėti saistomųjų įsakymų ugdymo dalykais ir reikalauti iš ugdytinių klusnumo.

*Ugdomosios teisės pagrindas.* — Ugdomoji teisė yra įvairiai pagrindžiama. Tarp įvairių teorijų bene patikimiausia bus ta, kuri stengiasi pagrįsti ugdomąją subjektyvinę teisę prigimtuoju pašaukimu, kuris iš vienos pusės atitinka ugdytinio prigimtąjį reikalą būti ugdomam, o iš antros pusės — ugdymo veiksnių prigimtąjį reikalą pratęsti savo buvimą šiame pasaulyje ir geriausiai jį aprūpinti. Ugdomoji teisė leidžia kiekvienam pašauktajam ugdymo veiksniui dalyvauti ugdyme pagal savo prigimtį ir savo pašaukimo ribas.

*Pašauktų iš paskirties ugdymo veiksnių teisės pagrindas.* — Ugdomosios įstaigos gauna ugdomąją savo teisę įgaliojimo, arba delegavimo, būdu iš tų pašauktųjų ugdymo veiksnių, kurie turi ugdomąją teisę iš prigimties, arba prigimtąją ugdymo teisę.

Jaunuomenės ugdymosi organizacijų teisė į savarankiškąjį gyvavimą ir veikimą gali būti pagrįsta realiu, psichologijos ir pedagogikos konstatuojamu reikalu bendrai dirbti su ugdomosiomis įstaigomis pagal tai, kaip auga jos savarankiškumas ir eina didyn savarankiškojo apsisprendimo plotas.

## 2. Atsitiktiniai ugdymo veiksniai

*a. Ugdymo atsitiktinio veiksnio supratimas.* — Atsitiktinis yra ugdymo veiksnys, kuris, neturėdamas nei ugdomosios teisės, nei ugdomosios intencijos, vis dėlto faktiškai turi ugdomosios įtakos naujajai kartai.

Tam tikra prasme atsitiktiniais ugdymo veiksniais galima pavadinti ir pašauktuosius ugdymo veiksnius, kai šie turi ugdomosios įtakos naujajai kartai savo pedagogiškai neintencionaline puse. Pavyzdžiui, šeima turi ugdomosios įtakos ir tuo tėvų elgimusi, kuris nėra skirtas sugestionuoti vaikus. Valstybė auklėja savo piliečius ir tomis savo funkcijomis, kuriomis siekiamas jos tiesioginis pašaukimo vykdymas. Bažnyčia auklėja ir sugestionuoja jauną kartą savo liturgija, kurios tiesioginis paskyrimas nėra ugdomojo pobūdžio. Bet šalia to yra dar visa eilė tikrai atsitiktinių ugdymo veiksnių.

*b. Šeimos dalyviai.* — Giminės, broliai, seserys, tarnai ir šiaipjau atsitiktinai gyveną šeimoje asmenys turi ugdomosios įtakos vaikams, ir todėl šituo atžvilgiu turi būti tėvų kritiškai vertinami ir prižiūrimi.

*c. Draugai.* — Draugai turi labai didelės reikšmės jaunosios kartos susiformavimui, todėl ugdytojų pareiga yra susirūpinti tinkama jų atranka.

*d. Tėvų namai, apylinkė, gamta ir klimatas.* — Nuo visų šitų atsitiktinių ugdymo veiksnių priklauso tam tikru laipsniu ne tik fizinis naujosios kartos išsivystymas, bet ir dvasinės fizionomijos susiformavimas. Ugdytojai turi jai sudaryti šituo atžvilgiu ko palankiausių aplinkybių.

*e. Tėviškė, tėvynė, tauta.* — Visi šitie atsitiktiniai ugdymo veiksniai turi labai didelės reikšmės etninio jaunosios kartos tipo susiformavimui ir jos visuomeninio priklausomumo apsprendimui. Ugdytojai turi čia pareigą normuoti šitų veiksnių įtaką, stiprinti ją iš teigiamosios pusės ir saugoti ją nuo iškrypimo į ekskliuzyvizmo ir šovinizmo vėžes.

*f. Kultūra ir jos organizuotos lytys.* — Kultūra, objektyvine lytimi suorganizuota, veikia naująją kartą ne tik per ugdytojus, kurie yra ugdyme kultūros reiškėjai ir jos ateities grindėjai, bet ir tiesioginiu būdu, būtent per tokias įvairias organizuotas savo lytis, kaip spauda, radijas, teatras, kinas, paveikslų galerijos, įvairūs

muziejai ir t. t. Čia ugdytojų pareiga yra normuoti visų tokių kultūrinių veiksnių reikšmę ugdymui, daryti šitų veiksnių tinkamą atranką, neutralizuoti neigiamųjų, stiprinti teigiamųjų veiksnių įtaką.

*g. Pašauktųjų ir atsitiktinių ugdymo veiksnių santykiavimas.* — Tarp sąmoningo pašauktųjų veiksnių veikimo ir savaimingos ugdomosios atsitiktinių veiksnių įtakos turi būti nustatyta harmonija, palanki aukštiesiems ugdymo tikslams.

## 3. Ugdymo Veikėjai

*a. Ugdymo veikėjų rūšys.* — Kaip jau buvo savo laiku paminėta, ugdymo veikėjas yra asmuo, kuris, priklausydamas ugdymo veiksniams, vykdo ugdomąjį veikimą su noru, sąmoningai ir iš pašaukimo.

Tėvai, mokytojai auklėtojai ir kunigai yra trys pagrindinės ugdymo veikėjų, arba ugdytojų, rūšys. Jie visi dirba ugdomąjį darbą su noru, t. y. su pedagogine intencija, sąmoningai, t. y. su tam tikru tikslingumu, planingumu ir metodingumu, ir iš pašaukimo, t. y. ne atsitiktinai, bet pagal pastovius prigimties ar paskirties paraginimus.

*Tėvai.* — Tėvai yra pašaukti ugdomosioms pareigoms dėl savo padėties šeimoje. Jie turi teisės pasivaduoti pedagogais specialistais, bet šitas pasivadavimas niekados faktiškai negali būti visiškas. Todėl tėvų pasiruošimas ugdomiesiems uždaviniams turi būti visuotinis ir privalomas.

*Mokytojai auklėtojai.* — Mokytojai auklėtojai yra čia suprantami kaip asmenys, kuriems lavinimas ir auklėjimas yra profesijos darbas. Kaipo tokie, jie turi reikalo specialiau pasiruošti ugdomajam veikimui. Mokytojai, kaipo lavinamųjų įstaigų veikėjai, turi visų pirma reikalo su lavinamuoju ugdymo aspektu, nors nėra niekados atpareigoti rūpintis auklėjimu. Auklėtojai, kaipo auklėjamųjų įstaigų veikėjai, turi visų pirma reikalo su auklėjamuoju ugdymo aspektu, nors niekados nėra visiškai atpareigoti rūpintis lavinimo reikalais.

*Kunigai.* — Trečiojoje ugdymo veikėjų rūšyje, t. y. kuniguose, suponuojama aukščiausio laipsnio pedagoginis pašaukimas ir pasiruošimas. Kunigų pedagoginės pareigos liečia labiausiai dorinį religinį auklėjimą, bet jos toli gražu neapsieina ir be lavinimo. Principialiai ugdomąsias pareigas kunigai gauna sykiu su kunigyste, ogi

faktiškąją ugdomąją valdžią jie įgauna ryšium su savo paskyrimu į pedagogines pareigas.

*b. Pagrindinės ugdomojo darbo savybės.* — Ugdomojo darbo esmę sudaro ugdomųjų tikslų realizavimas su sąmoninga pedagogine intencija. Tos savybės, kurios turi šitą darbą charakterizuoti, yra tikslingumas, planingumąs ir metodingumas.

*Tikslingumas.* — Pedagoginė intencija, kuri glūdi pačioje ugdomojo darbo esmėje, neišvengiamai reikalauja sąmoningo pedagoginių tikslų statymo. Ugdomasis tikslas, būdamas vedamasis ugdymo pradas, suteikia ugdomajam darbui aiškią linkmę, reikšmingumą ir net tikrą pedagoginį stilių.

*Planingumas.* — Apie darbo tvarkingumą sprendžia pirmiausia darbo planas. Planingumas ir yra svarbiausia tvarkos sąlyga. Be planingumo ugdomasis darbas negali būti realizuotas nei tinkamu laiku, nei reikiamu mastu, nei privalomu pilnumu.

*Metodingumas.* — Darbo tvarkai būtina sąlyga yra planingumas, o jo taisyklingumui reikalingas yra metodingumas. Kiekvienas rimtas darbas, taigi ir ugdomasis darbas, turi savo taisyklių, vykdomųjų priemonių, tinkamų sąlygų ir kitų vykdymo aplinkybių. Metodas yra tasai būdas, kuris tiesiausiu keliu veda į tikslą, panaudojant vykdomąsias darbo priemones ir prisitaikant prie visų vykdymo aplinkybių. Kitaip tariant, metodas yra taisyklingumo laidas.

*c. Bendrosios ugdytojo savybės.* — Visos reikalingos ugdytojui savybės gali būti suvestos į keturias kategorijas, kurios yra, pirma, bent minimaliniai pedagoginiai gabumai, antra, pedagoginis susipratimas, trečia, pedagoginis patyrimas, ketvirta, faktiškas sugebėjimas dirbti ugdomąjį darbą.

*Pedagoginiai gabumai.* — Bent minimaliniai pedagoginiai gabumai yra reikalingi kiekvienam ugdytojui jau todėl, kad jie yra sprendžiamasis pedagoginio pašaukimo veiksnys. Pagrindiniai pedagoginiai gabumai yra pedagoginė intuicija ir pedagoginis taktas, šalia kurių gali būti visa eilė mažiau reikšmingų pedagoginių gabumų.

*Pedagoginis susipratimas.* — Teorinis nusimanymas, arba pedagoginis susipratimas, visoms kitoms sąlygoms esant lygioms, yra teigiamoji ugdytojo savybė, naudinga ugdomajam darbui. Sąlygoms esant įvairioms, gali pasirodyti, kad teoriškai pasiruošęs pedagogas yra blogas ugdytojas praktikas, ir kad faktiškai geras ugdytojas praktikas gali kartais būti neėjęs pedagoginių mokslų.

*Pedagoginis patyrimas.* — Praktinis patyrimas pagilina teorinį nusimanymą ir ruošia faktiškąjį sugebėjimą dirbti ugdomąjį darbą. Praktinis patyrimas yra labai svarbi ir niekam neabejotina savybė tarp privalomų ugdytojui savybių.

*Faktiškas sugebėjimas sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą.* — Ugdytojas sugeba sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą tik tada, kai jis yra tikra pedagoginė asmenybė. Sudedamosiomis pedagoginės asmenybės žymėmis, žinoma, eina ir pedagoginiai gabumai, ir pedagoginis susipratimas, ir pedagoginis patyrimas, bet tai, kas pedagoginei asmenybei yra svarbiausia, ateina iš dorinio išsiauklėjimo ir intelektualinio išsilavinimo. Šituo pastaruoju atžvilgiu ugdytojui ypatingai yra svarbus iš vienos pusės pedagoginis entuziazmas, kuris yra savotiškas pedagoginis *e r o s*, arba patos, o iš kitos pusės, — pedagoginis autoritetingumas, kuris charakterizuoja tai, kas vadinama terminu pedagoginis e t h o s .

## PENKTAS SKYRIUS

# FORMUOJANTIEJI UGDYMO VEIKSNIAI

### (FORMALINĖ PRIEŽASTIS)

### 1. Ugdomasis idealas

*a. Įvedamosios pastabos apie formalinę ugdymo priežastį.* — Formalinės ugdymo priežasties klausimas yra vienas iš painesnių pedagogikos klausimų. Toji forma, arba lytis, kuri turi atsirasti kaip ugdymo išdava, yra fizinis ir dvasinis ugdytinio subrendimas, kaipo visetas pastovių nusiteikimų, charakterizuojančių pilnutinį žmogų. Bet šitie nusiteikimai ne apsprendžia ugdytinį, bet yra atsiradę kaip jo apsprendimo ir apsisprendimo išdava. Ne jie tad eina formaline priežastimi ugdyme, bet tie veiksniai, kurie ugdytinį apsprendžia ir formuoja. Kitaip tariant, formalinę ugdymo priežastį sudaro visi tie veiksniai, kurie šiaip ar taip formuojamai veikia ugdytinį.

Pagrindiniai formuojantieji ugdymo veiksniai yra šie: pirma, ugdomasis idealas, antra, ugdytinio prigimtis ir asmuo, trečia, ugdytojo asmenybė, ketvirta, ugdomosios gėrybės.

*b. Formuojamoji ugdomojo idealo reikšmė.* — Idealas, kaipo egzempliarinė priežastis, be kita ko, yra laikoma formaline priežastimi šalia daikto (*causa formalis extra rem*), kurios formuojamoji veikmė įvyksta, kaip sakoma, *per modum imitationis*, pamėgdžiojimo būdu.

Ugdomasis idealas veikia ugdytinį visų pirma netiesioginiu būdu, nes jį renkasi iš pradžios ugdytojas savo ugdomajam veikimui. Tačiau ugdomasis idealas gali formuojamai veikti ugdytinį ir tiesio-

giniu būdu, kai jis šiokiu ar tokiu būdu įeina į ugdytinio sąmonę ir ima jį vylioti, kaipo vertingas siekinys.

*c. Lygi ugdomojo idealo reikšmė auginimui-globojimui, lavinimui ir auklėjimui.* — Tuo tarpu, kai kiti formuojantieji ugdymo veiksniai turi ypatingos reikšmės vienu kitu atžvilgiu, ugdomasis idealas turi formuojamosios reikšmės visiems funkcionaliniams ugdymo aspektams, t. y. ir auginimui — globojimui, ir lavinimui, ir auklėjimui.

## 2. Ugdytinio prigimtis ir asmuo

*a. Ugdytinio prigimties polinkiai, kaipo formavimosi tendencijos.* — Kiekvieno ugdytinio prigimties galimumai užbrėžia tam tikras formavimosi ribas. Bet ugdytinio prigimtis vaidina ne vien tik šitą pasyvinę rolę. Joje glūdi tam tikrų dinaminių pajėgų, arba polinkių, kurie apsprendžia ugdytinio išsivystymo linkmę ir suteikia jo formavimuisi tam tikrų tendencijų.

*b. Ugdytinio asmens pastangos, kaipo svarbus formuojantis veiksnys ugdymesi.* — Dar reikšmingesnę rolę formavimesi vaidina paties ugdytinio asmuo, kiek jis savarankiškai pasireiškia ugdymosi darbe. Kai ugdytinis yra pasyviai imlus, formuojančiu veiksniu eina ta ugdomoji gėrybė, kurią jis prisiima ; bet kai jis yra aktyvus ir daro ugdymosi pastangų, šitomis pastangomis jis pats save formuoja. Ugdymosi pastangos yra stipriausias formavimosi veiksnys.

*c. Ypatingas formuojamasis paties ugdytinio vaidmuo auginime-globojime.* — Formuojamoji ugdytinio prigimties ir asmens reikšmė itin aiškiai išeina aikštėn tame funkcionaliniame ugdymo aspekte, kuris yra vadinamas auginimu-globojimu. Jei ugdytojas paragina ugdytinio prigimtį ir jo asmens pajėgas, tai, ragindamas ugdytinį augti ir išsivystyti, jis nėra formuojantis veiksnys šitam augimui ir išsivystymui. Auga ir išsivysto pats ugdytinis, nes jame glūdi prigimties tendencijos ir asmeninių pastangų šaltinis.

## 3. Ugdytojo asmenybė

*a. Tarpasmeninės difuzijos vaidmuo ugdytinio formavimesi.* — Ugdytinio asmenybė formuoja ugdytinį asimiliacijos būdu, kuris charakterizuoja tarpasmeninę difuziją. Tarpasmeninė difuzija, paprastai įvyksta be jokių pastangų iš ugdytojo pusės ir asimiliuoja ugdytinį pagal ugdytojo ypatybes. Šitas ugdytinio asimiliavimasis

pagal ugdytojo panašumą visada yra tam tikras formavimasis, kartais labai reikšmingas ir turįs sprendžiamosios reikšmės visam ugdytinio gyvenimui.

*b. Sugestyvinės ugdytojo asmenybės ir pavyzdžio reikšmė ugdytinio formavimuisi.* — Tarpasmeninė difuzija įvyksta visai savaime, ugdytojui net neturint jokių intencijų. Bet, žinant šitą faktą, ugdytojui privalu susirūpinti, kad jo įtaka ugdytinio formavimuisi būtų sutvarkyta ir sunormuota pagal pedagoginio veikimo principus. Kitaip tariant, tarpasmeninė difuzija, einanti savaime iš ugdytojo į ugdytinį, turi būti papildyta sąmoningu sugestyviniu ugdytojo nusistatymu asmens kultūros ir asmeninių pavyzdžių atžvilgiu.

*c. Ypatingas formuojamasis ugdytojo asmenybės vaidmuo auklėjime.* — Ugdytojo asmenybės reikšmė ypatingai svarbi auklėjimui. Auklėjime ugdytojas yra vadovas patarėjas, kuris yra pašauktas vesti ugdytinį susiformuoti vertinga asmenybe pagal dorines gyvenimo normas. Čia turi sugestyvinės reikšmės ne tiek tai, ką ugdytojas skelbia, bet tai, koks jis pats yra. Reikia net konstatuoti, kad ugdytojo asmenybės reikšmė ugdytinio susiformavimui auga pagal tai, kaip einama iš fizinio auklėjimo į dorinį auklėjimą ir iš šio pastarojo — į religinį auklėjimą. Čia ugdytojo asmenybės dorinis vertingumas yra svarbiausias.

## 4. Ugdomosios gėrybės

*a. Formuojamoji ugdomosios gėrybės veikmė ugdytiniui.* — Ugdomojoje gėrybėje yra statine lytimi realizuota kokia nors vertybė. Ši statinė lytis yra asimiliuojama ugdytinio, kuris įgyja ypatybių, tą lytį atitinkančių. Tuo būdu ugdomoji gėrybė, esanti ugdytiniui dėl savo vertingumo siekiamasis tikslas, sykiu yra ir formavimosi priemonė. Ugdomoji gėrybė gali būti ugdyme pavadinta tikslu-priemone.

*b. Aktualizavimas ugdytinio psichikoje objektyvuotos ugdomojoje gėrybėje dvasios.* — Sakoma, kad ugdomosios gėrybės yra žmogaus dvasios objektyvacija statine lytimi, kuri, būdama pasisavinta ugdytinio, aktualizuojasi jame dinamine lytimi. Tai sudaro asimiliacijos vyksmo esmę.

Kultūrinės gėrybės, kurios gali eiti ugdomosiomis gėrybėmis, yra žmogiškosios dvasios objektyvacija todėl, kad jos savo lytimi realizuoja visada tam tikrą idėją, žmogaus dvasios sukurtą. Sukurtoje gėrybėje žmogaus dvasios idėja glūdi latentiniu būdu, bet šita idėja turi būti vėl atgaivinta, jei kas nori pasisavinti šitos gėrybės

turinį. Tarp objektyvinės dvasios, realizuotos ugdomojoje gėrybėje, ir subjektyvinės dvasios, norinčios aną objektyvuotą dvasią pasisavinti, turi vykti asimiliacijos procesas. Šituo atžvilgiu ugdomasis vyksmas ir yra ne kas kita, kaip aktualizavimas ugdytinio psichikoje objektyvinės dvasios, glūdinčios latentiniu būdu ugdomojoje gėrybėje. Šis vyksmas iš esmės yra formuojamojo pobūdžio.

*c. Ypatingas formuojamasis ugdomosios gėrybės vaidmuo lavinime.* — Lavinimas yra formavimas daugiau negu kitas kuris ugdymo aspektas, nors negalima neigti formuojamojo momento ir kitų funkcionalinių ugdymo aspektų. Iš kitos pusės ugdomoji gėrybė yra pagrindinis lavinimo veiksnys. Lavinime tarp ugdytojo ir ugdytinio neišvengiamai stovi tarpininkė — ugdomoji gėrybė. Nenuostabu todėl, kad čia, t. y. lavinime, ugdomosios gėrybės formuojamoji reikšmė yra didžiausia.

# BENDROSIOS PEDAGOGIKOS PASKAITOS

## ĮŽANGA

*a.* Pedagogikos mokslo esmė ir savybės. Kelios pirmosios pedagogikos paskaitos yra skiriamos gana sausam ir todėl nuobodžiam reikalui išsiaiškinti pedagogikos mokslo sąvoką ir jo savybes. Kai kursas yra vadinamas bendru pedagogi- kos vardu, tai reiškia, kad yra dėstoma pedagogikos sistema. Tiesa, ši sistema turi savo atskiras dalis, kurios gali būti vadinamos specialesniais vardais, kokiais, pavyzdžiui, yra bendroji pedagogikos dalis, didaktika, dorinė pedagogika, arba dorinimo mokslas. Bendroji pedagogika yra pedagogikos sistemoje įvedamoji dalis ; didaktika yra intelektualinio lavinimo mokslas ; dorinė pedagogika yra dorinio auklėjimo mokslas. Tai iš tikro yra trys svarbiausios dalys, visų pirma užsitarnaujančios specialių pavadinimų. Kaip matysime toliau, moksliškas sistemingumas reikalauja pridėti prie šių trijų dalių dar tris dalis, būtent : fizinio lavinimo mokslą, estetinę pedagogiką ir religinę pedagogiką. Bet šiuo atveju, trumpai minėdamas visas galimas pedagogikos sistemos dalis, tenoriu pabrėžti iš pat pradžios plačiąsias pedagogikos mokslo ribas.

Suprantama savaime, kad į pedagogikos sistemą neįeina tokie dalykai, kaip pedagogikos istorija, eksperimentinė pedagogika, pedagoginė psichologija ir pedologija, kurios yra dėstomos aukštosiose mokyklose atskirais kursais. Pedagogikos sistema ima savo dalyką ne genetiniu, t. y. išsivystymo atžvilgiu, kaip kad tai daro pedagogikos istorija, bet moksliškos struktūros, arba sąrangos, atžvilgiu. Pedagogikos sistema toliau domisi savo dalyku ne eksperimentiniu atžvilgiu, kaip kad tai daro eksperimentinė pedagogika, bet apibendrintos teorijos atžvilgiu, ir todėl ji gali būti taip pat vadinama pedagogikos teorija apskritai. Pagaliau pedagogikos sistema tyrinėja ne ugdytinio psichologiją, kaip tai daro pedagoginė psichologija, ir ne jo išsivystymą, kaip tai daro pedologija, bet paties ugdomojo veikimo dalykus. Taip, trumpai tariant, atrodo mano kurso skirtingumas, palyginus su kitais gretimais ir gimininga is kursais.

Ogi dabar, pradėdamas šitą pedagoginės sistemos kursą bendrąja jo dalimi, turiu bendrojoje jo įžangoje panagrinėti šiuos dalykus :

1. pedagogikos mokslo esmė ir savybės, 2. pedagogikos šaltiniai ir metodas, 3. pedagogikos reikšmė, 4. pedagogikos suskirstymas ir 5. bibliografiniai nurodymai.

Norint išsiaiškinti kurio dalyko esmę, reikia tiksliai nustatyti šito dalyko sąvoką. Ogi norint nustatyti sąvoką, pravartu atsižvelgti į etimologinę jos vardo kilmę.

Pedagogikos žodis bene bus kilęs tik XVIII a. iš graikų žodžio « paidagogòs », kuris sudarytas iš dviejų žodžių : « pais » — vaikas ir « agein » — vesti, ir kuris todėl reiškia « vaikų vedžiotoją ». Senovės Graikijoje vergai pradžioje vedžiojo laisvųjų piliečių vaikus į mokyklą. Šitokie vergai ir imta vadinti pedagogais. Tačiau ilgainiui, kai patys vergai buvo jau įgiję mokslo ir šiaipjau buvo išsilavinę, turtingi piliečiai jiems pavesdavo savo vaikus ne tik prižiūrėti, bet ir auklėti bei lavinti, žodžiu tariant — ugdyti. Tokiu būdu žodis « paidagogòs » įgavo auklėtojo, mokytojo arba ugdytojo prasmę. Žodis « pedagogika » sudarytas jau naujaisiais laikais iš žodžio « paidagogòs », graikiškai atrodytų « paidagogiké » ir reikalautų bent mintyje papildymo žodžiu « téchne » arba « epistéme », kas reikštų pedagoginį meną arba mokslą.

Pagal tai, ar turima galvoje pedagoginis menas, ar pedagoginis mokslas, pedagogika gali turėti dvejopos skirtingos prasmės: kalbant apie meną, ji reiškia auklėjimo bei lavinimo darbą ; kalbant apie mokslą, ji reiškia šito darbo teoriją. Norint išvengti nesusipratimo pedagogikos žodžio vartojime, telieka auklėjimo bei lavinimo veikimas vadinti p e d a g o g i j o s vardu, o šito veikimo teorija, arba mokslas, žymėti p e d a g o g i k o s vardu. Pas vokiečių mokslininkus galima jau užtikti taip pravedamas skirtumas tarp pedagogijos ir pedagogikos. Jis kartais eina nuosekliai dar toliau ir vadina pedagogijos veikėją žodžiu « Pädagoge », o pedagogikos reiškėją žodžiu « Pädagogiker », taip kad « Pädagoge » yra pedagogas praktikas, o « Pädagogiker » — pedagogas teoretikas.

Remdamiesi etimologine pedagogikos žodžio kilme ir istorine jo prasmės evoliucija, prancūzai aptaria pedagogiką posakiu « science de l'éducation », o vokiečiai paaiškina ją žodžiu « Erziehungslehre ». Verčiant šitą paprasčiausią pedagogikos aptartį į lietuvių kalbą, gaunama, kad pedagogika yra auklėjimo mokslas. Tuo tarpu einant nuosekliai pedagogikos žodžio prasmės evoliucija, reikėtų šitą aptartį praplėsti taip, kad pedagogikos mokslas apimtų ne tik plačiai suprantamą auklėjimą, bet ir plačiai suprantamą lavinimą, kuris netelpa auklėjimo sąvokoje. Tiesa, kai prancūzai, vokiečiai ir kitos kultūringos tautos sako, kad pedagogika yra auklėjimo mokslas, tai jie visi dažniausiai supranta auklėjimą plačiausia prasme, taip kad šita sąvoka apimtų ne tik auklėjimą, bet ir lavinimą.

Norint atitaisyti šitą netikslumą elementarinėje pedagogikos aptartyje, reikia pakeisti joje auklėjimo žodis platesnės prasmės žodžiu, kuris apimtų ne tik auklėjimą, bet ir mokymą ir šiaipjau plačiai suprantamą lavinimą. Mūsų kalboje, mano įsitikinimu, šitam tikslui gali tinkamai tarnauti žodis « ugdymas ». Žodis « ugdyti » yra padarytas iš « augti » (kaip « plukdyti » iš « plaukti »). Jei sakoma, kad auklėtojas ugdo auklėtinį, tai reikia suprasti, kad pirmasis aktyviai padeda antrajam augti ne tik fiziniu, bet ir dvasiniu būdu. Kitaip tariant, auklėtojas verčia auklėtinį augti, arba eiti į pilnutinį žmogaus ūgį, suprantamą ir fizine, ir dvasine prasme.

Padarę šitokių pataisų paprastoje pedagogikos aptartyje, turėsime pasakyti, kad pedagogika yra fizinio bei dvasinio ugdymo mokslas. Šia aptartimi faktiškai nustatoma pedagogikos esmė, arba jos sąvoka. Toliau teks mums susidomėti pagrindinėmis jos savybėmis. Bet visų pirma dera pastebėti, kad šiuo tarpu mums rūpi ne pats ugdymas, apie kurį bus kalbama pačios pedagogikos ribose, bet tik pedagogikos mokslo savybės. Taigi reikia skirti pedagogikos savybes nuo ugdymo savybių. Tai du skirtingi dalykai.

Tarp pedagogikos, arba ugdymo mokslo, savybių reikia visų pirma pažymėti trys, būtent : pirma, kad pedagogika yra praktinis mokslas, antra, kad ji yra normatyvinis mokslas, trečia, kad jinai yra pritaikomasis mokslas. Praktinis mokslas pedagogika yra todėl, kad ji tyrinėja žmogaus veikimo klausimus, bet ne gamtos ar prigimties apraiškas ir dėsnius. Panašiai etika ir estetika yra praktinės filosofijos disciplinos. Normatyvinis mokslas pedagogika yra todėl, kad ji tyrinėja ne tik tai, kas yra, bet ir tai, kas privalo būti. Kitaip tariant, pedagogikai rūpi ugdymo taisyklės, arba normos. Pritaikomasis mokslas pedagogika yra dvejopa prasme : visų pirma ta prasme, kad ji skolinasi grindžiamųjų duomenų ir vedamųjų principų iš kitų mokslų ir pavartoja juos ugdymo reikalams spręsti. Mokslai, kurie suteikia pedagogikai grindžiamųjų duomenų ir vedamųjų principų, yra, pvz., fiziologija, pedologija, higiena, antropologija, psichologija, logika, etika, estetika, kultūros filosofija, sociologija, teologija ir t. t. Vieni iš šitų mokslų pateikia pedagogikai duomenų apie auklėtinio prigimtį, kiti — apie tas gyvenimo sritis, kurioms auklėtinis ruošiamas. Antra vertus, pedagogika yra pritaikomasis mokslas ta prasme, kad jos išdavos ir laimėjimai paskui yra pritaikomi ugdomajam veikimui, kaipo teorija praktikai.

Taigi pedagogika yra praktinis, normatyvinis, pritaikomasis mokslas : tuo pačiu, kaip sakyta, nustatomos trys pagrindinės jos savybės, t. y. žymės, būtinai plaukiančios iš jos esmės. Ryšium su šitomis pedagogikos mokslo žymėmis kartais keliami yra dar klau-

simai, ar pedagogika iš tikrųjų yra mokslas ir kokia prasme pedagogika yra praktinis mokslas.

Dėl moksliško pedagogikos pobūdžio visų pirma abejojama todėl, kad jos metodas yra mažiau tikslus ir mažiau nustatytas, negu daugelio kitų mokslų metodai, ir kad jos duomenys dažnai neturi tokio tikrumo laipsnio, kokiu gali pasigirti kiti mokslai, pvz., gamtos mokslai. Šitokis priekaištas pedagogikos mokslui gali būti pirmiausia atremtas paaiškinimu, kad pedagogika yra palyginti jaunas mokslas ir kad todėl, savaime suprantama, netobulumo laipsnis gali būti jame didesnis, negu kituose senesniuose moksluose. Pedagogikos taisyklių ir šiaipjau praktinių nurodymų ugdymo darbui būta jau senovėje, bet šitie pedagoginiai dalykai iki naujausių laikų nebuvo tvarkomi atskiro mokslo pavidalu. Dar 1830 m. žinomas pedagogas Diesterwegas sakė, kad moksliškas pedagoginių patyrimų ir išvadų sutvarkymas buvo jo laikais labiau pageidavimas ir viltis, negu įvykęs faktas. Taigi tik XIX a. imta pedagogikos mokslui ieškoti ir tiesti tvirtų pagrindų ir tikslių metodų. Toks mokslas, aiškus dalykas, negalėjo vieno šimtmečio laikotarpyje pasiekti didesnio tobulumo laipsnio, bet dėl šitos aplinkybės, žinoma, būtų neteisinga atsakyti jam principialiai mokslo titulas.

Abejojama apie moksliškąjį pedagogikos pobūdį dar todėl, kad jinai savinasi principų iš kitų mokslų ir šiaipjau gausiai skolinasi duomenų iš tokių mokslų, kaip psichologija, etika, kultūros filosofija. Pedagogika, sakoma, tik apdorojanti kitų mokslų duomenis, kiek to reikalauja praktinis reikalas geriau nušviesti ugdymo kelius ir įvesti į ugdymo darbą daugiau sistemingumo.

Kad vieni mokslai gali iš kitų skolintis principų bei išvadų, aišku darosi iš to, kad žmogaus žinijos sistemoje visi mokslai yra sujungti tarp savęs taip, kad vieni kitus papildo, būdami kartais hierarchijos santykiuose. Be to, pedagogika, nors ir savinasi principų bei išvadų iš kitų mokslų, vis dėlto panaudoja juos tokiu būdu, kad negalima sakyti, jog ji vien tekartojanti ar vien tetęsianti darbą tų mokslų, iš kurių ji skolinasi laimėtų duomenų. Pedagogika, pvz., visuose savo tyrinėjimuose privalo skaitytis su psichologijos dėsniais, tačiau būtų klaidinga jinai laikyti pritaikomąja psichologija panašiai, kaip aukštesnioji matematika negali būti laikoma pritaikomąja geometrija. Pedagogika turi taip pat skaitytis savo sistemoje su doros reikalavimais, bet tai dar nereiškia, kad ji yra etikos dalis, arba net pritaikomoji etika, ir būtent todėl, kad ji turi savo tyrinėjamąjį objektą, kuriuo ji skiriasi nuo kitų mokslų. Todėl taip pat, jei pedagogika skolinasi ką iš kitų mokslų, tai paskolintuosius principus bei išvadas ji pritaiko savo objektui, kuriuo yra ugdymas, imamas normatyviniu atžvilgiu. Nesusipratimams išvengti pakartotinai pastebėsiu

dar čia pat, kad ugdymas, imamas genetiniu atžvilgiu, sudaro pedagogikos istorijos objektą, o imamas eksperimentiniu atžvilgiu, sudaro eksperimentinės pedagogikos objektą.

Taigi pedagogika, kaipo turinti savo formalinį objektą, drąsiai gali būti laikoma mokslu, nors šitas mokslas ir taiko savo objektui principus bei duomenis, skolinamus iš kitų mokslų.

Antras klausimas, liečiantis pedagogikos mokslo savybes, buvo suformuluotas šitaip: kokia prasme pedagogika yra praktinis mokslas? Kai kalbama, pvz., apie filosofijos suskirstymą į teorinę ir praktinę, suprantama, kad teorinė filosofija tyrinėja tikrovės prigimtį, tuo tarpu praktinė filosofija tyrinėja žmogaus veiksmus. Pirmuoju atveju yra domimasi tuo, kas yra tikrovėje, antruoju atveju — tuo, kas žmogaus veikiama. Šita pastarąja prasme ir pedagogika yra praktinis mokslas, nes ji tyrinėja ugdomąjį žmogaus veikimą.

Svarbu gerai nusimanyti, kad kiekvienas mokslas, kaipo toks, yra teorija, ir kad joks mokslas negali būti praktika. Vis dėlto nurodyta aukščiau prasme yra praktinių mokslų, kurių nedera painioti su praktika, kaipo tokia. Ugdymo teorija ir yra ne kas kita, kaip pedagogikos mokslas. Užtat ugdymo praktika yra ne kas kita, kaip ugdomasis menas, kuris kiek anksčiau mūsų sutarta vadinti pedagogijos vardu. Tai supratus, darosi aiškus Gabriel Compayré pasakymas, kad « pedagogika yra ... ugdymo teorija, o pats ugdymas yra pedagogikos praktika ».

Šitas teisingas pasakymas vis dėlto nesukliudė Compayré suskirstyti savo pedagogikos kursą, šitą praktinį mokslą, į teorinę ir praktinę dalį. Pirmojoje dalyje jis tyrinėja ugdymo subjektą, suprantamą auklėtinio prasme; antrojoje dalyje — ugdymo objektą, suprantamą mokymo ir drausmės prasme. Teorinė pedagogikos dalis turi reikalo su auklėtiniu, kaipo tokiu; praktinė dalis rūpinasi mokymo metodais ir drausmės principais bei taisyklėmis. Skirstyti praktinis mokslas į teorinę ir praktinę dalį yra iš tikrųjų nesusipratimas, kas savaime aiškėja iš nusakytojo Compayré bandymo. Yra juk neabejotina, kad pažinimas tiek to, ką jis vadina ugdymo subjektu, tiek ir to, ką jis vadina ugdymo objektu, turi mažesnės ar didesnės, labiau tiesioginės ar labiau netiesioginės reikšmės ugdymo praktikai. Skirtumas čia tėra tik tas, kad viena dalis turi artimesnių santykių su ugdymo praktika, o antra — tolimesnių, kitaip tariant, viena turi jai bendresnės, antra — specialesnės reikšmės.

Iš tikrųjų pedagogikos mokslas paprastai ir tvarkomas tokiu būdu, kad jame einama nuo bendresnių dalykų prie specialesnių, būtent, nuo teorinių ugdymo principų prie praktinių jo taisyklių. Savaime juk suprantama, kad ugdymo principai toliaus stovi nuo ugdymo praktikos negu ugdymo taisyklės, suformuluotos taikymo reikalui.

Todėl, atsižvelgiant vien į pritaikomumo laipsnį, tarsi išeina, kad bendrieji ugdymo principai sudaro labiau teorinę, o specialesnės taisyklės — labiau praktinę pedagogikos mokslo dalį.

Tuo tarpu kiekvieno mokslo objektas yra teorinis dalykas, būtent — tiesos pažinimas. Ogi tiesa gali liesti tiek tai, kas yra tikrovėje, tiek ir tai, kas privalo būti daroma, norint pasiekti tam tikrą tikslą. Pedagogika, kad ir yra praktinis normatyvinis pritaikomasis mokslas, vis dėlto, kaipo mokslas, turi savo tiesioginiu uždaviniu tiesos pažinimą savo srityje, t. y. ugdymo dalykuose. Kai, pvz., pedagogika nustato ugdymui vedamąsias idėjas, tikslą, uždavinius, priemones, metodus, tai ji turi savo uždaviniu pažinti, kokios idėjos, koks tikslas, kokie uždaviniai, kokios priemonės, kokie metodai privalo būti taikomi ugdymo darbui, kad šis atitiktų pagrindinį savo tikslą ir aukščiausią savo idealą. Pažinimas visų šitų tiesų sudaro tiesioginį pedagogikos mokslo uždavinį, bet kadangi pažinimas visų šitų tiesų turi jau šiokios tokios reikšmės sugebėjimui ugdyti naujas kartas, tai reikia pripažinti, kad pedagogikos mokslas turi faktiškai ne tik teorinės, bet ir praktinės reikšmės, t. y. jis ne tik pateikia tiesos pažinimo, bet ir mažiau ar daugiau ruošia praktiniam pedagoginiam veikimui. Tačiau šita pastaroji praktinė pedagogikos mokslo reikšmė plaukia ne iš tiesioginio jo uždavinio, bet tėra vien jo atsitiktinė ir todėl ne būtina išdava.

Suprantama savaime, kad būsimiems pedagogams — tėvams, mokytojams, kunigams — yra svarbu įgauti ne tik teorinių pedagoginių tiesų, bet ir praktinio sugebėjimo dirbti ugdomąjį darbą. Vis dėlto negalima reikalauti iš tikro mokslo, kad kaip tik jis tarnautų šito sugebėjimo reikalams. Kiekvienas tikras mokslas yra susistematizuota teorija, ir todėl yra nesusipratimas reikalauti iš jo paruošiamųjų pratybų. Iš pedagogikos mokslo tegalima teisėtai reikalauti pedagoginių tiesų pažinimo. Šitų tiesų pažinimas yra svarbus pedagoginiam veikimui, bet jis tik vienas nėra pakankamas, norint tinkamai dirbti ugdomąjį darbą. Tačiau sykiu būtų nedovanotina klaida iš to, kad vienas pedagoginis mokslas nėra pakankamas ugdomajam darbui, padaryti išvadą, kad jis apskritai yra nereikalingas praktiniams ugdymo uždaviniams. Norint šituos uždavinius tinkamai atlikti, pedagoginės teorijos pažinimas tėra viena iš būtinų sąlygų šalia kitų lygiai būtinų, būtent: minimalinio pedagoginio gabumo, praktinio patyrimo ir faktinio sugebėjimo dirbti pedagoginį darbą. Taigi tiesioginis pedagogikos mokslo uždavinys yra pedagoginių tiesų pažinimas ugdymo srityje. Jeigu tuo pačiu laiku pedagogikos mokslas turi pedagoginei praktikai praktinės reikšmės, tai šitokis pedagogikos mokslo pasireiškimas yra ne jo uždavinys, bet atsitiktinė išdava.

Girdėdamas tai, ne vienas pedagogas praktikas gali pajusti pagundos protestuoti prieš šitokį platonišką pedagogikos mokslo supratimą ir reikalauti iš pedagogikos mokslo, kad jis kaip tik pasistatytų tikslą tarnauti praktiniu būdu ugdomajam darbui. Iš tikrųjų toks nusistatymas, nors ir pagrįstas geromis intencijomis, būtų iš esmės neišmintingas ir net nepraktiškas kaip tik pedagoginės praktikos atžvilgiu. Jei pedagogikos mokslas virstų praktinių taisyklių rinkiniu, tuo pačiu išnyktų moksliškoji ugdymo teorija, nuo kurios pareina tikras pedagogo sąmoningumas, plati perspektyva, vaisinga iniciatyva, reformatoriškas užsimojimas ir nuoseklus pažangumas. Kitaip tariant, pedagogikos veikalas pasidarytų techninių taisyklių vadovėliu, o pedagogas — amatininku, nepasižyminčiu tikru moksliškuoju subrendimu. Ar minėto praktiko pedagogo pageidauta pedagogikos mokslo reforma būtų tikrai praktiška, galima labai abejoti. Pasirodo net, kad pedagogikos mokslas geriausiai tarnauja praktiniams ugdymo reikalams kaip tik tada, kai jis geriausiai atitinka savo, kaipo mokslo, uždavinius.

Žinoma, šitas konstatavimas visai neneigia reikalo turėti pedagogui praktikui praktinių vadovėlių, kur būtų sutrauktos svarbiausios pedagoginio darbo taisyklės ir šiaipjau praktiniai patarimai, liečiantys ugdomąsias pareigas. Galima net pastebėti, kad pedagoginio mokslo veikalai ir kursai paprastai eina šita linkme, t. y. nuo bendrų teorinių principų prie specialesnių praktinių taisyklių. Ir čia kaip tik pasireiškia pritaikomasis normatyvinis praktinio pedagogikos mokslo pobūdis. Kaipo praktinis mokslas, pedagogika tyrinėja ugdomąjį veikimą, arba auklėtojo ir auklėtinio santykį, kiek pirmasis privalo turėti ugdomosios įtakos antrajam. Kaip žinoma, teoriniai mokslai tyrinėja ne žmogaus veiksmus, bet tikrovės prigimtį, faktus ir dėsnius, nepareinančius nuo žmogaus veikimo. Kaipo normatyvinis mokslas, pedagogika nustato normas ugdomajam veikimui, t. y. nustato ugdymo tikslus, uždavinius, priemones, metodus ir t. t. Bet ugdymo normų negalima nustatyti neturint pažinimo, iš vienos pusės, auklėtinio prigimties, o iš antros pusės — žmogaus gyvenimo tikslų. Šito pažinimo duomenų, arba principų, pedagogika skolinasi iš kitų mokslų ir pritaiko juos savo reikalams. Be kita ko, šita prasme jinai yra pritaikomasis mokslas. Ir štai pasiskolinusi teorinį principą iš kitų mokslų, pritaikiusi jį ugdomajam veikimui, nustačiusi atitinkamą šito veikimo normą, pedagogika pagaliau gauna praktinę taisyklę, kuri telieka taikyti ugdomajam veikimui. Kaip matome, pedagogikos mokslas tarsi pats eina praktikos link ir pagaliau reikalauja savęs taikymo pedagoginei praktikai. Kaip buvo sakyta, pedagogikos mokslas geriausiai tarnauja praktiniams ugdymo reika-

lams kaip tik tada, kai jis geriausiai atitinka savo, kaip mokslo, uždavinius. Gera teorija yra praktiškiausias dalykas.

Vis dėlto reikia skirti pedagogikos mokslo teorija nuo praktinių pedagogijos vadovėlių. Pedagogikos teorija, kad ir yra praktinis mokslas, tačiau savo pagrinde turi, kaipo mokslas, teorinio pažinimo uždavinį. Praktiniai pedagogijos vadovėliai turi iš tikrųjų praktinį uždavinį : ruošti žmones ugdomajam darbui ir jiems jame vadovauti. Pedagogikos teorija, arba sistema, yra ugdomųjų principų bei taisyklių mokslas ; praktiniai pedagogijos vadovėliai yra ugdomojo meno kodeksai, nes jie turi savo uždaviniu pateikti pedagogams praktikams praktinių nurodymų, t. y. taisyklių ir instrukcijų ugdomajam darbui. Paprastai atskirų dėstomųjų dalykų specialiosios metodikos turi tendencijos pereiti į praktinius pedagogijos vadovėlius.

Šis kursas turės būti išlaikytas pedagogikos mokslo ribose ir todėl jis negalės daryti artimesniųjų šito mokslo pritaikymų ugdomosios praktikos reikalams. Tai gal būtų pageidaujama praktiniais sumetimais šalia moksliškai sudaromos programos, bet šitam reikalui nepakaktų skiriamo pedagogikos sistemai valandų skaičiaus. Todėl pedagogikos kursas galės suteikti ne tiek praktinio nusistatymo, kiek teorinės orientacijos pedagoginiais dalykais. Tuo tarpu pedagogui praktikui teorinis susipratimas, nors ir privalomas, vis dėlto yra dar nepakankamas lemtam ugdomajam veikimui.

*b.* Pedagogikos šaltiniai ir metodas. Pedagogikos mokslas vadinamas pritaikomuoju, be kita ko, ta prasme, kad jis gausiai skolinasi iš kitų mokslų duomenų ir principų Jei apskritai visi mokslai šiaip ar taip yra tarp savęs surišti žmogaus žinijos visumoje ir vieni skolinasi iš kitų, tai vis dėlto tenka konstatuoti, kad pedagogika šituo atžvilgiu daugiau priklauso nuo kitų mokslų, kadangi jai tenka skolintis duomenų ir principų labai dideliame mokslų skaičiuje ir net su tam tikru sistemingumu. Šita prasme pedagogikos padedamųjų mokslų klausimas įgauna ypatingai didelės reikšmės. Čia pasirodo, kad pedagogikai šaltiniais tarnauja ne tik tai, kas gali būti moksle metodiškai sutvarkytas pažinimo šaltinis, kaip, pvz., stebėjimas, kitų žmonių patyrimas, tradicijos ir t. t., bet ir ištisi mokslai. Ir šita būtent prasme daugiausia tenka kalbėti, nagrinėjant pedagogikos mokslo šaltinių klausimą. Yra juk aišku, kad visi mokslai, kurie šiaip ar taip teikia pedagogikai duomenų ir principų, yra pedagogikos šaltiniai plačia prasme, arba padedamieji mokslai.

Nesunku numanyti, kad pedagogikos padedamaisiais mokslais bus visi tie mokslai, kuriems tenka kokia nors prasme turėti reikalo

su materialiniais pedagogikos mokslo objektais. Kaip buvo pažymėta, formalinis pedagogikos objektas yra ugdomasis veikimas, imamas normatyviniu atžvilgiu, t. y. atsižvelgiant į tai, koks jis privalo būti. Vadinasi, pats šitas veikimas, imamas be sąryšio su normatyviniu tikslu, yra materialinis pedagogikos objektas, kuris kitų mokslų gali būti tyrinėjamas kitais atžvilgiais. Pvz., ugdomasis veikimas, imamas genetiniu atžvilgiu, t. y. atsižvelgiant į tai, koks šitas veikimas būdavo istorijoje, sudaro formalinį pedagogikos istorijos objektą. Panašiai ugdomasis veikimas, imamas empiriniu bei eksperimentiniu atžvilgiu, sudaro formalinį objektą eksperimentinei pedagogikai. Toliau ugdytojo, ugdytinio ir ugdymo psichologija, imama ugdomojo veikimo atžvilgiu, sudaro formalinį pedagoginės psichologijos objektą. Žodžiu tariant, ta dalykų ar daiktų sritis, kuri yra tyrinėjama, sudaro materialinį mokslo objektą, tuo tarpu tasai atžvilgis, kuriuo yra tyrinėjama šita sritis, yra formalinis mokslo objektas. Taigi ugdomasis veikimas yra materialinis pedagogikos mokslo objektas, tuo tarpu normatyvinis atžvilgis, kuriuo šitas veikimas yra tyrinėjamas, yra formalinis pedagogikos objektas. Tikriau sakant, kai kalbama čia apie atžvilgį, šitas atžvilgis yra imamas ryšium su pačiu materialiniu objektu.

Esame jau matę, kad pedagogikos mokslas turi, galima sakyti, maždaug bendrą materialinį objektą su pedagogikos istorija, eksperimentine pedagogika ir pedagogine psichologija. Yra aišku savaime, kad pedagogikai, kaipo normatyviniam mokslui, tenka šiaip ar taip naudotis visų šitų mokslų duomenimis : istorija pateikia pedagogikos teorijai žmonijos patyrimo ugdymo srityje, eksperimentinė pedagogika įgalina geriau pažinti auklėtinį, ugdymu veikiamą patirtinėmis aplinkybėmis ; panašios reikšmės turi ir pedagoginė psichologija. Normatyvinis pedagogikos mokslas turi skaitytis su visų šitų trijų mokslų duomenimis, jei jis nori iš tikro nustatyti normalaus ugdomojo veikimo principus bei dėsnius. Paminėtieji mokslai, turintieji su pedagogikos teorija bendrą materialinį objektą, kaip žinome, toli gražu nėra jai vieninteliai padedamieji jos mokslai.

Tyrinėjant ugdomojo veikimo normas, reikia skaitytis ne tik su paties ugdomojo veikimo faktais, bet ir su visais elementais, arba pradais, kurie šiaip ar taip įeina į jį ir turi reikšmės jo normoms. Pvz., ugdomasis veikimas, kaip ir kiekvienas kitas veikimas, turi iš vienos pusės savo medžiagą, o iš antros pusės savo tikslą arba net tikslus. Todėl, norint nustatyti šito ugdomojo veikimo normas, reikia ištirti veikiamąją medžiagą ir siekiamąjį tikslą. Nepažįstant veikiamosios medžiagos, nežinia, kaip reikėtų jinai vartoti tikslui. Nežinant siekiamojo tikslo, nežinia, kur dera kreipti visas veikimas. Žodžiu tariant, pedagogikos mokslas privalo laikyti savo padedamai-

siasis mokslais tiek tuos, kurie tyrinėja kokiu nors būdu ugdomojo veikimo medžiagą, tiek ir tuos, kurie tyrinėja ugdomojo veikimo tikslą. Žinoma, tuojau kyla klausimas, kas yra ugdomojo veikimo medžiaga ir tikslai, ir kokie yra mokslai, kurie šiaip ar taip turi reikalo su šitais dalykais.

Ugdomojo veikimo medžiaga, plačiai suprantama, yra pats auklėtinis kaip žmogus, jo prigimtis, savybės, išsivystymas. Ugdomojo veikimo tikslai galutinai iš tiesų yra paties gyvenimo bei veikimo tikslai. Išeina tad, kad plačiai imant klausimą tenka skaitytis ugdomajame veikime su dviem pagrindiniais dalykais: pirma, kas yra auklėtinis, kaipo tarpstąs žmogus, ir, antra, kokie yra gyvenimo tikslai, kuriems auklėtinis yra ruošiamas. Kas yra auklėtinis kaip žmogus, atsako mums mokslai, kurie apskritai tyrinėja žmogų, jo prigimtį, išsivystymą ir savybes. Kokie yra žmogaus gyvenimo tikslai, atsako mums mokslai, kurie tyrinėja gyvenimo prasmę ir tikslus.

Mokslų visetą, kuris šiaip ar taip tyrinėja žmogaus prigimtį ir savybes, galima būtų pavadinti vienu antropologijos vardu, skaitantis vien su šito žodžio etimologija, bet ne su ta specialiąja prasme, kurios šitas labai bendras pavadinimas yra įgiję paskutiniais laikais. Šitokia plačiai suprantama antropologijos, arba žmogaus mokslų, sritis susidaro iš vienos pusės iš mokslų, tyrinėjančių žmogaus kūną, o iš antros pusės iš mokslų, tyrinėjančių žmogaus sielą. Mokslas apie žmogaus kūną ir jo pareigas, imamas plačia prasme, gali būti pavadintas somatologijos vardu (« sòma » reiškia kūną). Mokslas apie žmogaus sielą, jos galias ir jos reiškimąsi yra, kaip žinome, psichologija.

Kiek psichologija yra jau tiksliai nustatyta mokslinė disciplina, tiek somatologijos sąvoka nesutampa su vienu kuriuo tiksliai nustatytu mokslu. Iš mokslinių disciplinų, kurios įeina į plačiai suprantamą somatologijos mokslą, turi pedagogikai padedamųjų mokslų reikšmę visų pirma fiziologija, higiena ir dar kai kurios medicinos šakos. Fiziologija pateikia žinių apie žmogaus organizmo veikimą, funkcijų santvarką ir vykstančius jame kitimus. Higiena pateikia žinių apie žmogaus sveikatos palaikymo sąlygas. Pagaliau medicina suranda priemonių suirusiai sveikatai pataisyti. Visa tai privalo rūpėti pedagogikos mokslui, kuris turi nustatyti, be kita ko, žmogaus fiziniam ugdymui normas, t. y. principus bei taisykles.

Kiek iš kitos pusės pedagogika yra žmogaus dvasios ugdymo mokslas, padedamasis mokslas jai bus psichologija kaip mokslas apie žmogaus sielą ir jos reiškimosi būdus. Psichologija yra vienas iš svarbiausių pedagogikos padedamųjų mokslų, nes dažnai pedagogijos dėsniai yra ne kas kita, kaip psichologijos dėsniai, pritaikyti tik ugdomajam veikimui ir patikrinti patyrimu.

Paprasta bendroji psichologija yra suaugusio žmogaus psichologija. Kaipo bendroji, ji turi pedagogikai bendrosios reikšmės. Bet specialesnės ir todėl artimesnės, labiau tiesioginės reikšmės pedagogikai turi toji specialioji psichologijos šaka, kuri vadinama vaikų ir jaunimo psichologija ir kuri sudaro plačiai suprantamos pedologijos, arba vaiko mokslo, dalį. Suaugusių ir nesuaugusių žmonių psichika žymiai skiriasi, ir jei pedagogikai yra svarbu nusimanyti apie pirmąją, kad galėtų nustatyti žmogui psichinio subrendimo normą, tai ne mažiau jai turi rūpėtį vaikų ir jaunuolių psichologija, nes be jos pažinimo negalima tinkamai nustatyti psichinio augančios kartos ugdymo principų bei taisyklių. Bet, apskritai imant, reikia pasakyti, kad pedagogika, kuriai rūpi visas psichinis žmogaus gyvenimas, turi semtis žinių apie savo ugdytinį iš visų psichologijos šakų ir todėl taip pat iš eksperimentinės psichologijos, kuri, kaipo patirtinis mokslas, gali nemaža patarnauti patirtiniams pedagogikos tyrinėjimams.

Pedagogikos mokslui gali pateikti pakankamai žinių apie ugdytinį kaip žmogų ir tie mokslai, kurie jungia savyje somatologijos ir psichologijos duomenis. Yra juk neabejotinas dalykas, kad ne tik psichinis sielos gyvenimas turi veikmės per nervų sistemą į kūno gyvenimą, bet ir atvirkščiai: fiziologiniai kūno stoviai turi įtakos į psichinį sielos gyvenimą. Tai aišku jau iš to, kad kūno ir sielos sintezė apsireiškia vienoje gyvoje psichofizinėje substancijoje, kur kūnas ir siela eina medžiagos ir lyties pareigas. Vienas iš pedagogikos uždavinių yra nustatyti principus bei taisykles kūno ir sielos veikimosi pusiausvyrai. Šitam pedagogikos uždaviniui nemaža medžiagos pateikia dar naujas mokslas, vadinamas psichofizikos vardu, nes jis, kaip jau rodo pats vardas, tyrinėja savitarpinio sielos ir kūno veikimosi apraiškas.

Čia pat tenka pastebėti, kad paskutiniais laikais vis dažniau kalbama apie psichotechnikos reikšmę pedagogikos mokslui. Psichotechnika yra mokslas, kuris pritaiko psichologinius metodus praktinės arba net techninės kultūros reikalams. Psichotechnika, pvz., gali pateikti pedagogikai nemaža medžiagos klausimu, kaip žmogus gali būti tinkamiausiu būdu paruoštas organizaciniam gyvenimui, atsižvelgiant į dabartinės praktinės mūsų kultūros reikalavimus. Suprantama savaime, kad šitokis mokslas yra padedamasis mokslas pedagogikai, kuri tyrinėja žmogaus paruošimą visiems gyvenimo tikslams ir todėl, tarp kitko, ir organizaciniam gyvenimui. Lengva suprasti, kiek šito klausimo specialus tyrinėjimas, nustatantis žmonių išsiauklėjimo ir išsilavinimo būdus organizaciniam gyvenimui ir veikimui, galėtų turėti praktinės reikšmės Lietuvos visuomenės ir valstybės gyvenimui.

Visi čia paminėti padedamieji pedagogikos mokslai, — o paminėti buvo tik svarbesnieji, — šiaip ar taip pateikia žinių apie ugdomojo veikimo medžiagą, t. y. apie ugdytinį kaip apie augantį žmogų, apie jo kaip tarpstančio žmogaus prigimtį ir savybes. Čia gali kilti klausimas, ar turint vien ugdomojo veikimo medžiagos pažinimą galima būtų nustatyti šito veikimo normas. Norma faktiškai mums nurodo, koks privalo būti normalus veikimas, atitinkąs savo tikslą arba net idealą. Jei mes težinotume vien, kokia yra veikiamoji medžiaga, ir nežinotume nieko apie veikimo tikslą ir normalią linkmę, tai ir veikimo normos faktiškai negalėtume nustatyti, nes iš to, kokia yra veikiamoji medžiaga, mes dar negalime padaryti išvados, kokia privalo būti veikimo norma. Todėl labai klysta tie pedagogai eksperimentalistai, kurie mano, kad pedagogikos teorijai sudaryti pakanka bendros ir eksperimentinės psichologijos, vaiko psichologijos, pedologijos, eksperimentinės pedagogikos ir dar fiziologijos ir higienos. Visi šitie mokslai neabejotinai reikalingi pedagogikos teorijai; jie tačiau pateikia duomenų vien medžiagai, t. y. ugdytiniui pažinti, bet dar, griežtai tariant, nesako nieko, koks privalo būti pats ugdomasis veikimas, nes šitie mokslai negali nustatyti ugdomojo veikimo tikslų ir tuo pačiu jo normų. Tiesa, paprastai pedagogas nuo to, kas yra, pereina prie to, kas privalo būti; arba nuo to, kokia yra veikiamoji medžiaga, prie to, kas privalu su ja daryti; arba, dar aiškiau tariant, nuo to, kokia yra ugdytinio prigimtis ir išsivystymas, prie to, kur privalu jisai vesti ir kas iš jo padaryti. Jei kai kurie pedagogai eksperimentalistai sakosi galį pasitenkinti vien tais padedamaisiais mokslais, kurie pateikia žinių apie ugdomojo veikimo medžiagą, tai toks jų tvirtinimas dar toli gražu nereiškia, kad jie praktikoje iš tikro pasitenkina šitų mokslų duomenimis ir sudaro pedagogikos teoriją be pašalinių šaltinių, kurie suteikia pedagogikai ugdomosios linkmės, nustatydami ugdomajam veikimui tikslus jau vien tik tuo, kad jie nustato tikslus pačiam gyvenimui. Faktiškai tokie pedagogai, pereidami nuo to, kas yra ugdomojo veikimo medžiaga, prie to, kas yra jo tikslas, nesąmoningai vadovaujasi savo gyvenimo patyrimais ir savo moksliškai neapdirbta pasaulėžiūra.

Iš tikrųjų teisėtai ir sąmoningai pereiti nuo ugdomojo veikimo medžiagos prie jo tikslo tegalima vien su pagalba tų mokslų, kurie sąmoningai ir metodingai pereina nuo to, kas yra gyvenime, į tai, kas privalo būti. Daryti šitą perėjimą visai teisėtai tegali vien tie mokslai, kurie gali nustatyti gyvenimo tikslus ir kurie tuo pačiu nustato tikslus ugdomajam veikimui, nes ugdomasis veikimas ruošia naujas ugdytinių kartas kaip tik gyvenimo tikslams. Tokiais mokslais ir yra visų pirma praktinės pasaulėžiūros mokslai. Jei plačiau suprastos antropologijos mokslai pateikia žinių apie žmogaus prigimtį,

kuri yra medžiaga ugdomajam veikimui, tai praktinės pasaulėžiūros mokslai pateikia žinių apie žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslus, kurie galutinai yra tikslai ir ugdomajam veikimui.

Pasaulėžiūros mokslai yra iš vienos pusės filosofija ir iš antros pusės teologija. Jokių kitų mokslų, kurie tvarkytų bendrus pasaulėžiūros dalykus, nėra ir būti negali. Filosofija tyrinėja pasaulėžiūros klausimus žmogaus proto šviesoje; teologija prie to, ką sako mums protas apie tokius pasaulėžiūros dalykus, kokiais yra žmogaus kilmė, prigimtis, jo gyvenimo prasmė ir tikslai, prideda dar tai, ką apie tai mums sako dieviškasis Apreiškimas. Tiesa, teologija yra mokslas kitokia prasme negu filosofija, vis dėlto filosofija ir teologija tėra vieninteliai mokslai, kurie tyrinėja sistemingai ir metodingai pasaulėžiūros dalykus ir tuo pačiu žmogaus gyvenimo bei veikimo bendrus tikslus. Bet kuri kita disciplina, kuri panorėtų tai daryti sistemingai, metodiškai ir kritiškai, turėtų tuo pačiu įeiti arba į filosofijos, arba į teologijos sritį: į filosofijos sritį, jei ji tenorėtų tenkintis prigimtąja žmogaus proto galia, ir į teologijos sritį, jei ji panorėtų galutinai atsiremti į dieviškąjį Apreiškimą.

Filosofinės disciplinos, kurios tyrinėja žmogaus gyvenimą bei veikimą, yra logika, etika, estetika, teisės filosofija, kultūros filosofija ir religijos filosofija. Logika, kad ir neįeina į praktinės pasaulėžiūros sritį, vis dėlto yra normatyvinė disciplina žmogaus veikimui, būtent formaliai taisyklingam pažinimui. Todėl faktiškai logika yra ta filosofijos disciplina, kuri nurodo kai kuriuos tikslus ir priemones intelektualinio lavinimo teorijai, arba didaktikos mokslui. Etika, kaipo normatyvinė filosofijos disciplina, turinti savo objektu dorinį žmogaus veikimą, nustato kai kuriuos tikslus ir priemones dorinimo mokslui, arba dorinei pedagogikai. Estetika, kaipo normatyvinė filosofijos disciplina, turinti savo objektu dailiąją kūrybą, nustato kai kuriuos tikslus ir priemones estetinimo mokslui. Teisės filosofija, kuri dažnai yra siejama su etika, turi vedamosios reikšmės nustatant ugdomajam veikimui kai kuriuos visuomeninius tikslus ir visuomeninio susipratimo priemones. Tokiu būdu keturios normatyvinės disciplinos, priskaitant prie tokių ir teisės filosofiją, vadovauja pedagogikos mokslui pažinimo, veikimo, dailiosios kūrybos ir visuomeninio gyvenimo srityse.

Žinija, dora, dailusis menas ir visuomenė yra atskiros žmogaus kultūrinio gyvenimo apraiškos. Tuo tarpu pedagogikai svarbu ne tik nustatyti tikslai ir priemonės žmogaus ruošimui kiekvienai kultūrinio gyvenimo sričiai, bet dar harmonija ir pusiausvyra tarp jų visų. Ogi tai, be kitko, tyrinėja kultūros filosofija, tirdama apskritai kultūros pagrindus, t. y. priežastis, prasmę, tikslingumą. Galų gale net pasirodo, kad kultūros filosofija suteikia pedagogikai aukščiau-

sios prigimtosios šviesos apie žmogaus veikimą kultūrinio gyvenimo srityje, t. y. toje srityje, kuri yra specifinio žmogaus veikimo sritis. Aną semestrą turėjome progos įsitikinti, kiek vedamosios reikšmės gali turėti kultūros filosofija pedagoginio veikimo pakraipai, sąmoningumui, tikslingumui.

Lengva įspėti, kad analoginės su kultūros filosofija reikšmės turi pedagogikos mokslui ir religijos filosofija, kuri tyrinėja religijos pagrindus žmogaus proto šviesoje. Religinės problemos šviesoje įgauna filosofinio išsprendimo, pvz., klausimai apie galutinį žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslingumą. Nenuostabu, kad šitas išsprendimas gali turėti vedamosios reikšmės taip pat nustatant vedamąją liniją ugdomajam veikimui, kuris turi ruošti žmogų gyvenimo bei veikimo tikslams. Tačiau, kaip galima įsitikinti iš filosofijos mokslo pasiekimų ir ribų, daug religinės pasaulėžiūros problemų negalėtų būti išspręstos vien prigimtojo proto šviesoje ir žmogus turėtų pasilikti abejojimo stovyje klausimais, kurie turi praktiniam gyvenimui bei veikimui labai svarbios reikšmės. Tai papildo teologijos mokslas, kuris remdamasis dieviškuoju Apreiškimu suteikia kalbamosioms problemoms išsprendimo, duodančio galimybės įsigyti tvirto įsitikinimo. Aišku todėl, kad teologija, kaipo religinės pasaulėžiūros mokslas, galutinai atremtas į dieviškąjį Apreiškimą, suteikia ugdomajam veikimui aukščiausių tikslų pažinimą.

Šia proga turiu dar pažymėti, kad Apreiškimas ir jo sėkmingas išvystymas teologijoje ne tik pateikia ugdomojo veikimo tikslų, bet ir ugdomosios medžiagos pažinimo. Būtent Apreiškimas ir teologija papildo prigimtąją antropologiją naujomis žiniomis, kurios meta naujos šviesos žmogaus kilmės, prigimties, šitos prigimties pagedimo ir kt. klausimais.

Štai gana ilgoka mokslų eilė, kurie šiaip ar taip yra pedagogikai padedamieji mokslai ir tuo pačiu šaltiniai plačiąja to žodžio prasme. Visi šitie mokslai — šaltiniai buvo suskirstyti į dvi stambias grupes, iš kurių viena pateikia ugdomojo veikimo medžiagos, o antra — jo tikslų pažinimo. Žinant ugdomojo veikimo medžiagą, su kuria yra veikiama, ir tikslą, kuriuo yra veikiama, galima jau nustatyti, koks privalo būti normalus ugdomasis veikimas. Jei šitas normalus ugdomasis veikimas negali būti nustatytas tiek be medžiagos, tiek ir be tikslo pažinimo, tai aišku, kad abidvi kalbamos padedamųjų pedagogikos mokslų grupės turi lygios svarbos jos mokslui išvystyti. Todėl vienašališkai elgiasi tiek tie pedagogai, kurie nori pagrįsti pedagogikos mokslą vien eksperimentiniais mokslais, tiek ir tie, kurie nori laikyti pedagogikos mokslą vien tik pritaikomąja filosofija. Užtat tai dar nekliudo tyrinėti pedagogikos mokslą ar labiau eksperimentiniu, ar labiau filosofiniu atžvilgiu. Tik tuomet pirmuoju at-

veju gauname eksperimentinę pedagogiką, antruoju atveju — filosofinę pedagogiką. Šiaipjau pedagoginės teorijos sistema negali apsieiti nei be ugdomosios medžiagos, nei be ugdomųjų tikslų pažinimo mokslų.

Pripažįstant šitų abiejų mokslų grupių reikalingumą, kyla kartais klausimas, kaip privalu kiekvieną iš jų kvalifikuoti. Pvz., daug kas iš vokiečių mokslus, kurie pateikia ugdomosios medžiagos pažinimo, vadina pagrindiniais (*Grundwissenschaften*), tuo tarpu mokslus, kurie pateikia ugdomųjų tikslų pažinimo, vadina padedamaisiais (*Hilfswissenschaften*). Tuo tarpu, pvz., Gessenas pirmąją grupę vadina padedamaisiais, o antrą — grindžiamaisiais, t. y. atvirkščiai. Kai kalbama tokiais atvejais apie grindžiamuosius pedagogikos mokslus, faktiškai yra išskiriami tie mokslai, kurie rodosi turį didžiausios tiesioginės reikšmės pedagogikos mokslui, tuo tarpu kiti vadinami apskritai padedamaisiais mokslais. Tačiau tokia pažiūra slepia savyje nesusipratimą.

Kai yra pripažinta, kad pedagogikos mokslui yra lygiai būtinas pažinimas ir ugdomosios medžiagos mokslų, ir ugdomųjų tikslų mokslų, tai tuščias dalykas kalbėti apie tai, katra iš dviejų mokslų grupių yra svarbesnė ir naudingesnė pedagogikos mokslui. Užtat norint vartoti terminas « grindžiamieji (pagrindiniai) pedagogikos mokslai », reikia žiūrėti į šito termino prasmę. Grindžiant ką nors pradedama nuo pamatų, bet ne nuo tikslų pasiekimo. Šitas prasme ugdomojo veikimo medžiaga, kuri turi būti padėta iš pat pradžios į pamatą, yra tyrinėjama grindžiamųjų pedagogikos mokslų. Todėl grindžiamais pedagogikos mokslais visų pirma bus pedologija, apimanti vaikų ir jaunimo psichologiją, pedagoginė psichologija, eksperimentinė pedagogika, pedagogikos istorija ; paskui jau, kiek tolimesne prasme tokiais mokslais bus plačiai suprantama antropologija, kaipo mokslas apie žmogų, susidedąs iš somatologijos, psichologijos ir psichofizikos, t. y. mokslų apie žmogaus kūną, sielą ir jųdviejų santykiavimą.

Pavadinus šitą mokslų grupę grindžiamaisiais (pagrindiniais), ar bus tikslu vadinti visus kitus bendru terminu « padedamieji pedagogikos mokslai » ? Yra juk aišku, kad ir grindžiamieji yra taip pat padedamieji, t. y. pagalbiniai mokslai. Bet tuomet yra netikslu skirstyti padedamieji mokslai į padedamuosius ir į grindžiamuosius. Norint išvengti šito nenuoseklumo, bus pravartu antroji pedagogikos padedamųjų mokslų grupė pavadinti terminu « vedamieji pedagogikos mokslai ». Jei medžiaga ugdomasis veikimas yra grindžiamas, tai tikslais jis yra vedamas. Todėl mokslai, pateikiantys pedagogikai ugdomojo veikimo medžiagos pažinimą, yra grindžiamieji mokslai, ogi mokslai, pateikiantys pedagogikai ugdomojo veikimo

tikslų pažinimą, t.y. filosofija ir teologija, yra vedamieji mokslai. Bet ir vieni, ir antri yra padedamieji, pagalbiniai pedagogikos mokslai.

Taigi iš to, kas buvo pasakyta apie pagalbinius pedagogikos mokslus, paaiškėjo, kad šitie mokslai tikslingiausia skirstyti į grindžiamuosius ir vedamuosius pedagogikos mokslus. Grindžiamieji yra tie mokslai, kurie pateikia pedagogikos mokslui žinių apie ugdomojo veikimo medžiagą, t. y. apie patį auklėtinį, jo prigimtį ir savybes. Vedamieji yra pedagogikos mokslai, kurie pateikia jai žinių apie ugdomuosius tikslus, kuriems ugdytinis yra ruošiamas. Ugdymo medžiaga sudaro ugdomojo darbo pamatą ar net pagrindą, todėl patys mokslai, kurie pateikia žinių apie šitą medžiagą, dera pavadinti grindžiamaisiais. Ugdymo tikslai faktiškai sudaro krypsnį ugdomajam veikimui, jį veda tam tikra linkme, todėl visai pridera vadinti jie vedamaisiais pedagogikos mokslais. Vis dėlto ir vieni, ir antri mokslai yra pedagogikai pagalbiniai.

Ryšium su padedamaisiais pedagogikos mokslais, arba plačiai suprantamais jos šaltiniais, bus ne pro šalį panagrinėjus pedagogikos mokslo metodą, — klausimą, kuris šiuo metu ypač yra aktualus todėl, kad mes gyvename staigiai pražydėjusios, šalia eksperimentinės psichologijos, — eksperimentinės pedagogikos laikais. Tuo tarpu, kaip jau buvo minėta, eksperimentinė pedagogika yra vienas iš grindžiamųjų jos mokslų. Eksperimentinė pedagogika ėmė plėtotis ryšium su eksperimentine psichologija ir iš šios pastarosios net ėmė skolintis išsivystymo tendencijų. Kaipo palyginti naujas mokslas, atidaręs dargi, reikia pripažinti, naujų perspektyvų, eksperimentinė pedagogika, kaip ir eksperimentinė psichologija, randa labai karštų šalininkų, kurie, pasiduodami kartais laikinoms mados sugestijoms, nepajėgia ramiai ir bešališkai orientuotis eksperimentinės pedagogikos santykiuose su bendrąja pedagogikos teorija, arba sistema.

Žinoma, vertinant bendrąją pedagogikos teoriją, arba sistemą, nėra reikalo mažinti eksperimentinės pedagogikos reikšmę. Jei pedagogikos istorija yra savo rūšies pedagoginė praeities patirtis, tai eksperimentinė pedagogika yra mokslas, kuris pateikia mums pedagoginių dabarties patyrimų, moksliškai organizuojamų. Galima tad visai sutikti, kad eksperimentinė pedagogika įstengia pasiekti išdavų, kurių senoji pedagogika, besidomėjusi labiausiai ugdymo tikslais, bet ne patiriamąja medžiaga, negalėjo pasiekti. Bet sykiu reikia taip pat nusimanyti, kad eksperimentinė pedagogika negali atstoti pedagogikos bendrosios teorijos, arba sistemos, nes pastaroji ne tik suteikia platesnių apibendrinimų negu eksperimentinė pedagogika, bet daro dar pritaikomųjų išvadų iš ugdymo tikslų, kurių eksperimentiniu būdu patirti negalima. Kaip jau sakyta, iš to, kokia yra

ugdomoji medžiaga, dar negalima patirti tai, kas privalu su šita medžiaga padaryti, arba, kitaip tariant, kokiam tikslui reikia šita medžiaga panaudoti. Todėl eksperimentinė pedagogika galima statyti šalia pedagogikos bendrosios teorijos, arba sistemos; galima joje matyti ypatingą induktyvinio analitinio metodo pritaikymą pedagoginiams klausimams, bet negalima jos laikyti vieninteliai galimu pedagogikos mokslu, atstojančiu pedagogikos sistemą, kaip kad kartais norėtų pernelyg užsidegę laikinomis tendencijomis pedagogai eksperimentalistai. Savaime suprantama, kad šitas priekaištas toli gražu ne visiems pedagogams eksperimentalistams gali būti taikomas.

Kad eksperimentinė pedagogika negali atstoti visos pedagogikos ir ypač jos bendrosios teorijos, arba sistemos, darosi aišku patyrus, kokiu metodu ji vykdo savo tyrinėjimus ir kokiems objektams šitas metodas gali būti pritaikytas. Visų pirma yra savaime aišku, kad eksperimentinė pedagogika tyrinėja savo objektus induktyviniu, arba analitiniu metodu. Kitaip nebūtų jai prasmės vadintis eksperimentine, t. y. empirine pedagogika. Tuo tarpu negalima pasakyti, kad visi pedagogikos objektai, kurie gali rūpėti pedagogui teoretikui ir praktikui, gali būti tyrinėjami vien induktyviniu analitiniu metodu. Kaip užsiminta, šituo metodu galima tyrinėti ugdomoji medžiaga, bet ne ugdomieji tikslai, kurie yra skolinami iš pasaulėžiūros mokslų ir tik paskui taikomi ugdymo klausimams deduktyviniu, arba sintetiniu, būdu.

Kaip matome, eksperimentinės pedagogikos klausimas paskatino mus pereiti nuo pedagogikos padedamųjų mokslų šaltinių prie jos metodo. Iš to, kas jau pasakyta, yra aišku, kad pedagogikos metodas negali būti nei vien tik induktyvinis analitinis, nei vien tik deduktyvinis sintetinis, kad jis negali remtis nei vien tik protine spekuliacija, nei vien tik empiriniu patyrimu. Apskritai iš tos logikos dalies, kuri kalba apie mokslo metodus, yra patiriama, kad nėra mokslų, kur būtų taikomas ar vien tik induktyvinis, ar vien tik deduktyvinis metodas, antra vertus — ar vien tik analitinis, ar vien tik sintetinis metodas. Mokslas, kuris remiasi indukcijos sistema, turi būti atbaigtas deduktyviniais išvedžiojimais. Ir atvirkščiai, mokslas, kuris remiasi dedukcijos sistema, turi būti dar anksčiau pagrįstas induktyviniais patyrimais. Kiek kitaip išreiškiant tą pačią mintį, dera pasakyti, kad kiekviena analizė turi būti atbaigta sinteze, ir kiekviena sintezė turi būti pagrįsta analize.

Išeina tad, kad kiekvienas mokslas turi savyje indukcijos ir dedukcijos, analizės ir sintezės. Tiesa, viename moksle kiekybiniu atžvilgiu gali turėti persvaros induktyvinis analitinis metodas, kitame moksle — deduktyvinis sintetinis. Todėl pirmasis bus vadinamas

induktyviniu analitiniu, antrasis — deduktyviniu sintetiniu. Pvz., eksperimentinė pedagogika yra induktyvinis analitinis mokslas, tuo tarpu geometrija yra deduktyvinis sintetinis mokslas. Bet yra mokslų, kur abu metodai eina mokslo tyrinėjimuose maždaug pusiausvyroje, atseit yra gretimai taikomi. Tokiu mokslu ir yra bendroji pedagogikos teorija, arba sistema. Kodėl taip yra, aiškėja iš pedagogikos mokslo prigimties nagrinėjimo.

Kaip žinome, pedagogika yra normatyvinis mokslas ta prasme, kad ji stengiasi susekti ugdomojo veikimo dėsnius bei normas. Susekti gi ugdomojo veikimo norma tegalima vien pažinus jo medžiagą ir tikslus. Kai yra tyrinėjama ugdomoji medžiaga, einama patyrimo ir apibendrinimo keliu, arba induktyviniu analitiniu metodu. Kai gyvenimo tikslai yra taikomi ugdomajam veikimui, einama labiau atitrauktais išvedžiojimais — dedukcijos ir sintezės metodu. Taip dalykams stovint, pedagogas teoretikas negali pasitenkinti nei vien tik spekuliatyviniu samprotavimu, nei vien tik empiriniu patyrimu. Paskendęs spekuliatyviniame samprotavime, pedagogas gali nutolti nuo realių ugdymo reikalų auklėtinio faktiniojo išsivystymo atžvilgiu. Ogi norėdamas pasitenkinti empiriniu ugdymo įvykių patyrimu, jis negalės sudaryti ugdomajam veikimui normų, t. y. negalės nustatyti, koks privalo būti normalus ugdomasis veikimas.

Todėl, einant prie išvados apie pedagogikos sistemos metodą, galima visai sutikti su Grunwaldu, kai jis sako, kad grynai deduktyvinė pedagogika galėtų lengvai virsti idealistine ir net utopine sistema; ogi grynai induktyvinė pedagogika yra negalima, nes ne visi ugdymo principai bei taisyklės gali būti išvesti iš vaiko prigimties. Tad ugdymo moksle indukcija privalo eiti gretimai su dedukcija.

*c.* P e d a g o g i k o s r e i k š m ė. Dabar tenka iš eilės kalbėti apie pedagogikos mokslo reikšmę. Tiesa, apie tai buvo jau šis tas pasakyta, kai reikėjo nagrinėti pedagogikos esmę ir tikslą. Tačiau kadangi šitas klausimas dažnai sukelia daug nesusipratimų, tai pravers jis kiek smulkiau panagrinėjus.

Rodos, nesunku būtų tinkamai įvertinti pedagogikos reikšmė jau todėl, kad ji moko mus apie naujųjų kartų ugdymą, apie žmonių ruošimą jų gyvenimo tikslams. Tuo tarpu tiek plačioje visuomenėje, tiek ir tarp pačių pedagogų praktikų pasitaiko nuomonių, kurios rodo teorinį ir praktinį pedagogikos teorijos niekinimą. Žinomas yra Diesterwego teigimas, kad pedagogikos studijavimas pedagogui yra nereikalingas, nes pedagogu tegalima gimti, kaip kad gimstama poetu. Šitokia nuomonė lengvai randa pritarimo tarp pedagogų

autodidaktų (savamokslių), o ypač patinka tėvams, kurie prigimtojo gyvenimo pašaukti, tikriau pasakius, priversti yra būti pedagogais. Pakanka pasakyti vidutinei motinai, kad, norint gerai auklėti vaikus, neužtenka paprastos motiniškos meilės, atsidėjimo ir kitų širdies ypatybių ; kad tame, kas paprastai vadinama motiniškąja meile bei pasiaukojimu, yra daug aklo instinkto, kuris ne tik neauklėja vaikų, bet dažniausiai juos gadina ; kad tikrų nuopelnų teturi vien tokia meilė, kuri nelepina ir nepataikauja, bet užgrūdina, drausmina ir pratina prie pareigų bei dorybių, ir kad tokia meilė kaip tik reikalauja suvaldyti neprotingą ir aklą instinktyvią tėvų meilę, kadangi iš tikrųjų joje yra labai daug egoizmo, tik praplėsto vaikams. Šitie pasisakymai gali pasirodyti gryna teorija, nesutinkančia su realiu gyvenimu ir nesiskaitančia su tikra tėvų role šeimoje. Tuo tarpu šitokiame pasmerkime pasireikštų visiškas nenusimanymas pedagogikos klausimais, praktinis neigimas pedagogikos mokslo kaip tik iš tų žmonių, kuriems likimas yra pavedęs naujųjų žmonių auklėjimą.

Joseph de Maistre (1753-1821) sakė, kad būsimas žmogus auklėjamas ant motinos kelių. Jei šituo pasakymu jis kiek ir perdėjo, tai vis dėlto yra teisinga manyti, kad žmogaus išauklėjimas ir dorinis vertingumas pareina žymia dalimi nuo pedagoginių motinos ypatybių. Aišku savaime, dar didesnės reikšmės turi visas šeimyninis auklėjimas. Tėvų meilės savo vaikams čia yra beveik visuomet, bet gero auklėjimo pasitaiko toli gražu ne taip dažnai. Faktiškai net pasirodo, kad instinktyvinė tėvų meilė dažniau temdo nusimanymą ir sugebėjimą dirbti auklėjimo darbą, negu juodu patobulina, ir tai todėl, kad, tariant prof. Dévaud žodžiais, yra meilė, kuri žudo, ir yra meilė, galinga ir kantri, kuri išgano. Ar tėvų meilė dažniau žudo, ar dažniau išgano, ypač mūsų laikais ir mūsų krašte, galima dar visai teisėtai kelti klausimą, visai neneigiant, žinoma, didelio ir svarbaus tėvų pašaukimo. Dažniausiai visa nelaimė glūdi net ne blogoje valioje, bet tame nenusimanyme pedagogikos klausimais, kuris leidžia manyti, kad pedagogas inteligentas, jei net jis yra paprastas tėvas ar paprasta motina, gali apsieiti be pagrindinių pedagogikos žinių ir apskritai be pedagoginio susipratimo. Gerai, jei kam nepaprastas gabumas leidžia įsigyti šito susipratimo bent tam tikru laipsniu iš nuosavo patyrimo, kad ir dosniai apmokėto auklėtinių sąskaita. Bet galima tikrai pasakyti, kad didžiausioji dauguma faktinių pedagogų, neragavusių pedagogikos mokslo, pasilieka žymiai žemiau savo aukštojo pašaukimo ir mažiau nusimano apie savo darbo svarbumą, negu architektas, statąs namus, arba inžinierius — tiltą. Tuo tarpu pedagogas dirba darbą svarbesnį už mechaninę statybą, nes jis, ugdydamas žmogų, stato rūmus, kur

turi tilpti būties pilnatvė ir kur tačiau gali įsiviešpatauti niekybė, jei šitie rūmai bus blogai pastatyti.

Po šitų įvedamųjų pastabų tenka sistemingu būdu apžvelgti pedagoginės teorijos reikšmę, kadangi šitas klausimas turi ypatingos svarbos gyvenimui.

Prileiskime visų pirma, kad pedagogikos mokslas neturi jokios praktinės reikšmės ugdymo praktikai. Vis dėlto ir tuo atveju pedagogikos teorija nebūtų nustojusi grynai idealinės reikšmės kaip mokslas apie tai, kaip apskritai yra auklėjamas bei lavinamas žmogus. Žodžiu tariant, jei net pedagogikos teorija neturėtų praktinės reikšmės gyvenimui, ji vis dėlto nenustotų žmogaus dvasiai savo grynai teorinio įdomumo, kurio faktiškai negalima neigti, žinant, kaip žmogaus dvasia stengiasi susekti tiesą apie bet kurį pasaulio ar žmogaus gyvenimo dalyką.

Iš kitos pusės, lengva yra sutikti, kad ugdymas yra savo rūšies menas, reikalaujantis iš savo vykdytojų tam tikro sugebėjimo, patyrimo, įpratimo. Žodžiu, ugdytojas privalo šalia gabumo turėti dar patyrimo, ir juo didesnis bus jo patyrimas, juo geresnių vaisių galima bus tikėtis iš jo ugdomojo veikimo. Bet ar asmeninis jo patyrimas nėra jau tam tikra jo asmens teorija? Jei jis tenorėtų pasitenkinti vien nuosavu patyrimu, visuomet galima būtų abejoti, ar jo patyrimas yra pakankamai turtingas, ar jis yra apsisaugojęs nuo subjektyvaus individualizmo, ar jis iš tikro eina gera linkme, kuri nenuves jo į paklydimus. Norėdamas visa tai patikrinti, pedagogas praktikas turėtų pasiteirauti apie kitų žmonių patyrimą, palyginti jį su savuoju, apsvarstyti, pateisinti šį tą iš savo patyrimo ir šiuo tuo pasinaudoti iš svetimo. Bet visa tai jau reikštų, kad toks pedagogas vadovaujasi savo praktikoje tam tikra teorija, kuri gali būti mažiau ar daugiau išvystyta, gali būti labiau individualinė ar labiau visuotinė, bet šiaip ar taip liekanti visuomet reikalinga. Iš tikrųjų pedagogikos mokslo teorija yra ne kas kita, kaip visos žmonijos patyrimas, sistemingai sutvarkytas, apibendrintas, paaiškintas ir padaugintas moksliškomis išvadomis. Jei tad pedagogui praktikui svarbu susidaryti šiokia tokia teorija iš nuosavo patyrimo, tai jam dar svarbiau yra susipažinti su pedagogikos mokslo teorija, kuri remiasi daug daugiau platesniu bei turtingesniu patyrimu.

Taigi faktiškai pasirodo, kad joks pedagogas, net tas, kuris neigia pedagogikos teoriją, neapsieina be šiokios ar tokios, sąmoningai ar nesąmoningai pasisavintos ar susidarytos teorijos. O jei taip, tai paprastas išmintingumas verčia labiausiai pasitikėti teorija, kuri remiasi ilgu istoriniu žmonijos patyrimu ir yra moksliškai sutvarkyta sistema. Tokia teorija ir yra pedagogikos mokslas.

Iš patarnavimų, kurių suteikia pedagogika pedagogijai, vadinasi, teorija praktikai, pedagogas gali turėti daugeriopos naudos. Visų pirma, būdama ugdymo srityje moksliškai sutvarkytu žmonijos patyrimu, pedagogika palengvina pedagogui asmeninio patyrimo įsigijimą ir sutrumpina tuo pačiu reikiamo pratinimosi laiką. Įgiję platesnio teorinio nusimanymo apie auklėtinio psichologiją, ugdymo tikslą, uždavinius, priemones, metodus, pedagogas tikresniu bei tvirtesniu žingsniu eis savo pareigas. Jis pajėgs lengviau nusistatyti praktikos keliamais klausimais, nes, įgijus sąmoningo sprendimo apie pedagogikos dalykus, jam nereikės svyruoti arba daryti labai problematiškų bandymų, kurių išdavos galėtų būti žalingos auklėtiniams. Iš kitos pusės pedagogikos mokslas paskatina pedagoginę pažangą, neleisdamas apsnūsti faktinėje ugdymo padėtyje. Gilindamas pažiūras į ugdomąjį darbą, jis nuolatos žadina pedagoginę mintį, neleidžia aklai eiti pramintais takais, saugoja nuo šablono ir rutinos ir pagaliau, keldamas ugdymui naujų idealų ir naujų uždavinių, tiesia kelius į geresnę ateitį. Pedagogikos reikšmė ugdymo pažangai eina iš to, kad ji, stengdamasi sudaryti ugdymo sistemą, moko mus ne tik to, kas yra, bet ir to, kas privalo būti. Štai kodėl pedagoginė teorija dažnai aplenkia tikrovę ir pateisina savo tikrumą vien ateityje. Sykiu su didesniu sąmoningumu, tikrumu, pažangumu pedagogikos teorija įneša į ugdymo praktiką didesnį tikslingumą ir planingumą. Aiškindama taisyklingą sąryšį ugdomajame darbe tarp priežasties ir išdavos, tarp priemonės ir tikslo, pedagogikos teorija skatina pedagogą tikslingai vesti savo darbą pagal ugdymo tikslus bei uždavinius. Ogi būdama moksliškai suorganizuota sistema, ta pati teorija įkvepia pedagogui daugiau planingumo, be kurio ugdymas negali būti deramo lygio visose savo srityse.

Visa, kas pasakyta apie pedagogikos reikšmę ugdymo praktikai, žinoma, tetinka vien gerajai teorijai. Bloga arba klaidinga teorija ne tik neatneš nusakytų vaisių, bet dargi bus aiškiai kenksminga savo išvadomis ugdymo tikslams. Jei kas dėl baimės, kad gali būti klaidingų teorijų, norėtų paniekinti teorijos reikalingumą apskritai, tai jis vis dėlto neapsieitų be savos, kad ir labai apribotos, teorijos. Tuo tarpu klaidingų teorijų istorija yra taip pat pamokanti, kaip ir tiesioginis įrodinėjimas. Klaida, sakoma, gadina, tiesa tobulina. Bet tiek tiesa, tiek ir klaida lygiai gali pamokyti tuos, kurie sugeba pasinaudoti istorijos ir teorijos pamokomis. Žinoma, raginimas pasinaudoti klaidomis savo pasimokymui *a contrario*, dar jokia prasme nėra klaidų reikalingumo pateisinimas.

Taip dalykams esant su pedagogikos teorija, yra, rodos, labai keista, kad gali būti ir iš tikro esti gerų auklėtojų ir mokytojų, neturinčių jokio teoretinio pedagoginio issilavinimo, tuo tarpu moks-

liškai pasiruošę pedagogai ne kartą pasirodo menki auklėtojai ir mokytojai. Įvyksta tai iš dalies todėl, kad pedagogikos teorija, nors ir turi didelės reikšmės pedagogijos reikalams, vis dėlto nėra pati viena pakankama ugdomajam menui. Teorija neatstoja ir nesuteikia pedagoginių gabumų arba net įpratimo dirbti ugdomąjį darbą. Tiesa, ji padeda įgimtam gabumui tikslingai išsivystyti, ji palengvina net praktikos įsigijimą, bet jei kas neturi gabumo ar praktikos, teorija jų jam suteikti negali. Todėl jei kas teoriškai ir gerai nusimano apie pedagogikos dalykus, gali būti vis dėlto visai netinkamas ugdomajam darbui, neturėdamas įgimtų pedagoginių gabumų arba praktinio įpratimo eiti pedagogo pareigas.

Iš kitos pusės pedagogas praktikas, neturintis teorinio pasiruošime, gali papildyti šitą savo trūkumą įvairiais būdais. Asmeninė intuicija, arba gyvas tiesos nujautimas, ypač didelis pas moteris, gali žymiai atstoti teorijos reikalą. Tai nereiškia, kad geras pedagogas praktikas, kad ir specialiai neišlavintas pedagogikos srityje, visai nėra pasinaudojęs teorijos nurodymais : jis tik naudojasi jąja savotišku būdu, būtent jos semiasi iš šeimos, aplinkos arba visuomenės tradicijų, kuriose visuomet gyvena šiokia ar tokia amžiais sudaryta ir praktikoje patikrinta ugdomoji teorija. Geras pedagogas praktikas, susipažinęs sistemingai su pedagogikos mokslu, dar pagerėtų ir įsigytų to sąmoningumo, tikslingumo, planingumo, kurių jis be pedagogikos mokslo pagalbos pakankamai negali turėti. Jei dar atsižvelgsime į tai, kad profesiniam sugebėjimui įsigyti dažniausiai turi daugiau svarbos sumanus darbas, jungiant teorines studijas su pratybomis, negu įgimtas gabumas, tai turėsime pripažinti, kad daugiau gerų pedagogų išsidirba teoriniu ir praktiniu darbu, kaip kad gimsta ypatingais gabumais apdovanotų iš prigimties. Ogi tiems, kurie nepatenka į laimingą šitų pastarųjų, t. y. gimusių pedagogų, skaičių, pasiekti pakankamų pedagoginių kokybių be pedagoginių studijų pagalbos tiesiog neįmanoma.

Žinoma, pats ugdymas visuomet lieka visų pirma tam tikras menas, kuris reikalauja sugebėjimo pritaikyti tinkamas priemones tam tikram tikslui. Bet šitas sugebėjimas kaip tik didėja, kai su juo jungiamas žinojimas, kaip ir kam tai privalu daryti. Tai tiek pat tinka pasakyti apie ugdomąjį, kaip apie kitus dailiuosius arba nedailiuosius menus, pvz., apie muziką, retoriką, medicinos praktiką ir t. t. Visur be teorijos galima pasiekti mažesnio ar didesnio sugebėjimo laipsnio, bet tikrai išsitobulinti be teorinių studijų negalima. Štai kodėl Dörpfeldas yra išsitaręs, kad gera teorija yra praktiškiausias dalykas, prie ko visai teisingai Grunwaldas pridėjo, kad tai dar nereiškia, jog geriausias teoretikas tuo pačiu yra geriausias praktikas.

Kriegas daro šitokią išvadą apie pedagoginės teorijos ir praktikos santykį: « Patyrimu teorija tampa menu, o pedagogas teoretikas — menininku. Praktinis darbas be mokslo tampa amatu, tuo tarpu teorija be praktinio patyrimo pasilieka kyboti ore kaip tuščia spekuliacija ». Compayré teisingai pasitiki ugdomajame darbe įkvėpimu, bet sykiu prideda, kad ugdyme dar brangesnis yra įkvėpimas, išaiškintas ir sutvarkytas mokslo priemonėmis.

Galutinai sprendžiant kalbamąjį dalyką, reikia pasakyti, kad akivaizdoje to dualizmo, kurį sudaro teorija ir praktika ugdymo mene, kaip ir kituose menuose, tikras nusistatymas bus ne vienašališkas pakrypimas į teoriją ar į praktiką, bet teorinis ir praktinis jųdviejų suderinimas. Todėl visi, kas teoriniu ar praktiniu būdu neigia pedagogikos mokslo reikšmę ugdymo menui, padaro šiam pastarajam aiškios skriaudos. Todėl pedagogas praktikas, neigiantis pedagogikos teorijos reikšmę pedagogijos praktikai, yra pats sau priešas ir kenkia šituo savo nusistatymu darbui, kuriam nori tarnauti.

*d.* Pedagogikos suskirstymas. Aną kartą esu kalbėjęs apie pedagoginės teorijos reikšmę. Matėme, kad pats ugdymas visuomet lieka tam tikras menas, kuris reikalauja sugebėjimo pritaikyti priemones tam tikram tikslui; bet šitas sugebėjimas kaip tik didėja, kai su juo jungiamas žinojimas, sąmoningas nusimanymas, kaip ir kam tai privalu daryti. Tai lygiai tinka pasakyti apie ugdomąjį meną, kaip ir apie kitus tiek dailiuosius, tiek nedailiuosius menus. Visur be teorijos galime pasiekti mažesnio ar didesnio sugebėjimo laipsnio, bet tikrai išsitobulinti negalima be teorinių studijų pagalbos.

Jei dabar žiūrėsime, kas iš ugdytojų, negali likti be teorinio pasiruošimo, tai turėsime konstatuoti, kad čia priklauso visos trys pagrindinės pedagogų kategorijos: tėvai, mokytojai ir kunigai. Svarbiausias tėvų uždavinys yra globojimas, mokytojų — protinis lavinimas, kunigų — dvasinis auklėjimas. Tėvai deda ugdomąjį pagrindą, mokytojai išveda ugdomąsias sienas, kunigai uždeda ugdomąją viršūnę. Juo darbas eina vis aukštyn, jis tampa vis labiau komplikuotas ir sunkus. Mokytojų darbas sunkesnis už tėvų darbą, kunigų darbas sunkesnis už mokytojų darbą. Savaime suprantama, kad juo darbas yra sunkesnis, juo didesnio teorinio ir praktinio pasiruošimo jis reikalauja. Kunigas, kaipo mokomosios Bažnyčios atstovas, privalo turėti ne tik rimtas mokytojo kvalifikacijas, bet ir tas apaštališkas kvalifikacijas, kurios yra reikalingos krikščioniškųjų sielų formavimui ir kurios savo žmogiškąja puse remiasi į pedagoginį pasiruošimą. Pedagoginis nusimanymas ir sugebėjimas daug kartų padidina kunigiškojo pašaukimo pasisekimo šansus.

Iš eilės turime susidomėti pedagogikos sistemos suskirstymu. Kai buvo kalbama apie tai, kad pedagogika yra praktinis mokslas, sykiu buvo nurodyta, kad netikslu yra skirstyti praktinis mokslas į teorinę ir praktinę dalį. Tuomet taip pat pasirodė, kad tai, ką kai kurie pedagogai vadina teorine ir praktine pedagogikos dalimi, yra iš tikrųjų ne kas kita, kaip bendroji ir specialioji pedagoginės sistemos dalys, iš kurių pirmoji yra tolimesnė, o antroji artimesnė pedagoginei praktikai. Užtat išvengti pedagogikos suskirstymo į bendrąją ir specialiąją dalis iš tikro pasirodo negalima. Taigi kaip pedagogikos sistema susiskirsto savo objektais į šitas dvi dalis?

Aišku savaime, kad į bendrąją pedagogikos dalį turi patekti visi dalykai, kurie negali priklausyti specialiajai jos daliai ir kurie sykiu turi bendros reikšmės visiems šitos pastarosios skyriams. Iš čia matyti, kad bendrosios dalies turinys pareina jau nuo to, kaip yra suskirstoma specialioji arba net pagrindinė pedagogikos dalis. Visų pirma dera tad išspręsti klausimas, koks yra pagrindinis pedagogikos skirstymo principas.

Skirstant kokį nors mokslą dalimis, tenka atsižvelgti į jo objekto ypatybes. Pedagogikos mokslo objektas yra žmogaus ugdymas paruošti jį gyvenimui. Ruošiant žmogų gyvenimui, reikia skaitytis su visais stambiais gyvenimo uždaviniais, kurių yra tiek, kiek yra pagrindinių gyvenimo sričių. Sykiu yra aišku, kad nesubrendęs žmogus turi būti ruošiamas visiems gyvenimo uždaviniams, arba visoms gyvenimo sritims. Todėl ugdymui gali būti tiek pat uždavinių, kiek turi jų pats gyvenimas. Žinoma, žmogaus gyvenimas gali turėti labai daug įvairių įvairiausių uždavinių pagal įvairius specialius gyvenimo reikalus. Neabejotina, kad mums čia tegali rūpėti vien stambiausieji žmogaus gyvenimo uždaviniai, atitinkantys pagrindines gyvenimo sritis.

Iš gyvenimo filosofijos yra žinoma, kad žmogaus gyvenime yra trys pagrindinės sritys : fizinė prigimtis, kultūra ir religija. Jos kyla iš apačios į viršų taip, kad kiekviena aukštesnė sritis, įgaudama naujų pradų, sykiu apima visas žemesnes sritis. Pagal šitas tris gyvenimo sritis ir pats ugdymas gali būti suskirstytas į tris pagrindines dalis. Tokiu būdu gauname ugdymą 1. fizinės prigimties reikalams, 2. kultūros reikalams ir 3. religijos reikalams. Kitaip tariant, visą ugdymo plotą išsemia fizinis lavinimas, kultūrinis lavinimas ir religinis auklėjimas. Pirmasis yra ugdymui materialinis pagrindas, antrasis — kamienas, trečiasis — dieviškoji viršūnė.

Kai vietoje gyvenimo ugdymui imama tikslu vien tik kultūra, kaip tai daro S.I. Gessenas, pats ugdymas visai neteisėtai yra apkarpomas, nes tuomet jis matuojamas vienu kultūros plotu

ir skirstomas pagal kultūros uždavinius. Tuomet būtent iš vienos pusės nelieka vietos fiziniam lavinimui, o iš antros pusės — religija yra įglaudžiama į kultūros ribas. Susiaurinus ugdymo objektą kultūros plotu, Gessenui tenka neigti fizinį lavinimą, kuris iš tikrųjų yra mūsų laikais nuolat patiriamas faktas. Iš kitos pusės nėra taip pat reikalo neigti, kad gali būti tautinis auklėjimas (kaip neigia Gessenas), kuriam auklėjamoji vertybė yra gerai suprastas patriotizmas, negalintis atsirasti ir įsigalėti kultūringoje visuomenėje be tam tikro ugdomojo darbo, tikslingai taikomo naujųjų kartų gyvenimui. Sykiu religija, įglausta į kultūros ribas, įgauna visas antropomorfizmo žymes, nes tokiu atveju ji yra atpalaiduojama nuo antgamtinio dieviškojo prado, kuris kultūros ribose iš tikrųjų tilpti negali.

Dėl to bus daug tiksliau suskirstyti visą gyvenimo plotą į tris sritis : prigimtį, kultūrą ir religiją, o sykiu pagal šitas sritis suskirstyti ugdymą į fizinį lavinimą, kultūrinį lavinimą ir religinį auklėjimą.

Žinoma, nesunku pastebėti, kad kultūrinis lavinimas, arba kultūrinimas, yra dar per daug sudėtingas dalykas, kad jo nereikėtų skirstyti savo ruožtu į smulkesnius uždavinius. Tik fizinis lavinimas ir religinis auklėjimas gali pasilikti toliau nebeskirstomi į atskiras šakas, arba disciplinas. O kultūrinis lavinimas gali būti skirstomas antriniu būdu pagal teorinę, praktinę ir estetinę kultūrinio gyvenimo arba veikimo sritis. Teorinėje kultūrinio lavinimo srityje lavinamas žmogaus protas, praktinėje — auklėjama žmogaus valia, estetinėje — lavinami grožiniai žmogaus nusiteikimai ir sugebėjimai. Pirmasis kultūrinio lavinimo uždavinys dera pavadinti intelektualiniu lavinimu, arba protinimu, antrasis — doriniu auklėjimu, arba dorinimu, ir trečiasis — estetiniu lavinimu, arba estetinimu.

Tokiu būdu visam ugdymui gauname penkis, tiesa, nelygiareikšmius uždavinius : fizinį lavinimą, protinimą, dorinimą, estetinimą ir religinimą. Kiekvieno iš šitų pagrindinių uždavinių ribose rasime apsčiai mažiau ar daugiau specialių uždavinių ; vis dėlto galima jau pagal šituos pagrindinius ugdymo uždavinius suskirstyti į pagrindinius skyrius ir pati pedagogikos sistema, arba, tikriau sakant, specialioji jos dalis. Šitais penkiais pedagogikos specialiosios dalies skyriais ir bus :

1. fizinio lavinimo mokslas,
2. protinimo mokslas, arba didaktika,
3. dorinimo mokslas, arba dorinė pedagogika,
4. estetinis mokslas, arba estetinė pedagogika ir
5. religinimo mokslas, arba religinė pedagogika.

Taip suskirsčius specialiąją ir sykiu pagrindinę pedagogikos sistemos dalį, negalima jokiame atskirame jos skyriuje kalbėti apie tokius bendrus dalykus, kaip antai: kas yra auklėtinis kaip ugdymo objektas, kas yra auklėtojas, kas yra ugdymo tikslas ir uždaviniai ir t.t. Pasirodo, kad visi šitie dalykai, turintieji lygios reikšmės visiems specialiosios dalies skyriams, privalo būti išskirti į atskirą bendrąją, arba įvedamąją, dalį. Tiksliau tariant, į šitą dalį sueis tokie skirsniai: 1. ugdymo esmė ir savybės, 2. ugdymo tikslai, vertybės, uždaviniai ir pareigos, 3. ugdymo objektas, arba auklėtinis, 4. ugdymo veiksniai ir veikėjai, 5. ugdymo lytys ir 6. ugdymo pagrindiniai principai.

## LITERATŪRA


1. J. Göttler, System der Pädagogik im Umriss. Kempten 1924.
2. Krieg — Grunwald, Lehrbuch der Pädagogik. Geschichte und Theorie. 4 Aufl., Paderborn 1913.
3. G. Grunwald, Philosophische Pädagogik. Paderborn 1917.
4. Wendelin Toischer, Theoretische Pädagogik und allgemeine Didaktik. München 1912.
5. W. Rein, Pädagogik in systematischer Darstellung. Langensalza 1911.
6. Fr. Paulsen, Pädagogik. Stuttgart und Berlin 1912.
7. Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik von W. Rein. Langensalza 1903.
8. Lexikon der Pädagogik von E. M. Rollof. 5 Bde., Freiburg in Br. 1913.
9. C. Willems, Grundfragen der Philosophie und Pädagogik. Trier 1915.
10. G. Simeons, Cours de Pédagogie, théorique et pratique. Tamines 1922.
11. J. Wilbois, La nouvelle éducation française. Paris 1922.
12. S. I. Gessen, Osnovy pedagogiki. Berlin 1923.
13. Dr. Ernst Otto, Allgemeine Erziehungslehre. Quelle u. Meyer, Leipzig 1928.
14. H. Schwartz, Pädagogisches Lexikon, B. I. u. II, 1928.
15. Erich Stern, Einleitung in die Pädagogik, 1922.
16. Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, I 1930, II 1932.

## 1. Ugdymo esmė ir savybės

Einant į bendrąją pedagogikos sistemos dalį, tenka pradėti nuo tikslesnio išnagrinėjimo ugdymo sąvokos ir bendriausių šito ugdymo savybių.

Naujai užgimęs žmogus ne iš karto tinka savo gyvenimo uždaviniams ir tikslams tarnauti. Tarp jo gimimo ir pilno jo paruošimo bei pasiruošimo gyvenimo uždaviniams, praeina nemažas augimo — brendimo tarpas, kuris gali būti trumpesnis ar ilgesnis pagal tai, kokių polinkių bei dovanų yra jo prigimtyje įdiegta, kokiomis aplinkybėmis jis auga — bręsta ir kokiems uždaviniams likimas jį skiria. Yra pastebėta, kad juo aukštesnės rūšies yra būtybė, juo ilgesnis yra jos brendimo laikotarpis. Be to, juo ilgesnis yra brendimo tarpas, juo daugiau pagalbos iš šalies reikalauja naujoji karta. Pagaliau žmonių gyvenime nesunku yra pastebėti, kad juo aukštesnis kultūrinis žmonių stovis, juo ilgiau trunka naujųjų kartų ruošimasis prie kultūrinių visuomenės uždavinių.

Visai tad prigimta, kad pagal tai, kaip augimo — brendimo laikotarpis ilgėja, kaip bręstanti karta vis labiau pasigenda svetimos pagalbos ir kaip tampa vis sudėtingesni gyvenimo uždaviniai, suaugusios kartos pagalba, teikiama nesuaugusiai kartai, taip pat didėja ir sykiu iš instinktyvinės vis labiau sąmoninga bei tikslinga. Taigi besikeičiančių kartų santykiavime yra suaugusios kartos veikimo nesuaugusiajai, turint tikslą paruošti pastarąją jos gyvenimo uždaviniams. Šitas veikimas ir sudaro esmę to, ką vadiname ugdymo vardu.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta anksčiau ir dabar, galima tiksliai aptarti ugdymas šitokiu būdu: «U g d y m a s yra sąmoningas ir tikslingas suaugusios kartos veikimas i nesuaugusiąją, kurio tikslas yra vesti ją į fizinį bei dvasinį subrendimą, reikalingą jos gyvenimo tikslams siekti».

Šioje ugdomojo veikimo aptartyje nesunku yra įžvelgti visas keturias ugdomojo veikimo priežastis. Suaugusioji karta yra vykdomoji priežastis (causa efficiens). Tebeauganti karta yra materialinė priežastis (causa materialis). Subrendimas, jį apreiškiantys nusiteikimai yra formalinė priežastis (causa formalis). Gyvenimo uždavinių pasiekimas yra siekiamoji priežastis (causa finalis). Šalia šitų keturių realinių priežasčių galima dar nurodyti viena sudėtinga idealinė priežastis, paprastai vadinama pavyzdine priežastimi (causa exemplaris). Tai iš tikrųjų yra tasai idealas, kuris vadovauja idealiniu būdu veikimui, šiuo atveju — ugdymui. Auklėtojui egzemplioriarinė priežastis yra tasai idealas, kurį jis susidaro apie pilnutiniu

būdu ir harmoninga pusiausvyra išauklėtą bei išlavintą žmogų. Kitaip tariant, tasai supratimas, kurį auklėtojai turi apie žmogaus idealą, šiaip ar taip atsiliepia į ugdomojo veikimo linkmę, kaip kuriamasis idealas atsiliepia į dailininko kūrybą.

Analizuojant pateiktąją ugdomojo veikimo aptartį subjekto ir objekto atžvilgiu, tenka pastebėti keletas pagrindinių momentų. Ugdomojo veikimo subjektas yra suaugusi karta, o objektas — nesuaugusioji; kalbant vienaskaita, ugdymo subjektas yra auklėtojas, ugdymo objektas — auklėtinis. Iš auklėtinio pusės gali būti konstatuojama pagalbos reikalingumas pasiruošti gyvenimo tikslams, tuo tarpu iš auklėtojo pusės atitinkamai konstatuojamas sąmoningas bei tikslingas veikimas, taikomas šitam reikalui patenkinti. Tokiu būdu ugdomasis veikimas suponuoja, arba prileidžia: 1. kad suaugusios kartos pagalba nesuaugusiai yra faktiškai reikalinga; 2. kad jinai yra realiai galima ir 3. kad jinai turi būti suteikiama sąmoningai bei tikslingai. Apie kiekvieną iš šitų trijų momentų teks plačiau pakalbėti, paliekant klausimus apie auklėtinį ir auklėtoją tolimesniam laikui.

Visiems yra aišku, kad vaikas, paliktas pats sau, negalėtų savarankiškai verstis savo gyvenime ir elgtis taip, kaip to reikalauja žmogaus gyvenimo tikslai. Šitas negalėjimas pasireiškia ko mažiausiai trejopu atžvilgiu: fiziniu, protiniu ir doriniu. Fizinė vaiko negalė yra aiškiausia pirmutiniu jo gyvenimo laikotarpiu: jį reikia penėti, rėdyti, tvarkyti, — žodžiu tariant, globoti tikra šito žodžio prasme. Net kiek paaugęs jis negali misti savo darbu, nes fizinio augimo — brendimo metu jo energija negali būti plačiai panaudojama uždarbiavimo reikalams. Tik laikotarpiu maždaug tarp 18 ir 20 metų žmogus paprastai pasickia pakankamo fizinio subrendimo.

Protinė nėgalė aiškiai pasireiškia žmogaus vaikystėje: vaikas sąmoningai nesusivokia savo padėtyje. Iš pradžios jis net nesugeba tinkamai pavartoti kalbos priemonių, kad galėtų susitarti su savo artimaisiais. Kiek paūgėjęs vaikas turi pradėti nuosekliai lavintis protiniu atžvilgiu, kad jaunatvės amžiuje galėtų pagaliau įgauti žinių, reikalingų pasirinktajai profesijai, atitinkamai su visuomenine padėtimi ir kultūriniu laipsniu. Ir protiniu atžvilgiu priaugantis žmogus galutinai išsivaduoja nuo pirmykštės savo nėgalės vien laikotarpiu nuo 18 iki 20 metų.

Dorinė žmogaus nėgalė nėra taip aiški pirmuoju žmogaus gyvenimo laikotarpiu. Tačiau akylai susidomėjus šituo klausimu, pastebima, kad vaikas, paliktas pats sau gyvenimo sūkuryje, pasirodo esąs tikras nesutvarkytų geismų ir aklų instinktų mišinys. Kitaip iš tikrųjų negali būti su jauna būtybe, kuri negali vadovautis pro-

tingais motyvais jau todėl, kad nėra dar subrendusi protiniu atžvilgiu. Yra tad gyvo reikalo papildyti protingo bei laisvo nusistatymo stoką tam tikra išviršine įtaiga, kuri pratintų vaiką vadovautis protingais motyvais, stiprintų valią, žodžiu, lavintų jame tam tikrus įpročius, kurie duotų galimybės atsispirti neprotingoms užgaidoms ir neigiamiems polinkiams.

Suprantama, kad šitoks ugdomasis veikimas negalės apsieiti be tam tikros moralinės prievartos. Tuo tarpu šitos prievartos reikalingumas ir tikslingumas yra ne kartą principialiai ginčijamas. Būta net pedagogų teoretikų, kurie iš principo neigė prievartos teisėtumą ugdomajame veikime ir vien tereikalavo sudaryti ugdymui sąlygas, reikalingas naujai kartai, kad ji galėtų gyventi, augti ir išsivystyti (visai laisvai) pagal paprastą jos gyvenimo eigą. Tai, ką šita prasme buvo skelbę, pvz., J. J. Rousseau arba Tolstojus tik teorijoje, praktikoje nesąmoningai taiko tie nesuskaitomi tėvai, kurie nesirūpina sąmoningu bei tikslingu savo vaikų auklėjimu ir leidžia jiems eiti ten, kur neša juos instinktų, užgaidų, neprotingų polinkių bei įpročių bangos. Tuo tarpu didelis nesusipratimas yra manyti, kad palaidai auklėjami vaikai yra iš tikrųjų laisvesni už tuos, kurie yra sąmoningai bei tikslingai ugdomi ir yra verčiami eiti griežtai nustatyta augimo-brendimo vaga. Ar vaikui yra taikoma tam tikra moralinė ugdomojo veikimo prievarta, ar jis yra paliekamas laisvai irtis per instinktų, užgaidų, polinkių ir įpročių jūrą, nei vienu, nei antru atveju negalima pasakyti, kad jis visai laisvai bei sąmoningai apsisprendžia. Skirtumas tėra vien tas, kad pirmuoju atveju vaiko gyvenimas ir elgimasis yra palenkiamas svetimai, labiau patyrusiai ir labiau apšviestai valiai, o antruoju atveju šitas gyvenimas ir elgimasis tampa žaislu atsitiktinių gyvenimo veiksnių įtakoje. Todėl pirmuoju atveju gali susidaryti protingų įpročių, kurie palengvina laisvą bei sąmoningą apsisprendimą, tuo tarpu antruoju atveju laisvas bei sąmoningas apsisprendimas tampa nepalyginamai sunkesnis, kadangi atsitiktiniai gyvenimo įpročiai retai kada pasirodo protingi ir retai kada sudaro palankias sąlygas laisvam apsisprendimui. Žinoma, ir ugdomasis veikimas gali užmušti auklėtinyje laisvą iniciatyvą, veiklumą, sąmoningumą ir paslankumą protingai apsispręsti, tačiau šitas faktas jokiu būdu nejrodo, kad atsitiktinė gyvenimo įtaka yra geresnė už sąmoningą bei tikslingą ugdomąjį veikimą. Svarbu tik, kad tarp auklėtinio ir auklėtojo proto ir valios reiškimosi būtų tinkamas, būtent atvirkščias tam tikra prasme santykiavimas. Juo mažiau auklėtinis pasižymi proto ir laisvos valios apraiškomis, juo didesnė turi būti auklėtojo proto ir valios įtaiga. Ir atvirkščiai: auklėtiniui brėstant, auklėtojo proto ir valios įtaiga

turi atitinkamai mažėti, kad subrendęs auklėtinis galėtų sąmoningai bei laisvai apsispręsti bet kuriuo gyvenimo bei veikimo klausimu. Ugdomoji prievarta, žinoma, nėra pateisinama, jei ji yra didesnė, negu tai gali pateisinti auklėtinio subrendimo laipsnis. Tinkamai atsižvelgus į visas šitas pastabas, sunku yra abejoti, kad sąmoningas bei tikslingas ugdomasis veikimas iš tikro yra reikalingas sykiu net su ta moraline prievarta, kurios minimumas ugdyme niekuomet nėra išvengiamas.

Kai yra nustatyta, kad ugdymas būtinai reikalingas, nesunku įsitikinti, kad jis iš tikro ir galimas.

*a.* Ugdymo galimumas. Žmogaus gyvenime nebūtų net labai primityvaus tikslingumo, jei tai, kas jam yra būtinai reikalinga, būtų sykiu faktiškai negalima. Ir iš tikro net paviršutinis žvilgsnis į pedagogijos istoriją arba net į dabartinių kultūringų tautų praktiką galėtų mums suteikti nemaža pavyzdžių, kaip toli gali siekti ugdomoji veikmė priaugančiai kartai. Bet, jei ugdymo galimumas nėra abejotinas dalykas, tai dar nereiškia, kad lygiai aiškus yra galimumo ribų klausimas. Tiesa, aiškus yra taip pat dalykas, kad ugdymo galimybės apskritai yra ribotos. Jei ugdymas daug ką gali pasiekti ir net gali pasiekti daug daugiau, negu paprastai manoma, tai iš antros pusės jis neįstengia pasiekti visa, ko galima būtų pageidauti.

Jei iš vienos pusės ugdymas yra kuriamasis veikimas, tai vis dėlto šita kūryba vyksta priklausomai nuo įvairių išvidinių ir išorinių sąlygų, kurių yra auklėtojo ir auklėtinio prigimtyje, gyvenime, apskritai aplinkybėse. Tiek romanų «educatio», tiek ir germanų «Erziehung» reiškia išvesdinimą aikštėn to, kas glūdi žmogaus prigimtyje kaip jos neišvystytos potencijos. Ugdymu negalima sukurti naujų gabumų, negalima įdiegti į auklėtinio prigimtį naujų polinkių, naujų galimybių, kurių jis neturi iš prigimties. Ugdymu tegalima išvystyti iš vienos pusės tai, kas gero yra žmogaus prigimtyje, jo žmogiškosiose galiose apskritai, paveldėtuose polinkiuose bei gabumuose, o iš antros pusės — užstelbti ir nugalėti tai, kas šitoje faktinėje prigimtyje yra negera ir kas gali pereiti iš negeistino polinkio į blogą įprotį. Panašiai ir žodis «ugdymas» reiškia ne tiek kūrybą, kiek išvesdinimą to, kas gali pereiti iš potencijos, arba galimybės, į akto, arba veiksmo, stovį. Ugdyti, kaip jau buvo pažymėta, yra daryti visa, kad auklėtinis augtų tiek fiziniu, tiek dvasiniu atžvilgiu. Auklėtinis nėra kuriamas su visais savo sugebėjimais ir dovanomis, bet jam padedama taip, kad jis galėtų lengviausiu ir tikslingiausiu būdu subręsti ir pražydėti tomis galimybėmis, kurių yra įgavęs iš prigimties savo kūnui ir sielai.

Žinoma, jei kūrybos žodis yra suprantamas plačiai kultūrine prasme, tai jis gali būti taikomas ir ugdomajam veikimui. Maža to, tam tikru atžvilgiu ugdymas yra aukštesnės rūšies kūryba ta prasme, kad jos kuriamuoju objektu yra ne koks nors negyvas daiktas, o pats žmogus su savo neišmatuojamomis galimybėmis ir neapribotu tobulinimosi plotu. Kaip sakyta, tasai idealas, kurį auklėtojas susidaro apie normalų žmogaus tipą, kaip tik yra egzempliarinė priežastis, pagal kurią yra realizuojama ugdomoji kūryba. Bet ir imamas kaip kūryba ugdomasis veikimas yra taip pat apribotas, kaip ir kiekviena kita žmogiškoji kūryba, išorinėmis ir vidinėmis aplinkybėmis, pvz., netobulais kūrėjo gabumais arba materialinėmis kuriamosios medžiagos ypatybėmis.

Panašiai ir ugdomajam veikimui yra vidinių ir išorinių ribų. Vidines ribas visų pirma sudaro auklėtinio prigimtis, kuri gali būti mažiau ar daugiau apdovanota, mažiau ar daugiau iškraipyta, mažiau ar daugiau normali. Gabumai kartais gali būti tiek maži, kad su apytikriu teisingumu galima kalbėti apie jų stoką; o jei prie to prisideda dar kokių nors fizinių arba psichinių trūkumų, ugdymo galimybės gali būti visai menkos. Tarp kitko ugdymą apsunkina ir tuo pačiu sumažina jo galimumo ribas visokių rūšių paveldėti neigiamieji polinkiai, kurie palankiomis aplinkybėmis turi pastovios tendencijos pereiti iš potencijos į veikimo stovį. Tačiau tokie polinkiai neapsprendžia dar būtinu būdu auklėtinio likimo ir gali būti ugdymo priemonėmis užstelbti ir pakeisti gerais įpročiais. Įgimti polinkiai mažina lengvą auklėtinio apsisprendimą dorinėmis normomis ir protingais motyvais, todėl sykiu įgauna didesnio aktualumo ugdymo uždavinys paruošti šitą auklėtinį laisvam apsisprendimui ir šitą apsisprendimą jam palengvinti.

Prie aplinkybių, kurios apriboja iš vidaus ugdymo galimybes, priklauso dar apribotas augimo-brendimo laikotarpis. Negalima juk ugdymo laikas pagal savo nuožiūrą ilginti. Normaliai ugdymas teprivalo trukti tik tiek, kiek trunka minimalaus fizinio ir dvasinio brendimo laikotarpis. O jei šitas laikotarpis yra apribotas, tai ir paties ugdymo galimybės tuo pačiu yra apribotos. Yra sykiu patyrimo faktas, kad juo arčiau prieina subrendimo metas, juo sunkiau žmogus yra palenkiamas ugdymui, nes sulig subrendimo metu ugdymas turi tendencijos pereiti į ugdymąsi.

Išorinės ugdymo galimybių ribos turi ne tiek principialios, kiek faktinės reikšmės. Tai šeimyninio gyvenimo aplinkybės, visuomeninė aplinka, materialinės gyvenimo sąlygos ir šiaipjau kultūringumo laipsnis, kuriame tenka augti auklėtiniui. Ugdymo galimybės tarp kitko mažėja sulig tuo, 1. kaip blogėja šeimos sugyvenimas, 2.

kaip auga materialinis skurdas, 3. kaip menkėja aplinkos dora, 4. kaip žemyn smunka bendras kultūringumo lygis, 5. kaip silpnėja religingumas. Šiuo, žinoma, dar neišsemiamos visos išorinės ribos ugdymo galimybėms. Čia teminimos vien svarbiausios bei ryškiausios.

Taigi ugdymas iš nesuaugusios kartos pusės yra reikalingas, o iš suaugusios kartos pusės — galimas. Kaipo galimas, jis pajėgia atitikti savo tikslą, būtent vesti naują kartą į fizinį bei dvasinį subrendimą. Tačiau, kad ir daug ugdymas įstengia padaryti šitam tikslui, vis dėlto jis turi, kaip matėme, vidinių ir išorinių ribų, kurių nepajėgia peržengti prigimtosiomis savo priemonėmis.

Bet maža yra pasakyti, kad nesuaugusiai kartai ugdymas yra reikalingas: ji jo tiesiog reikalauja. Pakanka pamatyti mažas kūdikis, kuris visomis savo menkomis jėgomis instinktyviai glaudžiasi prie savo motinos, arba vikrus vaikas, kuris pamėgdžiodamas suaugusius žmones stengiasi jiems prilygti, arba net pribrėstąs jaunimas, kuris su ilgesiu dairosi aplink save, ieškodamas pagalbos bei paguodos sprendžiant sunkias gyvenimo problemas, — pakanka pastebėti visa tai, kad įsitikintume, jog ugdomasis veikimas nesuaugusiai kartai ne tik yra reikalingas, bet ir jos reikalaujamas instinktyviu jaunos būtybės balsu. Ir šitas jaunosios kartos reikalavimas, reikia pripažinti, nėra nepagrįstas dalykas: jis atitinka jos prigimtąją teisę būti ugdomai, t. y. būti ruošiamai gyvenimo uždaviniams tų, kurie jau yra tam mažiau ar daugiau pasiruošę. O kadangi nėra teisės be atitinkamos pareigos, tai sykiu reikia pripažinti, kad suaugusioji karta turi prigimtąją pareigą ugdyti nesuaugusiąją kartą.

*b.* Ugdomoji teisė ir valdžia. Kai kalbama apie ugdymo teises, turima galvoje dar klausimas, kam priklauso teisė turėti ugdomosios veikmės brėstančiai kartai. Yra tai klausimas, kaip dera suskirstyti ir laiduoti ugdomosios funkcijos, arba pareigos, tarp įvairių ugdymo vykdytojų, kuriais faktiškai yra tėvai, visuomenė ir Bažnyčia. Pasirodo, kad ugdymo vykdytojai turi sykiu ir ugdomosios pareigos, ir ugdomosios teisės. Nuo pareigos ugdyti priklausomus auklėtinius niekas negali atsipalaiduoti, gavęs šitą pareigą iš prigimties. Taip, pvz., tėvai negali atsipalaiduoti nuo ugdomosios pareigos dėl paties pagimdymo fakto. Užtat savo teisę ugdymo vykdytojai gali perleisti kitiems asmenims. Pvz., tėvai gali pavesti savo vaikų ugdymą trečiam asmeniui, neatsipalaiduodami tačiau nuo atsakomybės už netinkamą jų ugdymą. Panašiai visuomenė arba net jos vyriausioji organizuota lytis, būtent valstybė, neatsipalaiduoja nuo savo ugdomosios pareigos ugdyti naujas kartas mokyklose, nors šitos pareigos vykdymas visai teisėtai ir tiksliai pave-

damas mokytojams specialistams ir dar taip suorganizuotai mokyklai, kuri geriausiai atitinka ugdymo esmę ir tikslus.

Ugdomoji teisė yra pagrindas ugdomajai valdžiai tų, kurie iš prigimties arba iš įgaliojimo yra ugdymo vykdytojai. Ugdytojas turi teisės valdyti tam tikra prasme savo auklėtinį, o šis pastarasis turi priedermės paklusti šitai ugdytojų valdžiai. Normalios faktinės išraiškos ugdomoji valdžia randa moraliniame autoritete, o ugdomasis priklausomumas — laisvame klusnume.

Ugdomoji valdžia, klaidingai suprasta ir neatremta į moralinį autoritetą, prasilenkia su savo tikslu ir dažnai turi neigiamų išdavų pačiam ugdymo darbui. Tuo tarpu pats ugdymo tikslas nustato šitos valdžios esmę ir ribas : ji turi siekti tik tiek, kiek reikalauja gerai suprasti ugdymo uždaviniai. Todėl jos plotmė siaurėja sulig tuo, kaip ugdymas žengia pirmyn, ir auklėtinis prieina savo subrendimą. Todėl gerai suprasta ugdomoji valdžia privalo stengtis padaryti save nebereikalingą. Šita prasme ugdomasis veikimas turėtų būti savo rūšies pasiaukojimas, kuriuo jis ne didintų, bet nuolatos mažintų savo ugdomosios pagalbos reikalingumą ir stengtųsi pasitikėjimą savo autoritetu pakeisti ugdytinio laisvu bei sąmoningu apsisprendimu. Jei elgiamasi priešingai, ugdymo išdavos esti dažnai priešingos toms, kokių galima būtų pageidauti.

« Kiekvienas nereikalingas laisvo asmens sutrukdymas, — sako J. Göttleris, — kiekvienas nepateisinamas asmeninių pažiūrų bei polinkių užstelbimas, kiekvienas pernelyg varžantis smulkus vadovavimas pagal siaurus metodus privalu laikyti blogu ugdomosios valdžios vartojimu, kuris iš tikrųjų šitą valdžią ardo ».

Ir iš tikro žinoma yra vadinamoji tėvų ar vaikų kova, kuri, kaip ir beveik kiekviena kita kova, turi priežasčių tiek vienoje, tiek ir antroje pusėje. Bet bene svarbiausia bus ta priežastis, kad tėvai, sendami tiek kūnu, tiek ir dvasia, paprastai nenusimano apie tėviškosios valdžios esmę, ribas, trukmę. Įpratę valdyti vaikus ir reikalauti iš jų klusnumo, jie stengiasi vykdyti vienokiu būdu ugdomąją savo valdžią ir tuomet, kai artėjančio vaikų subrendimo metas reikalauja mažinti ugdomosios valdžios plotmę ir keisti jos vykdymo metodus. Galų gale, pertempę stygą, jie susilaukia iš savo vaikų tam tikros psichologinės revoliucijos, kuri radikaliai panaikina jų valdžią. Aštrus susikiršinimas paprastai trunka tol, kol eina emancipacijos, atsipalaidavimo nuo tėvų valdžios vyksmas. Pagaliau vaikai šiaip ar taip apsisprendžia ; tėvai apsipranta su įvykusiu faktu, santykiai vėl gerėja ir ima remtis jau ne autoritetinga subordinacija, bet atodaira ir pagarba. Tada laimė, jei ir viena, ir antra pusė tikrai užsitarnauja pagarbos.

Panašiai esti ir mokykloje, kai mokytojai nesugeba pažangiai taikytis prie savo auklėtinių augančio subrendimo ir atitinkamai keisti savos ugdomosios valdžios įtampą, būdą ir priemones.

Tokiu būdu, jei iš vienos pusės negalima pateisinti ugdomojo veikimo stoka ir naujosios kartos palikimas atsitiktinei gyvenimo įtakai, tai iš kitos pusės negalima taip pat pateisinti ugdomosios valdžios panaudojimo blogam, jos neišmintingai griežto taikymo ir nesiskaitymo su vis augančiu tikros laisvės reikalu pažangiai brėstančiai naujajai kartai. Pasirodo, kad čia galima lygiai nusižengti tiek apsileidimu, tiek ir neišmintingu stropumu.

*c.* Ugdymo sąmoningumas ir tikslingumas. Jau vienas šitas faktas įrodo, kad, jei iš vienos pusės ugdymas yra reikalingas, o iš kitos pusės — galimas, tai jis turi būti vykdomas sąmoningai ir tikslingai. Tokiu būdu trečią pagrindinę ugdymo savybę, šalia reikalingumo ir galimumo, sudaro sąmoningas tikslingumas.

Ir iš tikro, kai kalbama apie pedagoginį veikimą, tai turima mintyje ne faktinė veikmė ar įtaka, nesąmoninga ir įteigiama, kurios visuomet esti tarp suaugusios ir nesuaugusios kartos, bet tasai sąmoningas bei tikslingas ugdomasis veikimas, kuris su pilna sąmone statosi ugdomąjį tikslą metodingai veikti nesuaugusius ir nesubrendusius dar žmones. Faktiškoji suaugusios kartos įtaka nesuaugusiai paprastai visur yra labai didelė dėl vien jau psichologinės difuzijos dėsnio. Bet jei šita įtaka nėra sąmoningo bei tikslingo ugdomojo veikimo išdava, ji yra atsitiktinė ir labai dažnai gali būti neigiama. Ugdomasis veikimas yra per daug sudėtingas, jis reikalauja per didelio pasiruošimo tiek teoriniu, tiek ir praktiniu atžvilgiu, kad jis galėtų būti patenkinamai atliekamas be sąmoningumo ir tikslingumo sąlygų.

Pakanka palyginti, kaip ugdo savo vaikus gyvuliai, laukiniai žmonės iš vienos pusės ir kultūringi žmonės — iš kitos, kad būtų galima tikrai įvertinti sąmoningo bei tikslingo ugdymo reikšmė. Gyvuliai teturi savo vaikams vien faktinosios įtakos: iš vienos pusės tėvų instinktas, iš antros pusės vaikų instinktas ir palinkimas į pamėgdžiojimą padaro tai, kad naujoji gyvulių karta pramoksta viso to, kas yra reikalinga jų nesudėtingo gyvenimo uždaviniams. Laukiniai žmonės tik tiek tesirūpina ugdymo reikalais, kiek sugeba šituos reikalus suprasti ir patenkinti prigimtuoju sveiku protu. Tokiu būdu pas juos jau atsiranda, nors labai primityvi, tam tikra ugdymo sistema, atremta į susidariusias per ilgesnį laiką ugdomąsias tradicijas. Vis dėlto faktinoji, bet ne sąmoninga ir tikslinga, ugdomoji įtaka viršija laukinių žmonių augime — brendime. Čia gyve-

nimo aplinkybės turi daugiau reikšmės naujųjų kartų išsivystymui ir susiformavimui, negu sąmoningas bei tikslingas tėvų nusistatymas. Užtat kultūringoje visuomenėje persvara pereina jau į sąmoningą bei tikslingą ugdomąjį veikimą, kuris turi aiškių tikslų, uždavinių, priemonių, remiasi metodingai tam tikra pedagogine sistema ir ilgu tiek pačių pedagogų, tiek ir visos visuomenės ugdomuoju patyrimu. Žinoma, negalima pasakyti, kad kultūringoje visuomenėje ugdomieji instinktai yra nustoję veikę, kad naujosios kartos gyvenamoji aplinkuma nebeturi jau faktinės ugdomosios įtakos. Visa tai pasilieka ir kultūringoje visuomenėje ir net turi labai daug reikšmės naujųjų kartų gyvenimui, bet šitam gyvenimui turi jau pagrindinės reikšmės sąmoningas bei tikslingas ugdymas. Galima net drąsiai pasakyti, kad visuomenės kultūringumo laipsnis priklauso tiesioginiu būdu nuo to laipsnio, kuriuo subrendusi karta sugeba sąmoningai bei tikslingai, planingai bei metodingai ugdyti naujas kartas pagal racionalią pedagogikos sistemą. Bus pravartu dar čia pridėti, kad kultūringumo laipsnis kyla sulig tuo, kaip auga šitas suaugusios kartos sugebėjimas sąmoningai bei tikslingai ugdyti naujas kartas pagal racionalią pedagoginę sistemą. Žinoma, šitas sugebėjimas auga sulig tuo, kaip tobulėja ir pati suaugusi karta, nes tuo pačiu ugdomosios galimybės taip pat didėja. Bet kaip tik todėl visuomet pasilieka tiesa tai, kad kultūringumo laipsnis ir kultūrinės pažangos greitis galima matuoti suaugusios kartos ugdomuoju sugebėjimu ir šito sugebėjimo didėjimu. Iš šito fakto labai jau lengva padaryti aktuali išvada mūsų tėvynei, kuriai, galima sakyti, gyvybinis klausimas yra kultūros pakėlimas ko veikiausiu būdu ir ko didžiausiu laipsniu. Šitas kultūrinis augimas, taip svarbus mums kovoje už savo atsilaikymą kultūringų tautų šeimoje, tegali būti pasiektas vien priklausomai nuo mūsų tautos pedagoginio susipratimo ir įsigijimo ugdomųjų savybių bei sugebėjimų. Į mūsų tautinį suklestėjimą kito kelio nėra ir negali būti. Kiekvienas, kas studijuoja pedagogikos mokslą, yra pašauktas vienas iš pirmųjų suprasti šitą tiek paprastą ir tiek svarbią tiesą.

Taigi matėme, kad ugdymas yra sąmoningas bei tikslingas suaugusios kartos veikimas į nesuaugusiąją su tikslu vesti ją į fizinį bei dvasinį subrendimą, reikalingą jos gyvenimo uždaviniams atlikti. Ugdymas yra reikalingas, nes kitaip naujos kartos nesugeba tinkamai atlikti savo gyvenimo uždavinių. Ugdymas yra galimas, nes jo reikalauja pati nesubrendusių žmonių prigimtis. Ugdymas turi būti sąmoningas bei tikslingas, nes tik tuomet jis yra tikrai naudingas bei sėkmingas.

## 2. Ugdymo tikslas, vertybės, uždaviniai ir pareigos

*a.* Bendrosios ugdymo pareigos. Antras bendrosios dalies skirsnis turi būti paskirtas klausimams apie ugdymo tikslą, vertybes, uždavinius ir pareigas. Turiu pradėti šitą skirsnį nuo bendrųjų ugdymo pareigų dėl vienos priežasties. Kai buvo kalbėta apie ugdomąjį veikimą, iki šiolei nebuvo tiksliau nurodinėta, kas sudaro šito ugdomojo veikimo bendrąjį turinį. Norint tad, kad pateiktoji aptartis būtų aiškesnė ir kad nuo jos paskui galima būtų sėkmingai eiti prie tolimesnio tyrinėjimo, dera smulkiau nusakyti aptariamojo dalyko turinys. Ogi bendras ugdomojo veikimo turinys nusakomas nurodymais bendriausių jo funkcijų, arba pareigų. Kokios tad yra pagrindinės bendriausios ugdomojo veikimo pareigos?

Dažnai turinio atžvilgiu tinkamai neskiriama ugdymas, auklėjimas ir lavinimas. Yra tai trys artimos sąvokos, bet toli gražu netolygios. Tinkamas jų skyrimas apsunkintas yra tuo, kad kitos kalbos tai, ką esame sutarę vadinti ugdymu, vadina auklėjimu plačia to žodžio prasme. Kaip jau sakyta, prancūzų « éducation » ir vokiečių « Erziehung » reiškia sykiu ir ugdymą, ir auklėjimą. Vokiečiai turi dar žodį « Bildung », kurio vietoje prancūzai vartoja žodį « formation » ir kurį mūsų kalboje atitinka apytikriu būdu žodis « lavinimas ».

Kadangi sutarta ugdymo žodis vartoti plačiausia prasme, tai tuo pačiu reikia nuosekliai pripažinti, kad jis apima tiek auklėjimą, tiek ir lavinimą. O jei taip, tai gali kilti klausimas, ar kartais negalima visas ugdymo plotas suskirstyti į auklėjimą ir lavinimą. Kad šitoks suskirstymas galėtų būti taisyklingas logiškuoju atžvilgiu, reikia, kad auklėjimas ir lavinimas išsiskirtų savo plotais ir išsemtų visą ugdymo turinį. Tuo tarpu ugdymo suskirstymas į auklėjimą ir lavinimą tik labai apytikriu būdu gali būti laikomas taisylingu. Tai turės paaiškėti iš auklėjimo ir lavinimo sąvokų nagrinėjimo.

Auklėjimas yra ugdomasis veikimas, kuriame pagrindinės reikšmės turi dorinis momentas. Lavinimas yra ugdomasis veikimas, kuriame pagrindinės reikšmės turi protinis momentas. Išauklėtas žmogus bus visų pirma tasai, kuris yra gavęs tvirtą dorinį pagrindą ir savo valios pajėga įstengia save valdyti visame gyvenimo plote, neišskiriant nė išorinio padorumo. Kasdieniniame gyvenime išauklėjimas kartais net imamas kaip išviršinis padorumas — užsilaikymas ir apsiėjimas su žmonėmis. Tačiau tai yra nepateisinamas išauklėjimo savokos susiaurinimas.

Iš kitos pusės išlavintas bus tasai, kuris yra gavęs tvirtą intelektualinį pagrindą, duodantį jam galimybės laisvai orientuotis kultūrinio gyvenimo klausimais, turint tam tikrą erudicijos minimumą. Kasdieniniame gyvenime išlavinimas kartais imamas kaip

pati erudicija, t.y. žymesnis mokslinių žinių bagažas. Iš tikrųjų, kaip tikras išauklėjimas nereiškia tik išviršinio padorumo, lygiai taip pat išsilavinimas nereiškia mokslingumo, imamo erudicijos prasme. Mandagus ir išauklėtas išviršiniu būdu žmogus gali būti visai neišauklėtas doros atžvilgiu, ir sykiu eruditas gali būti neišlavintas intelektualiniu atžvilgiu. Tikras intelektualinis išsilavinimas taip pat pralenkia savo verte enciklopedinę erudiciją, kaip tikras dorinis išsiauklėjimas pralenkia išviršinį padorumą, nors sykiu tikras intelektualinis išsilavinimas visuomet reikalauja tam tikros bent minimalios erudicijos, panašiai kaip tikras dorinis išsiauklėjimas reikalauja ir išviršinio padorumo užsilaikymu ir apsiėjimu su žmonėmis.

Lengva pastebėti, kad auklėjimas ir lavinimas atitinka dvi pagrindines protingosios žmogaus prigimties galias: auklėjimas — valią, lavinimas — protą. Bet vis dėlto juodu, kad ir yra dvi svarbiausios ugdymo dalys, neišsemia viso šito ugdymo ploto, kaip kad valios ir proto veiklumas neišsemia viso žmogaus gyvenimo apraiškų. Juk šalia valios ir proto apraiškų žmogaus gyvenime yra plati žemesnio gyvenimo sritis, kur yra visa eilė fiziologinių ir emocinių apraiškų, kurios, kad ir gali būti proto ir valios vadovaujamos, vis dėlto nepareina vien nuo proto ir valios ir todėl nėra ugdomos vien tik doriniu auklėjimu ir protiniu lavinimu. Kitaip tariant, šalia auklėjimo ir lavinimo yra dar fizinis ugdymas, kuris, kiek jis tvarko tam tikromis priemonėmis fiziologinę, motorinę ir emocinę gyvenimo sritis, nėra nei auklėjimas, nei lavinimas. Tiesa, racionalus fizinis ugdymas sykiu turi palenkti fizinį gyvenimą dorinimo ir protinimo tikslams, t. y. nustatyti žmogaus kūno gyvenimą aukštesnių idealų link, ir todėl jis tam tikru laipsniu, būtent savo atbaigimu yra ir auklėjimas, ir lavinimas. Bet vis dėlto tai, kas yra charakteringa fiziniam ugdymui, yra ne auklėjimas ir ne lavinimas, bet tasai lamdymas ar mankštymas, be kurio fizinis gyvenimas negali būti palenktas aukštesnėms žmogaus galioms ir negali įgauti nusiteikimų aukštesniems gyvenimo tikslams. Iš šito matyti, kad auklėjimas ir lavinimas ne visai išsemia ugdymo plotą, jei tik juodu nėra taip plačiai suprantami, kad galėtų apimti fizinį mankštymą.

Taip pat gali kilti klausimas, ar teisingiau yra kalbėti apie estetinį auklėjimą, ar apie estetinį lavinimą. Nėra abejonės, kad, pvz., religinimas dera vadinti auklėjimu, bet ne lavinimu, nes čia vyrauja valios, arba doros, momentas, nors nėra iš čia visai išskirtas lavinimo momentas ir galima net kalbėti apie intelektualinį religinį lavinimą. Estetinimo atžvilgiu klausimas nėra taip aiškus ir, reikia pažymėti, simptominga yra tai, kad estetinimas kaip tik kai kuriais savo atžvilgiais stovi arčiau fizinio mankštymo. Manyčiau, kad subjektyvistinės estetikos šalininkai turėtų labiau linkti pavadinti

estetinį ugdymą auklėjimu, tuo tarpu objektyvistinės estetikos šalininkai turėtų linkti kalbėti apie estetinį lavinimą. Kadangi objektyvistai, mano nuomone, stovi arčiau tiesos negu subjektyvistai, nors ir tie ir kiti įpuola į kraštutinumus, esu linkęs kalbėti labiau apie estetinį lavinimą negu estetinį auklėjimą.

Pagaliau pačios auklėjimo ir lavinimo sąvokos neišskiria viena antros, ką geriausiai parodo tai, kad mūsų laikais O. Willmanno nuopelnu rado plataus pripažinimo reikalingumas vadinamo «auklėjamojo lavinimo». Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad auklėjimas ir lavinimas nesuskirsto logiškai tikslingu būdu ugdymo plotmės, bet tik išskiria iš jos dvi svarbiausias sritis, kurios vis dėlto susikerta savo turiniu, būtent tas, kur vyrauja iš vienos pusės dorinis, iš antros pusės protinis pradas. Taisyklingas šitas suskirstymas nėra todėl, kad jis neišsemia viso ugdymo ir, be to, suskirstymo nariai, t. y. auklėjimas ir lavinimas, susiduria dar savo plotais. Padarius išvadą, kad ugdymo suskirstymas į auklėjimą ir lavinimą nėra taisyklingas logiškasis suskirstymas, aiškėja taip pat, kad negalima skirstyti pedagogikos mokslo į auklėjimo ir lavinimo mokslą. Panašiai, pvz., Otto Wilmannas, W. Toischeris, J. Göttleris auklėjimo mokslą vadina pedagogikos, o lavinimo mokslą — didaktikos vardu, taip kad jų supratimu «Erziehungslehre» yra pedagogika, o «Bildungslehre», arba «Unterrichtslehre» yra didaktika. Taip skirstant ugdymo mokslą, arba gaunama du lygiateisiu mokslu — pedagogika ir didaktika, — kuriuodu nesuvedamu į vieną platesnį mokslą, arba šitokis platesnis mokslas reikia vėl vadinti pedagogikos vardu plačiąja šito žodžio prasme. Daug tad patogiau vadinti pedagogikos vardu visas ugdymo mokslas, o didaktikoje tematyti viena jo dalis, būtent intelektualinio lavinimo, arba protinimo, mokslas.

Visa tai parodo, kad auklėjimas ir lavinimas, jei ir sudaro dvi pagrindines ugdymo sritis, vis dėlto nesuskirsto jo į dvi pagrindines funkcijas, arba pareigas. Norėdami susekti, kokių yra pagrindinių ugdymo pareigų suaugusiai kartai veikiant nesuaugusiąją, paimkime šitokį paprastą pavyzdį. Ūkininkas augina sūnų, kuris paveldės ūkį jam mirus. Ūkininkas gali savo ūkį perleisti savo sūnui, neparuošęs jo ūkininkavimui ir nesuteikęs jam visų reikiamų žinių ir sugebėjimų. Šitokiu atveju ūkis lengvai gali suirti nepatyrusio žmogaus rankose. Bet ūkininkas gali pasielgti priešingai: jis gali paruošti sūnų ūkininkavimui ir sudaryti jame visus reikiamus sugebėjimus, o paskui vis dėlto gali jam paties ūkio neperleisti. Pirmuoju atveju buvo turtas, bet nebuvo sugebėjimo jį valdyti. Antruoju atveju buvo įgytas sugebėjimas, bet nebeteko, kas galima būtų valdyti. Normalus būtų tas atvejis, jei ūkininkas išvystytų sūnaus

sugebėjimą valdyti ūkį ir paskui, po savo mirties arba senatvėje, perleistų jam patį ūkį. Tai reikštų, kad jis būtų išugdęs tikrą ūkininką. Taigi pasirodo, kad iš vienos pusės reikia išvystyti sugebėjimas, o iš antros pusės — perteikti pagal šitą sugebėjimą atitinkamą turtą, arba gėrybes.

Tai, kas sudaro šito pavyzdžio esmę, faktiškai įvyksta bet kurioje ugdymo srityje. Visų pirma tenka sužadinti auklėtinyje prigimtasias kūno bei sielos galias, jas išvystyti, o paskui šitoms galioms suteikti savo rūšies maisto. Kitaip tariant, sugebėjimas yra tam tikra lytis, kuri paskui pripildoma atitinkamu turiniu. Pirmoji pareiga vadinama išvystymu (Entwicklung), antroji — perteikimu (Überlieferung). Auklėtinio galių išvystymas sudaro formalinę ugdymo pareigą; kultūrinių gėrybių perteikimas pagal išvystomąjį sugebėjimą yra materialinė pareiga. Galima dar pridėti, kad formalinė ugdymo pareiga sudaro subjektyvinę jo pusę, tuo tarpu materialinė ugdymo pareiga sudaro objektyvinę pusę.

Kai ugdomasis darbas kreipia daugiau dėmesio bei atidos į formalinę pareigą, gaunamas pedagoginis formalizmas; kai duodama persvaros materialinei pareigai, gaunamas pedagoginis materializmas. Jei, pvz., protinimo srityje bus visų pirma lavinama intelektualinė auklėtinio galia, neperteikiant sykiu pakankamai mokslinių žinių, turėsime didaktinį formalizmą. O jei auklėtiniui bus suteikiama daug žinių, nepakankamai lavinant jo proto galią, turėsime didaktinį materializmą. Taip pasyvinė tradicinė mokykla turėjo palinkimo nusidėti didaktiniu materializmu, nes mokomosios medžiagos įsiminimas turėjo neproporcionaliai didelės reikšmės. Užtat mūsų laikų aktyvioji darbo mokykla turi palinkimo nusidėti didaktiniu formalizmu, kadangi kartais per mažai suteikia sistemingai sutvarkytų mokslinių pažinčių. Tik deramos proporcijos išlaikymas tarp išvystomosios ir perteikiamosios ugdymo pareigos yra vienintelis teisingas ginčo išsprendimas tarp pedagoginio formalizmo ir materalizmo.

Atsimindami mūsų pavyzdį apie ūkininko ugdymą, turėsime pasakyti, kad pedagoginis formalizmas išvysto sugebėjimą ūkininkauti, neperteikdamas paties ūkio; pedagoginis materializmas perteikia ūkį, neišvystydamas sugebėjimo jį valdyti. Po šitų įvedamųjų paaiškinimų bus mums pravartu prisižiūrėti arčiau kiekvienai iš dviejų pagrindinių ugdymo pareigų: išvystymui ir perteikimui.

Taigi formaliniu atžvilgiu ugdymas yra auklėtinio išvystymas. Vaikas, tarsi koks pumpuras, gauna iš prigimties įvairių galių, polinkių, gabumų, kurie yra iš pat pradžios susivystę į vieną aiškiai neskiriamą daiktą. Kad šita jauna būtybė suaugtų, reikia, kad ji išvystytų visas galimybes skyrium, išsiskleistų tarsi pumpuras visais

savo lapeliais ir harmoningai pražydėtų visu savo prigimtu gražumu. Galios, polinkiai, gabumai glūdi jaunoje būtybėje jau iš prigimties, bet toks ar kitoks jų išvystymas priklauso nuo aplinkybių, kuriomis jai tenka gyventi, nuo akstinų, kurie jos išsivystymą paskatina, nuo kliūčių, kurios jos gyvenimą tramdo. Ta pati gėlė kitaip išsivystys ir pražydės nedirbamoje žemėje tarp piktžolių ir kitaip parinktoje dirvoje, prižiūrima patyrusio sodininko. Tiesa, joks sodininkas iš rožės nepadarys lelijos, bet jis gali padaryti, kad rožės viena kuri rūšis su visomis savo ypatybėmis skaidriai pražydėtų visu savo gražumu. Taip ir pedagogas gauna kiekviename auklėtinyje suvystytą iš prigimties žmogaus būtybę su bendromis žmogiškosiomis galiomis, prigimtomis dovanomis, polinkiais, ypatingais gabumais. Jo uždavinys ir yra visų pirma normaliai išvystyti žmogiškąsias galias ir panaudoti prigimtuosius polinkius bei gabumus, kad iš auklėtinio galėtų išsivystyti pilnutinis bei harmoningas žmogaus asmuo. Reikia čia pasakyti, kad augančio žmogaus išsivystymas vyksta pagal tam tikrus biologinius, fiziologinius ir psichologinius dėsnius, kurių pedagogas nepajėgia pakeisti: jis tik gali sudaryti išsivystymui mažiau ar daugiau palankių sąlygų — gali surasti jam skatinamųjų akstinų ir pašalinti tramdomąsias kliūtis. Ugdomasis išsivystymas ir turi šitos dvejopos reikšmės: jis sudaro išsivystymui palankių akstinų ir pašalina šito išsivystymo kliūtis. Pirmoji pareiga sudaro pozityvų, teigiamąjį išvystymo momentą, tuo tarpu antroji pareiga yra negatyvus išvystymo momentas. Taigi išvystymas savo ruožtu turi du momentu, arba net dvi smulkesnes pareigas, iš kurių viena, teigiamoji, gali būti pavadinta skatinimu, o antra, neigiamoji, — drausminimu. Skatinimas teigiamai žadina auklėtinio galias, polinkius ir gabumus ir sužadinęs stengiasi pažangiai juos lavinti bei tobulinti. Drausminimas atlieka neigiamą gynimo rolę ir yra skatinimui padedamoji pareiga.

Jei, pvz., ūkininkas nori susilaukti iš savo sūnaus gero pavaduotojo, tai jis turės griebtis ir skatinimo, ir drausminimo priemonių. Skatindamas savo sūnų ūkininkauti, jis žadins jo ūkio meilę, stengsis įpratinti jį dirbti ūkio darbą, aiškins jam savo patyrimą. Drausmindamas sūnų stengsis kliudyti jam pakrypti į kitą kokį darbą, reaguos, kai sūnus bus jau iškrypęs, šalins iš jo gyvenimo visa, kas kliudo jam pasidaryti geru ūkininku.

Iš pedagoginio patyrimo yra žinoma, kad drausminimo pareiga mažėja sulig tuo, kaip geriau ir pilniau yra vykdomas teigiamasis skatinimo darbas. Intensyvus bei lemtas auklėtinio galių, polinkių ir gabumų skatinimas taip paveržia visą jo dėmesį bei energiją, kad jam tiesiog nėra galimybės iškrypti iš vėžių, kur jis yra įstatytas tvirta patyrusio pedagogo ranka. Tačiau negalima pasakyti, kad

ugdymas apskritai, net ir stropiausiai vykdomas, galėtų apsieiti be drausminimo priemonių.

Ugdomoji drausmė gali liesti tiek išorines, tiek ir vidines išsivystymo sąlygas, panašiai kaip sodininkas, augindamas gėlę, gali ją saugoti tiek nuo išorinių, tiek ir nuo vidinių klestėjimo kliūčių: jis turi išrauti iš artimiausios aplinkumos piktžoles, kurios kliudo gėlei tarpti, bet taip pat jis turi prižiūrėti, kad pati gėlė nesuklestėtų per daug vienu atžvilgiu ir nesumenkėtų kitu. Taip pat ir pedagogas turi kiek galėdamas apsaugoti auklėtinį nuo blogų kenksmingų įtakų, einančių iš šalies, ir sudrausti jį, jei jis pats linktų šitoms įtakoms pasiduoti. Bet drausminimas gali paliesti ir vidines išsivystymo sąlygas, kai, pvz., pedagogui tenka sustabdyti per smarkų vienos auklėtinio galios ar polinkių išsivystymą, įvykstantį su skriauda kitoms jo galioms ir dovanoms. Pedagogas ugdytojas turi prižiūrėti, kad vieni nepageidaujami auklėtinio polinkiai nesuklestėtų ir neužstelbtų kitų pageidaujamų, kad žemesnieji reikalai nepaglemžtų aukštesniųjų. Ogi žinant bendrą gyvenimo linkmę slinkti iš viršaus į apačią, galima jau iš anksto teigti, kad ir geriausias ugdymas neapsieis be sudrausminimo, be kovos su auklėtinio polinkiais, su negeistinomis jo gyvenimo aplinkybėmis. Vis dėlto visuomet tokiais atvejais vienas dalykas pedagogo turi būti gerai numanomas, būtent, kad drausminimo pareiga ugdyme yra atvirkščiai proporcinga su teigiamojo skatinimo vertingumu. Todėl, pvz., dažnai vartojamos ugdyme pabaudos liudija ne tiek auklėtinio ištvirkimą, kiek ugdytojo netinkamumą. Žinoma, tai dar nereiškia, kai leidimas auklėtiniui daryti, ką jis užsigeidžia, ir pataikavimas visiems jo instinktams yra geresnis auklėjimas už pabaudų sistemą. Bet šitokiame pataikavime jau nėra nei drausminimo, nei skatinimo, ir todėl tokiu atveju nėra auklėjimo. Palyginant su auklėjimo stoka, dažnai drausminimas pasirodo geresnis net be skatinimo sistemos. Bet tik skatinimo sistema su reikiamais korektyvais, kurių suteikia drausminimo priemonės, gali būti laikoma normalia ugdymo sistema.

Taigi skatinamoji ugdymo pareiga yra viena iš svarbiausių ir plačiausių pedagoginiame darbe. Ji savo ruožtu gali būti skirstoma į keletą dar smulkesnių ugdomųjų pareigų. Yra tai pratinimas, pamokymas ir įkvėpimas.

Taip skatinant gerus auklėtinio polinkius, reikia stengtis pervesti juos iš potencinio į aktualinį arba net habitualinį stovį, t. y. padaryti iš jų gerus įpročius. Geras įprotis yra viltinga atrama tvirtam būdui, kuris šiaip ar taip ugdymo yra dedamas į tikslingo gyvenimo pagrindą. Bet tikrai geras įprotis yra tada, kai jis ne tik pasižymi teigiamuoju turiniu, bet ir sąmoningai yra suprantamas kaip gera ypatybė, t. y. kai jis nėra aklas, bet sąmoningai pateisinamas paties auklėtinio

supratimu. Tuo tikslu įprotis anksčiau ar vėliau, prieš arba po įpratimo, turi būti paaiškintas tam tikru pamokymu. Pvz., auklėtinis auklėjamas visuomeniniu būdu. Jis pratinamas prie tinkamo apsiėjimo ir sugyvenimo su savo draugais, prie solidarumo išlaikymo savo elgesy, prie palaikymo mokykloje viešosios tvarkos, kuri turi reikšmės visiems draugams ir t. t. Kai jis sugeba suprasti protingus visuomeninio auklėjimo motyvus, dažniausiai tačiau vienu laiku su pratinimu jis yra pamokomas apie mokyklos gyvenimo sąryšį su būsimuoju visuomeniniu gyvenimu, apie didelę reikšmę mokėjimo sugyventi su savo draugais, apie solidarumo jausmų kilnumą ir apskritai apie visuomeninio išsiauklėjimo svarbą.

Bet reikia pagaliau pasakyti, kad ir šito pamokymo, turinčio vietos šalia pratinimo, dar nepakanka, norint įvykdyti visą skatinimo planą. Reikia dar auklėtiniui įkvėpti realios linkmės atitinkamai elgtis būsimame gyvenime plačioje visuomenėje, kad jis ir tuomet įstengtų vadovautis solidarumo, taikingumo, tvarkingumo principais. Ir šiaipjau reikia jam suteikti deramos pagarbos visuomeniniam autoritetui. Todėl šalia pratinimo ir pamokymo dar įkvėpimas turi atlikti savo vaidmenį ugdomajame darbe ; jis būtent privalo suteikti auklėtiniui pastovią linkmę, kuri tinkamai jam vadovautų gyvenimo sūkuryje ir leistų jam lengviau apsispręsti protingais motyvais, kai gyvenimas bus iškėlęs jam tam tikrų problemų. Įkvėpimas, einąs iš auklėtojo į auklėtinį, yra tarsi ugdomoji sugestija, t. y. įtaiga arba net inspiracija, kuri nieko neliepia ir nieko griežtai nereikalauja, bet tuo ir yra tvirta, kad ji, kaip draugiškas patarimas, labiausiai įtikina ir vidiniu būdu verčia atitinkamai elgtis. Štai kodėl, pvz., dorinio auklėjimo srityje reikia nuolatos stengtis, kad auklėtojo įsakinėjimas auklėtiniui bręstant keistųsi patarinėjimu.

Taigi pratinimas, pamokymas ir įkvėpimas yra trys pagrindinės skatinimo pareigos arba net priemonės. Pratinimas riša auklėtinio praeitį su jo dabartimi, pamokymas formuoja auklėtinio dabartį, įkvėpimas stengiasi nulemti jo ateitį. Pratinimas gamina gerų įpročių, pamokymas žadina sąmoningumą, įkvėpimas skatina pasilikti ištikimam per visą savo gyvenimą aukštiems ugdymo principams.

Iki šiolei buvo kalbėta apie ugdomąjį išvystymą. Dabar tenka dar kiek susidomėti ugdymu kaip perteikimu. Ugdymas juk privalo ne tik išvystyti žmogaus sugebėjimus, bet dar perteikti naujajai kartai materialinių ir dvasinių gėrybių, kurių yra sukūrusi žmonija. Šitos kultūrinės gėrybės yra visa tai, ko yra pasiekę ūkis, technika, fizinė kultūra, mokslai, menai, dora, religija. Ir technikos priemonėmis laimėti įrankiai, ir moksliškojo genijaus atidengimai, ir meno dailenybės, ir geri dorovės įpročiai, ir religijos laimėjimai su jos įstai-

gomis — visa tai sudaro žmonijos materialinį ir dvasinį turtą, kuris gali ir privalo būti saugojamas bei perteikiamas iš kartos į kartą. Kai čia kalbama apie perteikimą, tai nedera šitas perteikimas suprasti grynai materialine prasme. Tai visų pirma reiškia, kad ugdymu augąs-brėstąs žmogus privalo būti paruoštas dalyvauti kultūriniame žmonijos gyvenime, juo gyventi ir toliau jį kurti. Kitaip tariant, kultūrinių gėrybių perteikimas negali būti imamas be sąryšio su išvystymu atitinkamų sugebėjimų jomis naudotis ir jas toliau gaminti. Jei kultūrinės gėrybės yra perteikiamos be tokių sugebėjimų išvystymo, jų perteikimas beveik yra lygus jų sunaikinimui.

Iš kultūros filosofijos galima pastebėti, kad visose trijose gyvenimo srityse, t. y. prigimtyje, kultūroje ir religijoje, yra atitinkamų objektyvinių apraiškų, kuriomis yra gamta, civilizacija ir Bažnyčia. Jei išvystymas lavina tik prigimtąjį, kultūrinį ir religinį sugebėjimą, tai perteikimas įveda naują žmogų į faktinę gamtos, civilizacijos ir Bažnyčios padėtį. Pvz., didaktikos priemonėmis išvystymas išlavina žmoguje intelektualinį sugebėjimą pažinti tiesą; ogi perteikimas duoda galimybės pasisavinti mokslo žinias, jau kitų žmonių įgytas įvairiais laikais ir įvairiose vietose. Ir tai, kas čia pasakyta apie vieną tik protinimą, turi panašios reikšmės visoms kitoms ugdymo sritims, nors ne visur vienodai ryškiai gali būti skiriamas išvystymas ir perteikimas, vadinasi, formalinė ir materialinė ugdymo pareigos.

Išvystomoji ir ypač perteikiamoji ugdymo pareiga turi uždavinį pakelti augančią kartą į tą kultūringumo lygį, kurio yra pasiekusi suaugusi karta. Tokiu būdu ugdymas tampa vienas iš svarbiausių kultūringumo veiksnių, nes tik jo priemonėmis tegalima palaikyti kultūros stovį toje aukštumoje, kurios jinai yra priėjusi savo istoriniame vyksme. Kai ugdymas smunka žemyn, sykiu su juo puola ir kultūros lygis. Užtat lavindamas visas žmogaus galias ir pateikdamas joms kultūrinių gėrybių, tarsi joms tinkančio maisto, ugdymas ruošia žmogų ne tik kultūriniam gyvenimui, bet ir kultūrinei kūrybai. Tokiu būdu kultūra palaikoma, plečiama ir tobulinama iš kartos į kartą paruošiamosiomis ugdymo priemonėmis.

Tarp kultūrinio gyvenimo savybių yra ir visuomeniškumas. Kultūros filosofija, be kita ko, aiškina sąryšį, kuris yra tarp kultūros, istorijos ir visuomeninio gyvenimo. Istorinės tautos yra kultūringos tautos ir sykiu tautos, gyvenančios aukštesniu visuomeniniu gyvenimu. Kai buvo sakyta, kad ugdymas įveda naują žmogų į kultūrinį gyvenimą, tuo pačiu buvo aplamai prileidžiama, kad ugdymas taip pat privalo įvesti auklėtinį ir į visuomeninį gyvenimą. Jei tad į ugdymo pareigų suskirstymo pagrindą dėsime asmens ir visuomenės santykiavimą, tai šituo atžvilgiu turėsime suskirstyti ugdymo

pareigas į individualinę ir visuomeninę. Kai ugdymas išvysto žmogaus galias ir perteikia jam pedagoginių gėrybių, žiūrėdamas vien į asmens klestėjimą nepriklausomai nuo jo santykių su visuomene, tai reikia pasakyti, kad jis eina individualinę pedagogijos pareigą. Kai, atvirkščiai, ugdymas auklėja bei lavina atskirą asmenį, žiūrėdamas į jo sąryšį su visuomene, reikia pasakyti, kad jis eina visuomeninę pedagogijos pareigą. Iš tikrųjų būtų čia tiksliau kalbėti ne apie ugdymo pareigas, bet apie ugdymo linkmes.

Šia proga pažymėsiu, kad buvo net bandymų skirstyti pedagogikos mokslą pagal individualinį ir visuomeninį atžvilgį į individualinę ir visuomeninę pedagogiką. Šitoks pedagogikos mokslo suskirstymas tegalėtų būti tikslingas vien tada, jei pats ugdymas iš tikro galima būtų suskirstyti į dvi išsemiančias ir išsiskiriančias sritis — individualinę ir visuomeninę. Tuo tarpu visame ugdyme ir kiekvienoje atskiroje jo srityje galima įžvelgti individualinis ir visuomeninis atžvilgis. Tad statyti šalia šitų įvairių ugdymo sričių dar visuomeninį ir individualinį auklėjimą nėra nei reikalo, nei racionalaus pagrindo. Kiekvieno mokslo dalykai galima tyrinėti įvairiais specialesniais atžvilgiais, einant monografinio tyrinėjimo keliu. Todėl ir pedagogikos objektas, t. y. ugdymas, galima taip pat tyrinėti individualiniu ir visuomeniniu atžvilgiu. Bet tai dar nereiškia, kad yra reikalo skirti pats pedagogikos mokslas į individualinę ir visuomeninę pedagogiką. Tiesa, praktikoje pasitaiko, kad vieni pedagogai teoretikai, kaip, pvz., Zilleris, išdėsto pedagogikos sistemą labiau atsižvelgdami į individualinę ugdymo pareigą, tuo tarpu kiti atsižvelgia labiau į visuomeninę ugdymo pareigą. Pvz., Natorpas, nors ir sakė, kad tikra pedagogika privalo būti tiek pat individuali, kaip ir visuomeninė, vis dėlto savo pedagogiką pavadino « Sozialpädagogik » (visuomeninė pedagogika).

Šiaip ar taip, gerai išlaikyta pedagogikos sistema turi lygiai pabrėžti individualinį ir visuomeninį ugdymo atžvilgį pagal savo pareigas tarnauti tiek asmens, tiek ir visuomenės reikalams. Įvairiais laikais ir įvairiose tautose buvo kreipta daugiau dėmesio tai į individualinę, tai į visuomeninę ugdymo pareigą. Sparta, pvz., labiausiai auklėjo žmogų kaip visuomenės narį. Atėnai dėjo daugiau pastangų į harmoningą žmogaus asmens išvystymą. Viduramžiais asmuo buvo auklėtas glaudžiuose santykiuose su valstybe ir Bažnyčia. Naujųjų laikų renesansas labiau domėjosi žmogaus individualumu. Buržuazinis liberalizmas, sustiprėjęs po didžiosios prancūzų revoliucijos, pastūmėjo pedagoginį veikimą į per daug individualistines vėžes. Socializmas, kaip griežta reakcija prieš buržuazinį liberalinį individualizmą, ėmė savo ruožtu stumti pedagogikos mokslą socialine linkme. Krikščioniškoji pedagogika, kuri krikščionių pasau-

lėžiūroje randa tobulo asmens ir tobulos visuomenės suderinimo idealą, stengiasi išlaikyti pusiausvyrą tarp individualinės ir visuomeninės ugdymo pareigos.

Atsižvelgiant į mūsų gyvenamąjį laiką, kur katastrofiškai pasireiškė kraštutinio individualizmo ir subjektyvizmo išdavos, negalima nekreipti ypatingo dėmesio į visuomeninį auklėjimą, nepamirštant, žinoma, ir individualinių asmens reikalų. Todėl mūsų laikų pedagogika privalo specialiai susirūpinti klausimu, kaip geriausiu būdu galima būtų auklėti naujosios kartos, kad jos tinkamai atitiktų teisėtiems visuomeninio gyvenimo, t. y. šeimos, savivaldybių, tautos, valstybės, tautų sąjungos reikalus, būdamos sykiu tinkamai paruoštos individualiniams asmens reikalams.

Visuomeninio auklėjimo pavyzdys mums parodo, kad ugdomosios pareigos, kurios veda auklėtinį į fizinį ir dvasinį subrendimą, neturi visai pastovios normos, nes suaugusiam žmogui keliami įvairūs reikalavimai įvairiais laikais ir įvairiose vietose. Jei tad sakoma, kad ugdymas turi vesti naujas kartas į fizinį bei dvasinį subrendimą, tai savaime suprantama, kad šitas subrendimas privalo būti toks, kad jis atitiktų laiko, vietos ir profesijų reikalavimus. Žmogus privalo būti ugdomas taip, kad visos jo galios būtų harmoningai išvystytos ir kad sykiu jam būtų perteiktos kultūrinės gėrybės, kuriomis gyvena pati visuomenė, kurioje tenka jam gyventi. Bet žmogus privalo būti išugdytas ne tik pajėgiančiu gyventi kultūriniu savo aplinkos gyvenimu, bet dargi sugebančiu pastūmėti šitą kultūrinį gyvenimą pažangos keliu.

Pagrindinių ugdymo pareigų schema gali būti šitaip atvaizduota:

- Ugdymas
  - išvystymas
    - skatinimas
      - pratinimas
      - pamokymas
      - įkvėpimas
  - perteikimas
    - drausminimas
      - priežiūra
      - numatomoji drausmė
      - baudžiamoji drausmė

*b.* Ugdymo tikslai. Betyrinėdami ugdymo pareigas, turėjome progos matyti, kas yra tasai fizinis bei dvasinis subrendimas, į kurį veda auklėtinį ugdomasis veikimas. Pasirodo, kad ugdymas turi paruošti žmogų tokiam gyvenimui, koks jam tenka gyventi savo kultūrinėje aplinkumoje ir dar taip, kad pats gyvenimas eitų pažangos keliu. Subrendimas tad reiškia, kad žmogus gali sąmoningai nusimanyti apie savo gyvenimo tikslus bei uždavinius ir laisvai juos vykdyti savo veikimu.

Šitokis ugdymo tikslo aptarimas yra grynai formalinis ir nieko nesako apie paties tikslo turinį. Norint konkrečiau spręsti apie ugdomojo tikslo turinį, reikia, matyt, nustatyti paties gyvenimo tikslas kaip netiesioginis, arba tolimesnis, ugdymo tikslas. Kadangi apskritai nusakomas tiesioginis ugdymo tikslas, kuris yra ne kas kita, kaip žmogaus pasiruošimas prie lemto gyvenimo, nieko dar teigiamo nesako apie paties šito tikslo turinį, tai paprastai, kai kalbama apie ugdymo tikslą, turima galvoje tolimesnis ugdymo tikslas, kuriuo yra paties gyvenimo tikslas. Netiesioginis yra jis ugdymui todėl, kad jis plaukia ne iš ugdymo sąvokos, bet iš žmogaus gyvenimo supratimo. Jei pirmasis tiesioginis ugdymo tikslas yra formalinis, tai antrasis jo supratimas, plaukiąs iš gyvenimo tikslo supratimo, yra materialinis ta prasme, kad jis nurodo šito tikslo turinį.

Dažniausiai nurodymu į formalinį ugdymo tikslą buvo aptariamas pats ugdymas. Pvz., Platonas aptarė ugdymą šitokiu būdu: « Ugdymo tikslas suteikti kūnui ir sielai visą gražumą ir visą tobulumą, kuriuos jiedu pajėgia siekti ». Panašiai aptarė ugdymą ir Kantas, sakydamas, kad « ugdymas yra išvystymas žmoguje viso tobulumo, kuris glūdi jo prigimtyje ». Tą pačią idėją John Stuart Millis išreiškė šitaip: « Ugdymas apima visa tai, ką mes patys padarome, ir visa tai, ką kiti mums daro, kad mus priartintų prie mūsų prigimties idealo ». Nenutolsta nuo šitos aptarimo rūšies ir Herbert Spenceris, kai trumpai ir tiksliai išsitaria, kad « ugdymas yra žmogaus ruošimas pilnutiniam gyvenimui ».

Kaip matome, kol pedagogai teoretikai stengiasi nustatyti formalinį ugdymo tikslą, jų ugdymo aptartys mažai tesiskiria vienos nuo kitų. Užtat, kai tik tiems patiems pedagogams teoretikams tenka nustatyti materialinis tikslas, bendras ugdymui ir gyvenimui, pažiūros ima skirtis, nes gyvenimo tikslo supratimas pareina nuo bendros žmogaus pasaulėžiūros. Pozityvistas Spenceris, matantis ugdyme ruošimą pilnutiniam gyvenimui, išskirs, žinoma, iš šito pilnutinio gyvenimo religiją. Utilitaristas Millis gyvenimo tikslą matys žmogaus laimėje, savotiškai suprantamoje. Kantas gyvenimo prasmę matys formalistiniame prievolių vykdyme ir į tai primygtinai siūlys kreipti dėmesį ugdomajame veikime. Žodžiu tariant, materialinis, arba netiesioginis, ugdymo tikslas, sutampantis su paties gyvenimo tikslu, yra kiekvieno pedagogo suprantamas pagal savo pasaulėžiūrą. O kadangi pats pedagogikos mokslas pasaulėžiūros klausimų nesprendžia, tai jo linkmė pasirodo esanti priklausoma nuo pasaulėžiūros, nes faktiškai ugdymas negali apsieiti be materialinio savo tikslo supratimo. Čia ypač aiškėja pedagogikos mokslo sąryšis tiek su moksliškąja pasaulėžiūra, esančia filosofijos

žinioje, tiek ir su religine pasaulėžiūra, specialiai teologijos tyrinėjama.

Taigi išeina, kad faktinis pedagogikos sąryšis su pasaulėžiūra yra neišvengiama būtinybė, kuri kaip tokia turi visą eilę išdavų tiek pedagoginei teorijai, tiek ir pedagoginei praktikai. Įvyksta tai jau todėl, kad nuo pažiūros į žmogaus gyvenimą, į jo tikslus bei uždavinius pareina šiaip ar taip ugdomosios teorijos bei ugdomojo meno linkmė. Čia kaip tik iškyla aikštėn pritaikomasis pedagogikos mokslo pobūdis, būtent tai, kad pedagogika pritaiko ugdomajam auklėtojo ir auklėtinio santykiavimui principus, kuriuos ji semiasi iš kitų mokslų. Apie ugdomąją medžiagą jai pateikia duomenų jos pagrindiniai mokslai: pedagoginė psichologija, pedologija, eksperimentinė psichologija, eksperimentinė pedagogika ir t. t. Tuo tarpu tikslus ugdomajam veikimui nustato vedamieji pedagogikos mokslai, kuriais visų pirma yra filosofija ir teologija kaip pasaulėžiūros mokslai. Norint tad pedagogikos sistemoje nustatyti ugdomajam veikimui materialinį tikslą, sutampantį su gyvenimo tikslu, negalima apsieiti be pasaulėžiūros mokslų. Maža to: norint sudaryti vieną kurią pedagogikos sistemą ir nuosekliai išvystyti visas jos dalis ir visus jos pritaikymus pedagoginei praktikai, tenka imtis vedamuoju pradu tam tikrą pasaulėžiūrą, kuri yra laikoma tikra ir teisinga.

Šita neišvengiama būtinybė verčia ir mane padėti į pagrindą pedagoginės sistemos tam tikrą pasaulėžiūrą, kuri, mano įsitikinimu, yra vienintelė tikra pasaulėžiūra. Suprantama, kad šitokia pasaulėžiūra man yra teistiškoji pasaulėžiūra, kuri remiasi ta trunkančia per amžius filosofija, kuri eina nuo Aristotelio per šv. Tomą Akvinietį ir pasiekia mūsų laikus, kaip nuolat turtėjantis integralinis sintetizmas. Kiek pedagogikos sistema nori pasilikti vien mokslo ribose ir nesiremti Apreiškimo duomenimis, jai dera tenkintis vien ta pasaulėžiūra, kurią sugeba apdirbti filosofijos mokslas. Tuomet gaunama filosofinė pedagogika, kuri tokiu būdu atribojama tiek nuo eksperimentinės pedagogikos, tiek ir nuo pastoracinės pedagogikos, pagrįstos, be kita ko, teologijos duomenimis. Pedagogikos sistema, kurią tenka man dėstyti, yra kaip tik suprantama kaip filosofinė pedagogika, arba, kitaip tariant, ima savo vedamuosius principus gyvenimo tikslų atžvilgiu iš filosofinės pasaulėžiūros.

Integralinis sintetizmas, kuriuo man tenka remtis pedagogikos sistemoje ir kuris tenka ginti per filosofinių dalykų paskaitas, be kita ko, pasižymi plačiomis savo pažiūromis į žmogaus gyvenimą. Jis ne tik neneigia jokios žmogaus gyvenimo srities, bet lygiai rimtai skaitosi su visomis trimis pagrindinėmis jo sritimis, t. y. prigimtimi, kultūra ir religija, ir dar kiekvienoje iš šių sričių domisi teorine, praktine ir estetine dalimi. Šitaip suprantamas gyvenimas

gali būti teisingai pavadintas pilnutiniu. Todėl ir ugdymas, kuris ruošia naujas kartas šitaip suprantamam gyvenimui, pridera taip pat vadinti pilnutiniu.

Grįžtant prie ugdymo tikslų, reikia atsiminti, kad ugdymas turi savo artimesnius ir tolimesnius tikslus. Artimesnis ugdymo tikslas, kuris gali būti smulkiau skirstomas, yra, apskritai tariant, paruošti žmogų pilnutiniam gyvenimui. Tolimesni ugdymo tikslai yra patys žmogaus pilnutinio gyvenimo tikslai. Pirmuoju atveju ugdymo tikslas aptariamas grynai formaliniu būdu. Antruoju atveju, kai kalbama jau apie žmogaus gyvenimo tikslus, ugdymo tikslai aptariami materialiniu būdu, t. y. nusakoma jų materija, arba turinys. Faktiškai šitos dvi tikslų rūšys labai ankštai yra surištos viena su antra : ruošdamas žmogų pilnutiniam gyvenimui, ugdymas tuo pačiu ruošia žmogų jo gyvenimo tikslams siekti. Kitaip tariant, savo tolimesnių tikslų ugdymas siekia per artimesnį tikslą, būtent per žmogaus paruošimą gyvenimui.

Religinės pasaulėžiūros supratimu, bendras ir galutinis žmogaus tikslas yra pats Dievas : sutapdamas tobuloje vienybėje su savo pirmavaizdžiu, kuris glūdi Dievo esmėje, žmogus pasiekia sykiu ir savo aukščiausią tobulumą, ir savo didžiausią laimingumą. Pats Dievas, kaipo nelygstamoji gėrybė, yra tad žmogui aukščiausias galutinis tikslas. Betgi aukščiausias galutinis tikslas ne tik nepanaikina, bet ir suponuoja įvairiausių artimesnių tikslų, kurių žmogus gali turėti atskirose gyvenimo srityse pagal atskiras savo išgales. Tai reiškia, kad žmogus suranda visą eilę atskirų gėrybių, kurios tarnauja jam atskirais tikslais ir kurios normaliai turi būti galutinai palenktos aukščiausiai gėrybei.

Bet jei bendras ir galutinis žmogaus gyvenimo tikslas tarnauja netiesioginiu būdu ir ugdymui bendru bei galutiniu tikslu, tai ir atskiri žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslai yra panašiai atskiri ugdymo tikslai. Skirtumas čia tėra vien tas, kad tai, kas gyvenimui yra tikslas tiesioginiu būdu, ugdymui yra tikslas netiesioginiu būdu. Taip dorinis gėris sudaro žmogaus gyvenimui atskirą tiesioginį tikslą, tuo tarpu ugdymui jis yra tikslas ta prasme, kad žmogaus ruošimas doriniam gyvenimui netiesioginiu būdu siekia ir dorinio gėrio.

Žmogaus tikslu paprastai yra tai, kas yra jo laikoma gėrybe kokia nors prasme. Pvz., tiesa, gėris, grožis yra žmogaus aukštosios gėrybės, kurių jis stengiasi pasiekti savo gyvenimu bei veikimu. Kaip žmogaus gyvenimo tikslai netiesioginiu būdu yra ir ugdymo tikslai, taip ir gėrybės, kuriomis žmogus gyvena ir dėl kurių veikia, yra netiesioginiu būdu gėrybės ir ugdymui. Tokiu būdu tiesa, gėris ir grožis yra ir ugdymui netiesioginės gėrybės, kurios tarnauja jam netiesioginiais tikslais. Kalbant tiksliau, reikia pasakyti, kad tiesa

yra vyriausias netiesioginis tikslas intelektualiniam lavinimui, gėris — doriniam auklėjimui, grožis — estetiniam lavinimui.

Tiesa, gėris ir grožis yra pagrindiniai netiesioginiai tikslai kultūrinio ugdymo srityje. Norint išsemti visą ugdymo plotą, reikia dar nurodyti pagrindiniai netiesioginiai tikslai fiziniam lavinimui ir religiniam auklėjimui. Ir štai materialinio gyvenimo srityje siekiamoji gėrybė, arba tikslas, yra gerai suprasta fizinė galybė, kaipo materialinis gyvenimo pagrindas, kuris turi tarnauti atrama kultūriniams tikslams. Religinio gyvenimo srityje siekiamoji gėrybė, arba tikslas, yra pati Dievybė, kaipo aukščiausioji viršūnė, į kurią galutinai veda kultūriniai tikslai. Tokiu būdu žmogaus gyvenimui bei veikimui, tuo pačiu ir ugdymui, galima numatyti penkios siekiamosios gėrybės, kurios, kaipo tokios, yra ir tikslai, būtent: fizinė galybė, tiesa, gėris, grožis ir Dievybė. Šitos penkios siekiamosios gėrybės, arba netiesioginiai ugdymo tikslai, atitinka penkias pagrindines ugdomojo gyvenimo sritis: fizinį mankštymą, protinimą, dorinimą, estetinimą ir religinimą.

Žinoma, labai aplamai čia nusakyti netiesioginiai, arba tolimesnieji, ugdymo tikslai dar nieko mums nesako, koks privalo būti pats ugdymas įvairiose savo srityse. Šitie tolimesni ugdymo tikslai vien tenustato linkmę, į kurią ugdymas turi būti orientuojamas, arba vedamas. Bet šitas ugdymas bus dar geriau orientuojamas derama linkme, kai jam bus keliami ne tik netiesioginiai, arba tolimesni, tikslai, bet ir artimesni tikslai, kurie faktiškai veda prie pirmųjų. Skirtumas tarp tolimesnių ir artimesnių ugdymo tikslų yra tas, kad tolimesni ugdymo tikslai yra paties gyvenimo tikslai, tuo tarpu artimesni ugdymo tikslai glūdi tik žmogaus ruošime gyvenimui ir tuo pačiu gyvenimo tikslams. Čia kyla klausimas, kokie yra šitie artimesni ugdymo tikslai, kurie keliami pačiam ruošimui gyvenimo tikslams.

Yra savaime aišku, kad ruošimas gyvenimui negali pasiekti paties gyvenimo tikslų, nes jis tegali pasiekti vien tuos tikslus, kurie neišeina iš auklėtinio prigimties ribų. Pvz., ruošiant auklėtinį tiesos pažinimo reikalui, gali būti pasiekta pedagoginiame veikime ne pati tiesa, realizuojama mokslo pavidalu, bet tasai mokinio prigimties nusiteikimas, kuris yra reikalingas tiesai pažinti. Todėl jei pati tiesa yra netiesioginis protinimo tikslas, tai reikiamas tiesai pažinti nusiteikimas yra jau tiesioginis, arba artimesnis, protinimo tikslas. Sykiu yra aišku, kad norint tiesą pažinti, reikia pirma įsigyti tam tikro nusiteikimo, arba dispozicijos, su kurios pagalba tiesa ir yra pasiekiama. Faktiškai tiesa pasiekiama su pagalba intelektualinio išsilavinimo, kuris ir yra reikiama čia dispozicija, arba nusiteikimas. Tokiu būdu, kalbant vien apie protinimą, pasirodo, kad tolimesnis,

arba netiesioginis, protinimo tikslas yra pati tiesa, suimama mokslo priemonėmis, tuo tarpu artimesnis, arba tiesioginis, protinimo tikslas yra intelektualinis išsilavinimas. Tiesa yra siekiamoji gėrybė, tuo tarpu intelektualinis išsilavinimas yra protinimui siekiamoji vertybė. Protinimas tarsi daro auklėtinį vertą tos gėrybės, kuri yra siekiamasis jo tikslas. Būtent auklėtinis tampa vertas tiesos tik tada, kai jis įgauna intelektualinio, arba protinio, išsilavinimo.

*c.* Ugdomosios vertybės. Kaip matome, nuo ugdymo tikslų tiesioginis kelias veda mus prie ugdomųjų vertybių.

Siekiant kurio tikslo, galima įvairiai nusistatyti jo atžvilgiu. Galima jam tarnauti vien atsitiktinai, kiek gyvenimo aplinkybės mus į tai stumia. Galima turėti tam tikro nusiteikimo, arba nuotaikos, palankios tikslingam veikimui. Galima toliau turėti įgimto polinkio šitam reikalui. Galima turėti taip pat įpratimo siekti šito tikslo. Pagaliau galima turėti sykiu ir palinkimo, ir įpratimo, ir sąmoningo nusistatymo, ir patyrimu išmėginto sugebėjimo eiti prie šito tikslo. Šitokis sąmoningas ir įprastas nusistatymas doros dalykais paprastai vadinamas dorybe. Bet, panorėjus apibendrinti šitokią sąvoką kitoms veikimo sritims, galima pavadinti panaši veikiančio asmens savybė pastovia bei sąmoninga, t. y. habitualine dispozicija, lietuviškai tariant, pastoviu bei sąmoningu, t. y. įprastiniu nusiteikimu.

Ir štai pastovūs bei sąmoningi auklėtinio nusiteikimai, atitinkantys siekiamuosius gyvenimo tikslus, arba gėrybes, ir yra ugdomosios vertybės. Ogi žinant pagrindines siekiamąsias gyvenimo gėrybes, galima jau nustatyti pagrindinės ugdomosios vertybės, arba tie sąmoningi bei pastovūs nusiteikimai, kurie turi būti ugdymu išvystyti auklėtinio prigimtyje. Pagrindinės siekiamosios gyvenimo gėrybės, kaip žinome, yra gerai suprasta fizinė galybė, tiesa, gėris, grožis ir Dievybė. Pasirodo, kad gerai suprastą fizinę galybę atitinka toji ugdomoji vertybė, kuri yra žmogaus kūno nusiteikimas aukštesniems tikslams. Tai reiškia, kad tikrai galingas fiziniu atžvilgiu yra tasai, kas sugeba palenkti savo kūną aukštesniems gyvenimo tikslams. Kaip moko gerai suprastas fizinio lavinimo mokslas, tikra fizinės galybės išraiška yra ne atletizmas, esąs sau tikslas, bet asketizmas, kuris reikalauja ne ko kito, kaip tik palenkti kūno gyvenimą aukštesniems gyvenimo tikslams. Tik einant šita linkme, gali būti pateisinta tam tikra racionali, t. y. neatpalaiduota nuo aukštesnių gyvenimo tikslų atletika.

Kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams faktiškai reiškia tokį jo nusiteikimą, kuris yra ko palankiausias tiesos pažinimui, doriniam veikimui ir estetinei kūrybai. Visiems šitiems reika-

lams kūnas gali būti mažiau ar daugiau nusiteikęs, o visai neišlavintas ir apleistas kūnas gali net būti jiems tramdomąja kliūtimi. Čia, žinoma, negaliu smulkiau nagrinėti šito klausimo. Tenka eiti prie ugdomųjų vertybių, atitinkančių ką tik paminėtas kultūrinio ugdymo gėrybes, arba tikslus.

Pasirodo toliau, kad tiesą, kaip intelektualinio gyvenimo gėrybę, atitinka toji ugdomoji vertybė, kuri yra intelektualinis, arba protinis, išsilavinimas ir kuri sudaro moksliškojo subrendimo pagrindinę žymę. Protinis išsilavinimas yra pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris leidžia pažinti tiesą kritišku bei sistemingu būdu.

Dorinio auklėjimo srityje dorinį gėrį, kaip dorinio gyvenimo siekiamąją gėrybę, atitinka toji ugdomoji vertybė, kuri yra dorinis valios išsiauklėjimas ir kuri sudaro pagrindinę tvirto būdo žymę. Dorinis valios išsiauklėjimas yra pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris leidžia realizuoti dorinį gėrį dorybių pagalba.

Estetinio lavinimo srityje grožį, kaip siekiamąją estetinio gyvenimo gėrybę, atitinka toji ugdomoji vertybė, kuri yra estetinis išsilavinimas ir kuri sudaro pagrindinę estetinės kultūros žymę. Estetinis išsilavinimas yra pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris leidžia grožėtis dailenybėmis ir jas kurti.

Tokiu būdu kultūrinio ugdymo srityje randame tris ko bendriausias ugdomąsias vertybes: protinį išsilavinimą, dorinį valios išsiauklėjimą ir estetinę kultūrą. Norint apimti visas šitas ugdomąsias vertybes vienu terminu, galima būtų pasakyti, kad pagrindinė kultūrinimo vertybė yra ko pilniausias sielos galių išsivystymas.

Kai yra nustatyta, kad fizinę galybę atitinka kūno nusiteikimas aukštesniems tikslams ir tuo pačiu jo palinkimas paklusti sielos galioms, ir kad tiesą, gėrį ir grožį atitinka sielos galių išsivystymas per protinį išsilavinimą, dorinį išsiauklėjimą, ir estetinę kultūrą, telieka dar išspręsti, kokia ugdomoji vertybė atitinka Dievybę, kaip siekiamąjį tikslą religinėje gyvenimo srityje. Pasiekti tikslą reiškia tam tikra prasme jis pasisavinti, kiek jis yra siekiamoji gėrybė ir paskui juo pasiturėti. Pasiekti tad galutinį religijos tikslą, t. y. pačią Dievybę, reiškia tam tikra prasme pasisavinti šita Dievybė ir ja pasiturėti per mistinį su ją susijungimą. Tuo pastoviu nusiteikimu, kuriuo jungiamasi su Dievybe, taip sakant, ji pasisavinama ir ją pasiturima, ir yra ne kas kita, kaip šventumas. Tokiu būdu šventumas yra tasai pastovus ir sąmoningas nusistatymas, kuris yra siekiamas religiniu auklėjimu kaip vyriausioji ir aukščiausioji ugdomoji vertybė. O kadangi šitas nusiteikimas glūdi dvasios gelmėse, tai šventumas galima dar pavadinti aukščiausiu dvasios klestėjimo laipsniu.

Nesunku pastebėti, kad ugdomosios vertybės kyla iš apačios į viršų tam tikra hierarchija: kūnas turi pasižymėti nusiteikimu aukštesniems gyvenimo tikslams, kurie yra siekiami sielos galiomis ir kuriais yra tiesa, gėris ir grožis. Sielos galios turi pasižymėti nusiteikimais, kuriais yra pasiekiami tiesa, gėris ir grožis ir kuriais šitos gėrybės yra palenkiamos aukščiausiam dvasios nusiteikimui, arba didžiausiam dvasios klestėjimui, suvedančiam aukštuosius tiesos, gėrio ir grožio idealus prie jų pirmutinio šaltinio, t. y. prie Dievo esmės.

Nustačius pagrindines ugdomąsias vertybes šalia gyvenimo tikslų, kurie yra ugdymui tolimesniais, netiesioginiais tikslais, ne tik yra paaiškėjusi geriau ugdymo linkmė, bet ir paties ugdomojo veikimo turinys. Tiesa, šitas turinys tėra vos nusakytas labai bendrais bruožais, bet vis dėlto jau yra gautas tam tikras pilnutinio ugdymo supratimas. Čia dera dar padaryti keletas paaiškinamųjų pastabų, kurios galėtų padėti geriau suprasti kai kurias pilnutinio ugdymo sistemos ypatybes.

Kultūros filosofijos kurse pažymima, kad gyvenime galima skirti subjektyvinės ir objektyvinės lytys. Subjektyvinės gyvenimo lytys yra prigimtis, kultūra ir religija, tuo tarpu objektyvinės lytys, jas atitinkančios, yra gamta, civilizacija ir Bažnyčia. Ir štai pasirodo, kad tolimesni ugdymo tikslai yra objektyvinių gyvenimo lyčių gėrybės, tuo tarpu artimesni ugdymo tikslai, arba ugdomosios vertybės, priklauso prie subjektyvinių gyvenimo lyčių. Taip objektyvuota fizinė galybė sudaro gamtos veiksnį, tuo tarpu kūno galingumas, kaipo jo nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams, yra jau subjektyvinė žmogaus prigimties žymė. Toliau tiesos realizavimas mokslinėmis pažintimis, gėrio realizavimas visuomenės dorove bei įpročiais ir grožio realizavimas sukurtomis dailenybėmis sudaro objektyvines civilizacijos gėrybes, tuo tarpu protinis išsilavinimas, dorinis išsiauklėjimas ir estetinis išsilavinimas yra subjektyvinės kultūros vertybės. Pagaliau Dievybės įsikūnijimas pasaulyje yra objektyvinė Bažnyčios gėrybė, tuo tarpu žmogaus šventumas yra subjektyvinė religijos vertybė. Pasirodo tokiu būdu, kad skyrimas tolimesnių ir artimesnių ugdymo tikslų galutinai remiasi tuo realiu skirtumu, kurio yra tarp objektyvinių ir subjektyvinių gyvenimo lyčių, t. y. tarp lyčių, iš kurių vienos randa savo atramą šalia žmogaus, objekte, o kitos — žmogaus prigimtyje, subjekte.

Iš šito skirtumo plaukia dar viena labai simptominga pilnutinio ugdymo sistemai apraiška. Pasirodo būtent, kad ugdomajame veikime objektyvinės gyvenimo gėrybės auklėtiniui yra perteikiamos, tuo tarpu subjektyvinės gyvenimo vertybės yra jame išvystomos. Taip fizinė galybė tam tikra prasme gali būti perteikta sykiu su

gyvenimo aplinkybėmis, į kurias yra statomas auklėtinis, t. y. sykiu su prigimtimi, butu, maistu ir apskritai higienos sąlygomis. Tuo tarpu kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams tegali būti išvystytas tam tikromis ugdymo priemonėmis. Mokslo žinios gali būti tam tikra prasme perteiktos mokiniui, tuo tarpu protinis išsilavinimas tegali būti vien išvystytas. Visuomenės dorovė bei įpročiai tam tikru laipsniu perteikiami įtaigos keliu, tuo tarpu dorinis valios išsiauklėjimas vien išvystomas. Dailenybės gali būti perteiktos, estetinė kultūra — vien išvystoma. Bažnyčios gėrybės ir net pati Dievybė, pvz., per sakramentus, perteikiamos, tuo tarpu šventumas vien išvystomas heroizmo žygiais ir malonės pagalba.

*d.* Ugdymo uždaviniai. Paskutinį kartą man teko nustatyti bendriausieji tiesioginiai ir netiesioginiai ugdymo tikslai. Netiesioginiai ugdymo tikslai yra paties gyvenimo tikslai, gyvenimo, kuriam ugdymas ruošia naująsias kartas. Tiesioginiai yra tie ugdymo tikslai, kurie glūdi jau pačiame naujųjų kartų paruošime gyvenimui. Netiesioginiai ugdymo tikslai yra dar vadinami pedagoginėmis gėrybėmis, tuo tarpu tiesioginiai tikslai dera vadinti ugdomosiomis vertybėmis. Pedagoginės ir yra tos gėrybės, kurių žmogus siekia savo gyvenimu bei veikimu. Ugdomoji vertybė yra tasai pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, arba dispozicija, kuri turi susidaryti auklėtinio prigimtyje, kad jis galėtų sėkmingai siekti atitinkamos pedagoginės gėrybės, t. y. atitinkamo gyvenimo tikslo. Taip fizinės prigimties srityje pedagoginė ugdymo gėrybė yra gerai suprasta fizinė galybė, arba energija, tuo tarpu ją atitinkanti pedagoginė ugdymo vertybė bus pastovus kūno nusiteikimas tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams. Protinimo srityje pedagoginė gėrybė yra tiesa, ugdomoji vertybė — intelektualinis išsilavinimas, kaipo pastovus bei sąmoningas nusiteikimas. Dorinimo srityje pedagoginė gėrybė yra dorinis gėris, ugdomoji vertybė — dorinis išsiauklėjimas. Estetinimo srityje pedagoginė gėrybė yra grožis, o ugdomoji vertybė — estetinis išsilavinimas. Religinimo srityje pedagoginė gėrybė yra pati Dievybė, o ugdomoji vertybė — religingumas, kuris, kaip pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kurio aukščiausias laipsnis vadinamas šventumu. Pedagoginės gėrybės turi objektyvinę reikšmę, nes savo principą turi šalia žmogaus objektyvioje tikrovėje. Ugdomoji vertybė turi subjektyvinę reikšmę, nes savo principą turi žmogaus prigimtyje. Todėl pedagoginės gėrybės tam tikra prasme gali būti perteikiamos, tuo tarpu ugdomosios vertybės tegali būti išvystomos. Dėl subjektyvinės ugdomosios vertybės žmogus tarsi tampa vertas objektyvinės pedagoginės gėrybės, kurios jis siekia savo gyvenimu.

Išaiškinus bendriausiais bruožais ugdymo pareigas, tikslus ir vertybes ir einant nuosekliai arčiau prie ugdymo realizavimo, tenka nušviesti ugdomųjų uždavinių klausimas.

Visų pirma reikia pažymėti, kad labai dažnai uždavinys yra painiojamas su tikslu. Tikslas, arba siekiamoji priežastis, yra tai, dėl ko, arba kam kas nors daroma, arba įvyksta. Šita prasme tikslas visuomet yra tam tikra gėrybė, kuri yra pageidaujama ir kuri, kaipo tokia, yra veiksmui arba vyksmui tam tikra priežastis. Taip estetiniam lavinimui tiesioginiu tikslu yra ta gėrybė, kuri vadinama grožiu, tuo tarpu netiesioginiu jo tikslu yra ta subjektyvinė gėrybė, kuri specialiau yra vadinama vertybe ir kuria yra estetinis žmogaus nusiteikimas, arba estetinė dispozicija. Tuo tarpu nei grožis, nei estetinis nusiteikimas negali būti pavadinti estetinimo uždaviniais, nes uždavinys yra tai, kas privalu daryti, norint tikslą pasiekti. Taip ugdomasis estetinimo uždavinys yra tai, kas privalu daryti su auklėtiniu, norint padėti jam pasiekti galutinį estetinimo tikslą, t. y. grožį. Šitas uždavinys vykdomas ugdomuoju veikimu, vadinamu čia estetiniu lavinimu. Nekalbant smulkiau apie estetinimo priemones, reikia bendriausiu būdu pasakyti, kad netiesioginis estetinio lavinimo tikslas, t. y. grožis, yra siekiamas per tiesioginį jo tikslą, kuriuo, kaip žinome, yra tinkamas estetinis nusiteikimas, tarnaujantis bendra priemone grožėtis dailenybėmis ir joms kurti. Iš čia aiškėja jau tikra pedagoginio, arba ugdomojo, uždavinio esmė. *Ugdomasis uždavinys* yra ne kas kita, kaip užduotas ugdomojo tikslo pasiekimas suteikimu auklėtinio prigimčiai atitinkamo, pastovaus bei sąmoningo nusiteikimo. Taip estetinimo uždavinys yra užduotas auklėtojui grožio pasiekimas išvystymu auklėtinyje estetinio nusiteikimo, su kurio pagalba jis galėtų grožėtis dailenybėmis ir jas kurti.

Iš to, kas pasakyta, lengva padaryti bendra išvada, kad ugdomasis uždavinys turi šiaip ar taip sujungti bei suderinti ugdymo tikslą su auklėtinio prigimtimi ir kad todėl jis nustatomas iš vienos pusės tikslo turiniu, o iš antros pusės — auklėtinio prigimties savybėmis. Iš čia dar geriau aiškėja ta reikšmė, kurios turi ugdymo uždaviniams iš vienos pusės vedamieji pedagogikos mokslai, o iš antros pusės — pagrindiniai jos mokslai. Tik tinkamai susipažinus su pirmaisiais, galima ugdymo uždaviniams suteikti reikiamos linkmės ; o antrųjų pažinimas yra reikalingas auklėtinio prigimties pažinimui, be kurio negali būti sėkmingo ugdomųjų uždavinių realizavimo. Geriausias ugdymo tikslas gali būti sukompromituotas ir todėl tinkamai neįvykdomas, jei atitinkamas pedagoginis uždavinys bus sprendžiamas, neatsižvelgiant į auklėtinio prigimties galimybes ir į tin-

kančias priemones jai lavinti. Todėl vykdydamas kurį nors ugdomąjį uždavinį, pedagogas privalo sykiu laikyti galvoje tiek ugdomąjį tikslą, tiek ir savo auklėtinio prigimties savybes. Tik derinant tikslą su prigimtomis auklėtinio galiomis, polinkiais, savybėmis ir ypatybėmis, galima tinkamai atlikti pedagoginis savo uždavinys.

Kas, pvz., nesutiks, kad mokslas yra viena iš didžiausių gėrybių dvasiniam žmogaus gyvenimui? Tuo tarpu protinimo uždavinys gali būti taip nevykusiai sprendžiamas bei vykdomas, kad auklėtinis ne tik tikrai nepasimokys iš teikiamo jam mokslo, bet dar įgaus aversiją šitam mokslui. Jei, pvz., pažiūrėsime, kaip kartais mokoma naujųjų kalbų, tai pamatysime, kad dažnai beveik išimtinai viešpatauja analitinis kalbos mokymas, priešingas gyvos kalbos vartojimui, ne tik nepasiekia savo tikslo suteikti sugebėjimo kalbėti, bet dar sužadina mokiniuose aversijos kalbų mokslui apskritai. Jis ypatingai yra kenksmingas tuo, kad gadina mokinių sugebėjimą vartoti gyvą kalbą taip ir tokią, kaip ir kokia ji yra vartojama gyvenime. Tai įvyksta todėl, kad kalbos mokslas yra suvedamas vien tik į kalbos analizavimą, į jos suskirstymą į atskirus pradus ir paskui į mechaninį šitų pradų įsiminimą valios pastangomis. Visa tai iš tikrųjų tik ardo mokinio psichologijoje gyvos kalbos organizmą ir daro negalimą sugebėjimą lengvai valdyti kalbos aparatą be įtemptų valios pastangų, t. y. visai savaimingu būdu. Tuo tarpu pajautimas sugebėjimo valdyti kalbos aparatą visai savaimingu būdu sudaro visą kalbos mokslų malonumą. Dažnai mokytojai elgiasi taip, tarsi jie manytų, kad pati kalba esanti vienintelė ir sykiu tiesioginė pedagoginė gėrybė, kuri reikia tik suskirstyti mažomis dalelėmis ir jomis maitinti iš dienos į dieną savo kantrūs mokiniai. Jie nesiskaito su tuo, kad kalbos mokslo tikra pedagoginė vertybė yra tasai pastovus nusiteikimas, arba sugebėjimas, kuris leidžia laisvai valdyti kalbos aparatą gyviems praktikos reikalams ir kuris įgyjamas, pvz., vaikystėje, intuityviniu sintetiniu būdu. Žodžiu tariant, mokytojai dažnai nesiskaito su psichologinėmis kalbos mokymosi ypatybėmis, kurios turi vietos, kai, pvz., vaikas pramoksta kalbos nuo savo tėvų. Užtat, suardę gyvąjį kalbos organizmą ir nesuteikę savo mokiniams reikiamo sugebėjimo šitą organizmą valdyti, jie, aišku savaime, negali nei tinkamai savo uždavinio atlikti, nei sėkmingai savo tikslo pasiekti ir net dažniausiai kompromituoja patį kalbos mokslą. Štai kas lengvai įvyksta ugdomajame darbe, kai tinkamai nenusimanoma apie ugdomuosius tikslus ir priemones, kuriomis šitie tikslai turi būti suderinti su realiomis auklėtinio prigimties ypatybėmis.

Be kita ko, iš nusakyto pavyzdžio galėjo paaiškėti, kaip yra svarbu tinkamai nusimanyti, kas yra tolimesnis, arba netiesioginis, ugdomojo uždavinio tikslas, ir kas yra artimesnis, arba tiesioginis, jo

tikslas, kitaip tariant, kas yra ugdomojo uždavinio pedagoginė gėrybė ir kas yra ugdomoji vertybė. Čia labai svarbi tiesa yra tai, kad gyvenimo tikslai, imami kaipo pedagoginės gėrybės, yra pasiekiami realizuojant auklėtinio prigimtyje atitinkamas ugdomąsias vertybes, arba pastovius bei sąmoningus nusiteikimus, ir kad kaip tik tai sudaro ugdomojo uždavinio esmę. Žinant tai, jau ugdomojo meno dalykas yra taip suderinti kiekvienu atskiru atveju reikiamos priemonės, kad uždavinys būtų ko geriausiai atliktas. Ugdomojo uždavinio reikalui bendros priemonės yra jau išdėstytos ugdomosios pareigos : perteikimas bei išvystymas, skatinimas bei drausminimas, pratinimas, pamokymas, įkvėpimas, priežiūra, numatomoji ir baudžiamoji drausmė. Kitaip tariant, visos konkrečios priemonės, kurios pedagogų yra taikomos ugdomiesiems uždaviniams vykdyti, gali būti suskirstytos į šešias bendresnes kategorijas, kurios išsemia perteikimą bei išvystymą, skatinimą bei drausminimą ir kurios yra pratinimas, pamokymas, įkvėpimas, priežiūra, numatomoji ir baudžiamoji drausmė.

Nekalbant dabar apie konkrečias priemones, tenka dar susidomėti pedagoginių uždavinių visuma, kuri turi rūpėti kiekvienam susipratusiam pedagogui, kad jis galėtų nustatyti deramų santykių tarp savo ugdomųjų uždavinių ir visos ugdymo sistemos. Reikia juk žinoti, kad pedagoginių uždavinių gali būti tiek pat, kiek pedagoginių tikslų, kadangi kiekvienas uždavinys yra užduotas tikslo pasiekimas tinkamiausiomis priemonėmis. Todėl ir pedagoginių uždavinių gali būti platesnių ir siauresnių, bendresnių ir specialesnių, panašiai kaip tikslai yra platesni ir siauresni, bendresni ir specialesni. Paskutinį kartą turėjau progos padaryti ko plačiausią apžvalgą pedagoginių tikslų ir ugdomųjų vertybių. Dabar atėjo laikas padaryti bendrą apžvalgą pedagoginių uždavinių, atitinkančių tuos tikslus ir tas vertybes.

Darant bendrą pedagoginių uždavinių apžvalgą, dera iš vienos pusės atsižvelgti į sistemingumo, o iš antros pusės — į aktualumo reikalą. Pirmas reikalas verčia suimti krūvon visus pagrindinius uždavinius, kurių yra pilnutinio ugdymo sistemoje. Antrasis reikalas spiria ypatingai atsižvelgti į tuos pedagoginius uždavinius, kuriuos mums kelia dabartinės laiko bei vietos aplinkybės. Taigi visų pirma — kokių yra pagrindinių pedagoginių uždavinių pilnutinio ugdymo sistemoje? Darydami jų apžvalgą, turėsime vėl eiti iš gyvenimo apačios į viršų ir todėl pradėti ją nuo fizinio mankštymo srities.

1) *Ugdymo uždaviniai fiziniame lavinime.* Kaip žinome, fizinė galybė yra bendriausia pedagoginė gėrybė fizinio mankštymo srityje, o kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams yra bendriausia ugdomoji vertybė. Gerai suprasta fizinė galybė iš tikrųjų yra tiks-

lingai panaudojama fizinė energija. Tuo tarpu energija apskritai yra tinkamas nusiteikimas veiksmui. Žmogus, neturįs energijos, faktiškai yra nenusiteikęs veiksmui, ypač tam veiksmui, kuris yra filosofijoje vadinamas daikto tobulumu pagal žinomąjį posakį: *actus est perfectio rei* (veiksmas yra daikto tobulumas). Tačiau ne kiekviena energija turi tikros reikšmės žmogiškojo veikimo atžvilgiu. Tokios reikšmės, pvz., neturi energija, bergždžiai išeikvojama netikslingame krutėjime. Žmogiškajame veikime energijos tikslingas panaudojimas yra vienas iš pagrindinių reikalavimų. Bet šitas reikalavimas tik tada gali būti tinkamai vykdomas, jei jį atitinka žmogaus prigimtyje tam tikras pastovus bei sąmoningas nusistatymas tikslingai naudoti savo energiją padoriems žmogiškojo gyvenimo reikalams. Šito nusistatymo sėkmingumas, be kita ko, pareina nuo kūno nusiteikimo aukštesniems gyvenimo tikslams. Ir štai bendriausias fizinio mankštymo uždavinys ir yra pasiekti maksimumas fizinės energijos išvystant fizinėje žmogaus prigimtyje, arba kūne, nusiteikimą tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams.

Bendras posakis «kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams» dar labai bendrai ir todėl labai nedaug pasako apie pedagogines fizinės kultūros ypatybes. Tenka tad šita sąvoka smulkiau paanalizuoti. Visų pirma ji reikalauja dviejų prideramų jai žymių: sveikatos bei stiprumo. Savaime juk aišku, kad be sveikatos ir be stiprumo kūnas negali būti tinkamai nusiteikęs aukštesniems gyvenimo tikslams. Kad taip yra, patvirtina tas faktas, jog pristokus visiškai sveikatos bei stiprumo, t. y. atėjus mirčiai, kūnas atsisako tarnauti bet kuriems aukštesniems gyvenimo tikslams, nes žlunga, suirsta. Štai kodėl kūno trūkumai neišvengiamai turi sudaryti tam tikrų atitinkamų trūkumų sielos reiškimuisi. Būčiau suklydęs pasakęs, kad kūno trūkumai neišvengiamai gamina dvasios trūkumą. Dvasia, kaip laisva, turi galimybės atsilaikyti prieš kūno įtaką, bet užtat sielos galių reiškimasis yra priežastingai surištas su kūno pareigomis ir todėl atitinkamai silpnėja sulig kūno menkėjimu. Tik sielos galių reiškimosi atžvilgiu galima pasakyti, kad sielos sveikata pareina nuo kūno sveikatos, interpretuojant posakį *mens sana in corpore sano* (sveikas protas sveikame kūne). Užtat būtų padaryta klaida pasakius, kad pats dvasinis sielos vertingumas pareina nuo kūno ypatybių ir, be kita ko, nuo jo sveikatos bei stiprumo.

Kai yra sakoma, kad kūno sveikata bei stiprumas yra sudedamieji pradai tos ugdomosios vertybės, kuria yra kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams, tai sveikata bei stiprumas turi būti imami ryšium su šitais tikslais, nes kitaip jiedu negali turėti tikros pedagoginės vertės. Sveikata bei stiprumas, tikslingai nepavartojami aukštesniems gyvenimo tikslams pagal protingą žmogaus

prigimtį, negali sudaryti fizinio mankštymo uždavinio, nes iš dalykų esmės kūnas turi tarnauti šitai protingai žmogaus prigimčiai reiškimosi įrankiu. Tarp vienašališko atletizmo ir racionalios kūno kultūros pagrindinis skirtumas ir yra tas, kad galutinai atletizmas atpalaiduoja kūną nuo protingos žmogaus prigimties tikslų, tuo tarpu racionali kūno kultūra stengiasi išvystyti žmogaus kūno priklausomybę nuo šitų tikslų.

Aptariamoji čia kūno priklausomybė nuo aukštesnių protingos žmogaus prigimties tikslų, auklėjama fiziniu mankštymu, turi pasireikšti trimis specialesniais nusiteikimais pagal tai, kad žmogui tenka veikti teorinėje, praktinėje ir estetinėje gyvenimo srityje. Fizinė žmogaus prigimtis yra materialinė atrama humanitarinei kultūrai, ir todėl joje turi rasti reikiamos materialinės atramos visos humanitarinės kultūros sritys, t. y. žinija, dora ir dailusis menas. Žinija, dora ir menas ir randa sau materialinės paramos tuose fizinės prigimties nusiteikimuose, kurie joje susidaro priklausomai nuo teorinės, praktinės ir estetinės gyvenimo sričių. Kyla tad klausimas, kas yra šitie nusiteikimai, kurie turi būti išvystomi fiziniu mankštymu, priklausomai nuo grynai kultūrinio lavinimo bei auklėjimo?

Teorinėje kultūros srityje ugdomoji vertybė, kaip žinome, yra intelektualinis, arba protinis, išsilavinimas. Tuo tarpu protinis aktas remiasi jusliniu patyrimu kaip materialine savo atrama, nes niekas nepatenka į mūsų protą, kas pirma nėra perėję per mūsų juslių bei jauslių aparatą (juslė — išorinis jutimas, jauslė — vidinis jutimas). Vadinasi, nuo mūsų juslių bei jauslių aparato veikimo šiaip ar taip pareina mūsų protinis pažinimas. Todėl labai svarbu, kad šitas juslių bei jauslių aparatas, kuris pateikia juslinio pažinimo ir todėl pagrindžia protinį pažinimą, veiktų pilnai, greit ir tiksliai. Tuo tarpu juslių bei jauslių aparatas priklauso mūsų fizinei prigimčiai, turinčiai tam reikalui jutimo bei jautimo organus, t. y. nervų ir smegenų sistemą. Ir štai pasirodo, kad jutimo bei jautimo organai gali įsigyti su fizinio lavinimo pagalba tam tikrų funkcionavimo ypatybių, kurios sudaro juslėms bei jauslėms nusiteikimą pilnai, greitai ir tiksliai veikti. Šitas nusiteikimas ir dera pavadinti juslių bei jauslių tiksliu veiklumu. Tai yra pagrindinis fizinės prigimties nusiteikimas, atitinkantis teorinėje srityje aukštesnį intelektualinio pažinimo reikalą, kuris galutinai yra tiesos pažinimo reikalas. Šitam nusiteikimui lavinti fizinės kultūros mokslas žino jau visą eilę priemonių, apie kurias čia ne vieta būtų smulkiau kalbėti. Čia tik konstatuojamas pedagogui ugdomasis uždavinys išlavinti savo auklėtinio tikslų juslių bei jauslių veikimą, kuris galėtų tarnauti tiesos pažinimo tikslams.

Ieškant pagrindinio fizinės žmogaus prigimties nusiteikimo praktinėje gyvenimo srityje, reikia visų pirma atsižvelgti į tai, kad šita sritis yra vyriausioje valios žinioje. Koks tad yra pageidaujamas čia kūno nusiteikimas, labiausiai tinkantis doriniams valios veiksmams? Čia, žinoma, turi ypatingos reikšmės kūno sveikata bei stiprumas. Valios galybė, nors būtinai ir nepareina nuo kūno savybių, vis dėlto randa kūno nusiteikimuose mažiau ar daugiau palankių aplinkybių. Be kita ko, todėl jei yra tiesa, kad doros puolimas yra tinkama proga fiziniam išsigimimui, tai iš kitos pusės teisingas taip pat yra teigimas, kad ir fizinis išsigimimas yra tinkama proga doriniam puolimui, nors šitas puolimas ir nėra būtinas. O kadangi tarp fizinio stovio ir dorinio vertingumo nėra griežtai priežastingo sąryšio, tai pasitaiko taip pat, kad geriausia kūno sveikata ir jo stiprumas visai gerai sugyvena su doriniu žemumu, atvirkščiai, suirusi sveikata — su doriniu kilnumu. Vis dėlto, esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, kūno sveikata bei stiprumas yra teigiamoji sąlyga doriniam tobulėjimui. Užtat fizinė energija iš sąlygos tampa doriniam tobulėjimui tikrai teigiamuoju veiksniu, kai kūnas įgauna pastovaus nusiteikimo palenkti visą savo energiją valios reikalavimams. Šitas kūno nusiteikimas palenkti visą savo energiją valios reikalavimams ir yra vienintelis tikras fizinis žmogaus galingumas, kurio siekimas fizinio auklėjimo priemonėmis turi sudaryti pedagogui pagrindinį uždavinį praktinės gyvenimo srities atžvilgiu. Tai yra telkiamoji fizinių pastangų linkmė, kuria einant fizinė energija turi būti suimta į tvirtas valios sąvaržas.

Telieka nustatyti pagrindinis fizinio mankštymo uždavinys estetinio gyvenimo srityje. Šituo atžvilgiu gali turėti reikšmės iš vienos pusės paties kūno gražumas, o iš antros pusės — reikiamas kūno nusiteikimas kūrybai. Apie kūno gražumą reikia pasakyti, kad jis ne tiek sudaro pedagoginę gėrybę, siekiamą tam tikru ugdomuoju uždaviniu, kiek fizinio lavinimo bei auklėjimo išdavą. Būtų, žinoma, klaidingai suprastu asketizmu principialus nusistatymas nesirūpinti žmogaus kūno gražumu. Jei kūnas apskritai yra įrankis protingajai žmogaus prigimčiai reikštis, tai jo gražumas yra ne kas kita, kaip regimas idealinio žmogaus tipo pasireiškimas. Kodėl gi šitas gražumas neturėtų reikštis žmogaus gyvenime tam tikru būdu? Bet užtat reikia žinoti, kad tikras žmogaus gražumas daug mažesniu laipsniu yra žmogui prigimtas sykiu su jo kūno bruožais, negu jis yra laimimas visais gyvenimo žygiais, kuriais pasireiškia pilnutinis žmogaus tipas. Todėl kūno gražumas turi būti siekiamas ugdomajame veikime ne vienu kuriuo atskiru uždaviniu, bet kaip visų kitų uždavinių išdava.

Nėra abejonės, kad tam tikru laipsniu kūno gražumas pareina nuo jo sveikatos bei stiprumo. Nei liguistas, nei nepakankamas kiekybinis kūno išsivystymas, nei fizinio miklumo stoka, nei apsileidimas tvarkos ir higienos atžvilgiu negali būti teigiamieji veiksniai kūno gražumui. Tačiau ne mažiau, bet gal net dar daugiau pareina tikras kūno gražumas nuo pastovaus ir išeinančio regimai aikštėn kūno nusiteikimo palenkti visą savo energiją doriniams valios reikalavimams. Tai įvyksta todėl, kad fizinis gražumas yra tikslas tik tada, kai jis yra sykiu dorinio vertingumo atspindys. Dorinė vertė čia yra tarsi aukštesnė idėja, kuri yra apreiškiama regimuoju ženklu fiziniame žmogaus kūne. Jei panaikiname fizinio gražumo sąryšį su dorine verte, pats šitas gražumas dažniausiai virsta žmogaus gražumo karikatūra. Todėl tariamasis žmogaus gražumas iš tikrųjų gali nebūti tikras žmogaus gražumas, iš kitos pusės — tariamasis žmogaus negražumas nėra dar neperžengiama kliūtis tikram žmogaus gražumui reikštis. Dorinio gyvenimo žygiais fizinis žmogaus negražumas, paveldėtas iš prigimties, gali būti nustumtas į tolimesnį planą, sumažintas ir perkeistas tuo doriniu skaistumu, kuris sudaro tikrą žmogaus kūno aureolę. Ir todėl naivūs atrodo žmonės, kurie mano paslėpti savo negražumą arba padidinti savo gražumą kosmetikos priemonėmis. Tad fiziniam gražumui įsigyti tėra viena tik priemonė, būtent pastatyti kūno išvaizdą į priežastingą sąryšį su doriniu žmogaus turiniu ir šita linkme nuosekliai eiti, pradedant sveika racionaline kūno kultūra ir baigiant religinio gyvenimo viršūne. Taip dalykui stovint, žmogaus kūno gražumui didinti nėra pedagogui vieno kurio specialaus uždavinio. Pedagogas tik privalo žinoti, kad kūno gražumas turi pasireikšti kaip išdava iš visos pilnutinio ugdymo sistemos.

Užtat visai kitas yra dalykas su reikiamu kūno nusiteikimu kūrybai, kuris gali bei privalo rūpėti pedagogui estetinėje fizinio mankštymo srityje.

Kokių yra pagrindinių pedagoginių uždavinių fizinio mankštymo srityje? Matėme, kad čia fizinė energija, kaipo kūno nusiteikimas veiksmui, yra pagrindinė pedagoginė gėrybė, tuo tarpu kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams yra čia bendriausia ugdomoji vertybė. Pagal tai bendriausias fizinio mankštymo uždavinys ir yra pasiekti maksimumas fizinės energijos, arba galybės, išvystant fizinės žmogaus prigimties, arba kūno, nusiteikimą tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams. Tokiu būdu turime iš vienos pusės objektyviai suprantamą fizinę energiją, o iš antros pusės — subjektyviai suprantamą kūno nusiteikimą aukštesniems gyvenimo tikslams. Fizinė energija pasireiškia kaip žmogaus kūno sveikata, stiprumas bei miklumas. Tuo tarpu šitos kūno ypatybės nėra sau tikslas

fiziniame mankštyme, kadangi tikra jų reikšmė išeina aikštėn ryšium su sveiko, stipraus ir miklaus kūno nusiteikimu tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams. Todėl fiziniam mankštymui tenka ypatingai atsižvelgti į reikalą šitą nusiteikimą išvystyti teorinėje, praktinėje ir estetinėje srityje.

Teorinėje srityje todėl fizinis lavinimas turi uždavinį pasiekti auklėtinio prigimtyje tikslingą juslių bei jauslių veiklumą, kuris tarnautų materialine atrama protiniam pažinimui, tarnaujančiam savo ruožtu tiesos pažinimo reikalui. Praktinėje srityje pagrindiniu fizinio auklėjimo uždaviniu yra pasiekti fizinėje auklėtinio prigimtyje to tikro fizinio galingumo, kuris glūdi kūno nusiteikime palenkti visą savo energiją valios reikalavimams.

Kalbant apie estetinę fizinio mankštymo sritį, teko konstatuoti, kad kūno gražumas nesudaro atskiro specialaus uždavinio, bet turi būti pasiektas kaip viso pilnutinio ugdymo išdava, nes kūno gražumas pareina ne tik nuo jo sveikatos, stiprumo, miklumo, pakankamo bei proporcingo išsivystymo ir jo nusiteikimo palinkti valios reikalavimams, bet ir nuo to — ir net labiausiai nuo to — kaip jame pasireiškia dorinis žmogaus vertingumas, kuris turi įdvasinti žmogaus kūną ypatingos aureolės šviesa. Tikras žmogaus kūno gražumas turi būti ne kas kita, kaip regimas pasireiškimas idealinio žmogaus tipo, turinčio savo pirmavaizdį dieviškajame pasaulyje. Žodžiu tariant, ugdymo sistema turi sieti žmogaus išvaizdą su dvasiniu žmogaus turiniu, nes šis pastarasis privalo keisti fizines žmogaus savybes pagal savo esmę.

Užtat tikru ir tiesioginiu fizinio lavinimo uždaviniu estetinėje srityje yra išvystymas kūne kūrybinio nusiteikimo. Žinoma, pats savo jėgomis kūnas nėra dailiosios kūrybos organas; vis dėlto jis gali būti mažiau ar daugiau nusiteikęs patarnauti kūrybos reikalams. Pvz., paprastas kūno miklumas, jo judesių ritmingumas, jo pastangų ekonomiškumas, duodantis galimybės pasiekti maksimumą išdavos su minimumu išeikvotos energijos, spontaniškas kūno prisitaikymas prie padėties aplinkybių ir toks pat jo reagavimas į pavojų, — visa tai yra ne tik išviršinės estetinės apraiškos, bet ir kuriamojo nusiteikimo sąlygos. Jei, pvz., darbininkas savo fiziniu darbu dalyvauja gamyboje, tai visi nusakytieji momentai sudarys jame geriausią kūrybinį nusiteikimą, kurį šiuo atveju pavadinsime paprastu produktyvumu. Einant nuo šito paprasto produktyvumo prie dailiosios kūrybos, visi nusakytieji momentai pasirodo ne mažiau reikalingi, tik čia jau jie privalo įgauti aukštesnę lytį. Fizinis miklumas, judesių ritmingumo jausmas, fizinių pastangų ekonomiškumas ir apskritai savaimingumas (spontaniškumas) kūrybinių

priemonių naudojime tampa dabar materialine atrama kūrybiniam sugebėjimui, kuris realizuoja meno kūrinį techninėmis priemonėmis.

Tokiu būdu estetinėje srityje fizinis lavinimas turi uždavinį išvystyti auklėtinio nusiteikimą spontaniškai kūrybai, kuri yra paruošiamoji materialinė atrama aukštesnei sąmoningai dailiajai kūrybai. Žodis « savaimingas » čia reiškia ne nepriklausomybę, bet tik priešingybę sąmoningai norimam nusistatymui. Savaimingas yra dalykas, kuris įvyksta pats savaime, t. y. spontanišku būdu. Tokia yra instinktyvinė gyvulių kūryba, kai, pvz., paukščiai pinasi lizdus, bitės lipdosi korius ir t. t.

Visai teisingai pabrėžia W. James, kad juo daugiau kasdieninio gyvenimo smulkmenų mes pavedame automatizmui, nereikalaujančiam sąmoningų pastangų, juo daugiau autonomijos laimime savo aukštesnėms galioms ir tuo pačiu padarome jas sugebančias laisvai atsidėti vien savo tiesioginėms pareigoms. Iš čia J. Willbois išveda reikalavimą, kad mes nedarytume su galvos pagalba to, kas galima padaryti ranka. Jis sako : « Pridera tinkamai elgtis su gyvuliu, kuris yra mumyse, jei norime leisti žmogiškai gyventi žmogui, kuriuo mes esame. Štai kaip yra pateisinamas, vardan kuriamosios energijos, įpročių įsigijimas ». Taigi, jei mes norime, kad žmogus mumyse išvystytų visas savo kuriamąsias galias, reikia, kad apvaldytas mumyse gyvulys dirbtų dar anksčiau savo kuriamąjį darbą. Jis dirba savo darbą, kai tiksliai junta bei jaučia, kai paskui palenkia savo fizinę energiją mūsų valiai ir kai pagaliau savaimingai nusistato kūrybiniam darbui materialinėmis mūsų gyvenimo aplinkybėmis. Šiaip ar taip fiziniu mankštymu gyvulys mumyse neužmušamas, bet apvaldomas, prijaukinamas ir pajungiamas darbui, kuris reikalingas aukštesniems žmogaus gyvenimo tikslams.

Suvedant visa tai, kas turi būti ugdomųjų uždavinių objektai fizinio mankštymo srityje, reikia pasakyti, kad pedagoginė gėrybė čia yra fizinė žmogaus kūno energija, arba galybė, kuri, kaipo nusiteikimas veiksmui, remiasi jo sveikata, stiprumu, miklumu. Šitą pedagoginę gėrybę turi atitikti fizinėje auklėtinio prigimtyje kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams, kuris pasireiškia teorinėje srityje tiksliu juslių bei jauslių tikslingu veikimu, praktinėje srityje — kūno paslankumu palenkti visą savo energiją valios reikalavimams, estetinėje srityje — savaimingu kūrybiniu nusistatymu.

Taip atrodo pedagoginiai uždaviniai fizinio mankštymo srityje. Einant toliau iš apačios į viršų, tenka pereiti nuo fizinės prigimties prie kultūros srities ir nustatyti čia pagrindiniai ugdomieji uždaviniai. Fizinio auklėjimo uždavinys mums parodė, kaip metodologiškai nustatomi atskiri pedagoginiai uždaviniai, todėl tolimesnius uždavinius galėsime nustatinėti kiek sparčiau.

2) *Ugdymo uždaviniai protinime.* Protinimo srityje pedagoginė gėrybė yra pati tiesa, kuri civilizacijos išsivystyme yra objektyvuojama mokslinėmis pažintimis (pažinimu), arba žiniomis, žodžiu tariant mokslo pavidalu. Atitinkamai ugdomoji vertybė čia yra intelektualinis, arba protinis, išsilavinimas, kuris leidžia pasisavinti žmonijos anksčiau įgytą žiniją ir ją toliau plėsti naujais protiniais laimėjimais. Bendriausias pedagoginis uždavinys ir yra čia paraginti auklėtinį siekti mokslo pavidalu objektyvuotą tiesą, išvystant jame maksimumą protinio sugebėjimo. Tiesa, ne visi lavinami tolimesnei žinijos pažangai vykdyti, tačiau protinimo principai pasilieka tie patys visais protinio lavinimo, arba protinimo, tarpsniais : žemesniame, aukštesniame ir aukštajame. Būtent visur privalu perteikti mokiniui bent tam tikras žinių minimumas ir sykiu išvystyti jame maksimumas protinio savarankiškumo bei sugebėjimo taikyti įsigytąsias žinias naujomis aplinkybėmis, dauginti savo žiniją naujais patyrimais ir protiniais išvedžiojimais.

Auklėjimo bei lavinimo metu auklėtiniui, aiškus dalykas, negali būti nei suteiktos visos žinios, reikalingos jo gyvenimui bei profesiniam veikimui, nei pilnai išvystyta proto galia. Protinimu jame sudaryti įpročiai bei polinkiai gali tačiau apspręsti jį tokiu būdu, kad jam bus visados lengva prisitaikyti prie reikalavimų, kurių gyvenimas kels. Atsižvelgiant tad į pagrindinę ugdomąją vertybę protinimo srityje, galima pasakyti, kad protinimo uždavinys yra suteikti auklėtiniui bent minimumą žinių ir sykiu išvystyti jame maksimumą protinio sugebėjimo verstis šitomis žiniomis ir jas dauginti savarankišku protiniu darbu, paremtu realiniu patyrimu. Šitas protinimo uždavinys yra tinkamai atliekamas tada, kai auklėtinis lavinimu yra nuteikiamas lavinimuisi, taip kad jis, išėjęs iš mokyklos į gyvenimą, galėtų ir norėtų nuolat toliau lavintis ne tik iš knygų, bet ir iš gyvenimo patyrimų.

3) *Ugdymo uždaviniai dorinime.* Dorinimo srityje pedagoginė gėrybė yra dorinis gėris, ogi ugdomoji vertybė yra dorinis išsiauklėjimas. Bendriausias tad dorinimo uždavinys bus raginti auklėtinį siekti dorinio gėrio, išvystant jame tą dorinį nusiteikimą, kuris vadinamas doriniu išsiauklėjimu. Dorinimo uždaviniai pasižymi ypač tuo, kad juos vykdant palyginti nedidelį vaidmenį turi perteikiamoji pareiga, nes dorinio gėrio negalima perteikti kitam : jis tegalima laimėti nuosavomis pastangomis. Todėl jei protinimo srityje lavinimas visą laiką turi vesti prie lavinimosi, tai dorinimo srityje juo labiau auklėjimas turi nuolat orientuotis į auklėjimąsi, t. y. auklėtojas turi rūpintis, kad auklėjimas iš jo pusės pereitų į auklėjimąsi iš auklėtinio pusės.

Tai, kas dorinime perteikiama arba net tam tikru laipsniu įkvepiama, yra iš vienos pusės išorinis padorumas, o iš antros pusės — dorinės normos, kurių auklėtinis iš pat pradžios suformuluoti negali. Bet užtat kai tenka eiti prie auklėtinio dorinio apsisprendimo, kuris tik tada yra tikrai vertingas, kai jis laisvas bei sąmoningas, pasirodo, kad šitame doriniame apsisprendime galima auklėtiniui padėti doriniu auklėjimu, bet negalima jam šito apsisprendimo perteikti arba už patį auklėtinį apsispręsti. Dorinis apsisprendimas, kurio nuolat reikalauja dorinis išsiauklėjimas, tampa lengvas bei sėkmingas, jei jis gali atsiremti į pastovius bei sąmoningus dorinius auklėtinio nusiteikimus. Kiekviena dorybė, laimėta kova už dorinį gėrį, yra šitokis pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, arba, svetimu terminu tariant, habitualinė dispozicija. Nėra todėl abejonės, kad specialiais dorinimo uždaviniais yra skatinti auklėtinius praktikuoti dorybes. Bet kad atskiros dorybės rastų auklėtinyje tvirtą bei pastovų pagrindą, reikia dar jame sudaryti tam tikrų bendresnių nusiteikimų, kurie, jei ir nėra dorybės, tai vis dėlto yra joms viltinga atrama. Tokie bendri doriniai nusiteikimai ir yra tvirtas būdas, jautri sąžinė ir pilna entuziazmo širdis. Todėl kai sakoma, kad dorinimas turi rūpintis doriniu auklėtinio išsiauklėjimu, tai faktiškai reiškia, kad jam keliama dviejų rūšių uždaviniai: pirma, išvystyti auklėtinyje bendrų dorinių nusiteikimų, antra, auklėti jame specialių dorinių nusiteikimų, t. y. ruošti jį dorybių praktikavimui.

4) *Ugdymo uždaviniai estetinime.* Estetinio lavinimo srityje pedagogine gėrybe yra pats grožis, ogi ugdomąja vertybe — estetinis išsilavinimas. Todėl bendras pagrindinis estetinio lavinimo uždavinys bus auklėtinio raginimas siekti grožio išvystant jame estetinius sugebėjimus.

Jei dorinis gėris glūdi žmogaus valios nusistatyme ir todėl faktiškai nėra auklėtojo perteikiamas auklėtiniui bent kiek žymesniu laipsniu, tai su grožiu yra kiek kitaip, nes grožis gali būti realizuojamas nuošaliuose daiktuose, būtent meno kūriniuose, arba dailenybėse. Todėl estetiniame lavinime perteikiamoji pareiga turi jau daug didesnės reikšmės negu doriniame auklėjime. Auklėtiniui gali būti perteikti žymiausių dailenybių atvaizdai, jis gali būti vedamas ir pamokomas tarp dailės kūrinių, jam gali būti paaiškinamos grožio bei dailiosios kūrybos taisyklės bei principai. Vis dėlto ir estetiniame lavinime, kaip ir visame kultūrinio ugdymo plote, pagrindinis vaidmuo tenka išvystomajai pareigai. Su išvystomąja pareiga auklėtojui ypač daug tenka turėti reikalo, kai tenka rūpintis specialesniais estetinio lavinimo uždaviniais, kuriais yra, pirma, estetinio skonio auklėjimas, antra, estetinio sprendimo lavinimas, trečia,

kuriamosios vaizduotės žadinimas, ketvirta, išvystymas sugebėjimo realizuoti techninėmis priemonėmis meno kūrinį. Estetinis skonis yra reikalingas kaip juslinis pažinimo tarpsnis grožio dalykuose. Estetinis sprendimas yra jau aukštesnis, būtent šitų dalykų protinis pažinimas. Kuriamoji vaizduotė yra iniciatyvos pradas estetinio gyvenimo srityje. Sugebėjimas realizuoti techninėmis priemonėmis meno kūrinį yra atbaigiamasis kūrybos momentas, kur grožis yra objektyvuojamas išviršinėmis lytimis. Mažesniu ar didesniu laipsniu estetinis lavinimas turi visų šitų uždavinių siekti naujųjų kartų ugdyme.

5) *Ugdymo uždaviniai religinime.* Religinio auklėjimo srityje ta gėrybė, kuri galutinai siekiama ugdomuoju veikimu, yra pati Dievybė, o gi ugdomąja vertybe yra tasai religingumas, kuris, kaipo pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, aukščiausiame savo laipsnyje vadinamas šventumu. Bendriausias religinio auklėjimo uždavinys bus auklėtinio raginimas siekti Dievybės, išvystant jame religingumo nusiteikimus. Religiniame gyvenime objektyviąją, arba išviršinę, lytį sudaro religinė organizacija, krikščionių vadinama Bažnyčia, tuo tarpu subjektyviąją, arba vidinę, jo lytį sudaro religija, kaipo vidaus gyvenimo santvarka. Perteikiamoji religinimo pareiga turi suteikti auklėtiniui dogminio susipratimo duomenų, įvesti jį į religinio bendravimo draugiją ir įpratinti gyventi apeiginiu, pas krikščionis — sakramentiniu gyvenimu. Išvystomoji religinimo pareiga privalo sužadinti tuos auklėtinio pastovius nusiteikimus, kuriais žmogaus sieloje yra pagrįstas religinių tiesų, pas krikščionis — dogmų išpažinimas, religinis bendravimas, pas krikščionis — šventųjų bendravimas, apeiginė praktika, pas krikščionis — sakramentų praktika. Neatsitiktinis čia yra dalykas, kad šitas tris pagrindines religinio gyvenimo sritis atitinka trys teologinės dorybės, būtent: tikėjimas, meilė ir viltis. Religinių tiesų, arba dogmų, išpažinimą, kaipo pastovų nusiteikimą, atitinka tikėjimas, religinį bendravimą — meilė, sakramentų praktiką — viltis. Nesunku dar čia pastebėti, kad tikėjimas, meilė ir viltis atitinka teorinį, praktinį ir estetinį reikalus, kurie atitinkamai kultūros srityje randa organizuotos išraiškos žinija, dora ir menu. Bendras tad religinio auklėjimo uždavinys savo ruožtu gali būti suskirstytas į tris specialesnius uždavinius, kuriais auklėtojas turi stengtis įvesti auklėtinį į teorinę, praktinę ir estetinę religinio gyvenimo sritį, žadindamas jame nusiteikimus, privalomus teologinėms dorybėms, t. y. tikėjimui, meilei ir vilčiai.

6) *Individualinis, visuomeninis ir tautinis auklėjimas.* Iš bendros pagrindinių ugdymo uždavinių apžvalgos turėjome progos

patirti, kad tokių uždavinių yra visas devynetas. Būtent pasirodė, kad kiekvienoje gyvenimo srityje, t. y. prigimties, kultūros ir religijos srityse, yra po tris ugdomuosius uždavinius, atitinkančius teorinį, praktinį ir estetinį reikalą. Tačiau tai nereiškia, kad visi devyni ugdymo uždaviniai turi ugdymo sistemoje lygios vertės, nors tikslingame ugdyme šiaip ar taip jie visi turi būti atlikti ugdomuoju veikimu. Taip pat bendros pilnutinio ugdymo sistemos negalima suprasti ta prasme, kad nurodytieji pagrindiniai ugdymo uždaviniai yra vientisi ir kad jie nesusidaro savo ruožtu iš visos eilės smulkesnių ugdomųjų uždavinių. Pilnutinio ugdymo uždavinių apžvalga nustato visus tuos pagrindinius uždavinius pagal gyvenimo sritis ir žmogaus būtybės reikalus, be kurių atlikimo negali būti išugdytas pilnutinis žmogus. Bet, žinoma, vykdant šituos uždavinius tenka rūpintis, kad kiekvienas iš jų skyrium būtų išsemtas ugdomajame darbe. Šituo atžvilgiu ypač sudėtingas yra dorinis auklėjimas, kuriame gali būti nustatytas didelis skaičius atskirų specialesnių uždavinių.

Pvz., galima kartais girdėti apie individualinį, visuomeninį, tautinį ir tarptautinį auklėjimą. Ir iš tikro, rodos, yra visai teisėtas reikalavimas, kad ugdymo sistema laikytų savo uždaviniais išvystyti galingą žmogaus asmenį, sudaryti teigiamųjų visuomeninių nusiteikimų, sužadinti gerai suprastą patriotizmą ir paruošti visuotinio tautų susidraugavimo geru nariu. Tačiau lengva įsitikinti, kad individualinis, visuomeninis, tautinis ir tarptautinis auklėjimas negali sudaryti ugdomųjų uždavinių ta pačia prasme, kaip, pvz., fizinis lavinimas, protinimas, dorinimas, estetinimas ir religinimas. Visi pastarieji ugdymo uždaviniai atitinka iš vienos pusės atskiras gyvenimo sritis, o iš kitos pusės tuos reikalus, kurių turi žmogaus prigimties galios. Tuo tarpu individualinis, visuomeninis, tautinis ir tarptautinis auklėjimas neatitinka nei vienos kurios gyvenimo srities, nei atskirai žmogaus prigimties galios, taip kad nesudaro atskirų ugdymo uždavinių tokia prasme, kokia buvo iki šiolei kalbėta apie ugdymo uždavinius.

Iš tikrųjų ir individualinis, ir visuomeninis, ir tautinis, ir tarptautinis auklėjimas, kaip ugdomieji uždaviniai, įcina savo giliausiu turiniu į dorinį auklėjimą, nes individualinis galingo asmens apsisprendimas, deramas jo nusistatymas visuomenės ir savo tautos atžvilgiu ir solidarus bei taikingas nusiteikimas visos žmonijos atžvilgiu sudaro faktiškai sudedamuosius pilnutinio dorinio jo apsisprendimo pradus. Tokiu būdu individualinis, visuomeninis, tautinis ir tarptautinis ugdymo uždavinys patenka esmine savo dalimi į dorinio auklėjimo uždavinių skaičių. Vis dėlto negalima pasakyti, kad su individualiniu, visuomeniniu, tautiniu ir tarptautiniu uždaviniu

teturi reikalo vien dorinis auklėjimas. Individualinis žmogiškojo asmens išsivystymas įvyksta ryšium su visu pilnutiniu ugdymu ir, be kita ko, ryšium su jo protiniu išsilavinimu — jau todėl individualinis auklėjimas negali būti laikomas išskiriamuoju dorinio auklėjimo uždaviniu, nors su dorinimu jis yra surištas giliausiu būdu. Taip pat visuomeninis auklėjimas turi santykių ne tik su doriniu auklėjimu, bet ir su protinimu, religinimu ir t. t. Tas pats tenka pasakyti ir apie tautinio ir tarptautinio auklėjimo uždavinį: ne tik dorinis patriotinių pareigų supratimas turi reikšmės tautiniam išsiauklėjimui, bet taip pat susipažinimas su tautos istorija, dabartine jos padėtimi ir reikalais. Šituo metu tarptautiniam išsiauklėjimui ypatingos reikšmės turi tikras visos žmonijos priklausomumo ir solidarumo supratimas. Tuo tarpu toks susipažinimas įvyksta jau ne dorinio auklėjimo, bet protinio lavinimo priemonėmis.

Iš to, kas pasakyta, matome iš vienos pusės, kad nei individualinis, nei visuomeninis, nei tautinis, nei tarptautinis auklėjimas negali būti pašalinti iš ugdymo sistemos, nors jie ir nesudaro joje pagrindinių uždavinių. Jie savo turiniu įeina jau į pagrindinius uždavinius, iš dalies tarp jų susiskirstydami įvairiais savo klausimais. Šiaip ar taip savo uždavinių visuma ugdymas turi ruošti žmogų visoms gyvenimo sritims ir lavinti visas žmogaus galias visais deramais atžvilgiais. Tik tada jis gali būti pavadintas pilnutinio ugdymo sistema. Norint tinkamai suprasti organišką pilnutinio ugdymo sistemos sąrangą, reikia įsisąmoninti trys pagrindiniai jos principai, kurie nustato joje integraliteto, arba pilnatvės, harmonijos, arba sutartinės, ir subordinacijos, arba priklausomumo, santykius.

Integraliteto, arba pilnatvės, principas reikalauja, kad būtų lavinamos visos žmogaus galios ir kad žmogus būtų ruošiamas visoms gyvenimo sritims, visais galimais atžvilgiais. Jei ugdymo sistema apleis vieną kurią žmogaus prigimties galią, pats ugdymas negalės jau būti pilnutinis. Taip pat jei ugdymo sistema neruoš žmogaus vienai kuriai gyvenimo sričiai, tuo pačiu ugdymas turės jau trūkumo. Pagaliau ugdymas nebus pilnutinis ir tada, kai bus apleistas vienas kuris privalomas atžvilgis: individualinis, visuomeninis, tautinis ir tarptautinis.

Harmonijos, arba sutartinės, principas reikalauja, kad tiek tarp žmogaus gyvenimo sričių, tiek tarp žmogaus prigimties galių būtų išlaikytas deramas proporcingumas. Iš vienos pusės tai reiškia, kad ugdyme privalu ne tik rūpintis visomis žmogaus gyvenimo sritimis, t. y. prigimtimi, kultūra ir religija, bet ir nustatyti tarp jų deramoji harmonija, kuri gali susidaryti iš gretimo jų išsivystymo. Iš kitos pusės tai reiškia, kad ugdyme privalu išvystyti ne tik visos žmogaus galios, kuriomis pedagoginiu atžvilgiu yra protas, valia

ir širdis, bet ir nustatyti tarp šitų galių harmoningas santykis, kylantis iš gretimo jų lavinimo bei auklėjimo. Panašiai galima būtų kalbėti apie harmoningą sutartinę tarp individualinio ir visuomeninio atžvilgio, tarp tautinio patriotizmo ir universalinio, arba visuotinio, solidarumo.

Subordinacijos, arba priklausomumo, principas reikalauja, kad žemesnės žmogaus galios būtų palenktos aukštesnėms jo galioms ir kad žemesnės gyvenimo sritys būtų palenktos aukštesnėms gyvenimo sritims. Nesunku sutikti, kad jausmai yra mažesnės vertės už valią, o gi valia — mažesnės vertės už protą. Prieš valią protas turi pirmenybę jau todėl, kad valios apsisprendimui reikalinga pirma turėti racionalus — protinis motyvas. Taigi pagal priklausomumo principą jausmai turi būti palenkti valiai, o valia — protui. Iš kitos pusės, kaip sakyta, žemesnės gyvenimo sritys turi būti palenktos aukštesnėms gyvenimo sritims. Tai faktiškai reiškia, kad prigimtis turi būti palenkta kultūrai, o kultūra — religijai.

Jei ugdymo sistemoje neišlaikomas bet kuris iš trijų trumpai nusakytų principų, negalima jau kalbėti apie pilnutinį ugdymą, nes tuomet yra gaunama vienašališka ugdymo linkmė. Ugdymas nebus pilnutinis, kai jame paneigiama viena kuri gyvenimo sritis — religija, kultūra ar prigimtis. Pvz., laicistinė mokykla negali pretenduoti į pilnutinio ugdymo titulą. Pilnutinis nebus taip pat ugdymas, kuriame yra apleidžiamas vienas kuris gyvenimo ruožas: teorinis, praktinis ar estetinis. Pvz., ugdymas be dorinio auklėjimo ar estetinio lavinimo negali būti pavadintas pilnutiniu. Tas pat reikia pasakyti, jei yra apleidžiamas vienas kuris ugdymo atžvilgis: individualinis, visuomeninis, tautinis ar tarptautinis. Pvz., negalima kalbėti apie pilnutinį ugdymą, jei nėra atsižvelgiama į tarptautinius žmonijos reikalus. Toliau, kai, pvz., neproporcingai išvystoma viena kuri žmogaus galia ir dar be deramos priklausomybės kitoms žmogaus galioms, gaunami pedagoginis intelektualizmas, voliuntarizmas ir emocionalizmas, arba estetizmas. Intelektualizmas suteikia žymios persvaros protui, voliuntarizmas — valiai, emocionalizmas — jausmams, be kita ko, estetizmas — estetiniam jausmui. Kai ugdymo svorio centras yra dedamas vienoje kurioje gyvenimo srityje be deramo priklausomumo nuo kitų sričių, yra gaunami pedagoginis natūralizmas, humanizmas ir pietizmas. Natūralizmas suteikia žymios persvaros fizinei prigimčiai, humanizmas — žmogiškajai kultūrai, pietizmas — religijai. Natūralizmas, be kita ko, yra istoriškai pasireiškęs realizmu, humanizmas — klasicizmu. Pagaliau kai ugdymas suteikia žymios persvaros ar individo, ar visuomenės, ar tautos, ar visos žmonijos reikalams, gauname atitinkamai pedagoginį individualizmą, socializmą, nacionalizmą,

internacionalizmą ar kosmopolitizmą. Tai keturios vienašališkos pedagoginės linkmės, iš kurių pirmosias dvi sprendžia ugdymo uždavinius išskirtinai individualiniu ar visuomeniniu atžvilgiu, trečioji suteikia nelygstamos vertės tautinei lyčiai, tuo tarpu ketvirtoji teatsižvelgia į bendrai žmogiškąjį turinį ir nesiskaito pakankamai su tautine lytimi.

Pilnutinio ugdymo sistema kelia pedagogui visus tuos uždavinius, kurie šiaip ar taip turi būti atlikti kiekvieno auklėtinio ugdyme. Bet kurio pagrindinio uždavinio apleidimas padaro ugdomąjį veikimą vienašališką ir tuo pačiu mažiau ar daugiau ydingą. Taip atrodo ugdomųjų uždavinių visuma sistemos atžvilgiu. Bet užtat kai žiūrima į ugdymo uždavinius aktualumo atžvilgiu, tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku vienas uždavinys gali turėti daugiau reikšmės, kaip kad jos turi tas pats uždavinys kitoje vietoje ir kitu laiku. Jau žmonių specializacija pagal profesijas daro vienus ugdymo uždavinius aktualesnius už kitus, nors sykiu, kaip bendro pasiruošimo, reikalauja pilnutinio ugdymo sistemos išlaikymo bent tam tikru laipsniu. Tokiu pat būdu vieno kurio krašto padėtis, istorinis paveldėjimas ir ateities uždaviniai gali kelti šito krašto pedagogams tam tikrų ugdomųjų uždavinių, į kuriuos privalu atsižvelgti su didesniu susidomėjimu ir kurie dera vykdyti su didesniu atsidėjimu. Pvz., nelaimingai pralošus karą, kraštui tenka rūpintis jau ugdymo sistema sudaryti pagrindą, ant kurio galima būtų bent iš dalies atsilošti ir išlyginti savo nuostolius. Taip pat tautai atgimstant, kaip kad mūsajai, ugdymo sistemoje galima numatyti tie ugdomieji uždaviniai, kurie turi ypatingo aktualumo atgimstančios tautos gyvenimui. Ir štai, kalbant apie aktualiausius ugdymo uždavinius, tenka, pvz., imti tie uždaviniai, kurie turi didžiausio aktualumo mūsų laikais, mūsų kraštui, mūsų gyvenimo aplinkybėmis, ypač atsižvelgiant į tai, ką mes esame gavę iš praeities paveldėjimo keliu, o iš kitos pusės — ką privalome laimėti ateityje.

Išspręsti šitas klausimas išsamiai ir dokumentuotai būtų uždavinys, kuris nuvestų mus per toli šitoje bendroje pedagoginės sistemos dalyje. Turėsiu apsiriboti vien trumpais metodologiniais nurodymais ir išvesti gana greitu tempu liniją iš praeities į ateitį. Visas uždavinys čia gali būti suvestas prie trijų pareigų : pirma, užčiupti mūsų gyvenimo silpniausias vietas, kurios gali ir privalo būti užtvertos ugdomuoju darbu, antra, nustatyti uždavinius, kuriuos mums kelia gyvenimo pažanga bei pakraipa žengiant į ateitį, ir, trečia, schematiškai suglausti aktualius uždavinius į tam tikrą sistemą. Kaip matome, yra tai savos rūšies sąžinės sąskaita, kuri gali pasirodyti balsu, jei ne šaukiančiu tyruose, tai bent griaujančiu visas

partijas išsyk. Bet iš tikrųjų mes čia suėjome dirbti akademinį darbą, kur sąžinės balsas turi atvirai byloti.

Taigi kame yra silpniausios mūsų tautos gyvenimo vietos? Kokių uždavinių kelia mums rytojus ir kokių uždavinių turi visų pirma griebtis mūsų pedagogai?

Visai teisingai yra sakoma, kad ugdymas yra sykiu ir visuomeninės aplinkumos padaras, ir jos priežastis. Jis yra visuomeninės aplinkumos padaras, kadangi ir auklėtojas, ir auklėtinis šiaip ar taip mažesniu ar didesniu laipsniu pareina nuo tos visuomeninės aplinkumos, kurioje jiems tenka gyventi ir veikti. Jis yra iš antros pusės visuomeninės aplinkumos priežastis, kadangi visuomeninė aplinkuma savo ruožtu pareina nuo to, kokia yra ugdymo sistema. Pedagoginės pažangos negalėtų būti vien tada, jei ugdymas tegalėtų suteikti visuomeninei ateities aplinkumai tik tiek, kiek jis pats yra gavęs iš susidariusios praeityje visuomeninės aplinkumos. Tokios pažangos iš tikro nėra pas gyvulius, kurie tik tiek perteikia ateinančioms kartoms, kiek patys yra gavę iš ankstesniųjų kartų. Kas kita žmonės, kurie turi protinę iniciatyvą ir valios pasiryžimą vykdyti šitos iniciatyvos iškeltus naujus uždavinius. Visuomeniniame gyvenime pedagoginės iniciatyvos veiksniu yra šviesuomenė, kuriai tenka tvarkyti ne tik savo, bet ir liaudies gyvenimą. Liaudyje, paliktoje pačiai sau, pedagoginė iniciatyva maža tegali pasireikšti ir sužadinti pedagoginės pažangos. Todėl joje arba vyrauja ilgos sustingusios tradicijos, arba staiga įsivyrauja nauji gyvenimo ir ugdymo būdai ryšium su visuomeninėmis pervartomis. Tik šviesuomenei sąžiningai atliekant kultūrinį savo pašaukimą liaudies atžvilgiu, tautos gyvenimas tegali būti normalus ir pedagoginiu atžvilgiu, nes šviesuomenė iš esmės privalo būti ugdomuoju veiksniu tautos ir tuo pačiu liaudies gyvenime. Todėl jei šviesuomenė neatlieka sąžiningai savo kultūrinės, tautinės, visuomeninės ir pedagoginės pareigos tautos gyvenime, ji nėra užsipelniusi nei aukštesnės materialinės gerovės, nei vadovaujamos rolės valstybės gyvenime, nei šiaipjau garbingos padėties. Ji tuomet užsitarnauja, kad būtų sulyginta savo padėtimi su liaudimi, t. y. kad jai tebūtų paliktas vien vadinamasis «Existenzminimum», t. y. tasai minimumas, kuris reikalingas yra gana apribotam gyvenimui.

Šviesuomenės ir liaudies santykiavimas mūsų tautos gyvenime nuo priešistorinių laikų iki mūsų atgimimo laikų buvo visai nenormalus. Kovos su teutonų ordinais ir ekspansijos į Rytus laikais liaudis tetarnavo vadovaujančių sluoksnių rankose vien karo medžiaga. Užvaldymas didelių plotų Rytuose ir reikalas aprėpti juos savo valdančiomis jėgomis padarė tai, kad aukštesnieji Lietuvos sluoksniai ilgainiui žymiai surusėjo ir tuo pačiu nutolo nuo liaudies

tautiniu atžvilgiu. Taip aplinkybėms susidėjus, Lietuva negyveno viduramžiais pilnai tuo išvidiniu korporatyviniu gyvenimu, kuris buvo gera kultūrinio išsilavinimo mokykla. Vėliau Lietuvai sudarius su lenkais uniją, prasidėjo kitas vyksmas, kuris nebuvo palankesnis normaliam tautiniam gyvenimui. Kai visa Vakarų Europa ėjo nuo feodalinės viduramžių santvarkos prie sudarymo tvirtų centralizuotų valstybių, Lietuvoje lenkų įtakos dėka vis labiau stiprėjo bajorų luomas ir vedė valstybę prie aristokratinės santvarkos, kuri negalėjo sėkmingai atsiremti prieš kaimynų absoliutizmą. Tuo pačiu laiku, tarp kita ko, įvyko du faktai, kuriuodu turėjo nelemtos reikšmės lietuvių tautos gyvenimui. Pirma, tų laikų visuomenė po Liublino unijos ėmė linkti savo kultūrinėmis simpatijomis į lenkus ir todėl sykiu lenkėti. Antra, įsigalėjus valstybiniame gyvenime didžiūnų ir bajorų luomui, valstiečiai buvo vis tvirčiau prijungiami prie žemės ir baudžiava buvo fiksuota tvirčiau ir ilgesniam laikui negu ten, kur apsišvietęs absoliutizmas ėmė visus visuomenės luomus derinti bendram valstybės reikalui. Tokiu būdu tie aukštesnieji visuomenės sluoksniai, kurie turėtų sudaryti tautos šviesuomenę, virto nutautinimo ir pavergimo veiksniu Lietuvos gyvenime.

Santykiai tarp šviesuomenės ir liaudies nepagerėjo ir tada, kai žlugus aristokratinei lenkų-lietuvių Respublikai, Lietuvą užvaldė rusiškasis monarchizmas. Sulenkėję sluoksniai, kovodami su rusais, rūpinosi pagilinti savo lenkiškąją ideologiją ir stengėsi išlaikyti savo tradicijas, kurios faktiškai nebuvo palankios tautiniam lietuvių gyvenimui nei kultūriniu, nei visuomeniniu, nei tautiniu atžvilgiu. Šitokiame stovyje išsilaisvinimas iš baudžiavos buvo nauja gairė lietuvių tautos gyvenime, nes šitas išsilaisvinimas sykiu reiškė išsiemancipavimą iš įtakos ir globos tos šviesuomenės, kuri neištesėjo atlikti savo pašaukimą lietuvių visuomenėje. Todėl nenuostabu, kad pirmojoj kartoj po atsipalaidavimo iš baudžiavos prasidėjo tautinis lietuvių atgimimas. Tautinis atgimimas turėjo iš pat pradžios pasistatyti uždavinį išsiauklėti naują šviesuomenę, kuri geriau atitiktų savo pašaukimą ir imtų tikrai vadovauti lietuvių visuomenei. Tačiau visos gyvenimo aplinkybės rusiškajame junge buvo tokios, kad šitas pagrindinis atgimimo uždavinys negalėjo būti tinkamai įvykdytas. Nei savų mokyklų, nei minimalių laisvių, nei tikros savivaldos, nei gero paveldėjimo iš praeities, nei inteligentiškųjų šeimynų negalima buvo turėti šitam reikalui.

Tiesa, vis daugiau atsirasdavo lietuvių inteligentų, kurie dėjosi prie tautinės akcijos. Bet reikia vėl pažymėti, kad šitų inteligentų išsiauklėjimas bei išsilavinimas toli gražu nebuvo toks, kokio galėtų pageidauti lietuvių tauta normaliam savo gyvenimui ir išsivystymui. Naujo tipo lietuviams inteligentams teko dažniausiai eiti mokslą

rusų universitetuose, kurie negyveno taip pat normaliu gyvenimu. Rusų inteligentijai teko lavintis bei auklėtis nuolatinėje opozicijoje nekultūringam rusų valstybės autokratizmui ir visam tam, kas buvo su juo šiaip ar taip, kad ir atsitiktinai, surišta, pvz., religijai. Nuolatinis gyvenimas ir augimas opozicijos atmosferoje padarė tai, kad rusų inteligentija nesusidarė jokių tvirtų teigiamų tradicijų : nei pasaulėžiūros, nei visuomeninių, nei valstybinių, nei tautinių, nei pedagoginių. Mūsų pirmoji inteligentijos karta, ėjusi mokslą sykiu su šitaip nusistačiusia rusų inteligentija, persiėmė kaip tik visomis šitos pastarosios ypatybėmis : ir teoriniu nihilizmu, ir laisvės supratimu kaip atsipalaidavimu nuo bet kurių visuomeninės drausmės ir tvarkos sąvaržų, ir religiniu abejingumu, jei ne religijos neapykanta, ir pedagoginių tradicijų stoka šeimos gyvenime. (Palyginti didelis nuošimtis šitų naujų inteligentų vedė ruses). Todėl jei tradicinė inteligentija sunyko lietuvių tautos gyvenimui lenkiškoje bajorų įtakoje, tai ir pirmoji atgimusios inteligentijos karta neišėjo tokia, kokios galėtų pageidauti lietuvių tauta ir kuri būtų pasiruošusi vykdyti tautos gyvenime pilnutinio ugdymo sistemą. Todėl tautiniam atgimimui einant gilyn buvo nujaustas reikalas naujo dvasinio atgimimo, kuris galėtų sutaikyti ir suderinti šviesuomenės ir liaudies gyvenimą bei veikimą ne tik tautinėje, bet ir kitose kultūros srityse, pvz., pasaulėžiūros, šeimos, visuomenės ir Bažnyčios srityse.

Toks dvasinis lietuvių atgimimas iš tikro prasidėjo vos prieš Didįjį karą taip, kad mūsų laikais, kai teko organizuotis Lietuvos valstybei ir tvarkytis lietuvių visuomenei, pirmoji šitos naujos inteligentijos karta pasirodė dar jaunesnės formacijos, negu išaugusi rusų inteligentijos įtakoje pirmoji atgimusi karta, ir todėl taip pat mažai pasiruošusi tiems svarbiems tautinio, religinio, visuomeninio ir valstybinio gyvenimo uždaviniams, kurių kėlė pokariniai laikai ir senos tvarkos laužymo aplinkybės. Žinoma, gyvenimas negalėjo laukti, kol šita naujoji karta galutinai suaugs ir visai subręs, bet sykiu, pastūmęs ją per anksti į veikimą, kuris viršijo jos pasiruošimą ir todėl faktinius sugebėjimus, tuo pačiu ją gerokai sudemoralizavo : nei tautiniai, nei religiniai, nei šeimyniniai, nei visuomeniniai, nei valstybiniai įpročiai bei tradicijos nepasirodė joje pakankamai tvirti, kad tolimesnis naujųjų kartų ugdymas rastų joje pakankamai viltingą atramą. Viskas dar tebelieka uždaviniu ir beveik niekas dar nėra laimėta kaip tai, kas gali būti perteikta iš dabarties. Padėtis juo mažiau yra užtikrinta todėl, kad kova su neigiamosiomis tradicijomis, susidariusiomis ryšium su lenkų bajorijos ir rusų inteligentijos įtaka, dar nėra pasibaigusi.

Šitoje nenusistovėjusioje dar padėtyje visai pateisinama ieškoti mūsų visuomenės gyvenime veiksnių, kurie galėtų įnešti į visuomeninį gyvenimą tam tikro pastovumo ir į kuriuos galima būtų atsiremti einant pažangos keliu. Toks veiksnys Lietuvos gyvenime galėtų būti valstiečių ūkininkų sluoksnis, kuris neabejotinai turi daugiausia nusistovėjusių tradicijų, pastovumo, atsparumo ir patvarumo. Tačiau sykiu reikia konstatuoti, kad šitas pastovumo bei pusiausvyros sluoksnis savo įpročiuose ir susidėjusioje psichologijoje turi taip pat nemaža veiksnių, kurie neleidžia mūsų tautos pažangai pasireikšti stipriau ir pasistūmėti pirmyn su didesniu kuriamuoju užsimojimu. Ne tik pas mus, bet ir visur kitur, smulkus žemės savininkas, kokiu kad yra mūsų tipingas valstietis ūkininkas, turi bendras silpnybes šalia teigiamųjų dorinių savybių. Čia mums terūpi silpnybės, todėl tenka atvirai apie jas ir kalbėti.

Jau minėtas J. Wilbois laiko kaip tik prancūzus mažųjų žemės savininkų tauta, ir šita prasme mes turime su prancūzais daug daugiau panašumo, negu su anglais arba vokiečiais, nors mūsų temperamentas yra artimesnis anglosaksų rasei. Ir štai apie mažųjų žemės savininkų prancūzų psichologiją Willbois sako tai, kas visai gerai gali būti pritaikyta ir mūsų valstiečiams ūkininkams: « Turėdami kovoti su metų netikėtomis atmainomis, jie neturi pagrindo būti dosniais, didžiadvasiais; išmėtyti kaime, jie neturi įpročio jungtis; kai jie patys yra smulkūs savininkai, taip ir jų sumanymai tėra smulkūs, nes jie nedrįsta turėti drąsios iniciatyvos ». Ir iš tikro smulkus žemės savininkas praktiniame gyvenime yra realistas, kuris orientuojasi dažnai visuomeniniame gyvenime materialiniu egoistiniu išskaičiavimu. Jie nepasižymi visuomeniniu drausmingumu, nes visuomeninis kaimo gyvenimas nėra suimtas į tvirtas lytis, kurios reikalauja punktualumo, tvarkingumo, ekonomiškumo laiko atžvilgiu (mat dar čia nesuprantama, kad laikas tai pinigas — kitaip laiko ekonomija tuoj užviešpatautų). Jie yra konservatoriai ne tik gera, bet ir bloga prasme, nes palaiko ne tik teigiamąsias, bet ir neigiamąsias tradicijas ir todėl nėra paslankūs lengvai prisiimti pažangos laimėjimus. Jie, kad ir turi nemaža sveikos išminties, tačiau dažniausiai supranta išmintį kaip paprastą atsargumą, atsisakymą nuo drąsių sumanymų ir plačios bei toli siekiančios iniciatyvos. Pagaliau smulkus savininkas, gyvenęs dar neseniai baudžiavoje ir iki šiolei neįsigijęs kultūros, pasižymi nemažu servilizmu, kuris verčia jį lenktis prieš jėgą bei turtą ir rodyti kumštį, kai jis pats yra įgavęs valios ar praturtėjęs. Taigi ir mūsų tautos branduolys nėra laisvas nuo didelių silpnybių, kurios tramdo pažangą.

Vis dėlto, nežiūrint nelemto paveldėjimo iš praeities ir menko kultūrinio stovio dabartyje, lietuvių tauta ne tik gyvuoja, bet

ir eina atgimimo keliais ir šiaip ar taip organizuoja savo tautinį visuomeninį, valstybinį ir šiaipjau kultūrinį gyvenimą. Tai, reiškia, kad iš kitos pusės lietuvių tautos gyvenime yra dar pakankamai teigiamųjų veiksnių, kurie pajėgia atsilaikyti prieš neigiamuosius praeities ir dabarties veiksnius. Todėl lietuvių tautos stovio įvertinimas gali būti daromas dvejopu matu pagal tai, ar žiūrima, sak buvo galima iki šiolei pasiekti su tomis priemonėmis, kurių pateikė mums praeitis ir tebeteikia dabartis, ar sprendžiama, kas privalo būti arba kas yra apskritai pageidaujama. Vertinant mūsų padėtį pirmuoju matu, negalima būti griežtu pesimistu, nes, objektyviai sprendžiant apie mūsų pasiekimus pagal buvusias galimybes, padaryta yra labai daug. Užtat vertinant mūsų padėtį antruoju matu, negalima būti griežtu optimistu, nes mūsų padėtis nėra toli gražu ideali. Norint ją pagerinti, reikia pasiekti daug daugiau, kaip kad yra padaryta. Tematydamas vien tai, kas padaryta sunkiomis aplinkybėmis, griežtas optimizmas lengvai nustoja reikiamo kuriamojo nusistatymo tolimesnai pažangai. Tematydamas vien tai, kas privalo būti ir ko faktiškai nėra mūsų gyvenime, griežtas pesimistas lengvai praranda sykiu su pasitikėjimu ateitimi ir kuriamąjį užsidegimą. Pirmasis pavojus gresia mūsų pozicijai, antrasis — mūsų opozicijai, prie kurios prisideda ir tie mūsų tautinio atgimimo idealistai romantikai, kurie naiviai tikėjo, jog pakanka Lietuvai laimėti nepriklausomybę, kad ji išsilaisvintų iš visų savo nelaimių ir netobulybių.

Taigi vien teturint aiškų supratimą apie dvejopą mūsų padėties vertinimo matą, galima tinkamai nusistatyti tolimesnės privalomos pažangos atžvilgiu. Tai ypač svarbu suprasti pedagogams, kurie privalo kelti ugdymui aktualių uždavinių, atsižvelgdami vienu ir tuo pačiu laiku į tai, ko trūksta dabarčiai, ir į tai, kas privalo būti ateityje. Ateities gerovė reikalauja kovoti su dabarties silpnybėmis ir ypačiai atsižvelgti į tai, kokių specialių reikalavimų gali iškelti tolimesnė visuomenės pažanga. Apskritai reikia pasakyti, kad mūsų išsivystymo sąlygos padarė tai, kad iki šiolei esame labai silpni visose gyvenimo bei veikimo srityse. Mūsų fizinio gyvenimo aplinkybės neleido mūsų fizinei prigimčiai sudaryti gryną, sveiką, stiprų ir išmiklintą rasės tipą; kultūrinio gyvenimo aplinkybės neleido mums įsigyti didesnės inteligencijos protinio išsilavinimo srityje, žymesnio jautrumo bei tvirtumo dorinio išsiauklėjimo srityje ir subtilaus skonio bei platesnio kuriamojo užsimojimo estetinėje srityje. Taip pat, stokstant kultūros, toli gražu nėra pakankamas nei principialus religinis susipratimas, nei nuoseklus religinis veiklumas net pas tuos žmones, kurie yra ar tik skelbiasi religijos šalininkais. Todėl tam tikra prasme ir fizinis lavinimas, ir protinimas, ir dorinimas, ir estetinimas, ir religinimas yra pas mus aktualūs ugdymo uždaviniai.

Bet čia mums rūpi vien tai, kas yra mūsų tautos ugdyme aktualiausia, atsižvelgiant į mūsų paveldėjimą iš praeities ir į specialius ateities reikalavimus.

Esame jau matę, kad pagrindinę dramą lietuvių tautos gyvenime sudarė ypatingai nenormalūs santykiai tarp šviesuomenės ir liaudies, t. y. tarp vadovaujančios ir vadovaujamos mūsų tautos dalies. Šitie nenormalūs santykiai galų gale buvo mus privedę ir prie tautinio, ir prie visuomeninio, ir prie kultūrinio, ir prie valstybinio suirimo. Yra tad savaime aišku, kad, prasidėjus tautiniam atgimimui, bendru svarbiausiu aktualiu ugdymo uždaviniu yra mums tinkamas inteligentijos, arba šviesuomenės, išlavinimas bei išauklėjimas, nes tradicinės šviesuomenės atskilimas nuo tautinio kamieno, jos praradimas solidarumo jausmų su liaudimi, jos atsisakymas nuo savo kultūrinės misijos šitos liaudies atžvilgiu ir jos nusidėjimas prieš Lietuvos valstybės reikalus buvo katastrofos priežastis.

Tinkamas šviesuomenės lavinimas bei auklėjimas įgauna daug daugiau reikšmės ryšium su tuo, kad atgimusi Lietuvos valstybė yra pasidariusi demokratinė respublika. Man nėra abejojimo, kad demokratinė respublika yra tobuliausia valstybinės santvarkos lytis. Bet sykiu yra lygiai aišku, kad tikrovėje šita tobuliausia lytis tik tiek tėra verta, kiek yra verti žmonės, kurie šita lytimi yra tvarkomi. Todėl pasirodo, kad principiškai tobuliausia valstybinės santvarkos lytis faktiškai yra tik tada geresnė už aristokratinę respubliką arba net monarchiją, jei jos nariai yra sykiu reikiamai išlavinti bei išauklėti. Kitaip tariant, tobuliausia valstybinės santvarkos lytis reikalauja sykiu didžiausio savo piliečių išsilavinimo bei išsiauklėjimo. Be to, reikia dar nusimanyti, kad pati demokratinė respublika, kaipo tokia, savo lytimi dar negali tinkamai piliečių lavinti bei auklėti. Tad ne tik reikia ypatingai susirūpinti demokratinėje respublikoje žmonių lavinimu bei auklėjimu, bet dargi juos lavinti bei auklėti tokiu būdu, kuris labiausiai atitinka šitos valstybės lyties pobūdį. Tiesa, šitas būdas apskritai sutinka su pilnutinio ugdymo sistema, kur laisvas bei sąmoningas apsisprendimas visose gyvenimo srityse ir harmoningas gyvenimo bei veikimo reikalų koordinavimas pagal objektyvius tikslus kaip tik geriausiai atitinka valdymosi bei tvarkymosi būdą demokratinėje respublikoje.

Bet ir labai aukštas bendras masių išsilavinimas bei išsiauklėjimo lygis demokratinėje respublikoje reikalauja dar ir labai aukštos vadovybės, sutelktos geriausių žmonių rankose. Kaip man teko konstatuoti kur kitur, dabartinė demokratizmo krizė kyla iš praktiškai neišspręstos dar problemos — vadovybės sutvarkymo visuomenėje ir tarp kito valstybėje, kad šita vadovybė ir valdžia patektų iš tikrųjų į faktiškai geriausias rankas — geriausias ne tik profe-

sinio pasiruošimo, bet ir bendro išsilavinimo bei išsiauklėjimo atžvilgiu. Demokratizmo krizė bus išspręsta, kai bus sėkmingai nustatytos priemonės, kurios laiduos, kad demokratinėje santvarkoje faktiniais valdžios reiškėjais bei vykdytojais bus geriausieji žmonės. Geriausių žmonių valdžia graikiškai yra vadinama aristokratijos vardu. Išeina tad tam tikra prasme, kad kalbamoji čia problema yra gerai suprasto demokratizmo ir gerai suprasto aristokratizmo sintezės problema.

Taigi demokratinės respublikos klestėjimas pareina iš vienos pusės nuo bendro demokratinių masių kultūringumo, o iš antros pusės — nuo šitų masių vadų kilnumo. Ir reikia pasakyti, kad šita pastaroji sąlyga yra tiek svarbi, kad neklystama teigiant, jog demokratinė respublika tiek tėra verta, kiek verti yra demokratinių jos masių vadai. Dėl šitų aplinkybių reikalas nustatyti deramus santykius tarp liaudies ir šviesuomenės ir tuo pačiu sudaryti tikrą vadovybę demokratinėms masėms yra mums aktualus ne tik mūsų nelemtos praeities atžvilgiu, bet ir tuo atžvilgiu, kokių naujų reikalavimų kelia mums rytojus, kad galėtume išeiti iš šių dienų vadinamos demokratizmo krizės. Būtent ne tik turime kelti bendrą kultūrinį mūsų liaudies lygį, bet tuo pačiu laiku privalome ne mažiau susirūpinti reikalu paruošti jos vadovavimui tikrų vadų, kurie būtų vadais ne dėl atsitiktinių aplinkybių, bet todėl, kad jie iš tikro yra geresni žmonės ir tautiniu savo susipratimu, ir visuomeniniu drausmingumu, ir doriniu vertingumu, ir šiaipjau kultūriniu bei religiniu kilnumu.

Niekas neabejoja, kad plačiosios demokratinės masės privalo būti šviečiamos, lavinamos ir auklėjamos. Visai kitas dalykas su sąmoningu bei sistemingu lietuvių tautos vadovybės ruošimu. Tuo tarpu, kaip matėme, tai yra vienas iš svarbiausių ir aktualiausių mūsų tautos ugdymo uždavinių, būtent tas, kurį pastatė mums mūsų tautinė evoliucija ir kuris sykiu yra pasidaręs aktualus visame pasaulyje ryšium su reikalu suvesti į sintezę teigiamuosius tikro demokratizmo ir tikro aristokratizmo principus.

Paruošti tautai tinkamą vadovybę faktiškai reiškia taip išlavinti bei išauklėti jos inteligentija, arba šviesuomenė, kad ji geriausiai atitiktų pilnutinio ugdymo idealą. Bet čia vėl kyla klausimas, kas šitame ruošime sudaro aktualiausius uždavinius ir kokios yra visų pirma priemonės, kurios privalo pirmiausia šitam reikalui patarnauti.

Ugdant naują inteligentijos kartą, skiriamą svarbiam tautos vadovavimui, dera visų pirma skaitytis su tais veiksniais, nuo kurių pareina šiaip ar taip šito ugdymo vykdymas. Šitokiais veiksniais ir yra šeima, mokykla ir visuomenės santvarkos organai. Todėl ir tautos vadovybės ugdymo reikalas gali būti patenkintas vien tada,

kai šeima, mokykla ir visuomeninės santvarkos organai supras savo ugdomuosius uždavinius ir sugebės juos tinkamai atlikti. Negali būti, pvz., kalbos apie tinkamą vadovybės ruošimą tautai, jei šeimos gyvenimas nėra deramai susitvarkęs ir pakilęs į tam tikrą aukštumą, jei mokykla nesusitvarko pagal paskutinius pedagogikos reikalavimus ir neįgauna patyrusių pedagogų mokytojų, jei pagaliau valstybiniai organai nesupranta reikalo materialiai šelpti ir organizuoti visomis jiems prieinamomis priemonėmis sistemingą tautos vadovybės ruošimą. Tokiu būdu bendras uždavinys paruošti lietuvių tautai reikiamą vadovybę priežastingai yra surištas su trimis smulkesniais uždaviniais, kurie yra lygiai aktualūs. Tai būtent: pirma, šeimos gyvenimo bei auklėjimo sutvarkymas, antra, mokyklos pastatymas reikiamoje aukštumoje tinkamu pedagoginiu personalo paruošimu, trečia, sudarymas valstybės ir kitų visuomeninių organizacijų pajėgomis tokių organizacinių bei materialinių sąlygų, kad tautos vadovybės ugdymas galėtų vykti ko sėkmingiausiu būdu ir ko greičiausiu tempu.

Nelaimei, tenka konstatuoti, kad nei mūsų šeima, nei mūsų mokykla, nei mūsų visuomeniniai organai toli gražu nėra pasiruošę patenkinamai atlikti šituos nusakytuosius uždavinius. Tautinė inteligentiškoji šeima pas mus tėra vien užuomazgoje, mokykla neturi ne tik jokių tvirtesnių tradicijų, bet ir pakankamai kvalifikuotų pedagogų, pagaliau valstybinės valdžios organai nėra dar susidarę pakankamai plataus sistemingai sumanyto plano švietimui tvarkyti ir, tarp kitko, inteligentijai išugdyti visiems mūsų visuomenės ir valstybės reikalams. Yra tad gyvo reikalo padidinti ir sykiu suderinti ugdomąsias šeimos, mokyklos ir visuomeninių organų pastangas. Ypatingas trūkumas tenka konstatuoti šeimos pozicijoje. Tuo tarpu galima visai tikrai iš anksto teigti, kad visos kitos pastangos negalės būti tikrai vaisingos, jei lietuvių inteligentų šeimos gyvenimas nebus susidaręs tvirtų tautinių, visuomeninių, kultūrinių ir religinių tradicijų ir jei šeiminis auklėjimas nebus pastatytas deramon aukštumon. Šia proga negalima pakankamai stipriai pabrėžti mūsų moterų pedagoginiai uždaviniai. Objektyviam sprendėjui negali būti abejojimo, kad vyras yra žymiai mažesniu laipsniu šeimos veikėjas negu moteris. Todėl nuo vyro žymiai mažiau pereina šeimos sutvarkymas ir šeiminio auklėjimo pakėlimas į reikiamą aukštumą. Dėl šitos priežasties lietuvių moterų pasiruošimas, reikalingas šeimos gyvenimui bei auklėjimui patobulinti, yra vienas iš svarbiausių ir aktualiausių mūsų tautos ugdymo uždavinių. Be šito uždavinio pakankamo išsprendimo mes negalime susilaukti geresnės ateities rūpimais mums čia atžvilgiais.

Teigdamas tai, labai kategoriškai ir sąmoningai skirdamas mūsų moteriai žymiausią atsakomybės dalį už šito uždavinio atlikimą, sykiu visai gerai nusimanau, kad paliečiu čia klausimą, kuris maža teranda susidomėjimo pas besiemancipuojančią dabarties moterį. Bet čia mūsų moterys turėtų suprasti, kad išsiemancipavimas nuo nereikalingų varžtų ir įgijimas iš vienos pusės aukštojo mokslo, o iš kitos pusės — lygių su vyrais moralinių bei visuomeninių teisių (kam galima tik pritarti) ne tik nereikalauja atsipalaidavimo nuo savo pašaukimo uždavinių, bet suponuoja tinkamą jiems pasiruošimą ir sąmoningą jiems atsidavimą. Tarp kitko dabartinės Rusijos pavyzdys pakankamai iškalbingai liudija, kad moterų emancipacija ne tik nepriveda prie jokių teigiamų išdavų, bet dar jas pažemina, jei sykiu jos apleidžia šeiminio gyvenimo bei veikimo sritis ir nelaimi savo darbu ir dorinėmis savybėmis pastovios padėties bei pagarbos kaip tik šioje srityje.

Šiais laikais būtų labai svarbu tinkamai suprasti, kad kultūringai organizuotas šeiminis gyvenimas ne tik nėra moteriai pavergimo veiksnys, bet tėra vienintelis kelias į prideramą padėtį visuomeniniame gyvenime, nes šeiminis gyvenimas bei veikimas ne tik yra faktiškai visuomeninio gyvenimo bei veikimo funkcija, bet ir privalo būti atitinkamai vertinamas, nustatant materialinį bei moralinį atlyginimą už visuomenines pareigas. Žinoma, kad visa tai galima būtų pravesti gyvenimo praktikoje, reikia dar nemaža dalykų reorganizuoti šeimos gyvenime ir visuomenės pažiūrose. Bet šitam tikslui kaip tik reikalingas yra sąmoningas pačių moterų nusistatymas šiuo klausimu ir tinkamas jų pasiruošimas šeiminį gyvenimą bei auklėjimą reformuoti ir patobulinti. Čia, aišku savaime, negalima apsieiti be platesnių šeimotyros studijų, kurios duotų galimybės prieiti su moksliškuoju metodingumu prie šeimos organizacijos, vaikų auklėjimo, matrimonialinės psichologijos ir kitokių panašių klausimų. Žinoma, vienos tik teorijos čia toli gražu nepakaks, nes šalia jos reikės turėti ir įgimto takto, ir įsigyto patyrimo. Bet šiaip ar taip dabartinės lietuvės moterys turi prieš save svarbų, platų ir sunkų uždavinį. Nuo šito uždavinio galima nusisukti, bet negalima išvengti istorijos pasmerkimo, jei jis nebus tinkamai arba bent pagal išgales išspręstas.

Nedaug geriau su mūsų mokyklų klausimu. Tuo tarpu jis yra išspręstas labai provizoriniu būdu. Mūsų mokykla ne tik nėra tokia, kokios galėtų reikalauti atgimstančioji tauta, bet nėra taip pat ir tokia, kokios reikalauja dabar pedagogikos mokslas. Jų organizacija iš vienos pusės ir mokymas bei auklėjimas iš kitos pusės reikalauja ne tik patobulinimo, bet ir gilesnių reformų, kurioms turi būti jau nuo šios dienos ruošiami ir eiliniai pedagogai, ir vadai reformatoriai.

Pas mus dar rūpinamasi eiliniais dienos reikalais, bet paprastai visai nesugebama platesniu akiračiu aprėpti būsimų būtinų reformų ir savo laiku joms paruošti drąsios iniciatyvos ir plataus užsimojimo vadų. Šitas trūkumas kaip tik nepritinka visuomenės ir valstybės organams, kurie yra pašaukti dalyvauti šitaip ar taip ugdymo uždavinių tvarkyme ir sprendime. Šiais laikais yra aišku, kad kiekviena mūsų visuomeninio ir valstybinio gyvenimo sritis stinga tinkamai pasiruošiusių tiek bendru, tiek ir profesiniu atžvilgiu organizatorių. Todėl planingas ir toli siekiantis šito reikalo aprūpinimas yra aktualus ugdymo uždavinys atitinkamiems visuomenės ir valstybės organams.

Kai jau nustatyta, kad bendras aktualiausias mums ugdymo uždavinys yra reikiamos mūsų tautai vadovybės išlavinimas bei išauklėjimas ir kad šiuo uždaviniu turi solidariai susirūpinti šeima, mokykla ir visuomenė bei valstybės organai, bus ne pro šalį nustatyti keletą pagrindinių savybių, kuriomis turi pasižymėti vadovaujančioji šviesuomenė, kad ji atsvertų praeities silpnybes ir atitiktų ateities reikalavimus. Kiekvienai teigiamajai mūsų vadų savybei išvystyti turės būti numatomas atskiras ugdymo uždavinys.

Prieš liaudies ir šviesuomenės persiskyrimą, kuris įvyko ryšium su lenkų įtaka mūsų tautiniam, visuomeniniam ir valstybiniam gyvenimui, yra reikalas išugdyti demokratinės respublikos lytyje tokią tautos vadovybę, kad visuomenės vadai ir valstybės vadovai būtų iš tikro geriausi žmonės. Turint toliau galvoje pirmos atgimusios mūsų inteligentijos kartos silpnybes, įgautas ryšium su permanentine rusų inteligentijos opozicija valstybei ir Bažnyčiai, tenka rūpintis visų pirma teigiamosiomis visuomeninės ir šiaipjau kultūrinės kūrybos savybėmis. Tokiomis teigiamosiomis savybėmis kaip tik ir privalo būti, pirma, sugebėjimas lemtai organizuoti profesinį bei visuomeninį darbą, antra, tikras visuomeniškumas, paremtas drausmingumu, teisėtumu ir solidarumu.

Darbo organizacija tiek profesinių užsiėmimų, tiek ir visuomeninių pareigų srityje pas mus yra dar nepaprastai žema. Jei mes norime sutvarkyti savo visuomeninį gyvenimą ir sykiu pakilti gamyboje tiek, kad galėtume konkuruoti su savo kaimynais ir atsilaikyti nepriklausomais ekonominiu, kultūriniu ir valstybiniu atžvilgiu, turime labai rimtai susirūpinti sisteminga darbo organizacija visose tautinio veikimo srityse. Tiesa, tai net nėra šiais laikais vien mums aktualus uždavinys. Labiau kultūringi kraštai, žymiai toliau nužengę darbo organizacijoje, ima vis labiau rūpintis pastatyti tiek profesinio, tiek ir visuomeninio darbo organizaciją ant tikrai moksliškų pagrindų. Kai amerikiečio Taylor ir prancūzo Fayolio teorijos sužadino jau labai rimtų judėjimų darbo organizacijos srityje, mūsų administraciniai valdininkų kursai, kiek man žinoma, nebuvo numatę jokio dalyko,

skiriamo administracinio darbo organizacijai. Nesirūpinimas ir nesidomėjimas šituo klausimu iš dalies išaiškina tai, kodėl mūsų draugijų ir visuomeninių organizacijų gyvavimas taip yra efemerinis, arba nykus, ir taip mažai vaisingas. Prie darbo organizavimo ir administravimo reikėtų eiti su didesniu pasiruošimu ir susipažinus su visų tuo, kas yra pasiekta šitoje srityje kitų kultūringesnių kraštų tiek teorijos, tiek ir praktikos atžvilgiu. Susirūpinimas šituo dalyku turėtų šiaip ar taip reikštis ir šeimoje, ir mokykloje, ir visos visuomenės gyvenime.

Gera darbo organizacija yra jau nebloga visuomeniškumo mokykla. Bet, žinoma, šalia to reikia dar mūsų tautai aiškiai ir sąmoningai susirūpinti visuomeniniu išsiauklėjimu. Drausmingumas, teisėtumas, solidarumas — štai pagrindinės tikro visuomeniškumo žymės, kurių turime įsigyti, jei nenorime suirti galutinai net nesusiorganizavę. Daug galima būtų ir kitomis aplinkybėmis reikėtų pasakyti apie šitų visuomeninių žymių auklėjimą mūsų visuomenėje, — čia turiu beveik pasitenkinti pliku konstatavimu šito svarbaus ir visuomet aktualaus uždavinio. Pridėsiu čia tik tai, kad ta mūsų inteligentijos karta, kuri susiformavo permanentinės opozicijos rusų valdžiai atmosferoje, šituo atžvilgiu negali būti mums pavyzdžiu, nes kuriamasis atgimimo darbas reikalauja visai ne tų ypatybių, kurios susidaro dėl nuolatinės pateisinamos ar nepateisinamos opozicijos. Šitame stovyje kaip tik nesusidaro nei tikro visuomeninio drausmingumo, nei tikro teisėtumo, nei tikro solidarumo. Drausmingumas suvedamas tokiu atveju į drausmės boikotą; teisėtumas tik tiek pripažįstamas reikalingas, kiek jis padeda kritikuoti priešingą poziciją; solidarumas suprantamas kaip išimtinis savo žmonių protegavimas. Tuo tarpu tikras visuomeniškumas, taip reikalingas kuriamuoju gyvenimo bei veikimo tarpsniu, reikalauja, kad visuomeninis drausmingumas būtų suprantamas kaip nuolatinis kuriamasis nusistatymas, panaudojantis visuomenės tvarką bei drausmę teigiamajam veikimui; kad teisėtumas pasidarytų habitualine dispozicija, arba pastoviu nusiteikimu elgtis pagal prigimtosios doros ir įstatymų reikalavimus, pagaliau, kad visuomeninis solidarumas būtų statomas aukščiau visokių privatinių bei partyvinių išskaičiavimų. Nepergalimas egoizmas ir partyvumas visuomeniniame ir valstybiniame darbe yra paprastai nekultūringumo žymės, kuriomis taip dažnai pasižymi kraštutiniai politinių grupuočių sparnai. Prieš privatinį egoizmą reikėtų pastatyti kooperatyvinio veikimo įpročiai, o prieš partyvumo dvasią — tikrasis humanizmas, kuris moka kiekvieną individą gerbti kaip žmogų ir pratęsti teisybės liniją tarp atskirų organizacijų ir visos visuomenės reikalų.

Neabejotina, kad visi šitie aktualūs ugdymo uždaviniai turėtų pirmiausia rūpėti mūsų jauniausios formacijos kartai, kuri pasirinko savo gyvenimo tikslu dvasinį mūsų atgimimą, turintį atsverti ankstesniųjų kartų trūkumus. Kaip sakiau, šiuo metu gresia jai dorinio sumenkėjimo pavojus dėl tos priežasties, kad gyvenimo eiga per anksti pastūmėjo ją į politinį ir visuomeninį veikimą be tinkamo jos pasiruošimo. Bet šitas pavojus yra laikinas ir dalinis. Šiaipjau, atsižvelgiant į jos pasaulėžiūrą, jai tik avienai tėra priimtinas pilnutinis ugdymo idealas, ir todėl ji tik viena tegali sudaryti bendrą pagrindą, ant kurio galėtų būti patenkinamai išspręsti aktualūs mūsų tautos ugdymo uždaviniai.

Čia dera dar priminti, kad šito ugdymo vykdytojams teks dar kovoti su ta mažo žemės savininko psichologija, kuri, jei yra savo vietoje mažame ūkyje, vis dėlto yra per siaura plačioje kultūrinėje kūryboje. Mūsų šviesuomenei ir ypač jos žymesniems vadams pridera kultūrinei kūrybai įsigyti drąsios iniciatyvos ir plataus užsimojimo. Tautų šeimoje mes tik tada tegalėsime garbingai užimti vietą, jei savo kultūrinės kūrybos kilnumu (nesakau — sukurtų vertybių skaičiumi) prilygsime kitoms kultūringesnėms tautoms. Ir tai yra ne tik mūsų garbės, bet ir mūsų gyvybės reikalas. Todėl yra visai aktualus ugdymo uždavinys lavinti mūsų būsimuose vaduose drąsią iniciatyvą ir platų užsimojimą.

Baigdamas trumpą aktualių mūsų tautos ugdymo uždavinių apžvalgą, turiu dar pridurti vieną kitą pastabą, kaip šitiems uždaviniams galima būtų užbrėžti vykdomasis planas bent metodologiniu atžvilgiu. Kiekvienas bet kurių uždavinių planas turi numatyti iš vienos pusės veiksnių, iš antros pusės — priemonių organizaciją. Pagrindiniai veiksniai, kurie galėtų šitam reikalui patarnauti, yra šeima, mokykla ir visuomeniniai bei valstybiniai organai. Kiek šitas reikalas liečia dorinio ir religinio auklėjimo sritį, čia nemaža dar galėtų padėti Bažnyčia. Bet čia gali kilti klausimas, kas daryti, jei visi šitie veiksniai nei iniciatyvos, nei užsimojimo neparodo. Tokiais atsitikimais vienas telieka pradedamasis akstinas, būtent privatinės, t. y. atskirų asmenų iniciatyvos organizavimas. Tokia privatinės iniciatyvos organizacija turėtų pirmuoju savo uždaviniu paraginti pašauktuosius ugdymo veiksnius vykdyti savo uždavinius.

Bet šitas raginimas būtų tikrai vaisingas tik tada, kai sykiu su juo būtų jau nurodomos bent elementarinės priemonės aktualiems uždaviniams atlikti. Todėl iš pat pradžios privatinės iniciatyvos organizacija turėtų pasireikšti tokiomis smulkesnėmis rūpimų klausimų studijomis, kad pašauktiesiems ugdymo veiksniams galėtų būti tiksliai ir aiškiai nurodyti metodai bei priemonės. Ogi kol neturime net kiek suorganizuotos privatinės iniciatyvos, tenka klausimas

judinti atskiriems asmenims su viltimi, kad netrukus ateis mums geresni laikai. Taigi daugiau drąsios iniciatyvos ir plataus užsimojimo.

### 3. Ugdymo objektas, arba auklėtinis

Esu jau baigęs tą bendrosios pedagogikos dalies skyrių, kuriame teko kalbėti apie ugdymo pareigas, tikslus, vertybes ir uždavinius. Tame skyriuje buvo kalbėta apie siekiamąją ugdymo priežastį, arba plačiai suprastą tikslą. Šitam reikalui ypač turėjo patarnauti vedamieji pedagogikos mokslai ir pirmiausia pasaulėžiūros mokslai. Dabar mums tenka pereiti prie ugdomojo objekto, arba prie materialinės jo priežasties, kuriuo yra ne kas kitas, kaip auklėtinis ir lavinamoji bei auklėjamoji jo prigimtis. Tai yra faktiškai ta medžiaga, kuri turi būti pavartota, kad ugdymo tikslas galėtų būti pasiektas. Jos pažinimas yra ne mažiau svarbus, kaip ugdymo tikslo pažinimas, nes šitas pastarasis sėkmingai gali būti vykdomas tik tada, kai veikiamojo objekto pažinimas yra tikrai realus. Veikiamajam ugdymo objektui pažinti tarnauja pagrindiniai pedagogikos mokslai: pedologija, pedagoginė psichologija, eksperimentinė psichologija ir eksperimentinė pedagogika. Nepažinus ugdymo tikslo, negalima žinoti, kur auklėtinis privalo būti vedamas. Nepažinus ugdymo objekto ir ypač auklėtinio prigimties, negalima žinoti, kaip su juo reikia apsieiti, kad jis galėtų būti prie tikslo vedamas.

Kai bendroji pedagogikos dalis statosi tikslu pažinti auklėtinį, galima spėti, kad ji neprivalo daryti dar kartą to darbo, kurį atlieka jos pagrindiniai mokslai. Pedagogika ne tik gali, bet ir privalo pasinaudoti tais duomenimis, kurių pateikia šitie pastarieji apie augančių — brėstančių žmonių išsivystymo dėsnius, jų psichologiją. Ji šitais duomenimis remiasi kaip savo pagrindu, todėl ir mokslus, šitų duomenų pateikiančius, vadiname pagrindiniais. Užtat pedagogika, skolindamasi šituos duomenis iš savo pagrindinių mokslų, panaudoja juos toliau savo tikslams, būtent ji šituos duomenis pritaiko ugdymo tikslams, kad galima būtų nustatyti ugdomajam veikimui normatyvinių dėsnių, arba taisyklių, Tokiu būdu, kai tenka pedagogikos sistemoje kalbėti apie auklėtinį, tai pagrindinių pedagogikos mokslų uždaviniai čia nėra kartojami dėl jų pačių, bet tik tiek ir tik tam, kiek ir kam šito reikalauja normatyvinis pedagogikos pobūdis, liepiąs šituos duomenis sunaudoti normatyviniam ugdomojo veikimo nustatymui.

Einant prie auklėtinio prigimties tyrinėjimo normatyviniu atžvilgiu, reikia visų pirma konstatuoti vienas bendras principas, kuris yra čia orientacijos pradas. Tai būtent konstatavimas dėsnio, kad kiek-

viename veikime veikiamoji medžiaga yra individualizacijos veiksnys. Pvz., inžinierius statytojas turi reikalo su tam tikra statybine medžiaga, leiskime, su medžiu. Šita aplinkybė turės tam tikros sprendžiamos reikšmės ir pastato stiliui, ir išvaizdai, ir paskirčiai, ir patvarumui, ir t. t. Todėl ir inžinierius, turėdamas statydinti namus iš medžio, tam tikru būdu turės su juo apsieiti, tam tikru būdu jį apdirbti, pavartoti ir t. t. Panašiai ir pedagogikos ugdomasis veikimas pareina nuo veikiamosios medžiagos, nes ir ugdymo veikiamoji medžiaga, t. y. auklėtinis ir jo prigimties ypatybės, yra individualizacijos veiksnys.

Tuo tarpu kiekviename auklėtinyje gali būti neribotas skaičius įvairių įvairiausių ypatybių, su kuriomis auklėtojui noromis nenoromis tenka skaitytis ir jas šiaip ar taip derinti su ugdymo tikslais. Taigi, kai kalbama apie ugdymo objektą, kuriuo yra auklėtinis su savo prigimtimi, tyrinėjamos yra pagrindinės auklėtinio ypatybės, pagal kurias ugdomasis veikimas turi būti specializuojamas, nes, kaip sako Grunwaldas, «tam tikras auklėtinio grupės savotiškumas reikalauja savaime tam tikro savotiškumo ir ugdymui». Tokiu būdu bendras principas, su kurio einama bendrojoje pedagogikos dalyje prie auklėtinio tyrinėjimo, skelbia, kad u g d o m a s i s v e i k i m a s t u r i b ū t i i n d i v i d u a l i z u o j a m a s p a g a l a u k l ė t i n i ų y p a t y b e s.

Šitas principas, aišku savaime, kelia auklėtojui pareigą pažinti auklėtinio konkrečią prigimtį, su visomis jo individualinėmis ypatybėmis, o paskui pagal šitas ypatybes individualizuoti ir ugdymo uždavinius, ir priemones, ir metodus. O kadangi moksle turima reikalo ne su konkrečiais individais, bet su bendrais dėsniais, principais, taisyklėmis, tai pedagogikos sistemoje tenka suvesti individualinių auklėtinių visetas į tam tikras tipiškas grupes pagal pagrindines dažniausiai pasitaikančias ypatybes. Šitos pagrindinės ypatybės, išnagrinėtos pedagogikos moksle, palengvina ir auklėtojui darbą, nes jam nurodo, į ką jis turi labiausiai kreipti dėmesį, turėdamas individualizuoti ugdomąjį veikimą.

Pasirodo, kad pagrindiniai skirtumai, pagal kuriuos galima suskirstyti auklėtinių visetas į tipingas grupes, yra: 1. amžius, 2. lytis, 3. individualybė, 4. temperamentas, arba pobūdis, 5. intelektualiniai gabumai, 6. kilmė ir 7. nenormalybės. Tyrinėdama šituos skirtumus, pedagogika papildo bendriausius ugdomojo veikimo principus specialesniais pastebėjimais ir sykiu taiko šituos principus specialioms ypatybėms, kuriomis pasižymi atskiros auklėtinių grupės. Visais šitais auklėtinių skirtumais, arba ypatybėmis, ir teks mums paeiliui susidomėti, atsižvelgiant ypač į jų sąryšį su ugdomuoju veikimu ir

visų pirma į tą principą, kad šitas veikimas turi būti individualizuojamas pagal šituos auklėtinių skirtumus.

Kalbant šituo reikalu apie auklėtinių pagrindines ypatybes, man ne kartą teks pakartoti tos elementarinės žinios, kurios gaunamos iš bendrosios psichologijos, pedagoginės psichologijos, arba pedologijos, ir eksperimentinės psichologijos bei eksperimentinės pedagogikos. Tačiau, kaip galima buvo matyti, šitokis atsitiktinis pasikartojimas turi iš tikrųjų kitokį uždavinį ir kitokį atžvilgį, kurių negali turėti ką tik paminėtieji mokslai.

*a.* Auklėtinio amžius. Visų pirma tad turime susidomėti auklėtinio amžiaus tarpsnių, arba periodų, reikšme ugdomajam veikimui. Čia svarbu atsiminti pirmiausia vienas bendras reikalavimas, būtent: nepamiršti niekados, kad tiek pedagogika, tiek ir pedologija turi reikalo ne su bendrąja suaugusių žmonių psichologija, bet tik tebeaugančių, tebebręstančių. Tuo tarpu tuodu dalyku reikia skirti. Pedagogikos praktika, kuri tai pamiršta ir elgiasi su auklėtiniais tarsi su suaugusiais žmonėmis, labai lengvai gali prasilenkti su savo tikslais. Ugdomajame veikime sėkmingumas pareina ne tik nuo to, kaip ir kas veikia, bet ir nuo to, kas veikiamas ir kaip veikiamas objektas, arba auklėtinis, šitą veikimą priima ir savo prigimtimi, ir ta padėtimi, kurioje jis faktiškai yra. Todėl, auklėtiniui bręstant, privalo būti palengvėle kaitomi ugdymo uždaviniai, priemonės, metodai. Tačiau nėra nei galimybės, nei reikalo ugdymo uždaviniai, priemonės ir metodai keisti iš dienos į dieną, norint žodiškai taikyti individualizacijos principą kiekvienam kad ir mažiausiam augimo-brendimo tarpsniui. Šitam tikslui pakanka brendimo laikotarpis suskirstyti atskirais tipiškais tarpsniais, kurių ribose ugdymo uždaviniai, priemonės ir metodai galėtų būti maždaug pastovūs.

Čia, žinoma, neturiu reikalo gilintis į augimo brendimo amžiaus tarpsnių tyrinėjimą, nes tai yra iš vienos pusės pedologijos, iš kitos — eksperimentinės ir pedagoginės psichologijos dalykas. Mums čia pridera jau skaitytis su tuo augimo brendimo amžiaus suskirstymu į tarpsnius, kuris šitų mokslų yra nustatomas. Tenka tik su pasigailėjimu konstatuoti, kad šitas suskirstymas nėra dar visai griežtai nustatytas ir būtent taip, kad jis būtų visiems vienodu būdu priimtinas. Iš dalies sunkumas čia pareina nuo to, kad beveik kiekviename krašte, ryšium su geografinėmis ir kultūrinėmis aplinkybėmis auklėtinių augimo-brendimo tarpsniai nėra vienodos trukmės. Tarp kitko, nemaža turės darbo mūsų psichologai eksperimentalistai, kol visai griežtai pajėgs nustatyti tipiškas augimo brendimo amžiaus tarpsnių ribas. Tiesa, šiuo tarpu mums čia turi rūpėti gana bendri dalykai.

Nesistengsiu net tvirtai nustatyti ribas atskiriems augimo brendimo tarpsniams, nes tam reikalingi specialūs tyrinėjimai mūsų kraštui. Orientacijos dėlei priminsiu tik, kad paprastai skiriama bent trys augimo brendimo tarpsniai, kurie atitinka vaiką, paauglį ir jaunuolį. Vaikystėje daroma dar skirtumas tarp pirmosios ir antrosios vaikystės. Mes galėtume pirmąją vaikystę pavadinti kūdikystės vardu, kuris, kad ir yra svetimos kilmės, vis dėlto yra įsigyvenęs mūsų kalboje ir gavęs K. Būgos aprobatą. Paauglio tarpsnis, lotyniškai vadinamas adolescentia, kaip tik turi tą ypatybę, kad auklėtinis ypač greitai jame auga. Tai yra greito augimo tarpsnis. Sulig šito greito augimo pabaiga įvyksta lytinis subrendimas ir prasideda jaunatvės tarpsnis. Tiesa, ne visi mokslininkai pedagogai vienodai supranta įvairius tarpsnius ir dar įvairiau nustato jiems ribas amžiaus metais. Žinomas yra Aristotelio tarpsnių apribojimas pagal septynmečius. Tokiu būdu pirmieji septyneri metai yra laikomi vaikystės tarpsniu, antri septyneri metai, t. y. iki 14 metų įskaitytinai, paauglystės tarpsniu, pagaliau treti septyneri metai, t. y. iki 21 metų įskaitytinai, laikomi jaunatvės tarpsniu. Šito suskirstymo, gana patogaus daugeliu atžvilgių, laikosi ir Grunwaldas. Reikia betgi pastebėti, kad jis yra gana dirbtiniu būdu nustatytas ir todėl neturi visai realios reikšmės, nustatant tikrus skirtumus tarp atskirų augimo brendimo tarpsnių.

Dėl šitos priežasties tenka ypač atsižvelgti į paskutinius eksperimentinės psichologijos duomenis, kurie yra gauti, remiantis objektyviniais stebėjimais ir tiksliais konstatavimais. Tokiu būtent būdu garsusis Ženevos universiteto profesorius Claparède yra nustatęs šitokius augimo brendimo tarpsnius:

1) pirmoji vaikystė, arba kūdikystė berniukams nuo 0 iki 7, mergaitėms nuo 0 iki 6-7 m.
2) antroji vaikystė, berniukams nuo 7 iki 12, mergaitėms nuo 7 iki 10 m.
3) paauglystė » » 12 » 15, » » 10 » 13
4) lytinis subrendimas, arba jaunystės pradžia, berniukams nuo 15 iki 16, mergaitėms 13 iki 14.

Šitoks augimo brendimo suskirstymas nėra toli gražu vienintelis šiais eksperimentinių tyrinėjimų bei bandymų laikais. Pateikiu čia jį kaip vertą susidomėjimo. Žinoma, norint šitą suskirstymą pritaikyti mūsų klimatui ir kultūrinio gyvenimo aplinkybėms (pvz. higieninio gyvenimo ir fizinio lavinimo sąlygoms), reikėtų nusakytų tarpsnių ribas pakelti kiek aukštyn, kadangi Šveicarija ir savo klimatu, ir savo kultūrinio gyvenimo aplinkybėmis pralenkia mūsų kraštą. Vis dėlto skirtumas neturėtų pasidaryti labai žymus.

Priminęs augimo brendimo amžiaus suskirstymo klausimą keliais pavyzdžiais, turiu pereiti prie dalykų, surištų su ugdomojo veikimo individualizacija pagal augimo amžiaus tarpsnius. Pirmas bendras dalykas yra reikalavimas, kad tarp augimo brendimo tarpsnių ir ugdymo ypatybių būtų harmoningo atitikimo. Tai reiškia, kad ugdymo uždaviniai, priemonės ir metodai turi būti individualizuojami pagal šituos tarpsnius, atsižvelgiant į jų vidines ypatybes. Reikia būtent visuomet skaitytis su tuo faktu, kad einatis į subrendimą auklėtinis yra nuolatinio vyksmo padėtyje: jis, taip sakant, nuolat tampa, eidamas nuosekliai nuo galimybių, kurių jam užbrėžia prigimtis, prie tikslų, kurių jam kelia subrendimas. Šitas dinaminis, bet ne statinis auklėtinio stovis yra labai reikšmingas ugdymo atžvilgiu. Juk ugdymas kaip tik turi šitą nuolatinį vyksmą paskatinti, orientuoti, vadovauti ir panaudoti fizinio bei dvasinio subrendimo tikslams siekti. Jei ugdymas yra suprantamas kaip išorinis apipavidalinimas auklėtinio su pagalba pašalinių priemonių ir dirbtinių metodų, juo yra daromas prievartos darbas, kuris labai lengvai gali sugadinti auklėtinį visam gyvenimui. Bet iš kitos pusės ne mažiau pragaištingas gali būti supratimas ugdymo, kaipo pasyvaus tarnavimo auklėtinio užgaidoms. Ugdymas visuomet privalo būti auklėtojui aktyvus nusistatymas, ir todėl net tada, kai jis stengiasi sužadinti auklėtinio savarankišką veiklumą ir kai išoriškai jis atrodo pasyvus. Žodžiu tariant, ugdyme turi susiharmonizuoti, t. y. susiderinti iš vienos pusės tas vyksmas, kuriam yra palenktas auklėtinis savo augime brendime, su tuo veikimu, kuriuo auklėtojas stengiasi anam vyksmui vadovauti. Ir štai, norint tuodu dalyku suderinti ir organiškai sutapdyti, reikia visų pirma nusimanyti apie auklėtinio augimo brendimo ypatybes ir apie reikalą sugebėti tinkamai prie jų prisitaikyti.

Šito reikalo šviesoje visai netuščias yra Claparède'o pasistatytas klausimas, kam tarnauja vaikystė. Nekeliant šito klausimo, galima žiūrėti į vaiką tik tuo atžvilgiu, kad jam trūksta to išsivystymo ir patyrimo, kurie charakterizuoja subrendusį žmogų, ir paskui atitinkamai su juo elgtis. Bet galima ir pedagogui net privalu žiūrėti į vaiką kitokiu atžvilgiu, būtent tuo, kad vaikas yra vaiku kaip tik todėl, kad jis yra kandidatas į subrendusį žmogų: jis yra mažas, kad taptų didelis. Pirmas atžvilgis konstatuoja vaiko trūkumus ir, taip sakant, vertina jį neigiamai. Antras atžvilgis konstatuoja vaiko buvimo tikslingumą ir vertina jį, taip sakant, teigiamuoju būdu. Šito atžvilgio šviesoje vaiko gyvenimas bei veikimas pasidaro reikšmingas kaip turintis tikslingumo linkmės.

Taip, pvz., jei paimsime iš vaiko veikimo tokią savaimingą apraišką, kokia yra žaidimas, tai pamatysime, kad tikslingumo

atžvilgiu šita apraiška yra labai reikšminga. Neigiamuoju atžvilgiu vaiko žaidimas gali būti vertinamas kaip nerimtas darbas, nevertas ypatingo dėmesio. Teigiamuoju atžvilgiu vaiko žaidimas yra jau vertinamas visai kitaip, būtent šiaip ar taip nusimanoma, jog vaikas žaidžia tam, kad galėtų — sąmoningai ar nesąmoningai, tai jau kitas dalykas, — tapti subrendusiu žmogumi. Šitokis teigimas išsyk gali pasirodyti paradoksalus, bet iš tikrųjų jis toks nėra. «Visos žaidžiamosios vaiko apraiškos, — sako Claparède, — pasirodo esančios pasiruošimo priemonės tolimesniam gyvenimui, arba augimo veiksniai... (o iš kitos pusės) kiekvienas žaismas yra apraiška reikalo veikti, norint pasiekti pasitenkinimo tuojau ir tiesioginiu būdu. Vaikas, tiesa, nenusimano, kad žaisdamas jis dirba ateičiai, kaip kad apie tai nenusimano ir suaugęs žmogus, besitobulindamas ir bepapildinėdamas savo trūkumus»... «Žaidimas, kaip bet kuris savaimingas gyvos esybės veikimas, tėra vien pasireiškimas visos šitos esybės nusistatymo išplėsti ir realizuoti savo asmenybę... Laisvas siekimas fiktyvinių tikslų — toks yra tikras žaidžiamojo vaiko pobūdis... Žaidimas turi pareigą leisti individui realizuoti savo aš, išvystyti savo asmenybę, neatidėliojant eiti didžiausio susidomėjimo linkme tuo atveju, kai to negalima daryti atsidėjus rimtiems veiksmams». Štai kokia prasme vaikas žaidžia, kad taptų didelis, ir kokia prasme jis žaisdamas dirba ateičiai.

Panašiai yra ir su tuo, kad vaikas pamėgdžioja suaugusius žmones. Pamėgdžiojimas yra viena iš sėkmingiausių priemonių įsigyti tų funkcijų, arba pareigų, kurios yra reikalingos žmogaus gyvenimui. Pasirodo net, kad vaikas pamėgdžioja kaip tik tai, kas jam svarbu pamėgdžioti savo išsivystymo atžvilgiu. Panašiu, pvz., būdu pamėgdžiodamas girdimus žodžius, vaikas pramoksta kalbėti. Todėl ir galima pasakyti, kad vaikas pamėgdžioja tam, kad taptų didelis ir kad pamėgdžiodamas jis dirba ateičiai.

Nustačius šitokią žaidimo ir pamėgdžiojimo prasmę, Claparède sako: «Vaikystė skiriama žaisti bei pamėgdžioti. Vaikas yra vaikas ne todėl, kad jis neturi patyrimo, bet todėl, kad jis turi prigimto reikalo įsigyti šito patyrimo. Vaikas yra nesubrendęs ne todėl, kad jis nėra didelis, bet todėl, kad vidinis instinktas jį stumia daryti visa tai, kas yra reikalinga, kad jis taptų didelis. Ogi kaip esame ką tik matę, šitas instinktyvinis veržimasis išsivystyti pasireiškia žaidimu bei pamėgdžiojimu».

Visi šitie dalykai yra labai pamokomi pedagogui, kai tenka rūpintis ugdymo individualizavimu pagal augimo brendimo vyksmo ypatybes. Ką, pvz., būtų padaręs auklėtojas, kuris užsimanytų, kad ir su geriausiais norais, apsieiti su vaiku kaip su suaugusiu žmogumi ir atimtų galimybę jam žaisti bei pamėgdžioti? Jis iš tikrųjų

būtų sustabdęs šito vaiko augimo brendimo vyksmą ir gal net padaręs jį nelaimingą visam gyvenimui. Tai būtų įvykę kaip tik todėl, kad auklėtojas nebūtų atsižvelgęs į tuos instinktyvius augimo brendimo polinkius, kurie charakterizuoja beaugantį ir bebręstantį auklėtinį, ir nebūtų jų panaudojęs ugdymo tikslams. Šita prasme nusidėdavo pietizmas, kuris, įsižiūrėjęs į kilniuosius religinio gyvenimo tikslus, nepripažindavo ugdyme žaidimų. Nesiskaitydamas tokiu būdu su augimo brendimo prigimtimi, jis galutinai blogai patarnaudavo tiems religiniams tikslams, dėl kurių jis smerkė žaidimą.

Iš čia jau matyti, kad ugdymas toli gražu nėra spyrimas, kad auklėtinis kaip tik tai dirbtų, ko nori auklėtojas. Auklėtojo norai ne tik gali, bet ir turi būti apriboti tomis ypatybėmis, kuriomis pasižymi įvairūs augimo brendimo tarpsniai. Auklėtojas kaip tik turi visų pirma įžvelgti auklėtinio išsivystyme vidinius instinktyvius polinkius, paskui juos paskatinti tinkama linkme ir pagaliau juos kontroliuoti ir normuoti taip, kaip to gali reikalauti aukštieji ugdymo tikslai. Žinant, pvz., tikrą žaidimo bei pamėgdžiojimo reikšmę, auklėtojui belieka tikslingiausiai bei sėkmingiausiai šituodu veiksniu panaudoti išvystymo bei perteikimo reikalams. Pedagogiškai vedami žaidimai ir pedagogiškai panaudojami pamėgdžiojimai padidina net vaiko susidomėjimą ir tuo pačiu — jų sėkmingumą. O kas svarbiausia, tokiais atvejais ugdytojo veikimas čia sutars su ugdytinio augimo brendimo polinkiais, taip kad pastarasis jausis veikiąs savo noru ir pamėgimu. Šitokis auklėtojo išviršinių pastangų sutapimas su auklėtinio vidinėmis pastangomis yra viena iš sėkmingiausių ugdymo sąlygų.

Prileiskime dabar, kad tas tarpsnis, kuriuo labiausiai pasireiškia žaidimo ir pamėgdžiojimo polinkiai, buvo auklėtojo neišnaudotas ugdymo tikslams. Pvz., auklėtojas nepasirūpino pakeisti primityvias žaidimo ir pamėgdžiojimo priemones tobulesnėmis, neįnešė į žaidimo bei pamėgdžiojimo būdą daugiau tikslingumo ir normingumo, neprižiūrėjo, kad žaidimo bei pamėgdžiojimo linkmė neatsigręžtų prieš teisėtus ugdymo tikslus. Tokiu atveju ne tik liko praleista gera proga teigiamajam ugdymui, bet dar teigiamieji augimo brendimo polinkiai tikriausiai iškrypo iš normalių vėžių ir pasidarė pagedimo veiksniais. Žodžiu tariant, auklėtojui yra tiesioginė pareiga panaudoti kiekvieną augimo brendimo tarpsnį ir visus jo polinkius tam, kas iš jų galima padaryti. « Štai kodėl, — sako William James, — pedagogijoje yra didelis dalykas kalti geležis, kol ji karšta, arba, jei norite, sunaudoti anksčiau atoslūgio entuziazmo bangas, kurios neša auklėtinius įvairiais laikais prie įvairių dalykų ». Dėl šitos priežasties kiekvienas augimo brendimo tarpsnis geriausiai prisiima tik tam tikrą ugdomąjį veikimą, būtent geriausiai atitinkantį jo

instinktyvinius polinkius ir ypatingo susidomėjimo dalykus, kurie lengviausiai sužadina auklėtinių susižavėjimą ir atsidėjimą.

Toks ugdomojo veikimo individualizavimas pagal auklėtinio amžiaus ypatybes yra auklėtojui ėjimas mažiausio pasipriešinimo linkme, kuri todėl turi visuomet daugiausia pasisekimo šansų. Šita mažiausio pasipriešinimo pakraipa reikalauja tik, kad auklėtojas nuolat domėtųsi savo auklėtiniu ir jį suprastų visais jo augimo brendimo tarpsniais. Tuo tarpu šitas auklėtinio supratimas apskritai nėra lengvas dalykas. Visų pirma jis yra sunkus jau todėl, kad kiekvienas auklėtojas turi net nesąmoningo palinkimo statyti save savo auklėtinio vietoje ir todėl yra linkęs taip apie jį spręsti ir tokių kelti jam reikalavimų, kaip jis sprendžia apie save ir kokių reikalavimų jis kelia sau, arba net kaip jis spręstų apie save ir kokių reikalavimų jis keltų sau, įsivaizduodamas save idealiu. Tačiau toks nusistatymas savo auklėtinio atžvilgiu yra iš principo klaidingas, nes auklėtinis turi būti imamas kaip nepasikartojantis individas su visomos savo konkrečiomis ypatybėmis, nekalbant jau apie tai, kad jis turi būti skiriamas į įvairias grupes kaip tam tikro amžiaus auklėtinis, tam tikros lyties, tam tikro temperamento, tam tikrų intelektualinių gabumų ir t. t.

Auklėtinį suprasti pagal jo individualines savybes auklėtojui dažnai kliudo arba vienašališkas auklėtinio pamėgimas, arba vienašališkas pasipiktinimas jo netobulybėmis, kurios beveik neatskiriamai yra surištos su augimo brendimo laikotarpiu, arba reikalavimas sau kokių nors dėkingumo ir pagarbos ženklų, kurių nesugeba reikšti auklėtiniai ir t. t. Šiaip ar taip auklėtojas turi gerai susipažinti su auklėtinio tiek bendra, tiek ir individualine psichologija, kad jis mokėtų daug suprasti, daug dovanoti, daug pakęsti, nenustodamas objektyvaus sprendimo.

Tarp brendimo tarpsnių ypatybių ir ugdymo ypatybių turi būti harmoningo atitikimo. Tai būtent reiškia, kad ugdymo uždaviniai, priemonės ir metodai turi būti individualizuojami pagal šituos tarpsnius, atsižvelgiant į šitų pastarųjų vidines ypatybes. Kitaip tariant, ugdyme turi susiharmonizuoti bei susiderinti iš vienos pusės tasai vyksmas, kuriam yra palenktas auklėtinis savo tarpsniais žengiančiame brendime, su tuo veikimu, kuriuo auklėtojas stengiasi anam vyksmui vadovauti ir jį skatinti. Žaidimo bei pamėgdžiojimo apraiškos kaip tik davė mums progos įsitikinti, kaip auklėtojas turi panaudoti ugdymo tikslams tuos natūralius polinkius, kurie glūdi savaimingose jų pastangose. Todėl paprastas jau tikslingumas auklėtoją tiesiog įpareigoja panaudoti kiekvieną augimo brendimo tarpsnį ir visus jo polinkius tam, kas iš jų galima padaryti. Sykiu reikia nusimanyti, kad toks atskirų savaimingų brendimo vyksmo polin-

kių panaudojimas ugdymo tikslams gali būti visai tikslingai ir pilnutinai padarytas vien tam tikru brendimo momentu, taip kad vieną kartą tokį momentą praleidus, padaromas jau niekuomet visai nebepataisomas nuostolis. Tai galima patikrinti kad ir kalbų moksle. Yra vaikų gyvenime tarpas, kai jis lengviausiai pramoksta ne tik gimtosios, bet ir svetimų kalbų. Nepanaudojus šito gyvenimo laikotarpio praktiniam kalbų mokslui, jau niekuomet negalima taip lengvai ir taip gerai pasisavinti gyvo kalbos aparato, kaip kad tai pasiekiama be didesnių pastangų vaikystės amžiuje. Prileiskime net, kad kas nors vėlesniame amžiuje dideliu darbu įgauna tobulą praktinį kalbos mokėjimą, vis dėlto praleista buvo galimybė pramokti svetimos kalbos be didelių pastangų, kurios galėjo būti panaudotos kitam dar svarbesniam dalykui, t. y. tam tikras nuostolis lieka jau nebepataisomas. Tai, kas čia pasakyta vien apie kalbų mokslą, yra ir su visais kitais laimėjimais brendimo metu. Kiekvienas ugdomojo veikimo tikslas turi tinkamiausią sau laiką, kurį praleidus gaunamas jau nebepataisomas nuostolis. Štai kokia prasme W. James buvo pasakyta, kad pedagogijoje reikia kalti geležis, kol ji karšta, ir kad reikia kiekvienu laiku išnaudoti entuziazmo bangą, kuri neša jaunimą prie tam tikro dalyko. Būtų, pvz., nedovanotina klaida stengtis nukreipti jaunimo dėmesį nuo dalyko, prie kurio jį neša jaunatvės idealizmas, ir sykiu stengtis koncentruoti ugdymą į dalyką, kuris nelabai harmonizuoja su šito laikotarpio ypatybėmis. Tai nebūtų tikslingiausia ir sėkmingiausia ugdymo pakraipa, nes ji neitų mažiausio pasipriešinimo linkme.

Mažiausio pasipriešinimo linkmė reikalauja, kad kiekvienu atskiru augimo brendimo laikotarpiu ugdomasis veikimas būtų koncentruojamas į tuos interesus, į kuriuos jaunimas savaimingai linksta kaip tik šituo laikotarpiu. Žinoma, būtų iš kitos pusės klaidingas kalbamo principo supratimas, jei kas tenorėtų leisti jaunimui užsiimti vien tuo, kas jam patinka dėl savaimingo jo palinkimo. Tai būtų vienašališkumas, kuris negalėtų neigiamai neatsiliepti į visą ugdymo sistemą. Vis dėlto vengti tokio vienašališkumo nereiškia eiti prieš savaimingus teigiamus ir teisėtus jaunimo polinkius, kurie iš esmės yra ne kas kita, kaip savaimingas, prigimtas nusistatymas siekti subrendimo tikslo. Būtent tokia prasme savaimingas ėjimas į subrendimą yra jau ir žaidimas, ir pamėgdžiojimas. Vadinasi, pačioje augimo brendimo prigimtyje yra savaimingų polinkių į subrendimo tikslus, ir todėl, norint tikslingai dirbti ugdomąjį darbą, reikia visų pirma naudotis šitų polinkių pagalba ir, juos įkinkius į darbą, sureguliuoti, sustiprinti ir padidinti jų našumas.

Šitas reikalavimas taip pat pamatuoja vadinamąjį pagaunamąjį ugdymą, kurį Claparède pataria vadinti funkcionaliniu. Funkciona-

liniu, bet ne pagaunamuoju jis pataria vadinti šitą ugdymą todėl, kad ugdyme logiškas kirtis turi būti pastatytas ant prigimtujų augančios brėstančios kartos reikalų, bet ne ant malonumo, kuris plaukia iš atitinkamų veikimo funkcijų, arba pareigų, patenkinimo. Kai yra kalbama apie pagaunamąjį ugdymą, pabrėžiamas eudemonistinis malonumo momentas, o kai kalbama apie funkcionalinį ugdymą, ypatingai pabrėžiamas jo sutarimas su dinaminiais augimo brendimo polinkiais. Tokiu atveju teisingai suponuojama, kad prigimtis sudaro brėstančiame žmoguje tam tikrų reikalų bei geidimų, kurie tikriausiai atitinka pažangų išsivystymą ir kurių tvarkingas patenkinimas, normavimas ir vadovavimas turi įeiti į ugdymo uždavinius. Tiesa, tokiu atveju nereikia niekados pamiršti, kad šalia tikslingų prigimties polinkių nesubrendusiame žmoguje yra jau nuo pat gimimo visa krūva chaotinių užgaidų, nekontroliuojamų instinktų, nesuvaldytos vaizduotės raginimų. Todėl kiekviename ugdyme turi būti šalia skatinimo pareigos taikoma taip pat drausminimo pareiga, kuri turi kovoti su šitomis užgaidomis, instinktais, raginimais tuo pačiu laiku, kai pirmoji turi sutarti su teigiamaisiais brendimo polinkiais.

Jei dabar paklaustume savęs, kuo remiasi teigiamasis augimo brendimo polinkis ir kuo jis pasireiškia brėstančiame auklėtinyje, tai turėtume pasakyti, kad teigiamasis brendimo polinkis remiasi reikalu susižavėt tam tikra gėrybe ir kad jis pasireiškia visų pirma susidomėjimu šita gėrybe. Pvz., fizinis organizmas augimo bei brendimo laikotarpiu jaučia visai suprantamą reikalą judėti (K. Būga net žodį « vaikas » išvesdavo iš žodžio « veikus », kas reiškia čia « vikrus »). Reikalu judėti kaip tik remiasi brėstančio žmogaus palinkimas į judesį, ogi sykiu kaip pirmutinė šito polinkio apraiška atsiranda ypatingas susidomėjimas judomaisiais žaidimais ir sportiniais judesiais. Pagal tai fiziniam lavinimui ir tenka visų pirma atsiremti į šitą reikalą, ir į šitą polinkį, ir į šitą susidomėjimą kaip tik tuo laiku, kai visi šitie veiksniai leidžia save patirti su didžiausiu gyvumu.

Elgtis panašiu būdu ugdomajame veikime reiškia didinti auklėtinio gyvybės įtampa ir tuo pačiu ruošti jis prie subrendusio gyvenimo tikslų. « Gyventi, — sako Claparède, — reiškia bet kuriai būtybei veikti kiekvienu momentu didžiausio susidomėjimo linkme ». Funkcionalinis ugdymas tuo ir yra vaisingas auklėtinio gyvenime, kad jis eina didžiausio susidomėjimo linkme, t. y. kad jis yra gyvastingas. Kai kalbama apie tai, kad ugdymas turi būti individualizuojamas pagal atskirų augimo brendimo tarpsnių ypatybes, faktiškai yra reikalaujamas funkcionalinis ugdymas, kuris turi atsižvelgti į specifinius atskirų augimo brendimo tarpsnių reikalus, polin-

kius, susidomėjimus. Ir štai turime prieš save uždavinį bent bendriausiais bruožais patirti, koks privalo būti funkcionalinis ugdymas atskirais augimo brendimo laikotarpiais, arba, kitaip tariant, į kokius augimo brendimo polinkius ugdomasis veikimas turi ypatingai atsiremti ir visų pirma atsižvelgti, nuosekliai sekdamas atskirus augimo brendimo tarpsnius, t. y. kūdikystę, vaikystę, paauglystę ir jaunatvę. Sprendžiant šitą uždavinį, tenka atsižvelgti atskirais augimo brendimo tarpsniais į tuos interesus, kuriais susidomėjimas kiekvienu augimo brendimo laikotarpiu pasiekia savo kulminacinės įtampos. (NB. Reikalas kunigams susipažinti su vaikų ir jaunuolių išsivystymu !).

Jeigu dabar imsime pirmosios vaikystės, arba kūdikystės, tarpsnį, t. y. berniukų pirmuosius septynerius metus ir mergaičių pirmuosius šešerius metus, tai turėsime įsitikinti, kad šituo tarpsniu įvyksta : 1. greitas kūno augimas nuo 50 iki 110 cm, 2. fiziologinis organizmo stiprėjimas, 3. išviršinių juslių aparato išsivystymas, 4. vidinių jauslių aparato išsijudinimas ir 5. jausmų gyvenimo įsigalėjimas. Kalbėti čia apie laisvos valios ir sąmoningo proto veikimą tikra tų žodžių prasme būtų dar per anksti. Nurodytos išsivystymo tendencijos tuo tarpu įgalina spręsti, kur glūdi pagrindiniai kūdikio interesai šituo laikotarpiu ir kokie atitinkamai yra pagrindiniai jo susidomėjimo dalykai. Kūno augimas ir fiziologinis organizmo stiprėjimas reikalauja judesio ir todėl sužadina kūdikyje susidomėjimą motoriniais, arba judomaisiais dalykais. Juslių aparato išsivystymas reikalauja perceptyvinių, arba nuvokiamųjų, patyrimų. Iš čia kūdikio susidomėjimas išviršinėmis konkrečiomis daiktų bei apraiškų ypatybėmis. Vidinių jauslių aparato išjudinimas reikalauja jau tam tikro atsigręžimo nuo išorinių įspūdžių į vidaus gyvenimą, nes jauslių veiklumas pasireiškia su dėmesio pagalba. Iš čia kyla pamėgimas dalykų, kurie sužadina įdomias atminties asociacijas ir vaizduotės veikimą. Pagal šitą ėjimą nuo juslių prie jauslių gyvenimo jausmingumas iš grynai juslinio pasidaro labiau vidinis. Ir apskritai per kūdikystės tarpsnį išsivystymo linkmė eina nuo grynai fiziologinių organizmo funkcijų, arba pareigų, prie išviršinių juslių veikimo, paskui nuo šitų pastarųjų — prie vidinių jauslių gyvenimo, taip kad atsiranda jau mažiau ar daugiau turtingas jausmų gyvenimas. Pažymėsiu dar čia, kad kiekviena nauja išsivystymo apraiška neišskiria ankstesnių apraiškų, bet kaip tik remiasi jomis visomis. Galima net pastebėti, kaip kūdikio gyvenimas per laiką nuolat komplikuojasi : pirmais gyvenimo metais kūdikis labiausiai gyvena fiziologiniais reikalais. Antrais ir trečiais gyvenimo metais kūdikis jau labiau gyvena išviršinėmis juslėmis. Sustiprėjus fiziologinėms organizmo

pareigoms ir išorinių juslių aparatui, nuo 4 iki 7 gyvenimo metų ypatingai išsivysto vidinių jauslių aparatas ir jausmingumas.

Kyla klausimas, į ką visų pirma turi kreipti dėmesį funkcionalinis ugdymas, t. y. ugdymas, besiremiantis labiausiai prigimtųjų funkcijų skatinimu teigiamąja išsivystymo linkme. Nesunku po to, kas buvo pasakyta apie bendrą principą, įspėti, kad pirmaisiais gyvenimo metais geriausias ugdymas yra griežta kūdikio maitinimo ir globojimo higiena, kuri normuoja fiziologinio gyvenimo eigą. Kalbėti čia apie auklėjimą tikra to žodžio prasme dar per anksti, nes čia svarbiausia fiziologinių pareigų tvarkymas ir, be kitko, vengimas įskiepyti kūdikiui blogų įpročių. Jei kūdikis yra racionaliai, t. y. tvarkingai, sistemingai ir higieniškai maitinamas ir globojamas, tai paprastai susidaro daugiausia šansų, kad jo pirmutinio išsivystymo eiga ir nesudarys didelio vargo tėvams. Bet pakanka griežtai neprisilaikyti higienos reikalavimų kūdikio maitinime, globojime ir švariame užlaikyme, kad jo gyvenimas pasidarytų tėvams vargų šaltiniu. Tai dar būtų mažiausia, jei sykiu su tuo paprastai neįrtų bet kuri tvarka kūdikio ugdyme, kas nuo pirmųjų kūdikio gyvenimo dienų gali įdiegti jam netikusių įpročių, kurie gali atsiliepti jo viso gyvenimo eigoje. Pvz., pakankamai penimas kūdikis, įpratintas nuo pat gimimo prie racionaliai nustatytos maitinimo tvarkos, visai nereikalauja iliuzijų, kad jis yra nuolat penimas, kišant jam į burną žinduką. Tuo tarpu jei toks įpratimas sudaromas, tai tuo pačiu sudaromas kūdikio palinkimas nežinoti nei saiko, nei laiko valgyme, kitaip tariant, sudaromas palinkimas persivalgyti. Ir reikia žinoti, kad toks palinkimas, vieną kartą susidaręs, niekados veltui žmogui nepraeina. Jei dar prie to pridėsime oro rijimą ir seilių aparato funkcionavimo nereikalingą dirginimą, tai pamatysime, kad toks mažas ir taip plačiai paplitęs dalykas kaip žindukas gali turėti neproporcingai didelės neigiamos reikšmės žmogaus gyvenime. Taigi pirmais kūdikio gyvenimo metais tėra reikalinga vien tvarkinga fiziologinių polinkių dresūra, griežtai prisilaikanti higienos reikalavimų.

Sudėtingesnis pasidaro ugdymas, kai antrais ar trečiais gyvenimo metais ima reikštis kūdikio didesnis susidomėjimas jusliniais patyrimais. Šituo laiku kūdikis jau geriau apvaldo savo kūno narius ir ima geriau naudotis kalbos aparatu. Jame stiprėja sugebėjimas pastoviau, nors vis dar pasyviai, domėtis aplinkiniu pasauliu, nes šituo laikotarpiu ima smarkiau veikti juslių aparatas ir ypač regėjimo ir klausos funkcijos. Su klausos juslių išsivystymu kaip tik yra surištas kalbos aparato apvaldymas, kuris dabar įvyksta nepaprastai greit ir sėkmingai. Tiesa, kūdikis dar nesugeba įsigilinti į tikrą žodžių prasmę, nes šiuo tarpu jis teturi vien ypatingo pamėgimo garsų deriniams ir jų kartojimui. Šita aplinkybė turi būti gerai panau-

dota kaip primityvus, bet sykiu labai svarbus pagrindas taisyklingam ir mikliam gimtosios kalbos pasisavinimui. Vienu laiku su juslių aparato veiklumu išsivysto kūdikyje žemesni elementariniai jausmai, surišti su jusliniais dalykais, pvz.: geidimas, pyktis, egoizmas, baimė ir t. t. Žodžiu tariant, antrais ir trečiais gyvenimo metais kūdikis labiausiai susidomi jusliniais interesais, kuriuos jis subjektyviai įvertina pagal tuos įspūdžius, kokių įgauna iš savo patyrimo. Žinant tai, galima jau spręsti, kokia linkme turi eiti funkcionalinis ugdymas. Būtent jis turi remtis juslinio patyrimo veikdymu, pvz., tam tikrais žaidimais, kuriuose šalia judėjimo galėtų reikštis regėjimo ir girdėjimo juslės. Tikslingas bei sumanus absorbavimas kūdikio dėmesio ir energijos kaip tik einant šita linkme laiduoja, kad neigiamosios šito tarpsnio apraiškos turės ko mažiausia progos iškilti aikštėn ir sudaryti įpročius. Vis dėlto ir čia, šalia išvystomojo funkcionalinio auklėjimo, tenka dar vartoti represyvinio drausminimo priemonės, kurios neleistų įsigalėti tokiems kūdikio jausmams, kaip egoistinis geidimas, pyktis, baimė, žiaurumas ir t. t. Todėl jau šitame ankstyvame kūdikio amžiuje yra neleistinas nei gąsdinimas, nei erzinimas, nei pataikavimas egoistiniams jausmams, žodžiu tariant, nepaisymas to, kokie įpročiai susidaro kūdikyje. Jei kūdikiui leidžiama daryti visa, ko jis nori, ir visa dovanojama tik todėl, kad jis mažas, tai klystama ne tuo, kad nelaikoma jo blogu, bet tuo, kad leidžiama jam susidaryti blogus įpročius. Šitame amžiuje iš tikro joks kūdikis nėra nei blogas, nei geras, nes joks iš tokių kūdikių nesugeba dar savęs kontroliuoti ir būti atsakingas už savo pasielgimus. Bet kaip tik todėl už tokius kūdikius yra atsakingi jų tėvai, t. y. peiktini, kai jie leidžia susidaryti blogiems įpročiams, ir girtini, kai jie pasirūpina iš anksto sudaryti gerų įpročių, kurie paskui pačių auklėtinių turi būti įsisąmoninti ir sustiprinti.

Kai kalbama apie represyvines drausminimo priemones, vartotinas tokiame kūdikio amžiuje, t. y. antrais ir trečiais gyvenimo metais, visai dar nėra reikalo turėti čia galvoje kūdikių mušimas. Jei kūdikis iš vienos pusės randa pakankamą patenkinimą teisėtiems prigimtiems savo išsivystymo polinkiams, o iš antros pusės nėra tvirkinamas kad ir tiktai tuo, jog jam leidžiama susidaryti blogų įpročių, tai visuomet pakaks, turint bent minimalinį taktą ir nusimanymą, autoritetingos sugestijos arba ko daugiausia (daugių daugiausia) lengvų baudžiamosios drausmės priemonių, kad jis galėtų būti sėkmingai vedamas prie teigiamųjų ugdymo tikslų. Racionalios drausmės taikymas šituo juslinio gyvenimo tarpsniu turi labai didelės reikšmės visam vėlesniam auklėtinio gyvenimui.

Vyresnis kūdikystės tarpsnis, t. y. berniukų 4 — 7 metai ir mergaičių 4 — 6 metai, kaip sakyta, komplikuojasi vidinių jaus-

lių aparato stiprėjimu ir ypatingu veiklumu. Yra tai tarpsnis, kartais vadinamas paklausų (klausimų) amžiumi. Įdomu pažymėti, kad jei šitame amžiuje įvyksta žymus vidinio gyvenimo pagilinimas, tai išviršinis kūno augimas tampa kiek lėtesnis. Tai būtent laikas, kai kūdikis pirmą kartą pajunta savyje gilesnį vidaus gyvenimą ir, tarsi nustebęs, ima su įdomumu reaguoti į pasaulio apraiškas, kas jau reikalauja tam tikro aperceptyvinio darbo jo psichikoje. Tam reikalui jau žymiai išsivysto jo atmintis, remiantis juslinėmis asociacijomis, ir atgaminamoji vaizduotė. Šalia šitų jauslių pabunda tokie teigiamieji gilesni jausmai, kaip gėda, užuojauta, pagarba ir kiti altruistiniai jausmai. Vyresniame kūdikystės amžiuje funkcionalinis ugdymas turi pakankamai žadinti iš vienos pusės kūdikio vaizduotės smalsumą, kuris yra stiprus priešmokyklinio išsilavinimo veiksnys, o iš antros pusės — jo teigiamuosius jausmus, kurie yra pirmutinio jo dorinio išsiauklėjimo akstinas. Prileiskime, kad auklėtojas, nesuprasdamas tikros kūdikio smalsumo reikšmės, stengiasi represyviniu būdu jį užstelbti ir sykiu nepagerbia bei nepaskatina tokių teigiamųjų jausmų, kaip gėdos arba altruizmo. Tokiu atveju, būtų pakertamas visam laikui juslinis tiek išsilavinimo, tiek ir išsiauklėjimo pagrindas, nes pagal genetinę tvarką protinio pažinimo negali įvykti be atitinkamo ankstyvesnio juslinio pažinimo ir negali būti lengvo bei sėkmingo dorinio apsisprendimo be pagalbos dorinių jausmų, kurie yra teigiami akstinai šitokiam laisvam apsisprendimui. Taigi funkcionalinis ugdymas turi reikalo kalbamuoju laikotarpiu ypatingai atsižvelgti į vidinių jauslių lavinimą ir į teigiamųjų dorinių jausmų auklėjimą. Pirmam reikalui gali tarnauti tinkamas atsakinėjimas į kūdikio klausimus, paaiškinimas patiriamųjų apraiškų ir paakinimas jų savybėmis, taip pat sudėtingesni žaidimai, reikalaujantys didesnio vaizduotės gyvumo, reikiamai apstatyta aplinkuma, pvz., vaikų darželis su visomis jo priemonėmis, toliau įdomūs pasakojimai, ne tik lavinantys vaizduotę, bet ir auklėjantys dorinius jausmus, apskritai — patenkinantis jausmus apsiėjimas su šito laikotarpio vaikais. Žodžiu tariant, jauslių lavinimas yra šituo laikotarpiu pagrindinis dalykas.

Iš kitos pusės bus vienašališkas šito laikotarpio supratimas, jei vietoje sveiko ir tvarkingo jauslių bei jausmų puoselėjimo bus neribotai kiršinama ir niekuo nevaržoma vaizduotė ir jei bus siekiama jausmų egzaltacijos ir nepateisinamo jausmingumo ar sentimentalumo. Nesuvaldoma vaizduotė ir nerealus sentimentalumas kaip tik liudija tai, kad vaizduotės ir jausmų kultūra nebuvo sykiu palenkta tam tikram drausminimui.

Apie visą kūdikystės, arba pirmosios vaikystės, laikotarpi, reikia pažymėti, kad šituo laiku kūdikis pasižymi nepaprastu plastiš-

kumu, t. y. kad jis labai lengvai pasiduoda įtakoms iš šalies, ugdymo sugestijoms, apipavidalinančiai jo įtaigai. Tai yra todėl tasai ugdymo tarpsnis, kuris kartais yra vadinamas statiniu, nes auklėtinis lengvai pasisavina ir ištikimai išlaiko savyje tai, kas jam yra įspaudžiama ugdomuoju veikimu. Čia dar jokia prasme negalima kalbėti apie sąmoningą lavinimąsi bet auklėjimąsi, nes tam reikalingas tam tikras proto ir valios tamprumas, tam tikras vidinis dinamizmas, kuris tik kiek vėliau atsiranda išsivystančiame auklėtinyje.

Jei kūdikystės tarpsnis tarnauja bendrų organizmo ir psichikos pareigų išsivystymui ir todėl kūdikio yra susidomima visais dalykais, su kuriais jam tenka susidurti, tai antrojoje vaikystėje jau įvyksta funkcijų specializacija pagal susidomėjimą tam tikrais specialesniais dalykais. Todėl antrosios vaikystės tarpsnis, kuris pas berniukus trunka nuo 8 iki 12 metų ir pas mergaites nuo 7 iki 10 metų įskaitytinai, yra vadinamas specialiųjų ir objektyvesnių interesų tarpsniu. Tai reiškia, kad dabar susidomėjimas specializuojasi, telkiasi į tam tikrus daiktus, tam tikrus užsiėmimus, tam tikras problemas. Dabar jau vaikas veikia ne vien tik todėl, kad jis turi reikalo veikti ir jaučia veikime, kaip tokiame, malonumo, bet ir todėl, kad jis yra suinteresuotas savo veikimo tikslu, savo pastangų sėkmingumu, kad jis suvokia jau objektyvų ryšį tarp tikslo ir priemonės. Tiesa, dalykai, kuriais dabar vaikas susidomi kiek specialesniu būdu, yra labai įvairūs, bet čia svarbu ne tiek tai, koks yra jų turinys, bet tai, kaip jis jais domisi ir kas jam juose apskritai svarbu.

Lengva pastebėti, kad antrojoje vaikystėje šitame specialesniame bei objektyvesniame susidomėjime glūdi galimybė vaikui pereiti nuo gryno žaidimo prie funkcionalinio darbo, t. y. prie darbo, kuris būtų atremtas į auklėtinio reikalus, polinkius ir susidomėjimą. Štai kodėl kaip tik šituo augimo brendimo laikotarpiu yra visai tikslinga pratinti vaikas prie sistemingo darbo, žinoma, atsargiai, nuosekliai ir palaipsniui. Šituo laikotarpiu visai tikslingai prasideda mokslo pradžia, kadangi kaip tik dabar pabunda intelektualiniai interesai. Būtent dabar pastovesnis domėjimasis, savo patyrimo analizavimas, vaidinių apvaldymas palengva priveda vaiką prie sąvokų supratimo, atitraukto (abstraktaus) mąstymo ir tam tikros protinės sintezės. Sykiu dorinėje srityje vyksta dorinių jausmų ir motyvų pagilinimas: religinis jausmas, priklausomybės jausmas, teisės ir pareigos pajautimas jau randa šiokį tokį objektyvesnį motyvavimą. Tokiomis aplinkybėmis funkcionalinis ugdymas turės skaitytis su tais specialesniais interesais, kuriais vaikas šituo laikotarpiu sugeba susidomėti. Tai bus labiausiai realūs dalykai, kurie ne tiek reikalauja protavimo, kiek stebėjimo. Todėl vaizdumo principas šituo

laikotarpiu turi būti taikomas lavinimo dalykuose. Kitaip tariant, vaizdingas daiktų mokslas yra šiuo laikotarpiu tinkamiausias, atsižvelgiant į augimo brendimo prigimtą vyksmą. Dorinėje srityje autoritetingas vadovavimas čia jau gali ir privalo net būti objektyviai motyvuojamas, panaudojant tuos jausmus, kurie naujai atsiranda, dorinių pasielgimų motyvais.

Trečias iš eilės augimo brendimo tarpsnis, trunkantis pas berniukus nuo 13 iki 15 metų ir pas mergaites nuo 11 iki 13 metų, pasireiškia visų pirma smarkiu augimu, todėl jis ir yra lotyniškai vadinamas adolescencijos vardu (*adolescere* reiškia priaugti, sustiprėti). Tai yra greito augimo tarpsnis. Fiziologiniu atžvilgiu šitas tarpsnis veda prie lytinio subrendimo, kuris įvyksta jaunatvės pradžioje. Emocionaliniu atžvilgiu jis pasireiškia palinkimu vadovautis jausmais. Taip pat šituo laiku pabunda gilesnis ir gyvesnis estetinis jausmas, solidarumo jausmas, kad ir suprantamas dažniausiai kaip kolektyvinis egoizmas. Apskritai šituo tarpsniu doriniai ir estetiniai interesai yra keliami aukščiau už intelektualinius, bet todėl taip pat dabar vyrauja sprendimų ir vertinimų subjektyvizmas. Dėl šitos priežasties paaugliai lengviau negu kitų tarpsnių auklėtiniai pasiduoda blogoms įtakoms bei įtaigoms. Šitas pavojus dar daugiau didėja todėl, kad per visą laikotarpį auklėtinis vis labiau linksta prie emancipacijos, atsipalaidavimo nuo savo auklėtojų priežiūros ir valdžios, kadangi jam draugų kolektyvas pasidaro vis labiau autoritetingas. Sykiu paauglių interesai, susidomėjimo dalykai vis dažniau koncentruojasi nedaugelyje objektų, kurie labai stipriai, taip sakant, išskiriamuoju būdu paglemžia jų dėmesį, nors ir ne visuomet ilgam laikui. Reikia pasakyti, kad šitokis auklėtinio tipas, kuris tarsi gyvena besiartinančios krizės arba audros nujautimu, yra labai sunkiai auklėjamas ir todėl teisingai gali būti didelio susirūpinimo objektas. Čia ir kyla klausimas, koks turi būti funkcionalinis paauglių ugdymas.

Prileiskime, auklėtojas imtų samprotauti šitokiu būdu: paauglys yra linkęs vadovautis labiau jausmais negu protingais motyvais, taigi reikia jis moralizuoti kaip tik dorinių principų įrodinėjimu; paauglys vertina labiau dorinius ir estetinius jausmus, vadinasi, jam stoksta intelektualinio palinkimo, — taigi reikia šito palinkimo stoka papildyti intensyviu intelektualiniu lavinimu; paauglyje greit auga nepriklausomumo jausmas, taigi reikia jis palenkti ypačiai griežtai drausmei. Šitokis auklėtojo samprotavimas, kuris iš tikrųjų ne retai pasitaiko pas auklėtojus rigoristus, būtų griežtai priešingas funkcionalinio ugdymo reikalavimams ir būtent todėl, kad jis eitų prieš prigimtus auklėtinio augimo brendimo reikalus, polinkius ir susidomėjimo linkmę. Jei šitokis antipedagoginis samprotavimas yra vykdomas ugdyme, jis nereikalingai sukiršina auklėtinį,

užmuša jame individualumą, dezorientuoja savaimingo jo veikimo sritį ir tuo pačiu patį auklėtinį kartais pagadina visam gyvenimui.

Bet iš kitos pusės nebūtų pedagogiškas ir visai priešingas būdas samprotauti: paauglys linksta vadovautis jausmais, — taigi nereikalaukime iš jo nieko kito; paauglys vertina labiau dorinius ir estetinius jausmus negu intelektualinius sumetimus, — taigi atpalaiduokime jį nuo atitraukto intelektualinio darbo; paauglyje greit išsivysto nepriklausomumo jausmas, — taigi nevaržykime jo niekuo ir leiskime jam laisvai pagal savo nuožiūrą elgtis. Šitokis samprotavimas, pritaikytas ugdymo praktikoje, palieka auklėtinį patį sau be vadovaujamosios pagalbos kaip tik tada, kai šita pagalba galbūt yra jam reikalingiausia, nes be jos jis gali lengvai pasijusti jausmų bei instinktų chaose, iš kurio jau gali nebepakilti per visą gyvenimą.

Iš tikrųjų yra dar trečias būdas samprotauti ir elgtis. Paauglys linksta labiau vadovautis jausmais negu protiniais motyvais, kadangi toks yra jo augimo brendimo tarpsnis, — taigi mes, jei ir norėtume, negalėtume šito prigimtojo palinkimo užstelbti. Kas gi lieka daryti? Ogi lieka duoti jo jausmams tiek ir tokio maisto, kiek ir kokio reikia, kad jo elgimasis eitų tinkama vaga, pateisinama protingų motyvų šviesoje. Pastūmėję auklėtinį eiti šita vaga, mes tuo pačiu sudarome jame teigiamojo įpročio, kuris sykiu ir ypač vėliau gali būti paties auklėtinio pateisintas protingais motyvais. Toliau: paauglys labiau gyvena doriniais, estetiniais ir religiniais interesais negu intelektualiniais klausimais. Taigi nedžiovinkime jam be reikalo smegenų sausais intelektualiniais išvedžiojimais, bet užtat duokime jam progos iš tinkamai aiškinamos istorijos ir didžiųjų žmonių biografijos patenkinti savo dorinius interesus ir iš prieinamai dėstomos literatūros — estetinius interesus. Žinoma, mokykloje negalės atpulti ir kiti dėstomieji dalykai, bet ir pastarieji turėtų būti labiausiai pritaikyti paauglio reikalams, polinkiams ir susidomėjimo dalykams. Žodžiu tariant, žinant visus šituos veiksnius, reikia apie juos koncentruoti visus dalykus, kurie turi būti įtraukti į ugdomąjį veikimą. Pagaliau pas paauglį stiprėja nepriklausomumo jausmas, — tegul stiprėja, nes anksčiau ar vėliau jis turi pas žmogų susidaryti, bet užtat tikru auklėtojo rūpesčiu turi būti reikalas šalia nepriklausomumo jausmo žadinti atsakomybės jausmą. Šitam reikalui auklėtojas turi panaudoti paauglio palinkimą į dorinius, estetinius ir religinius interesus, kad jie padėtų auklėtiniui save kontroliuoti bent tuo, kad jis įpranta statytis prieš akis dorinį, estetinį ar religinį idealą. Šitokis idealas, įspaustas į auklėtinio dorinius, estetinius ir religinius jausmus, pasakys jam ne blo-

giau už protą, kas yra darytina ir kas yra vengtina jo gyvenimo atsitikimuose.

Tokiu būdu funkcionalinis ugdymas, nesutikdamas nei su abstraktiniu rigorizmu, nei su praktiniu laksizmu, iš vienos pusės atsižvelgia į prigimtąjį augimo brendimo vyksmą su jo reikalais, polinkiais ir susidomėjimo dalykais, o iš antros pusės neišsižada aukštųjų ugdymo idealų, kuriems jis visuomet stengiasi deramu būdu panaudoti anuos reikalus, polinkius ir susidomėjimo dalykus. Paauglių tarpsniu, kaip matėme, tai yra galima, kai į emocionalinį jų gyvenimą yra nejučiomis sugestyviniu įkvėpimu įvedama tam tikra tvarka, linkmė ir pamėgimas gerų įpročių.

Pagaliau ateina auklėtinio gyvenime jaunatvės tarpsnis, pas jaunuolius 15-16 metai ir pas jaunuoles 13-14 metai. Paprastai jo pradžioje įvyksta lytinis subrendimas, kuris yra jaunimo gyvenime tikra krizė ne tik fiziologiniu, bet ir psichologiniu atžvilgiu. Laimingas šitos krizės išsisprendimas žymia dalimi pareina nuo to, kaip jaunimas buvo auklėjamas adolescencijos tarpsniu. Jei paauglys sumaniai buvo vedamas taip, kad jis galėtų sąmoningai ir lemtai išgyventi kalbamąją krizę, yra pakankamai šansų, kad ir pati krizė nepažeis kiek ilgesniam laikui nei fizinio, nei moralinio jo gyvenimo. Tam ir reikalinga, kad paauglio amžiuje būtų tinkamai išlaikomi funkcionalinio ugdymo principai ir kad būtų lemtai iš anksto atliekamas seksualinis auklėjimas, apie kurį specialiai kalbama per dorinio auklėjimo paskaitas. Dabar man svarbu čia vien nurodyti bendra funkcionalinio ugdymo linkmė paskutiniu ugdymo tarpsniu, t. y. jaunatvės laikotarpiu. Taigi, kaip ugdymas privalo būti apskritai pritaikytas prie prigimtųjų jaunatvės reikalų, polinkių ir susidomėjimo dalykų?

Reikia visų pirma žinoti, kad jaunatvė yra intensyvios vidaus kovos laikotarpis. Iš vienos pusės lytinio subrendimo faktas duoda jaunuoliui labai aiškiai patirti žmogaus priklausomumą nuo materialinio gyvenimo gaivalo, kurio reikalavimai kartais yra labai iškalbingi. Iš kitos pusės nesugadinta jaunuolio siela yra linkusi susižavėti aukštais idealais ir su entuziazmu jiems atsidėti. Iš tikrųjų yra tai pradžia tos kovos, kuri žmogui tenka vesti per visą savo gyvenimą žymiai platesniu mastu ir labiau objektyviu pavidalu. Kai jaunuolis pirmą kartą pajaučia savo būtybėje kovos reikalą, prieš jį faktiškai kyla apsisprendimo reikalas, nuo kurio žymia dalimi pareina visas tolimesnis jo gyvenimas. Ir štai pasirodo, kad gyvenimo tikslingumas stato jaunuoliui pirmo laisvo apsisprendimo reikalą kaip tik tada, kai jame atsiranda didžiausias jautrumas tiek blogiui, tiek gėriui. Teisingai tad pastebi Grunwaldas, kad prieš jaunatvę

stovi sunkus pasirinkimas tarp antžmogio ir pagyvulio (die schwere Wahl zwischen Übermensch und Untertier).

Kova tarp dviejų gaivalų — idealinių pastangų ir juslinių polinkių — ir surišta su ja alternatyva yra charakteringiausia jaunatvės žymė, kuri eina per visas jos apraiškas. Joje slypi jaunatvės ir stiprumas, ir silpnumas. Didžiausia jaunatvės jėga yra savaimingas jos palinkimas į praktinį idealizmą, t. y. į entuziastišką pasiaukojimą ir susižavėjimą visu tuo, kas yra gražu, tikra, gera, kilnu, šventa. Ir reikia visai griežtai pripažinti, kad tas, kas būdamas jaunas nebuvo turėjęs aukštų idealų, iš tikrųjų niekuomet nėra buvęs jaunas psichologine šito žodžio prasme. Maža to, žmogus, nebuvęs jaunas šitokia žodžio prasme ir neturėjęs drąsios iniciatyvos ir plataus užsimojimo ryšium su idealo meile, niekados savo gyvenime negalės sukurti nieko žymaus, nes tas, kas nėra buvęs jaunas, negali taip pat niekados tikrai subręsti ypač didesniems gyvenimo žygiams.

Bet iš kitos pusės tas pats galingas entuziastiškas idealizmas yra jaunimui tam tikro pavojaus proga, kai tenka šitas idealizmas suderinti su realia gyvenimo tikrove. Kalbamasis idealizmas būtent verčia jaunimą racionalizuoti savo reikalavimus ir spręsti bei vertinti visą gyvenimą bei veikimą racionalistinių savo reikalavimų šviesoje. Tuomet pasirodo, kad pasaulis ir žmonės toli gražu nepatenkina šitų racionalistinių, visai teisingų reikalavimų. Be kita ko, paaiški beveik kiekviename gyvenimo žygyje, kad gyvenimas neina protingai nustatyta vaga, kad visose jo konvencionalinėse lytyse yra daugiau įpročių negu protingų motyvų, kad pilko gyvenimo banga neša didžiausią žmonių daugumą pasyvios bandos linkme, kad visuomeninė gyvenimo santvarka toli gražu nėra nei visai racionali, nei visai teisinga ir t. t. Reikia pripažinti, kad jaunasis idealistų jautrumas visai teisingai leidžia jiems nujausti silanas gyvenimo ir visuomeninės tvarkos vietas. Iš čia kyla pasiilgimas idealinių reformų, nuo kurių jau telieka vienas žingsnis į revoliucinį nusistatymą, kai patiriama, kad inertinga visuomenės masė visai nėra paslanki realizuoti idealines reformas ko greičiausiu ir ko racionaliausiu būdu. Galima todėl pasakyti, kad idealistinis įsitikinęs revoliucionizmas yra ne kas kita, kaip reformatoriško jaunatvės užsimojimo apraiška.

Sykiu su šituo revoliucionizmu iškyla aikštėn charakteringa jaunatvei disproporcija tarp idealinio pageidavimo ir faktinio sugebėjimo. Kiek noras yra idealus ir kilnus, tiek sugebėjimas yra silpnas ir nepraktiškas, kai tenka šitas noras realizuoti gyvenime bei veikime. Pasirodo, kad reforma tik tada gali privesti prie teigiamų išdavų, kai prie stipraus idealo jautimo ir veržimosi prie jo prisideda dar realaus gyvenimo pažinimas, kuris leistų parinkti tinkamų priemonių sumaniam, nuosekliam, palaipsniui ir ištvermingai vedamam

idealo vykdymui tikrovėje. Nepakankamas realaus gyvenimo pažinimas iš vienos pusės, o iš kitos pusės nesugebėjimas parinkti visai deramų priemonių jam nuosekliai vykdyti padaro faktiškai tai, kad idealinių reformų reikalas yra kompromituojamas ir kad iš tikrųjų pradeda eiti nors kiek kitaip, bet vis dėlto netobulo pasaulio vaga. Kad taip yra, pakanka keleto pavyzdžių. Revoliucinis jaunimas yra linkęs paniekinti visas konvencionalines gyvenimo lytis, t. y. įprastines formas, kaip neatitinkančias racionalinių reikalavimų, ir sykiu tas pats jaunimas labai lengvai, nekritiškai linksta į tariamąją pažangą, kai ji yra prisidengusi paskutinės valandos sensacija, paprastai vadinama mados vardu ir taip priešinga tikrai pažangai. Panašiai tas pats jaunimas, kuris taip gyvai atjaučia laisvės reikalą savo pirmo apsisprendimo laikotarpiu ir todėl idealizuoja laisvės principą, labai lengvai palinksta paniekinti ir įžeisti laisvę kitaip manančių ir kitaip nusistačiusių žmonių. Dėl tos pačios priežasties šitas jaunimas, taip aukštai vertinąs idealinę visuomenės santvarką, kurios reikalauja, jo supratimu, visuomeninės teisybės jausmas, sykiu taip lengvai įpuola į individualistinį nusistatymą, kai tenka spręsti visuomeninio gyvenimo klausimus.

Žinoma, visi šitokie paklydimai neplaukia būtinai iš jaunatvės prigimties. Tai, kas iš tikro prigimta jaunatvei, yra entuziastiškas pergyvenimas idealo reikalų, o iš kitos pusės aiškus, beveik skaudus patyrimas kontrasto, kurio yra tarp idealo ir gyvenimo. Kas iš jaunimo šitų jausmų nepergyvena, tas iš tikrųjų nėra, kaip sakyta, jaunas psichologine šito žodžio prasme. O kadangi šalia šitų jaunatvės pergyvenimų dažniausiai nesti (nes iš kurgi gali būti!) realaus gyvenimo pažinimo ir sugebėjimo deramai realizuoti idealo reikalavimus, tai atsitiktinai, bet ne iš jaunatvės esmės, atsiranda jaunimo veikime ir laikymesi neigiamų apraiškų, kurios iš tikrųjų yra labiau jaunatvės dvasios nykimas, negu galima būtų tikėtis iš jos užsimojimo. Čia ir kyla klausimas, koks privalo būti funkcionalinis ugdymas jaunatvės laikotarpiu, kad jis panaudotų teigiamuosius jaunimo reikalus, polinkius ir susidomėjimo dalykus ir neleistų jam iškrypti iš nuolat kylančios aukštyn ir stipryn linkmės.

Jei prisiminsime, kaip keitėsi funkcionalinio ugdymo ypatybės pagal atskirus augimo brendimo tarpsnius, tai pamatysime, kad jo evoliucija ėjo maždaug šitokiu būdu: iš pradžios mažiems kūdikiams yra taikoma fiziologinė dresūra pagal higienos reikalavimus, paskui vaikams — psichologinis įpročių auklėjimas, toliau paaugliams — aktyvus auklėjimas emocinės srities su tikslu paruošti juos laisvam apsisprendimui; pagaliau, atėjus jaunatvės tarpsniui, arba apsisprendimo kovai, telieka padaryti perėjimas nuo ugdymo iš auklėtojo pusės prie ugdymosi iš auklėtinio pusės. Dabar aktyvi prie-

žiūra turi būti keičiama pasitikėjimu auklėtinio atsakomybės jausmu, išviršinė drausmė — laisvai ir su įsitikinimu priimta vidine drausme, įsakinėjimas — patarimu, autoritetingas pamokymas — bendru svarstymu pasaulio ir gyvenimo faktų. Ir viso šito kaip tik reikalauja jaunatvės prigimtis, jos reikalai, polinkiai ir susidomėjimo dalykai.

Ir iš tikro, jei jaunatvės tarpsnis yra pirmutinio apsisprendimo metas, tai yra aišku, kad jaunuolis turi būti iš pradžios paruoštas tokiam apsisprendimui, o paskui pastatytas į tokias sąlygas, kad šitas apsisprendimas galėtų įvykti laisvai, su įsitikinimu ir derama teigiamąja linkme. Tokio apsisprendimo negalėtų įvykti, jei auklėtojas norėtų viską spręsti už savo auklėtinį ir neduotų legalios išeities visai teisėtiems jaunatvės reikalavimams. Tokiu atveju auklėtojas arba užmuštų auklėtinio iniciatyvą ir laisvą veiklumą ir tuo padarytų negalimą jo laisvą apsisprendimą, arba taip sukiršintų jį, kad jis nueitų pervartingo revoliucionizmo keliais. Vadinasi, abidvi išeitys būtų neigiamos. Tuo tarpu kaip tik jaunatvėje turi susiformuoti laisva ir galinga asmenybė, kuriai reikalinga yra ir gerai suprastas savo vertės pajautimas, ir iniciatyvos laisvė, ir tam tikras reikiamas veiklumui pasitikėjimas savimi, ir platesnis užsimojimas veikime, ir tam tikras susipratimas pasaulėžiūros dalykuose, ir ypatingai reikiamas susitvardymas žemesnių polinkių atžvilgiu. Ir reikia pasakyti, kad jaunatvės reikalai, polinkiai ir susidomėjimo dalykai kaip tik turi užuomazgoje visų šitų pradų. Savimeilės ir nepriklausomumo jausmas gali būti panaudotas savo vertės ir iniciatyvos reikalams. Noras autonomiškai apsispręsti, savarankiškai valdytis ir elgtis gali būti panaudotas susitvardymo, pasitikėjimo savimi ir platesnio užsimojimo reikalams. Susidomėjimas rimtomis pasaulio bei gyvenimo problemomis gali būti panaudotas pasaulio bei gyvenimo pažinimo pagilinimui ir apskritai tvirtos pasaulėžiūros išdirbimui. Žodžiu tariant, visi uždaviniai, kurių gyvenimas bei veikimas kelia jaunatvės laiku, gali rasti savo realios atramos ir visai savaimingų polinkių jaunimo prigimtyje. Svarbu tik, kad auklėtojas sugebėtų tinkamai suprasti savo uždavinius ir pasidaryti tikru vadovu patarėju jaunimui, kuris iš tikrųjų be taktiško vadovavimo ir išmintingų patarimų negali apsieiti. Tokiu būdu pasirodo, kad auklėtojas per visą brendimo laikotarpį yra pašauktas ne tramdyti prigimtąją brendimo evoliucijos eigą, bet jai vadovauti, ją raginti ir, jei atsiranda reikalo, drausmės priemonėmis neleisti jai iškrypti iš prigimtų jai vėžių.

Susipratęs auklėtojas turi ne paneigti, bet panaudoti aukštiems ugdymo tikslams tą jaunatvės dvasią, kuri yra didelė jėga, taip retai gerai panaudojama gyvenimo tikslams pasiekti. Buvau aną

kartą sakęs, kad žmogus, negyvenęs jaunatvės idealais, niekados negali būti tikrai subrendęs žmogus ir kad toks žmogus nieko tikrai žymaus nepajėgs sukurti savo gyvenime. Šituos teigimus turiu dar sustiprinti keliais atžvilgiais. Ne vienas tariamai realiai nusiteikęs žmogus gali pamanyti, kad taurus jaunatvės idealizmas tėra ne kas kita, kaip iliuzinis vieno gyvenimo tarpo žaismas, kuris negali turėti realios reikšmės viso gyvenimo eigai. Tuo tarpu nieko negali būti labiau klaidingo už šitokį pasakymą. Iš tikrųjų tikslinga žmogaus prigimtis neveltui jaunatvę apdovanoja entuziastišku idealizmu. Jei žmogus neturėtų savo gyvenime tarpo, kur susižavėjimas aukštais idealais ateina savaime iš prigimties polinkių, tai praktinio idealizmo įsigijimas būtų daug retesnis dalykas, kaip yra dabar. Ir dabar, reikia atvirai pripažinti, maža žmonių sugeba išlikti ištikimi savo idealams per visą gyvenimą. Bet jei žmonės neturėtų savo gyvenime prigimtojo idealizmo laikotarpio, t. y. jaunatvės, jų ištikimumas idealams būtų dar rečiau užtinkamas dalykas. O jei dabar paklausime savęs, kas kaltas, kad tiek žmonių, t. y. didžiausia žmonių dauguma, paskęsta pilko gyvenimo pelkėse, tai turėsime iš vienos pusės kaltinti šitą pilką gyvenimą ir apskritai žmonių netobulumą, bet iš kitos pusės turėsime taip pat konstatuoti, kad čia kaltas yra ir pats jaunimas tuo, kad jis nepanaudoja savo laiku jaunatvės dovanų taip, kaip tai pridera daryti. Jei tiek žmonių iš idealinių jaunatvės aukštybių taip staiga nugrimsta į pilko gyvenimo pelkes, tai šitokis puolimas tegali įvykti vien todėl, kad jaunatvės laiku nesiruošiama gyvenimui su visu rimtumu ir nesukuriama savyje tvirtų nusiteikimų, kurių reikalauja gyvenimo kova.

Jaunatvės dovanos iš prigimties yra duodamos ne tam, kad jos būtų bergždžiai išmėtytos jauname pašėlime, bet tam, kad iš jų žmogus pasidarytų viltingą ginklą būsimai gyvenimo kovai. Tai įvyksta tada, kai jaunatvės dovanos stabilizuojamos žmogaus prigimtyje iš pradžios laisvu apsisprendimu, o paskui patvariu lavinimosi bei auklėjimosi darbu. Kad galėtume kiek konkrečiau įsivaizduoti, kaip šita jaunatvės dovanų stabilizacija gali ir turi įvykti, imkime kad ir visuomeninio gyvenimo sritį.

Buvo jau mano sakyta, kad jaunatvės idealizmas dažnai neša jaunimą į reformatorišką revoliucionizmą, kuris, skrajojęs paprastai išsvajotose padangėse, yra priešingybė tam, kuo yra visuomeninis konservatizmas, pasinėręs praktiškajame pasenusių dvasia žmonių realizme bei materializme. Jei jaunasis revoliucionizmas turi savo pusėje visuomeninio idealo meilę ir idealinių reformų reikalo supratimą, tai senasis konservatizmas paprastai turi savo pusėje realinio gyvenimo pažinimą ir praktiškąjį sugebėjimą pasirinkti reikiamas priemones savo gana ribotiems tikslams. Sakoma,

kad pirmasis eina kairėn, antrasis — dešinėn. Jei kas paklaustų, katra iš šitų dviejų linkmių turi eiti jaunimas, norintis tikrai subręsti, t. y. tinkamai pasiruošti gyvenimo tikslams, nepatarčiau eiti nei į kairę, nei į dešinę, nes idealistiškas revoliucionizmas, išlaikytas visam gyvenimui, reiškia visuomeninį nesubrendimą, tuo tarpu realistiškas konservatizmas reiškia dažnai ne tik pasenimą, bet ir supuvimą. Vis dėlto abiejuose yra ir teigiamų pradų: jaunasis revoliucionizmas turi savyje visuomeninio idealo meilę ir surištą su juo reformų reikalo pajautimą, ogi senasis konservatizmas turi savyje gyvenimo pažinimą ir surištą su juo sugebėjimą praktiškai naudotis priemonėmis savo tikslams siekti. Kas gi lieka jaunimui, jei jis neturi eiti nei į kairę, nei į dešinę? Ogi sykiu eiti dviem linkmėm: aukštyn ir gilyn. Eiti aukštyn reiškia geriau pažinti visuomeninio idealo reikalavimus ir stiprinti šito idealo meilę. Eiti gilyn reiškia geriau pažinti realų gyvenimą ir ištirti galimybes bei būdus, kaip šitas gyvenimas nuolat, pastoviai ir nuosekliai galėtų būti reformuojamas pagal idealo reikalavimus.

Jei jaunuolis, per anksti įsipainiojęs į visuomeninį veikimą, ima aklai ginti visuomeninį gyvenimą tokį, koks jis yra su visomis savo netobulybėmis ir neteisybėmis, jis faktiškai per anksti pasensta ir principialiai atsisako eiti tikros pažangos keliu. Jei iš kitos pusės jaunuolis, per anksti įsipainiojęs visuomenėje į revoliucinę akciją, ima griauti visuomeninį gyvenimą, nežinodamas (ir nesugebėdamas), kaip jis iš tikro reikia taisyti, tai jis tikriausia niekados pilnai nesubręs visuomeniniam veikimui. Tikrai bręsti visuomeniniam gyvenimui bei veikimui reiškia stiprinti visuomeninio idealo meilę teisėtumo, solidarumo ir drausmingumo nusiteikimais ir sykiu gilinti visuomeninio gyvenimo apraiškų ir visuomeninio veikimo priemonių supratimą, kad, atėjus laikui dirbti visuomeninį darbą, jaunas žmogus lygiai apsiginkluotų ir idealo meile, ir gyvenimo pažinimu. Tuomet jis nesuklups prieš pirmą gyvenimo pagundą, bet ves savo gilią vagą į geresnę ateitį. Ir taip yra su visomis gyvenimo sritimis, kai jaunimui tenka panaudoti prigimtąsias jaunatvės dovanas būsimo gyvenimo bei veikimo tikslams. Šitos dovanos turi būti fiksuotos jaunimo prigimtyje, arba nusiteikimuose visam laikui ir sykiu atremtos į realaus gyvenimo patyrimą. Tuomet tik galima bus konstatuoti, kad jaunatvės dovanos neveltui buvo duotos jaunimui.

*b.* Auklėtinio lytis. Tyrinėjant auklėtinio išsivystymą auklėjimo bei lavinimo atžvilgiu, paaiškėjo vienas iš svarbesnių pedagogikos principų, kuris reikalauja, kad ugdymas būtų individualizuojamas pagal auklėtinio amžiaus ypatybes. Iš tikrųjų tai yra pritaikymas dar platesnio principo, kuris reikalauja, kad auklėtinio

savotiškumą atitiktų ugdymo savotiškumas, t. y. kad ugdymo priemonės ir metodai būtų individualizuojami pagal individualinius auklėtinio ypatumus. Tiesa, tik gyvas ugdymo menas gali skaitytis su individualinėmis kiekvieno atskiro auklėtinio ypatybėmis. Tuo tarpu pedagogikos mokslas tegali skaitytis vien su tomis individualinėmis auklėtinių ypatybėmis, kurios priklauso ištisoms, mažesnėms ar didesnėms, auklėtinių grupėms. Kaip matėme, tokias auklėtinių grupės susidaro pagal vienodus išsivystymo tarpsnius, ir todėl pagal individualines šitų grupių ypatybes ir privalo būti individualizuojamas visų pirma ugdomasis veikimas. Savaime aišku, kad paskui jau auklėtojas turi skaitytis su atskirų individų ypatybėmis šitose grupėse ir pagal šitas ypatybes dar specialiau individualizuoti ugdymo priemones ir metodus.

Kai dabar tenka mums pereiti prie klausimo, kaip pedagogikos mokslas turi žiūrėti į lyčių skirtumą ugdomojo veikimo atžvilgiu, tai jau negali būti jokios abejonės, kad ugdymas turi būti individualizuojamas pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus. Tai yra bendro individualizacijos principo pritaikymas prie lyčių skirtingumo. Šitas individualizacijos principo pritaikymas prie lyčių skirtumo tiek yra teisėtas ir sykiu neabejojamai reikalingas, kad sunku yra jis aiškiai ir nuosekliai neigti. Užtat kai kyla klausimas, kaip reikia suprasti ugdymo individualizavimas pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus ir kaip šitas individualizavimas privalu vykdyti praktiškai, atsiranda tiek daug nesusipratimų ir ginčų, kad kalbamasis klausimas yra pasidaręs vienas iš painesnių pedagogikos moksle. Toliau ir turėsime pasistengti kiek galima objektyviau ir ramiau šitą klausimą išsiaiškinti.

Kai yra sakoma, kad ugdymas turi būti individualizuojamas pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus, pirmas klausimas, kuris gali kilti ryšium su šituo pasakymu, yra : kokie yra iš tikrųjų šitie individualiniai vyrų ir moterų skirtumai, pagal kuriuos pats ugdymas turi būti individualizuojamas ? Nuo tinkamo šito klausimo pastatymo ir išsprendimo pareina jau paskui atitinkamas pedagoginis išvadų pritaikymas. Klausimas, kokie yra individualiniai vyrų ir moterų skirtumai, yra sprendžiamas iš dalies antropologijoje, iš dalies fiziologijoje, iš dalies psichologijoje ir iš dalies pedagoginėje psichologijoje, kiek jis yra keliamas ryšium su pedagogikos problemomis. Žinoma, pačioje pedagogikoje nėra galimybės jos kelti ir spręsti visu pilnumu. Čia beveik telieka vien nurodyti, kaip metodologiškai tenka jis kelti ir koks klausimo išsprendimas yra gaunamas ir priimamas pedagogikos reikalams.

Stengiantis nustatyti individualinius vyrų ir moterų skirtumus, galima laikytis arba tik empirinio, patirtinio metodo, arba tik racio-

nalinio, protaujamo metodo, arba net sykiu ir vieno, ir antro. Pigu įspėti, kad paskutiniu atveju klausimo išsprendimas turi daugiausia laidų būti ko pilniausias ir labiausiai prisiartinti prie tiesos. Toks klausimo išsprendimas ir gaunamas tuomet, kai yra jungiami filosofijos ir specialiųjų mokslų duomenys.

Taip iš to, ką filosofija mums sako apie žmogaus būtybę, sielą, asmenybę ir individualybę, galima padaryti visai tikras išvadas apie metafizinę vyrų ir moterų lygybę ir vienodą dorinį jų vertingumą. Turint šitas neabejotinas filosofines išvadas, lengva orientuotis patirtiniame ir eksperimentiniame konstatavime individualinių skirtumų, kurių yra tarp vyrų ir moterų. Tarp kitko tai reiškia, kad patiriamų individualinių skirtumų tarp vyrų ir moterų aiškinimas negali prieštarauti pagrindinei metafizinei vyrų ir moterų lygybei ir principialiai vienodam jų vertingumui. Todėl tyrinėjimui individualinių skirtumų tarp vyrų ir moterų pagrindas yra postulatas, kad jo išvados nežemintų nei vyrų, nei moterų, kadangi tik tokios išvados apie individualinius vyrų ir moterų skirtumus tegali būti tikros, kurios nenusideda prieš šitą reikalavimą.

Šitas postulatas reikalauja, kad individualiniai vyrų ir moterų skirtumai, kurie pareina iš prigimties įvairumo, nebūtų iš savo esmės nei geri, nei blogi, nors jie ir gali būti gyvenime bei veikime pavartoti geram ir blogam.

Be to, metodologiniu atžvilgiu labai svarbu, kalbant apie vyro ir moters skirtingumą, skirti du dalyku: pirma, atsitiktiniai vyrų ir moterų skirtumai, pareinantys nuo laikinų atsitiktinių aplinkybių, ir, antra, pagrindiniai, esminiai skirtumai, pareinantys nuo vyro ir moters prigimto skirtingumo. Būtų klaidinga manyti, kad visi vyrų ir moterų skirtingumai yra atsitiktiniai ir gali būti kada nors išlyginti; bet būtų irgi klaidinga teigti, kad visi faktinieji vyrų ir moterų skirtumai yra esminiai ir, kaipo pareinantys nuo prigimties skirtingumo, negalės niekuomet būti išlyginti. Iš tikrųjų dalis skirtumų, kurių yra tarp vyrų ir moterų, yra prigimta ir todėl nepanaikinama, o dalis skirtumų yra įgyta skirtingomis ugdymo ir gyvenimo aplinkybėmis ir todėl gali būti panaikinta, keičiant šitas aplinkybes.

Norint šitas dvi dalis atriboti viena nuo antros, tenka visų pirma susekti, kokie skirtumai yra iš tikro pagrindiniai ir esminiai, t. y. pareina nuo skirtingos vyro ir moters prigimties ir todėl niekados negali būti visai peržengti. Šitą klausimą sprendžiant, svarbu atsižvelgti į individo ir asmens individualybės ir asmenybės skirtumus, kurie tam tikra prasme yra reikšmingi taip pat klausimui apie vyrų ir moterų prigimties skirtingumą. Žmogaus asmenybė pareina nuo sielos esmės, t. y. nuo to, kad šita siela yra protinga bei laisva, žodžiu

tariant, dvasinės prigimties. Protinga prigimtis sudaro žmogiškosios rūšies skirtumą nuo neprotingų gyvulių, ir todėl šita prigimtimi visi žmonės yra vienodi, arba lygūs tiek ir tokia, prasme, kiek vienos rūšies individai yra visi rūšinio skirtumo nešėjai. Žmogaus individualybė pareina jau ne nuo sielos esmės, bet nuo to, kokiomis ypatybėmis siela yra individualizuojana priklausomai nuo fizinių kūno ypatykių. Pasirodo, kad materialinė žmogaus prigimtis yra jo individualizacijos, t. y. savotiško nepakartojamumo, pradas. Todėl kiekviena individualybė yra vienintelė savo rūšyje dėl materialinių kūno ypatybių, kurios nėra niekados vienodos pas bet kuriuos du žmones. Todėl taip pat, jei žmonės yra visuomet lygūs kaip asmenys savo rūšimi, tai jie niekuomet nėra lygūs kaip individai savo individualybėmis. Tai lygu pasakyti, kad visi žmonės iš principo yra lygiai vertingi dėl protingos bei laisvos savo asmenybės, ir kad sykiu jie visi yra skirtingi dėl savo individualybių, kurios niekados nepasikartoja visai vienodu būdu. Kitaip tariant, žmonės yra lygūs dėl aukštesnės savo prigimties ir yra nelygūs dėl žemesnės savo prigimties, suprantant čia nelygumą kaip savotišką skirtingumą.

Šitų pastabų šviesoje nesunku jau tinkamai suprasti vyro ir moters lygumas ir skirtingumas. Vyras ir moteris yra lygūs aukštesne savo prigimtimi kaip asmenys ir yra skirtingi materialine savo prigimtimi kaip individai. O kadangi vyro ir moters kūnai fiziologinėmis savo ypatybėmis visai regimai ir neginčijamai daug daugiau skiriasi tarp savęs negu dviejų vyrų ar dviejų moterų kūnai, tai tenka jau iš anksto daryti išvada, kad vyro ir moters individualybės skiriasi ir visuomet skirsis daugiau, negu vienų tik vyrų arba vienų tik moterų individualybės tarp savęs. Tai reiškia, kad pagrindinis vyro ir moters individualybių skirtumas, kiek jis pareina nuo fiziologinio įgdviejų skirtingumo, yra prigimtas ir todėl nekintamas mūsų žemiškojo gyvenimo aplinkybėmis. Bet, tai pripažįstant, nereikia vieno kurio vyrų ar moterų skirtumo, pastebėto faktinėmis gyvenimo aplinkybėmis, palaikyti prigimtu bei pagrindiniu.

Taip keliant klausimą, turės pasirodyti, kad pagrindinių skirtumų tarp vyrų ir moterų yra žymiai mažiau, negu galima faktiškai konstatuoti skirtumų tarp vyrų ir moterų konkrečiomis bet kokio gyvenimo aplinkybėmis. Tai atsitinka todėl, kad dalis faktinių skirtumų tarp vyrų ir moterų yra atsitiktinio pobūdžio, nes pareina nuo laikinų abiejų lyčių ugdymo ir gyvenimo aplinkybių, Bet iš kitos pusės pagrindinių esminių skirtumų buvimas tarp vyrų ir moterų negali būti ginčijamas jau todėl, kad seksualinis gyvenimas, tikslingai tarnaująs žmonių giminei palaikyti, reikalauja griežto vyrų ir moterų skirtingumo.

Nesigilindamas į fiziologinį vyrų ir moterų seksualinio gyvenimo skirtingumą, pažymėsiu tik primygtinai, kad kaip tik šitame pagrindiniame skirtingume glūdi šaltinis visų kitų esminių skirtumų tarp vyrų ir moterų. Jis iškyla aikštėn psichiniame vyrų ir moterų gyvenime ir net turi mažesnių ar didesnių atbalsių aukštesniame dvasiniame jų gyvenime. Tokiu būdu fiziologiniai skirtumai, pareinantys nuo materialinės vyrų ir moterų prigimties skirtingumo, pasireiškia ir kultūros, ir religijos srityje, nors, reikia sykiu pažymėti, vyro ir moters skirtingumas mažėja sulig tuo, kaip kylama iš žemesnės gyvenimo srities į aukštesnę. Kodėl taip yra, aišku pasidaro iš to, kas buvo pasakyta apie individualizacijos pradą: jei individualizacijos pradas yra materialinė prigimtis, tai individualūs skirtumai vis mažėja ir modifikuojasi, tolstant nuo materialinės prigimties ir gilinantis į aukštesnę dvasinę sritį. Galima pasakyti, kad, kylant iš žemesnės gyvenimo srities į aukštesnes, esminiai individualiniai vyrų ir moterų skirtumai užleidžia vis daugiau vietos atsitiktiniams neesminiams skirtumams ir pagaliau visai išnyksta.

Kadangi vyro ir moters skirtingumo šaltinis glūdi fiziologiniame seksualinės srities skirtingume, tai, sprendžiant apie psichinius vyro ir moters skirtumus, tenka orientuotis pagal fiziologinius skirtumus. Todėl pagrindiniais tegalima laikyti vien tie psichiniai vyro ir moters skirtumai, kurie kyla tiesioginiu būdu iš fiziologinio jų skirtingumo. Vyras pasižymi giminės atgaminimo srityje aktyviu nusistatymu ir kuriamąja iniciatyva, tuo tarpu moteriai yra charakteringas receptyvus nusistatymas ir kūrybos realizavimas vidiniu darbu. Tokia yra bendra fiziologinio skirtingumo prasmė jau seksualinio gyvenimo srityje. Bet sykiu nusakytasis skirtingumas atitinkamai pasireiškia ir psichiniu skirtingumu kultūriniame gyvenime apskritai. Todėl psichinės ypatybės, kuriomis pasireiškia pagrindinis fiziologinis vyro ir moters skirtumas, bus iš vienos pusės tai, kad vyras labiau aktyviai pasireiškia išviršiniais veiksmais, o moteris labiau receptyviai reiškiasi vidiniu veiklumu. Todėl, be kita ko, kultūros srityje vyras pasižymi didesne kultūrine iniciatyva, tuo tarpu moteris labiau pasižymi kultūrinės kūrybos realizavimu visuomeniniame gyvenime per savo pašaukimą šeimoje. Psichinio skirtingumo prasmė yra ta, kad vyrą charakterizuoja vien didesnis aktyvumas ir didesnė kuriamoji kultūrinė iniciatyva, o moterį charakterizuoja didesnis pasyvus receptyvumas ir didesnis dalyvavimas kultūrinės kūrybos realizavime.

Nusakytieji psichiniai vyro ir moters skirtumai, atremti galutinai į fiziologinio gyvenimo pagrindą, pasireiškia taip pat, bet jau mažiausia religinio gyvenimo srityje. Vyras pagal savo aktyvų nusistatymą pasireiškia ir čia didesne religine iniciatyva, kas tarp kitko

išeina aikštėn kunigyste, tuo tarpu moteris pagal savo receptyvinį nusistatymą pasižymi labiau religijos praktikavimu, religine praktika. Religijos srityje, kur ir aktyvus nusistatymas, ir receptyvus nusiteikimas gali būti vienodai vertingi, ypatingai pasirodo lygus vyro ir moters vertingumas, nes čia šventumas, aukščiausias religingumo laipsnis, vienodai prieinamas vyrui ir moteriai, pasireiškia lygiai skaidriais pavyzdžiais tiek tarp šventųjų vyrų, tiek ir tarp šventųjų moterų. Taigi juo labiau kylama nuo materialinės prigimties į dvasios sritį, vyro ir moters skirtingumas vis labiau mažėja, o sykiu mažėja ir darbų pasidalijimo reikalas, kuris žemesnėse gyvenimo srityse yra daug didesnis ir reikalingesnis.

Štai labai bendrai užbrėžtas planas individualiniams vyrų ir moterų skirtingumams tyrinėti ir sykiu pateiktas bendriausias klausimo išsprendimas. Tikiuos, kad padarytosios pastabos galės mums pakankamai patarnauti, einant arčiau prie pedagoginių išvadų iš individualinių vyro ir moters skirtumų.

Atsakymas negali būti vienodas, žvelgiant į visus individualinius vyrų ir moterų skirtingumus.

Kai yra sakoma, kad ugdomasis veikimas turi būti individualizuojamas pagal individualinius auklėtinių skirtumus, yra suponuojama, kad šitie skirtumai yra neišvengiami ir kad su jais šiaip ar taip reikia skaitytis. Pedagogui tenka skaitytis su auklėtinio individualybe jau todėl, kad, norint ją užstelbti ar tik su ja pakankamai nesiskaityti, galima kartais visai nepasiekti ugdymo tikslų arba net, kas dar blogiau, pagadinti auklėtinį visam gyvenimui. Žmogaus individualybė yra galybė, nei gera, nei bloga iš esmės, kuri turi būti pasukta į gera ir panaudota priemone gyvenimo tikslams. Žinoma, tai nereiškia, kad nereikia kovoti su neigiamosiomis individualinėmis auklėtinių kokybėmis ir kad nereikia todėl jų rauti iš auklėtinių būtybės. Tai taip pat nereiškia, kad reikia gilinti visi individualiniai skirtumai ir sykiu vengti bet kurios niveliacijos auklėtinių tarpe. Bet kiekvienu atveju tai reiškia, kad reikia skaitytis su neišvengiamais individualiniais auklėtinių skirtumais ir kad reikia net ugdyti tie individualiniai skirtumai, kurie yra būtini.

Neišvengiami yra tokie individualiniai skirtumai, kurie yra surišti su prigimties ypatybėmis. Pvz., neišvengiami yra individualiniai skirtumai, surišti su amžiaus ypatybėmis. Todėl funkcionalinis ugdymas ne tik neprivalo stengtis jas niekinti, bet, atvirkščiai, kaip tik privalo panaudoti individualinius amžiaus polinkius kaip prigimtąją atramą ugdomajam veikimui. Būtini yra individualiniai skirtumai, kuriais turi pasiremti kuris nors specialus pašaukimas. Pvz., būsimam kompozitoriui muzikinis talentas yra individualinė ypatybė, kuri būtinai turi būti lavinama ir tobulinama.

Dabar ir gali kilti klausimas, kokiai rūšiai priklauso individualiniai vyrų ir moterų skirtumai: išlyginamai naikintinų, neišvengiamai pakenčiamų ar būtinai lavintinų. Individualiniai vyrų ir moterų skirtumai būtų niveliuotini, arba išlygintini, jei jie iš esmės būtų blogi. Neišvengiamai pakenčiami šitie skirtumai būtų tada, jei jie būtų surišti su prigimties išsivystymu ir sykiu neturėtų reikšmės specifiniams vyrų ir moterų pašaukimams. Pagaliau būtinai lavintini jie būtų tada, jei būtų reikalingi specifiniams vyrų ir moterų pašaukimams. Iš tikrųjų pasirodo, kad bendroje masėje faktinių individualinių skirtumų, kurių yra tarp vyrų ir moterų tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje, gali būti ir visados esti ir išlyginamai naikintinų, ir neišvengiamai pakenčiamų, ir būtinai lavintinų.

Išlyginamai naikintini yra individualiniai skirtumai, kurie, nors ir kyla atsitiktinai iš pagrindinių vyro ir moters skirtumų, yra neigiamosios apraiškos, nepakenčiamos tikros kultūros. Tokiomis apraiškomis, pvz., yra vyrų aktyvumo, fizinės jėgos bei drąsos pasireiškimas brutaliomis atletų rungtynėmis, pigiai suprantančių garbę avantiūristų dvikovomis, ispaniškomis bulių skerdynėmis ir panašiais karingumo, žiaurumo ir avantiūriškumo dalykais. Iš kitos pusės tokiomis apraiškomis yra moterų receptyvumo pasireiškimas pamėgimu vartoti pigias viliojimo priemones puošimusi, pudravimusi, dažymusi, keistomis madomis, vienu žodžiu, visu tuo, kas negali būti suderinta su tikros žmogiškosios vertės pajautimu. Šitokių išlyginamai naikintinų skirtumų nemaža galima būtų rasti ir tarp vyrų, ir tarp moterų mūsų vadinamajame kultūringame pasaulyje.

Neišvengiamai pakenčiami yra individualiniai vyro ir moters skirtumai, kurie kyla iš pagrindinių vyro ir moters individualybių ir kurie specifikuoja psichinį žmogaus tipą, nedarydami jo dar nei geru, nei blogu. Pvz., yra psichologų pastebima, kad vyras yra labiau intelektualinis valios tipas, o moteris yra labiau intuityvinis jausmo tipas. Tuodu tipu, nors yra įvairūs, vis dėlto gali būti lygiai vertingi. Žinoma, būtų idealu, kad viename asmenyje sutaptų ir intelektualinis valios nusistatymas, ir intuityvinis jausmo nusiteikimas. Tačiau nei vienas, nei antras individualinis tipas nėra dar neigiamas savo ypatybėmis ir todėl nėra niveliuotinas. Maža to: jei ugdomajame veikime nepanorėsime skaitytis su šitų dviejų tipų ypatybėmis, šitas veikimas lengvai gali pasirodyti nepakankamai sėkmingas. Kitaip tariant, funkcionalinio ugdymo principas, reikalaujantis iš auklėtojo pasiremti prigimtaisiais individualiniais polinkiais, reikalauja taip pat skaitytis, pakęsti ir net panaudoti ugdymo tikslams psichinius vyrų ir moterų polinkius.

Pagaliau būtinai lavintini yra individualiniai vyrų ir moterų skirtumai, kurie yra reikalingi specifiniams vyro ir moters pašauki-

mams. Čia visų pirma reikia nusimanyti, kad individualybė yra pagrindinis pašaukimo veiksnys. Todėl žmonių individualiniai skirtumai paprastai sprendžia apie individualinius jų pašaukimus. Tuo tarpu tarp vyro ir moters individualybių yra pagrindinių prigimtųjų skirtumų, atremtų į fiziologinį vyro ir moters skirtingumą ir sykiu pasireiškiančių tam tikru savotiškumu visose gyvenimo srityse. Iš čia dera padaryti išvada, kad ir vyrų, ir moterų pašaukimai yra skirtingi tokiu pat laipsniu, kokiu yra skirtingos pagrindinės jų individualybės. Tolimesnė išvada, kuri iš čia privalo būti padaryta, bus ta, kad ir vyrų, ir moterų auklėjime privalu atsižvelgti į specifinius vyrų ir moterų pašaukimus ir prie jų ruošti ir pirmuosius, ir antrąsias. Jei yra pripažinta, kad ugdymas ruošia žmogų gyvenimui tiesioginiu būdu ir gyvenimo tikslams netiesioginiu būdu, tai sykiu reikia skaitytis ugdyme su specialiu žmogaus pašaukimu, nes kiekvieno žmogaus gyvenimas vyksta priklausomai nuo jo pašaukimo. Žmogaus laimė žymia dalimi net pareina nuo to, ar jo gyvenimo aplinkybės sutaria su jo pašaukimu, ar jam prieštarauja. Pastaruoju atveju žmogus ne tik negali jaustis pilnai laimingas, bet dar jo produktingumas gyvenime neproporcingai mažėja. Jei, pvz., žmogus, turintis poeto talentą ir jaučiantis palinkimą į dailiąją kūrybą, turės išsižadėti savo pašaukimo ir dirbti kokį nors mechaninį darbą, tai jis ne tik nesijaus patenkintas gyvenimu, bet ir maža turės šansų būti produktingas nemėgstamojoje profesijoje.

Visa, kas pasakyta apie individualinius pašaukimus, turi nemažesnės reikšmės taip pat vyrų ir moterų pašaukimo klausimui. Kalbant apie paprastas gyvenimo aplinkybes, vyrų ir moterų gyvenimas turi atitikti jų pagrindinius pašaukimus, kurie kyla iš jų pagrindinių individualinių skirtumų. Todėl ir ugdymas turi atsižvelgti į šitą reikalavimą, ruošdamas ir vyrus, ir moteris jų pašaukimui. Šituo bendru pasakymu yra nurodomas bendras principas, su kuriuo nesunku kone visiems sutikti. Nuomonių skirtumas prasideda labiausiai tada, kai imama šitą principą taikyti praktikai. Tuomet kyla klausimas, kokie individualiniai vyrų ir moterų skirtumai yra būtini specifiniams pirmųjų ir antrųjų pašaukimams.

Specifinis vyrų savotiškumas paprastai yra vadinamas vyriškumu, specifinis moterų savotiškumas — moteriškumu. Abu tuodu savotiškumu yra lygiai vertingi kaip tik todėl, kad jiedu nėra vienodi, nors jiedu yra būtini žmonijos gyvenimui, kadangi tuodu savotiškumu yra pagrindas specifiniams vyrų ir moterų pašaukimams, be kurių žmonijos gyvenimas šiame pasaulyje būtų negalimas. Niveliuojant vyrų ir moterų specifinius savotiškumus, t. y. vyriškąją ir moteriškąją individualybę, yra silpninami vyrų ir moterų specifiniai pašaukimai ne tik fiziologiniu, bet ir psichologiniu atžvilgiu.

Ir iš tikro sumoterėjęs vyras ir suvyriškėjusi moteris negali turėti gyvenime aiškiai pasireiškusių specifinių pašaukimų ir todėl negali vaidinti jame normaliai kuriamojo vaidmens. Be to, individualinių vyro ir moters savotiškumų niveliavimas padaro tai, kad vyras ir moteris nustoja papildinėję viens antrą ir todėl nustoja patikę viens antram. Jau dabar galima rasti vadinamuose kultūringuose Europos centruose sferų, kuriose vyrai ir moterys tam tikros niveliacijos dėka nustojo papildinėję ir patikę vieni kitiems ; kaip tik ten galima patirti, prie kokių baisių iškrypimų ir prie kokio išsigimimo veda blogai suprasta vyrų ir moterų niveliacija. Todėl svarbu įsisąmoninti, kad ugdymo sistema turi suteikti vyrams reikiamo vyriškumo ir moterims reikiamo moteriškumo, tinkamai supratus, kas yra tikras vyriškumas ir tikras moteriškumas.

Pedagoginis principas, reikalaujantis, kad ugdymo priemonės ir metodai būtų individualizuojami pagal individualinius auklėtinių skirtumus, verčia mus susidomėti bent valandėlę individualiniais vyrų ir moterų skirtumais, kiek tai yra reikalinga principingam nusistatymui lyčių skirtumo klausimu. Matėme, kad tarp vyrų ir moterų yra pagrindinių prigimtųjų ir atsitiktinių įsigytųjų skirtumų. Pagrindiniai prigimtieji skirtumai kyla iš materialinės vyrų ir moterų prigimties skirtingumo, nes kūnas apskritai yra žmogui individualizacijos pradas. Vyras ir moteris yra principialiai lygios vertės asmenybės, bet skirtingos individualine prigimtimi. Individualiai vyro ir moters prigimtis yra skirtinga jau dėl fiziologinių skirtumų, kurie šiaip ar taip atsiliepia psichinėje vyro ir moters gyvenimo srityje. Pagrindinis prigimtasis vyro ir moters skirtumas yra tas, kad vyras labiau aktyviai pasireiškia išviršiniais veiksmais, tuo tarpu moteris labiau pasyviai, tikriau sakant, labiau receptyviai reiškiasi vidiniu veiklumu. Todėl kultūros srityje vyras pasižymi didesne kultūrine iniciatyva, tuo tarpu moteris labiau pasižymi kultūrinės kūrybos realizavimu visuomenės gyvenime per savo pašaukimą šeimoje. Man rodos, kad su šituo pagrindiniu prigimtuoju skirtumu galima būtų nuosekliai susieti visi kiti skirtumai, kurie yra pastebimi tarp vyrų ir moterų. Net atsitiktinai įsigyti individualiniai vyrų ir moterų skirtumai beveik visuomet šiaip ar taip pareina nuo šitų pagrindinių prigimtųjų skirtumų. Jei, pvz., dabartinei moterei tenka emancipuotis iš nepateisinamų savo asmens suvaržymų ir kovoti už savo individualines teises, tai tik todėl, kad vidiniu būdu aktyvus pradas yra pavojuje netekti savo pilnos nepriklausomybės, gyvuodamas šalia išviršiniu būdu aktyvaus prado. Be kita ko, tai pakartotinai atsitinka Vakarų ir Rytų santykiuose, kur pirmuosius labiau charakterizuoja vyriškumas, antruosius — moteriškumas. Bet ne šita analogija ir ne apskritai aprašinėjimas indi-

vidualinių skirtumų tarp vyrų ir moterų yra čia mano rūpestis. Mums čia turi rūpėti klausimas, kas pedagogikai daryti su individualiniais vyrų ir moterų skirtumais.

Atsakymas negali būti vienodas į visus individualinius vyrų ir moterų skirtumus. Visų pirma atsitiktiniai įsigytieji vyrų ir moterų neigiamosios vertės skirtumai privalo būti naikinami, niveliuojami. Pavyzdžiui, netinkamai gali reikštis vyrų aktyvioji iniciatyva avantiūrizmu, o moterų — pasyviai receptyvus iš šalies sugestionuojamos mados realizavimas. Antrą grupę individualinių skirtumų tarp vyrų ir moterų sudaro skirtumai, kurie yra neišvengiami kaip prigimtieji polinkiai ir kurie privalo būti ne tik pakenčiami, bet ir atitinkamai panaudojami ugdymo tikslams. Šito kaip tik reikalauja funkcionalinio ugdymo principas, liepiąs panaudoti prigimtuosius auklėtinių polinkius išvystymo reikalams. Prie šitos skirtumų grupės priklauso tai, kad vyras yra labiau intelektualinis valios tipas, o moteris — labiau intuityvinis jausmo tipas. Ir šitas skirtumas iš tikrųjų kyla iš pirmutinio, pagrindinio ir prigimtojo skirtumo tarp vyrų ir moterų. Bet kadangi jis nėra neigiamas skirtumas ir sykiu leidžia būti vyrui ir moteriai lygiai vertingais tipais, tai nėra reikalo jo naikinti, tuo labiau, kad pedagogikos principai liepia juo remtis vyrų ir moterų ugdyme.

Pagaliau trečią grupę individualinių skirtumų tarp vyrų ir moterų sudaro skirtumai, kurie būtinai turi būti lavinami, kadangi jais remiasi individualiniai vyrų ir moterų pašaukimai. Kai kalbama apie individualinį vyro savotiškumą, kuris šiaip ar taip susietas su jo pašaukimu, turima faktiškai galvoje tai, kas yra vadinama vyriškumu. Iš moters pusės panašiu atveju turima galvoje moteriškumas. Kitaip tariant, prigimtasis vyro individualybės savotiškumas yra vyriškumas, prigimtasis moters individualybės savotiškumas yra moteriškumas. Jei norėtume nustatyti, kas yra vyriškumas ir moteriškumas savo turiniu, tai pamatytume, kad šitiedvi sąvokos gali būti ir iš tikro yra suprantamos labai įvairiai. Bet šiaip ar taip vyriškumas turi būti ugdomas vyruose, moteriškumas — moteryse. Šiuo atžvilgiu ne tik tenka skaitytis su individualiniais vyrų ir moterų skirtumais, bet dar juos individualizuoti pagal idealinius jų prigimties tipus.

Visų pirma plačiausias vyriškumo ir moteriškumo supratimas gaunamas tada, kai šitoms dviem sąvokoms nusakyti priešpastatomi visi individualiniai, t. y. pagrindiniai ir atsitiktiniai, vyrų ir moterų skirtumai. Tačiau šitokis platus vyriškumo ir moteriškumo supratimas negali būti pateisintas, nes tuomet reiktų laikyti sudedamosiomis vyriškumo ir moteriškumo dalimis neigiamosios žymės, pvz., vyrams — brutalus avantiūrizmas, moterims — palinkimas į puo-

šimąsi ir antiestetinį kosmetikos vartojimą. Tuo tarpu, kaip sakyta, individualiniai vyrų ir moterų skirtumai iš esmės nėra nei geri, nei blogi ir sykiu gali būti lygiai vertingi. Todėl siauresnis ir teisingesnis bus vyriškumo bei moteriškumo supratimas, kuris išskiria iš šitų dviejų sąvokų ne tik neigiamąsias žymes, bet ir visus atsitiktinai įsigytuosius skirtumus. Tuomet vis dėlto galėtų išeiti, kad vyras yra iš esmės intelektualinis valios tipas, tuo tarpu moteris iš esmės yra intuityvinis jausmo tipas. Tačiau ir šitokia pažiūra yra dar per plati ir todėl sykiu per drąsi. Iš tikrųjų vyriškumą ir moteriškumą atitinkamai sudaro tie prigimtieji fiziniai bei psichiniai vyrų ir moterų skirtumai, kurie padaro, kad vyrai ir moterys patinka vieni antriems, papildo vieni antrus ir todėl padeda ir vieniems, ir antriems atlikti savo pašaukimą šeimoje ir visuomenėje. Tiesa, pagrindinės vyriškumo ir moteriškumo sąvokos paprastai žmonių psichologijoje yra komplikuojamos (dėl asociacijos) įvairių įvairiausiomis atsitiktinėmis žymėmis. Bet ir čia, kaip apskritai klausime apie individualinius vyrų ir moterų skirtumus, pradedamuoju punktu yra fiziologinės savybės, kurios šiaip ar taip atsiliepia psichiniame vyrų ir moterų gyvenime ir todėl iškyla taip pat aikštėn ne tik prigimties, bet ir kultūros ir religijos srityje.

Todėl jei tikslinga ir nuosekli moteriškumo išraiška randa vietos fiziologiniame motiniškume, tai ne tik nėra kliūties kalbėti apie psichinį motiniškumą, bet yra visai teisinga dėti šitas psichinis motiniškumas į kultūrinio ir religinio moters pašaukimo pagrindą. Atitinkamo santykiavimo yra tarp vyriškumo ir tėviškumo. Pagal pagrindinį prigimtąjį vyrų ir moterų skirtingumą psichinis tėviškumas yra ne kas kita, kaip aktyvi kultūrinė bei religinė iniciatyva, besireiškianti labiau išviršiniais veiksmais, tuo tarpu psichinis motiniškumas yra labiau receptyvus kultūrinės bei religinės kūrybos realizavimas vidiniu veiklumu. Bet kaip tik todėl, kad šitokia yra fiziologinė ir psichologinė tėviškumo ir motiniškumo prigimtis, faktiškai išeina, kad moteris yra labiau šeimos, vyras — labiau visuomenės darbininkas. Tai, žinoma, nereiškia, kad moteris visai nėra visuomenės, o vyras — šeimos veikėjas. Reikšminga net yra tai, kad vyras, eidamas visuomenines profesijas, dirba šeimos reikalams, o moteris, eidama šeimos pareigas, dirba visuomenei.

Kalbant apie moteriškumo auklėjimą moters pašaukimo tikslams, nereikia dalyko suprasti ta prasme, kad moteriškumas tegali pasireikšti vien tik prigimties srityje. Iš tikrųjų jis gali ir net privalo pasireikšti — pagal moters psichinį skirtingumą — sykiu kultūros ir religijos srityse. Tačiau negalima pakankamai nesiskaityti su faktu, kad žymi moterų dauguma atlieka savo gyvenimo pašaukimą šeimoje ir kad šitai daugumai visų pirma čia, šeimoje, tenka realizuoti savo pri-

gimtieji, kultūriniai ir religiniai uždaviniai. Ir tai nėra atsitiktinis dalykas, nuo kurio galima būtų atsipalaiduoti emancipacijos priemonėmis. Klaidinga yra manyti, kad šeiminis gyvenimas, kaipo toks, buvo ir yra moters pavergimo priežastis ir kad todėl moters emancipacijos tikslu reikia eiti iš šeimos darbo į visuomenines profesijas. Iš tikrųjų moters emancipacijos klausimas turėtų būti keliamas ryšium su tikru jos pašaukimo supratimu, ir pats šitos emancipacijos vyksmas turėtų prasidėti visų pirma nuo reikalavimo visuomeniškai vertinti moters pašaukimą šeimoje.

Nesunku, rodos, būtų įsitikinti, kad ne tik moters, bet ir pačios visuomenės likimas yra ko glaudžiausiai surištas su moters šeiminiu pašaukimu. Tik moteriai vykdant savo pareigas šeimoje tegali būti padėti tvirti ir normalūs pagrindai fiziniam bei dvasiniam žmogaus išugdymui — to žmogaus, kuris jau šeimoje ruošiamas plačiosios visuomenės gyvenimui. Jei šitame žmogaus ugdyme tėvui priklauso kuriamoji iniciatyva, tai motinai priklauso šito ugdymo realizavimas prigimties, kultūros ir religijos srityse. Ir šito jau pakanka, kad pagrindinė moters energija būtų absorbuota šitiems svarbiems šeimos gyvenimo reikalams. Jei moteris supranta motiniškumą kaip pilnutinio žmogaus formavimą, tai jai negali atlikti daug laisvo laiko ; tuomet ji negali jausti nerimo dėl tuštumos, kurią reikia kuo nors užpildyti, pvz., stojimu į vieną kurią visuomeninę profesiją. Iš tikrųjų, kai žiūrima į moters šeiminį pašaukimą kaip į atsitiktinį dalyką ir reikalaujama iš motinos, kad ji pasirinktų šalia savo šeiminių pareigų visuomeninę profesiją, daroma jai visa eilė skriaudų : pirma, tinkamai neįvertinama moters darbo šeimoje, antra, moteris skriaudžiama reikalavimu iš jos dviejų darbų, trečia, ji pratinama neatlikti jokio darbo kaip reikiant.

Tuo tarpu moters pašaukimo klausimas reikėtų kelti visai kitokiu būdu. Kadangi šeiminis pašaukimas turi be galo svarbios reikšmės visuomenės fizinei bei dvasinei sveikatai, kultūrai ir religijai, tai moters darbas šeimoje iš tikrųjų yra visuomeniškas darbas, kuris, kaipo toks, turi būti kvalifikuojamas, vertinamas ir atlyginamas lygiai taip pat, kaip ir siaura prasme suprantamos visuomeninės profesijos. Tuo, žinoma, nenoriu pasakyti, kad moterims turi būti draudžiama šitos pastarosios visuomeninės profesijos, arba kad visos moterys privalo eiti į šeiminį gyvenimą. Iš tikrųjų pašaukimo vykdymas nepakenčia prievartos. Teteigiu čia vien šiuos dalykus : 1. kad žymiai moterų daugumai šeiminis pašaukimas yra pagrindinis gyvenimo pašaukimas ; 2. kad šitas pašaukimas yra iš esmės visuomeninio gyvenimo pagrindas ; 3. kad todėl faktiškai šeiminis pašaukimas yra nors ir plačiai suprantamas visuomeninis pašaukimas ir 4. kad nuo to, kaip yra šitas plačiai suprantamas visuomeninis moters pašau-

kimas vertinamas, pareina moters padėtis visuomenėje. Labai reikšminga, kad visuomenėje, kur imama su panieka žiūrėti į šeiminį gyvenimą, kur šeiminiai įpročiai menkėja ir šeiminis moters pašaukimas nustojama vertinti, — ten sykiu moteris nustoja buvusi gerbiama bei vertinama, nes yra ardoma sritis, kur moters kilnumas, vertingumas ir nepakeičiamumas ryškiausiai išeina aikštėn.

Taigi tikra moterų emancipacija turėtų visų pirma sulyginti šeiminio moterų veikimo ir visuomeninio vyrų veikimo vertinimą. Ne pareigų vienodumas, bet vienodas įvairių pareigų vertingumas turi būti imamas pagrindu tikrai vyrų ir moterų lygybei. Yra juk aišku savaime, kad kiekvienas žmogus gali būti vertingiausias savo pašaukimo srityje ir kad jis tik čia negali būti kieno kito pakeistas. Taip pat tikras moters vertingumas tegali geriausiai pasireikšti ne tuo, ką gali padaryti ir vyrai, bet tuo, ko vyrai daryti negali. Konkuruoti su kuo nors svetimo pašaukimo srityje yra dirbti darbas, kuris nesiūlo jokio ypatingo laimėjimo. Kaip tik todėl tikras moters vertingumas ir sykiu jos atsipalaidavimas nuo nepateisinamų tradicinių sąvaržų tegali įvykti vien priklausomai nuo jos atsidėjimo paskirtam jai iš prigimties vaidmeniui, t. y. jos pašaukimui šeimoje, nes didžiausiai moterų daugumai tenka šioje srityje atlikti savo gyvenimo uždaviniai.

Pripažinus, kad fiziologinis moteriškumas ar vyriškumas atsiliepia psichinėje srityje ir todėl pasireiškia tam tikromis psichinėmis ypatybėmis kultūros ir religijos srityse, reikia taip pat pripažinti, kad vyrai ir moterys gali pasireikšti individualiniais savo pašaukimais tiek kultūriniame, tiek ir religiniame darbe, neidami net dėl kokios nors priežasties į šeiminį gyvenimą. Būtų, pvz., klaidinga manyti, vienuoliai nustoja vyriškumo, o vienuolės moteriškumo, pasišvęsdami vienuoliškojo gyvenimo idealams. Dvasiškas tėviškumas ir dvasiškas motiniškumas čia tik randa savotiškos išraiškos ir net sudaro savotišką vienuolių vyrų ir vienuolių moterų ypatingumą, kuris pasiekia labai skaidrios išraiškos šventųjų vyrų ir šventųjų moterų skirtingume. Ir vyrai, ir moterys šioje dorinio genialumo srityje reiškiasi lygiai ypatingai pagal psichinius savo pašaukimų skirtumus. Juo labiau todėl reikia pripažinti, kad vyrai ir moterys gali pasireikšti pagal šituos savo pašaukimo skirtumus ir kultūrinio visuomeninio gyvenimo srityje. Todėl toms moterims, kurios dėl kokios nors priežasties negali ar nenori eiti į šeiminį gyvenimą, telieka rinktis vadinamosios visuomeninės profesijos pagal savo individualinius gabumus, žinoma, su ypatingu atsižvelgimu į bendras moteriškosios psichologijos savybes. Juk, kaip sakyta, individualybė yra pagrindinis pašaukimo veiksnys ir todėl žmonių individualiniai skirtumai visuomet šiaip ar taip turi spręsti apie individualinius jų pašaukimus.

Vis dėlto paprastai dauguma vyrų ir moterų renkasi šeiminį gyvenimą. Šito reikalauja normalios ir pažangiai išsivystančios visuomenės gerovė ir prigimtieji vyrų bei moterų pašaukimai, prasidedą jau prigimties srityje. O jei taip, tai ne tik reikia skaitytis su šeimos faktu, bet ir tinkamiausiu būdu paruošti šeiminiam gyvenimui naująsias kartas, nes nuo to pareina, kaip šeima atlieka savo pareigas ne tik prigimties, bet ir kultūros ir religijos atžvilgiais. Taigi jei vyrų ir moterų gyvenimas šeimoje turi atitikti pagrindinius jų pašaukimus, tai naujųjų kartų ugdymas turi sąmoningai atsižvelgti į šitą reikalavimą, ruošdamas ir vyrus, ir moteris jų pašaukimų reikalams. Šitas ruošimas ir privalo ugdyti tam tikrus skirtumus tarp vyrų ir moterų. Čia ir turima galvoje tie būtinai reikalingi tarp vyrų ir moterų skirtumai, kurie nė tik yra pakenčiami, bet ir sąmoningai lavintini. Iš tikrųjų būtinai lavintini ir yra visi tie skirtumai, dėl kurių vyrai ir moterys patinka vieni kitiems, papildo vieni kitus ir specialiai pasižymi ir vieni, ir antri specifinių savo pašaukimų srityje. Tai ir yra iš vienos pusės vyriškumas ir iš antros pusės moteriškumas, suprantant juodu ne tik fizine, bet ir psichine prasme.

Todėl, auklėdami moteryje moteriškumą kaip savotišką jos skirtingumą, turėsime rūpintis, pirma, kad jos fizinis tipas, bet ne pigūs mados ir kosmetikos paliatyvai, patiktų vyrui, antra, kad specifinė jos individualybė papildytų specifinę vyro individualybę, trečia, kad ji pasižymėtų palinkimu ne tik į fizinį, bet ir į psichinį motiniškumą, t. y. į fizinį ir dvasinį pilnutinio žmogaus formavimą. Atitinkamai tą pat dera pasakyti ir apie vyrą : ir jis turi būti taip ugdomas, kad galėtų patikti moteriai savo fiziniu tipu, papildyti savo individualybe jos individualybę ir pasiruošti fizinio ir dvasinio tėviškumo pareigoms.

Ryšium su šitų skirtumų auklėjimu tiek vyrų, tiek ir moterų sąmonėn turi būti įdiegtas supratimas pareigos, kad kiekviena lytis būtų papildomąja lytimi antrajai. Šita pareiga kelia bent du pagrindinius uždavinius : pirma, atlikti savo specialusis pašaukimas antros lyties atžvilgiu prigimties, kultūros ir religijos srityse, antra, sudaryti ko palankiausių aplinkybių, kad antroji papildomoji lytis galėtų tinkamiausiu būdu atlikti panašų specialųjį savo pašaukimą. Abu tuodu uždaviniu tegali būti lemtai atlikti vien tada, kai kiekviena lytis matys papildomoje lytyje visų pirma sau lygią ir vienodai vertingą žmogiškąją asmenybę. Tarp kitko šita prievolė reikalauja, kad vyras būtų paruoštas aprūpinti materialinę šeimos padėtį ir su šita padėtimi suderinti savo gyvenimo būdą, iš antros pusės — kad moteris būtų paruošta prie vidinio šeimos gyvenimo tvarkymo.

Pastarasis gana prozaiškas rūpestis mūsų emancipacijos laikais gana dažnai sužadina panieką ir net pasibjaurėjimą. Tuo tarpu jis

dažnai tampa nesusipratimų auka. Reikalas ir sugebėjimas rūpintis namų tvarka bei ruoša negali būti laikomas nei moteriškumo savybėmis, nei idealizavimo vertais dalykais. Galima pageidauti, kad ko greičiausiai ateitų tokie laikai, kada maksimumas namų tvarkos bei ruošos darbo ir, be kita ko, kulinariniai namų gyvenimo reikalai būtų atliekama pašalinėmis jėgomis, pvz., specialiai suorganizuotų kooperatyvų priemonėmis. Kultūringesniuose miestuose jau dabar galima pastebėti pradžia tokio išlaukinio namų materialinių reikalų aprūpinimo. Tačiau kol šitokis aprūpinimas pasilieka dar tik pageidavimas, nelieka nieko kito, kaip šeiminio gyvenimo tvarkytojai tinkamai pasiruošti ir su visu sąmoningumu rūpintis namų tvarka, ruoša, jaukumu ir apskritai visomis vidinėmis gyvenimo aplinkybėmis, kurios iš tikrųjų turi daug didesnį vaidmenį, negu paprastai pas mus manoma. Be to, jei tobulesnės kultūros aplinkybėmis kada ir atpuls prozaiškiausia namų tvarkos bei ruošos dalis, tai iš kitos pusės visuomet tebeliks dalykų, kurie taip organiškai yra surišti su šeiminiu moters pašaukimu, kad jie niekados negalės nustoti buvę moters rūpesčių objektais. Reikia tik giliau pažvelgti į platesnę namų tvarkos bei ruošos prasmę: juk šitomis kaip tik priemonėmis sudaroma ta šeiminė atmosfera, kuria alsuoja ir auga jaunoji karta ir kuri tarnauja rimties ir naujų įkvėpimų šaltiniu šeimos tėvui. Ogi šita atmosfera susidaro ir iš higieninio sveikatingumo, ir iš estetinio tvarkingumo, ir iš psichologinio jaukumo, ir iš dorinio kilnumo, ir iš kitų kultūrinių ir religinių aplinkybių. Norint tad visa tai tinkamai sutvarkyti, reikia nemaža dorinės kultūros ir specialaus išsilavinimo, kas savaime neateina be paruošiamojo darbo. Šitam paruošiamajam darbui ir dera padėti nemaža pastangų supratus, 1. kad jis galutinai tarnauja labai svarbiems kultūros ir religijos reikalams, 2. kad kiekvienas darbas yra garbingas, kai jis yra taikomas geriems tikslams, 3. kad tikra moters emancipacija tepareis nuo lemto moters pašaukimo pildymo konkrečiomis šeimos gyvenimo aplinkybėmis ir aukšto visuomeniško šito pašaukimo vertinimo. Sakoma, kad kas nori tikslo, nori ir priemonių. Priemonių paniekinimas dažnai ateina iš to, kad tikslas nėra pakankamai gerai suprantamas ir aukštai vertinamas. Ogi kas supranta didžiausią šeimos reikšmę visam žmogaus gyvenimui, supras, kad ir visos šito gyvenimo priemonės, net labiausiai prozaiškos, gali turėti neatstojamos rolės nenutrūkstamoje priemonių ir tikslų grandinėje.

Tokiu būdu, jei skirtingas vyro ir moters ruošimas šeimos gyvenimui ir nesudaro moteriškumo ir vyriškumo auklėjimo tikra to žodžio prasme, tai vis dėlto pasiruošimas skirtingoms pareigoms šeimos gyvenime ir tvarkyme yra organiškai surištas su tuo pagrindiniu skirtumu tarp moteriškumo ir vyriškumo, kuris padaro, kad

vyras yra labiau visuomenės veikėjas, tuo tarpu moteris yra labiau šeimos veikėja. Iš to ir reikia padaryti visai nuoseklių išvadų niekados nepamirštant, kad ne pareigų vienodumas, bet vienodas įvairių pareigų vertingumas yra reikšmingas moralinei vyrų ir moterų lygybei. Todėl iš tikro nėra naudinga moterims, kai jos ima niekinti šeiminio gyvenimo pareigas ir mato garbę dalyvauti darbuose, kuriuos gali atlikti vyrai. Tikra moterų emancipacija turėtų nusistatyti priešingu būdu ir pareikalauti visų pirma tinkamo įvertinimo atliekamų šeimoje pareigų. Žinoma, čia ne vieta gilintis į tai, kaip šitą pažiūrą turėtų realizuoti moterų judėjimas.

Kai iki šiolei buvo kalbama apie tai, kad vieni individualiniai vyrų ir moterų skirtumai, kaipo neišvengiamai pakenčiami, turi būti panaudojami išsivystymo tikslams, o kiti, kaipo būtini specialiems vyrų ir moterų pašaukimams, turi būti auklėjami, faktiškai buvo daugiausia kalbėta apie reikalą individualizuoti vyrų ir moterų auklėjimą pagal individualinius vienų ir antrų skirtumus. Bet, pabrėžiu, daugiausia buvo kalbama apie vyrų ir moterų auklėjimo individualizavimą. Šalia auklėjimo galima dar kelti intelektualinio lavinimo klausimas ir taip ar kitaip jis spręsti mažiau ar daugiau nepriklausomai nuo to, kas nustatyta auklėjimo reikalui. Tiesa, visiškos nepriklausomybės čia negali būti ir jau iš anksto galima įspėti, kad auklėjimo išsprendimo būdas šiaip ar taip turi atsiliepti ir į lavinimo klausimo sprendimą.

Einant dabar prie klausimo, ar reikia ir kokiu laipsniu individualizuoti vyrų ir moterų intelektualinis lavinimas, dera visų pirma nesusipratimams pašalinti nustatyti keletas vedamųjų principų. Visų pirma reikia laikyti teisingu principu, kad vienodas moralinis vyro ir moters vertingumas ir vienodai svarbus judviejų pašaukimas reikalauja lygiai susirūpinti tiek berniuko, tiek ir mergaitės lavinimu. Fizinis bei dvasinis pilnutinio žmogaus formavimas yra uždavinys nė kiek ne lengvesnis už namo ar tilto statymą, įmonės administravimą, žmogaus gydymą ar teisimą, veikalo rašymą ir už kitus darbus, kuriuos dažniau tenka dirbti vyrams. Todėl moterims inteligentėms yra reikalingas nė kiek ne mažesnis išsilavinimas kaip ir vyrams, besiruošiantiems inteligentiškosioms profesijoms. Bet kai sakoma, kad moterims yra lygiai reikalingas geras išsilavinimas kaip ir vyrams, tai dar nereiškia, kad abiem atvejais lavinimas turi būti visai tolygus ir kad todėl vienodai aukštam dvasiniam vyrų ir moterų subrendimui turi būti pavartotos vienodos programos, priemonės ir metodai.

Kai yra svarstomas moterų lavinimo klausimas, kartais pamirštama, kad ne priemonių vienodumas, bet vienodas išdavų vertingumas yra įvairių lyčių lavinime svarbiausias dalykas. Tai yra jau antras lyčių lavinimo principas šalia pirmojo, skelbiančio, kad inte-

lektualinis lavinimas yra lygiai reikalingas ir vyrams, ir moterims. Bet kaip tik šitas pirmasis principas turi būti papildytas antruoju, kadangi iš to, kad vyrams ir moterims išsilavinimas yra reikalingas lygiu laipsniu, labai lengvai gali būti padaryta klaidinga išvada, kad pats lavinimas abiem atvejais turi būti tolygus, t. y. vienodas ir savo uždaviniais, ir savo mokomąja medžiaga, ir savo priemonėmis, ir savo metodais. Moralinė vyro ir moters lygybė ir vienodas jų pašaukimų vertingumas iš tikro reikalauja lygiai susirūpinti ir vyro, ir moters lavinimo reikalais ir siekti vienodai vertingų išdavų. Bet kai kalbama apie lavinimo tikslus, mokomuosius dalykus, apie priemones ir metodus, tai pastaruoju atveju tenka jau atsižvelgti į tai, ar individualiniai vyro ir moters skirtumai iš vienos pusės ir specifiniai vyro ir moters pašaukimai iš antros pusės kartais nereikalauja lavinimo individualizacijos. Ogi po to, kas buvo pasakyta anksčiau apie individualinius vyrų ir moterų skirtumus ir apie specifinius vyrų ir moterų pašaukimus, negali būti abejojimo, kad vyrų ir moterų lavinimo priemonės ir metodai turi būti individualizuojami. Tai reiškia, kad vyrų ir moterų lavinimo tipai turi būti įvairūs, nes ugdymo ir todėl lavinimo tipai pareina iš vienos pusės nuo auklėtinių prigimties savotiškumo, o iš antros pusės nuo uždavinių, kurių kelia ugdymui specialūs jų pašaukimai.

Lygiai vertingiems gyvenimo pašaukimams reikalingas yra lygus subrendimo laipsnis. Todėl galima trečioje vietoje iškelti principas, kad gyvenimo uždaviniams atlikti vyrai ir moterys turi pasiekti vienodą fizinį bei psichinį subrendimo laipsnį. Bet vėl keliant reikalavimą, jog vyrų ir moterų subrendimo laipsnis būtų vienodas, būtų klaidinga manyti, kad vienodas subrendimo laipsnis pasiekiamas tik vien išeinant vienodas lavinimo programas. Kad taip iš tikrųjų nėra, ryškiausiai matoma fizinio išsivystymo bei išsilavinimo srityje. Vyro ir moters kūnas tiek aiškiai skiriasi išsivystymo ir galutinio susiformavimo ypatybėmis, kad šitoje srityje sunkiausia neigti ir išsivystymo, ir subrendimo, ir reikiamo fizinio lavinimo skirtingumas. Bet vieną kartą vyro ir moters kūnams subrendus fiziniu atžvilgiu, reikia juos pripažinti vienodai tobulais, vienodai tikslingais ir vienodai vertingais tų tikslų atžvilgiu, kuriems turi tarnauti žmonių gyvenimas. Ir čia jokios esminės reikšmės neturi tai, kad vienas kūnas gali būti stipresnis, kitas — silpnesnis, vienas didesnis, kitas — mažesnis, vienas kokybiniu atžvilgiu vienoks, kitas tuo pačiu atžvilgiu — kitoks, vienas žmonių giminės atgaminimui naudingas vienaip, kitas — kitaip ir t. t. Čia esminės reikšmės teturi vien tai, kad kiekvienas kūnas yra lygiai vertingas, tikslingas ir naudingas, žodžiu tariant, lygiai tobulas tų tikslų atžvilgiu, kuriems turi tarnauti fizinis žmonių gyvenimas. Gyvenimo tikslai reikalauja iš vyrų ir mote-

rų vienodo fizinio subrendimo, bet pats šitas fizinis subrendimas įvyksta labai įvairiai. Todėl atitinkamas fizinis lavinimas, kuris turi skatinti fizinį išsivystymą, privalo būti įvairus vyrų ir moterų. Kokybinis vyro ir moters kūnų skirtingumas ir fizinio brendimo savotiškumas reikalauja individualizuoti fizinį lavinimą pagal šituos individualinius skirtumus.

Jei dabar eisime nuo fizinio lavinimo prie intelektualinio lavinimo, arba prie protinimo, tai turėsime visų pirma skaitytis su dviem dalykais : pirma, ar psichinis vyro ir moters išsivystymas yra skirtingas, antra, ar pagrindiniai vyrų ir moterų pašaukimai reikalauja įvairių lavinimo tipų. Kai apie pirmąjį dalyką psichologai išsitaria įvairiai, t. y. vieni už psichinio išsivystymo skirtingumą, kiti — prieš jį, tai vienas bendras sumetimas reikalauja paremti pirmuosius, nesprendžiant iš esmės klausimo apie skirtingumo turinį. Jei kūnas ir tuo pačiu fiziologinio gyvenimo ypatybės yra žmogui individualizacijos pradas, tai yra aišku, kad fizinis išsivystymas, arba brendimas, negali neturėti tam tikros individualizuojamos reikšmės psichiniam išsivystymui. Jei po to sakoma, kad ne intelektualiniai berniukų ir mergaičių tipai skiriasi tarp savęs, bet jų interesų, susidomėjimo dalykų sritys, tai yra konstatuojamas išdavų įvairumas, nors priežastys yra identifikuojamos. Iš tikrųjų, susidomėjimo dalykų sritys yra įvairios berniukų ir mergaičių todėl, kad psichiniai jų tipai yra skirtingi. Tiesa, ir čia tenka dar kartą pabrėžti, kad psichiniai vyrų ir moterų skirtumai yra lygstami, t. y. ne tiek griežti, kaip fiziologiniai jų skirtumai. Todėl, be kita ko, apie jokią psichinę ypatybę negalima pasakyti, kad ji priklauso tiktai vyrui arba tiktai moteriai. Bet lygstamas psichinis vyro ir moters tipų skirtumas yra faktas, su kuriuo negalima nesiskaityti lavinimo darbe.

Todėl jei psichinis vyrų ir moterų išsivystymas skiriasi ir savo tempu, ir savo ritmu, ir susidomėjimo dalykų įvairumu, ir šiaipjau skirtingu proto, valios ir jausmų susiderinimu, tai lavinimas turi būti individualizuojamas pagal visas šitas ypatybes. Ogi tai reiškia, kad ir dėstomasis metodas, ir mokomoji medžiaga, ir šitos medžiagos sugrupavimas pagal psichinio išsivystymo ypatybes negali būti visai vienodi vyrų ir moterų lavinime. Reikalas individualizuoti vyrų ir moterų lavinimą didėja dar dėl to, kad jau bendrame lavinime turi būti mažiau ar daugiau atsižvelgta į auklėtinio gyvenimo uždavinius. Tuo tarpu šitokis atsižvelgimas į pagrindinius vyrų ir moterų pašaukimus gyvenime jau neišvengiamai veda prie mažesnio ar didesnio individualizavimo jų lavinimo brendimo metu.

Kai yra konstatuojamas reikalas individualizuoti vyrų ir moterų lavinimo tipus, dažnai moterų emancipacijos šalininkai tokiame konstatavime stengiasi įžvelgti paslėptą norą grąžinti moterų lavinimą

į tą stovį, kuriame moterų mokyklos turėjo labai aprėžtas programas ir todėl neduodavo teisių stoti į aukštąsias mokyklas. Tačiau ir pripažinimas moterims lygaus reikalo stoti į aukštąsias mokyklas dar būtinai nereikalauja pasmerkti lavinimo individualizacijos pagal vyrų ir moterų skirtumus. Aukštajai mokyklai turi rūpėti ne tai, kad visi, kas į ją stoja, būtų išėję vienodu būdu vienodas programas, bet tai, kad visi stojantieji turėtų tam tikrą bent minimalinį subrendimą. Todėl ir iš vyrų, ir iš moterų, stojančių į aukštąsias mokyklas, tegalima reikalauti, kad jie visi būtų vienodo dvasinio subrendimo, nors šitas subrendimas ir gali būti įsigytas įvairiomis priemonėmis, įvairiais metodais ir su pagalba įvairių dalykų. Žinoma, įvairumas visur čia tegali būti vien dalinis.

Konstatuodamas bendrojoje pedagogikos dalyje lavinimo individualizacijos principą, negaliu čia nė bandyti nustatyti labiau konkrečiu būdu tai, koks privalo būti individualizuotas mokyklinis vyrų ir moterų lavinimas jų brendimo laikotarpiu. Čia mums terūpi pats principas, kuris paskui turi būti specialioje didaktikoje taikomas mokyklų tvarkymui. Pasakysiu šia proga, kad lavinimo individualizavimas pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus nėra dar iki šiolei patenkinamai išspręstas net teoriškai. Iki šiolei mokykliniame moterų lavinime buvo pastebimas arba atsilikimas ir vienašališkumas, arba griežtas jo niveliavimas su mokykliniu vyrų lavinimu. Tuo tarpu tikras klausimo išsprendimas reikalautų sulyginti vyrų ir moterų lavinimą išdavų vertingumo atžvilgiu ir jį individualizuoti pagal individualinius jų skirtumus ir specifinius pašaukimų uždavinius. Sėkmingas šito išsprendimo realizavimas tebus galimas vien tada, kai eksperimentiniai psichologijos ir pedagogikos tyrinėjimai, einantys dabar greitu tempu į priekį, suteiks visai pakankamų duomenų ir apie individualinius vyrų ir moterų skirtumus, ir apie pedagoginės individualizacijos priemones. Šiuo tarpu ugdymo individualizacijos klausimas pakankamai konkrečiai nėra išspręstas ne tik moterų, bet ir vyrų lavinimui, dėl kurio, pvz., nesibaigia iki šiolei ginčas tarp klasikų humanistų ir realistų.

Turiu dar čia šia proga nesusipratimams išvengti pažymėti, kad ugdymo individualizacijos principas visai dar nereikalauja atsisakyti nuo pilnutinio ugdymo idealo, panašiai kaip specialusis lavinimas nereikalauja atsisakyti nuo bendrojo lavinimo. Yra juk žinomas faktas, kad juo pilnesnis ir geresnis yra bendras išsilavinimas, juo sėkmingesnis bus specialusis lavinimasis, nes pirma tampama išsilavinusiu žmogumi ir tik paskui geru specialistu. Lygiai, nors ir kiek kitokiu būdu, yra suderinami ugdymo individualizacijos principas ir ir pilnutinio žmogaus idealas. Kiekvienam žmogui, tiek vyrui, tiek ir moteriai, reikia būti pilnutiniu žmogumi, bet-sykiu niekam neišven-

giama būti individu su tam tikromis dovanomis ir gabumais, su tam tikrais palinkimais ir pamėgimais, su tam tikru asmeniniu pašaukimu ir atitinkančiais uždaviniais. Čia ir pasirodo, kad bendrasis lavinimas labiau tarnauja reikalui būti pilnutiniu žmogumi, o specialusis lavinimas labiau remiasi individualinėmis žmogaus ypatybėmis, kurios paprastai apsprendžia jo pašaukimą. Kai lavinimas yra individualizuojamas pagal šitas individualines ypatybes, tai faktiškai atsižvelgiama ne tik į pašaukimo reikalą, bet ir į lavinimo sėkmingumo sąlygas, nes, kaip žinome, funkcionalinis ugdymas reikalauja visų pirma panaudoti išsivystymo tikslams individualinius prigimtuosius veiksnius ir juos padaryti ugdymui pradedamuoju pagrindu. Nesiskaitant su šitais individualiniais prigimtaisiais veiksniais, labai lengva stambiai sukompromituoti ugdymo darbas arba, mažiausia, padaryti jį nepakankamai sėkmingą.

Todėl pagal lavinimo individualizacijos principą tenka skaitytis su tuo, kad vyras yra labiau intelektualinis valios tipas, o moteris yra labiau intuityvinis jausmo tipas. Lavinimo priemonės ir metodai neišvengiamai turi būti prie šito skirtumo pritaikyti bent tam tikru laipsniu. Bet, antra vertus, tai toli gražu nereiškia, kad vyro turi būti lavinamas vien intelektualinis valios tipas, o moters — tik intuityvinis jausmo tipas. Jei ir vienas, ir antras tipas gali būti lygiai vertingi, tai vis dėlto idealas turėtų sujungti savyje pilna harmonija ir aukščiausiu laipsniu ir proto, ir valios, ir iniciatyvos, ir širdies dovanas, nors čia ir gali būti įvairiausių individualinių jų susiderinimų. Todėl individualinis vyro tipas, dedamas į jo lavinimo pagrindą, turi būti kiek galint papildomas intuicijos ir širdies dovanomis. Atvirkščiai, individualinis moters tipas, dedamas į jos lavinimo pagrindą, turi būti papildomas intelektualiniais valios motyvais. Sykiu papildinėjimas neprivalo būti jokia prasme silpninimas pagrindinių vyro ir moters tipų, nes toks silpninimas neišvengiamai apskritai susilpnintų vyro ir moters individualybes.

Individualizacijos principo derinimas su pilnutinio žmogaus idealu reikalauja ne siaurinti mokyklinio moterų lavinimo programą, bet ją tinkamai pritaikyti prie moters gyvenimo reikalų, kad būtų nuosekliai einama nuo bendrojo lavinimo prie specialiojo, nuo pilnutinio žmogaus idealo prie šito idealo realizavimo specifiniame moters pašaukime.

Po to, kas pasakyta apie ugdymo individualizaciją pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus, gali visai teisėtai kilti klausimas, ar individualizacijos principas neišvengiamai reikalauja pripažinti koedukaciją bei koinstrukciją nepriimtinomis ugdymo sistemai. Į tai dera atsakyti iš pradžios lygstamai, būtent : kiek koedukacija bei koinstrukcija veda į ugdymo vienodinimą ir pašalina galimybę

individualizuoti ugdymą pagal individualinius vyrų ir moterų skirtumus, tiek jiedvi yra aiškiai nepriimtinos, turint galvoje visa tai, kas buvo pasakyta apie individualizacijos principą. Ir iš tikro, griežtai pravedant koedukacijos bei koinstrukcijos principą, t. y. auklėjant bei lavinant kartu berniukus ir mergaites vienodu būdu, vienodomis priemonėmis, vienodais metodais ir pagal vienodas programas, neišvengiamai turi įvykti žymus vyriškumo ir moteriškumo aptirpimas, arba difuzija. O kadangi koedukacijoje bei koinstrukcijoje dažniausiai orientuojamasi pagal tradicijas, susidariusias vyrų lavinime, tai paminėtoji difuzija faktiškai išeina labiausiai moterų nenaudai. Būtent, nesiskaitant su jų išsivystymo tempu, ritmu, susidomėjimo dalykais ir specifiniais pašaukimo uždaviniais, yra tramdomas normalus jų prigimties išsivystymas taip, kad išdava yra suvyriškėjęs moters tipas, kuris vyriškumu negali susilyginti su vyrais ir sykiu psichologiškai netinka vyrams kaip papildomasis tipas. Užtat koedukacijos ir koinstrukcijos rikiavimas pagal mergaičių auklėjimo bei lavinimo reikalavimus vestų prie vyrų sumoterėjimo, kas irgi nebūtų naudinga jokia prasme. Priimant koedukacijai bei koinstrukcijai vidutinį auklėjimo bei lavinimo matą, būtų gauta vidutinė lyčių niveliacija. Tačiau neaiškus lyties atžvilgiu tipas toli gražu nėra tai, ko galima pageidauti tiek vyrui, tiek ir moteriai, ir kas iš tikrųjų yra pilnutinis žmogaus tipas, realizuojamas vyriškojoje arba moteriškojoje individualybėje. Vidurys, imamas kiekybiniu atžvilgiu, ir sintezė, imama kokybiniu atžvilgiu, yra du dalykai, kartais labai tolimi vienas nuo antro. Taip atsitinka ir šiuo atveju : jei vyriškumo ir moteriškumo niveliacija pagal vidutinį matą yra neigiamasis klausimo išsprendimas, tai teigiamasis jo išsprendimas reikalauja suvesti į konkretinę sintezę visuotinasis pilnutinio žmogaus turinys su individualine ryškaus vyriškumo arba ryškaus moteriškumo lytimi. Aišku savaime, kad ten, kur įvyksta vyriškumo ir moteriškumo difuzija, arba niveliacija, negali būti kalbos apie pilnutinio žmogaus realizavimą normalioje individualybėje. Žodžiu tariant, griežtai išlaikytas koedukacijos bei koinstrukcijos principas veda iš vienos pusės į kenksmingą prigimties tramdymą, iš antros pusės — į niekam nenaudingą niveliaciją.

Konstatuojant šitokias griežtos koedukacijos ir koinstrukcijos išdavas, dar nėra reikalo daryti išvada, kad vyrai ir moterys turi būti griežtai perskirti visomis auklėjimo bei lavinimo aplinkybėmis. Visų pirma ir vyrų, ir moterų auklėjime bei lavinime yra labai daug bendrų dalykų, lygiai tinkančių ir vieniems, ir antriems. Antra, yra amžiaus tarpsnis, kur individualiniai lyčių skirtumai tiek mažai pasireiškia, kad beveik nėra reikalo žymiai individualizuoti auklėjimas bei lavinimas pagal individualinius vyrų ir moterų skirtu-

mus. Toks tarpsnis yra amžiaus laikotarpis iki 10, net 12 metų, kuriuo berniukai ir mergaitės be pedagoginio nepatogumo gali būti sykiu auklėjami ir lavinami. Pagaliau yra amžiaus tarpsnis, kur vyrai ir moterys patys turi rūpintis auklėjimusi ir lavinimusi ir specializuotis pagal profesijas, parinktas pagal individualinius pašaukimus. Tai yra atbaigiamasis jaunatvės tarpsnis, einamas aukštojoje mokykloje, kuri visados yra individualizuojamo specializavimosi įstaiga. Todėl čia vėl be kokio nors žymesnio pedagoginio nepatogumo vyrai ir moterys gali sykiu dirbti studijų darbą. Svarbu tik, kad iš vienos pusės aukštoji mokykla pateiktų plačios galimybės ko labiausiai individualizuoti savo studijų eigą ir kad iš antros pusės vyrai ir moterys rinktųsi specialiąsias studijas, geriausiai atitinkančias specifinius savo pašaukimus.

Pavyzdžiui, kalbant apie specialiąsias moterų studijas, reiktų orientuotis šitokiu būdu. Visų pirma dera pripažinti, kad moteriai, kaipo tokiai, negali būti principialiai uždara jokia visuomeninė profesija, kadangi nėra psichinių skirtumų ir todėl taip pat individualinių gabumų, kurie būtų savi ar vieniems tik vyrams, ar vienoms tik moterims. Be to, jei moteris gauna tinkamą bendrą išauklėjimą bei išlavinimą, bet kuris mokslas bus jai mažiau ar daugiau naudingas jau tuo, kad jis lavina protą ir suteikia tam tikros protinės ir net dorinės drausmės. Bet tikslingiausia yra rinktis tai, kas yra naudingiausia būsimam moters pašaukimui. Jei šituo atžvilgiu priimsime dėmėsin tai, kad šitaip ar taip motiniškumo esmė yra fizinis bei dvasinis žmogaus formavimas ir apskritai žmogiškumo saugojimas, tai turėsime bendrai pripažinti, kad humanitariniai, galima sakyti, žmogiškumo mokslai turi daugiausia šansų būti naudingi mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu didžiausiai moterų daugumai. Jei šalia to studijuojančios moterys, kaip pridera besiruošiančiam gyvenimui jaunimui, dar sykiu individualiai auklėjasi bei lavinasi atitinkamai parinktosiomis profesijomis, tai aišku, kad darbas, dirbamas aukštojoje mokykloje, gali būti atliekamas arba tik koreguojamas pagal individualizacijos principą.

Laikotarpis, kuris aktualiausiai stato reikalavimą individualizuoti ugdymą pagal individualinius lyčių skirtumus ir kuriame šitą reikalavimą sunkiausia patenkinti koedukacijos bei koinstrukcijos sistemoje, yra sparčios individualinės lyčių diferenciacijos tarpas, kuris prasideda maždaug tarp 10 ir 12 metų ir sustoja intensyvaus diferenciacijos tempo maždaug tarp 17 ir 19 metų. Kaip tik šituo laikotarpiu koedukacijos bei koinstrukcijos sistema sudaro daugiausia kliūčių normaliam taikymui individualizacijos principo ugdomajam veikimui. Šituo atžvilgiu yra reikšminga, kad kalbamojo laikotarpio vidury, būtent paauglių tarpsniu, arba adolescencijos metu,

pas berniukus ir mergaites atsiranda aversija, arba savaimingas gręžimasis nuo savo papildomosios lyties. Šituo tarpu berniukai labiau yra linkę bendrauti su berniukais, mergaitės su mergaitėmis, o sykiu berniukai ir mergaitės vieni antrų žymiai privengia. Šitas faktas yra labai reikšmingas liudijimas reikalo lytims diferencijuotis pagal individualines vyrų ir moterų ypatybes. Tačiau jis dar nėra griežtas argumentas prieš koedukaciją bei koinstrukciją, nes jis gali būti lygiai pavartotas šituo klausimu ir prieš, ir už koedukaciją bei koinstrukciją. Taip vieni gali sakyti, kad šitas savaimingas prigimties polinkis nurodo, kad mišrus lyčių ugdymas yra iš prigimties klaidingas, tuo tarpu kiti gali teigti, kad mišrus lyčių ugdymas nesudaro nepatogumų, kadangi pati prigimtis rūpinasi tinkamu būdu diferencijuoti vyrų ir moterų individualybes.

Iš tikrųjų abudu argumentu tik iš dalies yra tikri: savaimingas paauglių gręžimasis nuo papildomosios lyties dar nereikalauja, kad abidvi lytys būtų ugdyme griežtai skiriamos, o iš antros pusės ta aplinkybė, kad pati prigimtis tikslingai rūpinasi vyrų ir moterų diferenciacijos reikalu, nėra pakankamas argumentas už atsisakymą nuo sąmoningo bei tikslingo taikymo individualizacijos principo vyrų ir moterų ugdymui. Ogi kai tenka šitokiu taikymu susirūpinti ugdymo praktikoje, tai pasirodo, kad griežta koedukacijos bei koinstrukcijos sistema negali būti suderinta su ugdymo individualizacijos principu.

Iš to, kas pasakyta, būtų vis dėlto klaidinga padaryti išvada, kad jei griežta mišraus ugdymo sistema yra nepriimtina individualizacijos principo atžvilgiu, tai telieka pravesti brendimo laikotarpiu griežtos lyčių separacijos sistema. Galima būtų gyvenime rasti pakankamai įrodymų tam, kad ten, kur jaunimas auga ir bręsta pilnos separacijos aplinkybėmis, nei vyrų, nei moterų individualybės nėra pakankamai plačios ir pritaikytos lemtam lyčių sugyvenimui šeimoje. Šituo atžvilgiu daug laimingiau susideda gyvenimas tų žmonių, kurie turėjo galimybės augti ir bręsti mišrioje šeimos sudėtyje ir naudojos pakankamai progomis padoriai bendrauti su papildomosios lyties asmenimis mokyklos lankymo laikotarpiu. Dvi lytys yra sukurtos viena antrai papildyti, ir šitas reikalas šiaip ar taip reiškiasi ir įvairiais žmogaus brendimo tarpsniais. Todėl normalesnės bus visados tos šeimos, kur auga sykiu broliai ir seserys, negu tos, kur yra arba tik brolių, arba tik seserų. Taip pat visai normali būtų mokykla, kuri, pravesdama pakankamai griežtai ugdymo individualizacijos principą, neperskirtų visai griežtai lyčių ir joms duotų pakankamai progos lemtai bendrauti darbe ir pasilinksminimuose visai padoriomis sąlygomis. Štai kodėl, patyrus faktinių mišriosios ugdymo sistemos nepatogumų, stengiamasi eiti nuo dirbtinės koedukacijos bei koin-

strukcijos prie natūraliosios. Dirbtinė koedukacija bei koinstrukcija sąmoningai paskatina porinimosi principą ar mokinių susodinimu klasėje, ar žaidimuose, ar kitomis kokiomis aplinkybėmis. Natūralioji koedukacijos bei koinstrukcijos sistema palieka laisvę savaimingiems bendravimo palinkimams, kad šitas bendravimas labiausiai priartėtų prie nevaržomos šeiminio gyvenimo eigos, kur tarp brolių ir seserų mažiausiai jaučiamas lyčių skirtumas. Ar mišriosios mokyklos evoliucija nueis taip toli, kad galėtų sykiu patenkinti ugdymo individualizacijos principą ir lyčių bendravimo reikalą, dar tuo tarpu nieko tikslaus pasakyti negalima. Bet tuo tarpu tenka jau konstatuoti, kad šių laikų mišrioji mokykla nusideda prieš individualizacijos principą ir tuo pačiu sudaro lyčių bendravimui nenormalias sąlygas. Jei prie to prisideda dar menka dorinimo sistema ir tvirtų dorovės principų stoka, mišrioji mokykla gresia visai realiais pavojais. Užtat reikia pripažinti, kad mišriosios mokyklos pedagoginiai nepatogumai žymiai mažėja sulig tuo, kaip gerėja visa ugdomoji mokyklos sistema. Taigi, galutinai nesprendžiant klausimo, tenka vien pasakyti, kad čia nei griežta koedukacija bei koinstrukcija, nei griežta lyčių separacija nėra idealas.

*c.* Auklėtinio individualybė. Iki šiolei buvo kalbama apie tokius auklėtinių skirtumus, kurie regimi pirmu pažvelgimu. Tokiais skirtumais ir buvo amžiaus ir lyties skirtumai. Aišku, kad įvairaus amžiaus auklėtiniai pakankamai skiriasi tarp savęs, kad pagrindiniai skirtumai galėtų būti pastebimi net ir mažiausiai patyrusio pedagogo. Panašiai berniukų ir mergaičių skirtumai, bent pagrindiniai, negali būti pedagogo nepastebėti. Bet kai tenka kalbėti apie tuos individualinius skirtumus, kuriuos sudaro pačios individualybės, kaipo tokios, tai šitokis individualinis auklėtinio skirtingumas yra jau žymiai mažiau aiškus pedagogui, juo labiau, kad pati individualybės sąvoka gali būti įvairiai suprantama, įvairiai vertinama, pagaliau su ja galima įvairiai apsieiti.

Kadangi dabar tenka kalbėti apie auklėtinio individualybės skirtingumą, turiu nusakyti trumpai, kaip aptariama individualybės sąvoka per kultūros filosofijos paskaitas ryšium su artimomis jai kitomis sąvokomis. Individualybė taip laikosi individo, kaip asmenybė asmens. Individualybė, būdama tai, kas sudaro individo esmę, išreiškia individo originalumą, kuris jį išskiria iš visos panašių į jį individų masės. Asmenybė, būdama tai, kas sudaro asmens esmę, išreiškia asmens originalumą, kuris jį išskiria iš visos žmogiškųjų asmenų visuomenės. Individualybė pareina nuo materialinės, arba fizinės, prigimties ir glaudžiai yra susijusi su žmogaus temperamentu, arba pobūdžiu. Užtat asmenybė pareina nuo aukštesnės dvasinės

žmogaus prigimties ir glaudžiai yra susijusi su jo charakteriu, arba būdu.

Žmogaus asmenybė, pasireiškianti būdu, iš pat pradžios nėra ugdymo darbe davinys (duomuo), bet tik uždavinys, nes sąmoninga bei laisva asmenybė palengva bręsta auklėtinyje ir žymia dalimi yra sąmoningo bei laisvo jo apsisprendimo išdava. Užtat individualybė, pasireiškianti be kitko temperamentu, beveik iš pat pradžios yra jau tam tikras duomuo, su kuriuo reikia skaitytis. Pagal tai žmogaus asmenybė yra ugdymui labiau tikslas, tuo tarpu jo individualybė yra šitam tikslui priemonė, kuri šiaip ar taip gali būti pavartota ir panaudota. Čia ir kyla klausimas, kaip pedagogui auklėtojui privalu apsieiti su auklėtinio individualybe ugdomajame darbe. Pirmas atsakymas, kuris galimas į šitą klausimą, bus tas, kad visų pirma dera tinkamai įvertinti individualybė, kaipo tokia.

Individualybės šaltinis glūdi tame, kokiu būdu fizinė žmogaus prigimtis individualizuoja žmogaus sielos reiškimąsi. O kadangi žmogaus siela šiaip ar taip turi reikštis tarpininkaujant fizinei prigimčiai tinkamu būdu, tai aišku, kad individualybė yra žmogaus gyvenime nepašalinamas faktas, nepanaikinamas veiksnys. Maža to: kadangi fizinės žmogaus prigimties santykiavimas su sielos galių reiškimusi yra nepakartojamos individualizacijos pagrindas, tai ir pati žmogaus individualybė, kaipo vienintelė savo rūšyje, yra visuomet tam tikra nepakartojamoji vertybė, kuri, be kita ko, apsprendžia individualinį žmogaus pašaukimą. Vadinasi, ne tik tenka skaitytis su individualybe kaip su faktu, bet ir dera jinai vertinti kaip teigiamoji vertybė.

Tiesa, kai kalbama apie principialią individualybės vertę, reikia skirti individualybės lytis nuo jos turinio, t. y. individualybę, kaipo tokią, nuo tų konkrečių žymių, kurios ją charakterizuoja kiekvienu atskiru atsitikimu. Jei individualybė, kaipo tokia, yra teigiamoji vertybė, tai dar nereiškia, kad kiekviena bet kurios individualybės žymė yra teigiamoji žmogaus kokybė. Individualybės lytyje iš tikrųjų gali būti įvairių įvairiausių žymių, kurios charakterizuoja ir emocionalinį žmogaus tipą, ir intelektualinį jo savotiškumą, ir jo polinkius, ir jo dovanas, ir jo gabumus, ir jo instinktus, ir jo geidulius ir t. t. Tuo tarpu visose šitose sudedamosiose individualybės turinio dalyse toli gražu ne viskas yra tobula ir net pakenčiama, nors pati individualybė, kaipo tokia, turi būti pripažinta vertingu veiksniu, kuris privalo būti panaudotas ugdymo tikslams.

Taigi, įvertinant individualybę kaip teigiamąjį veiksnį, vis dėlto tenka skirti jos teigiamąsias ir neigiamąsias žymes, su kuriomis galima, žinoma, įvairiai apsieiti. Visų pirma reikia pasakyti, kad su individualybe galima elgtis trejopu būdu, būtent: arba ją stelbti, arba

jai leisti tarpti kaip jai tinka, arba skatinti joje tai, kas yra teigiama, ir sykiu kovoti su tuo, kas yra joje neigiamo. Pastarasis nusistatymas yra vienintelis teisingas elgimasis su auklėtinio individualybe. Kaip sakyta, žmogaus individualybė yra nepanaikinamas jo gyvenimo veiksnys. Todėl visiškai užstelbti auklėtinio individualybės ne tik nereikia, bet ir negalima. Darant pastangų ją užstelbti, ji gali lengvai išeiti nenormali ir pasidaryti žmogaus gyvenime psichinė ir dorinė nepasisekimo priežastis. Gujant auklėtinio individualybę, ji yra priversta slėptis, taip sakant, į pasuolę, kur, žinoma, negali išsivystyti pilnai ir normaliai. Be to, kai yra tramdomas individualinis žmogaus reiškimosi būdas, kai kurios dovanos ir gabumai neišvengiamai sunyksta, o sykiu su tuo mažėja žmogaus iniciatyva, savarankiškasis užsimojimas, kuriamasis savaimingumas, užsidegimas gyvenimo uždaviniams. Žodžiu tariant, auklėtinio individualybės slėgimas yra skaudus pastarajam vyksmas, kuris negali labai žymiai nesumažinti auklėtinio gyvenimo džiaugsmingumo bei laimingumo. Tai ir atsitinka, kai auklėtojas nemoka įvertinti individualybės veiksnio ir kovoja su šita individualybe kaip su tokia. Tokiu auklėtoju, pvz., yra tas, kas stengiasi tiek pedantiškai sutvarkyti savo auklėtinio gyvenimą bei veikimą, kad pačiam auklėtiniui nebeliktų galimybės elgtis nei pagal savo polinkius, pamėgimus, gabumus, pobūdį, nei reikšti savo iniciatyvos, nei imtis atsakomybės. Toks auklėtinis yra negyvas aparatas savo auklėtojo rankose ir turi veikti taip, kaip to reikalauja šis pastarasis. Blogiausia yra tokiu atveju tai, kad tuo būdu auklėtinis nėra ruošiamas laisvam bei sąmoningam apsisprendimui pagal protingus principus ir turi daugiausia šansų nueiti priešinga linkme, negu buvo reikalavęs iš jo rigoristiškai nusistatęs ir despotiškai elgęsis auklėtojas.

Bet jei auklėtinio individualybės stelbimas yra antipedagoginis elgimasis, kuris turi dažniausiai labai liūdnų išdavų, tai ne geresnis yra auklėtojo nusistatymas leisti auklėtinio individualybei tarpti taip, kaip jai tinkama. Šitokiu atveju auklėtinio individualybė išsivysto ir susiformuoja priklausomai nuo aplinkybių, kurios susidaro visai atsitiktinai toje aplinkumoje, kur auklėtiniui tenka augti. Paprastai atsitiktinės aplinkybės nėra veiksniai, kurie galėtų normaliai veikti ir tikslingai drausminti nesusiformavusią jauno auklėtinio individualybę. Todėl dažniausiai tokiais atvejais lengviausiai išsivysto blogesni žmogaus instinktai bei polinkiai, pvz.: egoizmas, puikybė, ambicija, tingumas ir t. t. Pasirodo, kad ir šituo atžvilgiu galutinis rezultatas yra panašus į tą, kuris gaunamas stengiantis užstelbti auklėtinio individualybę, nors pati išsivystymo eiga yra šituo atveju kitokia. Stengiantis užstelbti auklėtinio individualybę, kaip tokią, yra griaunama pati individualybės lytis, kuri turi būti atrama tvirtam

būdui ir teigiamųjų individualinių žymių nešėja. Bet pasirodo, kad, nesusidarius auklėtinio individualybėje geros atramos būdui, žmogus labai lengvai pasiduoda blogoms įtakoms, kurios žada atpalaiduoti jį nuo despotiškų sąvaržų ir pateikti tai, kas anksčiau buvo draudžiama. Užtat kai jaunai individualybei paliekama pilna laisvė tarpti taip, kaip jai patinka, žmogaus individualybė išsivysto mažiausio pasipriešinimo linkme. O kadangi lengviausia yra eiti savo polinkių ir instinktų nurodomu keliu, tai suprantama savaime, kodėl šitokiu atveju ne tiek stiprėja pati individualybės lytis, kuri turėtų tarnauti būdui tinkama atrama, kiek įsigali individualybės neigiamosios žymės. Tokių išdavų galima kiek norint pastebėti tose šeimose, kur vaikams principialiai ar tik faktiškai leidžiama daryti visa, kas jiems patinka. Tokiais atvejais tėvai ima suprasti savo nusižengimą tik tada, kai auklėjimo išdavos yra jau nebepataisomos ir kai tenka išvysti savo akimis, o kartais ir patiems skaudžiai patirti, kur nuveda neribojamas pataikavimas individualiniams vaikų polinkiams. Taigi lygiai yra nepateisinamas ir auklėtinio individualybės stelbimas, ir jos palikimas pačiai sau tarp atsitiktinių gyvenimo aplinkybių. Tikras klausimo išsprendimas dabar jau savaime išeina aikštėn, kaipo sintetinis dviejų kraštutinių nusistatymų suderinimas.

Pedagogikos teorijoje yra įvairiai sprendžiamas klausimas, kokiomis individualinėmis ypatybėmis pasižymi vaiko siela iš prigimties ir kaip toli šituo atžvilgiu gali siekti auklėjimas bei lavinimas. Vieniems vaiko siela atrodo nerašytoji lenta (tabula rasa), tuo tarpu kiti laiko ją jau iš prigimties apspręsta individualinėmis žymėmis, kitaip tariant, jau prirašyta lenta. Pirmieji todėl mano, kad individualybės išvystymas pareina nuo auklėjimo bei lavinimo, tuo tarpu antrieji laiko individualybės klausimą nulemtu jau vien tik paveldėjimo fakto. Pirmuoju atveju labiau pasitikima ugdymu, antruoju — labiau pasitikima prigimtimi. Iš tikrųjų abu tuodu nusistatymu yra per daug kraštutiniai ir todėl neatitinka tikrovės.

Prigimti žmogui polinkiai iš pat pradžios yra tarsi esančios potencijos stovyje pajėgos, kurios tam tikromis priemonėmis ir tam tikromis aplinkybėmis gali būti pašauktos į veikimą ir išauklėtos, bet jos gali taip pat būti mažiau ar daugiau užstelbtos ir todėl gali niekados neprieiti iki intelektualaus pasireiškimo. Čia juk kalbama apie tam tikrus prigimtus polinkius, bet ne apie individualybę apskritai, kurios šiaip ar taip išbraukti iš žmogaus gyvenimo negalima. Kiekviena žmogaus pajėga, t. y. kokybė, dėl kurios žmogus pajėgia ką nors pasiekti, yra iš pradžios potencijos, arba galimybės, stovyje. Tai lygiai dera pasakyti tiek apie tokias esmines žmogaus galias, kokiomis yra protas bei valia, tiek ir apie bet kurį paveldėtą polinkį, žmogaus būtybei, kaipo tokiai, atsitiktinį. Todėl tai, kas gali būti

įrašyta į vaiko sielą iš prigimties, tegali būti potencijos, arba galimybės, bet ne akto, arba veiksmo, stovyje. Tuo tarpu galia, arba pajėga, išsivysto tada, kai ji ima reikštis veiksmu. Bet jei neduosime galiai, arba įgimtai pajėgai, reikštis veiksmu, tai tuo pačiu neduosime jai galimybės išsivystyti. Taip net esminės žmogaus būtybės galios, kaip protas bei valia, nelavinami ir net nuolatos stelbiami, neįpranta savarankiškai reikštis sąmoningais bei laisvais veiksmais. O ką gi jau besakyti apie atsitiktines žmogaus pajėgas, kurios nėra esminės žmogaus būtybei! Tarp esminių galių ir atsitiktinių pajėgų yra tas skirtumas, kad esminė galia niekados negali visai išnykti iš žmogaus prigimties, tuo tarpu atsitiktinė pajėga, pvz., paveldėtasis polinkis į girtuoklystę arba kitas koks neigiamas atavizmo polinkis gali ilgainiui visai pranykti, nes nėra esminė žmogaus prigimties kokybė.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, vaiko siela negali būti griežtai lyginama nei su nerašytąja lenta, nei su prirašytąja lenta. Kai sakoma, kad vaiko siela yra visai nerašyta lenta, tai nepripažįstama jai net tų paveldėtų polinkių, kurie potencijos stovyje vis dėlto glūdi jos gelmėse. Kai sakoma, kad vaiko siela yra aiškiai prirašyta lenta, tai nepripažįstama tuo pačiu, kad įgimti jo polinkiai iš pat pradžios reiškiasi aktualiu būdu, t. y. veiksmais. Kaip matome, ir pirmuoju, ir antruoju atveju tėra vien dalis tiesos. Galima būtent sakyti, jog vaiko siela yra nerašyta lenta ta prasme, kad joje jokia galia nesireiškia aktualiai; ir sykiu galima kalbėti apie tai, jog vaiko siela sudaro prirašytąją lentą ta prasme, kad joje įrašytos yra dar aiškiai neišskaitomos galios bei pajėgos, kurios vis dėlto šiaip ar taip paskui galės pasireikšti priklausomai nuo ugdymo bei gyvenimo aplinkybių. Iš šito pavyzdžio matyti, kad kartais konkretus palyginimas gali net klaidinti, jei jis pilnai neatitinka realios tikrovės. Prirašytoji arba neprirašytoji lenta nėra dalykas, kuris galėtų pilnai iliustruoti sudėtingą žmogaus sielos esmę.

Iš sintetinio problemos išsprendimo aiškėja, kad auklėtinio individualybės atžvilgiu ugdomasis veikimas nėra visagalis, kaip norėtų tie, kurie mato vaiko sieloje nerašytąją lentą. Bet sykiu ugdomasis veikimas nėra taip bejėgis, kaip mano tie, kurie laiko vaiko sielą prirašytąja lenta. Todėl su pirmaisiais negalima sutikti, kad auklėtojas gali vaiko sieloje rašyti, kas jam patinka; bet ir su antraisiais negalima sutikti, kad auklėtojas nieko nepajėgia įrašyti į vaiko sielą. Tikrą vaiko sielos stovį iš prigimties gali paaiškinti kad ir proto galios pavyzdys. Protas iš prigimties neatsineša jokių pažinčių (žinių). Jame negali būti jau iš prigimties įgimtų tam tikrų idėjų, kaip to norėjo Platonas ar Dekartas. Protas tėra vien galia, kuri gaunama sykiu su žmogaus atsiradimu šiame pasaulyje ir su kurios pagalba žmogus

sugeba įsigyti žinių pagal tas patyrimo ir protavimo aplinkybes, kurios pateikia patiriamosios medžiagos ir sykiu paskatina jį reikštis protingais veiksmais. Genialus protas gali visam laikui pasilikti potencijos (galimybės) stovyje, jei, pvz., jam teks reikštis nekultūringoje laukinių žmonių aplinkumoje ir todėl negauti tinkamo išlavinimo ir apskritai progos išsivystyti bei pasireikšti visa savo galybe. Bet tas pats protas būtų galėjęs išsivystyti ir pražydėti genialiu veiklumu, tinkamai išlavintas aukštesnės kultūros priemonėmis. Jo paruošiamasis lavinimas yra būtinas veiksnys sąmoningam bei savarankiškam jo pasireiškimui kultūringoje aplinkumoje. Kitaip tariant, auklėjimo bei lavinimo uždavinys yra sėkmingiausiu būdu pašaukti prie veiksmo galią, kurią poteneijos, arba galimybės, stovyje žmogus atsineša į šį pasaulį. Ugdymas šiaip ar taip veikdo galią, nors jos pačios ir nesudaro. Tai, kas čia pasakyta apie vien tik proto galią, dera pasakyti apie visas žmogaus pajėgas, kurių jis įgauna iš prigimties, pridėjus dar tai, kad ugdymas daug laisviau gali pasielgti su atsitiktiniais žmogaus polinkiais negu su pagrindinėmis jo galiomis, kuriomis yra protas bei valia.

Tas pats tenka pasakyti ir apie visą žmogaus individualybę. Savo prigimties potencijose žmogus atsineša ją su savimi į šį pasaulį. Bet šitų potencijų aktualizacija, arba veikdymas, pareina žymia dalimi nuo ugdymo bei gyvenimo aplinkybių. Todėl auklėtojas ir turi sąmoningai bei metodingai susirūpinti tinkamu savo auklėtinio individualybės išvystymu. Kadangi savo lytimi jokia individualybė nėra nei bloga, nei gera, ir sykiu yra gyvastinga galybė, tai auklėtojas neprivalo kovoti su auklėtinio individualybe, kaipo su tokia. Kiek individualiniai polinkiai nėra blogi savo turiniu, jie yra teigiamieji individualinio pašaukimo veiksniai ir todėl turi būti sąmoningai ugdomi. Bet su individualiniais auklėtinio polinkiais tenka kovoti, kai jie įgauna netinkamos linkmės ir tuo pačiu neigiamojo turinio. Kovoti su šitomis apraiškomis galima jau todėl, kad jos jokia prasme nesudaro esminių nepanaikinamų žmogaus prigimties dalykų: kovojant su neigiamosiomis individualybės apraiškomis, kovojama faktiškai ne su tuo, kas žmogui pareina nuo prigimties, bet su tuo, kaip reiškiasi žmogaus galios ir polinkiai gyvenimo bei veikimo eigoje. Tuo tarpu šita kova yra sėkmingiausia tada, kai ugdomuoju veikimu žmogaus individualybė yra skatinama eiti teigiamąja linkme ir veikdoma reikštis teigiamuoju turiniu. Žinoma, be tam tikro minimalinio drausminimo čia neapsieinama. Bet tikras drausminimas yra labai tolimas nuo kovos su auklėtinio individualybe. Pažymėsiu dar čia, kad teigiamųjų individualybės polinkių skatinimas bei veikdymas neturi nusidėti pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principams. Jei individualiniai polinkiai turi spręsti

apie žmogaus pašaukimą, tai vis dėlto nedera pamiršti, kad kiekviename žmoguje turi būti šiaip ar taip ugdomas pilnutinio žmogaus idealas. Jei žmogus pasižymi vienu kuriuo gabumu, tai dar neprivalu visai pamiršti reikalą suderinti šitą gabumą su kitomis žmogaus galiomis. Taip pat jei žmogus turi palinkimo galingai reikštis kokia nors galia, pvz., vaizduotės kūryba, tai vis dėlto nedera atpalaiduoti jos nuo priklausomumo aukštesnėms proto bei valios galioms. Anksčiau turi eiti pilnutinio žmogaus idealas ir tik paskui — reikalas realizuoti jį konkrečioje žmogaus individualybėje.

Kai individualybė yra auklėtojo principialiai ir teisingai vertinama, reikia, kad jis stengtųsi pažinti kiekvieno savo auklėtinio individualybę, nes be šitokio pažinimo jis negalės ugdymo individualizuoti pagal individualines savo auklėtinių savybes. Taigi individualybės klausimu auklėtojui tenka susirūpinti iš eilės trimis dalykais; pirma, principialus individualybės įvertinimas, antra, savo auklėtinio individualybės pažinimas, trečia, ugdymo individualizavimas pagal individualines auklėtinio ypatybes.

Auklėtinio atžvilgiu individualybės dalykas pasireiškia trimis veiksniais: 1. prigimtos individualinės galios bei pajėgos potencijos stovyje (be kita ko, paveldėjimas), 2. ugdymo ir gyvenimo aplinkybės, veikdančios prigimtąsias pajėgas, 3. laisvas bei sąmoningas paties auklėtinio apsisprendimas, duodantis pagrindinę linkmę individualybei reikštis. Jei pirmojo veiksnio žymės yra įgimtos ir antrojo įgautos, tai trečiojo veiksnio žymės yra laisvai įsigyjamos. Lengva pastebėti, kad prigimtasis paveldėjimas, ugdymas ir apsisprendimas yra trys laipsniai, kuriais išsivysto laisva bei sąmoninga žmogaus individualybė, sutapusi su jo asmenybe. Kiekvienas sekantis laipsnis turi vis daugiau svarbos galutinei žmogaus individualybei susidaryti. Ugdymas turi daugiau reikšmės už paveldėjimą, ogi laisvas apsisprendimas — už ugdymą. Ugdymas užima čia visai teisėtai tarpinę vietą. Jis kultivuoja reikiamu būdu paveldėtą žmogaus prigimtį ir ruošia ją laisvam žmogaus apsisprendimui, su kuriuo ateina galutinis individualybės harmoningas sutapimas su žmogaus asmenybe. Apie tai ypač neturi pamiršti auklėtojai, kurie apsistoja tarp žmogaus prigimties ir laisvo jo apsisprendimo, įvykstančio subrendimo metu. Tai reiškia, kad žmogaus individualybės kultivavimas turi būti daromas jau laisvo asmens apsisprendimo tikslais. Šitas apsisprendimas turi daugiausia šansų įvykti lengvai ir laisvai pagal protingus principus vien tada, kai tarp trijų žmogaus individualybės tarpsnių išlaikomas tam tikras nuoseklumas, t. y. kai prigimtasis paveldėjimas, ugdymo linkmė ir laisvas bei sąmoningas apsisprendimas geriausiai sutaria tarp savęs. Jei nebuvo skaitytasi su prigimtuoju paveldėjimu arba jei ugdymas tramdė

individualinius potraukius arba net leido neigiamiesiems laisvai išsivystyti, laisvas bei sąmoningas apsisprendimas, sutariąs su individualybės esme, pasidaro žymiai sunkesnis ir todėl maža tėra galimybių susikurti pilnutiniam asmeniui, kuriam asmenybė su individualybe sudaro vieną harmoningą visumą.

Iš to, kas pasakyta, galime jau spręsti, kaip stropiai turi auklėtojas domėtis individualinėmis savo auklėtinių ypatybėmis. Ugdymo darbe jis turi kiekvieną auklėtinį studijuoti jo konkrečioje tikrovėje, kaipo nepasikartojančią būtybę, kuriai joks pedagoginis šablonas negali visiškai pritikti. Tiesa, kaip buvo jau keletą kartų minėta, pedagogikos mokslas negali tyrinėti auklėtinius konkrečioje aplinkoje: jis tik konstatuoja kaip principą, kad šitą darbą turi dirbti pats auklėtojas ugdymo praktikoje. Iš kitos pusės labiausiai charakteringas auklėtinių grupes pedagogika vis dėlto šiaip ar taip nagrinėja, stengdamasi tuo pačiu prieiti kiek arčiau prie konkrečios tikrovės. Todėl buvo kalbama apie auklėtinių grupes, susidarančias pagal amžiaus skirtumus ir apie auklėtinių susiskirstymą pagal lytis. Toliau teks šis tas pasakyti apie individualinius auklėtinių tipus, susidarančius pagal tokias individualines ypatybes, kokiomis yra emocionalinis ir intelektualinis auklėtinio savotiškumas. Emocionalinis žmogaus savotiškumas yra ne kas kita, kaip jo temperamentas, arba pobūdis. Intelektualinis žmogaus savotiškumas yra ne kas kita, kaip vyraująs protinių jo gabumų santykiavimas.

*d.* Auklėtinio temperamentas ir intelektualinis savitumas. Reikia konstatuoti, kad tarp individualinių auklėtinio ypatybių yra dvejetas, kurios reikalauja ypatingo atsižvelgimo ugdomajame darbe: tai emocionalinis ir intelektualinis auklėtinio savitumas, su kuriais pedagogui tenka skaitytis, norint tinkamai pritaikyti auklėtinio prigimčiai ugdomųjų priemonių bei metodų sistemą. Emocionalinis savitumas, kaip sakyta, paprastai vadinamas temperamentu, ir apie jį visų pirma tenka kalbėti.

Terminologijos klausimu pažymėsiu iš pat pradžios, kad temperamento sąvoka lietuviškai gali būti išreikšta terminu «pobūdis», vadovaujantis tuo, kad jis yra tarsi pagrindas būdui, arba charakteriui. Tokiu būdu svetimi žodžiai «temperamentas» ir «charakteris» lietuviškai atitinkamai gali būti išreikšti žodžiais «pobūdis» ir «būdas».

Temperamentas yra psichofizinės žmogaus gyvatos savitumas, pareinantis nuo prigimties polinkių ir nesurištas su moraliniu nusistatymu ta prasme, kad jis pats nėra nei geras, nei blogas. Temperamentas turi įtakos visam žmogaus gyvenimui: jis šiaip ar taip atsi-

liepia protavime ir valioje, nors labiausiai reiškiasi emocionalinėje žmogaus psichikos srityje, kur jautimas ir savaimingas stengimasis, veikmės prisiėmimas ir atoveikos (reakcijos) pasireiškimas sudaro pagrindines funkcijas. Apie žmogaus temperamentą tad sprendžia, pirma, toji aplinkybė, kaip jis iš prigimties reaguoja, arba atveikia visam tam, kas per išorines jo jusles pasiekia vidines jo jausles vaidinio pavidalu, antra, dargi tai, kokiu laipsniu stengimasis ir valiavimas yra palenktas proto vadovavimui. Vienas reaguoja į jaudinimus su mažesniu, kitas — su didesniu jautrumu; vienas ryžtasi silpnai, kitas tvirtai reaguoti į jaudinamąjį akstiną (dirgiklį); vienas savo reakciją labiau, kitas mažiau kontroliuoja protu. Nuo jautrumo laipsnio, nuo paslankumo reakcijai ir nuo reakcijos būdo pareina temperamento ypatybės. Todėl temperamentas yra ne kas kita, kaip emocionalinis žmogaus savotiškumas, nes emocija, kilusi iš lotynų kalbos žodžio *movere* (judinti), reiškia sielos susijaudinimą, surištą su jausmo tonusu, arba kokybe, ir su pastanga apsireikšti šiaip ar taip veiksmu.

Smulkesnis temperamento ir jo tipų tyrinėjimas tiesiogiai priklauso bendrajai psichologijai ir pedagoginei psichologijai. Čia, žinoma, negaliu į šitą klausimą kiek specialiau gilintis, tepakartosiu vien šį tą apie temperamento tipus, kad paskui galėčiau paprastą temperamentų schemą surišti su pedagoginiais uždaviniais, kurių pedagogui reikia imtis auklėtinio temperamento atžvilgiu.

Visiems yra žinomas tradicinis temperamentų suskirstymas į keturias pagrindines rūšis: sangviniškas, choleriškas, melancholiškas ir flegmatiškas temperamentas. Šito tradicinio suskirstymo pagrindan yra padėti du veiksniai: reakcijos greitis ir jausmo įtampa. Jei reakcijos greitis yra veikus, gauname sangviniką arba choleriką, su tuo skirtumu, kad jausmo įtampa pas sangviniką yra silpna, o pas choleriką tvirta. Jei reakcijos greitis yra lėtas, gauname melancholiką arba flegmatika, su tuo skirtumu, kad pas melancholiką jausmo įtampa bus tvirta, o pas flegmatiką — silpna. Sangvinikas susiliečia su choleriku veikiu reakcijos greičiu, cholerikas susiliečia su melancholiku didele jausmo įtampa; melancholikas susiliečia su flegmatiku lėtu reakcijos greičiu, flegmatikas susiliečia su sangviniku silpna jausmo įtampa. Reakcijos greičio atžvilgiu sangvinikai ir cholerikai yra priešingi tipai melancholikams ir flegmatikams. Jausmų įtampos atžvilgiu cholerikai ir melancholikai yra priešingi tipai flegmatikams ir sangvinikams.

Suskirstymas temperamentų į keturias rūšis yra labai stambus ir todėl retai kada gyvenime pasitaiko grynų sangvinikų, grynų cholerikų, grynų melancholikų ir grynų flegmatikų. Tikrovė yra daug turtingesnė ir todėl keturių temperamentų schema neapima

viso šito įvairumo, vadinasi, konkretūs žmonių emocionalinio savotiškumo tipai yra daug įvairesni ir turtingesni savo emocionalinėmis ypatybėmis. Dėl šitos priežasties bandyta padidinti ir tuo pačiu labiau specifikuoti pagrindinių temperamento tipų skaičius. Tai pasiekiama, kai prie reakcijos greičio ir jausmo įtampos pridedama dar kitų temperamento skirstomųjų pagrindų. Pvz., jausmas gali turėti teigiamąjį arba neigiamąjį tonusą, arba pospalvį, malonų arba nemalonų, linksmą arba nelinksmą, džiaugsmingą arba nedžiaugsmingą ir t. t. Padauginus keturis pagrindinius temperamento tipus dar iš dviejų žymių, gaunami aštuoni pagrindiniai tipai. Bet galima eiti dar toliau ir prie trijų skirstomųjų žymių pridėti dar ketvirtą, sakysime, trukimo ilgį, arba trukmę. Jausmo ir reakcijos stovis gali trumpiau ar ilgiau trukti, tęstis. Dabar jau, padauginus aštuonis temperamento tipus dar iš dviejų, gauname šešiolika pagrindinių tipų. Šitokiu būdu Grunwaldas savo «Pedagoginėje psichologijoje» gauna šešiolika temperamento tipų, įterpdamas dvylika naujų pavadinimų tarp keturių jau mums žinomų temperamentų. Tai: 1. optimistas, 2. egzaltuotas žmogus, 3. pesimistas, 4. cholerikas, 5. lengvai sugyvenamas žmogus, (èukolos), 6. sangvinikas, 7. sunkiai sugyvenamas žmogus, (*dýskolos*), 8. valios žmogus, 9. idealistas, 10. jausmo žmogus, 11. hipochondrikas, 12. melancholikas, 13. flegmatikas, 14. realistas, 15. apatikas, 16. proto žmogus.

Čia teturiu pasitenkinti nurodymu į smulkesnio temperamentų suskirstymo principą ir gaunamų tokiu būdu pagrindinių tipų schemą. Bet tenka sugrįžti prie keturių pirmykščių temperamento tipų, nes bendrojoje pedagogikos dalyje tedera skaitytis su bendriausiomis psichinės auklėtinių gyvatos apraiškomis.

Visų pirma reikia skaitytis su tuo, kad temperamentų suskirstymas tipais yra taikomas ne vaikams, bet suaugusiems žmonėms. Kaip visa žmogaus individualybė, taip ir jo temperamentas įgauna pastovaus ryškumo tik tada, kai jis yra visiškai suaugęs, subrendęs ir nusistatęs. Todėl, jei gryni temperamentų tipai retai kada tepasitaiko suaugusių žmonių tarpe, tai jie dar rečiau užtinkami vaikų pasaulyje. Pagrindinė to priežastis yra minėtas jau faktas, kad temperamento tipai nesireiškia vaikų amžiuje su tokiu aiškumu, kokio dažniau yra pilno subrendimo amžiuje. Bet čia yra dar ir kita priežastis. Būtent, tyrinėjant psichologinį vaikų pasaulį pasirodo, kad vaikų amžius, imant apytikriu būdu, turi savitą sau prigimtą temperamentą, kuris tiek prisiartina prie sangviniko tipo, kad šitą pastarąjį galima laikyti nusveriančiu vaikų amžiuje. Vaikas, jau kaipo toks, lengvai atjaučia ir greit reaguoja į įspūdžius, bet sykiu jo jausmas nepasižymi didele įtampa, o reakcija — dideliu stiprumu. Kaip vaiko įspūdžiai lengvai jaudina jauną sielą, taip lygiai susijau-

dinimai lengvai išsiblaško naujai susidariusių įspūdžių nuotaikoje. Vaikas yra tarsi drugelis, nešamas ten, kur slenka gyvenimo dvelkimas. Helwigo yra nustatyta, kad iš 100 vaikų tik maždaug penketas pasitaiko melancholikų. Grunwaldas pripažįsta šitą nuomonę ir prideda, kad ne didesnis nuošimtis atsirastų cholerikų ir flegmatikų. Vadinasi, tik maždaug 15% vaikų tenukrypsta savo temperamentu nuo bendro prigimto vaikams sangviniko tipo. Galima tad spręsti, kad šitie 15% neturi paprasto normalaus vaikų temperamento, ir iš tikro net pasirodo, kad nukrypimas nuo paprasto sangviniko tipo dažniausiai yra lydimas psichinių arba fizinių nenormalybių arba net yra išdava nepaprastų gabumų, kurie ima labai anksti reikštis ir daryti įtakos vaiko gyvenimui bei veikimui. Kartais šitokis nukrypimas gali pasidaryti kaip išdava nelaimingai susidėjusio vaiko gyvenimo aplinkybių. Žodžiu tariant, galima laikyti visai natūraliu dalyku, kad didžiausia vaikų dauguma iš savo prigimties yra sangvinikai.

Taip pat yra pastebėta, kad jaunuolių amžius turi sau prigimtą pagrindinį temperamentą, kuris labiausiai prisiartina prie temperamento tipo, vadinamo choleriku. Jaunuoliai ir jaunuolės lengvai ir tvirtai atjaučia įspūdžius ir taip pat veikiai bei tvirtai reaguoja į juos. Jaunuolių amžiuje jautrumas tebelieka dar didelis iš vaikų amžiaus, bet prie to prisideda labiau intensyvus ir labiau patvarus reakcijos būdas.

Taigi sangvinikas ir cholerikas yra pagrindiniai, taip sakant, prigimtieji vaikų ir jaunuolių tipai. Jei eisime toliau į žmogaus amžių, pamatysime, kad, apytikriai kalbant, suaugusiems žmonėms labiausiai yra prigimtas melancholikų, o seniems — flegmatikų tipas. Suaugęs žmogus tvirtai jaučia, kaip ir cholerikas, bet reaguoja lėčiau, planingiau ir patvariai eina prie savo tikslo. Senis atjaučia įspūdžius silpniau, reaguoja lėtai, nors įpratimo varomas eina patvariai ir kartais su aklu atkaklumu prie savo tikslo.

Jei nukrypimų nuo prigimto vaikų tipo priskaitoma 15%, tai atitinkamų nukrypimų nuo savo prigimto tipo jaunuolių amžiuje pasitaiko daugiau, nes jis labiau prisiartina prie subrendimo amžiaus. Prileiskime, kad tokių nukrypimų yra 25%. Bet tada subrendusiame amžiuje nukrypimų nuo pagrindinio prigimto tipo reikia skaičiuoti dar daugiau, nes subrendimo amžiuje individualybių diferenciacija yra didžiausia. Senatvėje individualybė silpnėja, o sykiu su tuo nukrypimų nuo pagrindinio prigimto tipo pasitaiko vėl mažiau. Jei, pvz., subrendimo amžiuje nukrypimų nuo pagrindinio tipo galima būtų priskaityti 40%, tai senatvės amžiuje tokių atitinkamų nukrypimų nuo savo pagrindinio tipo teatsirastų gal tik 25%, t. y. maždaug tiek pat, kiek jų yra jaunatvės amžiuje.

Turiu čia pažymėti, kad ką tik paminėti nuošimčių skaičiai yra visai hipotetinio pobūdžio ir tegali turėti daugiausia pavyzdžio reikšmės: jokiais statistiniais tyrinėjimais jie nėra nustatyti. Faktu tik lieka, kad kiekvienas amžius turi pagrindinį savo temperamentą, kuris pagal prigimtį ir aplinkybes gali ir nebūti išlaikytas atskirais atsitikimais. Keturi žmogaus amžiai yra tarsi keturi metų laikai, kurie, kaip amžius su prigimtimi, yra surišti su astronominio pobūdžio aplinkybėmis. Kiekvienas metų laikas turi pagrindinį savo oro tipą, bet niekuomet šitie tipai nesireiškia su vienodu grynumu ir ryškumu — visados yra nukrypimų nuo pagrindinių oro tipų. Pavasario pradžia primena vaikų amžių. Perėjimas nuo pavasario į vasarą atitinka jaunatvę. Perėjimas iš vasaros į rudenį atitinka pilno subrendimo amžių. Pagaliau perėjimas iš rudens į žiemą primena žengimą į senatvę.

Keturi pagrindiniai žmogaus amžių laikotarpiai primena keturis pagrindinius metų laikus, ir sykiu keturi pagrindiniai temperamentai primena keturis pagrindinius oro tipus. Šita analogija galima net pratęsti toliau ir pasakyti, kad kaip nėra staigaus perėjimo iš vieno metų laiko į kitą, taip nėra žmogaus gyvenime staigaus perėjimo iš vieno amžiaus temperamento į kitą. Pagrindinis žmogaus amžiaus temperamentas taip pat iš lėto kinta, kaip iš lėto slenka jo amžiaus dienos, eidamos vienos po kitų.

Taigi, kaip esame matę, vaikas iš savo prigimties yra sangvinikas, jaunuolis — cholerikas. Tarp vaikų yra nukrypimų nuo pagrindinio savo temperamento tipo mažiau, kaip kad tarp jaunuolių, nes sykiu su individualybės didėjimu smarkėja diferenciacijos vyksmas.

Lavinimas ir auklėjimas mokyklinio gyvenimo aplinkybėmis yra veiksnys, kuris atlaiko pagrindinio temperamento pastovumą vaikų ir jaunuolių amžiuje. Čia ypatingai ryškiai pasirodo tasai psichologinis dėsnis, kuris yra vadinamas interpersonalinė difuzija. Šitas dėsnis pasireiškia tuo, kad kiekviena psichinė apraiška, kuri šiaip ar taip iškyla aikštėn, turi tendencijos persiduoti kitiems ir juos asimiliuoti pagal savo esmę. Tokiu, pavyzdžiui, būdu džiaugsminga ir liūdna nuotaika sudaro žmonių aplinkoje atitinkamą atmosferą ir paveržia sau daugiau ar mažiau visus esančius čia pat žmones. Įvyksta, kitaip tariant, tarpasmeninis nuotaikos išsiskėtimas, arba interpersonalinė difuzija.

Panašiai vaikai, suėję draugėn, turi vienas kitam savitarpinės įtakos, kuri interpersonalinės difuzijos dėsniu išlygina ryškius temperamento skirtumus ir priartina atskirus skirtingus temperamentus prie bendro prigimto amžiui temperamento tipo. Tai įvyksta iš dalies jau todėl, kad dauguma vaikų iš prigimties yra sangviniško tempera-

mento ir kad patekęs į jų tarpą, pvz., flegmatikas vaikas turi daugiau ar mažiau pasiduoti bendram vaikų nusiteikimui ir todėl kiek prisiartinti prie prigimto vaikams temperamento.

Jei apskritai individualybių niveliacija ugdyme nėra nei geistina, nei leistina, tai temperamento išlyginimas ir priartinimas prie prigimto amžiui temperamento tipo yra pageidaujamas dalykas. Tačiau pedagogui reikia gerai nusimanyti, kad čia yra reikalingas didelis atsargumas ir kad šitas tikslas negali būti siekiamas jokios prievartos, jokios tiesioginės intervencijos priemonėmis.

Temperamentas, kaipo toks, yra neutralus žmogaus prigimties apsireiškimas, t. y. jis nėra moraliniu atžvilgiu nei blogas, nei geras. Tiesa, gyvenimo bei veikimo tikslingumo atžvilgiu kiekvienas temperamentas turi teigiamųjų ir neigiamųjų savybių, t. y. tokių savybių, iš kurių vienos palankesnės, kitos mažiau palankios gyvenimo bei veikimo tikslams siekti.

Aišku savaime, kad pedagogas privalo stengtis iškelti auklėtinyje aikštėn ir skatinti teigiamąsias temperamento savybes, kad iš jų susidarytų, taip sakant, temperamento dorybės. Bet iš kitos pusės jis privalo prižiūrėti, kad neigiamosios temperamento savybės neišaugtų į temperamento ydas. Pavyzdžiui, vaiko sangviniko jautrumas ir greita reakcija gali būti panaudota kaip vienas iš svarbiausių veiksnių jo auklėjimui bei lavinimui. Dorinime ir protinime šitas veiklus jautrumas gali būti tiek išlavintas, kad jis pasidarys pastoviu nusiteikimu moraliniame ir intelektualiniame veikime. Bet sykiu vaikas sangvinikas yra linkęs į paviršutiniškumą ir nepastovumą, todėl pedagogas neprivalo leisti šitiems temperamento polinkiams pereiti į temperamento ydas. Tinkamu skatinimu jis sudarys temperamento dorybes, tinkamu drausminimu jis neleis susidaryti temperamento ydoms. Bet jokiu atveju pedagogui nevalia stelbti temperamento kaip tokio, nes jis iš savo esmės nėra blogas. Nepamirškime, kad temperamentas yra emocionalinis savotiškumas, nuo kurio pareina būdas prisiimti veikmę iš šalies ir reaguoti į ją. Jei tad pedagogo veikimas bus taikomas užstelbti temperamentą, tai pats temperamentas negalės šiaip ar taip nereaguoti į šitą pedagogo veikmę. Ir juo stipresnė bus veikmė, juo stipresnė bus reakcija, taip kad tam tikromis aplinkybėmis auklėtinio temperamentas visai savaimingai griebsis maišto priemonių. Su temperamentu yra tad panašiai kaip su individualybe apskritai, nes temperamentas iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip sudedamoji ir labai net reikšminga žmogaus individualybės dalis.

Geriausias temperamento auklėjimo būdas yra pozityvus skatinimas teigiamųjų jo savybių ir drausminimas neigiamųjų savybių, kiek jos pasireiškia neleistinais įpročiais ir veiksmais. Sakysime,

sangvinikas, neįpratęs valdyti savo temperamento impulsų, pasiduoda lengvai ir dažnai pykčio, pavydo ir kitoms impulsyvimos ydoms. Tokiu atveju tenka ieškoti priemonių, kuriomis galima būtų neutralizuoti temperamento impulsyvumą, linkstantį į neigiamas apraiškas, ir tuo pačiu auklėtinį sulaikyti nuo pasidavimo neigiamiems polinkiams. Iš vienos pusės — skatinimas priešingų dorybių, o iš kitos — drausminimas, nukreiptas prieš minėtąsias ydas, turėtų aptašyti nusakytą sangviniko temperamentą ir jį suharmonizuoti pagal auklėjimo tikslus. Buvo kilęs klausimas, kaip reikia traktuoti temperamentas ugdymo vyksme. Šitame traktavime yra reikalingas didelis individualizavimas. Vieną pavyzdį suteikė mums sangvinikas. Kitas pavyzdys. Žinomas dalykas, kad vaikai flegmatikai sudaro sunkiausiai auklėjamą bei lavinamą vaikų tipą. Jų jautrumas yra nedidelis, paslankumas reaguoti lėtas ir silpnas. Jų vaizduotė sunkiai sužadinama, o sykiu su tuo jie sunkiai ryžtasi veikti energingai ir su tikru atsidėjimu. Užtat flegmatikas mėgsta gerai apsimąstyti, protingai spręsti dalykus, nors iš prigimties linksta į tingumą. Šitokis tipas, nelengvai pasiduoda pozityviam skatinimui, ir čia drausminimas turi didesnį vaidmenį ir didesnį pritaikomąjį plotą. Bet vėl drausminimas turi būti nukreiptas ne prieš temperamentą, bet prieš auklėtinio apsileidimus ir blogus įpročius. Keliant jam privalomų uždavinių, reikalaujant tinkamo jų atlikimo ir sudraudžiant apsileidimus, jis pats statomas į aplinkybes, kurios tašo, auklėja ir tobulina jo temperamentą.

Iš šitų pavyzdžių aiškėja, kad su kiekvienu temperamentu privalu atitinkamai elgtis, norint pasiekti ugdomųjų tikslų. Yra, pavyzdžiui, pastebėta, kad, lavinant auklėtinių būdą, kiekvieną temperamento tipą atitinka tam tikra santykiavimo lytis tarp auklėtojo ir auklėtinio. Norint, kad būdo lavinimas būtų sėkmingas, Gruwaldo liudijimu, reikia, kad vaikas sangvinikas mylėtų savo auklėtoją, kad cholerikas gerbtų jį, kad melancholikas pasitikėtų juo ir kad flegmatikas jo bijotų. Šitiems reikalavimams iš auklėtojo pusės turi atitikti tam tikros ypatybės: meilingumas — sangvinikų atžvilgiu, kilnumas — cholerikų atžvilgiu, išmintingumas — melancholikų atžvilgiu, valios galingumas — flegmatikų atžvilgiu. Štai ypatybės, kuriomis pedagogas visų pirma turi reikštis atitinkamų temperamentų atvejais.

Aišku savaime, kad šitokis schematinis dalyko nusakymas ne tiek pasako, kaip pedagogui privalu elgtis kiekvienu atskiru atveju, kiek iškelia principą, kad pagal temperamentų skirtingumą dera taikyti ugdomajame veikime atitinkamų priemonių bei metodų sistema. Be šitos sąlygos išlaikymo ugdomasis veikimas negali būti nei tikslingas, nei sėkmingas. Ypač svarbu išlaikyti šitas principas

baudimo priemonėse, nes yra neabejotinas dalykas, kad ta pati pabauda gali įvairiai veikti įvairius temperamentus. Pavyzdžiui, tai, kas gali turėti teigiamos reikšmės melancholikui, gali turėti neigiamosios reikšmės cholerikui ; arba tuo tarpu, kai sangviniko ekspansyvumas reikia prilaikyti, flegmatiką privalu žadinti į didesnį ekspansyvumą.

Pagal temperamentų skirtingumą privalu taip pat siekti specialių skirtingų uždavinių. Kaip sakyta, kiekvienas temperamentas, nors ir nėra iš savo esmės nei blogas, nei geras, vis dėlto turi teigiamų ir neigiamų ypatybių, žvelgiant į gyvenimo bei veikimo tikslus. Neigiamosios ypatybės nurodo, ko ugdymas turi išvengti auklėtinio išvystyme ir kokius užpildyti temperamento trūkumus. Ogi teigiamosios temperamento savybės nurodo, kokių uždavinių galima auklėtiniui kelti ir kokioje gyvenimo bei veikimo srityje galima iš jo tikėtis didžiausio sėkmingumo. Auklėtinių temperamentų pažinimas svarbus ne tik ugdymo metodo ir linkmės atžvilgiu, bet ir žvelgiant į tai, kokiam specialiam uždaviniui auklėtinis privalo būti ruošiamas, nes jo temperamentas iš dalies nulemia jo pašaukimą ir tuo pačiu pasirinktiną profesiją. Apie žmogaus pašaukimą ir profesiją be temperamento sprendžia dar intelektualinis jo savitumas ; taip pat ir emocionalinis jo savitumas turi čia nemaža reikšmės. Sakysime, flegmatikas negali eiti į profesijas, kurios reikalauja greitos orientacijos ir momentinio apsisprendimo. Ir, atvirkščiai, sangvinikas netinka profesijoms, kurios reikalauja šalto kraujo ir gerai apmąstytos reakcijos. Žinomas taip pat dalykas, kad filosofams labiausiai pritinka melancholiškas temperamentas, visuomenės veikėjams — choleriškas temperamentas.

Iš to, kas pasakyta, dera padaryti bendra išvada, kad pedagogas turi tiesioginę pareigą domėtis savo auklėtinių temperamentais, taikyti jiems atitinkamų priemonių bei metodų ir pagaliau pačiam auklėtiniui išaiškinti tinkamu laiku ir būdu jo temperamento ypatybes. Vesdamas auklėtinį į pilną subrendimą ir į sąmoningą bei laisvą apsisprendimą, pedagogas privalo taip auklėti savo auklėtinį, kad šis pajėgtų galų gale paimti į savo rankas savo gyvenimo vairą. Todėl taip pat ir jis privalo pažinti savo temperamento ypatybes, kad galėtų sąmoningai siekti vadinamųjų temperamento dorybių ir sąmoningai vengti vadinamųjų temperamento ydų.

Be emocionalinio savitumo, arba temperamento, turi ugdymui reikšmės ir intelektualinis savitumas. Jei auklėtinio temperamentas svarbu pažinti auklėjimo tikslams, tai intelektualinis auklėtinio savitumas turi daugiau reikšmės lavinimo tikslams, nes intelektualinis savitumas sprendžia apie gabumų tipą, kuriam auklėtinis priklauso. Pedagoginės psichologijos dalykas nustatyti gabumų tipai

pagal dvasines auklėtinių ypatybes. Todėl čia negaliu gilintis į intelektualinių tipų tyrinėjimą, bet dabar trumpos informacijos dėlei suteiksiu intelektualinių tipų santrauką pagal Göttlerio schemą.

Intelektualiniai tipai įvairiausiu būdu skirstomi pagal tai, kas imama skirstomuoju pagrindu. Visų pirma tokiu pagrindu galima imti apercepcija. Apercepcija reiškia aktyvų žmogaus psichikos vyksmą, kuriuo naujai gautas vaidinys jungiamas su anksčiau gautais vaidiniais į vieną organišką visumą. Apercepcijos atžvilgiu intelektualiniai tipai esti aprašantieji, arba nusakantieji, pastebintieji, nujaučiantieji ir palyginantieji pagal tai, į ką labiau yra tipas linkęs : į aprašymą, arba nusakymą, į jungiamąjį pastebėjimą, į nujautimą ar į sistemos palyginimą.

Atvaizdavimo atžvilgiu tipai esti atvaizduojamieji daikto ir atvaizduojantieji žodžio tipai pagal tai, ar tipas deda į atvaizdavimo pagrindą daiktą ar žodį. Be to, abiem atvejais tipai gali būti regimieji, girdimieji ir judomieji (motoriniai) pagal tai, kas yra pagrindinis įsiminimo veiksnys : akis, klausa ar judesys. Būtent reikia žinoti, kad kiekvieno žmogaus atmintis randa sau geriausią atramą vienoje apraiškų rūšyje. Žmogus, priklausantis girdimųjų tipui, geriausiai įsimena dalykus, kuriuos jis girdi. Žmogus, priklausantis regimųjų tipui, geriausiai prisimena dalykus, kuriuos jis yra matęs. Pagaliau žmogus, priklausantis judamųjų tipui, geriausiai prisimena dalykus, kurie yra surišti su judėjimu ta prasme, kad jis pats yra juos daręs arba tik patyręs judėjimo padėtyje.

Dėmesio atžvilgiu tipai esti nepastovūs ir pastovūs, išsiblaškę ir susitelkę, veikiai ir lėtai įsivaizduoją, statiniai ir dinaminiai, kitaip tariant, tvirtai nusistatantys ir svyruojantys.

Samprotavimo atžvilgiu tipai esti objektyvuojantys, formuluojantys ir idealizuojantys.

Sprendimo atžvilgiu tipai esti sugestyviniai ir savarankiški, intuityviniai ir kombinuojantys.

Mokymosi bei įsiminimo atžvilgiu tipai esti mechaniški ir logiški, analitiniai ir sintetiniai, veikiai ir lėtai pramokstantys, veikiai ir lėtai pamirštantys.

Linkstamųjų interesų atžvilgiu tipai esti praktiški, teoriški ir estetiški.

Intelekto atžvilgiu tipai esti dar kuriantys ir atgaminantys.

Kas dabar reikia manyti apie šitų intelektualinių tipų įvairumą pedagoginiu atžvilgiu? Visų pirma tiek pavieniame, tiek sutelktiniame lavinime bei mokyme pedagogas privalo stengtis pastebėti intelektualines savo auklėtinių ypatybes. Tai svarbu jau tam, kad jis sugebėtų sąmoningai orientuotis, kokių reikalavimų jis privalo statyti savo auklėtiniams. Kiekvienas intelektualinis tipas turi savo

tvirtų ir silpnų ypatybių. Pedagogas privalo išnaudoti tvirtas auklėtinių intelektualinio savitumo ypatybes ir stengtis atitaisyti silpnąsias. Pagal tai jis privalo kelti atitinkamų reikalavimų abiem atvejais. Šituo atžvilgiu svarbu pastatyti auklėtiniai į tokias sąlygas, kad gabesni iš jų neįprastų tingėti, o mažiau gabūs nekentėtų nuo nepakeliamos naštos.

Kartais ypatingi negabumai privalo būti atsižvelgti, kad nebūtų sugadintas gyvenimas žmonėms, kitais atžvilgiais net labai apdovanotiems. Pavyzdžiui, samprotaujantieji tipai gali būti negabūs įsiminimui ir nusakymui, atvirkščiai — žmonės su fenomenaline atmintimi gali būti labai negabūs protautiniams mokslams. Nesiskaitydamas su panašiais intelektualiniais auklėtinių savitumais, pedagogas ir sau apsunkina darbą, ir gadina savo auklėtinius.

Bet ne tik pedagogas privalo pažinti intelektualinį auklėtinio savitumą. Šitą savitumą turi pažinti ir pats auklėtinis, nes tik nusimanantis apie savo intelektualines ypatybes auklėtinis gali tiesiausiu ir lengviausiu būdu eiti lavinimo sunkenybių nugalėti. Pvz., kiekvienam auklėtiniui yra labai svarbu žinoti, koks yra jo mokymosi ir įsiminimo tipas, t. y. koksai veiksnys yra pagrindinė jo atminties atrama : regėjimas, girdėjimas ar judėjimas. Patyręs savo tipo savitumą, auklėtinis lengviau prisitaikys prie savo prigimties intelektualinių ypatybių ir mokysis tokiu būdu, kuris lengviausiai veda į tikslą.

Reikia tačiau žinoti, kad be pedagogo paaiškinamosios pagalbos auklėtinis dažniausiai negali apsieiti. Ir šita aplinkybė yra dar vienas argumentas už tai, kad pedagogas privalo tiesiog studijuoti savo auklėtinių intelektualinius tipus.

Eksperimentinei psichologijai išsivysčius paskutiniais laikais į atskirą specialų mokslą, buvo surasta nemaža priemonių, duodančių galimybės ištirti auklėtinių ypatybes moksliniu būdu. Pavyzdingai mokyklai galima tad pageidauti eksperimentinės psichologijos laboratorijos, kuri vykdytų auklėtinių gabumų ir šiaipjau intelektualinių ypatybių tyrinėjimą. Tikslus auklėtinių ištyrimas šitais atžvilgiais gali jiems suteikti gerų patarnavimų, sprendžiant apie aukštosios mokyklos rūšį, kuri jiems būtų svarbu pasirinkti, ir apie profesiją, kuriai jiems reiktų atsidėti. Tuo tarpu padėti jaunai kartai eiti savo pašaukimo keliu yra vienas iš pagrindinių ugdymo uždavinių. Ugdymas ne tik privalo apskritai paruošti žmogų gyvenimui, bet dargi paruošti jį tai profesijai, kuriai jis jaučia daugiausia pašaukimo. Jei jis bus ruošiamas kitokia linkme, kaip kad reikalauja jo pašaukimas ar gyvenimo aplinkybės, ugdymas ne tik neišauklės ir neišlavins pilnutinio ir tikslingo žmogaus, bet dar įdiegs jam ypaty-

bių, kurios reikš disharmoniją tarp jo išauklėjimo ir išlavinimo iš vienos pusės ir pašaukimo ir gyvenimo iš antros pusės.

*e.* Auklėtinio kilmė ir nenormalybės. Kalbant apie auklėtinių tinkamą ruošimą būsimoms jų profesijoms pagal jų pašaukimą, bus nelabai iš kelio pasakius keletą žodžių apie socialinį auklėtinių savitumą, su kuriuo pedagogas taip pat privalo skaitytis.

Auklėtiniai, sueinantys mokykloje draugėn, yra kilę ir augę pirmuoju savo gyvenimo laikotarpiu įvairių įvairiausiomis aplinkybėmis, destis, koks yra buvęs jų tėvų socialinis stovis, įpročiai ir pažiūros. Atitinkamai kiekvienas auklėtinis atsineša su savimi į mokyklą iš dalies įgimtą, iš dalies įsigytą šeimoje socialinę fizionomiją: jo interesai rišasi labiausiai su vienu kuriuo visuomenės sluoksniu, jo pažiūros nukreiptos į vieną kurią pusę, jo susipratimas ir sprendimas yra savotiški, net kalba ir ta atvaizduoja savotišką jo protavimo būdą. Savaime aišku, vaikų tipai bus įvairūs pagal tai, ar bus jie kilę iš miestiečių ar iš kaimiečių, iš dvarininkų ar darbininkų, amatininkų ar valdininkų, ar šiaipjau iš laisvųjų profesijų inteligentų.

Pažinti socialiniai savo auklėtinių tipai yra svarbu pedagogui todėl, kad be tokio pažinimo jis nesugebės prieiti prie savo auklėtinio sielos ir tinkamai į ją pratarti. Pedagogas privalo pažinti savo auklėtinį tarsi skulptorius medžiagą, iš kurios turi išlipdyti sumanytąjį paveikslą. Kaip dailininkas negali pasiekti savo tikslo, nežinodamas gerai savo medžiagos ypatybių, taip ir pedagogas nepajėgia iš savo auklėtinio padaryti tokio, koks šis privalo būti, nežinodamas to, koks jis yra. Kiekvienu atskiru atveju pedagogas privalo susipažinti su socialinėmis savo auklėtinio ypatybėmis, o pedagogikos mokslas jam turi padėti orientuotis apskritai dėl dažniausiai pasitaikančių socialinių tipų, nors, aišku savaime, šitų tipų studijavimas negali sudaryti tiesioginio objekto bendrajai pedagogikos daliai. Tam tikslui privalo tarnauti monografiniai tyrinėjimai. Čia tik minima apie tai bendriausiu atžvilgiu, kad galėtų būti nustatytas metodologinis elgimosi būdas su auklėtinių socialiniais savitumais.

Šituo atžvilgiu tenka konstatuoti, kad su auklėtinio socialiniu savitumu pedagogas privalo elgtis maždaug panašiai, kaip su emocionaliniu bei intelektualiniu jo savitumu. Tai, kas sudaro socialinio tipo teigiamąsias ypatybes, turi rasti paraginimo bei paskatinimo, ypač jei auklėtinis turi grįžti į profesiją, pagal kurią yra susidaręs socialinis jo tipas. Yra juk profesijos dorybių, ir tos dorybės reikia stiprinti ir lavinti. Tokia profesine dorybe, pavyzdžiui, bus

tam tikro teigiamai suprasto intelektualizmo pamėgimas inteligentiškose profesijose.

Iš kitos pusės socialiniuose įpročiuose yra daug neutralių etikos atžvilgiu dalykų, kurie tačiau sudaro tam tikrą žmogaus individualumą. Su tokiomis neutraliomis socialinio tipo ypatybėmis privalu taip pat neutraliai elgtis. Tokiomis ypatybėmis bus, pvz., daugelis etiketo papročių, sudarančių grynai formalinį gyvenimo aspektą.

Pagaliau kiekvienas socialinis sluoksnis ir kiekviena profesija turi savo silpnybių, prietarų, vienpusiškumo. Čia jau pedagogo tiesioginis uždavinys bus su šitokiomis socialinio tipo silpnybėmis kovoti: jam reikės rūpintis pilnutiniu savo auklėtinių ugdymu, stengtis išrauti iš jų socialiniai prietarai, socialinis egoizmas ir geriausiai paruošti jie gyvenimui bei veikimui savo socialinėje aplinkumoje ir savo pasirinktosiose profesijose.

Reikia pripažinti, kad bendrasis lavinimas sutelktinėje mokyklos atmosferoje pats padeda pedagogui šituos uždavinius vykdyti. Suėję krūvon, auklėtiniai turi vieni kitiems savitarpio įtakos. Jei todėl iš vienos pusės jų socialiniai tipai visuomet kiek niveliuojasi, tai tuo pačiu laiku jie taip pat pasipildo bendravimo veikme. Be to, atitinkami pamokymai ir naujo gyvenimo aplinkybės nemaža padaro šituo reikalu. Socialinis savitumas lengviausiai kinta mokykloje, bet sykiu jis lengvai kinta ir tada, kai auklėtinis iš mokyklos grįžta į gimtąsias savo aplinkybes. Vis dėlto mokyklos laikai ir įtaka savo padaro ir turi visam gyvenimui teigiamos reikšmės, jei pedagogai sugeba tinkamai ir teigiamai panaudoti savo profesijos priemones.

Pagaliau dar yra viena individualinių ypatybių kategorija, su kuria kiekvienas sąmoningas pedagogas turi pareigos skaitytis. Tai fizinės ir psichinės nenormalybės, kurios beveik visados turi mažiau ar daugiau neigiamos reikšmės ugdomajam darbui. Visų pirma šis tas apie fizines nenormalybes.

Fizinis auklėtinio nenormalumas gali būti didesnis ar mažesnis. Fizinis nenormalumas gali būti tiek didelis, kad auklėtiniams, turintiems tokį nenormalumą, yra reikalinga atitinkama speciali įstaiga, vedama pagal patologinės pedagogikos nurodymus. Pvz., akliesiems arba kurčnebyliams reikalingas yra tam tikras ugdymo būdas, kuris negali būti vartojamas bendrojo lavinimo mokykloje.

Tačiau dažniausiai fizinis nenormalumas nėra tiek didelis, kad turintieji jį auklėtiniai negalėtų mokytis bendrojoje mokykloje. Bet tuomet tokios mokyklos pedagogams tenka rūpintis fizinių nenormalybių klausimu. Reikia visų pirma žinoti, kad net paprastas fizinis silpnumas, arba nesveikata, tramdo normalų fizinį bei psichinį auklėtinio išsivystymą. Auklėtinio dėmesys kiekvienu panašiu atsitikimu iš vienos pusės silpsta, o iš antros pusės yra per daug

kreipiamas į vieną kurį dalyką: kenčiantis šitaip nuo fizinio silpnumo auklėtinis įpranta per daug rišti savo gyvenimo turinį su savo nesveikata ir dažnai pergyvena pareinančių nuo to moralinių depresijų. Protinimo atžvilgiu turi neigiamos reikšmės aukštųjų jutimo organų susilpnėjimas. Pvz., klausos ar regėjimo defektai sumažina vaizduojamosios galios veikimą, nuo ko negali nenukentėti normalus auklėtinio išsivystymas.

Pirmoji pedagogo pareiga yra rūpintis fizinių nenormalybių gydymu, ogi kiek šitos nenormalybės nėra pagydomos, jam reikia skaitytis su auklėtinio faktiniu stoviu, sprendžiant apie jo pažangą ir galimybę kelti jį iš vieno į kitą išsilavinimo laipsnį.

Psichinės nenormalybės gali būti taip pat didesnės ar mažesnės. Aukščiausia psichinio nenormalumo laipsnis sutinkamas subjekte, kuris vadinamas pamišėliu, arba bepročiu. Bet tarp aiškios beprotystės ir nedidelio psichinio trūkumo yra tiek laipsnių, kad dažnai nėra lengva kvalifikuoti psichinio nenormalumo rūšis. Aiškus yra tik dalykas, kad esama tam tikro nenormalumo laipsnio, kai auklėtinis negali būti suvedamas draugėn su kitais auklėtiniais vienoje mokykloje. Tai žinoma, nereiškia, kad šitokiu laipsnių nenormalūs žmonės apskritai neprivalo būti auklėjami bei lavinami. Nežiūrint nenormalumo laipsnio, žmogus turi būti auklėjamas bei lavinamas jau vien tik dėl žmogiškumo, nekalbant jau apie tai, kad tinkamas nenormalių žmonių išauklėjimas gali padaryti juos daugiau ar mažiau naudingus visuomenei. Tik aiškiai nenormalūs žmonės privalo būti auklėjami bei lavinami skyrium pagal patologinės pedagogikos dėsnius ir reikalavimus.

Tačiau dažniausiai psichinės nenormalybės nėra tiek didelės, kad turintieji jas auklėtiniai negalėtų mokytis su kitais auklėtiniais vienoje mokykloje. Dažnai net psichinė nenormalybė tėra jauname amžiuje tik tam tikras palinkimas į psichinę ligą. Aišku savaime, kad pedagogas, turintis šitokių auklėtinių, privalo jais ypatingai rūpintis. Čia pirmutinė pedagogo pareiga yra pašalinti iš auklėtinio gyvenimo visa tai, kas gali būti psichinio susilpnėjimo priežastis, pvz.; nenormalus gyvenimo būdas, nepakankamas maitinimasis, svaigalų vartojimas, ilgalaikis nuovargis, netinkama drausmė, moralinė depresija, surišta su gyvenimo aplinkybėmis, fiziniai trūkumai, turintys psichiniam gyvenimui ypatingos reikšmės, kaip nosies ir liaukų ligos ir t. t.

Pedagogas ne tik turi būti teisingas savo elgimesi su psichiniu atžvilgiu silpnesniais savo auklėtiniais, bet kaip tik dėl šito teisingumo privalo apsupti juos ypatingu rūpestingumu ir nesigailėti pastangų šitokiems auklėtiniams stiprinti ir gydyti. Be kita ko, jis turi apsaugoti tokius auklėtinius nuo draugų pašiepimo ir šiaipjau

skriaudimo ; labai dažnai jiems tenka kentėti dėl šitų savo draugų nesupratimo, ir tai yra didelė kliūtis normaliam jų išsivystymui.

Paprastas nedidelis psichinis trūkumas galima laikyti žemesniu žmogaus išsivystymo tarpsniu, todėl auklėjant bei lavinant psichiškai nenormalius auklėtinius privalu su jais elgtis tarsi su žemesniais brendimo tarpsniais ir ypatingai intensyviai vartoti atitinkamos ugdymo priemonės. Pvz., vaikų amžiuje ne tiek reikšmės turi grynas protinimas, kiek nuoseklus pratinimas ir atsargus drausminimas. Tas pats reikia taikyti silpniems psichiniu atžvilgiu mokiniams ir auklėtiniams. Pačiame protinime panašiai privalu jiems ypač taikyti vaizdingumo principas, kad per vaizdavimo galios tvarkymą būtų nustatyta protavimo linkmė.

Psichologijos dalykas yra tyrinėti įvairios psichinių nenormalybių rūšys. Bendrojoje pedagogikos dalyje, kalbant apie ugdymo individualizaciją pagal individualines ypatybes, bus ne pro šalį paminėjus labai trumpai svarbiausias psichines nenormalybes, kurių gali pasitaikyti kiekvienam pedagogui turėti kiekvienoje bendrojo lavinimo mokykloje.

Jutimo nenormalybės pasireiškia silpnesne ar nepilna jutimo organų reakcija į išorinius dirgiklius — įspūdžius. Juslinių įspūdžių pakartojimu ir sustiprinimu patys organai tampa veiklesni, o vaidiniai sykiu pastovesni.

Atgaminimo nenormalybės yra ne kas kita, kaip atminties trūkumai. Įsiminimo pratybos, sustiprintos mnemotechnikos priemonėmis, gali šitas nenormalybes žymiai atitaisyti.

Vaizduotės nenormalybės yra pasyvios asociacijos (ne aktyvios apercepcijos) trūkumai. Vienais atvejais reikia vaizduotė žadinti atitinkamais žaismais ir tam tikromis vaizduojamosiomis pratybomis, kitais atvejais privalu jinai drausminti išorinio veikimo tvarkymu.

Protavimo nenormalybės esti dvejopos rūšies: iš vienos pusės pasitaiko nenormalus proto tingumas, iš kitos pusės — nesiliaujantis protinių vaizdų arba idėjų sruvenimas. Pirmuoju atveju reikia stengtis vaizdingumo priemonėmis sukelti prote aiškių sąvokų, antruoju atveju reikia nustatyti prote aiški tvarka dažnais logiškos minčių eigos pakartojimais.

Jausmų nenormalybės pasireiškia tokiais liguistais stoviais, kokiais yra apatija, melancholija, hipochondrija, jausmo hipertonija ir pan. Šitos psichinės nenormalybės atitaisomos veikiant fizinę priežastį, o iš kitos pusės — vidines vaizdavimo jusles. Šituo pastaruoju atžvilgiu, pvz. apatijos atveju, auklėtojas turi ieškoti priemonių sustiprinti savo veikmei į auklėtinio jausmingumą, sakysime, naudojantis stipresnėmis išraiškomis, kurios turėtų gyviau pratarti į vidines jausles ir tuo pačiu sukelti jausmų. Melancholi-

jos atveju privalu stengtis sužadinti veikiamųjų vaidinių auklėtinio sieloje ir skatinti jį tokiu būdu į veikimą. Panašus turi būti auklėtinio traktavimas hipochondrijos atveju. Jausmo hipertonijos atveju, atvirkščiai, turėtų būti vartojamos švelnios raminančios priemonės, vengiant stipresnių sužadinimų.

Valios nenormalybės reiškiasi patologiniu tingumu, o iš kitos pusės — stoka stabdomosios energijos savaimingiems polinkiams. Valios nenormalybės gali turėti priežasčių protinėje arba jausminėje žmogaus gyvatos srityje. Atitinkamai reikia gydyti ir taisyti proto ir jausmų reiškimosi funkcijas. Be to, abiem atvejais labai svarbu sudaryti tvarkingomis pratybomis pastovių įpročių, kurie palengvintų valios apsisprendimą reikiama kryptimi.

Kalbama dar kartais apie patologinį moralinės nuovokos silpnumą. Iš tikrųjų šitokis nenormalumas gali turėti pagrindo įgimtame protinės ar jausminės srities silpnume arba netikusiame auklėjime, arba net gali sykiu turėti priežasčių ir įgimtose silpnybėse, ir auklėjimo paklaidose. Panašiais atvejais psichinių silpnybių taisymas ir sykiu tinkamas dorinimas gali nemaža nuveikti. Reikia tik sudaryti auklėtiniui naujas aplinkybes, pašalinti progas jo geiduliams reikštis, pakeisti blogus įpročius geresniais, nedoras pažiūras — moraliniu nusistatymu ir pakelti susilpusi doros sąmonė su moralinės įtaigos pagalba, valios pratybomis ir religinių jausmų žadinimu.

Baigdamas skirsnį, pavadintą « Ugdymo objektas, arba auklėtinis », turiu dar kartą primygtinai pabrėžti, kad geras savo auklėtinio pažinimas yra viena iš svarbiausių sąlygų ugdomojo darbo sėkmingumui. Pedagogikos mokslas duoda čia tik bendrų scheminių nurodymų apie tipingiausius atsitikimus bei apraiškas, ir jau tiesioginė pedagogo pareiga yra sugebėti šituos bendrus nurodymus pritaikyti ugdomajam menui, studijuojant savo auklėtinius kiekvienu konkrečiu atsitikimu, kasdieninio gyvenimo aplinkybėmis. Tik pažinęs savo auklėtinius konkrečioje tikrovėje, pedagogas pajėgs pritaikyti jiems bendruosius pedagogikos dėsnius bei taisykles ir padaryti iš jų tuos didžiuosius kūrinius, kurių privalo sukurti iš žmogiškosios medžiagos ugdomojo meno kūrėjai — pedagogai. O tai galima tik tada, kai ugdymo uždaviniai, metodai ir priemonės yra individualizuojami pagal individualines ugdytinių ypatybes, Tai ir yra ugdymo individualizacija.

### 4. Ugdymo veiksniai ir veikėjai

Kalbant apie ugdymo objektą — auklėtinį, tenka nuolatos konstatuoti, kad vienas iš svarbiausių principų šituo atžvilgiu yra ugdymo individualizacija pagal individualinius auklėtinių skirtumus.

Šitas principas verčia skaitytis visų pirma su amžiaus ypatybėmis, lyčių savotiškumu ir šiaipjau su auklėtinio individualumu, kuris gali labai įvairiai reikštis. Buvo kalbėta apie tai, kaip ugdymo individualizacijos principas turi būti taikomas pagal amžių, lytį ir tokius specialesnius individualybės veiksnius, kuriais yra emocionalinis savotiškumas, intelektualinis savotiškumas, arba vyraujantys gabumai, socialinis savotiškumas, pareinantis nuo kilmės iš tam tikro visuomeninio sluoksnio, fizinis ar psichinis nenormalumas, reikalaujantis tam tikrų gydomojo ugdymo priemonių. Šitas tyrinėjimas davė mums pakankamai progos pažvelgti metodologiniu būdu į klausimą, kaip ugdymo individualizacijos principas turi būti taikomas pagal įvairius individualinus skirtumus.

Kai tenka šitas principas taikyti ar pagal amžių, ar pagal lytį, ar pagal emocionalinį bei intelektualinį savotiškumą, ar socialiniams tipams ar nenormaliems auklėtiniams, matome, kad kiekvienu atskiru atveju tas ar kitas auklėtinio savotiškumas reikalauja šiaip ar taip individualizuoti ugdymo uždavinius, priemones bei metodus. Šitas ugdymo individualizavimas pasiekia ypatingo laipsnio psichinių nenormalybių atvejais, nes šitokiais atsitikimais ugdymas tampa gydomuoju ugdymu, kuris stengiasi kiek galint pašalinti nenormalybių priežastis ir tokiu ar kitokiu būdu pasiekti bent tam tikru laipsniu ugdymo tikslus. Tačiau gydomasis ugdymas mažiausiai turi būti liečiamas bendrojoje pedagogikos dalyje, nes gydomoji pedagogika yra visai specialus dalykas. Užtat kiti individualybės veiksniai, ypač emocionalinis bei intelektualinis auklėtinio savotiškumas, bendrojoje pedagogikos dalyje gali būti tinkamai tyrinėjami individualizacijos principo šviesoje.

Šito principo šviesoje pasirodo, kad ir emocionalinis, ir intelektualinis auklėtinio savotiškumas iš savo esmės nėra nei blogi, nei geri, nors gali būti daugiau ar mažiau palankūs ugdymo tikslams siekti. O kadangi emocionalinis ir intelektualinis auklėtinio savotiškumas yra tam tikros pajėgos, tai būtų didelė pedagogo klaida ir netikslingas energijos eikvojimas kovoti su tais savotiškumais. Tikras auklėtojo nusistatymas turi čia būti pasiryžimas panaudoti palankius šito savotiškumo momentus ugdymo tikslams ir papildyti kiek galint šito savotiškumo trūkumus, kad auklėtinis neišeitų per daug vienašališkas ir siaurai apribotas. O tai galima tik tada, kai ugdymo uždaviniai, metodai ir priemonės yra individualizuojami pagal individualines auklėtinių ypatybes.

Naujas svarbesnis klausimas, į kurį turime iš eilės pereiti, liečia ugdymo veiksnius ir veikėjus. Čia visų pirma turime išsiaiškinti, kas yra ugdymo veiksniai ir veikėjai. Plačia prasme ugdomuoju veiksniu yra visa tai, kas sąmoningai ar nesąmoningai, tiesioginiu

ar netiesioginiu būdu turi teigiamosios ar neigiamosios veikmės ugdymo objektui, t. y. auklėtiniui. Ugdomieji veiksniai yra pašauktieji ir atsitiktiniai. Pašauktieji yra tie veiksniai, kurie iš pačios dalykų eigos turi ugdomosios valdžios ir ugdomųjų pareigų. Tokie ugdymo veiksniai yra šeima, visuomenė arba valstybė, Bažnyčia, mokykla ir pedagogai. Atsitiktiniai ugdymo veiksniai yra tie, kurie kad ir turi šiokios tokios reikšmės naujųjų kartų ugdymui, vis dėlto nėra tokiam ugdomajam veikimui pašaukti pačia dalykų eiga ir dažniausiai veikia naujųjų kartų išsivystymą tik faktiškai, be sąmoningumo ir tikslingumo, neturėdami nei ugdomosios valdžios, nei ugdomųjų pareigų. Tokie atsitiktiniai ugdymo veiksniai yra, pvz., visuomeninė aplinka, visuomenės kultūra, net gamta ir kitokios aplinkybės, turinčios kokios nors veikmės ugdymo eigai.

Pašauktieji ugdymo veiksniai savo ruožtu galima skirstyti į pašauktuosius iš prigimties ir pašauktuosius iš profesijos. Iš prigimties yra pašauktos būti ugdomaisiais veiksniais šeima, visuomenė arba valstybė ir Bažnyčia. Iš profesijos ugdomaisiais veiksniais yra pedagogai tiek atskiri, tiek ir suorganizuoti į ugdymo įstaigas.

Asmenys, priklausantys prie pašauktųjų ugdymo veiksnių ir sąmoningai varantys ugdomąjį darbą, yra ugdymo veikėjai. Taigi ugdymo veikėjai tesudaro vieną tik dalį pašauktųjų ugdymo veiksnių, būtent tą dalį, kurią sudaro gyvi žmonės. Ugdymo veikėjai faktiškai yra tėvai, pedagoginio personalo nariai ir mokančiosios Bažnyčios atstovai.

*a.* Š e i m a. Pašauktųjų ugdymo veiksnių eilėje pirma vieta priklauso šeimai, nes tėvams pirmiesiems tenka rūpintis savo vaikų ugdymu. Užgimęs kūdikis negali apsieti be svetimos pagalbos, ypač be savo motinos pagalbos. Iš čia plaukia vaikui prigimtoji teisė būti auklėjamam, o tėvams — prigimtoji pareiga savo vaikus penėti, globoti ir auklėti, žodžiu tariant — ugdyti. Kitaip tariant, tėvai turi ugdomosios pareigos savo vaikų atžvilgiu. O kadangi kiekviena pareiga yra surišta su atitinkama teise, tai vaikų pusėje yra teisė būti ugdomiems. Bet iš kitos pusės su tėvų ugdomąja pareiga yra surišta ir jų teisė turėti ugdomosios valdžios savo vaikų atžvilgiu. Tuomet vaikų pusėje šitą teisę atitinka vaikų pareiga paklusti ugdomajai tėvų valdžiai. Taigi matome, kad kiek tėvai, tiek ir vaikai ugdymo santykiuose turi ir teisių, ir pareigų: tėvai turi pareigą ugdyti savo vaikus ir teisę į ugdomąją valdžią, kuri yra reikalinga pareigai atlikti, vaikai turi teisę būti ugdomi ir pareigą paklusti ugdomajai tėvų valdžiai. Reikia šita proga pasakyti, kad nei tėvų, nei vaikų teisės ir nei pirmųjų, nei antrųjų pareigos nėra neapribotos. Dora, visuomenės gerovė, faktinės išgalės — štai tik keletas veiks-

nių, kurie šiaip ar taip reguliuoja ir tėvų, ir vaikų teises iš vienos pusės, o pareigas — iš antros.

Negali būti rimtos abejonės, kad normaliomis sąlygomis šeima yra vaikams ne tik iš prigimties reikalingas, bet ir tikslingiausias ugdymo veiksnys tam tikru ugdymo tarpsniu ir tam tikru atžvilgiu. Be kita ko, dera čia pastebėti, kad šeima yra sykiu ir pašauktasis, ir atsitiktinis veiksnys. Kiek šeima yra sąmoningai bei planingai tėvų vadovaujama, patys tėvai yra ne tik pašauktieji ugdymo veiksniai, bet ir ugdymo veikėjai. Iš kitos pusės, kiek šeimos arba net šeimynos gyvenime susideda įvairių įvairiausių aplinkybių, turinčių ugdymui šiokios ar tokios nesąmoningai vykdomos reikšmės, šeima, arba plačiau tariant šeimyna, yra atsitiktinis ugdymo veiksnys. Pvz., pačių tėvų elgimasis, kurį pastebi vaikai, savitarpinis vaikų veikimasis, atsitiktinių šeimynos narių įtaka, susidariusi joje atmosfera, — visa tai turi didelės teigiamos ar neigiamos reikšmės vaikų išsivystymui ir todėl priklauso prie plačiai suprastų ugdomųjų veiksnių. Bet, žinoma, didžiausias šeimos vaidmuo pasireiškia sąmoningai tėvams auklėjant savo vaikus.

Šitas sąmoningas ugdomasis tėvų darbas šeimoje pasižymi visa eile savybių, kurios turi teigiamos reikšmės vaikų ugdymui ir kurios sunku — beveik negalima — lygiu laipsniu dirbtinai sudaryti. Būtent, kaip savo vaikų auklėtojai, tėvai turi iš prigimties nemaža savybių, kurios yra pageidaujamos kiekvienam pedagogui. Yra tai visų pirma normaliai tėvams prigimta savo vaikų meilė. Žmogus, nemylintis savo vaikų arba apskritai jaunimo, negali būti auklėtojas: jam trūksta to jausmingo pagrindo santykiavimui su auklėtiniais, kuris yra taip pat reikalingas, kaip intelektualinis arba dorinis pedagoginio santykiavimo pagrindas. Iš kitos pusės, ir vaikai iš prigimties yra linkę į tėvų meilę atsakyti savo meile, kuri turi daug svarbos sėkmingam jų auklėjimui, nes vaikų nemylimas pedagogas maža tegali nuveikti ugdomajame darbe. Su vaikų meile surištas yra ir tėvų autoritetas. Mylėdami savo tėvus, vaikai gerbia juos kaip suaugusius, — kaip tam tikrą idealą, į kurį jie patys stengiasi eiti. Todėl, be kita ko, tėvai turi savo vaikų akyse moralinės didybės ir įteigia jiems pasitikėjimo, jei tik patys savo pasielgimais nesudaro kliūčių šitiems vaikų jausmams reikštis. Autoritetingumas yra sąlyga, kuri yra būtina kiekvienam pedagogui, ogi tėvams šita sąlyga pareina iš paties tėvų ir vaikų santykiavimo pagrindo.

Be to, tėvai turi progą gerai pažinti kiekvieną savo vaikų, nes paprastai kiekvienu domisi skyrium ir kiekvienu yra lygiai susirūpinę. Geras savo vaikų pažinimas įgalina tėvus individualizuoti ugdymo priemones ir kiekvienam vaikui pateikti visa tai, kas yra reikalinga normaliam ir sėkmingam jo išsivystymui.

Pagaliau ugdymas šeimoje turi dar tą pusę, kad jame sykiu dalyvauja ir vyras, ir moteris. Pilnutinis žmogaus išugdymas negali būti tikslingai įvykdytas be suderintų ugdomųjų vyro ir moters pastangų. Tas pat reikalas yra jaučiamas ir šeimoje, kur jis yra patenkinamas tuo paprastu faktu, kad tėvas ir motina turi sykiu, nors ir įvairiais atžvilgiais ir laipsniais, ugdomosios veikmės savo vaikams. Tėvas atstovauja šeiminiame ugdyme labiau intelektualiniam valios pradui, motina — labiau intuityviniam jausmo pradui. Bet kadangi vaikų tarpime lemiamą vaidmenį turi moteriškas pradas, tai motina yra visų pirma šeiminio ugdymo veikėja.

Jei dar pridėsime, kad šeiminis gyvenimas yra pirmykštė visuomenės lytis, kur paprastai viešpatauja interesų solidarumas, savitarpinė pagalba, bendrai palaikoma tvarka, — tai pamatysime, kad ir visuomeniniu atžvilgiu šeiminis ugdymas turi teigiamų savybių, turinčių reikšmės tinkamam vaikų išsivystymui ir pasiruošimui ateities gyvenimui.

Tačiau reikia gerai nusimanyti, kad visos šitos teigiamosios šeiminio ugdymo savybės išeina aikštėn ir turi faktinės reikšmės vaikų išsivystymui tik normaliomis aplinkybėmis, kai pats šeimos gyvenimas yra vedamas taip, kaip jis privalo būti vedamas, ir kai tėvai nusimano apie ugdomojo veikimo dalykus. Tuo tarpu labai dažnai šeiminiame gyvenime susidaro tiek nepalankių aplinkybių, kad šeiminis gyvenimas iškrypsta iš normalių vėžių ir vaikų ugdymas ima eiti nenormalia vaga. Visų pirma tėvų nenusimanymas apie ugdomąsias savo pareigas atsistoja skersai kelio lemtam vaikų ugdymui. Tėvai iš prigimties yra ugdymo veikėjai. Kaipo tokie, jie turi nusimanyti apie šito savo veikimo pareigas. Bet šitas nusimanymas, kaip ir faktinis sugebėjimas dirbti ugdomąjį darbą, iš prigimties neateina. Būti iš prigimties ugdymo veikėju ir neturėti iš prigimties reikiamų šitam veikimui savybių — štai priežastis, kodėl tėvai taip retai atitinka savo pedagoginį pašaukimą ir šeima taip maža tepadaro naujųjų kartų išauklėjimui. Tuo tarpu plačiojoje visuomenėje nepakankamai nusimanoma, kad ugdomajam veikimui šeimoje, kaip ir kiekvienam kitam rimtam darbui, reikia tinkamai pasiruošti: čia pasitikima sveiku protu, tėvų meile, laisvu įkvėpimu ir kitais panašiais dalykais. Visa tai iš tikro būtų labai gera, jei po šitais vardais faktiškai nesislėptų aklas instinktas, racionaliai nepateisinami įpročiai, siauras individualistiškas diletantizmas, kas nėra nei sveikas protas, nei tikra tėvų meilė, nei geras įkvėpimas.

Juk labai dažnai aklas instinktas neleidžia tėvams pažinti savo vaikus tokius, kokie jie yra: jis trukdo kelti jiems išmintingų reikalavimų ir taikyti reikiamos drausmės priemones. Jis spiria dažnai pataikauti vaikų užgaidoms ir apskritai panaikina tai, kas galima vadinti

tikru ugdymu. Panašus dorinis elgimasis su vaikais yra dorinio tėvų silpnumo ženklas, ir todėl galima tikėtis, kad tokie tėvai nekaip sugyvena tarp savęs, o tai taip pat turi neigiamos veikmės vaikų ugdymui. Jei prie to prisideda blogas pavyzdys, kurį tėvai rodo vaikams savo gyvenimu, tai šeiminis ugdymas ne tik nustoja visos savo prasmės, bet dar virsta vaikams ištvirkimo veiksniu. O kadangi šeimos įtaka — tiek teigiamoji, tiek ir neigiamoji — yra būsimam žmonių gyvenimui visuomet didelė bei reikšminga, tai suprantama savaime, su kokiu atsakomybės jausmu tėvai turi tvarkyti savo šeiminį gyvenimą ir rūpintis tinkamu savo vaikų auklėjimu bei lavinimu.

Čia ypač didelis ir atsakingas yra uždavinys motinos, kuri, kaip sakyta, yra pirmutinė šeiminio ugdymo veikėja. Jei J. de Maistre yra pasakęs, kad žmogus susidaro ant kelių pas motiną, tai šitas pasakymas galima būtų net sustiprinti pridėjus, kad tiek fizinis, tiek ir dvasinis naujosios kartos ugdymas prasideda net anksčiau, negu ji suskuba ateiti į šį pasaulį. Yra juk aišku, kad ugdymo reikalas nėra abejingas dalykas, kokie yra fiziologiniai ir psichologiniai tėvų, ir ypač motinos, nusiteikimai. Galima sakyti, kiekvienas motinos sielos virpėjimas palieka neišdildomų pėdsakų vaiko palinkimuose tiek tada, kai vaikas nėra dar atėjęs į šį pasaulį, tiek ir tada, kai jis yra tiesioginėje motinos globoje. Plačiai suprastos eugenikos uždavinys turėtų nurodyti ne tik reikiamus fiziologinius, bet ir psichinius bei dorinius tėvų nusiteikimus, reikalingus ne tik sveikai, bet ir lengviausiai auklėjamai būsimai žmonių kartai.

*b.* V a l s t y b ė. Šalia šeimos kitu prigimtuoju ugdymo veiksniu yra visuomenė, arba suorganizuota jos lytis, t. y. valstybė. Valstybei nėra abejingas dalykas, ar ir kaip yra ugdomi jos piliečiai. Juk tiek visuomenės, tiek ir valstybės gyvenimas šiaip ar taip pareina nuo to, kaip yra auklėjami bei lavinami atskiri individai. Visuomenės tradicijos, kultūra, įstaigos yra priklausomos nuo linkmės, kuria yra ugdomos naujos kartos. Ir šita linkmė gali būti kartais tiek klaidinga ir kenksminga, kad pats visuomenės ir valstybės gyvenimas gali atsidurti didžiausiame pavojuje suirti. Jau vien tik apsigynimo dėlei visuomenė, ir tuo pačiu valstybė, turi prigimtosios teisės rūpintis tam tikra prasme ir tam tikrose ribose naujų kartų ugdymu. Taip, pvz., valstybei visai prigimta rūpintis fiziniu naujos kartos lavinimu, kad ji pajėgtų pakelti sunkenybes, einant krašto apsaugos tarnybą. Valstybė turi taip pat teisės rūpintis valstybiniu ir pilietiniu savo narių auklėjimu, kad jos gyvenimas vyktų sklandžiai ir sėkmingai. Pagaliau valstybė turi teisę reikalauti iš savo piliečių tam tikro minimalaus išsilavinimo, kuris yra reika-

lingas ir privalomas, gyvenant tam tikrą kultūros laipsnį ir vedant atsilaikymo kovą su savo kaimynais. Visais šitais atvejais valstybė turi teisės statyti pozityvių reikalavimų savo piliečiams tiek tiesioginiu, tiek ir netiesioginiu būdu per kitus ugdymo veiksnius, pvz., per šeimą arba mokyklą.

Taip tėvams valstybė turi teisę kelti reikalavimą, kad jie mokytų vaikus tam tikro minimumo ribose, ir sykiu kontroliuoti, kad šitas reikalavimas būtų vykdomas. Tačiau valstybė neturi teisės be pakankamų priežasčių kiekvienu atskiru atsitikimu nei atimti iš tėvų ar tik sumažinti jų ugdomąją valdžią, nei primesti ugdomųjų pareigų, kurios neplaukia savaime iš šeiminių santykių prigimties.

Mokyklų atžvilgiu valstybė turi pareigą teikti moralinę ir materialinę pagalbą privatinei iniciatyvai, kuri turėtų aptarnauti visas ideologines visuomenės grupes ; ogi ten, kur privatinė iniciatyva dėl kokios nors priežasties pasirodo nepakankama, valstybė turi teisę ir net pareigą ją papildyti ar net visai atstoti, steigdama ir tvarkydama savo iniciatyva ir išgalėmis įvairių rūšių mokyklas. Apskritai savo santykiuose su mokykla valstybė turi vadovautis principu, kad mokykla turi būti laisva nuo politinės prievartos ir kad faktiškai ji negali ir net neturi būti laisva nuo pasaulėžiūros, todėl principialiai geriausia yra ta mokyklų sistema, kuri patenkina visas įvairių pasaulėžiūrų grupes, nedarydama niekam ideologinės prievartos.

Tiesa, visose mokyklose, tiek savose, tiek ir privatinėse, valstybė turi kontrolės teisę, kiek nuo mokyklos darbų pareina visuomenės ir valstybės reikalai. Jei mokykla virsta ardomuoju veiksniu elementarinei doros ir visuomenės santvarkai, tai, aišku savaime, valstybės įsikišimas tokiais atvejais yra ne tik pageidaujamas, bet ir reikalingas. Vis dėlto visais panašiais atvejais valstybės elgimasis turi būti labai atsargus, kad galėtų sykiu išvengti individualinės sąžinės varžymo ir tinkamai apsaugoti visuomenės doros bei tvarkos reikalus. Išlaikyti čia deramas taktas ir pusiausvyra yra tiesioginis valstybės organų uždavinys, deja, taip retai lemtai atliekamas praktikoje.

Šiaip ar taip valstybė, kaip prigimtasis ugdymo veiksnys, išeina labiausiai aikštėn ryšium su mokyklų klausimu. Iš vienos pusės valstybė aprūpina savo ugdomuosius reikalus su mokyklų pagalba, o iš kitos pusės mokyklos, kad ir tarnauja visuomenės reikalams visai privatiniu būdu, vis dėlto reikalauja iš valstybės mažiausia apsaugoti jų gyvavimo sąlygas.

*c.* B a ž n y č i a. Šalia valstybės nauju prigimtuoju ugdymo veiksniu yra Bažnyčia. Kiekviena Bažnyčia turi teisių mokyti religinių tiesų ir stovėti doros sargyboje savo tikinčiųjų atžvilgiu. Tai, galima sakyti, yra elementarinė tikinčiųjų teisė, demokratiškai mūsų

laikais vadinama sąžinės laisve. Šita teisė tinkamai gali būti laiduota vien tada, kai kiekvienos tikybos ir net kiekvienos pasaulėžiūros žmonės turi savo mokyklas, kur religijos ir doros reikalai yra aprūpinami pagal Bažnyčios ir pasaulėžiūros principus. Todėl Katalikų Bažnyčia visai teisingai, pvz., pop. Leono XIII lūpomis, išsitardavo prieš mišrias religiniu atžvilgiu mokyklas ir net prieš principialiai neutralias mokyklas.

Tiesa, kai mokykla dėl kokių nors nenugalimų priežasčių lanko įvairių tikybų vaikai arba apskritai vaikai tėvų, kurie yra įvairiai nusistatę pasaulėžiūros atžvilgiu, telieka iš tikrųjų teisingumo dėlei laikytis neutralumo principo tais klausimais, kur įvairios tikybos skiriasi tarp savęs arba įvairios pasaulėžiūros ima viena kitai priešstarauti. Kai mišriosios kalbamu atžvilgiu mokyklos dėl kokios nors priežasties yra neišvengiamos, yra neišvengiamas ir šitaip suprantamas neutralumas. Neutralumas čia yra lygstamasis, ir jis nekliudo, pvz., kad atskirų tikybų vaikai turėtų skyrium religijos pamokų, dėstomų savo tikybos atstovų. Šitokis lygstamasis neutralumas yra pakenčiamas kaip pereinamoji stadija į mokyklų sistemą, suorganizuotą pagal ideologinius tikybų ir apskritai pasaulėžiūrų skirtumus.

Užtat principialiai nėra priimtinas vadinamas nelygstamasis neutralumas, kuris stengiasi visai pašalinti religiją iš viešųjų mokyklų ir kuris tuo pačiu faktiškai neigia religijos reikalą ugdymo sistemoje. Iš tikrųjų pasirodo, kad pasaulėžiūra, šalinanti religiją iš ugdymo sistemos, nėra visai neutrali, nes ji grindžia ugdymą tik savo neigiamąja pažiūra į religijos reikšmę. Iš kitos pusės mokykla, kuri norėtų išlaikyti nelygstamąjį neutralumą tikybos ir apskritai pasaulėžiūros atžvilgiu, turėtų taip susiaurinti perteikiamąją savo pareigą, kad ji faktiškai būtų suvesta į bendrų bendriausius mažai reikšmingus dalykus, kurie negalėtų sudaryti reikiamo perteikiamos žinijos branduolio. Tuomet, nekalbant jau apie tai, kad nebūtų vykdoma pilnutinio ugdymo sistema, kuri apima prigimtį, kultūrą ir religiją, būtų taip pat suardytas deramas santykis tarp išvystomosios ir perteikiamosios ugdymo pareigos.

Bažnyčia todėl turi nuosekliai ginti savo nusistatymą už konfesines mokyklas savo tikintiesiems ir visuomet aktyviai ginti savo teises šitoje srityje. Bet iš kitos pusės Bažnyčios gynėjai neturi pamiršti, kad nedera taip pat stumti kitų tikybų arba kitų pasaulėžiūrų žmones į padėtį, kurioje jie patys nenori būti. Eidami prie savo konfesinių mokyklų visose švietimo srityse, katalikai, pvz., turi teikti tiek pat laisvės žmonėms, kitaip nusistačiusiems tikybos ir pasaulėžiūros atžvilgiu. Todėl, mano supratimu, katalikai neturėtų mišriosiose pasaulėžiūros atžvilgiu mokyklose versti mokytis reli-

gijos netikinčiųjų žmonių vaikus, jei tėvai yra priešingi religijos dėstymui jų vaikams. Tokiu atveju prievarta reiškia principialiai nepateisinamą klerikalizmą, kuris dargi pedagoginiu atžvilgiu galutinai nėra naudingas religijai.

Nekalbu čia apie Bažnyčios pastoracijos darbą, t. y. apie tiesioginį rūpinimąsi doros ir religijos savo tikinčiųjų reikalais, kadangi pastoracijos teisė bei prievolė yra visai neabejotini dalykai.

*d.* Aplinka. Šalia trijų pagrindinių prigimtųjų veiksnių, kuriais yra šeima, valstybė ir Bažnyčia, yra dar atsitiktinių veiksnių, kurie taip pat turi tokios ar kitokios įtakos jaunimo išsivystymui, nors ši įtaka vykdoma ne iš pašaukimo, bet atsitiktiniu būdu. Taip lengva pastebėti, kad ta aplinka, kurioje tenka gyventi naujajai kartai, yra pilna įvairių įvairiausių veiksnių, faktiškai turinčių šiokios ar tokios reikšmės jos išsivystymui ir ateities gyvenimui. Atsitiktiniai ugdymo veiksniai yra visų pirma grynai fizinės bei geografinės gyvenimo aplinkybės, būtent: ir namai, kur gimsta ir auga vaikai, ir aplinkinės vietos, kur jiems tenka žaisti ir naudotis grynu oru, ir apylinkės gamta, kurioje jie susipažįsta su prigimtuoju pasauliu, ir klimato ypatybės, kurios turi ne tik fizinės, bet ir psichinės įtakos jaunimui ir jo gyvenimui. Juo aukštesnė materialinė kultūra ir juo išmintingiau ji yra tvarkoma, tuo daugiau šitie atsitiktiniai veiksniai turi teigiamos veikmės naujosioms kartoms.

Iš kitos pusės atsitiktiniais ugdymo veiksniais yra aplinkoje ir tie žmonės, su kuriais jaunimui tenka susidurti beaugant ir bebręstant. Be tėvų ir kitų šeimos narių, čia priklauso giminaičiai, draugai ir šiaipjau suaugę žmonės, kurie sugeba turėti įtakos jaunajai kartai. Šitie atsitiktiniai veiksniai kartais gali turėti labai didelės įtakos jaunimo nusistatymui ir apsisprendimui tiek į gera, tiek ir į bloga, todėl yra labai svarbūs visuomeninio išsiauklėjimo atžvilgiu. Apskritai per žmones, kurie supa jaunimą, veikia šį pastarąjį visuomeninė santvarka, kuri taip pat gali būti priskaityta prie atsitiktinių veiksnių.

Paminėjus apie visuomeninės santvarkos įtaką jaunimui, visai tikslu pereiti nuo jos prie kultūrinės įtakos apskritai, nes visuomenė yra tik viena kultūros apraiškų. Ir iš tikro reikia pripažinti, kad kultūrinio gyvenimo aplinkybės turi didžiausios reikšmės naujųjų kartų išsivystymo linkmei ir jų subrendimo laipsniui. Taisyklingai bei planingai kultūros įtaka pasireiškia mokykloje, bet ir šalia mokyklos kultūra nesiliauja veikusi jaunimą.

Kadangi atsitiktinių ugdymo veiksnių įtaka gali būti ir paprastai yra didelė, tai ir auklėtojai negali būti jiems abejingi. Būtent pedagogas, vadovaudamas savo auklėtinio išsivystymui bei brendimui,

privalo pažinti tikrą atsitiktinių ugdymo veiksnių reikšmę ir paskui atitinkamai juos tvarkyti savo auklėtinio gyvenime, kiek tai gali nuo jo pareiti. Atsitiktinių ugdymo veiksnių atžvilgiu pedagogui galima sulig tuo statyti trejopų uždavinių: 1. jis privalo mokėti įvertinti atsitiktinių veiksnių reikšmę savo auklėtinio ugdymui ir nustatyti atitikimo santykį tarp jų ir auklėtinio ypatybių, būtent: amžiaus, lyties, individualybės, temperamento ir t. t. Ir čia atsitiktinių ugdymo veiksnių atžvilgiu privalu kiek galima išlaikyti taisyklė, kad ugdymo priemonės privalo būti individualizuojamos pagal auklėtinio prigimtį ir individualines ypatybes. 2. Auklėtojas privalo kiek galėdamas stiprinti teigiamąją atsitiktinių ugdymo veiksnių įtaką, statydamas savo auklėtinį į tam tikras aplinkybes arba stiprindamas įspūdį tam tikrais paaiškinimais, pavyzdžiais, asmenine įtaka ir pan. 3. Pagaliau trečias pedagogo uždavinys yra saugoti savo auklėtinius nuo neigiamosios atsitiktinių veiksnių įtakos, ar šalinant šituos veiksnius, ar mažinant jų įtaką, ar net išvystant savo auklėtiniuose atsparumą prieš neigiamą atsitiktinių veiksnių įtaką, stiprinant juose kritiškumą ir atsakomybės jausmą ir darant jiems įtakos įteigiamojo įkvėpimo priemonėmis.

Apskritai reikia žinoti, kad atsitiktinių veiksnių įtaka negali būti visai panaikinta jaunimo gyvenime. Todėl iš vienos pusės tenka rūpintis, kad šita įtaka būtų mažiausiai kenksminga, o iš antros pusės — palaikyti ir net stiprinti tie atsitiktiniai veiksniai, kurių įtaka yra teigiama. Bet šiaip ar taip pedagogas turi pažinti ir nuolat kontroliuoti atsitiktinius veiksnius, turinčius įtakos jaunimo gyvenimui.

Iš to, kas pasakyta, galėjo paaiškėti, kad žmonės ne visuomet yra ugdymo veikėjai ir kad dažnai jie tėra vien ugdymo veiksniai ir dar tik atsitiktiniai. Ugdymo veikėjai, kaip žinome, yra asmenys, priklausantys prie pašauktųjų ugdymo veiksnių ir sąmoningai varantys ugdymo darbą. Tokie veikėjai yra visų pirma tėvai, paskui — mokyklų ir auklėjamųjų įstaigų pedagoginis personalas ir pagaliau mokančiosios Bažnyčios atstovai. Savaime suprantama, kad iš ugdymo veikėjų visai tikslinga reikalauti tinkamo pasiruošimo ugdomajam veikimui toje srityje, kurioje jiems tenka dirbti. Todėl racionalu būtų kultūringoje visuomenėje reikalauti tam tikrų pedagoginių kvalifikacijų ne tik iš mokytojų-auklėtojų profesionalų ir mokančios Bažnyčios atstovų, bet ir iš žmonių, besiruošiančių sudaryti šeimą.

Šitaip statyti ugdymo veikėjų klausimą verčia kultūrinė ugdomojo veikimo pažanga, nes nesunku pastebėti šitokis santykiavimas tarp atsitiktinių ugdymo veiksnių, pašauktųjų veiksnių ir kvalifikuotų ugdymo veikėjų: pirma, juo daugiau turi reikšmės naujųjų kartų ugdymui pašauktieji ugdymo veiksniai, palyginus su atsitiktiniais

veiksniais, juo labiau laiduojama kultūrinė ugdomojo veikimo pažanga; antra, juo didesnis yra ugdomasis kvalifikuotų ugdymo veikėjų vaidmuo tarp pašauktųjų veiksnių, juo tikslingesnis, sąmoningesnis ir sėkmingesnis yra pats ugdomasis veikimas. Todėl, organizuojant ugdomąjį veikimą visuomenėje, reikia rūpintis, kad pašauktųjų ugdymo veiksnių vaidmuo nuolatos didėtų atsitiktinių ugdymo veiksnių sąskaita ir kad tarp pašauktųjų veiksnių nuolatos didėtų planinga bei sisteminga kvalifikuotų ugdymo veikėjų rolė. Tačiau reikia visados skaitytis su faktu, kad pašauktieji ugdymo veiksniai niekados negali visai panaikinti atsitiktinių veiksnių įtakos, nei kvalifikuoti ugdymo veikėjai atstoti visus pašauktuosius veiksnius.

Kalbant apie ugdomojo veikimo sėkmingumą, visų pirma tenka pažymėti, kad ugdomųjų veiksnių pirma sėkmingumo sąlyga yra harmoningas sutarimas su ugdymo veikėjų įtaka. Juo daugiau priešingų įtakų ugdymo veikėjas sutinka iš pašauktųjų ar atsitiktinių veiksnių, tuo sunkesnis yra jo darbas ir tuo mažiau galima iš jo tikėtis sėkmingumo. Negalima juk abejoti, kad nesutarimas pašauktųjų veiksnių (t. y. šeimos, valstybės ir Bažnyčios) tarp savęs, o paskui jų nesutarimas su kvalifikuotais ugdymo veikėjais turi pačiam ugdymui daug neigiamos reikšmės. Taip pat ugdymo reikalai kenčia ir tuomet, kai atsitiktiniai ugdymo veiksniai nesutaria su pašauktaisiais veiksniais ir ugdymo veikėjais. Ir šituo atveju auklėtiniai patiria priešingų ir nesuderintų įtakų, kurios negali neįnešti disharmonijos į ugdymo eigą. Pagaliau svarbi sėkmingumo sąlyga yra taip pat sutarimas tarp įvairių ugdymo veikėjų, kurie dirba vieną ugdymo darbą. Žodžiu tariant, sutarimas tarp atskirų ugdymo veiksnių ir veikėjų yra būtina sąlyga harmoningam bei sėkmingam naujųjų kartų ugdymui.

*e.* Auklėtojas. Nėra abejotina, kad ugdymo reikalas labiausiai pareina nuo to, kiek yra kvalifikuoti ugdymo veikėjai, t. y. ugdytojai. Todėl šioje vietoje visai pravers susidomėti, kad ir trumpam, teigiamosiomis ugdytojo kokybėmis.

Bendriausiai imant dalyką, reikia pasakyti, kad ugdytojas turi pasižymėti keturiomis formalinėmis kokybėmis, būtent: 1. bent minimaliu pedagoginiu gabumu, 2. teoriniu nusimanymu, 3. praktiniu patyrimu ir 4. faktiniu sugebėjimu dirbti pedagogo darbą. Bent minimalinis pedagoginis gabumas apsprendžia pedagogo pašaukimą. Teorinis nusimanymas reikalingas pedagogo sąmoningumui ir yra įgyjama su pedagogikos mokslo pagalba. Praktinis patyrimas pagilina teorinį nusimanymą ir ruošia faktinąjį sugebėjimą. Galima būtų manyti, kad jei kas turi pedagoginį gabumą, teorinį nusimanymą, praktinį patyrimą, tuo pačiu jis yra pedagogas, faktiškai

sugebantis sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą. Iš tikrųjų, kai kalbama apie faktinąjį sugebėjimą, tai reikalaujama iš pedagogo ištisa kokybių eilė, be kurios pedagogas vis dėlto negali tinkamai dirbti savo darbo. Pvz., žmogus gali turėti iš prigimties pedagoginį gabumą, gali įsigyti ir teorinio nusimanymo, ir praktinio patyrimo, bet jei jis nemėgsta ugdomojo darbo arba nemėgsta paties jaunimo, tai jis faktiškai nesugeba dirbti kaip reikiant ugdomojo darbo.

Savo darbo pamėgimas ir atsidėjimas savo profesijai yra pedagogui reikalingi jau todėl, kad ugdomasis menas yra tam tikra kūryba, kuri be įkvėpimo, be tam tikro dvasios pakilimo, be susižavėjimo savo kuriamuoju tikslu yra nevaisinga. Žodžiu tariant, pedagoginiame darbe yra reikalingas tam tikras patosas, arba entuziazmas. Auklėtinis tik tada užsidega noru eiti ten, kur jį veda auklėtojas, kai šis įdeda į darbą visą savo sielą.

Atsidėjimas su meile profesiniam savo darbai yra tik viena — tiesa, labai svarbi — teigiamoji kokybė, nuo kurios pareina faktinis sugebėjimas dirbti ugdomąjį darbą. Šalia šitos kokybės galima numatyti įvairių įvairiausių teigiamųjų kokybių, kurios yra pageidaujamos faktiniam auklėtojo sugebėjimui. Net auklėtojo fizinė prigimtis ir išorinė išvaizda turi šituo atžvilgiu nemaža reikšmės. Žmogus be sveikatos, be tvirtų nervų, be patraukiančios išvaizdos (pvz., su ryškiu fiziniu defektu) turi žymiai mažiau duomenų sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą, negu tas, kuris šitų trūkumų neturi.

Apskritai auklėtojas turi visai sąmoningai rūpintis išorinėmis savo kokybėmis. Gero auklėtojo veidas turi būti malonus, atviras ir dvelkiantis pasiryžimu. Apsirengimas privalo būti paprastas, bet visuomet švarus, tvarkingas, be apsileidimo, bet taip pat be nereikalingo šaunumo. Visa laikysena ir judesiai privalo pasižymėti ramumu, tvirtumu ir tikslingumu. Svyravimas, nepasitikėjimas savimi, juokingi bei netikslingi gestai yra neigiamos kokybės. Gera akis, jautri klausa, skambus ir malonus balsas, aiški ir gryna tarsena — štai dar keletas kokybių, kurios suteikia gerų patarnavimų ne tik mokytojui, bet ir auklėtojui. Pedagogai, nekreipiantys dėmesio į fizines savo kokybes ir išorinę išvaizdą, iš tikrųjų nepanaudoja visų ugdomųjų priemonių savo darbui ir tuo pačiu jį apsunkina. Tuo tarpu visuomet privalu laikyti galvoje, kad pedagogas ir ypač auklėtojas dalyvauja savo darbe visa savo būtybe, nes šitoje jo būtybėje nėra nė vienos galios visai abejingos ugdomajam darbui.

Žinoma, negalima nesutikti su tuo, kad ugdomajam darbui daug svarbesnės už fizines kokybes yra intelektualinės, arba protinės, ir moralinės, arba dorinės, auklėtojo kokybės. Aiškus, pvz., yra dalykas, kad be sveiko proto auklėtojas negali pasiekti tos ugdomosios išminties, kuri sudaro vieną iš svarbiausių teigiamųjų jo profesijos

kokybių ir kuri yra tikriausia auklėtojo autoriteto atrama. Taip pat silpnos valios žmogus maža turi šansų turėti tvirtos ugdomosios įtakos savo auklėtiniams. Protinės ir dorinės teigiamosios kokybės yra ypačiai svarbios auklėtojui. Bet kadangi kiekvienas mokytojas turi būti sykiu ir auklėtojas, o iš antros pusės kiekvienas auklėtojas, kaip sakyta, privalo turėti ugdomosios išminties ir pamokomųjų gabumų, tai šiaip ar taip kiekvienas pedagogas turi pasižymėti ir protinėmis, ir dorinėmis teigiamosiomis kokybėmis.

Doriniu atžvilgiu auklėtojas turi pasižymėti savo auklėtinių akyse tam tikra didybe ir apskritai turi būti simpatiškas jaunų idealistų akyse. Bet, žinoma, viena iš svarbiausių dorinių auklėtojo kokybių turi būti tvirtas būdas. Auklėtojas dažnai turi papildinėti savo auklėtinių sąmoningo nusistatymo ir laisvo apsisprendimo stoką. Jis turi taktiškai įkvėpti jiems pasitikėjimo jo autoritetu ir sykiu tvirtai laikyti juos šito autoriteto įtakoje. Kitaip tariant, kol auklėtinis nesugeba sudaryti tvirtų normų savo elgimuisi ir nesugeba joms laisvai paklusti, auklėtojas turi jam vadovauti savo valios galia, ir čia tvirtumas yra būtinai reikalingas. Auklėtojas, kuris pasiduotų klaidingo gailestingumo jausmams ir leistų auklėtiniui eiti ten, kur jį neša užgaidos ir neprotingi polinkiai, padarytų jam blogą patarnavimą. Tačiau nereikia klaidingai suprasti kalbamo čia tvirtumo. Pedagoginis tvirtumas anaiptol nereiškia prievartos ir faktiškai yra suderintas su dideliu kantrumu ir dideliu švelnumu. Pedagoginis taktiškumas čia pasireiškia mokėjimu sujungti moralinę jėgą su švelniu gerumu ir sužadinti sykiu auklėtiniuose ir meilę, ir klusnumą.

Pagaliau ir jausmų srityje auklėtojas privalo turėti tam tikrų kokybių, be kurių sunku būtų atlikti ugdomasis darbas. Apskritai auklėtojas negali būti bejausmis žmogus. Jaunimas, kuris gyvena jausmais daugiau už kitų amžių žmones, mėgsta būti ne tik suprastas, bet ir atjaustas bei užjaustas. Štai kodėl bejausmis auklėtojas nesužadins niekados didesnės simpatijos jaunose širdyse. Jau iš šito fakto plaukia savaime išvada, kad auklėtoją ir auklėtinį turi surišti tam tikras giminiškumas, kuris lotyniškai vadinamas congenialitas. Šitas giminiškumas negali būti tiesioginis tolygumas. Iš tikrųjų tai yra tam tikras panašumas, kurį visų pirma charakterizuoja dvasios jaunatvė. Vadinasi, auklėtinio prigimties jaunumą turi atitikti auklėtojo dvasios jaunumas. Jaunatvė iš prigimties yra linksma bei džiaugsminga, paslanki į praktinį idealizmą ir pilna entuziazmo tam, kas yra tikra, gražu, gera, šventa, žodžiu — kas yra kilnu. Dvasios jaunatvė pasižymi analogiškomis kokybėmis: ji reiškiasi dvasios giedra ir džiaugsmingumu, ji taip pat yra pilna entuziazmo visa tam, kas kilnu, gražu, gera ir šventa. Ji taip pat nenurimsta pilko gyvenimo būvyje ir yra pasiryžusi su idealistiniu užsimojimu tarnauti

idealui. Todėl, kai jaunimo prigimties jaunumą atitinka auklėtojo dvasios jaunumas, atsiranda tarp jo ir jo auklėtinių tasai giminiškumas, arba panašumas, kuris padaro, kad abiejų pusių pastangos gali sutarti tarp savęs ir sėkmingai pasireikšti daugeriopais vaisiais.

Jei dabar tektų padaryti bendra išvada, koks privalo būti pedagogo tipas, tai, trumpai tariant, reikėtų pasakyti, kad pedagogas turi kiek galėdamas arčiau prieiti pilnutinio žmogaus tipą. Iš visų profesijų pedagogo profesija iš esmės reikalauja, kad jos darbuotojai būtų pilnutiniai žmonės. Ir tai savaime suprantama prisiminus, kad ugdymas turi būti pilnutinis ugdymas. Tuo tarpu tik tas sugeba būti pilnutinio ugdymo darbininkas, kas pats yra nors tam tikru laipsniu pilnutinis žmogus. Tai, kas čia pasakyta apie pedagogą apskritai, dar labiau pritinka kunigui, kuris yra pedagogas aukščiausia ir kilniausia šito žodžio prasme. Krikščioniškas apaštalavimas yra aukščiausia auklėjimo lytis, kokia tik galima įsivaizduoti ugdomajam veikimui. Bet juo aukštesni yra uždaviniai, juo didesnės yra pareigos. Kilnumas iš tikro įpareigoja.

Auklėtojas, jungiantis savyje visas teigiamąsias kokybes, būtų idealus auklėtojas. Savaime suprantama, kad idealių auklėtojų tikra šito žodžio prasme, kaip ir idealių žmonių, visai nėra: yra tik daugiau ar mažiau prisiartinančių prie idealo auklėtojų. Bet paprastai auklėtojas turi sykiu ir teigiamų, ir neigiamų ypatybių. Be to, vienam auklėtojuje labiau pasireiškia vienos teigiamosios kokybės, kitame — kitos. Svarbiausieji veiksniai, su kuriais dažniausiai yra surištos teigiamos auklėtojo kokybės, yra amžius, lytis, temperamentas, individualiniai gabumai ir asmenybės tipai. Iš pagrindų šitą klausimą tyrinėja pedagoginė psichologija. Noriu tik šia proga iškelti svarbiausius klausimo dalykus, kad paaiškėtų būsimiems pedagogams reikalas studijuoti ir tą pedagoginės psichologijos dalį, kurios objektas yra auklėtojo psichologija.

Visų pirma imkime klausimą, kokia prasme auklėtojo kokybės pareina nuo jo amžiaus. Auklėtojui reikalingas yra tam tikras pedagoginis subrendimas, kuris iš tikrųjų įvyksta tada, kai jis tampa pajėgus reikštis ugdomajame darbe su reikiamu pedagoginiu autoritetu. Negali juk autoritetu naudotis auklėtojas, kuris nepasižymi nei tvirtu būdu, nei aiškia pasaulėžiūra, nei gyvenimo pažinimu, nei savarankišku sprendimu. Bet visa tai ateina vienam žmogui anksčiau, kitam vėliau, ir net negalima čia nustatyti tam tikrų amžiaus ribų, kaip kad tai daroma prigimties subrendimui. Pedagoginis subrendimas gali ateiti vienam žmogui su 25 jo amžiaus metais, tuo tarpu kitas gali pasijusti esąs subrendęs pedagoginiam darbui tik turėdamas 35 metus. Žodžiu tariant, pedagogas neprivalo būti per jaunas pedagoginiu atžvilgiu, imdamasis ugdomojo darbo.

Tačiau iš šito fakto konstatavimo negalima dar padaryti išvados, kad juo senesnis yra auklėtojas savo amžiumi, tuo jis yra geresnis. Ir jaunas amžius, ir senesnis amžius turi savo teigiamų ir neigiamų ypatybių. Jaunas auklėtojas jau iš prigimties pasižymi tuo dvasios jaunumu, kuris yra privalomas geram pedagogui. Jis todėl geriau už senesnius savo draugus gali suprasti jaunuomenę, lengviau sugeba prie jos prisitaikyti, turi daugiau džiaugsmingumo, užsidegimo darbui, daugiau judrumo, gyvumo, žodžiu tariant, daugiau veiklumo ir gyvybės, kas taip patinka jaunuomenei ir ją patraukia. Bet sykiu jaunas auklėtojas turi mažiau susivaldymo, rimties ir tvirtumo, patyrimo ir metodingumo. Šiomis pastoviomis kokybėmis pasižymi daugiau senesni auklėtojai, kurie iš kitos pusės neturi dažnai tų teigiamų kokybių, kurios yra prigimtos jauniems auklėtojams. Jei pagyvenęs jau pedagogas nelaimi savo gyvenimo žygiais pastovios dvasinės jaunatvės, tai jis vis labiau tolsta nuo jaunuomenės, vis mažiau ją supranta, vis sunkiau prie jos prisitaiko, tampa kaskart jai svetimesnis, vis mažiau turi jai kantrumo ir apykantos ir pagaliau pasidaro visai negalįs vadovauti ir ugdyti naujas kartas.

Žodžiu tariant, iš vienos pusės pedagogas neprivalo būti per jaunas, iš kitos pusės jis neprivalo būti per senas. Šita senatvės riba pas vienus auklėtojus pasitaiko anksčiau, kas kitus — vėliau, ogi vėliausiai ji ateina pas auklėtojus, kurie sugeba įsigyti pastovios dvasinės jaunatvės. Tuomet pedagogas gali dirbti ugdomąjį darbą beveik iki pat savo mirties, kol neša jo fizinės jėgos. Bet reikia čia pat konstatuoti, kad tikra dvasios jaunatvė yra senesniame amžiuje laiminga išimtis ir dažnai nepasitaiko.

Lytis, kaip paminėta, yra taip pat viena iš aplinkybių, nuo kurių pareina tokios ar kitokios auklėtojo kokybės. Buvo jau kita proga sakyta, kad vieną kartą vyrų savybės, kitą kartą moterų savybės geriau gali atitikti ugdymo reikalus. Apskritai sakant, ugdant mergaites labiau reikalingas yra moters auklėtojos dalyvavimas ugdomajame darbe; atvirkščiai, ugdant berniukus labiau reikalingas vyrų ugdomasis veikimas, nors nei pirmuoju, nei antruoju atveju negalima apsieiti visiškai be antrosios lyties pagalbos. Tik moters vaidmuo yra didesnis pradedamuoju ugdymo tarpsniu, kai išsivysto emocionalinis žmogaus gyvenimas, arba jausmingumas, tuo tarpu baigiamajame ugdymo tarpsnyje labiau reikalingas vyro tvirtas vadovavimas, kadangi šituo laiku privalo galutinai nusistatyti tvirtas auklėtinio būdas ir sąmoninga pasaulėžiūra. Viduriniame ugdymo tarpsnyje labiau yra pageidaujamas vyrų dalyvavimas lavinant berniukus ir didesnis moterų dalyvavimas auklėjant mergaites. Visa tai todėl, kad moteris iš prigimties yra intuityvinis jausmo tipas, o vyras — intelektualinis valios tipas. Aišku savaime, kad vyras

auklėtojas ir moteris auklėtoja dažniau ir ryškiau pasižymi tomis pedagoginėmis kokybėmis, kurios labiau atitinka prigimtuosius vienų ir kitų tipus. Nenuostabu, pvz., kad vyrui lengviau negu moteriai įsigyti pedagoginio tvirtumo, kuris taip reikalingas pedagogo autoritetui palaikyti. Bet iš kitos pusės moteriai yra lengviau įsigyti to jausmmnio švelnumo, kuris yra taip reikalingas vedant dorinimo darbą, ypač ankstyvame vaikų amžiuje. Ir šiaipjau moteris, intuicijos vedama, sugeba arčiau prieiti prie vaiko sielos ir ją labiau paveikti, tuo tarpu vyras pajėgia įsigyti daugiau pasitikėjimo ir autoriteto jaunuolių amžiuje. Kadangi vyriško ir moteriško būdo skirtumai yra tiek dideli, kad vyras ir moteris negali vienas antro visiškai pavaduoti ugdomajame darbe, tai telieka padaryti išvada, kad vyras ir moteris turi šiuo darbu pasidalyti pagal savo prigimties ypatybes.

Veiksniams, kurie turi reikšmės mokytojo auklėtojo ugdomajam veikimui, priklauso be amžiaus ir lyties taip pat temperamentas. Reikia visų pirma pažymėti, kad kiekviena temperamento rūšis stiprina vienas pedagogo ypatybes ir silpnina kitas. Temperamentas yra emocionalinis žmogaus savitumas, pareinąs nuo reakcijos greičio ir jausmo įtampos. Buvo savo laiku sakyta, kad sangvinikas pasižymi dideliu reakcijos veikumu, bet jausmo maža įtampa, cholerikas — reakcijos dideliu veikumu ir taip pat jausmo didele įtampa, melancholikas — reakcijos mažu veikumu, bet jausmo didele įtampa, flegmatikas mažu veikumu ir taip pat jausmo maža įtampa.

Griežtai priešingi tipai yra sangvinikas ir melancholikas, cholerikas ir flegmatikas.

Savo laiku buvo sakyta, kad kiekvienas amžius turi sau prigimtą temperamentą: jaunatvę labiausiai atitinka sangviniškas temperamentas, subrendusį žmogų — choleriškas, senstantį žmogų — melancholiškas pagaliau senatvę — flegmatiškas temperamentas. Iš čia matyti, kad jaunas pedagogas turi daugiausia šansų pasižymėti sangviniškumu, pilnai subrendęs ir patyręs pedagogas turi daugiau šansų pasižymėti choleriškumu, senstąs pedagogas — melancholiškumu, pasenęs — flegmatiškumu. Kiekvienas temperamentas įneša į ugdomąjį darbą tam tikras kokybes: sangvinikas — daug gyvumo ir širdingumo, cholerikas — tvirtumo ir rimtumo, melancholikas — metodo atsargumo ir nepasitikėjimo, flegmatikas — rimties, kartais pereinančios į nuobodumą. Per didelis sangvinikas ir per didelis flegmatikas reiškia ugdomajame darbe beveik tą pat, ką ir per jaunas ir per senas pedagogas. Tai yra kraštutinės apraiškos, kurios neleidžia žmogui lemtai eiti pedagogo pareigas. Šiaipjau yra pageidaujama, kad joks temperamentas negautų vienašališko išsivystymo, nes pedagogo profesija reikalauja išsyk kokybių, kurios sudaro įvairių temperamentų ypatybes. Geram pedagogui yra pagei-

daujamas ir sangviniko pastabumas bei gyvumas, ir choleriko griežtas pasiryžimas pasiekti savo tikslą, ir melancholiko apsimąstymas ir atsargumas, kartais net flegmatiko kantrumas ir lėtas reagavimas į kai kuriuos auklėtinių pasielgimus.

Žodžiu tariant, auklėtojas niekados neprivalo pasiduoti savo temperamento polinkiams savaimingai ir nekritiškai. Jis turi pažinti savo temperamentą, įvertinti jį visai bešališkai ir tvirto būdo priemonėmis auklėti jį ta linkme, kuri priartina jį prie pedagogo idealo. Ar jis yra pasyvus ar aktyvus, ar jo jausmai pasiekia didelės ar mažos įtampos, jis visados turi save kontroliuoti aiškia proto šviesa ir save valdyti tvirta valios galia. Kitaip tariant, auklėtojo temperamentas turi būti palenktas jo išlavintam būdui.

Toliau veiksniams, kurie sudaro auklėtojo tipą, priklauso individualiniai gabumai. Šitie gabumai gali būti labiau praktinės ar labiau teorinės prigimties. Pvz., praktiniu gabumu yra intuityvinis sugebėjimas išlaikyti pedagoginį taktą, o iš kitos pusės teoriniu pedagoginiu gabumu bus sugebėjimas tinkamai išdėstyti pamoką ir nejučiomis priversti mokinius lengvai ją įsisavinti. Individualinių gabumų, kaip jau sakyta, nepakanka norint būti geru pedagogu, nes tarp gabumų ir sugebėjimo dirbti ugdomąjį darbą yra atstumo, kurį tegali užpildyti vien pedagoginės studijos ir pratybos, kitaip tariant, pedagoginis nusimanymas ir patyrimas. Lavinti ir tobulinti galima neribojamai tiek teorinius, tiek praktinius gabumus, tuo tarpu iš prigimties vieni auklėtojai gali pasižymėti didesniais praktiniais, kiti — didesniais teoriniais gabumais.

Kai pedagogas turi daugiau praktinių ugdomųjų ypatybių, jis labiau tinka į auklėtojus dorintojus siaurąja to žodžio prasme. Ogi kai pedagogas turi daugiau teorinių ugdomųjų gabumų, jis tinka labiau į lavintojus protintojus, paprastai sakant, į mokytojus. Tarp praktinių ugdomųjų gabumų ypatingą vaidmenį vaidina įgimtas taktiško valdymo talentas. Jei nėra geras jaunųjų sielų valdytojas tas, kas pasižymi per dideliu minkštumu, drovumu ir svyravimu, taip pat nėra geras jaunųjų sielų vadovas ir žmogus per daug griežtas, aštrus ir žiaurus drausmės atžvilgiu. Čia, kaip sakyta, yra reikalingas didelis pedagoginis taktiškumas, kuris iš dalies ateina žmogui sykiu su įgimtais gabumais. Savaime suprantama, kad net nedidelis toks gabumas gali būti žymiai išvystytas ir ištobulintas pedagoginėmis studijomis ir pratybomis.

Apie teorinius pedagogų gabumus sprendžia intelektualinis jų savitumas, apie kurį buvo savo laiku kalbėta. Pvz., įsiminimo būdai — akustinis, optinis ir motorinis, arba girdimasis, regimasis ir judomasis — suteikia pedagogui tam tikrų savybių, kurios leidžia vieniems iš jų geriau mokyti vienų dalykų, kitiems kitų dalykų. Pieši-

mo mokytojas turi pasižymėti regimuoju įsiminimo būdu, muzikos mokytojas — girdimuoju, kalbos mokytojas — girdimuoju ir judomuoju būdu, gimnastikos mokytojas — judomuoju būdu ir t.t. Tačiau šitie teoriniai pedagogų gabumai nėra svarbiausi veiksniai, kurie apsprendžia intelektualinius jų tipus.

Daug svarbesni yra tie teoriniai gabumai, nuo kurių pareina intelektualinio veiklumo tipai. Ogi šitokių pagrindinių tipų galima pastebėti trejetas. Yra tai empirikas, protaujantis tyrinėtojas ir filosofuojantis sintetikas. Empirikas pasižymi gabumu konstatuoti ir registruoti faktus. Jis vertina ypač žinių gausumą, mėgsta domėtis atskiromis smulkmenomis ir ko daugiausia pajėgia sistematizuoti savo žiniais. Tačiau jam nėra prigimta ypatinga protavimo galia. Tokia galia užtat pasižymi antras intelektualinis tipas, pavadintas protaujančiu tyrinėtoju. Šis pastarasis visų pirma ir visur stengiasi susekti priežastingą dalykų sąryšį. Jis nepasitenkina vienu pastebėjimu ir įsidėmėjimu — jam svarbu išaiškinti klausimai: kodėl, kaip ir kam? Todėl ne smulkmenų gausa, bet dalykų esmė ir pagrindas jam labiausiai rūpi. Protaujantis tyrinėtojas nėra tačiau visados linkęs suvesti į vieną visumą atskirus savo patyrimus. Jis dažnai pasitenkina atskirų dalykų analize, bet nesuveda pasiektų išdavų į vieną organišką sintezę. Pastaruoju gabumu pasižymi filosofuojantis sintetikas, kuris tarsi atbaigia tai, ką buvo pradėję pirmieji du tipai. Nuo konstatuotų empirinių faktų per protautinį jų ištyrimą ir išaiškinimą jis eina į visuotinę sintezę, kuri galų gale turi sudaryti sistemingą pasaulėžiūrą.

Nesunku pastebėti, kad tarp trijų intelektualinių tipų yra tam tikras logiško išsivystymo sąryšis, nes pažinimo sistema paprastai privalo turėti tris tarpsnius: faktų konstatavimą, jų analizavimą ir žinių sintezavimą. Pasirodo, kad ir intelektualiniame jaunosios kartos išsivystyme trys tarpsniai seka vienas po kito faktiškoje išsivystymo eigoje. Mažas vaikas iš pat pradžios visai išviršiniu būdu pastebi, domisi ir konstatuoja faktus. Kiek paūgėjęs, jis statosi klausimus: kodėl, kaip, kam? ir stengiasi surasti priežastingų aiškinimų. Pagaliau, eidamas į subrendimą, jis suveda atskiras žinias į sistemą ir stengiasi susidaryti sintetinę pasaulėžiūrą. Jei tokia yra mokslinio tyrinėjimo eiga, jei tokia pat yra protinio žmogaus išsivystymo tvarka, tai ir protinimo metodas turi būti pritaikytas pačiai dalykų prigimčiai. Štai kodėl pirmame protinimo tarpsnyje persveria nusakomasis, arba aprašomasis, metodas, viduriniame — katechetinis klausimų ir atsakymų metodas, aukštesniame — sistemingas dėstymo metodas. Kadangi kiekvienas intelektualinis tipas pasireiškia ugdymo darbe pagal savo įgimtus polinkius, tai dera padaryti nuosekli išvada, kad nusakomąjį tarpsnį geriausiai atitinka

sistematizuojantis empirikas, sugebantis tinkamai nusakyti dalyką, katechetinį, arba vidurinį, tarpsnį — protaujantis tyrinėtojas, mokantis tinkamai sutvarkyti klausimų ir atsakymų sistemą, pagaliau trečią aukštesnį tarpsnį — filosofuojantis sintetikas, pajėgiantis įpratinti savo auklėtinius dirbti sistemingą protinį darbą ir sąmoningai kurti plačiąją pasaulėžiūrą. Žodžiu tariant, atskiri intelektualiniai pedagogų tipai gali rasti savo gabumams tinkamo pritaikymo tam tikrais ugdymo tarpsniais. Kadangi visi gabumai retai tepasitaiko drauge, tai ir čia, kaip ir su auklėtojų skirtingumu lyties atžvilgiu, yra pageidaujamas pasidalijimas darbu pagal įgimtus gabumus.

Pagaliau ugdomąsias pedagogų savybes taip pat apsprenžia asmenybės tipas. Asmenybė yra tai, kas sudaro esminį protingo bei laisvo asmens turinį. Negali būti abejojimo, kad ugdomajam darbui, kur auklėtojas dalyvauja visa savo būtybe, turi didžiausios reikšmės jo asmenybės tipas. Žmogaus asmenybė yra visuomet gyva jo veiklumo versmė; ji paspalvina šitą veiklumą tokiomis ypatybėmis, nuo kurių pareina auklėtojo simpatingumas arba nesimpatingumas jo auklėtiniams. Ugdyti žmogus nereiškia vien taikyti jam tam tikri metodai ir priemonės pagal tam tikras taisykles. Tarp šitų taisyklių ir auklėtinio sielos stovi visuomet gyvas auklėtojo asmuo, kuris yra tasai dinaminis veiksnys, be kurio pats ugdomasis darbas, kaip suaugusio žmogaus veikmė nesuaugusiam, nėra galimas. Todėl pedagogų teoretikų sakoma, kad «asmenybės galia veikia ugdomajame darbe tarsi savo rūšies sugestija, arba įtaiga» (Krieg).

Ir iš tikro auklėtojo asmenybė yra gyva galia, kuria remiasi ugdomosios įtaigos galybė. Auklėtojas gali puikiausiai nusimanyti apie ugdymo metodus ir priemones, bet, jei jis nebus tvirta asmenybė, neturės individualinio būdo, jis pasirodys esąs bejėgis ugdomajame darbe, nes tvirta asmenybė savaime daro žmonėms tvirtos įtaigos ir palenkia juos šitai įtaigai net be ypatingos pastangos. Žodžiu tariant, tvirta asmenybė yra stipriausias ugdomosios jo įtaigos veiksnys. Iš čia taip pat aišku, kad šitos ugdomosios įtaigos keliu nuo auklėtojo pereina į auklėtinius jo asmenybės ypatybės, nes jis yra jiems dažniausiai tam tikras modelis, pagal kurį formuojasi naujos asmenybės. Tokiu būdu faktiškai pasirodo, kad nuo auklėtojo asmenybės pareina auklėjimo linkmė, ir juo didesnis yra auklėtojo įtakingumas, tuo daugiau nuo jo asmens priklauso šita linkmė. Kitaip tariant, auklėtojo asmuo nėra neutralus ugdomajame darbe, todėl tinkamas jo asmenybės išvystymas ir išauklėjimas yra viena iš svarbiausių sąlygų ugdymo sėkmingumui.

Asmenybės tipai susidaro pagal tai, kokios galios žmoguje vyrauja. Sportininkas pasižymi fizinės prigimties galingumu, miklumu, intelektualistas, arba protininkas — proto išlavinimu, moralistas,

arba dorininkas — doros išauklėjimu, estetas — estetinio skonio išlavinimu, dvasininkas — religingumu. Aišku savaime, kad pas vienus žmones labiau pasireiškia vienas kuris tipas, pas kitus — kitas. Pagal tai, į kurį tipą auklėtojas labiau linksta iš prigimties, pareina mažiau ar daugiau ir jo specialybė. Juk gimnastikos mokytojams pridera būti tam tikra prasme sportininkais, mokytojams lavintojams — protininkais, auklėtojams dorintojams — moralistais, meno mokytojams — estetais, religijos mokytojams — dvasininkais. Tai vis dėlto nereiškia, kad auklėtojo lavintojo, arba, plačiai tariant, pedagogo asmenybė gali būti vienašališko tipo. Individualiniai gabumai turi spręsti apie jo specifiką, bet šiaip ar taip, kaip jau sakyta, pedagogai, labiau negu kitų profesijų žmonės, privalo būti pilnutinės asmenybės, nes pats ugdymas yra ne kas kita, kaip naujųjų kartų ruošimas pilnutiniam gyvenimui.

Glaudžiant išvadas, kurių galima buvo padaryti nagrinėjant individualines pedagogų ypatybes, reikia pasakyti, kad skirtingas amžiaus ypatybes pedagogas privalo išlyginti išauklėdamas savyje dvasinės jaunatvės, kad lyties skirtumas dera panaudoti ugdomojo darbo padalijimui tarp vyro ir moters, kad temperamento vienpusiškumas dera išlyginti išlavintu būdu, kad individualiniai gabumai privalo tarnauti kriterijumi renkantis pedagoginę specialybę ir kad asmenybės atžvilgiu pedagogui tetinka būti pilnutiniu žmogumi.

## 5. Ugdymo lytis

Dalykas, į kurį turime iš eilės pereiti, yra ugdymo formų, arba lyčių klausimas. Kokių yra pagrindinių ugdymo lyčių ir kokiomis esminėmis savybėmis pasižymi kiekviena iš jų?

Ugdymo lytis galima skirstyti įvairiais atžvilgiais. Pvz., auklėtinių skaičiaus atžvilgiu kalbėsime apie pavienį ir sutelktinį ugdymą. Auklėtinių rūšies atžvilgiu kalbėsime apie normalinį ir gydomąjį, arba patologinį ugdymą. Ugdymo ploto atžvilgiu kalbėsime apie pilnutinį ir dalinį ugdymą. Auklėtojų padėties ir mokyklų administravimo atžvilgiu kalbėsime apie privatinį ir viešąjį ugdymą. Tačiau šitoje vietoje mums turi rūpėti ne logiškas lyčių suskirstymas, bet trumpa apžvalga tų, kurios dažniausiai pasitaiko gyvenime. Tai šios ugdymo lytys: 1. šeiminis ugdymas, 2. ugdomosios mažųjų įstaigos, 3. naminis, arba privatinis, auklėjimas bei lavinimas, 4. auklėjamosios įstaigos, arba mokyklos, 6. karinis lavinimas ir 7. auklėjamosios ir lavinamosios jaunimo draugijos. Šita tvarka ir teks trumpai nusakyti kiekvieną iš šitų ugdomųjų lyčių.

*a.* Ugdymas šeimoje. Apie šeiminį ugdymą jau turėjau progos kalbėti įvairiais atžvilgiais. Todėl dabar nedaug ką teturėsiu pridėti. Paprastai gerai sutvarkytoje šeimoje vaikams iki septynerių metų amžiaus vieno šeiminio auklėjimo beveik visai pakanka. Tai būtent galima pasakyti apie šeimas, kuriose tėvai tinkamai supranta savo pareigas ir jas sąžiningai eina, kur vidaus gyvenimas yra gerai sutvarkytas ir kur vaikų auklėjimas vaidina pagrindinio uždavinio rolę. Dauguma teigiamųjų šeiminio ugdymo savybių buvo jau minėta. Mes matėme, kad šeimos sąstatas, kad ir palyginti gausingas, duoda galimybės pažinti gerai kiekvieną savo vaiką skyrium ir pritaikyti jam ugdomųjų priemonių individualizacijos principą. Tėvai, mylėdami savo vaikus, yra labiausiai interesuoti savo vaikų ugdymu ir todėl paprastai nesigaili tam nei pastangų, nei lėšų. Jie turi dėl pačios dalykų padėties daugiausia autoriteto savo vaikams pirmuoju jų gyvenimo tarpsniu. Toliau šeima jungia ugdomajame darbe vyro ir moters bendrą darbą. Be to, šeimos aplinka yra tiek nedidelė, kad ji gali būti lengvai tėvų prižiūrima : iš jos gana lengva pašalinti veiksniai, turintieji neigiamos įtakos vaikų auklėjimui.

Pagaliau šeima yra mažoji visuomenė, kuri išvysto vaikuose altruistinius jausmus, visuomeninius tam tikra prasme interesus ir įpratimus. Apskritai normalioje šeimos prigimtyje negalima rasti nė vieno argumento prieš šeiminio ugdymo lytį. Jei šeiminiame ugdyme yra ydų ir trūkumų, tai šitos ydos ir trūkumai pareina ne nuo šeimos prigimties, bet nuo faktinės jos padėties, pareinančios savo ruožtu nuo tėvų vertingumo ir nuo jų sugebėjimo tvarkyti namų gyvenimą ir tuo pačiu — vaikų auklėjimą. Net ta aplinkybė, kad akloji tėvų meilė dažnai vaikus gadina, užuot juos auklėjusi, kyla ne iš tėviškos meilės prigimties, bet iš to, kad tėvai šitą meilę klaidingai supranta ir nesistengia tinkamu būdu ją savyje išauklėti.

Sakoma, kad šeima sudaro geriausias sąlygas mažiems vaikams ugdyti, bet tai dar nereiškia, kad ji pajėgia tinkamai atlikti šitas savo pareigas be reikiamo protinio ir apskritai pedagoginio tėvų pasiruošimo. Reikalinga, kad tėvai pajėgtų protingai nusistatyti savo tėviškųjų pareigų atžvilgiu, kad jie reikiamai nusimanytų apie pedagoginius savo uždavinius ir, be to, dorai gyventų šeimos gyvenimą. Jei šitų sąlygų nesusidaro tikrovėje, tai ir šeiminis ugdymas, geras iš savo prigimties, pasirodo praktikoje ne tik nepasiekiąs savo uždavinio, bet dar gadinąs vaikus, kurie galėtų būti teigiamai auklėjami. Todėl norint pagerinti blogą šeiminį ugdymą, reikia stengtis sudaryti nurodytos sąlygos. Jei tai dėl kokios nors priežasties yra negalima, tenka rūpintis vaikų perkėlimu į svetimą šeimą, kur ugdymas galėtų būti geresnis, arba net į kokią nors auklėjimo įstaigą.

*b.* Ugdymas vaikų įstaigose. Kitą ugdymo lytį, tarnaujančią mažiems vaikams, sudaro ugdomosios mažųjų vaikų įstaigos, pvz., prieglaudos, vaikų darželiai, mažų vaikų mokyklos. Vaikas yra reikalingas ugdomųjų įstaigų, kai jis netenka šeimos arba kai šeima negali patenkinti normalaus ugdymo reikalavimų (pvz., šeimoje vaikui visai trūksta draugų arba jis turi būti atiduodamas į svetimą globą, tėvams išeinant į darbą ir t. t.). Kiekvienu atskiru atsitikimu yra reikalinga tam tikra ugdomoji mažų vaikų įstaiga. Žodžiu tariant, ugdomosios mažųjų vaikų įstaigos pilnai atstoja ar tik papildo šeiminį ugdymą. Todėl šitokiose įstaigose privalu visuomet rūpintis sudaryti ko daugiausia šeiminės atmosferos ir vengti sauso mokyklos rigorizmo. Šitokių auklėjimo įstaigų tiek geros, tiek silpnos pusės pareina nuo to, kad jos vykdo sutelktinį ugdymą. Jos iš vienos pusės praplatina aplinkumą, kurioje tenka augti vaikams, ir tuo pačiu įneša daugiau visuomeninio pobūdžio į jų išsivystymą, bet iš kitos pusės jos negali pakankamai domėtis ir rūpintis kiekvienu atskiru vaiku ir todėl įneša į ugdomąjį darbą daug mokyklinio schemingumo, kas taip nėra pageidaujama ankstyvame vaikų amžiuje.

*c.* Privatus auklėjimas. Kaip tik priešingų gerų ir silpnų kokybių turi trečioji ugdymo lytis, būtent naminis, arba privatus, vaikų auklėjimas bei lavinimas. Šita ugdomoji lytis reikia skirti nuo šeiminio ugdymo, nors ji ir yra paprastai su šiuo pastaruoju faktiškai surišta. Šeiminiame ugdyme tikra šito žodžio prasme ugdymo veikėjai paprastai yra tėvai, tuo tarpu privačiame naminiame auklėjime bei lavinime ugdymo veikėjai yra vienas ar keli mokytojai. Šeiminis ugdymas atlieka svarbiausią rolę pirmuoju vaikų gyvenimo tarpsniu iki 7 metų. Naminis auklėjimas bei lavinimas apima mokomąjį jų gyvenimo tarpsnį, t. y. maždaug pradedant aštuntais metais. Naminis, arba privatinis, auklėjimas bei lavinimas buvo labiau paplitęs anksčiau negu dabar, kai mokyklų gausumas ir įvairumas gali jau aptarnauti visokius reikalus.

Namų auklėjimas bei lavinimas leidžia individualizuoti ugdomąjį darbą pagal auklėtinių ypatybes ir įnešti į šitą darbą daug harmonijos ir planingumo. Bet iš kitos pusės privatus auklėjimas bei lavinimas per daug izoliuoja auklėtinius nuo platesnės jaunimo draugijos ir neduoda todėl pakankamos progos tinkamai juose išsivystyti platesniems visuomeniniams jausmams ir dorybėms. Toliau: auklėtinis yra per mažai savarankiškas, nuolat priklausydamas nuo vieno ar kelių auklėtojų. Negera yra ir tai, kad šitie keli asmenys dažnai gali mainytis, o sykiu su jais — ir visa auklėjimo bei lavinimo sistema. Jei dar į naminių ar privatinių auklėtojų darbą ima kištis

auklėtinių tėvai, gerai nenusimanydami apie auklėjimo bei mokymo metodus ir priemones, o taip pat ir ugdymo drausmę, tai privatus auklėjimas bei lavinimas gali faktiškai pasirodyti su dideliais trūkumais.

Galima net pasakyti, kad šita ugdymo lytis turi daugiau neigiamų negu teigiamų savybių, sprendžiant bent apie jo praktiką. Todėl patartina griebtis jo tik tada, kai rimtos priežastys trukdo vaikams eiti į mokyklas arba į kitas tinkamas ugdymo įstaigas. Jei jau privatus auklėjimas bei lavinimas yra neišvengiamas reikalas, tai pirmas rūpestis turi būti tinkamai parinkti naminių mokytojų, kad nereiktų jų paskui keisti, kas gali neigiamai atsiliepti pačiam darbui. Ogi imant juos į namus, reikia tinkamai ištirti jų pedagoginės kvalifikacijos ir aiškiai nustatyti svarbiausieji pedagoginiai jų uždaviniai. Patys mokytojai turėtų tinkamai nusimanyti apie šeimos santykiavimą su ugdomuoju darbu ir atitinkamai nusistatyti, palaikydami reikiamą kontaktą su auklėtinių tėvais ir apskritai asmenimis, dalyvaujančiais šiaip ar taip jų gyvenime. Kur viena ar antra pusė neturi pedagoginio takto ar nusimanymo apie pagrindinius pedagoginio darbo principus, naminis auklėjimas bei lavinimas negali vykti be nereikalingo trynimosi, kas galų gale neigiamai atsiliepia vaikų likimui.

Naminis lavinimas iš tikrųjų yra priešingybė sutelktiniam lavinimui, kuris yra ne kas kita, kaip tai, kas žinoma visiems pažįstamu mokyklos vardu. Naminis auklėjimas dažnai sutampa su šeiminiu auklėjimu, būtent tada, kai tėvai atiduoda mokytis savo vaikus į mokyklą, o jų doriniu auklėjimu rūpinasi dar patys šalia mokyklos ugdomojo darbo. Naminio lavinimo tik tada prisireikia, kai vaikai neleidžiami mokyklon. Jis žymiai yra blogesnis už mokyklinį lavinimą ir jau dėl tos priežasties retai kada yra praktikuojamas šiais laikais, kai visiems yra lygaus reikalo lankyti mokyklas, ypač ten, kur įvestas visuotinis privalomas švietimas. Kai mokymosi prievolė sykiu yra mokyklinė prievolė ta prasme, kad niekas nėra atleidžiamas ne tik nuo mokslo, bet ir nuo mokyklos lankymo, privatinis, arba naminis, lavinimas faktiškai pasidaro nepraktikuotinas, kadangi privaloma tampa jo priešingybė, t.y. mokykla.

*d.* Auklėjamosios įstaigos. Ketvirtą ugdymo lytį sudaro auklėjamosios įstaigos. Auklėjamoji įstaiga reikia skirti nuo lavinamosios įstaigos, kuria iš tikrųjų yra mokykla ir apie kurią bus kalba vėliau. Tiesa, auklėjamasios ir lavinamosios įstaigos, kaipo įstaigos, pasižymi sykiu tuo, kad jos yra vietos, kur sueina bendrajam ugdymui didesnis auklėtinių skaičius. Bet tuo tarpu, kai auklėjamosiose įstaigose vyrauja auklėjimo tikslas, lavinamosiose

įstaigose, arba mokyklose, pirmenybę turi lavinimo tikslas, nors nei pirmuoju, nei antruoju atveju nurodyti tikslai nėra vienintelei, t.y. auklėjamosios įstaigos neišskiria lavinimo tikslo ir, atvirkščiai, lavinamosios įstaigos neišskiria auklėjamojo tikslo. Galima net pasakyti, kad kiekvienu atveju abudu tikslu yra jungiamu, tik vieną kartą pirmenybę gauna vienas tikslas, kitą kartą — kitas. Auklėjamosios įstaigos negali apsieiti be dorinių pamokymų ir tuo pačiu be tam tikro lavinimo, ogi lavinamosios įstaigos negali apsieiti be dorinio auklėjimo. Nežiūrint į šitokį ugdomųjų uždavinių derinimą, auklėjamosios ir lavinamosios įstaigos aiškiai skiriasi tarp savęs, nes vieno ar antro tikslo pirmenybė suteikia įstaigai tipišką pobūdį. Šiaipjau abiejų rūšių įstaigos gali būti laikomos sutelktinio ugdymo įstaigomis.

Sutelktinio ugdymo įstaigos yra aukštesnės kultūros padaras. Ten, kur kultūra yra palyginti žemo lygio, paprastai naujosios kartos tebeauklėjamos šeimoje, iš kurios jos paskui pereina tiesiog į gyvenimą. Kai kultūra yra iškilusi į aukštesnį laipsnį, šeima nebepajėgia pilnai paruošti naujas kartas kultūringam gyvenimui, kuris yra pasiektas visuomeninės kultūros pažangoje. Tuomet yra reikalingos tam tikros įstaigos, kur specialiai kvalifikuoti žmonės galėtų naujų kartų auklėjimą bei lavinimą pastūmėti toliau, negu tai pajėgia padaryti nepasiruošusi šitam uždaviniui tėvų dauguma.

Pagrindinę sutelktinio ugdymo savybę sudaro tai, kad jame drauge mokosi didesnis skaičius auklėtinių įvairios kilmės, nevienodos socialinės priklausomybės, įvairių individualybių, kartais nevienodo amžiaus ir net įvairių lyčių (būtent koedukacinėse mokyklose). Nuo šitos pagrindinės sutelktinio ugdymo savybės pareina tiek teigiamosios, tiek ir neigiamosios jo ypatybės, kurios maždaug lygiai liečia tiek auklėjamąsias, tiek lavinamąsias įstaigas. Todėl bus tikslinga iš pradžios apžvelgti sutelktinio ugdymo savybes apskritai ir tik paskui pereiti atskirai prie auklėjamųjų ir lavinamųjų įstaigų charakteristikos.

Kalbant apie teigiamąsias sutelktinio ugdymo savybes, reikia visų pirma prisiminti tai, kas buvo pasakyta apie ugdomąsias mažų vaikų įstaigas. Kiekviena sutelktinio ugdymo įstaiga praplatina auklėtinių aplinkumos ribas ir sudaro jų savitarpinius santykius, kurie išplečia jų akiratį, padidina patyrimą, lavina būdą. Nuolatiniame auklėtinių veikimesi plinta jų susidomėjimo interesai, o sykiu su tuo auga ir intelektualinės bei emocinės pajėgos. Tokiu būdu išsiauklėjimas ir išsilavinimas eina sparčiau ugdomajame daugelio auklėtinių bendravime, negu tai esti pavieniame ugdyme.

Apie sutelktinį ugdymą tenka taip pat pakartoti, kad ugdomasis auklėtinių bendravimas išvysto altruistinius jų jausmus ir apskritai visuomeninius nusiteikimus. Reikalas sugyventi su draugais ir prie

jų prisitaikyti priverčia auklėtinį taip sutvarkyti savo gyvenimą bei veikimą, kad ir kiti auklėtiniai galėtų panašiai gyventi ir veikti. Čia jaunas žmogus natūraliai pratinamas naudotis laisve apribotu lygybės principu, kas sudaro kiekvieno visuomeniško sugyvenimo pagrindą. Todėl taip pat sutelktinis ugdymas yra stiprus solidarumo veiksnys. Ar socialinis, ar tautinis, ar valstybinis, ar net religinis solidarumas greičiau susidaro ir tvirčiau laikosi sutelktinio ugdymo nuotaikoje, negu kitomis beaugančios kartos aplinkybėmis.

Kaip matome, nuo sutelktinio ugdymo pareina tam tikra auklėtinių būdo išsivystymo linkmė, būtent humanitarinė ir visuomeninė. Sykiu su tuo auga taip pat auklėtinių būdo stiprumas, kadangi sutelktiniame ugdyme drausmingumas turi daugiau auklėjamosios reikšmės, negu praktikuojama šeimoje drausmė. Visas sutelktinis ugdymas šiaip ar taip turi būti atremtas į drausmingą tvarką, be kurios šitas ugdymas pasidaro netikslingas ir tiesiog negalimas. Pvz., kuo jis virstų mokykloje be švarumo, punktualumo, klusnumo ir be kitų privalomų kokybių? Tuo tarpu šitokia tvarka tegali būti palaikyta vien drausmingumo priemonėmis, — drausmingumo, kuris turi būti ne tiek išorinis, kiek vidinis, t.y. atremtas į auklėtinių įsitikinimą ir laisvą apsisprendimą prisitaikyti prie racionalių drausmės reikalavimų. Tokiu atveju ne tiek moralinės prievartos įtaiga, kiek pareigos supratimas ir pastovūs įpročiai privalo tarnauti tikslingo drausmingumo veiksniais.

Tokiomis aplinkybėmis, aišku savaime, negali nesiplėtoti ir nestiprėti auklėtinių būdai, t.y. pastovus nusistatymas vadovautis visame gyvenimo plote protingais motyvais. Šitokiu atžvilgiu gerai patarnauja dar ta aplinkybė, kad sutelktiniame ugdyme drausmės reikalavimai turi sykiu ir griežtumo, ir objektyvumo žymes, kai jie keliami tarsi objektyvios normos, visiems lygiai privalomos. Šeiminiame ugdyme šitokių reikalavimų naminė, arba privatinė, drausmė paprastai nestato, todėl ir auklėtiniai negali įgyti namie tokio drausmingumo, koks kad yra pasiekiamas sutelktinio ugdymo įstaigose.

Teigiamos reikšmės turi sutelktinis ugdymas ir dėl savo didesnio planingumo, kokio kad pasitaiko kitose ugdymo lytyse. Jau tai, kad sutelktinio ugdymo auklėtojai yra labiau kvalifikuoti negu šeimos auklėtojai ir yra laisvi nuo silpnybių, kokiomis dažnai pasižymi aklai mylintys savo vaiką tėvai, laiduoja didesnį ugdymo planingumą, sąmoningumą, sistemingumą, tikslingumą. Visa tai savaime persiteikia auklėtiniams ir turi didelės reikšmės jų būsimam gyvenimui bei veikimui. Sutelktinio ugdymo teigiamoji savybė reiškiasi dar ir tuo, kad šitas ugdymas stengiasi visur sudaryti specialių sąlygų tiesioginiu būdu atitinkančių ugdomuosius tikslus. Tiek žmonių parinkimas, tiek pačios įstaigos, gyvenimo ir darbo sutvarkymas,

žodžiu tariant, ir žmonės, ir daiktai, — visa tai yra parinkta, harmonizuojama ir taikoma specialiems ugdymo tikslams. Todėl čia nėra tiek atsitiktinių įtakų, kiek jų gali būti tokioje normalioje ugdymo lytyje, kokia yra šeiminis auklėjimas. Sutelktinio ugdymo vystymas per profesionalus pedagogus yra palanki pedagoginei pažangai sąlyga. Čia auklėtojai ne tik veikia, bet daro taip pat naujų patyrimų ir naujų išvadų, kas specialistams duoda geros progos pažengti į priekį pedagoginės teorijos ir praktikos tobulinime.

Bet iš kitos pusės sutelktiniame ugdyme yra nemaža sunkenybių, kurios padaro, kad jis dažnokai praktikoje reiškiasi neigiamu būdu. Visų pirma sutelktiniame ugdyme lengvai gali susidaryti neigiamieji masės polinkiai. Sudaryta iš mažai dar susipratusių individų draugė lengvai pasiduoda tiek geroms, tiek ir blogoms įtakoms bei įtaigoms. Reikia tik, kad auklėtinių draugėje atsirastų keletas patvirkusių asmenų su ryškiai aktyviu individualumu ir kad auklėtojų budrumas kiek susilpnėtų, kaip visa šita draugė lengvai gali užsikrėsti bendromis ydomis, kurios gali sugadinti būdą, susilpninti dorą ir apskritai sukliudyti normalų jaunosios kartos išsivystymą.

Kartais net gerai suorganizuota drausmė negali sustabdyti šito negeistino vyksmo, nes didesniame auklėtinių skaičiuje pati drausmė lengvai gali virsti išviršine, svetima ir su įsitikinimu nepasisavinta norma, kuri ne tiek auklėja laisvai apsisprendžiantį asmenį, kiek užmuša savarankiškumą. Apskritai pasirodo nelengva išvystyti sutelktiniame ugdyme tvirtos ir sąmoningai nusistačiusios individualybės. Čia turi neigiamos reikšmės didelis auklėtinių skaičius, neleidžiąs pakankamai įsigilinti į atskirų individų ypatybes, jas išstudijuoti ir paskui kiekvienam individui specialiai pritaikyti ugdomųjų priemonių ir metodų sistemą taip, kad jo išsivystymas galėtų būti visai sąmoningai ir planingai vadovaujamas prityrusia specialisto pedagogo ranka pagal ugdymo individualizacijos principą.

Sutelktinis ugdymas turi dar ir tą silpną pusę, kad dažnai sudaro per daug dirbtines sąlygas, kurios žymiai skiriasi nuo paprasto gyvenimo aplinkybių. Sutelktinio ugdymo auklėtiniams dažnai visai netenka susidurti su praktiniais gyvenimo klausimais, ir tai ypač pridera pasakyti apie auklėjamąsias įstaigas, kur auklėtimiai neturi progos susiliesti su naminio ūkio reikalais. Išaugęs tokioje įstaigoje jaunas žmogus pasirodo plačiajame gyvenime labai nepraktiškas, už ką ne kartą turi paskui brangokai užmokėti.

Pagaliau neretai ir auklėtojai, dirbdami darbą sutelktiniame ugdyme, patys nepasižymi iš prigimties tomis ypatybėmis, kurios dažniausiai yra prigimtos tėvams savo vaikų atžvilgiu, sakysime, meile, padėties autoritetu, nesuinteresuotu atsidėjimu ir t.t. Sutelktiniame ugdyme auklėtojams, kadangi jų auklėtiniai yra sve-

timi vaikai, sunkiau įsigyti šitų ugdomųjų ypatybių, kurių turi tėvai. Ne visos sutelktinio ugdymo įstaigos gali pasigirti aukštu pedagoginio savo personalo vertingumu. Be to, šito personalo nusistatymui turi reikšmės įstaigos padėtis, būtent ta aplinkybė, kad ji yra privatinė ir todėl priversta skaitytis visų pirma su auklėtinių tėvais, o jei ji yra viešoji, tai priversta skaitytis visų pirma su visuomenės tokia ar kitokia vyresnybe.

Kiekvieną kartą, kai auklėtojas ugdomajame savo darbe vadovaujasi ne savo pašaukimo motyvais, bet pašaline įtaka, jo veikimo darbas yra išstatytas pavojui iškrypti iš normalių vėžių. Štai svarbesnės teigiamosios ir neigiamosios sutelktinio ugdymo kokybės. Daugiau ar mažiau jos reiškiasi tiek auklėjamosiose, tiek lavinamosiose įstaigose.

Prie auklėjamųjų įstaigų priklauso, pvz., našlaičių prieglaudos, įvairūs berniukų ir mergaičių pensionatai, mokytojų seminarijų ir šiaipjau mokyklų internatai, religinio ir militarinio (karinio) auklėjimo įstaigos, jaunimo gelbėjimo įstaigos, įvairių rūšių patologinės pedagogikos įstaigos, kaip antai aklų, kurčių ir nebylių auklėjamosios įstaigos ir t.t. Kaip jau buvo sakyta, auklėjamoji įstaiga bus kiekviena įstaiga, kuri sutelktinio ugdymo priemonėmis rūpinasi visų pirma jaunuomenės auklėjimu, nors ir neišskiria principialiai lavinimo tikslo ir net kartais faktiškai jam šiaip ar taip tarnauja. Auklėjamoji įstaiga tampa reikalinga tada, kai auklėtinio gyvenime šeima ir mokykla negali būti sykiu normalūs ugdymo veiksniai, kurie papildinėtų vienas antrą. Tai įvyksta visų pirma tada, kai auklėtinis netenka šeimos arba kai šeimos gyvenimas yra tiek nenormalus, kad auklėtinis nebegali joje nuolatos gyventi. Auklėjamoji įstaiga yra reikalinga ir tada, kai auklėtinio nenormalumas reikalauja ypatingo auklėjimo ir lavinimo, pvz., tokia įstaiga yra reikalinga kurčnebyliams. Pagaliau auklėjimo įstaiga dažnai pasidaro neišvengiama ir tada, kai mokykla yra kitoje vietoje, kur gyvena pati šeima.

Visais šitais atvejais auklėjamoji įstaiga atstoja pilnai ar iš dalies šeimos auklėjimą. Kai ji tampa jau neišvengiama, privalu rūpintis pašalinti iš jos gyvenimo neigiamosios ypatybės, į kurias ji linksta kaip sutelktinio ugdymo įstaiga ir apie kurias buvo ką tik kalbėta. Tad privalu stengtis sudaryti sąlygas, kurios galėtų pateikti įstaigai tų gerų ypatybių, kurių yra normaliose šeimose. Visų pirma privalomas yra ko artimiausias ir ko širdingiausias auklėtojų bendravimas su auklėtiniais. Paskui pravartu dalyti auklėtinius į grupes, kur sueitų maždaug vienodos prigimties ir vienodo pasiruošimo individai. Visai mažiems auklėtiniams grupės turėtų būti mažesnės negu vyresnio amžiaus auklėtiniams. Be to, pirmuoju atveju, t.y. turint reikalą su mažais auklėtiniais, auklėtiniui turėtų

labiausiai vadovauti auklėtojos, ir tik vyresniame auklėtinių amžiuje persvara gali pereiti į vyrų auklėtojų rankas.

Svarbu dar nusimanyti, kad auklėjamųjų įstaigų auklėtiniai privalo būti palengva įvedami į praktinį gyvenimą, pvz., raginant juos aptarnauti save, dirbti fizinį praktinį darbą ir rūpintis kitais įstaigos reikalais. Drausmės atžvilgiu svarbu yra taip pat suderinti išorinės ir vidinės drausmės priemones, kad auklėtiniai nejaustų tos fizinės ir moralinės prievartos, kuri paprastai yra surišta su mechaniškai realizuojama tvarka. Vidinė drausmė, atremta į auklėtinio įsitikinimą jos racionalumu, turėtų auklėtinius paruošti protingai naudotis laisve ir laimėti atsakomybės jausmą.

*e.* M o k y k l o s. Vieną iš svarbiausių ugdymo lyčių sudaro tasai ugdomasis veikimas, kuris yra vykdomas lavinamosiose įstaigose, arba, tariant paprastu terminu, mokyklose. Mokyklos klausimas yra plačiau ir smulkiau tyrinėjamas protinimo moksle, arba didaktikoje. Šioje vietoje tedera padaryti keletas bendrų pastabų.

Visų pirma reikia gerai nusimanyti, jog, kai šeima ir auklėjamosios įstaigos turi tiesioginiu ir svarbiausiu uždaviniu auklėjimą, mokyklai toks uždavinys yra protinis lavinimas. Bet kaip auklėjimas negali būti visai atskirtas nuo lavinimo, kad ir dėl tos priežasties, jog išsiauklėjimas be nusimanymo būtų dresūra, taip lygiai lavinimas neprivalo būti atskirtas nuo auklėjimo, kad ir dėl tos priežasties, jog tikras išsilavinimas artimai priklauso nuo išsiauklėjimo. Todėl privalu niekados nepamiršti (ypač pedagogams praktikams), kad bet kuri mokykla, net specialioji mokykla, turi be pagrindinio lavinamojo uždavinio dar šalutinį auklėjamąjį uždavinį. Tik, žinoma, pagal mokyklos tipą, auklėjamoji jos rolė gali būti didesnė ar mažesnė.

Daugiausia auklėjamosios rolės turi pasiimti mokykla, kuri sykiu yra auklėjamoji įstaiga. Pvz., mokykla turi bendrabučius, arba internatus, savo mokiniams ir lygiomis jungia lavinimo ir auklėjimo uždavinius. Kadangi auklėtiniai šitokiomis aplinkybėmis nustoja tos auklėjamosios įtakos, kuri eina iš šeimos gyvenimo, tai mokykla tokiu atveju privalo statytis tiesioginiu uždaviniu papildyti šitą trūkumą ir šalia lavinimo skirti lygiai svarbią vietą auklėjamajam uždaviniui. Šitokis mokyklos tipas galima pavadinti auklėjamąja mokykla tikra to žodžio prasme. Bet ir tos mokyklos, kurių mokiniai gyvena šeimose arba šiaipjau privatiniuose namuose, neprivalo išsižadėti auklėjamojo uždavinio šalia lavinimo uždavinių. Tik čia šitam auklėjamajam uždaviniui negali būti skirta tiek laiko ir pastangų, kaip pirmuoju atveju. Todėl šita mokyklos rūšis, palyginant su auklėjamąja mokykla, galima pavadinti lavinamąja mokykla.

Tačiau ir lavinamosiose mokyklose auklėjimo pareiga gali būti mažesnė ar didesnė, pagali tai, koks bus mokyklos tipas: bendrojo ar specialiojo lavinimo. Aišku savaime, kad bendrojo lavinimo mokykloje auklėjimo pareiga bus didesnė negu specialiojo lavinimo mokykloje. Vis dėlto ir šioje pastarojoje auklėjamasis uždavinys negali būti pamirštas ir nevykdomas faktinės galimybės ribose.

Bet kuri mokykla yra sutelktinio ugdymo įstaiga, kurią lanko daugelis mokinių. Buvo jau išnagrinėta, kokių teigiamųjų ir neigiamųjų kokybių turi sutelktinio ugdymo įstaigos. Savo neigiamosiomis apraiškomis sutelktinis ugdymas sudaro taip pat tam tikrų pavojų ir ugdomajam mokyklos darbui. Todėl ypatingai privalu rūpintis mokyklų vedėjams ir taip pat mokytojams visomis priemonėmis kiek galint mažinti sutelktinio ugdymo pavojus ir neutralizuoti silpnas puses. Pvz., sutelktiniame ugdyme sunku yra išlaikyti individualizacijos principas, kuris reikalauja taikyti ugdomųjų metodų ir priemonių sistemą pagal auklėtinių individualinius skirtumus. Todėl visai tikslinga stengtis kiek galint mažinti esančių vienoje klasėje mokinių skaičių, kad mokslas būtų ko daugiausia individualizuojamas pagal mokinių pasiruošimą, gabumus ir kitas individualines ypatybes. Sutelktinis ugdymas sudaro taip pat pavojų, kad ištvirkę mokiniai, kurių pasitaiko beveik kiekvienoje klasėje, gali gadinti ir tvirkinti visus savo draugus, visų pirma esančius toje pačioje klasėje. Kad klasė galėtų būti apsaugota nuo tokio pavojaus, reikia visų pirma tinkamai vykdyti auklėjamoji mokyklos pareiga ir tuo pačiu neutralizuoti atskirų mokinių bloga įtaka savo draugams sėkminga auklėjamąja mokyklos įtaka. Jau dėl vienos tik šitos priežasties mokykla neišvengiamai priversta rūpintis savo mokinių auklėjimu, nes, nekreipiant į tai dėmesio, pats lavinimas gali būti labai apsunkintas ir dar sujungtas su tokiu doros puolimu, kuris nepateisintų paties lavinimo naudingumo. Ogi kad mokykla galėtų turėti pakankamos auklėjamosios įtakos savo mokiniams, viena iš pirmųjų sąlygų yra artimas dorinis kontaktas tarp mokytojų ir mokinių. Ten, kur tokio kontakto nėra, mokykla negali turėti rimtesnės auklėjamosios įtakos savo mokiniams, ir sykiu auga pavojus, kad žemesnės doros mokiniai gali turėti neigiamos įtakos savo draugų daugumai.

Apskritai mokyklai tenka visados gyventi rūpesčiu, kaip, auklėjant mokiniuose visuomeniškumo jausmus ir tarp jų draugiškumą, galima būtų išvengti išsivystymo mokinių tarpe neigiamųjų masės instinktų. Šito tikslo negalima pasiekti neauklėjant tinkamu būdu mokinių individualybės, iniciatyvos, savarankiškumo ir atsakomybės jausmo. Visos šitos būdo savybės privalo būti palenktos vidinės disciplinos, arba drausmės principams, kuriuos nustato tiek indi-

vidualinė, tiek visuomeninė dora. Dėl šitos priežasties visa drausmės sistema privalo būti taip sutvarkyta ir keičiama pagal auklėtinių augimą brendimą, kad išorinė drausmė su savo despotišku autoritetingumu jiems bręstant palengva virstų laisvai pasisavinto moralinio principo autoritetingumu. Žodžiu tariant, mokykla turi išvengti drausmės mechanizacijos, norėdama įskiepyti savo mokiniams tikrą drausmingumą, kuris juos apsaugotų draugų masėje tiek nuo egoistinio individualizmo, tiek ir nuo pasyvaus pasidavimo šitos masės neprotingai įtaigai.

Toliau mokykla privalo visokiomis priemonėmis mažinti atstumą, kuris dažnai susidaro tarp bendrojo lavinimo mokyklos ir gyvenimo. Tinkami paaiškinimai kiekviena proga pamokų metu, paraginimai prie praktinių darbų, tarp kitko prie rankų darbo, ir kitokios galimos priemonės turi būti šiuo tikslu naudojamos, kad mokinių sąmonėje nesusidarytų nuomonė, kad akademinis atitrūkimas nuo realaus gyvenimo yra normalus mokyklinio gyvenimo stovis.

Pagaliau mokykla privalo rūpintis taip parinkti savo personalą, kad mokytojai, turintys specialių kvalifikacijų, kiek galima prisiartintų prie prigimtųjų auklėtojų tipo. Tėvai, pvz., kaipo prigimtieji auklėtojai, iš prigimties yra linkę visa širdimi atsidėti savo vaikų reikalams ir jų auklėjimui. Iš kitos pusės, normaliomis aplinkybėmis patys vaikai myli savo prigimtuosius auklėtojus, pripažįsta jų valdžią ir pasitiki jų autoritetu. Mokytojai taip pat privalo kiek galėdami priartėti prie tokių prigimtųjų auklėtojų tipo, o tai įvyksta sulig tuo, kaip jie prigimtąjį tėviškumą atstoja profesionaliniu tėviškumu, kylančiu iš pedagogo asmens dorinio išsiauklėjimo. Todėl kiekvienas mokytojas ne tik privalo turėti specialų išsilavinimą, bet ir būti sykiu aukštai išauklėtas asmuo. Jei lavinimas ir auklėjimas gretimais turi eiti jaunuomenės ugdyme, tai ir mokytojo asmenyje išsilavinimas ir išsiauklėjimas turi atitikti vienas antrą.

Mokyklų problema gali būti tyrinėjama įvairių įvairiausiais atžvilgiais. Mokyklos gali būti tyrinėjamos jų skirstymo atžvilgiu pagal laipsnius, tipus, pasistatytus tikslus ir t.t. Atskiru klausimu gali būti mokyklos tvarkymas ir administravimas. Ne mažiau yra svarbus klausimas apie juridinę mokyklos padėtį visuomenėje ir apie jos vietą visuomenės struktūroje. Labiau specialus yra klausimas apie mokyklinio lavinimo metodologiją. Bet visa tai, kaip ir daug kitų klausimų, liečiančių mokyklų organizaciją ir gyvenimą, tyrinėjama specialiai didaktikos moksle. Čia pasitenkinu vien šitų klausimų paminėjimu. Tiek tuo tarpu apie mokyklinę ugdymo lytį.

*f.* Karinė tarnyba. Šeštą ugdymo lytį sudaro karo tarnyba, arba, tikriau sakant, krašto saugojamosios pareigos organi-

zacija. Nėra abejonės, kad šita krašto saugojamosios pareigos organizacija yra surišta su tam tikra ugdymo sistema. Iš tikrųjų ji tepasireiškia kaipo tiesioginė tarnyba vien karo metu, o šiaipjau ji yra jaunųjų kartų ruošimas krašto saugojimo reikalams. Kaipo jaunuomenės ruošimas krašto apsaugos tikslui, krašto saugojamoji tarnyba yra iš esmės ugdymo lytis.

Kaip ir kitos ugdymo lytys, taip ir šita krašto saugojamoji tarnyba turi savo teigiamųjų ir neigiamųjų kokybių. Yra iš vienos pusės neginčytina, kad šita tarnyba lavina ir miklina kūno pajėgas ir sykiu tam tikra fizine linkme stiprina valios galią, kadangi kariškos pareigos dažniausiai tuo ir reiškiasi, kad tam tikras tikslas turi būti pasiektas fizinio išsimiklinimo priemonėmis, vadovaujant valios galiai. Todėl čia visuomet yra reikalaujamas tam tikras susivaldymas, be kurio kariuomenės sutvarkymas tiesiog nėra įmanomas. Kariuomenės esmė reikalauja taip pat ir kitų savybių, kurios turi išsivystyti einančiuose jos tarnybą žmonėse. Yra tai tvarkingumas ir punktualumas. Su kariuomenės prigimtimi ir pareigomis surištas yra tam tikras, kad ir paviršutinis, visuomeninis solidarumas. Krašto saugojamoji tarnyba, kiek ji yra sąmoningai vadovaujama, turi sudaryti einančiuose ją žmonėse visuomeninių savo pareigų supratimą. Visuomeninis solidarumas, tėvynės meilė, valstybės branginimas ir valdžios gerbimas — štai dorybės, kurių reikalauja pati krašto saugojamosios tarnybos prigimtis. Paprastai kariuomenėje į tai kreipiama dėmesio ir daugiau ar mažiau šitos visuomeninės dorybės yra skatinamos ir išvystomos.

Ryšium su jomis krašto saugojamoji tarnyba sužadina karių savo garbės ir prievolės pajautimą. Be šitų dviejų ypatybių kario pareigos negali būti tinkamai atliktos, nes sunkiais atvejais kariui reikia turėti daug moralinės atspirties prieš egoistiškų polinkių gundymus. Krašto saugojamoji tarnyba išvysto dar karių visuomeninio autoriteto gerbimą. Būtent valdžios ir drausmės reikalas, taip aiškus kariuomenės gyvenime, pratina žmones vertinti šituos tvarkos veiksnius ir visuomeniniame gyvenime.

Bet iš kitos pusės negalima nepastebėti, kad visos šitos teigiamosios savybės paprastai labai paviršutinio pobūdžio jau dėl vienos tos priežasties, kad krašto saugojamosios tarnybos prigimtyje glūdi fizinio lavinimo principas. Todėl šitoje tarnyboje dažniausiai visos minėtos dorybės mechanizuojamos išviršinio elgimosi priemonėmis. Susivaldymas čia dažniausiai reiškia vergišką lenkimąsi prieš vyresnybę bausmės vengimo motyvu, tvarka reiškia čia paviršutinį žibėjimą, savo garbės ir prievolės pajautimas — savo vėliavos ir uniformos gerbimą, visuomeninis solidarumas — savo kastos ekskliuzivistišką solidarumą ir t.t. Faktiškai tad pasirodo, kad visuomeninis

kariuomenės pašaukimas, iš esmės labai garbingas ir naudingas visuomenei, dažnai siejasi su siauru egoizmu, išorinis lenkimasis prieš valdžios autoritetą — su vidiniu dvasios anarchizmu, išorinis drausmingumas — su vidiniu apsileidimu.

Šalia šitų neigiamųjų ypatybių, dažnai pasitaikančių karinės tarnybos praktikoje, yra dar šitoje tarnyboje didelis pavojus, einąs iš žemai stovinčios minios psichologijos. Mažai vertinant grynai dorinius veiksmus ir žiūrint į juos labai paviršutiniu būdu, fizinės prievartos faktas turi palinkimo virsti sprendžiamuoju gyvenimo veiksniu ir principu. Žemai stovinčioje minioje šita fizinė prievarta, įgavusi psichologinio pateisinimo, lengvai pereina į demagogų prievartą. Štai kodėl kariuomenės masėje ištvirkusių elementų įtakingumas pasirodo labai didelis ir sykiu labai pavojingas. Ir tai savaime suprantama iš aplinkybių, kuriomis vyksta krašto saugojamoji tarnyba: ten, kur fizinis auklėjimas stovi pirmoje vietoje, kur paviršutinio elgimosi principai tvarko gyvenimą ir kur tačiau sueina didesnė žmonių masė, atitrauktų nuo realaus gyvenimo, nuo visuomeninių profesijų ir šeimos, ten dorinio ištvirkimo pavojus nepalyginamai didėja.

Jei dabar reikėtų atsakyti į klausimą, kokių savybių, teigiamų ar neigiamų, turi krašto saugojamoji tarnyba naujųjų kartų ugdymui, tektų atsižvelgti į bendrą visuomenės kultūrą. Esant žemai visuomenės kultūrai galima tikėtis, kad karinė tarnyba gali turėti daugiau neigiamųjų negu teigiamųjų ugdymo savybių. Esant aukštai visuomenės kultūrai ir atitinkamai sutvarkytai krašto apsaugos organizacijai, karinė tarnyba, jei ji atitinka aukštesnės kultūros reikalavimus, gali neabejotinai turėti daugiau teigiamųjų ypatybių jaunuomenės ugdymui. Bet ir pirmuoju, ir antruoju atveju krašto saugojamoji tarnyba pasirodo mūsų laikais neišvengiama būtinybė. Todėl telieka vien rūpintis neigiamųjų jos savybių ir jos sudaromų pavojų mažinimu.

Visų pirma visai tikslinga ir racionalu reikalauti iš krašto saugojamosios tarnybos vadų — tiek aukštesnių, tiek žemesnių — ne tik specialaus, bet ir bendro pedagoginio pasiruošimo. Tai, rodos, savaime aišku, o tuo tarpu praktikoje dažniausiai pamirštama: jei karinė tarnyba yra tam tikra prasme viena iš ugdymo lyčių, tai šitos tarnybos viršininkai ir padėjėjai privalo turėti tinkamo pedagoginio pasiruošimo, o sykiu su tuo ir reikiamų pedagogui dorinių savybių. Čia nuosekliai reikia eiti nuo bendro pedagoginio pasiruošimo prie specialaus.

Antra vertus, norint kariuomenės discipliną, arba drausmę, iš viršinės padaryti vidine, reikalingas yra toks karininkų ir kareivių susiartinimas, koks kad yra privalomas geriems auklėtojams savo

auklėtinių atžvilgiu. Didžiojo karo patyrimas yra parodęs, kad demokratinė karinė drausmė, reikalaujanti iš kareivių susipratimo, iniciatyvos, savo garbės pajautimo, turi faktiškai geresnių išdavų negu grynai išviršinė drausmė, atremta į moralinę ir fizinę prievartą. Tačiau iš kitos pusės reikia pasakyti, kad demokratinės drausmės taikymas kariuomenėje reikalauja daugiau pedagoginio pasiruošimo ir patyrimo, kaip tradicinės drausmės realizavimas iš viršaus aklos subordinacijos ir grasos priemonėmis.

Be to, norint sumažinti krašto saugojamosios tarnybos pavojus, neprivalu jos skirti nuo bendrojo lavinimo bei auklėjimo uždavinių. Ir čia tam tikra prasme turi būti išlaikytas pilnutinio ugdymo principas, nors nėra jokiu būdu išvengiama specializacija karinio lavinimosi srityje. Jei, pvz., nebus auklėjami visuomeniniai doriniai karių jausmai, jei jie nebus lavinami tam, kad galėtų suprasti tikrą savo pašaukimo prasmę, tai jų visuomeninis susipratimas negalės būti pagilintas iki reikiamo laipsnio ir išvystytas iki pastovaus nusiteikimo.

Pagaliau krašto saugojamoji tarnyba neprivalo visai nutraukti santykių su gyvenimu. Ji, pvz., neturėtų užslopinti kariuose pajautimą reikalo ruoštis prie savo profesijų, t.y. prie būsimo veikimo laisvame savo gyvenime. Jei iš vienos pusės kariniam drausmingumui nėra sveikas aktyvus karių dalyvavimas plačiajame visuomenės gyvenime, tai iš kitos pusės per didelis jų izoliavimas nuo visuomenės gyvenimo padaro iš jų kastą, kuri, kaipo tokia, savo ekskliuzivizmu ima prieštarauti giliai visuomeniniam savo pašaukimui. Rūpinantis karių bendru ir profesiniu išsilavinimu bei išsiauklėjimu ir nedarant iš krašto saugojamosios tarnybos nuolatinės profesijos, išskyrus neišvengiamus pastovius karininkų kadrus, krašto saugojamoji tarnyba ir čia galėtų laimingai išvengti daugumos pavojų ir realizuoti kariuomenėje reikiamą pusiausvyrą tarp visuomeninių polinkių ir drausmės reikalavimų.

*g.* Jaunimo draugijos. Septintą ugdymo, tiksliau tariant — ugdymosi lytį sudaro auklėjamosios ir lavinamosios paties jaunimo draugijos. Reikia būtent žinoti, kad dauguma jaunuomenės organizacijų turi ugdomosios reikšmės net tada, kai jos nesistato aiškiai auklėjimosi ir lavinimosi tikslų. Aišku savaime, ugdymo lytį tikra to žodžio prasme tegali sudaryti jaunuomenės draugijos, kurios kelia savo tiesioginiu tikslu auklėjimąsi ar lavinimąsi, arba sykiu ir vieną, ir antrą. Taip prie ugdymo lyčių vargu galima priskirti kuri nors jaunuomenės savišalpos organizacija, nors panaši organizacija, kaipo solidarumo padaras, gali turėti atsitiktinai ugdomosios reikšmės ir todėl būti atsitiktinis ugdymo veiksnys. Užtat jaunuomenės

sporto draugija, kuri iš savo esmės statosi fizinio lavinimosi tikslus, yra viena iš ugdymo lyčių, būtent fizinio lavinimo lytis. Žodžiu tariant, ugdymo lytį tegali sudaryti vien tokios jaunuomenės organizacijos, kurios visų pirma turi pedagoginį uždavinį ir pagal jį išvysto savo veikimą. Tokios jaunuomenės organizacijos, be minėtų sporto draugijų, bus, pvz., dorinio ir religinio auklėjimosi ir protinio lavinimosi rateliai, mažiau ar daugiau pastoviai suorganizuoti. Pas mus dažnai pasitaiko, kad jaunuomenės draugijos sykiu turi įvairių ugdymosi tikslų: ir materialinį sušelpimą, ir protinį lavinimąsi, ir dorinį bei religinį auklėjimąsi, ir net fizinį mankštymąsi. Tokia, pvz., yra plačioji ateitininkų organizacija, kuri savo visuma apima visus šituos tikslus, nekalbant jau apie visuomeninius jos tikslus kultūros srityje.

Jaunuomenės draugijos yra pašauktos papildyti auklėjamąjį bei lavinamąjį pašauktųjų veiksnių veikimą tuo, ką gali duoti laisvas jaunuomenės susiorganizavimas savarankiško veiklumo principais. Tik su šitų jaunuomenės organizacijų pagalba gali būti jaunuomenėje pasiektas reikiamo laipsnio savarankiškas apsisprendimas, drąsi iniciatyva, drausmingas valdymasis, visuomeninis solidarumas ir atsakomybės jausmas. Didžiausia ugdomųjų jaunuomenės organizacijų reikšmė yra ta, kad jos yra jaunuomenei laisvo savarankiško reiškimosi lytis. Kiekviena draugija yra tam tikra savivaldos rūšis, todėl jaunuomenės draugijos pratina ją realizuoti savivaldos principus savo tarpe, kas turi tiek daug reikšmės jų būsimam veikimui plačiojoje visuomenėje.

Savivalda išvysto bendrumo jausmą, ji verčia derinti asmens interesus su visos draugijos reikalais; ji duoda geros progos atsparesniems asmenims pratintis prie tam tikros valdžios vykdymo, kai jie yra renkami valdybos nariais, vykdo gautus įgaliojimus ir turi atsakomybę už tai prieš draugijos visumą. Organizacinė savivalda pratina jaunuomenę taip pat viešai svarstyti ir spręsti bendrus reikalus. Žodžiu tariant, organizacinis veikimas draugijoje pratina jaunuomenę išlaikyti draugiškame gyvenime parlamentarizmo reikalavimus. Visa tai turi neabejotinos reikšmės mūsų laikais, kai gerai suprasto demokratizmo ir parlamentarizmo nusiteikimai sudaro visuomeninio gyvenimo pagrindą, nežiūrint į tai, ką sako visokio plauko individualistai ekskliuzivistai, siekiantieji autokratijos ir diktatūros.

Negali tad būti abejonės, kad auklėjamosios ir lavinamosios jaunimo draugijos, kaip stovinčios tarp mokyklos ir gyvenimo, turi svarbios papildomosios reikšmės ir todėl neturi būti draudžiamos ir kliudomos valdžią turinčios vyriausybės. Tiesa, tai nereiškia, kad galima būtų abejingai žiūrėti į bet kurias besikuriančias jaunuomenės draugijas. Visos jaunuomenės organizacijos galutinai turi

paruošiamosios reikšmės, bet jokia jaunimo draugija negali turėti tikslo vykdyti tai, ką privalo dirbti visuomenėje subrendę ir baigę mokslą žmonės. Štai principas, kurio privalo laikytis mokslo įstaigos vadovybė, nuo kurios pareina legalizuoti ar nelegalizuoti mokyklos sienose bet kurią besilankančio joje jaunimo draugiją. Pvz., universitetas gauna prašymą legalizuoti studentų draugiją politikos problemoms studijuoti. Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas suaugęs žmogus turi būti susipratęs politiniu atžvilgiu pilietis ir kad kalbamoji draugija turėtų ruošti studentus politiniam subrendimui ir susipratimui, nebūtų racionalių motyvų nelegalizuoti tokios draugijos ir uždrausti jos veikimą universiteto sienose.

Klausimas atrodytų visai kitaip, jei būtų kuriama studentų draugija politinei akcijai vesti plačiojoje visuomenėje. Panaši draugija būtų universiteto sienose aiškiu disonansu, nes ji neatitiktų nei universiteto prigimties, nei studentų padėties visuomenėje. Ir būtų nenuostabu, jei tokia draugija liktų nelegalizuota universiteto sienose. Tas pat principas turėtų būti dar griežčiau išlaikytas vidurinėse ir aukštesniosiose mokyklose, kurioms gali būti per ankstyvas ne tik veikimo būdas, bet ir kai kurių klausimų svarstymas. Tačiau, kilus mokykloje jaunuomenės draugijų legalizacijos klausimui, legalizacijai neprivalo sudaryti kliūčių pasaulėžiūros motyvai. Jei mokyklą lanko įvairios pasaulėžiūros tėvų vaikai, tai privalo būti leistos visos jaunimo draugijos, einančios bet kurios pasaulėžiūros linkme, nebent kuri pasaulėžiūra būtų aiškiai demoralizuojanti savo principais ir aiškiai pavojinga visuomenės pagrindams. Šitos pareigos mokykloms nebūtų, jei mokyklos būtų specializuojamos pagal pasaulėžiūras.

## 6. Pagrindiniai ugdymo principai

*a.* Pasaulėžiūros principas. Ugdymas faktiškai ir principialiai neprivalo būti atpalaiduotas nuo pasaulėžiūros. Todėl yra nuoseklu ir tikslinga padėti į ugdymo sistemos pagrindą racionali pasaulėžiūra, kuri yra realinė savo blaiviu nusistatymu į tikrovę, idealinė savo intencijomis veikimo atžvilgiu ir universalinė integraline savo sinteze.

*b.* Universalumo principas. Kiekvienas žmogus, nežiūrint į tai, kokį jis gauna išsilavinimą (pradinį, vidurinį ar aukštesnį), privalo būti ugdomas pilnutiniu būdu, t. y. jis turi būti ruošiamas visoms gyvenimo sritims, turi būti lavinamos visos jo galios ir turi būti paisoma visų ugdymo atžvilgių (individualinio,

visuomeninio, tautinio ir tarptautinio). Savaime suprantama, kad šalia universalumo principo privalo būti išlaikyti harmonijos, arba sutartinės, ir subordinacijos, arba priklausomybės, principai.

*c.* Aiškiai bei tiksliai pasistatyto tikslo principas. Ugdyme privalu skirti tolimesni, arba netiesioginiai, ir artimesni, arba tiesioginiai, tikslai. Kiekvienoje ugdymo srityje tolimesnis, arba netiesioginis, ugdymo tikslas, kuris yra ne kas kita, kaip paties gyvenimo tikslas, yra siekiamas per artimesnį, arba tiesioginį tikslą, kuris yra ne kas kita, kaip tam tikras reikalingas atitinkamam gyvenimo tikslui pastovus nusiteikimas. Todėl ugdomasis uždavinys yra ne kas kita, kaip užduotas ugdomojo tikslo siekimas sudarymu auklėtinio prigimtyje atitinkamo pastovaus bei sąmoningo nusiteikimo.

*d.* Prideramo ugdomųjų pareigų santykiavimo principas. Visose ir kiekvienoje ugdymo srityje privalo būti išlaikytas toks perteikiamosios ir išvystomosios pareigų santykiavimas, kuris galėtų laiduoti didžiausią ugdymo sėkmingumą apribotu ugdomuoju laikotarpiu ir faktinėse ugdomojo veikimo aplinkybėse. Tiek perteikiamosios, tiek išvystomosios ugdymo pareigos privalomumas yra pateisinamas faktu, kad gyvenime yra objektyvinė ir subjektyvinė pusė ir kad atitinkamai ugdyme turima reikalo su pedagoginėmis gėrybėmis, kurios yra ugdytiniams perteikiamos, ir su ugdomosiomis vertybėmis, kurios yra ugdytiniuose išvystomos.

*e.* Ugdymo individualizacijos principas. Ugdomasis veikimas, t.y. jo uždaviniai, priemonės, metodai ir kiti dalykai, privalo būti individualizuojami, t.y. pritaikomi prie tokių individualinių auklėtinio ypatybių, kokiomis yra amžius, lytis, individualybė apskritai, temperamentas, intelektualiniai gabumai, socialinis savitumas ir t.t. Ugdymo individualizavimas yra viena iš svarbiausių ugdymo sėkmingumo sąlygų.

*f.* Pedagogo asmens reikšmingumo principas. Mokytojo auklėtojo asmuo, vis tiek ar to norima ar nenorima, visados yra reikšmingas ugdomajam darbui: jis niekados nėra abejingas veiksnys ugdytinių susiformavimo atžvilgiu ir todėl visados turi arba neigiamos, arba teigiamos reikšmės. Žinant tai, pedagogas turi tiesiog profesinę pareigą stovėti tiek doriniu, tiek protiniu atžvilgiu savo svarbaus pašaukimo aukštumoje ir kiek galima artintis prie pilnutinio žmogaus tipo, kuris privalo būti modeliu jo ugdytiniams.

*g.* Ugdymo atbaigimo ir savarankiškumo principas. Ugdymas privalo visados turėti tendenciją pasidaryti nebereikalingas, būtent pereiti į ugdymąsi, ir todėl privalo visados eiti didžiausio ugdytinių savarankiškumo linkme. Šita prasme auklėjimas atbaigiamas auklėjimusi, lavinimas — lavinimusi, išviršinė drausmė — laisvai ir su įsitikinimu priimama vidine drausme. Ugdymo atbaigimo principas reikalauja tokiu būdu papildymo savarankiškumo principu ta prasme, kad ugdymo atbaigimą, kuris turi būti ugdytojo uždavinys, turi atitikti savarankiškumas, kuris yra ugdytinio uždavinys. Supratus šitą santykiavimą tarp ugdytojo ir ugdytinio aktyvumo, galima tinkamai išspręsti svarbiausius didaktikos klausimus.

# DORINIMO MOKSLAS

## Įžanga: dorinimo mokslas ir jo savybės

Dorinimo mokslas, arba dorinio auklėjimo teorija, sudaro vieną pedagogikos dalį, kurią kitos kalbos vadina moraline pedagogika, arba moralinio auklėjimo teorija. Taigi dorinimo mokslas, dorinio auklėjimo teorija ir moralinė pedagogika yra vienas ir tas pats dalykas.

Kaipo pedagogikos dalis, dorinimo mokslas turi savo objektu tam tikrą viso pedagogikos objekto dalį. Ugdymas yra naujos dar nesuaugusios kartos pilnutinis brandinimas, t. y. darymas, kad ji subręstų visais gyvenimo atžvilgiais ir visomis savo žmogiškosios prigimties išgalėmis. Šitaip suprastas ugdymas yra visos pedagogikos objektas. Todėl kiekvienas atskiras ugdymo uždavinys tegali sudaryti pedagogikos dalį, arba vieną kurią pedagoginę teoriją.

Ugdymas tiek turi pagrindinių uždavinių, kiek esama pagrindinių gyvenimo sričių. Skirstant žmogaus gyvenimą sritimis, gauname tris suskirstymo narius — prigimtį, kultūrą ir religiją, kurios taip organiškai yra surištos viena su kita, jog jos skirstomos ne materialiniais savo plotais, bet gyvenimo laipsniavimo atžvilgiu pagal tai, koks naujas gyvenimo veiksnys gauna rolę, kylant gyvenimui iš apačios į viršų.

Prigimtis yra materialinis gyvenimo pagrindas, prigimtas žmogui iš materialinio pasaulio, trumpiau tariant, iš gamtos.

Antra žmogaus gyvenimo sritis yra kultūra, kuri išdirba ir perkeičia prigimtojo gyvenimo objektus pagal aukštesnes idėjas, kylančias iš dvasinės žmogaus esmės. Čia žmogus pasireiškia aukštesnėmis savo galiomis ir su jų pagalba kuria naujas gyvenimo lytis. Tokios lytys yra žinija, atitinkanti žmogaus protą, dora, atitinkanti laisvą žmogaus valią, ir menas, atitinkąs estetinius žmogaus jausmus. Visose šitose gyvenimo srityse žmogus kultivuoja prigimtuosius gyvenimo objektus pagal aukštesnes idėjas, kurios yra: žinijos srityje — tiesos idėja, doros srityje — gėrio idėja ir meno srityje — grožio idėja.

Tačiau kultūra nėra aukščiausias gyvenimo laipsnis. Aukščiausios gėrio, tiesos ir grožio idėjos giliausia savo esme ir pirmutiniu šaltiniu yra dieviškojo pasaulio būtyje, todėl iš kultūros visai nuosek-

liai ir tiesiai tolimesnis kelias tėra į religijos sritį. Gyvenime religija yra tasai aukščiausias laipsnis, kuris, būdamas nelygstamai vieningas ir nelygstamai vertingas, vienija visą gyvenimą vienu dieviškuoju planu ir sykiu suteikia jam tikrai nelygstamos prasmės ir reikšmės.

Fizinė prigimtis pareina žmogui iš materialinio gamtos pasaulio; kultūros apraiškos pareina iš tikrai žmogiškų galių; pagaliau giliausioji religijos esmė pareina žmogui iš Dievo, kai žmogaus nusistatymas prigimties ir kultūros išgalėmis sudaro tam tikras aplinkybes.

Gyvenimo suskirstymas sritimis skirsto patį ugdymą atskirais uždaviniais. Tokiu būdu fizinę prigimtį atitinka tasai ugdomasis uždavinys, kuris yra vadinamas fiziniu lavinimu; religiją atitinka ugdomasis uždavinys, vadinamas religiniu auklėjimu; o vidury kultūros sričiai randame ugdomąjį kultūrinimo uždavinį. Kultūrinime ypačiai yra lavinamas ir auklėjamas žmogiškumas, arba žmogaus reiškimosi galios. Pagal atskiras žmogaus galias ugdomasis kultūrinimo uždavinys yra skirstomas smulkesniais uždaviniais, taip kad kultūrinimo srityje gauname dar tris stambius ugdymo uždavinius, būtent: protinimą, dorinimą ir estetinimą. Protinimas lavina žmogaus protą ir ruošia žmogų žinijos reikalams; dorinimas auklėja žmogaus valią ir ruošia žmogų doros reikalams; pagaliau estetinimas lavina estetinį skonį ir ruošia žmogų meno reikalams. Tokiu būdu galų gale gauname penkis pagrindinius ugdymo uždavinius: fizinį mankštymą, protinimą, dorinimą, estetinimą ir religinimą.

Visas dorinimo mokslas gali būti suskirstytas dviem stambiomis dalimis — bendrąja ir specialiąja. Bendroji dorinimo mokslo dalis tyrinėja tokias dorinimo bendrybes, kaip tikslą, bendrus uždavinius, sąlygas ir priemones, pagaliau organizaciją. Specialioji dalis tyrinėja specialius ir labiau konkrečius dorinimo uždavinius ir jų vykdymą sistemingu auklėjimu. Tokiu būtent būdu tyrinėjamas specialiojoje dalyje išviršinio mandagumo klausimas, seksualinio auklėjimo problema, vyrų ir moterų auklėjimas pagal jų pašaukimų ypatybes, visuomeninis ir tautinis auklėjimas ir t. t.

Pirmoji dorinimo mokslo dalis atsižvelgia labiausiai į auklėtinio prigimtį ir tyrinėja dorinimo dalykus formaliniu atžvilgiu. Smulkesni bendrosios dorinimo mokslo dalies skyriai nustatomi pagal dalykus, kurie joje tyrinėjami.

Specialiąją dorinimo mokslo dalį sudaro materialiniai, arba konkretūs dorinimo uždaviniai.

Apie dorinimo tikslą galima rasti trumpų nurodymų beveik visuose moralinės pedagogikos vadovėliuose. Ogi specialiai apie dorybę, kaip apie dorinimo objektą, galima pasemti daug žinių iš K. Habricho *Pädagogische Psychologie* (III tomas), kur kalbama apie valios laisvę ir jos pedagogiką. Šitame veikale galima rasti

daug žinių ir apie formalinius dorinimo uždavinius. Kiti veikalai: C. Kriego *Lehrbuch der Pädagogik*, G. Grunwaldo *Philosophische Pädagogik*.

Apie formalinius dorinimo uždavinius galima nemaža rasti J. Hoffmanno veikaluose: *Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung* ir trumpesniame *Die Erziehung der Jugend in den Entwicklungsjahren*.

Gerų nurodymų ir tyrinėjimų apie dorinimo sąlygas ir priemones galima rasti Fr. W. Foersterio veikaluose. Jo veikalai skiriami labiausiai atskiriems, t. y. materialiniams dorinimo uždaviniams.

Iš Foersterio veikalų labiausiai skaitytini šie:

1) *Jugendlehre*, — veikalas išverstas M. Pečkauskaitės lietuvių kalba ir įvardytas *Jaunuomenės auklėjimas*;

2) *Erziehung und Selbsterziehung* (*Auklėjimas bei auklėjimasis*);

3) *Lebensführung*, kur yra aprašomas konkretus gyvenimo idealas, vykdytinas dorinimo priemonėmis;

4) *Schule und Charakter*;

5) *Sexualethik und Sexualpädagogik* ir

6) *Politische Ethik und politische Pädagogik*.

## I SKYRIUS. DORINIMO TIKSLAI

*a. Tolimesni ir artimesni dorinimo tikslai.* — Aristoteliškoje filosofijoje tikslas yra vadinamas siekiamąja priežastimi ir aptariamas kaipo tai, dėl ko kas nors įvyksta arba daroma. Tikslas patraukia prie savęs žmogaus valią dėl to, kad jis yra žmogaus laikomas tam tikra gėrybe. Taip, pvz., ir grožėjimosi objektas, ir garbė, ir materialinis pelnas yra žmonių laikomi gėrybėmis, nors ir nevienodos vertės. Grožio idėja, išreikšta išviršiniu pavidalu, yra objektyvi gėrybė, o garbė ir materialinis pelnas yra subjektyvios gėrybės. Einant nuo atskiros dailiosios kūrybos, pereinama prie viso meno tikslo: grožio idėjos, išreikštos išviršiniais pavidalais, turi sudaryti prigimtajame mūsų pasaulyje dailiąją grožio tvarką. Pats grožis, kaipo toks, yra vyriausioji šitoje tvarkoje gėrybė ir todėl tolimiausias kuriamojo veikimo tikslas. O pats grožio pradas yra absoliuti esybė, arba pats Dievas.

Panašų kelią tenka padaryti, ieškant dorinimui tolimiausio kelio. Dorinimas turi paruošti žmogų gyvenimui doriniu atžvilgiu. Nesunku suprasti, jog gyvenimas turi savo tikslą, o jeigu taip, tai ir dorinis auklėjimas siekia šito tikslo. Dorinio gyvenimo srityje objektyviai pati dora yra tikslas, aišku tad, jog ji sykiu yra tikslas ir doriniam žmogaus auklėjimui. Tačiau dora nėra tolimiausias tikslas

nei žmogaus gyvenimui, nei doriniam auklėjimui, nes pati dora, kaipo dorinių gėrybių tvarka, įgauna tikros reikšmės tik ryšium su tuo nelygstamuoju gėriu, pagal kurį, kaipo savo vyriausią tikslą, turi laisvai ir sąmoningai apsispręsti žmogaus valia. Šitas vyriausias gėris, esąs nelygstamasis tikslas žmogaus valiai, kartu yra galutinis, arba tolimiausias, tikslas doriniam auklėjimui. Taigi tolimiausias dorinis gyvenimo tikslas ir tolimiausias dorinio auklėjimo tikslas sutampa, ir tuo tikslu yra pats Dievas.

*b. Objektyviniai ir subjektyviniai dorinimo tikslai.* — Taip suprantamas gyvenimo ir ugdymo galutinis tikslas yra imamas objektyvine prasme, nes jo vertingumas priklauso ne nuo žmogaus nusistatymo, bet nuo šito tikslo, turinčio savyje būties ir tobulumo pilnatvę. Šalia šito tolimiausio objektyvinio tikslo yra nauja tikslų kategorija, vadinama artimesniu objektyviniu tikslu. Šitą tikslą sudaro bendrieji žmogaus dvasinio veiklumo objektai, kuriais yra tiesa, gėris ir grožis. Tiesa yra protinio veikimo objektas, gėris yra valios veikimo objektas ir pagaliau estetinio jausmo objektas yra grožis. Čia jau kalbama apie tiesos pažinimą, gėrio meilę ir grožio realizavimą žmogaus gyvenime. Tiesos pažinimas žmogaus gyvenime reiškiasi žinija, gėrio meilė — dora, grožio realizavimas — menu. Dora yra artimesnis objektyvinis praktinio veikimo tikslas, todėl ir atitinkamas tikslas doriniam auklėjimui. Taigi objektyviu atžvilgiu valios veikimo sričiai ir todėl doriniam auklėjimui tolimesnis tikslas yra Dievas, artimesnis — dora, kurios pagrinde glūdi plačiai suprasta gėrio meilė.

Tolimesnis subjektyvinis žmogaus gyvenimo tikslas yra asmeniškas laimingumas, įgyjamas siekimu objektyvinių gyvenimo tikslų.

Dorinio gyvenimo srityje idealinio gėrio meilė ir jo siekimas valios galia turi pateikti žmogui laimės. Taip suprantamai laimei turi ruošti žmogų ir dorinis auklėjimas.

Artimesnis subjektyvinis žmogaus gyvenimo tikslas yra tikslingas žmogaus galių veiklumas. Su veiksmu visuomet yra surištas žmogaus laimingumas, kadangi tikslingas žmogaus galios veikimas suteikia žmogui malonumo jausmų.

Taigi artimesnis subjektyvinis dorinimo tikslas yra išvystyti tą žmogaus galią, kuri tarnauja judinamąja jėga doriniam veikimui. Tai bus būtent žmogaus galios išvystymas ir išauklėjimas. Artimesnis objektyvinis dorinimo tikslas yra praktinė gėrio meilė kaip vykdoma visame gyvenimo plote doros tvarka. Valios kultūra tik todėl ir turi realios reikšmės, kad ji yra priemonė doros tvarkai vykdyti gyvenime. Tolimesnis subjektyvinis dorinimo tikslas yra laimingumas, pareinąs iš meilės gėrio, vykdomo valios galia, ir esąs

dorinės tvarkos vykdymo išdava, kadangi turėjimas bet kurios gėrybės gamina pasitenkinimo jausmų.

Pagaliau tolimiausias objektyvinis dorinimo tikslas yra pats Dievas arba juoju gyvenimas. Be šito paskutinio tikslo visi kiti dorinimo tikslai nustoja tikros vertės ir galutinės sankcijos. Taigi keturi įvairūs, bet organingai viens su kitu surišti dorinio gyvenimo tikslai, vykdytini ugdomojo dorinimo priemonėmis, yra: 1) valios kultūra, kaip vykdomoji galybė, 2) doros tvarka, kaipo gėrio meilė, 3) laimingumas, kaipo doros išdava, ir 4) gyvenimas Dievu, kaipo galutinis dorinio gyvenimo laimėjimas.

*c. Tiesioginiai ir netiesioginiai dorinimo tikslai.* — Visi nusakyti dorinimo tikslai yra vis dėlto netiesioginiai, o šalia jų ir jiems atitiktinai esama dorinimui tiesioginių tikslų, kurie atitinka ugdomojo veikimo prigimtį.

Visi gyvenimo tikslai, apie kuriuos buvo iki šiolei kalbėta, ta ar kita prasme yra žmogaus gėrybės tiek gyvenimo, tiek ir ugdymo atžvilgiu. Valios galia, pvz., būdama tokia gėrybė gyvenimui, yra sykiu gėrybė ir pedagoginiam veikimui. Taigi ji ir dera specialiai pavadinti pedagogine gėrybe. Panašiai pedagoginėmis gėrybėmis bus ir pati dora, ir žmogaus laimė, ir galutinis gyvenimo tikslo laimėjimas. Ruošdamas žmogų gyvenimui, ugdymas turi išvystyti jo prigimties tokių ypatybių, kurios duotų galimybės sėkmingai vykdyti gyvenimo tikslus. Šitos ypatybės ir yra pastovus ir sąmoningas nusiteikimas bei nusistatymas vykdyti kuo sėkmingiausiu būdu gyvenimo tikslus. Šitos ugdomosios vertybės ir yra dorinimui artimiausi ir tiesioginiai tikslai, kurie dorinio gyvenimo tikslų atžvilgiu tampa pedagoginėmis priemonėmis.

Kalbamieji pastovūs bei sąmoningi nusiteikimai kitose kalbose vadinami dispozicijomis. Dispozicijomis laikoma tiek tai, kas yra žmogui įgimta, tiek ir tai, ką žmogus įgyja darbu bei pratybomis ir kas sustiprina įpratimą veikti tam tikru visuomet vienodu būdu. Jei sueina krūvon įgimtas palinkimas, reikiama nuotaika, arba pamėgimas veikti tam tikru būdu, įpratimas ir sąmoningas apsisprendimas protingu motyvu, — veikimas bus lengviausiai ir tobuliausiai atliekamas. Juo daugiau iš šitų sąlygų sueina krūvon, juo tobulesnis ir sėkmingesnis bus veikimas. Kiek toks nusiteikimas reiškiasi teigiamąja prasme doriniame veikime, yra tai, kas doros moksle vadinama dorybės vardu.

Dorybė yra jau įgytas įprastinis turėjimas valios kultūros, palenktos doriniams tikslams. Ogi įprastinis turėjimas yra stovis, kuriame prigimtoji galia yra įgijusi įpratimo veikti ir sugeba lengvai naudotis įgytomis įvykusių veiksmų išdavomis. Taigi dorybė yra pastovus ir

sąmoningas valios nusiteikimas bei pasiryžimas veikti tvirtai ir galingai, siekiant dorinių gyvenimo tikslų. Štai kokia prasme dorybė, plačiai suprantama, yra tiesioginis dorinimo tikslas arba ugdomoji vertybė, vadinama dispozicijos vardu ir reiškianti pastovų bei sąmoningą nusiteikimą veikti prideranču žmogui būdu.

Kiekvieną gyvenimo tikslą turi atitikti auklėtinio prigimtyje tam tikra dorybė, kaipo pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kurio pagalba, tarsi vykdomąja priemone, šitas tikslas gali būti siekiamas.

Trys gyvenimo tikslai, kurie rūpi dorinimui, yra 1) valios kultūra, 2) doros tvarka ir 3) laimingumas.

Būdas, arba charakteris — štai žodis, kuris iškelia aikštėn pagrindinį pastovų nusiteikimą, atitinkantį valios kultūrą. B ū d a s ir yra tasai pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, kuris padeda žmogui laisvai ir nuosekliai apsispręsti protingais motyvais visose gyvenimo aplinkybėse.

Kaipo pastovus ir sąmonigas nusiteikimas, įgytas pratinimosi keliu, tvirtas būdas palengvina bet kurį dorinį veiksmą ir sykiu sudaro daugiausia laidų, jog žmogus neiškryps iš tiesaus kelio, kai gyvenimo aplinkybės sudarys jam kliūčių žengti doros takais.

Antras gyvenimo tikslas yra aptartas kaipo doros tvarka. Pagrindinis žmogaus doros nusiteikimas yra sąžinė, atitinkanti lotynų žodį *conscientia*, etimologiniu atžvilgiu «sužinojimą», t. y. žinojimą, taikomą sykiu veikimui. Sąžinės žinojimas, taikomas veikimui, yra ne kas kita, kaip vertinamasis sprendimas. S ą ž i n ė yra pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, padedąs žmogui vertinamai spręsti apie dorinę veiksmo vertę ir sykiu liepiąs tai, kas yra darytina, ir draudžiąs tai, kas yra vengtina. Sąžinė yra aukštesnės žmogaus prigimties balsas, kuris kartais pastumia žmogų į veikimą arba nuo veikimo sulaiko, kai visi jo jautuliai paspiria jį visai į kitą pusę.

Trečias pagrindinis dorinio gyvenimo tikslas yra žmogaus laimingumas. Žmogaus laimė priklauso ne tiek nuo išviršinių gyvenimo aplinkybių, kiek nuo išvidinio nusistatymo ir sugebėjimo būti laimingam, nežiūrint jokių nepalankių gyvenimo aplinkybių. Šitokį sugebėjimą turįs žmogus ieškos laimės visų pirma dorinės prievolės pildyme ir aukštųjų idealų vykdyme. Jei laimė apskritai yra tolimesnis netiesioginis ugdymo tikslas, tai sugebėjimas būti laimingam visomis gyvenimo aplinkybėmis yra ugdomoji vertybė, kuri sudaro tiesioginį ugdomojo veikimo tikslą, kaip atitinkanti laimingumą dorybė. Tinkamas išvidinis žmogaus nusiteikimas čia ne tik galimas, bet ir privalomas, nes, nesant tokio nusiteikimo, visas dorinis žmogaus gyvenimas gali pasirodyti esąs pavojuje.

Tai trys tiesioginiai dorinimo tikslai, kaipo bendriausios dorybės,

kokių galima numatyti doriniam gyvenimui plačiausia dorybės žodžio prasme.

## II SKYRIUS. FOMALINIAI DORINIMO UŽDAVINIAI

### 1. Dorinis asmuo

*a. Individas ir asmuo.* — Nuo dorinimo tiesioginių tikslų einama prie dorinimo uždavinių. U ž d a v i n y s yra tai, kas privalu daryti, norint tikslą pasiekti. Trys pagrindiniai dorinimo uždaviniai yra šie: 1) išlavinimas auklėtinyje tvirto būdo, 2) išauklėjimas jame jautrios valios ir 3) išvystymas jame sugebėjimo būti laimingam.

Apskritai suprasti pagrindiniai dorinimo uždaviniai liečia ne dorinio asmens gyvenimo turinį, arba materiją, bet jo tam tikras lytis, arba formas. Todėl nusakytieji trys pagrindiniai dorinimo uždaviniai yra pavadinti formaliniais dorinimo uždaviniais, kad būtų galima jie principialiai skirti nuo materialinių dorinimo uždavinių, kur auklėtinio būdas, jo sąžinė ir jo sugebėjimas būti laimingam yra taikomi prie konkrečių gyvenimo aplinkybių.

Dorinių savybių nešėjas, arba subjektas, yra dorinis asmuo. A s m u o yra individuali protingos prigimties substancija, kitaip tariant, asmuo yra individuali substancija, turinti protingą prigimtį (protingos prigimties turėtojas). Šita Boecijaus asmens aptartis visai teisingai yra laikoma klasiška, nes ji tiksliai nurodo tiek artimiausiąją giminę, kiek ir rūšinį skirtumą. Sąvoka «individuali substancija» eina čia artimiausia gimine, o posakis «turinti protingą prigimtį» nurodo rūšinį skirtumą. Individuali substancija, arba individas, yra turinti sau būtį esybė, arba sau esanti substancija, nedalijama, kaipo atskira esybė. Kai individuali substancija, arba individas, pasižymi dar ir protinga prigimtimi, jau kalbama apie asmenį, t. y. sąmoningą ir laisvą individą. Taigi individas yra platesnė sąvoka už asmenį, kadangi pirmoji yra gimininė sąvoka, tuo tarpu antroji yra rūšinė.

Turėti protą tegali dvasinė prigimtis. Neprotingi gyvuliai teturi juslinį pažinimą. Be to, protas ir laisvoji valia taip organiškai yra surišti tarp savęs, kad protas neturėtų buvimo racijos be laisvos valios, iš kitos pusės — laisvoji valia nebūtų galima be proto. Todėl kai sakoma, jog asmuo yra individuali substancija, pasižyminti protinga prigimtimi, tai reiškia, jog asmuo yra esanti savyje ir sau būtybė, turinti dvasinį pradą, kuris yra protingumo ir laisvės šaltinis. Trumpai sakant, asmuo yra savarankiška, substanciali ir protinga būtybė.

*b. Individualybė ir asmenybė.* — Kaip žmogybė yra žmogaus esmė, kaip dievybė yra Dievo esmė, taip individualybė yra individo esmė, asmenybė — asmens esmė. Iš vienos pusės čia esama subjekto, arba tam tikro esminio turinio nešėjo, o iš antros pusės esama šito turinio, arba objekto, kuriuo yra nešinas subjektas ir kurį subjektas realizuoja savo gyvenime bei veikime. Dievas yra dievybės nešėjas, žmogus — žmogybės nešėjas, individas — individualybės nešėjas, asmuo — asmenybės nešėjas. Individualybė yra individo, kaipo esančio subjekto, objektyvinė esmė, asmenybė — asmens, kaipo esančio subjekto, tokia esmė.

Jei individualybė sudaro individo esmę ir jei asmenybė sudaro asmens esmę, tai individualybė pareina nuo to, kas sudaro patį individą, ir asmenybė pareina nuo to, kas sudaro patį asmenį. Individo sąvoka apima ne tik žmogų, bet ir neprotingus gyvulius, augalus ir net negyvuosius daiktus. Tai reiškia, jog individualumas pareina iš žemesnės žmogaus prigimties, bendros jam su kitais prigimtojo mūsų pasaulio daiktais. Taigi individą sudaro, arba yra individuacijos pradu, medžiaga, apspręsta kiekybinių žymių, kitaip tariant, materialinių kūno ypatybių, o asmenybė pareina nuo asmens, kuriuo tegali būti vien būtybės, turinčios dvasinį pradą, esantį proto ir laisvos valios šaltiniu.

Individualybės ir asmenybės santykiavimo klausimas lengvai išsprendžiamas pilnutinio ugdymo sistemos šviesoje. Pilnatvės principas reikalauja, kad žmogaus individualybė būtų išvystyta kaipo tvirta materialinė atrama asmenybei, nes individualybės užstelbimas užstelbia pačias prigimtojo buvimo šaknis. Sutartinės principas reikalauja, kad individualybė tebūtų išvystoma taip ir tokia pakraipa, kad ji galėtų sutarti su aukštuoju asmenybės supratimu, nes, susidarius priešingumui tarp individualybės ir asmenybės, žmogaus gyvenimas ir veikimas atsiduria nelemto tragizmo padėty. Pagaliau priklausomybės principas reikalauja, kad žmogaus individualybė būtų palenkta jo asmenybei. Žmogus šalia išvidinio savo tikslingumo, kuris liečia jo nuosavą buvimą, turi dar išviršinio tikslingumo, kuris išeina iš jo buvimo ribų ir jį palenkia aukštesniems gyvenimo tikslams. Žmogaus asmenybė yra aukštesnių gyvenimo tikslų išreiškėja, todėl jai turi būti palenkta žmogaus individualybė. Todėl, kai žmogaus siela laisvai ir sąmoningai apsisprendžia bei nusistato siekti aukštųjų žmogaus gyvenimo tikslų ir palenkia jiems visus šito gyvenimo žygius, galima pasakyti, jog ji miršta individualybės srityje, kad pasireikštų aukštesne gyvybe asmenybės srityje.

*c. Asmuo ontologiniu, psichologiniu ir doriniu atžvilgiu.* — Kalbant apie asmenį psichologiniu atžvilgiu, turima galvoje mažiausiai

du asmens pasireiškimus: susipratimą ir apsisprendimą. Pirmas priklauso nuo proto, antras — nuo valios. Kartais kalbama dar apie nusijautimą, bet apie tai galima būtų kalbėti nebent aukštųjų jausmų prasme. Tokie yra dvasinio gėrėjimosi arba dvasinio grožėjimosi jausmai, religiniai jausmai ir t. t. Jutimai ir nusijautimai, pareiną nuo gyvuliškosios prigimties veiksmų, nesudaro asmenybės apraiškų, kadangi jie yra bendri žmonėms ir neprotingiems gyvuliams, kurie asmenybės neturi. Tačiau jutimai ir nusijautimai aukštesnės prigimties srityje yra apraiškos, kurios charakterizuoja žmogaus individualybę. Taigi asmuo, kaipo protingas individas, yra susipratimo, apsisprendimo ir nusijautimo aukštesne prasme subjektas. Kaipo toks, jis yra vienybės pradas, kuris išvidiniu būdu telkia visas psichinio gyvenimo apraiškas apie aukštesnę žmogaus prigimtį.

Asmenybė pasireiškia pažinime susipratimu, stengimesi — apsisprendimu, jautime — nusijautimu aukštųjų jausmų srityje. Taigi susipratimas, apsisprendimas ir nusijautimas yra trys psichologiniai asmens pasireiškimo būdai. Šitie asmens pasireiškimo būdai gali eiti dviem priešingais krypsniais: individualistiniu ir universaliniu. Susipratimui linkstant į nuolatinį domėjimąsi savo asmeniu ir juo gėrėjimąsi, apsisprendimui linkstant į patenkinimą savo žemesnės prigimties, nusijautimui virstant egoistiniu pasitenkinimu, pataikaujančiu savo užgaidoms, turime individualistinį asmens pasireiškimo krypsnį. O pakreipus susipratimą į visuotiniųjų idėjų pažinimą, apsisprendimą — į visuotiniąją pasaulio tvarką, nusijautimą — į aukštųjų idealų pergyvenimą, turime universalinį asmens pasireiškimo krypsnį.

Jei žmogus, nusistatęs viską atiduoti visuotiniams idealams, sugeba dar visus individualinius savo polinkius palenkti aukštiesiems savo užsimojimams ir įkinkyti juos į kuriamąjį darbą, jis sujungia savyje stipriai pareikštą individualybę su asmeniškuoju nusistatymu, turinčiu visuotinės reikšmės.

Försteris teisingai pavadino pirmąjį krypsnį išsiblaškymu, antrąjį — susitelkimu. Žmogus, nusistatęs tenkinti žemesnės savo prigimties užgaidas, faktiškai eina savo gyvenime iš centro į periferiją. Užtat nusistatęs paaukoti save aukštiesiems idealams, žmogus eina savo gyvenime iš periferijos į centrą ir šitam centrui palenkia visą savo individualinių apraiškų periferiją.

Dorinis asmuo yra dorinio gyvenimo subjektas, pajėgiąs laisvai apsispręsti doriniu atžvilgiu ir atsakyti už savo veikimą. Laisvas apsisprendimas ir sąmoninga atsakomybė už savo žygius sudaro esmines dorinės asmenybės žymes. Norint išspręsti klausimą, koks privalo būti laisvas dorinio asmens apsisprendimas turinio atžvilgiu, privalu užbrėžti dorinei asmenybei dorinį idealą.

*d. Asmenybės idealas.* — F. Sawickis, parašęs asmenybės klausimu dvi labai vertingas studijas, iš kurių viena pavadinta *Individualität und Persönlichkeit*, o antroji *Das Ideal der Persönlichkeit*, ima išeinamuoju punktu ontologinį asmenybės supratimą. Esminė ontologiniu atžvilgiu imamos asmenybės žymė, sako jisai, yra dvasinė prigimtis. Eidami nuosekliai toliau, turime laikyti asmenybės idealu dvasios gyvybės aukščiausiąją potenciją, arba galybę, kaipo pilnutinį dvasinio vidaus pasaulio pasireiškimą, arba kaipo dvasinę didybę. Šita prasme juo turtingesnis ir galingesnis yra dvasios gyvenimas, tuo aukštesnis yra asmenybės pasireiškimas.

Su dvasios gyvenimo įtampa turi toliau sutapti turtingiausias ir kilniausias turinys, kadangi dorinė asmenybė yra ne tik dvasios galybė, bet ir dvasios lobis, arba perteklius. Žmogaus dvasia pati iš savęs yra tuščia lytis, kuri tik iš šalies turi įgauti turinio atitinkančio jos aukštas aspiracijas. O aukščiausias ir vertingiausias žmogaus dvasios objektas galutinai yra pats Dievas, turįs savyje dvasinės būties pilnatvę. Iš čia aišku, kaip svarbi yra religijos reikšmė doriniam asmens idealui.

Antra esminė asmens žymė, turinti reikšmės dorinės asmenybės idealui nustatyti, Sawickio supratimu, yra buvimas sau ir su tuo surištas veikimas iš savęs. Šita prasme asmenybė yra dvasinės savivaldos veiksnys. Asmenybė turi išvystyti aukščiausią dvasinės laisvės laipsnį. Einant prie šito tikslo, asmeniui tenka pereiti neigiamąjį nepriklausomybės tarpsnį ir teigiamąjį apsisprendimo tarpsnį. Žmogus gimsta prigimtąja būtybe ir jo gyvenimo uždavinys yra tapti laisva dvasios būtybe, nepriklausoma nuo išvidinės prigimties ir išviršinės gamtos. Pagaliau dorinė asmenybė privalo būti nepriklausoma ir visuomeninės savo aplinkumos atžvilgiu, kuri, kaip ir prigimtasis pasaulis, gali slėgti dvasios laisvę ir net stumti asmenį į bloga.

Teigiamąja prasme laisvoji dvasia pasireiškia apsisprendimu, kuris yra gyvenimo išrikiavimas iš asmens esybės vidaus, išeinant iš vieno centrinio valdymosi punkto. Taip suprasta laisvoji asmenybė yra autonomiška dvasia, kuri pati sau leidžia valdymosi įstatymus.

Trečia esminė žymė, charakterizuojanti asmenybės idealą, yra dvasios viešpatavimas. Ir šituo atveju Sawickis daro skirtumą tarp dviejų momentų: išvidinio viešpatavimo sau ir išviršinio viešpatavimo pasauliui. Išsilaisvinusi iš išvidinės prigimties asmenybė negali pasitenkinti neigiamuoju nepriklausomumu: ji turi dar viešpatauti šitai išvidinei prigimčiai, ir tai bus išvidinis viešpatavimas sau, arba susivaldymas. Susivaldymas įvyksta su pagalba išvidinės kultūros, kuri nuosekliai veda prie askezės. Taip pat išsilaisvinusi iš išorinės

gamtos prievartos asmenybė turi viešpatauti šitai gamtai, ir tai bus išviršinis viešpatavimas pasauliui.

Ketvirta esminė žymė, charakterizuojanti asmenybės idealą, Sawickio supratimu, yra dvasinė individualybė. Bet kadangi iš savęs individualybė nėra tobulas dalykas, kaipo pareinąs iš apribotos žmogaus prigimties, tai jis pripažįsta normalia tik įdvasintą ir sudvasintą individualybę.

Penkta esminė žymė, charakterizuojanti asmenybės idealą, anot Sawickio, yra išvidinis atbaigtas dvasios pilnumas. Tai reiškia, kad asmenybė turi būti padaryta tarsi iš vieno gabalo, kuriame neriogsotų svetimų nepasisavintų kūnų nuotrupos.

Toliau Sawickis nustato dorinei asmenybei idealines žymes visuomeninio gyvenimo atžvilgiu. Viena iš svarbiausių žmogaus savybių yra tai, jog jis yra visuomeninė būtybė. Šeima, valstybė ir Bažnyčia yra visuomeniniai organizmai, kuriuose išsivysto, turtėja ir stiprėja žmogaus asmenybė. Bet visuomenė ne tik skatina asmens išsivystymą: ji asmeniui sudaro prievolių, dėsnių ir užbrėžia ribas. Todėl, kaipo visuomeninė būtybė, žmogaus asmuo daugelyje dalykų privalo būti surištas atodaira į artimo teises ir klusnumu visuomeniniam autoritetui. Bet tai dar neišsemia asmens prievolių visuomenės atžvilgiu. Kiekvienas asmuo, gaunąs kokią gėrybę iš kitų, šiaip ar taip turi už ją visuomenei atsilyginti. Todėl normaliam asmeniui, gyvenančiam visuomenėje, tarp kitko yra privalomas meilės ir labdaros įsakymas.

Nuo taip užbrėžto idealo prigimtojo gyvenimo ribose, Sawickis pereina į antprigimtinį gyvenimą, kad paaiškėtų galutinis dorinės asmenybės pašaukimas.

Kaipo sukurtoji esybė, žmogaus asmuo nuolat priklauso nuo savo pirmutinės priežasties, t. y. nuo Dievo, kuris tebelieka galutinai buvimo ir veikimo šaltinis. Išdidžiai užsidaręs savyje, žmogaus asmuo negali pasiekti savo tikslo, kadangi šitas tikslas tepasiekiamas vien palenkiant žmogui savo asmenybės esmę Dievo veikimui ir leidžiant save jam vadovauti. Ž m o g a u s i d e a l a s — tai Dievu gyvenanti ir Dievo vadovaujamoji asmenybė.

Žmogaus dvasia iš pat pradžios yra be turinio. O visą dvasios lobį, arba perteklių, teturi iš savęs vien tobula esybė, nelygstamas absoliutas, arba Dievas. Didžiausią tad dvasios turtą žmogaus siela randa Dievybėje, kuri pati iš savęs yra amžina substanciali tiesa, gėris ir grožis. Todėl nuo susivienijimo su Dievu glaudumo priklauso dvasios kilnumas ir asmenybės didybė. Tad šituo atžvilgiu žmogaus idealas yra Dievą mylinti ir Dievo pilna asmenybė.

Dorinimo moksle labai yra svarbu aiškiai įsivaizduoti, koks yra

asmenybės idealas, kadangi pastarasis, būdamas gyvenimo tikslu, sykiu yra tikslas ir pačiam dorinimui.

## 2. Būdo lavinimas

Būdas yra tik viena sudedamoji dorinės asmenybės dalis, būtent ta, kuri pareina nuo pastovaus valios nusistatymo. Panašiai ir jautri sąžinė, ir sugebėjimas būti laimingam tėra vien dorinės asmenybės atskiros žymės. Todėl dorinimo visumoje tik vienai iš dorinimo pareigų tenka specialiai būdo lavinimas.

*a. Būdo aptartis.* — Tai, kas lietuviškai vadinama būdu, beveik visose kultūringose kalbose yra vadinama graikiškos kilmės žodžiu « charakteris ». Doriniam charakterio supratimui ypač pasidarbavo Kantas. Anot jo, charakteris reiškia tą valios savybę, kurios veiksmu subjektas pats save riša tam tikrais praktiniais principais, proto veiksmais, jo paties nepakeičiamai nustatytais. Tad lietuvišką terminą « būdas » atitinka « charakteris », kuris yra tam tikras valios veikimo būdas.

Prof. Willems visai teisingai mato būdo sąvokoje dvi esmines žymes : 1) proto įsitikinimą ir 2) atitinkamą tvirtą valios nusistatymą jautime, norėjime ir veikime. Be aiškių tikrų įsitikinimų negali būti būdo, nes pastarasis reikalauja visų pirma protinio sąmoningumo, nuo kurio paskui pareina laisvas valios nusistatymas.

Antra esminė būdo žymė, tvirtas valios nusistatymas, atitinkąs proto nusistatymus bei proto įsitikinimus, yra laisvas apsisprendimas pastoviai norėti to, kas yra proto nurodoma kaipo gera, ir vengti to, kas proto yra peikiama kaipo bloga. Jei žmogus vadovaujasi vien jausmais, tai nėra galimybės jam pripažinti tvirto būdo net tada, kai jo veikimas visai neprieštarauja doros reikalavimams. Jausminga emocija gali prieštarauti proto nusistatymui, ir tuomet vien tvirta valia, charakterizuojanti tvirtą būdą, tegali nulemti žmogaus nusistatymą gera pakraipa.

Willems iš dviejų nusakytų būdo pradų sudaro šitokią jo aptartį : B ū d a s yra apsisprendžiančios laisvos valios dispozicija, arba nusiteikimas, išrikiuoti pagal tvirtus proto principus visą protavimą, jautimą ir veikimą.

Šita aptartis principialiai yra priimtina ; būtų tik pageidautina, kad būdo aptartis išreikštų visai aiškiai faktinį būdo našumą, arba išdavumą. Platoniško nusiteikimo, faktinio silpnumo lydimo, nepakanka dar būdui sudaryti. Be to, užuot išskaičiuoti reiškimosi sritis, t. y. protavimą, jautimą ir veikimą, tikslingiau bus čia kalbėti apie veikimą visame gyvenimo plote.

Padarius nurodytas pataisas Willemso aptartyje, gausime būdui šitokią tikslią aptartį: B ū d a s yra pastovus bei išdavus laisvos valios nusiteikimas vadovautis visame gyvenimo plote protingais motyvais arba principais.

*b. Būdo skirstymas rūšimis.* — Dažnai yra skiriamu du būdu: įgimtasis ir įsigytasis. Tokiu atveju nedaroma deramai skirtumo tarp individualinio įgimto temperamento ir būdo tikra to žodžio prasme. Visa, kas yra žmogui įgimta arba prigimta iš materialinio pasaulio, gali sudaryti jo individualybę, bet ne asmenybę. Įgimtas žmogaus temperamentas yra surištas su individualybe, o su asmenybe yra surištas žmogaus būdas, kaipo pastovus, protingas ir laisvas žmogaus apsisprendimas visame gyvenimo plote.

Temperamentas nėra žmogaus laisvos valios padaras, nors gali ir privalo būti pritaikytas žmogaus valios veiksmais aukštiems gyvenimo tikslams. Kai šitoks pritaikymas yra jau įvykęs, temperamentas tampa tvirta materialine žmogaus būdo atrama, palenkta aukštesniems gyvenimo tikslams. Šita prasme temperamentas yra žmogaus pobūdis, kaipo tai, kas yra po būdu, arba kuo būdas yra pagrįstas materialiniu atžvilgiu.

Su būdu irgi painiojama įpratimas veikti vienodai pastoviu būdu. Tačiau tarp įpročio ir būdo esama dar labiau principialaus skirtumo. Įprotis — tiek blogas, tiek ir geras — mažina žmogaus veiksmo sąmoningumą ir laisvą apsisprendimą, o būdas visuomet turi savyje sąmoningumo ir laisvumo momentus.

Nedera painioti būdą ir su atkaklumu. Atkaklumas teturi vieną būdo žymę, būtent tvirtą valios nusistatymą, bet užtat jam stinga pakankamo sąmoningumo, reguliuojant valios veikimą pagal protingą motyvą. Atkaklus žmogus yra praktikas voliuntaristas, kurio veikime turi vadovaujamą vaidmenį ne protas, bet valia. Priešingą pastarajam tipą sudaro teoretikas intelektualistas, analizuojąs visus protingus motyvus, bet nepajėgiąs tvirtai apsispręsti savo valia vykdyti tai, kas yra proto nurodyta.

Būdas vadinamas tvirtu ar silnu, pilnu ar daliniu, geru ar blogu, Būdo stoka yra vadinama silpnu būdu. Tačiau sunkn įsivaizduoti žmogų, kuris neturėtų jokių būdo apraižkų. Todėl, kalbant apie slpną, faktiškai kalbama apie nepakankamai tvirtą būdą.

Pilną būdą turi žmogus, kuris visais gyvenimo atsitikimais veikia vienodai tvirtai, laikydamasis protingų motyvų.

Dalinis būdas reiškia, jog būdo tvirtumas tam tikruose gyvenimo plotuose silpnėja dėl proto silpno nusistatymo arba dėl valios neatsilaikymo prieš vienos rūšies pagundas.

Būdo skirstymas į gerą ir blogą yra tos pačios rūšies, kaip ir jo skirstymas į tvirtą ir silpną. Silpnam būdui stinga valios tvirto nusistatymo, o blogam būdui stinga protingo motyvo.

*c. Būdas ir dorybės.* — Būdo pasireiškimas tam tikroje dorinio gyvenimo srityje sudaro ne ką kitą, kaip dorybę. Pasireiškiant būdui teisingumo srityje, gauname teisingumo dorybę. Pasireiškiant būdui tiesumo srityje, turime tiesumo dorybę ir t.t. Būdas yra asmens savybė, imama labiau formaliniu atžvilgiu, o dorybė faktiškai yra ta pati asmens savybė, paimta tik labiau materialiniu atžvilgiu, arba pritaikyta prie vienos kurios dorinio gyvenimo pareigos.

Būdas aprėpia žmogaus veikime didesnį plotą negu dorybės, todėl K. Habricho aptartis, jog būdas yra ilgesne praktika išbandyta bei sustiprinta dorybė, nėra visai tiksli. Teisingiausia būtų pasakius, jog būdas yra pastovi žmogaus galia praktikuoti dorybes. Šitas pasakymas, charakterizuodamas būdo santykiavimą su dorybėmis, neturėtų tačiau apriboti būdo reiškimąsi dorybių sritimi, kadangi būdas gali reikštis ir abejingoje dorybės atžvilgiu veikimo srityje. Kiekvienas sąmoningas bei laisvas žmogaus veikimas doriniu atžvilgiu yra geras arba blogas, tačiau darymas gero darbo dar nereiškia dorybės praktikavimo.

*d. Būdas, kaipo harmonijos ir tikslingumo veiksnys.* — Būdas visų pirma charakterizuoja asmens valios kultūrą, todėl ne intelektualinis ir ne estetinis asmens vertingumas išeina per būdą aikštėn, bet asmens praktinio pasireiškimo galia. Doriniame gyvenime būdas atlieka savo rūšies griaučių rolę, nes jis yra čia valiai ta tvirta ir pastovi atrama, kuri doros stovį iš dinaminio padaro statinį, vadinasi iš svyruojančio ir nepastovaus daro tvirtą ir pastoviai įsigalėjusį. Būdas padaro, jog asmuo iš tikro yra dvasios didybė, arba sau viešpats, kuris viešpatauja pasauliui ir valdo save, palenkdamas žemesnės savo prigimties polinkius aukštesnės savo prigimties nurodymams, sutaikytiems su aukščiausiais dieviškais įstatymais. Todėl asmens gyvenime būdas yra ne tik veikiamojo pasireiškimo, bet ir harmonijos veiksnys. Bebūdis žmogus yra nuolatos blaškomas įvairių įvairiausių užgaidų ir nesąmoningų polinkių ir todėl nėra suharmonizuotas vieninga apisprendimo pakraipa. Užtat būdingas žmogus suharmonizuoja visas savo gyvenimo apraiškas ir sutelkia jas tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams. Todėl ir būdas yra tikslingumo veiksnys asmens gyvenime.

*e. Būdas ir doriniai pamokymai.* — Logiškai proto nusistatymas yra ankstensis už valios apsisprendimą, todėl, tyrinėjant būdo lavi-

nimo klausimą, visai tikslinga pirma susirūpinti proto nusistatymu, atitinkančiu būdo reikalavimus, ir tik paskui tirti deramo valios nusiteikimo klausimą.

Dorinių principų pažinimas yra pirmoji sąlyga būdui išdirbti. Priimant kokį nors dorinį principą proto pritarimu, žmogus gali pats patikrinti šito principo racionalumą jis ir tuomet dorinis principas sudaro jo įsitikrinimą; arba net gali pritarti doriniam principui, pasitikėdamas tradicijomis, perteiktomis autoritetingų šaltinių. Dorinis principas, susidaręs tvirtu proto įsitikrinimu ar įsitikinimu, tegali turėti pakankamai sprendžiamosios galios valios nusistatymui. Pasaulio viliojimas ir jautulių arba pasijų (aistrų) klaidinąs balsas yra du pagrindiniai dorinio principo priešininkai. Kad žmogus galėtų jiedviem atsispirti grynai protiniu būdu, reikia, kad jis turėtų aiškų dorinio principo pažinimą ir tiek išvystytą vertinamojo sprendimo galią, kad pajėgtų apginti savo principą nuo jį gundančių balsų.

Doriniam principui apginti yra pageidaujamas kuo didžiausias vertinamojo sprendimo išlavinimas jau vien todėl, kad teigiamai ginti dorinį principą yra sunkiau, negu neigiamai jį griauti. Dėl šitos priežasties iškėlimas protinės kultūros į kiek galint aukštesnį sąmoningumo laipsnį yra pageidaujamas būdo atžvilgiu, nekalbant jau net apie protinės kultūros vertingumą kitais atžvilgiais. Toks yra bendras dorinimo reikalavimas, keliamas lavinimui formaliniu atžvilgiu, t. y. vertinamojo sprendimo atžvilgiu.

Užtat materialiniu atžvilgiu dorinimas gali kelti lavinimui reikalavimą, kad lavinimas pateiktų auklėtiniams dorinių principų pažinimą. Dorinių principų pažinimas gali įvykti dvejopu būdu: auklėtinio pasiteiravimu ir auklėtinio pamokymu. Pirmas būdas priklauso prie auklėjimosi ir lavinimosi apskritai, antras būdas sudaro vieną auklėjamojo lavinimo dalį. Kalbant apie šitą pastarąjį dorinių principų pažinimo būdą, dera atsižvelgti: 1) į dorinio pamokymo uždavinius, 2) į dalyką, 3) į būdą, 4) į lytį ir 5) į santvarką.

a) D o r i n i ų  p a m o k y m ų  u ž d a v i n i a i. Gottleris kelia doriniam pamokymui keturis bendrus uždavinius.

Visų pirma privalu doriniu pamokymu konstatuoti dorinės prievolės buvimą. Faktiškai tai yra auklėjimas įspėjamosios sąžinės, kuri artimai susieta su būdo apraiškomis.

Antras dorinio pamokymo uždavinys yra dorinės prievolės pagrindimas paties dalyko esme arba laisvai pripažintų ir pateisintų autoritetų įsakymais. Pirmuoju atveju auklėtinis įgauna įsitikrinimą, antruoju — įsitikinimą.

Trečias dorinio pamokymo uždavinys yra pateikimas protingų

motyvų veikimui pagal prievolę ir pašalinimas kitų motyvų, raginančių veikti priešinga linkme.

Ketvirtas dorinio pamokymo uždavinys yra auklėtinio bendro nusistatymo ir atskirų pasielgimų išnagrinėjimas pripažintos prievolės šviesoje.

b) Dorinių pamokymų dalykai. Klausimas apie dorinio pamokymo dalykus liečia dorinių pamokymų objektus. Dorinio pamokymo objektą nustato dorinimo uždavinys, vykdomas auklėjimo priemonėmis.

c) Kalbant apie dorinio pamokymo būdą, tenka skaitytis su dviem pagrindiniais reikalavimais.

Pirmas reikalavimas: pamokymai turi atitikti visas protinimo taisykles, taip pat ir metodologines protinimo taisykles. Jie turi atitikti apercepcijos taisyklę, reikalaujančią nuoseklaus ėjimo nuo to, kas yra žinoma, prie to, kas yra nežinoma. Antra, jie turi atitikti vaizdumo principą, reikalaujantį nuoseklaus ėjimo nuo juslinio pažinimo prie protinio pažinimo. Trečias protinimo principas yra savarankiško veiklumo, arba darbo, principas, reikalaująs, kad pažinime pats auklėtinis dalyvautų kuo aktyviausiu būdu. Darbo principas yra geriausiai išlaikomas, kai protinimas yra vedamas heuristiniu, t.y. randamuoju, metodu. Savaime suprantama, jog dorinis principas, auklėtinio formuluotas randamuoju metodu, turės jam daugiausia įtikinančios galios.

Doriniai pamokymai, kaipo doriniai, turi atitikti specialius dorinimo reikalavimus. Šituo atžvilgiu jie privalo būti kuo stipriausiais akstinais doriniam veikimui. Kitaip tariant, doriniai pamokymai privalo turėti judinamosios galios. Todėl per dorinius pamokymus svarbu sudaryti ryškių bei vaizdžių vaidinių, kurie gera prasme stumtų žmogaus būtybę į dorinį veikimą. Tai yra veikdymas juslinės žmogaus prigimties vaizduotės pagalba. Iš kitos pusės aiškus dorinio principo supratimas, atremtas į tvirtą protinį pagrindą, paragina valią veikti doriniu būdu.

Norint dar specialiai sustiprinti veikiamąją dorinių pamokymų galią, dera atsižvelgti į jausmų ir ypač aukštųjų jausmų reikalavimus. Doriniai pamokymai, daromi be tinkamo jausminio nusistatymo ir nepajėgią sukelti reikiamų jausmų, gali net kartais pagaminti auklėtiniuose nuobodžio ir tuo sukompromituoti pačius pamokymus.

Negalima nepastebėti didelės grožio reikšmės doriniam pamokymui. Neestetinis koks nors įspūdis, sudaromas per dorinį pamokymą, kompromituoja patį dalyką, nes estetinis ir dorinis jausmas yra iš vidaus organingai susieti. Taigi, stengiantis pasiekti, kad doriniai pamokymai būtų kuo stipriausiais akstinais doriniam veikimui, be

grynai didaktinių reikalavimų reikia dar patenkinti specialius dorinius reikalavimus, būtent, kad doriniams pamokymams būtų sudaroma atitinkama dorinė atmosfera, arba nuotaika, ir kad per dorinius pamokymus būtų tinkamai atsižvelgiama į aukštuosius jausmus, tarp kitko į estetinio jausmo suderinimą su doriniu principu.

d) Dorinių pamokymų lytys. Pagrindinių dorinio pamokymo lyčių yra trejetas: 1) dorinio turinio papasakojimas, 2) svarstomasis dorinio turinio pasikalbėjimas ir 3) dorinių principų formulavimas bei sisteminimas. Dorinis papasakojimas yra ta dorinių pamokymų lytis, kuri geriausiai tinka jauniausiam auklėtinių amžiui. Pasaka yra vaizdi iš esmės, ryški savo pavidalais ir konkreti savo turiniu, o be to, greitai išsivystanti dorinio turinio fabula sužadina dorinius jausmus ir paragina vaikus pamėgdžioti pasakoje nusakomus dorinius žygius. Pats dorinis pamokymas, įvystytas į pasakos fabulą, neturi sauso moralizavimo žymių, kurios taip yra svetimos vaikų psichologijai. Panašios reikšmės turi ir kitos dorinių papasakojimų rūšys, pvz., papasakojimai apie žmones iš šventosios ir pasaulinės istorijos, didžiųjų ir šventųjų žmonių gyvenimo aprašymai ir t.t.

Vaikui bręstant, dera atitinkamai keisti dorinių papasakojimų rūšis : iš egzotinių jie privalo tapti labiau realiais, iš prasimanytų — labiau istoriniais. Dorinamoji biografijų ir šventųjų gyvenimų reikšmė nemažėja niekados net ir suaugusiems žmonėms. Tik žmogui bręstant, bręsta ir jo kritiškas dorinių dalykų vertinimas.

Šitam reikalui specialiai tarnauja antra dorinių pamokų rūšis, būtent svarstomasis pasikalbėjimas. Šita antroji rūšis tarnauja dorinei analizei, kuri padeda sąmoningai pagrįsti dorinį principą ir paskui daryti iš jo pritaikomųjų išvadų. Per šituos pasikalbėjimus doriniai klausimai yra svarstomi ryšium su realiu jaunimo gyvenimu pagal apercepcijos principą. Tai dera daryti einant jaunimui antrus septynerius savo amžiaus metus.

Pagaliau trečią dorinių pamokymų lytį sudaro dorinių principų formulavimas bei sisteminimas pagal savarankiškojo veiklumo principą. Dorinimo medžiaga yra jau surinkta, apsvarstyta ir išanalizuota. Tenka dabar kiek galint pačiam jaunimui suformuluoti dorinius principus ir sudaryti iš jų tam tikrą dorinio gyvenimo sistemą. Tai yra atbaigiamoji dorinių pamokų lytis, taikoma jaunimui, einančiam trečius septynerius savo gyvenimo metus.

Tokiu būdu trys pagrindinės dorinių pamokų lytys atitinka tris pagrindinius protinimo principus : dorinis papasakojimas atitinka vaizdumo principą, svarstomasis dorinis pasikalbėjimas labiausiai

atitinka apercepcijos principą ir pagaliau dorinių principų formulavimas bei sisteminimas atitinka savarankiškojo veiklumo principą.

e) Dorinių pamokymų santvarka. Doriniai pamokymai gali būti tiek atsitiktiniai, tiek sistemingi. Atsitiktiniai doriniai pamokymai gali būti daromi ryšium su mokomaisiais dalykais arba be sąryšio su jais. Atsitiktiniai doriniai pamokymai, daromi be sąryšio su mokomaisiais dalykais, gali būti pavieniai ar sutelktiniai pagal tai, ar jie yra daromi atskiriems auklėtiniams ar visai jų grupei. Atsitiktinis dorinis pamokymas gali būti teikiamas žodžiu arba raštu. Atsitiktiniai doriniai pamokymai turi būti daromi kiekviena tinkama proga ir visais tinkamais būdais. Mokymas turi būti dorinamuoju mokymu arba, plačiau tariant, lavinimas turi būti auklėjamuoju lavinimu.

Bet jokioje mokykloje negalima apsieiti be dorinių pamokymų, daromų be sąryšio su dėstomais dalykais. Jau vien tik drausmės reikalais daroma mokiniams pastabų dorinio turinio, ir norint, kad tokie doriniai pamokymai būtų sėkmingi, reikia savo reikalavimus šiaip ar taip pagrįsti. Šitie atsitiktiniai doriniai pamokymai gali būti daromi numatomuoju būdu, t.y. anksčiau negu koks nusižengimas yra įvykęs, ir baudžiamuoju būdu, t.y. tada, kai koks nusižengimas jau yra įvykęs. Doriniai pamokymai, daromi numatomuoju būdu, neįeina į tiesioginę mokyklų programą griežtai formuluotu būdu ir paprastai labai retai pasitaiko. O doriniai pamokymai, daromi baudžiamuoju būdu, dažniausiai mažai įtikina, nes jų pagrindimas nusižengusiems mokiniams neatrodo pakankamai objektyvus. Vis dėlto principialiai negalima ginčyti, jog atsitiktiniai doriniai pamokymai, daromi be sąryšio su dėstomais dalykais, gali būti labai naudingi, sumaniai taikant juos kiekviena tinkama proga.

Visai sistemingais pamokymais dorinimo tikslui tegali tarnauti vien religijos mokslas. Religinio doros mokslo tiesos yra keliamos ryšium su galutiniuoju žmogaus tikslu deduktyviniu būdu : jos yra pagrindžiamos visų pirma autoritetu ir pagaliau jos spiria vadovautis religiniais motyvais. O tą pačią dorą galima labiau sieti su faktinuoju žmogaus gyvenimu : ją galima pamatuoti prigimtuoju žmogaus protu, einant induktyviniu būdu nuo patirtinių tiesų prie dorinių principų formulavimo bei sisteminimo ; pagaliau be religinių motyvų galima pasielgimams sudaryti įvairių racionalių motyvų, kurie pirmuosius palengvintų ir sustiprintų. Kitaip tariant, ne tik galima teikti iš viršaus, bet ir kelti iš apačios, taip kad jei jo viršūnė remiasi dangumi, jo pagrindas būtų tvirtai atremtas į žemę. Šitam pastarajam ir skiriamas vis dažniau pasaulinis doros mokslas.

Iš esmės pasaulinis doros mokslas ne tik nesipriešina religiniam doros mokslui, bet gali ir privalo būti sutaikomas su pastaruoju. Jei pasaulinis doros mokslas stengiasi sustiprinti religinį doros pagrindimą argumentais, paimtais iš realaus gyvenimo, tai nuo to ne tik nenukenčia religijos autoritetas, bet dar įgauna vis daugiau reikšmės protingo žmogaus akyse. Pasaulinis doros mokslas, tinkamo lygio ir suderintas su religijos mokslu, gali ne tik sustiprinti dorą, bet ir žmonių religingumą, kadangi dora ir religija turi sau grįžtamosios įtakos. Todėl religijos šalininkai turi paremti pasaulinį doros mokslą mokykloje ir pavartoti jį tam, kad jis sustiprintų ne tik doros, bet ir religijos poziciją. Pagaliau ten, kur religijos mokslas yra faktiškai pašalintas iš mokyklos, doros mokslas, nors ir menko lygio, yra geresnis už visišką žmonių sulaukėjimą gyvenimo prietaruose.

Pasauliniam doros mokslui einant šalia religijos mokslo, galima būtų jį suorganizuoti šitokiu būdu. Jaunesniame mokinių amžiuje, būtent antrais septyneriais gyvenimo metais, pasaulinis doros mokslas gali būti mandagumo ir dorovės įpročių mokslas. Trečiais septyneriais mokinių gyvenimo metais šitas mokslas galėtų labiau atsižvelgti į dorinę gyvenimo analizę, į konkrečių dorinių principų formulavimą bei sisteminimą pagal savarankiškojo veiklumo principą.

*f. Būdas ir valios lavinimas.* — Valios lavinimo klausimas yra centrinė dorinimo problema, nes visa žmogaus dora pareina nuo pastovaus bei teigiamo valios nusiteikimo kiekvienu atskiru atveju laisvai apsispręsti doriniu motyvu ir savo apsisprendimą įvykdyti veikimu. Valios lavinimas ir yra toks jos stiprinimas ir išvystymas, kad jos pagalba žmogus pajėgtų įvykdyti savo gyvenime bei veikime dorinį idealą. Asmenybės galybė pareina nuo būdo galybės, o būdo galybė savo ruožtu pareina nuo valios galybės. Tad asmenybės idealo įvykdymas galutinai pareina nuo valios tamprumo.

a) Valios lavinimo formaliniai tarpsniai. Norint nustatyti tvirtą pagrindą valios lavinimui, išeinamuoju punktu tenka imti vaiko valios veiksmų išsivystymo tarpsnius. Pirmame ankstyviausiame vaiko amžiuje pasireiškia instinktyviniai palinkimai, turį motorinės, arba judamosios, prasmės ir kylą iš fiziologinių veiksnių.

Antrame, kiek vyresniame vaiko amžiuje sykiu su sąmonės didėjimu išsivysto išviršinės ir išvidinės vaiko juslės, pojūčiai ir pajautos, kurios pasireiškia psichologiniu emocionalumu.

Vaikui einant į paauglio amžių, ima jame vis labiau reikštis žmogiškosios asmenybės žymės, pareinančios nuo dvasinės jo esmės,

būtent atitrauktas proto ir laisvas valios veikimas. Vaikas ima suprasti bendras idėjas ir stengtis doriniu būdu nusistatyti pagal savo protinį supratimą.

Pirmajame grynai fiziologiniame tarpsnyje akstinu yra instinktyvinis polinkis; antrajame grynai psichologiniame tarpsnyje akstinu yra emocinis motyvas, t.y. emocija; trečiajame grynai dvasiniame tarpsnyje akstinu yra protingas motyvas, arba principas. Pirmasis akstinas yra motorinis, antrasis — emocinis, trečiasis — dvasinis.

Viename ir tame pačiame veiksme gali sueiti visos trys akstinų rūšys. Lengviausiai įvykti tam veiksmui, į kurį žmogų spiria visos trys akstinų rūšys. Tačiau ne visuomet jos sutaria tarp savęs. Atsitinka, pvz., kad protingam principui priešinasi vienas ar net abudu žemesni akstinai.

Kaipo protingai būtybei, žmogui pridera laisvai apsispręsti protinguoju motyvu, arba principu: žmogaus laisvė duoda jam galimybės ne tik laisvai apsispręsti protingu motyvu, bet dargi taip tvarkyti savo veiksmus, kad jie nebūtų būtini padarai jo fiziologinių polinkių arba psichologinių emocijų. Pagal tai, tik atvirkščioje tvarkoje, yra kalbama apie fizinę, psichinę ir dorinę žmogaus laisvę.

Fizinė laisvė yra laisvė nuo fizinės prievartos savo išviršiniame veikime; kiek praplėsta prasme ji gali reikšti valios laisvę nuo grynai motorinės fiziologinės prievartos.

Psichinė laisvė yra laisvė ne tik nuo išviršinės motorinės prievartos, bet ir nuo išvidinės psichinės prievartos, arba galia apsispręsti nepriklausomai nuo fiziologinių polinkių ir nuo psichologinių emocijų, laisvai renkantis savo veikimui tinkamiausią motyvą.

Pagaliau dorinė laisvė yra laisvė ne tik nuo fiziologinės ir psichologinės prievartos, bet ir nuo protinio motyvo prievartos.

Kiekviena aukštesnė laisvės rūšis normaliai turi suimti į save visas žemesnės laisvės rūšis. O kadangi žmogui pridera laisvai ir visų pirma apsispręsti protingu motyvu, tai šitas protingas motyvas, arba principas, turi sprendžiamosios reikšmės ir tam, kaip valiai pridera apsispręsti žemesniuose laisvės tarpsniuose.

Valios apsisprendimas protingu principu ir atitinkamas veikimas bus sunkiausias, kai ir fiziologinis polinkis, ir psichologinė emocija bus priešingi šitam protingam principui. Ir štai tikrai išlavinta valia yra tokia valia, kuri sugeba laisvai ir lengvai apsispręsti protingu motyvu net tada, kai fiziologiniai polinkiai ir psichologinės emocijos yra jam priešingi. Šitas konstatavimas nustato valios lavinimo uždaviniui tam tikrą pakraipą, būtent valios lavinimas turi privesti prie to, kad valia pajėgtų laisvai apsispręsti protingu motyvu net

prieš fiziologinių polinkių ir psichologinių emocijų, arba jausmų, paraginimus.

Norint palengvinti laisvą valios apsisprendimą, dera tinkamai paruošti fiziologinius polinkius ir psichologines emocijas, ir tik paskui kelti valiai formalinių uždavinių laisvai apsispręsti protingais principais.

Pasireiškiant vaikui fiziologiniais, arba motoriniais, veiksmais, kyla reikalas taip reguliuoti ir normuoti šituos veiksmus, kad ilgainiui susidarytų tinkamų fiziologinių nusiteikimų. Pedagoginė pareiga, kurios pagalba tai pasiekiama, yra protinimas. Kiek vėliau kyla reikalas reguliuoti ir normuoti vaiko psichologines emocijas, kad ilgainiui susidarytų jame jausmų, labiausiai palankių protingai žmogaus prigimčiai, t.y. jausmingų, arba emocinių nusiteikimų. Pedagoginė pareiga, kurios pagalba tai pasiekiama, yra emocinis veiksmų motyvavimas. Pagaliau, vaikui pasireiškiant pakankamu doriniu susipratimu, atsiranda reikalo pamokyti jį apie dorinę prievolę ir paskatinti laisvai apsispręsti protingais principais ir jais vadovautis net tada, kai fiziologiniai polinkiai ir psichologinės emocijos jiems priešinasi. Pedagoginė pareiga, kurios pagalba tai pasiekiama, yra tikras valios lavinimas dorinės askezės priemonėmis.

Taigi trys formaliniai tarpsniai valios lavinime bus: fiziologinis (arba motorinis), psichologinis (arba emocinis) ir dvasinis (arba dorinis).

Pirmame ir antrame tarpsnyje tesudaroma vien kuo palankiausių aplinkybių laisvam valios apsisprendimui. Tačiau tiesioginis valios lavinimas teprasideda dvasiniame tarpsnyje, kai valia raginama veikti tam tikru būdu pagal idealinį doros dėsnį.

Tasai valios lavinimo uždavinys, kuris turi sudaryti valiojimui tinkamų motyvų ir tuo nustatyti valiojimo pakraipą, Grunwaldo visai teisingai yra vadinamas materialiniu valios lavinimu. O planingą tiesioginį valiojimo lavinimą jis vadina formaliniu valios lavinimu.

Tik supratus skirtumą tarp pedagoginės valios lavinimo pakraipos ir dorinio valios pasireiškimo veikimu pakraipos, galima sąmoningai ir savo laiku pradėti iš pradžios netiesioginį, arba materialinį, o paskui tiesioginį, arba formalinį, auklėtinio valios lavinimą. Tad svarbu pažymėti, jog pedagoginė valios lavinimo pakraipa ir dorinė valios pasireiškimo veiksmu pakraipa yra atvirkščios. Pirmoji, atremta į mažiausio energijos išeikvojimo principą, eina nuo fiziologinio polinkio per psichologinę emociją prie dorinio principo. Tuo tarpu antroji eina nuo dorinio principo per psichologinę emociją prie fiziologinio polinkio. Pedagoginis valios lavinimas stengiasi palengvinti laisvą valios veiksmą, paruošus jam atitinkamo fiziologinio polinkio ir psichologinės emocijos. Dorinis valios pasireiškimas

stengiasi suderinti fiziologinius polinkius ir psichologines emocijas su doriniu principu.

Neskiriant supratimų ir nevykdant sykiu materialinio ir formalinio valios lavinimo, galima padaryti dvi pagrindines klaidas, kurios paprastai turi neatgailimų išdavų vaikų auklėjimui. Doriniai vaikams reikalavimai, nelaviną sykiu tinkamu būdu fiziologinių polinkių ir psichologinių emocijų, gali sukelti vaiko reakciją prieš sausą auklėtojų moralizatorių inkviziciją. O pasitenkinant vien tik formaliniu valios lavinimu, galima įpratinti mokinį vadovautis vien doriniais jausmais, ir tuomet, jausmų neskatinamas, jis neturės valios stiprybės veiksmams.

b) Fiziologinis (motorinis) valios lavinimo tarpsnis. Fiziologinis, arba motorinis, tarpsnis veda prie susidarymo įpročių bei polinkių, stumiančių prie tam tikro veikimo. Tai pasiekiama pratinimu. Iš pradžios pratinimas suvedamas prie vienos pagrindinės taisyklės: su veiksmu, neatitinkančiu gerą valią ir neruošiančiu gero nusiteikimo, jungiamas nemalonus įspūdis, ir atvirkščiai: su veiksmu, atitinkančiu gerą nusiteikimą, jungiamas malonus įspūdis. Tokiais atvejais auklėtinis instinktyviai ima vengti to, kas yra surišta su nemaloniu atsiminimu, ir mielu noru daro tai, kas susiderina su geru atsiminimu.

Jei dorybė yra tam tikras dorinio veikimo būdas, įėjęs į įprotį, tai pats įprotis, aplenkiąs dorinį veiksmą, bet einąs jo link, yra paruošiamasis dorybės laiptas.

Pagal K. Habricho aptarimą, įprotis yra iš dažno pakartojimo kilęs lengvas sugebėjimas vykdyti tam tikrą veiksmą. Paprastai įprotis ne tik palengvina kokio nors veiksmo atlikimą, bet ir sudaro būtiną sąlygą tolimesnei pažangai.

O pratinimas apskritai turi tiek daug reikšmės valios lavinime todėl, kad palengvina auklėtiniui pradžią laisvo apsisprendimo reikiama linkme, sudarydamas auklėtinyje gerų įpročių. Juk pratinimas ir yra ne kas kita, kaip gerų įpročių sudarymas auklėtinio paskatinimu prie kartojamų viena linkme veiksmų. Įpročiai sudaro labai svarbią sąlygą pasiekti tą auklėjimo tikslą, kuris yra vadinamas ugdomuoju nusiteikimu.

Ugdomasis nusiteikimas gali būti įgimtas, kai auklėtinis turi savo prigimtyje tam tikrą padėlį, t. y. ypatingą kūno arba sielos savybę, palengvinančią tam tikrą veiksmą. Padėlis, kaip ir įprotis, yra palanki sąlyga pastoviam nusiteikimui, kuris laiduoja tam tikros dorybės praktikavimą. Tik padėlio atveju ugdomasis nusiteikimas randa iš prigimties palankias sąlygas, o įpročio atveju toks nusiteikimas ateina pratybų keliu.

Stipresnis tiek padėlio, tiek ir įpročio pasireiškimo stovis yra polinkis, kuris yra instinktyvus veržimasis tam tikrą veiksmą atlikti. Aukščiausias polinkio laipsnis gali būti pavadintas ponūdžiu. Žmogus, panūdęs ką nors daryti, jaučia nenugalimą reikalą pasiekti veiksmo objektą. Šitas reikalas pasiekti veiksmo objektą ir yra ne kas kita, kaip geidulys. Kaip padėliai bei įpročiai, taip nūduliai ir geiduliai gali būti tiek teigiamieji, tiek ir neigiamieji.

Padėlis, įprotis, polinkis, ponūdis ir geidulys turi visuomet be psichologinių veiksnių dar ir fiziologinio pagrindo. Jie turi atitinkamo sau fiziologinio nusiteikimo nervų sistemoje, kuris išsivysto sulig pratybų eiga. Kai šitie fiziologiniai nusiteikimai paskui skiriami tarnauti teigiamiesiems doriniams veiksmams, jie yra teigiamai ugdytini.

Tiek raumenų, tiek ir nervų sistema turi didelės reikšmės valiai, apsisprendžiant šiai pastarajai arba pereinant prie savo apsisprendimo realizavimo. Raumenų ir nervų sistemų paraginimai sukelia tarsi atitinkamų virpėjimų valios aparate, o valios paraginimai sukelia atitinkamų virpėjimų raumenų ir nervų sistemoje. Pasiekus įprotį, kuris verčia virpėti unisonu mūsų raumenų bei nervų sistemas iš vienos pusės ir valios galią iš antros pusės, galima tikėtis, kad teigiamas valios apsisprendimas turi jau fiziologinį laidą.

Kiek svarbu valios lavinimui sudaryti tinkamų fiziologinių įpročių bei polinkių, gerai mums parodo Indijos jogų sistema, kuri šituo atžilgiu yra ypačiai įdomi. Jogų valios žygiai siekia taip toli, jog kartais sudaro įspūdį, tarsi jie darytų stebuklų, o faktiškai jų valios žygiai neišeina iš prigimtosios askezės ribų. Tikra jų pasiekimų paslaptis glūdi nepaprastų fiziologinių nusiteikimų sudaryme fizinėje žmogaus prigimtyje. Ilgomis valios pratybomis jogai kiek galint tobuliau apvaldo mitimo, alsavimo ir fizinių judesių aparatus, palenkdami juos visiškai priklausomybei nuo vaizduotės. Sykiu susitelkimu jie palenkia savo vaizduotę valiai. Pagaliau pačią valią jie pratina laisvai ir lengvai sekti proto nurodymais. Toks organiškas valios lavinimo sąryšys su fizinės prigimties lavinimu yra visai savotiškas dalykas, bet užtat tik todėl jie pasiekia tokias išdavas, kokių prigimtoje tvarkoje retai kada pasitaiko.

Fiziologiniai nusiteikimai susidaro ne vien tik fizinio lavinimo srityje. Be fizinio auginimo šeimoje ir fizinio lavinimo mokykloje esama tiek pirmoje, tiek ir antroje daugelio dalykų, prie kurių auklėtinis privalo būti pratinamas. Pvz.: šeimoje vaikas privalo būti pratinamas prie švaros, saikumo, taikumo ir t. t., mokykloje — prie tvarkingumo, punktualumo, dėmesio, atidumo, klusnumo ir t. t.

Būtų klaidinga suprasti pratinimą ta prasme, kad jis yra pirmas valios lavinimo tarpsnis grynai chronologiniu būdu. Ilgainiui, kai

pasidaro galimos kitos valios lavinimo priemonės, pratinimas neatpuola, bet susipina su kitomis valios lavinimo pareigomis ir palengvėl pereina į paties auklėtinio pratinimąsi.

Yra penkios pagrindinės taisyklės geriems įpročiams sudaryti. Iš įpročio esmės savaime seka *I-oji pratinimo taisyklė*: pratinimas turi būti planingai pastovus. Tai reiškia, kad pratinimas turi reikalauti iš auklėtinių sistemingai kartojamų visuomet vienodų veiksmų, vienu laiku ir vienu būdu atliekamų.

*II-oji pratinimo taisyklė* seka savaime iš to, jog pratinimas yra pirmas valios lavinimo tarpsnis; ji skelbia, jog pratinimas privalo prasidėti kiek galint anksčiau. Šita taisyklė remiasi dviem pagrindiniais faktais: pirma, juo jaunesnis yra auklėtinis, juo greičiau ir lengviau jis susidaro įpročių; antra, pratinimas prie gerų veiksmų neleidžia susidaryti blogų įpročių. Iš čia savaime jau seka

*III-ioji pratinimo taisyklė*: pratinimas reikalauja, kad iš auklėtinio gyvenimo būtų pašalintos aplinkybės, kurios kliudo susidaryti geriems įpročiams.

*IV-oji taisyklė*: pratinimas turi griežtai reikalauti pratinamojo veiksmo atlikimo. Tai reiškia, kad yra reikalinga tam tikra pratinamoji priežiūra, kuri, reikalui esant, griebtųsi ne tik numatomosios, bet ir baudžiamosios bausmės priemonių.

*V-oji taisyklė*: pratinimas turi reikalauti iš auklėtinio kuo daugiausia dėmesio bei pritarimo. Tai reikalaujama todėl, kad dėmesys ir pritarimas yra sėkmingos ir net būtinos sąlygos geriems įpročiams susidaryti. Čia pratinimas susiduria jau su veiksmo motyvavimu. Pamokymas iš vienos pusės ir sudarymas jausmingų motyvų iš kitos pusės ne tik gali sutelkti auklėtinio dėmesį reikiama pakraipa, bet ir išgauti iš jo sąmogingą pritarimą.

c) Psichologinis (emocinis) valios lavinimo tarpsnis. Antras valios lavinimo tarpsnis yra emocinis. Šitame tarpsnyje svarbu sudaryti tvirtų emocinių nusiteikimų, t. y. tokio žmogaus jausmų išauklėjimo, kuris geriausiai atitiktų dorinius valios apsisprendimus. Ugdomoji pareiga, kurios pagalba tai pasiekiama, yra valios veiksmų emocinis motyvavimas tam tikrais jausmais. Emocinis motyvavimas, kitaip tariant, yra valios paraginimas prie dorinio apsisprendimo tam tikrų jausmų paskatinimu.

Jausmai yra vienas iš stipresnių motyvų, kurie paragina valią prie atitinkamo veikimo. Žodis « motyvas » yra kilęs iš lotynų žodžio *motivum*, kuris reiškia judinamąjį veiksnį, arba akstiną. Jausmas, būdamas valiai paraginimo akstinu, normaliai nepanaikina žmogaus valios laisvės, tik suteikia jai paspirties, jei ji panorėtų eiti raginamąja pakraipa.

Jausmo raginamoji galybė auga su jo įtampa. Jausmui įėjus į įprotį, galima jau kalbėti apie jautulį. Jautulys yra stipresnis jausmo laipsnis, kaip kad geidulys yra stipresnis geismo laipsnis. Jautulys tuo yra stipresnis už paprastą jausmą, kad jis yra pastovesnis, intensyvesnis, perėjęs į įprotį. Kaipo sujungtas su fiziologinėmis apraiškomis mūsų organizme, t. y. kaipo psichofiziologinė apraiška mūsų būtybėje, jautulys daug stipriau pajudina mūsų valią ir sudaro jai sunkiai pergalimą akstiną, jei valia norėtų apsispręsti priešinga pakraipa.

Jautuliai esti teigiamieji ir neigiamieji pagal tai, ar jie atitinka ar prieštarauja protingai žmogaus prigimčiai.

Stipriausias jausmo laipsnis yra vadinamas afektu, kuris pasireiškia jau su tokiu gaivalingumu, kad valia pasirodo kartais bejėgė, negalėdama jo suvaldyti. Valia nustoja kartais savo apsisprendimo laisvės, kai stiprus jautulys išeina iš normalių ribų ir tampa liguistu nepergalimų jausmų sukrėtimu, kuris ir vadinamas afektu. Net teigiamasis jautulys neprivalo pereiti į afektą, nes tuomet jis sugeba suardyti pusiausvyrą jausmų gyvenime ir tuo pačiu gali pasirodyti kenksmingas doriniam žmogaus veikimui. Dėl to visi afektai turi būti nuveikiami auklėjamuoju veikimu, o teigiamieji jautuliai privalo būti tinkamai auklėjami.

Auklėjant jausmus valios reikalui, kaip ir visose kitose valios ugdymo srityse, privalu sudaryti auklėtiniuose tvirtų bei pastovių nusiteikimų, arba dispozicijų.

Jausmams neturint atitinkamos dvasinės galios žmogaus sieloje, tenka ieškoti emocinėje žmogaus prigimtyje pastovios atramos, kuri galėtų būti tvirtų emocinių nusiteikimų nešėja. Tokia atrama ir yra visų pirma tai, kas vadinama paprastai temperamentu ir kas lietuvių kalboje gali būti pavadinta pobūdžio žodžiu. Pobūdis pareina nuo žmogaus individualybės, pareinančios savo ruožtu nuo materialinės žmogaus prigimties ypatybių, kurios dvasinei žmogaus prigimčiai suteikia individualinio savotiškumo. Kaipo pastovus nusiteikimas, šitas savotiškumas visų pirma pasireiškia emociniame žmogaus tipe, kuris ir yra jo pobūdžiu, arba temperamentu. Taigi p o b ū d i s yra emocinis žmogaus savotiškumas, pareinąs nuo žemesnės žmogaus prigimties ir individualizuojąs aukštesnę žmogaus prigimtį.

Derinant įvairiu būdu emocinės atvaikos greitį su jos įtampa, gaunamos keturios pobūdžio rūšys. Kai susijaudinimas įvyksta greit, bet atveikos įtampa yra silpna, turime sangviniškąjį pobūdį. Kai susijaudinimas įvyksta greit ir atveikos įtampa yra stipri, gauname choleriškąjį pobūdį. Kai susijaudinimas įvyksta lėtai, bet atveika yra stipri, turime melancholiškąjį pobūdį. Pagaliau kai susijaudini-

mas įvyksta lėtai ir atveika yra irgi lėta, gauname flegmatiškąjį pobūdį.

Pobūdis, kaipo toks, iš savo prigimties nėra nei geras, nei blogas dalykas doriniu atžvilgiu. Kaipo žmogaus individualybės sudedamoji dalis, pobūdis yra tokia reali galybė, su kuria pedagogas privalo skaitytis, bet tai nereiškia, jog auklėtojas gali leisti auklėtinio pobūdžiui eiti visai palaidu būdu ten, kur jį neša nesąmoningi polinkiai. Iš vienos pusės kiekvienas atskiras pobūdžio tipas turi tam tikro vienašališkumo, kurį reikia stengtis kiek galint nutašyti ir papildyti priešingomis ypatybėmis.

Iš kitos pusės kiekvienas pobūdis, kaipo toks, tėra vien emocinio gyvenimo lytis, arba forma, kuri turi būti pripildyta tam tikro turinio. O šituo turiniu, kuris pripildo pobūdį, yra žmogaus jausmingumas. Vienas ir tas pats pobūdis gali reikštis gerais ir blogais jausmais, kurie ir suteikia jam pačiam blogos ar geros pakraipos. Žinant tai, auklėtojui tenka stengtis pobūdžio auklėjimą suderinti su jausmų auklėjimu, taip kad jausmai turėtų atramos pobūdyje ir pobūdis būtų auklėjamas tinkama pakraipa teigiamųjų jausmų žadinimu. Sujungus šitokiu būdu jausmų ir pobūdžio auklėjimą, sudaromas tvirtas pagrindas žmogaus jausmingumui, t. y. pasiekiama pastovių emocinių nusiteikimų.

Pobūdžio auklėjimas yra vienas iš sunkesnių praktinės pedagogijos uždavinių, kadangi turime čia reikalo su įgimtu dalyku. Be to, sunkenybė čia didėja dar todėl, kad pobūdžio auklėjimas reikalauja ypatingo ugdomųjų priemonių individualizavimo. Pvz., tai, kas yra gera cholerikui, bus visai netinkama flegmatikui, ir atvirkščiai. Priemonės, kurios ramins choleriką, visai migdys flegmatiką, o priemonės, kurios ragins flegmatiką, visai išmuš iš vagos choleriką. Pobūdžio tašymas yra sėkmingiausias priešmokykliniame vaikų amžiuje, kai įgimtas pobūdis nėra dar sustiprintas ilgesnio gyvenimo įpročiais.

Auklėjant emocinio gyvenimo turinį, arba jausmingumą, pirmas principas, kuris čia gali ir privalo būti pritaikytas, reikalauja, kad su gerais jausmais būtų galutinai sujungtas pasitenkinimo jausmas, ir atvirkščiai: su blogais jausmais būtų galutinai jungiamas nepasitenkinimo jausmas.

Jausmai skirstomi ne tik į malonius ir nemalonius, bet ir į žemesnius ir aukštesnius, arba juslinius ir dvasinius. Pvz., galima padaryti gera dėl ambicijos arba dėl dorinės prievolės gerbimo. Pirmas jausmas bus žemesnės prigimties, antras — aukštesnės prigimties; pirmasis — egoistinis, antrasis — etinis. Privalu stengtis žemesnius jausmus palenkti aukštesniems, kurie skirstomi į keturias grupes: į intelektualinius, etinius, estetinius ir religinius jausmus.

Toks palenkimas auklėjimo priemonėmis įvyksta tada, kai auklėtinis yra pratinamas gėrėtis aukštesnių jausmų kilnumu. Tai pasiekiama iš vienos pusės doriniais pamokymais, o iš kitos pusės — jungiant su aukštesniais jausmais didesnio pasitenkinimo jausmą.

d) Formalinis valios lavinimas laisvam apsisprendimui doriniu principu (pagrindinis dėsnis, svarbiausios taisyklės ir priemonės). Įpročių sudarymas, pobūdžio tašymas ir jausmų auklėjimas yra trys svarbesnieji dalykai materialinio valios lavinimo srityje. O tiesioginis valios lavinimas, dvasiškai atitinkąs dorinę žmogaus prigimtį, yra formalinis valios lavinimas. Tai, kas privalu išlavinti per šitą formalinį valios lavinimo tarpsnį, yra ne kas kita, kaip tvirtas, energingas, pastovus ir sąmoningas bei laisvas valiojimas, arba valios norėjimas, pasiryžimas ir sugebėjimas vadovautis protingu motyvu, arba principu. Taigi trys pagrindinės kokybės, kurių privalo siekti formalinis valios lavinimas, yra, pirma, sąmoningas bei laisvas valios norėjimas, antra, tvirtas jos pasiryžimas ir, trečia, faktinis sugebėjimas pastoviomis bei patvariomis pastangomis veiksmą atlikti.

Ne kiekvienas veiksmo atlikimas pareina nuo tikro norėjimo jį atlikti. Gali atsitikti, kad veiksmas yra atliekamas prieš veikiančio žmogaus norą, kaip lygiai gali atsitikti, kad žmogus nori atlikti kokį nors veiksmą, bet negali to padaryti. Tarp norėti ir galėti yra labai didelis skirtumas. Kai veiksmas pareina nuo sąmoningo bei laisvo norėjimo, jis turi tikros dorinės reikšmės. Be laisvo ir sąmoningo norėjimo žmogus negali pasiekti doriniame gyvenime bent kiek aukštesnį tobulumo laipsnį.

Formalinis valios lavinimas ir turi visų pirma stengtis išvystyti sąmoningą bei laisvą norėjimą siekti tvirtai gera vardan dorinio principo. Negalima pasitenkinti vien materialiniu valios lavinimu, bet privalu jį papildyti svarbiausia jo dalimi būtent: geras polinkis, įprotis, jausmas tenka papildyti geru doriniu noru, be kurio polinkio, įpročio, jausmo dalykai negali turėti tikros dorinės reikšmės.

Norėjimas turi dargi grynai praktinės reikšmės ir būtent todėl, kad norėjimas yra viena iš pagrindinių galėjimo sąlygų. Paprastai norėjimas visai nuosekliai veda prie pasiryžimo, kuris savo ruožtu veda jau prie veiksmo atlikimo. Vienintelis kelias išauklėti šitą galingą norėjimą yra auklėjimo priemonėmis paraginti auklėtinį auklėtis savo pastangomis.

Einant nurodyta pakraipa, auklėtojui tenka iš vienos pusės aiškinti dorinio veikimo principus bei idealus, iš antros pusės — skatinti sąmoningo bei laisvo norėjimo pastangas. Dorinis pamokymas turi ugdomosios reikšmės kaip visame dorinimo plote, taip ir valios

norėjimo auklėjimui. Skatinimas prie veikimo, atremto į sąmoningą bei laisvą norėjimą, turi reikšmės ta prasme, kad norėjimas auga sulig tuo, kaip žmogus įsitikina, kad šitas norėjimas yra gyvenimo praktikoje tam tikra galybė, kuria pasireiškia jo individualybė bei asmenybė.

Antras formalinio valios auklėjimo momentas, yra pasiryžimo tvirtumas. Paprastai juo didesnis yra noras, juo tvirtesnis yra pasiryžimas. Valios lavinimo atžvilgiu yra svarbu palaikyti kuo glaudžiausią priežastingą sąryšį tarp norėjimo ir pasiryžimo.

Pasiryžimo tvirtumas pareina tad visų pirma nuo norėjimo galybės, o jo pastovumas priklauso nuo pobūdžio, kuris gali būti mažiau ar daugiau pastovus. Be to, pasiryžimas priklauso ir nuo sunkenybių, kurių numatoma, norint veiksmą atlikti. Kai sunkenybių yra numatoma tiek, kad jos rodosi neįveikiamos, pasiryžimo negali įvykdyti. Auklėjimo atžvilgiu svarbu išvystyti auklėtinių realų požiūrį į veikimo sunkenybes. Visų pirma svarbu auklėtinyje pašalinti apskritai sunkenybių baimę. Dažnai veikimo sunkenybės gali rodytis neįveikiamos vien dėl įgimto ar įsigyto pesimizmo. Bet iš kitos pusės būtų klaidinga slėpti nuo auklėtinio tikras veikimo sunkenybes. Auklėtinis turi net būti paruoštas prie to, jog veikimas kartais gali baigtis ištisa eile nepasisekimų ir jog tai dar neprivalo būti priežastimi atsisakyti nuo savo pasiryžimo.

Nuo pasiryžimo tiesus kelias veda prie faktinio veikimo. Tarp pasiryžimo ir sugebėjimo veiksmą atlikti esama grįžtamosios įtakos. Tvirtas pasiryžimas yra vienas iš sėkmingiausių veikimo būdų, bet, antra vertus, sėkmingas veikimas didina pasiryžimo pastovumą ir įtampą.

Perėjimas nuo pasiryžimo prie veiksmo įvykdymo yra vienas iš svarbiausių valios pasireiškimo momentų. Sugebėjimą vykdyti veikimą pirmiausia ugdo faktinis veiksmo praktikavimas, t. y. pratinimasis veikti. Kiekviena sėkmingai įvykdyta pastanga didina valios vykdomąją galią. Bet ir atvirkščiai: kiekviena pastanga, neapvainikuota tikslo pasiekimu, mažina vykdomąją valios galią.

Valios pratinime prie vykdomojo veikimo dera laikytis tam tikrų taisyklių.

*Pirmoji taisyklė*: kai pasiryžimas veikti yra įvykęs, privalu be atidėliojimo bei svyravimo pradėti veiksmą. Kai pirmoji pastanga yra sėkmingai atlikta, vykdomoji valios galia yra jau sustiprėjusi ir tolimesnis darbas nereikalauja tiek įtemptų pastangų kiek yra pareikalavusi jo pradžia. Atsižvelgiant į tai, kas yra darytina šitos taisyklės prasme, auklėjant vaikus ar jaunimą, nurodoma trys pagrindinės priemonės. Privalu: 1) išvengti jaunimo auklėjime išlepimo, kuris susilpnina vykdomąją valios galią; 2) išdirbti jame sąmoningą

klusnumą, kuris užgrūdina valią, ir 3) padėti darbą dirbti patarimu, prižiūrėjimu, paraginimu ir t. t.

*Antroji taisyklė*: vykdomajame veikime privalu nuosekliai bei palaipsniui eiti nuo lengvesnio prie sunkesnio veiksmo.

*Trečioji taisyklė*: turint pasiekti sunkesnį tikslą, kuris vienu žygiu nepasiekiamas, dera šitą tikslą suskirstyti smulkesniais bei lengvesniais tikslais taip, kad kiekvieną atskirą tikslą būtų galima pasiekti skyrium. Bet jei tikslo siekimas negali būti suskirstytas atskiromis dalimis, kai pats tikslas yra nedalijamas ir negali būti pasiektas vienu valios žygiu, tai dera stengtis sudaryti materialinių motyvų, t. y. polinkio, įpročio arba jausmo, galinčių padėti valiai veiksmą atlikti.

*Ketvirtoji taisyklė*: turint atlikti kokį nors sunkesnį veiksmą, pravartu susidaryti tokias gyvenimo aplinkybes, kurios verstų veiksmą atlikti.

*Penktoji taisyklė*: vykdomajame veikime privalu pratintis tiksliai atlikinėti visas deramas veiksmo smulkmenas ir kiekvieną veiksmą privesti prie pageidaujamo galo.

*Šeštoji taisyklė*: vykdomajame veikime privalu vengti per didelės skubos, kuri ardo nervų sistemą, ir per didelio nuovargio, kuris neleidžia privesti darbo prie pageidaujamo galo.

Dauguma pedagogų randa, kad valios lavinimo pratybos yra ne tik galimos, bet ir patartinos. Valios lavinimo pratybų esmę sudaro trys pagrindiniai dalykai: 1) susitelkimas, 2) kova su neigiamais ir žemesniais polinkiais, įpročiais ir jausmais ir 3) pratinimas prie gerų darbų bei dorybių.

Šitų trijų pagrindinių valios lavinimo pratybų nedera labai skirti nuo gyvenimo, kuris kiekviename žingsnyje reikalauja iš mūsų trijų nurodytų dalykų.

Susitelkimas yra pirmaeilės reikšmės dalykas dvasiniame gyvenime. Susitelkime asmuo atsipalaiduoja nuo išviršinių įspūdžių, suranda savo vidinį « Aš », kuris sudaro metafizinį asmenybės pagrindą. Be šito savęs susiradimo joks gyvenimas ir joks veikimas negali turėti nei savistovios reikšmės, nei tikro tikslingumo. Nesusitelkęs žmogus nepajėgia savo veikime pasireikšti prigimta savo individualybe.

Susitelkimas yra sąmoningumo bei galingumo sąlyga. Sąmoningumo atžvilgiu susitelkimas veda prie praktinės išminties: susitelkime yra apsvarstomas veikimo tikslas, uždaviniai, priemonės, sunkenybės bei galimybės ir šiaipjau visos veikimo aplinkybės. Iš kitos pusės susitelkimas, pašalinęs išsiblaškymą ir atpalaidavęs dėmesį nuo pašalinių įspūdžių prievartos, yra dvasios galingumo sąlyga.

Kai asmuo yra susitelkęs, prieš jo akis privalo iškilti du pagrindiniai uždaviniai: vengti to, kas yra bloga, ir daryti tai, kas yra gera, yra tad dviejų rūšių valios lavinimo pratybų: kova su žemesniais žmogaus būtybės gaivalais, būtent polinkiais, įpročiais ir jausmais, ir pratinimasis prie gerų darbų bei dorybių. Pirmoji pratybų rūšis galėtų būti pavaduota neigiamojo tvardymosi pratybomis, o antrosioms pritiktų teigiamojo tvardymosi pratybų vardas.

Auklėjant jaunimo būdą, yra labai svarbu turėti galvoje tai, jog būdo lavinimas niekuomet nesibaigia ir todėl gali faktiškai vykti iki pat žmogaus mirties.

Svarbu taip pat auklėtojui nusimanyti apie glaudų būdo sąryšį su religiniu gyvenimu. Religija suteikia doriniam principui nelygstamosios sankcijos, o principo tvirtumas yra jau viena tvirto būdo sąlygų. Iš kitos pusės religija visomis savo priemonėmis padeda žmogui susitelkti apie vieną dieviškąjį gyvenimo centrą, palaiko jį kovoje su žemesniais gyvenimo gaivalais ir paragina prie gerų darbų ir dorybių praktikavimo.

### 3. Sąžinės auklėjimas

*a. Sąžinės sąvoka ir savybės.* — Realizuoti gyvenime doros tvarką yra artimesnis objektyvinis žmogaus tikslas. Tasai pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, kuris šitą tikslą turi atitikti žmogaus prigimtyje arba net jo sieloje, yra sąžinė.

Mūsų «sąžinė» etimologiniu atžvilgiu yra sudaryta analoginiu būdu iš lotyniškosios *conscientia* ir reiškia žinojimą, pritaikytą kuriam nors praktiniam dalykui. Tasai dalykas, kuriam žinojimas yra taikomas sąžinės atveju, yra dorinis veikimas. O sąžinės žinojimas, taikomas doriniam veikimui, yra ne kas kita, kaip vertinamasis proto sprendimas, kuris nurodo dorinę veikimo vertę ir sykiu prie jo skatina, jei veiksmas yra darytinas, ir nuo jo sulaiko, jei veiksmas yra vengtinas.

Sąžinė yra iš savo pagrindo jau ne valios, kaip kad buvo su būdu, bet proto nusiteikimas. Bet sykiu ir būdas, ir sąžinė yra asmens kokybės, arba asmenybės sudedamosios dalys.

Sąžinės balsas yra ne kas kita, kaip proto balsas apie dorinio veikimo vertę, todėl jis gali būti pavadintas vertinamuoju sprendimu, t. y. sprendimu, kuriuo protas vertina dorinį veiksmą. Bet vertinamasis proto sprendimas apie dorinį veiksmą tik tada yra sąžinės balsu, kai jis yra taikomas nuosavam doriniam veiksmui ir turi privalomosios, rišamosios arba net saistomosios reikšmės.

Sąžinė gali būti įspėjamoji arba teisiamoji ta prasme, kad per jos tarpininkavimą protas sprendžia įspėjamai, kas yra darytina arba

kas yra vengtina, ir teisiamai, kas yra blogai ar gerai padaryta. Saistomoji sąžinės galia priverčia žmogų daryti tai, ką jam sąžinė nurodo kaip darytina, ir vengti to, ką jam sąžinė nurodo kaip vengtina.

Sąžinė apskritai nenustatinėja dorinių dėsnių ir jų apskritai netyrinėja: ji tik kiekvienu atskiru veikimo atsitikimu daro bendro dorinio dėsnio pritaikymą pastangoms to žmogaus, kuris turi veikti arba yra jau veiksmą atlikęs.

Tokiu būdu sąžinės balse sueina du objektyviniai bei subjektyviniai momentai: 1) bendras visiems privalomas dorinis dėsnis, kuris remiasi protingąja žmogaus prigimtimi, ir 2) šito dėsnio pritaikymas atskiram veikimo atvejui, remiantis veikiančio žmogaus nusimanymu.

Bet čia pat glūdi galimybė sąžinės balsui suklysti. Žmogus gali klaidingai suprasti bendrą dorinį dėsnį, ir tuomet jo pritaikymas turės būti klaidingas. Antra vertus, žmogus gali klaidingai pritaikyti bendrąjį dorinį dėsnį, nors šitas dėsnis ir būtų jo teisingai suprastas. Iš čia gauname naują sąžinės suskirstymą į teisingąją ir klaidingąją. Jei kas klauso klaidingojo sąžinės balso įsitikinęs, jog šitas balsas teisingai sprendžia, elgiasi dorai, nors įvyksta objektyvinė, arba materialinė, klaida. Bet jei kas tokiam sąžinės balsui nepalinksta, tai objektyvinės klaidos neįvyksta, bet užtat įvyksta subjektyvinis, arba formalinis, nusidėjimas. Sąžinės balsas turi nelygios saistomosios reikšmės pagal tai, koks yra jos tikrumo laipsnis: daugiausia saistomosios galios turi tvirtai įsitikinusi sąžinė, mažiau — patikimoji (probabilis), mažiausiai — abejojanti.

Pedagogikos atžvilgiu turi ypatingos reikšmės emocinis sąžinės savotiškumas, arba jos pobūdis, t. y. atveikiamasis jos jautrumas dorinio veikimo klausimais. Šituo atžvilgiu esama plačiai palaidos, normaliai jautrios ir siaurai skrupulingos sąžinės. Plačiai palaida yra sąžinė, kuri nesijaučia pakankamai susaistyta doriniu dėsniu ir todėl laiko daug ką leistinu veiksmu be pakankamų objektyvių duomenų. Šitai plačiai palaidai sąžinei priešingybę sudaro skrupulinga sąžinė, kuri jaučiasi per daug susaistyta doriniu dėsniu ir daug ką laiko neleistinais dalykais be pakankamų objektyvinių pagrindų. Normaliai jautri sąžinė sugeba lengvai atskirti objektyviai leistinus nuo objektyviai neleistinų dalykų ir tik šita normaliai jautri sąžinė tegalima laikyti pavyzdinga.

Visuomet sąžinės branduolį sudaro vertinamasis sprendimas, kuris pareina ne nuo jausmo, bet nuo proto. Bet iš kitos pusės negalima neigti sąžinės sąryšio su doriniu jausmu. Su jo pagalba sąžinės sprendimas pasidaro labiau intuityvinis. Tokiu atveju dorinis jausmas yra ne kas kita, kaip savaimingas žmogaus atveikimas į dorinį klau-

simą, atveikimas, kuris remiasi žmogaus pasąmonėje glūdinčiu ilgu doriniu žmogaus patyrimu.

Taigi savo pirmutine kilme sąžinė pareina nuo proto ir patyrimo būvyje ankštai susiglaudžia su doriniu jausmu. Sąžinė yra protingo bei laisvo žmogiškojo asmens padaras ir išsivysto sykiu su visos jo asmenybės išsivystymu. Sudarydama ne individualybės, bet asmenybės sudedamąją dalį, sąžinė yra žmogui ne įgimta, bet įgyta vertybė. Įgimta tėra vien galimybė sąžinę turėti bei tobulinti.

Šito fakto konstatavimas turi principialios reikšmės pedagogikos teorijai ir praktikai, nes tai reiškia, jog sąžinė gali ir privalo būti sistemingai auklėjama bendroje ugdymo sistemoje.

Suglaudus tai, kas buvo pasakyta apie sąžinės esmę bei savybes, gausime šitokią tikslią sąžinės aptartį: s ą ž i n ė yra pastovus bei sąmoningas žmogaus proto nusiteikimas vertinamai spręsti su saistomąja galia apie nuosavą žmogaus elgseną, įspėjant jį apie sumanytąjį veiksmą arba teisiant įvykdytąjį, kaipo gerą arba blogą.

Iš čia lengva sudaryti sąžinės idealą, kuris turėtų būti vykdomas ugdomajame veikime auklėjimo priemonėmis. Pirma, sąžinės reikalui yra svarbus kuo didžiausias proto išlavinimas. Antra, proto išlavinimas sąžinės atžvilgiu privalo pasireikšti praktinėje dorinio veikimo srityje ypatybe, vadinama praktine išmintimi. Trečia, sąžinė privalo, kiek galint savo laiku, įspėti žmogų apie sumanytojo veiksmo gerumą ar blogumą ir teisti dėl įvykdytojo veiksmo kokybių. Ketvirta, sąžinės balsas privalo turėti kuo daugiausia saistomosios galios žmogui, kuris sprendžia apie savo veiksmus. Penkta, privalu nustatyti sutartinė tarp sąžinės vertinamojo spręsmo ir dorinio jausmo ir tuo pačiu sustiprinti vienas antru. Šešta, privalu sąžinę apsaugoti nuo per plataus palaidumo ir nuo per siauro skrupulingumo, kad ji galėtų tapti normaliai jautri. Trumpai tariant, ideali bus sąžinė, kuri turi pilnai sąmoningą dorinio dėsnio supratimą, sugeba išmintingai pritaikyti šitą dėsnį konkrečiam atvejui, yra visuomet pakankamai iškalbinga, pasireiškia visuomet su tinkamai saistomąja galia, harmoningai sutaria su doriniu jausmu ir pasižymi normaliu jautrumu visomis gyvenimo aplinkybėmis.

*b. Sąžinės auklėjimas.* — a) P r i e m o n ė s d i d i n t i d o r i n į s ą ž i n ė s s ą m o n i n g u m ą. Kadangi protas yra toji galia, į kurią sąžinė yra įleidusi savo giliausias šaknis, tai yra aišku, jog auklėjant sąžinę pirmutinis uždavinys yra tinkamai lavinti protą dorinių sprendimų srityje. Šitam reikalui privalo tarnauti doriniai pamokymai.

Sąžinės esmė reikalauja doriniais pamokymais pakreipti dėmesį visų pirma į du siektinus dalykus. Tai, pirma, aiški dorinių principų

sąmonė, antra, išmintingas šitų principų taikymas atskiriems gyvenimo bei veikimo atsitikimams. Šitie du dalykai yra taip svarbūs sąžinės klausimais todėl, kad kiekvienas sąžinės aktas iš esmės yra protavimas, kuris gali būti suimtas į silogizmą, kur didžiąją prielaidą sudarys dorinio principo konstatavimas, o mažąją — atskiro veiksmo kvalifikavimas, arba aptarimas taip, jog gaunama išvada ir bus ne kas kita, kaip sąžinės balsas.

Kai veiksmas yra jau padarytas, sąžinės balsas pasireiškia panašiu protavimu, kuris tik yra taikomas ne projektuojamam, bet jau įvykusiam veiksmui. Panašiam protavimui svarbu įsigyti tris kokybes. Dorinis dėsnis, arba principas, privalo būti įsisąmonintas didžiausiu įsitikinimo arba įsitikrinimo laipsniu. Tam reikalui dera auklėtiniuose išdirbti kuo didžiausią sąmoningumą dorinių dėsnių konstatavime, ypač pagal savarankiškojo veiklumo principą. Antra, svarbu, kad prieš kiekvieną veiksmą, žmogus sugebėtų atsiklausti savo sąžinės balso ir net plačiau apsvarstyti veikimo motyvus ir tuo pačiu nusistatytų sau aiškią prievolę veiksmą apsvarstyti atlikti ar nuo veiksmo susilaikyti. Pagaliau, trečia, svarbu po kiekvieno veiksmo apsimąstyti, ar veiksmas tinkamai atliktas ar veiksmą galima buvo arba net reikėjo atlikti.

Taigi sąžinės auklėjimo atžvilgiu vertinamąjį proto sprendimą privalu lavinti ypač trijuose dalykuose : 1) sąmoningas bei savarankiškas dorinio dėsnio konstatavimas, 2) išmintigas motyvų apsvarstymas prieš pradedant veikti ir 3) objektyvus bei kritiškas savo atlikto veiksmo kontroliavimas. Žodžiu tariant, dorinio dėsnio atžvilgiu pridera lavinti auklėtinių principialumą, išmintingumą ir autokritiką (savikritiką).

b) Priemonės didinti saistomąją sąžinės galią. Doriniai pamokymai lavina intelektualinę, arba protinę, sąžinės pusę, kitaip tariant, doros sąmonę. Bet šalia doros sąmonės svarbu įsigyti doros galią t. y. suteikti sąžinei tikrai saistomosios galios. Negalima neigti, jog juo dorinis susipratimas yra didesnis, juo didesnė yra ir saistomoji sąžinės galia. Tačiau teorinis susipratimas nėra vienintelis veiksnys, kuris didina saistomąją sąžinės galią. Iš šitų veiksnių tenka visų pirma paminėti įpratimą veikti doriniu būdu. Sąžinės saistomoji galia ypač yra ryški tuose doriniuose veiksmuose, kurie mums yra tapę įpročiu.

Taigi labai svarbu yra pratinti auklėtinius veikti dorai jiems dar negalint turėti aiškaus dorinio susipratimo, nes pratinimas veikti doriniu būdu su sugestyvine įtaiga, jog privalu veikti būtent tokiu būdu, bet ne kitaip, yra viena iš svarbesnių priemonių saistomajai sąžinės galiai ugdyti.

*g. Sąžinės balsas ir dorinis jausmas.* — Šalia įpratimo dorai veikti, saistomąją sąžinės galią didina ir doriniai bei religiniai jausmai. Paprastai tarp sąžinės ir dorinio jausmo susidaro tam tikra sutartinė, kadangi sąžinė turi reikšmės dorinių jausmų išsivystymui ir atvirkščiai: doriniai jausmai turi reikšmės sąžinės išsivystymui. Todėl tenka auklėti sąžinę tam tikrų jausmų sužadinimu bei kultivavimu. Savaime suprantama, jog religinių jausmų auklėjimas dar daugiau turi reikšmės sąžinės saistomajai galiai ugdyti, kadangi jų dorinė reikšmė dar didesnė negu paprastų humanitarinių jausmų.

Tarp atskirų uždavinių sąžinės auklėjime tenka dar iškelti reikalavimą, kad sąžinė būtų išauklėta normaliai jautri. Norint tai pasiekti, dera rūpintis, kad tarp vertinamojo sąžinės sprendimo ir dorinio jausmo susidarytų tam tikras atitinkamas sutarimas. O šitas sutarimas yra individualus dalykas, kuris kiekvienu atskiru atveju gali pareikalauti auklėjimo priemonių individualizavimo. Sąžinės auklėjimas kaip tik reikalauja ypatingo atsižvelgimo į individualizacijos principą.

Šalia jau paminėtų priemonių sąžinei auklėti esama dar vienos, turinčios reikšmę ne tik šitam reikalui, bet ir visam doriniam auklėjimui. Tai dorinis pavyzdys. Pastarasis beveik visais atvejais stipriau veikia dorinę auklėtinio sąmonę negu doriniai pamokymai, patenkantys į moralizavimo toną. Todėl lotyniškas aforizmas visai teisingai teigia, kad žodžiai sujudina, o pavyzdžiai pagauna (*verba movent, exempla trahunt*).

Dorinis pavyzdys, pvz., žymesnių žmonių gyvenimo bei veikimo aprašyme arba šventųjų gyvenime, veikia visą žmogų: vertinamąjį jo proto sprendimą, jo valios pasiryžimą ir jo dorinį jausmą. Jis stiprina būdą, auklėja sąžinę ir moko rasti laimės, pasekant tuos dvasios galiūnus, kurie nuolatinėje gyvenimo kovoje ir nenutrūkstamoje kančių grandinėje sugebėjo būti laimingi.

### 4. Auklėjimas sugebėjimo būti laimingam

*a. Tikro laimingumo supratimas.* — Turėti galutinį gyvenimo tikslą, kuris atitinka protingą žmogaus prigimtį, turėtų būti žmogui didžiausias dorinio pasitenkinimo arba laimingumo šaltinis. Pagal krikščioniškąją pasaulėžiūrą, galutinis objektyvinis, arba išviršinis, tikslas yra pats Dievas, jam pilnas pasidavimas ir juo pilnas gyvenimas. Bet sykiu tikslas, tik subjektyvinis, arba išvidinis, yra ir tai, kas per galutinįjį tikslą yra pasiekiama, t.y. žmogaus laimingumas, arba pasitenkinimas tąja aukščiausiąja gėrybe, kuria yra pats Dievas.

Tokiu būdu galutinės laimės klausimas yra lengvai ir nuosekliai išsprendžiamas iš principo, arba teoriškai. Prigimtoje gyvenimo tvarkoje galutinysis gyvenimo tikslas principialiai negali būti pasiektas, nors gali ir privalo būti siekiamas su artimesnių gyvenimo tikslų pagalba. Šitie artimesni, arba tarpiniai, gyvenimo tikslai yra iš subjektyvinės pusės — žmogaus galių išvystymas, o iš objektyvinės pusės — pasiekimas tiesos, gėrio ir grožio tvarkos. Šitie artimesni tikslai, tiek subjektyviniai, tiek ir objektyviniai, yra žmogui prigimtosios tvarkos gėrybės, kurių turėjimas suteikia žmogui pasitenkinimo ir todėl irgi šiokio tokio laimingumo. Šitas dorinis džiaugsmingumas, gimstąs vykdant dorinę tvarką, tegali laiduoti žmogaus dorinės nuotaikos lygumą, pastovumą, tvirtumą ir kilnumą, be ko negalimas tasai kad ir netobulas laimingumas, pasiekiamas žemiškojo gyvenimo ribose.

Žmogaus pasitenkinimas doriniu džiaugsmingumu, plaukiančiu iš dorinio tobulinimosi, yra pastovesnis, kadangi žmogus tampa vis nepriklausomesnis nuo gėrybių, kurios nepareina nuo jo tik vieno. Sykiu, einant nuo juslinio pasitenkinimo prie dorinio pasitenkinimo, pastarojo kilnumas kaskart didėja ir jo tikras vertingumas vis auga.

*b. Tvirtas būdas, jautri sąžinė ir dorybių praktikavimas — bendros laimingumo sąlygos.* — Jei tikras laimingumas pareina nuo dorinės tvarkos vykdymo gyvenime, tai bendras dorinis auklėjimas yra ne kas kita, kaip bendras jaunimo ruošimas laimingumui. Tai turi reikšmės tiek bendrojo formalinio, tiek ir specialinio materialinio dorinimo atžvilgiu. Be tvirto būdo pirmas didesnis nepasisekimas gali pavergti žmogų kokiam nusiminimui ir dvasios surūgimui, ir apie jo laimingumą netektų kalbėti. O be jautrios sąžinės žmogus tampa žemesnės prigimties vergas. Tuo pačiu dorinis džiaugsmingumas darosi jam negalimas.

Nemažesnės reikšmės turi laimingumui ir materialinis dorinimas, t.y. auklėjimas atskirų dorybių, turinčių tam tikro turinio. Pvz., nusižeminimo dorybė, lotyniškai vadinama *humilitas*, labai yra svarbi laimingumo klausimui. Nusižeminimas yra dorybė, prieštaraujanti neteisėtai savimeilei, arba ambicijai. Krikščioniškasis nusižeminimas, teikdamas žmogui faktinės nepriklausomybės nuo gyvenimo aplinkybių, gilina dorinį gyvenimą ir sykiu didina dorinio džiaugsmingumo įtampą. Tas pat pasakytina ir apie kitas dorybes.

Bet tai nėra specialios priemonės jaunimui auklėti laimingumo reikalui. Čia gali būti įvairių priemonių pagal tai, kad laimingumo klausimu iš vienos pusės yra reikalingas tinkamas protinis susipratimas, iš antros pusės — deramas protinis nusistatymas gyvenimo praktikoje. Tinkamas protinis susipratimas laimingumo klausimu

gali būti auklėtinių įgytas iš vienos pusės per dorinius pamokymus, iš antros pusės — mažiau ar daugiau savarankiškuoju išsidirbimu pažiūros laimingumo klausimu.

*c. Doriniai pamokymai apie laimingumą.* — Doriniai pamokymai gali turėti įvairių lyčių, pradedant paprastais pasakojimais ir baigiant sistematizavimu dorinių pažiūrų laimingumo klausimu iš pačių auklėtinių pusės. Dažnai vienas ir tas pats pamokymas gali turėti reikšmės įvairiems dorinimo tikslams, pvz., žymesnio žmogaus biografija arba šventojo gyvenimas. Vis dėlto gali būti dorinių pamokymų, kurie tarnauja specialiai vienam kuriam dorinimo tikslui. Dorinis papasakojimas gali tarnauti labiausiai vienam kokiam dorinimo uždaviniui pagal tai, kokia yra pagrindinė dorinio pasakojimo tendencija. Dargi gali būti dorinių pamokymų, specialiai tarnaujančių jaunimui auklėti laimingumo reikalui. Tokiais bus pamokymai apie tikro laimingumo esmę, apie jo sąryšį su doriniu gyvenimu, apie priemones jį pasiekti, apie jam reikalingus pagrindinius dorinius nusiteikimus ir t.t.

Tikro laimingumo pradai šiame žemiškajame gyvenime yra ne kas kita, kaip tam tikri pastovūs doriniai nusiteikimai, kurie yra reikalingi šalia protinio nusimanymo apie tikrąjį žmogaus laimingumą. Šitas pastarasis nusimanymas suteikiamas auklėtiniams doriniais pamokymais. O pastovūs doriniai nusiteikimai, reikalingi laimingumui kaip jo doriniai pradai, išvystomi auklėtiniuose atitinkamomis auklėjimo priemonėmis, pvz., protinimu, įkvėpimu, auklėjamąja įtaiga, arba pavyzdžiu, ir t.t.

*d. Specialieji nusiteikimai auklėtinio laimingumui, ir pedagoginės priemonės jiems siekti.* — Pirmas nusiteikimas, kuris, prasidėdamas fizinėje srityje, pereina į dorinę sritį, yra plačiai suprastas užgrūdinimas. Fizinis užgrūdinimas yra žmogaus organizmo patvarumas darbe ir atsparumas sunkioms gyvenimo aplinkybėms. Su fiziniu užgrūdinimu dažniausiai yra surištas dorinis užgrūdinimas, kuris yra ne kas kita, kaip dorinio nusistatymo patvarumas ir atsparumas sunkioms psichinio gyvenimo sąlygoms. Užgrūdinimui priešingybę sudaro išlepinimas — tiek fizinis, tiek ir dorinis. Išlepinimas daro žmogų priklausomą nuo savo žemesnių užgaidų ir nuo materialinių gyvenimo aplinkybių ir neleidžia žmoguje išsidirbti dviem doriniams nusiteikimams, kuriais yra kantrybė bei tvirtybė. Kantrybė turi savo pagrindą jau fiziniame užgrūdinime, o perėjusi į dorinio gyvemimo sritį, ji virsta tvirtybės dorybe.

Antras dorinis nusiteikimas, artimai surištas su pirmuoju, yra saikumas savo reikalavimuose. Saikumas tegali išsivystyti vien tada,

kai tam tikras fizinis bei dorinis užsigrūdinimas yra jau pasiektas, nes kitaip negali įvykti su reikiamu dvasios tvirtumu atsisakymas nuo reikalavimų, kuriuos kelia arba mūsų juslinė prigimtis, arba mūsų ambicija, arba mūsų proto smalsumas, arba mūsų estetinis jausmo troškimas grožėtis.

Trečias pagrindinis dorinis nusiteikimas, reikalingas laimingumui, yra sugebėjimas statyti dorinį pasitenkinimą aukščiau už bet kurį kitą pasitenkinimą arba pasilinksminimą. Nuo šito sugebėjimo pareina tasai dorinis džiaugsmingumas, kuris suteikia žmogaus gyvenimui bendros dorinės nuotaikos — lygios, pastovios, tvirtos ir niekuo neįveikiamos.

Taigi žmogus, turįs fizinį bei dorinį užgrūdinimą, sudarantį pagrindą kantrybės bei tvirtybės dorybėms, išvidinę nepriklausomybę nuo išviršinių daiktų, gyvenimo aplinkybių bei žmonių, sudarantį pagrindą saikumui reikalavimuose ir sugebėjimą vertinti dorinį pasitenkinimą aukščiau bet kurio kito žemiškojo pasitenkinimo, gali jaustis laimingu visose gyvenimo aplinkybėse, nes jo laimingumas tada pareina nuo jo paties.

*e. Laimingumo koncepcija.* — Klasiška laimingumo aptartis priklauso tam pačiam Boecijui, kuris pateikė klasišką aptartį ir asmens sąvokai. Laimingumu jis pavadino stovį, tobulą visų gėrybių sutelkimu: « Beatitudo est status bonorum omnium congregatione perfectus ». Analizuojant lakoniškąjį Boecijaus pasakymą, gaunamos trys esminės laimingumo žymės: laimingumas yra stovis, kuris, pirma, išskiria bet kurią blogybę, antra, apima visas gėrybes, atitinkančias žmogaus protingą prigimtį, trečia, turi laidų amžinai trukti. Taigi išvystyta laimingumo aptartis gali būti išreikšta šitokiu būdu: l a i m i n g u m a s yra laisvas nuo blogybių, neprarandamas turėjimas visų protingą žmogaus prigimtį atitinkančių gėrybių.

O žmogaus gyvenimo bei veikimo laimingumas gali būti imamas įvairiais atžvilgiais. Visų pirma laimingumas gali būti prigimtasis ir antprigimtinis pagal tai, ar jis atitinka prigimtuosius žmogaus pageidavimus ir pasiekiamas prigimtosiomis priemonėmis, ar išeina iš šitų prigimtųjų ribų. Pilnumo laipsnio atžvilgiu laimingumas gali būti pilnas ir nepilnas, kitaip tariant, tobulas ir netobulas laimingumas. Tiksliai imant dalyką, tik pilnąjį arba tobuląjį, laimingumą galime visai teisėtai vadinti laimingumo vardu. Vis dėlto lygstamuoju būdu galima kalbėti ir apie nepilnąjį, arba netobuląjį, laimingumą, kadangi tokiu atveju nepilnas laimingumas sudaro šalia laimingumo ne atskirą rūšį, bet naują sąvoką.

Įvairūs žmogaus gyvenimo tikslai yra tarp savęs organiškai priklausomi. Atsižvelgiant į artimesnį išvidinį, arba subjektyvinį,

tikslą, kuriuo yra tobulas žmogaus galių išvystymas, laimingumas yra tik tolimesnis tikslas ir todėl palenkia sau artimesnį tikslą kaip savo priemonę. Ir iš tikro žmogaus galių išvystymas yra visuomet priemonė laimingumui siekti.

Atsižvelgiant į artimesnį ir tolimesnį išviršinį, arba objektyvinį, tikslą, žmogaus laimingumas yra ne priemonė, ne sąlyga ir ne tikslas, bet išdava. Realizuodamas tiesą, gėrį ir grožį žinijos, doros ir meno tvarkoje, žmogus įgauna pasitenkinimo, kuris didina jo laimingumą. Todėl artimesnis objektyvinis tikslas taip santykiauja su žmogaus laimingumu, kaip priežastis su išdava. Tai juo labiau privalu pasakyti, imant tolimesnį objektyvinį, arba išviršinį, žmogaus tikslą, kuriuo yra pats Dievas. Pilnas, arba tobulas, žmogaus laimingumas tegali būti pasiektas vien ryšium su tuo galutiniuoju tikslu, kuris yra, kaipo absoliutas, pirmutinis tiesos, gėrio ir grožio šaltinis.

Kalbant apie laimingumą žemiškojo gyvenimo atžvilgiu, reikia konstatuoti faktą, kad tobulas laimingumas šio gyvenimo ribose nėra pasiekiamas. O kadangi įgimtas laimės geismas, visuotinis ir nenugalimas, žmogui tobulo laimingumo reikalauja, tai yra neišvengiama pripažinti, jog galimybė pasiekti tobulą laimingumą žmogui yra rezervuota antprigimtinėje tvarkoje.

Iš šito nesunku jau padaryti išvadą, kad galutinis subjektyvinis žemiškojo gyvenimo tikslas yra pasiruošimas tobulam laimingumui anajame antprigimtiniame gyvenime, kad visi artimesni subjektyviniai tikslai, šiame gyvenime žmogaus siekiami, turi būti palenkti pasakytajam galutiniajam žemiškojo gyvenimo tikslui, kaipo taikomos jam priemonės. Sąlyga, tarnaujanti žmogui pasiruošimu tobulam laimingumui, yra taip pat visuotinė, kaip žmonių įgimtas laimės geismas, ir taip pat visiems prieinama, kaip principialiai visi žmonės yra pašaukti tobulai laimei. Šita sąlyga yra laisvas apsisprendimas pagal doros reikalavimus ir dorinės tvarkos vykdymas visame gyvenimo plote. Tad tik praktikuojant dorybes žemiškajame gyvenime, tegalima pasiekti tobulo laimingumo anapus šito gyvenimo.

Atsižvelgiant į tai, kad iš vienos pusės prigimtajam žmogaus laimingumui būtinos yra dorinės gėrybės ir kad iš antros pusės antprigimtiniam jo laimingumui yra būtinas gyvenimas Dievu, gauname išvadą, kad tinkamai suprastas žmogaus laimingumas jau šitame žemiškajame gyvenime pareina nuo dorinės bei religinės tvarkos vykdymo.

Gyvenimo kovos laimėjimas doros tvarkoje, iš kurio plaukia dorinis žmogaus džiaugsmingumas, svarbus yra dar tuo, kad tik šitoje kovoje už dorinę tvarką galima suprasti tikrą kentėjimo prasmę — to kentėjimo, kuris žmogaus gyvenime yra neišvengiamas jau vien tik todėl, kad šis žemiškas mūsų gyvenimas turi neišven-

giamai pasibaigti materialinės mūsų prigimties suirimu. Doriniame laimingumo supratime kentėjimas ne tik nėra kliūtis gerai suprastam laimingumui, bet dargi tam tikra proga įsigyti dorinių nuopelnų ir tuo pačiu padidinti savo dorinį pasitenkinimą, arba džiaugsmingumą.

Jei iš vienos pusės laimingumas pareina nuo tinkamo jo supratimo, tai iš kitos pusės jis pareina nuo tos išvidinės laisvės, kurią žmogus išsidirba arba iškovoja gėrybes, nesudarančias būtinų sąlygų dorine prasme suprastam laimingumui. Tikrai turtingas žmogus yra ne tas, kuris yra savo gausių materialinių turtų vergas, bet tas, kurio reikalavimai yra mažesni negu jo turtai. Todėl laimingumo atžvilgiu išmintingiausiai elgiasi tas, kuris mažina savo reikalavimus tų gėrybių, kurios nesudaro būtinų sąlygų doriniam džiaugsmingumui. Tai padaro žmogų kaskart laisvesnį nuo savo žemesnės prigimties, gamtos daiktų, žmonių ir aplinkybių prievartos, o tuo pačiu didina dorinį jo vertingumą.

## III SKYRIUS. DORINIMO SĄLYGOS BEI PRIEMONĖS

Sąlyga nėra aktyviai pavartojama tikslui, o priemonė tuo ir skiriasi nuo sąlygos, kad ji yra aktyviai vartojama tikslui pasiekti veikiančiojo žmogaus rankose. Vis dėlto sąlyga nėra tikslui abejinga aplinkybė: ji kaip tik yra aplinkybė, kuri turi realios reikšmės tikslo siekiant, bet šita reikšmė nėra aktyvaus pobūdžio. Užtat priemonė turi jau aktyvios reikšmės siekiamajam tikslui, nors ir nėra dėl to vykdomoji veiksmo priežastis.

### 1. Dorinimo sąlygos

Bendra bei būtina dorinimo sąlyga yra tam tikras auklėtojo ir auklėtinio santykiavimas. Pedagogas negali savo auklėtiniams perteikti arba net juose išvystyti to, ko jis pats savyje neturi bent tam tikru laipsniu, todėl būtina dorinimui sąlyga iš auklėtojo pusės yra dorinis autoritetingumas, atremtas į dorinį jo vertingumą. Šita sąlyga yra dorinimui išviršinė ta prasme, kad ji pareina auklėtiniui iš viršaus, t. y. iš auklėtojo. Ją iš auklėtinio pusės atitinka išvidinė sąlyga, koreliatyvi su pirmąja. Tai yra auklėtinio pagarba auklėtojui ir pasitikėjimas jo doriniu autoritetu. Šitų dviejų koreliatyvinių sąlygų — išviršinės bei išvidinės — tačiau nepakanka dar doriniam auklėjimui. Auklėtojas ir auklėtinis turi dar sueiti į dorinį santykiavimą, t.y. dorinį bendravimą. Čia randa pritaikymo bendras interpersonalinės, arba tarpasmeninės, difuzijos psichologinis dėsnis, pagal kurį asmenybių apraiškos asimiliuojamos savitar-

pinėje asmenų įtakoje. Taigi bendriausia dorinimo sąlyga, t.y. auklėtojo santykiavimas su auklėtiniu, apima tris atskiras specialesnes sąlygas: 1) dorinį auklėtojo autoritetingumą, 2) auklėtojo pagarbą bei pasitikėjimą auklėtoju ir 3) dorinį auklėtojo bendravimą su auklėtiniu.

*a. Auklėtojo dorinis autoritetingumas.* — Daroma yra skirtumas tarp objektyvinio ir subjektyvinio autoriteto. Objektyvinis autoritetas pareina nuo pareigų, kuriomis žmogus yra įgaliotas iš viršaus. O subjektyvinis autoritetas pareina nuo nuosavos žmogaus asmenybės. Autoritetas sėkmingiausiai pasireiškia, kai objektyvinis ir subjektyvinis, arba išviršinis ir išvidinis, autoritetas sutampa sykiu viename asmenyje. Kadangi dorinis auklėtojo autoritetas yra būtina sąlyga dorinimui apskritai, tai auklėtojas turi profesinę prievolę įsigyti dorinio asmeninio autoritetingumo auklėtinio akyse.

Štai keletas svarbiausių principų, kurie tvarko naudojimąsi autoriteto teise ir autoriteto prievolės vykdymą:

*I-as principas*: Auklėtojas privalo sąmoningai, nuosekliai ir taktiškai stengtis įsigyti autoritetą auklėtinio akyse.

*II-as principas*: Auklėtojas privalo pradėti reikštis savo autoritetu kuo jauniausiame auklėtinio amžiuje.

*III-ias principas*: Auklėtinio brendimo vyksme auklėtojas privalo nuosekliai eiti nuo išviršinio padėties autoritetingumo prie išvidinio savo asmens autoritetingumo.

Individualizacijos principas reikalauja, kad dorinimo sąlygos bei priemonės būtų individualizuojamos sulig tuo, kaip kinta dorinės auklėtinio ypatybės. Autoriteto klausimą privalu irgi tinkamai suprasti, kad auklėtinio išsivystymas reikalauja sulig savo vyksmu keisti autoriteto pagrindą, motyvus, reiškimosi lytis ir t.t. Faktiškai šitas reikalavimas yra atskiras pritaikymas bendro reikalavimo, kad dorinimas nuosekliai eitų nuo auklėjimo iš auklėtojo pusės prie auklėjimosi iš auklėtinio pusės.

*IV-as principas*: Asmeninis auklėtojo autoritetingumas privalo būti pagrįstas tvirtu paties auklėtojo nusistatymu gerbti savo gyvenime bei veikime dorinio dėsnio autoritetą.

*V-as principas*: Autoritetingas auklėtojo pasireiškimas privalo būti rimtas, drąsus ir įteigiąs klusnumą auklėtojui.

*VI-as principas*: Auklėtojui nevalia niekados pavartoti savo autoriteto blogam. Blogas autoriteto pavartojimas gali būti įvairus: auklėtojas gali, pvz., autoritetingai pareikalauti iš savo auklėtinio to, kas yra nedora. Tuo pačiu jis griauna pagrindą, kuriuo remiasi išvidinis asmeninis jo autoritetingumas. Auklėtojas gali pareikalauti iš auklėtinio to, ko jis neturi teisės reikalauti, nors reikalaujamas

dalykas ir nėra pats nedoras. Pagaliau auklėtojas gali autoritetingai pareikalauti iš auklėtinio, kas yra dora ir kas priklauso jo kompetencijai, bet ko jis nepajėgia įvykdyti savo moralinėmis pajėgomis. Neįvykdytas vieną kartą reikalavimas sudaro blogą precedentą ta prasme, kad auklėtiniai įpranta nerimtai skaitytis su autoritetingais auklėtojo pareiškimais.

*b. Auklėtinio pagarba bei pasitikėjimas.* — Autoritetingumas ir pagarba yra dvi dorinimo sąlygos, atitinkančios viena antrą koreliatyviniu būdu ir esančios tarp savęs priežastingame sąryšyje, kadangi be auklėtojo autoritetingumo negali būti iš auklėtinių pusės tinkamos pagarbos. Doras auklėtojas turi prievolę laimėti šitą pagarbą savo auklėtinių širdyse, nes pagarba iš auklėtinių pusės yra būtina sąlyga dorinimui. Pagarba didina klusnumą, palengvina jo vykdymą ir paspalvina dorine nuotaika visą auklėjamąjį darbą. Bet jei auklėtojas savo nusistatymu, veikimu ir pasielgimais pateikia medžiagos jaunimo palinkimui niekinti, dorinimo darbas pasidaro beveik negalimas.

Pagarbos prigimtis turi kisti sulig tuo, kaip auklėtinis eina vis gilyn doriniame brendime. Jaunesniame amžiuje auklėtinio pagarba yra pagrįsta faktiniu atstumu, kurio esama tarp didelio suaugusio ir mažo nesuaugusio žmogaus. Vyresniame amžiuje auklėtinių pagarba faktiškai yra pagrįsta tuo, kiek auklėtojas yra idealinis aukštesnių principų reiškėjas.

Su pagarba reikalaujamas yra sykiu iš auklėtinių pusės tam tikras pasitikėjimas, kuris yra jei ne būtina, tai bent labai pageidaujama dorinimo sąlyga. Sugebėjimas apsieiti su vaikais rimtai ir tikrai žmogiškai bene bus toji tikro pasitikėjimo paslaptis.

*c. Auklėtojo ir auklėtinio dorinis bendravimas.* — Pasitikėjimas yra auklėtinio kokybė, kuri tiesioginiu būdu veda prie trečios pagrindinės dorinimo sąlygos, būtent prie dorinio bendravimo tarp auklėtojo ir auklėtinio. Kai iš vienos pusės auklėtojas yra įgijęs autoritetingumo auklėtinio akyse ir kai iš antros pusės auklėtiniai reiškia savo auklėtojui pagarbą bei pasitikėjimą, telieka auklėtojui ir auklėtiniui sueiti į faktinįjį dorinį bendravimą, kad galėtų įvykti toji dorinė difuzija, apie kurią pradžioje buvo kalbėta. Dorinimas negali būti apribotas vien doriniais pamokymais ir drausmės reikalavimais. Reikia, kad doriniai pamokymai būtų paremti paties auklėtojo doriniu gyvenimu ir kad auklėtiniai galėtų įsitikrinti, kad auklėtojo skelbiami principai yra ne tik jiems peršami, bet ir vykdomi asmeniniame auklėtojo gyvenime.

## 2. Dorinimo priemonės

Iš savo prigimties dorinimas yra išvystomoji pareiga, kuri toliau yra skirstoma į skatinimą ir drausminimą. Skatinimas ir drausminimas savo ruožtu susiskirsto atskiromis pareigomis. Skatinimas įvyksta pratinimu, pamokymu ir įkvėpimu. Pratinimu sudaromas geras įprotis; pamokymu įprotis racionaliai pamatuojamas ir sąmoningai auklėtinio pasisavinamas; pagaliau įkvėpimu įprotis daromas patikimu būsimajam laikui. Drausminimas įvyksta priežiūra, numatomąja drausme ir baudžiamąja drausme. Priežiūra reikalauja iš auklėtinio atlikti tai, kas yra jam darytina. Numatomoji drausmė nurodo auklėtiniui, kokios bus pasekmės, jei jis neatliks to, kas yra darytina, arba darys tai, kas yra vengtina. Baudžiamoji drausmė reaguoja į jau įvykusius auklėtinio pasielgimus, kai juose esama apsileidimo arba tiesioginio nusidėjimo.

Iš šešių dorinimo priemonių kategorijų kai kurios buvo jau nagrinėjamos, svarstant įvairias aplinkybes. Tokiu būdu palyginti nauji klausimai bus pratinimas, įkvėpimas ir priežiūra.

*a. Pratinimas.* — Pratinimas, suprantamas kaip dorinimo priemonė, gali būti imamas dvejopu atžvilgiu, būtent: kaipo auklėtojo veiksmas, kuriuo auklėtinis yra pratinamas prie ko nors, ir kaipo paties auklėtinio veiksmas, kuriuo jis papranta ką nors daryti. Dorinimo atžvilgiu pats įprotis, kaipo pastovus nusiteikimas, yra auklėjamasis tikslas, o ir auklėtojo pratinimas, ir auklėtinio pratinimasis yra priemonės tikslui pasiekti. Tvirtas įprotis tesusidaro vien tada, kai pratinimo bei pratinimosi priemonės solidariai sutaria tarp savęs, bet ne neutralizuojasi priešinga pakraipa.

Du pagrindiniai veiksniai, kuriais auklėtinis yra pratinamas dorinio auklėjimo dalykuose, yra iš vienos pusės auklėtinio gyvenimo bei veikimo tvarkymas, o iš kitos pusės įsakinėjimas auklėtiniui tvarkos taisyklių laikytis savo gyvenime bei veikime. Auklėtinis, kurio auklėjime nebuvo laikomasi tvarkos ir kuriam nebuvo davinėta įsakymų, negali būti gerai išauklėtas ne tik išviršiniu, bet ir išvidiniu doriniu būdu.

Tvarka yra dorinamasis veiksnys ta prasme, kad ji reikalauja iš žmogaus tam tikro susivaldymo ir nusilenkimo tam tikroms objektyvinėms taisyklėms, formuluojančioms iš vienos pusės prigimties pastovų tikslingumą, o iš kitos pusės tą harmoningą pirmavaizdį, kuris prigimčiai yra idealu.

Iš pat pradžios ne auklėtinis, bet auklėtojas įneša tvarkingumą į auklėtinio gyvenimą. Bet brendimo vyksmas ir čia, kaip ir kitose

ugdymo srityse, reikalauja, kad būtų nuosekliai einama nuo auklėjimo prie auklėjimosi. Auklėtinis turi eiti čia nuo faktinio tvarkingo gyvenimo prie sąmoningo tvarkymosi.

Aišku savaime, kad nustatytąją tvarką auklėtojas turi auklėtiniui įsakyti išpildyti. Bet ir čia reikia nepamiršti, kad dorinime galutinai yra svarbus toks auklėtinio nusistatymas, kuriame jo valia laisvu apsisprendimu būtų jam pačiam dorinių įsakymų davėja. Todėl sulig doriniu auklėtinio brendimu turi įsakinėjime vis daugiau reikštis trys funkcijos: 1) turi vis labiau didėti įsakinėjimo ekonomija; 2) įsakinėjimo objektas turi vis labiau plisti ir 3) įsakinėjimo griežtumas turi kaskart mažėti.

Paprastas savarankiško veiklumo principas reikalauja, kad auklėtiniui niekuomet nebūtų įsakoma tai, ką jis pats be įsakymo gali padaryti laisva iniciatyva ir nuosavu pasiryžimu. Tas pats savarankiško veikimo principas reikalauja, kad nebūtų daroma įsakymo ten, kur pakanka paprasto patarimo. Atitinkamai yra pageidaujama įsakinėjimo ekonomija ir išraiškos atžvilgiu. Trumpas, aiškus, neišeinąs iš būtinų ribų, faktiškai išpildomas, — štai įsakymo teigiamosios kokybės, įsakinėjimo ekonomijos reikalaujamos.

Toliau buvo pasakyta, kad įsakinėjimo objektas turi vis labiau plisti. Kur auklėtinio valia ir protas nėra pakankamai išvystyti, įsakoma ne vienas bendras principas, bet konkretus šito principo pritaikymas. Vaizdumo principas, privalomas protinimui, randa pritaikymo ir dorinimo srityje, reikalaujant įsakinėjime eiti nuosekliai nuo konkrečių pritaikymų prie abstrakčių principų. Tokiu būdu įsakinėjimo objektai kaskart darosi platesni.

Pagaliau, įsakinėjimo objektui plintant, įsakinėjimo griežtumas mažėja. Todėl laikytis bendrų principų ne tiek įsakoma, kiek įteigiama, pageidaujama, patariama. Laikytis konkrečios tvarkos galima reikalauti visai realiu įsakymu, o laikytis dorinės tvarkos apskritai galima reikalauti labai platonišku būdu, nors pastarasis reikalavimas principialiai turi daug daugiau reikšmės negu pirmasis, nes pareina nuo laisvos valios apsisprendimo.

Patarimas, paliekąs auklėtiniui laisvę pasielgti taip ar kitaip, faktiškai nėra jau įsakinėjimas. Įsakinėjimas turi pereiti galų gale į patarinėjimą. Patarinėjimas įeina jau į dorinio įkvėpimo priemones. Patarinėjimo menas turi ne mažiau reikšmės dorinimo dalykuose, kaip įsakinėjimo taktika.

*b. Įkvėpimas.* — Dorinis įkvėpimas skiriasi nuo pratinimo tuo, kad nekelia auklėtiniui jokių griežtų reikalavimų, kurių pildymas turėtų auklėtiniui pratinamosios reikšmės. Jis skiriasi nuo pamokymo tuo, kad yra ne tiek protinio, kiek sugestyvinio arba net

intuityvinio pobūdžio. Be to, dorinis įkvėpimas, atsisakąs nuo griežtų reikalavimų ir autoritetingų pamokymų, pereina labiau į grynai žmogiškąjį ir net draugiškąjį auklėtojo ir auklėtinio bendravimą. Dvi pagrindinės dorinio įkvėpimo auklėtiniui priemonės yra auklėtojo patarimas ir jo pavyzdys.

Patarimas yra siekiamoji įsakinėjimo riba. Pavyzdys semia savo reikšmę iš sugestyvinės vaizdumo prigimties. Kiekvienas pavyzdys jau savo konkrečia išvaizda palieka auklėtinio sieloje mažiau ar daugiau ryškų vaidinį, kuris turi visuomet atitinkamos judinamosios galios. Atsižvelgdamas į jaunimo ir ypač vaikų palinkimą pamėgdžioti vyresniuosius, auklėtojas turi tiesioginės prievolės ne tik pašalinti iš auklėtinio akivaizdos blogus pavyzdžius, bet ir pateikti jam gerųjų pavyzdžių tiek savo pasielgimais, tiek ir paakinimais į kitų žmonių gerus pasielgimus. Pastarajam tikslui gali tarnauti didžiųjų žmonių biografijos ir šventųjų gyvenimai.

Viena iš pagrindinių gero pavyzdžio savybių yra tiesumas. Auklėtojo netiesumas, leidžiąs jam elgtis auklėtinių akyse vienaip, o savo privatiniame gyvenime kitaip, kompromituoja auklėtinių akyse ne tik patį auklėtoją, bet ir tą gerą principą, kurį jis viešai skelbia.

Bet iš kitos pusės kartais gera yra išmintingumo ribose sumažinti auklėtinių dorinius reikalavimus, keliamus savo auklėtojams. Doriniams reikalavimams esant per dideliems, atsiranda pavojus, kad auklėtiniai ims piktintis savo auklėtojais net dėl mažmožių ir sykiu jaustis apviltais. Apskritai, jaunimui brėstant, auklėtojas turi įkvėpti auklėtiniams didžiųjų pavyzdžių meilę ne savo asmenyje, bet kitų žmonių asmenyse.

*c. Priežiūra.* — Auklėjamoji priežiūra yra auklėtojo susirūpinimas fiziniu bei dvasiniu auklėtinio saugumu ir jo sugebėjimu pergalėti jo išsivystyme sutinkamas kliūtis. Galima kalbėti apie neigiamąją ir teigiamąją priežiūrą. Pirmoji neigiamuoju būdu padidina fizinį bei dvasinį auklėtinio saugumą, o antroji teigiamuoju būdu padeda auklėtiniui nugalėti kliūtis, ateinančias auklėtiniui iš viršaus ir iš vidaus.

Auklėjamoji priežiūra ypač yra reikalinga auklėtinio augimo laikotarpiu. Vis dėlto tokia ar kitokia auklėtojo priežiūra yra reikalinga visą laiką, kol auklėtinis nėra pasiekęs pilno subrendimo ir sugebėjimo sąmoningai apsispręsti. Išmintingumo stoka, prigimties netobulumas, kenksmingos įtakos ir brendimo krizė — štai faktai, kurie ne tik pateisina auklėjamosios priežiūros reikalą, bet dargi uždeda auklėtojui prievolę jąja susirūpinti auklėtinio ugdyme.

Geriausia auklėjamoji priežiūra yra ta, kuri pati nejučiomis susidaro, auklėtojui laisvai bendraujant su auklėtiniais. Priežiūros

natūralumas yra pagrindinė geros priežiūros savybė. Tačiau auklėjamoji priežiūra ne visuomet gali būti įglausta į auklėtojo bendravimą su auklėtiniu. Tokiais atvejais ji turi būti kuo mažiausiai ryški bei įkyri auklėtiniams. Tuomet irgi gera yra mažinti priežiūros reikalą, žadinant auklėtinių kuo didžiausią atsakomybės jausmą.

Užtat, atvirkščiai, auklėjamosios priežiūros reikalas auga sulig tuo, kaip pas auklėtinį mažėja atsakomybės jausmas, o didėja priešingų auklėjimui veiksnių skaičius.

Antras ne mažiau svarbus dalykas priežiūros klausime yra sugebėjimas matuoti priežiūros reikalą pagal būdą, pobūdį, aplinką, atsakomybės jausmą, valios tvirtumą, susipratimą ir pagal daugelį kitų aplinkybių. Bet ir čia, kaip ir kituose auklėjimo klausimuose, privalu išlaikyti nuoseklus perėjimas nuo auklėjimo prie auklėjimosi. Auklėtojo priežiūra nuosekliai turi vesti prie to, kad auklėtinis įprastų būti pats savo gyvenimo bei veikimo prižiūrėtoju.

*d. Numatomoji ir baudžiamoji drausmė.* — Drausmėje, arba disciplinoje, esama dviejų skirtingų laispnių. Vienas, ankstyvesnis, vadinamas numatomuoju, arba preventyviniu, o antras, vėlyvesnis, baudžiamuoju, arba represyviniu. Numatomoji drausmė stengiasi neprileisti prie iškrypimo iš tiesaus kelio, o baudžiamoji drausmė visuomet remiasi geriau ar blogiau paslėpta grasme. Baudžiamoji drausmė visuomet remiasi ta ar kita bausmės rūšimi.

Pagrindinis bausmės principas yra tai, kad juo geriau yra sutvarkyta numatomoji drausmė, tuo mažiau esama reikalo griebtis baudžiamosios drausmės priemonių. Antras pagrindinis bausmės principas yra tai, kad sulig auklėtinio brendimu išviršinė drausmė turi virsti išvidine drausme. Tarp kitko šitas principas reikalauja, kad grasmės ir bausmės būdas būtų atitinkamai keičiamas sulig doriniu auklėtinio brendimu, taip kad galutinai paprasta bausmės rūšimi būtų paties auklėtinio sąžinės priekaištas, reikalaująs tokio ar kitokio blogų pasielgimų atitaisymo.

Baudžiamoji drausmė vienu iš pagrindinių savo uždavinių turi auklėtinio ydų atitaisymą. Bet, kalbant apie ydų taisymą, reikia nusimanyti, kad jei šitas taisymas iš vienos pusės neapsieina be baudžiamosios drausmės, tai iš kitos pusės nėr suvedamas tik prie šitos drausmės. Bausme yra labiau įveikiama nusižengimo išdava negu jo priežastis. O tikras auklėtinio taisymas kaip tik reikalauja surasti iškrypimo priežastį ir ją įveikti vadinamosios taisomosios pedagogikos priemonėmis.

Nuoseklus ėjimas prie auklėtinio ydų atitaisymo gali būti toks : privalu, pirma, pažinti auklėtinio ydas bei silpnybes, antra,

ryžtis savo auklėtinio ydas bei silpnybes taisyti, trečia, sužadinti paties auklėtinio norą bei pasiryžimą pasitaisyti.

Auklėtinio ydų bei silpnybių pažinimas įvyksta gerai sutvarkyta auklėjamąja priežiūra. Auklėtojo pasiryžimas teisyti auklėtinio ydas bei silpnybes pareina nuo jo pedagoginio susipratimo ir nuo jo valios tvirtumo. Svarbiausias ir sykiu sunkiausias taisymo momentas yra sužadinimas auklėtinio noro bei pasiryžimo taisytis.

Auklėtiniui neturint pasiryžimo taisytis, auklėtojas privalo išsiaiškinti šito pasiryžimo stokos priežastį. O priežastys gali būti įvairios. Auklėtinis gali nežinoti apie savo ydos buvimą, neturėdamas pakankamai nusimanymo, kas yra gera ir kas bloga. Jo sąžinė gali neturėti pakankamai saistomosios galios, kad ji galėtų vadovauti jo pasielgimams. Toliau auklėtinis, turėdamas net pakankamai jautrią sąžinę, gali nepajėgti savo ydą nugalėti dėl valios silpnumo. Pagaliau auklėtinis, turįs tinkamą nusimanymą, jautrią sąžinę ir tvirtą valią, gali patekti į tokias gyvenimo aplinkybes, kad pagundos ar silpnybės pergalėjimas darosi jam negalimas.

Tai, kas tinka visais atvejais, yra paraginimas priešingą ydai dorybę pažinti, pamilti ir praktikuoti; tai veda visai nuosekliai prie pačios ydos nepakentimo ir kovojimo su jąja. Čia randa pritaikymo bendras principas, skelbiantis, jog skatinimas auklėjime daugiau turi vertės negu drausminimas. Taigi taisymas gali būti vykdomas tiesioginiu būdu kova su yda ar silpnybe, arba netiesioginiu būdu priešingų dorybių auklėjimu.

*e. Dorinimo akstinų — motyvų klausimas.* — Auklėjamasis akstinas yra tasai suteikiamas auklėtiniui motyvas, kuris stumia jį prisitaikyti prie auklėtojo jam keliamų ugdomųjų reikalavimų. Tokie motyvai — akstinai yra, kaip žinome, polinkiai, jausmai ir principai. Kai visos šitos akstinų kategorijos sutaria tarp savęs, auklėtinio nusistatymas pasirodo tvirtas. Joms nesutariant, auklėtinis ima svyruoti ir po tam tikros kovos nusistato pagal stipriausiąjį motyvą arba pagal didesnę motyvų sumą.

Auklėjamųjų motyvų klausimas dažnai yra siaurai suprantamas. Pasitaiko, kad į auklėjimo pagrindą ypačiai dedamas vienas kuris motyvas, nepasižymįs net geromis auklėjamosiomis savybėmis, tik todėl, kad juo auklėtojui lengviau sekasi pasiekti to, ko jis pageidauja. Pvz., vieni pedagogai ima auklėjamuoju akstinu labiausiai atpildą, mažiau ar daugiau pataikaujantį auklėtinio užgaidoms; kiti ima tokiu akstinu bausmę, terorizuojančią auklėtinio jausmus; kiti vėl renkasi auklėjamuoju akstinu lenktyniavimą, raginantį auklėtinio išsivystymą dėl ambicijos jausmų. Pirmuoju atveju gauname pedagoginį eudemonizmą, antruoju — pedagoginį rigorizmą, trečiuoju —

pedagoginį konkurentizmą. Pedagoginis eudemonizmas atpalaiduoja auklėtinio instinktus; rigorizmas neruošia auklėtinio prie laisvo apsisprendimo; pagaliau konkurentizmas išvysto auklėtinio individualistinę ambiciją.

Juo menkesnis auklėtojas yra pedagogas, tuo blogesnį auklėjamąjį akstiną jis vartoja savo ugdomojoje praktikoje, nes juo geresnis yra auklėjamasis akstinas, tuo sunkiau yra jį pritaikyti auklėjimo reikalams. Tikras pedagogas auklėtojas turėtų padėti į savo auklėjimo pagrindą tris normalių akstinų kategorijas, kurias sudaro geri įpročiai, kilnūs jausmai ir idealiniai principai. Genetiniu atžvilgiu įpročiai eina pirmiausia, paskui — jausmai, pagaliau — principai. Vertingumo atžvilgiu pirmiausia eina idealiniai principai, paskui kilnūs jausmai, pagaliau — geri įpročiai. Auklėjime nuosekliai išlaikoma genetinė tvarka sulig tuo, kaip bręsta auklėtinis. Auklėjimesi pageidaujama yra vertingumo tvarka, kad idealiniai principai galėtų vadovauti visą auklėtinio gyvenimą bei veikimą.

## IV SKYRIUS. DORINIMO VEIKSNIAI

*a. Auklėjamojo veiksnio bei veikėjo sąvokos.* — Ugdomuoju veiksniu yra visa tai, kas sąmoningai arba nesąmoningai, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu turi teigiamosios arba neigiamosios veikmės ugdymo objektui, t. y. auklėtiniui. Ugdomieji veiksniai esti pašauktieji ir atsitiktiniai. Pašauktieji iš pačios dalykų eigos turi ugdomosios valdžios ir ugdomųjų prievolių. Tokie ugdymo veiksniai yra šeima, visuomenė arba valstybė, Bažnyčia, mokykla ir pedagogai. Atsitiktiniai ugdymo veiksniai nėra ugdomajam veikimui pašaukti pačia dalykų eiga ir neturi nei ugdomosios valdžios, nei ugdomųjų prievolių. Tokie atsitiktiniai ugdymo veiksniai yra, pvz., socialinė aplinka, visuomenės kultūra, net gamta ir kitos aplinkybės, turinčios kokios nors veikmės ugdymo eigai.

Pašauktuosius ugdymo veiksnius galima skirstyti į pašauktuosius iš prigimties ir pašauktuosius iš profesijos. Pašauktieji iš prigimties yra šeima, visuomenė arba valstybė ir Bažnyčia. Iš profesijos ugdomieji veiksniai yra pedagogai, tiek atskiri, tiek ir suorganizuoti į ugdymo įstaigas.

*b. Šeima, mokykla ir Bažnyčia, kaipo prigimtieji dorinimo veiksniai.* — Asmenys, priklausą prie pašauktųjų ugdymo veiksnių ir sąmoningai varą ugdomąjį darbą, yra ugdymo veikėjai. Taigi pastarieji tesudaro vieną tik dalį pašauktųjų ugdymo veiksnių. Ugdymo veikėjai yra tėvai, pedagoginio personalo nariai ir mokomosios Bažnyčios atstovai.

Joks ugdymo veiksnys negali būti abejingas dorinimo reikalams. Todėl joks pedagogas negali pasilikti neutralus dorinio auklėjimo atžvilgiu. Taigi jam susidaro tiesioginė prievolė rūpintis, kad jo įtaka dorinimui būtų sąmoningai teigiama. Kiekvienas ugdymo veikėjas turi tiesioginę prievolę būti sąmoningai aktyvus dorinimo reikale.

Kitas principas, artimai surištas su pirmuoju, liečia auklėjamųjų įtakų derinimą. Dvi auklėjamosios įtakos, kurios prieštarauja viena antrai, ne tik viena antrą silpnina, bet dargi ardo auklėtinio doros sąmonę ir todėl jį demoralizuoja. Žodžiu tariant, atskirų ugdymo veikėjų auklėjamosios įtakos turi būti solidariai suharmonizuotos.

Iš čia seka išvada, kad dorinimo atžvilgiu privalo būti sąmoningai suderintos visos pašauktųjų ugdymo veiksnių pastangos. Vadinasi, šeima, mokykla ir Bažnyčia privalo solidariai sutarti naujųjų kartų auklėjime. Bet šitie veiksniai tegali solidariai bei harmoningai ir pilnai pasireikšti mokykloje vien tada, kai pati mokykla yra suorganizuota konfesiniais pagrindais. Konfesinė mokykla yra privaloma tikinčiųjų tėvų vaikams ne tik religiniais, bet ir pedagoginiais motyvais.

*c. Tėvai, mokytojai ir kunigai, kaipo pašauktieji iš profesijos dorinimo veikėjai.* — Nuo sėkmingo tėvų pašaukimo pildymo pareina žymia dalimi auklėtinio laimė, visuomenės gerovė bei kultūra, dorinis visuomenės stovis ir paties auklėtinio likimas. O faktiškai pasirodo, kad susirūpinimas šeiminiu pašaukimu nedaug tekreipia savęsp žmonių dėmesį ir nedaug tesužadina susidomėjimo plačioje visuomenėje. Visų pirma inteligentai turėtų sudaryti visuomenėje tvirtų auklėjamųjų įpročių. Jie turėtų suprasti, kad aukštas šeiminis pašaukimas tegali būti tinkamai atliktas vien atitinkamai pasiruošus ir kad juo aukštesnis pašaukimas, tuo didesnė yra prievolė juo sąmoningai pasirūpinti.

Apie krašto kultūrą galima drąsiai spręsti pagal tai, kaip yra vykdomas šeiminis pašaukimas auklėjamuoju atžvilgiu. Kam teko gyventi Rusijoje ir patirti žemą auklėjamąją šeimos įtaką krašto dorovei, tas nesistebi, kad geraširdė ir linkusi net prie aukštųjų idealų didžiulė tauta parodė pasauliui didžiausio sulaukėjimo vaizdą.

Lietuvoje šio reikalo perspektyva šiuo metu (1928 m.) nėra visai raminanti. Trumpai charakterizuojant šeimos padėtį auklėjamuoju atžvilgiu, galima jį pareikšti žodžiais: persilaužimas ir tradicijų stoka. Tradicinė Lietuvos inteligentija, atskilusi nuo tautinio kamieno ir užsidariusi siaurame, vieno luomo sluoksnyje, išsigimsta. O naujoji inteligentų karta, einanti tautinio atgimimo keliais, nėra dar susidariusi jokių tvirtų šeiminių tradicijų, kartais net yra užsikrėtusi blogomis rusų tradicijomis, eidama aukštąjį mokslą ir gy-

vendama ilgiau Rusijoje. Trečias faktas irgi nepalankus teigiamųjų tvirtų šeiminio auklėjimo tradicijų susidarymui yra moters padėties bei nusistatymo persilaužimas. Mūsų laikais moters palinkimas į šeiminį pašaukimą yra žymiai susilpnintas jos ekspansija į platų visuomeninį gyvenimą ir savo dėmesio bei jėgų nukreipimu į emancipacijos reikalą.

Taigi, jei nenorime atsidurti labai liūdno šeiminio gyvenimo aplinkybėse, mūsų inteligentai turi eiti prie sudarymo tvirtų teigiamųjų šeiminio gyvenimo bei auklėjimo tradicijų. O moterys privalo eiti per emancipaciją prie šeiminio pašaukimo tikslesnio supratimo bei sąmoningesnio pildymo. Spauda, paskaitos, specialūs kursai, tam tikros net draugijos turi tarnauti tikram šeiminio gyvenimo bei auklėjimo supratimui ir populiarizavimui ne tik pagrindinių principų, bet ir reikiamų žinių iš šitos srities. Šeimotyros mokslas, kurio dar faktiškai nėra, nors jis ir yra tikrai aktualus, turėtų ištirti įvairius šeimos pagrindus, būtent psichologinius, dorinius, ekonominius, socialinius, visuomeninius, pedagoginius, higieninius, net kulinarinius ir t.t.

Grįžtant prie auklėjamosios tėvų rolės šeimoje, reikia pasakyti, kad dorinis vaikų auklėjimas negali apsieiti be solidarių tėvo ir motinos auklėjamųjų pastangų. Vaikai, išauklėti vien tik tėvo arba vien tik motinos, dažniausiai pasižymi atitinkamomis silpnybėmis. Tėvas turi pasireikšti auklėjime vyriškumu, motina — moteriškumu. Todėl tėvo stoka auklėjime pasireiškia auklėtinyje vyriškųjų savybių susilpnėjimu, o motinos stoka auklėjime — moteriškųjų savybių susilpnėjimu.

Vis dėlto tėvo ir motinos dalys šeiminiame auklėjime nėra lygios. Šeiminiame auklėjime motina yra pirmaeilė auklėjimo veikėja, ir tai yra apsireiškimas to paprasto dėsnio, kad juo mažesnis yra vaikas, juo glaudesnis yra jo fiziologinis, psichologinis ir dorinis sąryšis su motina. Taigi motina daugiau negu tėvas gyvena su vaiku bendrą gyvenimą, geriau už tėvą įsigilina į vaiko reikalus, kuriuos ji atjaučia tiesiog intuityviniu būdu, pagaliau ji sugeba daugiau negu tėvas pateikti jam meilės, triūsdama apie jį su pilnu atsidavimu. Bet būtų motinos žmogiškųjų nuopelnų perdėjimas laikyti visa tai dorybėmis tikra to žodžio prasme.

Jei kam kokia nors dovana duodama iš prigimties, tai iš jo teisinga reikalauti iš šitos dovanos atsiskaityti. Pati dovana nėra dar žmogaus nuopelnas: nuopelnas atsiranda iš dovanos tinkamo pavartojimo. Motinos dovanos turi būti sąmoningai bei tikslingai pavartotos dorinimo tikslams. O tradicinė moteris, kuri dažnai stokojo tinkamo išsilavinimo bei susipratimo, pasižymėjo ne kartą auklėjime per daug aklais motiniškais instinktais. Dabartinė emancipantė sugeba jau

daugiau rezonuoti apie šeiminį gyvenimą, bet praktikoje dažniausiai toliau už tradicinę moterį nenueina, nes kiekvienas emancipacijos vyksmas persilaužimo tarpsniu neleidžia žmogui įsigyti organingo tikslingumo. Vien kai emancipacijos vyksmas bus jau įvykęs faktas ir kai moteris įsigys išsilavinimo bei išsiauklėjimo, atitinkančių aukštai suprastą savo šeiminį pašaukimą, ji sugebės palenkti jai iš prigimties ateinančias motiniškas dovanas aukštiems doriniams tikslams.

Antras pašauktasis dorinimo veiksnys yra mokykla, kur mokytojai yra pašauktieji iš profesijos ugdymo veikėjai.

Mokytojų personalas turi sudaryti vieną kolegiją, vienodai nusistačiusią ir solidariai veikiančią ugdymo darbe. Solidarumo stoka gali pasireikšti dvejopu būdu. Pirma, mokytojai gali stengtis konkuruoti tarp savęs savo įtaka mokiniams. Tokiais atvejais auklėjimas, harmoningai nesuderintas, įneša disharmonijos į auklėtinių sielas. Antra vertus, mokytojai gali sąmoningai diskredituoti vieni kitus mokinių akyse. Tuomet mokinių demoralizavimas yra varomas, galima sakyti, tiesioginiu būdu. Mokytojų kolegijos solidarumas auklėjimo darbe galimas vien tada, jei ji vienodai žiūri į lavinimo bei auklėjimo uždavinius ir draugiškai remia savo pastangas savitarpine pagalba. Norint tai pasiekti, mokyklos turi būti sutvarkytos pagal pasaulėžiūras, ir mokytojų kolegija privalo būti pedagoginio bendradarbiavimo draugija, kurios kiekvienas atskiras narys galėtų naudotis kitų narių patyrimu ir studijomis. Savitarpinis mokytojų solidarumas gali būti pavadintas horizontaliniu, šalia kurio reikia dar skirti vertikalinis solidarumas, privalomas tarp šeimos, mokyklos ir Bažnyčios.

Tiesioginis kontaktas tarp tėvų ir mokytojų yra svarbus įvairiais atžvilgiais. Šitas kontaktas tegali leisti tėvams išsidirbti tikrą nuomonę apie mokyklos ir vedančių ją mokytojų vertę. Esant tiesioginiams santykiams tarp tėvų ir mokytojų, tėvų pažiūros apie mokyklos ir mokytojų vertingumą gali būti teisingesnės, o tai gali duoti jiems galimybės geriau orientuotis tame, ką jiems papasakoja vaikai apie mokyklą ir mokytojus. Apskritai yra labai svarbu palaikyti kontaktą tarp tėvų ir mokytojų, norint išvengti, kad šeima neneutralizuotų mokyklos geros įtakos ir, atvirkščiai, kad mokykla neneutralizuotų šeimos geros įtakos.

Nemažiau svarbu solidūs santykiai tarp mokyklos ir Bažnyčios. Bažnyčiai atstovauja mokyklos gyvenime religijos mokytojas, arba kapelionas. Dėl organingo sąryšio, kurio esama tarp religijos ir doros, kapelionas yra iš savo profesijos auklėtojas daug daugiau, negu bet kuris kitas mokytojas. Jei paprasti mokytojai yra auklėtojai netiesioginiu ir atsitiktiniu būdu, tai kapelionas yra auklėtojas tiesioginiu ir sistemingu būdu. Todėl kapelionas, kuris suprastų savo uždavinį

tik ta prasme, kad jis yra religijos mokytojas ir tiek, — nusidėtų tiesioginiu būdu savo pareigoms.

Taigi kapeliono tiek intelektualinės, tiek dorinės kvalifikacijos privalo būti nepalyginamai aukštesnės negu paprastų mokytojų. Bet čia svarbu priminti vieną dalyką, kuris dorinimo atžvilgiu visiems mokytojams turi lygios reikšmės: «Mokytojas labiau auklėja tuo, kuo jis yra, negu tuo, ką jis žino ir moko» (kard. Langé). Todėl jei dorinio auklėjimo bendras tikslas yra išauklėti mokinių dorinę asmenybę, tai pats mokytojas turi būti visų pirma susipratęs ir tinkamai nusistatęs dorinis asmuo, nes kaip žmogus tegali gimti iš žmogaus, taip asmuo tegali būti kito asmens išauklėtas.

*d. Atsitiktiniai dorinimo veiksniai.* — Savitarpinė draugų įtaka yra labai stiprus ugdomasis veiksnys, nors jis nėra nei pašauktasis, nei sąmoningas. Būdamas atsitiktinis, jis taip pat dažnai turi atsitiktinės pakraipos. Savitarpinė draugų įtaka gali plėtotis ir stiprėti tiek bloga, tiek gera linkme.

Draugiškumo reikalas yra visai prigimtas žmogui, kaipo visuomeninei būtybei. Žmogus, neturėjęs draugų savo gyvenime ir nepažinęs draugiškumo jausmų, nėra pilnutinis žmogus, kadangi jis negali neturėti tam tikrų visuomeninių trūkumų. Todėl auklėtojas privalo auklėti jaunime draugiškumo dorybes. Bet šita prievolė yra surišta su kitomis, būtent auklėtojas privalo rūpintis tinkamų draugų parinkimu savo auklėtiniams, išaiškinti, kas yra gerai suprastas draugiškumas ir patiekti susidraugavimui teigiamųjų objektų, galinčių palenkti draugiškumą į gerą pusę.

Tėvai ir mokytojai turi įteigiamai aiškinti savo auklėtiniams, kad gerai suprastas draugiškumas tėra vien tas, kuris veda į gera, ir kad susidraugavimas turi tikros vertės vien siekdamas kokio nors kilnesnio tikslo. Toliau, renkant savo auklėtinių susidraugavimui tam tikrus objektus, auklėtojas privalo žinoti, kad auklėtinių susidraugavimas nepakenčia jokios stipresnės presijos iš viršaus, kad vadovavimas čia gali būti daromas įkvėpimo, t.y. inspiracijos lytimis ir tik auklėtojui turint pakankamai pasitikėjimo tarp savo auklėtinių.

Iš pradžios draugiškumas yra visai atsitiktinis ir neturi objektyvinio kriterijaus. Brendimo metu jaunimas ypačiai jaučia intymiu pasitikėjimu pagrįsto susidraugavimo reikalą. Subrendimo metu susidraugavimas yra jau remiamas objektyviniais pagrindais ir nėra tiek atsitiktinis, kaip dvi pirmosios susidraugavimo lytys. Faktiškai tai yra nuoseklus perėjimas nuo subjektyvinio draugiškumo prie objektyvinio susidraugavimo.

Kiekvienas iš trijų paminėtų laikotarpių turi tam tikrų pavojų. Vaikų netinkamas susidraugavimas pavojingas yra ypač tuo, kad

vaikai turi stipriausią linkmę į pamėgdžiojimą ir todėl, patekę į nedorų vaikų draugę, lengvai užsikrečia nedorybėmis. Intymus susidraugavimas brendimo metu yra pavojingas palinkimu į idealizavimą arba iškrypimą. Jautrus subjektyvizmas gali čia pagaminti daug nepagrįstos simpatijos arba antipatijos, egzaltuotos meilės arba perdėtos neapykantos, kurios gali turėti neigiamos reikšmės psichiniam auklėtinio išsivystymui.

Jaunimo susidraugavimas objektyviniais lavinimosi bei auklėjimosi tikslais turi irgi tam tikro pavojaus, būtent patekti į nepagrįstą ekskliuzivizmą. Jaunimas dėl savo palinkimo į kiekvieno klausimo išsprendimą nelygstamuoju būdu, be atodairos į realias gyvenimo aplinkybes, dažnai prasilenkia su to tolerantingo universalizmo principais, kurie glūdi krikščioniškosios pasaulėžiūros pagrinde.

Susidraugavimo pakraipa nuo intymios subjektyvinės prie viešos objektyvinės lyties yra nė kiek ne mažiau privaloma ir susidraugavimui tarp vyro ir moters. Bet čia iškyla naujas, būtent seksualinis veiksnys, kuris padaro, kad susidraugavime tarp vyro ir moters visuomet esama mažesnės ar didesnės priešingos linkmės, t.y. nuo viešo objektyvinio susidraugavimo prie intymaus subjektyvinio susidraugavimo. Žodžiu tariant, seksualinis veiksnys iš savo prigimties yra linkęs neutralizuoti gerai suprasto susidraugavimo pakraipą. Taigi tikras susidraugavimas tarp vyro ir moters pasidaro be galo sunkus ir todėl niekados negalima pasitikėti to susidraugavimo pastovumu.

Tad jaunimo gyvenime dviejų lyčių susidraugavimas paprastai tegali įvykti tik labai plačia prasme suprantamas, būtent, kaipo mokslą einančio jaunimo solidarumas ir kaipo dalyvavimas viešose bei objektyvinėse susidraugavimo lytyse. Užtat yra griežtai smerktinas tarp dviejų lyčių bet kuris familiariškumas, kuris nesudaro net teigiamosios apraiškos tarp vienos lyties atstovų. Čia jis ne tik yra netikslingas, bet dargi pataikauja seksualinio veiksnio linkmei.

Trečias svarbus atsitiktinis auklėjimo veiksnys yra visuomeninė aplinka. Interpersonalinė psichologinė difuzija ir sugestyvinė, arba įteigiamoji, visuomeninės aplinkos veikmė padaro tai, kad žmogui yra labai sunku išsilenkti iš nedoros visuomenės įtakos ir išlaikyti gyvenime savo liniją pagal protingus principus. Dar sunkiau šito pasiekti jaunimui, kuris ne visuomet turi aiškų nusimanymą apie tikrai racionalius principus ir jų išmintingą taikymą gyvenimo praktikai. O mūsų laikais visuomeninės aplinkumos nuotaika dabartinės kultūros aplinkybėmis turi savyje daug daugiau neigiamo, negu teigiamo. Laikraščiai, kinas ir apskritai prieinama masėms dailė, apsirengimo ir pasilinksminimų mada, reklama ir t.t. pataikauja

žemesniems žmogaus instinktams ir pasidaro tiesioginio tvirkinimo priemonėmis.

Būtų visai naivu manyti, kad jaunimo izoliavimas nuo nepageidaujamų visuomeninės aplinkos įtakų ir draudimas jam domėtis ir turėti reikalo su neigiamomis visuomeninio gyvenimo apraiškomis yra vienintelės sėkmingos priemonės kovoje su negeistina visuomenės aplinkos įtaka. Bet rigorizmas maža čia gali pagelbėti. Dažniausiai rigoristiniu būdu auklėtas jaunuolis, išsiveržęs iš auklėtojo globos, pasiduoda gyvenime kaip tik į priešingą rigorizmui pusę.

Tas pastovus nusiteikimas, kuris čia iš tikro yra pageidaujamas, yra sąmoningas dorinis žmogaus atsparumas neigiamajai visuomeninės aplinkos įtakai. Kad brėstantis jaunimas galėtų įsigyti tokio atsparumo, jam yra reikalingi trys dalykai: 1) sąmoningas kritiškumas gyvenimo pakraipoje; 2) sugebėjimas auklėtis savarankiškojo veiklumo priemonėmis ir 3) telkimasis į organizuoto gyvenimo lytis su vienodai nusistačiusiais žmonėmis kovai su neigiamąja visuomeninės aplinkos įtaka. Dorinis auklėjimas įvairių dorinių pamokymų priemonėmis turi ne tik suteikti auklėtiniui įsitikrinimų, bet ir įkvėpti kritingo nusistatymo, kad jis galėtų sąmoningai orientuotis naujomis gyvenimo aplinkybėmis. Kai auklėtinis turi jau sąmoningo kritingumo gyvenimo pakraipoje, svarbu, kad jis sugebėtų save auklėti ir valdyti taip, kaip to reikalauja jo įsitikrinimai. Šitam tikslui jis turi sugebėti pasireikšti tokiu doriniu savarankiškuoju veiklumu, koks galėtų jį išvaduoti iš neigiamosios visuomeninės aplinkos įtakos. Pagaliau dorinis išvidinis atsipalaidavimas nuo neigiamosios įtakos, einančios iš visuomeninės aplinkos, pasidaro nelyginant lengvesnis, kai vienodo nusistatymo žmonės sueina krūvon pasireikšti savo nusistatymu prieš neigiamąją visuomeninės aplinkos įtaką.

Iš trijų paminėtų momentų svarbiausias yra antras, būtent sugebėjimas auklėtis savarankiškojo veiklumo priemonėmis. Jeigu šitas sugebėjimas auklėtinio nėra įsigytas, tai nei jo įsitikrinimai, nei geriausios draugijos negalės jo išlaikyti tinkamoje gyvenimo vagoje.

*e. Solidarumo principas dorinimo veiksnių santvarkoje.* — Auklėjimasis yra svarbiausias dorinės pažangos veiksnys, nes be jo pastovi bei nuosekli dorinė pažanga apskritai nėra galima. Taigi dorinis auklėjimas visame savo reiškimosi plote privalo sąmoningai, nuosekliai ir tvirtai vesti auklėtinį prie dorinio auklėjimosi, pagrįsto savarankiškojo veiklumo priemonėmis. Todėl išviršinė drausmė turi virsti išvidine drausme, atremta į auklėtinio sąmoningą ir tvirtą pasiryžimą išlaikyti drausmės taisykles dėl įsitikrinimo, bet ne dėl išviršinės prievartos. Ir taip yra su bet kuriuo dorinio auklėjimo uždaviniu.

Auklėjimu tik pradedamas kelias, kuris faktiškai niekados nesibaigia doriniame žmogaus gyvenime ir kuris turi tris ryškesnius tarpsnius. Šitie tarpsniai yra: 1) auklėjimas, 2) auklėjimasis ir 3) dorinis tobulinimasis tikra to žodžio prasme. Jau auklėtinio brendimo laiku visi trys tarpsniai pasireiškia jo doriniame gyvenime. Brendimo vyksmui einant pirmyn, auklėjimas vis daugiau vietos užleidžia auklėjimuisi. Nuo auklėjimosi nuosekliai einama prie dorinio tobulinimosi, kuris nesibaigia per visą gyvenimą.

## V SKYRIUS. KAI KURIE SPECIALIEJI DORINIMO UŽDAVINIAI

### 1. Auklėjimas tvardymuisi

Tvardymasis yra žmogaus valios uždavinys ir sykiu pasiekimas, kuriuo visos gyvenimo jėgos bei apraiškos yra organingai tvarkomos bei palenkiamos protingiems prigimtiesiems ir antgamtiniams gyvenimo tikslams. Taigi susitvardymas yra aukštesnio dvasinio gyvenimo jėgų išvystymas psichofizinėje žmogaus būtybėje, kad ji pasidarytų visai klusni dvasinio gyvenimo tvarkai, kitaip tariant, kad ji sudvasėtų. Iš šitų aptarčių matyti, kad tvardymosi esmę sudaro žemesnės žmogaus prigimties palenkimas aukštesniajai žmogaus prigimčiai, nusistačiusiai idealiniais motyvais.

Šitas uždavinys tegali būti pasiektas vien tada, kai žmogus turi tvirtą būdą, jautrią sąžinę ir sugeba tvarkyti savo laimės klausimą. Bet savo turiniu tvardymasis priklauso prie specialiosios dorinimo mokslo dalies. O kadangi tvardymosi uždavinys yra labai platus, tai jis gali ir net privalo būti suskirstytas pagal specialesnius objektus.

Bendrieji klausimai, kurie galėtų būti visų pirma ištirti, sprendžiant tvardymosi problemą, paliestų tvardymąsi trimis atžvilgiais, būtent: savarankiškojo veiklumo, auklėjimosi ir ruošimosi į dorinę askezę. Atitinkami atsakymai yra trys pagrindiniai faktai, būtent: 1) kad tvardymasis auklėjime tegali būti sėkmingai siekiamas savarankiškojo veiklumo priemonėmis; 2) kad tvardymasis yra pagrindinė ir nieku nepakeičiama auklėjimo dalis ir 3) kad tvardymasis yra ugdymo laikotarpyje paruošiamasis tarpsnis, einant į rimtą dorinio gyvenimo askezę.

Tvardymosi objektų suskirstymas daromas pagal materialinių instinktų tvardymą, t.y. mitimo instinkto, seksualinio instinkto ir atsilaikymo instinkto. Čia turi patekti persivalgymas bei persigėrimas, lytinis ištvirkimas, baimė, tingumas ir t.t. Toliau siekia tiesioginiai individualistiniai polinkiai, pareiną nuo ekskliuzyvistiniu būdu

nusistačiusios individualybės, kaip, pvz., puikybė, godumas, pyktis, pavydas ir t.t.

## 2. Seksualinis auklėjimas

Seksualinio auklėjimo tikslas nustatomas pagal seksualinio gyvenimo tikslą, o šito pastarojo tikslas yra dvejopas: artimesnis — palaikyti gyvybę prigimtojo pasaulio tvarkoje ir tolimesnis — perkeisti materialinius, arba fiziologinius, gyvenimo santykius psichologiniais, arba dvasiniais.

Ugdomoji vertybė etikos atžvilgiu yra dorybė. Taigi dorybė, kitaip tariant, pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, atitinkąs seksualinio gyvenimo tikslą, yra skaistybė, kurios du laipsniai atitinka artimesnį ir tolimesnį gyvenimo tikslą. Pirmas, arba žemesnis, skaistybės laipsnis, praktikuojamas padorios monogaminės šeimos ribose, atitinka tikslą palaikyti gyvybę prigimtojo pasaulio tvarkoje. Antras, arba aukštesnis, laipsnis, kurį sudaro vienuoliška skaistybė, atitinka tikslą perkeisti materialinius, arba fiziologinius, santykius psichologiniais, arba dvasiniais. Taigi skaistybės auklėjimas ir sudaro seksualinio auklėjimo pagrindinį uždavinį.

Nėra jokios abejonės, kad protingai suprasta fizinė kultūra yra teigiamoji sąlyga ne tik eugenikai, t.y. racionaliam žmonių giminės palaikymui, bet ir askezei skaistybės srityje, kadangi gerai suprasta sveikata palengvina susivaldymą ir tuo pačiu skaistybės praktikavimą. Kūno kultūra privalo palenkti kūną žmogaus valiai, o iš kitos pusės — stiprinti valią fizinio lavinimo priemonėmis pagal grįžtamosios įtakos principą; todėl kūnas, palenktas valiai, ne tik pasižymės didžiausiu išdavumu, bet ir labiausiai atitiks doros reikalavimus.

Panašiai yra ir su antra seksualinio auklėjimo sąlyga, būtent su vaizduotės higiena. Seksualiniame gyvenime vaizduotė turi ypatingos reikšmės, nes ji, likdama palaida, gali visai suardyti šito gyvenimo normalią eigą, o sutvarkyta ji gali būti tikro seksualinio auklėjimo teigiamoji sąlyga, kaipo gamintoja vaidinių antagonistų prieš nelemtus seksualinius vaidinius. Seksualinė vaizduotės higiena privalo ne tik apsaugoti jaunimą nuo ištvirkimo, bet dargi sudaryti kuo palankiausių sąlygų bei aplinkybių vykdyti seksualinį auklėjimą tinkama pakraipa.

Seksualinio auklėjimo priemonės visai pravartu yra suskirstyti į tiesiogines ir netiesiogines. Tiesioginės priemonės siekia vien seksualinio auklėjimo, o netiesioginės seksualinio auklėjimo priemonės yra bendros dorinimo priemonės, taikomos specialiai atsižvelgiant į seksualinio auklėjimo tikslus. Skaistybė tiek pareina nuo bendro

dorinio žmogaus stovio, kad negali būti pasiekta be artimo sąryšio su dorinimu apskritai, todėl tiesioginės seksualinio auklėjimo priemonės yra daug silpnesnės negu netiesioginės jo priemonės.

Viena iš svarbiausių tiesioginių seksualinio auklėjimo priemonių yra gėdingumo, arba seksualinio drovumo, jausmo auklėjimas. Gėdingumo jausmas yra elementari tikslingumo apraiška, kuri visai savaimingai protestuoja prieš žmogaus priklausomumą nuo žemesnės prigimties. Todėl jis privalo būti sąmoningai auklėjamas kaipo pagrindinis seksualinės srities įprotis, be nereikalingo perdėjimo ir klaidingos egzaltacijos.

Tolimesnė seksualinio auklėjimo priemonė yra seksualiniai pamokymai, kurie turi įnešti sąmoningumo į tą savaimingą įprotį, kuriuo yra gėdingumo jausmas. Apskritai seksualiniai pamokymai turi išdirbti seksualinę sąžinę ir pateikti nusimanymo apie seksualinės kovos strategiją. Galutinai seksualiniai pamokymai turi jaunimui įdiegti skaistybės idealo meilę ir išdavaus įkvėpimo vadovautis šituo idealu per visą savo gyvenimą.

Vienas iš svarbiausių seksualinio aiškinimo principų yra jo nuosaikumas ir pritaikymas prie individualinių auklėtinio ypatybių. Nė vienas nereikalingas žodis neprivalo būti pasakytas daugiau negu būtinai reikalinga, ir tik tai, kas atitinka individualinius auklėtinio nusiteikimus, jo faktinį stovį ir jo gyvenimo aplinkybes. Todėl seksualinio švietimo laikotarpis, būdas ir net reikalas turi gana lygstamosios reikšmės, nes čia individualizacijos principas labiau yra privalomas negu kur kitur.

Vėliau turi eiti visi kiti pamokymai, suteikiantys priaugančiam ir net priaugusiam jaunimui reikiamų žinių apie seksualinę strategiją.

Netiesioginės seksualinio auklėjimo priemonės yra būdo lavinimas, ypač taikomas seksualiniam instinktui suvaldyti ; sąžinės auklėjimas, ypač taikomas savo žmogiškosios garbės pajautimui seksualinėje gyvenimo srityje ; auklėjimas būti laimingam, taikomas ypač erotinės meilės srityje. Pagaliau prie netiesioginių seksualinio auklėjimo priemonių priklauso religinimas, vedąs prie religinės praktikos, nugalėti seksualinį instinktą. Visos šitos bendros dorinimo priemonės turi didžiausios reikšmės seksualiniam auklėjimui, kadangi apvaldymas šito stipriausio instinkto tegalimas ryšium su bendruoju žmogaus dorinimu.

Teigiamasis veiksnys seksualinėje gyvenimo srityje, kuris gali turėti nemažos reikšmės seksualiniam susitvarkymui, yra savo žmogiškosios vertės pajautimas, kurį reikia skirti nuo ambicijos, nes pastaroji gali visai gerai susigyventi su nesusivaldymu seksualinio gyvenimo srityje.

Nuo sugebėjimo būti laimingam irgi nemaža pareina seksualiniame klausime. Jei žmogus yra įpratintas ieškoti pasitenkinimo aukštesnio gyvenimo srityje, aiškus dalykas, tai turės teigiamosios reikšmės, siekiant skaistybės idealo.

Bet didžiausios reikšmės seksualiniam auklėjimui turi religinė praktika. Katalikų auklėtojų liudijimu, geriausias laidas pastoviam ir sąmoningam nusiteikimui skaistybės atžvilgiu yra sakramentų praktika, kuri atbaigia dorinio auklėjimo priemones.

Joks auklėjimas neprivalo baigtis tuo, kas yra daroma iš viršaus. Panašiai kaip drausmės klausime išviršinė drausmė turi vesti prie išvidinės drausmės, taip dorinimo srityje išviršinis auklėjimas turi galutinai vesti visuomet prie išvidinio auklėjimosi. Seksualiniam klausimui auklėjimosi reikšmė yra net didesnė, negu kitose dorinio gyvenimo srityse, kadangi jokia kita sritis nereikalauja tiek apsisprendimo galios, kiek to reikalauja seksualinė sritis.

*Erotinė meilė ir vedybų klausimas.* — Seksualiniame auklėjimesi kyla toliau naujų klausimų, su kuriais jaunesniame auklėtinio amžiuje paprastai nesusiduriama. Toks yra erotinės meilės ir vedybų klausimas. Kalbamoji meilė vadinama erotine, kad galima būtų ją atskirti nuo altruistinės meilės. Romaniškose kalbose šitas dvi meilės rūšis atitinka du atskiri žodžiai, pvz.: lotynų kalba skiria «caritas» ir «amor»; prancūzų kalba skiria «charité» ir «amour». Altruistinė meilė iš esmės yra dorinis jausmas, o erotinė meilė gali būti doriniu jausmu tik tam tikromis sąlygomis.

Erotinės meilės esmė yra ne kas kita, kaip pakeitimas fiziologinių santykių tarp vyro ir moters psichologiniais santykiais. Taip suprasta erotinė meilė pasireiškia trimis savybėmis. Pirma, ji įgauna pastovaus psichologinio nusiteikimo pobūdžio kitos lyties atžvilgiu. Antra, ji individualizuoja santykius tarp dviejų lyčių. Trečia, ji iškelia lyčių santykius iš žemesnės materialinės gyvenimo srities į aukštesnę sielos gyvenimo sritį.

Žmogaus gyvenimo prigimtoje tvarkoje tikslas yra sujungti materialinę gyvenimo tvarką su dvasiniu pradu ir pagal šitą dvasinį pradą ją šiaip ar taip keisti. Ir štai erotinėje meilėje pasireiškia visai savaimingu būdu tasai kilimas į viršų iš gyvuliškos gyvenimo tvarkos, kuris per kultūrą siekia religinio gyvenimo viršūnės, kur viskas yra keičiama pagal tobulus dieviškuosius pirmavaizdžius.

Nereikia tad painioti erotinės meilės su fiziologiniu dviejų lyčių santykiavimu. Erotinė meilė yra kaip tik pilnas ar tik dalinis fiziologinio santykiavimo perkeitimas į psichologinį santykiavimą, ir galima net konstatuoti taisyklę, jog šitų dviejų santykiavimų įtampos yra atvirkščioje proporcijoje.

Visi žmonės turi įgimtą seksualinį instinktą. Pastarasis, būdamas tam tikra potencinė energija, turi būti taip ar šiaip sunaudotas. Seksualinė energija ir yra sunaudojama, psichologiniam santykiavimui atstojant fiziologinį santykiavimą. Kaip kiekviena kita žmogaus fizinė energija, taip ir seksualinė energija gali būti panaudota bet kuriam psichiniam darbui, dirbamam kultūros arba religijos tikslais.

Pirmoji meilė yra tvirčiausia ir skaisčiausia erotinė emocija: tvirčiausia todėl, kad ji yra visai atskirta nuo fiziologinio santykiavimo, ir skaisčiausia todėl, kad ji yra sujungta su jaunatvės romantiniu idealizmu, kuris kreipiasi tik į tai, kas yra tikra, dora, gražu, kilnu ir šventa. Taigi savo natūralia pakraipa skaisti erotinė meilė ne tik nėra nedora, bet dargi saugoja nuo ištvirkimo.

Įdomus tas faktas, jog idealinės meilės stovis yra produktingiausias žmogaus dvasinės kūrybos tarpas. Seksualinė energija, materialinėje tvarkoje skiriama materialinei gyvybei kurti, gali būti pakeista į aukštesnę kuriamosios energijos rūšį, tarnaujančią aukštesnei gyvybei palaikyti.

Erotinės meilės šviesoje įgauna naujo įvertinimo seksualinės abstinencijos klausimas. Jei perkeitimas fiziologinės energijos į aukštesnę psichologinės energijos rūšį įeina į žmogaus prigimties tikslingumo planą, jei, antra vertus, idealinės psichologinės meilės stovis aukštesnio dvasinio produktingumo veiksnys, tai seksualinė abstinencija racionaliai ir higieniškai sutvarkytame gyvenime negali kenkti sveikatai, atvirkščiai: skaistybės stovis yra aukštesnis žmogaus sveikatos tarpsnis.

Erotinės meilės likimui žmogaus gyvenime yra numatomos trys pagrindinės galimybės. Pirma galimybė yra erotinės meilės sunykimas fiziologiniame ištvirkime. Antra galimybė yra erotinės meilės išsisprendimas vedybine skaistybe. Paprasta meilės išsivystymo eiga yra tokia, kad materialinio gyvenimo inercija traukia žmogų iš psichologinio lyčių santykiavimo į fiziologinio santykiavimo sritį. Šitą erotinės meilės išsisprendimą galima pavadinti normaliu vedybinės skaistybės stoviu.

Vedybinė skaistybė savo vardo užsitarnauja dėl šitokių priežasčių. Moterystėje fiziologiniai santykiai nėra sau tikslas: jie yra surišti su tikslu palaikyti žmonių giminę prigimtojo pasaulio tvarkoje. Taigi erotinės meilės degradacija į fiziologinius santykius yra savo rūšies seksualinio gyvenimo dėsnis, turįs teigiamosios reikšmės, kai einama prie moterystės stovio.

Trečioji galimybė meilei išsispręsti yra atsisakymas nuo savo meilės objekto ir panaudojimas idealinės erotinės meilės jausmo

vienuoliškai skaistybei išlaikyti. Tuomet seksualinė energija yra sunaudojama dvasiniam kuriamajam darbui.

Svarstant pirmosios erotinės meilės išsisprendimo klausimą, reikia konstatuoti, kad pirmoji meilė paprastai būna tokiame jauname amžiuje, jog dar nėra galimybės manyti apie šeimos sudarymą. Antra vertus, pirmoji meilė, kuri ypač pasižymi nieku nepamatuota idealizacija, paprastai yra lokalizuojama priešingos lyties asmenyje visai atsitiktinai. Pagaliau pirmosios meilės romantinis idealizmas tarsi nurodo, jog ji privalo padėti jaunimui išlikti pilnos seksualinės abstinencijos stovyje, kol bus priėjęs objektyviai tinkamas sutuokimo laikas. Todėl yra svarbu, kad jauname amžiuje dviejų lyčių bendravimo sąlygos būtų kuo mažiausiai palankios psichologinės meilės degradacijai į fiziologinius santykius.

Ankstyvos vedybos yra patariamos žmonėms, kurie kitaip dėl kokių nors priežasčių negali laikytis seksualinės abstinencijos. Yra žinomas faktas, kad padori šeima dorina ištvirkusį žmogų. Bet apskritai vedybų klausimas, kaip ir seksualinio švietimo klausimas, negali būti reguliuojamas vienu griežtu principu, kuris nesiskaitytų su individualinėmis faktinės padėties aplinkybėmis.

### 3. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba

*a. Du gyvenimo atžvilgiai : individualinis ir visuomeninis.* — Per visą žmonijos istoriją šiaip ar taip reiškėsi ir dabar tebesireiškia priešpastatymas dviejų dalykų : individo ir masės arba net asmens ir visuomenės. Asmens ir visuomenės priešpastatymas reiškiasi, pvz., tame antagonizme, kuris visuomet buvo ir dabar tebėra tarp individualizmo ir įvairių kolektyvizmo rūšių, kaip etatizmas, socializmas, komunizmas ir pan. Asmens ir visuomenės priešpastatymas išeina aikštėn ir tame antagonizme, kurio paprastai yra tarp individualistinio kapitalizmo ir kolektyvistinio socializmo, tarp aristokratizmo ir demokratizmo.

Individualizmo ir aristokratizmo šalininkai pasitiki labiau individualine asmens kultūra, o kolektyvizmo ir demokratizmo šalininkai yra labiau linkę matyti pažangos veiksnį visuomeninėje tvarkoje. Iš tikro ir vieni, ir kiti nusideda vienašališkumu. Visuomeninė santvarka ir individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomeniniu atžvilgiu, turi viena antrai grįžtamosios įtakos. Visuomenės santvarka sudaro, taip sakant, visuomenės stuomenį, o individualinė asmens kultūra sudaro visuomeniniame gyvenime tikrai realų ir nieku neatstojamą pagrindą. Tik jų suderinimas intensyviame išsivystyme tegali laiduoti normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą.

Sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo išsprendimas yra galimas todėl, kad individualinis ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiai glūdi tame pačiame individualiniame asmenyje, kuris tik vienas yra visuomenės atrama. Visuomenė yra ne kas kita, kaip individualinių asmenų santykiavimo padaras. O šitas individualinių asmenų santykiavimas susidaro iš individualinių pergyvenimų, kurie glūdi atskiruose asmenyse. Todėl auklėti visuomenę faktiškai yra ne kas kita, kaip auklėti atskirus asmenis visuomeniniu atžvilgiu.

*b. Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika.* — Palinkimas imti pedagogikos sistemą visuomeniniu atžvilgiu gali būti aiškinamas tuo, kad klasiški pedagogikos veikalai dažniausiai ėjo individualinės pedagogikos pakraipa. Bet supratus, kad vieninteliai teisingas yra sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo suderinimas, negalima abejoti, kad pilnutinė pedagogikos sistema negali būti nei individualinė, nei visuomeninė pedagogika. Pilnutinio ugdymo sistema turi lygiai intensyviai išvystyti auklėtinio tiek individualinius, tiek ir visuomeninius gyvenimo nusiteikimus.

Kadangi visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ugdymo atžvilgį, tai jis gali ir net privalo būti siekiamas visomis pilnutinio ugdymo dalimis. Bet visuomeninis auklėjimas ypačiai daug turi bendro su dorinimu, nes daugelis visuomeninių nusiteikimų yra dorinės prigimties.

*c. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikais.* — Žmonių visuomeninė sąmonė nenustoja iki šiolei daužytis tarp dviejų kraštutinumų, kokiais yra tradicinės demokratinio režimo lytys iš vienos pusės ir individualistinė diktatūra — iš antros. Karo baimė varo šitą pasaulį į socializmo kraštutinumą; revoliucijos baimė stumia jį į individualizmo pavojų. Taigi šiuo metu yra visai gerai paaiškėjęs visuomeninių reformų reikalas. Bet visuomeninės reformos, neatremtos į visuomeninį plačiųjų masių auklėjimą, yra tuščios lytys, kurios gali būti pripildytos ne tik teigiamuoju, bet ir neigiamuoju turiniu. Todėl privalu visų pirma rimtai susirūpinti visuomeniniu visos žmonių masės auklėjimu, nes visuomeninio susipratimo ir tvirtų teigiamųjų visuomeninių nusiteikimų stoka gali pasidaryti didžiausių nelaimių priežastimi.

Anaiptol ne mažesnės reikšmės privalo turėti visuomeninis auklėjimas ir mūsų kraštui. Visuomeninis išsiauklėjimas dažniausiai yra paveldimas iš kartos į kartą ilgesnėj evoliucijoj. O istorinės Lietuvos evoliucija per ištisus šimtmečius nebuvo palanki geram visuomeniniam išsiauklėjimui. Iš pradžios — rytietiško tipo despotizmas; paskui

— lenkiško tipo aristokratizmas, pagaliau — rusiškas jungas negalėjo būti reikiamo visuomeninio auklėjimo veiksniais.

Nenuostabu todėl, kad reikalas atstatyti valstybę užtiko lietuvių tautą visai nepasiruošusią visuomeniniu atžvilgiu. Nei visuomeninis supratimas, nei visuomeninio gyvenimo nusiteikimai, nei visuomeniniai įpročiai, nei visuomeninio gyvenimo santvarka, nei sugebėjimas organizuoti visuomenės gyvenimą kuriamuoju būdu nėra pakankami ne tik plačiose mūsų tautos masėse, bet ir dabartinėje jos inteligentijoje. Todėl visuomeninio auklėjimo reikalas turi Lietuvoje šiuo metu net daugiau svarbos negu kur kitur.

*d. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai.* — Visuomeniniame auklėjime, kaip ir kitose ugdomojo veikimo srityse, privalo būti skiriami tolimesni ir artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai. Tolimesni, arba netiesioginiai, tikslai yra sykiu tikslai pačiam visuomeniniam gyvenimui. Artimesni, arba tiesioginiai, visuomeninio auklėjimo tikslai turi būti pasiekti auklėtinio prigimtyje kaipo pastovūs visuomeniniai nusiteikimai.

Davimas visuomeninio supratimo ir pratinimas dirbti visuomeninį darbą yra dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės.

Visuomeninis auklėjimas tiek gali turėti atskirų uždavinių, kiek gali būti atskirų visuomeninio auklėjimo tikslų. Visų pirma išeina aikštėn reikalas juos suskirstyti į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai stengiasi išvystyti naujose kartose bendruosius visuomeninius nusiteikimus, reikalingus specialiems visuomeninio auklėjimo uždaviniams realizuoti.

Specialių visuomeninio auklėjimo uždavinių gali būti visa eilė pagal atskirus visuomeninio gyvenimo atžvilgius. Specialius visuomeninio auklėjimo uždavinius šiais laikais kelia politinis, ekonominis, socialinis, tautinis ir tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas.

Svarbiausi visuomeninio auklėjimo veiksniai yra šeima, mokykla, įvairios jaunimo susidraugavimo lytys, visuomeninė valdžia ir Bažnyčia.

*e. Visuomeninio auklėjimo tikslai.* — Visuomeninio gyvenimo tikslai iš tikrųjų yra tie patys žmogaus gyvenimo tikslai, kiek tik jie yra pasiekiami visuomeninio gyvenimo bei veiklos priemonėmis. Visuomeninis idealas, turi būti taip ar šiaip realizuojamas visuomeninės santvarkos ir visuomeninių žmogaus nusiteikimų pagalba, ir yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, turįs šitam auklėjimui vedamosios reikšmės. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai bus tie visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti visai sėkmingai siekiami tolimesnio visuomeninio auklėjimo tikslai.

*f. Visuomeninis idealas, kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas.* — Asmens sąvoka privalo būti pradedamuoju punktu, sprendžiant apie visuomeninį idealą pagal tai, kaip jį nusako žymus Maskvos universiteto profesorius Pavlas Novgorodcevas veikale *Visuomeninis idealas* [1].

Nelygstamasis asmens vertingumas suponuoja laisvę, kaip prigimtą ir būtiną dorinės jo esmės išraišką. Iš kitos pusės, mes reikalaujame visiems žmonėms lygybės. Bet šalia šitų teisių asmuo turi atitinkamą prievolę pripažinti kitiems asmenims panašias teises ir savo individualybe atbaigti pilnutinį individualinių skirtumų suharmonizavimą.

Tokiu būdu, sako Novgorodcevas, asmens sąvokoje lygiai semia savo pradžią tiek jo reikalavimas sau lygybės ir laisvės, tiek ir jo prievolės pasireikšti solidarumu ir dėtis į vienybę su kitais žmonėmis. O kadangi kiekvienam skyrium ir visiems sykiu privalo būti pripažintos tos pačios teisės į lygybę ir laisvę, tai iš čia gaunamas aptarimas visuomeninio idealo kaipo principo, reikalaujančio visuotiniojo susivienijimo lygybės ir laisvės pagrindais. Nelygstamasis asmens principas tokiu būdu neišvengiamai veda prie visuotiniojo žmonijos solidarumo idėjos. Trumpa formule visuomeninį idealą galima aptarti kaipo laisvo universalizmo principą.

Šitie P. Novgorodcevo išvedžiojimai visai priimtini su maža pataisa, būtent, kad visuomeninis idealas yra ne laisvo universalizmo principas, bet pats šitas laisvas universalizmas, lygiai taip pat, kaip jis yra ne visuotiniojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais principas, bet pats šitas visuotinysis susivienijimas.

Taip suprastas, šitas idealas iš esmės ne tik demokratiškas, bet ir visuotinis, nes jis galutinai reikalauja visos žmonijos susivienijimo pasaulinės lygybės ir pilietybės pagrindais.

Aptarimas visuomeninio idealo, kaipo begalybėje siekiamo nelygstamo tikslo, atidaro perspektyvą į niekados nebaigiamą visuomeninę pažangą, kuri atitinkamai reikalauja niekados nenurimstančių laisvų ieškojimų ir laisvos kūrybos.

Tolimas visuomeninis idealas yra tikras vedamasis pradas bet kuriai visuomenei ir bet kuriai gadynei. Jis yra toji reguliatyvinė norma, pagal kurią privalu orientuotis, renkantis visuomeninio veikimo pakraipą.

Jei visuomeniniam veikimui trūksta nelygstamojo idealo, jis stokoja vedamojo principo, arba reguliatyvinės normos, ir todėl neišvengiamai turi pasiduoti neracionalių gyvenimo gaivalų įtakai.

---

[1] *Ob obščestvennom ideale*, Maskva, 1917.

Bet jei visuomeniniam gyvenimui trūksta realių gyvenimo aplinkybių ir turimų vykdomųjų priemonių pažinimo, jis faktiškai stokoja realaus pagrindo, ant kurio galėtų bent dalinai realizuotis visuomeninis idealas. Taigi visuomeniniame veikime galutinio tikslo absoliutizmas turi būti derinamas su vykdomųjų priemonių reguliatyvizmu.

*g. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas.* — Visuomeniniai nusiteikimai, kaipo artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, tampa priemonėmis, kai jie imami santykyje su tolimesniu visuomeninio auklėjimo tikslu, t.y. su visuomeniniu idealu. Kiekvienas artimesnis tikslas yra priemonė tolimesniam tikslui. Visuomeniniai tad nusiteikimai yra tam tikros priemonės visuomeniniam idealui realizuotis.

Yra du bendriausi nusiteikimai, turį pagrindinės reikšmės visam gyvenimo plotui ir todėl esą bendrais tikslais visam visuomeniniam auklėjimui. Vienas nusiteikimas liečia daugiau visuomeninio gyvenimo lytį ir vadinasi teisės sąmone, arba teisine sąmone. Antras nusiteikimas liečia daugiau visuomeninio gyvenimo turinį ir yra solidarumo jausmas, arba solidarumas.

Teisės sąžinė faktiškai yra dorinė sąžinė, pasireiškianti visuomeninių santykių srityje. Dorinis dėsnis, apsprendžiąs kaipo tam tikra norma teisės sąmonę ir liečiąs visuomeninių santykių sritį, yra tai, kas vadinama prigimtosios teisės vardu. Prigimtoji teisė yra faktiškai dorinis dėsnis, plaukiąs iš protingos žmogaus prigimties ir pritaikytas visuomeniniams santykiams. Šalia prigimtosios teisės skiriama dar pozityvioji teisė, kuri įgauna galios ne iš žmogaus prigimties, bet iš visuomeninio žmonių bendravimo apraiškų, pvz., iš visuomeninės valdžios, leidžiančios įstatymus, iš viešųjų papročių, iš įvairių precedentų. Kai prigimtoji ir pozityvioji teisė sutaria tarp savęs ir viena antrą remia, teisės sąmonė turi daugiausia duomenų būti normali ir tvirta. Norint patiesti tvirtų pagrindų teisėtai visuomenės tvarkai žmonių sielose, tenka auklėti juose normalią teisės sąmonę, kuri iš vienos pusės būtų orientuojama pagal prigimtąją teisę, o iš kitos pusės būtų pritaikoma prie realių gyvenimo aplinkybių, nes normali teisės sąmonė yra ne tik visuomeninės tvarkos, bet ir visuomeninės pažangos veiksnys.

Antras bendriausias visuomeninis nusiteikimas yra solidarumas. Solidarumo principas reguliuoja ne visuomeninių santykių lytį, bet jų turinį. Solidarumas yra asmens sugebėjimas suderinti savo reikalus su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Tikras solidarumas reikalauja, kad siauresnės visumos reikalai būtų suderinti su pla-

tesnės visumos reikalais ir todėl normali solidarumo sąmonė turi būti orientuojama universalumo pakraipa.

Šalia šitų bendriausių visuomeninių nusiteikimų, turinčių reikšmės visoms visuomeninio gyvenimo sritims, yra dar specialesnių visuomeninių nusiteikimų, turinčių ypatingos reikšmės atskiroms visuomeninio gyvenimo sritims. Kiekvienoje iš jų visuomeniniai nusiteikimai turi griežtai atitikti jos prigimtį. Taip, pvz., politinę visuomeninio gyvenimo sritį reikia skirti nuo ekonominio socialinio gyvenimo ploto. Politinė gyvenimo sritis turi daugiau formalinį pobūdį, o ekonominė socialinė gyvenimo sritis pasižymi labiau materialiniu pobūdžiu. Pirmoji liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį, antroji — jo turinį. Politiniame auklėjime privalu labiau atsižvelgti į teisės sąmonės auklėjimą, o ekonominiame socialiniame auklėjime turi pirmiausia iškilti solidarumo auklėjimas.

Teisės sąmonė privalo pasireikšti politiniame visuomenės gyvenime sąmoningu vertinimu dviejų pagrindinių formalinių visuomeninio gyvenimo vertybių — tvarkos ir laisvės. Tvarkos meilė ir sugebėjimas ją palaikyti visuomenės gyvenime yra parlamentarinis drausmingumas. Laisvės meilė ir sugebėjimas ją pagerbti yra tolerantiškas laisvingumas. Tad specialesni politinio auklėjimo tikslai yra visuomeninis drausmingumas ir tolerantiškas laisvingumas.

Specialesnės politinio auklėjimo sritys bus pilietinis ir valstybinis auklėjimas. Pilietiniame auklėjime politiniai nusiteikimai gali pasireikšti ištisa pilietinių dorybių eile, pvz.: taikumo dvasia, vienybės jausmu, savitarpinės atsakomybės pajautimu, draugingumu, paslankumu pagelbėti silpniesiems, kovojančių instinktų suvaldymu, nuolaidumu, atsparumu tvirkinančiai masės įtakai, atodaira į aplinką, vadovavimo dvasia, sugebėjimu kitus išklausyti bei suprasti, punktualumu, žodžio laikymu ir t.t.

Valstybiniame auklėjime rasime ištisą jau valstybinių dorybių eilę, pvz., valstybinio autoriteto, t.y. įstatymų bei valdžios pagarbą, privatinių interesų solidarų palenkimą valstybiniam tikslui, valstybinį drausmingumą, prievartos neapykantą ir t.t.

Kitokios rūšies bus visuomeniniai nusiteikimai ekonominėje socialinėje srityje. Iš pareigų, kuriomis pasireiškia ekonominis gyvenimas, keturios yra pagrindinės: 1) materialinių gėrybių gamyba, 2) mainai, 3) paskirstymas ir 4) suvartojimas. Gamybos pareigai pageidaujamas yra didžiausias produktyvumas, reguliuojamas visuomeniniu būdu. Mainų pareigai pageidaujamas yra išlyginamasis teisingumas (iustitia commutativa), pagrįstas savitarpinio naudingumo principu. Paskirstymo pareigai pageidaujamas skirstomasis teisingumas (iustitia distributiva), atsižvelgiąs ne tik į žmonių dalyva-

vimą gamyboje, bet ir į faktinius jų reikalus. Gėrybių suvartojimui pageidaujamas yra taupumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas.

Pagrindinis nusiteikimas tautiniam auklėjimui bus gerai suprastas, tikras patriotizmas. Tikras patriotizmas privalo reikštis ypatingu aktyvumu, arba kūryba, tautinės kultūros srityje, kur turi sueiti krūvon tautinių lyčių individualumas su turinio universalumu. Taigi pagrindinio tautinio nusiteikimo, t.y. tikro patriotizmo pilna aptartis bus šitokia: patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančios iš visuotiniojo žmonių dvasingumo ir besireiškiančios individualinėmis tautybės lytimis.

Pagrindiniu nusiteikimu, galinčiu eiti artimesniu tikslu tarpvalstybiniam bei tarptautiniam auklėjimui, yra universalus žmonių draugiškumas, kuris galėtų vesti visą žmoniją į visuotinįjį susidraugavimą laisvės bei lygybės pagrindais.

*h. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės.* — a) Teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybė prieš visuomeninio veikimo praktiką. Teorinė priemonė — lavinimas visuomeninio susipratimo. Pagrindinės priemonės visuomeninio auklėjimo tikslams siekti yra iš vienos pusės visuomeninio gyvenimo teorija, o iš kitos pusės — visuomeninio veikimo praktika. Trumpai tariant, doktrina bei akcija — štai dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės. Doktrina suteikia visuomeninį susipratimą, akcija — visuomeninio veikimo įpročius.

Kiekviename veikime pradedamuoju momentu yra teorinis momentas. Šita prasme kiekvienas sumanymas yra teorinis momentas praktinio jo realizavimo atžvilgiu. Šitas bendras psichologinis dėsnis nenustoja savo reikšmės nei visuomeniniame gyvenime, nei visuomeniniame auklėjime. Ir čia, ir ten pradedamuoju punktu privalo būti visuomeninė doktrina, suteikianti visuomeninio susipratimo. Kad akcija būtų sąmoninga, protinga ir aiškiai tikslinga, ji turi būti pagrįsta doktrininiu susipratimu, anksčiau įgytu ir tinkamai pritaikytu veikimo aplinkybėms. Geras teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui yra pirma sąlyga šito pastarojo sėkmingumui. Reikia net tiesiog konstatuoti, kad visuomeninio veikimo užsimojimas, platumas, išdavumas ir patvarumas yra tiesioginėje proporcijoje su teorinio visuomeninio pasiruošimo rimtumu.

Taigi visuomeninis auklėjimas privalo išdirbti naujųjų kartų aiškų teigiamąjį visuomeninį susipratimą, nes nuo jo paskui pareina ne tik visuomenės susipratimas, bet ir visuomeninio veikimo pakraipa bei sėkmingumas.

Visuomeninio lavinimo nuosekliame išvystyme privalu eiti nuo bendrų mažiausiai abejotinų klausimų prie specialesnių ir daugiau abejotinų, taip kad tie klausimai, kurie daugiau skiria žmones ir daugiausia antagonizmų tarp jų sukelia, būtų nagrinėjami vyriausiame jaunimo amžiuje, kai yra daugiausia šansų užtikti jo reikiamą šitiems klausimams visuomeninį susipratimą ir pusiausvyrą. Vientik pageidaujamas yra racionaliai sutvarkytas visuomeninis lavinimas, kuris vengtų traukti jaunimą į aistringą politinių socialinių ginčų sūkurį ir brutalią partijų kovą. Kiekvieni rimtų visuomeninių studijų metai dešimteriopai apsimoka paskesniame visuomenininiame veikime. Tik aiškus doktrininis įsitikinimas, įsigytas visuomeniniu išsilavinimu, tegali paskui palaikyti pastoviai karštą užsidegimą visuomeninėms problemoms ir visuomeninei akcijai.

Tad teorinis visuomeninis išsilavinimas turi pirmenybės teisę prieš praktinį visuomeninį veikimą. Tai toli gražu nereiškia, kad šita doktrina gali būti atpalaiduota nuo tų patyrimų, kurių suteikia pats visuomeninis veikimas. Iš tikrųjų mažai reali yra ta teorija, kuri nesiskaito su gyvenimo praktika, nes ji remiasi nieku nepagrįsta proto spekuliacija. Bet iš kitos pusės liūdna yra ta visuomeninio gyvenimo praktika, kuri nėra nušviesta bei vedama racionalios teorijos tiesų.

*b.* Priemonės visuomeniniam susipratimui lavinti naujose kartose. Priemonės, kuriomis naujos kartos gali įsigyti visuomeninį susipratimą, yra pasyvinės ir aktyvinės. Pasyvinėmis visuomeninio lavinimo priemonėmis yra atskiri visuomeniniai pamokymai, sistemingas visuomeninis mokslas ir vadovavimas visuomeninei skaitybai (visuomeninio turinio knygų skaitymui). Aktyvinėmis visuomeninio lavinimo priemonėmis bus skaityba ir šiaipjau visuomeninės studijos ir lavinimosi rateliai.

Visi auklėtojai yra pašaukti teikti naujai kartai visuomeninių pamokymų kiekviena tinkama proga. Tėvai privalo aiškinti savo vaikams elementarius visuomeninio gyvenimo faktus bei principus. Mokytojas turi pasinaudoti savo dėstomuoju dalyku visuomeniniam pamokymui, kuriam daug progos teikia ypač istorijos pamokos. Turi daug progos daryti visuomeninių pamokymų ir kunigas per pamokslus, kuriais gali būti sėkmingai keliamas visuomeninis krikščioniškosios pasaulėžiūros atžvilgis.

Vis dėlto visuomeniniai pamokymai yra toli gražu nepakankami jaunosios kartos visuomeniniam susipratimui. Todėl būtinai yra reikalingas mokykliniame lavinime sistemingas visuomeninio mokslo dėstymas. Pirmutiniai visuomeninio mokslo pradai, tiesa, labai bendri, gali būti jau suteikti mokiniams pradžios mokyklose. Bet

apie rimtesnį visuomeninį mokslą tegalima kalbėti vien aukštesniojoje mokykloje ir tik dviejose vyriausiose jos klasėse. Čia visuomeninis mokslas turėtų apimti visus pagrindinius ir mažiausiai abejotinus dalykus, reikalingus pilnam susipratimui visame visuomeninio gyvenimo plote. Todėl dėstomas mokykloje visuomeninis mokslas turėtų pateikti pradus iš sociologijos, politinės ekonomijos, valstybinio mokslo ir konstitucinės teisės, iš administracinės teisės, tautotyros ir tarptautinės teisės.

Asmuo, norįs tikti vadovaujamajai rolei visuomenėje, turi įsigyti visuomeninių klausimų srityje tam tikro intelektualinio savarankiškumo, kuris tegali būti pasiektas vien atitinkamo lavinimosi priemonėmis, pvz.: skaityba, savarankiškomis studijomis ir aktyviu dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Dviem priemonėmis gali ir privalo naudotis mokytojai bent dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse. Tai iš vienos pusės vadovavimas mokinių lavinimosi rateliui, kur turėtų būti kartojamas, svarstomas ir pagilinamas visuomeninis mokslas, suteikiamas mokykloje, o iš antros pusės — vadovavimas visuomeninei mokinių skaitybai. Vadovaujant mokinių lavinimosi rateliams ir visuomeninei jų skaitybai, svarbu įteigiamaisiais patarimais laikyti mokinių interesus bendrų visuomeninių klausimų plotmėje ir neleisti jiems paskęsti be reikiamo pasiruošimo painiose politikos ir socialinio gyvenimo problemose. Paraginti jaunimą per anksti imtis spręsti specialesnes visuomenines problemas be atitinkamo bendro pasiruošimo reiškia suardyti metodologinę tvarką visuomeninio jo lavinimo eigoje ir tuo pačiu pakenkti tikro visuomeninio jo susipratimo reikalui.

Tad visuomeninio lavinimosi eiga metodologiniu atžvilgiu yra tokia: pirma, bendras pasiruošimas, antra, specialusis lavinimas ir, trečia, specialiosios visuomeninės pareigos, arba pilnai atsakinga visuomeninė akcija.

Tikru veikėju tegalima tapti vien veikimu, tad kiekvienas veikėjas ir tuo pačiu kiekvienas visuomenininkas turi pratintis prie visuomeninės akcijos nuo jaunų savo dienų. Praktiniame visuomeniniame auklėjime auklėtojo rolė yra žymiai mažesnė negu intelektualiniame lavinime.

Praktinio ruošimosi visuomeniniam veikimui atžvilgiu auklėtojas turi dvejopą pareigą: neigiamąją ir teigiamąją. Neigiamoji pareiga iš jo reikalauja budėjimo, kad auklėtinio veiklumas nenueitų netinkama vaga ir nepasireikštų neigiamomis išdavomis. Auklėtojas turi griebtis reikiamų priemonių pašalinti tokias neigiamas veikimo apraiškas kaip nereikalingas laiko bei energijos eikvojimas mažai tikslingiems viešiesiems darbams, per didelis išsiblaškymas, atitraukiąs jaunimą nuo tiesioginių jo uždavinių ir t.t.

Neigiamąją auklėtojo pareigą, pedagogikos teorijoje vadinamą drausminimu, papildo teigiamoji auklėtojo pareiga, kuri pedagogikos teorijoje vadinama skatinimu.

Pratinti auklėtinį visuomeniškai elgtis bei veikti yra pakankamai gerų progų ir šeimoje, ir mokykloje, ir toje platesnėje aplinkoje, kurioje jam tenka augti. Taigi gaivinti jaunime šeimos solidarumo jausmus, skatinti prie pasiaukojimo jų vardan, pratinti mokykloje prie gražaus sugyvenimo su savo draugais ir sykiu pagerbti mokyklinio gyvenimo drausmę, pagaliau raginti jį solidarizuotis su platesne visuomene viešosiose jos iškilmėse bei liūdėjimuose, — daryti visa tai reiškia jau praktiškai auklėti jaunimą visuomeninio gyvenimo bei veikimo reikalams. Tokiais jaunimo auklėjimosi atvejais auklėtojo rolė turi pasižymėti ypatinga diskrecija ir taktiškumu, nes jos priemonėmis tegali būti vien įkvėpimas, patarimas, pavyzdys, kurie reikalauja draugiško bendravimo atmosferos.

Praktiniu veiksmu, kuriuo jaunimas privalo ruoštis visuomeniniam gyvenimui bei veikimui, visų pirma yra savarankiškas jo valdymasis visomis tomis gyvenimo aplinkybėmis, kurios reikalauja mažiau ar daugiau drausmingo susitvarkymo. Tokiu, pvz., turėtų būti mokinių valdymasis mokykloje. Sprendžiant mokinių valdymosi klausimą principialiu būdu ir pedagoginiu atžvilgiu, reikia pasakyti, kad mokinių valdymosi idėja yra verta pilno parėmimo, nes ji apsaugoja jaunimo dvasią nuo palinkimo į anarchiją, nedrausmingumą, autokratizmą, diktatūrą.

Dar laisvesnis jaunimo reiškimasis veikimu, kuris labai sėkmingai gali būti visuomeninio auklėjimosi priemone, užtinkamas įvairiose susidraugavimo organizacijose, kurios turi arba bent privalo turėti savo pagrindiniu tikslu atbaigti mokyklinio lavinimo bei auklėjimo reikalą lavinimosi bei auklėjimosi priemonėmis. Jaunimo susidraugavimo organizacijos šalia lavinimosi bei auklėjimosi išdavų išvysto draugiško solidarumo jausmus, pratina jaunimą prie organizacinio administravimo ir sudaro sutelktinio darbo įpročius.

Jaunimo valdymasis ir jo susidraugavimo organizacijos tėra taikomos vien paties jaunimo vidaus gyvenime. Jomis dar nėra vedama visuomeninė akcija tikra to žodžio prasme. Einant dar arčiau prie tikro visuomeninio veikimo, reikia leisti jaunimui pratintis eiti tas visuomeninio veikimo pareigas, kurios nėra per daug sudėtingos ir nereikalauja dar pilno intelektualinio bei dorinio subrendimo, nekelia jaunimui pavojų, kurių jis dar negali nugalėti savo pajėgomis.

Visuomeniniai darbai, tinką jaunimui, galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Tai bus: 1) labdaros, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai; 2) liaudies švietimas bei auklėjimas ir

3) platesnė visuomeninė akcija, kaipo paruošiamasis stažas būsimiems inteligentams visuomenininkams.

Labdaros, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai yra anksčiausiai prieinami brėstančiam jaunimui. Nuo 14 metų amžiaus jaunimas gali jau dalyvauti labdarinėse rinkliavose, lankyti ligonius, vargšus ir senelius, rinkdamas apie juos žinias ir perteikdamas visuomeninę pagalbą; gali principialiai kovoti prieš alkoholizmą ir pornografiją ir t.t.

Paskutiniųjų dviejų aukštesniosios mokyklos klasių mokiniai gali jau taip ar šiaip pasireikšti liaudies švietimu bei auklėjimu. Platinimas gerų knygų ir tinkamos periodinės spaudos, kovojimas su tarp liaudies skleidžiamomis klaidingomis idėjomis, vadovavimas liaudies lavinimosi rateliams, dalyvavimas liaudies auklėjimosi darbuose gali jau būti leista jaunuoliams 17-18 metų amžiaus, jei šitas darbas bus sykiu prižiūrimas ir vadovaujamas jų auklėtojų.

Pagaliau trečioji visuomeninių darbų grupė, skiriama einančiam aukštąjį mokslą jaunimui, apima visus tuos darbus, kurie jau įeina į platesnę visuomeninę akciją.

*i. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai.* — a) Auklėjimas pasyvių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra: 1) menas paklusti, 2) visuomeninis drausmingumas ir 3) taikumo dvasia.

Jau atskiram asmeniui atsiranda reikalas pripažinti visuomenės buvimo faktą, prisitaikyti prie jos gyvenimo principų ir pagaliau jai paklusti, kiek tai yra reikalinga ir visuomenės gyvenimui, ir atskiro asmens gerovei. Tai yra tasai pasyvus asmens nusistatymas visuomenės atžvilgiu, be kurio negali būti suderinto visuomenės gyvenimo.

Sykiu tik atskirų asmenų veiklumu tegali aktyviai reikštis visuomenės aktyvumas. Tokiu būdu, iš vienos pusės visuomenės gyvavimas reikalauja iš atskirų asmenų tam tikro pasyvaus nusistatymo, o iš antros pusės tas pats visuomenės gyvavimas reikalauja, kad atskiri asmenys pasireikštų jos atžvilgiu ir tam tikru aktyviu nusistatymu.

1) Maksimumas pasyvaus nusistatymo reiškiasi menu paklusti. O maksimumas aktyvaus nusistatymo reiškiasi menu vadovauti. Tokiu būdu menas paklusti ir menas vadovauti yra tarsi du poliu, tarp kurių telpa visas visuomeninis veikimas.

Aktyvumas visuomeniniame gyvenime gali reikštis teorine ir praktine pakraipa. Teorinis veiklumas pasireiškia sugebėjimu vesti savo idėjų propagandą, o praktinis veiklumas — sugebėjimu sėkmingai dalyvauti organizuotoje visuomeninėje akcijoje.

Visuomeninis klusnumas suponuoja meną atidžiai klausyti. Čia būtent svarbu atidžiai įsiklausyti į tai, ko reikalauja įstatymai ir valdžios organų įsakymai. Vergas mechaniškai pildo duodamus jam įsakymus, neįsigyvendamas į išvidinę prasmę bei racionalų pagrindą. Vergiškas klusnumas tuo ir skiriasi nuo tikro klusnumo, kad vergas, uždėtąsias pareigas beeidamas, išsižada ir savo proto, ir savo sąžinės.

Klusnumas nėra taip priešingas žmogaus prigimčiai, kaip paprastai atrodo individualistiškai nusistačiusiems žmonėms. Wilbois laiko neklusnius vaikus pačių auklėtojų padaru (*La nouvelle éducation française*, Paris 1922). Foersteris plačiųjų visuomenės masių neklusnumą aiškina iš dalies vadovaujančių žmonių nesugebėjimu tikrai vadovauti pagal psichologinius tikro klusnumo reikalavimus. Jo supratimu, psichologiškai sušvelnintas menas įsakinėti turi « sujungti nepalenkiamą reikalavimo energiją su riterišku atsižvelgimu į asmenybę to, kuris turi paklusti ».

Besirūpinant išvystyti jaunosios kartos pasyvius visuomeninius nusiteikimus, negalima visų pirma pamiršti apie tokį regimai nežymų dalyką, kokiu yra sugebėjimas atidžiai išklausyti savo artimą. Šitas sugebėjimas yra jau auklėjimas, pratinant auklėtinius savo laiku kalbėti ir savo laiku tylėti.

Klusnumas tėra tasai labiausiai pasyvus visuomeninis nusiteikimas, kuris tarnauja artimiausiu pagrindu drausmingumui. Drausmingumas yra jau platesnis bei sudėtingesnis visuomeninis nusiteikimas, užtinkamas einant nuo pasyviausio nusiteikimo į labiau aktyviuosius.

2) Drausmingas sugeba realizuoti racionalios tvarkos reikalavimus ir pildyti drausmės taisykles. Taip suprastas drausmingumas remiasi individualinio būdo savybėmis. Todėl teisingai yra sakoma, kad visuomeninė drausmė laikosi individualiniu asmens drausmingumu.

Faktas, kad žmogaus visuomeninis drausmingumas remiasi individualiniu susivaldymu, parodo, kad tikro drausmingumo, kaip ir tikro klusnumo, pagrinde glūdi laisvas apsisprendimas.

Drausmingumo reikšmė veikimui yra tokia didelė, kad lengva yra patį drausmingumą palaikyti aktyviu nusiteikimu. Drausmė, sako Vuillermet'as, yra energijai tuo, kas logika protui. Šitą mintį gražiai išvysto S. I. Gessenas : « Drausmė yra suderinimas pastangų pasiekti maksimalią išdavą su faktiškai turimomis priemonėmis. Drausmės tad sąvoka glaudžiai yra surišta su darbo bei triūso sąvokomis. Kad mes galėtume gyventi ir laimėti gyvenimo kovą, esame priversti būti disciplinuoti. Tai lygiai turi reikšmės tiek atskiram žmogui, tiek ir visai visuomenei. Drausmingas žmogus valdo pats save. Drausminga

visuomenė yra ta, kuri turi stiprią bei sutelktą valdžią » (*Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923).

Taigi drausmė visuomenės gyvenime yra ne pavergimo, bet išlaisvinimo veiksnys. Nedrausmingas asmuo neišvengiamai patenka į neprotingų savo užgaidų ir instinktų vergovę, o nedrausminga visuomenė paprastai skęsta netvarkoje bei anarchijoje.

Foersteris šitaip formuluoja vedamąsias gaires drausmei realizuoti : « Pirma, autoritetas privalo apriboti savo nuožiūrą vien būtinai reikalingais bei esminiais dalykais, o kitais dalykais palikti kiek galima didesnį plotą asmeninei laisvei bei atsakomybei. Antra, privalu mokėti pačiu vedamojo bei kontroliuojamojo veikimo tonu taupyti auklėtinyje garbės bei savarankiškumo jausmus. Trečia, privalu padėti visos pastangos tam, kad paties auklėtinio būde būtų laimėtos bendradarbiavimui tvarkomosios jėgos ir kad pageidaujamas klusnumo arba darbo išdavumas būtų interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje » (*Schule und Charakter*, p. 190).

3) Einant dar toliau, užtiksime visuomeninį nusiteikimą, kurį galima pavadinti n u o l a i d ž i u t a i k u m u. Visuomeninio gyvenimo taktas reikalauja iš kiekvieno žmogaus tam tikro kompromiso, be kurio tiesiog negalima gyvenimo išgyventi. Žmogus, kuris nėra linkęs jokiomis aplinkybėmis nusileisti kitiems, yra nevisuomeniškas žmogus tikra to žodžio prasme.

Gyvenimo taktikoje dažnai tenka nusileisti nuo savo reikalavimų tam, kad nebūtų pralošta visas veikimo reikalas. Maksimalistiškas obalsis « viskas arba niekas » su neišvengiamu būtinumu veda prie pražūties ne tik patį darbą, bet ir patį veikėją.

Visuomenės gyvenime, kaip ir apskritai mūsų pasaulyje, yra tiek teigiamųjų, tiek ir neigiamųjų polinkių, tendencijų ir apraiškų. Todėl pats visuomeninio gyvenimo pobūdis reikalauja iš tikro visuomeninko sykiu ir pasyvių ir aktyvių visuomeninių nusiteikimų, iš kurių pirmieji taiko jį su tuo, kas visuomenės gyvenime yra teigiamo, o antrieji spiria jį kovoti su tuo, kas šitame gyvenime yra neigiamo.

Taigi visuomeninė žmogaus akcija yra sykiu ir taikos, ir kovos reiškėja. Konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis nelengvas yra dalykas taktiškai ir su tikru saiko pajautimu suderinti pasyvaus taikumo nusiteikimą su aktyviu pasiryžimu kovoti. Pagal tai, kiek yra pasiekiamas šitokis suderinimas, galima net matuoti visuomeniško subrendimo laipsnį.

b) A u k l ė j i m a s a k t y v i ų v i s u o m e n i n i ų n u s i t e i k i m ų, kuriais yra : 1) aktyvus atsparumas neigiamajai visuomeninės aplinkumos įtakai ; 2) sugebėjimas vesti visuomenėje savo

idėjų propagandą ; 3) praktinis visuomeninis veiklumas ir 4) menas vadovauti.

1) Aktyviausias visuomenės nusiteikimas reiškiasi menu vadovauti. Todėl visi kiti aktyviniai visuomeniniai nusiteikimai turi tarnauti šitam menui paruošiamaisiais laipsniais arba net sudedamaisiais pradais. Pirmas elementariausias nusiteikimas, reikalingas einant šita linkme, yra a k t y v u s a t s p a r u m a s neigiamajai visuomeninės aplinkos įtakai. Neigiamoji masės įtaka individams yra tokia didelė, kad iš jos vergovės pasiseka išsivaduoti palyginti nedideliam žmonių skaičiui. O dvasinė žmogaus vergovė, tapusi įpročiu ir todėl laikoma normalia padėtimi, yra pavojingiausia žmogaus dorai vergovės rūšis.

Tai, ką vadiname miesčioniškumo dvasia, dažniausiai yra ne kas kita, kaip dvasinio vergiškumo atmosfera, susidaranti visuomeninėje aplinkoje, kur žmonės nesugeba išvaduoti savo asmenybės iš prietarų, įpročių, žemesnių polinkių ir smulkių ambicijų prievartos. Joje viešpatauja dorinis kompromisas tarp aiškaus nusižengimo ir dorybės. Miesčioniškasis pasaulis per maža turi pilietinės drąsos, kad jis drįstų pasireikšti aiškiais nusižengimais, bet jis turi ir per maža doros, kad galėtų reikštis dorybėmis. Taigi labai dažnai dorinės degradacijos pradžia glūdi visuomeninės aplinkos įtakoje, prieš kurią nesugeba atsilaikyti dar nesusipratusi ir teigiamai neapsisprendusi jauna asmenybė.

Ne mažesnės reikšmės turi visuomeninės aplinkos įtaiga moterų pasaulyje. Išvidinės vergovės apraiškos čia yra savo asmenybės falsifikavimas, manija puoštis ir pasidavimas mados hipnozei.

Savaime aišku, kokios didelės svarbos turi naujoms kartoms įsigijimas aktyvaus atsparumo neigiamajai visuomeninės aplinkos įtakai. Individualinė atsakomybė yra viena iš svarbiausių sąlygų šitam atsparumui susidaryti. Individualinė atsakomybė, reikalaujanti visados kritiško kontroliavimosi, nenuasmenina jaunuomenės ir nestumia jos į išvidinės vergovės stovį. Šitokios atsakomybės jausmas suteikia drąsos pasiekti savo principus visomis gyvenimo aplinkybėmis, paneigus svetimo sprendimo baimę.

2) Žmogus, išsivadavęs iš visuomeninės prievartos, vis daugiau jaučia reikalą paversti pačią visuomenę savo veikimo objektu. Aktyvus veikiamasis nusistatymas į visuomenę yra jau iš dalies geriausias apsigynimas nuo neigiamosios jos įtakos. Visuomenininkas turi būti šviesus ir tvirto būdo žmogus. Iš vienos pusės jis turi skleisti visuomenėje tikras idėjas, o iš antros pusės — organizuoti pagal šitas idėjas visuomenės gyvenimą. Du aktyvūs visuomeniniai nusiteikimai atitinka du minėtus reikalus : sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą ir sugebėjimas dirbti organizacinį darbą.

Kad žmogus galėtų tikrai sėkmingai dirbti visuomeninio apaštalavimo darbą, jam privalu pasižymėti trimis dalykais: 1) geru doktrininiu susipratimu visuomeniniais klausimais, 2) tiksliu nusimanymu apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones ir 3) visa eile dorinių kokybių, kurios yra reikalingos tikram žmonių pasitikėjimui laimėti.

Propagandos metodai yra iš esmės pedagoginiai metodai ir todėl visų pirma didaktikos principai turi būti padėti į metodologinį propagandos pagrindą.

Antra vertus, propagandos priemonės pareina kiekvienoje visuomenėje ir kiekvienu atskiru laikotarpiu nuo visuomeninės civilizacijos resursų, kuriais mūsų dienomis yra individualinis ir sutelktinis pavyzdys, gyvas žodis ir jo radijo perteikimai, spausdintas žodis ir jo organizacija. Kiekviena iš šitų priemonių, nepanaudota teigiamuoju būdu, beveik neišvengiamai virs neigiamosios propagandos įrankiu.

Kad visuomeninė propaganda būtų tikrai sėkminga, padori bei turinti dorinamosios įtakos plačiosioms masėms, reikalinga dar visa eilė dorinių kokybių, kurios galėtų sudaryti tikrą žmonių pasitikėjimą visuomeninio apaštalavimo veikėjais. Pastarieji turi tikrai degti entuziazmu tam, kas yra kilnu, gera ir gražu, kad galima būtų sukelti užsidegimą ir plačiųjų masių. Pasiekti šitą išdavą juo labiau bus lengva tada, kai prie to prisidės į visuomeninę propagandą vedančių asmenų pažinimas, minių psichologijos, jų interesų supratimas, atsidėjimas jų teisėtiems reikalams, kantrumas, tolerantingumas ir šiaipjau geradariškumas. Todėl kiekvienas išėjimas viešumon su visuomenine propaganda reikalauja, taip sakant, pasiruošimo dykumoje, nes pirma negu galima iš savęs dalyti ką kitiems, reikia iš pradžios tai sukaupti savyje išvidiniu darbu. Ir tai yra dėsnis ne tik visuomeninei propagandai, bet ir visam visuomeniniam veikimui.

3) Teisingai sakoma, kad viskas taip ar šiaip ateina iš individualinės iniciatyvos, bet kad sykiu nieko negalima visuomenėje realizuoti be suorganizuotų grupių pagalbos. Tuo pačiu yra konstatuojamas visuomeniniam veikimui reikalingumas ir vado, ir eilinių veikėjų. Todėl svarbu visuomeniniame veikime turėti ir tikrų vadų, ir gerai paruoštų eilinių visuomenės veikėjų. Be reikiamų veikėjų kadrų vadas yra faktiškai bejėgis, bet ir be vado veikėjų kadrai tėra vien nesuderinta medžiaga. Kad eilinių veikėjų kadrai būtų tikrai naudingi bei produktingi vado talkininkai, reikia, kad jie pasižymėtų praktiniu visuomeniniu veiklumu, galinčiu reikštis visuomeniniame veikime visa eile pareigų.

Tarp vado ir eilinių visuomenės veikėjų pareigų bei veiksenos yra maždaug tokio skirtumo, kokio kad yra tarp didelės įmonės

savininko valdytojo ir technikų vykdytojų pareigų bei veiksenos. Prancūzų pedagogo J. Wilbois supratimu, bet kuris konkretus veikimas, daugingas savo pareigomis, gali būti suskirstytas atskirais momentais, arba pradais, kaip jie eina maždaug sukcesyvinėje laiko tvarkoje. Tokie veikimo momentai yra pramatymas, tvarkymas, arba organizavimas, vykdomasis veikimas ir kontroliavimas.

Vykdomasis veikimas yra tokia sudėtinga pareiga, kad gali būti skirstoma smulkesniais psichologiniais momentais, arba pradais. Tokiais momentais, Wilbois supratimu, yra 1) pasiryžimas, 2) vykdymas tikra to žodžio prasme ir 3) pastangų patvarumas.

Tiek techniko vykdytojo, tiek ir vado veikimas yra panašūs nusakytais sudedamaisiais momentais. Bet tuo jų pareigų panašumas kaip ir išsibaigia. Toliau pasirodo, kad vadas administratorius turi dar vieną kitą pareigą, kurių neturi technikas vykdytojas. Technikas specialistas valdo daiktus, o vadas administratorius valdo žmones. Pirmasis stengiasi nugalėti materialines, arba technines, sunkenybes, o antrasis stengiasi nugalėti psichologines, arba socialines sunkenybes.

Technikai vykdytojai turi savo objektais dažniausiai daiktus, kuriuos jie stengiasi veikti mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu. O vadai administratoriai veikia materialinius objektus vien per tarpininkavimą žmonių, kuriuos jie organizuoja hierarchinėje tvarkoje. Todėl galima pasakyti, kad technikai tvarko gamybą, o administratoriai organizuoja įmonę.

Tiesioginis techniko vykdytojo veikimas materialinių objektų yra įvairus pagal tai, kokie yra šitie materialiniai objektai. O vado administratoriaus vykdomosios pareigos yra visuomet vienodos, nes visados turi savo objektu žmonių veikimą ir šito veikimo organizavimą. Rinktiniai technikai yra tam tikri virtuozai savo amato, mokslo ar meno. Rinktiniai administratoriai yra tie, kurie sugeba žmonėms vadovauti bei juos valdyti: jie yra vadai. Pareigų atžvilgiu visuomenės vadas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų tuo, kad šalia bendrų su pastaraisiais pareigų jie turi dar dvi vyriausios vadovybės pareigas, būtent tikslų statymą visuomeniniam veikimui ir tokį ar kitokį sankcionavimą pasiektų išdavų.

Nusiteikimai, charakterizuoją paprastą visuomeninį veiklumą, tėra vien paruošiamasis laipsnis, vedąs prie nusiteikimų, privalomų visuomeninės vadovybės reikalui. Tarp pagrindinių paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimų visų pirma privalo būti paminėtas tasai visuomeninės atsakomybės jausmas, kuris neleidžia visuomenės nariui pasilikti pasyviu visuomeninio gyvenimo reikalų atžvilgiu.

Toliau reikalingi yra tokie nusiteikimai, kurie galėtų sužadinti tvirtą pasiryžimą bei pastangų patvarumą. Tokiu nusiteikimu yra,

pvz., viešųjų patarnavimų dvasia, kuri turėtų įkvėpti kiekvieną visuomenės veikėją. Nemažiau yra svarbūs visuomenininiame veikime sutelktinio darbo įpročiai ir apskritai sugebėjimas dirbti visuomenės darbą suderintomis bendromis pastangomis.

Pagaliau visuomeniniam veiklumui yra privalomas tam tikras organizacinis sugebėjimas, leidžiąs taip tvarkyti visuomeninio darbo dalykus bei žmonių veiksmus, kad būtų pasiektas didžiausias išdavumas trumpiausiu laiku bei minimaliomis pastangomis.

Visas reikiamas vadui savybes yra labai sunku surasti viename asmenyje, vis dėlto galima kalbėti apie idealinį vado tipą, kuriam reikia mažiausiai trejopų duomenų: intelektualinių, dorinių ir pedagoginių.

Savaime aišku, kad tikras vadas negali būti žmogus, ribotas intelektualiniu atžvilgiu. Realizuodamas savo pastatytąjį tikslą kitų žmonių pastangomis, vadas privalo pasižymėti nuodugniu tiek paties darbo, tiek atsidėjusių jam žmonių pažinimu. Be to, vadui yra reikalingas tam tikras kūrybinis nusistatymas, kuris reiškiasi ir naujų idėjų suradimu, ir gyva intuicija, ir aiškiu numatymu, ir realiu tikrovės pajautimu. Žmogus be kūrybinio nusistatymo gali būti geras vykdytojas, bet negali būti tikras vadas. Ryšium su intelektualiniu išsilavinimu tikram vadui yra privaloma bent minimali iškalba, kaipo priemonė pasireikšti įtaka kitiems žmonėms.

Doriniu atžvilgiu tikras vadas turi pasižymėti beveik visomis tvirto būdo savybėmis: tvirta valia, sugebančia reikalauti klusnumo iš palenktų sau žmonių, pasiryžimų drąsa, atsidėjimu idėjos žygiui, pastangų patvarumu, tvirtu principialiu nusistatymu, teisingų reikalavimų reikiamu griežtumu ir t.t.

Iš suminėtųjų tvirto būdo savybių ypatingai svarbi yra drąsa pasiryžti, kuri leidžia stoiškai pakelti atsakomybę už riziką. Niekas taip neardo pasitikėjimo žmogumi, kaip jo svyravimas, kai reikia aiškios orientacijos ir drąsaus užsimojimo.

Labai svarbus vadovybės atžvilgiu yra vado tiesumas, arba tikras jo įsitikinimas savo žygio teisingumu bei svarbumu. Tai ypač privalo išeiti aikštėn vado paslankume tarnauti pavyzdžiu tiems, kuriems vadovauja. Sakoma net, kad pavyzdys yra savo rūšies vado tiesumo įrodymas.

Ne mažiau svarbus už intelektualinius ir dorinius nusiteikimus yra pedagoginis nusiteikimas, be kurio jokia tikra vadovybė nėra galima. Foersteris yra parašęs, kad « vadovauti reiškia ruošti pavaduotojus, darytis nebereikalingu, kitus auklėti vadais » (*Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1918). Be to, savaime yra suponuojama, kad vadas turi pasižymėti tam tikru techniniu kompetentingumu ir organizaciniu sugebėjimu, kuris jam leistų paruošti

ir sutvarkyti visuomeninę akciją pagal visus techninio vykdymo reikalavimus.

Tikras vadas, sako Wilbois, gali būti aptartas kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas plačiausia šių žodžių prasme. Organizuoti, Wilbois supratimu, yra nustatinėti ryšius tiek tarp daiktų, tiek ir tarp žmonių. Atitinkamai vadui, kaipo organizatoriui, yra pageidaujama visų pirma kombinacijų dovana, nes tas, kas nesugeba derinti bei rišti daiktus ir žmones, negali būti organizatoriumi.

Kaipo išradėjas, vadas pildo visą eilę pareigų, kurios reikalauja kūrybinių nusiteikimų. Tokios pareigos yra veikimo tikslo nustatymas, susekimas reikiamų veikimui priemonių ir išdirbimas programos ilgesniam ar trumpesniam laikui. Šitoms pareigoms vykdyti vadas privalo pasižymėti moksliška bei realistiška pasidokumentavimo dvasia sykiu su ta intuicijos dovana, kuri leidžia lengvai įžvelgti gyvenimo momentą, jo aktualius reikalus ir evoliucijos tendencijas.

Kaipo valdytojas, vadas sykiu yra ir veikėjas, ir įsakymų davėjas. Fizinis jaunumas, greitas orientavimasis padėtyje ir drąsus užsimojimas yra trys tikro vado žymės, kiek jam, kaipo veikėjui, tenka daryti sprendžiamųjų pasiryžimų.

Kai sprendžiamieji pasiryžimai yra jau padaryti, vadas privalo pasižymėti tuo autoritetingumu, kuris yra reikalingas kiekvienam valdytojui, turinčiam savo rankose įsakinėjimo pareigą. Valdomasis įsakinėjimas, sako Wilbois, tėra vien tada sėkmingas, kai sueina krūvon keturios sąlygos : 1) tam tikra vado asmenybė, 2) įsijautimas į palenktųjų žmonių sielas, kad galima būtų panaudoti tiek jų silpnybes, tiek teigiamas kokybes, 3) savitarpinis asmeniškas vado ir jo palenktųjų susipažinimas, kuris vienas tegali sudaryti sąmoningą pasitikėjimą, 4) gerų techninių, arba administracinių įrankių buvimas, t.y. geras darbo aprūpinimas įrankiais arba gera organizacija.

Būsimas visuomenės vadas tik tada gali normaliai pasiruošti vadovavimo pareigoms, jei įgauna tinkamą išsilavinimą ir turi progos pereiti savo gyvenime reikiamą pratinimosi darbą. Wilbois savo veikale duoda labai reikšmingų nurodymų, kaip būsimieji vadai turi būti lavinami bei auklėjami. Jo supratimu, būsimieji vadai turi būti nuosekliai atrinkti iš visos naujosios kartos, išskiriant juos bandomaisiais egzaminais: iš pradžios sykiu su būsimais technikais vykdytojais iš bendros būsimųjų darbininkų masės, o vėliau — atskiriant juos nuo būsimųjų technikų, kurie anksčiau baigia savo išsilavinimą ir todėl anksčiau eina į praktinį veikimą.

Pagaliau tenka pasakyti keletas žodžių apie didelę svarbą, kurią turi mūsų laikais vadų ruošimo klausimas. Jokia visuomeninė santvarka negali apsieiti be tokios ar kitokios vadovybės, patenkančios į didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus rankas. O kiekviena atrink-

toji vadovybė yra aristokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Bet sulig visuomenės kultūros kilimu ir individualinių teisių pripažinimu žmogiškajam asmeniui, kaipo tokiam, plačiosios demokratinės masės vis daugiau reikalauja sau įtakos visuomenės tvarkyme bei valdyme.

Į klausimą, kokiu būdu atrinktosios vadovybės reikalas gali būti suderintas su demokratinėmis plačiųjų masių tendencijomis, Foersteris atsako sintezės koncepcija. Jo supratimu, giliausia demokratiškos idėjos prasmė yra ta, kad vadovaujančių elementų parinkimas turėtų būti pastatytas ant visai naujų pagrindų. Tuomet pasirodytų, kad demokratija tėra vien naujas metodas laiduoti visuomenės vadovybę tokiai aristokratijai, kuri nebūtų liaudžiai užmesta kaipo gryna kasta su paveldėtomis privilegijomis, bet susidarytų išbandyto masių pasitikėjimo atmosferoje, taip kad galėtų būti realizuotas harmoningas visuomenės vadovybės suderinimas su kolektyviniu sąmoningos liaudies gyvenimu.

## 4. Moterų auklėjimas

Vyro ir moters metafizinė lygybė ir vienodas moralinis vertingumas gali ir net privalo būti pripažintas anksčiau, negu imama tyrinėti psichiniai jų skirtumai. Pagrindinių psichinių skirtumų tarp vyro ir moters klausimas turi esminės reikšmės moterų klausimui apskritai. Pastarasis bus įvairiai sprendžiamas pagal tai, ar vyro ir moters skirtumai bus laikomi atsitiktiniais, ar prigimtais ir nepakeičiamais.

Žmogaus prigimtis yra jo individualizacijos, t.y. savotiško nepakartojamumo pradas. Todėl kiekviena individualybė yra vienintelė savo rūšyje dėl materialinių kūno ypatybių. Visi žmonės yra lygiai vertingi dėl protingos bei laisvos savo asmenybės, ir sykiu jie visi yra skirtingi dėl savo individualybių. Kitaip tariant, žmonės yra lygūs aukštesne savo prigimtimi, bet yra nelygūs žemesne savo prigimtimi. Tad vyras ir moteris yra lygūs kaipo asmenys aukštesne savo prigimtimi ir yra skirtingi kaipo individai materialine savo prigimtimi. Tai reiškia, kad pagrindinis vyro ir moters individualybių skirtingumas yra prigimtas ir nekintamas mūsų žemiškojo gyvenimo aplinkybėmis.

Psichologinės vyro ir moters ypatybės, priežastingai kylančios iš fiziologinio prigimties skirtingumo, atitinkamai pasireiškia kultūros ir religijos srityse, nors vyro ir moters skirtingumas mažėja sulig tuo, kai kylama iš žemesnės gyvenimo srities į aukštesnę.

Pagrindinės psichologinės ypatybės, kuriomis pasireiškia vyro ir moters fiziologinis skirtingumas, tai didesnis pirmojo aktyvumas ir didesnis antrosios pasyvumas.

Dera tinkamai suprasti, kad ir labiau aktyvus, ir labiau pasyvus žmogus gali būti lygiai darbingas ir lygiai vertingas kūrybos srityje, kurioje didesnis aktyvumas pasireiškia daugiau kuriamąja iniciatyva, o didesnis pasyvumas — daugiau kūrybos realizavimu. Todėl kultūros gyvenime vyras pasižymi daugiau kuriamąja iniciatyva, moteris — daugiau kultūrinės kūrybos realizavimu visuomenės gyvenime, ypač savo pašaukimu šeimoje. Pagaliau religijos srityje, atitinkamai nusakytoms ypatybėms, vyras pasireiškia labiau religine iniciatyva, o moteris — labiau religine praktika. Religijos srityje vyro ir moters lygus vertingumas išeina aikštėn net daug ryškiau negu kultūrinės kūrybos srityje, nes kultūrinės kūrybos realizavimas nėra tiek regimas bei ryškus, kaip kad kultūrinė iniciatyva.

Nuosekliai išeinant iš prielaidos, jog asmenybės atžvilgiu vyras ir moteris yra lygūs, tenka pripažinti moteriai lygias visas tas teises, kurių turi žmogiškasis asmuo ir kurių įsigijimas nepareina nuo tam tikros individualybės. Iš čia seka, kad moters asmenybė ne tik turi būti išlaisvinta iš viso to, kas ją varžo neteisėtu būdu, bet dargi privalo būti teigiamai ugdoma visais reikiamais atžvilgiais. Todėl lygiai privalu auklėti tiek vyrų, tiek ir moterų tvirtą būdą, jautrią sąžinę, sugebėjimą būti laimingam visomis gyvenimo aplinkybėmis ir t.t. Tas pat tenka pasakyti ir apie proto lavinimą.

Prie visai kitokių išvadų prieinama individualybės srityje. Kadangi individualybė yra pagrindinis pašaukimo veiksnys, tai žmonių individualiniai skirtumai sprendžia apie jų individualinius pašaukimus. Taigi vyrų ir moterų pašaukimai yra skirtingi tiek pat, kiek yra skirtingos jų individualybės. Tolimesnė išvada bus ta, kad ir vyrų, ir moterų auklėjime dera atsižvelgti į specifinius pirmųjų ir antrųjų pašaukimus ir jiems ruošti tiek vyrus, tiek moteris. Kiekvieno žmogaus gyvenimas priklauso nuo jo pašaukimo. Žmogaus laimė žymia dalimi pareina nuo to, ar jo gyvenimo aplinkybės sutaria su jo pašaukimu, ar jam prieštarauja. Taigi, jei žmogiškosios asmenybės atžvilgiu yra pageidaujama tarp vyrų ir moterų tam tikra niveliacija, tai prigimtosios individualybės atžvilgiu tarp jų yra pageidaujama kaip tik specifikacija.

Specifinis vyrų savotiškumas yra paprastai vadinamas vyriškumu, o specifinis moterų savotiškumas — moteriškumu. Abu tie savotiškumai yra lygiai vertingi kaip tik todėl, kad jiedu nėra vienodi. Niveliuojant vyrų ir moterų specifinius savotiškumus, silpninamas vyrų ir moterų specifinis pašaukimas tiek prigimties, tiek ir kultūros bei religijos srityse.

Ne tik moters, bet ir pačios visuomenės likimas yra kuo glaudžiausiai surištas su moters šeimyniniu pašaukimu, nes žymiai moterų daugumai šeimoje tenka realizuoti savo prigimtieji, kultūriniai ir

religiniai uždaviniai. Tik moteriai pildant savo pašaukimą šeimoje, padedami tvirti normalūs pagrindai fiziniam bei dvasiniam žmogaus formavimui — to žmogaus, kuris paskui iš šeimos nario turės tapti plačiosios visuomenės nariu. Ir šito uždavinio visai net pakanka, kad visa moters energija būtų absorbuota šeimos reikalų.

Kadangi šeimos pašaukimas turi be galo svarbios reikšmės visuomenės sveikatai, kultūrai ir religijai, tai moters darbas šeimoje yra iš tikrųjų visuomeninis darbas, kuris privalo būti kvalifikuojamas, vertinamas ir atlyginamas lygiai kaip ir siaura prasme suprantamos visuomeninės profesijos. Nuo to, kaip yra vertinamas visuomenėje šeimos pašaukimas, faktiškai pareina ir moters padėtis visuomenėje.

## 5. Dorinimas ir religija

Dorinimo moksle klausimas kaip doriniu auklėjimu vesti žmones prie religijos turi kapitalinės reikšmės. Dr. Pilgeris, trumpai formuluodamas Foersterio pažiūras, tinkamai suima į tris punktus moralinės pedagogikos reikšmę religijai: 1) dorinė pedagogika tarnauja supratimui atskirų religinių tikėjimo bei doros pamokymų; 2) ji pateikia pagrindą svarbiam įsigilinimui į krikščionybės esmę ir milžinišką jos reikšmę; 3) ji papildo religinį autoritetingą pagrindimą.

Kadangi dorinimas ir religija turi tarpusavio teigiamosios įtakos, tai tarp dorinimo ir religijos privalu nustatyti tam tikrą solidarumą ugdymo sistemoje. Mokykloje šitas solidarumas tegali būti išlaikytas vien tada, kai auklėjimasis mokyklos lavinimas yra pagrįstas pasaulėžiūra, suimančia į save religiją teigiamuoju būdu. Tokia gali būti konfesinė mokykla, pagrįsta krikščioniškąja pasaulėžiūra. Tad konfesinė mokykla tegali rasti sau tinkamos vietos be užsimetimo netikintiems žmonėms vien tada, kai visuomenės mokyklos yra tvarkomos pagal pasaulėžiūras žmonių, siunčiančių savo vaikus į mokyklas.

Metodologinis nuoseklumas reikalauja, kad mokyklinė politika realizuotų ne pašalinius pedagogikos mokslui motyvus, bet auklėjamojo lavinimo principus. Vienas iš auklėjamojo lavinimo teorijos principų reikalauja, kad tarp dorinimo ir religijos būtų nustatytas solidarumas, kurį tegali tikslingai išlaikyti konfesinė mokykla. Iš čia išvada, kad mokyklinė politika turi garantuoti laisvų mokyklų sistemoje konfesinių mokyklų buvimą tiems, kas nori savo vaikus lavinti bei auklėti sutartinai su religinės pasaulėžiūros principais.

# ESTETINIMO MOKSLAS

## 1. Estetinimo mokslas ir pedagogikos sistema

Estetinio lavinimo, arba estetinimo, mokslas sudaro vieną pedagogikos dalį, lygiai teisėtą su didaktika ir dorinimo mokslu. Estetinimo mokslas turi būti suskirstytas į bendrąją ir specialiąją dalį. Bendrojoje estetinimo mokslo dalyje tyrinėjami bendrieji teoriniai estetinimo principai, arba plačiai suprantamas estetinis lavinimas. Specialioje dalyje tyrinėjamas meninis lavinimas atskirų menų srityje.

Šitoks estetinimo mokslo suskirstymas į bendrąją ir specialiąją dalis faktiškai yra analoginis protinimo ir dorinimo mokslų suskirstymui į bendrąsias ir specialiąsias dalis. Ką didaktikoje reiškia atskiras mokslas, kaipo dėstomas dalykas, ką dorinimo moksle reiškia atskira dorybė, kaipo auklėjamoji vertybė, tą estetinimo moksle atitinka atsikiras menas, kaipo meninio lavinimo objektas.

## 2. Estetinio lavinimo sąvoka ir savybės

*a. Estetinis ir meninis lavinimas.* — Estetinis lavinimas, kuris privalo turėti savo galutiniuoju tikslu grožį, negali būti aptartas nei ta prasme, kad jis daro žmogų gražų, nei ta prasme, kad jis ruošia tiesioginiu būdu dailiajai kūrybai. Šitas formalinis konstatavimas nekliudo faktui, kad estetinis lavinimas daro vis dėlto žmogų gražesnį ir sykiu padeda jam pasiruošti dailiajai kūrybai. Svarbu tik suprasti, kad šitie faktai negali būti padėti į pagrindą pedagoginės estetinio lavinimo aptarties. Pedagoginis atžvilgis verčia skaitytis su tuo, kad estetinis lavinimas privalo būti visuotinis, taikomas ne tik menininkams, pasiryžusiems tarnauti dailiajai kūrybai, bet ir tiems, kurie nepajėgia praktikuoti jokio meno nei sukurti jokios dailenybės.

Taigi estetinis lavinimas stengiasi išvystyti žmoguje sugebėjimą suvokti grožį tiek gamtoje, tiek mene, ir mažesniu ar didesniu laipsniu jį realizuoti savo gyvenime bei veikime.

Neginčydama, kad estetinis lavinimas padaro žmogų gražesnį ir kad jis sykiu mažiau ar daugiau paruošia žmogų dailiajai kūrybai,

pateiktoji aptartis irgi suima į save receptyvinį ir produktyvinį momentą. Kalbant apie sugebėjimą suvokti grožį tiek gamtoje, tiek mene, turima galvoje receptyvinis estetinio lavinimo momentas, leidžiąs nujausti ir spręsti grožį. Užtat kalbant apie sugebėjimą realizuoti grožį žmogaus gyvenime bei veikime, turima galvoje produktyvinis estetinio lavinimo momentas, leidžiąs mažesniu ar didesniu laipsniu realizuoti grožį kuriamuoju būdu. Bendrajame estetiniame lavinime persvarą turi receptyvinis, arba nuvokiamasis, momentas. O meniniame lavinime turi persvarą produktyvinis, arba kuriamasis, momentas. Kurti grožį yra specialesnis dalykas negu jį suvokti, todėl meninis lavinimas yra vėlesnis už bendrąjį estetinį lavinimą ne tik loginiu, bet ir genetiniu atžvilgiu. Tai dar nereiškia, kad žmogus, neturįs jokio meninio išsilavinimo, visai negali kuriamai realizuoti grožio savo gyvenime bei veikime. Progų realizuoti grožį žmogus užtinka beveik kiekviename savo žingsnyje ir būtent todėl, kad grožis yra normali lytis, kuria privalo būti apipavidalinamas kiekvienas materialinio gyvenimo objektas. Todėl ir grožio stovis yra normalus materialiniam žmogaus gyvenimui. O jei taip, tai šitoks normalus pastarojo stovis yra žmogui privalomas jei ne dorine, tai bent estetine prasme. Tad be estetinio išsilavinimo normalus gyvenimo sutvarkymas nėra galimas, ir todėl jis taip ar šiaip yra privalomas ugdymo sistemoje. Toks yra objektyvinis atžvilgis, nustatąs estetinio lavinimo privalumą gyvenimo tikslų dėlei. Bet to paties reikalauja ir subjektyvinis atžvilgis, nustatąs estetinio lavinimo privalomumą pilnutinio žmogaus prigimties išlavinimo dėlei.

*b. Estetinio lavinimo reikšmė ugdymo sistemoje.* — Ugdymo sistemoje privalu išlaikyti pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principus. Jei žmogus nėra lavinamas estetiniu atžvilgiu, nusižengiama pilnatvės principui ir gaunamas vienašališkas intelektualizmas arba vienašališkas voliuntarizmas. Jei estetinis lavinimas atsilieka nuo protinio lavinimo ir dorinio auklėjimo, nusižengiama sutartinės principui. Jei pagaliau estetinis lavinimas yra atpalaiduojamas nuo organingo sąryšio su protiniu lavinimu ir doriniu auklėjimu, nusižengiama priklausomybės principui ir yra gaunamas vienašališkas estetizmas.

Todėl pilnai galima sutikti su Wilhelmu Reinu, kuris vienas iš pirmųjų ėmė rūpintis XIX a. antrojoje pusėje estetiniu lavinimu. « Pusiau išlavinti yra visi tie, sako jis, kurie neturi meniškųjų pastangų jokio supratimo, jokio pajautimo ir nepajėgia iš jų nieko laimėti savo gyvenimui. Protas gali būti aukštai išlavintas, religinio bei dorinio gyvenimo jausmai gali būti šventai išauklėti, bet ten, kur trūksta meno meilės, ten esama spragos, kuri kad ir nėra joks nusi-

žengimas, vis dėlto reiškia vienapusiškumą ir nepilną vertingumą ». W. Reinas, keldamas pilnatvės principą, faktiškai turi galvoje ir sutartinės principą. Gyvenime ne dažnai pasitaiko žmonės, neturį nė mažiausios nuovokos apie meno dalykus ir apskritai apie grožį. Daug dažniau pasitaiko nepakankamo estetinio išsilavinimo, palyginant su protiniu išsilavinimu arba su doriniu išsiauklėjimu. Toks atsilikęs estetinis išsilavinimas jau nebesutaria su kitomis kultūrinio gyvenimo sritimis.

Priklausomybės principas estetinio jausmo lavinime reiškia, kad estetinis jausmas turi būti palenktas doriniam nusistatymui ir kad dorinis jausmas turi būti palenktas protingam principui. Tiesos, gėrio ir grožio, kaip ir žinijos, doros ir dailės, sutarimas yra ne išviršinis ir prievartingas, bet išvidinis ir laisvas, t.y., einąs iš dalykų vidaus ir savaimingai pasireiškiąs tikros žinijos, tikros doros ir tikros dailės išdavomis. Tikra dailė nenusideda etikos normoms ne todėl, kad toks yra etikos reikalavimas, bet todėl, kad išvidiniai dailiosios kūrybos dėsniai reikalauja nenusižengti tam, kas yra organingai surišta su grožiu, o su grožiu yra organingai surišta tiesa ir gėris. Moralizuojanti tendencija yra neskani dailiojoje kūryboje kaip tik todėl, kad ji yra išviršinės prievartos apraiška, paraližuojanti tikrus dailiosios kūrybos dėsnius. Bet lygiai neskanus yra dailės nusižengimas doros normoms, kadangi tai parodo, kad ir šiuo atveju kūryba nesutaria, nors ir kita prasme, su išvidiniais savo dėsniais. Taigi nei moralizuojanti tendencija, nei nusižengimas doros normoms nėra dailėje normali apraiška.

Tikroji dailė yra iš savo esmės solidari su dora. Kai tokia dailė renkasi savo objektu doros gyvenimą, ji yra tikras dorinimo veiksnys. Bet ir tuomet, kai dailė renkasi abejingus dorai dalykus, ji turi irgi netiesioginės auklėjamosios reikšmės. M. Marionas teisingai tai nusako šitokiais žodžiais: « Vaikas turi būti lavinamas dailėje, kadangi ji turi didžiausios auklėjamosios galybės. Grožis iš esmės yra tvarka bei harmonija. Iš vaizduotės ir proto šita tvarka ir šita harmonija pereina į širdį ir, neilgai trukus, pasireiškia iš viršaus elegancija ir grakštumu: judesiuose užlaikoma tam tikra harmonija, kuri palengva atsiranda taip pat ir elgsenoje. Geras skonis ilgainiui apsivelka savo garbės pajautimo lytimi. Ir ar nėra visų pripažinta, kad dailė sušvelnina privatinius ir visuomeninius papročius: esama moralinių ydų ir polinkių, kurių nepakenčia siela, įpratusi gyventi dailės atmosferoje ».

Jei etikos ir estetikos sutarimas yra principialiai pripažįstamas, dar nereiškia, kad tai, kas gyvenime laikoma daile, visuomet sutaria su doros principais ir visuomet turi auklėjamosios reikšmės. Neretai net į žymesnius dailės veikalus primaišoma nedorų dalykų, kurie

vis dėlto nepanaikina šitų veikalų estetinės vertės. Bet tokiais atvejais nesusipratusios estetiniu atžvilgiu publikos pergyvenimai negali tarnauti patikimu pagrindu, sprendžiant apie etikos ir estetikos santykiavimą dailiojoje kūryboje. Tai, kas sujaudina žmogų kokia nors prasme, dažnai yra palaikoma grožėjimosi priežastimi. Pvz., romantinis erotizmas, padažytas pornografinėmis smulkmenomis, gali būti laikomas grožėjimosi objektu, o čia gali būti kalba ne apie tikrai estetinius jausmus, bet tik apie erotinį arba net seksualinį jaudinimą. Todėl yra svarbu auklėti tikrą estetinį susipratimą ir sveiką grožio pajautimą.

Šiais laikais gal niekas taip gražiai ir su tokiu entuziazmu nekalba apie estetinį lavinimą, kaip prancūzų rašytojas E. Montier. Jis yra didelis pilnutinio ugdymo šalininkas. Jo estetikos pagrinde glūdi religinė koncepcija, ypač teigianti, kad grožis mūsų prigimtuosiuose daiktuose yra dieviškojo pasaulio atspindis. «Gražusis daiktas, sako jis, yra daiktas, matomas Dievuje. Ir nesama tikro grožio kitur, kaip tik Dievuje. Todėl daiktas yra tikrai gražus vien tuo, ką jis turi savyje dieviško... Estetika, sako jis kitur, atidengia daiktų skaidrą (*splendeur*). Šita skaidra esti idėjose, esybėse ir daiktuose, bet ji ne visuomet ir ne visur tiesioginiu būdu yra prieinama: ji mums pasireiškia per mūsų tam tikrą jausmą, kuris vadinamas estetiniu jausmu».

E. Montier dargi artimai jungia estetinį lavinimą su fizine kultūra. Lengva suprasti, kodėl taip yra: grožis yra normalus prigimtųjų daiktų stovis, o tikra fizinė kultūra gali ir privalo būti fizinio grožio reiškėja. Todėl ir estetinis skonis negali nereaguoti į fizinį išsigimimą ir kampuotų judesių nevikrumą ir šiaipjau į visa tai, kas apreiškia žemą fizinę kultūrą.

Tačiau reikia pažymėti, kad vienašališkas estetizmas gali turėti neigiamosios įtakos žmogaus išsivystymui ir jo nusistatymui. Estetinė kultūra, daugiau negu kokia kita gyvenimo sritis, virpina, arba verčia vibruoti, emocinį žmogaus gyvenimą, kuris, atpalaiduotas nuo kitų gyvenimo sričių, gali būti žmogui didžiausias nelaimių šaltinis. Emocinis gyvenimas turi būti palenktas valios galiai, o valia — proto sprendimui. Jei šito telkiamojo palenkimo neįvyksta, emocinis gyvenimas gali virsti tikra suirute; tai ir įvyksta labai dažnai su menininkais, einančiais vienašališkojo estetizmo keliu. Pagal priklausomybės principą estetinis jausmas turi būti palenktas doriniam nusistatymui, o šis pastarasis — protingam principui. Šitokiu atveju nėra baimės, kad estetinis lavinimas galėtų turėti neigiamos įtakos žmogaus gyvenimo pakraipai.

Taip pat neabejotina, kad estetinis lavinimas gali sužadinti reikalavimų, kurių negalima patenkinti tam tikromis materialinio

gyvenimo aplinkybėmis. Grožėjimasis yra malonus pasitenkinimo šaltinis, ir todėl, vieną kartą pamėgtas, jis gali būti ne tik pageidaujamas, bet ir tvirtai geidžiamas. Nesugadintoje žmogaus prigimtyje estetinis reikalavimas yra taip pat gyvas, kaip ir reikalas būti laimingam arba reikalas pažinti tiesą ir siekti gėrio. Estetinis poreikis yra juo labiau teisėtas, kad jis absorbuoja emocinę žmogaus energiją ir nukreipia ją nuo pasireiškimo žemesniu būdu. Taigi estetinis lavinimas pasidaro principialiai privalomas visiems žmonėms, kiek tik faktinės galimybės leidžia jį realizuoti. Bet tai nereiškia, kad estetinis lavinimas gali būti realizuojamas be atsižvelgimo į sutartinės principą, kuris reikalauja, kad kiekvieno atskiro ugdomojo uždavinio rodiklis būtų suderintas su viso faktiškai realizuojamo ugdymo rodikliu. Žodžiu tariant, tarp estetinio lavinimo ir kitų ugdymo sričių turi būti tam tikro proporcionalumo. Pvz., liaudies estetiniame lavinime privalo būti išlaikytas tas rodiklis, kuris charakterizuoja bendrąjį liaudies išsilavinimą. Būtų todėl klaidinga įdiegti liaudžiai daugiau estetinių reikalavimų negu dera jų turėti tam tikrame bendro išsilavinimo laipsnyje. Reikia tik šitą estetinį lavinimą suderinti ne tik su kitomis ugdymo sritimis, bet ir su socialinėmis liaudies gyvenimo sąlygomis, ko ir reikalauja plačiai suprastas sutartinės principas. O liaudies gyvenimo socialinės aplinkybės niekados nekliudo grožėtis gamtos grožybėmis ir tomis meno dailenybėmis, kurios sudaro visuomeninį krašto turtą, o iš kitos pusės — realizuoti maksimumą grožio savo gyvenime ir elgesyje, savo aplinkoje ir profesiniame darbe. Estetinis lavinimas, vykdomas pagal sutartinės ir priklausomybės principus, yra vienas iš žmogaus džiaugsmingumo ir tobulėjimo veiksnių.

### 3. Estetinio lavinimo tikslas ir uždaviniai

Pigu įspėti iš analogijos su kitomis ugdymo sritimis, kad galutinis estetinio lavinimo tikslas yra pats grožis. Susekti grožio idealą ir jį realizuoti pasaulyje — štai plačiai suprantamo estetinio gyvenimo tikslas. Pastarasis tenustato vien bendrą estetinio lavinimo pakraipą. Tačiau šitam estetiniam lavinimui turi nelyginant daugiau praktinės reikšmės artimesnio jo tikslo nustatymas. Artimesnis tikslas yra toji pedagoginė vertybė, kuri kaipo pastovus nusiteikimas suteikia realių laidų tolimesniam ugdomajam tikslui vykdyti. Todėl tolimesniu estetinio lavinimo tikslu yra pats grožis arba jo idealas, o artimesniu šito lavinimo tikslu yra jau tie estetiniai nusiteikimai, su kurių pagalba geriausiai gali būti siekiamas minėtasis tolimesnis estetinio lavinimo tikslas, t. y. grožis.

Estetinio nusiteikimo turinys gali būti įvairus pagal tai, ar jis yra imamas receptyviniu, t. y. nuvokiamuoju, ar produktyviniu, t. y. kuriamuoju atžvilgiu. Pirmuoju atveju turime bendrąjį nuvokiamąjį estetinį nusiteikimą, antruoju atveju reikalingas yra be šito bendro nusiteikimo dar specialiai kuriamasis estetinis nusiteikimas.

Nuvokiamasis, arba receptyvinis, estetinis nusiteikimas susideda iš dviejų pagrindinių momentų, būtent: 1) iš estetinio skonio, kuris jausmu patiria grožį, ir 2) iš estetinio sprendimo, kuris motyvuotu būdu įvertina gamtos ar meno grožį. Estetinis skonis, arba net jausmas, yra intuityvinis nuvokiamojo estetinio nusiteikimo tarpsnis, o estetinis sprendimas sudaro intelektualinį šito nuvokiamojo estetinio nusiteikimo tarpsnį.

Kuriamasis, arba produktyvinis, estetinis nusiteikimas turi irgi bent du pagrindinius momentus, kuriais yra kuriamoji vaizduotė ir meniškas sugebėjimas realizuoti kuriamosios vaizduotės pavidalus techninėmis kūrybos priemonėmis.

Pilnas estetinis išlavinimas, apimąs visus keturis momentus, yra privalomas vien tam, kas yra pasiryžęs būti menininku kūrėju. Šiaipjau paprastame estetiniame lavinime siekiamas ne tiek kuriamasis estetinis nusiteikimas, kuris sudaro pereinamąjį tarpsnį tarp nuvokiamojo ir tikro kuriamojo estetinio nusiteikimo. Reproduktyviame estetiniame nusiteikime atitinkami pagrindiniai momentai yra reproduktyvinė vaizduotė ir meniškas sugebėjimas atvaizduoti svetimą kūrinį techninėmis priemonėmis. Didžiausiai žmonių daugumai dažniausiai tenka apsiriboti atvaizdavimo priemonėmis. Reproduktyvinis atvaizdavimo momentas paprastai yra paruošiamasis laipsnis savarankiškai originaliai kūrybai.

Taigi su reikiamu rezervuotumu galima teigti, kad estetinis lavinimas sykiu su meniniu lavinimu turi savo artimesniais tikslais keturis pastovius estetinius nusiteikimus, kuriais yra: 1) estetinis skonis, 2) estetinis sprendimas, 3) reproduktyvinė bei kuriamoji vaizduotė ir 4) meniškasis sugebėjimas realizuoti kūrinį techninėmis produkcijos bei originalios kūrybos priemonėmis. Pagal šituos estetinius nusiteikimus, kurie yra artimesni estetinio lavinimo tikslai, susidaro ir atskirų estetinio lavinimo uždavinių. Nuvokiamieji estetiniai nusiteikimai yra labiausiai siekiami bendrojo estetinio lavinimo uždaviniu. Kuriamieji estetiniai nusiteikimai yra siekiami labiausiai specialiais meninio lavinimo uždaviniais.

Kalbant apie bendrąjį estetinį lavinimą, turima galvoje labiausiai uždaviniai, kurių gali būti nuvokiamojo ir reproduktyvinio estetinio nusiteikimo atžvilgiu, o kalbant apie specialų meninį lavinimą, turima galvoje labiausiai uždaviniai, kurių gali būti kuriamojo estetinio nusiteikimo atžvilgiu. Pirmuoju atveju estetinio lavinimo

uždaviniai yra išvystyti : 1) estetinį skonį, 2) estetinį spręsmą, 3) reproduktyvinę vaizduotę ir 4) menišką sugebėjimą realizuoti kūrinį techninėmis atvaizdavimo priemonėmis. Antruoju atveju meninio lavinimo uždaviniai yra išvystyti : 1) kuriamąją vaizduotę, 2) menišką sugebėjimą realizuoti kūrinį techninėmis savarankiškosios kūrybos priemonėmis.

Žmogiškoji kūryba yra visų kultūrinio gyvenimo sričių bendras tikslas. Bet kad kuriamojo veikimo uždaviniai galėtų būti vykdomi kuo plačiausiai ir kuo sėkmingiausiai kultūrinio gyvenimo plote, reikia, kad jau pati fizinė žmogaus prigimtis įgautų tinkamo polinkio į savaimingą kūrybą. Gyvulių pasaulis realizuoja kuriamuosius savo uždavinius savaiminga kūryba, atremta į nesąmoningą instinktą. Neiškraipytame netikru auklėjimu vaike savaimingoji kūryba pasireiškia, galima sakyti, panašiu būdu, kaip ir gyvulių pasaulyje, nors žmogaus kuriamasis instinktas yra jau žymiai susilpnėjęs sąmoningumo sąskaiton. Vėlesniame jaunimo amžiuje tradicinės mokyklos pasyvinė pakraipa, vienašališkai suprastas drausmingumo priemonėmis reglamentuotas kultūrinis gyvenimas ir vaizduotės susilpnėjimas sykiu su paprastu fiziniu sumenkėjimu dažniausiai užstelbia savaimingą kuriamąją iniciatyvą.

Tikras estetinis lavinimas, kuris turėtų išvystyti žmogaus ne tik nuvokiamąjį, bet ir kuriamąjį estetinį nusiteikimą, privalo išeiti iš atitinkamo fizinės prigimties auklėjimo ir paskui tikslingai eiti prie sąmoningosios dailiosios kūrybos, kuri galutinai yra svarbiausias estetinio lavinimo uždavinys. Visai teisingai buvo jau ne kartą pedagoginėje literatūroje nurodinėta ankštas estetinio lavinimo sąryšys su darbo principu. Be abejo, intensyvus estetinis grožėjimasis pratina eiti ne pasyvumo, bet aktyvumo pakraipa. Sugebėjimas grožėtis estetinėmis dailenybėmis ir yra tasai akstinas, kuris verčia pereiti nuo savaimingos prie sąmoningos kūrybos. Savaiminga kūryba toli gražu ne visuomet yra dailioji kūryba. Kuriamasis instinktas, kuris yra veikiamoji šitos kūrybos priežastis, vadovaujasi ne estetiniu skoniu bei spręsmu, bet reikalu tikslingai kurti pagal savaimingą polinkį. Kai polinkis į savaimingąją kūrybą yra jau įprastas ir kai prasideda estetinis nuvokiamasis nusistatymas, pasidaro neišvengiamas perėjimas į sąmoningą dailiąją kūrybą. Taigi estetinio lavinimo uždaviniai turi nuosekliai eiti šitokia pakraipa: išeinamuoju estetinio lavinimo uždaviniu yra palaikymas naujoje kartoje savaimingosios kūrybos versmių ; toliau privalo būti išvystomas sugebėjimas grožėtis dailenybėmis tiek gamtoje, tiek mene; ir pagaliau turi būti raginama prie sąmoningos dailiosios kūrybos kiekviena proga, kokią gali patiekti tiek gyvenimo, tiek veikimo aplinkybės.

Darbo mokykla, eidama kaip tik nurodytąja pakraipa, ne tik

nestelbia kuriamojo žmogaus instinkto, bet jį dar nuosekliai išvysto įvairiomis pakraipomis. Kai paskui jaunimui su galingu kuriamuoju instinktu yra suteikiamas sąmoningas estetinis nusistatymas, jis neišvengiamai turi pasireikšti labai aktyviai dailiosios kūrybos srityje.

### 4. Estetinio lavinimo sąlygos, priemonės ir metodai

*a. Estetiniam skoniui lavinti.* — Estetinis skonis, pareinąs nuo jausmo, išsivysto anksčiau negu estetinis sprendimas, todėl jo auklėjimu reikia auklėtojui daug anksčiau susirūpinti negu estetinio sprendimo lavinimu. Psichologai dar tiksliai nesusitaria dėl estetinio skonio ir estetinio sprendimo išsivystymo laiko, t. y. pradžios, brendimo metų ir pilno subrendimo amžiaus. Bet, rodos, be didelio pavojaus suklysti, galima laikyti, kad estetinis skonis ima aktyviai reikštis, pradedant nuo 10 m. amžiaus, o estetinis sprendimas pasireiškia sąmoningiau po 14 m. amžiaus.

Taip ar šiaip galima laikyti neabejotinu faktu, kad estetinis skonis pasireiškia anksčiau negu sąmoningas estetinis sprendimas ir kad todėl privalu jį anksčiau pradėti auklėti. Estetinis skonis faktiškai yra sugebėjimas, kuris leidžia jausmu maloniai patirti grožį ir nemaloniai patirti dalyko negražumą. Pirma, neigiamoji sąlyga estetiniam skoniui lavinti yra kiek galint pašalinti iš naujos kartos auklėjimo visa tai, kas gali neigiamai atsiliepti į estetinio skonio pakraipą. Toliau keltina jau teigiamoji sąlyga, būtent sudaryti kuo palankiausių aplinkybių normaliam estetiniam skoniui išsivystyti. Šitos dvi sąlygos yra privalomos, atsižvelgiant į tai, kad estetiniame lavinime, kaip ir doriniame auklėjime, išeinamuoju punktu yra pratinimas, būtent pratinimas gyventi harmonijoje su gražiais dalykais. Estetinio skonio atbukimas yra ne kas kita, kaip įpratimas nuo mažens gyventi negražių dalykų aplinkoje ir su jais taip susigyventi, kad jų negražumas nustoja buvęs jaučiamas.

Prieš neigiamąją estetinio pratinimo sąlygą gana dažnai nusideda vaikų žaislai, kurie kartais yra padaryti ne pagal estetikos, bet prašmatnumo principus. Žaislas gali būti visai paprastas ir nereikalauja net ypatingo gražumo, bet jis niekados neprivalo būti bjaurus. Tas pat dera pasakyti ir apie vaiko gyvenimo aplinką, jo gyvenamąjį kambarį, drabužius ir šiaipjau visas aplinkos ypatybes. Visa tai gali ir net privalo pasižymėti kuo didžiausiu paprastumu bei kuklumu, tolimu nuo estetinės prabangos. Bet iš viso to turi būti pašalintas bet kuris bjaurumas, nes tai ne tik labai mažai kainuoja, bet paprastai sutinka ir su sveiko bei švaraus gyvenimo aplinkybėmis.

Palankiausiomis aplinkybėmis normaliam estetiniam skoniui išvystyti yra švara, tvarka ir tam tikras gyvenimo ritmas. Visos šitos aplinkybės dar paties grožio nesudaro, bet tarnauja grožiui būtinomis pasireiškimo sąlygomis. Todėl šitų aplinkybių realizavimas auklėtinio gyvenime yra sąlyga estetiniam skoniui auklėti. Žmogus, pripratęs prie nešvarumo, netvarkos, nežinąs savo gyvenime, veikime ir laikymesi jokio ritmo, jokios simetrijos, jokio proporcionalumo, neturi duomenų, reikalingų normaliam estetiniam skoniui išsivystyti. Mokytojams dera nusimanyti, kad švarus bei tvarkingas klasės ir mokomųjų priemonių užlaikymas yra reikalaujami ne tik higienos ir dorinio auklėjimo, bet ir estetinio lavinimo, kaipo šito pastarojo sąlygos. Mandagus bei miklus laikymasis yra teigiamoji sąlyga tinkamai estetinio skonio pakraipai, kadangi tinkamai išauklėtas laikymasis yra apipavidalinimas savo laikymosi ritmo ir harmonijos lytimis doriniu tikslu. Mandagus racionalus išauklėjimas yra palanki sąlyga estetiniam lavinimui apskritai ir estetiniam skoniui atskirai. Žmogus, gerai užsilaikąs išviršiniu būdu, esant lygioms kitoms sąlygoms, turi daugiau estetinių šansų negu neišauklėtas išviršiniu būdu žmogus.

Sudarius tinkamas bendras sąlygas estetiniam skoniui išsidirbti, privalu toliau griebtis priemonių, kurios jau tiesioginiu būdu auklėtų šitą estetinį skonį. Pagrindinė priemonė tam tikslui pasiekti yra jaunimo pratinimas įsigyventi arba įsijausti į gamtos grožybes bei meno dailenybes. Estetinis skonis, kuris būtų išlavintas vien meno dailenybėmis, atsirastų ne kartą pavojuje nukrypti nuo normalaus grožio supratimo. Vien estetinis skonis, išlavintas įsijautimu tiek į gamtos, tiek į meno grožį, turi daugiausia laidų neiškrypti visai netinkamu būdu.

Žodžiu tariant, išvystant jaunimo estetinį skonį, svarbu jį pratinti įsijausti sykiu ir į gamtos grožybes, ir į meno dailenybes, kadangi gamtos grožis dažnai gali būti objektyviu kriterijumi meno grožiui įvertinti. O tai ir dera turėti galvoje, auklėjant estetinį skonį ne mados užgaidų, bet objektyvaus grožio pakraipa. Pastarąja einama tada, kai prigimtojo grožio esmė nėra iškraipoma mene, bet tik pakeliama į aukštesnį dailiosios kūrybos planą.

Taigi, auklėjant estetinį skonį, privalu pratinti auklėtinius įsijausti tiek į meno dailenybes, tiek į gamtos grožybes. Psichologiniame įsijautimo vyksme subjektas susitelkia, o iš objekto ateina įspūdis. Juo didesnis susitelkimas, ir juo didesnis susidomėjimas estetiniu objektu, tuo gilesnis ir įsijautimas į jo suteikiamą įspūdį. Visa, kas stiprina įspūdį, susitelkimą ir susidomėjimą, stiprina ir įsijautimą į gražų dalyką. Didelį vaidmenį čia turi ir aplinkybių sudaroma nuotaika. Jei bendra nuotaika nėra palanki, gilesnis įsijautimas

pasidaro negalimas. Be to, sėkmingas įsijautimas į gražų dalyką reikalauja ir tam tikro laiko, kad galėtų susidaryti trunkąs įsijautimo įspūdis. Taigi estetinė nuotaika, kaipo susitelkimo bei susidomėjimo veiksnys, ir reikiamą laiką trunkąs įspūdis sudaro dvi pagrindines sėkmingo estetinio įsijautimo sąlygas. Tai žinant, auklėtojui turi būti aišku, kaip reikia imtis estetinio skonio auklėjimo: visų pirma reikia sudaryti estetinę nuotaiką, o paskui išlaikyti auklėtinį tam tikrą laiką intensyvaus įspūdžio stovyje.

Išsyk neprivalu pateikti per daug dalykų auklėtinių dėmesiui, kadangi dalykų gausa skaldo dėmesį ir neleidžia atskiram įspūdžiui tinkamai įsigalėti žmogaus sieloje. Įsijautime į meno dailenybes privalu išlaikyti tą patį principą, kuris patariamas ir intelektualiniame lavinime: *non multa, sed multum* (ne daugelis dalykų, bet nuodugniai). Toliau kyla reikalas kiekvieną dailenybę paaiškinti. Šitie įvedamieji aiškinimai, sudarą estetinę nuotaiką, gali liesti ne tik pačią dailenybę ir jos atsiradimo sąlygas, bet ir jos kūrėją ir jo gyvenimo bei veikimo aplinkybes. Sudomintas panašiomis smulkmenomis auklėtinis ima savaime domėtis dailenybės ypatybėmis ir gilintis į jas trunkančiu įsijautimu. Be to, auklėtojas turi atkreipti auklėtinio dėmesį į tiesiogines estetines dailiojo kūrinio savybes, eidamas nuo visumos prie smulkesnių dalių ir paskui grįždamas prie visumos su sustiprintais smulkmenų įspūdžiais. Pirmutinis visumos paaiškinimas suteikia bendros orientacijos apie vedamąją idėją; įsigilinimas į smulkmenas pamatuoja ir stiprina pagrindinius įspūdžius; grįžimas nuo dalių prie visumos duoda nujausti organišką sąryšį tarp šitos visumos ir sudarančių ją dalių.

Įsijautimo momentas estetiniame lavinime turi panašios rolės, kurios patyrimas turi protinime. Per pamoką patyrimo tarpsnis išeina aikštėn, pateikiant mokiniams konkrečių duomenų. Konkrečių duomenų pateikimas ir pratinimas įsijausti į grožį faktiškai yra du dalykai, kurių vienas liečia protinimą, o antras — estetinimą. Estetinės nuotaikos sudarymas savo ruožtu atitinka aperceptyvinę įžangą į naują pamokos dalyką. Ir nuotaikos sudarymas, ir aperceptyvinė pamokos įžanga stengiasi sužadinti mokinių susitelkimą bei susidomėjimą, kad gaunami patyrime įspūdžiai būtų sėkmingai patvarūs.

Iš kitos pusės įsijautimo momentas turi analogijos su tuo pratinimu, kuris dorinimo srityje ruošia sąmoningą bei laisvą dorinį apsisprendimą. Kaip sakyta, pratinimas įsijausti į grožio apraiškas gamtoje ar mene prasideda anksčiau, negu gali susidaryti sąmoningas estetinis sprendimas. Todėl yra svarbu paraginti auklėtinius įsigyventi į neabejotinas grožio apraiškas, kad šitas įsijautimas paskui galėtų palengvinti teisingą estetinį sprendimą. Įpratimas

pajausti grožio tikras apraiškas yra jau palanki sąlyga grožiui tinkamai suprasti ir tikrai apie jį spręsti.

*b. Estetinio sprendimo lavinimas.* — Taigi estetinio skonio auklėjimas yra sykiu ruošimas teisingo estetinio sprendimo, kadangi geras estetinis skonis yra palanki sąlyga teisingam estetiniam sprendimui. Toliau iškyla reikalas imtis tiesioginių priemonių sąmoningam estetiniam sprendimui lavinti. Vertinamasis estetinis sprendimas gali liesti bendrus grožio bei meno principus ir specialias technines realizavimo taisykles. Kai kalbama apie bendrąjį estetinį lavinimą, daugiausia turima galvoje grožio bei dailės bendrieji principai. Kai bendras estetinis išsilavinimas yra papildomas kokiu nors specialiu meniniu išsilavinimu (pvz., poezijos ar muzikos srityje), dera irgi kalbėti apie vertinamąjį sprendimą, taikomą techninėms realizavimo taisyklėms. Tačiau teisingai pastebima, kad estetinis sprendimas gali būti visai subrendęs vien tada, kai esama tinkamų duomenų spręsti ne tik apie bendruosius grožio bei dailės principus, bet ir apie technines realizavimo taisykles. Apie bendruosius grožio bei dailės principus sprendžia filosofinė estetika, o apie technines dailiosios kūrybos taisykles sprendžia specialioji, arba pritaikomoji estetika. Pastaruoju atveju sėkmingas sprendimas reikalauja ne tik teorinio susipažinimo su techninėmis meno taisyklėmis, bet ir tam tikro, bent diletantiško, dailės praktikavimo. Taigi sąmoningas ir platus estetinis sprendimas, t.y. sąmoninga meno kritika, tegali susidaryti vien tada, kai sprendėjas 1) turi bendrų grožio bei dailės principų pažinimą, t.y. nusimano filosofinėj estetikoj, 2) yra teoriškai susipažinęs su rūpimojo meno techninėmis taisyklėmis ir 3) bent diletantiškai praktikuoja kalbamąjį meną. Tiesa, visi šitie reikalavimai tegali būti keliami meno kritikui profesionalui. Šiaipjau šitie reikalavimai nurodo, kokia pakraipa privalu eiti, norint išdirbti auklėtinio sąmoningą estetinį sprendimą, būtent: reikia jam palengvėl prieinama lytimi aiškinti bendruosius grožio bei dailės principus ir kai kurias specialiąsias technines atskirų menų taisykles. Joks žmogus negali praktikuoti visų menų net ir diletantiškai, bet užtat iš kiekvieno žmogaus galima reikalauti, kad jis užsiimtų vieno kurio meno praktika bent diletantišku tobulumo laipsniu. Taigi prileidžiama, kad racionaliai sutvarkytoje ugdymo sistemoje kiekvienas auklėtinis praktikuoja vieną kurį meną specialesniu būdu. Tuomet estetinio sprendimo lavinimas faktiškai susiveda į dvi pagrindines pareigas, būtent: 1) teikimą žinių apie bendrus grožio bei dailės principus ir reikalingiausias technines meno taisykles, 2) išvystymą sąmoningos iniciatyvos, sprendžiant tiek apie šituos principus bei taisykles, tiek apie jų pritaikymą atskiriems atvejams.

Faktiškai čia turima reikalo su estetiniais pamokymais, kuriuose, kaip ir doriniuose pamokymuose, ypačiai svarbu išlaikyti tris pagrindinius didaktinius principus, t.y. apercepcijos, vaizdumo ir savarankiško veiklumo principus. Apercepcijos principas reikalauja, kad būtų nuosekliai einama nuo paprastesnių grožio apraiškų gamtoje bei mene prie rimtesnių, sudėtingesnių ir sunkiau suprantamų. Vaizdumo principas reikalauja, kad estetinių principų bei taisyklių konstatavimas bei išvedžiojimas būtų pagrįstas tinkamu įsijautimu į vaizdžias, konkrečias grožio apraiškas. Pagaliau savarankiško veiklumo principas reikalauja, kad patys auklėtiniai kiek galėdami su didesne iniciatyva ir su kuo didžiausiu aktyvumu dalyvautų estetinių principų bei taisyklių konstatavime, formulavime ir pagaliau taikyme atskiriems atvejams. Taigi pagrindiniai metodai estetiniam sprendimui lavinti yra tie patys, kuriuos numato didaktika protinimo vykdymui.

Estetinis sprendimas turi reikšmės ne tik grožėjimuisi gamtos bei meno dailenybėmis, bet ir pačios dailiosios kūrybos pakraipai. Gali būti manoma, kad grožis tegali būti konstatuojamas vien estetiniu jausmu, arba skoniu, ir kad todėl apie grožį iš tikrųjų negali būti sprendžiama, kadangi « dėl skonio nesiginčijama » (*de gustibus non est disputandum*). Aišku savaime, kad būtų didelė klaida neigti estetinio skonio reikšmę. Kai pažinime juslinis patyrimas yra būtinas išeinamasis punktas, taip pat ir estetiniame pergyvenime estetinis patyrimas estetiniu skoniu, yra išeinamasis grožėjimosi punktas. Bet panašiai kaip pažinimas yra pakeliamas į aukštesnį laipsnį, nuosekliai einant nuo juslinio patyrimo prie protinio suvokimo, taip ir estetiniame grožėjimesi kylama į naują estetinio pergyvenimo laipsnį, pereinant nuo estetinio įsijautimo, arba net jį papildant sąmoningu estetiniu sprendimu apie grožio tobulumą. Todėl dailioji kūryba ir pasigrožėjimo įtampa pasiekia aukštesnį laipsnį vien pas tuos žmones, kurie sujungia savyje išauklėtą estetinį skonį išlavintu estetiniu sprendimu.

Jei grožis tebūtų vien konstatuojamas jausmu, grožiui būtų negalima rasti jokių estetinių kriterijų ir teliktų pasitenkinti posakiu, kad « dėl skonio nesiginčijama ». Faktiškai šio aforizmo reikšmė yra ta, kad nedera ginčytis ten, kur skonis yra skelbiamas aukščiausiu kriterijumi. Bet kaip jusliniame patyrime esama klaidingos ir net liguistos percepcijos, arba nuovokos, taip gali būti sugadinto ir net liguisto estetinio skonio.

Psichologai net pastebi, kad estetinis pergyvenimas yra negalimas be mažesnio ar didesnio estetinio sprendimo. Jei estetinis pergyvenimas būtų galimas be jokio estetinio sprendimo, tai reiktų prileisti, kad gyvuliai ir maži vaikai gali turėti estetinių pergyvenimų.

O akylesni psichologiniai tyrinėjimai negalėjo konstatuoti nei gyvulių, nei mažų vaikų estetinio pergyvenimo. Kaip juslinis patyrimas pateikia materialinės atramos protiniam pažinimui, o šis pastarasis, apdirbdamas pirmąjį, gamina objektyvią žmogaus žiniją, panašiai estetinis jausmas pateikia medžiagos estetiniam sprendimui, bet tik šis pastarasis pakelia estetinį pergyvenimą į aukštesnį žmogui prieinamą laipsnį.

Lavinant estetinį sprendimą, privalu aiškiai nusimanyti, kad estetiniam sprendimui turi reikšmės ne tik bendrieji grožio bei dailės principai, bet ir bendresnės techninės dailiojo meno taisyklės. Mene gali būti išlaikyti bendrieji grožio bei dailės principai, bet jei realizavimas nusižengia techninėms meno taisyklėms, meno kūrinys negali būti laikomas vykusiu. Pvz., eilėraščio bendra koncepcija savo turiniu ir bendra nuotaika gali būti tikras dailės padaras, bet jei eilėraštis nusideda eiliavimo ir kompozicijos technikai, jis negali būti laikomas tikra meno dailenybe. Iš kitos pusės gali atsitikti, kad meno kūrinys, pvz., irgi eilėraštis, patenkina visas technines dailiosios kūrybos taisykles, bet nusideda bendriesiems meno principams, pvz., ontologinei tiesai, doriniam reikalavimui ir t.t. Tokiu atveju meno kūrinys irgi negali būti laikomas tikra meno dailenybe.

Estetinio skonio auklėjimas pratinimu įsijausti į grožio apraiškas atitinka didaktikoje konkrečių duomenų pateikimui. Estetinio sprendimo lavinimas atitinka didaktinį apdirbimą, kuris veda mokinį prie dalyko sąmoningo supratimo, arba įsisąmoninimo. Kaip žinome, trečias protinimo tarpsnis yra pritaikymas. Estetiniame lavinime jį atitinka visa specialioji jo dalis, būtent meninis lavinimas.

*c. Atgaminamosios ir kuriamosios vaizduotės lavinimas.* — Meniniame lavinime privalu iš vienos pusės lavinti vaizduotę, o iš antros — lavinti sugebėjimą realizuoti kūrinį techninėmis priemonėmis.

Vaizduotė priklauso prie išvidinių jauslių ir labai glaudžiai yra surišta su atmintimi, kuri irgi prie šitų jauslių yra priskiriama. Vaizduotė atgamina arba kuria vaizdus bei vaidinius, o atmintis nustato šitų vaizdų bei vaidinių santykius su daiktais, iš kurių jie yra pasemti, ir su aplinkybėmis, kuriomis jie yra kilę. Vaizduotė esti įvairių rūšių, bet čia mums rūpi vien atgaminamoji ir kuriamoji vaizduotė. Pirmoji atgamina maždaug tikromis lytimis tai, kas buvo faktiškai žmogaus patirta. Antroji sudaro naujus vaizdus bei vaidinius tokiomis lytimis, kurių žmogus nebuvo dar patyręs, nors joms ir buvo gavęs reikiamų pradų iš atgaminamosios vaizduotės. Ir atgaminamoji, ir kuriamoji vaizduotė turi didelės reikšmės visam žmogaus gyvenimui ir kultūriniam veikimui, bet ypačiai reikšmės jos turi estetiniam pasismaginimui ir dailiajai kūrybai.

Sąvoka, kylanti iš protinio suvokimo, remiasi vaidiniu, kurį pateikia žmogaus dvasiai vaizduotė. Taigi vaizduotės veikimas turi reikšmės žmogaus protiniam pažinimui, kaipo šito pastarojo materialinė atrama. Tikras vaidinys čia reikalingas tikram supratimui. Doriniame veikime idealinis vaidinys yra veiksnys, su kurio pagalba yra nugalimas nedoras vaidinys. Estetinėje srityje vaidinys turi visų pirma reikšmės kaipo grožėjimosi objektas. Dailusis vaizdas ir yra tai, kas suteikia mums pasismaginimo. Pažinime svarbus tikras vaidinys, doroje — idealinis vaidinys, arba idealas, mene — dailusis, arba gražusis vaidinys. Skolinantis vaidinių iš kitų šaltinių arba iš savo patyrimo, pakanka atgaminamosios vaizduotės, bet jei norėsime padaryti tikrą pažangą kurioje nors kultūrinio gyvenimo srityje, turėsime šauktis kuriamosios vaizduotės pagalbos. Kuriamoji arba net kombinuojanti vaizduotė žinijos srityje veda prie naujų tiesų susekimo, doroje — prie naujų idealų sudarymo bei vykdymo, mene — prie naujų dailiųjų kūrinių įsivaizdavimo dvasioje ir realizavimo meno priemonėmis.

Žinijos srityje atgaminamoji vaizduotė yra lavinama sąmoningu ir visapusišku įsistebėjimu į konkrečius daiktus. Valios srityje vaizduotė yra lavinama valingu susitelkimu tam tikrame teigiamajame vaidinyje, kuriuo stengiamasi nugalėti priešingą antagonistinį neigiamąjį vaidinį. Meno srityje atgaminamoji vaizduotė yra jau lavinama įsijautimo tarpsnyje. Įsijausti į kurį nors meno kūrinį tegalima vien tada, kai kūrinio vaizdas yra sykiu atgaminamas žmogaus dvasioje vaizduotės priemonėmis. Žodžiu tariant, joks žmogaus dvasios veiksmas neapsieina be vaizduotės veikimo. Todėl deramas žmogaus lavinimas įvairiose ugdymo srityse turi mažesnės ar didesnės reikšmės vaizduotės išsivystymui. Tačiau vaizduotės lavinimas estetinime turi visai specialios reikšmės. Būtent čia siekiamas planingas kuriamosios vaizduotės lavinimas estetine pakraipa.

Kuriamoji vaizduotės žymė reiškia mene estetinę iniciatyvą. Sąmoningumas charakterizuoja produktingą kūrybinį nusistatymą. Pagaliau sistemingumas yra konstruktyvinė kuriamojo nusistatymo žymė.

Lavinant kuriamąją vaizduotę, reikia nusimanyti, kad svarbus yra ne tik kuo didžiausias jos išvystymas, bet ir jos įstatymas į tam tikras drausmingumo vėžes. Kai iš vienos pusės vaizduotė turi būti menininkui neišsemiamas kūrybos šaltinis, tai iš kitos pusės šitas šaltinis turi būti apvaldytas valios galia ir proto vertinamuoju sprendimu. Vaizduotė, valios nesuvaldyta ir proto neapspręsta, paprastai bergždžiai žūva, kadangi negali pasireikšti tikslinga kūryba.

Kadangi ne visi auklėtiniai gali būti menininkais tikra to žodžio prasme, tai kuriamoji vaizduotė nėra privaloma visiems auklėtiniams aukštu laipsniu. Bet vis dėlto, lavinant vaizduotę nors ir mažiausiu laipsniu, tenka eiti ta pačia pakraipa, kuri nurodoma tikram meniniam lavinimui, nes kuriamoji vaizduotė visose gyvenimo bei veikimo srityse yra pažangos ir kūrybos veiksnys.

Pagrindinė sąlyga vaizduotei lavinti yra jos tinkamas lavinimas visose kitose ugdymo srityse, kurios turi su ja reikalo. Jei vaizduotė nėra tinkamai lavinama vaizduojamajame protinimo tarpsnyje konkrečiais duomenimis, jei nėra pratinama valios pastangomis arba valingu susitelkimu ir jei estetinis įsijautimas į vaizdus nėra pakankamai gilus, tai ir pačios vaizduotės lavinimas neturi tinkamų sąlygų pilnai išsivystyti. Užtat esant šitoms sąlygoms, tolimesnis vaizduotės lavinimas gali būti tikrai sėkmingas, jei yra pavartojamos reikiamos priemonės. O tarp šitų priemonių pagrindinės reikšmės turi trys : 1) pateikimas vaizduotei pakankamos medžiagos, 2) pratinimas atgaminti vaizduojamąją medžiagą įvairiomis priemonėmis ir 3) raginimas daryti savarankiškų pritaikymų iš pasisavintų dailiosios medžiagos pradų.

Kuriamoji vaizduotė iš pagrindų remiasi atgaminamąja vaizduote, todėl, pastarajai negavus pakankamai maisto, ir pirmoji negali pasireikšti turtingumu. Taigi iš vienos pusės estetinio skonio auklėjimas reikalauja gilesnio įsijautimo į rinktinius dailės dalykus, o iš kitos pusės vaizduotės lavinimas reikalauja, kad šitų rinktinių dalykų ratas būtų pakankamai platus bei įvairus. Lavinamojo takto dalykas yra rasti čia tam tikrą saiką, kuris atitiktų posakį « *non multa, sed multum* ».

Įvairiausios jaunimo gyvenimo bei išsivystymo aplinkybės suteikia progos jo vaizduotei semtis reikiamos medžiagos. Tiek gamtos, tiek ir žmonių ypatybės pateikia vaiko vaizduotei įvairių akstinų ir net dažnai nulemia jos išsivystymo pakraipą. Aplinkai, turinčiai reikšmės vaizduotės išsivystymui, privalu priskaityti ir viešuosius dailės paminklus, pvz., architektūros ir skulptūros kūrinius.

Tautosakos bei literatūros vaizdingosios rūšys, kaip pasakos, apysakos, baladės, legendos, papasakojamos gyvu žodžiu vaikams, einamos mokykloje ar laisvai skaitomos, turi didelės reikšmės jaunimo vaizduotės išsivystymui. Ne mažiau svarbios šitam išsivystymui yra pramogos ir iškilmės, kurios sužadina gyvesnių įspūdžių, pvz., žaidimai, ekskursijos, lankymasis į muziejus bei parodas, koncertai bei teatrai, tautinės bei valstybinės iškilmės, pagaliau religinės šventės su bažnytinėmis apeigomis. Auklėtojo pareiga yra įnešti tvarkos bei sistemos į gaunamus įspūdžius bei vaizdus ir dargi pasirūpinti, kad kiekviena vaizduojamosios medžiagos sritis rastų tinkamą sau vietą

auklėtinio vaizduotėje. Toliau auklėtojas turi nuosekliai eiti nuo perteikiamosios pareigos prie išvystomosios, o tai įvyksta su pagalba kitų dviejų priemonių, kuriomis yra: 1) pratinimas atgaminti vaizduojamąją medžiagą įvairiomis priemonėmis ir 2) raginimas daryti įvairių pritaikymų iš pasisavintų vaizduojamosios medžiagos pradų. Jei auklėtojas tesitenkintų vien perteikiamąja vaizduotės lavinimo pareiga, tai vaizduotė turėtų visuomet palinkimo pasilikti pasyvumo stovyje.

Gali būti įvairių būdų atgaminti vaizduojamąją medžiagą. Visų pirma svarbu neleisti vaizduotei pasitenkinti vien vaizduojamosios medžiagos įgavimu. Vaizduotė turi grįžti prie įgautų įspūdžių bei vaizdų ir juos pirma proga iš naujo atgaminti. Pasikalbėjimas apie gautuosius įspūdžius, svarstymas vaizdų, pavidalų, lyčių, jų atpasakojimas, jų aprašinėjimas savo dienoraštyje arba rašomuosiuose darbuose, jų net atvaizdavimas piešiniuose, — visa tai gali padėti geriau įsigyventi į gautąją vaizduojamąją medžiagą, ją atgaminti ir tuo pačiu praplėsti savo vaizduotės turtą ir atgaminamąją galią.

Jei dabar vaizduotei teiksime kuriamosios iniciatyvos, kuri patirtąją vaizduojamąją medžiagą pajėgtų apipavidalinti originaliomis lytimis, gausime tai, kas vadinama kuriamosios vaizduotės vardu. Prie kuriamosios vaizduotės išvystymo einama, raginant daryti įvairių pritaikymų iš pasisavintos vaizduojamosios medžiagos. Pamėgdžiojimo tarpsnis, kuriame ypač pasireiškia svetima įtaka, yra ne kas kita, kaip darymas naujų pritaikymų iš pasisavintos vaizduojamosios medžiagos. Faktiškai tai yra perėjimo tarpsnis tarp atgaminamosios ir kuriamosios vaizduotės. Pvz., šitas perėjimo tarpsnis vyrauja, verčiant iš vienos kalbos į kitą dailiosios literatūros kūrinį. Sukurta dailenybė pateikia vertėjui vaizduojamosios medžiagos. Verčiant, giliai į ją įsigyvenama. Vertime ji yra atgaminama, bet sykiu, apipavidalinant ją nauja žodine lytimi, iš jos daromas naujas pritaikymas. Šiaipjau gali būti įvairių įvairiausių būdų pritaikymams daryti iš pasisavintos vaizduojamosios medžiagos. Apskritai mokyklos gyvenime galima ir net privalu daryti daugiau kuriamųjų pritaikymų iš medžiagos, įgaunamos pasyvaus pasisavinimo būdu. Mokiniai, pvz., turėtų būti raginami parodyti daugiau iniciatyvos, sugalvoti naujų žaidimų, versti eilėmis skaitomus svetima kalba poezijos dalykus, komponuoti dainelėms žodžius bei gaidas ir pan. Kuriamosios iniciatyvos išvystymas galėtų apsaugoti dabarties žmones nuo tos mechanizacijos, prie kurios veda mūsų dabartinė materialinė kultūra.

Iš to, kas pasakyta, savaime aiškėja pagrindinis vaizduotės lavinimo metodas. Vaizduotės lavinamajam metodui yra keltini du reikalavimai: 1) kad šitas metodas turėtų savo išeinamuoju punktu

vaizduojamąją medžiagą, esančią gamtoje bei mene ir 2) kad jis nuosekliai eitų nuo atgaminamosios vaizduotės prie kuriamosios.

*d. Lavinimas meniškojo sugebėjimo realizuoti dailės kūrinį techninėmis priemonėmis.* — Žmogus su išvystytu estetiniu skoniu, estetiniu sprendimu ir kuriamąja vaizduotės iniciatyva turi visas išvidines dailininko ypatybes. Bet tikru menininku kūrėju jis tegali tapti vien sugebėdamas realizuoti savo kūrinius techninėmis priemonėmis. O techninis meniškasis sugebėjimas yra didelio sistemingo darbo išdava. Kaip buvo sakyta, bendra auklėtinių masė meniškojo sugebėjimo atžvilgiu tegali pasilikti vien mėgėjais diletantais. Tačiau šitas faktas neprivalo būti argumentu prieš meninį lavinimą apskritai. Ar žmogus nori ar nenori, jis visuomet yra pašauktas gyvenime tam tikru laipsniu būti menininku. Taip amatininkui tenka būti menininku kad ir mechanine šito žodžio prasme. Inteligentui tenka, pvz., pasisavinti mažesniu ar didesniu laipsniu žodinės išraiškos meną ir t.t. Visur ten, kur esama priemonių taikymo tikslui, esama ir tam tikro meno, mechaninio ar laisvojo, nes menas yra veikiamasis sugebėjimas sėkmingai pavartoti tinkamas priemones tam tikram tikslui. Be panašaus sugebėjimo žmogus apsieiti negali, todėl jam menas yra taip pat reikalingas gyvenime, kaip ir dora ar žinija. Auklėtiniuose turi būti lavinami meniškieji sugebėjimai, kad jie mokėtų sėkmingai siekti savo tikslų tinkamomis priemonėmis, kitaip tariant, kad jie viską darytų meniškai.

Dailusis menas tėra viena meno rūšis, būtent toji, kuri siekia gražaus tikslo, t.y. kuri realizuoja dailiosios kūrybos tikslus. Be tikros dailiosios kūrybos žmogus gali savo gyvenime apsieiti, bet tai nereiškia, kad dailusis menas nėra norma tam paprastam menui, be kurio žmogus negali apsieiti. Iš tikrųjų dailusis menas, kaipo realizuojąs grožio idealus, ir turi būti ta norma, pagal kurią žmogus privalo orientuotis meniškajame tikslų realizavime.

Prigimties srityje šita pakraipa einama, auklėjant savaimingą kūrybą prigimties priemonėmis. Kultūros srityje ta pačia linkme einama, pratinant auklėtinį praktikuoti bent vieną meną, labiausiai atitinkantį jo įgimtą gabumą. Lavinamas vieno meno srityje, auklėtinis įgauna to meniškojo sugebėjimo taikyti priemones tikslui, kuris išvysto jo psichologijoje tam tikrą meniškąjį tikslingumą, turintį reikšmės ir kitoms veikimo sritims. Meniškasis sugebėjimas turi būti lavinamas sutartinai su kuriamosios vaizduotės lavinimu. Tarp kuriamosios vaizduotės sumanymo ir jo realizavimo techninėmis priemonėmis turi būti griežtas atitikimas.

## 5. Estetinio lavinimo veiksniai

Pagrindinių estetinio lavinimo veiksnių yra ketvertas: šeima, mokykla, viešosios pramogos ir Bažnyčia. Jei šeima dažnai nepajėgia pateikti estetiniu atžvilgiu nieko ypatingo, tai jos prievolė yra bent sudaryti estetiniam skoniui reikiamas sąlygas, kuriomis yra švara, tvarka, švelnumas, mandagumas, geras užsilaikymas. Vienas kitas gerai parinktas paveikslėlis, tinkamai iliustruota knygelė, gražiai pasakyta pasaka, — štai jau šis tas vaiko estetiniame auklėjime; o tai reikalauja ne tiek materialinių išlaidų, kiek gero nusimanymo apie estetinio auklėjimo vertę bei priemones. Mokykla tęsia toliau visa tai, ką duoda estetiniu atžvilgiu šeimos auklėjimas. Čia tačiau prisideda meniškieji sugebėjimai, kaipo dėstomieji dalykai, atsitiktiniai estetiniai pamokymai, kurių gali būti beveik per visas pamokas. Viešosios įstaigos ir pramogos, kaip muziejai, parodos, galerijos, teatrai, koncertai, net kinas gali be abejojimo būti estetinimo veiksniai, jei jie yra saugojami viešosios priežiūros priemonėmis nuo nedoros tendencijos, pvz., nuo pornografijos. Šituo atžvilgiu yra reikalingas ypatingas atsargumas panaudojant estetiniam tikslui kiną, teatrą ir net parodas.

Pagaliau neabejotinas estetinio lavinimo veiksnys yra Bažnyčia: iš vienos pusės, savo religinėmis apeigomis, kurios jungia visus menus, o iš kitos pusės kaipo religinės dailės įkvėpėja. Bažnytinėje ir apskritai religinėje dailėje menas mažiausiai rizikuoja įgauti nedailių ir nepadorių priemaišų, o dažnai taip atsitinka su pasauliniu menu. Jau vienu šituo atžvilgiu Bažnyčia, panaudodama savo tikslams meną, pakelia jį į kilnias aukštybes ir įneša į estetinį išsilavinimą, tą skaistybės pradą, kuris yra tikro estetinio skonio žymė.

# RELIGINIMO MOKSLAS

## 1. Religinimo tikslai bei uždaviniai

*a. Religinimo sąryšys su kitomis pedagoginės sistemos dalimis.* — Religinimo mokslas yra viena iš penkių pagrindinių pedagogikos dalių. Jos pamatą sudaro fizinio lavinimo mokslas, stuomenį — kultūrinio lavinimo mokslas, susidedąs iš protinimo, dorinimo ir estetinimo, pagaliau viršūnę sudaro religinimo mokslas. Religinimo mokslo objektas turi atitikti visą kultūrinio gyvenimo plotą ir todėl apimti teorinę, praktinę ir estetinę sritį. Todėl ir trys pagrindinės religinimo mokslo dalys turi atsižvelgti į teorinius, praktinius ir estetinius religinio auklėjimo pagrindus, kadangi religija, besiremdama iš vienos pusės prigimtosiomis kultūros apraiškomis, suteikia joms iš antros pusės aukštesnės antgamtinės prasmės. Žodžiu tariant, religinis auklėjimas vien tada tebus teisingai ir realiai vykdomas, jei jis bus imamas ryšium su visomis kitomis pedagoginės sistemos dalimis.

*b. Religinimo tikslai: tolimesnis.* — Tikslas yra visuomet siekiamoji gėrybė. Tikslo pasiekimas ir yra turėjimas tos gėrybės, kuri buvo siekiama. Dievas, kaipo absoliutinis gėris, yra galutinis ir todėl tolimasis žmogaus gyvenimo tikslas. O kadangi šitas religinio auklėjimo tikslas jokia prasme nepareina nuo žmogaus, tai Dievas yra objektyvinis religinio auklėjimo tikslas.

Galutinio religinio tikslo pasiekimas yra ne kas kita, kaip gyvenimas Dievu. Gyventi Dievu tegalima vien jam visiškai atsidavus, arba su juo tobulai susijungus. Žmogaus su Dievu jungimosi vyksmas ir yra tai, kas vadinama religijos vardu. Tobulas susijungimas su Dievu, kur Dievu pilnai gyvenama, yra tasai stovis, kuriame tikslas yra jau pasiektas.

Artimesnis religinimo tikslas yra dieviškosios dorybės. Bendras nusiteikimas, kuris geriausiai atitinka tobulą su Dievu susijungimą, yra šventumas. Žmogaus šventumas yra jo atitikimas savo pirmavaizdį, pagal kurį jis yra sukurtas ir kuris per amžius glūdi Dievo esmėje. Kadangi glūdįs Dievo esmėje pirmavaizdis nesiskiria nuo pačios šitos esmės, tai sutapimas su savo tobulu pirmavaizdžiu yra faktiškai susijungimas su pačiu Dievu. Taigi tobulas šventumas yra

pilnas sutapimas su dieviškuoju pirmavaizdžiu, persikeitimu pagal šito pirmavaizdžio esmę.

Šventumas yra sykiu ir sąlyga jungimuisi su Dievu, ir šito jungimosi išdava. Nors iš pat pradžių vienas tik Dievas yra pirmykštis šventumo šaltinis, vis dėlto susijungimu su Dievu ir Juo gyvenimu šventas pasidaro ir pats žmogus. Kaipo tokia savybė, šventumas ir yra siekiamas religiniu gyvenimu ir tuo pačiu religiniu auklėjimu. Tokiu būdu jei pats Dievas yra objektyvinis tolimesnis religinio auklėjimo tikslas, tai žmogaus šventumas yra šito religinio auklėjimo subjektyvinis artimesnis tikslas. Kaipo pastovus nusiteikimas, šventumas ir yra religiniame auklėjime bendroji pedagoginė vertybė. Bet ir taip formuluojama bendroji pedagoginė religinio auklėjimo vertybė yra dar labai platus bei tolimas tikslas.

Ieškomosios pedagoginės religinio auklėjimo vertybės ir todėl siekiamieji jo tikslai yra teologinės, arba dieviškosios, dorybės: tikėjimas, meilė ir viltis. Kaipo religinės dorybės, tikėjimas, meilė ir viltis skiriasi nuo paprasto tikėjimo, paprastos meilės ir paprastos vilties tuo, kad šitos dorybės turi Dievą ne tik savo galutiniu tikslu, kaip ir visos moralinės dorybės, bet ir savo objektu, kai moralinių dorybių objektai yra prigimtieji dalykai. Pvz., artimo meilė galutiniu savo tikslu turi Dievą, bet savo objektu turi sukurtąją esybę. Užtat meilė, kaipo dieviškoji dorybė, turi Dievą ir savo galutiniu tikslu, ir savo objektu. Štai kodėl dieviškosios dorybės yra nusiteikimai, kuriais visų pirma pasireiškia šventumas, t.y. gyvenimas Dievu: dieviškosios dorybės įsigijimas yra sykiu įsigijimas ir jos objekto, kuriuo yra pats Dievas. Tad tikėjimas, meilė ir viltis yra tos pedagoginės vertybės, kurios privalo būti siekiamos religiniu auklėjimu.

Dieviškųjų dorybių visai pakanka, kad galima būtų sutvarkyti visą religinį gyvenimą. Religiniame gyvenime, kaip ir humanitarinės kultūros plote, galima numatyti tris pagrindines sritis: teorinę, praktinę ir estetinę. Kultūroje per žiniją yra siekiama tiesa, per dorą — gėris, per dailę — grožis, o per religiją yra siekiamas pats tiesos, gėrio ir grožio šaltinis, pirmutinė visų daiktų priežastis. Visos gyvenimo sritys randa galutinę prasmę religiniame gyvenime, kur tikėjimu prieinama prie tiesos šaltinio, meile — prie gėrio šaltinio, viltimi — prie grožio šaltinio. Tokiu būdu pasirodo, kad trys dieviškosios dorybės veda prie galutinio išsprendimo bei patenkinimo trijų pagrindinių žmogaus gyvenimo sričių: teorinės, praktinės ir estetinės. Teorinė gyvenimo sritis tikėjimu apvainikuojama pažinimu Dievo, kaipo tiesos šaltinio; praktinė gyvenimo sritis meile apvainikuojama laimėjimu Dievo, kaipo gėrio šaltinio; estetinė gyvenimo sritis viltimi apvainikuojama garbingu perkeitimu, arba glorifikacija Dievuje, kaipo grožio šaltinyje. Todėl, kai pirmutine savo prasme

religija yra žmogaus jungimasis su Dievu, tai kiek tolimesne, nes išvestine prasme religija yra viso žmogaus gyvenimo jungimas vienu dieviškuoju pradu.

Nei mokslas, nei visuomeninė organizacija, nei menas nepasiekia tobulumo stovio kultūros srityje. Einant galutinio kultūros tikslingumo pakraipa, reikia ieškoti mokslo, visuomenės ir meno organizacijos atbaigiamojo apvainikavimo religine organizacija. O religijos organizacija, atremta į dieviškąsias priemones, ir yra Bažnyčia. Katalikiškoji, arba visuotinioji, Bažnyčia, būdama Dievažmogio asmens universalizacija laike bei erdvėje, faktiškai yra tikėjimo, meilės ir vilties organizacija. Kaipo tikėjimo organizacija, Bažnyčia yra neklaidingas mokslas dogmų išpažinimu. Kaipo meilės organizacija, Bažnyčia yra tobula visuomenė šventųjų bendravimu. Kaipo vilties organizacija, Bažnyčia sakramentaline savo praktika yra tobulas menas, kadangi čia prigimtieji daiktai yra keičiami realiai bei galutinai pagal dieviškuosius pirmavaizdžius. Kitaip tariant, tikėjimo organizacija objektyviai pasireiškia dogmų išpažinimu; meilės organizacija — šventųjų bendravimu; vilties organizacija — sakramentų praktika. Tokiu būdu trys kultūrinio gyvenimo sritys — teorinė, praktinė ir estetinė — randa tobulą atbaigimą organizuotame Bažnyčios gyvenime.

Religijos vertybės glūdi žmogaus būtybėje, o Bažnyčios vertybės glūdi objektyvuotos bažnytinės organizacijos lytyse. Todėl dieviškosios tikėjimo, meilės ir vilties dorybės yra subjektyvinės religinės vertybės, o bažnytinis dogmų išpažinimas, šventųjų bendravimas ir sakramentų praktika yra objektyvinės religinės vertybės. Kadangi objektyvinės gyvenimo vertybės yra perteikiamos, o subjektyvinės yra išvystomos, tai reiškia, kad tikėjimo, meilės ir vilties dorybės, kaipo subjektyvinės vertybės, yra siekiamos religiniame auklėjime išvystomąja ugdymo pareiga, o objektyvinės bažnytinio dogmų išpažinimo, šventųjų bendravimo ir sakramentų praktikos vertybės yra religiniame auklėjime siekiamos perteikiamąja pareiga. Tad į bažnytinį dogmų išpažinimą auklėtinis įvedamas tikėjimo lavinimu, į šventųjų bendravimą — meilės auklėjimu ir pagaliau į sakramentų praktiką — vilties gaivinimu.

*c. Religinio auklėjimo metodas.* — a) Apercepcijos pagrindas. Išviršinis prigimties tikslingumas glūdi kultūroje, o išviršinis kultūros tikslingumas glūdi religijoje. Esant tokiam organiškam sąryšiui tarp prigimties, kultūros ir religijos, pirmas pedagoginio tikslingumo reikalavimas, keliamas religiniam auklėjimui, yra nuosekliai eiti nuo prigimties bei kultūros faktų prie religijos dalykų. Taigi dėl vien tik religijos organingo sąryšio su prigimtimi ir kultūra,

pirmiausia čia privalu skaitytis su apercepcijos principu, kuris reikalauja harmoningai suderinti prigimtųjų priežasčių veikimą su pirmutinės dieviškosios priežasties nenutrūkstama įtaka. Pedagoginis apercepcijos principas, pritaikytas religiniam auklėjimui, gali būti pavadintas aperceptyviniu religinio organingumo principu.

b) Vaizdumo principas. Antras aktualus ir visuomet svarbus pedagoginis principas yra vaizdumo principas. Be abejo, vaizdumo principas gali ir privalo rasti plataus pritaikymo ir religiniame auklėjime. Čia jis įgauna ypatingos reikšmės, nes per pergyvenimą taip ar šiaip einama prie religinio apsisprendimo protu bei valia. Tikrai turtingas bei turiningas gyvenimas turi sujungti su jausmingo pergyvenimo įtampa aiškų proto sprendimą ir tvirtą valios nusistatymą. O kadangi gerai jausti nuteikia gerai pažinti ir tvirtai veikti, tai religinio pergyvenimo momentas turi kapitalinės reikšmės ir religiniam proto sprendimui, ir religiniam valios nusistatymui.

Žmogus eina į religiją visu savo gyvenimu ir su visomis savo galiomis, todėl religijoje ne tik privalo būti organingai surištos visos gyvenimo sritys, bet ir privalo rasti patenkinimo visos žmogaus galios. Todėl religijoje ir jausmų sritis privalo rasti jausmų patenkinimo tame, kas yra vadinama religiniu pergyvenimu. Tik tada, kai religinis pergyvenimas bus pakankamai ryškus bei intensyvus, galima tikėtis, kad proto sprendimas ir valios nusistatymas bus aiškūs bei patikimi. Taigi pedagoginis vaizdumo principas, pritaikytas religiniam auklėjimui, virsta religinio pergyvenimo principu.

c) Savarankiškojo veiklumo, arba darbo principas. Trečias aktualus ir svarbus pedagoginis principas yra savarankiškojo veiklumo, arba darbo principas. Religinis auklėjimas, neišvystęs auklėtinių savarankiškojo veiklumo, nėra paruošęs sąmoningai apsisprendusių, tvirtai nusistačiusių ir veikliai besireiškiančių religijos išpažintojų. Visiems šitiems reiškimosi būdams yra reikalingas tikras savarankiškas veiklumas.

Jei kas panorėtų apriboti žmogaus religinį apsisprendimą atsitiktinėmis aplinkybėmis ir žmogaus religinį veiklumą apriboti dieviškosios malonės veiksniais, tai tuo pačiu būtų vienašališkai iškraipyta tikra religijos prasmė. Dorinis gėris žmogaus gyvenime bei veikime yra sykiu pilnas ir Dievo, ir žmogaus padaras. Todėl juo gausesnė yra Dievo malonė, tuo didesnis yra žmogaus veiklumas, kurio ji iš žmogaus reikalauja. Ir atvirkščiai, juo labiau žmogus yra veiklus dorinio veikimo atžvilgiu, tuo daugiau dieviškosios malonės jis gali tikėtis. Tad auklėtojas taip turi ruošti auklėtinį religiniam

veiksmui, tarsi nuo vieno tik auklėtojo pareitų visa veiksmo išdava. Žinoma, savarankiškojo veiklumo principas visai nereikalauja pamiršti dieviškosios malonės veiksnį, panašiai kaip neleidžia pasitikėti šita malone pasyvumo stovyje.

Žmogus nei fizine, nei dvasine prasme nėra pirmutinė energijos versmė ir todėl, kad jis galėtų veikti, jis turi iš pradžios pasisavinti energijos, taip sakant, pasyvumo stovyje. Nesant receptyvinio energijos pasisavinimo momento, negali būti ir aktyvinio energijos eikvojimo momento. Šitas dėsnis turi lygios reikšmės tiek fiziniam, tiek ir dvasiniam gyvenimui. Iš čia aišku, kad juo tikslingiau yra pergyvenamas receptyvinis pasisavinimo momentas, tuo sėkmingiau turės pasireikšti aktyvinis energijos panaudojimo momentas.

Religiniame gyvenime receptyvinis pasisavinimo momentas įgauna dar gilesnės prasmės, nes žmogus, per prigimtuosius energijos šaltinius priėjęs prie pirmutinės dieviškosios versmės, sykiu su malone įgauna ypatingo galingumo veikliajame savo pasireiškime.

Išvystant auklėtinio pagrindinius religinius nusiteikimus, t.y. tikėjimą, meilę ir viltį, kaipo pedagogines vertybes, vedamasis principas yra savarankiškasis veiklumas. O įvedant mokinį į Bažnyčios dogmų išpažinimą, bažnytinį bendravimą ir sakramentų praktiką, vedamasis principas yra kuo didžiausias receptyvinis naudingumas.

Trys nusakytieji svarbūs aktualios religinės pedagogikos principai, būtent organingumo, pergyvenimo ir savarankiškojo veiklumo principai turi reikšmės visiems trims nustatytiems religinio auklėjimo uždaviniams. Tačiau galima pastebėti, kad kiekvienas iš jų turi glaudesnių ryšių su vienu kuriuo religinio auklėjimo uždaviniu. Taip aperceptyvinis religinio organingumo principas yra ypačiai svarbus tikėjimo lavinimui ryšium su Bažnyčios dogmų išpažinimu; savarankiškojo veiklumo principas turi ypatingos reikšmės meilės auklėjimui ryšium su šventųjų bendravimu Bažnyčioje; pagaliau religinio pergyvenimo principas turi ypatingos reikšmės sakramentų praktikai.

d) Sąryšis tarp tikėjimo ir žinojimo. Tikėjimui yra pavojingas ne žinojimas, bet nežinojimas, o taip pat neproporcingas teorinis atsilikimas religijos srityje, lyginant su pažanga kitose kultūrinio gyvenimo srityse. Susipratęs tikėjime žmogus iš kultūrinio gyvenimo viršūnės žiūri į tamsius gyvenimo plotus ir įsitikina, kad tikėjimas, nušviestas žinojimo, yra vienintelis tikras vadovas klaikiame gyvenimo kelyje. Tikėjimas papildo žinojimą, kai šito pastarojo trūksta dėl subjektyvinės arba objektyvinės priežasties. Subjektyvinis tikėjimo reikalas kyla tada, kai tiesa, apskritai prieinama protui, negali būti tam tikro žmogaus prieita nuosavomis pajėgomis. Objektyvinis tikėjimo reikalas kyla tada, kai tiesa yra

apskritai neprieinama žmogaus protui. Bet taip ar šiaip tikėjimas iš savo prigimties turi savo tikslu papildyti žmogaus žinojimą, netobulą dėl objektyvinės arba subjektyvinės priežasties. Taigi tarp tikėjimo ir žinojimo esama organingo sąryšio: tikėjimas papildo žinojimą, o žinojimas pateisina tikėjimą prieinamoje žmogaus protui srityje. Atsižvelgiant į tikėjimo uždavinį, galima pageidauti, kad žinojimo plotas augtų tikėjimo ploto sąskaita. Bet sykiu pageidaujama, kad pagal žinojimo ploto didėjimą augtų tikėjimo įtampa toje srityje, kur žinojimas nėra galimas dėl kokios nors priežasties. Taigi normaliai žinojimo plotas ir tikėjimo įtampa privalo didėti tiesioginio proporcingumo santykiu.

Tiek pats religinis tikėjimas, tiek ir religinis žinojimas turi būti kiek galima daugiau pagrįsti religiniu patyrimu. Religinis patyrimas yra anksčiau minėtas religinis pergyvenimas, atremtas į plačiai suprantamus jausmus. Tiek tikėjimas, tiek ir žinojimas galutinai yra proto aktai: tik pergyvenimas jausmu suteikia šitiems aktams medžiagos ir palengvina apsisprendimą, būdamas sykiu emocionaliniu motyvu.

## 2. Tikėjimo dorybė

*a. Pagrindinių pedagoginių principų taikymas religiniams pamokymams.* — Religinis pamokymas, kaipo pamokymas, yra palenktas bendriems didaktikos principams, o kaipo religinis — palenktas specialiosios metodikos taisyklėms. Einant prie religinių pamokymų, nedera iš vienos pusės paneigti jokių bendrosios metodikos principų, o iš kitos pusės nedera ir pakankamai nesiskaityti su religijos, kaipo dėstomojo dalyko, ypatybėmis.

Religijos mokytojas visų pirma turi būti susipažinęs su dėstomojo dalyko medžiaga, arba mokomuoju lobiu. Analizuojant religijos mokslo dalyką patiriama, kad religijos mokslo sąstatas, kuris paprastai dėstomas aukštesniojoje mokykloje, yra gana sudėtingas savo įvairiais elementais. Pagrindiniu savo tipu religijos mokslas priklauso prie idealijų, idealinių dalykų, vis dėlto istorine savo dalimi jis prisiartina prie realijų, realinių dalykų. Realiniuose dalykuose centro svoris glūdi perteikiamoje pareigoje, o idealiniuose dalykuose perteikiamoji ir išvystomoji pareigos privalo rasti lygaus atsižvelgimo. Todėl, pvz., dėstant Senojo Įstatymo ar Bažnyčios istoriją, negalima apsieiti be perteikimo tam tikrų žinių, kurių pasisavinimas, mažiau ar daugiau pasyvus, yra vienas iš artimesnių uždavinių. Užtat išvystant per religijos pamoką dorinę tiesą, tenka lygiai kreipti dėmesį į perteikimą žinių ir išvystymą supratimo, net ir dorinės tiesos supratimo išvystymą laikyti vienu iš svarbiausių momentų. Kai yra nustatytas

religijos mokslo tipas, tenka iš eilės ištirti, kaip jam gali būti pritaikyti psichologiniai ir loginiai mokymo tarpsniai, kaip gali jame pasireikšti tetinis teikiamasis ir heuristinis randamasis metodas, kokios mokymo lytys jį geriausiai atitinka, kokie mokymo būdai gali būti geriausiai jam pritaikyti, pagaliau kaip privalo būti sutvarkyti didaktiniai momentai per religijos dėstymo pamokas.

Toliau reikia atsižvelgti į visai ypatingą religijos reikšmę ugdymo sistemoje. Kaip visas žmogaus gyvenimas tikslingai linksta į religijos sritį, taip lygiai ugdymo sistemoje religija turi būti išvidinio tikslingumo siekiamoji viršūnė. Aišku, kad šita gyvenimo viršūnė asprendžia pagrindinę gyvenimo pakraipą. Ten, kur religinis auklėjimas tesuvedamas prie religijos pamokų, yra reikalo ir net prievolės atsižvelgti, kad religinis auklėjimas turi savo teorinę, praktinę ir estetinę pareigas. Vienašališkas intelektualizmas religijos dėstyme ir glūdi tame, kad per religijos pamokas mokykloje teatsižvelgiama į vieną tik teorinę religijos sritį. Bet niekados nedera pamiršti, kad religija turi pagauti visą žmogų : ir jo protą, ir jo valią, ir jo jausmą.

Trys pagrindiniai aktualūs pedagoginiai principai, anksčiau minėtieji, kaip tik veda prie atsipalaidavimo vienašališko intelektualizmo. Religinis pergyvenimas, sužadintas vaizdumo principo pritaikymu prie religinio pamokymo, pagauna žmogaus jausmą. Raginimas prie religinio veiksmo, įvykstąs pagal savarankiškojo veiklumo principą, pajudina žmogaus valią. Aperceptyvinis organingumo principas pateikia žmogaus protui realinio pagrindo religinių tiesų supratime.

Sykiu pačioje pamokos sąrangoje šitie trys principai atitinkamai randa tris pagrindinius didaktinius momentus : konkrečių duomenų pateikimą, didaktinį apdirbimą ir pritaikymą. Pasirodo, kad konkrečių duomenų pateikimo momentas gali ir privalo būti surištas su religiniu pergyvenimu, kadangi vaizdūs konkretūs duomenys yra pašaukti ryškiai pratarti į mokinio jausmą. Didaktiniame apdirbime, kuris turi išvystyti sąmoningą supratimą, privalu pritaikyti aperceptyvinį organingumo principą, kadangi religinių tiesų supratimas, atremtas į realinius artimo gyvenimo bei patyrimo faktus, žada daugiausia sąmoningumo bei pastovumo. Pagaliau pritaikyme gali būti ypatingai pavartotas savarankiškojo veiklumo principas, kad religinės tiesos įgautų kuo daugiausia praktinio veikimo principų reikšmės.

*b. Sutartinės principo taikymas religiniams pamokymams.* — Religijos ypatingas vertingumas ugdymo sistemoje reikalauja dar ypatingo atsižvelgimo į sutartinės principą, kuris reikalauja, kad religinis lavinimas eitų gretimai su kitomis ugdymo sritimis. Jei,

pvz., auklėtinio protas yra pasiekęs tam tikro išsivystymo laipsnio, tai religinis lavinimas turi griežtai atitikti šitą laipsnį religinių tiesų supratimu. Jei religinių tiesų supratimas yra menkesnis už bendrą protinį išsilavinimą, tai auklėtiniui gresia pavojus, kad jis gali paneigti religines tiesas, kaipo naiviai suprantamas. Žmogus priima juo daugiau tiesų tikėjimu, juo mažiau yra išlavintas jo protas. Pagal tai, kaip išsilavina jo protas, daugelis tiesų nustoja buvusios tikėjimo objektais ir tampa patyrimo bei įsitikrinimo dalykais. Tikėjimo reikalas gali būti subektyvinis ir objektyvinis. Subjektyvinis tikėjimo reikalas yra tada, kai tiesa negali būti įsitikrinimo objektu dėl subjektyvinės priežasties, t.y. todėl, kad subjektas negali įsigyti įsitikrinimo pažinimo būdu. Objektyvinis tikėjimo reikalas yra tada, kai tiesa apskritai negali būti žinojimo objektu todėl, kad ji pralenkia proto galią ir todėl tegali būti vien tikėjimo objektu. Todėl religiniame lavinime sulig auklėtinio protiniu išsivystymu svarbu mažinti subjektyvinių paslapčių skaičių ir stengtis religinio tikėjimo plotą suvesti, kiek tai faktiškai galima, prie objektyvinių paslapčių ploto. Kitaip tariant, reikia religinio tikėjimo plotas mažinti religinio žinojimo sąskaiton. Taip Dievo problemoje reikia stengtis, kad Dievo buvimo klausimas taptų religinio žinojimo dalyku ir kad tik Dievo Trejybės ir kitokios panašios paslaptys pasiliktų religinio tikėjimo dalyku. Kaip anksčiau sakyta, religinio tikėjimo plotui mažėjant religinio žinojimo naudai, tikėjimo įtampa didėja.

Tikėjimo dorybė pasižymi ypatingu sąžiningumu tada, kai nusimanoma apie subjektyvinį bei objektyvinį tikėjimo reikalą ir kai tikėjimo tiesos, įglaustos į dogmatinį Bažnyčios mokslą, randa sau tinkamą vietą žmogaus organingoje žinijos sistemoje. Kai šitas žinijos organingumas yra žmogaus jaučiamas ir suprantamas, jo tikėjimas randa pateisinimo jau vien šito organingumo fakte ir tuo pačiu neproporcionaliai stiprėja.

### 3. Meilės dorybė

*a. Dievo, Bažnyčios ir žmonių meilės esmė.* — Religiniai pamokymai ir sistemingas religijos mokslas turi nemaža reikšmės praktinio religinio auklėjimo atžvilgiu. Tačiau jų negali pakakti, kai norima, kad auklėtinis būtų tinkamai paruoštas religiniam veikimui. Savaime aišku, kad religiniam veikimui privalu ne tik pamokyti ir paraginti, bet ir sistemingai bei nuosekliai pratinti, suorganizavus žmogaus veikimą tam tikru religijos reikalą atitinkančiu būdu.

Norint, kad žmogaus dora turėtų realios reikšmės žmogaus gyvenime, reikia jos pamatą atremti į realius gyvenimo veiksnius. Bet sykiu norint, kad šita dora būtų iki galo nuosekli, kad ji įgautų

antgamtinės tvirtybės ir galutinai nuvestų žmogų prie to, kam jis yra paskirtas, reikia, kad jo doros viršūnė įsiremtų į dangų, kitaip tariant, kad jo dora būtų pastatyta į organingą sąryšį su religija apskritai ir su religine sankcija ypatingai. Tai, kas uždeda prigimtajai dorai viršūnę ir kas nušviečia ją nauja šviesa, ir yra dieviškoji meilės dorybė. Mylėdamas Dievą, žmogus myli ir savo nuosavą pirmavaizdį ir geidžia jį pasiekti kaipo savo asmens idealą. Jis taip pat myli Dievuje savo artimųjų pirmavaizdžius ir geidžia, kad kiekvieno žmogaus dieviškasis pirmavaizdis būtų realizuojamas prigimtajame jo gyvenime. Dieviškoji meilės dorybė koncentruoja visą dorinį žmogaus gyvenimą ir, gerai suprasta, yra tikro dorinio tobulinimosi stipriausias veiksnys. Nenuostabu todėl, kad visas praktinis religinis veikimas yra paremtas meilės obalsiu. Todėl pagrindinis religinio auklėjimo uždavinys praktinėje religinimo srityje yra auklėjimas meilės, kaipo vienos iš dieviškųjų dorybių. O kadangi dieviškoji meilės dorybė nuosekliai veda prie žmonių meilės, tai šitas meilės auklėjimo uždavinys buvo visai neatsitiktinai susietas su šventųjų bendravimu Bažnyčioje. Ir iš tikro, mylėdami Dievą, mylime ir visus Jame glūdinčius kūrinių pirmavaizdžius. Mylėdami kurinių pirmavaizdžius, turime mylėti ir tuos, kurie yra šitų pirmavaizdžių reiškėjai. Mylėdami žmones vardan tų pirmavaizdžių, kurie glūdi Dievo esmėje, negalime negeisti, kad žmonės atitiktų savo dieviškuosius pirmavaizdžius. Kiek žmonės atitinka savo pirmavaizdžius, jie įeina į visuotiniąją Bažnyčią ir bendrauja Dievuje. Kiek žmonės neatitinka dieviškųjų pirmavaizdžių, jie vien turi galimybę susijungti su jais Dievuje. Taigi Dievo meilė nuosekliai veda prie Bažnyčios meilės, o Bažnyčios meilė nuosekliai veda prie meilės tų, kurie nėra dar pilnai ar dalinai įėję į Bažnyčią. Taigi Dievo meilė, Bažnyčios meilė ir žmonių meilė yra trys meilės dorybės išsiplėtimo sritys, organingai tarp savęs surištos. Dievo meilė yra dieviškoji dorybė tikra to žodžio prasme, kadangi ji turi ir savo tikslu, ir savo objektu patį Dievą. Bažnyčios meilė reiškiasi religinio draugingumo dorybe. Nesančių Bažnyčioje žmonių meilė reiškiasi apaštalavimo dorybe. Taigi Dievo meilė, religinis draugingumas Bažnyčioje ir apaštalavimo dvasia — štai trys pagrindinės vertybės, kurios privalo būti siekiamos praktinėje religinio auklėjimo srityje.

*b. Dievo meilės auklėjimas.* — Būtų klaidinga manyti, kad esama specialių pedagoginių priemonių Dievo meilei auklėti. Dievo meilė yra žmogaus gyvenime per daug reikšmingas ir centrinis faktas, kad galima būtų ji sužadinti ir išauklėti kokiomis nors specialiomis priemonėmis. Kadangi religija sutelkia visą žmogaus gyvenimą, o Dievo meilė sutelkia visą religiją, tai nusiteikimas Dievo meilei turi būti

ruošiamas visa ugdymo sistema apskritai ir visu religiniu auklėjimu specialiai.

Savaime aišku, kad mylėti bus geriausiai nusiteikęs tasai, kuris yra įsigijęs geriausią Dievo pažinimą, kuris yra geriausiai suderinęs savo tikėjimą su visos žinijos sistema, kuris turi gerai išauklėtą valią, sąmoningai ir laisvai siekiančią gėrio, kuris pagaliau turi širdį, pilną entuziazmo idealui. Toks žmogus, tikįs į Dievą, negali Jo nemylėti kaip aukščiausios tiesos, kaip vyriausio gėrio, kaip skaisčiausio grožio arba net, kas bus tiksliau, kaip tiesos, gėrio ir grožio šaltinio. Yra juk neabejotina, kad tas, kuris myli tiesą, gėrį ir grožį, negali nemylėti jų pirmutinio šaltinio ir galutinio tikslo. Todėl ir bendra Dievo meilės išraiška iš tikrųjų yra tai, kiek žmogus sutelkia visą savo gyvenimą dieviškuoju pradu pats jungdamasis su Dievu. Specialioji Dievo meilės išraiška randa vietos maldoje, kiek joje žmogus susijungia su Dievu meilės akte. Ir šitoje specialioje, kaip ir bendroje Dievo meilės išraiškoje negali būti vienų kurių specialių priemonių, kurios galėtų žmogų išauklėti maldos reikalui ir būtent todėl, kad tikroje nešabloniškoje maldoje turi sueiti krūvon ir gilus pergyvenimas, ir susitelkimo galia, ir kuriamasis nusistatymas, ir savarankiškasis veiklumas. Viso to jokiomis specialiomis auklėjimo priemonėmis pasiekti negalima. Bet tai kaip tik daro labai aktualią ir svarbią religiniame auklėjime problemą, kaip sistemingai privalo būti auklėjamas bendrasis ir specialusis Dievo meilės pasireiškimas gyvenime ir maldoje, kad šita meilė pasidarytų centriniu punktu visoje žmogaus religijoje ir tuo pačiu visame žmogaus gyvenime.

*c. Religinio draugingumo auklėjimas.* — Solidarumas yra dorinė prievolė bet kuriai visuomenei, religinis solidarumas, arba religinis susidraugavimas, atitinkamai yra ypatinga prievolė visuomenei, esančiai realiu prototipu bet kuriai kitai prigimtajai visuomenei. Katalikų Bažnyčios solidarumas turi atitikti tą susidraugavimą Dievuje, kuris antgamtinėje srityje yra suprantamas kaip šventųjų bendravimas. Religinis draugingumas turi visų pirma reikštis tvirtu Bažnyčios visuotinumo pajautimu. Visuotinioji Dievo esamybė faktiškai yra realus pagrindas visuotiniajam religinio draugingumo jausmui. Šitas jausmas ir turi būti auklėjamas pratinimu bendrauti religiniu pagrindu su savo religijos išpažintojais. Religinio bendravimo įpročiai realizuoja visuotinįjį draugingumą tam tikru konkrečiu būdu.

Teisingai suprastas ir tinkamai nukreiptas visuotinio religinio draugingumo jausmas turi būti emociniu motyvu solidariam tobulinimuisi religiniu pagrindu. Susipratęs katalikas turi prievolę pažinti, kas faktiškai yra katalikas, ir padėti visas galimas pastangas

bendram išsitobulinimui. Šitaip suprastas gilesnis dorinis katalikų solidarumas verčia kritiškai žvelgti į katalikų dorines kokybes, liūdėti dėl jų silpnybių ir džiaugtis jų dorine pažanga. Reikia net pasakyti, kad išvidinė katalikų kritika yra viena iš dorinimosi sąlygų, o autokritikos reikalą, atremtą į gilų religinį katalikų solidarumą, labai menkai jaučia katalikų visuomenė. Katalikai yra įpratę manyti kad ta kritika, kuri ateina iš šalies, paprastai yra pagrįsta nesupratimu religijos tiesų ir šališku nusistatymu prieš katalikus. Todėl įsitikinimas, kad pašalinė kritika yra principialiai neteisinga, migdo tikrąjį autokritikos reikalą ir padaro tai, kad katalikų visuomenė dažnai visai nenusimano apie savo ydas bei silpnybes ir įpuola į fariziejišką pasididžiavimą jau ne savo dieviškąja religija, bet savimi.

1) Pratinimas prie visuotiniojo religinio bendravimo, 2) pamokymai apie dieviškąją ir žmogiškąją dalį religiniame gyvenime, 3) žadinimas religinės autokritikos katalikų visuomenėje ir 4) skatinimas prie solidarių pastangų bendroje dorinėje pažangoje — štai keletas svarbesnių priemonių, kurios galėtų auklėti katalikiškojo jaunimo tikrai suprastą ir faktiškai realizuojamą religinį draugingumą.

*d. Apaštalavimo dvasios auklėjimas.* — Religinis solidarumas, kurio idėja glūdi pačiame krikščionybės pagrinde, neleidžia krikščioniui abejingai žiūrėti į žmonių netobulumą ir jų klajojimus gyvenime. Susirūpinimas savo artimo fizine bei dvasine gerove ir yra ne kas kita, kaip plačiai suprantamas apaštalavimas. Šita prasme krikščioniškoji religija, kurios pagrindan yra padėta Dievo ir žmonių meilė, yra iš esmės apaštališkoji religija. Krikščionybės prigimtyje yra ne tik gyventi Dievu, bet ir nešti Dievą kitiems, kurie neturi savyje Dievo. Bet kad būtų galima Dievą nešti kitiems, reikia visų pirma patiems jį turėti. Vadinasi, jei krikščionis nori turėti tikros apaštalavimo dvasios, jis visų pirma turi būti pavyzdingas krikščionis, t.y. toks, kuris sugeba realizuoti savo gyvenime krikščioniškai suprantamus tikėjimą, meilę ir viltį. Ir reikia žinoti, kad jei krikščionis nėra geru apaštalu, tai yra neišvengiamai blogu apaštalu. O blogi apaštalai žymia dalimi yra kalti dėl priešų, kurių turi krikščionybė ir Bažnyčia. Žinant tai, kiekvienam krikščioniui yra dorinė prievolė pasireikšti tuo minimaliniu apaštalavimu, kuris susideda iš trijų dalykų : 1) krikščionis privalo nepapiktinti savo gyvenimu tų, kurie nėra palankūs religijai arba yra silpnai religijoje nusistatę ; 2) krikščionis turi parodyti savo gyvenimu bei veikimu gerą pavyzdį ir 3) jis privalo pasireikšti veiklia meile atžvilgiu tų, kurie tėra vien kandidatai į tikėjimo išpažinėjus. Ne kiekvienas krikščionis gali turėti dovaną įtikinėti, patraukti ir pakelti žmogų religijos dalykuose. Bet užtat iš kiekvieno žmogaus galima reikalauti, kad jis neplatintų

papiktinimo, parodytų gerą religinį pavyzdį ir suteiktų artimui pagalbos pagal išgales vardan religijos, kurią jis išpažįsta. Prie tokio apaštalavimo kiekvienas krikščionis privalo būti ruošiamas religiniu auklėjimu.

Savaime aišku, kad tikra apaštalavimo dvasia tegali būti viso religinio auklėjimo išdava. Priemonė, kuri gali specialiai paraginti prie praktinio apaštalavimo, tėra vien religiniai pamokymai, kurie galėtų tinkamai išaiškinti tikro apaštalavimo prasmę, reikšmę ir prievolę. Taip kiekviena proga auklėtiniui privalo būti stropiai aiškinama, kad krikščionio apsileidimas savo viešosiose pareigose yra nusidėjimas apaštalavimo prievolei; kad pasiekimas galimo tobulumo laipsnio bet kurioje pasirinktoje profesijoje jau turi apaštališkos reikšmės visuomeniniame gyvenime; kad įsigijimas plataus mokslo, suderinto su religijos dogmomis ir apskritai gilios humanitarinės kultūros, kuriai niekas nepasilieka svetima, kas yra žmogiška, suteikia geriausio nusiteikimo apaštalavimo dvasiai; kad kantrumas, dvasios giedra, palankumas, tolerancija, atlaidumas, laisvės meilė — tai savybės, privalomos nurodyta plačia prasme suprastam apaštalavimui. Apaštalavimas, atremtas į visuotinįjį religinį draugingumą, yra visai nesuderinamas su bet kuria fizine ar moraline prievarta. Todėl reikia pripažinti, kad inkvizicija, kuri sudarė ne Bažnyčios, kaipo religinės organizacijos, bet katalikų visuomenės bei valdžios kaltę, buvo didžiausias nusidėjimas tikro apaštalavimo dvasiai.

### 4. Vilties dorybė

*a. Vilties dorybės esmė.* — Gali pasirodyti keista, kodėl sakramentų praktika yra keliama vilties obalsiu ir kodėl sakramentų praktika, sykiu su visa liturgija, yra laikoma religiniu estetinės gyvenimo srities atbaigimu. Dailioji kūryba giliausia savo esme yra surišta su vilties dorybe. «Dailė, sako E. Hello, protinėje tvarkoje užima tokią pat vietą, kaip kad viltis dorinėje tvarkoje». Iš kitos pusės, dailioji kūryba, pajėgianti vien pakeisti atsitiktines daiktų lytis, randa religinį savo atbaigimą sakramentinėje religijos pareigoje, kuri keičia pagal dieviškuosius pirmavaizdžius net substancialines daiktų lytis. Per sakramentinę religinio gyvenimo praktiką mes viliamės pasiekti galutiniojo garbingumo stovio antgamtinėje gyvenimo tvarkoje.

Su vilties dorybe yra glaudžiai susijęs supratimas, kad žemiškas mūsų gyvenimas, mūsų materialinė prigimtis ir net visas prigimtasis pasaulis teturi vien laikinosios reikšmės ir praeinamojo pobūdžio. Gyventi naujos žemės ir naujo dangaus viltimi reiškia suprasti neto-

bulą mūsų tikrovės stovį ir pasitikėti viltimi, kad šita tikrovė gali pasiekti kito garbingo bei tobulo stovio antgamtinėje buvimo tvarkoje. Religinė dailė, bažnytinė liturgija, sakramentalijų vartojimas ir pagaliau sakramentų praktikavimas — štai visa eilė vis stiprėjančių priemonių, kurios mūsų religinei vilčiai pajėgia patiekti visai realinio pagrindo. Išeidama iš realinio religinės dailės simbolizmo, mūsų viltis stiprėja liturgijos ir sakramentalijų kulte, kad sakramentų misterijoje ji galutinai įsigalėtų, atremta į realiai patiriamą prigimtojo gyvenimo keitimąsi.

*b. Prigimtųjų estetinio gyvenimo vertybių santykiavimas su religiniu gyvenimu.* — Visos prigimtosios estetinio gyvenimo vertybės gali ir privalo būti pavartotos prigimtais įžengiamais laiptais į plačiai suprantamą religinį gyvenimą. Kaip žinome, estetinio gyvenimo srityje yra siekiamos keturios pedagoginės vertybės: estetinis skonis, estetinis sprendimas, kuriamoji vaizduotė ir meniškas sugebėjimas realizuoti dailės kūrinį techniškomis priemonėmis. Estetinis skonis. arba jausmas, sakramentinėje religinio gyvenimo srityje tampa įsijautimu į realinį religinės dailės simbolizmą. Įsigyvenimas, arba įsijautimas, į šitą realią religinių simbolių prasmę ir yra pirmas išsivystymo tarpsnis sakramentiniame gyvenime, — tarpsnis, kuris reikalauja ugdomojoje praktikoje sąmoningai taikyti vaizdumo principą.

Estetinį estetinio lavinimo sprendimą atitinka šitoje srityje sąmoningas liturgikos pamokymų supratimas. Liturgika privalo ištirti religinio kulto apraiškas, jų turinį, dvasią, pagrindus, simboliką, tikslus ir visa tai suvesti į vieną organingą sąryšį, kuris patenkintų loginius, psichologinius ir istorinius reikalavimus. Liturginis susipratimas ryšium su įsijautimu į dailiąją simbolingą liturgijos išraišką gali įnešti į religinius pergyvenimus labai daug gyvų bei įvairių religinių įspūdžių ir tuo pačiu žymiai sudvasinti religinį kultą.

Kuriamoji vaizduotė, kuri dailės srityje yra originalios kūrybos versmė, religijos srityje yra pašaukta sudvasinti, taip sakant, dramatizuoti visus vaidinius, kurie yra jungiami su religinėmis sąvokomis. Žmogiškoji vaizduotė, švento maldingumo sužadinta, dramatizuoja šventųjų gyvenime visus religinio gyvenimo objektus ir aplinkybes taip, kad visa tai gali būti realiai pergyvenama visomis žmogaus galiomis. Taigi kuriamoji vaizduotė, pritaikyta religinei gyvenimo sričiai, turi pateikti religijos objektams tą dramatinį gyvumą, kuris simbolizuoja nematerialinį dvasios veiklumą.

Pagaliau meniską sugebėjimą realizuoti dailės kūrinį techninėmis priemonėmis atitinka religiniame gyvenime sugebėjimas išgyventi sakramento misteriją su prigimtojo gyvenimo keičiamąja galia. Jei

paprastas meno grožis yra aukštesnės idėjos realizavimas prigimtajame gyvenime, tai sakramento misterijoje yra realizuojamas dieviškasis pirmavaizdis, kuris perkeičia prigimtąjį gyvenimą pagal aukščiausią religinę idėją. Kitaip tariant, sakramentų praktikoje yra realizuojama dieviškojo meno idėja, — to meno, kurio tikras kūrėjas yra pats Dievas.

*c. Vilties dorybės ugdymas.* — Ugdymas nusakytų keturių pedagoginių vertybių sakramentinio gyvenimo srityje gali būti ruošiamas ir išvystomas įvairiomis priemonėmis. Svarbiausios iš jų yra religiniai pamokymai apie liturgiją, apie sakramentus, apie bažnytinį meną ir kitus panašius dalykus, paskui — pratinimas prie sąmoningo dalyvavimo šv. Mišiose, bažnytiniame giedojime, bendrose maldose ir procesijose, pratinimas prie sakramentų priėmimo, raginimas prie tinkamo garbinimo relikvijų, šventųjų vietų ir šiaipjau švęstų dalykų, prie įsigyvenimo į bažnytinius metus su jų gausiais atminimais ir iškilmėmis ir t. t. Metodologiniu atžvilgiu, taikant šitas priemones praktikoje, reikia nusimanyti, kad čia privalu eiti nuo įpročio prie supratimo ir nuo supratimo prie sąmoningo praktikos pamėgimo. Be to, niekados negalima pamiršti, kad centrinis punktas individualinėje sakramentų praktikoje yra sakramentų priėmimas ir kad bažnytinėje liturgijoje tokis centrinis punktas yra aukos misterija šv. Mišiose.

### 5. Autoritetas ir laisvė

Autoritetas yra apskritai reikalingas ugdyme, juo labiau jis yra reikalingas religiniame auklėjime, kurio siekiamasis objektas, t.y. religija, turi savo pagrindu autoriteto reikalavimą. Tokiu būdu religiniame auklėjime auklėtojo autoritetingumas didėja principialiai dėl pačios religijos autoritetingumo.

Iš antros pusės irgi neabejotinas dalykas, kad visas ugdymas turi vesti auklėtinį prie laisvo apsisprendimo visame gyvenimo plote. Todėl gerai suprastas auklėtojo autoritetas turi būti taip vartojamas, kad, auklėtiniui brėstant, šitas auklėtojo autoritetas pasidarytų nebereikalingas. Bet jei tai yra tiesa ugdyme apskritai, tai šita tiesa turi dar daugiau reikšmės religiniam auklėjimui, ir būtent todėl, kad religija iš esmės yra laisvo žmogaus apsisprendimo faktas ir, kaipo tokia, nepakenčia jokios moralinės ar fizinės prievartos. Religiniame auklėjime turi įvykti ta pati autoriteto ir laisvės sintezė, kuri charakterizuoja tikėjimą apskritai. Individualinis auklėtojo autoritetingumas, užsimetąs auklėtiniui per klusnumą, turi pasikeisti religiniame auklėjime pačios religijos autoritetingumu, kurio aki-

vaizdoje auklėtinis turi laisvai apsispręsti sąmoningos savo valios aktu.

Sykiu religiniame auklėjime dera visuomet nusimanyti, kad auklėtojo autoritetingumas pareina nuo jo protinio ir dorinio vertingumo ir kad, auklėtojui praradus savo autoritetą auklėtinio akyse, gresia pačios religijos autoriteto sugriuvimu. Šita prasme auklėjimo darbas yra tam tikras apaštalavimas. Iš kitos pusės auklėtojui profesionalui yra prievolė pateisinti savo autoritetingumą profesiniu kompetentingumu. Jei reikiamo kompetentingumo nėra religinio auklėjimo srityje, lengvai galima ir su geriausiais norais sukompromituoti šitą auklėjimo reikalą. Taigi autoritetingumas, laisvingumas, asmeninis vertingumas ir profesinis kompetentingumas — štai pagrindinės savybės, kurios ypatingai yra svarbios religinio auklėjimo veikėjui.

# PILNUTINIO RELIGINIO UGDYMO PAGRINDAI *

*1. Religinė pedagogika ir jos objektas. — 2. Religinis lavinimas. — 3. Auklėjimas religinei akcijai. — 4. Liturginis auklėjimas.*

## Pratartis

Susipažįstant su religine pedagogika pastebima, kad joje mažai tepasireiškia platesnio sisteminimo pastangos. Todėl joje nepakankamai aiškiai ir pilnai keliamas religinio ugdymo sistemos klausimas. Dažniausiai į jį žiūrima pro religijos mokymo, arba atitinkamai suprantamos katechetikos akinius. O religinis ugdymas taip pat neišsemiamas religijos mokymu, kaip kad kultūrinis ugdymas — protinimu. Jame religijos mokymas tesudaro vieną tik sudedamąją dalį, kuri sąmoningai ir sistemingai turi būti papildyta kitomis esminėmis jo dalimis.

Nepilnas religinio ugdymo supratimas susidarė tikriausiai ryšium su tuo vienašališku intelektualizmu, kuris iki nesenų dar laikų viešpatavo pedagoginėje teorijoje ir praktikoje. Tiesa, pastoracinis Bažnyčios darbas, kiek jis lietė vaikus ir jaunuomenę, bent iš dalies praktikoje atpildydavo religinės pedagogikos trūkumus, bet tai dar nereiškė, kad religinio ugdymo sistemingumo reikalas buvo kada nors pakankamai patenkinamas.

Šio straipsnio autorius kaip tik imasi iškelti aikštėn šitą reikalą ir bandyti užbrėžti bendriausius religinio ugdymo sistemos pagrindus. Autorius yra įsitikinęs, kad šitas uždavinys lengviausiai yra išsprendžiamas ryšium su visa pilnutinio ugdymo sistema, kurioje religinis ugdymas turi rasti pilną savo išsivystymą ir garbingą vietą. Savaime juk aišku, kad religinis ugdymas turi užimti pilnutinio ugdymo sistemoje tokią vietą, kokią kad religija užima pilnutiniame žmogaus gyvenime.

Nebūdamas teologas specialistas, autorius stengiasi kiek galėdamas pasilikti pedagoginės sistematizacijos plotmėje; bet, žinoma, jis neapsieina nepalietęs ir visos eilės religinių dalykų. Tokiais atvejais, kiekvienu atskiru klausimu, jis stengiasi turėti savo pusėje kokį

---

* Ši studija buvo atspausdinta *Soter* žurnale 1939 m., nr. 28, p. 27-56.

nors autoritetingą religinį rašytoją. Tik pedagoginės sistematizacijos klausimais jis jaučiasi drąsiau ; bet ir čia jis nepretenduoja į nekritišką pripažinimą.

## I. RELIGINĖ PEDAGOGIKA IR JOS OBJEKTAS

*a. Religinės pedagogikos supratimas. — b. Religinės pedagogikos padedamieji mokslai. — c. Religinio ugdymo supratimas. — d. Religinio ugdymo vieta pilnutinio ugdymo sistemoje. — e. Atrinktoji religinės pedagogikos bibliografija.*

*a. Religinės pedagogikos supratimas.* — Religinis ugdymas yra objektas tai pedagogikos daliai, kuri gali būti vadinama religine pedagogika. Vokiečiai ją vadina *Religionspädagogik*, o prancūzai — *pédagogie religieuse*. Taigi religinė pedagogika yra ne kas kita, kaip religinio ugdymo teorija, arba mokslas. Šitas pedagoginis mokslas įgauna vis daugiau pripažinimo ir vis sparčiau ima plėtotis sulig tuo, kaip auga supratimas, kad naujais laikais ir naujomis aplinkybėmis žmonių religinimas turi būti pastatytas ant naujų psichologinių ir pedagoginių pagrindų.

Einant šitam vyksmui, turėtų nusistatyti aiškūs religinės pedagogikos santykiai su katechetika, kuri religinio ugdymo srityje turi ilgaamžių tradicijų ir todėl negali nejausti religinėje pedagogikoje tam tikros konkurentės. O iki šiolei nėra griežtai nustatyti santykiai tarp šitų dviejų disciplinų. Tokia padėtis yra susidariusi dėl to, kad nei religinė pedagogika, nei katechetika nėra visų vienodai suprantama.

Neabejotina, kad katechetika yra katechezės teorija, arba mokslas : bet kaip reikia suprasti pačią katechezę, — štai klausimas, nuo kurio priklauso ir katechetikos supratimas. Katechezė įvairiais amžiais buvo įvairiai suprantama ryšium su laiko dvasia. Bet ir dabar yra labai didelių skirtybių jos supratime. Pvz., L. Boppui katechezė yra « auklėjamasis religijos mokymas, į liturgiją ir sielovadą nukreiptas ir Bažnyčios teikiamas religiškai nesubrendusiems žmonėms (vaikams ir jaunuomenei) »[1]. Kitas taip pat žymios katechetikos autorius M. Gattereris apibrėžia katechezę, kaipo « religinę jaunuomenės globą nuo gležniausio amžiaus iki jos religinio gyvenimo susiformavimo ; žodžiu tariant, kaipo vaikų sielovadą (Kinderseelsorge) »[2].

---

[1] Linus Bopp, *Katechetik* (Geist und Form des katholischen Religions-Unterrichts), München 1935, 9.

[2] Michael Gatterer, *Katechetik oder Anleitung zur Kinderseelsorge*, Innsbruck 1931, 6.

Kaip matome, Gattereris supranta katechezę žymiai plačiau, negu Boppas: pirmajam ji apima visą sielos vadovavimo plotą, o antrajam jinai yra vien religijos mokymas, nors šitas mokymas yra nukreiptas į liturgijos ir sielovados dalykus. Atitinkamai ir Gattererio katechetikos supratimas yra platesnis negu Boppo: jo katechetika apima ne tik katechetinį mokymą, bet dar auklėjimą liturginiam gyvenimui ir religiniam darbui. Jis pasilieka pastoracijos plotmėje ir nekelia klausimo apie katechetikos ir religinės pedagogikos santykiavimą.

L. Boppas katechetiką stato viduryje tarp religinės pedagogikos ir sielovados mokslo. Jo supratimu, katechetika iš vienos pusės tėra viena religinės pedagogikos dalis, nes ji atstovauja šiai tik auklėjamosios mokyklos rėmuose, o iš kitos pusės jinai yra daugiau negu religinė pedagogika, nes ji siekia sielovados mokslo sritį.

J. Göttleris sutinka organiškai susieti religinę pedagogiką, kurią jis laiko visos pedagogikos viena dalimi, su sielovados mokslu, arba pastoraline teologija siaurąja prasme, su sąlyga, kad šita pedagogika būtų pagrįsta krikščioniškąja katalikiškąja pasaulėžiūra ir panaudotų, kaipo šaltinius, pedagoginius krikščioniškojo Apreiškimo principus ir taip pat Bažnyčios aiškinimus bei nurodymus. «Tada, sako Göttleris, religinės pedagogikos, kaip vaikų ir jaunuomenės sielovados teorijos, įjungimui į nustatytą pagal dabarties reikalavimus pastoralinę teologiją nėra jokių principialių kliūčių»[3].

Tas pats autorius leidžia net identifikuoti religinę pedagogiką su katechetika, bet tik tuo atveju, jei ši pastaroji yra suprantama, kaipo *visos* katechezės teorija, t. y. jei ji apima šalia religijos mokymo taip pat religinį dorinį vadovavimą ir jei, be to, ji yra paremta psichologiniais ir pedagoginiais patyrimais bei pažiūromis[4].

Taigi Göttleris, laikąs religinę pedagogiką visos pedagogikos dalimi, yra linkęs matyti joje sykiu specialiąją pritaikytos laiko reikalavimams pastoralinės teologijos dalį, kurią galima būtų vadinti plačiai suprantama katechetika. Jis pats visai griežtai nenustato šitokio religinės pedagogikos, pastoralinės teologijos ir katechetikos santykiavimo, tačiau jo pažiūra gali rasti atramą, be kita ko, pedagogikos santykiavime su savo padedamaisiais mokslais.

*b. Religinės pedagogikos padedamieji mokslai.* — Pedagogika tam tikra prasme yra pritaikomasis mokslas: ji būtent remiasi ir pritaiko

---

[3] JOSEPH GÖTTLER, *Religions- und Moralpädagogik* (Grundriss einer zeitgemässen Katechetik), Münster i. W. 1931, 3.

[4] Plg. J. GÖTTLER, *Religionspädagogik und religiöse Erziehung*: «Lexikon der Pädagogik der Gegenwart», I 704.

savo reikalams plačiai suprantamos pasaulėžiūros ir plačiai suprantamos antropologijos mokslų duomenis, kuriuos skolinasi iš šitų padedamųjų mokslų, nesikišdama į jų kompetencijos sritį. Kadangi šitie duomenys gali būti įvairūs pagal skirtingas pasaulėžiūrines ir antropologines koncepcijas, tai tokios ar kitokios koncepcijos pasirinkimas priklauso nuo pačių pedagogų, teoretikų ir praktikų. Formaliniu pedagogikos požiūriu kiekvienas toks pasirinkimas yra lygiai pateisinamas, bet materialiai jo vertingumas priklausys nuo pasirinktosios pasaulėžiūros ir antropologijos objektyvinio bei universalinio vertingumo.

Suprantama savaime, kad katalikai pedagogai tegali imti pedagogikai padedamaisiais mokslais tik katalikiškąją pasaulėžiūrą ir antropologiją. Tuo būdu ir pati pedagogika, kuri nuosekliai pritaiko savo reikalams tokios pasaulėžiūros ir tokios antropologijos duomenis, turi būti savo pobūdžiu katalikiška. Panašiai protestantų pedagogika bus protestantiška dėl to, kad turės remtis protestantiškai suprantama pasaulėžiūra ir antropologija. Žodžiu tariant, faktas yra tai, kad pedagogika savo pobūdžiu yra tokia, kokių pažiūrų laikosi patys pedagogai, jos kūrėjai. Tai visai neišvengiama, nes faktiškai ir principialiai negali būti pedagogikos mokslo, materialiai nepriklausomo nuo pasaulėžiūros ir antropologijos mokslų. Užtat pedagogika yra formaliai nepriklausomas, arba autonomingas, mokslas ta prasme, kad ji turi savo objektą, savo metodą, apskritai tariant, savo dėsningumą, nuo kurio negali būti atpalaiduota pašalinėmis intervencijomis.

Padedamieji pedagogikos mokslai yra dvejopos rūšies: vedamieji ir grindžiamieji. Vedamosios reikšmės jai turi pasaulėžiūros mokslai (teologija ir filosofija), nes jie, rodydami gyvenimo tikslus, teikia jai pagrindinės linkmės. Grindžiamosios reikšmės turi jai plačiai suprantamos antropologijos mokslai (somatologija, psichofizika, psichologija), nes jie, teikdami žmogaus ir tuo pačiu ugdytinio pažinimą, pagrindžia ugdymo teorijos realumą ir praktikos sėkmingumą.

Netiesioginiu būdu religinei pedagogikai eina padedamaisiais mokslais visi tie mokslai, kurie turi padedamosios reikšmės pedagogikai apskritai; tiesioginiu būdu padedamaisiais mokslais jai eina tik tie mokslai, kurie turi tiesioginių santykių su religija. Čion visų pirma priklauso religinės pasaulėžiūros mokslai, būtent, teodicėja, religijos filosofija ir teologija, kurios nustato religiniam gyvenimui tikslus, uždavinius, priemones ir šiaip visa, kas turi vedamosios reikšmės religiniam doriniam žmogaus gyvenimui. Iš teologijos disciplinų religinei pedagogikai turi ypatingos reikšmės pastoralinė teologija, kaipo sielovados mokslas, moralinė teologija, kaipo apreikštosios doros doktrina, ir katechetika, kaipo dorinio tobulinimosi teorija.

Iš grindžiamųjų mokslų religinei pedagogikai turi ypatingos reikšmės religinė psichologija, kuri pagrindžia religinio ugdymo teoriją. Bet sykiu reikia pažymėti, kad padedamieji religinės pedagogikos mokslai, turį jai specialesnės reikšmės, dar jos neatpalaiduoja, savaime suprantama, nuo reikalo naudotis bendresniais pasaulėžiūros ir antropologijos nurodymais, turinčiais reikšmės visai pedagogikai. Pvz., religinė pedagogika negali pasitenkinti vien tik religine psichologija, neatsižvelgdama į bendrąją psichologiją.

Padedamųjų religinės pedagogikos mokslų akivaizdoje lengvai kyla klausimas, koks iš tikrųjų yra jos santykiavimas su katechetika, suprantama specialiąja pastoralinės teologijos dalimi. Atsakymas visų pirma priklausys nuo to, kaip plačiai suprantama iš pradžios katechezė, o paskui ir pati katechetika. Tas dalykas, kaip jau žinome, nėra dar galutinai nustatytas. Galima tik pastebėti tarp paskutinių laikų katechetų palinkimą suprasti katechezę ir katechetiką taip plačiai, kad jos apimtų ne tik religijos mokymą, bet ir visą religinį jaunosios kartos formavimą. Pagal šitą palinkimą išeitų, kad religinė pedagogika ir katechetika yra lygios apimties. Skirtumas tarp jųdviejų būtų šitokis: katechetika, išeidama iš pastoralinės teologijos pagrindų, naudotųsi, kaipo padedamaisiais mokslais, psichologija ir pedagogika; o iš kitos pusės religinė pedagogika, išeidama iš pedagogikos pagrindų, turėtų savo padedamaisiais mokslais teologiją apskritai ir pastoralinę teologiją specialiai.

Tuo būdu tarp religinės pedagogikos ir katechetikos būtų linkmės skirtumas, nes pirmą kartą būtų einama nuo pedagogikos prie teologijos (a + b), o antrą kartą — nuo teologijos prie pedagogikos (b + a); bet iš esmės tarp šitų disciplinų negalėtų būti principialaus skirtumo, nors kiekvienu atskiru atveju galėtų faktiškai reikštis didesnis palinkimas ar į pedagogiką, ar į pastoralinę teologiją. Kitaip tariant, vienu atveju pedagogika galėtų būti papildoma pastoralinės teologijos teorija, o kitu atveju pastoralinė teologija — pedagogikos mokslu. Tačiau tai, kas galėtų būti, dar nereiškia, kad tai jau dabar yra.

*c. Religinio ugdymo supratimas.* — Religinis ugdymas yra plati sąvoka, kuri apima ir religinį mokymą, ir religinį lavinimą, ir religinį auginimą - globojimą, ir religinį auklėjimą, ir religinį vadovavimą, ir kitas panašias religinio formavimo sąvokas. Bet esant tokiam gausumui sąvokų, šiaip ar taip susijusių su religiniu ugdymu, kyla klausimas, kaip turi būti racionaliai susistemintas jo turinys.

Grynai pedagoginiu atžvilgiu religinį ugdymą galima būtų skirstyti pagal funkcionalinius aspektus, t. y. pagal ugdomojo veikimo rūšis. Šituo atžvilgiu galima kalbėti apie religinį auginimą - globo-

jimą, religinį lavinimą ir religinį auklėjimą. Religinis auginimas — globojimas stengiasi sudaryti palankių religiniams nusiteikimams auklėtinyje atsirasti ir jiems išsaugoti drauge su teikiama dieviškąja malone. Šitas religinio ugdymo aspektas dar nereiškia auklėtinio aktyvinio formavimo. Toks formavimas vykdomas religiniu lavinimu ir religiniu auklėjimu, iš kurių pirmasis formuoja ugdytinį pagal ir su pagalba religinių gėrybių, o antrasis padeda jam susidaryti religinę dorinę asmenybę.

Religinio ugdymo suskirstymas pagal funkcionalinius aspektus turi tą nepatogumą, kad jo narius sunku išskirti vienus iš kitų ne tik praktikoje, bet ir teorijoje. Sakysime, auginimas - globojimas sunkiai duodasi išskiriamas iš lavinimo ir auklėjimo. Todėl daug patogiau skirstyti religinį ugdymą pagal žmogaus gyvenimo ruožus, bet reikia žinoti, kad religinis ugdymas savo pobūdžiu yra daug vieningesnis negu kultūrinis ugdymas. Kultūriniame ugdyme neretai pasitaiko, kad protinis lavinimas ir dorinis auklėjimas yra nesuderinti ir neatitinka vienas antro. Jei ir čia toks dviejų kultūrinio ugdymo šakų nesuderinimas yra smerktinas, tai religiniame ugdyme teorinio ir praktinio momento išsiskyrimas yra jau tiesiog nepakenčiamas.

Religinio ugdymo tikslas yra religinga asmenybė, arba religiškai suformuotas žmogus, aktyviai nusikreipęs į dieviškąjį gyvenimo centrą ir jungiąs su juo visą savo pažinimą, veikimą ir darymą. Aukščiausias tokio žmogaus idealas yra šventumas, kaipo viso gyvenimo persunkimas dieviškuoju pradu. Toli gražu ne kiekviena religinga asmenybė yra šventa, bet kiekvienai asmenybei šventumo linkmė yra aukštesnio pašaukimo dalykas. Tačiau religiniu ugdymu siekiamas ne šventumas, bet tik religingumas. Be abejo, religingumas patarnauja šventumui, vis dėlto šventumas negali būti tiesioginiu būdu siekiamas religiniu ugdymu, nes jis yra šiam pastarajam netiesioginis, arba tolimesnis tikslas. Be to, kaip sako A. Rademacheris, « nėra *jokių šablonų*, pagal kuriuos turėtų prasidėti švento žmogaus formavimas ir pagal kuriuos jį reikėtų vertinti »[5].

Nors religingas žmogus yra vieningesnis negu bet kuris kitas žmogus, vis dėlto pagal įvairius gyvenimo ruožus teoriškai galima jame skirti religinių tiesų išpažinimą, dorinį veikimą ir pietetinį kultą. Šitas religinio gyvenimo suskirstymas atskirais ruožais lengvai įžvelgiamas net paprastame katekizme, kuris trumpai atvaizduoja visą jo turinį. « Katekizmai, sako G. Lefebvre, O. S. B., paprastai susiskirsto į tris dalis, kur nagrinėjamos: 1° tikėtinos tiesos, kurios sudaro

---

[5] Arnold Rademacher, *Religion und Bildung* (Eine kulturphilosophische Betrachtung), Bonn 1935, 161.

dogmas, 2° vykdytinos pareigos, kurios kyla iš doros, 3° pašventinimo priemonės, kurių visuma sudaro kultą. Pirmojoje dalyje dėstomos Apaštalų tikėjimo formulės, antrojoje — Dievo ir Bažnyčios įsakymai, trečiojoje — liturgija »[6].

Šitoks katekizmo turinio suskirstymas nėra atsitiktinis dalykas. Jis faktiškai atspindi žmogaus gyvenimo ruožus, kurie susidaro pagal jo prigimties savybes. Jau Aristotelis skyrė tris žmogiškojo aktyvumo funkcijas : *theorein*, *práttein*, *poicen*, o scholastikai atitinkamai skyrė tris žmogaus pajėgas (ne galias!) : *ratio*, *appetitus*, *sensibilitas*. Pagal tai žmogaus gyvenime gaunami trys ruožai : teorinis, praktinis ir estetinis. Tačiau, norint išlaikyti aristoteliškąjį nuoseklumą, būtų tiksliau kalbėti apie teorinį, praktinį ir pojetinį ruožą, t. y. apie pažinimo, dorinio veikimo ir kūrybinio darymo ruožą. Pojetinis ruožas yra estetinis ta prasme, kad išviršinėms jo apraiškoms turi būti keliama grožio norma.

Tie patys gyvenimo ruožai šiaip ar taip pasireiškia taip pat ir religijos srityje, nes ir čia galima skirti religinį pažinimą, religinį veikimą ir religinį darymą. Religinis pažinimas pasireiškia religine doktrina, pagrįsta Apreiškimu, išvystoma protu ir formuluojama dogmomis. Religinis veikimas yra ne kas kita, kaip religinė akcija, nukreipta į religinių dorinių tikslų siekimą. Religinis darymas pasireiškia religinių dalykų apipavidalinimu išviršinėmis lytimis, kurios sudaro būtiną kulto ir liturgijos žymę. Žodžiu tariant, ir religijoje yra teorinis, praktinis ir estetinis, arba pojetinis, ruožai, kuriuose šiaip ar taip realizuojama tiesa, gėris ir grožis. Galima tikėtis, kad trys dieviškosios dorybės neatsitiktinai atitinka šituos tris religijos ruožus : Dieviškoji Tiesa tikima, Dieviškasis Gėris mylimas, Dieviškojo Grožio atspindžiai sužadina tobulesnio gyvenimo viltį.

Čia betgi svarbiau yra pažymėti, kad atitinkamos religinio gyvenimo ruožų apraiškos yra religinė doktrina, religinė dora ir kultūrinė liturgija. Jokia tobulesnė religija ne tik neapsieina be šitų apraiškų, bet dar stengiasi sudaryti savo tikinčiuosiuose atitinkamus nusiteikimus, kurie ypatingai turi rūpėti religiniam ugdymui. Tokie nusiteikimai yra religinis susipratimas, religinis veiklumas ir religinis įsigyvenimas, arba įsijautimas. Su religinio susipratimo pagalba tinkamai nusistatoma teoriniame religijos ruože, arba religinėje pasaulėžiūroje. Jis taip pat yra nusiteikimas, reikalingas tikėjimui. Religiniu veikimu realizuojama religinės doros reikalavimai. Religiniu įsigyvenimu, arba įsijautimu, prideramai pergyvenama giliausioji

[6] Cituojama pagal CENTRE DOCUMENTAIRE CATÉCHÉTIQUE, *Où en est l'enseignement religieux*? Paris-Tournai 1937, 128.

liturgijos prasmė ir geriausiai nusiteikiama dovanai gaunamoms malonėms.

Žinant pagrindinius atskirų religijos ruožų nusiteikimus, kuriuos privalu sudaryti ugdytinyje, galima jau nustatyti atskiras religinio ugdymo dalis. Būtent religinis susipratimas siekiamas religiniu lavinimu, religinis veiklumas — auklėjimu religinei akcijai, religinis įsijautimas — liturginiu auklėjimu. Religinis lavinimas apima ir religijos mokymą, bet jis yra žymiai daugiau negu paprastas mokymas. Vieno mokymo nepakanka, kad galima būtų pasiekti religinio lavinimo tikslą, t. y. religinį išsilavinimą. Kaip ir kultūrinis išsilavinimas, taip ir religinis išsilavinimas, O. Willmanno žodžiais tariant, išsyk yra «gyvasis žinojimas, įdvasintasis sugebėjimas ir nušviestasis norėjimas»[7]. Auklėjimas religinei akcijai yra ne kas kita, kaip religinis aktyvumas, arba veikdinimas. Pagaliau liturginis auklėjimas yra sykiu ir auklėjimas liturgijos priemonėmis, ir auklėjimas liturgijos reikalams.

Sudedamosios religinio ugdymo dalys padeda suskirstyti atskiromis dalimis ir religinę pedagogiką. kuriai jos yra atitinkami objektai. Religinis lavinimas yra objektas religinio lavinimo teorijai, arba katechetikai, imamai siaurąja prasme. Auklėjimas religinei akcijai gali eiti objektu religinio veikdinimo teorijai. Pagaliau liturginio auklėjimo klausimai palieka objektu liturginio auklėjimo teorijai.

Nusakytuosius religinio ugdymo dalykus galima suvesti į šitokią schemą:

| atžvilgiai: / ruožai: | teorinis ruožas | praktinis ruožas | estetinis ruožas |
|---|---|---|---|
| religinės srities apraiškos | religinė doktrina | religinė dora | kultas-liturgija |
| atskirų ruožų nusiteikimai | religinis susipratimas | religinis dorinis veiklumas | religinis įsijautimas |
| religinio ugdymo dalys | religinis lavinimas | auklėjimas religinei akcijai | liturginis auklėjimas |
| religinės pedagogikos dalys | religinio lavinimo teorija | religinio veikdinimo teorija | liturginio auklėjimo teorija |

[7] Otto Willmann, *Didaktik als Bildungslehre nach ihren Beziehungen zur Sozialforschung und zur Geschichte der Bildung*, Braunschweig [5]1923, 320.

Kad šita schema nėra vien atsajaus proto padaras ir kad, atvirkščiai, ji randa pagrindą praktiniame katechetų darbe, parodo minėto jau Innsbrucko Universiteto profesoriaus M. Gattererio *Katechetik oder Anleitung zur Kinderseelsorge.* Būtent šita katechetika yra suskirstyta analoginiu būdu, nors ir kitokia tvarka: pirmąją jos dalį sudaro *Liturgie*, antrąją — *Mündliche Katechese*, trečiąją — *Arbeit.* Gattereris neduoda šitam savo suskirstymui teorinio pagrindo, bet faktiškai šis suskirstymas atitinka aukščiau suteiktą schemą: pirmoji katechetikos dalis yra ne kas kita, kaip liturginio auklėjimo teorija, antroji — religinio mokymo teorija, trečioji — religinio veikdinimo teorija. Tvarka čia neturi principialios reikšmės.

Reikšminga, be kita ko, yra ir tai, kad Prancūzų katalikiškosios jaunuomenės sąjunga (*Association Catholique de la Jeunesse Française*) savo religinės saviugdos programoje turi tris skyrius: *étude — action — piété* (studijos — akcija — dievotumas). Studijos priklauso religiniam lavinimui, akcija — religiniam veikdinimui, dievotumas — liturginiam auklėjimui. Reikia spėti, kad ir čia atitikimas nėra atsitiktinis: jis glūdi paties dalyko esmėje.

*d. Religinio ugdymo vieta ugdymo sistemoje.* — Ugdymas ruošia naująją kartą gyvenimui, todėl tam tikra prasme ugdymo sistema atitinka gyvenimo sistemą. Kitaip tariant, ugdymas yra rikiuojamas pagal gyvenimą. Iš kitos pusės pedagogika rikiuojama pagal ugdymą, nes pedagogikos sistema turi atitikti ugdymo sistemą. Iš čia gaunamas taip pat šitoks santykiavimas: kokią vietą religija užima gyvenime, tokią panašiai užima religinis ugdymas ir religinė pedagogika ugdymo ir pedagogikos sistemoje. Žodžiu tariant, religijos vaidmuo žmogaus gyvenime yra reikšmingas ir religiniam ugdymui, ir religinei pedagogikai.

Savaime suprantama, kad čia būtų visai ne vieta gilintis į tyrinėjimą klausimo, kas yra religija. Mūsų reikalui gali pakakti kad ir tokio religijos supratimo, kurį ryšium su ugdymo problema teikia žinomas teologas A. Rademacheris savo veikale *Religion und Bildung.* Rademacherio supratimu, religija yra sąmoningas ir aktyvinis žmogaus santykiavimas su Dievu. Kalbant apie tikrąją religiją, suponuojama, kad iš vienos pusės Dievas šiaip ar taip žmogui apsireiškia ir teikia jam malonės ir kad iš antros pusės žmogus savo aktyviniu nusistatymu į Dievą pasitinka Dievo teikiamą jam Apreiškimą ir malonę. Rademacheris ypačiai pabrėžia, kad religija nėra pasyvinis žmogaus nusistatymas į Dievą, ir kad religijoje žmogus dalyvauja ne viena kuria savo puse, bet visa savo būtybe. Be to, jis primygtinai kelia aikštėn gyvenimišką religijos pobūdį: «Religija, sako jisai, nėra kažkas, kas stovi šalia gyvenimo, bet yra gyvenimo siela; ji veikia,

kur tik jinai yra gyva, visus gyvenimo santykius. Ji pagrindžia gyvenimo stilių ir įstengia padaryti iš žmogaus tikrai vieningą padarą. Religija yra gyvenimas »[8].

Remiantis šitais Rademacherio teigimais, galima būtų pasakyti, kad religija yra ta žmogaus gyvenimo sritis, kuri jungia visą gyvenimą vienu dieviškuoju pradu. Tačiau būtų klaidinga pasakius, kad visas žmogaus gyvenimas yra religija. Rademacheris skiria nuo jos kultūrą, teigdamas, kad « religija nėra visuotinės kultūros padaras ir ji netaps taip pat kultūrinio išsivystymo auka »[9]. Kitaip tariant, religija nėra viena kultūros rūšis. Šalia dieviškosios religijos žmogiškoji kultūra yra atskira gyvenimo sritis, šalia kurios yra dar viena gyvenimo sritis, būtent fizinė prigimtis. Tuo būdu pilnutinis žmogaus gyvenimas turi tris sritis: fizinę prigimtį, žmogiškąją kultūrą ir dieviškąją religiją. Gyvenime visos šios trys sritys sudaro organiškąją visumą, kurioje tik mūsų protinė analizė skiria jas vieną nuo kitos. Tai tačiau nekliudo kalbėti apie savitarpinį jų santykiavimą.

Fizinė prigimtis eina materialiniu objektu žmogiškajai kultūrai, nors gyvenime ir gali reikštis nepriklausomai nuo kultūros. Ši pastaroji, kultivuodama fizinę prigimtį ir, be to, pasireikšdama teoriniame, praktiniame ir estetiniame ruože pažinimu, doriniu veikimu ir kūrybiniu darymu, išvysto žmogaus sielos galias. Normaliai ir teigiamai kultivuojama fizinė ir dvasinė žmogaus prigimtis yra palanki dirva dieviškajai malonei reikštis ir religijai klestėti. Guardinio pasakymu, « religija privalo kultūros »: nors « kultūra neįstengia jokios religijos sukurti, vis dėlto ji teikia šiai pastarajai priemonių, kad jinai galėtų pilnai išvystyti savo palaimingą veiklumą »[10]. Šita prasme Guardinis yra linkęs net pasakyti, kad *cultura est ancilla religionis*. Tokio pasakymo šviesoje gali paaiškėti reikšmingas faktas, kad mažai kultūringose krikščioniškosiose tautose maža tepasireiškia šventųjų, kurių yra žymiai daugiau ten, kur gerai suprantama kultūra stovi tinkamoje aukštumoje.

J. Maritaino formulavimu, dieviškoji religija yra kultūrai vienu laiku ir imanentinė, ir transcendentinė: ji yra imanentinė kultūrai ta prasme, kaip Dievas yra imanentinis savo kūriniui (kaipo priežastis — išdavai), ir ji yra kultūrai transcendentinė dieviškąja savo esme, kaip Dievo būtis yra transcendentinė kūrinio būčiai[11]. Taigi religija nėra svetima nei prigimčiai, kurią ji patobulina, nei kultūrai,

---

[8] Arnold Rademacher, *Religion und Bildung*, 131.
[9] Ten pat, 136.
[10] Roman Guardini, *Vom Geist der Liturgie*, Freiburg i. Br. [12]1922, 20-21.
[11] Jacques Maritain, *Religion et Culture*, Paris 1930, 25-26.

kuriai ji teikia aukštesnės reikšmės bei vertės. Bet vis dėlto religija netelpa kultūroje tarsi viena, kad ir aukščiausioji, jos dalis, nes dieviškoji jos esmė, būdama kūltūrai transcendentinė, yra kažkas visai skirtingo kultūros atžvilgiu [12].

Pagal tai, kaip žmogaus gyvenimas kyla į viršų fizinės prigimties, žmogiškosios kultūros ir dieviškosios religijos laiptais, taip ir ugdymas rikiuojasi atskiromis savo dalimis. Fizinis ugdymas stengiasi laiduoti naujajai kartai sveikatą, stiprybę ir fizinį grožį, ir išvysto joje tuos nusiteikimus, kurie eina būtinomis sąlygomis kultūriniam gyvenimui, būtent: normalų juslių funkcionavimą, kūno klusnumą valios įsakymams ir nusiteikimą savaimingai kūrybai. Kitaip tariant, fiziniame ugdyme kultūrinis gyvenimas gauna pagrindą savo teoriniam, praktiniam ir estetiniam ruožui.

Kultūrinis ugdymas, kuris pagal atskirus ruožus susiskirsto į protinį lavinimą, dorinį auklėjimą ir estetinį lavinimą, stengiasi laiduoti mokslo, dorovės ir meno klestėjimą visuomenėje ir tuo tikslu sudaro naujoje kartoje protinį išsilavinimą, dorinį išsiauklėjimą ir estetinį išsilavinimą. Tikrai išsilavinęs ir išsiauklėjęs kultūringas žmogus negali dar rasti kultūros srityje pilno patenkinimo giliausių savo dvasios troškimų, kurie siekia nelygstamųjų religinių idealų. Iš čia atsiranda reikalas religiniu ugdymu paruošti naująją kartą šitiems aukščiausiems idealams realizuoti savo gyvenime.

Religinis ugdymas tam tikra prasme randa sau atramą kultūriniame ugdyme, kuris išvysto naujoje kartoje pažinimo, veikimo ir kūrimo sugebėjimus. Kaip religija ne tik remiasi kultūra, bet ir ją atbaigia ir jai teikia naujos reikšmės bei vertės, panašiai religinis ugdymas, remdamasis kultūriniu ugdymu, jį atbaigia ir įjungia į platesnę religinę ugdymo sistemą: mokslas randa atbaigimą ir papildymą religinėje doktrinoje, prigimtoji dorovė — antgamtinėje doroje ir menas — religiniame kulte; štai kokia prasme visas kultūrinis ugdymas yra atbaigiamas ir papildomas religiniu ugdymu. Tokios pat reikšmės religinis susipratimas turi protiniam išsilavinimui, religinis dorinis veiklumas — doriniam išsiauklėjimui ir religinis įsijautimas — estetiniam išsilavinimui.

A. Rademacheris šitaip pagrindžia atitikimą tarp kultūrinio ir religinio ugdymo ruožų: « Religija ir religinis ugdymas išeina į naudą visiems dvasinio ugdymo ruožams. Religiniame į Dievą judėjime, kuris

---

[12] Šita pažiūra rado pas mus karštų priešininkų, kurie, be kita ko, remiasi J. Mausbachu. Šis žymus teologas iš tikro laiko religiją aukščiausia kultūros rūšimi, bet, matyti, jausdamas savo pažiūros tam tikrą nepatogumą, griežtai neatmeta ir priešingos pažiūros (JOSEPH MAUSBACH, *Die Kirche und die moderne Kultur*: Religion-Christentum-Kirche, Kempten 1921, III 106/272).

yra viso žmogaus judėjimas, glūdi jau įvystyti pažinimo, valios ir jausmo pradmenys. Religinio akto analizė parodo, kad jame Dievas yra pažįstamas, kaipo aukščiausia Tiesa, mylimas, kaipo aukščiausias Gėris, ir pergyvenamas, kaipo aukščiausias Grožis. Religija betgi nušviečia taip pat esančias šalia jos intelektualines, etines ir estetines vertybes, gėrybes ir aktus»[13]. Šiuose Rademacherio pasakymuose galima matyti neišvystytą užuomazgą minties, kad religinis ugdymas šiaip ar taip atbaigia ir papildo visus kultūrinio ugdymo ruožus.

Pagaliau tą pat reikia pasakyti ir apie pedagoginę teoriją. Religinio ugdymo teorija sykiu ir remiasi, ir atbaigia kultūrinio ugdymo teoriją panašiai, kaip ši pastaroji sykiu ir remiasi, ir atbaigia fizinio ugdymo teoriją. Pvz., katechetika negali apsieti be didaktikos pagalbos, bet šalia didaktikos priemonių paiso taip pat antgamtinių malonės priemonių, kurios pirmąsias sustiprina ir papildo. Panašiai didaktika atsižvelgia į fiziologinius pažinimo nusiteikimus, bet jais vienais nesitenkina ir, remdamasi jais, juos papildo protiniais nusiteikimais.

Čia bus dar ne pro šalį pažymėjus, kad ugdymas gali būti religinis dvejopa prasme: tiesiogine ir netiesiogine. Apskritai dalykas gali būti religinis ar ta prasme, kad jis, kaipo toks, priklauso religinei gyvenimo sričiai, ar ta prasme, kad jis, tiesiogiai nepriklausydamas religijai, yra intencionaliu būdu su ja jungiamas. Pvz., dogma tiesioginiu būdu priklauso religijos sričiai ir todėl yra religinis dalykas tiesiogine prasme. Atvirkščiai, meno kūrinys, nepriklausydamas religijos sričiai, gali būti religinis giliausiomis savo intencijomis, t. y. savo linkme į religinį gyvenimo centrą. Toks kūrinys yra religinis intencionaline prasme. Šita prasme religinis gali būti bet kuris žmogaus gyvenimo bei veikimo dalykas, jei tik jis yra šiaip ar taip jungiamas religinėmis intencijomis su dieviškuoju gyvenimo centru.

Panašiai ir ugdymas yra religinis tiesiogine prasme, kai jis yra tiesiogiai susijęs su religinės srities dalykais, t. y. kai jis ruošia tiesioginiu būdu religijos reikalams. Bet iš kitos pusės religinė gali būti visa ugdymo sistema, kai visos jos dalys šiaip ar taip siejamos su religiniais tikslais ir joje visoje išlaikomas religinis intencionalumas. Kai, pvz., kalbama apie katalikiškąjį ugdymą katalikiškoje mokykloje, turima galvoje religinį ugdymą ne tik tiesiogine, bet ir šita antrąja intencionaline prasme.

Lengva įsitikinti, kad religinis ugdymas, suprantamas tiesiogine prasme, tegali būti tinkamai pastatytas mokykloje tik tada, jei visa ugdymo sistema yra persunkta religine dvasia, t. y. jei jis yra įstatomas į intencionaliai suprantamo religinio ugdymo sistemos

[13] A. Rademacher, *Religion und Bildung*, 193.

rėmus. Tik tada religinis auklėjimas tikrai paruošiamas žemesniuose ugdymo laipsniuose ir tik tada jis atbaigia ir papildo šiuos pastaruosius. Pedagoginis vieningumas ir tikslingumas kaip tik reikalauja organiškai sujungti mokykloje tiesioginį ir netiesioginį religinį ugdymą nurodyta prasme, t. y. dalykinį religinį ugdymą ir intencionalinį.

Religinio ugdymo vieta pilnutinio ugdymo sistemoje gali būti pavaizduota šitokia schema, kurioje suvedami krūvon ugdomieji atskirų sričių ir ruožų nusiteikimai (iš apačios) ir jais siekiami gyvenimo tikslai (iš viršaus):

| ruožai: / sritys: | teorinis ruožas | praktinis ruožas | estetinis ruožas |
|---|---|---|---|
| religija | religinė doktrina | religinė dora | kultas, liturgija |
| | religinis susipratimas | religinis dorinis veiklumas | religinis įsijautimas |
| kultūra | mokslas | dorovė | menas |
| | intelektualinis išsilaisvinimas | dorinis išsiauklėjimas | estetinis išsilaisvinimas |
| fizinė prigimtis | sveikata | fizinė galybė | kūno grožis |
| | tikslus juslių funkcionavimas | kūno klusnumas valiai | savaimingas kūrybiškumas |

*e. Atrinktoji religinės pedagogikos bibliografija.* — Žemiau paduodama atrinktoji klausimo bibliografija pagal šio straipsnio skyrius. Mažiausiai tiesioginės bibliografijos galima nurodyti religinio veikdinimo teorijai. Šita religinės pedagogikos dalis, galima sakyti, yra dar *in statu nascendi*, nors visi jos elementai jau randami įvairiuose aktyviniuose sąjūdžiuose su katalikiškosios akcijos sąjūdžiu priešakyje. Pažymėtina dar čia, kad prie bendresnio turinio veikalų priskirti taip pat ir tie, kuriuose suvestos krūvon visos religinio ugdymo dalys, kaip, pvz., padaryta Gattererio veikale.

a) BENDRESNIO TURINIO VEIKALAI:

1. J. BERNBERG, *Umriss der katholischen Pädagogik*, München-Regensburg ²1923.
2. J. BLOUET, *La sanctification des enfants* (Indications pastorales), Paris ³1930.

3. L. Bopp, *Die erzieherischen Eigenwerte der katholischen Kirche*, Paderborn 1928.
4. Centre Documentaire Catéchétique, *Où en est l'Enseignement Religieux* ? (Livres et méthodes de divers pays), Paris-Tournai, 1937.
5. M. Gatterer, *Katechetik oder Anleitung zur Kinderseelsorge*, Innsbruck [4]1931.
6. J. Göttler, *Religions- und Moralpädagogik* (Grundriss einer zeitgemässen Katechetik), Münster i. W. [2]1921.
7. H. Kautz, *Neubau des katholischen Religionsunterrichtes*, II. Bd. : *Ein System der katholischen Religionspädagogik*, Kevelaer [2]1926.
8. M. Pfliegler, *Heilige Bildung* (Gedanken über Wesen und Weg christlicher Vollendung), Salzburg [4]1934.
9. V. Redlich, *Religiöse Lebensgestaltung*, Salzburg 1934.

b) Religinis lavinimas :

10. L. Bopp, *Katechetik* (Geist und Form des katholischen Religionsunterrichts), München 1935.
11. O. Etl, *Katechetische Didaktik und Pädagogik* (Eine erste Einführung in das katechetische Wirken), Graz 1931.
12. M. Fargues, *Les méthodes actives dans l'enseignement religieux*, Juvisy 1934.
13. L. Gillet et Béringer, *Méthodologie religieuse*, Namur [2]1931.
14. H. Kautz, *Neubau des katholischen Religionsunterrichtes*, I. Bd. : *Jesus, das göttliche Kind*, Kevelaer [2]1923 ; II. Bd. : *Jesus, der Erlöser der Welt*, Kevelaer 1926.
15. H. Mayer, *Katechetik* (Theorie des Religionsunterrichtes für Volks-, Fortbildungs- und höhere Schulen), Freiburg i. Br. [2]1928.
16. M. Pfliegler, *Der Religionsunterricht* (Seine Besinnung auf die psychologischen, pädagogischen und didaktischen Erkentnisse seit der Bildungslehre Otto Willmanns) : I. *Die Teologie der religiösen Bildung*. — II. *Die Psychologie der religiösen Bildung*. — III. *Die Methodik der religiösen Bildung*, Innsbruck 1935.
17. A. Rademacher, *Religion und Bildung* (Eine kulturphilosophische Betrachtung), Bonn 1932.
18. D. Schafer, *Liturgischer Religionsunterricht*, Einsiedeln 1934.

c) Auklėjimas religinei akcijai :

19. L'Apostolat Missionaire, *Précis de doctrine catholique*, Gand 1935.
20. A. Auffray, *La pédagogie d'un saint*, Lyon-Paris 1930.
21. P. Bayart, *L'Action Catholique specialisée*, Bruxelles 1935.
22. F. Charmot, *L'Amour humain : De l'enfance au mariage*, Paris 1936.
23. P. Dabin, *L'Apostolat laïque*, Paris 1931.
24. E. Dibildos, *Une éducation chrétienne en pleine vie*, Paris 1927.

25. ECLAIRCISSEMENTS SUR NOTRE CROISADE EUCHARISTIQUE. 6 vol.: I. *Statuts pontificaux et documents officiels.* — II. *Apostolat de la Prière et Croisade Eucharistique.* — *La Croisade, école de vie.* — IV. *La Croisade et l'Action et les autres oeuvres pies.* — VI. *La Croisade et l'Action Catholique*, Toulouse 1934-1935.
26. V. HONNAY, *Les cercles sociaux de doctrine catholique* (Méthode de formation sociale), Louvain-Paris ²1926.
27. G. HOORNAERT, *Le combat de la pureté*, Paris-Bruxelles 1931.
28. R. KOTHEN, *La direction spirituelle des jeunes ouvriers*, Bruxelles.
29. E. POPPE, *La méthode eucharistique*, Averbode ²1923.
30. P. RAMIÈRE, *L'Apostolat de la prière*, Toulouse.
31. M. RIGAUX, *Le scout est fier de sa foi*, Paris 1933.
32. J. SEVIN, *Le scoutisme*, Paris ³1933.

d) LITURGINIS AUKLĖJIMAS:

33. J. ADRIAN, *Die Erziehung zur Frömmigkeit*, Mergentheim 1927.
34. L. BOPP, *Liturgische Erziehung*, Freiburg i. Br. 1929.
35. O. ETL, *Gebeterziehung und Religionsunterricht*, Graz 1929.
36. M. FLAD, *L'Education par la Liturgie*, Lille-Paris-Bruxelles 1914.
37. R. GUARDINI, *Vom Geist der Liturgie*, Freiburg i. Br. 1918.
38. E. PRZYWARA, *Eucharistie und Arbeit*, Freiburg i. Br. ⁴1921.

## 2. RELIGINIS LAVINIMAS

*a. Religinio lavinimo supratimas.* — *b. Religinio lavinimo sritys.* — *c. Religinio lavinimo tikslai.* — *d. Religinio lavinimo uždaviniai.* — *e. Metodologiniai religinio lavinimo principai.*

*a. Religinio lavinimo supratimas.* — Pedagogikoje visai teisingai daromas didelis skirtumas tarp lavinimo ir mokymo. Lavinimas neapseina be mokymo, bet ne kiekvienas mokymas yra jau lavinimas. Lavinimas sudaro ugdytinyje tą pastovų nusiteikimą, kuris yra vadinamas išsilavinimu ir kuris yra neprarandama jo vertybė. Išmoktas dalykas dar nesudaro pastovaus nusiteikimo ir gali būti prarastas pamiršimu. Panašiai yra didelio skirtumo tarp religinio lavinimo ir religijos mokymo.

Religijos mokymas eina labai svarbia priemone religiniam lavinimui, bet jis vienas šio pastarojo dar nesudaro. Žmogus gali išmokti visas svarbesniąsias religijos tiesas, gali gerai susipažinti su dogmomis, religine dora, Bažnyčios istorija, liturginiu gyvenimu, gali net įsigilinti į apologetikos dialektiką, bet vis dėlto gali nebūti religiškai

išsilavinęs žmogus, jei jis stokoja tos religinės nuovokos, kuri įgalina žmogų matyti visus gyvenimo bei veikimo dalykus religinės tiesos šviesoje, kitaip tariant, jungti juos su pirmutine tiesa ir galutiniu tikslu, t. y. su Dievu[14].

Religija papildomai atbaigia, giliau įprasmina ir savo intencionalumu persunkia kultūrą. Tokią pat rolę ji vaidina ir pažinimo srityje: be religinės pasaulėžiūros žmogaus pasaulėžiūra negali būti nei pilna, nei atbaigta, nei tikrai įprasminta, nei tikrai vieninga. Todėl taip pat tik religiškai išsilavinęs žmogus tegali turėti pasaulėžiūrą, pasižyminčią visomis šitomis žymėmis. Religinis išsilavinimas kaip tik leidžia pravesti savo pasaulėžiūroje vieningą koncentraciją aplink vieną dieviškąją Tiesą ir su ja organiškai suderinti visas kitas tiesas. Šito sugebėjimo pramokti negalima, nors mokslas ir gali būti čia naudingas. Tik lavinamasis mokymas tikrai padeda įsigyti išsilavinimo. Todėl taip pat religinis lavinimas, bet ne religijos mokymas tikrai veda prie religinio išsilavinimo.

*Taigi religinis yra toks lavinimas, kuris ne tik moko jaunąją kartą religijos, bet ir jai padeda susidaryti vieningą pasaulėžiūrą, organiškai suderintą su centrine dieviškąja Tiesa.* Religinis išsilavinimas padeda matyti visus dalykus dieviškojoje šviesoje, kuri papildo paprastą žmogaus pažinimą, taip sakant, grįžtamuoju būdu: žmogus nuo pasaulio daiktų kyla savo pažinimu prie jų pirmutinio šaltinio, t. y. prie Dievo, o paskui grįžta vėl prie pasaulio ir mato jį naujoje turtingesnėje šviesoje. Religinė šviesa čia teikia žmogaus pažinimui tai, ką apskritai religija teikia visam žmogaus pažinimui.

Lavinimas apskritai yra formavimas pagal ir su pagalba ugdomųjų gėrybių. Toks yra protinis lavinimas, kuris formuoja mokinius pagal intelektualines gėrybes: toks yra ir estetinis lavinimas, kuris formuoja naująją kartą pagal gamtos bei meno dailenybes. Panašiai religinis lavinimas turi formuoti naująją kartą pagal plačiai suprantamo religijos mokslo gėrybes. Šitų gėrybių yra daug ir įvairių. Vienos iš jų liečia dogminį religijos turinį, kitos — religinę dorą, trečios — kulto liturgiją. Kitaip tariant, religijos mokslas apima visus religijos dalykus pažinimo atžvilgiu. Šitas mokslas nėra dar pati religija, bet jis visada sudaro vieną jos pusę ir būtent tą, pro kurią išeina aikštėn visas religijos turinys. Dėl to religinis lavinimas su pagalba religijos mokslo gėrybių turi jau būti ruošimas visam religiniam gyvenimui. Gal būt todėl taip dažnai pasitenkinama religijos mokymu ten, kur turi rasti vietos visas religinis ugdymas.

---

[14] Plg. ARNOLD RADEMACHER, *Religion und Bildung*, 141-142.

Tarp intelektualinio ir estetinio lavinimo iš vienos pusės ir religinio lavinimo iš kitos yra dar to skirtumo, kad religinis lavinimas veikia lavinamąjį ugdytinį daug plačiau, negu pirmosios dvi lavinimo rūšys. Nei protinis, nei estetinis lavinimas taip giliai ir taip plačiai nepagauna ugdytinio, kaip religinis lavinimas, jei šis, žinoma, yra pastatytas tinkamoje aukštumoje. Nežiūrint to, kad auklėjimas religinei akcijai ir liturginis auklėjimas specialiau veikia žmogaus valią ir jausmus, vis dėlto jau religinis lavinimas nepasitenkina vien tik religiniu žmogaus proto formavimu: sykiu jis labai stipriai veikia ir žmogaus valią, ir jo jausmus, kurie tikėjimo dalykuose yra taip pat užangažuoti, kaip ir protas. Žodžiu tariant, jei kiekvienas lavinimas šiaip ar taip veikia žmogų giliai ir plačiai, tai religinis lavinimas veikia jį dar giliau ir dar plačiau. Tiesa, gal būtų čia teisingiau pasakius, kad religinis lavinimas turi šitaip veikti žmogų, jei jis stovi savo uždavinių aukštumoje.

*b. Religinio lavinimo sritys.* — Tasai mokomasis lobis, kuris yra platus religinio lavinimo dalykas, yra ne kas kita, kaip religinė pasaulėžiūra, objektyviai suprantama. Kiekviena religija turi savo mažiau ar daugiau išvystytą pasaulėžiūrą, kuri remiasi centrinėmis jos tiesomis ir yra ilgų amžių ir daugybės žmonių padaras. Katalikų Bažnyčios religinė pasaulėžiūra remiasi dieviškuoju Apreiškimu, kuris, tarsi amžinas ir nepajudinamas branduolys, koncentruoja aplink save juo pasirėmusią teologinę doktriną, o toliau į periferiją — taip pat laisvesnes žmogaus proto teorijas. Šita pasaulėžiūra ir savo turiniu, ir savo forma yra tiek turtingas ir platus dalykas, jog negali būti nė kalbos apie tai, kad paprastame religiniame lavinime ji turėtų būti dėstoma mažiau ar daugiau pilnu būdu. Pedagogika reikalauja daryti tokiu atveju ugdomųjų gėrybių atranką.

Tačiau ugdomųjų gėrybių atranka dar anaiptol nereiškia fragmentinio religinės pasaulėžiūros mokymo. Jos turi būti taip parinktos, kad galėtų iškelti aikštėn organiškąjį tos pasaulėžiūros vieningumą ir santvarką. Šitos žymės turi ypatingai sugestyvios reikšmės ugdytiniams ir juos tikrai lavina. Žodžiu tariant, objektyviai suprasta religinė pasaulėžiūra turi būti dėstoma kaipo tam tikra sistema, nors ji ir negali būti dėstoma išsamiai. Be tokios sistemos ugdytiniai negalės susidaryti religinės pasaulėžiūros, suprantamos subjektyvine prasme, t. y. sudarančios sudedamąją jų išsilavinimo dalį.

Taigi jei iš vienos pusės mokomasis religinio lavinimo lobis turi sudaryti sistemingą visumą, tai iš kitos pusės jis turi būti atrinktas iš labai plačios ir turtingos religinės žinijos. Šita mokomosios medžiagos atranka daroma čia, kaip ir kitose lavinimo šakose, pagal tam tikrus principus, iš kurių svarbesniuosius bus ne pro šalį čia pažymėjus.

— Visų pirma *psichologinis* atrankos principas reikalauja kiekvienam amžiui parinkti tokių lavinamųjų gėrybių, kurios atitiktų jo pajėgumą ir natūraliuosius interesus. *Pedagoginis* atrankos principas reikalauja parinkti iš religinės žinijos tas lavinamąsias gėrybes, kurios savo ypatybėmis įstengia sėkmingiausiai veikti ugdytinių išsilavinimą. *Teologinis* atrankos principas reikalauja parinkti tinkamu laiku tas lavinamąsias gėrybes, kurios turi ugdytiniui išganomosios reikšmės pačios per save ar dėl dieviškojo įsakymo. *Aktualinis* atrankos principas reikalauja rinktis tokių lavinamųjų gėrybių, kurios geriausiai atitinka tautybę, vietą (tėviškę), laiką (laiko dvasią) ir kitas aplinkybes [15].

Vis dėlto mokomasis religinio lavinimo lobis, kuris turi sudaryti sisteminę religinės pasaulėžiūros atranką, šiaip ar taip turi apimti visas religinio gyvenimo sritis. Čia turi rasti vietos ir religinė doktrina ir religinė dora, ir liturgijos mokslas; kitaip tariant, religijos mokslas turi apimti pažinimo atžvilgiu teorinį, praktinį ir estetinį religijos ruožą. Vadinasi, ugdytinis turi gauti pakankamą supratimą apie doktrinos, doros ir liturgijos dalykus. Be to, susipažinimas su šitais dalykais turi sykiu eiti dviem gretimomis linkmėmis: sistemine ir genetine. Ugdytinis tik tada gali būti religiškai tikrai susipratęs, kai jo yra lygiai pasisavintas ir istorinis religinės pasaulėžiūros išsivystymas, ir sisteminė jo pusė.

Nors religijos mokomasis lobis gali būti skirstomas ir analizuojamas įvairiais atžvilgiais, tai betgi dar nereiškia, kad pačiame religijos mokyme visi šitie atžvilgiai gali ir turi būti skyrium nagrinėjami ir einami. Religinė doktrina yra labiau vieninga, negu bet kuri žmogiškojo žinojimo sistema. Joje dora yra organiškai susijusi su dogma, o liturgija su jomis abiem. Čia yra tobula darna tarp visų šitų trijų sričių. Be to, religinė doktrina išsyk kreipiasi ir į protą, ir į valią, ir į jausmus. Todėl religiniame lavinime labiau negu kur kitur yra pageidaujamas vadinamasis vieningas mokymas; kitaip tariant, religijos mokymas kuo mažiausiai turi būti skirstomas atskirais dalykais, organiškai nejungiamais į vieną mokomąją visumą. Katekizmas, kaipo elementarinė religijos mokymo lytis, kaip tik sudaro tokią vieningą didaktinę visumą.

Tačiau norint, kad šita mokomoji religijos visuma būtų kuo sistemingiausia ir kuo vieningiausia, tenka religijos mokymo teorijoje ją analizuoti atskirais atžvilgiais. Teorinis religijos atžvilgis, nekalbant dabar apie katekizmą, kuris teikia bendro visiems atžvilgiams vieningo religijos mokymo, randa nušvietimą dogmatikoje ir apolo-

[15] Plačiau apie lavinamųjų gėrybių atrankos principus žr. J. Göttler, *Religions- und Moralpädagogik*, 94—95 ir L. Bopp, *Katechetik*, 112—118.

getikoje. Pirmoji teikia ugdytiniams dogmų sistemą, pagrįstą Apreiškimu; antroji šitą sistemą pagrindžia protiniais ir istoriniais argumentais. Iš pirmosios jie turi gauti dogminės doktrinos supratimą, iš antrosios — reikalingą jos pagrindimą ir apsiginklavimą prieš klaidingas laiko koncepcijas. Būtų tačiau netikslu manyti, kad religijos mokymo rėmuose dėstoma mokiniams dogmatika ir apologetika turi būti suprantamos dogmatinės ir fundamentalinės teologijos prasme. Religijos mokymas nėra dar anaiptol teologijos dėstymas; dar labiau nuo šio pastarojo skiriasi religinis lavinimas, kuris turi veikti žmogaus protą, valią ir jausmus ir jį formuoti ne vien tik intelektualiniu atžvilgiu[16].

Panašiai religinis doros mokslas neturi būti moralinės teologijos, o liturgijos mokymas — liturgikos mokslo dėstymas. Ir čia privaloma didaktinė atranka ir metodologinis mokomųjų gėrybių apdirbimas, kuris galėtų turėti maksimumą lavinamojo pajėgumo religinio formavimo prasme.

Šalia sisteminio atžvilgio, kuris visada yra lydimas aktualumo reikalavimų, mokomasis religijos lobis turi savo istorinį atžvilgį, kuris pagrindinius religijos objektus ima genetinio išsivystymo šviesoje. Šventoji, arba biblinė, istorija ir Bažnyčios istorija nušviečia Apreiškimo faktus ir dogminio lobyno išsivystymą. Pranašų, apaštalų, Bažnyčios tėvų, mokytojų ir apskritai religingų ir ypač šventųjų žmonių gyvenimas pavaizduoja ir sustiprina religinės doros nuovoką. Apeigų ir kulto istorija pagilina liturginio gyvenimo supratimą. Visi šitie istoriniai dalykai gali būti šiaip ar taip dėstomi organiškoje vienybėje su visa religijos mokymo sistema.

Kai religijos mokymas turi būti vieningas vardan jau vien tik religijos vieningumo, tai visai teisėtai gali kilti klausimas, kas jame turi eiti koncentracijos dalyku, arba telkiamąja medžiaga. Šiais laikais į šį klausimą vis dažniau atsakoma, kad toks koncentracijos dalykas religijos mokyme turi būti liturgija. Tai ypatingai pabrėžia L. Boppas, kuris, pvz., teigia tokius dalykus: «Liturgija tinka būti centriniu mokomuoju lobiu, nes ji viską taip *konkrečiai*, *apčiuopiamai*, *juntamai* pavaizduoja... Liturgija iš tikrųjų yra religinių vertybių realizavimo židinys... Todėl katalikas, kuris pažįsta savo liturgiją, ne tik įstengia savo gyvenimą apvilkti *grožiu* ir džiaugsmingai apipavidalinti, bet dar pramoksta joje pažinti savo *tikybą*, *savo pareigas* ir net visą išganymo istoriją»[17]. Iš to Boppas daro išvadą, kad religijos mokyme koncentracijos dėsnis reikalauja sutelkti apie

[16] Apie skirtumą tarp religijos ir teologijos žr. M. Pfliegler, *Religionsunterricht*, III. *Die Methodik der religiösen Bildung*, 30—31, 39 ir A. Rademacher, *Religion und Bildung*, 142—145.

[17] L. Bopp, *Katechetik*, 109 ir 111.

liturgiją visus mokomuosius vyksmus, nes visada iš jos išeinama ir prie jos grįžtama.

Panašiai G. Delcuve, S. J., konstatuoja didelę metodologinę liturgijos reikšmę mūsų laikais: «Noras mokyti gyvuoju būdu, pažadinant visų pajėgų bendradarbiavimą, verčia daugelį auklėtojų matyti liturgijoje vertingiausią ir sėkmingiausią auklėjimo priemonę»[18]. O G. Lefebvre, O. S. B., paaiškina telkiamąją liturgijos reikšmę šitokiu jos santykiavimu su dogma ir dora: «Užuot dėstę dogmą, dorą ir kultą, mes kalbėsime šiame katekizme apie dogmą ir dorą *kulte*»[19]. Kalbėdamas apie kultą Lefebvre turi čia galvoje visų pirma liturgiją.

Viso religinio lavinimo koncentravimas apie liturgiją vis dėlto nepanaikina reikalo tinkamai nušviesti svarbiausias religines idėjas, kurios sudaro pagrindines religines tiesas. Tos idėjos bendrą religinio lavinimo koncentraciją papildo smulkesne atskirų dalių ar net skyrių koncentracija. Pvz., dogmatikos srityje tokios religinės idėjos, apie kurias telkiamos religinės tiesos, yra: Dievas, Jėzus Kristus, Bažnyčia, žmogus, amžinasis gyvenimas. Tiesos, kurios liečia šitas religines idėjas, tam tikra prasme yra religijos mokyme ugdomosios gėrybės, laimėtos religiniu žmonijos gyvenimu ir siekiamos kaipo tam tikri mokymo tikslai. Tokių ugdomųjų gėrybių yra visose religijos mokymo srityse ir jos visos turi būti jame panaudotos sykiu ir kaipo lavinamosios priemonės, ir kaipo siekiamieji tikslai.

Mokomasis religinis lavinimo lobis labai bendrai gali būti atvaizduotas šitokia schema:

| atžvilgiai: / ruožai: | teorinis ruožas | praktinis ruožas | estetinis ruožas |
|---|---|---|---|
| sisteminis atžvilgis | katekizmas<br>dogmatika<br>apologetika | katekizmas<br>religinis doros mokslas | katekizmas<br>liturgika |
| istorinis atžvilgis | Šventoji istorija<br>Bažnyčios istorija | pranašų, apaštalų, Bažnyčios tėvų, mokytojų ir šventųjų gyvenimas | apeigų istorija |
| katechezės pagrindinės idėjos | Dievas<br>Jėzus Kristus<br>Bažnyčia<br>žmogus<br>amžinas gyvenimas | Dievo įsakymai<br>askezė<br>šventųjų bendravimas<br>religinė akcija<br>apaštalavimas | malda<br>Šv. Mišios<br>Sakramentai<br>Sakramentalijos<br>šventės<br>liturginiai metai |

[18] Centre Documentaire Catéchétique, *Où en est l'enseignement religieux?*, psl. XIV.

[19] Cituojama pagal Centre Documentaire Catéchétique, *Où en est l'enseignement religieux?*, 128.

*c. Religinio lavinimo tikslai.* — Kaip ir kitose ugdymo šakose, taip ir religiniame ugdyme galima skirti netiesioginius, arba tolimesnius, ir tiesioginius, arba artimesnius, tikslus. Pirmieji yra paties religinio gyvenimo tikslai, antrieji — tikri ugdymo tikslai. Pirmieji yra ugdomosios gėrybės, antrieji — ugdomosios vertybės.

Ugdomosios gėrybės religiniam lavinimui yra religinės tiesos ir pažintys, kurios yra atrenkamos iš plačiai suprantamos religinės pasaulėžiūros, kaipo turinčios ypatingos lavinamosios ir auklėjamosios reikšmės. Čia priklauso tikėjimo dogmos, religinės doros principai, šventoji ir bažnytinė istorija, religingų žmonių gyvenimai, liturgijos mokslas ir jos istorija, žodžiu tariant, visa tai, kas mažiau ar daugiau išvysto anksčiau minėtas pagrindines katechezės idėjas.

Visos ugdomosios religinio lavinimo gėrybės, atrinktos pagal psichologijos, teologijos ir aktualumo reikalavimus, sudaro jo mokomąjį lobį. Šis lobis, kaipo tam tikra visuma, turi šiaip ar taip atvaizduoti religinės pasaulėžiūros sistemą, sutelktą pagal vieningą religijos principą. Tai yra reikalinga tam, kad auklėtinio psichikoje galėtų įvykti religinės pasaulėžiūros koncentracija aplink vieną centrinę dieviškąją idėją.

Mokomasis lobis ne tik yra lavinimo tikslas, bet ir priemonė, žinoma, įvairiais tik atžvilgiais. Mokomuoju lobiu ugdytinis yra lavinamas, bet sykiu tas pats lobis yra siekiamas kaipo tam tikras tikslas: ugdytinis stengiasi jį pasisavinti kaipo tai, kas turi siekiamosios vertės. O savindamasis ugdomąją gėrybę kaipo siekiamąjį tikslą, jis pats pagal ją formuojasi, nes gėrybė, būdama asimiliuojama, pati pagal savo esmę asimiliuoja tą, kas ją savinasi.

Mokomosios gėrybės, kurios sudaro mokomąjį religinio lavinimo lobį, yra šitam lavinimui netiesioginiai, arba tolimesni, tikslai, nes ugdymo atžvilgiu pirmesnės ir svarbesnės yra atitinkančios tas gėrybes ugdomosios vertybės, t. y. tie nusiteikimai, su kurių pagalba ugdomosios gėrybės gali būti sėkmingai siekiamos ir net kuriamos. Šitie nusiteikimai ugdymui yra tiesioginiai, arba artimesni, tikslai. Čia ir kyla klausimas, kokios yra religinio lavinimo ugdomosios vertybės, arba tie pastovūs nusiteikimai, kurie eina religiniame lavinime tiesioginiais tikslais.

Bendras siekiamas tuo lavinimu nusiteikimas, kaip jau žinome, yra religinis išsilavinimas. Kitaip jis buvo dar vadinamas religiniu susipratimu. Bet ir religinis išsilavinimas, ir religinis susipratimas, kaipo bendros sąvokos, maža tepasako apie tiesioginių religinio lavinimo tikslų turinį. Kad šie paaiškėtų, reikia religinį išsilavinimą smulkiau išnagrinėti.

Iš tikrųjų, religinis išsilavinimas yra sudėtingas nusiteikimas, kuriame galima skirti kelis pagrindinius momentus. O. Willmannas

išsilavinime apskritai skyrė gyvąjį žinojimą, įdvasintąjį sugebėjimą ir nušviestąjį norėjimą (*lebendiges Wissen, durchgeistigtes Können und geläutertes Wollen*). Žodžiu tariant, jis matė išsilavinime užangažuotas visas dvasines žmogaus pajėgas. Ne kitaip yra ir su religiniu išsilavinimu, juo labiau kad religija tam tikra prasme pretenduoja į visą žmogaus gyvenimą.

Nėra abejonės, kad į religinį išsilavinimą įeina gyvas religijos dalykų žinojimas. Be pagrindinių religijos dalykų žinojimo negali būti religinio susipratimo ir todėl taip pat religinio išsilavinimo. Šitas žinojimas turi būti ne mechaniškas, bet gyvas, t. y. organiškai susijęs su visa religine asmenybe. Tai reiškia, kad jis turi būti suharmonizuotas asmenine sinteze ir sukoncentruotas pagal vieną dieviškąją idėją. Kitaip tariant, religinis žinojimas turi būti organiškoji religinės pasaulėžiūros dalis.

Tačiau gyvenimiškos reikšmės turi ne tiek religinių tiesų žinojimas, kiek religinis tikėjimas. Gyvas tikėjimas yra tikras gyvenimo vairas ir sykiu akstinas. Jis užangažuoja ne tik protą, bet taip pat valią ir širdį. Tai svarbiausias religinio gyvenimo svartis, be kurio šis gyvenimas iš viso yra neįmanomas. Be kita ko, tikėjimas yra stipriausias religinio aktyvumo veiksnys. Todėl religinis lavinimas turi ruošti naująją kartą ne tik religiniam žinojimui, bet ir religiniam tikėjimui ir net tikėjimui visų pirma [20]. Tuo būdu šalia religinio žinojimo religinis tikėjimas yra antras nusiteikimas, einąs tiesioginiu tikslu religiniam lavinimui.

Trečias religinis nusiteikimas, kuris čia yra svarbus, kaipo tiesioginis tikslas, yra religinė sąmonė. Ji susiformuoja ryšium su žinojimu bei tikėjimu, bet vis dėlto yra skirtingas nusiteikimas. Religinė sąmonė bene bus svarbiausia ir būdingiausia religinio išsilavinimo, arba susipratimo, žymė. Žmogus, turįs religinę sąmonę, kiekvienu metu randa savyje galimybę religiškai orientuotis pasaulio ir gyvenimo dalykuose. Religinė sąmonė padeda jam suvokti vertybių hierarchiją, kylančią nuo žemiškų vertybių ir siekiančią patį Dievą. Ji yra tikras pagrindas religinei išminčiai, kuri, A. Rademacherio supratimu, yra « sugebėjimas ir palinkimas visus daiktus ir pergyvenimus matyti aukščiausios priežasties ir vertinti aukščiausio tikslo šviesoje » [21]. Be to, religinė sąmonė yra tas vienybės veiksnys žmogaus pasaulėžiūroje, kuris į visą žmogaus gyvenimą įneša religinį intencionalumą, viską nukreipiantį religine linkme. Žodžiu tariant, religinė sąmonė yra ne kas

---

[20] Tikėjimo pirmenybę prieš žinojimą ypatingai pabrėžia M. Pfliegler, *Religionsunterricht*, III. Bd.: *Die Methodik der religiösen Bildung*. 15, 18, 30, 218, 219.

[21] A. Rademacher, *Religion und Bildung*, 141.

kita, kaip potencialinė religinė mąstysena, pasiruošusi kiekvienu metu spręsti apie gyvenimo ir pasaulio dalykus darnioje sutartinėje su Vyriausiąja Tiesa.

Taigi religinis žinojimas, religinis tikėjimas ir religinė sąmonė yra trys pagrindiniai nusiteikimai, kurie yra būdingi religiniam išsilavinimui ir kurie eina tiesioginiais tikslais religiniam lavinimui. Visi sykiu jie sudaro religinę žmogaus pasaulėžiūrą, be kurios negali būti religinės asmenybės, t. y. bendriausio tikslo, viso religinio ugdymo siekiamo.

*d. Religinio lavinimo uždaviniai.* — Religinio lavinimo uždaviniai artimai priklauso nuo jų tikslų. Nustačius šiuos pastaruosius, lengva nustatyti ir pirmuosius. Uždavinys yra tai, kas yra darytina, norint tikslą pasiekti. Sakysime, jei religinis žinojimas yra tikslas, tai religijos mokymas yra atitinkamas uždavinys. Jei, toliau, tikėjimas yra tikslas, tai ruošimas tikėjimui yra uždavinys. Pagaliau, jei religinė sąmonė yra tikslas, tai religinės sąmonės formavimas yra uždavinys. Taigi trys pagrindiniai religinio lavinimo uždaviniai yra: religijos mokymas, ruošimas tikėjimui ir religinės sąmonės formavimas.

Kaip religinio lavinimo uždaviniai turi būti realizuojami, yra religinės metodikos dalykas. Čia bus ne pro šalį padarius bendriausių pastabų apie kiekvieną iš šitų uždavinių.

Religijos mokymas sykiu ir būtinai yra taip pat ir religinės doros mokymas. Mokykloje religijos mokymas yra vienintelis dalykas, kuris tiesioginiu būdu liečia doros klausimus. Jei visi kiti dėstomi mokykloje dalykai gali būti atsitiktinai panaudoti auklėjimui, sumezgant juos su doros klausimais, tai religijos mokymas, neatskiriamas nuo doros mokymo, tarnauja auklėjimui tiesioginiu būdu. Dėl to religijos mokymas turi ne tik lavinti, bet ir auklėti. Tai yra vienas iš tiesioginių jo uždavinių.

Antras dalykas, kuris čia turi būti pažymėtas, yra tai, kad religinis dorinis mokymas yra visai savotiškas ir kad todėl jis žymiai skiriasi nuo kitų mokymo rūšių. Religijos ir doros negalima pramokti tokia pat prasme, kaip geografijos ar istorijos. Viso religijos ir doros turinio negalima suimti paprastu patyrimu ir supratimu: tam reikalingas religinis pergyvenimas, kurį galima religijos mokymu tam tikru laipsniu paruošti, bet kurio negalima dirbtiniu būdu sužadinti. Tai ypatingai liečia tikėjimą, kuris yra malonės dalykas ir negali būti pasiektas su tuo logišku būtinumu, kuris yra būdingas akivaizdžiam pažinimui.

Kai kalba eina apie ruošimą tikėjimui, tenka jame skirti malonės ir prigimties momentus. Kadangi malonė suponuoja prigimtį, tai reikia prigimtį taip nuteikti, tarsi nuo jos vienos priklausytų visas

tikėjimas ; bet iš kitos pusės, reikia pasitikėti malone, kuri yra vienintelis tikras tikėjimo veiksnys. Pamokymu, nuteikimu, asmeniniu pavyzdžiu, tvirtu įsitikinimu galima sudaryti auklėtinio palankių nusiteikimų tikėjimui. O nuteikta tikėjimui psichika bus palanki terpė malonei reikštis, nors šiam reiškimuisi nėra jokių prigimtųjų dėsnių [22].

Religinės sąmonės formavimas yra taip pat labai subtilus uždavinys. Šita sąmonė yra individuali, vieninga ir viską apimanti, arba universali. Ji yra individuali ta prasme, kad kiekvienas atskiras žmogus turi ją susidaryti sau savo aktyviniu nusistatymu ir sąmoningu apsisprendimu. Kitaip sakant, religinė sąmonė yra asmeninio darbo išdava. Religinė sąmonė yra vieninga tada, kai ji nuosekliai reiškiasi religinio orientavimosi dalykuose. Pagaliau ji turi apimti visus pasaulio ir gyvenimo dalykus, kad žmogus galėtų spręsti apie bet kurį dalyką religijos šviesoje. Savaime suprantama, kad formuojant religinę sąmonę reikia rūpintis jos individualumu, vieningumu ir universalumu.

Iki šiolei buvo kalbėta apie pagrindinius religinio lavinimo uždavinius ryšium su jo tikslais, kuriuos jie atitinka. Bet galima taip pat kalbėti apie funkcionalinius religinio lavinimo uždavinius, nagrinėjant juos pagal šito lavinimo funkcijas, t. y. pagal ugdomojo veikimo rūšis. Tokių funkcijų yra trys, būtent: perteikimas, išvystymas ir įjungimas. Perteikimu ugdytiniui yra teikiamos ugdomosios gėrybės, kurios jį formuoja. Išvystymas yra veikdinimas jo pajėgų, kurios turi pasiekti klestėjimo stovį. Pagaliau įjungimu ugdytinis yra organiškai įglaudžiamas į bendruomenę, kurios ugdomosiomis gėrybėmis jis formuojasi ir kurios kūrybiniam darbui jis yra ruošiamas.

Religinis lavinimas, kaip ir kiekviena kita ugdymo šaka, turi savo perteikiamąjį, išvystomąjį ir įjungiamąjį uždavinį. Palyginant su tiksliniais uždaviniais, šitie funkcionaliniai uždaviniai nėra kažkas visai naujo. Faktiškai šiais pastaraisiais siekiami tie patys tikslai, tik žiūrint į juos labiau ugdomojo veikimo atžvilgiu.

Klausimas apie tai, kas religiniu lavinimu gali būti perteikiama ir kas išvystoma, nėra taip aiškus, kaip kitose ugdymo šakose : religijos turinys negali būti pasisavintas vien tik protiniu būdu, bet dar reikalauja tikėjimo ir religinio pergyvenimo, o tai žymiai komplikuoja dalyką. Tačiau šiaip ar taip religijos lobyje yra nemaža dalykų, kurie gali būti perteikiami. Mokomoji medžiaga, kuri pripildo katekizmus, religijos vadovėlius ir Šventąjį Raštą, žinios apie liturgiją, giesmės, maldų formulės ir kiti panašūs dalykai gali būti perteikiami jaunajai

[22] Apie pedagoginį ruošimą tikėjimui principialių sumetimų teikia M. Pfliegler, *Religionsunterricht*, III. Bd.: *Die Methodik der religiösen Bildung*, 124—127.

kartai. Sunkiau yra su religinių patirčių, jausmų ir pergyvenimų perteikimu, bet ir tai bent tam tikru laipsniu yra galima, jei religijos perteikėjas stovi, kaipo religinė asmenybė, religinio gyvenimo aukštumoje. Neperteikiamas yra tikėjimas, nes jis yra malonės dalykas. Auklėjimu jam nebent galima sudaryti palankių aplinkybių, turinčių paruošiamosios reikšmės.

Išvystoma religinė sąmonė; jos perteikti negalima. Iš savo esmės jinai yra formalinio pobūdžio, t. y. jai yra būdingas ne žinojimas, bet nusiteikimas arba net sugebėjimas. Religinė sąmonė išsivysto ir tobulėja palaipsniui visomis savo ypatybėmis, individualumu, vieningumu, universalumu. Jei perteikimu suteikiama auklėtiniui religinė medžiaga, tai išvystymu sudaromi jo sugebėjimai šita medžiaga pasinaudoti savo religiniam išsilavinimui. Kaip kur kitur, taip ir čia perteikimo sėkmingumui reikalingas kuo didžiausias imlumas, o išvystymo sėkmingumui — kuo didžiausias savaveiksmiškumas.

Pagaliau įjungiamąja religinio lavinimo funkcija auklėtinis yra ugdomas ideologinės bendruomenės nariu. Kiekviena religinė bendruomenė ir ypač Bažnyčia turi savo ideologinę pusę ir todėl gali būti pavadinta ideologine bendruomene. Atskiras tokios bendruomenės narys tik tada yra reikiamai religiškai susipratęs, kai jis turi ideologinio solidarumo sąmonę. Jis turi žinoti, kad jo religiniai įsitikinimai yra tikri tik tada, kai jie sutaria su visos ideologinės bendruomenės religiniu patyrimu, einančiu iš gyvenimiškų jos gelmių. Organiškas įaugimas į religinės bendruomenės ideologiją yra, be kita ko, būtinas tikrai religinei sąmonei.

Religijos metodika, norėdama stovėti aukštumoje, turi tinkamai atsižvelgti ne tik į tikslinius, bet ir į labai bendrai čia paliestus funkcionalinius religinio lavinimo uždavinius. Visų tikslinių uždavinių realizavimas laiduoja religinio lavinimo sistemingumą, o funkcionalinių uždavinių vykdymas — lavinamojo veikimo tikslingumą.

5. *Metodologiniai religinio lavinimo principai.* — Visi metodologiniai principai, reikšmingi intelektualiniam lavinimui, arba protinimui, turi taip pat reikšmės ir religiniam lavinimui. Todėl religinė pedagogika negali pasilikti abejinga visam tam, kas paskutiniais laikais sudaro pozityvius didaktikos laimėjimus. Šioje vietoje nėra galimybės plačiau svarstyti religinio lavinimo metodikos. Bus vien ne pro šalį iškelti aikštėn keletą svarbiausių aktualiųjų principų, kurie šitoje metodikoje turi rasti ypatingą atsižvelgimą. Šiais laikais bene svarbiausi ir aktualiausi yra metodologiniai veizdėjimo, pergyvenimo ir savaveiksmiškumo principai.

Mokomasis religijos lobis susidaro iš dvasinių gėrybių, kurios tiesioginiu būdu negali būti veizdimos ir patiriamos. Daugelis iš jų yra abstraktinės, antjuslinės, antgamtinės. Jei šitos gėrybės būtų pertei-

kiamos vien žodiniu būdu, auklėtinis negalėtų susidaryti nei tikro jų patyrimo, nei realinio jų supratimo, nei gilesnio jų pergyvenimo. Todėl religiniam lavinimui tenka rūpintis, kad šitos gėrybės pasidarytų šiaip ar taip, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu, prieinamos jusliniam patyrimui, arba plačiai suprantamam veizdėjimui. Kitaip žodinis religijos žinojimas niekados negalės būti patikimu religinio išsilavinimo pagrindu.

Pasirodo, religijos dalykai gali būti patiriami veizdimuoju būdu jos nešėjuose, jos realizavimuose, jos apraiškose. Tikinčiųjų visuomenėje vaikas auga religinėje aplinkoje, kurią sudaro šeimos religinis gyvenimas, tėviškės bažnyčia, religinė bendruomenė, mokyklos religinė praktika, net gamta, kuri gali būti traktuojama kaipo Dievo rankų padaras. Šita religinė aplinka gali duoti nemaža medžiagos tiesioginiam religinių dalykų veizdėjimui. Religinis lavinimas iš pat pradžios turi šitą veizdėjimą panaudoti kaipo pagrindą religiniams dalykams suprasti.

Šalia šito tiesioginio religinių dalykų stebėjimo nemažesnės reikšmės turi ir netiesioginis jų veizdėjimas. Čion priklauso įvairūs pavaizdavimai, taikomi katekizmo, religinės istorijos, dorinio gyvenimo, liturgijos ir kitų religijos sričių dalykams. Šiais laikais šitam reikalui, be atvaizdų, gali tarnauti ekrano paveikslai, nejudomieji ir judomieji. Religinių dalykų pavaizdavimas atvaizdu stovi viduryje tarp tiesioginio stebėjimo ir vaizdavimo žodžiu, kuris reikalauja iš auklėtinio jau grynai išvidinio vaizdavimosi.

Pavaizdavimas religinių dalykų žodžiu bene dažniausiai įvyksta pasakojimo pavidalu. Biblinės ir bažnytinės istorijos scenos, šventųjų žmonių gyvenimai, dorinio religinio gyvenimo atsitikimai gali būti sėkmingai pavaizduoti vaizdingu pasakojimu, kuris gali labai reikšmingai jungti savyje abstraktinį ir konkretinį pradą. Čion reikia taip pat priskirti ir religinę poeziją, kuri gali labai ryškiai ir įtaigiai traktuoti religines temas. Apskritai religinis menas yra svarbi religinio veizdėjimo priemonė.

Kad religinis lavinimas turėtų patirtinį pagrindą ir suteiktų realinį religinių dalykų supratimą, visos suminėtosios veizdėjimo priemonės turi būti šiaip ar taip panaudotos. Veizdėjimas religiniame lavinime yra svarbus dar tuo, kad jis yra būtinas pagrindas religiniam pergyvenimui. Pergyvendama kurį dalyką, žmogaus siela sueina su juo į giliausius santykius: visas jo turinys veikia visą žmogų, kuris, prisiimdamas jį, pagal jį taip pat formuojasi. Pergyvenimas yra ne tik pažinimas, bet ir vertinimas dalyko kaipo tam tikros gėrybės. Todėl jame dalyvauja ne tik protas, bet ir jausmas ir net valia. Pergyvenimas yra todėl gyvas vertingos tiesos pažinimas. Kiekvieną tikrą

pergyvenimą charakterizuoja dalykiškumas, vertingumas ir santykiavimo su objektu pilnumas.

Žinant religinio pergyvenimo reikšmę, negalima jo nevertinti labai aukštai religiniame lavinime. Sakoma net kompetentingų religinės pedagogikos žinovų, kad visas religinis mokymas turi tik tiek vertės, kiek jis sugeba gaivinti mokinių religinius pergyvenimus. Labai dažnai visa tai, kas yra pasisavinta be religinių pergyvenimų, yra atmetama kaipo negyvas dvasios balastas. Suprantama savaime, kokios svarbos gali turėti religinis pergyvenimas gyvajam tikėjimui susidaryti. Žmogus, neperėjęs šiaip ar taip religinio pergyvenimo mokyklos, niekados negali turėti gyvesnio tikėjimo ir gilesnio religinio gyvenimo.

M. Pfliegleris, ypatingai aukštai vertinąs religinio pergyvenimo reikšmę, numato šitokius jo šaltinius religiniame lavinime: 1. liturgija, 2. religinis menas, 3. religingų žmonių gyvenimas, 4. religingų žmonių išpažinimai, 5. mistika, 6. didžiųjų maldakurių maldos, 7. Dievo malonė [23].

Šalia veizdėjimo ir pergyvenimo trečias svarbus religinio lavinimo metodologinis principas yra savaveiksmiškumas. Savaveiksmiškumo, veiklos, arba net darbo principas reikalauja iš ugdytinio aktyvaus nusistatymo ugdomajame darbe. Šis metodologinis principas nesutinka religinėje pedagogikoje tokio vieningo pritarimo, kaip veizdėjimo arba pergyvenimo principai. Taip yra gal dėl to, kad veiklos, arba savaveiksmiškumo, principas yra labai įvairiai suprantamas. Ypač didelis nuomonių sąspyris yra susidaręs aplink darbo mokyklos koncepciją, kuri turėtų suteikti nurodymų apie veiklos principo realizavimą lavinimo darbe. Vis dėlto šiaip ar taip savaveiksmiškumas dabar yra jau pripažįstamas religinės pedagogikos reiškėjų daugumos.

Šito principo šalininkų net nurodoma, kad savaveiksmiškumas yra labai artimas seniems religinio auklėjimo ir auklėjimosi, ir ypač askezės, postulatams ir kad pagrindinės savaveiksmiško lavinimo tiesos yra senų seniausia mokomoji išmintis [24]. Bet sykiu pripažįstama, kad savaveiksmiškumo principas turi religiniame lavinime savo ribas, taikymo objektus ir būdus, kurie gali skirtis nuo jo pritaikymo pasaulinio lavinimo dalykuose.

---

[23] MICHAEL PFLIEGLER, *Der Religionsunterricht*, III. Bd.: *Die Methodik der religiösen Bildung*, 243—249.

[24] Plg. JOSEPH GÖTTLER, *Religions- und Moralpädagogik*, 128; MICHAEL PFLIEGLER, *Der Religionsunterricht*, III. Bd.: *Die Methodik der religiösen Bildung*, 268—269.

Jei ir kitose ugdymo šakose šalia savaveiksmiškumo reikalaujamas taip pat ir imlumas, tai religiniame lavinime šitoks imlumo ir savaveiksmiškumo derinimas ypač yra privalomas ir svarbus. Religija turi savo kontempliatyvinę ir aktyvinę pusę ir todėl turi būti atitinkamai išvystomas ugdytinio imlusis ir veiklusis pajėgumas. Nusiteikimas prisiimti Dievo malonę yra tam tikras imlumo stovis, kuris apskritai yra reikalingas prisiimti giliausią religijos turinį ir jį pergyventi. Bet sykiu religija turi savo aktyvinę pusę, kuri reikalauja iš žmogaus aktyvinio nusistatymo. Religinis lavinimas, vedamas pagal savaveiksmiškumo principą, kaip tik tokiam aktyvumui ruošia ugdytinį. Kur ir kaip turi būti realizuojamas šitas principas, yra jau religinės metodikos dalykas.

Žemiau suvedami krūvon vienoje schemoje religinio lavinimo tikslai, uždaviniai ir metodologiniai principai. Dėl pastarųjų reikia pažymėti, kad schemoje jie, nors ir parodyti tam tikrose rubrikose, vis dėlto turi būti imami be atitikimo su tikslais ir uždaviniais: jie visi gali turėti reguliatyvinės reikšmės kiekvieno uždavinio vykdyme.

| religinio lavinimo tikslai | religinis žinojimas | religinis tikėjimas | religinė sąmonė |
|---|---|---|---|
| religinio lavinimo uždaviniai | religijos mokymas | ruošimas tikėjimui | religinės sąmonės formavimas |
| metodologiniai rel. lavinimo principai | veizdėjimas | pergyvenimas | savaveiksmiškumas |

Pagaliau, bus ne pro šalį pažymėti būdingą skirtumą tarp vokiečių ir prancūzų religinio lavinimo metodologų. Vokiečių metodologai yra linkę gilintis į atskirų metodologinių principų analizę, prancūzų metodologai ypatingai pabrėžia gyvenimišką religinės visumos principą. Sutelktiniame veikale «*Où en est l'enseignement religieux?*» apie religinio lavinimo metodą šitaip reikšmingai pasisakyta: «Kalbant apie *metodą*, svarbu visų pirma — ir čia kaip tik yra kapitalinis punktas — neatskirti mokslo nuo akcijos, teorijos nuo praktikos, dogmos nuo dvasios, doktrinos nuo gyvenimo. Dėstymas todėl turi įgauti *sintetinį* ir telkiamąjį pobūdį pagal vieną centrinę didžiąją idėją, iš kur viskas išeina ir kur viskas grįžta. Šita idėja, savaime suprantama, turi būti 'gyvenimo' idėja, — spinduliuojančio, pil-

nutinio, sudievinto gyvenimo, kurio norėjo mums Dangiškasis Tėvas »[25].

Kitoje vietoje ta pati metodologinė idėja išreiškiama šiais žodžiais: « Dabartinė pedagogika sako: vaikas turi iš pat pradžios *gyventi* tiesą. Todėl reikia, kad pirmas kontaktas su tiesa būtų pilnutinis kontaktas, kur sykiu būtų užangažuotos visos pajėgos. Pirmas žmogiškasis vaiko aktas yra pilnutinis aktas; vienu laiku jis yra juslinis ir protinis pažinimas, jausmas, polinkis, pastanga, veiksmas »[26]. Iš tikrųjų, ta pačia linkme eina ir vokiečių metodologinė mintis, bet tik jie, kaip sakyta, ne tiek pabrėžia gyvosios sintezės reikalą.

Jei reikėtų vienu terminu apibūdinti metodologinį sąjūdį, kuris vyksta šiais laikais religinio lavinimo metodikos srityje, galima būtų pasakyti, kad jis eina *gyvosios dvasios metodo* linkme. Ir iš tikro, kas yra šitie veizdėjimo, pergyvenimo, savaveiksmiškumo, pilnutinio gyvenimo principai, jei ne gyvosios dvasios reikalavimai, kurie rado Evangelijose tokį tobulą realizavimą jau beveik prieš du tūkstančius metų. Dabartinė religinė pedagogika įstengia išaiškinti, kodėl jos jau vien tik žmogiškąja savo puse visada sugebėjo ir sugeba veikti įvairių įvairiausius žmones su nepaprastu pedagoginiu sėkmingumu. Jos buvo tobulai parašytos pagal gyvosios dvasios metodą tada, kai jų autoriai apie tą metodą neturėjo jokio supratimo *.

---

[25] Centre Documentaire Catéchétique, *Ou en est l'Enseignement Religieux?*, Paris-Tournai 1937, 31.

[26] Ten pat, 213.

* Pagal šios studijos pradžioje duotą planą (žr. 351 p.), ji susideda iš keturių skyrelių, kurių tebuvo paskelbti *Soter* žurnale 1939 m. 28 nr. tik du pirmieji: 1. *Religinė pedagogika ir jos objektas* ir 2. *Religinis lavinimas*, su pastaba « Bus daugiau ». Tačiau du tolimesni skyreliai: 3. *Auklėjimas religinei akcijai* ir 4. *Liturginis auklėjimas* nors be abejonės parašyti, Lietuvą okupavus sovietams, nebebuvo atspausdinti. 29-sis *Soter* numeris nebepasirodė, nes 28-sis numeris buvo paskutinis, kaip rašo *Lietuvių Enciklopedija*, 28 t., 306 p., straipsnelyje *Soter* (A. Liuimos, S. J., prierašas).

# FIZINIS LAVINIMAS IR JO TIKSLAI*

Į ž a n g a. — Fizinio lavinimo teorija, kaip pedagogikos mokslo dalis.

I. *Įvedamieji paaiškinimai apie fizinį lavinimą.*
   1. Fizinio lavinimo sąvoka.
   2. Fizinio lavinimo reikšmė.

II. *Bendras fizinio lavinimo tikslas ir atskiros ugdomosios jo vertybės.*
   1. Bendras fizinio lavinimo tikslas objektyviniu ir subjektyviniu atžvilgiu.
   2. Tvirta sveikata ir tikslus juslių bei jauslių veiklumas.
   3. Fizinis stiprumas ir kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams.
   4. Kūno gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai.

U ž b a i g a. — Žvilgis į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarką.

## ĮŽANGA. FIZINIO LAVINIMO TEORIJA, KAIPO PEDAGOGIKOS MOKSLO DALIS

Fizinio lavinimo teorija nėra pavadinimas, kuris negalėtų sukelti priekaištų jo tinkamumo klausimu. Tam pačiam reikalui galima beveik lygiomis teisėmis naudotis tokiais sudėtingais terminais, kaip fizinio auklėjimo mokslas, kūno kultūros teorija, nekalbant jau apie kitus pavadinimus, kurie šiais laikais atsitiktinai vartojami ryšium su įsigalėjusiu susidomėjimu gimnastika ir sportu. Vis dėlto esu pasirinkęs pavadinimą «fizinio lavinimo teorija» dėl kelių motyvų, kurie verčia jį pripažinti pranašesniu už kitus paminėtuosius pavadinimus. Pirma, patogiau ir teisingiau kalbėti apie *fizinį* lavinimą negu apie kūno lavinimą, nes pirmasis terminas yra ir parinktuoju reikalu privalo būti platesnis už antrąjį: fizinis žmogaus lavinimas iš tikrųjų siekia giliau ir toliau negu paprastas kūno globojimas bei mankštymas. Antra, fizinės pratybos, vartojamos dažniausiai kūno kultūros reikalams, daugiau užsipelno *lavinimo* vardą negu auklėjimo, nors giliausiomis savo apraiškomis *fizinis* lavinimas gali ir net turi turėti auklėjamosios reikšmės. Pagaliau trečia, tikslingiau kalbėti

---

* Iš pedagoginių paskaitų, skaitytų Teologijos Filosofijos Fakultete 1926 m. rudens semestre.

apie fizinio lavinimo *teoriją* negu apie jo mokslą, nes kitaip galima sudaryti įspūdį, kad tokiu atveju turima reikalo su atskiru mokslu, juo labiau neparanku, kad moksliškas fizinio lavinimo tyrinėjimas yra palyginti naujas dalykas. Tai, žinoma, fizinio lavinimo teorijai nekliudo būti mokslu ta prasme, kad ją, tąją teoriją, laikytų specialiąja platesnės mokslo sistemos šaka. Fizinio lavinimo teorija ir yra iš tikrųjų atskira pedagogikos mokslo dalis.

Reikia tačiau čia pat pasakyti, kad ne visi pedagogai teorininkai fizinio lavinimo teoriją pripažįsta pedagoginiu mokslu. Pavyzdžiui, S. Gesenas savo *Pedagogikos pagrinduose* griežtai teigia, kad «fizinio auklėjimo teorija ne tik nėra pedagogikos, kaipo lavinimo teorijos, šaka, bet dar nurodo šiai pastarajai ribas».[1] Gesseno supratimu, mokslinimas (obrazovanije) turi paruošti žmogų kultūriškai gyventi; todėl pedagogika, kaipo lavinimo teorija, tetyrinėja vien uždavinius, kurie susidaro dėl šito tikslo. Tuo tarpu fizinio auklėjimo teorija, kaip higienos dalis, Geseno supratimu, panašaus uždavinio turėti negalinti. «Fizinis lavinimas, sako jisai, iš esmės yra ne kas kita, kaip dorinio, meninio ir mokslinio lavinimo derinimas, taikinamas žmogaus kūnui, kaipo savo medžiagai», ir todėl «jam nėra atskiro uždavinio, kuris, smulkiau analizuojamas, nesusiskirstytų į žinomus jau mums lavinamuosius uždavinius»[2].

Geseno teigimas, kad fizinio auklėjimo teorija nėra pedagogikos šaka, ne tik paradoksaliai skamba, bet yra klaidingas ir būtent todėl, kad jis neteisėtai susiaurina pedagogikos objektą, apribodamas jį viena tik kultūros sritimi. Iš tikrųjų pedagogika turi apimti visą ugdymo plotą, o ne vieną tik kultūrinio lavinimo sritį. Ugdymu, imamu visa jo platuma, žmogus turi būti ruošiamas pilnutiniam gyvenimui, kuris yra žymiai platesnis už kultūros reiškimosi plotą. Pilnutinis gyvenimas apima tarp kitko, fizinės žmogaus prigimties klestėjimą, ir to pakanka, kad jis būtų pedagoginio tyrinėjimo objektas, kai jis yra siekiamas suaugusios kartos veikimu nesuaugusiajai.

Tuo būdu *fizinis lavinimas yra plačiai suprantamo ugdymo dalis, ir atitinkamai fizinio lavinimo teorija yra viso pedagogikos mokslo šaka.* Jei fizinio lavinimo teorija nepripažįstama atskira pedagogikos mokslo šaka, vis dėlto tenka, pavyzdžiui, sykiu su tuo pačiu Gesenu kalbėti apie fizinio lavinimo teoriją (kas yra neišvengiama) ir laikyti ją plačiai suprastos higienos šaka, — higienos, kuri fizinės žmogaus gerovės anaiptol nesieja su ugdomuoju suaugusios kartos veikimu nesuaugusiajai.

---

[1] I. S. Gessen, *Osnovy pedagogiki*, 1923, p. 353.

[2] Ten pat, p. 346.

Taigi ugdymo vardu turi būti apimtas visas suaugusios kartos veikimas nesuaugusiajai, kad pastaroji pasiruoštų pilnutinio gyvenimo tikslams.

Taip suprasto ugdymo mokslas yra pedagogika. O kadangi prie ugdymo pridera ir fizinis lavinimas, kuris ruošia naujas kartas fizinės prigimties tikslams, tai fizinio lavinimo teorija yra atskira, arba specialioji, pedagogikos šaka. Kaip labai platus mokslas, pedagogikos teorija yra vadinama kartais sistemos vardu, taigi atskiros jos šakos būtų vertos atskiro mokslo vardo. Šitokia prasme fizinio lavinimo teorija gali būti pavadinta mokslu, nors šitas vardas pilna teise tegali būti taikomas visai pedagogikos sistemai.

Kaip pedagogikos mokslo dalis, fizino lavinimo teorija įgauna iš jo visas mokslines jo savybes. Todėl šita teorija, kaip ir visas pedagogikos mokslas, pasižymi praktiniu, normatyviniu ir pritaikomuoju pobūdžiu. Jinai yra praktinis mokslas, kadangi tyrinėja žmogaus veiksmus, turinčius savo objektu fizinį naujųjų kartų ugdymą. Normatyvinis mokslas jinai yra todėl, kad tyrinėja vedamuosius fizinio lavinimo principus, arba normas. Pagaliau pritaikomąja disciplina jinai yra todėl, kad lavinimo tikslams nustatyti ir lavinamajai medžiagai pažinti jai patarnauja visa eilė mokslų. Fizinio lavinimo teorija, kaip pedagogikos šaka, netyrinėja iš vienos pusės fizinio gyvenimo tikslų, o iš antrosios — fizinės žmogaus, taigi ir auklėtinio, prigimties. Tuo tarpu ir vienas, ir antras dalykas reikia pažinti, jeigu norime sudaryti mokslišką fizinio lavinimo teoriją. Šitam reikalui patarnauja atitinkami mokslai, kurie pedagogikos atžvilgiu turi padedamosios reikšmės.

Kaip kitose pedagogikos mokslo šakose, taip ir fizinio lavinimo teorijoje padedamieji mokslai gali būti suskirstyti į dvi pagrindines grupes pagal tai, ar jie suteikia duomenų apie fizinio gyvenimo tikslus, ar — apie fizinės žmogaus prigimties savybes. Mokslai, teikią žinių apie fizinės žmogaus prigimties savybes, yra fizinio lavinimo teorijai grindžiamieji mokslai ta prasme, kad jie suteikia ugdomosios medžiagos pažinimą. Dėl to mokslai, teikią žinių apie fizinio gyvenimo tikslus, yra jai vedamieji mokslai, nes nurodo fizinio lavinimo pakraipą. Prie grindžiamųjų fizinio lavinimo teorijos mokslų priklauso visų pirma visi tie mokslai, kurie gali būti apimti vienu bendru somatologijos vardu, reiškiančiu kūno mokslą apskritai. Tokie mokslai yra, pavyzdžiui, anatomija, fiziologija, higiena, medicina. Einant dar toliau pasirodo, kad grindžiamaisiais fizinio lavinimo teorijos mokslais gali eiti ir tokie mokslai, kaip antai: biologija, chemija, fizika, mechanika ir t.t. Suprantama savaime, kad ne visi šitie mokslai vienodai tarnauja savo duomenimis fizinio lavinimo teorijai.

Jei grindžiamieji fizinio lavinimo teorijos mokslai yra specialieji prigimties bei gamtos mokslai, tai vedamieji jos mokslai priklauso jau prie pasaulėžiūros mokslų, kuriais yra iš vienos pusės filosofija, iš antrosios — teologija. Kitaip tariant, fizinio gyvenimo tikslus, su kuriais galutinai sutampa fizinio lavinimo tikslai, nustato disciplinos, kurios tyrinėja *ex professo* žmogaus gyvenimo prasmę, jo pašaukimą ir tikslus, ir tuo pačiu nustato siekiamąją fizinės prigimties priežastį. Nekalbant čia apie teologijos doktriną, kuri remiasi Apreiškimu, reikia pasakyti, kad fizinio lavinimo teorijai turi pagrindinės vedamosios reikšmės toji filosofijos dalis, kuri gali būti pavadinta gyvenimo filosofija ir kuri susideda iš prigimties, kultūros ir religijos filosofijos disciplinų. Suprantama savaime, kad prigimties filosofija turi fizinio lavinimo teorijai didžiausios reikšmės kaip mokslas, tyrinėjąs tolimiausias fizinės žmogaus prigimties priežastis.

Padedamųjų pedagogikos mokslų susiskirstymas į grindžiamuosius ir vedamuosius nėra atsitiktnis, nes jis atitinka du paruošiamuosius ugdymo teorijos reikalavimus, būtent: pirma, pažinti ugdymo objektą, arba medžiagą, ir antra, nustatyti ugdymo tikslą. Ugdomojo veikimo normos, kurios rūpi pedagogikos mokslui, ir yra nustatomos tada, kai taip ar šiaip yra derinama žmogaus prigimtis su jos siektinais tikslais. Ir iš tikrųjų, negalima prideramai nustatyti jokias pedagogines normas, nepažinus ar ugdomojo objekto, t. y. auklėtinio prigimties, ar atitinkamo siektino tikslo. Žodžiu tariant, ugdomasis veikimas yra pagrįstas auklėtinio prigimties pažinimu ir yra vadovaujamas nusimanymo apie jo gyvenimo tikslus. Šituo atžvilgiu jokios išimties nesudaro ir fizinis lavinimas, kurs iš grindžiamųjų mokslų turi pasisavinti fizinės auklėtinio prigimties pažinimą, o iš vedamųjų mokslų — patirti fizinio jo gyvenimo tikslus.

Negalėjimas apsieiti be vedamųjų pasaulėžiūros mokslų reiškia pedagogikai tam tikrą pareinamybę nuo pasaulėžiūros apskritai. Atsipalaiduoti nuo šitos priklausomybės pedagogika negali todėl, kad ne jos vienos tik darbas spręsti žmogaus gyvenimo tikslų klausimą, o antra — ji negali nesirūpinti šitų tikslų pažinti. Išeitis telieka viena, būtent: tenka skolintis gyvenimo principų pažinimo iš pasaulėžiūros mokslų, renkantis jų iš tos konkrečios pasaulėžiūros, kuri yra priimtina pačiam pedagogui. Todėl ne tik ne nuostabu, bet tam tikra prasme normalu, kad ir fizinio lavinimo pakraipa taip ar šiaip pareis nuo ideologinio nusistatymo pasaulėžiūros srityje. Pavyzdžiui, vienaip žiūrės į fizinio lavinimo uždavinius asketiškai nusistatęs stoikas, kitaip — eudemoniškai nusiteikęs epikūrietis; kitaip spręs apie fizinio lavinimo tikslus indiškas jogas ir kitaip krikščionis; kitaip normuos fizinį lavinimą spiritualistas ir kitaip — materialistas, matąs visą žmogų žmogaus kūne. Todėl nesąmoningai apgau-

dinėja save ir kitus tie fizinio lavinimo šalininkai, kurie skelbia, kad fizinio lavinimo esmė neturinti pareiti nuo ideologinio nusistatymo pasaulėžiūros srityje. Iš tikrųjų šitoks principialus nusistatymas faktiškai yra jau ideologinis nusistatymas, nes jis vis dėlto remiasi tam tikra kritikos nekontroliuojama pažiūra į gyvenimo tikslą, — pažiūra, kuri leidžia ar net reikalauja atpalaiduoti fizinį lavinimą nuo aukštesniųjų gyvenimo tikslų ir imti fizinės prigimties vertybes nelygstamais tikslais. Nuo šito nekritiškumo tegalima visiškai išsigelbėti tik tada, jei yra tinkamai suprantamas pritaikomasis pedagogikos, todėl ir fizinio lavinimo teorijos, pobūdis, kuris ne tik leidžia, bet ir reikalauja skolintis gyvenimo principų, tarp kitko, iš gyvenimo filosofijos.

Kalbant apie fizinio lavinimo teoriją kaip apie vieną pedagogikos mokslo šaką, reikia dar pasakyti, kad jai, kaip ir kitoms pedagogikos dalims, pritinka visi bendrieji pedagogikos principai ir ypač bendrosios metodologinės taisyklės. Dėl šitos priežasties fiziniam lavinimui tarp kitko turi galingos reikšmės trys pagrindiniai pilnutinio ugdymo sistemos principai, būtent tie, kurie iš šitos sistemos reikalauja pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės. Pilnatvės, arba integraliteto, principas iš fizinio lavinimo reikalauja iš vienos pusės to, kad jis apimtų visą fizinę žmogaus prigimtį, o iš antrosios — rastų sau prideramą vietą visoje ugdymo sistemoje. Sutartinės, arba harmonijos, principas reikalauja, kad įvairios fizinės žmogaus pajėgos būtų harmoningai išlavintos ir kad pats fizinis lavinimas harmoningai sutartų su kitomis ugdymo sritimis. Pagaliau priklausomybės, arba subordinacijos, principas reikalauja iš vienos pusės, kad fizinės žmogaus prigimties galios būtų sutvarkytos hierarchinėje priklausomybėje pagal savo vertingumą, o iš antrosios — kad visas fizinis lavinimas būtų palenktas aukštesnioms ugdymo sritims, tarsi lygstamasis tikslas — nelygstamiesiems.

Nusakytieji trys pagrindiniai ugdymo sistemos principai padaro tai, kad, kalbant apie fizinio lavinimo teoriją, svarbu turėti dėmesio centre ne anatominis, fiziologinis, higieninis ar kitas kuris specialusis dalyko atžvilgis, bet grynai pedagoginis, t. y. toks atžvilgis, kuriuo nustatoma ugdomojo veikimo norma, derinant žmogaus prigimtį su atitinkamu jo gyvenimo tikslu. Šitas atžvilgis ir jungia fizinį lavinimą su bendra pilnutinio ugdymo sistema. Atitinkamai ir fizinio lavinimo teorija turi uždavinį nustatyti bendruosius fizinio lavinimo principus, arba vedamąsias normas, organingame sąryšyje su visa pedagogikos mokslo sistema.

Neatsižvelgimas iš vienos pusės į organingą fizinio lavinimo sąryšį su pilnutinio ugdymo sistema, o iš antros — į išvidinę fizinio lavinimo pareinamumą nuo bendrų pedagoginės sistemos principų, yra

dažniausiai priežastis vienašališkų pažiūrų į fizinio lavinimo esmę ir uždavinius. Racionalus fizinio lavinimo problemos išsprendimas tegali įvykti, vien pareidamas nuo visos pedagoginės sistemos, nustatytos pagal racionalią pasaulėžiūrą. Todėl, pavyzdžiui, tarp vienašališko atletizmo ir racionalios kūno kultūros bus tas skirtumas, kad galutinai pirmasis atpalaiduoja kūną nuo protingos žmogaus prigimties tikslų, o antroji stengiasi išlavinti žmogaus kūną šitų aukštesniųjų tikslų priklausomybėje.

## I. ĮVEDAMIEJI PAAIŠKINIMAI APIE FIZINĮ LAVINIMĄ

### 1. Fizinio lavinimo sąvoka

Kai buvo kalbėta apie fizinio lavinimo teoriją ir jos santykiavimą su pedagogikos sistema, buvo suponuojama, kad fizinis lavinimas turi paruošti fizinę žmogaus prigimtį jo gyvenimo tikslams. Šitame bendrame pasakyme fizinio lavinimo sąvoka, aiškus dalykas, nėra turinio atžvilgiu išsemiamai nusakoma. Iš tikrųjų šituo atžvilgiu ji gali būti ir dažnai yra labai įvairiai suprantama. Siauriausias jos supratimas šiais laikais bene bus tasai, kuriuo ji privedama prie gimnastikos ir sporto. Tuo tarpu toks fizinio lavinimo sąvokos susiaurinimas negali būti nieku pateisintas, nes fizinis lavinimas turi apimti visa tai, ką suaugusi karta gali padaryti nesuaugusiajai, norėdama tinkamai išugdyti fizinę jos prigimtį ir pritaikyti šitą prigimtį gyvenimo tikslams. Pasirodo, kad ne vienais tik fiziniais judesiais globojama ir lavinama fizinė žmogaus prigimtis ar jo kūnas.

Iš tikrųjų gali būti tiek fizinio lavinimo būdų, kiek yra atskirų fizinio gyvenimo apraiškų, kurios gali būti taip ar šiaip normuojamos ugdomuoju auklėtojo veikimu. Šita prasme fizinis lavinimas prasideda net anksčiau, negu žmogus užgimsta šiame mūsų pasaulyje. Nuo pat pradžios kūdikio atsiradimo motinos įsčiose galimas ir net privalomas tėvų susirūpinimas būsimąja jo sveikata ir apskritai fiziniu stiprumu. Tokiu atveju plačiai suprastos eugenikos patarimai gali būti vykdomi ugdomuoju fizinio lavinimo tikslu. O kūdikiui užgimus, tuoj atsiranda daug fizinio jo gyvenimo apraiškų, kurios turi būti normuojamos fizinio lavinimo sumetimais. Dabar jau kvėpavimas, kraujotaka, mitimas, kūno apdanga, fiziniai judesiai, miegas ir kiti panašūs dalykai gali būti normuojami pagal fizinio lavinimo principus bei taisykles. Vėliau šitoks normavimas turi apimti žaidimus, gimnastiką, sportą, iškylas, darbą bei poilsį, bendrą gyvenimo būdą ir t.t. Pasirodo, kad gimnastika ir sportas toli gražu nėra vienintelės priemonės, kurios gali būti panaudotos fizinio lavi-

nimo tikslams, nors reikia iš kitos pusės pripažinti, kad juodu vaidina labai žymią rolę fizinio lavinimo visumoje.

Kai fizinis lavinimas apima tik gimnastiką ir sportą, faktiškai jo sąvoką manoma išsemti dviejų priemonių nurodymu. Fizinio lavinimo sąvoka pasiliktų neišsemta ir tada, jei, apibrėždami ją, nusakytume visas suminėtąsias fizinio lavinimo priemones, arba būdus, — nes priemonių išskaičiavimas visados yra apytikris dalykas. Panašiai apytikris fizinio lavinimo sąvokos apibrėžimas gaunamas ir tada, kai ji manoma nusakyti nurodymu atskirų fizinio lavinimo tikslų. Taip, pavyzdžiui, ją apibrėžia G. Hébertas, prancūzų kūno kultūros žinovas, sakydamas, kad fizinis lavinimas yra « metodingas, pažangus bei nenutrūkstamas nuo kūdikystės iki pilno subrendimo veikimas, turįs savo objektu laiduoti pilnutinį fizinį išsivystymą; padidinti organiškąjį kūno atsparumą; padėti pasireikšti sugebėjimams natūraliose, naudingose ir būtinose įvairių rūšių pratybose (žygiavime, bėgime, šokime, laipiojime, kopime, mėtyme, gynimesi, plaukiojime): išugdyti energiją ir kitas aktyviąsias vei vyriškąsias kokybes; pagaliau palenkti įsigytą tokiu būdu fizinį ir vyriškąjį galingumą vienos dorinės idėjos viešpatavimui, būtent altruizmui »[3].

Nors šitas apibrėžimas pirmą fizinio lavinimo tikslą nurodo labai bendrai, būtent laiduoti pilnutinį fizinį išsivystymą, tačiau šalia atskirų tikslų nerandame, pavyzdžiui, tokio, kaip kūno gražumas. Iš kitos pusės fizinis lavinimas turi savo uždaviniu palenkti fizinį žmogaus galingumą ne vienai tik dorinei altruizmo idėjai, bet ir kitiems dorinio gyvenimo principams, pavyzdžiui, susivaldymo reikalui. Iš šito matyti, kad kiekvienas fizinio lavinimo apibrėžimas, kuris remiasi tikslų ar priemonių išskaičiavimu, yra apytikris ir todėl netikslus. Todėl patogiau ir tikslingiau pasitenkinti iš pradžios bendra fizinio lavinimo sąvoka, o paskui atitinkamuose fizinio lavinimo teorijos skyriuose kiek galint išsemiamiau tyrinėti fizinio lavinimo tikslus ir priemones. Ogi ta bendra sąvoka, kuria reikia iš pradžios pasitenkinti, mums ir sako, kad *fizinis lavinimas yra fizinės auklėtinio prigimties ruošimas gyvenimo tikslams ugdomojo veikimo priemonėmis.*

## 2. Fizinio lavinimo reikšmė

Nors paskutiniais laikais susidomėjimas fiziniu lavinimu yra žymiai padidėjęs, vis dėlto bus ne pro šalį pasakius šį tą apie fizinio lavinimo reikšmę. Tai juo labiau yra pateisinama, kad iš tikrųjų

[3] Georges Hébert, *Le Sport contre l'Education physique*, Paryžius 1925, p. 12-13.

fizinis lavinimas labai retai randa tinkamą įvertinimą. Pasirodo, kad fizinis lavinimas nepakankamai yra vertinamas ne tik tų žmonių, kurie su panieka žiūri į kūno reikalus, bet ir tų žmonių, kurie kūno galybę laiko svarbiausia gyvenimo gėrybe. Rodos, keista pastaruosius žmones kaltinti mažu fizinio lavinimo vertinimu, tuo tarpu faktiškai šitoks daromas jiems priekaištas yra visai teisingas. Jei pirmieji neįvertina fizinio lavinimo todėl, kad nemato fizinio galingumo reikšmės aukštesniam dvasiniam gyvenimui, tai antrieji tinkamai neįvertina fizinio lavinimo todėl, kad laiko fizinę galybę nepriklausoma materialine gėrybe. Tuo tarpu materialinė gėrybė, atsiejama nuo aukštesnių tikslų, nustoja tikros savo reikšmės. Todėl ir fizinė galybė, tik susieta su dvasiniu žmogaus gyvenimu, tegali įgyti aukštesnės vertės. Sykiu didesnio vertingumo įgauna iš to ir pats fizinis lavinimas, atitinkamai suprastas.

Pasirodo tuo būdu, kad ir fizinio lavinimo niekintojai ir kraštutiniai fizinio lavinimo gerbėjai lygiai klysta, nes pirmieji pakankamai nenusimano, jog lemtas dvasinis auklėjimas bei lavinimas negali būti vykdomas be reikiamo fizinio lavinimo, o antrieji, — kad lemtas fizinis lavinimas negali būti vykdomas be atsižvelgimo į dvasinio auklėjimo bei lavinimo uždavinius. Teisingas nusistatymas fizinio lavinimo atžvilgiu bus tokia sintetinė pažiūra, kuri leidžia suprasti, kad lemtas žmogaus dvasios išauklėjimas bei išlavinimas tegali būti pasiektas vien ryšium su tam tikru kūno lavinimu, ir kad, antra vertus, lemtas kūno lavinimas tėra galimas vien ryšium su dvasiniu auklėjimu bei lavinimu.

Žmogus nėra nei vienas tik kūnas, nei viena tik dvasia, bet sudaro vieną psichofizinę substanciją, kurioje kūnas turi įtakos dvasios reiškimuisi, o iš kitos pusės dvasia veikia kūną. Kitaip tariant, žmoguje kūnas ir dvasia turi vienas antram grįžtamosios įtakos. Maža to: kiekvienoje savo gyvenimo apraiškoje žmogus dalyvauja taip ar šiaip visa savo būtybe, t. y. ir savo kūnu, ir savo siela. Todėl, lavinant žmogus sielą, negalima nesidairyti į kūną; atvirkščiai, lavinant kūną, negalima nesidairyti į sielą. Ir gyvenime, ir ugdyme privalu todėl taip derinti dvasinę ir fizinę žmogaus puses, kad jiedvi atitiktų substancinės vienybės reikalavimus pagal tuos pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principus, apie kuriuos anksčiau buvo kalbėta. Iš čia aiškėja, kad be fizinio lavinimo negali būti ne tik išugdytas pilnutinis žmogus, bet ir deramai išlavintos aukštesnės jo galios. Iš čia irgi gaunama ta sintetinė pažiūra į fizinį lavinimą, kuri reikalauja lavinti žmogaus kūną aukštesnių žmogus galių priklausomybėje, nes tik tokioje priklausomybėje teigiamosios kūno savybės įgauna tikros savo reikšmės.

Kai sakoma, kad kūno lavinimas turi priklausyti nuo aukštesnių žmogaus galių, tai dar nereiškia, kad kūnui nėra pripažįstamos prideramos jam teisės. Aišku savaime, kad fizinis lavinimas turi padėti pamatą kūno gerovei; bet čia pat reikia suprasti, jog tikra kūno gerovė negalima, nepalenkus jo psichinėms žmogaus galioms. Todėl teisinga yra sakyti, kad fizinis lavinimas turi būti vykdomas sykiu ir kūno, ir sielos gerovei. Žinoma, šitas konstatavimas dar nekliudo fiziniam lavinimui būti visų pirma kūno lavinimu. Fizinis lavinimas padarytų didelę klaidą, nutraukdamas deramus santykius su dvasiniu lavinimu, bet, kaipo speciali ugdymo sritis, jis gali ir privalo turėti savų obiektų, metodų ir priemonių.

Jei fizinis lavinimas, atpalaiduotas nuo aukštesnių žmogaus ugdymo uždavinių, nustoja tikros savo reikšmės, tai dėl to, kad fizinė žmogaus prigimtis pašaukta tarnauti materialine priemone aukštesnei jo prigimčiai. Kai šitoji fizinė prigimtis yra nepalenkta idealiniams žmogaus uždaviniams, ji ne tik nustoja savo tikros vertės, bet dargi dažniausiai idealiniai žmogaus uždaviniai pasidaro neįvykdomi, bent maždaug patenkinami. Taigi tikra fizinio lavinimo reikšmė pasirodo pareinanti nuo to, kiek jis palengvina žmogui atlikti savo gyvenimo uždavinius ir pasiekti savo pašaukimo tikslus.

Tuo tarpu gerai išlavinta ir tvirta fizinė prigimtis yra viena iš elementarinių žmogaus pasisekimo sąlygų šiame pasaulyje. Šitos sąlygos elementarumas dažnai stengiamasi ypatingai pabrėžti pikantiškomis formulėmis. Pavyzdžiui, Emersonas, tai konstatuodamas, pareiškia: «Pirmutinė sąlyga pasisekimui šiame pasaulyje yra būti geram gyvuliui, ir pirmutinė tautos gerovės sąlyga yra tai, kad ji susidarytų iš gerų gyvulių». Iš esmės tą pačią mintį pareiškia ir Wilbois, sakydamas šitokį dalyką: «Ugdymas turi sudaryti pilnutinį žmogų. Tuo tarpu šitoks žmogus yra tiek tamprus skilvys, kiek tvirta galva». Įdomūs yra fiziškai silpno Paskalio žodžiai, kad «nedera niekinti savyje gyvulio, nes jis visuomet keršija». Compayré prie šitų žodžių prideda, kad gyvulys iš tikro atkeršijo Paskaliui, jį užmušdamas: kaip žinoma, genialus Paskalis mirė 39 metų, nepadaręs nė mažos dalies to, ką jis būtų galėjęs padaryti, turėdamas gerą sveikatą. Rousseau pasakymu, juo silpnesnis yra kūnas, juo daugiau jis viešpatauja. Morionas tą pačią idėją išreiškia sakydamas, kad «nėra nieko labiau tironiška už susilpusį organizmą».

Ir iš tikro silpni ir nesveiki žmonės labiau priklauso nuo įvairių materialinių gyvenimo aplinkybių negu stiprūs, sveiki. Juos, galima pasakyti, tironizuoja piktas gyvulys, atsipalaidavęs nuo aukštesnių žmogaus galių. Žinoma, tai nereiškia, kad fiziškai silpni žmonės negali apskritai turėti tvirto būdo ir galingos valios. Tačiau šitos ypatybės yra jiems taip sunkiai įgyjamos, jog maža yra šansų, kad

galėtų atsirasti tarp silpnų žmonių daug stiprios dvasios individų. Yra tad išmintingumo įsakymas be reikalo negundyti žmogaus dvasios fizinėmis silpnybėmis ir iš anksto pasirūpinti užbėgti joms už akių arba su jomis kovoti, kaip tik jos ima reikštis. Todėl visai pedagogiškas yra žinomas Juvenalio pasakymas, kad *orandum est, ut sit mens sana in corpore sano* (reikia maldauti, kad sveika dvasia gyventų sveikame kūne). Kartais šitas Juvenalio pasakymas yra suprantamas ta prasme, kad tik sveikame kūne tegali būti sveika dvasia. Tačiau šitoks jo supratimas nėra visai tikslus. Žmogus, turįs nesveiką kūną, aiškus dalykas, nėra visiškai normalus žmogus; tai betgi dar nereiškia, kad kūno nesveikata būtinai turėtų gimdyti sielos nesveikatą. Nesveikas kūnas negali visai gerai tarnauti aukštesnėms žmogaus galioms, taip kad šitos galios, arba, plačiau tariant, žmogaus siela savo ruožtu negali tinkamai reikštis. Bet tai dar nėra psichinė liga tikra to žodžio prasme.

Šiaip ar taip kūnas yra tasai instrumentas, kuriuo žmogaus siela prisiima pasaulio veikimą, o iš kitos pusės pats veikia šitą pasaulį. Jei šitas instrumentas, arba padargas, yra sugadintas, tai žmogaus reiškimasis šiame pasaulyje turi mažiau ar daugiau nukentėti, nors gyvenimo tikslingumas kartais randa išmintingos išeities iš tokio nenormalaus stovio ta prasme, kad pralaimėjimas vienur gali tapti laimėjimu kitur. Pavyzdžiui, fizinis silpnumas gali paskatinti žmogų labiau susidomėti dvasinio gyvenimo turiniu ir pakilti protiniu bei doriniu atžvilgiu. Tačiau dažniausiai esti atvirkščiai: kūno nenormalumas arba išsigimimas traukia žmones į dorinį ištvirkimą. Štai kodėl tarp įvairių rūšių nusikaltėlių yra labai žymus nuošimtis fiziniu atžvilgiu išsigimusių žmonių. Tai įvyksta todėl, kad fizinė nesveikata susilpnina dorinį žmogaus atsparumą ir tuo pačiu leidžia stipriau pasireikšti pagundoms, kurios paskatina blogus polinkius. Stipresnės dvasios žmonės šiaip ar taip šitoms pagundoms atsispiria, bet užtat silpnesnės dvasios žmonės lengvai puola ir, vieną kartą puolę, kaskart smunka gilyn į nedorybės bedugnę.

Jei taip yra su fizine nesveikata, tai ne geresnių vaisių turi duoti ir nepakankamas ar netinkamas fizinis lavinimas. Blogas fizinis lavinimas ar dėl apsileidimo, ar dėl klaidingos pakraipos, padaro netvarką fiziniame gyvenime. Ogi paskui pasirodo, kad daugumoje atsitikimų šitoks blogas fizinis lavinimas turi doriniam gyvenimui liūdnų išdavų. Būtų įdomu statistiniais duomenimis nušviesti šitą klausimą; bet kol šituo klausimu negalima turėti tikslių statistinių duomenų, galima laikyti pakankamai reikšmingais bendrus pedagogų pareiškimus. Tuo tarpu šitie pareiškimai vis labiau sutaria su Kriego teigimu, kad «žymi dorinio ištvirkimo dalis turi savo pagrindą klaidingame kūno lavinime». Tai ypač teisinga yra mūsų amžiui, kuris

pasižymi tarp kitko tuo, kad žmonėse labai dažnai pasireiškia stoka pusiausvyros tarp jų nervų sistemos ir raumenų. Neproporcionaliai sužadinti nervai reikalauja sau kaskart naujų paraginimų ir, pagaliau išsisėmę, ima reaguoti vien į narkotikus. Ieškoma ypatingų įspūdžių, kurie dažniausiai esti nenormalūs bei nepadorūs. Galų gale pairęs organizmas sudrimba fizinėje ir dorinėje depresijoje. Pervargimas, neurastenija, isterija ir kitos įvairios neurozės ima vis labiau viešpatauti mūsų pasaulyje. Tokiu laiku gerai sutvarkyto fizinio lavinimo klausimas įgauna ypatingos reikšmės, tiesiog tampa gelbėjimo obalsiu, nekalbant jau apie tai, kad geras fizinis lavinimas teikia elementarinių sąlygų žmogaus džiaugsmingumui, laimingumui, darbingumui, padorumui.

Visa fizinio lavinimo reikšmė turės paaiškėti iš smulkesnės jo tikslų apžvalgos; šiam kartui pakaks to, kas pasakyta apie tą bendrą jo reikšmę ryšium su pilnutinio ugdymo sistema, kuri mūsų laikais ypač didėja akivaizdoje nenormalios mūsų vadinamojo kultūringo gyvenimo pakraipos.

## II. BENDRAS FIZINIO LAVINIMO TIKSLAS IR ATSKIROS UGDOMOSIOS JO VERTYBĖS

### 1. Bendras fizinio lavinimo tikslas objektyviniu ir subjektyviniu atžvilgiu

Bet kurios ugdymo dalies tikslas galutinai sutampa su atitinkamos gyvenimo srities tikslu. Pavyzdžiui, protinio gyvenimo tikslas yra šiaip ar taip pati tiesa; vadinasi, ir intelektualinio lavinimo, arba protinimo, galutinis tikslas yra ta pati tiesa. Tačiau šita tiesa protinimui yra tolimesnis tikslas, nes protinimas turi tik žmogų paruošti reikalui pažinti tiesą. Kad šitą galutinį protinimo tikslą galima būtų pasiekti, reikia auklėtinio prigimtyje sudaryti tam tikrų dispozicijų, arba nusiteikimų, kurie yra reikalingi tiesai siekti. Šitokie nusiteikimai iš tikrųjų yra artimesnis protinimo tikslas, kuris tolimesniam tikslui tarnauja tarsi tam tikra priemonė. Protiniai nusiteikimai, reikalingi tiesai pažinti, gali būti pavadinti vienu intelektualinio išsilavinimo posakiu. Taigi tiesa yra tolimesnis, o intelektualinis išsilavinimas — artimesnis bendras protinimo tikslas. Pirmasis tikslas yra dar vadinamas objektyviniu, antrasis — subjektyviniu. Kitu atžvilgiu pirmasis yra pedagoginė gėrybė, antrasis — ugdomoji vertybė. Tiesa tampa protinimui pedagogine gėrybe, kai jinai yra objektyvuojama mokslo pavidalu. Intelektualinis išsilavi-

nimas yra subjektyvinė vertybė ta prasme, kad ji glūdi auklėtinio prigimtyje, t. y. subjekte, ir kad ji tarsi šitą pastarąjį daro vertą tiesos pažinimo.

Kalbant apie fizinį lavinimą, visai teisėtai gali kilti klausimas, kas čia yra tolimesnis objektyvinis ir artimesnis subjektyvinis tikslas, kitaip tariant, kas čia yra pedagoginė gėrybė ir ugdomoji vertybė.

Galima apskritai sutikti, kad fizinio gyvenimo, todėl ir fizinio lavinimo tikslas yra tam tikras fizinis galingumas. Šitas fizinis galingumas, kaipo materialinė gėrybė, tegali būti lygstamas tikslas fiziniam lavinimui, kadangi tegali įgauti aukštesnės prasmės, vien būdamas tikslingai palenktas aukštesniems gyvenimo tikslams. Tiesa yra nelygstamas gyvenimo tikslas, nes ji turi nelygstamos reikšmės protingai žmogaus prigimčiai; bet fizinis galingumas teįgauna tikros reikšmės vien tada, kai jis yra palenkiamas kitiems protingo žmogaus gyvenimo tikslams. Todėl, norint visai tiksliai aptarti tolimesnį fizinio lavinimo tikslą, reikia pasakyti, kad toks tikslas yra *fizinis žmogaus galingumas, palenktas aukštesniems gyvenimo tikslams.*

Jei dabar turėsime nustatyti artimesnį fizinio lavinimo tikslą, t. y. tą bendrą fizinės prigimties nusiteikimą, kuris yra ugdomoji vertybė, tai iš tikrųjų teks ieškoti tokio bendro fizinio nusiteikimo, kuris padėtų maksimumą fizinės žmogaus galybės palenkti aukštesnei jo prigimčiai. Tai ir yra ne kas kita, kaip tik *didžiausias kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams.* Vadinasi, tikrai galingas yra tasai, kas sugeba visas savo kūno jėgas palenkti aukštesnėms savo galioms, siekiančioms aukštesnių gyvenimo tikslų. Kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams faktiškai reiškia tokį jo nusiteikimą, kuris yra palankiausias tiesos pažinimui, doriniam veikimui ir dailiajai kūrybai. Visiems šitiems reikalams kūnas, plačiau tariant, fizinė žmogaus prigimtis gali būti mažiau ar daugiau nusiteikusi o tuo tarpu visai neišlavinta arba net pairusi fizinė prigimtis gali net kelti šitoms aukštesnėms gyvenimo apraiškoms tramdomųjų kliūčių.

Taigi fizinė žmogaus galybė yra bendriausia pedagoginė gėrybė fizinio lavinimo srityje, o kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams yra bendriausia ugdomoji vertybė. Gerai suprasta fizinė galybė yra ne kas kita, kaip tikslingai panaudojama fizinė energija. Energija apskritai yra tinkamas nusiteikimas veiksmui. Žmogus, neturįs energijos, faktiškai yra nenusiteikęs veiksmui, ypač tam veiksmui, kuris, anot posakio *actus est perfectio rei*, yra filosofijoje vadinamas daikto tobulumu. Tačiau ne kiekviena energija turi tikros reikšmės žmogaus gyvenimui. Tokios reikšmės, pavyzdžiui, neturi energija bergždžiai eikvojama netikslingam krutėjimui. Žmogiškajame veikime tikslingas energijos panaudojimas yra vienas iš pagrin-

dinių reikalavimų. Bet šitas reikalavimas vien tada tegali būti tinkamai vykdomas, jei jį atitinka žmogaus prigimtyje tam tikras pastovus bei sąmoningas pasiryžimas tikslingai naudoti savo energiją teisėtiems žmogiškojo gyvenimo reikalavimams. Šito pasiryžimo sėkmingumas pareina nuo kūno nusiteikimo aukštesniems gyvenimo tikslams.

Dabar, kai jau yra aiškus tolimesnio fizinio lavinimo tikslas, t.y. fizinė žmogaus galybė, ir artimesnis jo tikslas, t. y. kūno nusiteikmas aukštesniems tikslams, galima jau nurodyti bendras fizinio lavinimo uždavinys. Apskritai ugdomasis uždavinys yra ne kas kita, kaip ugdomojo tikslo pasiekimas, suteikiant auklėtinio prigimčiai atitinkamo, pastovaus bei sąmoningo, nusiteikimo. Pasirodo, kad *bendrasis fizinio lavinimo uždavinys ir yra suteikti auklėtiniui maksimumą fizinės energijos, išskleidžiant fizinėje jo prigimtyje, arba kūne, nusiteikimą tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams.*

Įdomu pažymėti, kad daromi čia teoretiniai išvedžiojimai apie bendrą fizinio lavinimo tikslą ir uždavinį randa ryškiausią pritaikyma praktinėje Indijos jogų sistemoje, kurios dalis, paskirta fiziniam lavinimui, vadinama «Hatha-Joga». Jogas Rama-Čaraka, parašęs to paties pavadinimo knygą, kur jis išdėsto normalaus fizinio lavinimo principus bei taisykles, šitaip rašo apie jogų fizinio lavinimo tikslus bei uždavinius: «Jogai žino, kad kūnas yra savo rūšies rūbas, kuriuo kartais apsivelka dvasia. Jie žino, kas yra kūnas, ir todėl yra tolimi nuo jo laikymo tikru žmogaus aš; bet jie irgi žino, kad kūnas yra įrankis dvasiai reikštis ir veikti; kad kūniškas kevalas yra reikalingas tikrai žmogaus esmei apsireikšti ir jai tobulinti dabartiniame augimo tarpsnyje. Jie žino, kad kūnas yra dvasios šventovė, kad rūpinimasis kūnu yra drauge ir tikslas aukštesnėms žmogaus pajėgoms ugdyti... Jogai pasisavino šitokią pažiūrą ir remiasi dar principu, kad kūnas turi būti nuolat dvasios kontrolėje ir sudaryti tarsi instrumentą, kuris būtų klusnus kiekvienam jo savininko rankos palytėjimui. — Jogai žino, kad visiškai klausyti proto tegali vien taisyklingai išmiklintas, išmaitintas ir išugdytas kūnas; ogi gerai išugdytas kūnas turi būti visų pirma sveikas bei stiprus... Fizinės Vakarų kultūros principų šalininkai stengiasi išauginti kūną dėl kūno, manydami, kad jis yra pats žmogus. Jogai, lavindami kūną, žino, kad jis tėra vien įrankis aukštesniems žmogaus pradams, ir kad privalu tobulinti įrankį kaip tik tam, kad jis galėtų tarnauti sielos išsiskleidimui. Paprasti fizinio lavinimo šalininkai pasitenkina tuo, kad sustiprina raumenis tam tikra paprasta mechaninių mankštymų eile. Jogai apšviečia savo uždavinį mintimi ir sustiprina ne tik raumenis, bet kiekvieną organą, kiekvieną ląstelę, apskritai kiekvieną kūno dalį, besimokydami sykiu kontroliuoti visus savo kūno

organus, tiek pareinančius, tiek ir nepareinančius nuo valios, — kas yra jau visai svetima Vakarų fizinio lavinimo mokyklų atstovams»[4]. Taip kalba Rama-Čaraka. Jo nusakytas fizinio lavinimo uždavinys apskritai gali būti pateisintas pedagoginės teorijos šviesoje, nors jogai savo praktikoje kartais per toli nueina ir įpuola į savo rūšies akrobatizmą, demonstruodami kūno pareinamybę nuo žmogaus proto ir valios. Šiaip ar taip pacituotose Rama-Čarakos mintyse pagrindinis turinys gali būti suderintas su gerai suprasto fizinio lavinimo reikalavimais.

Iš to, kas buvo anksčiau pasakyta apie pagrindinį fizinio lavinimo uždavinį, galima buvo pastebėti, kad šitas uždavinys drauge siekia ir didžiausio fizinio galingumo, ir didžiausio nusiteikimo palenkti fizinę galybę aukštesniems gyvenimo tikslams. Fizinis žmogaus galingumas yra bendrasis objektyvinis fizinės kultūros tikslas, o kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams yra atitinkamai bendrasis subjektyvinis šitos kultūros tikslas. Tačiau tokie posakiai, kaip fizinis žmogaus galingumas arba kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams, yra tiek bendri, kad iš jų sunku susidaryti kiek konkretesnį supratimą apie fizinio lavinimo turinį. Todėl nuosekliai tenka eiti nuo bendrų bendriausių fizinio lavinimo tikslų prie specialesnių jo tikslų, kuriems paskui reikėtų parinkti objektus, priemones ir metodus.

Jei paimsime fizinį žmogaus galingumą, kaipo bendrąjį objektyvinį fizinio lavinimo tikslą, tai galėsime įsitikinti, kad jo pagrindą sudaro sveikata, jo dinaminį pasireiškimą — stiprumas, išviršinę jo išraišką — gražumas. Kitaip tariant, specialesni objektyviniai fizinio lavinimo tikslai yra sveikata, stiprumas ir gražumas. Jei, antra vertus, paimsime kūno nusiteikimą aukštesniems tikslams, kaipo bendriausiąjį subjektyvinį fizinio lavinimo tikslą, tai įsitikinsime, kad šitas nusiteikimas gali reikštis arba teorinėje pažinimo srityje, arba praktinio veikimo srityje, arba estetinės kūrybos srityje. Teorinio pažinimo atžvilgiu yra svarbus tikslus juslių bei jauslių veiklumas, kaipo patirtinis pažinimo pagrindas. Praktinio veikimo atžvilgiu yra svarbus kūno paslankumas palenkti visą savo energiją valios reikalavimams, ir tai sudaro palankų materialinį veikimo pagrindą. Pagaliau dailiosios kūrybos atžvilgiu yra svarbus fizinis žmogaus nusiteikimas savaimingai kūrybai, ir tai tiesia materialinį pagrindą dailiajam menui. Žmogaus kūnas yra gerai nusiteikęs patarinauti aukštesniems gyvenimo tikslams, jei jis pasižymi reikiamu savo juslių bei jauslių veiklumu, yra paklusnus valios įsaky-

[4] Rama Charaka, *Hatha Joga*, A. Lange's lenkiškasis vertimas, p. 7-8.

mams ir visai instinktyviai bei lengvai apsisprendžia savaimingai kūrybai materialinio gyvenimo srityje. Šie trys pagrindiniai nusiteikimai eina specialiais subjektyviniais fizinio lavinimo tikslais.

Kiek susidomėjus objektyvinių ir subjektyvinių fizinio lavinimo tikslų palyginimu, galima pastebėti, kad tarp jų esama tam tikro atitikimo. Būtent sveikata ir tikslus juslių bei jauslių veiklumas atitinka vienas antrą jau todėl, kad tarp jų yra net priežastingumo sąryšis: tikslus juslių bei jauslių veiklumas yra tam tikra psichinė plačiai suprastos sveikatos apraiška. Fizinis stiprumas ir kūno paslankumas būti paklusniam valios įsakymams atitinka vienas antrą jau todėl, kad tikrai stiprus žmogus yra tasai, kurio fizinė jėga yra palenkta valios reikalavimams. Pagaliau kūno gražumas ir jo nusiteikimas savaimingai kūrybai atitinka vienas antrą jau todėl, kad abudu šiaip ar taip priklauso estetinei gyvenimo sričiai. Gauname tuo būdu fiziniam lavinimui šešetą specialinių tikslų, kurie yra sveikata, stiprumas, gražumas, tikslus juslių bei jauslių veiklumas, kūno palankumas valios reikalavimams ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai. Kiekvienas iš šitų tikslų susideda dargi iš visos eilės sudedamųjų savybių, kurios fiziniame lavinime savo ruožtu gali būti siekiamos, kaipo smulkiausi jo tikslai. Dėl šitos priežasties tenka toliau iš eilės, išnalizuoti kiekvieną iš šešeto minėtų fizinio lavinimo tikslų, imant juos koreliatyviais, t. y. atitinkančiais sau dvejetais.

## 2. Tvirta sveikata ir tikslus juslių veiklumas

Visų pirma: kaip reikia suprasti sveikatą? Analizuodamas šitos sąvokos sudedamąsias dalis Afred Binet'as prieina išvadą, kad sveikatos stovis gaunamas tada, kai yra suvedamos į krūvą keturios pagrindinės kokybės, būtent: a) nebuvimas ligūstų polinkių, pavyzdžiui, palinkimo į tuberkuliozę, b) nebuvimas aktualių ligų, c) lengvas organizmo prisitaikymas prie nukrypimų nuo įprastos normalios gyvenimo tvarkos ir d) organizmo nusiteikimas ilgai gyventi. Iš visų šitų keturių sveikatos kokybių Binet'as laiko reikšmingiausia trečiąją, būtent lengvą organizmo prisitaikymą prie nukrypimų nuo įprastinės normalaus gyvenimo tvarkos, ir kaip tik todėl, kad sveikatos laipsnis nepasireiškia reguliariame, išmintingai sutvarkytame gyvenime.

Su Binet'o sveikatos aptarimu galima sutikti, jei kalbama apie fizinę kūno sveikatą tik medicinos atžvilgiu. Dėl to sveikatos sąvoką reikės žymiai praplėsti, norint pažiūrėti į dalyką platesniu filosofiniu atžvilgiu. Šituo atžvilgiu žmogaus sveikata yra toks normalus jo

kūno ir sielos sutarimas, kuris leidžia visoms žmogaus būtybės pareigoms reikštis darniai, pareinamai. Iš čion matyti, kad tikra žmogaus sveikata nėra tai, kas paprastai vadinama kūno sveikata mediciniška prasme. Kalbant apie kūno sveikatą, teatsižvelgiama labiausiai į augamąsias ir juntamąsias žmogaus būtybės pareigas. Bet kūno sveikata, kaip kad žmogaus kojos sveikata, dar nėra visa jo kūno sveikata.

Taigi tikra sveikata gaunama tada, kai vienybės pradas, kuris yra siela, tobulai valdo visas fizinės žmogaus prigimties pareigas ir jas deramai koordinuoja organingos vienybės tikslams. Pilnas sveikatos nustojimas yra ne kas kita, kaip mirtis, nes mirties įvykiu fizinė žmogaus prigimtis nustoja buvusi valdoma to vienybės prado, kuris vadinamas siela. Apmiręs kūnas, nebepalenkiamas vieningo organizmo tikslams, virsta pairusia medžiagos krūva, vadinama lavonu. Iš čia galima padaryti išvadą, kad galutinai sveikata yra deramas santykiavimas tarp atskirų dalių ir vieningos visumos fizinėje žmogaus prigimtyje.

Plačiai suprasta sveikata yra normalus pagrindas pažinimo tikslams; anot Aristotelio, gerai jaustis reiškia būti gerai nusiteikusiam pažinimo tikslams. Todėl, jei fiziologinė kūno sveikata yra labiausiai mediciniškos higienos tikslas, tai fiziniam lavinimui, kaipo pedagoginiam veikimui, tenka specialiai susirūpinti juslių bei jauslių lavinimu, nes kaip tik jose privalo glūdėti tasai nusiteikimas, kuris yra pageidaujamas teorinio pažinimo atžvilgiu, kaipo materialinė šito pastarojo atrama.

Apskritai teorinėje kultūros srityje bendra ugdomoji vertybė yra protinis išsilavinimas. Tuo tarpu pažinimo tvarkoje protinis aktas remiasi jusliniu patyrimu, kaipo materialine savo atrama, nes niekas nepatenka į mūsų protą, kas pirma nėra perėję per mūsų juslių bei jauslių aparatą. Vadinasi, nuo mūsų juslių bei jauslių aparato veikimo taip ar šiaip pareina mūsų protinis pažinimas. Todėl yra labai svarbu, kad šitas juslių bei jauslių aparatas, kuris pateikia juslinio pažinimo ir todėl pagrindžia protinį pažinimą, veiktų pilnai, greit ir tiksliai. O toksai juslių bei jauslių aparatas priklauso fizinei mūsų prigimčiai, turinčiai tam reikalui jutimo bei jautimo organus, t. y. nervų ir smegenų sistemą. Ir štai pasirodo, kad jutimo bei jautimo organai gali įsigyti tam tikromis fizinio lavinimo priemonėmis palankių funkcionavimo ypatybių, kurios sudaro juslėms bei jauslėms nustiteikimą veikti greit, pilnai ir tiksliai. Šitą nusiteikimą ir dera pavadinti normaliu, t. y. tiksliu bei tikslingu, juslių bei jauslių veiklumu. Tai yra pagrindinis fizinės prigimties nusiteikimas, tinkąs teorinėje sritye aukštesniam intelektualinio pažinimo reikalui, kuris galutinai yra tiesos pažinimo reikalas. Šitam nusiteikimui lavinti

fizinės kultūros mokslas turi jau atskirą skyrių, vadinamą juslių bei jauslių lavinimu. Tokiame skyriuje ir privalu tyrinėti tie fizinio lavinimo objektai, priemonės ir metodai, kurie turėtų išlavinti lytėjimo, regėjimo, girdėjimo, ragavimo ir užuodimo jusles ir tokias išvidinio jautimo išgales, kaip pusiausvyros jausmą, vaizduotę, pajustinę atmintį, nuvokimą, arba percepciją, vertinamąją jauslę, arba instinktą, ir t.t.

Reikia pasakyti, kad fizinio lavinimo uždavinį — lavinti jusles bei jausles — dar menkai supranta įvairios fizinio lavinimo sistemos ir todėl atinkamas fizinio lavinimo teorijos skyrius dar nėra tinkamai išplėstas. Be to, sykiu su šituo fizinio lavinimo uždaviniu yra suplakami artimi dalykai, kurie aiškiai sutampa su kitais gretimais fizinio lavinimo tikslais. Pavyzdžiui, prancūzų fizinio lavinimo profesorius G. Demény's jutimų bei nuvokimų (percepcijos) lavinimą įglaudžia į lavinimą tos bendresnės fizinės savybės, kuri jo vadinama terminu *adresse*, reiškiančiu apsukrumą, vikrumą, miklumą, rusiškai *lovkost*. O jei sveikata yra, Demény'o supratimu, higienos išdava, tai miklumas yra judesių ekonomijos išdava, kuri pareina nuo juslių bei jauslių lavinimo. «Galutinai, sako jisai, miklumas ir menas panaudoti savo jėgas pareina vien nuo nervų sistemos išlavinimo. Iš tikrųjų, tai yra raumenų paraginimų tvarkos reikalas» [5]. Galima sutikti, kad miklumas yra ekonominis žmogaus energijos panaudojimas, pareinąs nuo nervų sistemos išlavinimo. Bet reikia taip pat pasakyti, kad šitas miklumas sykiu gali būti ir praktinė, ir kuriamoji fizinio gyvenimo apraiška. Praktiniame gyvenime žmogaus miklunas didina jo galingumą, suvaldytą valios reikalavimų, o estetinėje srityje miklumas yra sąlyga ne tik judesių gražumui, bet ir savaimingam kūrybiniam nusistatymui. Tuo būdu pasirodo, kad miklumas yra sudėtinga išdava, kuri pareina sykiu ir nuo juslių bei jauslių išlavinimo, ir nuo praktinio nusistatymo ekonomiškai naudoti savo energiją, ir nuo kuriamojo tikslingumo.

Ryšium su juslių bei jauslių lavinimu būtų visai ne pro šalį kalbėti apie tokius atskirus dalykus, kaip tikroji akis, ritmo jausmas ir apskritai pusiausvyros temperamentas, arba pobūdis, kurie šiaip ar taip pareina nuo deramos nervų bei smegenų sistemos ir tuo pačiu nuo juslių bei jauslių išlavinimo. Bet čia pasitenkinsiu vien šituos dalykus tepaminėjęs.

---

[5] *Les bases scientifiques de l'éducation physique*, p. 262.

### 3. Fizinis stiprumas ir kūno paklusnumas valios reikalavimams

Antrasis dvejetas koreliatyvinių, arba atitinkančių sau, fizinio lavinimo tikslų yra, kaip žinome, iš vienos pusės fizinis stiprumas, iš antros — kūno klusnumas valios įsakymams. Čia bus pravartu pradėti nuo kūno stiprumo sąvokos. Minėtasis Binet'as nustato, kad fizinis stiprumas pareina nuo dviejų rūšių veiksnių, pirma, nuo kūno išsiskleidimo laipsnio, o antra, nuo darbo kiekio, kurį pajėgia atlikti individas tam tikru laiku. Kūno išsiskleidimas pasireiškia ūgiu, svoriu, pečių pločiu, raumenų stangrumu ir plaučių pajėgumu. Yra tai vis apraiškos, kurios gali būti matuojamos tam tikrais prietaisais. Sunkiau yra nustatyti tą darbo kiekį, kurį gali individas atlikti tam tikru laiku, nes čia reikia skaitytis iš vienos pusės su tuo, koks yra jėgos maksimumas, kuris gali būti pasiektas vienu momentu, o iš antros pusės su tuo, koks yra pastangos patvarumas, arba atsilaikymas prieš nuovargį.

Jei žiūrima į fizinį žmogaus stiprumą grynai išviršiniu būdu, t. y. su natūralistiniu objektyvumu, tai, žinoma, galima sutikti su Binet'o fizinės žmogaus galybės apibrėžimu. Bet jei panorėsime pažiūrėti į dalyką labiau pedagoginiu atžvilgiu, tai šitą apibrėžimą turėsime papildyti kokybėmis, kurios reikalauja palenkti fizinę žmogaus energiją doriniams jo valios reikalavimams. Toks, pavyzdžiui, Hébertas, sumanus fizinio lavinimo pedagogas, daro šituo atžvilgiu žymų žingsnį į priekį. *Jėgos kodekse* jis nustato šitokias fiziniam stiprumui reikalingas kokybes: 1. patvarumo jėgą, arba galėjimą ilgai išlaikyti didesnę pastangų įtampą, 2. raumenų jėgą, sugebančią atskirais kūno organais daryti įvairių reikiamų pastangų, 3. vikrumą, t. y. sugebėjimą veikiai pereiti iš rimties į veiksmą ir, atvirkščiai, iš veiksmo į rimtį, 4. miklumą, arba sugebėjimą taupyti savo jėgas, norint ilgiausiai apsiginti nuo nuovargio, 5. vyriškąsias kokybes, t. y. energiją, valingumą, drąsą, šaltą kraują, greitą apsisprendimą, tvirtą pasiryžimą, tvirtybę, pastovumą, fizinės bei dorinės pastangos pamėgimą, susivaldymą akivaizdoje pavojaus, aukštybės, fizinio bei moralinio skausmo, 6. teorinį nusimanymą ir praktinį sugebėjimą atlikti naudingas bei neišvengiamas fizines pratybas, 7. užsigrūdinimą šalčiu, karščiu ir kitomis kraštybėmis, saikingumą bei paprastumą valgyme bei gėrime. «Tvirtoji būtybė, sako Hébert'as, viską glausdamas į krūvą, yra patvari, raumeninga, vikri, mikli, energinga, užgrūdinta, nelepi ir saikinga. Be to, ji sugeba žygiuoti, bėgti, šokti, laipioti, kopti, mėtyti, gintis ir plaukioti»[6].

---

[6] G. Hébert, *Le code de la force*, Paryžius 1911, p. 6.

Pirmon vieton Hébert'as kelia patvarumo jėgą, nes «kad būtybė galėtų trukti laike, sako jisai, prigimtis įsako jai patverti. Tad patvarumo jėga yra pirma iš kokybių, kurių jai privalu turėti»[7]. Bet toliau jis dar prideda: «Vikrumas, miklumas ir aktyviosios, arba vyriškosios, kokybės yra taip pat pagrindiniai jėgos pradai»[8]. Pagaliau nuo aktyvių vyriškųjų kokybių jis pereina prie reikalavimų fiziniam lavinimui grynai dorinių kokybių. «Fizinis lavinimas reikalauja sveikos doros, orientuojamos į gėrį. Besirūpinant vien materialinėmis fizinių pratybų išdavomis ir nekeliant aukštesnės jų prasmės, dirbamas vien gyvulio auginimo, bet ne žmogaus auklėjimo darbas»[9].

Ši linkmė nuo grynai fiziologinio mato prie dorinio vertingumo fiziniame lavinime yra visai natūrali, jei atsižvelgiama į tai, kad bet kuris ugdymo uždavinys turi būti suderintas su visa pilnutinio ugdymo sistema pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principais. Šituo atžvilgiu tikras nuoseklumas fizinio stiprumo lavinime bus šitoks. Iš pačios pradžios tenka, žinoma, rūpintis pilnutiniu kūno išugdymu ir tvirta jo sudėtimi. Paskui, bet faktiškai sykiu, dera rūpintis fizinės prigimties darbingumu. Toliau privalu suteikti fizinei prigimčiai aktyvių vyriškųjų savybių. Pagaliau reikia visas šitas fizinio stiprumo apraiškas tobulai palenkti doriniams valios reikalavimams. Tuo būdu kaip tik pasireiškia nuoseklus pedagoginis ėjimas nuo objektyvaus fizinės prigimties tikslo prie subjektyvaus.

Kai kuriais iš suminėtų keturių momentų bus ne pro šalį dar kiek susidomėti. Visų pirma svarbų gerai suprasti žmogaus organizmo darbingumą. Čia ypač privalu skaitytis su faktu, kad gyvenimas reiškiasi visuomet tam tikru veikimu. Bet kad būtybė veiktų, ji turi turėti jėgų, kurias galėtų eikvoti. Tam tikra prasme gyvenimas yra net ne kas kita, kaip asimiliuotų energijų eikvojimas. Todėl juo daugiau darbo žmogus turi atlikti savo gyvenime, juo daugiau jėgų jis reikalingas šitam tikslui. Žinoma, tai nereiškia, kad gyvenimo darbingumą reikia matuoti grynai fizinės energijos kiekiu. Jei taip iš tikrųjų būtų, tai atletai turėtų pasižymėti didžiausiu darbingumu. Tuo tarpu labai galima abejoti dėl atletų darbingumo, jei tik darbingumą suprasime tikslingo kuriamojo produktyvumo prasme. Atletai paprastai suvartoja neproduktyviai raumenų sklaidai tiek fizinės energijos, kad dažnai intelektualinės jų pajėgos nyksta, neproporcionaliai jų raumenų sistemai išsiskleidus. Todėl jau Platonas,

---

[7] Ten pat, p. XV.
[8] Ten pat, p. XV-XVI.
[9] *Le sport contre l'éducation physique*, p. 5.

aukštai vertinęs fizinį lavinimą ir tarp kitko gimnastiką, teigė, kad gimnastika virsta atletų pabjaurinimo priemone, jei ji tampa raumenų kultūra. Todėl ir Euripidas buvo pareiškęs apie atletus šitokį pasmerkimą: «Atikoje yra daug dykūnų, bet blogiausi iš jų yra atletai».

Tikrasis, t. y. produktyvus, žmogaus darbingumas gali būti matuojamas tuo, kiek kultūrinės kūrybos žmogus gali atlikti fizinėmis savo pajėgomis. Kiekvienas kultūrinis darbas turi būti atliktas, taupiai energiją eikvojant, bet reikia turėti maksimumą fizinės energijos, kad galima būtų atlikti maksimumą kulturinio darbo. Todėl, lavinant žmogų fiziniu atžvilgiu, visuomet svarbu turėti galvoje uždavinį suteikti žmogui tokį maksimumą fizinės energijos, kad jis galėtų atlikti maksimumą kultūrinio darbo. Toks bus kaip tik dinaminis energijos stovis, kuris skiriasi nuo statinio jos stovio. Atletas, sutaupęs daug fizinės energijos savo raumenyse, arba nutukęs žmogus, sutaupęs jos savo taukuose, pasižymi labiau energija, esančia statiniame stovyje, bet kaip tik todėl jie nepasižymi maksimaliniu produktyviu darbingumu. Darbingiausias kultūrinio produktyvumo atžvilgiu bus tasai, kuris lengvai pasisavina fizinę energiją ir sykiu produktyviai ir taupiai ją eikvoja kultūriniam darbui. Jo energija yra, galima sakyti, nuolatos dinaminiame stovyje. Toks bent pageidaujamas yra santykis tarp fizinės energijos ir produktyvaus kultūrinio darbo, kuris prasideda nuo tikslingo rankų darbo ir baigiasi aukščiausiais dvasinais laimėjimais.

Aktyviomis vyriškosiomis savybėmis, kurios turi būti suteiktos toliau fizinei žmogaus prigimčiai, paprastai vadinamos žymės, kuriomis dažniau pasireiškia vyriškasis pobūdis. Štai žymiausios aktyvumo savybės: šaunus narsumas, energinga valia, lengvai besiryžtanti veikti, šaltas kraujas, tvirtas pastovumas, dvasios tvirtybė pavojuje ir t.t. Nors senovės pasaulyje šitos žymės buvo laikomos pagrindinėmis dorybėmis, kaip parodo faktas, kad lotynų *virtus* buvo tada didžiausioje pagarboje, tačiau iš tikrųjų tai yra labiau vyriškojo temperamento, t. y. pobūdžio, negu dorinio apsisprendimo dalykas. Beveik visos šitos savybės gali būti pakreiptos į neigiamąjį veikimą, kuriuo, pavyzdžiui, yra imperialistiškas kariškumas, tuščias avantiurizmas, donkichotizmas, įvairios atletiškos rungtynės ir t.t. Fizinė energija ir vyriškieji jos reiškimosi būdai tampa doriniam tobulėjimui tikrai teigiamuoju veiksniu, kai kūnas įgauna pastovaus nusiteikimo visą savo energiją palenkti doriniams valios reikalavimams. Šitas kūno nusiteikimas ir yra aukščiausias fizinio stiprumo laipsnis, imamas kokybiniu, bet ne kiekybiniu atžvilgiu. Jo siekimas fizinio lavinimo priemonėmis, atsižvelgus į praktinę gyvenimo sritį, turi sudaryti pedagogui pagrindinį uždavinį. Tai yra, taip sakant, tel-

kiamoji fizinių pastangų linkmė, kuria einant fizinė energija turi būti suimta į tvirtas valios sąvaržas, kreipiančias ją į dorinį tikslą.

Jei kūno kultūra pasitenkina fiziniu stiprumu, palenktu vyriškojo pobūdžio reikalavimams, bet atpalaiduotu nuo dorinių tikslų, tai jos išvada yra tasai vienašališkas atletizmas, kurio apraiškų tiek daug galime matyti paskutiniais laikais vadinamajame kultūringame pasaulyje. Imkime, pavyzdžiui, vieną tik reikšmingą rungtynių atsitikimą, kuris įvyko 1926 m. rudenį Jungtinių Amerikos Valstybių Filadelfijos mieste. Ten pasaulinis bokso čempionas Dempséy turėjo rungtis su kitu boksininku Tenéy, kuris, žinoma, tikėjosi paveržti pasaulinę garbę iš ilsėjusio jau trejus metus ant laurų kumščio žygininko. Pažiūrėti nepaprasto reginio buvo suvažiavę į Filadelfijos stadioną arti 150.000 žmonių, kurių tarpe, kaip rašė laikraščiai, buvo irgi visuomenės žiedas. Belaukdami reginio, žmonės susijaudino, geiduliai įkaito, prasidėjo azarto žaismas pinigais už spėjamą laimę. Tuo tarpu rungtynių pradžia skelbiama ir žygininkai sueina į kumščio kovą. Tenéy sekasi. Pirmame runde jis smarkiai suduoda Dempséy į smakrą. Radiotelegrafas, kurio klausosi milijonai žmonių, iškilmingai praneša į visus pasaulio kraštus: Dempséy gavo į smakrą. Po antro rundo radijas pranešė pasauliui, kad Tenéy smogė savo priešininkui dar tris kartus į veidą. Po aštunto rundo pasaulis sužinojo, kad viena Dempséy akis užsimerkė. Po devinto rundo atėjo naujiena, kad antra jo akis irgi pamušta. Einant dešimtam ir paskutiniam rundui nebuvo jau abejojama, kad Tenéy turi išeiti laimėtoju. Sužavėta nepaparastu įvykiu publika ir jos tarpe atvykęs specialiais traukiniais visuomenės žiedas nebesitvėrė džiaugsmu ir nepaisė dangaus, kuris bandė ją atvėsinti lietaus srovėmis. Nugalėtasis Dempséy nemano vis dėlto nurimti ir tikisi, atsipeikėjęs nuo smūgių, atgausiąs pasaulinio čempiono titulą, juo labiau kad vienas iš naftos pramonininkų paskyrė premijai 750.000 dolerių už rungtynių pakartojimą Los Angeles. Tai yra faktai, apie kuriuos rašė visi žymesni pasaulio laikraščiai, dargi su pastaba, kad šitos rungtynės sužadinusios daugiau susidomėjimo, negu įvykusi maždaug vienu laiku baisioji katastrofa Floridoje.

Lengva įsitikinti, kad nei Dempséy nei Tenéy negalima nepripažinti aktyvių vyriškojo pobūdžio žymių, būtent: nei narsumo, nei šalto kraujo pavojuje, nei pastovumo pasiryžime, nei užsigrūdinmo prieš fizinius likimo smūgius; bet taip pat lengva pastebėti, jei neapankama nuo sensacingo reginio, kad kumštininkų žygiai neturi jokio teigiamo sąryšio su protingais gyvenimo tikslais ir kad fizinis lavinimas jaunimo šitokia brutalaus atletizmo pakraipa, nors ir ne taip ryškiai pažymėta, neturi nieko bendro su tikraisiais pedagogi-

niais kūno kultūros reikalais. Panašus fizinis lavinimas yra ne kas kita, kaip amoralinio gyvulio dresūra, kuri pažemina žmogaus vertę ir padaro jį neproduktyvų kultūrinei kūrybai. Žmogaus stiprumas tegali rasti savo žmogiškąjį pateisinimą vien tik tada, kai jis yra verčiamas klausyti jo valios, palenktos doriniam tikslui. Tik tada fizinis lavinimas, duodąs žmogui fizinio stiprumo, turi pedagoginės reikšmės. Tik tada tegalima kalbėti apie racionalią kūno kultūrą, t. y. apie kultūrą, kuri susiderina su racionaliais, arba protingais, gyvenimo tikslais. Todėl tikru fiziniu galingumu pasižymi tik tasai, kuris sugeba suderinti savyje ir tvirtai išugdytą kūną, ir aktyviąsias vyriškojo pobūdžio savybes, ir maksimalų produktyvų darbingumą, ir kūno paslankumą pasiduoti doriniams valios įsakymams.

Čia gali kelti klausimą aktyviosios vyriškojo pobūdžio savybės, kurios tarsi tampa fizinio stiprumo sudedamąja dalimi. Išeina, kad moterys arba negali pasiekti fizinio stiprumo, arba jį pasiekia įsigijusios vyriškųjų savybių. Iš tikrųjų, dalykas neturėtų būti taip griežtai imamas, kai yra kalbama apie vyriškąsias grynai fizinio aktyvumo savybes. Iš vienos pusės negalima abejoti, kad fizinė jėga yra matuojama grynai kiekybiniu būdu, ir todėl fizinis vyro energingumas didesnis negu moters. Šita aplinkybė dar toli gražu neparodo, kad vyro organizmas būtų vertingesnis kokybiniu atžvilgiu, nes, nuosekliai sprendžiant, reikėtų sutikti, kad dramblio organizmas esąs vertingesnis kokybiniu atžvilgiu už vyro organizmą. Vis dėlto ta aplinkybė, kad fizinė vyro jėga ir fizinis jo aktyvumas pralenkia tas pačias moters kokybes, įgalina tam tikras fizinio stiprumo apraiškas vadinti vyriškosiomis savybėmis. Jei fizinį žmogaus stiprumą tereikėtų matuoti vien kiekybiniu atžvilgiu ir dargi šitų vyriškųjų prasme, tai moterį turėrume pripažinti nepalyginti silpnesne už vyrą ir todėl menkesne fizinės kultūros atžvilgiu.

Bet antra vertus, kaip matėme, fizinė žmogaus energija įgauna tikros, arba žmogiškosios, vertės tik tada, jei ji yra panaudojama produktyviam darbui ir tuo pačiu palenkiama doriniams valios reikalavimams. Jei fizinio moters stiprumo įvertinimas turi pareiti nuo to, kiek ir kaip tosios fizinės energijos gali išsiugdyti moteris savo organizme, kuris turi tarnauti fiziniam jos pašaukimui ir apskritai kultūriniam produktyvumui, tai tuomet galima teigti, jog fizinis moters organizmas yra lygiai vertingas, nes jis lygiai gerai gali prisitaikyti prie moters pašaukimo uždavinių, kurie yra vienodai vertingi su vyro pašaukimo uždaviniais. Kur kitur man teko išrodinėti, kad vyras aktyviau reiškiasi išviršiniais veiksmais, o moteris pasižymi labiau receptyvumu, arba pasyvumu susietu su išvidiniu veiklumu. Todėl irgi turėjau pripažinti, kad kultūros srityje vyras pasireiškia

didesne kuriamąja iniciatyva, tuo tarpu moteris labiau pasižymi kultūrinės kūrybos realizavimu, tarp kitko savo pašaukimu šeimai *).

Tai, kas pasakyta apie pagrindinį vyriškojo ir moteriškojo pobūdžio skirtumą, turi lygios reikšmės taip pat vyro ir moters palyginimui fizinio galingumo atžvilgiu. Vyras aktyviai pasireiškia fizine savo energija, kuri dažnai spiria jį į šaunų žygį, tiek puolant, tiek ir besiginant ar net riteriškai ginant kitą. Todėl žmonijos istorijoje karžygio tipas iš esmės priklauso vyrui. Tiesa, istorija žino ir riteriškų moterų, pasižymėjusių kariškojo heroizmo žygiais. Bet būtų klaidinga manyti karžygiškumą lygiai pritinkant moteriai, kaip ir vyrui. Šituo atžvilgiu yra labai reikšmingas senovės graikų mitas apie amazones, pasižymėjusias savo karžygiškumu. Šitame būtent, mite reikšminga yra tai, kad amazonės, norėdamos prisitaikyti prie ginklų vartojimo reikalavimų, turėjo deformuoti, arba nusigamtinti, gražiąją savo lytį. Jei Joseph de Maistre'as sakė, kad nėra tokios tiesos, kurios mes nerastume šiaip ar taip įvystytos į senovės mitologiją, tai ir amazonių mite yra įvystyta tiesa, kad moterims kariškasis žygiškumas nepritinka iš prigimties, nors tuoj pažvelgus rodos, kad amazonėse moterys yra idealizuojamos.

Moterims iš prigimties pritinka pasyvus heroizmas, kuris savo vertingumu gali būti nežemesnis už aktyvųjį žygiškumą. Ir šitas faktas randa jau fizinį pagrindą materialinėje moters prigimtyje. Jei moteris iš tikro nori tikti prigimtam savo pašaukimui tiek fizinės prigimties, tiek kultūros atžvilgiu, ji negali ir neprivalo ekspansyviai išsisemti išviršinių žygių srityje. Ji, atvirkščiai, turi sutelkti savyje labai daug išvidinės energijos, reikalingos tam išvidiniam veiklumui, kuris yra pagrindinė kūrybinio jos pasiryžimo priemonė. Vienas tik naujo žmogaus kūno suformavimas yra tiek ypatingas išvidinės kūrybos atsitikimas, kad jis ir savo tikslingumu, ir savo panaudotos energijos kiekiu, ir nepaprastu savo patvarumu gali būti keliamas greta didžiausių fizinio vyriškojo aktyvumo žygių. Čia ir pasirodo, kad vadinamasis aktyvumas ir vadinamasis pasyvumas yra sąlyginės kategorijos, kurios kokybiniu atžvilgiu negali būti atitinkamai laikomos viena teigiama, antra neigiama. Pasyvus moters heroizmas gali būti todėl lygiai, nors ir kitokiu būdu, produktyvus ir kuriamasis, kaip ir aktyvi kūrybinė vyro iniciatyva.

Turint visa tai galvoje, tenka padaryti moterims korektyvų tame fizinio jų stiprumo apibūdinime, kuris buvo iš pradžios taikomas vyrams kaipo stipriosios lyties reiškėjams. Fiziniame moterų

---

* Žr. mano straipsnį *Lyčių skirtumai ir ugdymo individualizacija — Naujojoji Vaidilutė*, 1926, nr. 3 ir 4. *St-Š.*

lavinime nedera siekti tų vyriškųjų savybių, kurios nesiderima su jų prigimties pašaukimu. Taip antai moterims nėra prigimta pasižymėti nei atletiška raumenų jėga, nei ypatingu narsumu, nei šauniu žygiškumu, besireiškiančiu išviršiniais veiksmais. Jei atpalaiduotas nuo protingų gyvenimo tikslų vyro atletizmas vyre nedaro gero įspūdžio neapakusiam nuo sensacijos estetui, tai moters atletizmas šiam pastarajam yra tiesiog nepakenčiamas, kaip einąs priešinga pakraipa jos prigimčiai. Žinoma, tai toli gražu nereiškia, kad visi kiti racionalūs fizinio lavinimo uždaviniai nebūtų keliami moterų kūno kultūrai ir kad sykiu negalėtų būti moterims vartojamos tokios priemonės kaip gimnastika ir sportas. Nekalbant jau apie normalų kūno įaugimą, fizinis lavinimas turi stengtis padidinti moters organizme ir pagrindinį fizinį atsparumą, ir produktyvų jo patvarumą, ir organinės jėgos kiekį, ir raumenų pastangumą, ir vikrumą, ir miklumą ir t.t. Bet šitas fizinis lavinimas turi visados aiškiai orientuotis išvidiniu fiziologiniu moters organizmo darbingumu, atitinkančiu jos pašaukimą. Tik tuo būdu fizinis lavinimas gali pasiekti tą visų gyvybinių ir todėl iš esmės produktyvių jėgų pusiausvyrą, kuri yra geriausias ženklas ir geros sveikatos, ir gerai suprasto fizinio stiprumo.

Būtų ne pro šalį čia pažymėjus, kad jei vyras pralenkia moterį fizine energija, matuojama grynai kiekybiniu būdu, tai moteris, tarsi atsilygindama už tai vyrui, pralenkia jį estetinėje fizinės prigimties reiškimosi srityje. Kaip lengvai galima įsitikinti, moteris pralenkia vyrą plastikos ir ritmikos srityje, kur prasiveržia visai ypatingu būdu išvidinis moteriškosios psichikos veiklumas.

Čia turiu dar pažymėti, kad galutinis fizinio galingumo lavinimo tarpsnis, kuriuo turi būti pasiektas maksimalinis kūno klusnumas valios reikalavimams, turi, žinoma, lygios reikšmės tiek vyrų, tiek moterų gyvenimo tikslams. Tikras fizinis lavinimas visuomet stengiasi padaryti žmogaus kūną pareinamą nuo jo valios, kad jis pasidarytų klusniu įrankiu aukštesnių žmogaus galių valdžioje. Žmogus tuo tarpu tegali tapti tikru savo kūno viešpačiu tik atkariavęs arba išvadavęs jį iš aklų gaivalų prievartos. Jau šituo kūno suvaldymo faktu įvyksta savo rūšies jo perkeitimas, arba, Geseno žodžiais tariant, tikras jo sužmoginimas. Ir, žinoma, kūno sužmoginimas, arba tobuliausias jo palenkimas aukštesniems žmogiškojo gyvenimo tikslams, turi būti vienas iš svarbiausių fizinio lavinimo rūpesčių.

Kiek toli galima nueiti šita pakraipa visai prigimtomis fizinio lavinimo priemonėmis, gali mums liudyti jogų praktikos patyrimai. Šitie laimėjimai tiek yra nepaprasti Europos Vakarų žmonėms, kad jie čia arba yra neigiami atkakliu būdu, arba yra fantastiškai aiškinami okultiškais būdais. Tuo tarpu visos jogų praktikos apraiškos,

kurios taip stebina vadinamojo kultūringo pasaulio žmones, pareina nuo fiziologinio gyvenimo palenkimo tokioms psichinėms žmogaus galioms, kaip vaizduotė, protas, valia. Jogas pradeda nuo paprasto tvarkymo savo gyvenimo pagal higienos reikalavimus. Į mitimą, kvėpavimą, judesių sistemą jis įveda paprasčiausią tvarką, geriausiai atitinkančią savaimingus prigimties polinkius. Eidamas toliau, jis stengiasi visiškai sąmoningai suvaldyti pusiau sąmoningas organizmo apraiškas, pavyzdžiui, kvėpavimo vyksmą. Pagaliau jis ima kontroliuoti ir veikti net visai nesąmoningus organizmo vyksmus, kokie yra kraujotaka, virškinimas, širdies plakimas, įvairūs kiti instinktyvūs vidaus organų judesiai. Visas šitas organizmo suvaldymas ir jo pareigų kontroliavimas yra jogo siekiamas išviršinėmis juslėmis ir išvidinėmis jauslėmis, kurių funkcionaliniu išskleidimu jisai nuolatos rūpinasi. Tarp kitko čia ypatinga rolė tenka tai psichinei galiai, kuri yra vadinama vaizduotės vardu. Yra juk žinoma iš psichologijos mokslo, kad vaizduotė per savo padarus, arba vaidinius, turi galingos judinamosios jėgos visam žmogaus organizmo funkcionavimui. Vaizduotės galybę jogai ir panaudoja sąmoningų ir nesąmoningų savo organizmo funkcijų kontrolei. Jei sykiu išviršinės juslės ir išvidinės jauslės ir, tarp kitko, vaizduotė yra tvirtai palenkiamos proto ir valios galioms, tai pagaliau gaunamas toks kūno suvaldymas hierarchinėje jo pareigų tvarkoje, kuris įgalina protą valdyti bet kurią organizmo pareigą. Po to nenuostabu, jei jogai sugeba demonstruoti tokių dalykų, kaip kraujotakos reguliavimas, vietinė arba bendra anestezija, nepaprastas juslių bei jauslių tikslumas, galinga autosugestija ir hipnozės jėga, didelis patvarumas bei atsparumas ir t.t.

Iš tikrųjų jogų praktikoje nėra nieko okultiško arba antgamtiško; tai yra perdėm natūrali fizinio išsimankštymo sistema, kuri gali būti pateisinta ir išaiškinta visai racionaliu būdu, nors jų teoriniuose išvedžiojimuose prisimaišo nemaža dalykų vienašališkai suprantamų rytiškosios jų pasaulėžiūros šviesoje. Svarbiausia yra čia suprasti, kad bet kuris gyvybės apsireiškimas yra šiaip ar taip substancinės lyties veikimas medžiagą o kalbant apie žmogų, — sielos veikimas kūną. Tarp aukščiausių žmogaus sielos galių, t. y. proto ir valios, iš vienos pusės, ir žemiausių fiziologinių žmogaus organizmo pareigų, iš antrosios pusės, yra visa eilė tarpinių pareigų, kurias dera tam tikromis fizinio lavinimo priemonėmis padaryti hierarchiškai priklausomas taip, kad žemiausios iš jų kuo tobuliau būtų paklusnios aukščiausioms, t. y. proto ir valios, pareigoms. Žmogaus kūno gyvenimas bei veikimas yra tada tvarkomas aukštesne, vadinasi, protinga jo sielos prigimtimi, o tai ir yra tikras šito kūno sužmoginimas. Kaip parodo jogų patyrimas, kūno sužmoginimas yra naudingas ne tik

produktyvaus darbingumo atžvilgiu, bet ir kitais pagrindiniais fizinio gyvenimo atžvilgiais. Pasirodo, kad jogai pasižymi dideliu atsparumu ligoms, yra užgrūdinti oro ir šilumos atmainoms, ilgai palaiko kūno jaunumą ir apskritai ilgai gyvena darbingi.

Tai, kas joguose nemaloniai stebina racionalios gyvenimo filosofijos šviesoje, yra iš vienos pusės fantastiškas aiškinimas kai kurių gamtos bei prigimties apraiškų, o iš antrosios — tam tikras akrobatizmas, žinoma, neatletiškas, su kuriuo jie kartais demonstruoja savo kūno klusnumą protui ir valiai. Tai pareina nuo to, kad jogams trūksta racionalios askezės supratimo, t. y. tos askezės, kuri fiziniam lavinimui gali suteikti aukščiausį tikslingumą. Ir iš tikro, kai žmogaus kūnas yra pasidaręs paslankus klausyti aukštesnių žmogaus galių, vienintelė teisinga jo klusnumo pakraipa tegali eiti pagal dorinio gyvenimo principus. Gerai suprasta askezė ir yra vyriausias principas fiziniam lavinimui kaip dorinis jo orientacijos pradas.

Askezės terminas nei savo istorine kilme, nei savo sąvokos turiniu visai dar nereikalauja būti suprastas su visu vienuoliškojo šventumo griežtumu. Graikų žodis ἄσκησις reiškė iš pradžios reikalingą bėgtynėms ir pratyboms kūno nusiteikimą. Tuo būdu pačioje istorinėje žodžio kilmėje religinės žymės nėra buvę. Ilgainiui askezės sąvoka praplito ir apėmė visą kūno lavinimą pagal graikiškąjį idealą, kuris reikalavo galimos harmonijos, pasiausvyros, jėgos, gražumo ir miklumo. Spartiškasis fizinis lavinimas įnešė į askezės supratimą kiek daugiau dorinės prasmės, reikalaudamas griežtesnio fizinės prigimties palenkimo susivaldymo principams. Tiesa, jau senovės laikais į askezės supratimą kartais buvo įnešamas religinis pradas. Bet jis įgavo ypatingos reikšmės tik krikščioniškojoje pasaulėžiūroje, kur askezė dažnai buvo suprantama kaip kova su geiduliais dėl religinio idealo arba net kaip pratinimasis dorintis. Müncheno profesorius Franz Walteris, parašęs žymų veikalą, tvirtina, kad askezės sąvokoje nėra nieko specifiškai krikščioniško, nes jos esmę sudaro dvasinio gyvenimo atlaikymas prieš grynai fizinį buvimo būdą. « Askezė, pasak jo, nori ne ko kito, tik laiduoti tikrą žmogaus laisvę, išvaduoti dvasią iš prievartos sąvaržų, keliamų jai to pikčiausio priešo, kuris yra žemas geidimas, taip prieštraująs protui ir tikėjimui. Visa nelaisvės sritis žmogaus prigimtyje, prigimties sąvaržos yra arena, kurioje laisva dvasia laimi kilniausių, visuomet žaliuojančių laurų. Askezė yra savęs paneigimas, kiek ji neigia prievolę primažinti žemesnio egoistiško užsigeidimo valdžią ir visu pajėgumu spiriasi prieš šitą užsigeidimą. Jinai yra savęs paneigimas, kiek neigia jungo bei vergovės būtinumą, ir sykiu teigia mūsų geresnio aš, mūsų dvasinės asmenybės išsiskleidimą ir jos laisvę. Jinai stengiasi nuga-

lėti, pažaboti, net užmušti to pikto geidimo demoną, kuris yra įsispraudęs į žmogaus prigimtį sykiu su įgimtąja nuodėme. Tokia prasme askezė yra numarinimas »[10].

Nesigilindamas toliau į fizinio lavinimo santykiavimą su askeze turiu konstatuoti, kad racionali fizinio lavinimo sistema, jei ji nori būti nuosekli, turės fizinį lavinimą susieti su tuo askezės supratimu, kurio laikosi dedama į ugdymo pagrindą pasaulėžiūra. Fizinis lavinimas nebūtinai tarnauja, nors privalo tarnauti doriniams askezės tikslams; bet užtat askezės uždaviniai būtinai reikalauja tam tikro fizinio lavinimo. Iš kitos pusės fizinis lavinimas, atpalaiduotas nuo askezės tikslų, nustoja, kaip matėme, tikros savo prasmės, nes fizinė žmogaus galybė tegali turėti tikrą žmogiškąją vertę vien ryšium su tuo paskyrimu, kuris yra daromas pagal aukštesnius žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslus.

### 4. Kūno gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai

Trečias dvejetas atitinkančių sau fizinio lavinimo tikslų, kaip žinome, yra objektyviniu atžvilgiu — fizinis gražumas, o subjektyviniu atžvilgiu — fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai. Tai yra fizinio lavinimo tikslai, kurie yra keliami estetinio gyvenimo srityje. Čia ir tenka išaiškinti, kas yra tikras fizinis žmogaus gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai.

Nėra abejonės, kad žmogaus kūno gražumas yra vertybė, kuri labai aukštai yra keliama šalia kitų mūsų pasaulio grožybių, ir todėl būtent, kad jinai yra lengviau įmanoma estetiniu atžvilgiu, nes labai dažnai jautrumas fiziniam kūno gražumui yra sustiprinamas mažiau ar daugiau jaučiama erotine emocija, kuri idealine savo esme yra ne kas kita, kaip estetinis pergyvenimas. Tačiau kiek yra aukštai vertinamas fizinis gražumas, tiek retai yra tinkamai nusimanoma, kas yra tikra kūniškoji grožybė, kuri šiaip ar taip turi būti siekiama žmogaus gyvenimo priemonėmis. Ir čia, kaip ir kūno sveikatos bei fizinio stiprumo supratime, fizinio gražumo sąvoka gali būti nuosekliai gilinama, einant nuo išviršinių žymių prie giliausios žmogaus esmės pasireiškimo. Būtent tikras fizinis gražumas yra ne kas kita, kaip ryškus idealinio sielos prado pasireiškimas kūne.

Tuo būdu trys pagrindinės objektyvinės fizinio lavinimo vertybės — sveikata, stiprumas ir gražumas — pasirodo giliausia savo esme nuosekliai susijusios, nes normalus sielos ir kūno santy-

---

[10] Fr. Walter, *Der Leib und sein Recht im Christentum*, p. 98.

kiavimas, arba sveikata, yra reikalinga sąlyga kūno paslankumui paklusti doriniams valios reikalavimams, ogi šitas paslankumas yra reikalinga sąlyga tam, kad žmogaus siela galėtų visa idealine savo esme pasireikšti regimomis kūno žymėmis. Bet kol bus nuosekliai prieita šita paskutinė išvada, tenka padaryti visa eilė tarpinių konstatavimų bei išvedžiojimų.

Visų pirma: pagal kokias išviršines žymes paprastai sprendžiama apie kūno gražumą? Pasirodo, kad žymės, pagal kurias sprendžiama apie kūno gražumą, gali būti suskirstytos į dvi pagrindines grupes, iš kurių viena atitinka konstruktyvinį kūno atžvilgį, o antra — plastiškąjį. Konstruktyvinės kūno žymės išeina aikštėn kūno sąrangoje per jo formas, arba lytis, o plastiškos jo žymės pasireiškia per funkcionalinius jo judesius, arba motoriniu jo įdvasinimu. Kūno lyčių gražumas pareina savo ruožtu nuo kūno bruožų ir spalvų harmonijos, o funkcionalinių kūno judesių gražumas pareina visų pirma nuo lankstumo, miklumo, judrumo ir tikslingo nuoseklumo.

Kalbant apie kūno bruožų bei spalvų harmoniją, žinoma, negalima pasitenkinti vienu tik žmogaus veidu, nors žmogaus veidas užima centrinę vietą kūno gražume, nes yra tikriausias sielos reiškimosi veidrodis. Konstruktyvinis kūno arba jo sąrangos gražumas, besireiškiąs kūno lytimis, pareina taip pat ir nuo proporcingo visų griaučių surengimo, arba nuo proporcijos tarp atskirų kūno narių ir jo stuomens, ir nuo reikiamo raumenų išsiskleidimo ir jų reikšmės deramai kaulų padėčiai, ir nuo tam tikro taukų kiekio, kuris suteikia kūno organams lengvai apvalias, švelnias linijas, ir nuo sveikos kūno spalvos, kuri apdovanoja jį gyvybės žavesiu.

«Kiekvienas normalus žmogus, sako Georges Demény, besidžiaugiąs sveikatos ir vidutinio stiprumo gėrybėmis, turi griaučius, simetriškai surengtus ir neturinčius iškrypimų; jis turi išaugusius raumenis, lengvai išsiduodančius iš po odos; pilnus ir gerai nešamus pečius; plačią ir atdarą krūtinę; įtrauktą pilvą, pridengtą raumenų tinklu: tai vis yra gražumo žymės»[11].

Konstruktyvinės kūno sąrangos žymės, besireiškiančios lyčių bruožais ir spalvomis, atvaizduoja žmogaus gražumą stovimoje padėtyje, t. y. nejudomajame stovyje erdvėje. Motorinis, arba judomasis, kūno funkcionavimas erdvėje bei laike reiškiasi visa eile plastiškų žymių, kurių svarbiausios, kaip sakyta, yra lankstumas, miklumas, judrumas ir tikslingas nuoseklumas. Plastiškos žymės gaunamos tada, kai kūno medžiaga įgauna tam tikro tamprumo, arba stangrumo, kai kūno lytys ima gyvuoti tarsi per išvidinius

---

[11] G. Demény, *Les bases scientifiques de l'éducation physique*, p. 161.

judesius, įdvasinančius šitą medžiagą, iki pasireiškiant joje tam tikrai realizuojamai joje idėjai. Tokiu atveju lankstumas sudaro kūnui pirmą sąlygą judesių laisvingumui; miklumas padaro judėjimą ekonomišką ir lengvą; judrumas leidžia reikštis gyvybės pulsavimui ir ritmui, švelniai ir veikiai pereinant iš rimties į judesį ir, atvirkščiai, iš judesio į rimtį; pagaliau tikslingas nuoseklumas įgalina tinkamai reikštis judėjimo tikslui, kuriuo yra realizuojama jame idėja.

Taigi, kaip matome, plastiškosios kūno žymės papildo konstruktyvines jo žymes, t. y. kūno bruožus bei spalvas, kad šie pastarieji įgytų gyvybės erdvėje bei laike ir galėtų realizuoti tam tikras žmogaus dvasios idėjas. Pasirodo, kad ir vienos, ir antros žymės tik tada tegali būti tikrai gražios, kai jos natūraliomis prigimties lytimis tikslingai realizuoja dvasinę žmogaus esmę. Tokiu būdu žmogaus kūno gražumas pareina nuo trijų bendrų pagrindinių sąlygų, kurios yra *natūralumas*, *tikslingumas* ir *aukštesnis idėjingumas*. Tai, kas nenatūralu, arba kas eina prieš sveikos prigimties linkmę, negali būti gražu, nes normalios šitos prigimties lytys yra objektyviai įkūnytas estetinio gražumo kriterijus. Tai, kas nėra tikslinga, užgauna mūsų subjektyvinį jausmą ir todėl negali sudaryti vieno suharmonizuoto estetinio pergyvenimo. Pagaliau tai, kas neturi savyje aukštesnio idėjingumo, neturi savyje ir jokios aukštesnės prasmės ir todėl negali būti vertingas dalykas ir estetiniu atžvilgiu.

Kai iki šiolei buvo kalbėta apie konstruktyvines ir plastiškąsias kūno gražumo žymes, iš tikrųjų tebuvo labiausiai atsižvelgiama į natūralumo sąlygą, kuri pareina nuo prigimties. Jei dabar iškelsime klausimą, ko privalu reikalauti iš fizinio gražumo, kad jis atitiktų žmogiškojo tikslingumo reikalavimus, tai pamatysime, kad čia jau reikia žymiai pagilinti fizinio gražumo supratimą. — Paprastai apie kūno gražumą sprendžiama iš išviršinių jo bruožų — jų reguliarumo, proporcionalumo, švelnumo ir t.t. Tuo tarpu šitie išviršiniai bruožai nesudaro dar tikro žmogaus gražumo: jie yra tarsi rėmai, į kuriuos yra įtaisomas aukštesnis žmogaus būtybės turinys. Gražų paveikslą galima įtaisyti į negražius rėmus ir, atvirkščiai, negražų paveikslą — į gražius rėmus. Mažai nusimaną mene žmonės spręs apie paveikslą pagal rėmus, nes jų įvertinimas yra lengvesnis profanų masei; bet tikras estetas spręs apie paveikslą pagal tikrą estetinę jo vertę ir rinksis verčiau gražų paveikslą negražiuose rėmuose negu negražų paveikslą gražiuose rėmuose.

Panašiai yra ir su fiziniu žmogaus gražumu. Tikras žmogaus gražumas iš tikrųjų ne tiek pareina nuo prigimtųjų bei patobulintų fizinio lavinimo priemonėmis kūno bruožų, kiek nuo to, kokiu laipsniu dvasinė sielos esmė peršviečia inertingą kūno medžiagą ir ją tikslingai

apvaldo. Juk ir pats grožis yra ne kas kita, kaip išvidinio esybės tobulumo žydėjimas pro išviršinę jos lytį. Išviršiniai kūno bruožai yra, galima pasakyti, tik rėmai, į kuriuos įtaisomas žmogaus paveikslas, apreiškiąs regimu būdu idealią jo esmę. Tuo tarpu išvidinis žmogaus gražumas, kuriame regimu būdu apsireiškia idealinė jo esmė, yra vertingesnis už išviršinį jo gražumą, besireiškiantį išviršiniais jo kūno bruožais. Sykiu tas faktas, kad išviršinis žmogaus gražumas yra labiau atsitiktinis, o išvidinis jo gražumas pareina nuo jo nusistatymo visame gyvenimo plote, yra paguodos ir padrąsinimo dalykas tiems žmonėms, kurie dėl kokios nors priežasties nepasižymi išviršinės išvaizdos, pareinančios nuo kūno bruožų, gražumu. Jie visuomet gali savo gyvenimo žygiais įtaisyti į negražius palyginti rėmus gražų žmogiškojo turinio paveikslą. Žmogaus gražumo tikslingumas ir pasireiškia tuo, kad jis turi tarnauti žmogaus esmei išreikšti.

Ir iš tikro kūnas yra sielai materialinė atrama, kuri turi reikšti jos esmę regimu būdu. Kiekvienoje jo apraiškoje turi atspindėti tikra žmogiškosios sielos vertė, ir tai iš tikrųjų įvyksta, kai kūno ir sielos sutartinė reiškiasi išsyk dvejopu būdu, būtent, kai iš vienos pusės kūnas, taip sakant, sumedžiagina arba sudaiktina sielos pergyvenimus, o iš antrosios — siela sudvasina kūno medžiagą pagal psichinę savo esmę. Šita prasme fizinis žmogaus gyvenimas yra tam tikra dailioji kūryba. Dailusis menas, E. Hello žodžiais tariant, sudvasina medžiagą, nepašalindamas materialinės josios substancijos. Dailėje medžiagos sudvasinimas įvyksta sykiu su idėjos sudaiktinimu ta prasme, kad grožis yra idėjos apreiškimas regimu ženklu. Nematerialinė idėja nužengia čia prie materialinio ženklo, taip sakant, juo reiškiasi, jame įsidaiktina; ogi iš antros pusės materialinis ženklas pakyla prie idėjos: jis keičiasi pagal nematerialinę idėjos esmę, josios prisisunkia, taip sakant, įsidvasina. Štai kodėl grožis yra išvidinio esybės tobulumo žydėjimas pro išviršinę jos lytį.

Jei dabar paimsime kūno ir sielos santykiavimą žmogaus gyvenime, tai pamatysime, kad jis atitinka idėjos ir ženklo santykiavimą dailiajame mene. Kaip dailiojoje kūryboje idėja keičia ženklą pagal nematerialinę savo esmę, taip siela keičia žmogaus kūną pagal psichinę savo esmę. Tikras tad kūno gražumas reiškiasi tuo, kad tobulai išsiskleidęs kūnas yra taip palenkiamas sielos valdžiai, kad šios pastarosios psichinė galybė peršviečia ir įdvasina materialinį jo turinį.

Kalbant čia apie žmogaus sielos esmę, tenka, žinoma, jinai imti teigiamąja prasme, t. y. dorinio jos vertingumo švisoje. Todėl fizinis gražumas yra tikras vien tada, kai jis yra sykiu dorinio vertingumo atspindis. Dorinė vertė yra čia tarsi aukštesnė idėja, kuri yra apreiškiama regimu ženklu žmogaus kūne. Jei panaikiname fizinio gra-

žumo sąryšį su dorine žmogaus verte, pats šitas gražumas dažniausiai virsta žmogaus gražumo karikatūra. Todėl irgi tariamasis žmogaus gražumas dar gali nebūti tikras žmogaus gražumas ir, atvirkščiai, tariamasis žmogaus negražumas nėra dar neperžengiama kliūtis tikram žmogaus gražumui reikštis. Išvidiniais dorinio gyvenimo žygiais fizinis žmogaus negražumas, paveldėtas iš prigimties, gali būti, taip sakant, nustumtas į tolimesnį planą, sumažintas bei perkeistas tuo doriniu skaistumu, kuris visados sudaro tikrą žmogaus kūno aureolę. Taigi, norint įsigyti tikrąjį fizinį gražumą, tiek tada, kai išviršinė išvaizda yra daili, tiek ir tada, kai šitokia išvaizda yra menka, reikia fizinio gražumo klausimą susieti su doriniu žmogaus turiniu ir šita pakraipa nuosekliai eiti, pradedant nuo sveikos racionalios kūno kultūros priemonių.

Nusakytąją harmoniją tarp kūno ir sielos graikai vadindavo vienu žodžiu καλοκαγαθία, o tai reiškia «gražų gerumą». Graikai būtent sakydavo, kad žmogus turi būti «καλὸς καὶ ἀγαθός», t. y. gražus bei geras. Gražumas buvo reikalaujamas iš kūno, gerumas — iš sielos, ir sykiu buvo tikėta, kad racionali kūno kultūra turi teigiamos įtakos doriniam žmogaus vertingumui panašiai, kaip dorinė kultūra turi teigiamos reikšmės fiziniam žmogaus gražumui. Todėl, laikydami dvasios ir kūno harmoniją kultūros idealu, graikai tarp kitko rūpinosi kuo glaudžiausiai sujungti kūną ir sielą savitarpiniu santykiavimu. Todėl irgi dvasios lavinimas buvo jiems priemonė kūnui tvardyti ir, atvirkščiai, kūno lavinimas buvo priemonė tobulinti dvasiai. Ypač artimą sąryšį tarp sielos ir kūno pergyvenimų jie pasiekdavo ritmiškais judesiais, kurių reikšmę Platonas įvertino šitokiais žodžiais: «Per kūną euritmija, arba ritmo jausmas, įsisunkia į sielą, ogi tai, kas lavina euritmijos nusiteikimą, yra gimnastinis šokis».

Ir iš tikro pasirodo, kad ritmiškasis kūno lavinimas yra geriausia priemonė nustatyti deramus santykius tarp kūno ir sielos. Ritmikos menas pakelia į aukštesnį laipsnį plastiškąsias kūno ypatybes ir būtent todėl, kad judėjimas įgauna menišką pobūdį per jo ritminimą erdvėje ir laike. O kadangi muzika yra judomoji garsinio ritmo lytis, tai ritmiškus judesius reikia jungti su muzikiniu ritmu, arba net muzikinį ritmą įkūnyti plastiškuoju judėjimu. Tokiu būdu ritmiškoji gimnastika, arba net gimnastiškas šokis, yra ne kas kita, kaip plastiškas muzikos atvaizdavimas. Kiekvienas muzikinis taktas gali būti išreikštas tam tikra judesių eile, įvykstančia erdvėje ir išsivystančia laike, ir dargi taip, kad sykiu paliekama ritmikos reiškėjui laisvė įnešti į savo judesius savaimingo kuriamojo individualumo. Šitaip sutvarkytas ritmikos menas ne tik lavina žmogaus jėgas ir miklumą ryšium su erdvės ir laiko proporcijomis, bet yra labai

sėkminga gimnastika sykiu ir raumenims, ir nervams, ir valiai. «Ji, anot vieno sporto žurnalo, išugdo organingą vienybę tarp šitų trijų judėjimo veiksnių iš vienos pusės ir įvairių žmogaus kūno dalių — iš antrosios. Ji moko susivaldymo, koordinacijos, pusiausvyros; trumpai tariant, jinai yra sintezės veiksnys. Štai kodėl ji suteikia savo adeptams jų buities pilnatvės jausmą, didindama harmoningai fizines, d v a s i n e s ir gyvybines jų jėgas»[12].

Norėdamas kūniškai išreikšti muziką, ritmikos reiškėjas turi pasiduoti meniškajai emocijai, kad ji persiduotų jo kūnui ir surastų reikiamą ritmą jo judesiams. «Ritmininkai, rašoma ten pat toliau, yra radę kilniai muzikos emocijai išreikšti visai paprastų, amžinai žmogiškų gestų, kuriuos žmonija buvo pamiršusi. Kokia išraiškos įtampa, koks iš tikro gražumas šituose natūraliuose judesiuose, šitose savaimingose padėtyse! Ir tai todėl, kad mintis yra gyva šituose žmonių kūnuose; tai ji apsirėdo lytimi. Ritmika yra menas; jei norima, tai yra šokis, nes vien joje šokis tegali atgauti savo prarastą vertę. Leisti kūnui apreikšti dvasią reiškia grąžinti jam tikrąjį vaidmenį. Tai yra suteikti minčiai didesnę kuriamąją galybę, būtent sudaiktinimo galybę. Kokia fizinės jėgos versmė glūdi galėjime išreikšti be baimės, be teatrinio perdėjimo savo sielos judesiais kūno judesius! Kūnas yra pasidaręs permatomas sielai, «perkeistas». Dvasia ir kūnas tesudaro viena[13]... Pagaliau kūnas tarnauja ne tik dvasiai reikšti. Jis tarnauja irgi jos lavinimo reikalui ir gali liudyti apie jos pažangą. Medžiagos dvasinimas eina sykiu su dvasios sudaiktinimu»[14]. Tuo būdu pasirodo, kad ritmikos menas yra individualinio tobulinimosi priemonė.

Esu padaręs ilgoką ištrauką apie ritmikos meną kaip tik todėl, kad ji labai gerai charakterizuoja aukštesnį fizinio lavinimo uždavinį estetinės gyvenimo srities atžvilgiu. Pasirodė, jog fizinio gražumo klausime negalima pasitenkinti ne tik natūraliais išviršiniais kūno bruožais, bet ir paprastu kūno funkcionalinio reiškimosi tikslingumu; reikia eiti toliau, norint suteikti kūnui aukščiausią fizinio gražumo laipsnį ir padaryti jį aukštesnio idėjingumo reiškėju.

Ryšium su tuo, kas yra pasakyta apie kūno gražumą, galima išsiaiškinti visa eilė klausimų, apie kuriuos telkiasi visados nemaža nesusipratimų, nes žmonės vadovaujasi, juos spręsdami ne racionaliais argumentais, bet pašaliniais motyvais, nieko bendro neturinčiais su estetiniais kriterijais. Čion patenka tokie artimai susieti

---

[12] *Schweizer Sport*, 1919, nr. 2, p. 30.
[13] Ten pat. p. 30.
[14] Ten pat., p. 31.

su fiziniu gražumu klausimai, kaip apsitaisymo racionalumas, kosmetikos prasmė, mados pateisinamumas. Lengva įspėti, kad, norint visais šitais klausimais sąmoningai ir racionaliai nusistatyti, reikia išlaikyti bendrą reikalavimą, kad šitų klausimų sprendimas neprieštarautų estetiniams fizinio gražumo principams. Tai reiškia, kad tik toks apsitaisymas gali būti laikomas gražiu, tokia kosmetika leistina ir tokia mada toleruojama, kurie ne tik nemažina fizinio gražumo, bet dargi harmoningai su juo susiderina natūralumo, tikslingumo ir aukštesnio idėjingumo principais. Tuo tarpu kaip maža faktiškai skaitomasi su šitų principų reikalavimais, kai gyvenime praktiškai sprendžiama apie šituos dalykus!

Imkime visų pirma apsivilkimo klausimą. Drabužis iš esmės tarnauja dviem pagrindiniams tikslams: pirma, apsaugo kūną nuo klimatinių atmosferos pasikeitimų, antra, saugo įgimtą gėdos jausmą. Gyvuliai gauna sykiu su prigimtimi priemones apsisaugoti nuo klimatinių atmosferos atmainų; pavyzdžiu tesie šilti jų kailiai. O žmogus turi šitų priemonių pasigaminti su kultūrinės industrijos pagalba. Dėl to jo prisitaikymo ribos kur kas yra platesnės negu atskirų gyvulių rūšių. Antra vertus, gyvuliai neturi gėdos jausmo, tuo tarpu žmonės jau dėl vienos šitos priežasties visur ir visados turi mažiau ar daugiau naudotis prisidengimo priemonėmis.

Del šitų dviejų apsitaisymo tikslų tik toks drabužis tegali būti pripažintas racionaliu, kuris apsaugo žmogų nuo klimatinių sunkenybių ir sutaupo jo gėdumo jausmą. Žinoma, apsitaisymo lyčių gali būti neišsemiama daugybė, bet vadovaujantis vien tik natūraliais dangstymosi tikslais, tenka jau atmesti visas tas apsidengimo lytis, kurios nepatenkina atitinkamų reikalavimų. Kitaip tariant, nepateisinami yra tokie drabužiai, kurie neatitinka apsitaisymo tikslingumo principą. Tokie drabužiai yra, pavyzdžiui, išeiginis ponių tualetas, kuris įtikdamas iškraipytam mados skoniui, stengiasi mažiausia sudaryti apsitaisymo įspūdį, nors ir neduodamas teisės pasakyti, kad jos esančios visai neapsitaisiusios. Šitokioje madoje, kuri nėra graži jau todėl, kad neatitinka tikslingumo reikalavimų (o tikras grožis turi visuomet su šituo reikalavimu skaitytis), glūdi fariziejiškas noras sujungti padorumo žymes su nepadoriu tikslu. Šita prasme taip pat neracionalus ir todėl negražus yra permatomas kojų apavimas.

Toliau, tik toks apsitaisymas tegali tikti fiziniam žmogaus gražumui, kuris atitinka natūralumo reikalavimus. Žinoma, kiekvienas drabužis pridengia tam tikru laipsniu prigimtąsias kūno lytis, ir tai yra neišvengiama ryšium su dengimosi tikslų siekimu. Bet tai toli gražu nereiškia, kad drabužiai gali defigūruoti, arba nugamtinti, prigimtąsias kūno lytis. Ir gorsetas, nenatūraliai įspaudžiąs stuo-

menį, ir krinolinas, neproporcionaliai išpučiąs apdangos lytis, negali būti pateisinami natūralumo principo atžvilgiu, ir todėl irgi nėra gražaus apsitaisymo priemonės. Bet antra vertus nepateisinamas irgi yra matomas kūno palaidumas, kadangi tamprus apvaldymas visų savo kūno narių yra tasai fizinės vienybės pradas, be kurio negali būti sudaryta gražių lyčių. Kaip matome, visos trys pasikeitusios iš eilės mados, t. y. krinolinas, gorsetas ir permatomas kūno palaidumas, be išimties yra negražios ir nepateisinamos racionalių principų šviesoje. Panašiai galima būtų įrodyti, kad nėra gražūs ir sykiu nėra racionaliai pateisinami aukšti batukų kulnai, nes jie deformuoja natūralią kojos lytį. Žinoma, tai nereiškia, kad paprastos naginės gali būti laikomos gražia avalyne.

Jei paimsime kosmetikos sritį, pamatysime beveik tokias pat apraiškas. Kosmetikos priemonės vadinamajame kultūringame pasaulyje labai dažnai nepasitenkina odos, plaukų ir nagų išlaikymu sveikatos, natūralumo ir švarumo stovyje, bet kaip tik, atvirkščiai, nusideda natūralumui, švarumui ir todėl sveikatai, kai, būtent vartojama pudra, dažai, svaiginantieji kvepalai ir panašūs dalykai. Šitos barbariškos iš esmės priemonės ne tik negali būti pripažintos fizinio gražumo veiksniais, bet dargi yra simptomingos moralinių defektų žymės. Žmogus, kuris gali pasidėti ant žmogiškojo savo veido, turinčio apreikšti jo dvasinę esmę, spalvotas dulkes arba tepalus, nusideda vienu iš dviejų dalykų: jis arba neturi tikro savo vertės pajautimo, nors turi daug tuščios ambicijos, arba stengiasi pridengti dvasinę savo tuštumą ir net pagedimą dirbtiniu būdu. Po to, aiškus dalykas, pasiektos šitomis priemonėmis išdavos negali būti gražios.

Kai paskui kyla klausimas, kodėl fizinio gražumo ir jo dekoravimo kultūros priemonėmis klausimais elgiamasi tarsi tyčia priešingai tam, ko reikalauja natūralumas, tikslingumas ir idėjingumas ir tuo pačiu faktiškai nusidedama estetikos taisyklėms, tenka konstatuoti keletas priežasčių, kurių pirmoje eilėje yra mados hipnozė. Apie šitos hipnozės reiškimąsi ryšium su fiziniu gražumu neiškenčiu čia šio to nepasakęs.

Negalima paneigti, kad mados faktas remiasi tuo naujovės reikalavimu, kuris šalia ir net sykiu su tvirtais įpročiais bei tradicijomis šiaip ar taip reiškiasi žmogaus psichikoje. O kadangi naujovė, kaipo atitinkanti tam tikrą psichikos reikalavimą, gamina tuo pačiu pasitenkinimo jausmą, tai jos pasisavinimas yra visados mažiau ar daugiau vertinamas. Šitas naujovės pasitenkinimo įspūdis, kaipo emocija, dar nieko bendra neturi su estetiniu jausmu. Todėl ir mada, kuri yra ne kas kita, kaip sugestyvus naujovės reikalavimų tenkinimas, iš savo esmės dar nėra estetinio jausmo apraiška. Ji gali būti graži,

jei atitinka estetikos reikalavimus; bet ji taip pat gali būti negraži ir net turi daugiau duomenų būti tokia dėl įvairių priežasčių. Pasirodo, kad nekritiška žmonių masė, nepajėgianti sąmoningai taikyti estetikos kriterijų madai įvertinti, orientuojasi pagal naujovės patirtą emociją, kuri ir yra jos laikoma estetinio sprendimo matu. Tokiu būdu ne gražumas, bet prašmatnumas tampa mados pasisekimo veiksniu plačiose masėse. Jei mada iš tikro būtų visados graži, ji turėtų žymiai mažiau palinkimo dažnai keistis pagal naujovės reikalavimus. Tuo tarpu perėjimas nuo vienos kraštybės prie kitos priešingos sustiprina naujoviškumo įspūdžius ir sykiu verčia banguoti toliau pasitenkinus valandėlei keistu prašmatnumu.

Mūsų kapitalistinėje visuomenės ūkio santvarkoje mada ypač yra paskatinama chroniška prabangos dalykų hiperprodukcija, kuri tarsi randa išeitį, mados bangavime. Todėl kapitalistinis ūkis yra sukūręs visą sugestyvią reklamos sistemą, kuri įkaitina žmonių geidulius ir eksploatuoja juos savo tikslams. Čia kaip tik reikia pasakyti, kad į šituos kapitalistinio ūkio spąstus patenka visų pirma moteriškoji psichika, kuri ir yra eksploatuojama be jokios atodairos. Kodėl taip atsitinka, yra irgi savų priežasčių.

Iš prigimties daugiau pasyvaus nusiteikimo negu vyras, moteris labiau yra užinteresuota patikti išviršiniu savo pavidalu. Pats šitas noras patikti yra ne tik suprantamas, bet ir teisėtas, jei tik jis nesireiškia priemonėmis, nesutaikinamonis su etikos ir estetikos principais. Maža to, ir prigimties apraiškos, ir dorovės įpročiai padaro tai, kad moters išvaizdai ir jos užsilaikymui estetinis matas turi žymiai didesnės reikšmės negu vyrui, kuriam palyginti yra svarbesnis praktinio aktyvumo kriterijus. Bet, deja, noras patikti, pasigaunant mados priemonių, didžiausią moterų daugumą veda ne gražumo, bet prašmatnumo keliais ne tik todėl, kad šita dauguma nesugeba suprasti ir pritaikyti tokių estetinių reikalavimų, kaip natūralumas, tikslingumas ir aukštesnis idėjingumas, bet ir todėl, kad moters jautrumas mados sugestijai yra labai didelis kaip tik dėl jos pasyvaus nusiteikimo. Ir reikia tiesiog stebėtis, prie kokių monstrualių defigūracijų sugeba prieiti net vadinamojo kultūringo pasaulio moteris, kuriai, rodos, estetiniai reikalavimai turėtų būti keliami ne tik moteriškosios prigimties vardu, bet ir kultūrinio susipratimo.

Baimė per daug nukrypti nuo tiesioginio objekto verčia mane pasitenkinti šitomis bendromis pastabomis šiuo klausimu, kuris yra įdomus ir labiau reikšmingas negu paprastai manoma. Pridėsiu dar šia proga, kad už mados keistenybes, nesuderinamas nei su estetikos, nei su etikos reikalavimais, atsako ne vienos tik moterys. Jei moterys dažnai susižavi lengvai kintančios naujovės masinimais

ir pigiais efektais stengiasi patikti, tai visa tai gali trukti ilgesnį laiką tik todėl, kad ir bendra vyrų masė nesugeba kritiškai įvertinti, ko yra verta visa šita pigių efektų sistema, ir ją pasmerkti aktyviu savo užsilaikymu. «Vertinkime moters tikrą gražumą, sako G. Demény, ir ji nesvyruodama ims tuoj jo ieškoti, kad galėtų mums patikti, ir ji nesistengs mus sužavėti, nenusileisdama prie mados kančių»[15]. «Moteris, sako jis kitoje vietoje, stengiasi visų pirma patikti; todėl dera jai įteigti supratimą apie tikrą gražumą, kad ji išsivaduotų svyravusi. Jei ji kartais save kankina, norėdama pasiekti tariamąjį gražumą, kodėl nepritiktų jai būti tikrai gražiai be kentėjimo»[16].

Baigdamas apie fizinį gražumą, kaipo apie vieną iš objektyvinių fizinio lavinimo tikslų, turiu dar primygtinai pabrėžti, kad kūno gražumas pasiekamas tam tikrose ribose ne vieno tik fizinio lavinimo priemonėmis, bet yra viso pilnutinio ugdymo išdava, nes iš tikrųjų kūno gražumas pareina ne tik nuo jo sveikatos, stiprumo, miklumo, pakankamo bei proporcionalaus išsiskleidimo ir funkcionalinio jo reiškimosi, bet ir nuo to, kiek jis yra nusiteikęs paklusti valios reikalavimams, ir net pagaliau nuo to, kaip jame pasireiškia aikštėn dorinis žmogaus vertingumas, kuris turi įdvasinti žmogaus kūną ypatingos aureolės šviesa. Tikras žmogiškasis kūno gražumas turi būti ne kas kita, kaip regimas pasireiškimas aikštėn idealinio žmogaus tipo, kuris yra realizuojamas viso gyvenimo žygiais. Žodžiu tariant, ugdymo sistema turi nurodyti žmogaus vaizdo priežastingą sąryšį su dvasiniu žmogaus turiniu, nes šis pastarasis turi keisti fizines žmogaus kokybes pagal aukštesnę savo esmę.

Jei estetinėje gyvenimo srityje objektyvinis fizinio lavinimo tikslas yra fizinis gražumas, tai subjektyvinis jo tikslas yra, kaip žinome, fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai. Apie šitą nusiteikimą, labai mažai dar ištirtą ir retai siekiamą fizinio lavinimo priemonėmis, ir turiu šį tą dabar pasakyti.

Kūryba apskritai yra intensyviausias žmogaus gyvenimo reiškimosi būdas. Joje žmogus turi dalyvauti sykiu ir fizinėmis, ir dvasinėmis savo išgalėmis. Suprantama todėl savaime, kad žmogaus kūnas, arba fizinė prigimtis, kaipo vienas iš kuriamųjų veiksnių, gali būti mažiau ar daugiau nusiteikęs kūrybos tikslams. Fizinis lavinimas, žinoma, negali ruošti žmogų dailiajai kūrybai tiesioginiu būdu, bet užtat jis gali paruošti žmogaus kūną tokiu, kad jis būtų

---

[15] G. Demény, *Les bases scientifiques de l'éducation physique*, p. 162.
[16] Ten pat, p. 162-163.

geriausiai nusiteikęs kūrybos reikalams. Tai įvyksta tada, kai fizinio lavinimo priemonėmis yra pasiekiamas fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai.

Savaiminga kūryba tėra vien paruošiamoji materialinė atrama aukštesnei sąmoningai dailiajai kūrybai. Savaiminga kūryba yra tam tikra prasme priešpastatoma sąmoningai kūrybai, nes pirmojoje kuriamasis aktas įvyksta, galima sakyti, savaime, t. y. spontaniškų būdu, tuo tarpu antrojoje toks aktas yra nažiau ar daugiau sąmoningų žmogaus pastangų išdava. Savaiminga kūryba yra pagrįsta refleksine organizmo reakcija arba net automatiškais jo judesiais; tuo tarpu sąmoninga kūryba yra pagrįsta intensyviu dėmesio sutelkimu, kuris aukščiausiame savo įtampos laipsnyje panaudoja visą pasąmonės turtą, kuris apsireiškia aikštėn kaipo vadinamasis kūrėjų įkvėpimas. Ir štai pasirodo, kad aukštesnė sąmoninga kūryba juo lengviau ir sėkmingiau vyksta kūrėjo psichėje, juo tikriau ji remiasi savaiminga kūryba, teikiančia jai visai automatiniu būdu techninių priemonių. Sakysime, pianistas virtuozas improvizuoja naują savo kūrinį. Tuo laiku, kai visos jo pastangos turi būti sutelktos išvidiniam kuriamajam aktui, jis neturi jokios galios mąstyti apie techninio atlikimo vyksmą. Jo pirštai visai automatiškai turi atsakyti tam, kas darosi kuriamosios jo psichikos gelmėse. Jei jis nebūtų įsigijęs šitokio automatizmo ir turėtų sąmoningomis pastangomis jį atstoti, negalėtų būti kalbos apie tikslingą ir visiškai suharmonizuotą kūrybą. Tai įvyksta todėl, kad, pasak James, juo daugiau kasdieninio gyvenimo smulkmenų mes pavedame automatizmui, nereikalaujančiam sąmoningų pastangų juo daugiau autonomijos mes laimime savo aukštesnėms galioms ir tuo pačiu padarome jas sugebančias laisvai atsidėti vien tiesioginėms savo pareigoms.

Tuo tarpu kalbamasis automatizmas, kuris iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai, įgyjamas nervų sistemos lavinimu, kuriuo gaunamas judesių koordinavimas į tam tikrą lengvai ir nuosekliai atliekamą sistemą. Pirmutinė savaimingo kuriamojo nusiteikimo apraiška yra automatiškas refleksas, kuriuo, pavyzdžiui, žmogus visai be sąmoningų pastangų sugeba rasti reikiamų apsigynimo priemonių. Sakysime, žmogaus galvai taikinamas staigus smūgis. Tuo atveju žmogus visai automatiškai daro reikiamą apsigynimo judesį savo ranka arba net kokiu nors improvizuojamu ginklu. Juo šitas refleksinis judesys bus turtingesnis apsigynimo priemonėmis ir tuo pačiu sėkmingesnis, juo didesnį reiks pripažinti žmogaus nusiteikimą savaimingai kūrybai. Šitas nusiteikimas, pasireiškiąs jau refleksiniuose judesiuose, pareina nuo nervų sistemos stovio, nuo temperamento, arba pobūdžio, nuo atsilaikymo instinkto išsivystymo ir t.t. Bet jis irgi gali būti sąmoningai

lavinamas, nes reikiamas jam miklumas, vikrumas ir kuriamasis jėgų panaudojimas pareina nuo atitinkamo nervų sistemos lavinimo.

Kai sąmoningomis pakartotinomis pastangomis yra siekiama judesių koordinacija, arba jų suderinimas į vieną organingą visumą, nervų sistema atitinkamai įpranta veikti pastoviu ir suharmonizuotu būdu, taip kad ilgainiui pastangos iš sąmoningų tampa automatiškomis. Tuomet jau jose pasireiškia maksimalinis miklumas, vikrumas, ekonomiškumas energijos eikvojime ir kitos kuriamojo fizinio veiksmo ypatybės. Reikšminga yra tai, kad visos šitos ypatybės yra ne tik kuriamojo nusiteikimo apraiškos, bet ir estetinės funkcionalinio reiškimosi veiksmais žymės. Ir iš tikrųjų kūno miklumas, jo judesių ritmingumas, jo pastangų ekonomiškumas, įgalinąs pasiekti maksimumą išdavų su minimumu išeikvotos energijos, savaimingas kūno prisitaikymas prie padėties aplinkybių ir toks pat jo reagavimas į pavojų, — visa tai yra sykiu ir kuriamojo nusiteikimo sąlygos ir išviršinės estetinės apraiškos.

Visos šitos kokybės turi lygiai svarbios reikšmės ir paprasto mechaninio darbo produktyvumui ir aukštesnės dailiosios kūrybos sėkmingumui. Jei, pavyzdžiui, paprastas darbininkas fiziniu savo darbu dalyvauja gamyboje, tai visi nusakytieji momentai sudarys jam geriausiąjį kūrybinį nusiteikimą, kuris šiuo atveju gali būti pavadintas paprastu produktyvumu. Bet ir einant nuo šito paprasto produktingumo prie dailiosios kūrybos, visi nusakytieji momentai pasirodo ne mažiau reikalingi, tik čia jie jau privalo įgauti didesnį tobulumą. Fizinis miklumas, judesių ritmingumo jausmas, fizinių pastangų ekonomiškumas ir apskritai savaimingumas kūrybinių priemonių naudojimesi tampa dabar materialine atrama kuriamajam sugebėjimui realizuoti meno kūrinį techninėmis priemonėmis. — Šitomis bendromis pastabomis ir pasitenkinsiu palietęs klausimą apie fizinį nusiteikimą savaimingai kūrybai.

UŽBAIGA. Žvilgis į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarką.

Kai yra jau nustatyti fizinio lavinimo tikslai, tenka eiti prie jų siekimo tam tikrais uždaviniais. Tuo tarpu pasirodo, kad fizinio lavinimo tikslams negalima nustatyti griežtai atitinkančių uždavinių, taip, pavyzdžiui, kad sveikatos reikalą atitiktų vienas atskiras fizinio lavinimo uždavinys, fiziniam stiprumui — kitas uždavinys ir t.t. Iš tikrųjų, nurodytieji fizinio lavinimo tikslai gali būti realizuojami labai įvairiais uždaviniais, kurių atsiranda ryšium su įvairiais fizinio lavinimo objektais.

Tuo tarpu fizinio lavinimo objektai yra visos tos fizinio gyve-

nimo apraiškos, arba visi tie jo veiksniai, kurie mažesniu ar didesniu laipsniu, vienu ar kitu atžvilgiu gali būti panaudoti fizinio lavinimo tikslams siekti. Tokie objektai ir yra pirmoje eilėje mitimas, kvėpavimas, kraujotaka, kūno apdanga, judesiai (žaidimai, fizinis darbas, gimnastika, sportas, šokis, kelionės), gyvenimo būdas (darbas bei poilsis), higienos globa ir medicinos intervencija. Kiekvienas iš šitų objektų taip ar šiaip gali būti panaudotas fizinio lavinimo tikslams ir todėl su kiekvienu iš jų gali būti susietas tam tikras fizinio lavinimo uždavinys, kuris gali turėti savo priemonių, metodų ir šiaipjau pedagoginių principų.

Jei paimsime, pavyzdžiui, mitimo faktą žmogaus gyvenime, turėsime pastebėti, kad reikalas misti gali būti tenkinamas būdu, kuris atitinka pedagogikos reikalavimus ir kuris todėl privalo turėti sau tinkamų priemonių bei metodų. Pagal tai ir atsiranda pedagoginis uždavinys sutvarkyti šitą reikalą tokiu būdu, kad jo tenkinimas geriausiai atitiktų fizinio lavinimo reikalavimus. Panašiai yra ir su kitais fizinio lavinimo objektais, su kuriais turi būti susieti tam tikri pedagoginiai uždaviniai, per kuriuos gali būti galutinai realizuoti fizinio lavinimo tikslai. Tyrinėjimas kalbamuoju atžvilgiu tokių fizinio gyvenimo objektų, kaip mitimas, kvėpavimas, kraujotaka, kūno apdanga, judesiai ir t.t., sudaro platesnį uždavinį, kuris jau išeina iš užbrėžtos šiam rašiniui temos. Todėl šituo labai trumpu nurodymu į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarką jis ir baigiamas.

# GEOPOLITINĖ LIETUVOS PADĖTIS IR LIETUVIŲ KULTŪROS PROBLEMA *

Lietuvių kultūros problema mažai tėra paaiškėjusi per dvidešimt nepriklausomo gyvenimo metų, nors kultūrinė pažanga padaryta per šitą laiką labai didelė. Istorijoje maža yra pavyzdžių tokio intensyvaus kultūrinio laikotarpio. Viskas kurta vienu laiku : ir valstybinis aparatas, ir visuomeninė santvarka, ir švietimas, ir socialinė apsauga, ir mokslas, ir menas, ir dailioji literatūra. Žiūrint laikotarpio trumpumo ir pajėgų negausumo, reikia pripažinti, kad iš tikro darbas padarytas milžiniškas. Bet tautinės kultūros problemos įsisąmoninimas ir išsprendimas mažai tepažengė pirmyn.

Tuo nėra net reikalo ypatingai stebėtis. Paprastai tautos iš pradžios kuria savo kultūrą ir tik paskui įsisąmonina jos prasmę, arba savo kultūrinę paskirtį ir pašaukimą. Iš pradžios einama savaimingu palinkimu, o paskui sąmoningai nusistatoma. Bet užtat paprastai daug vingiuojama, daug klajojama. Tautai, kuri nori ar turi reikalą sparčiai eiti prie savo kultūrinių uždavinių išsprendimo, tenka savo kultūrine problema iš anksto sąmoningai susirūpinti ir spręsti ją su planingu nusistatymu.

Lietuvių, kaip ir kiekvienos kitos tautos, kultūrinė problema gali būti sprendžiama įvairiais atžvilgiais. Bet svarbiausias iš šitų atžvilgių bene bus geopolitinis, nes jis realiai paliečia tautos gyvenimą, jungdamas geografinį, politinį, ekonominį ir net istorinį momentą. Jei tautinis pašaukimas yra ne kas kita, kaip toks savaimingas tautos palinkimas į tam tikrus uždavinius, kuris yra pagrįstas tautinės prigimties ypatybėmis, tai reikia pripažinti, kad pati šita prigimtis susidaro ryšium su geopolitine padėtimi. Šituo atžvilgiu ir ketinu panagrinėti lietuvių kultūros problemą, atsižvelgdamas į paskutinių dviejų dešimtmečių darbą ir ateities galimybes.

---

* Šis straipsnis pakeičia knygos *Lietuvių tauta ir jos ugdymas* IV skirsnį (p. 50-82), K. Pakšto knygos savotišką recenziją. Spausdinta *Židinys*, 1938, nr. 5-6, p. 587-605.

## 1. Lietuvos geopolitinės padėties ypatybės

*a. Trijų besivaržančių galybių pasienis (limitrofinė padėtis).* — Europoje yra, galima sakyti, trys valstybės, kurių analoginė geopolitinė padėtis pasižymi tuo, kad jos yra įglaustos tarp kelių besivaržančių galybių. Tai Šveicarija, Belgija ir Lietuva. Tipiškiausia iš jų yra Šveicarija. Dabar, po vadinamojo Austrijos anschlusso, ji yra trijų galybių pasienyje: Prancūzijos, Italijos ir Vokietijos. Kiekviena iš jų turi savo gimininga dalį Šveicarijos sudėtyje; bet visos Šveicarijos dalys jaučiasi sudarančios vieną valstybinį organizmą ir vieną kultūrinę bendruomenę. Kitaip tariant, kiekviena iš kaimyninių valstybių turi Šveicarijai kultūrinės įtakos savo gimininguma vienai jos daliai, ir vis dėlto Šveicarijos visuma yra kažkas visai naujo, ir nepriklausomo nuo bet kurios kaimynės. Kantoninė santvarka, trijų Šveicarijų[1], prancūziškos, itališkos ir vokiškos, lygiateisiškumas, ir neutralinis nusistatymas kaimyninių galybių ginčuose yra šveicariško gyvenimo dogmos, istorijos paskelbtos ir išbandytos.

Belgija yra keturių valstybių pasienyje, iš kurių dvi yra didelės galybės (Prancūzija ir Vokietija), trečia — nedidelė valstybė su didelėmis kolonijomis (Olandija), ketvirta — mažutė valstybė be žymesnės reikšmės (Liuksemburgas). Iš šitų kaimyninių valstybių Prancūzija turi gimininguma su Belgijos valonais, o Olandija — su jos flamandais. Vokietija randa Belgijoje labai nedaug gimininguų elementų (Eupeno, Malmedy apskritys), kurie neturi jos vidaus gyvenime didesnės reikšmės. Nors Belgijoje tarp valonų ir flamandų yra nemaža trynimosi, vis dėlto ir čia, kaip Šveicarijoje, ir vieni, ir antri jaučiasi esą vienos visumos sudedamosios dalys. Kaip kartais galima iš belgų išgirsti, jų bendra pavardė yra belgas, o vardai — valonas ir flamandas.

Lietuva savo valstybinėmis ribomis susisiekia su dviem galybėmis, Vokietija ir Lenkija, ir su viena maža valstybe, Latvija. Bet faktiškai savo padėtimi ir įtakų susidūrimo plotu ji yra trijų galybių pasienyje: Vokietijos, Lenkijos ir Rusijos[2]. Kiekvienos iš šitų trijų

---

[1] Oficialiai yra dar neseniai pripažinta retoromanų Šveicarija; tačiau retoromanų skaičius (40.000) tiek yra nereikšmingas, kad retoromaniškoji Šveicarija faktiškai nevaidina ketvirtos sudedamosios dalies vaidmens.

[2] Panašiai yra ir su Belgija, kuri, nors ir neturi bendrų ribų su Anglija, vis dėlto faktiškai yra jos politinių interesų zonoje. Todėl būtų net teisinga pasakyti, kad, kaip Lietuva yra Vokietijos, Lenkijos ir Rusijos pasienyje, taip Belgija yra Vokietijos, Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos pasienyje. Didžiosios Britanijos valstybės vyrai jau nekartą yra pareiškę, kad jos «faktiškos sienos» yra prie Reino. Panašiai galėtų pasakyti Rusijos valstybės vyrai, būtent, kad Rusijai nėra abejingos Lietuvos sienos iš Vokietijos pusės.

galybių interesai reikalauja saugoti, kad Lietuva netaptų kitos besivaržančios galybės grobiu. Šitas didelių valstybių varžymasis tarp savęs dėl Lietuvos yra vienas iš stipriausių jos valstybės nepriklausomumo veiksnių.

Panašiai yra su Šveicarija ir Belgija. Jos, kaip ir Lietuva, nėra pakankamai stiprios, kad galėtų savo pajėgomis ginti savo nepriklausomumą. Tik limitrofinė padėtis tarp kelių galybių ir tarptautinės pusiausvyros funkcija leidžia joms pastoviai ir tvirtai laikytis Europos santvarkoje. Jos savo ilgesniu patyrimu gali eiti vertingu pavyzdžiu politiniam ir kultūriniam Lietuvos gyvenimui.

*b. Rytų ir Vakarų Europos takoskyra.* — Tačiau Lietuvos padėtis, palyginant su Šveicarija ir Belgija, yra vienu kitu atžvilgiu skirtinga. Ir Šveicarija, ir Belgija yra pasienyje romaniško ir germaniško pasaulio. Lietuva yra įglausta tarp germaniško ir slaviško pasaulio. Kaimynystė su germanišku pasauliu visur yra bendra, bet kiti kaimynai visur yra skirtingi.

Šviecarija susiliečia su dviem romaniškosiomis valstybėmis, kurios dažnai yra priešingai nusistačiusios viena prieš antrą. Tai Prancūzija ir Italija. Lietuva yra dviejų slaviškų valstybių kovų įtakoje, Rusijos ir Lenkijos. Tuo būdu, kaip romaniškas pasaulis Šveicarijos pasienyje, taip ir slaviškas pasaulis Lietuvos pasienyje nėra vieningas. Žodžiu tariant, kaip Šveicarija, taip ir Lietuva yra painių kovų įtakoje; o tai neišvengiamai atsiliepia ir šitų limitrofinių valstybių gyvenime.

Lietuvos padėtis ypatinga yra tuo, kad ji yra Rytų ir Vakarų Europos takoskyroje. Šis konstatavimas, itin teisingas istoriniu atžvilgiu, nenustojo savo reikšmės ir iki mūsų laikų. Germanų pasaulis neabejotinai priklauso prie Vakarų Europos ir savo padėtimi, ir savo prigimtimi, ir savo kultūra. Rusija šitais atžvilgiais neabejotinai priklauso prie Rytų Europos, Lenkija — prie Vakarų Europos. Antagonizmas iš vienos pusės tarp Rusijos, o iš kitos pusės tarp Vokietijos ir Lenkijos yra pagrįstas ne tik politinių, ekonominių ir teritorinių interesų, bet ir psichologinių ir kultūrinių tipų skirtingumu. Sykiu tarp Lenkijos ir Vokietijos yra labai gilių ir istoriškai įsigalėjusių antagonizmų.

---

Čia galima būtų padaryti dar vieną analogiją. Tarp Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir Vokietijos limitrofinę padėtį užima ne viena Belgija, bet sykiu su Olandija. Panašiai tarp Rusijos, Lenkijos ir Vokietijos limitrofinę padėtį užima ne viena Lietuva, bet tik drauge su Latvija. Nei Olandija, nei Latvija nėra tikros limitrofinės buferinės valstybės; jos tokios tegali būti vien ryšium su savo mažomis kaimynėmis. Šituo atžvilgiu Belgija su Olandija ir Lietuva su Latvija sudaro tam tikras visumas.

[3] Luomo terminą vartoju čia kultūrinės, bet ne socialinės grupės prasme.

Lietuva, būdama Rytų ir Vakarų Europos takoskyroje, nepriklauso visiškai nei prie vienos, nei prie antros. Nors religija jungia lietuvius su Vakarais ir nors paskutiniais laikais lietuvių tauta ypatingai daug sėmė iš Vakarų, vis dėlto jos temperamentas, psichika ir istorinis palikimas dar jungia ją ir su Rytais. Šiuo atžvilgiu neturi principinės reikšmės tai, kokia prasme bus galutinai išspręstas klausimas, iš kur yra atėję lietuviai, ir kur jie anksčiau yra gyvenę. Svarbu tai, kad jie gyvena ant Rytų ir Vakarų Europos ribos ir jungia savyje šitų dviejų pasaulių pradmenis.

*c. Tautinė teritorija su mišriomis periferijomis.* — Kitas didelis Lietuvos padėties skirtingumas yra tas, kad etnografiška Lietuvos gyventojų sudėtis susidarė ne iš įvairių tautybių, kaip kad Šveicarijoje ir Belgijoje, bet iš lietuvių, išlaikiusių savo tautybę, ir iš lietuvių, mažiau ar daugiau nutautusių ir sudariusių mišrios formacijos tipą. Todėl Lietuvoje yra viena pagrindinė lietuvių tautybė, kuri sudaro valstybės branduolį, o jos periferijose (iš dalies net viduje) yra nutautusių elementų, per kuriuos ateina kultūrinė ir politinė kaimynų įtaka.

Yra visai natūralu, kad limitrofinė valstybė apima pereinamojo tipo elementus, ypač jei šitie elementai yra atsiradę nutautimo keliu pagrindinės tautybės sąskaita. Čia turima galvoje Maskvos sutarties (1920 m.) ribos, nuo kurių Lietuvos valstybė nėra atsisakiusi jokiu tarptautiniu aktu ir kurios yra jai normalaus gyvenimo sąlyga. Šitų ribų reikalavimo teisingumas ir racionalumas šioje vietoje nėra įrodomas, bet tik suponuojamas, kaipo tautinis ir politinis, lietuvių tautai neabejotinas postulatas.

Lietuvos valstybėje, sutvarkytoje pagal Maskvos sutarties nustatytas ribas, susidarytų teritorija ne mažesnė, kaip 83.000 km² (oficialioji versija), su maždaug 4 milijonais gyventojų. Pagal tikslesnius prof. K. Pakšto apskaičiavimus šita teritorija siektų net 88.000 km² su 4 100 000 gyventojų. *Labai apytikriais* apskaičiavimais procentais šita gyventojų suma susiskirstytų šiuo būdu:

| | | | |
|---|---|---|---|
| lietuvių | 56% | rusų | 2,5% |
| gudų | 16% | vokiečių | 2,5% |
| lenkų | 14% | kitų | 1 % |
| žydų | 8% | | |

Tikslumas čia negalimas ne tik todėl, kad užbrėžtam plotui nėra specialiai sudarytos statistikos, bet ir todėl, kad kartais patys gyventojai dar nėra tautiškai apsisprendę. Yra nemaža atsitikimų, kur negalima griežtai pasakyti, kuriai tautybei reikia žmogų

priskaityti, prie lietuvių ar lenkų, prie lenkų ar gudų. Pagaliau šiuo atveju tikslumas ir nesvarbus. Čia svarbu konstatuoti, kad Maskvos sutarties ribose Lietuva būtų mišri valstybė kurioje branduolį sudarytų lietuvių tautybė, o periferijose vyrautų pereinamojo tipo tautinės formacijos. Kitaip tariant. Lietuva būtų tarptautinės pusiausvyros valstybė su pagrindine atrama lietuvių tautybėje ir su pereinamojo tipo periferijomis.

Lietuvių vyravimas mišriojoje valstybėje šiuo atveju yra reikalingas ir net būtinas tam, kad valstybė, esanti didžiųjų galybių pasienyje, turėtų pakankamai pastovumo ir pusiausvyros. Šveicarijoje valstybės vieningumas ir pusiausvyra pasiekiami dėl tvirtų tradicijų, susidėjusių per ilgus bendro likimo amžius. Belgijoje valstybės pastovumą laiduoja jos neutralumas, tarptautiniu būdu pripažintas. Tiesa, po Didžiojo karo Belgija bandė atsisakyti nuo neutralumo politikos, bet paskutiniais laikais ji vėl pasijuto priversta grįžti į savo išbandytas vėžes.

Lietuvoje, kur nepriklausomas valstybinis gyvenimas neturi dar tvirtų tradicijų ir kur neutralumo linija nėra dar griežtai pripažinta nei viduje, nei išorėje, vienintelis pastovios ir tvirtos nepriklausomybės veiksnys tegali būti lietuvių tautybė. Apimanti etnografiškai gyvą lietuvių tautos branduolį, kaipo valstybės centrą, ir jungianti pereinamojo tipo teritorijas, kaipo savo periferijas, Lietuvos valstybė būtų ne tik tarptautinės pusiausvyros, bet ir tarptautinio teisingumo apraiška, nes mišrios pereinamojo tipo teritorijos jai priklauso, kaipo teisingas atpildas už nutautusias kaimynų naudai lietuvių tautos dalis.

*d. Buferinė valstybė su palinkimu į federalinę santvarką.* — Būdama limitrofinėje padėtyje tarp didžiųjų galybių, Lietuva yra pašaukta sudaryti buferinę valstybę su tarptautine pusiausvyros funkcija. Šitą savo paskirtį buferinė valstybė geriausiai gali pateisinti tuo atveju, jei laikosi griežto neutralumo kaimyninių valstybių atžvilgiu. Ta aplinkybė, kad kiekviena kaimyninė valstybė turi buferinėje valstybėje sau gimininių elementų, ne tik nekliudo išlaikyti neutralumą, bet sudaro pagrindinį jo laidą. Įvairūs buferinės valstybės elementai gali gyvuoti santaikoje tik tada, jei jų veikime ir elgimesi viešpatauja reciprociteto principas. Tai reiškia, kad kiekvienas elementas atsisako aktyviai laikyti vienos kurios kaimyninės valstybės pusę vardan valstybinės vienybės ir to paties reikalauja iš kitų buferinės valstybės elementų.

Didžiojo karo metu vokiškoji Šveicarija aiškiai simpatizavo Vokietijai, prancūziškoji — Prancūzijai, ir vis dėlto nei pirmoji, nei antroji pusė nereikalavo iš visos Šveicarijos prisidėjimo prie tos

ar kitos kariaujančios pusės, nes kiekvienas iš šveicarų žinojo, kad įsipainiojimas į karą vienoje katroje pusėje reikštų vieningos Šveicarijos galą.

Taigi limitrofinė padėtis, mišrioji sudėtis ir neutralumas yra pagrindiniai buferinės valstybės pažymiai. Prie to reikia dar pridėti, kad kiekviena limitrofinė valstybė, būdama mišri savo sudėtimi, su neišvengiamu būtinumu linksta į diferencijuotą valstybinę ir visuomeninę santvarką. Nors Lietuvos gyventojų sudėtis yra mišri ne savo kilme, bet patirtų tautinių ir kultūrinių įtakų įvairumu, vis dėlto būtų per daug nerealu žiūrėti į Maskvos sutarties ribų Lietuvą, kaipo į vieningą tautiniu atžvilgiu kraštą, turintį sudaryti unitarinę valstybę.

Kalbamosiose ribose yra ištisų plotų, kur yra nutautusi ne tik šviesuomenė, bet ir liaudis. Grąžinti šitų plotų gyventojus į lietuvių tautybę su valstybinio aparato pagalba neįmanoma valstybei, kurioje lietuviai sudarytų tik 56% ir konkuruotų su galingesnių tautybių įtaka. Tikėtis čia tokiu tautiniu atgimimu, kuris kad yra įvykęs kitose Lietuvos srityse, kur liaudis nebuvo paliesta nutautimo, realiai mąstant, netenka.

Norint tokiomis aplinkybėmis pasiekti, jei ne intensyvinės, tai bent ekstensyvinės valstybinės vienybės, nelieka nieko kito, kaip respektuoti visų piliečių pasireiškimo savotiškumą, nevaržyti kultūrinės dvasinės atskirų grupių laisvės, pripažinti daugiakalbiškumo principą valstybėje pagal atskirus rajonus ir lojalia kultūrine politika sudaryti palankiausias sąlygas nutautusiems elementams grįžti prie savo tautinio kamieno.

Apie kultūrinius lietuvių tautos uždavinius teks kalbėti žemiau; čia reikia pasakyti, kad geriausią atskirų mišrios limitrofinės valstybės elementų sugyvenimą gali laiduoti federalinė santvarka, pritaikyta atskirų valstybės dalių ypatybėms. Lietuvių publicistinėje literatūroje yra tik vienas projektas, nusakąs kaip galėtų atrodyti Lietuva savo normaliose ribose. Yra tai nedidelė prof. K. Pakšto studija, pavadinta *Vilniaus problema ir kaip ją spręsti* [4].

Prof. K. Pakštas pasisakė už kantoninę Lietuvos santvarką prigimtosiose jos ribose, kurios jo suprantamos net plačiau, negu kad buvo nustačiusi jas Maskvos sutartis. Galima su prof. Pakštu nesutikti dėl atskirų dalykų, bet reikia pripažinti, kad jo projektas apskritai eina teisinga linkme. Prof. Pakšto konstruktyvinė mintis, platus geopolitinis atkiratis ir įdomus atskirų klausimų sprendimas gali tiesiog žavėti. Tiesa, jo darbas turi vieną didelį trūkumą, kuris tačiau ne nuo jo priklausė: tas darbas pasirodė ma-

[4] Kaunas 1935, 30 + 7 psl., perspaniosdinta iš *Židinio* (1930, nr. 2 ir 3).

žiausiai penkiolika metų vėliau, negu jis turėjo pasirodyti pagal gyvenimo aplinkybes. Bet tada jo autorius sėdėjo dar studento suole.

Kad buferinei valstybei su mišria gyventojų sudėtimi yra neišvengiama evoliucija federalinės santvarkos linkme, įrodo, be kita ko, tai, kas vyksta dabar Belgijoje, kurioje flamandai reikalauja sau lygių teisių su valonais ir, matyti, nenurims, kol neiškovos savo teritorijai atskiro kantono teisių.

Čia bus dar ne pro šalį pažymėti, kad Lietuvai yra svarbiau, negu kitai kokiai valstybei, turėti savo valstybės koncepciją, ir būtent todėl, kad jos ribos nėra dar galutinai nustatytos. Juk jos mažiau ar daugiau nutautusios periferijos silpniau ar tvirčiau gravituos į Lietuvos valstybinę vienybę pagal tai, kokia bus valstybinė Lietuvos koncepcija.

Daug kam šiuo metu, po lenkų ultimatumo Lietuvai, gali pasirodyti neaktualu kalbėti apie šituos dalykus ir svarstyti Lietuvos galimybes Maskvos sutarties ribose. Bet tokia pažiūra galėtų reikšti vien trumparegišką pasidavimą momento nuotaikai. Europos padėtis nėra dar stabilizuota; žemėkaitos problemos joje dar nėra galutinai išspręstos. Todėl, nežiūrint net į dabartinius Lietuvos santykius su savo kaimynais, galima įsivaizduoti momentą, kai šitie kaimynai patys pareikalaus Lietuvai tokių normalių ribų, kuriose ji galėtų pasidaryti neutralia buferine valstybe su mišria gyventojų sudėtimi ir federaline santvarka.

Pagaliau turėti savo valstybės koncepciją svarbu ne tik politiniais, bet ir kultūriniais sumetimais. Pagal tai, kokia yra valstybinė koncepcija, turi atitinkamai būti vedama ir kultūrinė politika; o tai liečia sykiu lietuvių kultūros problemą, kuri gali ir turi būti sprendžiama ryšium su geopolitine Lietuvos padėtimi.

## 2. Tautinės lietuvių kultūros uždaviniai

*a. Kultūrinės paskirties įsisąmoninimas.* — Savaime suprantama, kad geopolitinės mūsų padėties duomenys sąlygoja mūsų kultūrinius uždavinius. Bet šitie kultūriniai uždaviniai priklauso taip pat nuo tos kultūrinės evoliucijos, kuri pasireiškė ryšium su tautiniu mūsų atgimimu. Kelias, kuriuo ėjo ir eina mūsų tautinis atgimimas, veda nuo aiškiai išreikštos liaudinės kultūros prie universalinės europiškos kultūros. Šita evoliucija, žinoma, nereiškia, kad atsisakoma nuo liaudinės kultūros ir prisiimama kita, nieko bendro su ja neturinti. Vis dėlto reikia konstatuoti, kad joje liaudis praranda nemaža savo tipiškai tautinių žymių, įsijungdama į bendrą europiškąją civilizaciją, kuri, kaip ir visur, taip ir pas mus reiškiasi plačiai

pasklidusia spauda, visuotiniu švietimu, intensyvesne industrializacija, greitu susisiekimu, radiju ir kitais universalizacijos veiksniais. Šitame universalizacijos vyksme mūsų liaudis žymia dalimi nustoja savo grynai tautinio savotiškumo. Su tuo galima ir reikia kovoti, bet visų pirma tai privalu konstatuoti.

Iš kitos pusės susiformuoja gausus vidutinis luomas, susidaręs iš vidutinio išsilavinimo ir vidutinio kultūringumo žmonių, kurie dar stipriai yra persunkti liaudinio prado. Šitas gausus, taip sakant, masinės pokarinės gamybos luomas bene bus jau dabar dominuojantis mūsų visuomenės gyvenime. Pas mus jis dar nėra pakankamai pastebėtas ir įvertintas, bet jis yra jau mūsų gyvenime svarus veiksnys, su kuriuo negalima rimtai nesiskaityti. Reikia tačiau pastebėti, kad jo reikšmė nevisados yra teigiama. Vidutinio žmogaus viešpatavimas neleidžia visuomenei pakilti iš miesčioniškos į visuotinai reikšmingą kultūrą.

Naujoji mūsų šviesuomenė, susidaranti iš aukštesnio išsilavinimo ir kultūringumo žmonių, žymiai jau praskiedžia senesnės formacijos šviesuomenę ir vis labiau pasireiškia kultūriniame Lietuvos gyvenime. Tačiau reikia jau dabar konstatuoti, kad kultūrinis tautinis inteligentijos susiformavimas ir kūrybinis pasireiškimas neateina taip lengvai ir greit, kaip galima buvo tikėtis pačioje tautinio atgimimo pradžioje. Jokiai šviesuomenei, arba inteligentijai, nesiseka pigiai susirasti naujų kultūrinių lyčių, kurios būtų organiškai susijusios su tautine individualybe ir sykiu savo turiniu būtų visuotinai reikšmingos.

Šitam uždaviniui reikia iš vienos pusės sugebėti liaudies kultūros pradus panaudoti kuriamąja medžiaga aukštesnei idealinei kultūrai, o iš antros pusės — individualinės kultūros priemonėmis kurti visuotinai reikšmingų vertybių. Pas mus dažnai būna atvirkščiai: arba vergiškai sekama liaudies kultūros pavyzdžiais ir, žinoma, nesukuriama nieko tikrai vertingo, arba atitrūkstama nuo tautinio liaudies pagrindo ir kuriama nereikšmingų dalykų to dekadanso nuotaika, kuri įsiviešpatavo sukrėstame po Didžiojo karo pasaulyje.

Tautinis atgimimas buvo pagrįstas liaudiniu pradu jau tik todėl, kad šviesuomenei atsirado idealinis reikalas susiderinti su liaudimi ir jos išlaikytą per amžius kultūrą padėti į naujos aukštesnės kultūros pagrindą. Liaudies kalbos pasisavinimas šviesuomenei buvo svarbiausias žingsnis tautiniame atgimime. Esant bendrai kalbai, tarp liaudies ir šviesuomenės niekados negali būti tokio skilimo, kokio kad yra buvę senesniais laikais. Anų laikų skilimas buvo mūsų liaudžiai nutautimo sąlyga kai kuriose mūsų teritorijos periferijose. Bet ir dabar gali būti konstatuotas tam tikras skilimas tarp šitų dviejų

tautos dalių dėl nurodyto skirtingo nusistatymo į liaudinį pradą. Atitrūkstant nuo jo savo kultūrinėje kūryboje galima dvasiškai atitrūkti ir nuo tautos kamieno. Tai dabar nėra taip pavojinga kaip anksčiau, kai šviesuomenė ėmė kalbėti svetima liaudžiai kalba, bet ir dabar šviesuomenės dvasinis atitrūkimas nuo liaudinio prado kliudo susidaryti harmoningai tautinei kultūrai, turinčiai visuotinės reikšmės.

Taigi, kaip matome, kiekvienai iš trijų visuomenės dalių gresia tam tikras kultūrinis pavojus, su kuriuo tenka kovoti. Apatinė mūsų visuomenės dalis, arba liaudis, pasisavindama visuotinių civilizacijos gėrybių, praranda žymia dalimi savo tautinį savotiškumą. Vidurinė mūsų visuomenės dalis, susidaranti daugiausia iš miestelėnų ir esanti vidutinio kultūringumo, jungia su liaudiniu pradu dvasinį miesčioniškumą, taip mažai vertingą kultūrinei kūrybai ir apskritai pažangai. Viršutinė mūsų visuomenės dalis, arba šviesuomenė, yra palinkusi, dviem pavojams: arba nekritiškai pasekti tautiniu liaudies pradu ir subergždėti kultūrinėje kūryboje, arba atitrūkti nuo šito prado ir subergždėti kultūrinio dekadanso menkumoje. Žinoma, pavojus nereiškia dar įvykusio fakto, bet, kai jis yra labai dažnas, dauguma neįstengia nuo jo apsisaugoti.

Tokiomis aplinkybėmis pagrindinis uždavinys yra kultūrinis susipratimas, kuris turi liesti visų pirma tautinės kultūros koncepciją, o paskui — kultūrinę lietuvių tautos paskirtį. Tautinė kultūra reikalauja organiško visų visuomenės grupių bendradarbiavimo. Liaudis turi išlaikyti pagrindines tautines tradicijas ir, neatsisakydama nuo savo savotiškumo, kurti toliau liaudinį meną, kuris taip yra reikšmingas kultūriniam tautinio prado reiškimuisi. Šviesuomenė turi kurti aukštesnę idealinę kultūrą tautinio pobūdžio. Kas yra tautiškumas kultūrinėje kūryboje, — štai labai svarbi ir sykiu sunki problema, kurią šviesuomenė turi aiškiai pasistatyti, tinkamai išspręsti ir gerai įsisąmoninti. Vidutinio išsilavinimo ir kultūringumo žmonės turi būti pozityvia jungiamąja grandimi tarp liaudies ir šviesuomenės. Jie realizuoja tautines liaudies tradicijas savo tarpe ir sudaro tuo būdu natūralią tautinę terpę šviesuomenės kūrybai, o iš antros pusės skleidžia tarp liaudies aukštesnius kultūrinius šviesuomenės laimėjimus.

Bet, jei yra svarbus tautinės kultūros esmės klausimas, tai lygiai yra svarbus ir jos linkmės klausimas. Kitaip tariant, antra problema, kurią tenka spręsti visų pirma šviesuomenei, yra lietuvių tautos kultūrinės paskirties problema. Kultūrinis tautos pašaukimas priklauso nuo jos etninių ypatybių, nuo temperamento, nuo istorinės evoliucijos; jos paskirtis priklauso visų pirma nuo jos geopolitinės padėties. Pašaukimas yra subtilesnis ir sunkiau pagaunamas dalykas; paskirtis

lengviau yra susekama ir su didesniu įsakumu pagauna mūsų dėmesį. Žinoma, pašaukimas ir paskirtis yra artimi savo turiniu dalykai ir todėl turi daug bendrumo, nors dažnai ir nesutampa visiškai vienas su antru. Tai, kas yra tautos pašaukimas, turėtų būti ir jos paskirtimi. Bet tai, kas yra tautos paskirtis, kartais gali nebūti jos pašaukimas.

Jei Lietuva, kaip esame matę, Maskvos sutarties ribose yra limitrofinė valstybė su mišria gyventojų sudėtimi ir turi, kaipo buferinė valstybė, tarptautinės pusiausvyros funkciją, tai iš šito konstatavimo negalima nepadaryti išvadų, liečiančių tautinės lietuvių kultūros problemą. Kaip Lietuvos valstybė turi būti politinės pusiausvyros veiksnys, taip tautinė lietuvių kultūra turi būti kultūrinės sintezės veiksnys. Tai teigiant, turima galvoje, kad toks tautinės lietuvių kultūros paskirties supratimas yra naudingiausias ir tarptautinei Lietuvos valstybės padėčiai, ir jos vidaus gyvenimui. Kultūrinę lietuvių tautos paskirtį ir bandysiu paliesti vienu kitu atžvilgiu.

*b. Kultūrinės sintezės kūrimas.* — Limitrofinė nedidelio krašto padėtis tarp didelių valstybių verčia jį sudaryti buferinę valstybę, ypač jei jo sudėtis yra mišri. Tos pačios aplinkybės stumia jį eiti kultūrinės sintezės linkme. Apie Šveicariją ir Belgiją sakoma, kad jųdviejų kultūros yra sintetinio pobūdžio: ir Šveicarija, ir Belgija, būdamos įglaustos tarp germaniško ir romaniško pasaulio ir turėdamos pas save šitų pasaulių sudedamųjų dalių, kuria kultūras, kuriose romaniški ir germaniški pradai sudaro savotiškas sintezes. Šveicariškoji kultūra reiškiasi prancūziškai, vokiškai ir itališkai, bet ji nėra nei vokiška, nei prancūziška, nei itališka. Nepriklausomai nuo to, kuria kalba ji reiškiasi, jinai yra kažkas naujo, palyginant su vokiečių, prancūzų ir italų kultūromis. Sintezė yra naujas dalykas palyginant su sudedamosiomis jos dalimis, nekalbant apie tai, kad sintezės vykdytojai įneša į kultūrinę sintezę ir savų individualinių pradų.

Taip pat belgiškoji kultūra; nors reiškiasi prancūziškai ir flamandiškai, nėra nei prancūziška, nei flamandiška, nei olandiška, nei vokiška. Jinai, kaip ir šveicariškoji, yra sintetinio pobūdžio ir galėtų būti pavadinta germaniškai romaniška arba, atvirkščiai, romaniškai germaniška. Šitas sintetinis kultūros pobūdis padaro tai, kad ir šveicarai, ir belgai jaučiasi turį savo atskirą kultūrą paspalvintą dar vietinėmis ir individualinėmis kultūrinių kūrėjų ypatybėms.

Tiesa, nei šveicariškoji, nei belgiškoji kultūra nėra pakankamai ryški ir būtent dėl dviejų priežasčių: pirma, todėl, kad sintetinis kultūros pobūdis nepalieka joje jokio rėkiančio vienašališ-

kumo, o antra, todėl, kad nei viena, nei antra iš jų nesireiškia viena savotiška tautine kalba. Atskiros tautinės kalbos nebuvimas neleidžia susidaryti didesniam tautinės kultūros individualumi. Bet vis dėlto būtų klaidinga apskritai neigti šveicariškos ir belgiškos kultūros buvimą.

Panašiai ir Lietuva dėl savo limitrofinės padėties, buferinės paskirties, mišriosios sudėties Maskvos sutarties ribose ir patirtų istorijoje svetimų įtakų yra pašaukta sukurti sintetinio pobūdžio tautinę kultūrą, nors ji ir turi atskirą tautinę daugumos kalbą, kuria visų pirma šita kultūra turės pasireikšti. Deja, per nesusipratimą pas mus sintetinės kultūros koncepcija nėra populiari. Tikriau pasakius, ji iki šiolei pas mus nėra tinkamai suprasta su didele skriauda kultūriniam mūsų išsivystymui.

Savo istorijoje mes nesame sukūrę, dėl mūsų šviesuomenės nutautimo, tautinės visuotinai reikšmingos kultūros. Iš pradžios mes esame pasiskolinę rusiškąją, paskui — lenkiškąją kultūrą. Jos reiškėsi svetimomis mums kalbomis ir neatitiko mūsų tautinės individualybės viso savotiškumo. Ir vis dėlto būtų neapdairu ir žalinga mums patiems skelbti, kad buvusi Lietuvoje kultūra buvo iš pradžios *tik* rusiška, o paskui — *tik* lenkiška. Nors svetimos kultūros savinimasis buvo anksčiau vienašališkas ir vyko svetimomis lytimis, bet tai dar nesukliudė lietuviams padaryti į šitą pasisavintą kultūrą savų įnašų, nuo kurių mes negalime atsisakyti, kaipo nuo savo kultūrinės kūrybos. Tegul šita kūryba neatitiko mūsų tautinės individualybės idealo, bet ji buvo šiaip ar taip mūsų tautinės dvasios apraiška.

Vienašališkas savinimasis svetimos kultūros svetimomis lytimis tiek yra sužalojęs mūsų tautinį kultūrinį išsivystymą, kad dabar dažnai nesugebame ramiai ir objektyviai įvertinti kultūrinės sintezės koncepcijos. Kultūrinė sintezė mums dabar dažnai atrodo, kaipo svetimos kultūros savinimasis, neatitinkąs nei tautinės garbės, nei tautinių interesų reikalavimų. Tuo tarpu tarp kultūrinės sintezės ir kultūrinės kūrybos toli gražu nėra toks didelis atstumas, kaip kad rodosi žmonėms, išgąsdintiems mūsų nelemtos praeities.

Jokia kultūringa tauta negali apsieiti ir faktiškai neapsieina be kultūrinio bendravimo su kitomis kultūringomis tautomis ir savinimosi iš jų kultūrinių laimėjimų, jei tik jinai nenori atsilikti kultūrinėje pažangoje ir sustingti nekūrybiškajame stovyje. Kultūrinis bendravimas sykiu yra kultūrinis bendradarbiavimas ir savitarpiškas kultūrinis savinimasis. Tai yra stipriausias akstinas kultūrinei kūrybai, kuri visada mažesniu ar didesniu laipsniu yra sykiu ir kultūrinės sintezės darbas.

Žinoma, didelės tautos, turinčios daug kultūrinio pajėgumo, gali labiau užsiskleisti savo kultūrinėje kūryboje ir mažiau kreipti dėmesio į kultūrinės sintezės darbą, negu mažosios ir ypač limitrofinės tautos. Mažosios tautos, norinčios stovėti kultūrinėje aukštumoje ir tinkamai kultūriškai apsiginkluoti, negali išvengti intensyvinio kultūrinės sintezės darbo, nes kitaip jos taip atsiliks nuo savo didelių kaimynų, kad nepriklausomas jų gyvavimas pasidaiys problemiškas ar tiesiog negalimas. Bet ir didžiosioms tautoms kultūrinė sintezė dažnai yra susijusi su gyvastingiausiais reikalais. Pakanka prisiminti techninės pažangos reikalą, kuris verčia kiekvieną tautą pasisavinti visus svetimus laimėjimus ir stengtis kūrybiškai pralenkti kitas tautas. Techninio apsiginklavimo pavyzdys geriausiai pavaizduoja bendrą kultūrinės sintezės reikalą.

Tiesa, įvairiose kultūrinio gyvenimo srityse kultūrinės sintezės reikalas įvairiai pasireiškia. Viena tik visada pasilieka neabejotina, būtent, kad kultūrinė sintezė turi būti vykdoma lytimis, kurios atitinka gyvastingus tautos reikalus. Pritaikant šitą bendrą principą idealinei tautinei kultūrai, reikia pasakyti, kad kultūrinė sintezė turi būti vykdoma tautinės individualybės lytimis. Jei šita sąlyga yra išlaikoma, t. y. jei kultūrinis pasisavinimas nėra daromas vergiškai ir jei jis yra asimiliuojamas tautinėmis lytimis pagal tautos dvasią, tautai negresia joks pavojus.

Galima pasakyti, kad didžiosios tautos daugiau savarankiškai kuria ir mažiau sintetina, o mažosios tautos, atvirkščiai, daugiau sintetina ir mažiau įstengia savarankiškai kurti. Tai ne tik suprantama, bet ir visai natūralu, palyginant kultūrinės kūrybos uždavinius ir esamas jiems spręsti pajėgas. Tačiau nereikia pamiršti, kad, kaip kiekviena kultūrinė kūryba sykiu yra tam tikru laipsniu kultūrinė sintezė, taip kultūrinė sintezė visada yra tam tikru laipsniu kultūrinė kūryba. Jau vienas tas faktas, kad kultūrinė sintezė turi vykti tautinės individualybės lytyse, suteikia jai kūrybinio pobūdžio.

Mūsų ankstyvesnėje istorijoje svetimos įtakos buvo savinamos svetimu mums būdu ir todėl nebuvo tautinio jų asimiliavimo. Todėl taip pat ir tolimesnė kūryba, kurioje reiškėsi iš dalies lietuvių tautos kūrybinė dvasia, naudojosi svetimomis mūsų tautai lytimis. Po tautinio atgimimo ir Lietuvos valstybės atstatymo kultūrinė lietuvių kūryba vyko jau tautiškesnėmis lytimis, bet nebuvo dar laisva nuo tam tikro vienašališkumo. Nors gana radikaliai buvo eliminuota iš kultūrinio lietuvių tautos gyvenimo lenkiškoji įtaka, bet užtat rusiškoji ir vokiškoji įtaka reiškėsi gana vienašališkai per tam tikrus tautos elementus. Senesnioji mūsų inteligentija, susiformavusi rusų kultūros įtakoje, buvo linkusi nekritiškai kelti į mūsų

nepriklausomą gyvenimą rusų pavyzdžius. Jų nemaža mes turime iki šiolei, ir toli gražu nevisi iš jų yra mums teigiamas palikimas.

Rusijoje įsigalėjus bolševizmui ir Lietuvai atsiseparavus nuo Lenkijos, nemaža mūsų akademinės jaunuomenės ėjo mokslą ir savinosi kultūrą Vokietijoje. Šita jaunuomenė nemaža atgabeno vokiškos įtakos, kuri ir šiaip veržėsi į Lietuvą įvairiais keliais. Nekritiškas ir vienašališkas vokiškosios įtakos savinimasis iki šiolei labai jaučiamas Lietuvoje, kaipo kultūrinis *Drang nach Osten*. Kaip pavyzdį galima paminėti faktą, kad net prancūziški filmai dažnai pateikiami lietuvių visuomenei vokiškai sinchronizuoti.

Naujoji mūsų inteligentų karta, išaugusi ir išsilavinusi nepriklausomoje Lietuvoje ir nemačiusi jokio užsienio, dažnai yra linkusi paneigti bet kurių kultūrinių savinimųsi reikalą ir žada savo pajėgomis kurti grynai lietuvišką, visai savitą ir savarankišką kultūrą. Šita jaunosios kartos dalis, nepažįstanti svetimų kultūrų, nesugeba faktiškai atskirti, kas yra sava, o kas — svetima, ir pasilieka susidariusios faktiškos padėties įtakoje. Ji stengiasi, kaip įmanydama, verstis savo pajėgomis, nesąmoningai pasiduoda menkaverčiams mados dvelkimams ir savo kultūrinėje kūryboje atlieka pirmas pratybas, kurios, žinoma, tuo tarpu negali duoti visuotinai reikšmingų laimėjimų.

Visa tai atsitinka todėl, kad mūsų visuomenėje nėra gero savo kultūrinės paskirties įsisąmoninimo ir kultūrinės sintezės supratimo. Mažai tautai pavojinga skolintis kultūros iš vieno kurio šaltinio. Jei tautinė kultūra yra kuriama kultūrinės sintezės būdu iš įvairių šaltinių, yra daugiausia duomenų, kad tauta nepateks į pavojingą vienašališką įtaką. Žinoma, kaimyninės įtakos visada bus stipriausios, bet jei jos bus įglaudžiamos į universalinės sintezės rėmus, jų pavojingumas bus savitarpiškai neutralizuojamas.

Lietuvių kultūrai bus visada neišvengiama jungti savyje slaviškus ir germaniškus pradus; bet tai, žinoma, nereiškia, kad ji negalės ar neturės jungti savyje ir kitų, net universalesnių, pvz., romaniškų, pradų. Tai visada ne tik galima, bet ir pageidaujama, kaipo atspara prieš vienašališką kaimyninių kultūrų įtaką. Tačiau kaimynystė turi savo neišvengiamų pasekmių, ir todėl slaviški ir germaniški pradai tikriausiai vyraus kultūrinėje lietuvių sintezėje. Be to, eiti šita linkme reikės dar, kaip pamatysime netrukus, todėl kad galima būtų bent Lietuvos plote neutralizuoti įvairius kultūrinius antagonizmus.

Be to, pažymėtinas čia yra dar vienas dalykas. Lietuvos buvimas Rytų ir Vakarų Europos takoskyroje leidžia kalbėti apie tai, kad kultūrinė lietuvių sintezė iš tikrųjų turėtų būti rytiškų ir vakariškų pradų derinimas tautinės lietuvių individualybės lytimis. Mano

teigimas, kad lietuvių tauta nepriklauso visiškai nei Rytų, nei Vakarų pasauliui ir kad ji turi savyje ir vieno, ir antro specifinių ypatybių, taip pat buvo mažai populiarus lietuvių visuomenėje, ypač tuose žmonėse, kurie laikė lietuvių tautai garbės dalyku priklausyti Vakarų pasauliui.

Ar lietuviai yra atėję iš Rytų ar iš kur kitur, šiuo atveju, kaip buvo jau sakyta, neturi sprendžiamosios reikšmės. Svarbu tai, kad lietuvių pobūdyje, psichikoje ir etniniame tipe yra ir rytiškų, ir vakariškų pradų. Čia norėčiau pavaizduoti lietuvių rytiškumą, kuris daugiausiai buvo kvestionuojamas. Gal geriausiu lietuvių tautos rytiškumo įrodymu galėtų eiti tasai fatalistiškas pasyvumas, kuris rado iškalbingą išraišką Žemaitės Petre Kurmelyje [5]. Aktyvumo stoka, nesugebėjimas paimti savo likimo į savo rankas, niekados nesibaigiąs delsimas ir nuolatinis " pamatysime toliau " yra būdingas šitam lietuvių tautos atstovui, kuris visomis šitomis ypatybėmis yra taip gimininga Rytų psichikai. Pakanka Petrą Kurmelį palyginti, sakysime, su Rabindranatho Tagorės " Sudužimo " personažais, pvz., su Ramešu, Hemnalini, Kamala, kad galima būtų aiškiai pastebėti šitą giminiškumą. Rytų žmogus kenčia, painiojasi, delsia, nesiryžta veikti, neapsisprendžia jokia prasme ten, kur Vakarų žmogus aktyviai nusistato ir ryžtinga akcija lemia savo likimą.

Jei kritiškai apsidairysime savo visuomeninėje akcijoje, kultūrinėje kūryboje, politikoje, diplomatijoje ir šiaip mūsų kasdieniniame gyvenime, pamatysime tokį rytiškumo perteklių, kuris sąmoningam žmogui yra tiesiog pasibaisėtinas tuo metu, kai aplink aktyvizmas įgauna vis didesnio tempo ir ginkluoja prieš mus priešingas jėgas. Užuot džiaugtis ir gėrėtis savo vakariškumu, būtų žymiai naudingiau paskelbti kovą šitam nelemtam rytiškumui, taip žalingam mūsų tautos gyvenimui ir likimui. Žinoma, tai nereiškia, kad rytiškumą reikia suprasti tik neigiamąja prasme. Jame yra ir tokių teigiamybių, kurių galėtų pavydėti Vakarų žmonės. Bet šiuo atveju nėra galimybės lyginti Rytus su Vakarais visais atžvilgiais. Šiaip ar taip, Lietuvai esant Rytų ir Vakarų Europos takoskyroje, lietuvių tautai tenka sintetinti savo kultūroje rytiškus ir vakariškus pradus, bet, žinoma, tik tuos, kurie yra teigiami.

---

[5] Rusų literatūra turi savo Oblomovą (Gončarovo « Oblomovas »), lenkų literatūra — savo Plošovskį (Senkevičiaus « Be dogmos »), kurie taip pat, kaip mūsų Kurmelis, svyruoja, delsia, nesiryžta, žodžiu tariant, nesugeba suderinti idėjos ir veiksmo ; bet juose ne tokiu laipsniu reiškiasi etninis pobūdis, kaip mūsų Kurmelyje. Jie labiau atstovauja luominiam pradui ir yra daugiausia auklėjimo ir kultūros sugadinti. Ir šiaip savo literatūriniu mastu mūsų Kurmelis nėra bendramatiškas su Oblomovu ir Plošovskiu.

*c. Kultūrinių antagonizmų derinimas.* — Sintetinio pobūdžio tautinė kultūra, be kita ko, reikšminga yra tuo, kad ji sugeba derinti kultūrinius antagonizmus. Krašto viduje taikos ir konsolidacijos veiksnius sudaro ne tik visuomeninė ir valstybinė santvarka, bet kultūrinė politika ir kultūrinės kūrybos linkmė. Šiuo metu čia svarbu pabrėžti paskutiniojo veiksnio reikšmę.

Įvairūs elementai, palinkę į įvairius kultūrinius tipus, visada yra linkę į savitarpinį antagonizmą. Bet, jei prieš šituos elementus pastatoma tokia kultūrinė sintezė, kuri derina savyje įvairių kultūrinių tipų teigiamuosius pradus, tai savitarpinis jų antagonizmas neišvengiamai turi sumažėti. Kultūrinis antagonizmas tarp vokiškai ir prancūziškai kalbančio šveicaro yra žymiai mažesnis už savitarpinį tikro vokiečio ir tikro prancūzo antagonizmą; ir to priežastis yra ta, kad tarp dviejų pirmųjų yra tam tikras kultūrinis bendrumas, būtent šveicariškoji kultūra, nors ši pastaroji ir reiškiasi įvairiomis kalbomis.

Panašiai ir Lietuvoje tarp lietuviškai, lenkiškai, vokiškai ir gudiškai kalbančių piliečių kultūrinis antagonizmas bus didesnis tada, kai lietuvių tautinė kultūra bus vienašališkoje įtakoje vienos kurios svetimos kultūros, ir žymiai sumažės, kai ji eis plačios kultūrinės sintezės linkme, nes pastaruoju atveju lietuvių tautinė kultūra turės savyje tokių organiškų pradų, kurie nebus visai svetimi nei lenkiškai, nei gudiškai, nei vokiškai kalbantiems piliečiams.

Sunki ir subtili yra problema, kaip to galima būtų pasiekti. Bet tai yra uždavinys, privalomas mūsų tautai, jei mes panorėsime savo valstybėje sušvelninti ir net suderinti antagonizmus, kurie yra atsiradę įvairių svetimų kultūrų įtakoje. Kaip tai eventualiai galima būtų daryti, duosiu vieną tik pavyzdį, spėjamai galimą.

Trys didelės tautos, kurių faktiškoje įtakoje lietuvių tautai tenka gyventi, yra vokiečiai, rusai ir lenkai. Kiekviena iš jų turi savo tautinę kultūrą. Iš kiekvienos galima būtų mums nemaža pasemti visuotinai reikšmingų vertybių ir jas kuriamai įglausti į savo organinę kultūrinę sintezę, pasireiškiančią individualinėmis tautinėmis lytimis. Sakysime, iš vokiečių mums pravartu būtų pasisavinti jų aktyvumą, organizaciją ir drausmę, nekalbant šiuo atveju apie dvasinės jų kultūros vertybes. Vokiečių kultūrai arba, tikriau pasakius, jų civilizacijai yra būdingas daugiau negu kitai kokiai civilizacijai tasai veiklumas, kuris rado savo iškalbingą išraišką žinomoje Evangelijos žodžių parafrazėje: *Am Anfang war die Tat.* Prileiskime, kad mums yra pasisekę įsigyti aktyvizmo, sugebėjimo organizuotis ir drausmingai tvarkytis; ar tuo pačiu mūsų kultūra nepasidarytų žymiai artimesne Klaipėdos krašto gyventojams?

Rusų kultūrai yra būdingas tasai visažmogiškumas, kuris dažnai nustelbdavo net jų grynai tautinį individualumą. Kadaise Dostojevskis per Puškino paminklo atidengimą Maskvoje pavadino šitą rusų poetą visžmogiu (vsečelovek); reikia pripažinti, kad šitas pavadinimas nėra atsitiktinis ne tik Puškino kūrybai, bet ir visai rusų kultūrai, nes joje bendrai žmogiškas pradas yra ryškesnis negu daugelyje kitų tautinių kultūrų. Pasisavinus bendrai žmogiškąjį pradą į savo tautinę kultūrą, lietuvių tautai pasisektų kultūriškai prisiartinti prie kitos kultūros piliečių, nes bendrai žmogiškas pradas visada yra vienijamasis veiksnys įvairių kultūrų žmonėms.

Lenkų kultūroje, priešingai, yra labai ryškiai išreikštas tautinis pradas. Galima net pasakyti, kad joje bendrai žmogiškas pradas yra pajungtas tautiniam pradui. Bet užtat tautinis pradas randa lenkų kultūroje tobulesnę išraišką negu daugelyje kitų kultūrų. Kultūrinių lyčių subtilumas, geras skonis, meniška išraiška yra būdingi visai lenkų kultūrai, nors ji ir nepasižymi tuo gilumu, kuris yra būdingas rusų kultūrai. Jei norėtume savo tautinę kultūrą padaryti artimesnę mūsų sulenkėjusiems elementams ir tuo pačiu jiems priimtinesnę, turėtume savo tautinės kultūros reiškimosi lytims suteikti meniškumo ir subtilumo pagal lenkiškus pavyzdžius. Kitaip mūsų ligšiolinis primityvumas nenustos stumti nuo savęs sulenkėjusių mūsų tautos elementų.

Lietuvių tauta yra padariusi įnašų į rusų, lenkų ir vokiečių kultūras. Nors šitie įnašai buvo padaryti svetimomis lietuvių tautai lytimis, vis dėlto juose šiaip ar taip yra pasireiškęs lietuvių tautos genijus, ir todėl nuo šitų apraiškų jinai negali visiškai atsisakyti. Šitų įnašų surankiojimas ir jų įglaudimas į kultūrinę lietuvių tautos sintezę būtų dabar vienas iš pirmųjų uždavinių, kurį sprendžiant galėtų geriau paaiškėti lietuvių kultūros idealas. O kas svarbiausia, šitas darbas suartintų įvairius nutautusius lietuvių tautos elementus su pačiu jos kamienu.

Kalbamasis sintetinis tautinės mūsų kultūros idealas, kurį sugestionuoja mums mūsų istorinis likimas ir limitrofinė padėtis, ne tik atitinka mūsų tautinį pašaukimą, bet sudaro taip pat mūsų tautinės konsolidacijos sąlygą. Kol mūsų lingvistinės ribos bus siauresnės už etnografines mūsų ribas, mums noroms ar nenoroms reikės paisyti faktiško daugiakalbiškumo, esančio natūraliose mūsų valstybės ribose. Sintetinis mūsų kultūros tipas turėtų konsoliduoti atskiras mūsų valstybės dalis į vieną visumą ir sykiu sudaryti palankias sąlygas nutautusiems elementams grįžti prie savo tautinio kamieno. Ir vėl ne kultūrinė presija, bet kilnus kultūrinis pavyzdys turėtų būti padėtas į kultūrinio bendravimo pagrindą suvienytoje Lietuvoje.

Kultūrinė sintezė būtų pašaukta ne tik derinti kultūrinius antagonizmus Lietuvos viduje, bet ir palaikyti pusiausvyrą tarptautiniuose jos santykiuose. Kiekvienas vienašališkas pašlijimas į vieno kurio kaimyno kultūrinę įtaką būtų kitų kaimynų laikomas pasidavimu svetimai politinei įtakai. Tiesa, kiekviena tikrai lietuviška kultūrinė politika neturi daug šansų patenkinti visų kaimynų. Mes, pvz., nesame pamiršę, kad tautinis lietuvių atgimimas buvo lenkų paskelbtas vokiečių ir rusų intriga, nukreipta prieš šituos ilgamečius Lietuvos globėjus. Nepriklausomos Lietuvos susidarymas buvo lenkų sutiktas labai nepalankiai, nes tuo pačiu buvo daroma galas tam, ką jie patys vadino " stan polskiego posiadania na Litwie " (lenkiško įsigalėjimo stovis Lietuvoje). Po nelemto savo ultimatumo lenkai viešai pripažino lietuvių tautos teisę turėti savo valstybę, bet sykiu statė reikalavimą, kad lietuviai turėtų savą, bet ne svetimą politiką. Žinoma, jei apie mūsų politikos lietuviškumą turės spręsti lenkai, tai ji tikrai nebus lietuviška. Tačiau šiaip ar taip mums yra reikalas turėti savą kultūrinę politiką, kuri objektyviai neleistų daryti mums priekaištų, esą mes pasiduodame vienašališkai svetimai įtakai. Mano įsitikinimu, sintetinis mūsų tautinės kultūros problemos išsprendimas ir šituo atžvilgiu mums būtų naudingiausias.

*d. Visuotinai reikšmingų kultūrinių vertybių siekimas.* — Tai, kas iki šiolei buvo pasakyta apie tautinės mūsų kultūros problemą, nėra siūloma kaip kažkoks neabejotinas šitos problemos išsprendimas, kurį mūsų visuomenė turėtų priimti be tyrinėjimo ir kritiško svarstymo. Šio rašinio autoriui rūpi visų pirma problemą iškelti aikštėn ir ja sudominti mūsų visuomenę. Pagaliau ne taip jau svarbu, kad ji būtų išspręsta viena kuria prasme. Svarbu, kad jąja būtų pas mus domimasi, rūpinamasi, veikiama, kuriama.

Tačiau vienas dalykas yra kiekvienu atveju neabejotinas, būtent: mūsų kultūrinė kūryba turi siekti visuotinai reikšmingų vertybių, reiškiamų tautinės mūsų individualybės lytimis. Prie jų galime prieiti trumpesniu ir ilgesniu, tikslingesniu ir mažiau tikslingu keliu, bet svarbiausia, kad prie jų būtų einama, jų siekiama, jas realizuojama tautiniu pavidalu. Tam reikalingas kultūrinis brendimas, gyvas bendradarbiavimas su kultūringomis tautomis ir iniciatyviška platesnio masto kūryba.

Reikia pasakyti, kad pokarinis periodas, kuris sutapo su mūsų kultūrinio brendimo laikotarpiu, nebuvo labai palankus visuotinai reikšmingoms kultūrinėms vertybėms kurti. Organizacinis atstatytos mūsų valstybės periodas pareikalavo iš mūsų visuomenės nepaprastai intensyvių pastangų, kurios, esant nedideliam kul-

tūriniam sugebėjimui, paglemžė didžiausią dalį kultūrinės energijos dienos reikalams patenkinti. Šitame paskubos darbe mūsų visuomenei nebuvo galimybės tinkamai subręsti kultūriniu atžvilgiu.

Iš kitos pusės pokarinis periodas sutapo su visuotiniu kultūriniu dekadansu. Kultūringos tautos, davusios pasauliui neįkainojamų kultūrinių vertybių, ėmė smukti į barbariškumą įvairiose kultūrinio gyvenimo srityse. Literatūra, tapyba, poezija, visuomeninė santvarka, dorovė ir kitos kultūrinio gyvenimo apraiškos pasidarė barbariško dekadanso aukomis. Mūsų naujoji šviesuomenė, nesuskubusi kultūriškai subręsti, pateko į šito dekadanso srovę ir dažnokai davėsi nekritiškai nešama į nereikšmingą, iš esmės bergždžią darbą, su pretenzijomis vadinamą kultūrine kūryba. Todėl per dvidešimt mūsų nepriklausomumo metų mūsų visuotinai reikšmingų kultūrinių vertybių balansas atrodo man labai nekoks. Tuo dar anaiptol neneigiu, kad, kaip buvo pradžioje sakyta, padaryta labai daug kasdieninio kultūrinio darbo, užtaisiusio elementarinius kultūrinius mūsų trūkumus. Bet visai kitas dalykas yra tautinės kultūros žydėjimas visuotinai reikšmingomis vertybėmis, kurios galėtų mums atidaryti kelią į garbingą vietą tarp kultūringų tautų. Šituo atžvilgiu mums telieka vien viltis, kreipiama į ateitį.

Nekartą galima girdėti mūsų meno kūrėjus skundžiantis, kad literatūra ir poezija mūsų visuomenės nėra skaitoma, meno parodos nėra lankomos, teatru nėra domimasi. Šitame nusiskundime, žinoma, yra tam tikra dalis tiesos : mūsų visuomenė nėra pakankamai kultūriškai subrendusi ir susipratusi, bet ne mažesnė yra ir pačių kūrėjų kaltė. Tegul jie duoda mums ne pigių prašmatnybių, bet visuotinai reikšmingų didelio masto kūrinių, visuomenė bematant pakils prie jų, ims jais žavėtis ir vertinti jų kūrėjus. Mūsų visuomenės abejingumas menui turi savo pagrindinę priežastį meno subarbarėjime. Kai menininkai tai supras ir suteiks visuomenei tikro meno pavyzdžių, visuomenė greičiau, negu tikimasi, sugebės juos įvertinti.

Čia, žinoma, nenorima visą mūsų meną suversti į vieną subarbarėjusio meno krūvą, bet tik konstatuojama, kad toks menas pokariniame laikotarnyje pas mus ėmė vyrauti ir duoti toną meninei kūrybai. Kol būklė nepasikeis į gerąją pusę, visuomenė turi racijos, nesižavėdama dekadantiniu menu.

Paskutiniu laiku mūsų visuomenė yra gyviau susidomėjusi kultūrinio gyvenimo organizacija. Imta kalbėti ir spaudoje svarstyti Kultūros fondo ir Kultūros rūmų klausimus. Nėra abejonės, kad tautai, norinčiai tinkamai apsiginkluoti kultūros priemonėmis ir reikšmingai pasireikšti kultūrine kūryba, yra būtina tvirtai suorganizuoti kultūrinį savo gyvenimą ir intensyviai skatinti kultūrinę

kūrybą. Jei mūsų visuomeninio gyvenimo santvarkoje randa vietos Žemės ūkio rūmai, Prekybos, pramonės ir amatų rūmai ir Darbo rūmai, tai nemažiau yra svarbu, kad šitoje santvarkoje turėtų sau tinkamą vietą ir Kultūros rūmai, kurie suorganizuotų visus kultūros darbininkus. Tuo pačiu būtų atbaigti, kaip buvo užsiminta spaudoje, pirmieji korporacinės santvarkos apmatai. Paliekant nuošaliai klausimą apie tai, kokiuose rėmuose Kultūros rūmai būtų įvykdyti mūsų tikrovėje, tokių rūmų įsteigimas turi būti šiaip ar taip laikomas teigiamąja apraiška. Kultūros darbininkų susiorganizavimas ir jų susirūpinimas kultūrinio gyvenimo ir kultūrinės kūrybos dalykais yra visada pageidaujami.

Tačiau profesinis kultūros darbininkų susiorganizavimas toli gražu nėra pakankamas kultūrinei kūrybai sužadinti ir suintensyvinti. Drauge yra reikalingos, pirma, kultūrinės studijos, kurios galėtų suteikti kultūrinei kūrybai tinkamą linkmę, antra, materialinė parama kultūrinei kūrybai. Pirmuoju tikslu galėtų būti įsteigtas Kultūros institutas, antruoju tikslu — Kultūros fondas. Ir Kultūros institutas ir Kultūros fondas turėtų būti organiškajame sąryšyje su Kultūros rūmais. Kultūros instituto idėja buvo jau kelta mūsų spaudoje Kultūros akademijos pavidalu. Nekartą taip pat buvo judintas Kultūros fondo klausimas. Dabar reikėtų visais šitais klausimais susirūpinti drauge, kad jie visi rastų organiškąjį išsprendimą.

Kultūros rūmai turėtų suorganizuoti visus kultūros darbininkus profesiniais pagrindais ir sudaryti organizacinį ir materialinį pagrindą Kultūros institutui ir Kultūros fondui. Kultūros institutas tyrinėtų kultūrines mūsų tautos galimybes ir ieškotų priemonių mūsų kultūriniam gyvenimui skatinti. Kultūros fondas remtų ir skatintų mūsų kultūrinę kūrybą ir keltų ją į aukštesnį lygį. Visa tai iš tikro būtų gera, jei mūsų kultūrinis gyvenimas būtų nuoširdžiai ir energingai tvarkomas pagal kultūros tikslus. Užtat būtų tikrai liūdna, jei Petras Kurmelis paimtų galutinai į savo rankas mūsų kultūros reikalus.

# LAVINIMO MOKSLAS*

*Pratartis.* — *Įvedamojoje pedagogikos dalyje*, kurios 53 puslapių sisteminga santrauka skyrium buvo išleista 1935 metais[1], buvo sutarta lavinimu vadinti tą vykdomąjį ugdymo aspektą, kuriuo ugdymas išeina aikštėn, kaipo formavimas su pagalba ugdomųjų gėrybių. Kai ugdytojas veikia ugdytinį ne tiek savo asmenybe, kiek suvesdamas ugdytinį į tiesioginius santykius su ugdomosiomis gėrybėmis, šitą santykiavimą normuodamas ir juo formuodamas ugdytinį, turime tą ugdymo pasireiškimą, kuris vadinamas lavinimu.

Ugdytinių formavimas su pagalba ugdomųjų gėrybių itin reikšmingas yra protiniame ir estetiniame lavinime. Protiniame lavinime ugdytojas, šiuo atveju mokytoju vadinamas, suveda ugdytinį, vadinamą dabar mokiniu, į santykius su mokslinėmis pažintimis ir pereina su juo iš dalies tą kelią, kuriame šios pažintys yra atsiradusios. Estetiniame lavinime ugdytojas pastato mokinį gamtos ir meno grožybių akivaizdoje ir stengiasi sužadinti jame ir išaiškinti jam estetinius pergyvenimus. Pirmuoju atveju tarp ugdytojo ir ugdytinio įsiterpia intelektualinės gėrybės, antruoju atveju — estetinės gėrybės.

Ugdomosios gėrybės vaidina sau tinkamą vaidmenį visose ugdymo srityse ir ruožuose, bet niekur jų vaidmuo nėra tiek reikšmingas ir vyraująs, kaip protiniame ir estetiniame lavinime. Būtent niekur kitur ugdomosios gėrybės neina objektais, su kuriais ugdytiniai sistemingai ir pastoviai dirba, kuriuos iš vienos pusės stengiasi asimiliuoti, pasisavinti, o iš kitos pusės tobulinti ir kurti. Todėl tik protinis ir estetinis ugdymas tikrai pelno lavinimo vardą.

Protinio lavinimo mokslas vadinamas didaktika; estetinio lavinimo mokslas neturi savo atskiro vardo. Taigi lavinimo mokslas su-

---

* Perspausdinta iš «Tautos ugdymo» žurnalo *Lietuvos mokykla*, 1936 m., numerių 1 (p. 3-13), 2 (81-95), 3 (161-172), 4 (241-251), 6-7 (401-412), 8-9 (481-491), 10 (561-568), 11 (641-648) ir 12 (743-750).

St. Šalkauskio skaitytame pedagogikos kurse lavinimo mokslas sudaro antrąją dalį. Trečioji dalis buvo auklėjimo mokslas. Šios dalies paruošti sisteminga santrauką St. Šalkauskis nebespėjo. Tačiau apskritai ir trečiosios dalies dalykai yra dėstomi kituose jo darbuose, spausdinamuose šitame St. Šalkauskio raštų tome.

sideda iš dviejų dalių: didaktikos ir estetinio lavinimo mokslo. Tai yra dvi pedagogikos šakos, turinčios pirmaeilės reikšmės mokytojams. Tiesa, čia nežadama nagrinėti praktinių didaktikos ir estetinio lavinimo klausimų, paliekant juos praktinei, arba mokyklinei, pedagogikai. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad teorinis didaktikos ir estetinio lavinimo klausimų tyrinėjimas neturi praktinės ir dargi didelės reikšmės mokykliniam darbui.

Pavyzdžiui, organizacinėje didaktikos dalyje tiriamas grynai teoriniu būdu klausimas, kas yra mokykla. Ar teorinis šito klausimo išsprendimas neturi didžiausios reikšmės visai mokyklos linkmei ir ypač mokyklos organizavimui ir tvarkymui? Metodologinėje didaktikos dalyje tiriamas tokiu pat būdu mokymosi ir mokymo vyksmas. Ar nuo šito vyksmo supratimo nepriklauso tiesioginiu būdu praktinių mokymo klausimų — mokomųjų metodų ir priemonių parinkimas ir pritaikymas? Žodžiu tariant, pedagoginės teorijos dalykai turi didelės reikšmės ugdomajai praktikai. Visas rūpestis čia kreiptinas į tai, kad teorija būtų gera, nes, kaip sakoma, gera teorija yra praktiškiausias dalykas. Ieškant tokios teorijos ir tikimasi patarnauti mokytojams praktikams.

Žadama čia duoti santraukos pavidalu tam tikrą visumą, kuri būtų tęsiniu paminėtajai įvedamajai pedagogikos daliai. Čia nebus grįžtama prie įvedamųjų pedagogikos mokslo klausimų, suponuojant, kad jie yra jau žinomi. Tačiau reikalingiausi paaiškinimai kiekvienu atveju bus suteikiami būtinumo ribose. Jei tokiu sutrauktuoju lavinimo mokslu autoriui pasisektų patarnauti pedagoginiam mokytojų susipratimui, jis turės pilną moralinį pasitenkinimą.

# PIRMOJI DALIS

# DIDAKTIKA

## ĮŽANGA

### Didaktikos mokslas ir jo savybės

*a*) *Didaktikos etimologija ir istorija.* — Didaktikos terminas yra kilęs iš graikų žodžio διδασκεῖν (mokyti) ir etimologiškai reiškia mokymo mokslą arba meną. Šis terminas imta vartoti tik XVII a. tokių pedagogų, kaip Wolfgang Ratke (mirė 1635 m.) ir Amos Komensky (mirė 1670 m.). Pastorojo «Didactica magna» ypačiai išplėtė didaktikos termino vartojimą pedagoginėje literatūroje.

Tačiau nereikia manyti, kad pedagogikos mokslas yra atsiradęs XVII a. sykiu su jo vardu. Mokymo klausimus šiaip ar taip nagrinėjo jau senovėje Platonas, Aristotelis, Quintilianas, einant į vidurinius amžius — Šv. Augustinas, viduriniais amžiais — Cassiodorus, Hrabanus Maurus, Hugo de Saint Victor, naujųjų amžių pradžioje L. Vives, paskui minėtieji W. Ratke ir Amos Komensky, dar vėliau, einant į mūsų laikus, J. Fr. Herbart, T. Ziller, Fr. W. Dörpfeld, Wl. Rein, O. Willmann, mūsų laikais — P. Barth, W. Toischer, H. Gaudig, G. Kerschensteiner, F. X. Eggersdorf. Čia, žinoma, teminimi vien žymesni vardai, surišti su didaktikos istorija.

*b) Įvairus didaktikos mokslo supratimas.* — Vokiečiai didaktikai reikšti turi tris savo terminus: *Lehrkunde*, *Unterrichtslehre* ir *Bildungslehre*. Pirmasis reiškia mokymo mokslą, antrasis — protinio lavinimo, arba protinimo, mokslą ir trečiasis — lavinimo mokslą.

Kai didaktika suprantama, kaipo mokymo mokslas, jos objektas imamas gana siaurai, nes mokyme mokytojas yra visų prima susirūpinęs mokomuoju dalyku ir stengiasi jį kuo pilniausiai ir kuo objektyviausiai išdėstyti. Tai, žinoma, yra labai svarbu, bet to nepakanka protiniam lavinimui. Kai didaktika imama intelektualinio, arba protinio lavinimo, trumpiau tariant, protinimo mokslu, jos objektas imamas jau žymiai plačiau. Protinis lavinimas suima į save mokymą, bet juo vienu nepasitenkina: protinis lavinimas yra visų pirma nukreiptas į mokinį. Šiuo atveju mokytojas ne tik yra tarpininkas tarp mokomojo lobio ir mokinio, bet rūpinasi, kad mokinys sueitų į betarpišką santykiavimą su mokomuoju dalyku ir išnaudotų visas sąlygas kuo sėkmingiausiam lavinimuisi. Ne dėstymo būdas, bet jo sėkmingumas mokiniui yra čia svarbiausias dalykas.

Trečias didaktikos supratimas, pagal kurį ji imama lavinimo mokslu, yra plačiausias. Šis supratimas įgijo didesnės reikšmės po to, kai O. Willmannas buvo išleidęs savo kapitalinį veikalą *Didaktik als Bildungslehre*. Mūsų laikais šitą didaktikos supratimą palaiko daugelis kultūrfilosofinės srovės pedagogų, kurie yra net linkę auklėjimą palenkti lavinimui.

Iš nusakytų didaktikos supratimų pirmasis yra per siauras, trečiasis — per platus. Didaktikai gali rūpėti ne tik mokymo, bet ir intelektualinio lavinimo dalykai; ogi iš kitos pusės didaktika nesuima į save viso lavinimo, nes estetinis lavinimas neįeina į jos objekto ribas. Racionaliausias yra vidurinis didaktikos supratimas, kuris, imdamas didaktiką protinimo mokslu, yra pakankamai platus ir pateisinamai atribotas nuo dviejų kraštutinių supratimų.

Kai kas, pavyzdžiui, J. Göttler supranta didaktiką auklėjamojo arba ugdomojo, protinimo mokslo prasme. Kad protinimas gali ir

net turi turėti auklėjamosios ir net plačios ugdomosios reikšmės, yra šiais laikais neabejotina; tačiau šita reikšmė yra jam neesminė žymė ir todėl neturi būti traukiama į protinimo mokslo aptartį. Tikslingiau todėl didaktikos aptarime pasitenkinti gryna protinimo sąvoka, juo labiau kad auklėjamojo ar net ugdomojo pobūdžio apibendrinimas visam didaktikos objektui yra faktiškai negalimas, esant joje dalykų, kurie neturi tiesioginių ryšių su auklėjimu ar ugdymu apskritai. Taigi didaktika yra protinio lavinimo, arba protinimo, mokslas.

*c*) *Didaktikos santykiavimas su pedagogika.* — Didaktikos santykiavimas su pedagogika buvo ir dabar tebėra įvairiai suprantamas: vieniems ji atrodo palenkta pedagogikai, kitiems — lygiateise su pastaraja, tretiems — palenkiančia šią pastarąją. Pavyzdžiui, J. Fr. Herbartas didaktiką laikė pedagogikos dalimi ir todėl palenktą pastarajai; O. Willmannas ilgai pripažindavo didaktikos ir pedagogikos lygiateisiškumą, laikydamas jas lygiagrečiais mokslais. XVII a. didieji pedagogai, kaip ir mūsų laikų kultūrpedagogai, buvo linkę didaktiką laikyti platesne disciplina, į kurią pedagogika turėtų įeiti sudedamąja dalimi.

Pažiūra, statanti lygiomis didaktiką ir pedagogiką ir laikanti pirmąją lavinimo mokslu, o antrąją — auklėjimo mokslu, yra nepateisinama todėl, kad ji suardo pedagoginio mokslo vieningumą, tuo tarpu, kai ugdymo vieningumas reikalauja vieningo mokslo. Pažiūra, palenkianti pedagogiką didaktikai, nepriimtina todėl, kad ji supranta pedagogikos objektą per siaurai, laikydama ją auklėjimo mokslu, ir kad nepaiso tradicinio pedagogikos supratimo, kaipo ugdymo mokslo. Jei kada buvo pripažįstamas vieningas ugdymo mokslas, tai jis tebuvo vadinamas pedagogikos vardu. Todėl telieka pripažinti trečią pažiūrą, kuri laiko didaktiką pedagogikos dalimi ir tuo būdu pirmąją palenkia antrajai.

Pripažinus didaktiką vieningu ugdymo mokslu, nėra kliūčių pripažinti lygstamąjį lygiateisiškumą atskiroms jos dalims: pavyzdžiui, lavinimo ir auklėjimo mokslai gali būti laikomi lygiateisiškomis disciplinomis plataus pedagogikos mokslo ribose. Bet pedagogikos atžvilgiu didaktika yra palenktoji šaka, kuri santykiauja su ja, kaip dalis su visuma.

*d*) *Didaktikos suskirstymas.* — Didaktikos kurse racionalu sudaryti tris skyrius: pirmajame skyriuje pravartu išnagrinėti protinimo supratimą ir visus klausimus, susijusius su šituo įvedamuoju dalyku; antrajame skyriuje tenka tyrinėti protinimo organizaciją; trečiajame — tyrinėjama protinimo metodologija.

Šitaip yra skirstoma bendroji didaktika. Kai joje numatomas protinimo metodologijos skyrius, šita metodologija suprantama bendrosios metodikos prasme. Priešais ją pastatoma specialiosios metodikos, kurios visos drauge sudaro specialiąją didaktiką. Tuo būdu bendriausias didaktikos suskirstymas yra šitoks:

didaktika
- I. *bendroji didaktika*
  1. protinimo supratimas ir jo tikslai,
  2. protinimo organizacija,
  3. protinimo metodologija (bendroji metodika);
- II. *specialoji didaktika* — specialiosios metodikos.

Šis sutrauktasis didaktikos išdėstymas teapima vien bendrąją didaktiką.

*e*) *Atrinktoji didaktikos bibliografija.* — Tarp veikalų, skirtų bent iš dalies bendrosios didaktikos objektui tyrinėti, galima skirti dviejų rūšių veikalus: populiaresnio ir rimto mokslinio turinio veikalus.

a) Bendrieji populiaresnio turinio veikalai:

J. MIČIULIS, *Pedagogika ir didaktika*, Kaunas ²1933.
Joseph GÖTTLER, *System der Pädagogik im Umriß*, München 1932, VII ir IX skyriai.
Georg GRUNWALD, *Philosophische Pädagogik*, Paderborn 1917. Antroji dalis.
W. A. LAY, *Erziehungs- und Unterrichtslehre nebst Schulkunde*, Gotha 1913. Skyriai B ir C.
Adolf MATTHIAS, *Praktische Pädagogik*, ⁵1913 München.
Wendelin TOISCHER, *Theoretische Pädagogik und allgemeine Didaktik*, München ²1912. II Skyrius.
Josef ZEIF u. Rudolf ZLABINGER, *Unterrichtslehre, nach Otto Willmanns Werken dargestellt*, Freiburg i. Br. 1917.
Eugène DÉVAUD, *Guide de l'enseignement primaire, théorique et pratique. Didactique générale*, Fribourg ²1917.
L. RIBOULET, *Manuel de pédagogie générale*, Lyon-Paris 1930.

b) Bendrieji rimto mokslinio turinio veikalai:

F. X. EGGERSDORF, *Jugendbildung*, München ⁴1933.
Arthur LIEBERT, *Philosophie des Unterrichtes*, Berlin-Zürich-Leipzig 1935.
Georg KERSCHENSTEINER, *Theorie der Bildung*, Leipzig-Berlin ³1931.
Georg KERSCHNSTEINER, *Theorie der Bildungsorganisation*, Leipzig-Berlin 1933.

Otto WILLMANN, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig ⁵1923.
Henri BOUCHET, *L'Individualisation de l'enseignement*, Paris 1933.
S. I. GESSEN, *Osnovy pedagogiki*, Berlin (?) 1923.

c) Tarpiško tipo veikalai:

Paul BARTH, *Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre*, Leipzig ⁹⁻¹⁰1923.
H. ITSCHNER, *Unterrichtslehre*, I. Band, Leipzig ⁴1923.
Wilhelm REIN, *Pädagogik in systematischer Darstellung*, III. Bd., Langesalza ²1912.
E. WEBER, *Didaktik als Theorie des Unterrichts*, Ansbach 1925.

## PIRMAS SKYRIUS

## PROTINIMO SUPRATIMAS IR JO TIKSLAI

### 1. PROTINIMO SUPRATIMAS

Vokiečiai aiškiai skiria tris artimus savo prasme terminus: *unterrichten, bilden ir lehren.* Protinimas vartojamas čia prasme *Unterrichten.* Norint tad tiksliai suprasti jo sąvoką, reikia jį aiškiai atriboti iš vienos pusės nuo lavinimo (*Bilden*) ir iš antros pusės — nuo mokymo (*Lehren*).

a) *Protinimas, kaip lavininas.* — Protinimas yra intelektualinis formavimas arba, lietuviškai tariant, protinis lavinimas. Šitoje aptartyje lavinimas eina protinimui artimiausia gimine. Plačiai gi suprantamas lavinimas yra ugdytinio formavimas, arba apipavidalinimas, pagal objektyvinę ugdomąją gėrybę. Jis negali įvykti be paties ugdytinio darbo. Todėl sakoma, kad lavinimo išdava yra išsilavinimas.

Išsilavinęs yra žmogus, dvasiškai susiformavęs ryšium su idealinėmis kultūros gėrybėmis ir pastoviai nusiteikęs pasilikti šitos kultūros aukštumoje. Išsilavinimo negalima prarasti, nors galima pamiršti pramoktų dalykų. Išsilavinimas yra tad toks dvasinis neprarandamas žmogaus susiformavimas, kuris yra pasiektas ryšium su pasisavinimu idealinių ugdomųjų gėrybių, paprastai tarpininkaujant ugdytojui lavintojui.

Kai kalbama apie protinimą, kaipo apie intelektualinį formavimą, arba protinį lavinimą, lavinimas apribojamas viena intelektualine žmogaus gyvenimo sritimi. Taigi protinimas, kaipo lavinimas, yra toks protinis žmogaus formavimas, kuris su pagalba intelektualinių žmonijos gėrybių padeda žmogui įsigyti pastovių neprarandamų

protinių nusiteikimų, atitinkančių intelektualinės kultūros reikalavimus.

*b*) *Protinimas, kaipo mokymas.* — Jei lavinimas, palyginant su protinimu, yra platesnė sąvoka, tai mokymas yra jau siauresnė sąvoka. Mokyti visų pirma yra daryti, kad kas mokytųsi. Mokytis galima ko; o protintis galima k u o. Pirmuoju atveju pagrindinis dalykas yra mokomasis objektas, tuo tarpu antruoju atveju svarbiausia yra įsigyti tam tikro protinio nusiteikimo. Todėl ir mokyme svarbiausias dalykas yra pats dėstymas, tuo tarpu protinime pirmoje vietoje stovi santykiavimas su protine mokinio galia.

Kai pas mus kalbama apie mokyklų mokytojus ir rūpinamasi, kad jie stovėtų savo pašaukimo aukštumoje, iš tikrųjų turima galvoje ne paprastas mokymo funkcijas, bet intelektualinio lavinimo, arba protinimo, funkcijas. Tikras mokytojas visada yra sykiu lavintojas ir auklėtojas, vadinasi, daug daugiau, negu sugeba pasakyti etimologinė jo vardo prasmė. Jei mokytojas būtų tiktai mokytojas, tai jo darbo išdavos būtų labai netobulos ir nepastovios, nes pramoktą dalyką galima pamiršti, t. y. prarasti. Kad mokytojo darbas duotų pastovesnių vaisių, jis turi pakilti prie intelektualinio lavinimo, nes tik tada jis dirba protiniam mokinio išsilavinimui, kuris, kaipo neprarandamas, yra tikras mokytojo laimėjimas.

Taigi protinimas yra mokymas, sustiprintas ypatingu susirūpinimu sistemingu protinės mokinio galios lavinimu.

*c*) *Ugdomasis protinimas.* — Vokiečiai kalba apie auklėjamąjį arba net apie ugdomąjį protinimą (*erziehender* arba *erziehlicher Unterricht*) ir tuo pačiu nustato protinimo santykius su auklėjimu ar ugdymu. Auklėjamasis protinimas reiškia, kad protinimo darbas sykiu turi auklėti vertingą tvirto būdo dorinę žmogaus asmenybę. Ugdomasis protinimas reiškia, kad protinimo darbas turi būti sėkminga plačiai suprantamo ugdymo funkcija, t. y. kad protinimas turi turėti plačios ugdomosios reikšmės.

Taigi protinimas, kuris, šalia savo tiesioginio uždavinio, faktiškai išeina iš savo ribų, principiškai turi būti ugdomasis protinimas, t. y. turi tarnauti visoms ugdymo dalims, kiek šioms yra neišvengiamas protinis susitormavimas, susipratimas ir atitinkamas nusistatymas.

Tačiau ne kiekvienas protinimas savo intencijomis yra ugdomasis protinimas. Čion, pavyzdžiui, nepriklauso toji protinimo rūšis, kuri vokiečių yra vadinama *gelehrter Unterricht* ir kuri mūsų gali būti pavadinta moksliniu mokymu, arba trumpiau — mokslinimu. Moksliniame mokyme dėstytojui rūpi visų pirma pats tiriamasis dalykas, kaip kad tai yra per paskaitas aukštojoje mokykloje. Iš čia matyti,

kaip nevykusiai pas mus kartais vartojamas mokslinimo terminas, taikomas mokymui — lavinimui pradinėse, vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose.

*d) Psichologinės ir pedagoginės protinimo savybės.* — Kiekviename protinime dalyvauja du asmenys: protintojas lavintojas, paprastai vadinamas mokytoju, ir protinamasis lavinamasis asmuo, paprastai vadinamas mokiniu. Kiekvienas protinimo darbas yra tam tikra mokytojo ir mokinio sąveika, kur aktyvus yra sykiu, kad ir įvairiu būdu, ir vienas, ir antras. Todėl lygiai klaidinga yra įsivaizduoti protininamąjį darbą arba kaipo tik perteikiamąjį mokytojo veikimą, arba kaipo tik savarankiškąjį mokinio veikimą.

Psichologinės protinimo savybės kyla visų pirma iš mokinio nusistatymo mokymosi darbe; ogi pedagoginės jo savybės — iš mokytojo nusistatymo mokymo darbe. Iš vienos pusės yra natūralus mokymosi vyksmas, o iš antros pusės — metodologinė mokymo eiga, atitinkanti aną vyksmą. Mokymosi vyksmas yra natūralus, kai mokinys, niekieno iš viršaus per prievartą nespiriamas, savaime susidomi dalyku, su savarankiškuoju veiklumu stengiasi jį receptyviai, t. y. imliai, pasisavinti, jį suprasti ir nusistatyti ryšium su klausimais, kuriuos jis sukelia.

Psichologinės protinimo savybės, kylančios iš mokinio nusistatymo mokymosi vyksme, ir yra: 1. savaimingumas, 2. imlumas, 3. veiklumas, 4. kūrybiškumas. Tai reiškia, kad mokinys, pirma, savaime nusistato savo dvasia į dėstomąjį dalyką; antra, asimiliuoja — savinasi jį; trečia, aktyviai atveikia jam savo dvasios pajėgomis; ketvirta, visame šitame darbe nepraranda savo kuriamosios iniciatyvos.

Pedagoginės protinimo savybės, kaip sakyta, kyla iš mokytojo nusistatymo protinamajame darbe. Nuo atsitiktinių pamokymų, prakalbų, pamokslų, paskaitų ir kitų panašių dalykų protinimas skiriasi tuo, kad jis, pirma, yra pastovus savo vykdomąja trukme ir platus savo turiniu, antra, yra organizuojamas planingai, nuosekliai ir pažangiai; trečia, yra pritaikomas prie individualinių psichologinių pasisavinimo ir įsisąmoninimo aplinkybių; ketvirta, rūpinasi priemonėmis, reikalingomis pasisavintam dalykui pastoviai palaikyti atmintyje ir išsilavinime[1].

## 2. Protinimo tikslai ir uždaviniai

*a) Netiesioginis ir tiesioginis protinimo tikslas.* — Kiekvienas tikslas yra gėrybė, kuri yra pageidaujama, kaipo siektinas dėl savo

[1] J. Göttler, *System der Pädagogik im Umriss*, München 1932, p. 154.

vertės dalykas. Bet ta pati gėrybė gali būti vadinama vertybe, jei į ją žiūrima iš vertės pusės ir jei ši vertė yra tarsi objektyvuojama pačiame dalyke. Atrodo tad tarsi gėrybė egzistuoja nepriklausomai, o vertybė tarsi glūdi kame kitame, t. y. kad gėrybė yra labiau objektyvinis, vertybė — labiau subjektyvinis dalykas.

Kai po to kalbama apie ugdomąją gėrybę ir ugdomąją vertybę, reikia skirti tuodu dalyku ta prasme, kad ugdomoji gėrybė egzistuoja nepriklausomai nuo ugdytinio, o ugdomoji vertybė kaip tik jame glūdi. Ugdomoji gėrybė yra ta prigimtinė, kultūrinė ar religinė gėrybė, kuri iš vienos pusės ugdymo yra siekiama, kaipo netiesioginis tikslas, o iš kitos pusės — su kurios pagalba ugdytinis yra formuojamas, lavinamas. Ugdomoji vertybė yra vertingas ugdytinio nusiteikimas, siekiamas ugdymu, kaipo tiesioginis tikslas. Tatai ugdomoji gėrybė yra netiesioginis, ugdomoji vertybė — tiesioginis ugdymo tikslas. Ugdomoji vertybė, t. y. ugdytinio vertingas nusiteikimas, yra tiesioginis tikslas todėl, kad jo pagalba paskui kūrybiškai yra siekiama ugdomoji gėrybė, kaipo netiesioginis tikslas.

Protinimo srityje ugdomoji gėrybė yra tiesa, suimta mokslinės pažinties pavidalu. Ugdomoji vertybė yra protinis išsilavinimas, kaipo vertingas ugdytinio nusiteikimas, kurio pagalba paskui tiesa gali būti kūrybiškai siekiama.

Teisingas protinimo supratimas reikalauja daryti skirtumą tarp gėrybės, kaipo ugdomojo tikslo, ir tos pačios gėrybės, kaipo ugdomosios priemonės. Mokslinė pažintis ne tik yra siekiama, kaipo tikslas, bet jos pagalba taip pat stengiamasi lavinti protinę ugdytinio galią. Pastaruoju atveju mokslinė pažintis yra j a u žmonijos laimėta intelektualinė gėrybė; ogi tada, kai mokslinė pažintis eina siekiamuoju protinimo tikslu, reikia turėti galvoje ne tik tai, kas yra jau laimėta, bet ir tai, kas d a r yra laimėtina.

Objektyvinis netiesioginis protinimo tikslas yra ne viena kuri atskira tiesa, bet tiesos sistema, universali savo turiniu ir pagrįsta savo verte. Tik tam tikra objektyvinių ir pagrįstų tiesų visuma gali eiti tikru protinimo tikslu. Šita visuma iš savo esmės yra ne kas kita, kaip teorinė ir praktinė pasaulėžiūra, suimanti į save specialiąsias mokslines pažintis, filosofines pažiūras ir teologinę doktriną. Žinoma, šitokios pasaulėžiūros mastas bus įvairus pagal protinimo laipsnį.

Protinis išsilavinimas, arba išsiprotinimas, taip pat priklauso prie išsilavinimo, kaip protinimas priklauso prie lavinimo. Vokiečių *Bildung*, prancūsų *formation* ir rusų *obrazovanije*, imami išsilavinimo prasme, reiškia tam tikrą sudėtingą dvasinį susiformavimą, kurį O. Willmannas buvo šitaip reikšmingai nusakęs: «Gyvas žinojimas ir įdvasintas sugebėjimas yra išlavintos būtybės

apsireiškimo lytys; bet apsireiškimas telieka vien tuščia išvaizda, jei tiedvi lytys nesutampa krūvon nušviestajame norėjime»[2]. Vadinasi, Willmanno supratimu, gyvas žinojimas, įdvasintas sugebėjimas ir nušviestasis norėjimas sudaro tris pagrindines tikro išsilavinimo žymes.

F. X. Eggersdorfas, išeidamas iš šitokios išsilavinimo sąvokos ir ją taikindamas prie protinio išsilavinimo, šį pastarąjį šitaip nusako: «Gyvas žinojimas, įdvasintas sugebėjimas ir apšviestas norėjimas savo sutartinėje sudaro tą dvasinę lytį, kurią mes vadiname žmogaus išsilavinimu. Šita būsena jau apreiškia dalykinį turinį, t. y. lavinamąjį lobį, iš kurio ji turi išgauti*. Taigi lavinimas turi veikti trejopa prasme: savo objektyviniu turiniu jis turi maitinti žinojimą, savo darbo žadinamaisiais akstinais — išvystyti pajėgas, savo vertingumu — sudaryti nusistatymą. Mokomasis lavinamojo vyksmo lobis turi išsyk būti vertas žinojimo, raginąs ir gilus»[3].

Kaip matome, plačiai suprastas išsilavinimas nėra nei vien tik turtinga erudicija, nei vien tik proto išsimiklinimas, bet toks žmogaus susiformavimas, kuriame harmoningai susiderina žinojimas, sugebėjimas ir nusistatymas, pakelti į aukštesnį vertingą stovį, atitinkantį dvasinę žmogaus esmę. Žodžiu tariant, išsilavinimas yra sudėtinga kultūringo žmogaus būsena, kuri nėra lengvai pasiekiama. Kai vėliau vietoje išsiprotinimo bus vartojamas platesnis išsilavinimo terminas, bus turima galvoje nusakytasis išsilavinimo supratimas.

*b) Bendrasis ir specialusis, arba profesinis, išsilavinimas.* — Bendras lavinimas ir jo tikslas, t. y. bendrasis išsilavinimas, gali būti įvairiai suprantami. Paprasčiausias bendro lavinimo supratimas yra tas, kuris ima bendrą išsilavinimą, kaipo visiems arba net bent daugumai privalomą minimumą. Paskui bendrasis išsilavinimas gali būti imamas, kaipo grindžiamasis ta prasme, kad jis eina pagrindu specialiajam, arba profesiniam, išsilavinimui. Trečias bendrojo išsilavinimo supratimas ima lavinimą bendru žmogiškuoju mastu. Šita prasme bendrasis išsilavinimas yra harmoningas ir atbaigtas žmogiškosios asmenybės susiformavimas, kuris savo turiniu yra universalinis, o išvystytų pajėgų atžvilgiu — pilnutinis. Toks bendrai žmogiškas išsilavinimas negali būti pasiektas be sąryšio su profesiniu žmogaus išsilavinimu; todėl skiriant jį nuo grindžiamojo bendro išsilavinimo, sakoma, kad jis yra atbaigiamasis išsilavinimas.

---

* Gal *išaugti*.

[2] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 320.

[3] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München [4]1933, p. 24.

Profesinis lavinimas turi savo uždaviniu suteikti žmogui specialaus išsilavinimo, suponuojant, kad šis išsilavinimas turi įvykti pagal jo prigimtąjį pašaukimą. Kokybiniu atžvilgiu bendrasis ir profesinis išsilavinimas turi būti tiesioginio atitikimo santykyje: juo aukštesnė yra profesija, juo gilesnis turi būti bendras išsilavinimas. Šita prasme bendrasis išsilavinimas turi grindžiamosios reikšmės ir, kaip paruošiamasis, eina pirm profesinio išsilavinimo.

Kai bendrasis išsilavinimas imamas atbaigiamąja prasme, jo santykiavimas su profesiniu specialiuoju išsilavinimu jau žymiai keičiasi: jei iš pradžios grindžiamasis bendras išsilavinimas patarnauja paruošiamuoju būdu profesiniam išsilavinimui, tai dabar profesinis išsilavinimas turi patarnauti atbaigiamuoju būdu bendram išsilavinimui. Todėl iš profesinio lavinimo ne tik galima, bet ir privalu reikalauti, kad jis suteiktų žmogiškajai asmenybei atbaigiamojo pobūdžio.

c) *Materialinis ir formalinis lavinimas.* — Lavinimo praktikoje galima daugiau dėmesio kreipti ar į mokomosios medžiagos pasisavinimą ar į protinių pajėgų išsivystymą. Pirmuoju atveju svarbiausiu dalyku laikomas žinojimas, antruoju — sugebėjimas. Pirmąja linkme eina didaktinis materializmas, antrąja — didaktinis formalizmas. Bet lavinimas tik tada eina tinkama linkme, kai sugeba sintetiškai suderinti žinių perteikimą ir protinių pajėgų išvystymą, t. y. kai lavinimas sykiu yra ir materialinis, ir formalinis.

Eggersdorfas reikalauja, kad materialinis lavinimas būtų universalinis, arba visuotinis, ir kad formalinis lavinimas būtų totalinis, arba pilnutinis. Tai reiškia, kad materialinis lavinimas turi suteikti visuotinį pasaulio vaizdą, o formalinis lavinimas turi išvystyti pilnutinį žmogiškumą. Akivaizdoje šito konstatavimo negali būti pateisintas nei didaktinis materializmas, nei didaktinis formalizmas, nes kiekvienas iš jų slepia savyje pavojingą vienašališkumą.

d) *Protinimas, kaipo ugdomasis uždavinys, ir jo daliniai uždaviniai.* — Jei tikslas yra tai, ko dėliai kas nors daroma arba įvyksta, tai uždavinys yra tai, kas yra darytina, norint tikslą pasiekti. Netiesioginis protinimo tikslas yra tiesa, suorganizuota mokslo pavidalu; tiesioginis tikslas — protinis išsilavinimas. Kas gi yra čia atitinkamas protinimo uždavinys?

Laikantis ugdomojo uždavinio supratimo, kuris buvo duotas įvedamojoje pedagogikos dalyje, protinimo uždavinį galima šitaip nusakyti: protinimo uždavinys yra ne kas kita, kaip užduotas protinimo tikslų siekimas, pirma, perteikimu mokinio pasisavinimui in-

telektualinių gėrybių; antra, išvystymu jame protinių pajėgų; trečia, jojo įjungimu į kūrybinį protinį darbą. Protinimo uždavinio aptartyje nurodomas jo suskirstymas į dalinius uždavinius pagal tris pagrindines ugdymo funkcijas, kurios yra perteikimas, išvystymas ir įjungimas. Taigi platusis protinimo uždavinys gali būti suskirstytas į perteikiamąjį, išvystomąjį ir įjungiamąjį uždavinį.

P e r t e i k i a m u o j u protinimo uždaviniu mokytojas stengiasi sėkmingiausiu būdu teikti mokinio pasisavinimui protinių gėrybių, t. y. mokslinių pažinčių. Šituo uždaviniu yra siekiama ta išsilavinimo žymė, kuri vadinama žinojimu ir kuri įsigyjama visų pirma su pagalba pasisavinamojo receptyvumo, arba imlumo.

Antras dalinis protinimo uždavinys yra mokinio protinių pajėgų i š v y s t y m a s. Šis išvystomasis protinimo uždavinys turi, plačiai tariant, sudaryti tris pagrindinius sugebėjimus: patiriamąjį, protaujamąjį ir pritaikomąjį. Patiriamasis sugebėjimas susidaro iš stebėjimo, atminties ir vaizduotės pajėgumo; protaujamasis sugebėjimas — iš suvokimo, sprendimo, protavimo ir sistemingo samprotavimo pajėgumo, pagaliau pritaikomasis sugebėjimas — iš techninio, išreiškiamojo ir praktinio vertinamojo pajėgumo. Visi šitie sugebėjimai tegali tikrai išsivystyti tik ryšium su savaimingu mokinio veiklumu, kuris čia vaidina tokį vaidmenį, kokį kad perteikime vaidina imlumas, pagrįstas savaimingu susidomėjimu.

Trečias dalinis protinimo uždavinys yra į j u n g t i mokinį į aktyvinį intelektualinį visuomenės gyvenimą. Susidomėjimas intelektualiniais visuomenės interesais, asmeninis atsidėjimas intelektualinės kultūros reikalams ir kūrybiškumas šitos kultūros srityje yra tie pagrindiniai nusiteikimai, kurie įjungia žmogų į intelektualinį visuomenės gyvenimą. Protinis kūrybiškumas yra čia svarbiausia žymė, nuo kurios labiausiai priklauso žmogaus aktyvinis dalyvavimas šitame gyvenime. Protinimas šalia kitų savo uždavinių turi taip pat sudaryti jaunuomenėje ir šituos, taip sakant, įjungiamuosius nusiteikimus. Štai kokios prasmės turi įjungiamasis protinimo uždavinys.

Kaip matome trys protinimo daliniai uždaviniai remiasi ir sykiu išvysto tris mokinio psichologines savybes: imlumą, veiklumą ir kūrybiškumą. Kai visi šitie nusiteikimai eina savaime iš mokinio vidaus ir palengvina savaimingą jo apsisprendimą, galima tikėtis, kad jo darbas bus tikrai sėkmingas lavinimosi laikotarpyje ir reikšmingas visam tolimesniam gyvenimui.

*e) Protinimo idealas.* — Idealinis būtų toks protinimas, kuris įstengtų suteikti perteikiamajai medžiagai didžiausios lavinamosios galios ir pagaunančio įdomumo, išvystyti daugiausia protinių pajėgų, įjungti naująją kartą į intelektualinius visuomenės interesus ir nu-

teikti dirbti kuriamąjį darbą šitoje visuomenėje. Iš kitos pusės idealiai išsilavinęs būtų toks žmogus, kuris taip harmoningai suderintų savyje žinojimą, protinį sugebėjimą ir kūrybinį nusistatymą, kad jis visais atžvilgiais stovėtų intelektualinės kultūros aukštumoje.

Jei lavinimo idealas, Eggersdorfo žodžiais tariant, yra «geidžiamasis dvasinės lyties vaizdas», tai vis dėlto nusakytas bendrais žodžiais protinimo ir išsilavinusio žmogaus idealas yra dar gerokai abstraktinis. Todėl šitą idealą tenka dar bent kiek konkretizuoti.

Idealinis protinimas sukelia mokiniuose užsidegimą, atsidėjimą, kūrybinį nusiteikimą. Jis įkvepia dvasinių vertybių branginimą, praeities laimėjimų gerbimą, naujų kelių ieškojimą; išplečia dvasinius interesus, nuteikia dorinei pažangai ir apsprendžia viso intelektualinio gyvenimo linkmę.

Išlavintas tokioje mokykloje žmogus gali turėti visa, ko reikalauja tikras išsilavinimas. Jis reiškiasi gyvenime su originaliu individualumu; jis jungia savyje tautiškumą su bendromis žmogiškosios dvasios savybėmis; jis supranta savo laiko dvasią ir nėra nei trumparegis, nei nusistatęs tik į tolį. Jis nevergauja su miesčioniška snobizmu tik naujovei, bet jis nėra taip pat tik senovės gerbėjas. Jis nėra sustingęs vieną kartą pasisavintose idėjose, bet sugeba visą laiką žengti pirmyn. Tai savo laiko, savo tautos ir sykiu visos žmonijos žmogus.

Išsilavinęs žmogus greit nusivokia padėtyje, lengvai orientuojasi bet kuriame gyvenimo stovyje ir sprendžia su tvirtu aiškumu. Jo idealas nėra nei viską aprėpiąs žiningumas, nei užsiskleidęs savyje moksliškumas. Jam rūpi visų pirma apibendrinti žinijos visumą, kaipo organiškoji ir sintetinė pasaulėžiūra, apimanti prigimties, kultūros ir religijos dalykus. Sykiu jis yra nusiteikęs intelektualiniam teisingumui ir linkęs viską matuoti objektyviniu matu. Tai tik keletas bruožų išsilavinusio žmogaus idealo, kuris galėtų būti neribojamai piešiamas.

## ANTRAS SKYRIUS

# PROTINIMO ORGANIZACIJA

## I. MOKYKLA, KAIHO PROTINIMO ĮSTAIGA

*Įvedamosios pastabos.* — Protinimo darbas yra labai sudėtingas ir todėl jis tik tada gali būti tinkamai vedamas, kai jis yra gerai sutvarkytas, suorganizuotas. Tam reikalui visuomenėje yra steigiamos mokyklos. Kiek jų santvarka priklauso nuo įvairių visuomenės

veiksnių, galima kalbėti apie išviršinę mokyklų organizaciją. Bet vieną kartą įsteigta mokykla turi susitvarkyti savo viduje ir veikti pagal pedagoginius ugdomojo darbo reikalavimus. Dabar jau galima kalbėti apie išvidinę mokyklos organizaciją.

Tikslingumo reikalavimai ragina eiti nuo išviršinės mokyklos organizacijos prie išvidinės jos organizacijos. Bet ši pastaroji dar nesudaro protinimo darbe svarbiausio branduolio. Toks branduolys glūdi metodologiniame mokytojo nusistatyme ir jo sugebėjime metodiškai dirbti protinamąjį darbą. Todėl, išsnagrinėjus mokyklos organizaciją išviršiniu ir išvidiniu atžvilgiu, reikės pereiti trečiojoje bendrosios didaktikos dalyje prie bendrosios protinimo metodologijos, arba bendrosios metodikos. Tokia yra bendriausia didaktinio tyrinėjimo eiga.

## 1. Mokyklos supratimas

Protinimas gali būti atsitiktinis ar sistemingas, pavienis ar sutelktinis. Mokykla ir yra sistemingai suorganizuoto sutelktinio protinimo įstaiga. Tokią bent galima gauti provizorinę jos aptartį iš pirmo pažvelgimo. Mūsų « mokykla » etimologine savo prasme reiškia vietą arba įstaigą, kur yra mokoma. Šis mūsų terminas savo originalumu aiškiai išsiskiria iš tų mokyklos pavadinimų, kurie yra sudaryti iš graikų žodžio *scholé*, reiškusio spėtą, arba laisvą nuo darbų ir rūpesčių laiką, panaudojamą atotampos dalykams, sakysime, menui, arba dvasinio ar filosofinio turinio skaitybai. Prie tokių pavadinimų priklauso pavyzdžiui, *schola*, *école*, *Schule*, *škola* ir t.t. Mokyklos supratimas vis labiau tolo nuo savo pirmutinės graikiškosios prasmės ir dabar paprastai atitinka tai, ką reiškia etimologine savo prasme mūsų terminas.

Tačiau šalia savo etimologinio aiškumo ir sugestyvumo mūsų mokyklos terminas turi ir savo nepatogumą, ir kaip tik dėl savo sugestyvumo. Jis būtent per daug aiškiai sugestionuoja, kad mokykloje tik mokoma, kad mokykla skiriama tik mokomajai pareigai, kad pilnutinis ugdymas negali sudaryti jos uždavinio. Žodžiu tariant, mūsų mokyklos terminas sugestionuoja intelektualistinį mokyklos supratimą. Tuo tarpu šiais laikais toks mokyklos supratimas yra jau aiškiai pasenęs.

Įvedamojoje pedagogikos dalyje mokykla buvo pavadinta lavinamąja įstaiga, t. y. tokia, kuri formuoja jaunuomenę visų pirma ryšium su ugdomosiomis gėrybėmis. Visas ugdymas vienu savo aspektu yra lavinimas, todėl ir lavinamoji įstaiga šiaip ar taip turi tarnauti visuma ugdymui, nors iš pusės visų pirma lavinamojo aspekto.

Mokykla tarnauja visam ugdymui tada, kai realizuoja savo darbe ugdomąjį protinimą, arba net ugdomąjį lavinimą, t. y. tai, ką vokiečiai vadina *erziehlicher*, arba *erziehender Unterricht*. Ugdomasis lavinimas stengiasi formuoti visą žmogų ryšium su tuo mokomuoju lobiu, kuris eina formuojančios ugdomosios gėrybės pareigas. Kai toks ugdomasis lavinimas yra realizuojamas mokykloje, pati mokykla, nenustodama buvusi lavinamoji įstaiga, yra ugdomoji mokykla, kurią vokiečiai vadina *Erziehungsschule*. Šita prasme kiekviena tikra mokykla yra pilnutinio ugdymo mokykla, nes kiekviena tikra mokykla turi realios teigiamosios reikšmės pilnutiniam ugdymui.

Mokykla ugdo jaunuomenę ne tik tuo darbu, kuris joje yra dirbamas, bet ir visu savo gyvenimu. Šituo atžvilgiu mokykla yra dirbtiniu būdu suorganizuota ugdomoji bendruomenė jaunuomenei lavinti, ugdyti. Ypač svarbu yra pabrėžti, kad šitos mokyklinės bendruomenės gyvenimas ir veikimas yra pagrįstas pedagoginiais principais. Todėl sakoma, kad mokykla yra pedagoginė, arba ugdomoji, bendruomenė. Didžiausia dauguma paskutinių laikų mokyklinių reformų turėjo savo uždaviniu padaryti iš mokyklos gyvą bendruomenę, kuri galėtų papildyti mažėjančią šeimos auklėjamąją įtaką ir sykiu sėkmingai visą ugdymą tęsti ir atbaigti.

Reikia dar čia pridurti, kad mokyklinė bendruomenė griežtai neapsiriboja mokyklos sienomis. Ją sudaro ne tik mokytojai ir mokiniai, bet ir mokinių tėvai, susidomėję savo vaikų ugdymu, švietimo atstovai, turį pareigą šaip ar taip dalyvauti mokyklos gyvenime, ir net Bažnyčios atstovai, suinteresuoti religiniu jaunuomenės auklėjimu, šalia kapeliono, kuris *ex officio* dalyvauja mokyklinės bendruomenės gyvenime.

Remiantis visu tuo, kas pasakyta, galima sudaryti šitokią mokyklos aptartį: *mokykla yra sutelktinio lavinimo įstaiga, suorganizuota pedagoginės bendruomenės pavidalu.*

## 2. Mokyklos pagrindinės funkcijos

Mokyklos supratimas gali būti pagilintas pagrindinių jos funkcijų nagrinėjimu. Mokyklos funkcija yra ne kas kita, kaip konkretiškesnis mokyklinio gyvenimo ir veikimo pasireiškimas, nukreiptas į mokyklos tikslų siekimą.

*a*) *Mokymas, protinimas, lavinimas.* — Pats mokyklos supratimas organiškai yra susijęs su esmiškiausia jos funkcija, kuri prasideda paprastu mokymu ir baigiasi ugdomuoju lavinimu. Be mokomosios funkcijos negalima įsivaizduoti jokios mokyklos. Mokymu

yra dėstomas koks nors dalykas; juo mokinys yra verčiamas mokytis. Protinimu mokinys ne tik yra mokomas, bet ir intelektualiai lavinamas. Lavinimu apskritiai mokinys yra formuojamas, t. y. jis įsigyja pastovių, neprarandamų vertingų nusiteikimų. Tik tas mokytojas tinkamai supranta tiesiogines savo funkcijas, kuris pradeda savo darbą paprastu mokymu ir baigia plačiu lavinimu.

*b*) *Ruošimas gyvenimui.* — Žinomas aforizmas *non scholae, sed vitae discimus* (ne mokyklai, bet gyvenimui mokomės) nustato plačiausią mokyklos funkciją. Kai sakoma, kad mokykla turi ruošti jaunąsias kartas gyvenimui, gyvenimas tokiu atveju suprantamas labai bendrai, būtent kaipo žmogaus tarnyba savo žmogiškajam pašaukimui. Žmogaus ruošime šitai tarnybai mokykla eina labai svarbią ir reikšmingą funkciją. Todėl mokyklos gyvenimiškumas yra labai pageidaujamas jos privalumas.

*c*) *Mokinių darbo ir gyvenimo apstatymas ugdomosiomis gėrybėmis.* — Per visą savo gyvenimą žmogus susiduria su prigimtinėmis, kultūrinėmis ir religinėmis gėrybėmis, kurios jį šiaip ar taip veikia, formuoja. Bet tik mokykloje žmogaus santykiavimas su ugdomosiomis gėrybėmis yra planingai tvarkomas, ir sykiu rūpinamasi, kad mokiniai sueitų į santykius su įvairiomis vertingomis ugdomosiomis gėrybėmis. Mokslinės pažintys eina čia pirmoje vietoje, bet šalia jų rūpinamasi taip pat estetinėmis, visuomeninėmis, religinėmis ir kitomis gėrybėmis, kurios turėtų mokinius ugdomai formuoti. Mokinių gyvenimo ir darbo apstatymas ugdomosiomis gėrybėmis yra labai svarbi ir vaisinga mokyklos funkcija. Niekados vėliau žmogus neturi tiek kontakto su ugdomosiomis gėrybėmis ir niekados nėra jų taip veikiamas, kaip mokykloje.

*d*) *Mokinių apsauga nuo neigiamųjų įtakų.* — Mokinių absorbavimas teigiamuoju darbu saugoja juos nuo neigiamųjų įtakų ir daro juos atsparesnius kovoje su demoralizuojančiais veiksniais. Bet vis dėlto mokyklai tenka taip pat ir tiesioginiu būdu kovoti su neigiamosiomis įtakomis. Todėl mokinių gyvenimo organizavimas atitinkama linkme sudaro vieną iš privalomų mokyklos funkcijų.

*e*) *Valios nuteikimas tiesai ir teisybei.* — Jei mokykla apskritai moko, protina, lavina, jei tokia yra jos bendroji funkcija, tai viena iš specialesnių funkcijų yra mokinių valios nuteikimas tiesai ir teisybei. Šituo atžvilgiu mokykla išvysto tiesos pajautimą, objektyvinį nusistatymą, teisingą sprendimą ir norą vadovautis objektyviniais principais. Šitos funkcijos dėka mokykla tampa tiesos įsigalėjimo organas visuomenėje; būtent jinai yra visuomenei savotiškas tiesos ir teisybės pažinimo organas.

*f) Pratinimas prie metodiško darbo.* — Mokyklinis darbas yra pratybinio pobūdžio. Mokykla pratina mokinį dirbti darbą tokiu būdu, kokiu reikės dirbti vėlesniame gyvenime, būtent — metodišku. Mokiniui mokykla yra metodingo išsivystymo įstaiga. «Kas eina mokyklą, — sako Hermann Nohl, — patiria metodo galybę ir sykiu įsitikina, kad tvarkoje ir taisyklėje glūdi žmogaus jėga»[4]. Kai sakoma, kad kas išėjo gerą mokyklą, tai faktiškai reiškia gero metodo įsigijimą. Metodingumas yra pagrindinis mokyklos dėsnis, ir mokykla be tvirtų metodų yra, be abejo, bloga mokykla.

*g) Dvasinių gėrybių saugojimas ir perteikimas.* — Kad mokykla galėtų apstatyti mokinių darbą ir gyvenimą ugdomosiomis gėrybėmis, ji turi šitas gėrybes saugoti, didinti, dauginti ir sykiu teikti iš kartos į kartą. Visuotinis švietimo pobūdis ir sutelktinis lavinimo būdas mokykloje yra priežastis to, kad dvasinių gėrybių išsiskleidimas su mokyklos pagalba įgauna labai platų mastą. Be mokyklos dvasinių gėrybių suvisuomeninimas būtų tiesiog neįmanomas.

*h) Visuomeninio kultūrinio tautos susipratimo gaivinimas.* — Mokykla eina taip pat svarbią funkciją visuomenės susipratime. Daugelis visuomeninių nusiteikimų susiformuoja mokykloje; čia, pavyzdžiui, naujos kartos įgauna tautinį ir valstybinį nusistatymą; čia taip pat jos įsigyja didžiausią daugumą savo kultūrinių įpročių ir pažiūrų. Nenuostabu todėl, kad minėtasis H. Nohl laiko mokyklą aukštesnio dvasinio gyvenimo ir tautos kultūrinės valios organu.

Mokyklos funkcijų galima būtų išskaičiuoti žymiai daugiau, bet čia reikia pasitenkinti tik svarbesniosiomis.

### 3. Mokykla, kaipo pedagoginė bendruomenė

Jei mokyklinis veikimas išeina aikštėn su mokyklos funkcijomis, tai mokyklinis gyvenimas reiškiasi ryšium su tuo, kad jinai yra pedagoginė bendruomenė. Mokykla niekados negali būti tinkamai suprasta, jei ji yra imama tik kaipo sutelktinio lavinimo įstaiga. Niekados nevalia pamiršti, kad jinai yra sykiu pedagoginė bendruomenė. Mokyklinė tvarka ir organizacija turi labai didelės reikšmės mokiniams, bet mokykla dar labiau veikia jaunuomenę tada, kai ji tampa tikra ugdomąja bendruomene, pagrįsta abipuse meile, pagarbos jausmu, dėkingumu, susižavėjimu ugdomosiomis gėrybėmis ir siekimu aukštųjų gyvenimo idealų.

---

[4] H. Nohl, *Handbuch der Pädagogik*, t. I, p. 68.

Ernst Otto savo veikale *Allgemeine Erziehungslehre* mato mokyklinėje bendruomenėje tris aspektus: pergyvenimo bendruomenę, darbo bendruomenę ir susižinojimo bendruomenę.

*a*) *Pergyvenimo bendruomenė.* — Emocinė mokyklinio gyvenimo pusė sudaro progų bendriems mokinių pergyvenimams, kurie iš mokyklos padaro tikrą pergyvenimo bendruomenę. Pagal savo objektus, kuriais gali būti vertingi gamtos, kultūros ir religijos dalykai, pergyvenimai esti prigimtiniai, kultūriniai ir religiniai. Visos gamtinės pramogos, sportas, iškylos, žaidimai, kelionės suburia draugus į vieną prigimtinių pergyvenimų bendruomenę. Kai mokyklos draugai bendra nuotaika pergyvena muzikos, parodos, teatro įspūdžius, mokslinius interesus, universalinius žmonijos idealus, juos jungia į vieną pergyvenimo bendruomenę kultūriniai interesai. Kai draugai sueina bendroje religinių švenčių, iškilmių, apeigų, kulto ir religinės praktikos nuotaikoje, juos visus jungia religiniai pergyvenimai. Apskritai kelionės, iškilmės, šventės ir vaidinimai suteikia mokykloje daugiausia progų bendriems pergyvenimams ir paverčia ją mokykline pergyvenimo bendruomene.

*b*) *Darbo bendruomenė.* — Pergyvenimas yra tikrai vaisingas tik tada, kai jis pereina į supratimą, veikimą, kūrybą. Mokyklinėje bendruomenėje atskiri nariai yra surišti tarp savęs ne tik subjektyviniais pergyvenimais, bet ir darbo tikslais. Kai buvo pastebėta didelė ugdomoji veikimo reikšmė, tradicinė mokykla imta versti darbo mokykla, t. y. imta kreipti daug dėmesio į ugdymo darbą. Be kita ko, aktyvinis mokinių nusistatymas mokykliniame darbe ir yra savivalda ne tik iš esmės, bet ir savo išviršiniu pasireiškimu sudaro mokykloje darbo bendruomenę, kurioje atskiri nariai sujungti tarp savęs darbo tikslais, solidarumo jausmais ir santvarkos normomis.

*c*) *Susižinojimo bendruomenė.* — Pergyvenimo bendruomenę jungia subjektyvinės emocijos; darbo bendruomenę — nusistatymas siekti bendrų objektyvinių tikslų, bet tik trečiasis mokyklinės bendruomenės aspektas siekia giliau ir plačiau žmogaus būtybę ir turi pastovesnio pobūdžio. Ernst Otto vadina tą bendruomenę *Aussprachegemeinschaft*, kuri žodiškai reiškia išraiškos bendruomenę, o iš esmės yra susižinojimo, savitarpinio susipratimo, susigyvenimo, susibičiuliavimo bendruomenė. Jei pergyvenimo bendruomenės nariai yra draugai, jei darbo bendruomenės nariai yra bendradarbiai, tai susižinojimo bendruomenės nariai yra bičiuliai.

E. Otto skiria dvi susižinojimo lytis: žodinę ir raštinę. Bendri pergyvenimai ir mokyklinis darbas duoda draugams nemaža progos pasireikšti betarpiškai žodžiu ir arčiau susibičiuliauti. Per mokyk-

lines šventes, iškilmes, vaidinimus, pasilinksminimus į mokyklinio susižinojimo bendruomenę gali būti įtraukti tėvai, giminės, švietimo ir religijos atstovai. Raštinė mokyklinio susižinojimo lytis yra mokyklos laikraštis, kuriame gali dalyvauti visi susidomėję mokyklos gyvenimu ir sudarą plačiąją mokyklinę bendruomenę asmenys. Šita raštinė susižinojimo lytis nėra tiek apribota vietos ir laiko aplinkybių, kaip žodinė lytis, ir todėl gali plačiau ir pastoviau reikštis. Ji gali taip pat apimti mokyklos sendraugius.

## 4. Mokyklų kategorijos

Matant didelį mokyklų įvairumą, reikia skirti mokyklų rūšis, mokyklų laipsnius ir mokyklų tipus. Mokyklos rūšis yra mokyklų kategorija, gaunama pagal mokyklinio lavinimo tikslus. Mokyklos laipsnis yra mokyklų kategorija, gaunama pagal realizuojamą mokykloje lavinimo mastą. Mokyklos tipas yra mokyklų kategorija, gaunama pagal ugdomųjų gėrybių parinkimą ir derinimą į tam tikrą idėjinę visumą.

*a*) *Mokyklų rūšys.* — Trys yra mokyklų rūšys. Tai bendrojo lavinimo, specialinio lavinimo ir liaudies lavinimo mokyklos. Kai mokykla nesistengia žmogaus paruošti kokiai nors specialiai profesijai ir lavina žmogų tik ryšium su šituo paruošiamuoju darbu, gauname specialiojo lavinimo mokyklą.

Kai mokykla siekia maždaug vienodai bendrojo išlavinimo ir paruošimo specialiai profesijai, turime mišriąją mokyklų rūšį, kurią paprastai sudaro liaudies mokyklos. Liaudis, arba bendra visuomenės masė, negali iš pradžios eiti ilgesnį laiką bendrojo lavinimo mokyklą, o paskui specializuotis ilgiau profesinėje mokykloje. Jos paruošimas gyvenimo tikslams turi būti palyginti trumpas ir tiesioginis. Tai pasiekiama tada, kai mokykla jungia bendrojo ir specialiojo lavinimo tikslus. Tokia paprastai ir yra liaudies mokykla, nors nebūtina manyti, kad mišrosios rūšies tegalį būti vien liaudies mokyklos.

*b*) *Mokyklų laipsniai.* — Yra keturi mokyklų laipsniai: 1. pradinis, 2. žemesnis, arba vidurinis, 3. aukštesnis ir 4. aukštasis. Pradinis mokyklų laipsnis, tikrai sakant, gali būti tik bendrajame lavinime ir mišriajame; jo negali būti specialiajame lavinime, nes šis visada suponuoja tam tikrą bendrojo išsilavinimo pradžią. Žemesnysis laipsnis yra tik specialiajame lavinime, kaipo pirmas iš pradžios. Bendrajame ir mišriajame lavinime jį atitinka vidurinysis laipsnis.

Aukštesnysis laipsnis yra paskutinis bendrajame lavinime ir prieš-paskutinis specialiajame. Aukštojo laipsnio negali būti bendrajame lavinime, nes kiekvienas atbaigiamasis aukštas lavinimas neišvengiamai ruošia žmogų kokiai nors profesijai. Visi keturi laipsniai yra tik mišriajame lavinime, bendrajam trūksta aukštojo, specialaus — pradinio.

Kiekvienas mokyklų laipsnis apima maždaug ketverius mokslo metus ir gali būti savo ruožtu skirstomas klasėmis ir kursais.

*c*) *Mokyklų tipai.* — Jei vietoje mokyklų rūšių imsime ruožus pagal bendrąjį, specialųjį ir mišrųjį lavinimą, tai šitokie lavinimo ruožai ir mokyklų laipsniai sudarys tuos formalinius rėmus, kuriuose susiskirsto įvairių įvairiausi mokyklų tipai. Bendra mokyklinių tipų santvarka suteikiama atskiroje schemoje. Čia bus ne pro šalį padarius keletą pastabų apie žymiausius istorinius mokyklų tipus.

Pagal tuos idealus, kurie yra dedami į lavinimo pagrindą, skiriama trys lavinimo linkmės: realistinė, humanistinė ir religinė. Pagal tai gaunami trys žinomi iš mokyklos istorijos ir dabar dar užsilikę mokyklų tipai: realinė, klasikinė ir religinė mokykla. Realistinis lavinimas eina gamtamokslio, matematikos ir technikos linkme; jam visų pirma rūpi prigimtinės utilitarinės vertybės ir jis deda į mokymo pagrindą empirinį gamtinio priežastingumo stebėjimą. Humanistinis lavinimas eina kultūrine, istorine, estetine linkme; jam visų pirma rūpi žmogiškosios vertybės; jis panaudoja savo tikslams labiausiai žmogaus dvasios kūrinius, o į mokymo pagrindą deda supratimą to priežastingumo, kuriame pats žmogus yra laisvas ir sąmoningas kūrėjas. Pagaliau dorinis religinis lavinimas eina tolimiausių priežasčių ir galutinių tikslų supratimo linkme. Jam rūpi labiausiai dorinės ir religinės vertybės; jis panaudoja savo tikslams visų pirma religinio gyvenimo apraiškas, o į mokymo pagrindą deda metafizinį priežastingumą, kuris siekia antgamtinių pasaulio šaltinių. Realistinio lavinimo svorio centras prigimties srityje, humanistinio — žmogiškosios kultūros srityje, dorinio, religinio — religijos srityje.

Kad humanistinės linkmės mokyklos yra susijusios su klasikiniu lavinimu, yra ne daugiau, kaip istorinė išdava. Iki šiolei jokia kultūrinė gadynė nėra sudariusi gražesnio gryno žmogiškumo idealo, kaip antikinis pasaulis su savo klasikine literatūra, kurioje įkūnyta *kalokagatijos* idėja.

Tarp realistinės ir humanistinės, arba klasikinės, mokyklos yra dar tarpinis tipas, būtent *realinė gimnazija*. Jei klasikinė gimnazija ypatingai atsižvelgia į istorinį filologinį lavinimą ir jei realinės mokyklos ypatingai atsižvelgia į gamtinį matematinį lavinimą, tai

realinės gimnazijos jungia lotynų kalbą ir literatūrą su moderuota realinių dalykų programa. Ogi mokykla, kurioje atskirų šakų pavidalu kombinuojami trys mokyklų tipai, būtent klasikinė gimnazija, realinė gimnazija ir realinė mokykla, gali būti pavadinta suvienytąja mokykla.

Mokyklų kategorijos

| Ruožai / Laipsniai | I. Bendrojo lavinimo ruožas | II. Liaudies lavinimo ruožas | III. Specialiojo lavinimo ruožas |
|---|---|---|---|
| 4. Aukštasis laipsnis | — | Aukštoji liaudies mokykla (liaudies universitetas) | Universitetai<br>Politechnikos<br>Akademijos<br>Institutai<br>Konservatorijos |
| 3. Aukštesnis laipsnis | Klasikinė gimnazija<br>Realinė gimnazija<br>Aukštesnioji realinė mokykla<br>Suvienytoji mokykla (II dalis) | Aukštesnioji liaudies mokykla (papildomoji mokykla) | Meno ir muzikos mokyklos<br>Mokytojų seminarijos<br>Pramonės, prekybos ir amatų mokyklos<br>Technikumai |
| 2. Vidurinis, arba žemesnis, laipsnis | Klasikinė progimnazija<br>Realinė progimnazija<br>Realinė mokykla<br>Suvienytoji mokykla (I dalis) | Visuotinė liaudies mokykla (viršutinė dalis) | Žemės ūkio mokyklos<br>Prekybos mokyklos<br>Amatų mokyklos<br>Namų ruošos mokyklos |
| 1. Pradinis laipsnis | Parengiamoji mokykla | Visuotinė liaudies mokykla (apatinė dalis) | — |

*d*) *Vieninga mokykla.* — Suvienytos mokyklos nereikia painioti su vieninga mokykla, kurią prancūzai vadina *école unique*, vokiečiai *Einheitsschule*, rusai — *jedinaja škola*. Vieningos mokyklos sąvoka nėra vienodai suprantama, nes šitos mokyklos koncepijoje susipina

kelios skirtingos idėjos. Pagal tai, kaip ji suprantama, ji gali būti ir įvairiai vadinama. Visų pirma mokyklos vieningumas gali būti suprantamas socialine prasme: solidarumo sumetimais įvairių sluoksnių vaikai bendrai mokomi visiems privalomose mokyklose ir sykiu individualinių pasireiškimų sumetimais kiekvienam vaikui suteikiama lygi galimybė nenutrūkstamai kilti mokyklų hierarchijoje ir kuo pilniausiai išsivystyti savo gabumų ir pašaukimo linkme.

Organizacine prasme mokykla yra laikoma vieninga įvairiais atvejais: arba tada, kai mokyklos yra valstybės vienodai tvarkomos ir reguliuojamos, arba tada, kai mokyklose yra vykdomas vieningas planas, arba tada, kai mokyklos sudaro, nežiūrint savo įvairumo, organiškai vieningą sistemą, kurioje mokiniams yra lengvas perėjimas iš vieno mokyklos tipo į kitą. Vieninga, paskutine prasme, mokykla stengiamasi padaryti kuo ilgiausiai privaloma ir nemokama, kad gerai apdovanotas jaunuolis galėtų tęsti savo mokslą, nepriklausydamas nuo apribotų materialinių savo šeimos aplinkybių.

Tai, kas yra vadinama vieningos mokyklos vardu, iš tikrųjų greičiau yra vieninga mokyklinė sistema. Renkantis iš įvairių vieningos mokyklos koncepcijų teigiamus pageidavimus, galima būtų šitą sistemą nusakyti tokiu būdu: vieninga yra tokia mokyklinė sistema, kuri padeda realizuoti visuomenėje vieningumą; kuri, būdama pakankamai diferencijuota, sykiu nesudaro mokiniams nenugalimų kliūčių, reikalui esant, pereiti iš vieno mokyklos tipo į kitą; kuri mokslo gavimo nedaro priklausomo nuo materialinio tėvų pasiturėjimo ir kuri savaime daro gabiųjų atranką ir šiai leidžia geriausiai išsilavinti pagal savo įgimtuosius gabumus.

### 5. Mokykla ir pasaulėžiūra

Mokyklos santykiavimas su pasaulėžiūra priklauso nuo pedagogikos ir pasaulėžiūros santykiavimo. Pedagogika yra formaliai nepriklausoma nuo pasaulėžiūros mokslų kaipo savarankiškas mokslas, turįs savo dėsningumą ir autonomiškai save tvarkąs iš savo vidaus. Bet jinai materialiai yra priklausoma nuo pasaulėžiūros savo objektu, nes šis, t. y. ugdymas, gyvenimo praktikoje negali būti nepriklausomas nuo pasaulėžiūrinio nusistatymo, jau todėl, kad ugdymo tikslai organiškai yra susiję su gyvenimo tikslais, o gyvenimo tikslų supratimas yra neatjungiamas nuo tokios ar kitokios pasaulėžiūros. Todėl mokslinis lojalumas reikalauja imti šitą objektą tokį, koks jis yra tikrovėje, nes to kaip tik pats moksliškumas reikalauja sykiu su objektyvinio dalykiškumo principu.

Visa tai, kas pasakyta apie pedagogikos santykiavimą su pasaulėžiūra, galioja taip pat mokyklos ir pasaulėžiūros santykiavimui:

aišku savaime, kad, jei ugdymas negali būti atpalaiduotas gyvenimo praktikoje nuo pasaulėžiūros, tai ir mokykla, kaipo organizuotas ugdymas, taip pat negali atsipalaiduoti nuo pasaulėžiūrinės priklausomybės.

Mokyklos priklausomumas nuo pasaulėžiūros yra net žymiai stipresnis negu abstraktinis pedagogikos priklausomumas nuo josios. Įvyksta tai todėl, kad mokykloje šalia tų ryšių, kurių yra tarp ugdymo ir pasaulėžiūros, atsiranda dar naujų jungiamųjų veiksnių, kurie ypatingai suveržia mokyklos priklausomumą nuo pasaulėžiūros. Būtent ir iš mokomojo lobio, ir iš mokytojo asmenybės mokiniai neišvengiamai patiria pasaulėžiūrinių įtakų. Mokytojas, kaip lavintojas auklėtojas, negali faktiškai pasilikti mokinių akivaizdoje neutralus pasaulėžiūros atžvilgiu. Ir reikia net konstatuoti, kad juo aukščiau stovės mokytojas savo pašaukimo dalykuose, juo didesnė bus jo asmenybės ir tuo pačiu jo išpažįstamos pasaulėžiūros įtaka.

Vadinamoji pasaulinė, laisva, neutralioji mokykla iš tikrųjų yra arba naivus nesusipratimas, arba nesąžininga fikcija. Kai laicizmo šalininkai reikalauja pasaulinės, neutraliosios mokyklos, faktiškai yra reikalaujama mokykla, einanti laicizmo linkme, t. y. mokykla, sudaryta pagal tam tikros pasaulėžiūros reikalavimus. Vienintelis racionalus nusistatymas šiuo klausimu galėtų būti šitoks: jei mokykla faktiškai neatpalaiduojama nuo pasaulėžiūros, tai tenka rimtai ir lojaliai paisyti šito fakto ir padaryti iš jo reikiamas konsekvencijas. O iš šitų konsekvencijų svarbiausios yra dvi: pirma, pasaulėžiūra turi būti įvedama į mokyklą ne kontrabandos, bet racionalaus planingumo keliu; antra, pasaulėžiūrinis jaunuomenės vadovavimas mokykloje turi priklausyti tiems, kas turi į tai prigimtąją teisę.

### 6. Prigimtųjų ugdymo veiksnių vaidmuo mokykloje

Mokykla tiek yra svarbus veiksnys naujųjų kartų ugdyme, kad jos tinkamu funkcionavimu yra suinteresuoti visi prigimtieji ugdymo veiksniai, t. y. pašaukti iš prigimties šiaip ar taip dalyvauti ugdymo darbe. Todėl atsiranda reikalas panagrinėti mokyklos santykius su šeima, valstybe ir Bažnyčia.

*a*) *Mokykla ir šeima.* — Tėvams priklauso prigimtoji teisė pasirinkti savo vaikams mokyklą pagal pasaulėžiūrinį savo nusistatymą ir paskui prižiūrėti, kad jų vaikai nebūtų auklėjami ir lavinami priešingu tam nusistatymui būdu. Kitas dalykas, kuris nustato glaudų santykiavimą tarp mokyklos ir šeimos, yra reikalas suderinti ir koordinuoti vienam pedagoginiam tikslui šeiminį auklėjimą ir mokyklinį lavinimą.

Šeiminio ir mokyklinio ugdymo suderinimas ir palaikymas tėvų kontakto su mokyklos veikimu ir gyvenimu įvyksta įvairiais būdais, bet bene svarbiausia priemonė bus čia tėvų rinktiniai komitetai, kurie gauna tam tikrų teisių mokyklos gyvenime. Iki šiolei, kaip daug kur, taip ir pas mus, tėvai mažai tenusimano apie savo teises ir rolę mokykloje, todėl nedalyvauja pakankamai aktyviai mokyklos gyvenime ir neturi tos reikšmės, kurios galėtų turėti kitokiomis aplinkybėmis ir geriau pasiruošę pedagoginiu atžvilgiu. Šituo klausimu būtų pageidaujama, kad pas mus, kaip kituose kultūringuose kraštuose, atsirastų gyvesnis susipratusių tėvų sąjūdis, kuris padidintų tėvų susipratimą mokyklų klausimais ir kovotų už tėvų teisių realizavimą mokyklų pasirinkime, tvarkyme ir organizavime.

*b*) *Mokykla ir valstybė.* — Valstybės vaidmuo mokyklų tvarkyme, steigime ir išlaikyme naujaisiais amžiais labai žymiai išaugo. Bet labai klysta tie, kurie iš šito fakto padaro išvadą, kad valstybė yra neutrali mokyklos valdytoja ir visų jos klausimų sprendėja. Taip pat tas faktas, kad valstybė skiria iš valstybės iždo lėšas mokykloms išsilaikyti, dar nėra valstybei ypatingų mokyklinių teisių šaltinis, nes lėšos, kurias valdo valstybė, iš esmės priklauso žmonėms, arba visuomenei, kuri jas yra sudėjusi. Lėšų administravimo pareiga dar pačiai valstybei jokių ypatingų teisių nesudaro.

Sykiu neabejotina, kad valstybė turi neginčijamų teisių mokyklų srityje ir vaidina mokyklų gyvenime labai žymią rolę, bet jos teisės glūdi visuomeninio pašaukimo prigimtyje ir negali sueiti į koliziją su kitų prigimtųjų ugdymo veiksnių natūraliomis teisėmis. Valstybės santykiavimui su mokykla reikšmingi yra tie dėsniai, kuriuos prof. J. Schröteler S. J. šitaip trumpai formuluoja:

«*A*. Valstybė taip pat turi Dievo duotas pareigas ir teises jaunuomenės ugdymo darbe.

*B*. Tačiau ugdomoji valstybės pareiga ir ugdomoji teisė pagal jos prigimtį yra subsidinio (padedamojo) pobūdžio.

*C*. Gaunamos tokiu būdu valstybės teisės ir pareigos yra įvairiopos ir didžiai reikšmingos:

*a*) Valstybės pareiga ir teisė ugdymą apsaugoti.
*b*) Valstybės pareiga ir teisė ugdymą skatinti.
*c*) Valstybės pareiga ir teisė statyti ugdymui reikalavimų.
*d*) Valstybės pareiga ir teisė ugdymą kontroliuoti.
*e*) Valstybės pareiga ir teisė pačiai ugdomąsias įstaigas kurti» [5].

---

[5] J. Schröteler, S. J., *Erziehungsverantwortung und Erziehungsrecht*, München 1935, p. 8.

Visa, kas čia pasakyta apie valstybės pareigas ir teises ugdymo atžvilgiu, apskritai, galioja taip pat ir valstybės santykiavimui su mokykla. Iš šitų teisių ir pareigų išeinant, valstybei negali būti pripažinta teisė monopolizuoti mokyklas savo rankose ir versti tėvus leisti savo vaikus į tas ar kitas mokyklas, kurios neatitinka tėvų pažiūrų. Tokiu atveju mokyklinė tėvų pareiga paverčiama mokykline prievarta.

Taip pat, jei yra mokyklų, pavyzdžiui, karių, diplomatų ir kitų panašių valdininkų, kurių steigimas sudaro beveik išimtiną valstybės teisę, tai mokyklų steigimo teisė turi būti pripažinta ir kitiems prigimtiesiems ugdymo veiksniams, t. y. šeimai arba susibūrusiems į organizacijas tėvams ir Bažnyčiai.

c) *Mokykla ir Bažnyčia.* — Atsižvelgiant į bendrą dėsnį, kad mokyklos turi būti tvarkomos pagal mokinių tėvų pasaulėžiūras, lengva principiškai nustatyti vietą, kurią turi užimti mokyklų atžvilgiu tikybinė organizacija arba Bažnyčia. Būdama religinės pasaulėžiūros mokytoja ir saugotoja, Bažnyčia eina vienos tikybos tėvams jungiamuoju veiksniu taip, kad konfesinės mokyklos tampa vienos tikybos žmonėms tomis privalomomis mokyklomis, kurias tėvai sąžinės yra įpareigoti rinktis savo vaikams. Bažnyčios, kaip ir kiekvienos kitos konfesinės organizacijos, buvimo faktas padaro, kad tai, kas ideologinėms grupėms yra paprasta pasaulėžiūrinė mokykla, Bažnyčios žmonėms yra konfesinė mokykla. Tuo būdu Bažnyčia, vadovaudama tikintiesiems religinės doktrinos ir dorovės dalykuose, sykiu taip pat yra sprendėja klausimo, kokia mokykla tinka pasaulėžiūriniu atžvilgiu jų vaikams.

Prof. P. Malakauskis, rašydamas apie katalikiškąją mokyklą, šitokiais teigimais nusako Bažnyčios vaidmenį mokyklų klausime.

1° « Bažnyčios dalykas yra mokyti katalikų tikybos jaunuomenę bet kuriose mokyklose. Kalbamojo darbo niekas kitas negali dirbti be Bažnyčios įgaliojimo. Taip pat Bažnyčios dalykas yra paskirti katalikų tikybos mokslo objektas ir įsakyti metodas »[6].

2° « Bažnyčios dalykas yra morališkai auklėti katalikų jaunuomenę bet kuriose mokyklose »[7].

3° « Bažnyčia turi reliatyvinę ir netiesioginę arba negatyvią teisę žiūrėti, kad bet kuriose katalikų lankomose mokyklose nieko nebūtų dėstoma ar daroma prieš tikejimą ir dorovę »[8].

---

[6] P. Malakauskis, *Katalikiška mokykla*, Kaunas 1929, p. 22.
[7] Ten pat, p. 24.
[8] Ten pat, p. 25.

4° « Bažnyčios dalykas yra skirti ar tvirtinti katalikų tikybos mokytojus ir vadovėlius. Be to, Bažnyčia gali reikalauti, kad dėl tikybos ir dorovės dalykų būtų pašalinti bet kurie mokytojai iš mokyklos » [9].

5° « Bažnyčia gali kurti savas pasaulines pradžios, vidurines, aukštesniąsias ir aukštąsias mokyklas arba universitetus ir t. t. Tai daryti gali greta privatinių asmenų, valstybės ir t. t. » [10].

6° « Bažnyčia gali reikalauti, kad jos valdiniai nelankytų ar neleistų vaikų į tam tikras nedoras mokyklas » [11].

Išpildymas visų suminėtųjų reikalavimų dar mokyklos nepaverčia konfesine mokykla katalikiškąja prasme. Konfesinei mokyklai dar reikalinga, kad lanką mokyklą mokiniai būtų vienos tikybos, kad tos pačios tikybos būtų ir mokomasis personalas, kad visas ugdymas būtų išlaikytas šitos tikybos dvasia. Tik tokia mokykla tegali būti pavadinta tikrai katalikiška. Katalikų supratimu, ne kitaip gali kelti pasaulėžiūrinės mokyklos klausimą ir visos kitos konfesijos ar net ideologinės grupės, norinčios turėti savų mokyklų.

## 7. Mokyklų organizacijos sistemos

Kalbant apie mokyklų organizacijos sistemą, turime galvoje išviršinę jų organizaciją visuomeniniu teisiniu atžvilgiu. Šita prasme galima skirti keturias mokyklų sistemas, kurios yra, pirma, viešųjų mokyklų sistema; antra, privatinių mokyklų sistema; trečia, mišrioji sistema su privatinėmis valstybės nešelpiamomis mokyklomis; ir ketvirta, mišrioji sistema su privatinėmis valstybės šelpiamomis mokyklomis. Pirma negu teks paeiliui peržvelgti kiekvieną iš šitų sistemų, reikia nustatyti principinį skirtumą tarp viešosios ir privatinės mokyklos.

*a*) *Viešoji ir privatinė mokykla.* — Mokykla bus vieša, kai galų gale sąskaitoje ji yra steigiama, tvarkoma ir administruojama visuomenės organizacijos, turinčios teritorinės valdžios ir prispiriamosios galios, bet neturinčios ideologinio pobūdžio. Tokios visuomeninės organizacijos yra visų pirma valstybė, paskui autonominė jos dalis, arba provincija, toliau įvairios teritorinės savivaldybės, pavyzdžiui, miestas, apskritis, valsčius ir t.t.

Atvirkščiai, mokykla bus privatinė, kai galutinai ji yra steigiama, tvarkoma ir administruojama privatinių asmenų, kultūrinių orga-

[9] Ten pat, p. 27.
[10] Ten pat, p. 28.
[11] Ten pat, p. 29.

nizacijų ir religinių bendruomenių, t. y. veiksnių, kurie neturi teritorinės valdžios ir prispiriamosios galios, bet užtat gali turėti ideologinio pobūdžio.

Iš viešųjų ir privatinių mokyklų prigimties plaukia vienas svarbus skirtumas: viešosios mokyklos turi būti prieinamos visiems tos pačios teritorijos nariams, o privatinės mokyklos gali būti prieinamos tik žmonėms, esantiems vieno ideologinio nusistatymo su steigėjais. Šis skirtumas padaro, kad viešoji mokykla negali turėti aiškiai išreikštos fizionomijos, tuo tarpu privatinė mokykla kaip tik tokia fizionomija turi pasižymėti.

Tai, kas atima viešajai mokyklai ryškią pedagoginę fizionomiją, yra lygstamasis jos neutralumas, kuris anaiptol nereiškia principinio atsisakymo nuo bet kurios pasaulėžiūros. Jis tik reiškia atsisakymą nuo realizavimo bendroje pedagoginėje mokyklos sistemoje tų dalykų, dėl kurių įvairios tėvų pasaulėžiūros nesutaria tarp savęs. Kitaip tariant, esant lygstamajam neutralumui, mokyklinis lavinimas ir auklėjimas yra pagrindžiami bendra įvairių pasaulėžiūrų plotme. Taigi lygstamojo mokyklos neutralumo nedera painioti su nelygstamuoju, kuris, kaip buvo sakyta, gali būti skelbiamas dėl nesusipratimo ar nenuoširdumo, bet negali būti faktiškai realizuotas mokyklos gyvenime.

Tačiau lygstamasis neutralumas, kuris principiškai yra privalomas viešosioms mokykloms, kai į jas sueina įvairių pasaulėžiūrų tėvų vaikai, tik labai netobulai ir ne visais atvejais gali išspręsti bent kiek patenkinamai mokyklos santykiavimą su pasaulėžiūra klausimą. Ir iš tikro, ar lengva nustatyti, kas yra bendra įvairių pasaulėžiūrų plotmė? Todėl principiškai tasai neutralumas tegali būti laikomas neišvengiama blogybe, laikinai pakenčiama, kaipo pereinamasis tarpsnis mokyklų gyvenime.

*b*) *Viešųjų mokyklų sistema.* — Viešųjų mokyklų sistema gaunama tada, kai mokyklos tegali priklausyti tokioms viešosioms organizacijoms, kaip valstybė, autonominga provincija, savivaldybė. Faktiškai tokiu atveju apie mokyklų steigimą, tvarkymą ir administravimą sprendžia viešasis autoritetas, turįs mokyklinį monopolį.

Remdamasis Alfredu Croiset, dr. Pr. Dielininkaitis savo rimtame veikale *La liberté scolaire et l'État*[12] skirsto visus monopolio tipus į

---

[12] Tame veikale autorius, išeidamas iš mokyklinės laisvės punkto, numato tris mokyklines sistemas: 1. mokyklinio monopolio sistema, 2. mokyklinės laisvės sistemos be valstybės pagalbos ir 3. mokyklinės laisvės sistema su valstybės pagalba. Būtų labai pravartu bent kai kuriuos šito įdomaus veikalo skyrius išversti ar tik atpasakoti *Lietuvos Mokykloje*. St. Š.

dvi grupes: pirmoji grupė apima tuos monopolio atsitikimus, kuriuose monopolis nėra organiškai susijęs su kokia nors ideologine doktrina; tokio tipo monopolis buvo, pavyzdžiui, praktikuotas Spartoje. Antroji grupė apima monopolius, kurie praktikuojami ryšium su kokia nors skelbiama doktrina. Čia mokykliniai monopoliai gali būti skirstomi į dvi rūšis pagal tai, ar skelbiamoji doktrina yra bent iš principo visuotinai priimta, ar jinai yra visai speciali doktrina ideokratiškai realizuojama visuomenėje[13]. Bolševikų režimas Rusijoje realizuoja faktiškai ir principiškai pastarojo tipo mokyklinį monopolį; fašistų režimas, nors iš principo pakenčia laisvų privatinių mokyklų buvimą, faktiškai praktikuoja valstybinį monopolį.

Mokyklinis monopolis ir tuo pačiu viešųjų mokyklų sistema principiškai yra nepriimtina, be kita ko, dėl dviejų priežasčių: pirma, todėl, kad jis realizuoja prievartą pasaulėžiūros srityje ir panaikina tėvų teisę ugdyti savo vaikus savo įsitikinimų dvasia; antra, todėl, kad jis įveda į mokyklą partinę, arba mažiausiai angažuojančią aktyvinę politiką, kuri jaudina ir demoralizuoja jaunuomenę.

c) *Privatinių mokyklų sistema.* — Griežtai priešinga viešųjų mokyklų sistemai yra privatinių mokyklų sistema. Ši sistema tepripažįsta vien privatines mokyklas. Pavyzdžiu šiai sistemai galėtų eiti Kanados, anglų dominijos, Kebeko (Quebec), mokyklų santvarka.

Kaip ir mokyklinis valstybės monopolis, taip ir gryna privatinių mokyklų sistema pasitaiko retai. Todėl gali kilti klausimas, kur glūdi tokio jųdviejų retumo priežastis. Tai aiškėja ryšium su jų principinio teisingumo ir normalumo klausimo sprendimu.

Iš to, kad pedagogikos teorija ir praktika faktiškai negali būti neutralios pasaulėžiūros atžvilgiu, kad pagal tai mokykla turi remtis pasaulėžiūra žmonių, kurie ją steigia savo vaikams, ir kad tokios visuomeninės organizacijos, kaip valstybė, autonominga provincija, miesto ar valsčiaus savivaldybė, negali turėti pasaulėžiūros ir todėl taip pat spręsti pasaulėžiūros klausimų, reikia padaryti išvadą, kad normaliomis aplinkybėmis, arba teišeinant vien iš principo, mokykla neturėtų būti vieša.

Pavojinga yra pavesti visuomeninėms organizacijoms, turinčioms prispiriamosios valdžios tam tikros teritorijos ribose, spręsti klausimą, kokia pasaulėžiūra dėtina į mokyklinio ugdymo pagrindą, nes šitokia viešojo autoriteto kompetencija labai lengvai virsta ideologine prievarta. Todėl principiškai teisinga ir normalia galima laikyti privatinių mokyklų sistemą, kurioje kiekvienas žmonių būrys, sujungtas bendra pasaulėžiūra, turi savų mokyklų.

---

[13] Pr. Dielininkaitis, *La liberté scolaire et l'État*, Paris 1933, plg. p. 14-15.

Taigi teisingumo ir normalumo atžvilgiu viešųjų ir privatinių mokyklų sistemos yra priešingos. Jei vis dėlto ir vienos, ir antros labai retai pasitaiko gyvenimo praktikoje, tai yra tam taip pat priešingų priežasčių: viešųjų mokyklų sistema, arba mokyklinis monopolis, yra per daug netobula principiniu atžvilgiu ir, labai griežtai užgaudama žmonių prigimtąsias teises, negali plačiai ir pastoviai įsigalėti žmonijos gyvenime. Iš kitos pusės privatinių mokyklų sistema dėl žmonių nesusipratimo ugdymo dalykuose ir viešosios valdžios netobulumo, principiškai yra tiek tobula, kad netobulos tikrovės aplinkybėmis sunkiai yra realizuojama. Šituo atžvilgiu lengviau yra realizuojamos kompromisinės sistemos, t. y. mišriosios.

*d) Mišrioji mokyklų sistema su privatinėmis valstybės nešelpiamomis mokyklomis.* — Apskritai, mišrioji mokyklų sistema gaunama tada, kai šalia viešųjų gyvuoja ir privatinės mokyklos. Tik šios gali gyvuoti labai įvairiai. Principinis skirtumas jų gyvenime gaunamas ryšium su tuo, ar jos yra, ar nėra valstybės ar savivaldybių subsidijuojamos. Savaime suprantama, kad šis materialinis skirtumas tėra vien atspindis to teisinio ir visuomeninio skirtumo, kuris daromas mokyklų gyvenime pirmuoju ir antruoju atveju.

Tipišką pavyzdį mišriajai mokyklų sistemai su privatinėmis valstybės nesubsidijuojamomis mokyklomis sudaro Prancūzijos mokyklų santvarka. Valstybinės mokyklos čia yra vedamos laicizmo ir neutralumo linkme; privatinėms mokykloms yra paliekama ideologinė laisvė, bet užtat jos nėra valstybės šelpiamos ir šiaipjau padedamos. Ypatingai skaudi tokiu atveju yra materialinė neteisybė atžvilgiu tų žmonių, kurie siunčia savo vaikus į privatines mokyklas. Šie žmonės mažiausiai du sykiu daugiau moka už savo vaikų mokslą negu tie, kurie siunčia savo vaikus į valstybinę mokyklą. Ir tą bausmę jie turi pakelti tik todėl, kad jie neatsisako nuo savo teisės ugdyti vaikus savo įsitikinimų dvasia.

Valstybinėje mokykloje tėvai temoka tik vieną faktiškųjų išlaidų dalį; kita, dažnai didesnė, išlaidų dalis yra padengiama valstybės iždo, kuriam sudeda lėšų visi piliečiai ir tarp jų ir tie piliečiai, kurie siunčia savo vaikus į privatinę mokyklą. Taigi išeina, kad šie pastarieji moka privatinėse mokyklose už savo vaikus tiek, kiek faktiškai atsieina jų mokslas ir, be to, moka tą bendrų mokesčių dalį, kurie eina iš valstybės iždo valstybinėms mokykloms išlaikyti. Tuo tarpu valstybinės mokyklos mokinių tėvai moka tik vieną kartą ir tai tik dalį, kartais nežymią, faktiškųjų mokyklos išlaidų.

*e) Mišrioji mokyklų sistema su privatinėmis valstybės šelpiamomis mokyklomis.* — Visai kitokia susidaro padėtis, kai privatinė mo-

kykla valstybės yra šelpiama, ir ypač, kai jos materialinė ir teisinė padėtis yra sulyginama su valstybine mokykla. Jei pirmuoju, anksčiau nusakytuoju, mišriosios sistemos atveju valstybės neutralumas privatinių mokyklų atžvilgiu, buvo, tariant dr. Pr. Dielininkaičio terminais[14], pasyvinis, tai dabar jis tampa aktyvinis. Dabar doktrininė piliečių laisvė ne tik yra valstybės pripažįstama, bet ir padedama realizuoti. Taip pat lygybė yra dabar suprantama ne vienalyčiu ir mechanišku būdu, bet kaip šansų ir galimybių lygybė[15].

Tipišką pavyzdį šitokiai mokyklinei sistemai sudaro Olandijos mokyklų santvarka. 1920 m. birželio 30 vadinamuoju « nuraminimo įstatymu » buvo nustatytas finansinės lygybės principas viešosioms ir privatinėms pradžios mokykloms. Šitas principas buvo taip pat išplėstas, kad ir nevisai pilnai, į aukštesniųjų ir net aukštųjų mokyklų tvarkymą. Čia iš tikro vyriausybė nusimanė, kad « valstybė nėra tautos formuotoja, bet, jei tik ji tinkamai supranta savo uždavinį, tik tautai priklausančio ugdomojo kapitalo valdytoja »[16].

« Mokyklinė sintetinio pobūdžio sistema, sako dr. Dielininkaitis, kuri stengiasi realizuotį ne priešingų doktrinų vienybę ir kompromisą, bet savitarpinės apykantos vienybę, ir kuri, negrėsdama viešajai tvarkai ir bendrajai gerovei, stato visas tikybines, doktrinines ir etines bendruomenes į lygią padėtį visuomeninės valdžios atžvilgiu, teoriškai ruošia visas reikiamas sąlygas pastoviai mokyklinei taikai »[17].

*f*) *Racionalios mokyklų organizacijos principai.* — Pirmas principas yra mokymo laisvė, kuri faktiškai yra apsisprendimo, žodžio ir susidraugavimo laisvių tiesioginė išdava. Šita laisvė, remdamasi tėvų teise teikti savo vaikams mokslo, nuosekliai išsivysto į mokyklų steigimo laisvę.

Antras principas yra mokyklinė laisvė, kuri reikalauja laiduoti tėvams galimybę pasirinkti savo vaikams mokyklą pagal savo pasaulėžiūrą. Šita mokyklos pasirinkimo laisvė nesuderinama su mokykliniu monopoliu arba su tėvų pareiga leisti savo vaikus į tam tikras valstybės griežtai nustatytas mokyklas.

Trečias principas yra mokyklinė teisybė, pasireiškianti lygiu materialiniu, teisiniu ir visuomeniniu viešųjų ir privatinių mokyklų traktavimu. Todėl mokyklų organizacijos sistema ne tik turi laiduoti

---

[14] Plg. ten pat, p. 89.
[15] Ten pat.
[16] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 621.
[17] Pr. Dielininkaitis, *La liberté scolaire et l'État*, Paris 1933, p. 286.

mokymo ir mokyklų pasirinkimo laisves, bet dargi sudaryti *proporcionalumo ribose* lygaus pasireiškimo galimybes mokyklų steigimo ir išlaikymo atžvilgiu.

Ketvirtas principas yra mokyklinė taika. Negalima kalbėti apie mokyklinę taiką ten, kur mokyklos tampa ekskliuzyvistinės linkmės ir prievartos priemonėmis. Mokyklinė taika tik ten gali būti įvykdyta, kur mokyklų organizacija pagrįsta *reciprociteto principu*, t. y. kur kiekviena suinteresuota visuomenės grupė tiek pripažįsta teisių mokyklų atžvilgiu kitoms grupėms, kiek sau jų reikalauja.

Tokie yra principų reikalavimai. Gyvenimo praktikai dažnai labai atstu nuo jų, bet tai anaiptol nereiškia dar principų netikrumo.

## II. IŠVIRŠINĖS PROTINIMO SĄLYGOS

### 1. ĮVEDAMOSIOS PASTABOS

Einant nuo išviršinės mokyklų organizacijos pirmiausia reikėtų ištirti materialines protinimo sąlygas, kurias sudaro: pirma, mokyklos padėtis, rūmai ir kiemas; antra, klasė, jos apšvietimas, vėdinimas ir šildymas,; trečia, klasės baldai, ypač suolas, katedra ir rašomoji lenta; ketvirta, mokomosios priemonės, t. y. mokymo ir mokymosi įrankiai. Bet visi šitie dalykai yra praktinės mokyklinės pedagogikos objektai, kurie tuo pačiu pasilieka už ribų šios lavinimo teorijos.

Darant dar vieną žingsnį į protinimo organizacijos gilumą, susitinkama su išviršinėmis ir išvidinėmis protinimo sąlygomis. Išviršinės sąlygos protinimui yra visa tai, kas ateina mokiniui tarsi iš viršaus, būtent iš mokytojo, iš jo kvalifikacijų, nusistatymo ir veikimo, ir kas visada reikalinga protinimo sėkmingumui. Tačiau čia dar nekalbama apie patį protinimo darbą, nes šis darbas yra protinimui ne sąlyga, bet vykdomasis veikimas.

Svarbiausios išviršinės protinimo sąlygos yra: pirma, mokytojo kvalifikacijos, antra, klasės organizacija; trečia, darbo santvarka; ketvirta, drausmė. Iš visų šitų dalykų klasės organizacija ir darbo santvarka yra praktinės pedagogikos objektai. Čia bus svarstomi tik du dalyku: mokytojo kvalifikacijos ir mokyklinė drausmė, imant juos labiausiai teoriniu atžvilgiu.

Šioje vietoje bus dar ne pro šalį pažymėjus, kad suminėtųjų išviršinių protinimo sąlygų neprivalu painioti su išvidinėmis protinimo sąlygomis, kurios eina tarsi iš mokinio vidaus, nes priklauso nuo jo nusiteikimų ir nusistatymo. Tiksliau tariant, šios sąlygos yra mokinio susidomėjimas, dėmesys, imlumas, savaveiksmiškumas ir kūrybiškumas.

## 1. Pedagoginis mokytojo pašaukimas

Reikiamas mokytojo kvalifkacijas sudaro: pirma, pedagoginis pašaukimas; antra, profesinis pasiruošimas; trečia, faktiškas sugebėjimas sėkmingai dirbti mokyklinį darbą.

Pedagoginis pašaukimas gali būti suprastas dvejopa prasme: pirma, kaipo tam tikras prigimties palinkimas į pedagoginius uždavinius ir, antra, kaipo pati pedagoginė profesija, atitinkanti prigimties polinkius. Čia turime galvoje pirmąjį supratimą, kaipo siauresnį ir tikslesnį.

Kadangi mokytojas turi būti sykiu lavintojas ir auklėtojas, tai, kalbant apie mokytojo pašaukimą, reikia paisyti prigimties polinkių tiek į lavinimą, tiek į auklėjimą. Prigimties palinkimą į lavinimo uždavinius O. Willmannas vadino *Lehrgabe*, t. y. mokomąja, lavinamąja dovana, kuri lotyniškai kadaise buvo vadinama *donum didacticum*. Tam tikras, bent minimalinis tokios dovanos laipsnis yra privalomas būsimam mokytojui, nes kitaip niekas negalėtų sėkmingai eiti savo pareigų dėl visiškos pedagoginių gabumų stokos.

Lavinimo atžvilgiu gaunami trys pagrindiniai mokytojų tipai pagal prigimtuosius didaktinius polinkius. Tai yra empirinis tipas, kuris turi ypatingą gabumą dalykus patirti ir pavaizduoti; racionalinis tipas, kuris ypatingai sugeba dalykus paaiškinti ir koncepcijas protaujamai išvystyti, ir techninis tipas, kuris ypatingai sugeba dalykus bei idėjas pritaikyti, panaudoti. Mokytojui nebūtina (nes dažniausiai ir negalima) sujungti savyje visus šiuos tris tipus; jam svarbu bent vienu atžvilgiu pasižymėti aiškesniu gabumu. Kiekvienas iš trijų nurodytųjų gabumų, kad ir vienašališkas, vis dėlto įstengia savo sėkmingumu atsverti bent iš dalies kitus trūkstamus.

Auklėjimo atžvilgiu svarbu, kad mokytojas pasižymėtų iš prigimties tais polinkiais, kurie turi sprendžiamosios reikšmės auklėtojo asmenybei susidaryti. Tai yra, pirma, tam tikras visuomeninis pobūdis, kuris predisponuoja būsimą pedagogą į simpatiją ir palankumą žmonėms; antra, tam tikra dvasios giedra, kuri predisponuoja jį į džiaugsmingumą ir optimizmą, reikalingus pedagogo pašaukimui; trečia, tam tikra intuicija, kuri padėtų jam intuityviniu būdu orientuotis pedagoginėje tikrovėje, ir, ketvirta, tam tikras taktas, kuris leistų jam elgtis sutariamai su pedagoginių principų reikalavimais. Žmogus, pasižymįs visais šitais polinkiais, turi iš prigimties tai, kas yra reikalingiausia auklėtojui ir net pedagogui apskritai. Žinoma, šalia to reikia dar bent minimalinių gabumų, kurie leidžia žmogui tapti inteligentu ir eiti aukštosios profesijos pareigas.

Jei apskritai apsisprendžiant į kokią profesiją kandidatui privalu ištirti savo gabumus ir šiaipjau psichologinius polinkius, kad jis

galėtų spręsti, ar jis tikrai šitai profesijai tinka, tai šitas reikalas dar svarbesnis yra pedagoginės profesijos atveju. Į pedagoginę profesiją gali eiti tik tie žmonės, kurie iš prigimties turi tam pašaukimą. Tuo tarpu kandidatų atrankos klausimas yra labai sunkus ir sudėtingas. Kol žmogus nėra išbandęs savo jėgų ir sugebėjimų praktiniame darbe, niekados negalima pasakyti, ar jis tiks ar ne pedagoginiam darbui. Galima turėti reikiamus polinkius iš prigimties, bet dėl kokios nors priežasties galima nesugebėti faktiškai dirbti pedagoginio darbo. Užtat nesant reikiamų prigimties polinkių, nėra ko ir bandyti savo jėgų.

Šiais laikais, kai eksperimentinė psichologija, psichotechnika ir darbo fiziologija sugeba jau gana tiksliai nustatyti reikalingus įvairioms profesijoms polinkius, gali būti pastatyta ant tvirtų pagrindų tai, ką vokiečiai vadina *Berufsberatung*, t. y. patarimu pasirinkti profesiją pagal polinkius, kitaip tariant, pagal pašaukimą. Būtų labai pageidaujama, kad prieš apsisprendžiant tapti mokytoju, būtų ištirti tuo reikalu jo polinkiai, gabumai ir apskritai dispozicijos. Nukreipti savo laiku žmogų nuo profesijos, kuriai jis neturi tikro pašaukimo, yra labai svarbu ir jam pačiam, ir tam reikalui, kuriam jis ruoštųsi be pakankamų duomenų. Jei apskritai sunku dirbti bet kurį darbą be reikiamo pašaukimo, tai dirbti pedagoginį darbą be pašaukimo yra tikras vargas, niekam nereikalingas ir niekam nenaudingas. Žodžiu tariant, tik prigimtasis į pedagoginį darbą pašaukimas turėtų būti žmonėms būtina sąlyga profesiniam ruošimuisi mokytojo pareigoms.

## 2. Profesinis mokytojo pasiruošimas

Kerschensteinerio supratimu, mokyklų sutvarkyme svarbiausias klausimas yra ne mokomojo plano, bet mokytojų paruošimo klausimas[18]. Šitame plačiajame klausime turi būti išaiškinti keli dalykai: pirma, bendrasis mokytojo pasiruošimas, arba bendrasis išsilavinimas; antra, dalykinis jo pasiruošimas, arba pasiruošimas dėstomajai specialybei; trečia, pedagoginis jo pasiruošimas ir, ketvirta, mokytojų ruošiamoji organizacija.

*a*) *Bendrasis mokytojo pasiruošimas.* — Bendrasis mokytojo išsilavinimas turi atitikti laipsnį mokyklos, kurioje jam tenka dirbti. W. Teischeris, sekdamas O. Willmannu, šitaip trumpai nusako skirtumą

[18] G. Kerschensteiner, *Theorie der Bildung*, Leipzig-Berlin ³1931, p. 385-386.

tarp trijų kategorijų mokytojų: «Aukštesniųjų mokyklų mokytojai paprastai taip yra paruošiami, kad specialiai mokslinis ir pedagoginis metodologinis jų išsilavinimas būtų pusiausvyroje; aukštosios mokyklos mokytojuje persveria mokslinis, liaudies mokyklos mokytojuje — metodinis išsilavinimas, kad jo tik vieno ir nepakanka mokytojo tobulumui»[19].

Iš šitos bendros taisyklės galima padaryti keletą išvadų apie įvairių kategorijų mokytojų bendrąjį išsilavinimą. Pradžios mokyklos mokytojas turi gauti aukštesnį bendrąjį išsilavinimą, nes mokytojo profesija visais atsitikimais tokio išsilavinimo reikalauja, ir turi išeiti rimtą padagoginį mokslą specialiojoje mokykloje.

Aukštesniosios mokyklos mokytojas šalia aukštojo mokslinio išsilavinimo, kuris nusprendžia jo dėstomąją specialybę, turi įsigyti aukštesnį bendrąjį išsilavinimą, pakeltą į aukščiausio tobulumo laipsnį ryšium su aukštuoju moksliniu išsilavinimu. Žodžiu tariant, jei pradžios mokyklos mokytojo bendrasis išilavinimas turi vien paruošiamosios reikšmės, tai aukštesniosios mokyklos mokytojo bendrasis išsilavinimas turi atbaigiamosios reikšmės, kaipo bendrai žmogiškasis išsilavinimas.

Prie mokytojo bendrojo pasiruošimo priklauso dar jo asmenybės susiformavimas. Kaipo auklėtojas (o auklėtoju jis visada tenka būti), mokytojas turi būti pilnutinė asmenybė su tvirtu būdu, su plačiais interesais, su entuziazmu aukštųjų idealų aržvilgiu, su atsidėjimu žmogiškųjų vertybių siekimui. Žodžiu tariant, mokytojas savo asmenybėje turi turėti bent minimaliniu laipsniu visa tai, ką jis stengiasi realizuoti savo mokiniuose.

*b*) *Dalykinis mokytojo pasiruošimas.* — Dalykinis pasiruošimas paprastai yra privalomas aukštesniosios mokyklos mokytojui, nes šis yra paprastai dalyko, bet ne klasės mokytojas. Klasės mokytoju paprastai yra pradžios mokyklos mokytojas, kuris dėsto įvairius dalykus. Tai yra galima todėl, kad pradžios mokykloje dėstomiesiems dalykams nėra reikalingas moksliškas išsilavinimas, kuris yra privalomas, kaipo būtina kvalifikacija dalykams dėstyti aukštesniojoje mokykloje.

O. Willmannas tiek dalykiniame, tiek pedagoginiame pasiruošime skiria žinojimą ir sugebėjimą, ir, reikia pripažinti, šis skirtumas itin yra svarbus mokytojų profesijai. Žinojimas reiškia čia grynai teorinį, arba mokslinį, pasiruošimą, kuriame supratimas, nusimanymas sudaro esmę. Sugebėjimas reiškia čia mokėjimą, galėjimą naudotis

---

[19] O WILLMANN, *Theoretische Pädagogik und allgemeine Didaktik*, p. 173.

savo pažintimis. Mokslininkas kalbininkas, pavyzdžiui, žino kalbą, bet jos kartais nemoka, tuo tarpu nelavintas prasčiokas moka kalbą, bet jos kartais nežino.

Apskritai Willmannas yra linkęs mokytojo profesijoje aukščiau vertinti sugebėjimą negu žinojimą, nors niekados neneigia šio pastarojo reikalingumo. « Mokytojas, sako jisai, turi savyje turėti tam tikro meniškumo, virtuoziškumo; sugebėjimas laiduoja jam daugiau pripažinimo negu žinojimas, lygiai kaip pasimetimas yra jam žalingesnis negu paprastas *lapsus memoriae*. Jei visai teisingai bus reikalaujama, kad mokykloje šalia žinojimo taip pat sugebėjimas, šalia mokymo taip pat pratinimas vėl gautų prideramą vietą, tai mokytojų mokyklos visų pirma turėtų eiti šita linkme »[20].

Išeinąs iš aukštosios mokyklos kandidatas į mokytojus kartais visai neblogai žino savo dalyką, bet nesugeba jį panaudoti kaipo dėstomąją medžiagą mokykliniame lavinime. Šis sugebėjimas turėtų būti kandidatų į mokytojus žymiai sąmoningiau siekiamas; bet sykiu jiems nevalia nepakankamai vertinti ir grynai teorinio mokslinio išsilavinimo. Nuo šito išsilavinimo priklausys jų moksliniai interesai, tokie svarbūs mokytojo profesijoje, nes mokytojas, nustojęs gyvų mokslinių interesų, nesugeba įkvėpti mokiniams mokslo meilės ir užsidegimo moksliniame darbe.

*c*) *Pedagoginis mokytojo pasiruošimas.* — Pedagoginiame mokytojo pasiruošime, kaip ir dalykiniame pasiruošime, reikia taip pat daryti skirtumą tarp žinojimo ir sugebėjimo. Žinojimo suteikia teorinės pedagoginės studijos, sugebėjimo — akademinės pratybos ir bandomoji praktika mokykloje. Norint įsigyti pedagoginį žinojimą, reikia susipažinti iš vienos pusės su pedagoginių disciplinų sistema, o iš antros pusės — su padedamaisiais pedagogikos mokslais. Iš pedagoginių disciplinų mokytojui turi svarbiausios reikšmės: teorinis ir praktinis pedagogikos mokslas, pedagogikos bei pedagogijos istorija, pedagoginė psichologija, pedologija ir eksperimentinė pedagogika.

Padedamieji pedagogikos mokslai susiskirsto į vedamuosius, kurie yra ne kas kita, kaip plačiai suprantami pasaulėžiūros mokslai, ir grindžiamuosius, kurie yra ne kas kita, kaip plačiai suprantami mokslai apie žmogų (antropologija plačiąja prasme). Iš vedamųjų mokslų mokytojui labai svarbūs: logika, etika, kultūros filosofija ir bendrieji tikybos mokslo bruožai. Iš grindžiamųjų mokslų didelės svarbos turi mokytojui: psichologija, fiziologija, biologija ir higiena.

Kandidatas į mokytojus niekados neįstengs išstudijuoti visų pedagogikos padedamųjų mokslų, ir jam visada teks darytis iš jų

[20] O WILLMANN, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 652.

atranką. Bet tam tikras minimumas jam visada yra privalomas, nes be to neįmanomas tinkamas orientavimasis pačiame pedagoginiame moksle. Iš kitos pusės padedamieji mokslai, būdami pasaulėžiūros ir antropologijos mokslai, turi didelės reikšmės žmogaus išsilavinimui ir jo asmenybės susiformavimui. Todėl laikas ir pastangos, padėti susipažinimui su jais, nėra niekada būsimam mokytojui bergždi.

Pedagoginė teorija, suteikianti pedagoginio žinojimo, palengvina pedagoginio sugebėjimo įsigijimą, nes nusimanymas sutrumpina patyrimo kelią. Ypač šiuo atžvilgiu turi reikšmės praktinė pedagogika su savo bendrąja ir specialiosiomis metodikomis. Tačiau pedagoginis sugebėjimas tegali būti įsigytas vien su praktikos pagalba. Čia bus ne pro šalį pakartojus, kad, jei mokytojo praktika yra akla be teorijos, tai jo teorija yra bergždžia be praktikos.

Didelės reikšmės pedagoginio sugebėjimo įsigijimui turi pedagoginės pratybos, atliekamos aukštojoje mokykloje dirbtinėmis sąlygomis arba net mokyklose bandymo tikslais. Bet šitos bandomosios pratybos tali gražu nėra pakankamos tikram pedagoginiam sugebėjimui įsigyti. Toksai sugebėjimas ateina mokytojui po vienerių ar kelerių metų. Štai kodėl mokytojo darbo mokykloje pradžia turi turėti visados bandomojo pobūdžio, kad pirma negu mokytojas pripažįstamas pastoviu, jis būtų išmėgintas savo tinkamumo atžvilgiu.

*d*) *Mokytojų parengimo organizacija.* — Mokytojų parengimo organizacija priklauso nuo to, kuriam mokyklos laipsniui mokytojai yra ruošiami. Kaip jau buvo užsiminta ryšium su bendruoju mokytojo pasiruošimu, liaudies mokyklos mokytojo pasiruošime mokslinį momentą turi persverti pedagoginis metodologinis momentas; aukštesniosios mokyklos mokytojo pasiruošime mokslinis ir pedagoginis momentas turi būti pusiausvyroje; pagaliau, aukštosios mokyklos mokytojo pasiruošime (o juk profesorius tam tikru laipsniu visada yra ir mokytojas) persveria mokslinis momentas.

Liaudies mokyklos mokytojui normalų pasiruošimą sudaro aukštesnysis bendras išsilavinimas plius aukštasis pedagoginis mokslas su praktinėmis pratybomis. Aukštesniosios mokyklos mokytojui normalus bus aukštesnysis bendras išsilavinimas, pagilintas ir atbaigtas ryšium su specialiosiomis aukštosiomis studijomis plius teorinis ir praktinis pedagoginis mokslas su atitinkamomis pratybomis. Aukštosios mokyklos mokytojui normalu yra visa tai, kas yra reikalaujama iš aukštesniosios mokyklos mokytojo plius dar aukščiausias specializavimasis savo dalyko srityje, t. y. doktorizavimasis ir habilitavimasis.

Pedagoginis institutas, įsteigtas 1935 m. rudenį Klaipėdoje, bendra savo idėja gerai atitinka pradžios mokyklos mokytojų ruošimo

uždavinius, nors ir galima būtų abejoti, ar jos pirmykštis mokomasis planas ir buvo visai racionaliai sudarytas. Apskritai tokių institutų padauginimas ir pritaikymas reikalavimams, kuriuos kelia pradžios mokyklų mokytojų parengimas, Lietuvoje yra tik pageidaujamas, nes jie eina geresnių užsienio pavyzdžių linkme.

Mokytojų parengimas aukštesniosioms mokykloms gali būti daromas trejopu būdu. Mokytojai gali būti ruošiami universitetuose arba panašios rūšies aukštosiose mokyklose, kur tas parengimas yra atsitiktinis uždavinys. Antra, jie gali būti ruošiami specialiuosiuose pedagoginiuose institutuose, kur mokytojų parengimas eina pagrindiniu uždaviniu. Pagaliau mokytojų paruošimas gali būti vykdomas pedagogikos institutuose, organiškai sujungtuose su universitetais ir sudarančiuose jų vidaus įstaigas. Čia dar yra dvi galimybės: pedagogikos intitutai gali būti tarpfakultetinės ir fakultetinės įstaigos. Pas mus yra jau pasireiškusi paskutinė linkmė.

### 3. Faktiškasis mokytojo sugebėjimas sėkmingai dirbti mokyklinį darbą

Minėtieji jau bandomieji metai, vieneri ar keleri, kuriuos turi atlikti mokykloje kandidatas į pastovius mokytojus, turi tą prasmę, kad per juos turi paaiškėti, ar kandidatas įstengia įsigyti faktiškąjį sugebėjimą dirbti mokyklinį darbą. Šitas faktiškas sugebėjimas yra kažkas daugiau, negu sykiu paimti ir pedagoginiai gabumai, ir bendras pasiruošimas, ir dalykinis pasiruošimas, ir net pedagoginis pasiruošimas. Šitas sugebėjimas priklauso žymia dalimi nuo to, kas charakterizuoja mokytojo pedagoginį *eros* ir jo pedagoginį *ethos*.

*a*) *Įsigyvenimas į dėstomąjį dalyką.* — Įsigyvenimas į dėstomąjį dalyką reiškia jo apvaldymą ne tik iš mokslinės pusės, bet ir iš dėstomosios lavinamosios pusės ir sykiu įsijautimą į jį, kaipo į dėstomąjį dalyką. Bet nepakanka tiktai didaktiškai įsijausti į dėstomąjį dalyką; reikia dar jį pamėgti, susižavėti jo vertybėmis ir su įsitikinimu ir užsidegimu skelbti jo tiesas, nes šios turi savo vertę net nepriklausomai nuo savo lavinamosios funkcijos. Tik susižavėjęs idealiu dėstomojo dalyko vertingumu mokytojas teįstengs įteigti susižavėjimą ir savo mokiniams.

*b*) *Įsijautimas į mokinių psichiką.* — « Pedagoginis įsijautimas, sako Eggersdorfas, yra pergyvenimas vaiko pergyvenimo »[21]. Moky-

[21] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München [4]1933, p. 74.

tojui šitas pergyvenimas yra reikalingas, nes kitaip jis nesugebės prieiti prie savo mokinių psichikos. Be to, dirbdamas darbą sutelktinėmis aplinkybėmis, jis turi sugebėti prieiti prie visos klasės psichikos. Klasė yra ugdomoji bendruomenė, kuri turi savo psichinio gyvenimo dėsnius. Pajusti šitą sutelktinę nuotaiką ir sudaryti klasėje darbo bendruomenę pasiseka tik tiems mokytojams, kurie sugeba įsijausti į klasės psichiką.

«Kai klasės mokytojui, sako Eggersdorfas, pasiseka sudaryti iš palaidos masės dvasiškai dirbančią bendruomenę, jis žino, kad jam taip pat yra pasisekęs ir pedagoginis įsijautimas»[22]. Tuomet, kaip sako tas pats autorius, mokiniai kabo prie jo lūpų ir visi stovi jo sąmonės akivaizdoje.

c) *Atsidėjimas su meile lavinimo darbui.* — Mokytojas, abejingai nusistatęs į savo uždavinius ir nesugebąs su nuoširdžiu atsidėjimu eiti savo pareigų ir su meilingu palankumu traktuoti savo mokinių be atodairos į asmenis, neturi mokytojiško pobūdžio ir todėl taip pat nesugeba sėkmingai dirbti mokytojo darbo.

Atsidėjimas su meile lavinamajam darbui yra to pedagoginio eroso pasireiškimas, kuris yra geriausias pedagoginio pašaukimo ženklas. Jis įneša į lavinamąjį darbą emocinį momentą ir nuspalvina jį džiaugsminga nuotaika, kuri taip yra pageidaujama jaunuomenei lavinimosi darbe. Mokytojas, atliekąs savo pareigas su išvidiniu prisivertimu, su bodėjimosi dvasia, neišvengiamai užkrės mokinius ta pačia šaltai vykdomos pareigos nuotaika, kuri negali būti tikrai sėkminga lavinimo tikslams.

d) *Didaktinis meniškumas.* — Mokymas, lavinimas nėra kažkokia technika, kuri įvyksta pagal griežtai nustatytus dėsnius ir su pagalba visados vienodų priemonių. Tai greičiau yra menas, kur dėsniai nuolat įvairuoja pagal konkrečias aplinkybes ir kur priemonių pasirinkimas turi kiekvienu atveju labai daug galimybių. Todėl didaktinis meniškumas yra tikriausias laidas faktiškajam sugebėjimui dirbti lavinamąjį darbą.

Klasinėje pamokoje didaktinis meniškumas turi pasireikšti jau todėl, kad pati pamoka yra iš vienos pusės pasiruošimo, iš kitos pusės improvizacijos ir meno dalykas. Iš anksto negalima numatyti mokinio konkretaus santykiavimo su dėstomuoju dalyku bent visose galimose smulkmenose. Darbo bendruomenės nuotaikoje įvairios galimybės dargi didėja dėl sutelktinės jos psichologijos. Čia didaktinis

---

[22] Ten pat, p. 75.

meniškumas turi daugiausia duomenų išsivystyti iki didelio virtuoziškumo, jei mokytojas iš viso yra linkęs į mokymo – lavinimo meną.

*e) Fizinės, dorinės ir protinės mokytojo savybės.* — Nuo fizinių, dorinių ir protinių mokytojo savybių priklauso jo autoritetingumas. Fizinės ypatybės turi mokytojui mažiausia reikšmės, bet vis dėlto ir jos nėra visai abejingos mokytojo autoritetingumui. Esant visoms kitoms sąlygoms lygioms, tas mokytojas įsigys mokinių akyse daugiau autoritetingumo, kuris neturi jokio luošumo, pasižymi malonia išvaizda, parodo tvirtumą ir ryžtingumą savo elgsena, kukliai, bet švariai ir tvarkingai yra apsivilkęs, turi malonų ir sugestyvų balsą ir taisyklingą tarseną. Tačiau vieną kitą trūkumą galima visai gerai užlopyti dorinėmis ir protinėmis savybėmis.

Mokytojas, kuris sykiu yra lavintojas ir auklėtojas, privalėtų turėti nemaža dorinių savybių, kurių nebuvimas žemina jo autoritetą mokinių akyse. Dorinis tiesumas, kuris leidžia matyti tiek mokinių, tiek savo trūkumus ir atitinkamai elgtis be veidmainiškumo; doras gyvenimas, kuris nesudaro nesutarimo tarp mokytojo žodžių ir darbų; džiaugsminga ramybė, kuri leidžia palaikyti jaunatvės nuotaiką mokinių tarpe; atsidėjimas mokinių gerovei, kuris apreiškia nesavanaudišką mokytojo nusistatymą į mokinių reikalus; bešališkumas, kuris laiduoja jo teisingumą, visiems vienodą, — štai keletas dorinių mokytojo savybių, kurios itin yra svarbios jo profesijoje.

Iš protinių savybių mokytojui svarbiausios yra trys: pirma, sugebėjimas lengvai pagauti patiriamąjį tiesos pagrindą; antra, sugebėjimas lengvai panaudoti proto galią tiesai pagrįsti ir, trečia, sugebėjimas įnešti originalią iniciatyvą surasti tiesą ir ją pritaikyti išvadoms. Trumpiau tariant, tai yra patirtis, gyvas protas ir kūrybiškumas.

*f) Sugebėjimas palaikyti drausmę.* — Mokytojo autoritetingumas priklauso taip pat nuo jo sugebėjimo palaikyti drausmę. Šituo atžvilgiu sprendžiamasis veiksnys yra pedagoginis taktas. Mokytojas, turįs pedagoginį taktą, visai savaimingu būdu, t. y. be svarstymo, pasielgia taip, kaip to reikalauja pedagoginiai principai. Šitas taktas yra svarbus todėl, kad jis nulemia pirmąjį mokytojo pasielgimą, susidarius drausmės klausimui. Tuo tarpu pirmas klaidingas žingsnis tokiu atveju dažnai kompromituoja mokytojo autoritetą nepataisomu būdu.

Apie mokytojo sugebėjimą palaikyti drausmę sprendžia taip pat jo susivaldymas, kantrumas ir nuoseklumas. Susivaldymas nustato mokytojo pastovumą, kuris taip yra reikalingas drausmės dalykuose. Kantrumas apsaugoja mokytoją nuo nereikalingų reagavimų į visokius mažmožius; toks reagavimas padaro drausmę įkyrią ir smulkmenišką. Nuoseklumas reikalingas drausmės objektyvumui, principingu-

mui ir privalomumui. — Be to, sugebėjimas palaikyti drausmę priklauso nuo mokytojo pasitikėjimo savimi, jo tvirtumo, energingumo ir galėjimo laikyti dėmesio centre savo mokinius, visus sykiu ir kiekvieną skyrium.

### 4. Mokyklinė drausmė

Kadangi mokyklos drausmės stovis priklauso nuo mokytojo sugebėjimo palaikyti drausmę, tai mokyklinė drausmė yra viena iš tų išviršinių protinimo sąlygų, kurios ateina protinimui, taip sakant, iš viršaus, t. y. iš mokytojo. Šita aplinkybė pateisina drausmės klausimo nagrinėjimą ryšium su kitomis išviršinėmis protinimo sąlygomis. Tai ir bus čia padaryta, suglaudžiant labai trumpai principinius drausmės dalykus.

*a*) *Drausmės supratimas.* — Mūsų žodis « drausmė », evoliucionavęs specialesne linkme nuo savo etimologinės prasmės, reiškia tai, kas kitose kalbose vadinama disciplinos vardu. Drausmė turi kelias reikšmes. Ji visų pirma reiškia visetą nuostatų, kurie yra skirti kuriam nors veikimui normuoti, kad šis neiškryptų iš normalių vėžių ir būtų kuo sėkmingiausias. Antra, ji reiškia įpareigotų žmonių nusistatymą vykdant nuostatus, numatytus normaliai veikimo eigai. Trečia, drausmė yra tasai stovis, kuris yra pasiektas įpareigojančių nuostatų pildymu. Pirmuoju atveju gaunama drausmė objektyvine prasme; antruoju ir trečiuoju atveju drausmė turi subjektyvinę prasmę ir gali būti vadinama drausmingumo terminu. Tik supratimas, jungiąs objektyvinę ir subjektyvinę drausmės prasmes, apima visą drausmės sąvoką.

Mokyklinė drausmė yra visetas nuostatų, kurie laiduoja mokykliniam gyvenimui tvarką, o darbui — sėkmingumą, ir kurie sykiu turi savo uždaviniu ugdomai veikti ugdytinius. Pedagoginėje drausmėje iš vienos pusės turi būti įpareigojantieji nuostatai su saistomąja galia ir net prievartos sankcijomis, o iš kitos pusės turi būti užleista palenktiesiems tam tikra laisvė bendrų nuostatų ribose, kad ugdytiniai nebūtų atpalaiduoti nuo reikalo naudotis savo protu ir turėtų tam tikrą laisvą iniciatyvą. Kaip tik todėl mokyklinė drausmė nėra nei gryna priemonė, nei grynas tikslas, vertingas pats iš savęs. Drausmė yra funkcioninė priemonė, turinti principinės reikšmės būdui lavinti.

*b*) *Drausmės suskirstymas.* — Griežtumo atžvilgiu drausmė yra varžanti ir palaida; iniciatyvos atžvilgiu — pedantiška, arba smulkmeninga, ir laisva; autoriteto atžvilgiu — asmeninė ir neasmeninė;

įsigalėjimo atžvilgiu — išviršinė ir išvidinė, turinio atžvilgiu — numatomoji ir baudžiamoji, ir t. t. Iš suminėtųjų suskirstymų du paskutiniuoju turi ypatingos reikšmės pedagogikoje.

Jei drausmės nuostatas ugdytiniui yra primetamas tarsi iš viršaus taip, kad jis yra priverstas jį respektuoti dėl neišvengiamų sankcijų, bet ne dėl įsitikinimo šito nuostato racionalumo, turime išviršinę drausmę. Atvirkščiai, jei drausmės nuostatas yra ugdytinio vykdomas dėl išvidinio įsitikinimo jo racionalumu, turime išvidinę drausmę. Tikros pedagoginės reikšmės turi išvidinė drausmė, bet ten, kur jinai dėl kokios nors priežasties nepasiekiama, geresnė yra išviršinė drausmė negu principinis nedrausmingumas.

Dar didesnės reikšmės negu nusakytasis drausmės suskirstymas turi jos suskirstymas į numatomąją ir baudžiamąją. Jei drausmės nuostatais tik numatomos nusikaltimų galimybės ir norima tokiems nusikaltimams užbėgti už akių, turime numatomąją drausmę. O jei nusikaltimas yra jau įvykęs, ir atsiranda reikalas į jį reaguoti, turi vietos baudžiamoji drausmė. Numatomoji drausmė turi savo uždaviniu išvengti nusikaltimų, tuo tarpu baudžiamoji drausmė turi savo uždaviniu juos įvykusius šiaip ar taip likviduoti.

Kai į mokyklinės tvarkos pagrindą dedama numatomoji drausmė (*preventyvinė disciplina*), gaunama vadinamoji preventyvinė sistema; ir, atvirkščiai, kai į šitos tvarkos pagrindą dedama baudžiamoji drausmė (*represyvinė disciplina*), gaunama vadinamoji represyvinė sistema. Pirmoji sistema remiasi: valdymo menu, tvarkos ir elgimosi normavimu, drausminamuoju veikimu, lenktyniavimu, surištu su pastangų pripažinimu bei apdovanojimu ir auklėjamąja priežiūra. Antroji sistema remiasi grasinimu sankcijomis ir pabaudų taikymu nusikaltimams įvykus. Mokykloje vargu kada gali pasitaikyti vien tik represyvinė sistema. Paprastai jos yra šiaip ar taip derinamos. Bet drausmė stovi aukštumoje tik ten, kur sėkmingai vykdoma preventyvinė sistema turi aiškios persvaros.

*c*) *Bendrieji drausmės principai.* — Bendra drausmės linkmė priklauso nuo bendrų drausmės principų laikymosi. Prie svarbesnių bendrų principų priklauso: pirma, mokytojas turi pedagogiškai ir moraliai pasiruošti drausmės reikalui; antra, drausmė turi apsiriboti vien tikrai neišvengiamais reikalavimais iš mokinių, bet užtat vieną kartą iškelti mokiniams drausmės reikalavimai turi būti pravesti tvirtai ir tiksliai; trečia, drausmė neturi remtis vien tik moraline priespara, bet racionaliais motyvais, kurių pobūdis ir supratimas sulig mokinių amžiumi turi eiti rimtyn ir gilyn. — Apskritai bendra drausmės linkmė turi vesti nuo pedantiškos prie laisvos, nuo išviršinės — prie išvidinės, nuo baudžiamosios — prie numatomosios.

*d*) *Valdymo menas, kaipo drausminamoji mokytojo veikla.* — Menas valdyti yra vienas iš svarbiausių drausmės palaikymo veiksnių. Šitas menas, labai subtilus savo pobūdžiu, čia gali būti vien labai trumpai charakterizuotas priminimu kelių svarbesnių jo principų: pirma, vien tas tevaldo gerai, kas įsakinėja mažai: antra, taupiai daromi įsakymai bei draudimai turi būti ramūs, tvirti, neabejojami, žodžiu tariant, sugestyvūs; trečia, turinio atžvilgiu jie turi būti racionalūs, nuoseklūs, įvykdomi; ketvirta, išraiškos atžvilgiu jie turi būti aiškūs, tikslūs, trumpi ir ryškiai sugestyvūs.

*e*) *Drausminimas tvarkos ir elgimosi normavimu.* — Ten, kur nėra aiškiai ir tiksliai nustatytos darbų dienotvarkės, negalima tikėtis drausmės, nes netvarka visada yra nedrausmingumo veiksnys. Todėl tvarkos nustatymas ir griežtas jos išlaikymas mokyklos gyvenime ir veikime yra vienas iš svarbiausių preventyvinės sistemos momentų.

Panašios reikšmės turi ir mokinių elgimosi normavimas aiškiais nuostatais. Mokiniai turi aiškiai žinoti, kokio elgesio iš jų yra reikalaujama. Todėl jų elgimosi nuostatai turi būti aiškiai ir tiksliai suformuluoti raštu ir kiekvienam mokiniui įteikti šiokiu ar tokiu būdu ir dargi tinkamomis progomis paaiškinami ir primenami.

*f*) *Drausminimas veikimu.* — Tvarkos ir elgimosi normavimas drausmina mokinius įtaiga. Bet galima juos taip pat drausminti ir veiksmu, kuris gali reikštis visų pirma, žaidimais bei sportu, paskui menu, pagaliau — darbu. Žaidimas, ir dar labiau sportas, reikalauja susitelkimo, susivaldymo, pastangų įtempimo, tikslumo bei tikslingumo ir šiaip išvidinio susidrausminimo pildant vieną uždavinį, kuris reikalauja paklusti tam tikrai tvarkai ir tam tikroms autoritetingoms taisyklėms. Toks veikimas turi didelės drausminamosios reikšmės.

Panašios reikšmės turi menas ir pareigos darbas. Menas iš vienos pusės primena žaidimus ir sportą savo maloniomis emocijomis, o iš kitos pusės jau eina tikro darbo linkme. Pareigos darbą drausmė daro sėkmingą, bet savo ruožtu nuoširdžiai dirbamas darbas didina drausmingumą.

*g*) *Drausminimas pastangų pripažinimu ir apdovanojimu.* — Veikimui mokiniai gali turėti nesavanaudiškų ir savanaudiškų akstinų. Prie pastarųjų, be kita ko, priklauso motyvai, kylą iš lenktyniavimo psichologijos (*aemulatio*). Lenktyniavimas skatina pastangas ir drausmina veikimą. Tokios reikšmės turi ypač džentelmeniškas, riteriškas lenktyniavimas, kuriame priešininkas yra gerbiamas, o garbingos kovos taisyklės yra statomos aukščiau už asmeninį nusistatymą.

Sveiko lenktyniavimo linkme turi eiti drausminimas pastangų pripažinimu ir apdovanojimu. Pažymiai, rašomi mokiniams įvertinant jų pastangas ir sugebėjimus, yra vienas iš pradų mokyklinio lenktyniavimo sistemoje. Kiekvienas iš mokinių stengiasi įvertinimo eilėje užimti kuo aukščiausią vietą. Kai toks įvertinimas dargi yra apdovanojamas, lenktyniavimo momentas yra dar sustiprinamas, bet sykiu auga ir egoistinio savanaudiškumo pavojus. Todėl apdovanojimas turi būti praktikuojamas su didesniu atsargumu negu paprastas pastangų bei sugebėjimų pripažinimas. — Vertingiausias ir mažiausiai pavojingas yra grupinis lenktyniavimas, iš kurio eliminuojamas asmeninis egoizmas.

*h*) *Drausminamoji priežiūra.* — Prie preventyvinės sistemos priklauso dar priežiūra, kuri gali būti pavadinta auklėjamąja, arba drausminamąja. Pedagoginė priežiūra, arba budėjimas, yra reikalinga priemonė, kuri numato netvarkos ir nusikaltimo pavojus, palaiko ugdytinį pagundos valandą, verčia jį valdytis ir laikytis nustatytų drausmės taisyklių jau tik todėl, kad ugdytojo akis nenuilstamai stebi visa, kas aplink jį ugdytinių yra daroma.

Priežiūra vis dėlto turi būti suderinta su tam tikru pasitikėjimu panašiai, kaip drausmė turi būti suderinta su laisve. O tai lengviausiai įvyksta tada, kai ji organiškai yra susijusi su mokytojo bendravimu su mokiniais.

Priežiūra turi būti palanki ugdytiniams, beveik draugiška; neįkyri smulkmenose, rami pavojaus valandą; diskretiška, kai liečia asmenų paslaptis. Bet sykiu ji turi būti pilna, t. y. apimti visus ugdytinius ir visus jų veiksmus bei poelgius. Mokiniams augant, bręstant, priežiūra iš labiau smulkmeniškos ir dalykinės turi virsti vis labiau bendra ir remtis pasitikėjimu.

*i*) *Preventyvinės sistemos reikšmė.* — Svarbiausieji preventyvinės sistemos nuopelnai yra šie: pirma, preventyvinė sistema palaiko geresnius, glaudesnius, draugiškesnius santykius tarp mokytojo ir mokinių, suderina jų pastangas drausmei palaikyti; antra, neleidžia susidaryti nusikalstamiems įpročiams ir padaro baudžiamąjį reagavimą į mokinių pasielgimus nebereikalingą; trečia, preventyvinė sistema paskatina mokinius prie pozityvaus kuriamojo darbo ir, absorbuodama jų pastangas bei pajėgas pozityviesiems tikslams, nebepalieka jiems energijos ir progų nedrausmingam veikimui ir elgimuisi.

*k*) *Represyvinės sistemos supratimas.* — Represyvinė sistema yra auklėjimo sistema, kuri deda, kaip jau sakyta, į savo pagrindą baudžiamąją drausmę. Ji labiausiai yra susirūpinusi reikalu reaguoti į

nusikalstamus mokinių pasielgimus ir jų išsivystymo iškrypimus. Baudžiamasis veikimas čia yra sistemos pagrindas. Šis veikimas turi turėti auklėjamosios reikšmės, tik tada galima kalbėti apie pedagoginę bausmę. Šituo atžvilgiu didelės reikšmės reikšmės turi bausmės tikslo supratimas. Pagal tokio supratimo ypatybes skiriama trys svarbiausios teorijos: pirma, atitaisymo arba atlyginimo; antra, atgrasymo ir, trečia, pataisymo, arba pagerinimo teorija. Teisingiausia bus pasakius, kad auklėjamoji bausmė turi siekti ugdytinio pateisinimą ten, kur aukštesnieji bausmės uždaviniai dėl kokios nors priežasties negali būti įvykdyti. Šiaipjau visuotinai privalomi bausmės uždaviniai yra atitaisymas, arba šioks ar toks įvykusios blogybės pašalinimas, ir pataisymas, arba nusikaltusio ugdytinio pagerinimas.

1) *Pedagoginių pabaudų savybės.* Nei J. J. Rousseau natūraliųjų išvadų požiūris, nei H. Spencerio natūraliųjų atoveikų koncepcija nėra pedagoginių nuobaudų supratimas. Ir natūraliosios išdavos ir natūraliosios atoveikos vieną kartą yra nepakankamos, kitą kartą per vėlyvos, trečią kartą per sunkios. Jos visos neturi tikros auklėjamosios reikšmės.

Pedagoginės nuobaudos, t. y. nuobaudos, kurios iš vienos pusės yra neišvengiamos, o iš kitos pusės turi savo uždaviniu ugdytinio pataisymą, yra faktiškai viena iš ugdomųjų priemonių, priklausančių prie represyvinės sistemos. Jų pageidaujami privalumai yra šie: pirma, pataisomoji nuobauda turi atitikti nusikaltimo pobūdį; antra, ji turi būti individualizuojama pagal ugdytinio pobūdį; trečia, ji turi būti reta ir trumpa; ketvirta, ji turi būti taikoma nusikaltusiam mokiniui ramiai, rimtai, tvirtai ir palankiai; penkta, ji turi būti tokia ir taip taikoma, kad mokinys ją nuolankiai prisiimtų ir išpildytų gera intencija.

Čia trumpai nusakyti principiniai drausmės dalykai, kurie turi visų pirma teorinės reikšmės. Praktinis mokyklinės drausmės traktavimas ir pritaikymas išeina iš šio rašinio užsibrėžtų ribų [23].

## III. IŠVIDINĖS PROTINIMO SĄLYGOS

Protinimo vyksme mokinio nusistatymas paprastai yra nukreiptas į mokytoją ir mokomąjį dalyką. Tas nusistatymas yra normalus ir todėl sėkmingas tik tada, kai atitinka protinamojo darbo prigimtį

---

[23] Mokyklinės drausmės principų nustatymui buvo naudotasi ypač šiais veikalais: 1. E. Dévaud, *Guide de l'enseignement primaire*; 2. L. Riboulet, *Pédagogie générale.*

ir jo aplinkybes. Visų pirma, koks yra normalus mokinio nusistatymas į mokytoją?

## 1. Prideramas mokinio nusistatymas į savo mokytoją

Mokinio nusistatymas į savo mokytoją gali būti normalus tik tuo atveju, kai mokytojas ir savo asmenybe, ir savo darbu stovi savo profesijos aukštumoje, t. y. kai iš jo pusės yra sudarytos visos išviršinės protinimo sėkmingumo sąlygos. Kol šitos sąlygos nėra sudarytos, tol mokinio nusistatymas į savo mokytoją negali būti normalus, bet šitas nenormalumas tokiu atveju susidaro dėl mokytojo kaltės.

Aukštai stovėdamas tuo, kas vadinama pedagoginiu ethos'u, mokytojas įsigyja mokinių akyse autoritetą ir nusipelno iš jų pagarbą ir klusnumą. Kai mokytojo autoritetas pasiekia aukštesnį laipsnį, mokiniai pasitiki mokytoju ir susižavi jo asmenybe. Ogi pasižymėdamas tuo, kas yra vadinama pedagoginiu eros'u, mokytojas įkvepia mokiniams pagarbą ir meilę toms ugdomosioms gėrybėms, kuriomis jis pats yra susižavėjęs. Šitame kelyje įvyksta mokinių įsijungimas į dvasinį mokytojo gyvenimą ir pasekimas jo pavyzdžiu. Šitoks mokinių nusistatymas į savo mokytoją ir į jo pedagoginius interesus yra sėkmingiausias protinimo darbui.

## 2. Susidomėjimas

Daug sudėtingesnis yra mokinio nusistatymas į mokomąjį dalyką. Įvairios šito nusistatymo apraiškos gali būti kvalifikojamos, kaipo įvairios išvidinės sąlygos protinimo sėkmingumui. Tarp šitų sąlygų galima skirti dvi bendresnes — susidomėjimą ir dėmesį — ir tris specialesnes pagal tris ugdymo funkcijas, būtent: receptyvumą, arba imlumą, savaveiksmiškumą ir produktyvų kūrybiškumą.

*a*) *Susidomėjimo supratimas.* — Labiau gyvenimiškai susidomėjimas suprantamas, kaipo dvasios kreipimasis į dalyką, kuris kokia nors prasme atrodo vertingas. Labiau moksliškai susidomėjimas suprantamas kaipo subjekto kreipimasis į objektą, pagrįstas teigiamuoju vertinimu.

*b*) *Susidomėjimo rūšys.* — Susidomėjimas gali būti visų pirma suprantamas *subjektyvine ir objektyvine prasme.* Subjektyviai susidomėjimas yra ne kas kita, kaip linkimas į teigiamai vertinamą dalyką. Objektyviai susidomėjimas yra ne kas kita, kaip pats šito teigiamo vertinimo pagrindas, mus dominąs. Pirmuoju atveju labiau išeina

aikštėn subjekto nusistatymas, antruoju atveju — tasai objektyvinis pagrindas, kuris glūdi dalyke ir sąlygoja tą nusistatymą. Kitos kalbos ir vienu, ir kitu atveju vartoja intereso terminą. Kadangi mūsų susidomėjimas turi daugiausia subjektyvinės prasmės, tai gal būtų tikslingiausia jį vartoti subjektyvinio intereso prasme, o šalia vartoti taip pat interesą objektyvine prasme.

Susidomėjimas esti atsitiktinis ir pastovus pagal savo patvarumo laipsnį; materialinis ir formalinis pagal tai, ar dalykas yra vertinamas savo turiniu, ar kaipo veikimo objektas; tiesioginis ir netiesioginis pagal tai, ar dalykas yra vertinamas dėl savęs paties ar dėl ko kito; pradedamasis ir atbaigiamasis pagal tai, ar jis susidaro darbo pradžioje ar darbo išdavoje.

O. Willmannas laikė susidomėjimą ne tik lavinimo motyvu, arba akstinu, bet ir jo tikslu. Šitoks susidomėjimo kvalifikavimas galimas tik tada, kai yra daromas skirtumas tarp pradedamojo ir atbaigiamojo susidomėjimo. Pradedamasis susidomėjimas yra iš tikro reikalingas mokymuisi motyvas akstinas ir, kaipo toks, jis yra čia būtina sėkmingumo sąlyga. Bet tasai pastovus ir objektyvinis susidomėjimas dalyku, kuris yra mokymosi išdava ir kuris yra pagrįstas susigyvenimu su dalyku, gali būti tik mokymo lavinimo tikslu, nes išvystymas mokiniuose vertingų objektyvinių interesų iš tikro yra vienas iš lavinimo uždavinių. Lengva iš čia jau pastebėti, kad pradedamasis susidomėjimas turi labiau subjektyvinio pobūdžio, tuo tarpu atbaigiamasis susidomėjimas — labiau objektyvinio pobūdžio.

Atsitiktinis, tiesioginis ir pradedamasis susidomėjimas tik tada turi tikros pedagoginės reikšmės, kai jis susidaro savaimingu būdu dėl paties dalyko įdomumo. Šiaipjau gyvenimui turi daugiau reikšmės pastovus ir atbaigiamasis susidomėjimas, kuris yra susijęs su aukštesniais dvasiniais žmogaus interesais.

*c*) *Susidomėjimo veiksniai.* — Susidomėjimo veiksniai yra visa tai, kas jį sukelia ir palaiko. Jie esti tolimesni ir artimesni. Pirmieji kyla iš subjekto nusiteikimo ir aplinkos įtaigų. Jie nuteikia į tam tikrą susidomėjimo rūšį. Artimesni yra tie susidomėjimo veiksniai, kurie glūdi pačiame objekte ir tiesioginiu būdu veikia subjekto dvasią. Tarp šių veiksnių pirmiausia eina dalyko įdomumas.

Pedagogui reikia gerai žinoti, kad dalyko įdomumas nėra kažkas nelygstamai objektyvaus. Kas įdomu vienam, neįdomu kitam; kas įdomu šiandieną, neįdomu rytoj ir t. t. Įdomumą apsprendžia ne tik artimesni veiksniai, priklausą nuo objekto, bet ir tolimesni veiksniai, priklausą nuo subjekto nusiteikimų ir šiaipjau nuo aplinkybių.

*d*) *Pedagoginė susidomėjimo reikšmė.* — Susidomėjimas pedagogų yra vadinamas dvasios apetitu. «Niekas nėra prisiimama, — sako E. Dévaud, — be prisiėmimo motyvo, be susidomėjimo. Juo susidomėjimas yra stipresnis, tuo pastangos yra dosnesnės, tuo jos yra vaisingesnės, ir sykiu asimiliacija yra pilnesnė ir patvarensė»[24].

*e*) *Sąlygos susidomėjimui susidaryti.* — Gyvas ir intensyvus susidomėjimas mokyme tik tada bus laiduotas, kai mokymas, pirma, atitinka mokinio pajėgumą; antra, paiso jo įsigytų jau interesų; trečia, skatina į darbą dvasinį jo veiklumą; ketvirta, prisitaiko prie psichologinių ir loginių pasisavinimo dėsnių; penkta, sugeba palaikyti mokinio džiaugsmingą nuotaiką ir pasitikėjimą savo darbo sėkmingumu. — Aukštesniais susidomėjimo laipsniais laikoma įsigyvenimas į dalyką ir atsidėjimas jam. Šituose aukštesniuosiuose susidomėjimo laipsniuose dvasinis asimiliavimas itin yra vaisingas.

*f*) *Interesų etika lavinimo darbe.* — Mokytojas negali būti abejingas, kaip ir koks susidomėjimas pasireiškia mokymo procese, kokiais interesais gyvena mokiniai. Šituo atžvilgiu reikalinga tam tikra mokytojo taktika, vokiečių kartais vadinama *Interessenpflege*, arba *Ethik der Interessen.* Prisiminus Eggersdorf koncepciją, galima pasakyti, kad mokytojas, išeidamas iš tų interesų, kurių mokiniai turi, normaliai veda mokinius prie interesų, kuriuos jie turi turėti, o faktiškai įstengia juose realizuoti tik tuos interesus, kuriuos jie gali turėti.

### 3. Dėmesys

Su susidomėjimu artimai susisieja kita išvidinė protinimo sąlyga, kuri yra dėmesys. Jei susidomėjimas yra bendras mūsų dvasios nukreipimas į dalyką, tai dėmesys yra mūsų sąmonės jame sutelkimas.

*a*) *Dėmesio supratimas.* — Dėmesys gali būti šitaip aptartas: dėmesys yra mūsų sąmonės sutelkimas viename ar net keliuose dalykuose su pašalinimu iš jos židinio visų kitų dalykų. — Skiriama dėmesio gylis, plotis, eiga ir priežastys. Dėmesio gylis yra ne kas kita, kaip jo įtampa, arba sąmonės sukoncentravimo laipsnis. Dėmesio plotis yra matuojamas skaičiumi dalykų, kuriuos sąmonė vienu laiku suima į save. Dėmesio eiga yra jo kitimas pagal aplinkybių pasikei-

---

[24] E. Dévaud, *Guide de l'enseignement primaire, théorique et pratique. Didactique générale*, Fribourg ²1917, p. 56.

timą. Dėmesio priežastys yra veiksniai, kurie paragina mūsų sąmonę susitelkti stebimajame dalyke.

*b*) *Dėmesio rūšys.* — Gylio atžvilgiu dėmesys esti intensyvus, arba gilus, ir paviršutiniškas. Pločio atžvilgiu dėmesys esti suvienytas ir suskirstytas pagal tai, ar jis nukereiptas į vieną dalyką ar į jų grupę. Eigos atžvilgiu dėmesys esti statinis, arba pastovus, ir dinaminis, arba kintamas. Priežasčių atžvilgiu dėmesys esti išviršinis, arba juslinis, ir išvidinis, arba dvasinis, pagal tai, ar jis yra sužadinamas per juslinius paraginimus, ar per dvasinį vidaus nusistatymą. Čion priklauso taip pat svarbiausias pedagoginiu atžvilgiu dėmesio suskirstymas į savaimingą ir valingą pagal tai, ar jis susidaro savaime dėl dalyko įdomumo, ar jis yra pasiekiamas valios pastangomis. Pirmasis dar vadinamas pasyviniu, antrasis — aktyviniu.

*c*) *Dėmesio išsivystymo tarpsniai.* — Dėmesio išsivystumas gali būti imamas psichologiniu ir pedagoginiu atžvilgiu. Psichologiniu atžvilgiu dėmesys išsivysto linkme, einančia nuo pasyvinio prie aktyvinio stovio. Čia galima skirti keturis tarpsnius: pirma, pasyvinį sąmonės stovį; antra, įspūdžio susidarymą mūsų psichikoje; trečia, mūsų psichikos atkreipimą į dalyką ir, ketvirta, aktyvinį domėjimąsi ir mūsų psichikos praturtėjimą nauju patyrimu.

Pedagoginė dėmesio išsivystymo linkmė eina nuo mažiau vertingo prie labiau vertingo dėmesio, būtent: nuo išviršinio prie išvidinio, nuo kintamo — prie pastovaus, nuo suvienyto — prie suskirstyto, nuo lengvai įvargstančio — prie patvaraus, nuo savaimingo — prie valingo, nuo atsitiktinio — prie įprastinio. Apskritai dėmesio klausimo pedagoginė linkmė eina nuo lengviausiai pasiekiamo ir todėl sėkmingiausio mokyme dėmesio prie pastoviai vertingo dėmesio, kuris yra jau ne protinimo sąlyga, bet ugdomasis tikslas. Šita prasme galima kalbėti apie pradedamąjį ir atbaigiamąjį dėmesį.

Pedagoginių tikslų atžvilgiu aiškiai vertingesnis yra valingas dėmesys, tuo tarpu protinimo sėkmingumo atžvilgiu vertingesnis yra savaimingas dėmesys. O kadangi pirmasis atžvilgis yra svarbesnis už antrąjį, tai apskirtai žmogaus išsiugdymo atžvilgiu yra vertingesnis valingas dėmesys.

*d*) *Dalyko įdomumu pagrįstas dėmesys* (*įtampa*). — Du svarbiausieji dėmesio veiksniai yra dalyko įdomumas ir valios pastangos. Nuo šitų veiksnių priklauso tai, kas vokiečių pedagogų vadinama iš vienos pusės Spannung (įtampa), o iš kitos pusės *Fleiss im Unterricht* (uolumas, arba stropumas).

Susidomėjimas, kaipo bendras mūsų dvasios nusikreipimas į dalyką, gali būti laikomas tam tikru tarpsniu psichologiniame dėmesio

išsivystyme. Kai susidomėjimas dalyku pasiekia didelės įtampos dėl didelio dalyko įdomumo, jis savaime pereina į dėmėjimąsi. Sakoma, kad domėjimasis yra potencialus dėmesys, arba — aktyvinis domėjimasis yra dėmesys.

Dalykas gali mums turėti subjektyvinį ir objektyvinį įdomumą. Dalykas yra mums subjektyviai įdomus tada, kai jis liečia mūsų asmeninius reikalus ir įsiveržia į mūsų vidaus gyvenimą. Šituo atžvilgiu mokymas turi būti gyvenimiškai artimas mokiniams. Šis artimumas yra labai svarbus savaimingo dėmesio veiksnys. — Objektyviai įdomius dalykus, kurie sugeba sužadinti didesnę dėmesio įtampą, Eggersdorfas suveda į penkias kategorijas. Tai yra, pirma, dalykai, reikšmingi savo dydžiu, svarba ir sprendžiamąja galia; antra, dalykai, ryškūs savo vaizdingumu, aiškiu sistemingumu ir apčiuopiamu harmoningumu; trečia, dalykai, pagauną savo naujumu, egzotiškumu, nepaprastumu; ketvirta, dalykai pažinimui norimi, laukiami, ieškomi, santykiaują su kitais pažįstamais dalykais; penkta, dalykai, tampą, judą, iš kintamojo vyksmo susidarą [25]. Savaime suprantama, kad įdomiausi mums yra dalykai, kurie jungia savyje objektyvinį ir subjektyvinį įdomumo pagrindą.

*e*) *Valios pastangomis pagrįstas dėmesys* (*stropumas*). — Jei nuo dalyko įdomumo priklauso dėmesio įtampa, tai nuo valios pastangų priklauso jo stropa. Apskritai stropa yra valios pastangomis pagrįstas atsidėjimas kokio nors tikslo siekimui. Dėmesio stropa, arba net atsidėjimas pastangoms dėmesiui sutelkti, priklauso iš vienos pusės nuo mokinių vertingų interesų, o iš antros pusės — nuo patvarių darbo įpročių.

Eggersdorfas nustato tris laipsniškas lytis stropos auklėjime. Pirma, tol, kol mokinys gyvena jusliniais intersais, pagrįstais vien savaimingu įdomumu, reikalinga autoritetinga darbo santvarka su nepaliaujama stropos kontrole. Antra, kai mokinys ima linkti į dvasinius interesus ir bando laisvai dirbti su mėgiamąja medžiaga, mokytojas turi įsijausti į tuos jo polinkius ir jo interesuose surasti ir paskatinti stropos motyvus. Trečia, kai mokinys įgauna dorinius religinius interesus, privalu jį vesti prie pareiginės stropos, kuri, susidėjusi su atsidėjimu, gali pasiekti įprastinį, automatinį ir mėgstamą laipsnį [26].

*f*) *Dėmesio nuovargis.* — Dėmesys yra psichinis žmogaus įsitempimas, arba pastanga, kuri šiaip ar taip eikvoja energiją. Kai energijos išsieikvojimas pasiekia tam tikrą ribą, žmogus ima jausti nuo-

---

[25] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München [4]1933, p. 173-174.
[26] Ten pat, 177-178.

vargį. Nuovargis yra ženklas, kad darbas turi būti nutrauktas ir energijos ištekliai papildyti. Todėl mokytojui privalu nusimanyti apie nuovargio ženklus, kurie susidaro ryšium su pastangomis dedamomis dėmesio sutelkimui.

Nuo nuovargio reikia skirti nuobodį, kuris su juo dažnai susipina net priežastingu būdu. Jei nuovargis yra energijos išsisėmimas, tai nuobodis yra jausmas, kyląs iš netikslingo energijos eikvojimo, pavyzdžiui, dėl reikalo domėtis dalyku, kuris yra visai neįdomus. Nuobodis yra nemaloni emocija, kuri, kaipo emocija, eikvoja žmogaus energiją. Kadangi neįdomus darbas kaip tik nuobodį gamina, tai jis eikvoja energiją ir kaipo darbas, ir kaipo nemaloni emocija. Intelektualinis darbas mažiau vargina, negu emocija. Įdomus intelektualinis darbas vargina mažiausiai.

Šitie paaiškinimai gali padaryti suprantamus tuos dėmesio nuovargio dėsnius, kuriuos yra nustatęs Claparède: pirma, lengvas ir įdomus darbas nevargina; antra, sunkus darbas, bet įdomus vargina labai mažai; trečia, lengvas darbas, bet nuobodus, vargina neproporcionaliu savo reikšmingumui būdu: ketvirta, sunkus ir neįdomus darbas vargina daugiausia.

Nuovargis priklauso dargi nuo darbo sąlygų. Nepalankiomis dėmėjimosi sąlygomis nuovargis ateina greičiau, negu palankiomis. Todėl mokytojas turi rūpintis sudaryti mokinių darbui palankias dėmėjimosi sąlygas. Šios sąlygos esti neigiamo ir teigiamo pobūdžio. Pirmosios reiškia nebuvimą aplinkybių, kliudančių dėmesį, pavyzdžiui, nebuvimą nemalonių fizinių pojūčių, stiprių pašalinių įspūdžių ir t. t. Antrosios reiškia buvimą veiksnių, kurie stiprina dėmesio įtampą ir skatina stropą. Apie šituos veiksnius neseniai buvo specialiai kalbėta.

*g*) *Dėmesio reikšmė.* — Galima būtų labai daug pasakyti apie gyvenimišką dėmesio reikšmę. Čia bus ne pro šalį nusakius trumpai jo reikšmę pedagoginiu atžvilgiu. Pirma, dėmesys yra būtina sąlyga (...)[27] pažinimo duomenims atgaminti susieti, įsiminti, suprasti, pasisavinti. Trečia, dėmesys yra būtinas išsilavinimo veiksnys. Ketvirta, dėmesys yra būtina sąlyga būdingai asmenybei susidaryti.

## 4. Receptyvumas, arba imlumas

Susidomėjimas ir dėmesys yra bendriausios protinimo sąlygos, nesusijusios specialiai nė su viena atskira protinimo funkcija. Kiek-

---

[27] Originale iškritusi viena eilutė, galbūt net dvi eilutės. Tekste praleista *Antra. Red.*

viena iš trijų kitų protinimo sąlygų yra jau specialiau susijusi su viena kuria protinimo funkcija.

*a*) *Imlumas, kaipo savotiškas veiklumas.* — Receptyvumas, arba imlumas, yra mūsų dvasios sugebėjimas prisiimti ir asimiliuoti pažinimo pradus. Šitaip suprantamo imlumo nedera painioti su pasyvumu. Imlume, tiesą pasakius, yra tam tikras pasyvinis momentas, būtent pradinis, bet, suprantant imlumą, kaipo prisiėmimą ir asimiliavimą, negalima jo suvesti prie vieno tik šito pasyvinio momento. Tuo tarpu šiais laikais, kai ypatingai ir net vienašališkai yra vertinamas savaveiksmiškumas ryšium su darbo principu, dažnai imlumas yra suprantamas tik pasyvine prasme ir todėl labai susiaurintu būdu.

Iš tikrųjų imlumas yra savotiškas veiklumas, kuriame tik pirmasis momentas yra pasyvinio pobūdžio. Kad mūsų dvasia turėtų ką pasisavinti ir asimiliuoti, ji iš pradžių turi pasyviai ir todėl visai objektyviai prisiimti einančius iš šalies įspūdžių pavidalu pasaulio poveikius. Bet sulig tuo momentu, kai įspūdžiai tampa pojūčiais, mūsų dvasia yra jau aktyvi. Einant toliau nuo pojūčių prie vaidinių ir nuo vaidinių prie sąvokų ir spręsmų, mūsų dvasia dirba su vis didesniu aktyvumu. Taigi imlumas, turėdamas vien pasyvinę pradžią, anaiptol dar nėra pasyvinis mūsų dvasios stovis. Jis tik reiškiasi išvidiniu veiklumu, kuris šiaipjau išsilavinimui yra gal labiausiai reikšmingas.

*b*) *Imlumo rūšys.* — Imlumas esti visų pirma savaimingas ir valingas pagal tai, ar pažinties prisiėmimas ir pasisavinimas įvyksta savaime, ar su valios pastangomis, t. y. su prisivertimu. Paskui jį galima skirstyti į atmintinį ir protautinį pagal tai, ar pažinties pasisisavinimas įvyksta labiau su atminties, ar labiau su proto pagalba. Pedagoginiu atžvilgiu ne pro šalį daryti skirtumą tarp pradedamojo ir atbagiamojo imlumo pagal tai, ar jis imamas protinimo pradžioje, kaipo sąlyga, ar protinimo išdavoje, kaipo tikslas. Juk suprantama savaime, kad imlumas gali tobulėti ir savo normaliame ir aukštame stovyje yra lavinimo tikslas; tuo tarpu pradiniame bent minimaliniame laipsnyje jis yra būtina protinio lavinimo sąlyga. Bet kaip protinimo sąlyga, imlumas gali būti skirstomas į du laipsnius, ypatingai reikšmingus pedagoginiu atžvilgiu; tai yra iš vienos pusės imlumas, pagrįstas percepcija ir atmintimi, iš antros pusės — imlumas, pagrįstas pergyvenimu ir apercepcija.

*c*) *Imlumas, pagrįstas percepcija ir atmintimi.* — Joks pasisavinimas nėra galimas be patiriamojo objekto percepcijos, nes percepcija yra patiriamojo turinio prisiėmimas į savo sąmonę. Pirm negu žmogus gali *recipere*, jis turi iš pradžios *percipere*, t. y. iš pradžios

jis turi pagauti nuvokti ir tik paskui jis gali gauti pasisavinti. Percepcijos nereikia painioti su apercepcija, kuri yra tobulesnis pasisavinimo laipsnis ir apie kurią teks netrukus kalbėti.

Kai mokinys nėra gyviau susidomėjęs dalyku ir nėra intensyviai sutelkęs jame savo dėmesio, jo percepcija yra gana silpna ir netobula. Jis savinasi dalyką mechaniškai ir būtent tiek, kiek šis yra įsmigęs į jo atmintį be jo net pastangų. Tai žemesnis imlumo laipsnis, kuris pasitaiko tada, kai savinamasis sugebėjimas yra menkas tiek dėl atsidėjimo, tiek dėl gabumo stokos.

*d) Imlumas, pagrįstas pergyvenimu ir apercepcija.*— Tikri imlumo veiksniai yra intensyvus pergyvenimas ir gyva apercepcija. Pergyvenimas mūsų atveju yra savinamasis patyrimas, nuspalvintas asmeniniais jausmais ir vertinimais. Šitaip suprantamo pergyvenimo esmę sudaro subjekto santykiavimas su objektu ir šio pastarojo intensyvus pagavimas ir vertinimas. Subjektas savinasi objektą, į jį įsijausdamas, juo persiimdamas, su juo susigyvendamas.

Pergyvenimas, galima sakyti, yra stipriausias imlumo veiksnys. Pergyvenime susitinka iš vienos pusės atsivėrusi pasisavinimui dvasia, iš kitos pusės — vertingas kokiu nors atžvilgiu dalykas. Pergyvenimas todėl sykiu yra subjektyvinis ir objektyvinis dalykas. Subjektas, pergyvendamas objektą, formuoja jį savo dvasioje pagal savo ypatybes; bet iš kitos pusės objektas, būdamas pergyvenamas subjekto, sykiu formuoja šį pastarąjį. Šitame fakte išeina aikštėn didelė pergyvenimo reikšmė imlumui. Dėl šitos priežasties mokinių pergyvenimais mokytojui tenka susirūpinti metodiniu būdu.

Pergyvenimas charakterizuoja subjekto santykiavimą su objektu, bet tai, kas charakterizuoja išvidinį savinimąsi, vykstantį subjekte, yra apercepcija. Apercepcijos sąvoka įsigalėjo pedagogikos moksle, galima sakyti, Herbarto pastangomis. Jis suprato ją, kaipo tą pasisavinimo vyksmą, kuriuo naujos patirtys, patekusios į mūsų psichiką, atgaivina joje senąsias giminines pažintis ir sutampa su šiomis į vieną visumą. Paprasčiau kalbant, apercepcija yra organiškas naujosios pažinties sutapimas mūsų dvasioje su anksčiau įsigytomis pažintimis.

Pagal tai, kaip santykiauja tarp savęs nauja patirtis ir senosios pažintys, galima apercepcijoje įžvelgti tris tarpsnius. Pirmajame tarpsnyje įvyksta įspūdžių ir atsiminimų atranka pagal jų giminiškumą. Tai reprodukcijos tarpsnis. Antrajame tarpsnyje įvyksta tarpusavis įspūdžių ir atsiminimų veikimasis, kuris gali būti pavadintas asimiliacijos vardu. Pagaliau trečiajame tarpsnyje įvyksta įspūdžių ir atminimų susijungimas, arba sutapimas į vieną visumą. Tai, galima sakyti, asociacijos tarpsnis.

Reikiamų sąlygų sudarymas apercepcijai reiškia stiprinimą imlumo, nuo kurio priklauso protinimo sėkmingumas. Pedagoginėmis priemonėmis apercepcija, kaip teks vėliau patirti, gali būti normuojama ir intensyvinama. Šituo atžvilgiu galima kalbėti apie mokinio paruošimą ir nusistatymą apercepcijai.

*e*) *Imlumas, kaipo reguliatyvinis principas perteikiamajai funkcijai.* — Pradedamasis imlumas, kad ir minimalinis, yra būtina sąlyga protinimo darbui; maksimaliniame laipsnyje jis yra protinimo tikslas, tuo tarpu tam tikra prasme pačiame protinimo darbe jis yra reguliatyvinis, arba vedamasis, principas. — Reguliatyvinis yra principas, kuris turi vedamosios reikšmės kokiam nors veikimui. Kai sakoma, kad imlumas yra reguliatyvinis principas parteikiamajai protinimo funkcijai, tai faktiškai turima galvoje, kad perteikiamajame darbe visada privalu rūpintis didžiausiu mokinio imlumu; kad perteikimas tik tada atitinka savo uždavinį, kai iš mokinio pusės jį atitinka savinimosi intensyvumas, t. y. didelis normalus imlumas. Štai kokia prasme imlumas yra reguliatyvinis principas perteikiamajai funkcijai.

## 5. Savaveiksmiškumas

Jei imlumas ir turi labai didelės reikšmės protinimo darbui, tai vis dėlto jo vieno nepakanka intelektualiniam mokinio išsivystymui, nes mokinys išsivysto ne tiek tuo, ką jis prisiima ir pasisavina, kiek tuo, ką jis veikia, daro, dirba. Štai kodėl išvystomajai funkcijai eina reguliatyviniu principu savaveiksmiškumas, mūsų laikais dažniausiai vadinamas darbo principu.

*a*) *Savaveiksmiškumo supratimas.* — Savaveiksmiškumu vadinama čia tai, kas vokiečių literatūroje yra pareiškiama, kad ir ne su vienodu tikslumu, įvairiais terminais: ir *Selbsttätigkeit*, ir *Freitätigkeit*, ir *spontane Aktivität*, ir *Spontaneität*. Jis faktiškai reiškia tą kylantį iš mokinio būtybės gelmių ir savarankiškai pasireiškiantį veiklumą, kuris lavinamai formuoja jo dvasią.

Kiekvienas lavinimas yra ir turi būti sykiu lavinimasis, nes be šito vidaus darbo protinės mokinio pajėgos negali tinkamai išsivystyti ir pasiekti subrendimo stovio. Kiekvienas veikimas, kiekvienos pastangos turi formuojamosios reikšmės tam, kas veikia, bet ypatingai reikšmingas yra šituo atžvilgiu tasai veikimas, kuris kyla iš laisvo apsisprendimo ir savarankiško vykdymo.

*b*) *Savavaveiksmiškumo reikalavimas, kaip darbo principas.* — Prieš tradicinę mokyklą, kuri dabar vadinama pasyvine knygos, klau-

sos, žodžio mokykla, dabar keliama nauja aktyvinė mokykla, kuri yra pagrįsta darbo principu. Darbas apskritai yra planingas ir aktyvus fizinės ir dvasinės žmogaus energijos panaudojimas esančiam už darbo ribų tikslui pasiekti. Kaipo toks, jis skiriasi nuo žaidimo, sporto ir užsiėmimo. Žaidimui trūksta planingumo ir išviršinio tikslo. Sportui, kuris turi planingumą, trūksta išviršinio tikslo. Užsiėmimui, kuris labiausiai prisiartina prie darbo, rūpi visų pirma pats triūsėjimo vyksmas, o tikslas jame yra nustumiamas į tolimesnę vietą.

G. Kerschensteineris, darbo mokyklos dvasinis tėvas, savo veikale *Theorie der Bildung* paremia A. Fischerio suteikiamą savaveiksmiškumo sąvoką. Šiam pastrajam savaveiksmiškumas yra « toji veikimo lytis, kuri *a*) ima savo kilmę iš laisvo aš, *b*) yra šito aš išraiška, ir *c*) grįžtamai formuoja šitą aš ». Trumpiau tariant, savaveiksmiškumas yra «asmens veikimas iš savęs ir sau» [28]. Kerschensteineris prisiima šitą savaveiksmiškumo supratimą, bet laiko reikalinga jį papildyti arba net išvystyti iki tikslingo darbo koncepcijos. Jei jam bet kuris veikimas gali turėti miklinamosios reikšmės, tai tikrai lavinamosios reikšmės tegali turėti vien darbas, kuris reikalauja tikslingo atbaigimo. Tik tada, sako jisai, veikimas nusipelno darbo vardo, kai jo tikslas yra atbaigtasis veikalas [29]. Šita prasme jis ir papildo Fischerio koncepciją.

Eggersdorfas, išnagrinėjęs pagrindines darbo koncepcijas lavinimo plotmėje, daro išvadą, kad « lavinimas yra savos rūšies darbo vyksmas » [30] — darbo, kuris negali būti išaiškintas jokia svetima lavinimui darbo rūšimi. « Darbo idėja, jo įsitikinimu, tik tada gali būti iškelta, kaipo visuotinai reikšmingas protinimo principas, kai darbo sąvoka imama plačiąja psichinio savaimingumo prasme » [31].

Tarp tikslingai atbaigto darbo veikalo ir plačiai suprantamo psichinio savaimingumo gali būti pastatyta laisvos ir savarankiškos veiklos sąvoka. Kiekviena tokia veikla, kad ir nesudaro darbo griežta to žodžio prasme, bet vis dėlto grįžtamai formuoja, kaip sako A. Fischeris, žmogiškąjį asmenį lavinamojo idealo linkme ir todėl gali patenkinti lavinamojo darbo supratimą. Lavina tik tas veikimas, kuris siekia asmens gelmių ir pagauna jo dvasią. Taigi plačiąja prasme savaveiksmiškumą galima laikyti darbo principu, bet tiksliau jį vadinti veiklos principu, kaip kad tai pas mus vis dažniau daroma.

---

[28] G. Kerschensteiner, *Theorie der Bildung*, Leipzig-Belin ³1931, p. 449.
[29] Ten pat, p. 451-452.
[30] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München ⁴1933, p. 143.
[31] Ten pat, p. 151.

c) *Pradedamasis ir atbaigiamasis savaveiksmiškumas.* — Kaip susidomėjimas, dėmesys ir imlumas, taip ir savaveiksmiškumas gali būti pradedamasis ir atbaigiamasis. Pirmasis yra protinimo sėkmingumo sąlyga, antrasis — siekiamasis tikslas. Iš pradžios mokinio savaveiksmiškumas, kad ir būtinas, kaipo protinimo sąlyga, negali būti nei tobulas, nei pakankamai intensyvus. Kaipo pradedamasis, jis dažniausiai bus minimalus.

Jo išsivystymas priklausys nuo to, kokia linkme eis mokytojas, kaip jis supras veiklumo principą ir kaip jis sugebės pagal šitą veiklos, arba darbo, principą sutvarkyti visą protinimo darbą. Žodžiu tariant, mokinio savaveiksmiškumo išsivystymas priklauso iš vienos pusės nuo mokytojo principinio nusistatymo darbo principo atžvilgiu, o iš antros pusės nuo jo metodologinio sugebėjimo išvesti pagal šitą principą visą protinimo darbą. Savaveiksmiškumas, kaipo tikslas, pasiekiamas viso protinimo darbo išdavoje, jei šitas darbas yra tinkamai vedamas pagal veiklos principą.

d) *Savaveiksmiškumas, kaipo reguliatyvinis principas išvystomajai funkcijai.* — Kai sakoma, kad savaveiksmiškumas yra reguliatyvinis principas išvystomajai funkcijai, tai reiškia, kad į mokinio pajėgų išvystymo pagrindą turi būti padėtas jo paties savaveiksmiškumas. Kiekviena mokinio pajėga, ar bus fizinė, ar protinė, ar dorinė, tik tada gali būti tinkamai išvystyta, kai pats mokinys veikdins šitą pajėgą, ją savo veiklumu stiprins, ryškins, brandins. Šito veiklumo sėkmingumas bus juo didesnis, juo savaimingiau jis reikšis, t. y. juo laisviau, savarankiškiau ir pilniau jis realizuosis.

Pajėgų išvystymo atžvilgiu yra reikšmingos visos veiklumo rūšys: ir žaidimas, ir sportas, ir užsiėmimas, ir darbas, nors tikrai lavinamosios reikšmės tegali turėti tikslingai atbaigtas darbas, kaip kad tai teigia G. Kerschensteineris. Tuo tarpu visos veiklumo rūšys yra tikrai sėkmingos išvystomuoju atžvilgiu tik tada, kai jos reiškiasi savaimingu būdu. Šituo atžvilgiu Eggersdorfas primygtinai pabrėžia svarbiausią savaveiksmiškumo momentą. Kaipo reguliatyvinis principas išvystomajai funkcijai, savaveiksmiškumas turi reikštis savaimingu būdu ir eiti tikslingai atbaigto darbo linkme.

## 6. Produktyvus kūrybiškumas

Paskutinė protinimo sėkmingumo sąlyga yra produktyvus kūrybiškumas. Tiesa, šis kūrybiškumas gali būti laikomas ne tiek sąlyga, kiek tikslu, nes šitos sąlygos sunku griežtai reikalauti bent kiek žymesniu laipsniu.

*a*) *Produktyvaus kūrybiškumo supratimas.* — Mokslinę pažintį galima pasisavinti grynai mechaniniu būdu su dėmesio ir atminties pagalba. Bet tą pačią pažintį galima taip pat įsigyti asmeniniu darbu, kuriame patyrimas, iniciatyva, kuriamoji mintis vaidina produktyvinę rolę. Kai Kerschensteineris reikalauja, kad aktyvumo principas protinimo darbe eitų iki tikslingai atbaigtų veikalų realizavimo, tai iš tikrųjų turime ne ką kita, kaip produktyvaus kūrybiškumo reikalavimą.

Tiesa, negalima reikalauti, kad visas protinimo darbas perdėm būtų kuriamojo pobūdžio. Šitame darbe negalima apsieiti ir be mechaninio darbo; reikia tik rūpintis, kad mechaninis darbas būtų kombinuojamas su produktyviai kuriamuoju darbu. Šis reikalas aiškėja iš to psichologinio fakto, kad pažintys, įsigytos grynai receptyviu, arba imliu būdu, tik tiek teturi išsilavinimo reikšmės, kiek organiškai sutampa su asmeniniu patyrimu, produktyviai laimėtu.

Produktyvus kūrybiškumas reikalauja, kad mokinys dalyvautų protinimo darbe su maksimaliniu veiklumu, asmenine iniciatyva, originaliu užsimojimu ir pasiryžimu pasiekti tikslingai atbaigtų išdavų. Kaip matome, savaveiksmiškumas, sujungtas su produktyviniu kūrybiškumu, drauge sudaro tai, ko Kerschensteineris reikalauja iš griežtai suprasto darbo principo.

*b*) *Produktyvus kūrybiškumas, kaipo reguliatyvinis principas įjungiamajai funkcijai.* — Intelektualinis lavinimas tarp kitų savo uždavinių turi įjungti jaunąją kartą į dvasinį visuomenės gyvenimą. Jaunosios kartos šis įsijungimas iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip įsijungimas į kūrybinį visuomenės darbą. Tiesa, jaunuomenė įsijungia į kūrybinį visuomenės darbą ne ta prasme, kad ima vaidinti joje tikrai kuriamąją rolę, bet ta prasme, kad ji jau mokykloje ruošiama šitai rolei ir organiškai įjungiama į dvasinių visuomenės interesų pasaulį.

Iš šito konstatavimo plaukia išvada, kad įjungiamoji protinimo funkcija turi būti orientuojama pagal produktyvaus kūrybiškumo reikalavimą, nes naujoji karta, nesugebanti kuriamai ir produktyviai nustatyti savo darbo ir su iniciatyva įeiti į visuomenės gyvenamų interesų ratą, niekados nesugebės vaidinti aktyvios ir kuriamosios rolės savo visuomenėje. Štai kokia prasme produktyvus kūrybiškumas eina reguliatyviniu principu įjungiamajai protinimo funkcijai.

Pagrindinės taisyklės, liečiančios šito principo realizavimą protinimo darbe, yra šios: pirma, kuriamoji vaiko vaizduotė, kuri savaime pasireiškia jo žaidimuose, palengvėl ir nuosekliai turi būti panaudota produktyviam darbui; antra, savaimingas mokinio veiklumas

turi būti orientuojamas į tikslingą atbaigiamąjį darbą; trečia, kuriamas produktyvus mokinio darbas turi nušviesti asmeniniu patyrimu grynai mechaninį jo darbą ir suteikti šiam pastarajam gilesnio prasmingumo.

## 7. Savaimingumas, kaip bendra pageidaujamoji visų išvidinių protinimo sąlygų žymė

Savaimingumą Eggersdorfas vadina «aukščiausiu lavinamojo darbo principu»[32] ir jį nusako šiais žodžiais: «Tai, kas kiekvienam veikimui suteikia galią grįžtamai veikti mūsų asmenį, yra tasai veržimasis iš būtybės gelmių, kurį mes galime vadinti savaimingumu»[33]. Iš nusakytų išvidinių protinimo sąlygų galėjome patirti, kad visos šitos sąlygos, kaipo priklausančios nuo mokinio būtybės nusistatymo ar nusiteikimo, gali būti savaimingos. Tiesa, jos toli gražu ne visados tokios būna; bet kadangi jų reikšmingumas protinimo darbui priklauso nuo šitos jų žymės, tai yra pageidaujama, kad išvidinės protinimo sąlygos, turinčios būti sėkmingumo sąlygomis, kaipo tokios pasižymėtų savaimingumu.

Susidomėjimas yra savaimingas, kai mūsų dvasia atsikreipia į dalyką, nujausdama jo vertingumą. Dėmesys yra savaimingas, kai jis yra pagrįstas dalyko įdomumu. Imlumas yra savaimingas, kai intensyvus pergyvenimas yra savinimosi veiksnys. Savaveiksmiškumas yra savaimingas, kai veiklumas laisvai plaukia iš aktyvinių sielos pajėgų ir yra savarankiškas būtybės pasireiškimas. Produktyvus kūrybiškumas yra savaimingas, kai jis yra gaivališkas žmogaus dvasios veržimasis į gamybą. Jei pradedamajame protinimo tarpsnyje susispiečia krūvon visos šitos sąlygos, mes turime visa, kas laiduoja didžiausį jo sėkmingumą.

Nereikia tačiau pamiršti, kad visos šitos sąlygos yra ne tik sąlygos, bet ir tikslai, kai jos yra imamos maksimaliniu laipsniu, kaipo atbaigiamosios protinimo išdavos. Tada jau ne savaimingumas, bet sąmoningumas ir valingumas turi jas charakterizuoti, kaipo gyvenimiškai vertingos žymės. Ogi kol protinimas vyksta, tie patys dalykai yra reguliatyviniai principai, kurie eina vedamosiomis idėjomis atskiroms protinimo funkcijoms.

---

[32] Ten pat, p. 144.
[33] Ten pat, p. 143.

## IV. MOKOMASIS LOBIS IR JO SANTVARKA

### 1. Bendrosios sąvokos

Kai protinimo darbas yra suorganizuotas mokomosios įstaigos pavidalu ir kai jam yra sudarytos šitoje įstaigoje, t. y. mokykloje, išviršinės ir išvidinės sėkmingumo sąlygos, tenka susirūpinti parinkimu ir sutvarkymu mokomųjų gėrybių, kurios sykiu eina ir mokomosiomis priemonėmis, ir mokomaisiais tikslais. Čia susiduriame su visa eile sąvokų kurios prašosi tiksliau paaiškinamos.

*a*) *Mokomoji medžiaga.* — Tai, kas šiuo laiku paprastai vadinama mokomuoju lobiu (*Lehrgut*), anksčiau vadinta mokomąja medžiaga (*Lehrstoff*). Mokomosios medžiagos sąvoka organiškai yra susijusi su didaktiniu materializmu, kuris pažinčių ir sugebėjimų perteikime mato pagrindinį protinimo, arba mokymo, uždavinį. Medžiaga čia suprantama vien paprastos priemonės prasme, ir išleidžiama iš akių, kad šita priemonė yra ne tik instrumentinio, bet ir formuojančio pobūdžio. Mokomoji medžiaga buvo iš vienos pusės teikiama, aiškinama, o iš antros pusės — kartojama, įsisavinama, įsimenama. Nežiūrint į šitą specifinę mokomosios medžiagos prasmę, ši sąvoka vis dėlto kai kuriais atvejais neišvengiama ir tada, kai neinama didaktinio materializmo linkme. Kitaip tariant, mokomosios medžiagos terminas gali būti vartojamas ir be nusakytosios specifinės prasmės. Kai, pavyzdžiui, kalbama apie mokomosios medžiagos suskirstymą mokomajame plane ir jos sutvarkymą mokomojoje programoje, tokiu atveju mokomoji medžiaga neturi neigiamosios didaktinio materializmo reikšmės. Ji tuomet eina tik didaktinio skirstymo ir tvarkymo objektu.

*b*) *Mokomoji gėrybė.* — Kiekviena mokslinė pažintis, kiekvienas visuomenės įsigytas sugebėjimas yra tam tikra gėrybė, kuri, panaudota lavinimo tikslams, tampa lavinamąja gėrybe. Lavinamųjų gėrybių gali būti labai daug ir labai įvairių. Vokiškai jos vadinamos *Bildungsgüter* arba *Lehrgüter*. Palyginant su mokomąja medžiaga, mokomosios gėrybės labiau kreipia mūsų dėmesį į formalinį lavinimo momentą. Jei mokomoji medžiaga pasisavinama labiau pasyviniu būdu, tai mokomosios gėrybės reikalauja iš mokinio didesnio aktyvumo jau tik todėl, kad gėrybė turi galios traukti savęsp mokinio dėmesį, sužadinti jo vertinamąjį nusistatymą, pergyvenimą, smaginimąsi ir kitas savaimingumo apraiškas.

Lavinamosios, arba mokomosios, gėrybės nėra vien paprastos mokomosios priemonės; jos yra sykiu siekiamos, kaipo objektyviai ver-

tingi tikslai. O kas svarbiausia, jos, būdamos asimiliuojamos, arba pasisavinamos, sutampa su mokinio asmenybe ir ją formuoja savo vertingu turiniu. Kaip matome, ryšium su vartojimu to ar kito termino išeina aikštėn visa didaktinė koncepcija. Su mokomosios medžiagos terminu yra labiau susijusi didaktinio materializmo koncepcija, o su mokomųjų gėrybių terminu — didaktinio formalizmo koncepcija. Nestojant vienašališkai nei už vieną, nei už antrą koncepciją, negalima taip pat išvengti vieno ar antro termino.

*c*) *Mokomasis lobis.* — Mokomųjų gėrybių visetas, kuris charakterizuoja vienos kurios mokyklos lavinamąjį darbą, sudaro jos mokomąjį lobį. Yra tai vokiečių *Lehrgut*, vartojamas sutelktinės sąvokos prasme ir skirtinas nuo *Lehrgüter*, vartojamų atskirų mokomųjų gėrybių prasme. Mokomasis lobis iš kitos pusės gali reikšti visų galimų mokomųjų gėrybių visetą, kiek visas intelektualinis visuomenės lobis gali eiti lavinimąsias pareigas. Bet imamas šia pastarąja prasme, mokomasis lobis nustoja konkretesnės reikšmės ir tampa labai neapribota sąvoka. Tenka todėl mokomojo lobio sąvoką vartoti ryšium su mokyklinėmis kategorijomis, būtent su mokyklų rūšimis, tipais ir laipsniais. Galima sakyti, kad kiekviena mokyklų rūšis, kiekvienas mokyklų tipas ir net kiekvienas mokyklų laipsnis turi savo mažiau ar daugiau nustatytą mokomąjį lobį.

Mokomasis lobis yra tasai dvasinis turtas, kuris, mokinio pasisavinamas, turi šį pastarąjį formuoti pagal savo esminį turinį. Mokomasis lobis nėra visas dvasinis visuomenės turtas, laimėtas dvasinėje pažangoje. Iš neribotos dvasinių gėrybių daugybės mokykla pasirenka tik tai, kas turi ypatingos lavinamosios reikšmės, ir tiek, kiek mokyklinio lavinimo aplinkybės leidžia imti dėstomiesiems dalykams. Savaime suprantama, kad mokomasis lobis turi būti ekonomiškai parinktas: *su minimumu mokomojo privalu pasiekti maksimumą lavinamojo efekto.*

*d*) *Mokomasis planas.* — Mokomasis planas (*Lehrplan*) gali būti suprantamas plačiąja ir siaurąja prasme. Plačiąja prasme mokomasis yra planas, kuris nustato lavinamajai įstaigai tikslus, uždavinius, priemones ir metodus, parenka jai mokomąjį lobį, suskirsto jį atskirais dėstomaisiais dalykais ir sutvarko šiuos pastaruosius programos, eilės, laiko ir savaitinių valandų atžvilgiais. Siaurąja prasme mokomasis planas suprantamas, kaipo bendra dėstomųjų dalykų santvarka, kuri turi laiduoti nenutrūkstamąjį jų išsivystymą, gretimumą ir šitų dviejų principų derinimą. Šita prasme kalbama apie nenutrūkstamai pažangųjį koncentrinį, simbiotinį ir kombinuotą mokomąjį planą. Tikslingiausia mokomojo plano terminas vartoti plačiąja prasme; jo siaurajai prasmei tikslesnis terminas yra mokomojo plano santvarka.

Svarbesni klausimai, kurie liečia esminius mokomojo plano dalykus, yra šie: pirma, mokomųjų gėrybių parinkimas mokomajam mokyklos planui (čia svarbu nustatyti principus mokomojo lobio atrankai pagal mokyklos kategoriją); antra, mokomojo lobio suskirstymas atskirais dėstomaisiais dalykais (čia svarbu nustatyti atskiras dėstomųjų dalykų grupes pagal lavinamąsias jų ypatybes); trečia, mokomojo plano santvarka (čia svarbu nustatyti dėstomųjų dalykų sukcesijos, koordinacijos ir kombinacijos principus); ketvirta, koncentracija (čia svarbu nustatyti objektyvinio ir subjektyvinio mokomosios medžiagos sutelkimo principus) ir, penkta, mokomosios programos sudarymas (čia svarbu nustatyti šito sudarymo principus).

## 2. Mokomųjų gėrybių atrinkimas mokomajam planui

Iš bendro dvasinio visuomenės lobyno mokyklos reikalams atrenkama tik palyginti nedidelis mokomųjų gėrybių skaičius. Šis atrinkimas įvyksta pagal mokyklos kategoriją ir turi savo bendrus principus. Bet reikšmingiausias šituo atžvilgiu yra mokomasis bendrojo lavinimo mokyklų lobis. Šalia bendrų principų juo teks kiek specialiau susidomėti.

*a*) *Atrankos principai.* — Pirmas mokamųjų gėrybių atrinkimo principas jau buvo paminėtas ryšium su mokomojo lobio supratimu; tai yra ekonomiškumas, kuris reikalauja, kad lavinamajam darbui būtų parinktas vien tasai minimumas mokomųjų gėrybių, kuris gali laiduoti maksimumą lavinamojo efekto. Mūsų laikais pastebimas toks mokomųjų gėrybių perteklius, kad yra būtinas reikalas rinktis iš vien visai neišvengiamą minimumą.

Antras atrankos principas yra tikslingumas. Mokomasis lobis turi griežtai atitikti pastatytus mokyklai tikslus ir užbrėžtus jai uždavinius. Mokyklos kategorija, t. y., jos rūšis, tipas, laipsnis, yra sprendžiamieji dalykai atrenkant mokomąsiąs gėrybes iš bendro dvasinio visuomenės lobyno.

Trečias atrankos principas yra vertingumas. Jei ekonomiškumo principas reikalauja rinktis mokomajam lobiui neišvengiamą mokomųjų gėrybių minimumą, tai vertingumo principas reikalauja, kad šitas minimumas būtų vertingiausias tiek objektyviniu moksliniu, tiek specialiai pedagoginiu atžvilgiu. Paprastai objektyviai reikšmingiausios gėrybės sykiu bus ir pedagoginiu atžvilgiu vertingiausios, t. y. jos turės daugiausia lavinamosios galios. Bet gali pasitaikyti kad šituodu atžvilgiu nesutampa. Tada kiekvienu atskiru atveju

tenka spręsti, kas svarbiau — objektyvinis reikšmingumas ar didaktinis vertingumas.

Ketvirtas atrankos principas yra gyvenimiškumas. Mokomasis lobis ne tik formuoja jaunąją kartą, bet sykiu ir ją įjungia į dvasinį visuomenės gyvenimą. Mokomosios gėrybės ir turi būti taip parinktos, kad jos geriausiu būdu įjungtų naują kartą į šeimos, visuomenės, tautos, valstybės ir Bažnyčios gyvenimą. Mokomųjų gėrybių gyvenimiškumas yra dargi labai brangintinas didaktiniu atžvilgiu, nes jis respektuoja aperceptyvinio artimumo principą, o netiesioginiu būdu verčia mokyklą tarnauti gyvenimui.

*b*) *Mokomojo lobio turinys bendrajame lavinime.* — Mokomųjų gėrybių parinkimas specialinėms mokykloms įvyksta pagal šitų mokyklų specialiuosius tikslus. Toks parinkimas neturi didesnės principinės reikšmės didaktikos teorijai. Užtat jų parinkimas bendrojo lavinimo mokykloms ir net liaudies mokykloms turi plačios principinės reikšmės ir turi būti atitinkamai nušviestas ryšium su bendrojo lavinimo turiniu.

« Bendrasis lavinimas, sako Eggersdorfas, reikalauja universalumo iš materialinės savo pusės ir totalumo (pilnumo) iš formalinės pusės. Tačiau šitie reikalavimai randa savo patenkinimą anaiptol ne viso ko žinojime ir ne sugebėjime visa ką padaryti. Toks žinojimas ir toks sugebėjimas net padarytų negalimu tikrą išsilavinimą. Jie yra visų pirma nukreipti į žinojimo ir sugebėjimo visumą. Gyliu, ne pločiu, žinojimas tampa universalus, o sugebėjimas — totalinis. Universalus žinojimas yra viso žmogaus įsitikinimas, pasaulėžiūra, susiparatimas; totalinis sugebėjimas yra susivaldymas, dorybė, susidorinimas »[34].

Mokomojo lobio universalumas reikalauja, kad į jį šiaip ar taip sueitų prigimties, kultūros ir religijos dalykai, kaipo specialiųjų mokslų, filosofijos ir teologijos pažintys. Mokomojo lobio totalumas reikalauja, kad jis išvystytų visas žmogaus dvasios funkcijas, arba pajėgas: empirinę, loginę ir praktinę, sudarytų žmoguje techninius, kūrybinius ir dorinius sugebėjimus.

Įvairūs bendrojo lavinimo tipai ir laipsniai gali įvairiu mastu realizuoti mokykliniame darbe šitą universalinį ir totalinį mokomąjį lobį; bet visada bus reikalaujama tam tikra jo visuma ir tam tikras jo pasisavinimo gilumas. Kaip paaiškės vėliau, ši visuma ir gilumas labiausiai priklauso nuo pasaulėžiūrinio principo, kuris iš esmės yra koncentracijos ir vienybės veiksnys.

---

[34] Ten pat, p. 49.

### 3. Mokomojo lobio suskirstymas pedagoginėmis kategorijomis

Kai mokomosios gėrybės yra atrinktos iš bendro dvasinio visuomenės lobyno ir kai iš jų yra sudarytas bendras mokomasis mokyklos lobis, kyla klausimas, kaip šį pastaraji suskirstyti pagal didaktinius reikalavimus.

*a*) *Bendrieji sumetimai.* — Mokomojo lobio suskirstymui atskirais dėstomaisiais dalykais turi didelės reikšmės sisteminga mokslų klasifikacija; tačiau mokomųjų dalykų santvarka mokykloje toli gražu nesutampa visiškai su sisteminga mokslų klasifikacija. Kadangi dėstomieji mokyklos dalykai apima ne tik žinojimo, bet ir sugebėjimo sritį, tai jau dėl šios vienos priežasties tarp mokomųjų dalykų santvarkos ir mokslinės klasifikacijos negali būti visiško atitikimo; būtent mokyklinėje dalykų santvarkoje šalia mokslų atsiranda populiarieji menai, arba meniški sugebėjimai. Be to, vienas mokslas mokykloje gali būti suskirstytas į kelis mokomuosius dalykus pagal didaktinės praktikos reikalavimus. Tai dažniausiai įvyksta dėl nurodytos priežasties, būtent todėl, kad mokykloje yra ne tik žinojimo, bet ir sugebėjimo dalykų. Bet taip pat vienas mokslas gali būti skirstomas keliais mokomaisiais dalykais vien dėl didaktinių sumetimų. Pavyzdžiui, gramatika yra mokoma skyrium, kaipo etimologija ir kaipo sintaksė.

Mokomojo lobio suskirstymas atskirais mokomaisiais dalykais yra didaktinio tikslingumo dalykas, neturįs didesnės teorinės reikšmės. Užtat mokomųjų dalykų suskirstymas pagal pedagogines jų ypatybes turi jau daugiau teorinės reikšmės: jis leidžia palyginamai įvertinti pedagoginę atskirų mokomųjų dalykų reikšmę ir šiaipjau suimti į sistemą šitų mokomųjų dalykų visumą.

*b*) *Willmanno schema.* — Iš pedagogikos istorijos galima patirti įvairių įvairiausių mokomojo lobio suskirstymų pedagoginėmis kategorijomis. Ne visi jie yra vienodai vertingi ir ne visi jie vienodai atsižvelgia į pedagoginį suskirstymo pagrindą. Iš jų visų bene reikšmingiausias yra Willmanno suskirstymas, kuris todėl žemiau yra suteikiamas, kaipo labiausiai pamokomas.

Kaip galima pastebėti iš suteiktos schemos, Willmannas skirsto mokomuosius dalykus vertikaline linkme pagal tai, kaip jie santykiauja su tariamąja galia, ir horizontaline linkme pagal tai, kaip jie santykiauja su auklėjamąja galia. Realijos, arba daiktų mokslai, jam turi visų pirma perteikiamosios reikšmės, formalijos (tiesa, šis terminas Willmanno nevartojamas) — visų pirma išvystomosios reikšmės, pagaliau idealijos — turi lygiai išvystomosios ir pertei-

kiamosios reikšmės. Idealijose vyrauja etinių dalykų grupė, t. y. tų, kurie turi daugiausia auklėjamosios reikšmės. Realijose vyrauja etinių-fizinių dalykų grupė, t. y. tų, kurie turi lygios auklėjamosios ir lavinamosios reikšmės. Pagaliau, formalijose vyrauja fizinių dalykų grupė, t. y. tų, kurie ne tiek auklėja, kiek lavina formaliąsias pajėgas, sugebėjimus.

| lavinimo atžvilgiu / Dalykų kvalifikavimas / auklėjimo atžvilgiu | Grindžiamosios disciplinos | Padedamosios disciplinos | Meniškieji sugebėjimai |
|---|---|---|---|
| | Mokykliniai mokslai | Populiarieji mokslai | Populiarieji menai |
| | Idealijos | Realijos | (Formalijos) |
| | Materialiniai-formaliniai dalykai | Materialiniai dalykai | Formaliniai dalykai |
| Etiniai dalykai | Filologija<br>Teologija | Istorija | Muzika |
| Etiniai-fiziniai dalykai | Filosofija | Geografija<br>Polimatinė žinija | Grafika |
| Fiziniai dalykai | Matematika | Gamtamokslis | Technika<br>Gimnastika |

Idealijas, kurios turi lygios perteikiamosios ir išvystomosios galios ir kurios labiausiai auklėja, Willmannas laiko grindžiamosiomis disciplinomis mokykliniame lavinime ir tuo pačiu vertingiausiomis. Realijos turi jam labiau padedamosios reikšmės, nes jos turi visų pirma perteikiamosios galios ir yra mokykliniame lavinime ne tiek mokslinio, kiek populiaraus pobūdžio. Formalijos, kurios visų pirma turi išvystomosios galios, iš tikrųjų yra populiaraus pobūdžio menai, kurie formuoja sugebėjimus. Jos šalia realijų turi papildomosios reikšmės ir tarnauja ne tiek žinojimui, kiek sugebėjimui.

Willmanno schemos šviesoje išsisprendžia tasai ginčas, kuris nuo senų laikų ėjo tarp klasikinio humanizmo ir realistinio natūralizmo šalininkų. Humanistinis lavinimas dėjo svorio centrą į idealijas, tuo tarpu realistinis lavinimas dėjo svorio centrą į realijas. Jei idealijos, kaip matyti iš schemos, turi didesnės pedagoginės reikšmės už realijas,

tai reikia padaryti išvadą, kad principiškai klasikinis humanistinis lavinimas yra vertingesnis už realistinį.

Paaiškinimo dėlei tenka dar pažymėti, kad Willmanno schemoje dalykai pavadinami bendriausiais vardais taip, kad faktiškai po vienu vardu gali sueiti keli mokomieji dalykai, pavyzdžiui, matematika reiškia čia nemaža mokomųjų dalykų, būtent: ir aritmetiką, ir algebrą, ir geometriją, ir trigonometriją, ir aukštesniosios matematikos pradus. Tačiau tas faktas, kad Willmanno schemoje mokomieji dalykai nėra smulkiai detalizuojami, nesumažina jos principinės reikšmės.

## 4. Mokomojo plano santvarka

Kalbant apie mokomojo plano santvarką, turima galvoje atskirų mokomųjų dalykų sutvarkymą sukcesijos, koordinacijos ir kombinacijos, arba nuoseklumo, gretimumo ir derinimo atžvilgiais. Čia yra įvairių klausimų, iš kurių pirmą vietą užima atitikimo tarp mokomosios medžiagos ir išsivystymo tarpsnių klausimas.

*a) Atitikimas tarp mokomosios medžiagos ir išsivystymo tarpsnių.* — Mokinių išsivystyme galima skirti tam tikrus stambesnius tarpsnius, kurie savo ypatybėmis turi spręsti apie mokomosios medžiagos parinkimą pagal amžių ir apie jos sutvarkymą mokomajame plane. Pavyzdžiui, Eggersdorfas šitam tikslui skiria tris stambesnius psichinio išsivystymo tarpsnius, pagal kuriuos galima taip pat laipsniškai tvarkyti ir mokomąjį planą.

Šitie tarpsniai yra: pirma, aplinkinio veizdėjimo tarpsnis, trunkąs nuo 6 iki 10-tų metų įskaitytinai ir atitinkąs apatinę pradinės mokyklos dalį; antra, sistemiško pasisavinimo tarpsnis, trunkąs nuo 11 iki 15-tų metų ir atitinkąs viršutinę pradinės mokyklos dalį, arba pirmąją aukštesniosios mokyklos pusę (faktiškai — vidurinę mokyklą); trečia, pagilinto apdirbimo tarpsnis, trunkąs nuo 15 iki 20-tų metų ir atitinkąs antrąją aukštesniosios mokyklos pusę (faktiškai — aukštesniąja to žodžio prasme).

Pirmajame tarpsnyje vyrauja daiktų mokslas, pagrįstas savo tėviškės stebėjimu; mokomasis planas šiam tarpsniui yra labiausiai pratybinio pobūdžio: rašymas, skaitymas, skaičiavimas, dainavimas, kalbėjimas, rankų ir šiaipjau organų išmiklinimas sudaro dabar pagrindinius uždavinius. — Antrajame tarpsnyje, kuris veda į fizinį subrendimą, įvyksta atsargos krovimas ateičiai: rankiojimas ir sisteminimas faktiškos medžiagos charakterizuoja dabar mokinio psichinį nusistatymą; todėl mokomasis planas turi būti dabar nukreip-

tas į pasisavinimą pozityviosios žinijos. — Trečiajame tarpsnyje, kuriame pasireiškia mokinio palinkimas į savarankiškąjį kritišką nusistatymą, ne tiek svarbus yra mokomosios medžiagos, kiek savarankiškojo darbo atžvilgiu; šiame tarpsnyje mokinys įsigilina į rimtesnes problemas, kurias kelia ne tik mokomoji medžiaga, bet ir pats gyvenimas. Pasaulėžiūros susiformavimas įvyksta dabar greitu tempu. — Savaime suprantama, kad, sudarant mokomąjį planą, tenka paisyti visų šitų trijų tarpsnių psichologinių ypatybių, nes mokomasis planas turi jas atitikti.

*b*) *Nenutrūkstamai pažangusis planas.* — Nenutrūkstamai pažangusis, arba progresyvinis, planas gali būti suprantamas dvejopai, būtent: ar ta prasme, kad mokomieji dalykai eina vienas po kito tam tikra tvarka tokiu būdu, kad vienu laiku yra mokomas tik vienas dalykas; ar ta prasme, kad atskiras mokomasis dalykas yra einamas nuo pradžios iki galo su griežtu nuoseklumu, bet be grįžimo prie vieną kartą išeitų klausimų.

Pirmąja prasme mokomasis planas buvo praktikuojamas senovėje ir viduriniais amžiais. Žinomieji *trivium* (gramatika, retorika, dialektika) ir *quadrivium* (aritmetika, geometrija, muzika, astronomija) buvo tipiška primityviai suprantamo progresyvaus mokomojo plano apraiška. Šitaip suprantamas nenutrūkstamai pažangusis mokomasis planas viešpatavo net iki XVIII a. Dabar progresyvinis planas yra suprantamas ta prasme, kad mokomojo dalyko atskiri klausimai negrįžtamai eina vieni po kitų su tam tikru nuoseklumu pagal savo sunkumo ir sudėtingumo laipsnį. Šitaip suprantamas nenutrūkstamas pažangumas yra neišvengiama loginė būtinybė daugeliui mokomųjų dalykų.

*c*) *Koncentrinis planas.* — Jei nenutrūkstamai pažangusis planas yra tvarkomas visų pirma loginio nuoseklumo principu, tai koncentrinis planas yra sudaromas pagal psichologinio imlumo principą. Būtent jame išeinama iš principo, kad kiekviena mokomoji medžiaga turi būti pasisavinta tam tikru laiku, kai psichinės mokinio galimybės, arba jo pajėgumas, atitinka mokomosios medžiagos sunkumą.

Kaip nenutrūkstamai pažangusis, taip ir koncentrinis planas gali būti dvejopai suprantamas. Visų pirma atskiri mokomieji dalykai gali būti imami vieno rato dalimis ir dėstomi gretimai. Tai yra dalykų grupės koncentras, kuriame dalykai sutvarkyti į tam tikrą visumą, atitinkančią mokinių amžiaus pajėgumą. Dalykų daugumas ir gretimas dėstymas čia yra pagrindinės savybės. Bet koncentrinis planas gali būti suprantamas ir ta prasme, kad atskiro dalyko medžiaga skirstoma atskirais koncentrais pagal jos sunkumą ir

sudėtingumą ir yra dėstoma iš kelių atvejų taip, kad jos supratimas eitų gilyn, o jos gausa — platyn.

Koncentrinis planas, suprantamas pirmąja prasme, leido įvesti į mokyklą gretimą daugelio dalykų dėstymą; ogi suprantamas antrąja prasme, jis leido mokymą pritaikyti prie psichinio mokinių išsivystymo ir jį palaipsniui tobulinti sulig mokinių pajėgumo didėjimu. Pirmuoju atveju buvo galima patenkinti visus dvasinius mokinių pareikalavimus ir interesus, o antruoju atveju atsirado galimumas prisitaikyti prie šitų pareikalavimų ir interesų išsivystymo.

*d*) *Simbiotinis planas.* — Jei nenutrūkstamai pažangusis planas orientuojasi pagal logines dėstomojo dalyko ypatybes, o koncentrinis planas — pagal mokinio psichinį išsivystymą, tai simbiotinis planas orientuojasi pagal gyvenimą, kuris tikrovėje visada patiriamas, kaipo tam tikra visuma. Kadangi sintetinis konkretinės visumos suėmimas yra pirmykščio pobūdžio, tai, sakoma, ir mokomojo plano santvarka turi būti atremta į gyvenimiškas visumas.

Eggersdorfas mato pedagogikos istorijoje dvi tipiškas, bet vienašališkas pastangas įvesti simbiotinį principą į lavinamojo darbo santvarką. Tai yra iš vienos pusės Zillerio-Reino istorinių kultūros tarpsnių teorija (*Kulturstufentheorie*), kuri reikalauja aiškiai nustatyti koncentruojančias, dalykines ir idėjines visumas, o iš antros pusės — vieningo mokymo (*Gesamtunterricht*) sąjūdis, reikalaująs lavinimui palikti laisvę sudaryti pačiame darbe tokias koncentruojančias, arba sutelkiančias, visumas.

Pagal istorinių kultūros tarpsnių teoriją, kaip ją suprato, pavyzdžiui, Zilleris, kiekvieniems mokykliniams metams, arba kiekvienai prodžios mokyklos klasei, turi būti skiriama viena idėjinė visuma, kurioje aplink dorinį religinį branduolį turėtų periferiškai telktis visi kiti mokomieji dalykai. Aštuoneriems liaudies mokyklos metams skiriamos tokiu būdu šios idėjinės visumos: 1-iems metams — epinės pasakos, 2-iems metams — Robinzono apysaka, 3-iems metams — patriarchų istorija, 4-iems metams — didvyriška teisėjų istorija, 5-iems metams — karalių istorija, 6-iems metams — sintetinė Jėzaus gyvenimo istorija, 7-tiems metams — apaštalų istorija ir 8-iems metams — reformacijos istorija. Iš šių idėjinių visumų santvarkos aiškiai matyti, kad jos yra sudarytos pagal protestantiškąją autoriaus koncepciją.

Istorinių kultūros tarpsnių teorija nėra prigijusi pedagogikos moksle, užtat vieningo mokymo sąjūdis iki šiolei nėra nustojęs savo reikšmes. Vieningas mokymas, kurio nereikia painioti su vieninga mokykla, yra tokia mokymo santvarka, kuri stengiasi atsipalaiduoti nuo griežtai nustatyto mokomojo plano ir pamokų tvar-

karaščio. Toks atsipalaidavimas faktiškai galimas vien pradiniame mokymo tarpsnyje, kuriame vaiko interesai, jo pergyvenimai, jo aplinka, šeima ir apylinkė, žodžiu tariant, tėviškė eina vieningu mokymo objektu. Bet ir vieningame mokyme vieningumas tėra vien santykinis, nes ir jame keičiasi darbo lytys, nors ir nesudarančios atskirų mokomųjų dalykų.

e) *Atskirų planų kombinavimas.* — Iš trijų trumpai nusakytų mokomojo plano santvarkų nė viena negali patenkinti visų mokomojo plano reikalavimų. Tenka jas šiaip ar taip kombinuoti, derinti. Mokomųjų planų kombinavimas įvyksta ta prasme, kad vieniems dalykams pasirenkama nenutrūkstamai pažangioji santvarka, kitiems dalykams — koncentrinė santvarka, o tam tikram, būtent pradiniam mokymo tarpsniui, — simbiotinė, arba vieninga, santvarka.

Nenutrūkstamai pažangusis mokomasis planas tinka tiems dalykams, kuriuose sunkumas laipsniškai didėja, pereinant nuo ankstyvesnių prie vėlyvesnių klausimų, ir kuriuose kiekviena tolimesnė dalis savaime verčia kartoti dėstytas dalis. Pavyzdžiui, matematikoje kiekvienas sudėtingesnis veiksmas kartoja paprastesnius veiksmus ir padaro nebereikalingą specialųjį šių pastarųjų kartojimą.

Koncentrinis planas neišvengiamas tiems dalykams, kurie turi sudaryti plačias idėjines sistemas, arba kuriuose objektai išsivysto pagal laikinį ar erdvinį nuoseklumą. Pirmajam atvejui pavyzdžiu gali eiti tikybos mokslas, kuris turi savo uždaviniu sudaryti religinę pasaulėžiūrą. Dėstant religijos mokslą nenutrūkstamai pažangiuoju būdu, susidarytų labai nelygus atskirų religinės pasaulėžiūros dalių supratimas: vieni dalykai būtų suprantami vaikiškai, kiti geriau, bet vis dėlto netobulai, nes niekados nebūtų organiškos visumos supratimo. Tad religijos mokslą tenka dėstyti koncentriniu būdu, grįžtant iš kelių atvejų prie tos pačios visumos, bet imant ją vis giliau ir plačiau.

Taip pat istorija, kuri išvysto savo objektą pagal laikinį nuoseklumą, negali apsieiti be atskirų koncentrų, nes einama nenutrūkstamai pažangiuoju būdu, ji būtų mokinių suprantama su įvairiu gilumu ir akiračio platumu. Išeita iš kelių atvejų, ji gali būti giliau ir tobuliau suprasta ir tvirčiau pasisavinta.

Einant dalykus koncentriniu planu svarbu išvengti įkyraus kartojimo tų pačių dalykų tuo pačiu būdu, kad mokiniai negautų nuobodaus įspūdžio, koks kad gaunamas iš jau gerai žinomų dalykų kartojimo. Kartojimas tik iš dalies žinomų jau dalykų pagal apercepcijos principą turėtų kaip tik susidomėjimą padidinti ir supratimą pagilinti ryšium su naujais dalykų traktavimo atžvilgiais.

Koncentrai gali kartotis ne dažniau, kaip pagal pagrindinius mokinių išsivystymo tarpsnius, kuriais, kaip žinome, yra aplinkinio veizdėjimo, sistemiško pasisavinimo ir pagilinto apdirbimo tarpsniai, kurie iš tikrųjų atitinka tris bendrojo lavinimo mokyklos laipsnius: pradinį, vidurinį ir aukštesnį.

Pagaliau simbiotinis vieningas planas gali būti pritaikytas pradiniam mokymo tarpsniui, kuriam neturi didelės reikšmės mokslinis atskirų dalykų pobūdis ir kuriam vadovauja vadinamasis tėviškės principas. Šiaipjau organiškai susiejant vieną mokomąjį dalyką su kitu, sudaroma vieninga dalykų visuma, kuri eina simbiotinės santvarkos linkme.

## 5. Koncentracija

Koncentracija faktiškai yra sutelkimas, arba susiėjimas, mokomosios medžiagos tam, kad ji vieningai veiktų lavinamąjį mokinį. Mokomosios medžiagos sutelkiamumas gali būti imamas iš objektyvinės ir subjektyvinės pusės, t. y. mokomoji medžiaga gali būti koncentruojama pati savyje pagal jos išvidinius principus ir koncentruojama mokinio psichikoje pagal išvidinius šios pastarosios principus. Pirmuoju atveju koncentracija yra objektyvinė, nes yra imama, kaipo objektas, nepriklausomas nuo mokinio psichikos; antruoju atveju koncentracija yra subjektyvinė, nes yra imama ryšium su subjektu, t. y. priklausomai nuo to, kaip ji telkiasi mokinio psichikoje.

*a) Objektyvinė koncentracija.* — Vieningas veikimas mokinio psichikos iš viso būtų neįmanomas, jei pati mokomoji medžiaga negalėtų būti sutelkta į tam tikrą vieningą visumą pagal išvidinius savo principus. Ogi mokomoji medžiaga, arba net mokomasis lobis, savo vienybę galutinai gauna iš vieningumo tikrovės, kurią jis šiaip ar taip atvaizduoja.

Kadangi moksle žmogaus dvasia pakyla nuo daikto prie idėjos, tai ir koncentracijoje galima eiti nuo daiktinės prie idėjinės vienybės. Kitaip tariant, galima daryti skirtumą tarp daiktinės ir idėjinės koncentracijos. Daiktinė koncentracija sugretina ir susieja labiau išviršiniu būdu artimus daiktus, dalykus. Tokia daiktinė koncentracija gaunama, pavyzdžiui, simbiotinėje mokomojo plano santvarkoje, kur sutelkti tikrovėje daiktai yra imami mokyme, kaipo tam tikra konkreti visuma.

Daug svarbesnė yra idėjinė koncentracija, kuri vienintelė įstengia gausią daiktinę medžiagą apvaldyti ir susieti protiniu pradu.

Idėjinė koncentracija pilnai pasireiškia konkrečiame mokyklos darbe, bet ir mokomajame plane ir net programose turi būti jau išvestos pagrindinės idėjinės linijos, kurios sutelkia mokomąją medžiagą į idėjines visumas.

Idėjinė mokomosios medžiagos koncentracija lengviausiai ir sėkmingiausiai pasiekiama ten, kur ji tvarkoma pagal vieningą pasaulėžiūrą, kuri apskritai yra labai svarbus vienybės ir koncentracijos veiksnys.

Kai idėjinė koncentracija, remdamasi pasaulėžiūriniu principu, deda mokomosios medžiagos centrą į dorinę religinę sritį ir stengiasi iš čia telkti visą mokomąją medžiagą, gauname tai, ką Willmannas vadino etine koncentracija. Etinė koncentracija yra toks išvidinis mokomosios medžiagos sutelkimas, kuriam dorinis religinis momentas turi ypatingos telkiamosios reikšmės.

Kiekvienas mokomasis dalykas turi sudaryti tam tikrą daiktinę ir idėjinę visumą; visi jie drauge turi sudaryti organišką santvarką pagal koncentracijos principą. Bet šita koncentracija nebus pilna ir tikrai vaisinga, jei tarp atskirų dalykų nebus nustatytas santykiavimas, kuris remiasi objektyviniu jų susilietimu, ir kuris kai kurių pedagogų (pvz., Lay) yra vadinamas koreliacijos vardu. Tik ši atskirų mokomųjų dalykų koreliacija padaro tai, kad visa mokomoji medžiaga iš tikro yra viena harmoninga visuma.

*b*) *Subjektyvioji koncentracija.* — Jei objektyvi koncentracija visų pirma yra mokomojo plano dalykas, tai subjetyvioji koncentracija visų pirma yra paties mokomojo darbo dalykas. Dar vienas reikšmingas jųdviejų skirtumas: objektyvi koncentracija turi ypatingos reikšmės perteikiamajai funkcijai, o subjektyvi koncentracija tokios reikšmės turi išvystomajai ir įjungiamajai funkcijai, nes, išvystant mokinio pajėgas ir įjungiant jį į intelektualinį visuomenės gyvenimą, tenka vieningai tvarkyti jo psichiką su mokomojo lobio pagalba.

Pereinamąjį tarpsnį nuo objektyvios prie subjektyviosios koncentracijos sudaro vadinamoji personalinė koncentracija. Pirm, negu sutelkta mokomoji medžiaga patenka į mokinio psichiką, ji susitelkia mokytojo psichikoje. Todėl, kalbant apie personalinę koncentraciją, turima galvoje koncentracija, įvykstanti mokytojo asmenyje. Nuo to, kiek ši koncentracija yra intensyvi ir kiek mokytojas įstengia ją sugestionuoti mokiniams, priklauso taip pat mokomosios medžiagos susitelkimas mokinių psichikoje pagal subjektyviosios koncentracijos principą.

Bet tikra subjektyvi koncentracija prasideda tik sykiu su pačiu lavinamuoju darbu. Pirmas subjektyvios koncentracijos laipsnis

yra suėmimas dalyko esmės, kaipo centrinės jo sąvokos. Antras subjektyvios koncentracijos laipsnis yra atskiro dalyko visumos suėmimas. Trečias subjektyvios koncentracijos laipsnis yra pagavimas organinių santykių tarp atskirų dalykų. Ketvirtas subjektyvios koncentracijos laipsnis yra vieningos, suharmonizuotos ir sukoncentruotos pasaulėžiūros įsigijimas.

Šių laikų nesuderintų pasaulėžiūrų ir neaprėpiamų mokslinių pažinčių potvynyje labai svarbu žmogui sugebėti intelektualiai susitelkti, padaryti vertingą atranką iš intelektualinio visuomenės lobyno, sudaryti iš jos sukoncentruotą visumą ir išlaikyti joje vieningą sintezės idėją. Šitą sugebėjimą galima mokinyje išvystyti vien su subjektyvinės koncentracijos pagalba.

## 6. Mokomosios programos sudarymas

Konkrečiausią išraišką mokomasis planas įgauna mokomojoje programoje, kuri sudaro vieną iš svarbesnių šito plano dalykų.

*a*) *Mokomosios programos supratimas ir jos reikalingumas.* — Mokomoji programa yra realizuotino mokomuoju dalyku turinio atvaizdavimas organiškoje to dalyko sąvokų sąrangoje ir ryšium su nurodymu tų uždavinių ir metodų, kurie tam dalykui yra privalomi.

Mūsų laikais, ryšium su darbo principo įsigalėjimu pedagogų sąmonėje, vis dažniau girdėti balsų, nukreiptų prieš griežtai nustatytas programas. Todėl vienur kitur galima pastebėti palinkimas tradicinį mokomąjį planą su griežtai nustatytomis programomis keisti rėminiais planais (vokiškai *Rahmen-Lehrpläne*), arba vedamosiomis linijomis (vokiškai *Richtlinien*), kad mokytojams galėtų būti palikta didesnė iniciatyva, statant mokymui tikslus ir uždavinius ir renkantis mokomąją medžiagą.

Tačiau toks mokomojo plano pakeitimas rėminiais planais, arba vedamosiomis linijomis, tegalimas vien ten, kur mokytojai yra pasiekę aukštą mokslinio ir pedagoginio susipratimo laipsnį ir kur mokomasis darbas yra pritaikytas prie paskutinių pedagoginės pažangos reikalavimų. Šiaipjau paprastomis aplinkybėmis mokytojai negali būti laisvi nuo mažiau ar daugiau nustatytų mokomųjų programų.

*b*) *Pagrindiniai principai mokomajai programai sudaryti.* — Svarbesni principai, kurie vadovauja mokomųjų programų sudarymui, yra šie. Pirmas principas: Mokomoji atskiro dalyko programa turi atvaizduoti sąvokinį dalyko turinį, atrinkdama iš atitinkamo mokslo

objektyviai reikšmingiausius ir subjektyviai labiausiai lavinančius klausimus taip, kad jie sudarytų tam tikrą visumą. — Antras principas: Mokomoji programa turi būti sudaryta su griežta atodaira į mokinių išsivystymo tarpsnį ir atitikti intelektualinį jų pajėgumą. — Trečias principas: Mokomoji programa turi būti sudaryta ne tik pagal daiktinę, bet ir pagal idėjinę mokomosios medžiagos koncentraciją taip, kad jį sykiu sugestionuotų mokiniams subjektyvinę arba intelektualinę, psichinę koncentraciją. — Ketvirtas principas: Mokomoji programa, kuri paprastai sudaroma vienos klasės vieneriems metams, turi organiškai derintis su ankstyvesnių ir vėlyvesnių metų programomis ir atitikti vienerių metų realias galimybes. — Penktas principas: Programoje turi būti išlaikytas organiškojo išsivystymo nuoseklumas, kad kiekviena jo dalis atitiktų mokinio dvasinio išsivystymo tarpsnį. — Šeštas principas: Mokomoji programa turi būti ne tik mokomosios medžiagos, bet ir darbo programa, t. y., ji turi nurodyti ne tik žinojimo, bet ir sugebėjimo dalykus. — Septintas principas: Mokomoji programa turi būti taip sudaryta, kad ji pagal mokytojų pasiruošimo ir susipratimo laipsnį rezervuotų jiems tam tikrą iniciatyvos laisvę, skirstant programos dalykus tarp sistemingai dėstomų ir atsitiktinai aiškinamų ir pritaikant ją prie vietinių reikalavimų. — Aštuntas principas: Mokomoji programa turi būti sujungta su bendrais paaiškinimais, kurie trumpai nustato einamųjų metų tikslus ir uždavinius ir iškelia aikštėn svarbiausius pedagoginiu atžvilgiu principus, susijusius su metodų ir priemonių klausimais.

## TREČIAS SKYRIUS

# BENDROJI PROTINIMO METODIKA

## ĮŽANGA

### Bendrosios pastabos apie metodikos mokslą

Išnagrinėjus pirmajame didaktikos skyriuje protinimo sąvoką ir jo tikslus, o antrajame — jo organizaciją, tenka trečiajame skyriuje tirti protinimo metodologiją. Tai jau metodikos dalykas, apie kurį reikia pasakyti kelis paaiškinimo žodžius.

*a*) *Metodikos supratimas.* — Metodikos terminas yra sudarytas iš graikų žodžio *methodiké*, kuris prasmiškai suponuoja dar *epistéme* (mokslas) arba *téchne* (menas) ir etimologiškai reiškia metodo mokslą arba meną. O kadangi graikų žodis *méthodos*, iš kurio yra kilęs meto-

dikos terminas, reiškia laikymąsi tikslingo kelio, tai metodikos vardu pažymimas mokslas arba menas, turįs savo uždaviniu susekti arba laikytis tikro kelio siekiant kurio tikslo.

Reikia skirti metodiką nuo metodologijos, nes ši pastaroji reiškia tyrimo metodo mokslą, o pirmoji, t. y. metodika, paprastai reiškia ugdymo metodo mokslą. Todėl metodologija yra pažinimo mokslo dalis, o metodika — pedagogikos mokslo dalis.

Paprastai kalbant apie metodiką turima galvoje mokymo metodo mokslą, tuo tarpu nėra kliūčių kalbėti apie auklėjimo arba net auginimo-globojimo metodą. Reikia tačiau pripažinti, kad metodika dažniausiai vartojama mokymo, arba protinimo, metodo mokslo prasme ir laikoma didaktikos dalimi. Tiesa, ne visada šitaip suprantamas metodikos ir didaktikos santykiavimas. Kartais didaktika ir metodika identifikuojamos, o kartais didaktika net laikoma metodikos dalimi. Racionaliausia tačiau laikyti metodiką didaktikos dalimi, nes mokymo metodo mokslas sudaro vieną tik dalį plataus mokymo mokslo: mokymo metodas tėra tik vienas iš mokymo klausimų.

*b*) *Metodikos suskirstymas.* — Kaip jau mums žinoma iš didaktikos bendrosios įžangos, metodika skirstoma į bendrąją ir specialiąją. Bendroji metodika priklauso prie bendrosios didaktikos ir yra ne kas kita, kaip bendroji protinimo metodologija; specialioji metodika yra ne kas kita, kaip atskiro dėstomojo dalyko metodika. Visos specialiosios metodikos drauge sudaro specialiąją didaktiką. Bendroji metodika tyrinėja protinimo metodą, taip sakant, nepriklausomai nuo dėstomojo dalyko turinio ir, orientuodamasi pagal bendrąją, žmogiškąja prasme, mokinių prigimtį, nustato bendrus dėsnius, principus ir taisykles bet kuriam mokymui protinimui. Specialioji metodika tiria mokymo metodą ryšium su vienu kuriuo dėstomuoju dalyku ir nustato dėsnius, principus ir taisykles, susijusius su šito dalyko ypatybėmis. Tiesa, specialiosios metodikos gali būti dar sudaromos pagal mokyklų kategorijas, t. y. pagal rūšis, tipus ir laipsnius; tada jos tyrinėja atskirų mokyklų kategorijų lavinamojo darbo ypatybes; pavyzdžiui, galima kalbėti apie liaudies mokyklos metodiką. Bet tokiu atveju specialusis metodikos pobūdis nėra nuosekliai išlaikomas, nes tada beveik neišvengiamai tenka ją kombinuoti su bendrąja metodika.

Bendroji metodika orientuojasi, kaip sakyta, pagal bendrąją mokinių prigimtį ir todėl jos nustatomi dėsniai, principai ir taisyklės yra privalomi visoms specialiosioms metodikoms. Jos pagrindiniai uždaviniai yra: pirma, nustatyti protinimo vyksmo ypatybes, būtent tai, ką vokiečiai vadina terminu *Lehrgang*; antra, susekti vykdomąsias protinimo priemones, būtent tai, ką vokiečiai vadina terminu

*Lehrverfahren*; trečia, ištirti protinimo struktūros, arba sąrangos, klausimą, kuris faktiškai yra klausimas, liečiąs didaktinį vienetą, vadinamą pamokos vardu.

Vykdomųjų protinimo priemonių klausimas yra plačiausias, nes tokių priemonių yra trys rūšys: yra tai, visų pirma, mokomieji metodai, suprantami specialesne prasme; antra, mokomosios lytys; trečia, mokomieji būdai. Visi šitie dalykai yra didelės svarbos bendrajai metodikai, ir todėl jie turi būti tyrinėjami lygiomis teisėmis su protinimo vyksmo ir protinimo sąrangos dalykas. Tuo būdu gaunamas šitoks bendrosios metodikos suskirstymas:

I. Protinimo vyksmas (*Lehrgang*). — II. Mokomieji metodai (*Lehrmethoden*). — III. Mokomosios lytys (*Lehrformen*). — IV. Mokomieji būdai. — V. Protinimo sąranga.

Koks yra skirtumas tarp mokomųjų metodų, lyčių ir būdų turės paaiškėti iš tolimesnio dėstymo. Čia bus ne pro šalį pažymėjus, kad visi šitie dalykai sudaro vykdomąsias protinimo priemones, kurių nereikia painioti su materialinėmis mokomosiomis priemonėmis, kokiais yra knyga, vaizdavimo priemonės, aparatai, įvairi mokomoji medžiaga ir t. t.

## I. PROTINIMO VYKSMAS

Metodikos atžvilgiu trys dalykai yra organiškai tarp savęs susiję: pažinimas, mokymasis ir mokymas, ir būtent todėl, kad mokymasis įvyksta pagal pažinimo vyksmą, o mokymas — pagal mokymosi vyksmą. Tuos tris dalykus ir reikia išnagrinėti organiškajame jų sąryšyje.

### 1. Pažinimo vyksmas, kaipo pagrindas mokymosi vyksmui

Metodika netyrinėja iš esmės pažinimo vyksmo. Ji tik naudojasi šiuo klausimu tuo, ko teikia filosofijos mokslas. Ogi šis skiria pažinimo vyksme tris žemiau trumpai nusakomus tarpsnius.

*a*) *Juslinis patyrimas.* — Pirmas pažinimo tarpsnis yra juslinis patyrimas, kuris patiesia realų pagrindą protiniam pažinimui. Empirinė, arba juslinė, patirtis remiasi juslių veikimu, t. y. fizinės žmogaus prigimties funkcionavimu pažinimo dalykuose. Išviršinės juslės realaus objekto įtakoje įgauna pojūčių, kuriuos perdirba išvidinės juslės į vaidinius. Realus vaidinys yra esminis patyrimo dalykas, einąs objektyviniu pagrindu protiniam pažinimui. Be vaidinio, kilusio iš rea-

laus patyrimo, joks pažinimas negali būti tikras. Štai kodėl sakoma, kad nieko nesama prote, ko anksčiau nėra buvę juslėse.

*b*) *Protinis pažinimas.* — Juslinis patyrimas toli gražu neišsemia žmogaus pažinimo. Jei pažinimo realumas priklauso nuo empirinio patyrimo, tai jo reikšmingumas priklauso nuo jo racionalinio pobūdžio, nes patyrimas yra pažinimo pagrindas, o protavimo rezultatas — jo viršūnė. Juslinis ir protinis pažinimas atitinka žmogaus kūną ir sielą ir tik organiškajame sąryšyje sudaro pilną pažinimą. Faktiškai kiekviename pažinimo akte žmogus reiškiasi visa savo prigimtimi ir todėl jungia juslinį pažinimą su protiniu. Jųdviejų santykiavimą gerai pavaizduoja vaidinio ir sąvokos santykiavimas dėl tos paprastos priežasties, kad vaidinys juslinio, sąvoka — protinio pažinimo padaras. Vaidinys yra konkretus ir individualus, sąvoka — atitraukta ir apibendrinta; pirmasis yra susijęs su mūsų materialiniu pasauliu, antroji įgauna abstraktinių ypatybių ir todėl negali būti įsivaizduojama, kaipo materialus dalykas, nors ji ir yra visada sujungta su ją atitinkančiu vaidiniu.

Suvokimas yra paprasčiausias protinio pažinimo veiksmas. Labiau sudėtingi protiniai veiksmai yra sprendimas, protavimas, aptarimas, suskirstymas, įrodinėjimas. Visa, kas mokslo yra pasiekta visuotinai vertingo, tiesioginiu būdu kyla iš protinio pažinimo ir tik netiesioginiu būdu — iš juslinio patyrimo. Juslinis patyrimas yra kiekvienam pažinimui būtinas ir nieku kitu nepakeičiamas, kaipo jo objektyvaus realumo pagrindas; vis dėlto pažinimo vertingumas glūdi ne jame, bet protiniame prade, kuris tik sugeba suteikti pažinimui universalumo pobūdį.

*c*) *Valios nusistatymas.* — Šalia juslinio ir protinio prado pažinime visada yra dar trečias psichinis pradas, būtent valios. Juslės patiriamai pagauna pažinimo medžiagą, protas ją suvokia, įsisąmonina, supranta, pagaliau valia ragina pažintį išreikšti, pritaikyti, panaudoti. Jei iš vienos pusės pažinimas yra valiai nusistatymo motyvas, tai iš kitos pusės pati valia gali žmogų stumti į pažinimą, o pažinimui įvykus, reikalauti aktyviai nusistatyti į pažinimo duomenis, juos praktiškai išbandyti ir pritaikyti. Tai šiaip ar taip pagilina pažintis, patikrina jų realumą ir praktiškumą ir jas išvysto įvairiais atžvilgiais. Tiesa, valia ne kartą lenkia pažinimą į subjektyvias vėžes ir suteikia protui asmeninių akstinų. Bet šitoks valios netinkamas nusistatymas kyla iš žmogaus netobulumo, kuris yra taip pat priežastis ir proto palinkimui suklysti.

Pažymėtina yra šia proga, kad pagal tai, kuris žmogaus prigimties pradas (juslinis, protinis ar valios) vyrauja pažinime, patys

mokslai gali būti suskirstyti į empirinius, racionalinius ir pritaikomuosius. Empiriniuose moksluose juslinis patyrimas eina pirmiausia, ne tik, kaipo grindžiamasis pradas, bet ir kaipo pagrindinis metodas. Racionaliniuose moksluose pagrindinį vaidmenį vaidina protavimas, nors sykiu išlaikomas juose taip pat visuomet privalomas patirtinis pagrindas. Pagaliau pritaikomuosiuose moksluose iš teorinių pažinčių daromos praktinės išvados su nusistatymu taikyti jas gyvenimui per veikimą. Čia valios pradas prasikiša į priekį, palyginanat su pirmosiomis dviem mokslų kategorijomis.

## 2. Mokymosi vyksmas

Mokymasis iš esmės yra susijęs su pažinimu. Todėl jo vyksmas tam tikra prasme priklauso nuo pažinimo vyksmo. Tiriant jo tarpsnius, reikia visų pirma išaiškinti jo sąvoką.

*a*) *Mokymosi supratimas.* — Mokymesi visada yra tam tikras pažinimo momentas, bet vien tik pažinimas dar nesudaro mokymosi. Mokymasis apskritai yra žinojimo ar sugebėjimo savinimasis su pagalba tam tikrų priemonių. Pažinimas turi savo tikslu tiesą, tuo tarpu mokymosi tikslas yra pastovus pasiturėjimas pažintimis. Todėl pasisavinimo pastangos visų pirma skiria mokymąsi nuo pažinimo. Šalia to mokymasis skiriasi nuo pažinimo savo techninėmis priemonėmis ir metodais. Pavyzdžiui, kartojimas ir įsiminimas yra priemonės, kurios kitaip yra vartojamos mokymesi negu tyrimo bandymuose. Taip pat patyrimo metodas turi skirtingą prasmę mokymesi ir pažinime, nors tobuliausias mokymasis yra tas, kuris labiausiai artėja prie tyrinėjamojo pažinimo.

Šiaip ar taip, nežiūrint į skirtumus, kurių yra tarp pažinimo ir mokymosi, pažinimas apsprendžia mokymosi vyksmą ir tuo pačiu nustato jo psichologinius tarpsnius. Willmannas vadina juos pasisavinimo momentais ir skiria jų, kaip ir pažinime, trejetą: empirinį, racionalųjį ir techninį.

*b*) *Patyrimas, kaipo juslinio pasisavinimo tarpsnis.* — Kiekviename mokymesi yra būtinas patirtinis pasisavinimo tarpsnis, kuris yra ne kas kita, kaip dalyko tam tikras prisiėmimas į save, į savo psichiką. Šitaip suprantamas patyrimas esti tiesioginis ir netiesioginis. Tiesioginis patyrimas gaunamas tada, kai dalykas yra stebimas tiesioginiu būdu, kitaip tariant, yra veizdimas, suprantant veizdėjimą taip plačiai, kad jis apimtų visų išviršinių juslių veikimą. Veizdėjime mokinys įgauna įspūdžių, kurie jo psichikoje tampa pojūčiais ir

eina reikiama medžiaga vaidiniams sudaryti. Išvidinės juslės telkiasi su išviršinėmis juslėmis ir tęsia bei panaudoja pastarųjų duomenis.

Netiesioginis patyrimas gaunamas tada, kai dalykas negali būti dėl kokios nors priežasties betarpiškai veizdimas ir yra įsivaizduojamas, pasinaudojant anksčiau įgytų įspūdžių ir vaizdų atgaminimu su atminties ir vaizduotės pagalba. Daikto atvaizdas, piešinys, pavaizdavimas žodžiu ir kitos priemonės apeliuoja į tuos mokinio psichikos duomenis, kurie yra įsigyti tiesioginiu veizdėjimu ir šitaip padeda įsigyti netiesioginio patyrimo.

Be tiesioginio ar netiesioginio patyrimo joks mokymasis negali būti sėkmingas, nes tokiu atveju stokojama to juslinio pagrindo, kuris yra būtinas pažinime, kaipo jo pirmas ir todėl grindžiamasis tarpsnis. Patyrimas dargi yra tasai psichikos stovis, kuris labiausiai yra susijęs su dalyko pergyvenimu. Dalyko savinimasis yra tikrai sėkmingas tada, kai jis yra paspalvintas asmeniniais jausmais ir vertinimais. O tai įvyksta tada, kai subjektas pergyvena objektą, kaipo kokia nors prasme įdomų ir vertingą.

*c) Supratimas, kaipo protinis pasisavinimo tarpsnis.* — Patirtinis dalyko prisiėmimas dar nereiškia pilno jo pasisavinimo. Reikalingas dar jo įsisąmonimas, arba supratimas. Dalyko supratimas yra jo įsisąmonimas protinio veikimo priemonėmis. Jei mokinys iš pradžios stebi, veizdi, taip paskui jis turi suvokti, mąstyti, protauti. Taigi mokymesi iš pradžios eina patyrimas, paskui — supratimas.

Supratimas esti nominalus ar realus. Nominalinis supratimas yra ne kas kita, kaip racionalinis žodžio pažinimas; realinis supratimas yra atitinkamas dalyko pažinimas. Kadangi mokymesi kiekvienas pažinimas turi iš vienos pusės realinį objektą, o iš antros pusės — žodinę išraišką, kuria pažintis reiškiasi, tai tiek išraiškos, tiek paties objekto įsisąmonimas, arba supratimas, yra būtinas. Kitaip tariant, mokymesi lygiai yra privalomas ir nominalinis, ir realinis supratimas.

*d) Pritaikymas, kaipo valios pasisavinimo tarpsnis.* — Dalykas visiškai yra pasisavintas tik tada, kai jis yra traktuojamas, kaipo savas, ir todėl gali būti panaudotas arčiau ar toliau einantiems pritaikymams. Todėl dalyko panaudojimas atbaigia mokymesi pasisavinimo vyksmą. Panaudojimas savo ruožtu turi du momentu. Iš pradžios dalykas yra įtvirtinamas pačioje mokinio psichikoje, kaipo jo dvasinis turtas; paskui įtvirtintas mokinio psichikoje dalykas panaudojamas kitiems reikalams, kai jis išreiškiamas, pritaikomas, kuriamai pavartojamas. Kitaip tariant, pirma, negu įsigytąją pažintį ar laimėtą sugebėjimą galima būtų tikrai panaudoti, reikia prisiimtą ar suprastą

dalyką įtvirtint savo dvasioje; įsiminti, jei jis yra atminties dalykas, arba įprasti, išsimiklinti, jei jis yra sugebėjimo dalykas.

Daroma skirtumas tarp panaudojimo mokykloje ir gyvenime. Mokyklinis panaudojimas sustiprina ir pagilina mokinio pažintis ir sugebėjimus; daromas gyvenime pritaikomasis panaudojimas išvysto mokinyje tokius praktinius sugebėjimus, kurie leidžia jam reikštis produktyviu darbu ir tuo pačiu jungia mokyklą ir gyvenimą. Pritaikyme ir panaudojime pasireiškia produktyvus mokinio nusistatymas, kuris yra valingo pobūdžio ir jungia pasisavinimą su kūryba.

### 3. Mokymo vyksmas

Kaip mokymasis vyksta pagal pažinimą, taip mokymas vyksta pagal mokymąsi ir tuo pačiu pagal pažinimą. Todėl ir mokyme tenka susekti empirinį arba patirtinį, racionalinį arba protautinį, ir techninį arba pritaikomąjį tarpsnį.

*a*) *Atvaidinimas.* — Pirmas mokymo uždavinys yra sudaryti mokiniui reikiamų sąlygų patyrimui įsigyti. Mokytojas tas sąlygas sudaro tada, kai patį mokomąjį dalyką padaro prieinamą mokiniams stebėti, arba atvaizduoja jį tuo ar kitu būdu, kai dalykas negal būti betarpiškai stebimas. Šiaip ar taip mokomąjį dalyką jis turi atvaidinti, ar jį rodydamas, ar jį vaizduodamas. Kaip teatre prieš žiūrovų akis yra vaidinama, rodant save ir daiktus, atliekant veiksmus, sudarant padėtis, atvaizduojant dekoracijomis aplinką ir nusakant veiksmus ir vyksmus, pasakojant įvykius ir aprašant padėtis, taip ir klasėje prieš mokinių akis atliekama panašių dalykų, tik ne meninės fikcijos, bet mokymo tikslais.

Rodymas turi sudaryti tiesioginį mokinio patyrimą, vaizdavimas — netiesioginį. Savaime suprantama, kad jaunesniame amžiuje, kai patyrimas, pagrįstas tiesioginiu veizdėjimu, nėra dar pakankamai turtingas, rodymas turi eiti pirmoje vietoje. Sulig tuo, kaip mokinio patyrimas turtėja, susidaro vis palankesnių sąlygų netisioginiam patyrimui, ir todėl vis labiau yra pateisinamas vaizdavimas su pagalba atvaizdų, piešinių, žodžių. Žodis tegali būti sėkminga pavaizdavimo priemonė tik tada, kai su juo mokinio psichikoje jau yra tvirtai susijęs tam tikras vaidinys, pagrįstas ankstyvesniu tiesioginiu patyrimu. Šiaip ar taip atvaidinimas turi sudaryti sąlygas tiesioginiam ar netiesioginiam mokinių patyrimui.

*b*) *Įsąmoninimas.* — Jei atvaidinimas yra empirinis mokymo momentas, tai įsąmoninimas yra jau racionalus jo momentas. Įsąmoni-

nimas siekia supratimo, ogi supratimas yra ne kas kita, kaip protinis dalyko pažinimas. Nominaliniame supratime svarbu pagauti mintį, kuri yra susijusi su žodžiu, tekstu, vaizdu, menišku pavidalu. Realiniame supratime svarbu pagauti pradą, kuris glūdi dalyko esmėje, kaip jo įvystytas principas. Pirmuoju atveju mokinys įsamoninamas mokytojo paaiškinimu, antruoju atveju — išvystymu: žodis, tekstas, vaizdas, meniškas pavidalas yra aiškinami; įvystytas dalyke principas yra išvystomas, keliamas į sąmonės aikštę. Aiškinimas ir išvystymas yra dvi pagrindinės mokinio įsąmoninimo priemonės, atitinkančios racionalųjį mokymo momentą.

*c*) *Veikdinimas.* — Trečias mokymo tarpsnis, atitinkąs pritaikomąjį panaudojimą gali būti pavadintas veikdinimu. Kaip panaudojimas gali būti išvidinis, t. y. tarnaująs mokinio vidaus praturtinimu, ir išviršinis, t. y. tarnaująs jo pasireiškimui, taip atitinkamai ir veikdinimas gali turėti savo uždaviniu arba sustiprinimą mokinio psichikoje tam tikrų pažinčių ir sugebėjimų, arba jo paraginimą daryti pritaikymų, išreiškiamųjų apipavidalinimų, kūrybinių pasireiškimų. Šiaip ar taip veikdinimas verčia mokinį veikti, t. y. aktyviai nustatyti savo vidaus psichiką.

Šiais laikais darbo principo akivaizdoje veikdinimas gali būti suprastas labai plačiai; bet, kalbant apie trečią psichologinį mokymo tarpsnį, veikdinimas yra suprantamas siauriau, būtent pritaikymo arba panaudojimo ribose. Plačiąja prasme visas mokymas yra veikdinimas; siaurąja prasme veikdinimas yra tik vienas mokymo momentas, kuris atitinka valios nusistatymą pažinime ir pritaikomąjį panaudojimą — mokymesi.

Šita pastarąja prasme veikdinimas sustiprina mokinio psichikoje pažintis įdiegimu, įveržimu (*Einprägen*), o sugebėjimus — įpratinimu, išmiklinimu (*Einüben*); be to, verčia jį daryti mažiau ar daugiau savarankiškų pritaikymų ir reikštis su iniciatyva mokykloje ir gyvenime. Net tada, kai kalbama apie pažinties įdiegimą arba įveržimą mokinio psichikai, yra neišvengiama turėti galvoje mokinio aktyvų nusistatymą, nes be įsiminimo ir kartojimo joks veikdinimas negali būti sėkmingas. Juo labiau reikalauja aktyvaus nusistatymo pritaikymas, išreiškimas, kūrimas.

### 4. Psichologinių protinimo tarpsnių sąranga ir reikšmė

Trumpai nusakyti pažinimo, mokymosi ir mokymo tarpsniai yra psichologiniai momentai, kurie kartais yra vadinami formaliniais laiptais. Visų šitų protinimo tarpsnių savitarpinis priklauso-

mumas geriausiai gali paaiškėti iš schemiškos jų sąrangos, kuri yra sudaroma pagal Willmanno koncepciją.

*a*) *Pažinimo, mokymosi ir mokymo tarpsnių schema.* — Lygiagrečiai sustatant empirinį, racionalųjį ir techninį momentą pažinime mokymesi ir mokyme, gaunama šitokia schema:

| tarpsnių pavadinimas | empirinis | racionalusis | techninis |
|---|---|---|---|
| pažinimo tarpsniai | juslinis patyrimas | protinis pažinimas | valios nusistatymas |
| mokymosi tarpsniai | patyrimas | supratimas | pritaikymas |
| mokymo tarpsniai | atvaidinimas | įsąmoninimas | veikdinimas |

Prie šitos iš esmės vilmaniškos schemos prisiartina mažiau ar daugiau ir daugelio kitų pedagogų koncepcijos. Pavyzdžiui, Dörpfeldui trys pagrindiniai pasisavinimo tarpsniai yra: veizdėjimas (*Anschauen*), mąstymas (*Denken*), pritaikymas (*Anwenden*); Itschneriui — medžiagos perteikimas (*Stoffvermittlung*), medžiagos apdirbimas (*Stoffbemeisterung*) ir medžiagos panaudojimas (*Stoffverwertung*); Lay — stebėjimas (*Beobachtung*), protinis perdirbimas (*Geistige Verarbeitung*) ir atvaizdavimas (*Darstellung*); Weberiui — įspūdis (*Eindruck*), pasisavinimas (*Aneignung*) ir išraiška (*Ausdruck*); Burgeriui — patiriamasis darbas (*Auffassende Arbeit*), protinis perdirbimas (*Geistige Verarbeitung*) ir atvaizduojamasis darbas (*Darstellende Arbeit*) ir t.t.

Darbo mokyklos šalininkai, kurie ne tiek kreipia dėmesio į psichologinius pasisavinimo momentus, kiek į bendrą darbo sąrangą su tipiškais jo vyksmo tarpsniais, kitaip rikiuoja mokymosi momentus. Pavzdžiui, O. Scheibneris skiria penkis darbo tarpsnius, kurie yra:

«1. Nustatomas *darbo tikslas*, t. y. pasistatytas darbo uždavinys yra valios prisiimamas ir proto suprantamas.

2. Nustatomos *darbo priemonės*, t. y. surandamos, paruošiamos, ištiriamos pritaikomumo atžvilgiu, išrenkamos ir sutvarkomos.

3. Nustatomas *darbo kelias*, t. y. numatomas darbo planas ir skirstomas atskiromis dalimis.

4. Atskiros *darbo dalys ir vyksniai* yra išpildomi, kaipo nepriklausomos, einančios vienos po kitų dalys, ir jungiami į vieną visumą.

5. Numatomas *darbo gavinys*, t. y. patiriamas, iššiūrimas, išbandomas, sprendžiamas, laiduojamas, įjungiamas, įvertinamas »[35].

Lengva pastebėti, kad darbo tarpsniai sudaromi ne psichologiniais pagrindais, bet darbo tikslingumo ir jo technikos atžvilgiais. Todėl šitie tarpsniai ne tik neprieštarauja anksčiau nusakytiems psichologiniams pasisavinimo momentams, bet gali būti gerai su jais suderinti. Tačiau tai yra jau darbo technikos klausimas.

*b*) *Psichologiniai tarpsniai protinimo darbe.* — Pasisavinimo tarpsniai dėl bendro pobūdžio randa pritaikymą visuose dėstomuosiuose dalykuose, bet jų pritaikymo būdas ir plotas atskiruose dalykuose yra įvairūs[36]. Apskritai realijose svarbiausią rolę vaidina empirinis momentas, idealijose — racionalinis, formalijose — techninis. Bet pagal atskirų dalykų ypatybes šitie momentai gali dar savotiškai derintis tarp savęs, nes vieno momento vyravimas niekados nepašalina kitų momentų, visada būtinų protinimo vyksme.

*c*) *Psichologinių tarpsnių paisymo svarba.* — Psichologiniai pasisavinimo tarpsniai faktiškai nurodo natūralų mokymosi vyksmą, pagal kurį turi eiti normalus mokymo vyksmas. Jie nurodo mokytojui, ką jis turi daryti, kad mokinio darbas būtų realiai sėkmingas[37]. Tačiau psichologinių tarpsnių koncepcija rasdavo pedagoginėje paskutinių laikų literatūroje nemaža kritikos, bet šita kritika dažnai rėmėsi klaidingu jos supratimu, nes dažnai šitie tarpsniai buvo įsivaizduojami, kaipo kažkokie geležiniai rėmai, iš kurių gyvajame darbe negalima išsilenkti jokia prasme. Atsiliepdamas į šitą nesusipratimą, Eggersdorfas šitaip nusako pasisavinimo tarpsnių svarbą: «Pasisavinimo tarpsniai turi ne normatyvinę, bet tik reguliatyvinę reikšmę protinimo apipavidalinimui. Jie nesako, kokia turi būti mokomųjų aktų eiga kiekvienu atveju, bet tik sako, kurie mokomieji aktai apskritai turi būti realizuojami, jei norima patenkinti psichologinius lavinimo dėsnius »[38].

---

[35] O. Scheibner, *Zwanzig Jahre Arbeitsschule in Idee und Gestaltung*, Leipzig 1930, p. 33.

[36] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 451.

[37] J. Göttler, *System der Pädagogik im Umriss*, München 1932, p. 221.

[38] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München [4]1933, p. 350.

## 5. Loginiai pasisavinimo tarpsniai

Jei psichologiniai pasisavinimo tarpsniai, kaip ką tik esame matę, mums parodo, koks turi būti protinimo vyksmas, kad jis atitiktų psichinius mokymosi dėsnius, tai loginiai pasisavinimo tarpsniai turi mums parodyti, koks turi būti protinimo vyksmas, kad jis atitiktų loginius mokomosios medžiagos traktavimo dėsnius.

*a*) *Loginių momentų reikšmė mokomosios medžiagos pasisavinimui.* — Didaktiniame protinimo vyksmo supratime lygiai klaidinga yra pašlyti į kraštutinį psichologizmą, kuris nepaiso mokymo vyksme loginių mokomosios medžiagos ypatybių, kaip ir į kraštutinį logizmą, kuris nepaiso psichinių mokymosi ypatybių. Göttlerio teigimu, loginio momento reikšmė protinimo darbe tiek yra savaime suprantama, kad dažniausiai pamirštama tai žodžiu pasakyti[39]. Taigi visų didaktinių metodų logiškumas, t. y. paisymas loginių mokomosios medžiagos ypatybių, yra vienas iš kardinalinių metodikos reikalavimų. Ogi, kalbant specialiai apie loginius pasisavinimo tarpsnius, turima galvoje tie svarbiausieji loginiai tarpsniai, kurie yra bendri bet kuriam mokymo vyksmui. Tokie tarpsniai ir yra analizė ir sintezė.

*b*) *Analizė ir sintezė, kaipo loginiai pasisavinimo tarpsniai.* — Analizės ir sintezės terminai ne visados yra teisingai suprantami, remiantis ta paprasta idėja, kad analizė iš esmės yra visumos skaldymas dalimis, o sintezė — visumos sudarymas iš dalių. Pavyzdžiui, kartais nenusimanoma, kad apibendrinimas, t. y. ėjimas nuo konkretaus dalyko prie abstraktaus, yra analizė, tuo tarpu konkretizavimas, t. y. ėjimas nuo bendro dalyko prie konkretaus, yra sintezė.

Tai supratus, aiškėja, kad analizė glūdi tokiuose protiniuose veiksmuose, kokiais yra atitraukimas, apibendrinimas, indukcija, ėjimas nuo padaro prie priežasties, nuo išvados prie pagrindo. Atvirkščiai, sintezė glūdi tokiuose protiniuose veiksmuose, kaip ėjimas nuo platesnių sąvokų prie siauresnių, nuo visuotinesnių spręsmų — prie specialesnių, nuo priežasties — prie padaro, nuo pagrindo — prie išvados; sintetinio pobūdžio taip pat yra deduktyvinis išvedžiojimas.

Kiekviename nuosekliai išsivysčiusiame ir atbaigtame pažinime analizė ir sintezė turi sau tinkamą vietą ir vaidina prideramą sau rolę. Be analizės pažinimas stoksta realaus pagrindo, be sintezės —

---

[39] J. Göttler, *System der Pädagogik im Umriss*, München 1932, p. 208.

pilnumo ir platesnio akiračio. Tai žinodamas, mokytojas turi sąmoningai derinti analitinį ir sintetinį mokymo metodą, kad mokinių pažintys sykiu turėtų ir realų pagrindą, ir platesnį reikšmingumą.

c) *Psichologinių ir loginių tarpsnių santykiavimas.* — Analizės ir sintezės būtinumas protinimo vyksme aiškėja iš loginio psichologinių pasisavinimo tarpsnių santykiavimo tarp savęs. Loginis kelias, vedąs nuo patyrimo prie supratimo, yra analitinio pobūdžio, nes ėjimas nuo konkrečios patirties prie abstraktaus supratimo iš esmės yra analitinis vyksmas. Loginis kelias, kuris veda nuo supratimo prie pritaikymo, yra sintetinio pobūdžio, nes ėjimas nuo abstraktaus principo prie jo konkretaus pritaikymo iš esmės yra sintetinis vyksmas. Iš čia jau matyti, kad psichologiniai ir loginiai pasisavinimo tarpsniai yra organiškai tarp savęs susiję tarsi vieno dalyko medžiaga ir lytis.

Ypatingo dėmesio šiuo klausimu vertas faktas, kad supratimas yra gaunamas analizės keliu. Šitas faktas suponuoja, kad patyrimo momente iš pradžios įvyksta sintetinis konkretinės visumos suėmimas ir kad tik paskui šita konkreti visuma yra analizuojama supratimo tikslais. Taigi pats patyrimas savo pradedamuoju momentu yra sintetinio pobūdžio, kaipo visumos suėmimas. Pritaikymas, kaip jau buvo sakyta, yra taip pat sintetinio pobūdžio, nes jis sudaro naują visumą iš abstraktinių pradų. Štai kodėl Willmannas yra pasakęs, kad « analizė pasirodo protinime įglausta į vidurį tarp prisiėmimo sintezės ir pritaikymo sintezės »[40].

Tačiau šis bendriausias psichologinių ir loginių protinimo tarpsnių santykiavimo nusakymas viso klausimo neišsemia. Konkrečiame darbe psichologinių ir loginių tarpsnių santykiavimas yra žymiai sudėtingesnis, nes praktikoje pasirodo, kad kiekvieno psichologinio tarpsnio ribose analizė ir sintezė gali savotiškai derintis tarp savęs pagal konkrečių mokomųjų lyčių ypatybes. Pavyzdžiui, aiškinime ir išvystyme, kurie siekia supratimo, galima eiti ir analizės, ir sintezės keliu pagal tai, ar bus einama nuo siauresnių, arba sudėtingesnių dalykų prie platesnių, arba mažiau sudėtingų, ar atvirkščiai.

d) *Palyginamasis analizės ir sintezės įvertinimas.* — Yra visai neabejotina, kad protinimas negali apsieti nei be analizės, nei be sintezės. Jos abidvi jam yra lygiai būtinos. Bet kai kyla klausimas, katra iš jųdviejų turi didesnės pedagoginės, arba lavinamosios, reikšmės, nuomonių skirtumas pasidaro neišvengiamas.

---

[40] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 455.

Genetiškai sintezė yra pirmesnė už analizę, nes pirm, negu kas yra skaidoma atskiromis dalimis, reikia, kad būtų duota nesuskaidyta visuma. Istoriškai taip pat sintezė buvo ugdyme anksčiau už analizę prasikišusi į priekį. Pamėgdžiojimas, pratybos, miklinimas ėjo ugdymo istorijoje anksčiau negu analizavimas, principų supratimas ir abstraktinis pedagoginio dalyko traktavimas.

Dėl šitų priežasčių sintezė anksčiau rado savo gerbėjų ir vertintojų negu analizė, kurią tik naujaisiais laikais imta kelti aukštyn ryšium su induktyvinių metodų ir empirinių mokslų įsigalėjimu. Nežiūrint į tai, Willmannas, pripažindamas abiejų loginių tarpsnių reikalingumą protinimo darbe, vis dėlto pedagoginiais sumetimais labiau vertina sintezę negu analizę. Jo pasakymu, «analizė suteikia tyrinėjimui tvirtą pagrindą, sintezė — perspektyvos ir vedamųjų linijų»; sintezė, jo manymu, yra «mokomojo meno pažiba», ir todėl jis abudu tarpsniu įvertina palyginamuoju posakiu: «analizė, jei reikia; sintezė, jei galima»[41].

Eggersdorfas, teigdamas, kad didaktikoje analizė ir sintezė sutampa su indukcija ir dedukcija, aukščiau vertina analitinį-induktyvinį kelią, negu sintetinį-deduktyvinį, todėl, kad tas kelias teikia realų pagrindą pažinimui[42]. Bet ir jis pripažįsta, kad indukcija, turinti pirmenybę protinime, neturi jame išskiriamai viešpatauti. Eggersdorfas, kaip matyti, labiau vertina analizę, remdamasis realinio pažinimo principu; tuo tarpu Villmannas, nepamiršdamas šitos analizės reikšmės, didaktiškai vertino labiau sintezę, matydamas ją ir patyrimo pagrinde, ir pažinimo viršūnėje. Kiekvienas gali būti laikomas savaip teisus.

Psichologinių ir loginių pasisavinimo tarpsnių pažinimas suteikia protinio vyksmo supratimą, kuris yra būtinas, norint, kad protinimo sėkmingumas būtų sąmoningai siekiamas. Psichologinių tarpsnių koncepcija turi savo uždaviniu nustatyti atitikimą tarp mokymo ir psichinio mokymosi vyksmo. Jie parodo, koks turi būti mokymosi ir paskui mokymo vyksmas, kad jis atitiktų mokinio prigimtį ir pasisavinimo ypatybes. Todėl paisymas mokyme tam tikro nuoseklumo tarp patirtinio, racionalinio ir pritaikomojo momento yra psichologinė būtinybė, kuri gali įvairiai reikštis savo pritaikyme prie konkrečios mokomosios medžiagos, bet kuri jam visada yra privaloma, kaipo reguliatyvinis principas mokomajam darbui.

Loginiai pasisavinimo tarpsniai yra sudaromi pagal tą loginį mąstymo vyksmą, kuris priklauso nuo mokomosios medžiagos ypatybių.

---

[41] Tenpat, p. 457.

[42] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München [4]1933, p. 239.

Dabar ne psichiniai pažinimo momentai, bet loginės pažinimo ypatybės sprendžia apie mokymo vyksmo logines ypatybes. Kad dalykas būtų tinkamai pasisavintas šituo atžvilgiu, reikia jį deramai traktuoti protinėmis mąstymo priemonėmis. Ir šiuo atveju loginių momentų reikšmė yra ne normatyvinė, bet reguliatyvinė: jie nustato ne niekados nepakeičiamą schemą, bet vedamąjį principą, kuris teigia, kad kiekviename mokyme analizė ir sintezė šiaip ar taip turi būti derinamos pagal logines dėstomojo dalyko ypatybes.

## II. MOKYMO METODAI

Protinimo vyksmo supratimas turi vedamosios reikšmės, kalbant apie vykdomąsias protinimo priemones, t. y. apie tuos mokomuosius veiksmus, kurie yra reikalingi protinimo tikslui siekti. Taip suprantamas vykdomąsias protinimo priemones reikia skirti nuo materialinių mokomųjų priemonių, kurios sudaro materialines sąlygas mokymui ir mokymuisi. Jei vykdomosios priemonės yra veiksmai, tai materialinės priemonės yra daiktai. Mokytojo aiškinimas yra vykdomoji mokymo priemonė, tuo tarpu knyga yra materialinė mokymo ir mokymosi priemonė.

Tarp vykdomųjų protinimo priemonių galima skirti, kaip jau žinome, mokymo metodus, mokymo lytis ir mokymo būdus. Mokymo metodai yra bendriausi veiksminiai mokytojo nusistatymai; mokymo lytys yra tos vykdomosios protinimo priemonės, kurios organiškai yra susijusios su psichologiniais mokomojo vyksmo tarpsniais; pagaliau mokymo būdai yra vykdomosios priemonės, turinčios organiško sąryšio ne su psichologiniu mokymo vyksmu, bet tik su mokymo technika. Tiesa, visi šitie skirtumai yra gana subtilūs ir ne visada pedagogų teoretikų daromi. Kartais net sunku yra griežtai atskirti vieną vykdomųjų priemonių kategoriją nuo kitos, pavyzdžiui, mokymo lytį nuo mokymo būdo. — Tarp vykdomųjų protinimo priemonių bendriausios reikšmės turi mokomieji metodai. Nuo jų tad ir tenka pradėti vykdomųjų protinimo priemonių apžvalgą.

### 1. METODO SĄVOKA

Graikiškos kilmės žodis «metodas» (iš *metos* ir *hodos* — kelias) lotyniškai buvo verčiamas posakiu *via et ratio*, šitaip tarsi buvo norėta pabrėžti, kad metodas yra prisilaikymas racionalaus kelio. Iš savo esmės metodas yra principinis nusistatymas veikti tam tikru būdu, geriausiai tinkančiu tikslui pasiekti. Kitaip tariant, tai yra vedamoji kokio nors veikimo linija.

Kiekvienas tikras metodas yra racionalus, t. y. pagrįstas protingais sumetimais, nuoseklus, t. y. laisvas nuo prieštaringumo ir netikėtų šuolių, pagaliau visuotinai reikšmingas, t. y. atremtas į paties dalyko prigimtį, todėl visur galiojąs.

Pritaikant nusakytas bendrąsias metodo žymes mokymo sričiai, galima pasakyti, kad mokymo metodas yra racionalus, nuoseklus ir visuotinai reikšmingas mokomojo veikimo būdas, nukreiptas į mokymo tikslą ir suderintas tiek su mokinio prigimtimi, tiek su mokomojo dalyko ypatybėmis.

## 2. Metodo sugretinimas su maniera ir šablonu

Metodas nėra kažkas, kas primetama veikiančiam asmeniui su kažkokiu geležiniu būtinumu. Iš tikrųjų jis yra pasirenkamas dėl objektyviai pagrįstų motyvų ir tikslingai individualizuojamas pagal konkrečias veikimo aplinkybes. Tokiam metodo supratimui priešinga maniera ir šablonas. Maniera yra subjektyvusis veikimo būdas, pagrįstas veikiančiojo asmens nuožiūra. Šablonas yra vieno veikimo būdo mechaniškas taikymas visiems individualiems atvejams. Maniera individualizuoja metodą nepateisintu nuožiūros būdu. Šablonas visai neindividualizuoja metodo pagal konkrečias veikimo aplinkybes. Maniera yra subjektyvi, šablonas — rutiniškas.

Gerai suprastas metodas sykiu yra ir visuotinai reikšmingas, ir individualus. Jis yra visuotinai reikšmingas, nes jis galioja visur, kur susidaro visos reikiamos sąlygos, ir yra individualus, nes yra taikomas prie konkrečių aplinkybių. Nei maniera, nei šablonas nejungia krūvon visuotinumo ir individualumo momentų tinkamu būdu.

Mokytojui, neturinčiam tikro supratimo apie metodą, gresia pavojus patekti į manierą ar šabloną. Manierą susidarys mokytojas, kuris mokymo darbe neišsižada asmeninių ypatybių, bet tuo pačiu laiku neįstengia pakilti prie metodo objektyvaus universalumo. Šablonu pasireikš mokytojas, kuris nesugeba individualizuoti bendro principo pagal konkrečias aplinkybes. «Metodo pritaikymas, — sako Willmannas, — yra sintezė, ir todėl turi būti paisomos sąlygos, pagal kurias bendras principas yra specializuojamas»[43].

## 3. Metodo reikšmė

Tiek moksle, tiek ir mokyme metodas yra darbo racionalizavimo veiksnys. Protinime apskritai metodo reikalo supratimas atžvilgiu

---

[43] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 458.

sugebėjimo dirbti mokymo darbą vaidina tokią pat rolę, kaip ugdymo teorija — atžvilgiu ugdymo praktikos. Teorinis nusimanymas palengvina patyrimo įsigijimą ir jį nušviečia visuotinės teorijos šviesa; iš kitos pusės jis didina faktiškąjį sugebėjimą dirbti ugdomąjį darbą. Tačiau pedagoginė teorija neturi nustelbti pedagogo kuriamojo nusistatymo, kuris visada yra ugdomajam menui pasisekimo sąlyga.

Panašiai yra ir su metodo žinojimu. Nusimanymas apie metodą yra teigiamoji sąlyga mokymo patyrimui ir faktiškajam sugebėjimui įsigyti, bet jis neturi suvaržyti mokytojo laisvumo kuriamajame darbe. Todėl A. Matthias, kalbėdamas apie mokymo metodą, pastebi, kad pedagoginė teorija turi būti mokytojui ne leidžiąs įstatymus viešpats, bet išmintingas draugas patarėjas, kurio kūrėjas yra linkęs klausyti, neišsižadėdamas savo sprendimo [44].

Iš čia taip pat aiškėja, kodėl laikoma lygiomis ydomis ir metodo stoka, ir metodo perteklius. Metodo stoka gaunama tada, kai apskritai nepasitikima metodu. Metodo perteklius atsiranda dažniausiai tada, kai per daug pasitikima metodu. Ir vienu, ir kitu atveju neišlaikomas deramas saikas metodo atžvilgu. Konservatyvūs pedantai be nuosavos iniciatyvos yra linkę per daug pasitikėti metodu; drąsios iniciatyvos aktyvistai, iešką naujų kelių, yra linkę per daug niekinti metodą. Abiem atvejais vienašališkas metodo traktavimas turi savo šaknis minties trūkumuose, «Metodo kultas, sako Willmannas, turi savo motina minties stoką, pasibaisėjimas metodu — minties tingumą» [45].

## 4. Metodas plačiąja ir siaurąja prasme

Mokomasis metodas apskritai yra, kaip sakyta, racionalus mokymo būdas, nukreiptas į mokymo tikslą ir suderintas su mokinio prigimtimi ir su mokomojo dalyko ypatybėmis. Šiuo bendru aptarimu metodas yra imamas plačiąja prasme. Visur, kur yra koks nors mokomasis veiksmas, gali būti siekiamas racionalus būdas, kuris yra nukreiptas į tikslą ir suderintas su subjekto ir objekto ypatybėmis. Šituo atžvilgiu metodas liečia ir laikymąsi protinimo vyksmo, ir vykdomųjų priemonių taikymą, ir didaktinio vieneto sudarymą. Žodžiu tariant, metodas yra imamas plačiąja prasme, kai jis suprantamas, kaipo racionalus mokymo būdas, nežiūrint, kokiuose mokymo veiksmuose jis pasireiškia. Šitaip bendrai suprantamas metodas

---

[44] A. Matthias, *Praktische Pädagogik*, München [5]1913, p. 39.

[45] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 458.

gali būti specializuojamas pagal tokius atskirus mokymo dalykus, kaip protinimo vyksmas, vykdomosios protinimo priemonės ir protinimo sąranga. Protinimo vyksmo atžvilgiu metodas, pavyzdžiui, gali būti empirinis ir racionalus; vykdomųjų priemonių atžvilgiu — rodomasis, aiškinamasis, klausiamasis, pritaikomasis ir t. t., protinimo sąrangos atžvilgiu — varžomasis ir laisvas ir t. t. Kitaip tariant, visuose metodikos klausimuose turima reikalo su racionaliu mokymo būdu, kuris yra ne kas kita, kaip metodas plačiąja prasme.

Metodas siaurąja prasme gaunamas tada, kai metodo vardas taikomas vienam kuriam mokomajam būdui, kuris yra laikomas reikšmingiausiu visam mokymui ir todėl teikiančiu vedamosios linijos visam mokymo darbui. Taip suprantamu metodu bus mokytojo ir mokinio santykiavimo būdas, nes nuo jo priklauso visas mokymo vyksmas. Būtent į mokymo pagrindą galima padėti arba mokytojo įteigiamąjį veikimą, arba savarankiškąjį mokinio veiklumą. Jei mokomajame mokytojo ir mokinio santykiavime aktyvumas persveria į mokytojo pusę, gauname tetinį, arba teikiamąjį, metodą. Jei aktyvumas persveria į mokinio pusę, turime heuristinį, arba randamąjį, metodą.

Šituo bendru skyrimu tetinio ir heuristinio metodų dar anaiptol nėra suteikiamas jų esminis supratimas. Čia tik teigiama, kad nuo mokomojo santykiavimo tarp mokytojo ir mokinio priklauso bendras mokymo būdas, kuris atsiliepia visame mokymo vyksme ir suteikia mokymui tą ar kitą mokomąjį stilių. Jei į mokymo pagrindą dedamas įteigiamasis mokytojo veikimas, gaunamas tetinis, arba teikiamasis, mokymo metodas. O jei į mokymo pagrindą dedamas savarankiškasis mokinio veiklumas, gaunamas heuristinis, arba randamasis, mokymo metodas.

Jei metodas suprantamas siaurąja prasme, tai tokiu atveju metodo vardas suteikiamas bendriausiems mokymo būdams. Užtat metodą suprantant plačiąja prasme, metodo vardu vadinami ir kiti specialesni mokymo būdai. Visų pirma svarbu susipažinti su bendresniais metodais, kuriais yra tetinis ir heuristinis metodas.

### 5. Tetinio, teikiamojo, ir heuristino, randamojo, metodo supratimas

Dviejų pagrindinių metodų pavadinimai suteikia jau tam tikro nurodymo jų supratimui. Graikų žodis *thitemi*, iš kurio yra kilęs terminas, «tetinis», reiškia «dedu»; «teigiu». Tetinis tad yra metodas, kuris deda prieš akis arba teigia. Lietuviškai jis gali būti vadinamas teigiamuoju, teikiamuoju metodu.

Graikų žodis *heurisko*, iš kurio yra kilęs terminas « heuristinis », reiškia « randu ». Heuristinis tad yra metodas, kuriuo yra randama, išrandama, surandama. Todėl lietuviškai jis gali būti pavadintas randamuoju. — Kaip galima pastebėti tik iš etimologinio tų dviejų metodų nagrinėjimo, tetinis metodas yra labiau dogminio pobūdžio ir reikalauja visų pirma mokinio pasitikėjimo ; heuristinis metodas yra labiau kritiško pobūdžio ir reikalauja iš mokinio visų pirma randamojo veiklumo būdamas pagrįstas jo savarankiškumu.

Reali tetinio ir heuristinio metodo prasmė tiksliai atitinka nusakytąją jųdviejų etimologinę prasmę. Tetinis metodas remiasi įteigiamuoju mokytojo veikimu ir reikalauja iš mokinio sekamojo dėmesio ir imlaus pasisavinimo. Heuristinis metodas remiasi mokinio savarankiškuoju veiklumu ir reikalauja iš jo randamojo sugebėjimo. Taikant tetinį metodą, mokinys turi sekti mokytojo mintį ir mokytis iš to, ką šis teikia iš svetimų laimėjimų. Taikant heuristinį metodą, mokinys turi visų pirma mokytis iš savo minties darbo ir savarankiškosiomis pastangomis turi stengtis pasisavinti svetimus laimėjimus.

Tetinio metodo atveju aktyvus yra visų pirma mokytojas, heuristinio metodo atveju — visų pirma mokinys. Tačiau tai anaiptol dar nereiškia, kad pirmuoju atveju visai pasyvus yra mokinys, o antruoju atveju — mokytojas. Sekimas svetimos minties reikalauja visada tam tikro aktyvumo, kaip lygiai aktyvumo reikalauja ir vadovavimas savarankiškajam mokinio veiklumui. Reikia tik pripažinti, kad tetinio metodo atveju mokytojo aktyvumas vaidina pirmąją ir iniciatyvinę rolę, tuo tarpu heuristinio metodo atveju toji rolė atitenka mokiniui.

Tradicinė mokykla, kuri mūsų laikais dažnai vadinama pasyvine, žodine, knygos mokykla, buvo labiau palinkusi į perteikiamąją mokymo funkciją ir todėl daugiausia naudojosi tetiniu, arba teikiamuoju, metodu. Tuo tarpu naujoji aktyvinė darbo, arba veiklos, mokykla yra labiau palinkusi į išvystomąją mokymo funkciją ir todėl daugiausia naudojasi heuristiniu, arba randamuoju, metodu. Nereikia tačiau manyti, kad tuodu metodai kada nors buvo visai griežtai perskirti tarp savęs ta prasme, kad tradicinėje mokykloje tebuvo einama vien tetiniu metodu, o naujojoje mokykloje einama vien heuristiniu metodu. Sokratinis metodas senovėje ir dialektinis metodas viduriniais amžiais šiaip ar taip priklausė prie heuristinio metodo. Mūsų laikais darbo principas yra ne kas kita, kaip reikalavimas heuristinio metodo primato, o darbo mokykla — ne kas kita, kaip nauja sąmoningesnė heuristinio metodo organizacija.

Tetinis metodas paprastai reiškiasi prakalbine dėstymo, aiškinimo, išvystymo lytimi. Tuo tarpu heuristinis metodas gali reikštis žymiai įvairiau : tiriamasis klausinėjimas, klasės svarstomasis pasikal-

bėjimas, įvairios diskusijos, įvairūs užduoti darbai, laisvas klausimo tyrimas ir kitos savarankiškojo darbo lytys gali suteikti progos reikštis heurisitiniam metodui. Pagrindinė heuristinio metodo taisyklė buvo tinkamai suformuluota Willmanno dar anksčiau, negu pasidarė populiarus darbo principas ir darbo mokykla; jis reikalavo: «nieko nesakyti, ką mokinys gali pasisakyti; nieko neteikti, ką jis pats gali rasti» [46].

Įteigiamasis sakymas, arba pažinties suteikimas, gali būti mažiau ar daugiau tobulai padarytas, bet nusakymo ar suteikimo būdai yra apskritai riboti. Vadovavimas randamajam mokinio darbui yra daug įvairesnis todėl, kad mokinys tokiame darbe gali reikštis labai individualiai. Įteigiamajam pažinčių suteikimui labiau reikalingas tam tikras techninis sugebėjimas; tuo tarpu rasdinamajam mokymui reikalinga iš mokytojo daugiau kuriamojo sugebėjimo. Savaime suprantama, kad rasdinimas (*Findenmachen*), kuris glūdi heuristinio metodo pagrinde, yra žymiai sunkesnis mokymas, nes iš mokytojo daugiau reikalauja nusimanymo ir sugebėjimo.

Kaipo apskritai lengvesnis, tetinis metodas nereikalauja tokio pasiruošimo iš mokytojų, kokio reikalauja heuristinis metodas. Štai kodėl tetinis metodas iki šiolei vyrauja mokyklos praktikoje, nors iš principo turėtų vyrauti heuristinis metodas, ypač mūsų laikais, ryšium su darbo principo įsigalėjimu.

## 6. Tetinio ir heuristinio metodo jungimas

Mokymas, protinimas arba net lavinimas apskritai yra šiaip ar taip ugdomasis santykiavimas, kuriame dalyvauja mokytojas ir mokinys. Gerai suprastame mokyme jie abudu yra aktyvūs ir kiekvienas iš jų dirba savo darbą. Iš vienos pusės mokytojas yra tarpininkas tarp mokinio ir intelektualinio visuomenės lobyno ir, kaipo toks, jis yra perteikėjas. Ogi perteikiamajai funkcijai tetinis metodas yra racionalus mokymo būdas. Bet iš kitos pusės mokytojas stengiasi išvystyti mokinio protines pajėgas. Tuo tarpu išvystomajai funkcijai heuristinis metodas vaidina tą pačią racionalaus mokymo būdo rolę, kurią tetinis metodas — perteikiamajai funkcijai. Žodžiu tariant, joks pilnas ir tikslingas mokymo darbas negali apsieiti nei be tetinio, nei be heuristinio metodo. Šita prasme jie abudu turi būti suderinti mokymo vyksme, kaipo perteikiamosios ir išvystomosios funkcijos racionalizavimo principai.

---

[46] Ten pat, p. 497.

Bet jie gali būti mokyme kombinuojami, arba derinami, kita prasme, būtent pagal tai, kaip jie taikomi pažinimo medžiagai ir pažinimo lyčiai. Mokyme pažinimo medžiaga yra visa tai, ko suteikia patirtinis pažinimo tarpsnis, pavyzdžiui, įspūdžiai, vaizdai, vaidiniai, jausmai, konkretūs atsitikimai, atskiri pastebėjimai ir t. t. Pažinimo lytis yra visa tai, kas suima pažinimo medžiagą į sutvarkytus protinius rėmus: pavyzdžiui, bendri spręsmai, dėsniai, aptartys, suskirstymai, taisyklės, apibendrinimai ir t. t. Suprantama savaime, kad visų šitų formalių dalykų žodinė išraiška priklauso taip pat prie pažinimo lyties.

Tiek pažinties medžiaga, tiek pažinties lytis gali būti mokytojo teikiama tetiniu metodu arba paties mokinio randama heuristiniu metodu. Pagal tai, kaip tuodu metodai jungiami medžiagos ir lyties atžvilgiu, W. Lay skiria keturis atvejus:

Pirma, kai mokiniui suteikiama ir medžiaga, ir lytis, turime medžiagos ir lyties teikiamąjį metodą. Pavyzdžiui, mokytojas atvaizduoja klasei keletą atskirų daiktų ir paskui suklasifikuoja juos bendromis grupėmis pagal priklausomumą. Tokiu atveju tetiniu metodu suteikiama ir pažinties medžiaga, ir pažinties lytis.

Antra, kai mokiniui suteikiama medžiaga, bet jo paties randama lytis, turime medžiagos teikiamąjį ir lyties randamąjį metodą. Pavyzdžiui, mokytojas suteikia mokiniams nemaža atskirų atsitikimų ir reikalauja iš jų, kad jie patys išvestų bendrąją taisyklę.

Trečia, kai mokinio randama medžiaga, o mokytojo suteikama lytis, turime medžiagos randamąjį ir lyties teikiamąjį metodą. Pavyzdžiui, mokiniai stebi daugel atskirų individų, o mokytojas nusako bendrąjį jų tipą.

Ketvirta, kai paties mokinio randama ir medžiaga, ir lytis, turime medžiagos ir lyties randamąjį metodą. Pavyzdžiui, mokiniai patys daro stebėjimus konkrečių apraiškų ir paskui irgi patys išveda iš jų bendrąjį dėsnį.

Vadinamoji pasyvinė mokykla labiausiai laikydavosi pirmosios kombinacijos, t. y. medžiagos ir lyties teikiamojo metodo. Dabartinė aktyvinė mokykla stengiasi laikytis ketvirtosios kombinacijos, t. y. medžiagos ir lyties randamojo metodo. Antroji ir trečioji kombinacija yra pereinamojo tipo ir, žinoma, gali pasitaikyti ir tradicinėje, ir darbo mokykloje, kiek jos savo praktikoje nemato reikalo ar net neranda galimybės griežtai laikytis tik vienos kombinacijos.

Faktiškai negalima mokomojo darbo dirbti ar vienu tik tetiniu, ar vienu tik heuristiniu metodu, ir todėl, kaip sakyta, tenka jiedu šiaip ar taip kombinuoti. Ogi derinant tuodu metodu tikslingumo sumetimais, gali pasirodyti naudingos visos keturios kombinacijos. Kartais bus naudinga, kad patys mokiniai surastų ir pažinties medžiagą, ir jos

lytį; tai turės ypač išvystomosios reikšmės. Kartais mokytojas, dėstydamas dalyką prakalbiniu būdu, pademonstruos medžiagą ir sykiu padarys iš jos išvadas. Tai turės daugiausia perteikiamosios reikšmės. Pagal aplinkybes kitais atvejais mokytojas galės teikti medžiagą ar lytį, o mokiniams reikės atitinkamai surasti lytį ar medžiagą.

Apskritai tetinio ir heuristinio metodų derinimui galioja analoginė taisyklė, kokią Willmannas buvo suformulavęs analizės ir sintezės kombinavimui. Kaip žinome, jis skelbė mokymui šį principą: «sintezė, jei galima, analizė, jei reikia». Tą pat reikia pasakyti apie tetinio ir heuristinio metodo kombinavimą: heuristinis metodas turi būti taikomas, jei tik galima, tetinis, — jei tik reikia. Tiesa, galimybė ir reikalas čia turi būti savotiškai suprantami. Kartais yra faktiška galimybė pritaikyti heuristinį metodą, bet, atsižvelgiant į reikalą taupyti laiką, tenka panaudoti tetinį metodą, kaipo spartesnį pažinčių savinimosi atžvilgiu. Bet ir tokiu atveju tetinis metodas turi būti taikomas tik tiek, kiek heuristinis metodas yra paruošęs sugebėjimą sąmoningam imliam pasisavinimui.

## 7. Palyginamasis tetinio ir heuristinio metodo įvertinimas

Tetinis metodas, tarnaudamas labiausiai perteikiamajai funkcijai, remiasi visų pirma mokinio receptyvumu, arba imlumu. Heuristinis metodas, tarnaudamas labiausiai išvystomajai funkcijai, remiasi visų pirma mokinio savarankiškuoju veiklumu ir produktyviu kūrybiškumu. Be tetinio metodo mokinys negali įsigyti platesnės ir turtingesnės pažinčių visumos, nes, dirbdamas vien heuristiniu metodu pagal darbo principą, jis visados atsiliktų nuo tos aukštumos, kurioje stovi laimėtas per ilgus amžius sutelktinėmis pastangomis mokslas ir apskritai dvasinis visuomenės lobynas. Žodžiu tariant, pakankamas materialinis mokinio išsilavinimas negali įvykti vien tik heuristiniu metodu, nes pagal šį metodą žinių įsigijimas įvyksta palyginti lėtai ir todėl jo pritaikymas yra apribotas laiko ir mokytojo sugebėjimo atžvilgiu.

Iš kitos pusės vien tik tetinis metodas neišvysto pakankamai mokinio dvasinių pajėgų ir neleidžia pasisavinimui būti tiek giliam, kaip kad tai įvyksta pagal savarankiškojo veiklumo principą. Tai aiškėja jau iš to psichologinio fakto, kad pažintys, įsigytos grynai receptyviniu būdu, tik tiek turi išsilavinimui reikšmės, kiek organiškai sutampa su asmeniniu patyrimu, produktyviai laimėtu nuosavu darbu.

Kaip matyti, ir tetinis, ir heuristinis metodas turi savo teigiamųjų ypatybių ir sykiu nė vienas iš jų negali būti integralinis metodas ta prasme, kad juo vienu galima būtų apsieiti mokymo darbe. Kiek-

vienas iš jų mokymo darbe vaidina savo vaidmenį, bet tik jų suderinimas įstengia trumpiausiu laiku pasiekti maksimalios sėkmės, pažinčių kiekio ir pajėgų išvystymo atžvilgiu.

## 8. Kai kurie specialieji metodai

Tetinis ir heuristinis metodas turi bendresnės reikšmės, kaipo du pagrindiniai metodai, nuo kurių priklauso bendra mokymo linkmė ir jo charakteringas stilius. Šitų bendrųjų metodų tėra vien dvejetas pagal tai, kas laikomas aktyvesne puse: mokytojas ar mokinys. Specialieji metodai liečia ar protinimo vyksmą, ar vykdomųjų protinimo priemonių taikymą, ar pamokos tvarkymą, ir jų gali būti labai daug pagal įvairius nusistatymus suminėtuosiuose dalykuose. Jei reikėtų padaryti sistemingą specialesnių metodų apžvalgą, tektų nusakyti visus racionalius būdus, kurių yra protinimo vyksmo, vykdomųjų priemonių ir protinimo santvarkos atžvilgiu.

Protinimo vyksmo atžvilgiu galima kalbėti apie empirinį metodą, kai mokymas yra nukreiptas į metodiškojo patyrimo įsigijimą; — apie racionalųjį metodą, kai ypatingai rūpinamasi protiniu patirtosios medžiagos apdirbimu; — apie sintetinį metodą, kai mokymas tvarkomas sintetine minties linkme; — apie analitinį metodą, kai mokymo darbas tvarkomas analitine minties linkme; — apie deduktyvinį metodą, kai mokymas pagrindžiamas visų pirma deduktyviniu protavimu; — apie induktyvinį metodą, kai mokymas pagrindžiamas induktyviniu protavimu, ir t. t.

Vykdomųjų protinimo priemonių taikymas taip pat teikia progos reikštis įvairiems metodams. Tarp šitų priemonių, pavyzdžiui, yra prakalbinis mokymo būdas, arba nuotakus dėstymas, kuris tarnauja mokomajam dalykui nusakyti, aiškinti, išvystyti. Sykiu kalbama apie akromatinį, arba prakalbinį, metodą, kuris yra ne kas kita, kaip pats šitas mokymo būdas, imamas metodologine prasme. Panašiai kalbama apie erotematinį, arba klausiamąjį, metodą, kuris yra ne kas kita, kaip klausiamasis būdas, metodiškai taikomas mokymui.

Protinimo sąrangos atžvilgiu galima kalbėti apie varžomąjį ir laisvą metodą pagal tai, ar pamokos eiga yra mokytojo vedama griežtai nustatytomis lytimis, ar mokiniams paliekama laisvė rodyti iniciatyvos mokymosi darbe. Pavyzdžiui, tradicinė pamokos santvarka su penkiais didaktiniais jos momentais yra vedama pagal varžomąjį metodą; tuo tarpu mokslas pagal Daltono planą vyksta pagal laisvąjį metodą. Nesunku pastebėti, kad varžomasis metodas yra organiškai susijęs su tetiniu metodu, o laisvasis metodas—su heuristiniu

metodu. Gal net protinimo sąrangoje labiausiai išeina aikštėn mokymo stiliaus priklausomumas nuo šitų bendrųjų metodų.

Šiaipjau, jei vienas katras iš jų gauna persvarą protinimo darbe, tai šita persvara neišvengiamai turi pasireikšti ir mokymo vyksme, ir vykdomųjų priemonių parinkime, ir protinimo surengime. Tetinis metodas predisponuoja labiau racionalinius, sintetinius, deduktyvinius mokymo vyksmus: prakalbinį dėstymo būdą, suvaržytąją pamokos sąrangą. Heuristinis metodas predisponuoja empirinius, analitinius, induktyvinius mokymo vyksmus: rodomąsias, vaizduojamąsias mokymo lytis, klausiamąjį mokymo būdą, laisvą pamokos sąrangą.

Tarp dviejų metodinių kraštutinių nusistatymų, iš kurių kiekvienas yra linkęs į tam tikrą vienašališkumą, gali dar būti trečias sintetinio pobūdžio nusistatymas, kuriuo stengiamasi suderinti tetinį ir heuristinį metodą ir sykiu saugojamasi nuo tų vienašališkų predispozicijų, į kurias stumia vienas tik tetinis ar vienas tik heuristinis metodas. Metodinis vienašališkumas visada reiškia pedagoginio akiračio siaurumą ir yra priežastis nepakankamo sėkmingumo mokymo darbe. Sėkmingumas turi didėti sulig tuo, kaip įvairūs metodai yra jungiami pagal mokomųjų veiksmų ir dalykų ypatybes.

## III. MOKYMO LYTYS

### 1. Mokymo lyties supratimas

Jei mokymo metodą galima priskirti prie vykdomųjų protinimo priemonių, tai labai plačia prasme. Principas, kuris nustato racionalų mokymo būdą, suprantama savaime, yra mokymo sėkmingumo priemonė, bet šita priemonė yra labai abstraktaus pobūdžio ir negali būti taip konkrečiai traktuojama, kaip kitos vykdomosios protinimo priemonės. Daug tikresne prasme prie vykdomųjų protinimo priemonių priklauso mokymo lytys, kurios vykdomai formuoja patį mokymo darbą. Kas gi yra šitos mokymo lytys?

Mokymo lytis vokiškai yra vadinama *Unterrichtsform* arba *Lehrform*. Dažniausiai tarp šitų dviejų pavadinimų nedaroma skirtumo. Bet yra pedagogų teoretikų, kurie prasmiškai skiria tuodu terminu. Pavyzdžiui, Eggersdorfas terminu *Unterrichtsform* vadina protinimo tipą, kuriame tam tikra mokymo lytis yra vyraujanti, tuo tarpu terminą *Lehrform* jis vartoja siauresne prasme, norėdamas pažymėti vienos rūšies vykdomąją protinimo priemonę. Tačiau nėra būtino reikalo gretimais vartoti protinimo lyties ir mokymo lyties. Jei

prieš mokymo lytį pastatysime protinimo tipą, išvengsime reikalo vartoti gretimais tuodu sunkiai atskiriamu terminu.

Iš tikrųjų, mokymo lytis yra ta vykdomoji protinimo priemonė, kuri reiškia mokymo veiksmus, atitinkančius tam tikrą psichologinį mokymosi ir mokymo tarpsnį. Pavyzdžiui, norint sudaryti tinkamų sąlygų tam, kad mokinys įsigytų tam tikrą patyrimą, reikia, sakysime, pastatyti mokinį į kontaktą su daiktu, jį jam parodyti, paskatinti jį stebėti, veizdėti, pademonstruoti jam veiksmą ar vyksmą ir t. t. Visi šitie veiksmai, atitinką empirinį pažinimo, mokymosi ir mokymo tarpsnį, faktiškai sudaro vieną mokymo lytį, kuri, kaip pamatysime vėliau, vadinama rodomąja lytimi. Taigi, *mokymo lytis yra vykdomoji protinimo priemonė, tarnaujanti vienam kuriam protinimo tarpsniui.*

Nuo šitaip suprantamos mokymo lyties reikia skirti mokymo būdą, kuris taip pat priklauso prie vykdomųjų protinimo priemonių, bet nėra organiškai susijęs su vienu kuriuo psichologiniu protinimo tarpsniu, nes yra grynai techninio pobūdžio. Sakysime, klausinėjimas, kaipo techninė priemonė, gali būti vartojamas ryšium su įvairiais protinimo tarpsniais: jis gali sustiprinti stebėjimą, gali įsisąmoninimą padaryti sąmoningesnį, gali paskatinti pritaikymą, — nebūdamas organiškai susijęs nė su vienu atskiru protinimo tarpsniu. Taigi klausinėjimas yra ne mokymo lytis, bet mokymo būdas. Tiesa, nusakytasis skirtumas tarp mokymo lyties ir mokymo būdo nėra kažkas visai nelygstamo. Kaip pamatysime vėliau, yra vykdomųjų protinimo veiksmų, kurie beveik su vienodu sėkmingumu gali būti priskirti ir prie mokymo lyčių, ir prie mokymo būdų. Todėl nenuostabu, kad daug pedagogų teoretikų tiesiog nedaro šito skirtumo.

## 2. Mokymo lyčių suskirstymas

Kadangi mokymo lytys yra organiškai susijusios su psichologiniais pasisavinimo tarpsniais, tai, savaime suprantama, jų suskirstymas turi būti sudarytas pagal šiuos pastaruosius. Kaip jau yra žinoma iš protinimo vyksmo nagrinėjimo, mokymasis pereina patyrimo, supratimo ir pritaikymo tarpsnį, o mokymas atitinkamai pereina atvaidinimo, įsąmoninimo ir veikdinimo tarpsnius. Pagal tai, kad mokomieji veiksmai sudaro sąlygas, pirma, patyrimui, antra, supratimui, trečia, pritaikymui, mokymo lytis yra arba vaidinamoji, ar įsąmoninamoji, ar veikdinamoji. Vaidinamoji mokymo lytis sudaro sąlygas patyrimui, įsąmoninamoji — supratimui, veikdinamoji — pritaikymui, panaudojimui.

Tačiau, kaip žinoma, patyrime, supratime ir pritaikyme galima dar skirti po du smulkesnius tarpsnius. Patyrimas esti tiesioginis, kai jis gaunamas per išviršines jusles, ir netiesioginis, kai jis gaunamas išvidinių juslių dėka. Pirmuoju atveju galima kalbėti apie stebėjimą, veizdėjimą, antruoju atveju — apie vaizdavimąsi. Mokymo lytys, kurias atitinka tuodu smulkesni mokymosi tarpsniai, yra rodomoji ir vaizduojamoji.

Supratimas gali liesti taip pat du dalykus: išraišką ar patį daiktą. Pirmuoju atveju gaunamas nominalinis išraiškos supratimas, antruoju atveju — realus dalyko supratimas. Dvi atitinkančios mokymo lytys yra aiškinamoji ir išvystomoji; aiškinamoji lytis iškelia aikštėn išraiškos prasmę, išvystomoji — tą vidaus principą, kuris glūdi įvystytas pačiame dalyke.

Pritaikymas gali būti daromas savo vidaus praturtinimui arba išviršiniam pasireiškimui, panaudojimui, kūrybai. Atitinkamai gaunamos dvi lytys trečiajame tarpsnyje: sustiprinamai veikdinamoji ir išsimiklinimui; antroji skatina pažintis ir sugebėjimus panaudoti platesniam pritaikymui.

Susumavus visas suminėtąsias mokymosi ir mokymo lytis, kurios visada yra artimai tarp savęs susijusios, galima gauti šitokį šešetą koreliatyvinių dvejetų mokymosi ir mokymo lyčių: 1. stebėjimas — rodomoji lytis, 2. vaizdavimasis — vaizduojamoji lytis, 3. išraiškos įsisąmoninimas — aiškinamoji lytis, 4. dalyko idėjos įsisąmoninimas — išvystomoji lytis, 5. įsiminimas ir išsimiklinimas — sustiprinamai veikdinamoji lytis, 6. pritaikymas, panaudojimas, kuriamasis pasireiškimas — pritaikomai veikdinamoji lytis.

Visos šitos lytys turi būti iš eilės išnagrinėtos. Reikia tik iš anksto pažymėti tą faktą, kad jokia mokymo lytis nesireiškia visai be sąryšio su atitinkama mokymosi lytimi. Kiekviena mokymo lytis turi savo uždaviniu sukelti mokinio atitinkamą mokymosi lytį. Tačiau santykiavimas tarp mokymo lyties ir atitinkamos mokymosi lyties bus skirtingas pagal tai, ar einama mokyme labiau tetiniu ar labiau heuristiniu metodu. Jei labiau laikomasi tetinio metodo, svorio centras bus dedamas į mokymo lytį; atvirkščiai, jei labiau laikomasi heuristinio metodo, svorio centras bus dedamas į mokymosi lytį. Bet šiaip ar taip dvi koreliatyvios mokymo ir mokymosi lytys visada eina gretimais ir to nedera pamiršti nagrinėjant mokymo lytis.

### 3. Rodomoji mokymo lytis

Rodomoji mokymo lytis vokiškai vadinama *zeigende Lehrform*. Mokymesi ją atitinka stebimoji lytis. Tiek stebimoji mokymosi lytis,

tiek rodomoji mokymo lytis yra pagrįsta veizdėjimo principu (vokiškai *Anschauungsprinzip*). Taigi visų pirma turi būti išaiškinta, kaip reikia suprasti šituos dalykus.

*a*) *Rodomosios mokymo lyties supratimas.* — Rodomoji yra mokymo lytis, kuri turi savo uždaviniu sudaryti mokiniams sąlygas stebėti, veizdėti mokomuosius dalykus. Tie mokomieji veiksmai, kuriais šita lytis pasireiškia, yra daikto parodymas, vyksmo demonstravimas, veiksmo akivaizdus atlikimas. Ji vartojama visur ten, kur yra reikalo pratarti į išviršines mokinių jusles ir paraginti juos susidaryti tiesioginį patyrimą.

Rodomoji mokymo lytis, galima sakyti, yra seniausia mokomoji lytis, nes rodymas visokių vyksmų ir veiksmų, kurie turėtų būti pamėgdžiojami, buvo iš senų laikų paprasčiausias būdas pratinti dirbti darbą ir įsigyti sugebėjimų. Jei iš vienos pusės pamėgdžiojimas yra viena iš ankstyviausių mokymosi priemonių, tai iš kitos pusės demonstravimas darbo ir įvairių priemonių dirbti buvo iš senų laikų savaime susidaręs praktinis būdas įjungti naująją kartą į suaugusios kartos darbus ir profesijas.

Rodomoji mokymo lytis randa net savo primityvinę formą gyvulių pasaulyje, kur senoji karta savo pavyzdžiais paskatina jaunąją kartą pamėgdžioti pirmąją ir miklintis pagal jos pavyzdžius. Todėl rodomąją mokymo lytį reikia laikyti pirmąja iš eilės lytimi ne tik psichologiniu atžvilgiu, bet ir istoriniu. Rodomoji lytis buvo taikoma ugdyme anksčiau, negu buvo atsiradusi pedagoginė refleksija. O kai XIX a. buvo iškeltas mokyme veizdėjimo principas, tai faktiškai buvo reikalaujama ypatingo dėmesio skirti rodomajai lyčiai, kuri visada buvo praktikuojama ugdyme.

*b*) *Veizdėjimo supratimas ir veizdėjimo principas.* — Prancūzų *intuition* ir vokiečių *Anschauung* mes galime versti terminu «*veizdėjimas*». Kaip ir vokiečių *anschauen*, taip ir mūsų veizdėti pedagogikoje turėtų reikšti ne vienos tik regėjimo juslės veiklumą, bet ir visų kitų išviršinių juslių aktyvinį pasireiškimą. Veizdėjimas yra kiekvienas juslių veikimas, nukreiptas į daiktų patyrimą ir jų atvaizdavimą mūsų dvasioje, arba, tiksliau tariant, vaizduotėje. Iš pažinimo pusės veizdėjimas yra arba pajutimas, arba įsivaizdavimas; pajutimas gaunamas tada, kai pašalinis daiktas veikia tiesioginiu būdu mūsų išviršines jusles; įsivaizdavimas — tada, kai mūsų išvidinės juslės, atmintis ir vaizduotė, veikia netiesioginėje pačių daiktų įtakoje.

Kadangi kiekvienas pažinimas prasideda visada jusliniu patyrimu, tai ir mokymasis turi visada prasidėti veizdėjimu, stebėjimu.

Dėl šitos priežasties mokymas turi visada vadovautis veizdėjimo principu, t. y. reikalavimu, kad mokiniams visų pirma būtų sudarytos geriausios veizdėjimo sąlygos. O sąlygos veizdėjimui yra palankiausios tada, kai pats mokomasis daiktas yra vaizdus, t. y. sugeba ryškiai pratarti į mokinio jusles. Bet ne tik mokomasis daiktas gali būti vaizdus; vaizdus gali būti ir pats mokymas, kai mokytojas įstengia ryškiu būdu pratarti į išvidines mokinio jusles, ypač į jo vaizduotę.

Eggersdorfo supratimu, veizdėjimas gali būti suprantamas, pirma, kaipo išorinio pasaulio stebėjimas; antra, kaipo vidinio pasaulio pergyvenimas; trečia, kaipo įsigyvenimas į vaidinių pasaulį. Veizdėjimo principas pirmuoju atveju reikalauja artimumo tikrovei (*Wirklichkeitsnähe*), antruoju atveju — pergyvenimo gilumo (*Erlebnistiefe*) ir trečiuoju atveju — vaizdavimosi aiškumo (*Vorstellungsklarheit*) [47].

c) *Rodomosios lyties pritaikymas mokymui.* — Rodomoji mokymo lytis turi reikalo su tuo, kas statoma prieš mokinių akis arba, plačiau tariant, prieš jų išviršines jusles, ir kas turi tam tikrą išviršinę lytį, kuri vadinama vaizdu. Vaizdas prataria į išviršines jusles savo vaizdumu, o tas dvasinis veikimas, kuriuo mokinys atsako į išviršinius paraginimus, yra plačiai suprantamas veizdėjimas, stebėjimas. Veizdėjimas yra labiau betarpiškas santykiavimas su daiktu, tuo tarpu stebėjimas jau kiek prisiartina prie veizdimojo objekto kritiško tyrimo.

Nagrinėdami rodomosios lyties taikymą mokymui, vokiečiai skiria tris veiksmus: *zeigen*, *vorzeigen* ir *vormachen*, vadinasi, rodyti, demonstruoti vyksmą ir akivaizdžiai atlikti veiksmą. Paprastas rodymas turi vietos tada, kai mokomasis daiktas yra pateikiamas mokiniams stebėti, arba patys mokiniai yra vedami prie mokomojo daikto, kai šis negali būti mokiniams pateiktas klasėje. Vyksmo demonstravimas įvyksta tada, kai mokomuoju objektu eina ne koks nors konkretus daiktas, bet tam tikras procesas, įvykis, tapsmas, kitimas, žodžiu tariant, — vyksmas, kuris turi savo išviršinę lytį ir gali būti veizdimuoju būdu stebimas. Vyksmo demonstravimas gali būti daromas klasėje, jei jis dirbtiniu būdu įvykdomas, pavyzdžiui, fizinis bandymas, bet mokiniai gali taip pat eiti vyksmo stebėti, sakysime, saulėlydžio gamtoje.

Akivaizdus veiksmo atlikimas įvyksta tada, kai mokinys turi patirti, kaip yra daromas koks nors mokomasis veiksmas. Visi rankų darbai, fiziniai judesiai, įvairūs praktiniai sugebėjimai turi savo pa-

[47] F. X. Eggersdorf, *Jugendbildung*, München [4]1933, p. 196.

vyzdžiu veiksmus, atliekamus patyrusių, įgudusių žmonių. Patyrimas savo akimi to, kaip veiksmas yra atliekamas, mokiniui ne tik yra veizdimasis momentas, bet ir sugebėjimo įsigijimo pradžia. Štai kodėl akivaizdus veiksmo atlikimas yra vienas iš rodomosios lyties pritaikymų mokymui, kuris dargi yra labai svarbus todėl, kad jis labai dažnai eina pavyzdžiu pamėgdžiojimui.

Rodomasis momentas randa vietos beveik visuose mokomuosiuose dalykuose, ypač jaunesniame mokinių amžiuje, kai nėra dar pakankamai išsivystęs vaizduotės lobynas, kur su kiekvienu žodžiu yra susijęs realus patyrimas. Mokytojo uždavinys yra susekti mokomajame dalyke jo rodomąją medžiagą ir ją teikti mokiniams pagal veizdėjimo principą, arba tik sudaryti sąlygas, kad jie patys ją reikiamai veizdėtų, stebėtų.

*d) Stebėjimas, kaipo mokymosi lytis, atitinkanti rodomąją mokymo lytį.* — Rodomoji mokymo lytis šiaip ar taip sudaro sąlygas mokomajam dalykui veizdėti, stebėti, patirti. Atitinkamai mokinys mokomąjį dalyką veizdi, stebi, patiria. Tai yra trys mokymosi lyties rūšys, kurias vokiečiai vadina *Anschauung*, *Beobachtung* ir *Betrachtung*. Paparastame veizdėjime (*Anschauung*) mažai arba net visai neišeina aikštėn savinimosi momentas. Stebėjimas (*Beobachung*), kuriame jau yra tam tikras kritiškumo momentas, savinimasis yra jau žymiai ryškesnis. Vertinamajame veizdėjime, arba patyrime, specialiau suprastame (*Betrachtung*), kuriame išeina aikštėn subjektyvinis nusistatymas ir pergyvenimas, pasisavinimo laipsnis yra dar aukštesnis. Paskutiniu atveju pergyvenimo momentas ypatingai pagyvina stebimąjį objektą ir jį sutapdo su mokinio psichika. — Šaipjau paprastai nedaroma šitų subtilių skirtumų tarp trijų mokymosi laipsnių, atitinkančių rodomąją mokymo lytį: dažniausiai kalbama apie stebėjimą, kaipo apie mokinio nusistatymą, atitinkantį mokytojo rodymą.

Kaip galima girdėti, bet neklausyti, taip galima matyti, bet nestebėti. Kad girdėjimas ir matymas būtų tikrai sėkmingi, reikalingas aktyvus mokinio nusistatymas dalyką pastebėti, patirti, pasisavinti. Todėl šiais laikais laikomasi pažiūros, kad stebėjimas tik tada yra tikrai sėkmingas, kai stebimas dalykas sykiu mokinio yra išreiškiamas, atvaizduojamas, apipavidalinamas. Daikto išreiškimas, atvaizdavinimas negalimas be aktyvaus nusistatymo ir tam tikrų pastangų. Tokiu atveju mokinio dėmesys ir susidomėjimas yra jau tiek intensyvūs, kad stebimas dalykas negali neįsmigti į jo vaizduotę ir atmintį. Bet, žinoma, šitos priemonės mokinio stebėjimui intensyvinti toli gražu nevisur gali būti pritaikytos. Tada tenka ieškoti kitų priemonių stebėjimo sėkmingumui pasiekti.

## 4. Vaizduojamoji mokymo lytis

Kai mokomasis dalykas negali būti stebimas tiesioginiu būdu, tiesioginį stebėjimą gali atstoti vaizduotės darbas. Tam tarnauja vaizduojamoji mokymo lytis. Mokymesi ją atitinka vaizdavimasis. Ir vaizduojamoji mokymo lytis, ir vaizdavimasis naudojasi vaizduotės patarnavimais, nors galutinai ir remiasi realiu patyrimu.

*a*) *Vaizduojamosios mokymo lyties supratimas.* — Vaizduojamoji yra mokymo lytis, kurios pagalba mokytojas sudaro mokiniams sąlygas įsivaizduoti dalyką, kuris mokymo metu negali būti stebimas tiesioginiu būdu. Jei rodomoji lytis kreipiasi į išviršines mokinio jusles, tai vaizduojamoji stengiasi paveikti išvidines jo jusles. Mokinio vaizduotė su pagalba atminties iškelia aikštėn mokinio dvasioje kadaise realiai patirtus pradus ir juos derina tokiu būdu, kuris atitinka vaizduojamąją mokytojo intenciją.

Vaizdavimas neįstengia atstoti tiesioginio stebėjimo. Jis visada bus silpnesnė mokymo priemonė, negu tiesioginis veizdėjimas, stebėjimas, patyrimas. Eggersdorfas pastebi, kad palyginti mažai galima patirti apie mūsų materialinį ir dvasinį pasaulį su pagalba tiesioginio stebėjimo, kad todėl žymiai didesnė mūsų pažinčių dalis turi savo šaltinį netiesioginiame patyrime, kuris visų pirma remiasi vaizdavimo priemonėmis[48]. Jei paimsime, pavyzdžiui, geografiją, tai didžiausia jos dalis pasisavinama vaizdavimo priemonėmis; tuo tarpu jos tik labai nedidelė ir palyginti nereikšminga dalis pasisavinama savo aplinkos ir savo krašto stebėjimu. Bet realus ir sėkmingas plačiojo geografijos pasaulio pasisavinimas galimas kaip tik todėl, kad mokinys yra gavęs realius geografijos pradus iš tiesioginio stebėjimo. Panašiai yra ir su kitais mokslais.

*b*) *Vaizduojamosios lyties priemonės.* — Trys pagrindinės vaizdavimo priemonės yra atvaizdas, mokytojo piešinys ir žodis. Nesunku pastebėti, kad nusakyta vaizdavimo priemonių tvarka veda nuo labiausiai sėkmingų prie mažiau sėkmingų priemonių. Atvaizdas suteikia mažiau negu mokomojo dalyko tiesioginis stebėjimas, bet jis įstengia suteikti mokiniui daug daugiau negu mokytojo žodis. Todėl ten, kur galima patį daiktą stebėti, neprivalu pasitenkinti atvaizdu, ir ten, kur galima pasinaudoti atvaizdu, nedera tenkintis žodžiu. Savaime suprantama, kad visada turi būti panaudojamos sėkmingiau-

[48] Ten pat, p. 183.

sios mokymo priemonės, labiausiai pritaikytos prie konkrečių aplinkybių.

Pavaizdavimas atvaizdu esti įvairių rūšių: mažesnio ar didesnio masto modeliai, nuotraukos, šviesos paveikslai, judamieji paveikslai, arba kino apmatai, eskizai ir kiti panašūs dalykai priklauso prie šios rūšies. Tikslus modelis labiausiai prisiartina prie originalaus daikto ir tuo ypač yra pamokomas; judamieji paveikslai, arba filmas, savo dinamiškumu daro labai didelį įspūdį mokiniams. Bet ir kiti pavaizdavimo būdai yra labai naudingi.

Pavaizdavimas mokytojo piešiniu yra itin reikšmingas tuo, kad mokiniai gali stebėti nuosekliai ir palengvėl išaugančius mokomojo daikto apmatus. Įvairios dalyko dalys, skersiniai pjūviai, bendros apybraižos ir panašūs dalykai priklauso prie šios rūšies pavaizdavimo. Čion galima būtų net priskirti ir sąvokines schemas, surašomas lentoje, kurios tarnauja ne tik atminčiai atrama, bet ir santykiavimo vaizdu.

Trečia pavaizdavimo priemonė yra, kaip sakyta, žodis. Žodinis pavaizdavimas gali būti trejopas, būtent: pirma, daikto ir padėties aprašymas; antra, vyksmo ar veiksmo nusakymas; trečia, įvykių pasakojimas. Vokiškai šiuo atveju kalbama apie *Beschreibung*, *Schilderung* ir *Erzählung*. *Beschreibung* yra paprastas aprašymas, *Schilderung* — labiau meniškas atvaizdavimas; *Erzählung* yra pasakojimas, taikomas ir vyksmams, ir veiksmams, ir įvykiams. Ten, kur ypatingai svarbu sekti nuoseklumą, mes galime kalbėti dar apie nusakymą.

Aprašymas turi savo objektu nejudamąjį daiktą, jo stovį ar padėtį. Jis yra reikalingas tais atvejais, kai nei pats daiktas, nei jo atvaizdas negali būti mokinių stebimas. Tai tačiau nereiškia, kad aprašymas negali būti derinamas su rodymu; aprašymas gali pagilinti stebimo daikto padarytus mokiniams įspūdžius, jis gali būti taip pat derinamas su atvaizdų rodymu. Pageidaujama aprašymo žymė yra organiškumas, kuris galėtų iškelti aikštėn santykiavimą tarp daikto visumos ir atskirų dalių.

Vyksmo ir veiksmo nusakymas yra viduryje tarp aprašymo ir pasakojimo. Nusakyme svarbiausias dalykas yra iškelti aikštėn nuoseklų išsivystymą tarp atskirų vyksmo ar veiksmo tarpsnių. Jei organiškumas yra pagrindinis aprašymo privalumas, tai nuoseklumas yra toks privalumas nusakymui. Vyksmo ir veiksmo gavinius galima ne tik nusakinėti, bet ir pasakoti, nes rezultatai yra jau tam tikri įvykiai. Tuo tarpu įvykiai paprastai esti pasakojami.

Pasakojimas tikrausiai yra sėkmingiausia žodinio pavaizdavimo rūšis. Jis ne tik suteikia žinojimo apie genetinę įvykių eigą, bet ir sužadina mokinių jausmus savo dinaminiu pobūdžiu. Jaunoji karta

nuo pat mažens mėgsta pasakojimus ir, galima sakyti, klausydama gero pasakojimo, niekados nepavargsta. Todėl pasakojimas daugiau, negu kitos mokymo priemonės, tinka auklėjamam lavinimui. « Pasakojimas, sako Willmannas, yra vertinga priemonė lavinimui, — kapitalas, iš kurio jis turi augti. Mokytojas, kuris sugeba gerai pasakoti, prisiartina tuo prie rapsodo ; jis turi privilegiją priversti mokinius ne tik klausyti, bet ir klūsoti, ne tik laimėti jų susidomėjimą, bet ir sužadinti juose dalyvavimą ir atsidėjimą »[49].

Apskritai Willmannas, pasekdamas Herbartu, reikalauja « taip vaizduoti žodžiu, kad klausytojas jaustųsi matąs ». Panašų reikalavimą palaiko labai daug tų pedagogų, kurie nėra linkę banalizuoti gyvojo žodžio reikšmės mokyme. Yra net pedagogų, kurie norėtų matuoti mokytojo vertę pagal tai, kaip jis sugeba pasakoti. Tad žinant pasakojimo ir apskritai žodinio pavaizdavimo reikšmę mokymui, lavinimui, mokytojui pridera savo laiku susirūpinti atitinkamo sugebėjimo įsigijimu. Yra visa eilė žodinio pavaizdavimo sąlygų, kurių turėtų paisyti mokytojas, norįs mokyme tinkamai naudotis žodine priemone. Iš tų sąlygų svarbiausios: pirma, bendras ir specialusis mokytojo pasiruošimas žodiniam pavaizdavimui ; antra, vaizduojamojo dalyko pergyvenimas ; trečia, mokytojo įsitikinimas vaizduojamuoju dalyku ; ketvirta, išlaikymas žodiniame vaizdavime organiškumo, nuoseklumo, genetiškumo ; penkta, gyvas vaizdumas ; šešta, žodinio pavaizdavimo atitikimas mokinio amžiaus, pasiruošimo ir šiaipjau psichines ypatybes.

c) *Vaizdavimasis, kaipo mokymosi lytis, atitinkanti vaizduojamąją mokymo lytį.* Tiek kitose mokymo lytyse, tiek ir vaizduojamoje, sėkmingumas, be kita ko, priklauso nuo to, kiek mokinys yra aktyvus. Todėl rodomosios lyties sėkmingumas priklauso nuo mokinio stovėjimo, vaizduojamosios lyties — nuo mokinio vaizdavimosi. Žodžiu tariant, mokytojo vaizdavimą turi atitikti mokinio vaizdavimasis.

Mokinio vaizdavimasis esti išvidinis ir išviršinis. Kai mokinys mokomąjį objektą įsivaizduoja savo vaizduotėje, turime išvidinį vaizdavimąsi, kai mokinys mokomąjį objektą vaizduojasi konkrečiu apipavidalinimu, turime išviršinį vaizdavimąsi. Būtų klaidinga manyti, kad mokymesi eina iš pradžios išvidinis vaizdavimasis, o paskui — išviršinis. Nors logiškai taip, rodos, turėtų būti, vis dėlto praktikoje dažnai esti kitaip, būtent: mokymesi labai dažnai išvidinis ir išviršinis vaizdavimasis eina gretimais. Tam tikras įsivaizdavimas

[49] O. Willmann, *Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig [5]1923, p. 532.

yra pradedamasis išreiškiamojo vaizdavimosi punktas, bet sulig tuo, kaip vyksta šis pastarasis, išvidinis vaizdavimasis stiprėja, ryškėja, tobulėja. Todėl pedagogikoje dabar laikomas teisingu reikalavimas, kad išvidinio vaizdavimosi darbas eitų gretimais su tokiu ar kitokiu išviršiniu apipavidalinimu.

Priemonės išviršiniam apipavidalinimui vaizdavimesi yra tos pačios, kaip ir vaizdavime, būtent: konkretus atvaizdas, piešinys ir žodis. Dalykas visų pirma gali būti apipavidalinamas smėliu, moliu, plastilinu, popieriumi, medžiu ir t.t. Visais tokiais atvejais įsivaizdavimo sugebėjimas tobulėja sykiu su rankų miklumu. — Piešiamasis atvaizdavimas reikalauja iš mokinio jau tobulesnio vaizduotės darbo; reikia tik skirti piešimą, kaipo mokomąjį dalyką, nuo piešimo, kaipo vaizdavimosi priemonės. Pirmuoju atveju labiau siekiamas techninis sugebėjimas, antruoju atveju labiau svarbus vaizduotės darbas, kuriam piešimas imamas vien padedamąja priemone, bet didžiausi reikalavimai statomi vaizduotei tada, kai išreiškiamasis apipavidalinimas turi vykti su žodžio pagalba. Tokiu atveju išvidinis vaizdavimasis turi būti tiek ryškus, kad jis galėtų reikštis tokia subtilia vaizdavimo priemone, kokia yra žodis. Mokykloje mokiniai turi būti raginami dirbti vaizdavimosi darbą ir konkrečiu atvaizdu, ir piešiniu, ir žodžiu. Kiekviena priemonė turi savo ypatybių ir savo teigiamybių, o jos visos drauge viena kitą papildo.

## 5. Aiškinamoji mokymo lytis

Rodomoji ir vaizduojamoji lytis, kaip galima buvo pastebėti, yra empirinio pobūdžio ir tarnauja tam, kad mokiniai galėtų įsigyti patyrimo. Dvi kitos iš eilės mokymo lytys tarnauja jau supratimo reikalui. Tai aiškinamoji ir išvystomoji lytis.

*a*) *Aiškinamosios mokymo lyties supratimas.* — Aiškinamoji yra mokymo lytis, kuria mokytojas sudaro mokiniui sąlygas žodžiui, tekstui ar meniškam pavidalui suprasti. Šita lytis suponuoja buvimą mokomųjų dalykų, kurie eina ženklais tam tikroms idėjoms arba tam tikram idėjiniam turiniui. Tokiu atveju išaiškinti šitų ženklų prasmę, arba suteikti jų supratimą, yra mokymo uždavinys. Nesunku pastebėti, kad čia aiškinimas turi kiek specialesnės reikšmės negu paprastai. Visas mokymas gali būti suprantamas, kaipo tam tikras aiškinimas, bet kalbant specialiai apie aiškinamąją mokymo lytį, aiškinimas apribojamas tais atsitikimais, kai tenka aiškinti šiokių ar tokių išraiškų prasmę. Dažniausiai tai yra žodis, tekstas ar šiaipjau raštas.

Reikia pažymėti, kad aiškinamoji mokymo lytis bene bus seniausia mokyklinio mokymo lytis. Senovėje, o kai kur net dabar, šventųjų raštų skaitymas, aiškinimas ir įsiminimas buvo vienintelė lytis, kuria naudotasi mokykloje. Kai kada šalia religinio turinio knygų buvo skaitomi ir nagrinėjami tautinio turinio veikalai, pavyzdžiui, herojinis tautos epas. Tokiu atveju aiškinamoji mokymo lytis yra laikoma svarbiausia ir daugiausia praktikuojama.

*b*) *Aiškinamosios lyties priemonės.* — Vokiečiai, kalbėdami apie aiškinamąją mokymo lytį, skiria *Worterklärung* ir *Sacherklärung*, žodžio aiškinimą ir dalyko aiškinimą. Žodžio aiškinimas yra iškėlimas aikštėn jo prasmės, dalyko aiškinimas yra iškėlimas aikštėn jo realaus turinio. Tačiau žodinis ir dalykinis aiškinimas neturi būti suprantami per daug siaurai. Žodinis aiškinimas yra faktiškai plačiai suprantamas filologinis aiškinimas, kuris apima ne tik žodyno ir frazeologijos dalykus, bet ir stilistikos, retorikos ir poetikos klausimus. Dalykinis aiškinimas apima ne tik prasminį teksto turinį su logine jo puse, bet taip pat istorinius-kultūrinius ir šiaipjau realius santykius, kurių pažinimas yra reikalingas skaitomojo teksto reikšmės supratimui plačioje perspektyvoje. Realusis dalyko aiškinimas dažnai paliečia pagrindinius kultūros klausimus. Tokiais atvejais aiškinamoji mokymo lytis siejasi su vaizduojamąja lytimi, kiek paliestus dalykus tenka pavaizduoti atvaizdais ar žodžiu. Kartais čia gali būti pavartota ir rodomoji mokymo lytis, sakysim, senybės, kurios minimos tekste, gali būti stebimos archeologiniam muziejuje. Ir šiaipjau aiškinamoji lytis negali būti atpalaiduota nuo tų vaizdumo reikalavimų, kurie galioja mokymui apskritai.

Skaityba su aiškinimais turi savo techninių taisyklių, kurios tačiau čia negali būti nagrinėjamos. Nebent kaipo pavyzdį, kaip gali būti taikoma aiškinamoji lytis svetimos kalbos mokymui, bus čia ne pro šalį priminti Willmanno schemą, kuri tačiau jo paties nelaikoma kažkokiu nepakeičiamu šablonu. Aiškinamojoje skaityboje jis skiria tris dalis: paruošimą, vertimą ir teksto apdirbimą, o paskui kiekvienoje dalyje numato atskirus momentus. Ta schema štai kaip atrodo:

«I. Paruošimas. 1. Mokytojo nurodymai mokiniams pasiruošimo reikalu. 2. Naminis mokinių pasiruošimas. 3. Mokytojo daromas paruošiamasis teksto aptarimas.

II. Vertimas. 1. Tekstas verčiamas vieno kurio mokinio. 2. Mokinių ir mokytojo vertimo pataisos. 3. Aiškinimas tuoj reikalingų supratimui dalykų, ypač loginio ir kalbinio pobūdžio. 4. Taisyklingas vertimas, mokytojo ir mokinių ar tik vienų mokinių atliktas.

III. Teksto apdirbmas. 1. Realusis aiškinimas. 2. Iškėlimas aikštėn dorinio momento. 3. Kalbinės technikos aiškinimas (poetika, retorika). 4. Prieauglio nustatymas kalbos pažinimo atžvilgiu (onomastika, gramatika). 5. Prieauglio nustatymas sugebėjimo atžvilgiu (frazeologija, stilistika) ».

Savaime suprantama, kad teksto skaitymas su aiškinimais bus įvairus pagal tai, koks tekstas skaitomas, kuria kalba, kiek yra išsilavinę mokiniai ir t. t. Willmannas, sudarydamas savo schemą, tikriausiai turėjo galvoje vienos katros iš klasikinių kalbų studijavimą. Pagal skirtingas aplinkybes teksto skaitymas ir jo aiškinimas gali žymiai įvairuoti.

c) *Išraiškos įsisąmoninimas, kaipo mokymosi lytis, atitinkanti aiškinamąją mokymo lytį.* — Aiškinamoji mokymo lytis turėjo platų pritaikymą tradicinėje mokykloje, kur knyga buvo viena iš pagrindinių mokymo priemonių. Naujoji darbo mokykla nėra linkusi skirti tiek reikšmės knygai, ir todėl aiškinamoji mokymo lytis nevaidina joje tokios reikšmės, kaip tai buvo knygos mokykloje. Tačiau atėjęs su darbo principu griežtas nusistatymas prieš knygą ima kiek mažėti; o sykiu aiškinamoji mokymo lytis įgauna naują uždavinį, būtent paruošti mokslą einančią jaunuomenę prie tikslingo knygos panaudojimo lavinimosi reikalams. Sugebėjimas savarankiškai panaudoti knygą tampa dabar savarankiškojo lavinimosi svarbai sąlyga. Sykiu savaveiksmiškasis mokinių aiškinimas žymia dalimi ima atstoti mokytojo aiškinimą.

Išraiškos įsisąmoninimas, siekiamas klasėje bendromis mokinių pajėgomis su minimalia mokytojo pagalba, gali įvairiai vykti pagal konkrečias darbo aplinkybes. Tačiau pagrindiniai tokio įsisąmoninimo uždaviniai nurodo bendrą jo eigą. Visų pirma mokiniai stengiasi įsigyti teksto supratimą, įsigilinti į jo prasmę, susigyventi su jame pasitaikančiais neįprastais reiškimosi būdais, išsiaiškinti nesuprantamas išraiškas. Supratus ir susigyvenus su teksto prasme, ateina eilė įsigilinti į formaliąją jo pusę. Čia reikia skirti stilistinį ir gramatinį požiūrį. Mokiniai stengiasi iš vienos pusės susekti stilistinės frazeologijos ir kitų reiškimosi priemonių ypatybes, o iš kitos — išanalizuoti gramatines teksto ypatybes ir susekti jos kalbos dėsnius. Pagaliau ateina reikalas fiksuoti dalykines pažintis, pasemtas iš teksto turinio, nes kiekvienas tekstas skaitomas ne vien tik dėl jo išraiškos, bet ir dėl turinio, su jos pagalba pareiškiamo, dažnai net labiausiai dėl šio pastarojo.

Jei knygos mokykla, atitrūkusi nuo patirties pagrindo, visai teisingai sulaukė pasmerkimo, tai dar nereiškia, kad darbo mokykla galėtų apsieiti be knygos pagalbos. Yra dabar ir visada bus visa eilė

dalykų, kuriuose įsigilinimas į vertingus tekstus ir jų išraiškos ir turinio pasisavinimas yra būtina priemonė išsilavinimui. Šventieji raštai, poezijos ir prozos paminklai, istorijos šaltiniai ir reikšmingi jos atvaizdavimai, žemėtyros, gamtotyros ir kelionių aprašymai, didžiųjų žmonių biografijos, įstatymų ir kitų formalios reikšmės paminklų tekstai ir kiti panašūs dalykai visada reikalaus iš žmonių sugebėjimo įsisąmonininti raštu fiksuotą išraišką ir pasemti iš jos visą glūdintį joje idėjinį turinį. Knyga visada bus būtinas ir niekuo nepakeičiamas išsilavinimo šaltinis šalia patyrimo, kuris turi patiesti realųjį pagrindą knygos panaudojimui.

Dabartinis knygos panaudojimas išsilavinimui skiriasi nuo ankstyvesnio knyginio lavinimo. Pirma, tuo, kad jis yra kaip tik pagrįstas pirm einančiu patirtiniu veizdėjimu; antra, tuo, kad mokiniuose dabar sudaromas sąmoningesnis ir savarankiškesnis nusistatymas knygos vartojime. Dabar mokinys yra raginamas aktyviai nusistatyti teksto interpretacijos klausimu ir savo interpretaciją pagilinti bendru darbu su savo draugais. Žinoma, bendroje mokytojo vadovybėje, kuri reikalinga yra tam, kad knyga būtų tinkamai suprasta ir metodiškai panaudota. Be sugebėjimo tinkamai knygą suprasti ir ją panaudoti savo reikalams, niekas negali pretenduoti į išsilavinusio žmogaus vardą.

## 6. Išvystomoji mokymo lytis

Jei aiškinamoji mokymo lytis tarnauja visų pirma nominaliniam išraiškos supratimui, tai išvystomoji mokymo lytis turi savo uždaviniu padėti mokiniui pasiekti realųjį dalyko supratimą.

*a*) *Išvystomosios mokymo lyties supratimas.* — Išvystomąją mokymo lytį reikia skirti nuo išvystomosios ugdymo funkcijos. Pastaroji stengiasi išvystyti ugdytinio pajėgas. Liesdama ugdytinio formavimą, jinai yra vadinama subjektyvia. Tuo tarpu išvystomoji mokymo lytis yra vadinama objektyvia ta prasme, kad ji išvysto ne ugdytinį, bet mokomąjį dalyką. Žinoma, tuo pačiu jinai išvysto netiesioginiu būdu ir patį mokinį. Taigi subjektyvusis išvystymas yra ugdomoji funkcija, stovinti greta perteikimo ir įjungimo, ogi objektyvusis išvystymas yra mokymo lytis, stovinti greta aiškinamosios mokymo lyties.

Išvystomoji mokymo lytis gali būti šitaip aptarta: išvystomoji yra mokymo lytis, kurios dėka mokytojas išvysto mokiniams mokomąjį turinį, stengdamasis paraginti juos pereiti savo mintimi logiškąją išvystymo eigą. Suprantama savaime, kaip kitose mokymo lytyse, taip ir išvystomojoje, su mokytojo pastangomis turi sietis

atitinkamos mokinių pastangos, nes kitaip negali būti pasiektas joks pozityvus mokymo rezultatas.

*b) Išvystomosios mokymo lyties priemonės.* — Kaip teisingai pastebi Eggersdorfas, pradedamasis išvystomojo mokymo punktas ir objektas yra loginio turinio problema. Todėl išvystomoji lytis reikalauja intensyvaus mąstymo tiek iš mokytojo, tiek iš mokinio. Išvystomoji mokymo lytis gali turėti įvairių uždavinių, pvz., gilesnį dalyko supratimą, dalyko pagrindimą, naujo dalyko suradimą, įtikrinimą, pažinties praplėtimą ir t.t. Pagal uždavinių skirtingumą atsiranda išvystomajai mokymo lyčiai taip pat skirtingų ir funkcionalinių priemonių. Pagrindinės iš šitų priemonių yra: induktyvinė analizė, deduktyvinė sintezė, aptarimas, suskirstymas, įrodymas ir samprotavimas [50].

Realijose, kur empirinis momentas vaidina svarbią rolę, randa plačią pritaikymo dirvą induktyvinė analizė. Su jos pagalba, pvz., sudaroma iš patirtinių duomenų bendra sąvoka, išvedamas bendras dėsnis, formuluojama bendra taisyklė ir t. t. — Idealijose dažną pritaikymą randa deduktyvinė sintezė, kuri išvedžiojimo būdu daro naujų pritaikymų iš patirtų jau pažinčių, arba šias pažintis suveda į tam tikrą visumą. Tačiau ir realijose, ir idealijose randa vietos ir induktyvinė analizė, ir deduktyvinė sintezė, nors pirmosiose vyrauja analizė, o antrosiose — sintezė.

Visuose moksluose randa pritaikymą aptarimas ir suskirstymas, daromi išvystomuoju būdu. Aptarimas suteikia mokomojo objekto supratimą, suskirstymas — nusimanymą apie visą jo plotą. Aptarimas ir suskirstymas moksle yra žinojimo priemonės, o mokyme jie įgauna tikrai pamokomosios reikšmės vien ryšium su tinkamu išvystymu, kuris turi iškelti į mokinio sąmonę visą loginį aptariamojo ir suskirstomojo dalyko turinį.

Labiausiai sudėtingos išvystomojo mokymo priemonės yra įrodinėjimas ir samprotavimas. Įrodymas yra mąstymo vyksmas, kuriuo stengiamasi pagrįsti, kaipo tikrą kurį nors teigimą. Samprotavimas yra toks mąstomasis kokio nors dalyko svarstymas, kuriuo stengiamasi logiškai ir sistemingai jį nušviesti įvairiais atžvilgiais. Kiekvienas atskiras įrodymas yra apribotas viena kuria teze, kuri turi būti realiai ir logiškai pagrįsta. Samprotavimas nėra apribotas reikalu įrodinėti vieną kurį dalyką, jis turi savo uždaviniu nuosekliai apsvarstyti dalyką ir suteikti logiškąją jo visumos struktūrą. Įrodinėjimas ir samprotavimas yra sudėtingiausios išvystomojo mąstymo lytys.

---

[50] Ten pat, p. 553.

Išvystyme svarbiausias dalykas yra reikalavimas, kad mokinys įstengtų sekti logiškąją minties eigą ir sugebėti aiškiai orientuotis, kas yra pradedamasis klausimo punktas ir baigiamasis atsakymo punktas. Išvystymas negali pasiekti savo tikslo, jei jo nuoseklumas ar tikslingumas nėra mokinio tiksliai įsisąmoninamas.

c) *Dalyko idėjinio turinio įsisąmoninimas, kaipo mokymosi lytis, atitinkanti išvystomąją mokymo lytį.* — Šiais laikais yra jau gerai suprantama, kad mąstymo galia geriausiai išsivysto tada, kai pats mokinys stengiasi savarankiškai mąstyti, protauti. Todėl dabar stengiamasi sustiprinti aktyvų mokinių dalyvavimą išvystomajame mokyme ir tuo pačiu kuo daugiausia išlavinti mąstomąją jų galią. Jei anksčiau prakalbinis išvystymo būdas ėjo labiausiai tetiniu metodu, tai dabar mokomasis pasikalbėjimas su mokiniais ir pačių mokinių svarstomasis pasikalbėjimas yra nauji išvystymo būdai, einą jau heuristiniu metodu. Ryšium su šita linkme žymai yra nustojusi savo reikšmės išvystomoji paklausa, kuri dabar kartais sulaukia labai griežtos kritikos iš darbo principo šalininkų. Tačiau nelygstamasis paklausos smerkimas yra vienašališkumas, kuris negali būti visai objektyviai pateisintas. Išvystomoji paklausa gali teigiamai patarnauti išvystomajam mokymui, jei ji yra tinkamai pastatyta ir yra realus paraginimas eiti randamąja linkme ir savarankiškai mąstyti.

Išvystomoji paklausa paprastai yra priemonė įtraukti į išvystomąjį darbą pačius mokinius ir užmegzti su jais išvystomąjį pasikalbėjimą. Toks pasikalbėjimas dalį išvystomojo darbo perkelia iš mokytojo ant mokinių. Dar daugiau mokiniai turi būti aktyvūs, kai išvystymas siekiamas jų pačių svarstomuoju pasikalbėjimu ir kai ne mokytojas, bet patys mokiniai turi kelti klasei probleminio turinio klausimų, o mokytojui — pasiteiravimo paklausų, reikalingų jų pačių išvystomajam darbui. Mokytojas, žinoma, netampa tokiame pasikalbėjime pasyviu liudytoju. Jau anksčiau jis yra paruošęs pasikalbėjimą savo mokomuoju darbu, o dabar jis turi budėti, kad pasikalbėjimas neišsigimtų į tuščią pasišnekėjimą, neturintį jokios realios reikšmės mokinių išsilavinimui.

Svarstomasis pasikalbėjimas tik tada yra tikrai vertingas, kai jis logiškai išvysto idėjinį turinį ir tuo išvystymu verčia mokinius įsisąmoninti išvystomąjį dalyką. Mokytojo sugebėjimas vadovauti savarankiškajam mokinių darbui tuo ir pasireiškia, kad jis minimaliomis intervencijomis įstengia laikyti mokinių pasikalbėjimą realiose vėžėse ir kontroliuoti jų mąstomojo darbo sėkmingumą. Išvystomojo dalyko įsisąmoninimas (iš mokinių pusės) mokytojo turi būti kontroliuojamas ir jaučiamas ir tada, kai jis laiko išvystomąją mokymo ly-

tį prakalbiniu būdu, nes tik esant tokiam įsisąmoninimui šita lytis yra tikrai naudinga.

## 7. Sustiprinamai veikdinamoji mokymo lytis

Kaip žinome, trečias pagrindinis pasisavinimo tarpsnis yra panaudojimas, o mokymo — veikdinimas. Šitas techninis tarpsnis skirstomas savo ruožtu į du smulkesnius momentus, taip kad mokymo gaunamos dvi veikdinamosios lytys: pirma, sustiprinamai veikdinamoji mokymo lytis ir, antra, pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis. Šitas skirtumas remiasi tuo faktu, kad panaudojime yra du skirtingu momentu: pirmajame mokinys įsimena ir išsimiklina, antrajame — jis daro pritaikymų ir kuriamųjų pastangų.

*a*) *Sustiprinamai veikdinamosios mokymo lyties supratimas.* — Veikdinti yra daryti, kad kas veiktų. Šiuo atveju, kad veiktų mokinys. Plačiąja prasme visas mokymas pagal heuristinį metodą yra ne kas kita, kaip mokinio veikdinimas. Bet kai kalbama apie sustiprinamai veikdinamąją mokymo lytį, veikdinimas suprantamas žymiai siauriau. Sustiprinamai veikdinamoji yra mokymo lytis, su kurios pagalba mokytojas paragina mokinį patvariai įsisavinti mokomąjį dalyką. Pirm negu mokinys galės daryti tikrų pritaikymų, reikia, kad jis praturtintų savo sąmonę pastoviu pažinčių ir sugebėjimų laimėjimu. Sustiprinama veikdinamoji mokymo lytis siekia pažinčių ir sugebėjimų įtvirtinimo mokinių psichikoje; kitaip tariant, šita lytis tarnauja tam, kad mokinių pasisavinimas būtų tvirtas ir pastovus.

*b*) *Sustiprinamos veikdinamosios mokymo lyties priemonės.* — Willmannas, kalbėdamas apie *Befestigung*, skiria *Einprägen* ir *Einüben* pagal tai, kad pažintį galima įveržti į atmintį, o sugebėjimą — išvystyti miklinimu. Ir pirmuoju, ir antruoju atveju pagrindinė priemonė yra kartojimas, pirmuoju atveju — pažinties, antruoju — atveju veiksmo, sudarančio ilgainiui miklumą.

Senasis posakis *repetitio est mater studiorum* anaiptol nėra pasenusi taisyklė ir mūsų laikais. Dabar ypač aktualus klausimas, kaip kartojimas gali būti racionaliausiai sutvarkytas, kad jis geriausiaia titiktų psichologijos reikalavimus ir mažiausiai būtų įkyrus mokiniams, kitaip tariant, dabar aktualus kartojimo racionalizacijos klausimas, bet principas, kad kartojimas yra tvirto žinojimo priežastis, pasilieka nepajudinamas ir mūsų laikams. Psichologiniai tyrimai parodo, kad pirmas pakartojimas turi didžiausios reikšmės ir kad sekamieji pakartojimai proporcionaliai yra mažiau vertingi. Paisydamas šito fakto, mokytojas turi susirūpinti pirmo pakartojimo reikalu ir taip

sutvarkyti pramokto jau vieną kartą dalyko pakartojimą, kad šitas pakartojimas priverstų visus mokinius dirbti aktyvaus prisiminimo darbą.

Sugebėjimo sustiprinimas įvyksta pakartojimu ne susijusio su žodine išraiška turinio, kaip kad yra su pažintimi, bet veiksmo, kuris miklina. Meniškuosiuose sugebėjimuose vienas automatinis miklumas, žinoma, nėra pakankamas. Todėl su veikimo kartojimu čia turi būti taip pat šiaip ar taip kartojama ir ta taisyklė, kuri yra sąmoningumo veiksnys. Žodžiu tariant, šiuo atveju mokytojo susirūpinimo dalykas yra sąmoningas miklinimas.

c) *Įsiminimas ir išsimiklinimas, kaipo mokymosi lytis, atitinkanti sustiprinamai veikdinamąją mokymo lytį.* — Mokytojas ne tik turi mokyti mokomojo dalyko, bet ir mokyti mokytis. Didaktika negali pasitenkinti vien mokymo lyčių tyrinėjimu, ji turi taip pat ištirti ir mokymosi lytis, nes tik ryšium su pastarųjų tinkamu sutvarkymu ir pirmosios gali būti racionaliai taikomos. Tai itin svarbu pabrėžti ryšium su veikdinamosios lyties klausimu.

Tam tikras nusimanymas apie įsiminimo ir išsimiklinimo dėsnius ir techniką reikalingas ne tik mokytojui, bet ir mokiniui, nes, jei pirmasis moko—veikdina, tai antrasis mokosi—veikia. Šiais laikais tais dalykais nelabai domisi moderniųjų srovių pedagogai; tačiau šalia vertingų moderniųjų laimėjimų nedera pamiršti ir to, kas visada sudarydavo mokymosi atramą ir, be abejo, sudarys ją ir ateityje. Įsiminimo ir išsimiklinimo technika gali keistis sykiu su naujais metodais, bet jų esmė visada pasilieka ta pati. Tačiau šioje trumpoje santraukoje netenka gilintis į tuos dalykus iš esmės.

## 8. Pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis

Paskutinė iš eilės yra pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis.

a) *Pritaikomai veikdinamosios mokymo lyties supratimas.* — Pritaikomai veikdinamoji yra mokymo lytis, su kurios pagalba mokiniai yra raginami savo pažintis ir sugebėjimus pritaikyti, panaudoti, išreikšti. Mokymas negalėtų pasiekti savo tikslo, jei jis neįstengtų sudaryti mokinyje pritaikomųjų nusiteikimų. Be tokių pritaikomųjų nusiteikimų mokyklinis lavinimas būtų visai negyvenimiškas. Pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis ir turi savo tikslu sužadinti mokinyje pritaikomųjų polinkių. Šita lytis, kaip ir sustiprinamai veikdinamoji, skiriama nuo kitų ne tiek vykdomosiomis savo priemonėmis, kuriomis ji naudojasi, kiek savo tikslu. Todėl, palyginant su kitomis

mokymo lytimis, jinai nėra tiek ryški savo pabūdžiu, nors yra nemažiau svarbi už jas. Ji būtent pašaukta žadinti mokinių savarankiškumą darbe ir reikalauti iš jų produktyvaus kūrybiškumo. Žodžiu tariant, pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis turi savo uždaviniu raginti mokinius eiti savarankiškojo kūrybiškumo linkme.

*b) Sustiprinamai veikdinamosios ir pritaikomai veikdinamosios lyties santykiavimas.* — Sustiprinamai veikdinamoji ir pritaikomai veikdinamoji mokymo lytis taip santykiauja tarp savęs kaip kad santykiauja tarp savęs sustiprinimas ir pritaikymas. « Atminties darbo ir pratybų objektas, sako Willmannas, turi būti visų pirma pritaikomojo pobūdžio ir turi būti sustiprintas pritaikymui ir per pritaikymą »[51]. Tai reiškia, kad sustiprinimas turi turėti savo tikslu pritaikymą, o pritaikymas turi tarnauti taip pat sustiprinimui.

Ir iš tikro visa, kas yra pasisavinama atmintimi ar išsimiklinimu, turi tikros reikšmės vien perspektyvoje, kad to prireiks kuriam nors pritaikymui, o iš kitos pusės yra psichologinio fakto dalykas tai, kad kiekvienas pritaikymas sustiprina dalyką atmintyje, jei jis priklauso pažinimo sričiai, ir padidina išsimiklinimą, jei jis priklauso sugebėjimo sričiai. Sustiprinimas ir pritaikymas, kitaip pasakius, turi sau savitarpinės reikšmės: sustiprinimas turi perspektyvoje pritaikymą, pritaikymas yra naudingas sustiprinimui.

Šitoks sustiprinimo ir pritaikymo santykiavimas, be abejo, turi reikšmės praktiniam sustiprinamai veikdinamosios ir pritaikomai veikdinamosios mokymo lyties solidarumui. Panašų solidarumą galima buvo pastebėti pirmą kartą tarp rodomosios ir vaizduojamosios mokymo lyties, o antrą kartą — tarp aiškinamosios ir išvystomosios mokymo lyties. Toks solidarumas kiekvieno iš suminėtų trijų dvejetų gali būti aiškinamas tuo, kad kiekvienas iš šitų dvejetų atitinka vieną psichologinį pasisavinimo momentą, patyrimą, supratimą ar pritaikymą.

*c) Pritaikomai veikdinamosios mokymo lyties sąlygos ir priemonės.* — Savo laiku buvo nustatytos bendros išvidinės sąlygos, reikalingos protinimo sėkmingumui. Kalbant specialiai apie pritaikymą, kuris prasideda mokykloje ir baigiasi gyvenime, galima numatyti dar keletą specialesnių salygų, reikalingų pritaikomajam mokinių pasireiškimui.

Visų pirma reikalingas tam tikras metodiškas mokinių paruošimas savarankiškam darbui, nukreiptam į konkrečių uždavinių atlikimą. Antra vertus, yra pageidaujamas nuoseklus pažangumas pri-

[51] Ten pat, p. 513.

taikomųjų uždavinių parinkime. Trečia, pritaikyme visada yra reikalinga tam tikra mokinių iniciatyva, nes kiekvienas pritaikymas visų pirma yra įsigytų pažinčių ir sugebėjimų panaudojimas naujomis aplinkybėmis ir naujiems uždaviniams. Be iniciatyvos negali rasti vietos nei panaudojimas, nei pritaikymas, nei išreiškiamasis veikimas.

Dauguma pritaikomai veikdinamosios mokymo lyties priemonių yra bendros su kitomis lytimis. Pavyzdžiui, mokytojo paklausos, mokomasis jo pasikalbėjimas su mokiniais ir bendras pačių mokinių svarstymas gali eiti priemonėmis naujiems mokinių pritaikymams ir pasireiškimams, nors jie ne mažiau tinka būti priemonėmis, kaip matėme, ir kai kurioms kitoms mokymo lytims. Gal kiek specialiau tarnauja priemone pritaikomai veikdinamajai mokymo lyčiai įvairūs uždaviniai ir šiaip namų darbai. Bet iš kitos pusės uždaviniai ir namų darbai gali turėti sustiprinamosios reikšmės, tiesa, netiesioginiu būdu, būtent tuo, kad kiekvienas pritaikymas sykiu sustiprina pažintį ar sugebėjimą, kuriuo pasinaudoja. Pagaliau priemonėmis čia eina visi paraginimai, kuriais mokytojas stengiasi sužadinti kuriamuosius mokinių užsimojimus.

*d) Pritaikomasis ir kuriamasis veikimas, kaipo mokymosi lytis, atitinkanti pritaikomai veikdinamąją mokymo lytį.* — Jei su pagalba pritaikomai veikdinamosios mokymo lyties mokytojas paragina mokinius daryti pritaikymų ir apskritai kuriamai reikštis, tai iš mokinių pusės atitinkama mokymosi lytis bus pritaikymų darymas ir kūrybinis pasireiškimas, mokiniams remiantis įsigytomis pažintimis ir sugebėjimais. Panaudojimas įsigytų pažinčių ar sugebėjimų užduotiems darbams ar šiaip kūrybiniam darbui atlikti tik tada, kaip buvo sakyta, gali būti tikrai sėkmingas, kai mokiniai sykiu turi įsigiję tam tikros iniciatyvos. Savarankiškasis mokymosi būdas, kaip jis suprantamas, pavyzdžiui, Daltono plane, išvysto mokiniuose tokią savarankiškąją iniciatyvą, kuri visada bus labai naudinga pritaikomajam panaudojimui plačiajame gyvenime.

Šito reikalo supratimas dabar dažnai iškelia reikalavimą taip perorganizuoti mokyklinę klasę, kad ji taptų savo rūšies laboratorija, kur mokiniai būtų aktyvūs veikėjai, naudodamiesi mokomąja medžiaga, mokomosiomis priemonėmis ir mokytojo nurodymais. Tai, kas aukštojoje mokykloje yra seminaras su visomis studijų priemonėmis, turėtų rasti savo paruošiamąjį laipsnį ir aukštesniojoje mokykloje. Darbo mokyklos, kurios realizuoja veiklos principą pagal randamąjį metodą, kaip tik eina šita linkme ir todėl sėkmingai žadina mokinių produktyvų kūrybiškumą.

Kokia prasme kūrybiškumas turi atbaigti mokinio nusistatymą protinimosi darbe, įdomiai paaiškina S. I. Gessenas, sugretindamas

žaidimą, pamoką ir kūrybą, kaipo tris išsivystančius tarpsnius pagal didėjantį amžių. «Žaidimas, sako jisai *Pedagogikos pagrinduose*, pasilikdamas žaidimu, turi būti persunktas būsima pamoka»[52], neišsigimdamas nei į pasilinksminimą, nei į pasyvines mechanines pratybas. Iš kitos pusės «panašiai, kaip ir žaidimas, pamoka taip pat slepia savyje du išsigimimo kelius. Atitrūkusi nuo aukštesnio kūrybos tarpsnio, kuris suteikia jai pateisinimą ir prasmę, pamoka išsigimsta į grynai mechaninį darbą, į mokinio kartojamą pavyzdį, mokytojo parodytą. Bet ir nelaiku virtusi kūryba išsigimsta į paviršutinišką diletantizmą, išvystantį darbe nerūpestingą darybą vietoje kūrybos, ir pasitenkinimą apytikriais rezultatais vietoje siekiamų adekvatinių įvykdymų»[53].

Praktinės mokyklinės didaktikos dalykas yra šituos bendrus principus, liečiančius mokymo lytis, pritaikyti konkrečiam darbui mokykloje ir šitą pritaikymą išvystyti su reikiamu smulkmeniškumu*.

---

[52] S. I. GESSEN, *Osnovy Pedagogiki*, Berlin 1923, p. 109.

[53] Ten pat, p. 114.

* Autorius, didaktikos mokslą padalinęs į *Bendrąją didaktiką* ir *Specialiąją didaktiką*, pastebi, kad «Šis sutrauktasis didaktikos išdėstymas teapima vien bendrąją didaktiką» (žr. 445 p.) Atrodo, kad minėtoji «Specialioji didaktika — specialiosios didaktikos» iš viso nebuvo paruoštos (A. Liuimos, S. J. prierašas).

# VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS *

## ĮŽANGA

## VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS IR JO SVARBA MŪSŲ LAIKAIS

### 1. Du gyvenimo atžvilgiai: individualusis ir visuomeninis

Per visą žmonijos istoriją šiaip ar taip reiškėsi ir dabar tebesireiškia priešpastatymas dviejų dalykų: individo ir masės, arba net asmens ir visuomenės. Šituodu dalyku taip yra nelygiu vienas antram, kad, rodos, sunku būtų laikyti juodu tokiomis dviem galybėmis, kurios galėtų lygiomis tarpusavy lenktyniauti. Vis dėlto šitų dviejų dalykų priešpastatymas vieno antram, kaip parodo žmogaus kultūros eiga, yra visados tiek gyvas ir aktualus, kad jis taip ar šiaip išeina aikštėn žmonių gyvenime ir dar iki šiolei, kaipo tam tikra problema, nerado vienodai visiems priimtino derinamojo išsprendimo.

Asmens ir visuomenės priešpastatymas reiškiasi, pavyzdžiui, tuo antagonizmu, kurio visuomet buvo ir dabar tebėra tarp individualizmo ir įvairių kolektyvizmo rūšių, kokiomis yra etatizmas, socializmas, komunizmas ir t. t. Individualizmas stengiasi realizuoti žmonijos gyvenime asmens pirmenybę prieš visuomenę, tuo tarpu įvairios kolektyvizmo rūšys siekia visuomenės pirmenybės prieš individualų asmenį. Toks, pavyzdžiui, yra nusistatymo skirtumas tarp individualistinio kapitalizmo ir kolektyvistinio socializmo. Kuriamasis individo nusiteikimas, individualinė iniciatyva ir laisvos individų varžytynės kovoje už materialinę gerovę charakterizuoja kapitalistinę visuomenės santvarką. Socializmas priešpastato šitoms jos savybėms sutelktinę gamybą, visuomeninį privatinės iniciatyvos normavimą ir individualistinės konkurencijos pakeitimą ekonominės socialinės santvarkos priemonėmis.

---

* Epizodinis kursas, skaitytas Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos – Filosofijos Fakultete 1927 m. pavasario semestre. Spausdintas kultūros žurnale *Židinys* 1927 ir 1928 m.; po pertraukos tęstas 1930 m. nr. 5-6; baigtas 1932 m. pirmuosiuose numeriuose. Atskiru veikalu *Visuomeninis auklėjimas* išleistas, perspausdintas iš *Židinio*, ir todėl leidimo metai nurodomi 1927-32. Leidėjas nenurodomas, pažymima tik *Raidės* spaustuvė.

Asmens ir visuomenės priešpastatymas vis viena išeina aikštėn ir tuo antagonizmu, kurio paprastai yra tarp aristokratizmo ir demokratizmo. Aristokratizmas laiko tikrai vertingais kultūrinei kūrybai atskirus žymesnius asmenis, prasikišusius į priekį savo kilme arba net kitokiomis individualiomis ypatybėmis. Demokratizmas laiko kultūrinės kūrybos veiksniu taip pat plačiąsias mases ir atitinkamai pripažįsta joms plačias teises. Aristokratizmas stengiasi sutelkti visuomeninę valdžią nedaugelio žmonių rankose, demokratizmas stengiasi patraukti kuo plačiausias mases prie visuomeninės valdžios sudarymo bei realizavimo.

Nemažiau reikšmingas yra ir tasai asmens ir visuomenės priešpastatymas, kuris išeina aikštėn palyginamajame vertinime individualios asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos pagal tai, kiek tuodu dalyku turi reikšmės visuomenės tvarkai, laisvei ir gerovei. Asmens pirmenybės šalininkai labiau pasitiki individualia asmens kultūra ir todėl iš jos labiausiai laukia suminėtų visuomeninių gėrybių. Užtat visuomenės pirmenybės šalininkai labiau pasitiki visuomenine santvarka, negu individualia asmens kultūra, ir todėl stengiasi realizuoti visuomeninę pažangą organizacinėmis visuomeninių reformų priemonėmis.

Pigu pastebėti, kad individualizmo ir aristokratizmo šalininkai pasitiki labiau individualia asmens kultūra, tuo tarpu kolektyvizmo ir demokratizmo šalininkai yra labiau linkę matyti pažangos veiksnį visuomeninėje santvarkoje. Taip individualistinio kapitalizmo šalininkai ilgai laikėsi vienašališkos pažiūros, kad ne visuomeninė santvarka, bet asmens kultūra yra vienintelis visuomenės laimingumo veiksnys, ir todėl griežtai priešinosi socialinėms reformoms. Iš kitos pusės socialistai dažniausiai yra linkę manyti, kad žmonijos išganymas tepareina nuo visuomeninės santvarkos. Kai iš kitos pusės aristokratizmo šalininkai priešinasi plačiųjų masių patraukimui prie valdžios sudarymo bei realizavimo, aiškiai išeina aikštėn nepasitikėjimas doktrinaliai sugalvotomis visuomeninės santvarkos lytimis. Užtat demokratizmo šalininkai nesvyruoja, reikalaudami plačiosioms masėms teisių dalyvauti visuomeninės valdžios sudaryme bei realizavime, nes jie visai pasitiki išganomąja visuomeninės santvarkos reikšme.

Gal niekur taip lengvai neišeina aikštėn neracionalus asmens ir visuomenės priešpastatymas, kaip šitame praktiniame vertinime individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos. Iš tikrųjų ir vienos, ir antros šalininkai nusideda vienašališkumu. Individuali asmens kultūra, jei ji atsižvelgia į visuomenės reikalus, ir visuomeninė santvarka yra du visuomeninio gyvenimo veiksniai, nuo kurių sykiu

pareina visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė. Maža to, reikia net konstatuoti, kad visuomeninė santvarka ir individuali asmens kultūra, orientuojama visuomeniniu atžvilgiu, turi viena antrai grįžtamosios įtakos: visuomeninė tvarka gali auklėti visuomeniniu būdu palenktus jai žmones, o iš kitos pusės individuali asmens kultūra gali neigiamai ar teigiamai reikštis visuomeninės santvarkos funkcionavime.

Iš čion nuoskliai einant, reikia pripažinti bergždžiomis utopijomis tų revoliucinierių svajones, kurie tikisi vienu prievartos šuoliu pereiti iš netobulos ir keikiamos tvarkos į tobulą idealizuojamąją. Bet iš kitos pusės negalima sutikti ir su tais konservatoriais, kurie esamąją visuomenės santvarką laiko vienintele galima ir faktiškai nepakeičiama. Visuomenės santvarka gali būti pertvarkoma, keičiama ir tobulinama tiek ir taip, kiek ir kaip gali būti įvairiai pagrindžiamas, keičiamas ir tobulininamas visuomeninis žmonių auklėjimas. Todėl, einant prie realių visuomeninių reformų, privalu jas visų pirma atremti į visuomeninį žmonių auklėjimą, nes, jei visuomeninė santvarka sudaro, taip sakant, visuomenės stuomenį, tai individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomenine pakraipa, sudaro visuomeniniame gyvenime tikrai realų ir niekuo neatstojamą pagrindą.

Iš to, kas čia pasakyta apie palyginamąjį individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos vertinimą, galima jau numatyti sintetinį asmens ir visuomenės priešpastatymo išsprendimą. Vadinasi, nei viena tik individuali asmens kultūra, nei viena tik visuomeninė santvarka nepajėgia laiduoti visuomenėje tvarkos, laisvės ir gerovės: tik judviejų suderinimas intensyviu judviejų išsivystymo laipsniu tegali laiduoti normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą. O jei taip, galima jau spėti, kad ir apskritai asmens ir visuomenės gyvavimas turi būti suderinti tokiu būdu, kad intensyvus asmens reiškimasis būtų visiškoje harmonijoje su lygiai intensyviu visuomenės reiškimusi. Iš šito irgi galima spėti, kaip mums teks kur kitur įsitikrinti, kad individualizmo ir kolektyvizmo, aristokratizmo ir demokratizmo priešinimasis gali būti išspręstas sintetiniu būdu trečioje pažiūroje, kuri pajėgia išvengti vienašališkų pažiūrų kraštutiniškumo.

Sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo išsprendimas yra faktiškai galimas todėl, kad individualus ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiai galutinai glūdi tame pačiame individualiame asmenyje, kuris tik vienas yra reali visuomenės atrama. Visuomenė, kaip ji reiškiasi mūsų prigimtajame pasaulyje, nėra kažkokia substancinė realybė, kuri galėtų gyvuoti, kaipo tam tikra gyva būtybė, savo

esme skirtinga nuo individualių žmonių. Tiesa, buvo mėginimų įrodinėti, kad visuomenė yra savotiškas organizmas, kuris gyvena savu gyvenimu šalia žmogiškųjų individų, bet šita hipotezė, paremta gana abejotinomis analogijomis, vis dėlto nerado jokio platesnio pripažinimo mokslininkų tarpe. Neginčytinas faktas tebelieka tai, kad individualus asmuo yra visuomenėje ta substancinė realybė, kuria laikosi pati visuomenė. Visuomenė ir yra ne kas kita, kaip individualių asmenų santykiavimo padaras. Tuo tarpu šitas individualių asmenų santykiavimas susidaro iš individualių pergyvenimų, kurie glūdi atskiruose asmenyse. Tokiu būdu galutinai visuomeninės apraiškos remiasi individualiniais žmonių pergyvenimais, atkreiptais tik į santykiavimą su kitais žmonėmis. Jau todėl tarp grynai individualių ir visuomeninių asmens gyvenimo apraiškų nėra principinio prieštaravimo, kuris negalėtų būti išspręstas derinamąja pakraipa. Atvirkščiai, jei individualinės ir visuomeninės apraiškos glūdi toje vienoje realybėje, kuria yra atskiras asmuo, tai jau pačiam net šitam asmeniui atsiranda gyvas reikalas suderinti individualų savo gyvenimo atžvilgį su visuomeniniu, nes kitaip jis nepajėgia pasiekti vidinės harmonijos.

Neabejotina, kad atskiras asmuo nelengvai sugeba suderinti savyje individualų ir visuomeninį gyvenimo atžvilgį. Individualistiniai polinkiai per daug verčia jį užsidaryti egoistiniame savo gyvenimo rate ir nesireikšti tais visuomeninio gyvenimo veiksmais, kurių žmonės gali reikalauti vieni iš kitų. Jei toks individualistinis nusistatymas yra pagrįstas įsitikrinimu, kad asmuo yra vienintelė substancinė realybė visuomenės gyvenime, tai iš kitos pusės jame trūksta to reikalingo supratimo, kad žmogiškasis asmuo tegali gyvuoti tik panašių į save būtybių draugijoje ir kad fizinis, kultūrinis ir religinis jo klestėjimas tepasiekiamas vien ryšium su visuomenine kultūra. Todėl siauras individualistinis nusistatymas faktiškai pakerta pilnutinio išsivystymo galimybes ir tuo pačiu padaro beprasmį tos vienintelės realybės gyvenimą, kuria yra kiekvienas atskiras individualus asmuo. Iš čia kyla gyvas reikalas suharmonizuoti kiekviename atskirame asmenyje individualų jo gyvenimo atžvilgį su visuomeniniu. Pirmasis atžvilgis yra atkreiptas į intensyvų individualų asmens įsigalėjimą gyvenime, tuo tarpu antrasis atžvilgis turi būti atkreiptas į intensyvų jo reiškimąsi visuomeninio solidarumo nusiteikimais bei veiksmais. Tokiu būdu galų gale pasirodo, kad asmens ir visuomenės suderinimo pagrindas glūdi pačiame asmenyje, kiek jame yra suderinamas individualus ir visuomeninis gyvenimo požiūris. Todėl auklėti visuomenę faktiškai yra ne kas kita, kaip auklėti atskirus asmenis visuomeniniu atžvilgiu.

## 2. Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika

Supratimas reikalo auklėti jaunimą visuomeniniu atžvilgiu ne visuomet buvo vienodas. Apskritai imant, šitas pedagoginio veikimo atžvilgis iki šiolei buvo gerokai apleidžiamas, palyginant su individualiniu pedagoginio veikimo atžvilgiu. Iš dalies tai atsitikdavo todėl, kad pedagogikos moksle negali būti atskiros visuomeninio auklėjimo disciplinos šalia, pavyzdžiui, didaktikos arba dorinės pedagogikos. Pedagogikos mokslą tikslingiausia skirstyti pagal gyvenimo sritis, kombinuojant jas su auklėtinomis žmogaus galiomis. Tuo tarpu, kaip jau yra paaiškėję, visuomeninis auklėjimas liečia gyvenimo požiūrį, bet ne atskirą gyvenimo sritį, kuri galėtų pasidaryti objektu atskirai pedagoginei disciplinai.

Kadangi visuomeninis auklėjimas liečia vis dėlto labai svarbų gyvenimo atžvilgį, tai net visa pedagogikos sistema gali būti nuspalvinta šituo atžvilgiu, kaip kad tai, pavyzdžiui, turėjo vietos P. Natorpo sistemoje, pavadintoje *Sozialpädagogik*. Palinkimas imti pedagogikos sistemą visuomeniniu atžvilgiu iš dalies gali būti aiškinamas tuo, kad klasiški pedagogikos veikalai dažniausiai ėjo individualios pedagogikos pakraipa. Tokiu būdu individualinė ir visuomeninė pedagogikos mokslo pakraipos faktiškai atitinka tuodu gyvenimo atžvilgiu, kuriuodu reiškiasi priešpastatymu asmens ir visuomenės. Juk aišku savaime, kad individualinė pedagogika turi linkmės į pripažinimą asmeniui pirmenybės prieš visuomenę, tuo tarpu visuomeninė pedagogika yra palinkusi pripažinti visuomenei pirmenybę prieš asmenį.

Supratus, kad vieninteliai teisingas yra sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo suderinimas, negali būti irgi abejonės, kad pilnutinė pedagogikos sistema negali būti nei individualinė, nei visuomeninė pedagogika, nes pilnutinio ugdymo sistemoje turi rasti reikiamos vietos ir net sintetinio suderinimo individualnis ir visuomeninis ugdymo atžvilgiai. Kitaip tariant, pilnutinio ugdymo sistema turi lygiai intensyviai išvystyti auklėtinyje tiek individualius, tiek ir visuomeninius gyvenimo nusiteikimus, kad šitas auklėtinis sugebėtų nustatyti deramą sutartinę tarp savo asmens ir visos visuomenės reikalų.

Kai yra sakoma, kad visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ugdymo atžvilgį, bet nesudaro atskiros jo srities, tai toks pasakymas jau reiškia, kad visuomeninis auklėjimas gali ir net privalo būti siekiamas visomis pilnutinio ugdymo dalimis. Ir iš tikro, visuomeninius nusiteikumus galima auklėti ir fiziniu lavinimu, kuris, pavyz-

džiui, išvysto kolektyvinį drausmingumą, ir protinimu, kuris gali pateikti doktrinalinį susipratimą visuomeninio gyvenimo klausimais, ir dorinimu, kuris, pavyzdžiui, auklėja dorinius solidarumo nusiteikimus, ir estetiniu lavinimu, kuris gali išvystyti sutarimo įpročių sutelktiniu dailiųjų kūrinių atgaminimu, ir pagaliau religiniu auklėjimu, kuris suteikia visuomeniniams nusiteikimams aukščiausios sankcijos ir giliausios prasmės. Bet vis dėlto reikia pripažinti, kad visuomeninis auklėjimas gali turėti su viena pedagogine disciplina daugiau, su kita — mažiau susidūrimo taškų. Šituo atžvilgiu visuomeninis auklėjimas ypatingai daug turi bendro su dorinimu, kadangi daugelis visuomeninių nusiteikimų yra dorinės prigimties. Todėl dažnai visuomeninis auklėjimas yra tyrinėjimas dorinės pedagogikos ribose, kaip vienas iš palenktų jam tiesioginių objektų. Tačiau būtų klaidinga pamiršti, kad visuomeninis auklėjimas turi taip pat santykių su kitomis pedagogikos sistemos dalimis ir pirmiausia su didaktika, arba protinimo mokslu, kuris privalo rūpintis visuomeniniu jaunimo lavinimu atitinkamo mokymo priemonėmis.

Ta aplinkybė, kad visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ugdymo atžvilgį, su kuriuo privalo skaitytis visos pedagogikos mokslo dalys, vis dėlto nekliudo paimti visuomeninį auklėjimą tiesioginiu objektu atskiram monografiniam tyrinėjimui, kuriuo visuomeninio auklėjimo klausimai galėtų būti mažiau ar daugiau išsemiamai išnagrinėti. Šitoks tyrinėjimas ypatingai svarbus būtų mūsų laikais, kai visuomeninio gyvenimo apraiškos yra įgijusios nepaprasto aktualumo ryšium su naujomis pasaulinio gyvenimo aplinkybėmis.

### 3. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikais

Nuo XVIII a. antrosios pusės galima pastebėti kaskart smarkesnį visuomeninių santykių intensifikacijos, arba tamprėjimo, vyksmą. Kapitalistinė ekonominio gyvenimo santvarka ir šituo, kaip ir kitais atžvilgiais, suvaidino didelę rolę. Gyventojų susibūrimas į didelius centrus, plačiai siekiąs prekių mainomainis, ekonominis ištisų kraštų priklausomumas vienų nuo kitų, tolimų kraštų suartėjimas dėl susisiekimo ištobulinimo, veiki kultūros laimėjimų difuzija visame pasaulyje padarė tarp kitko tai, kad bendravimo ryšiai ne tik tarp atskirų visuomenės narių, bet ir tarp atskirų tautų padaugėjo, sustiprėjo ir liko pripažinti neišvengiamais.

Bet sykiu su šituo teigiamuoju vyksmu ėmė visuomeniniame gyvenime ir tarptautiniuose santykiuose kilti aikštėn apraiškų, kurios nelėmė nieko gero artimiausiai ateičiai.

Socialinio kontrasto tarp darbdavių ir darbininkų padidėjimas, kovos už būvį pasunkėjimas, plėšriųjų instinktų išsivystymas šitoje kovoje, niekuo neribojamos atskirų tautų varžytynės dėl rinkų ir šiaipjau imperialistinių instinktų sustiprėjimas aiškiai rodė, kad kapitalistinis pasaulis buvo paėmęs griežtai individualistinę pakraipą, kuri turėjo neišvengiamai privesti prie tos katastrofos, kuri įvyko mūsų laikais, kaipo pasaulinis karas. Bet kaip kiekviena istorinio žmonijos gyvenimo kraštutinybė, taip ir individualistinė kapitalistinio pasaulio pakraipa sukėlė pagal kontrasto dėsnį priešingą sau kraštutinybę socializmo lytyje. Socializmas ėmė iš principo neigti tuos pagrindus, kuriais laikėsi kapitalistinis pasaulis ir, eidamas protesto inercija, nustojo skaitytis taip pat su teisėtomis individualizmo savybėmis. Plačiųjų masių niveliavimas vien demagoginiu mastu, skiepijimas jose neapykantos, ardymas jose religinio bei dorinio gyvenimo pagrindų ir sykiu viliojimas jų tariamosiomis neišsemiamomis ateityje materialinėmis gėrybėmis padarė tai, kad socializmo skelbiama socialinė revoliucija pasidarė lygiai dideliu pavojumi, kokiu buvo ir dar tebėra imperialistinis karas, pagrįstas ekonominiais kapitalizmo išskaičiavimais.

Karas ir revoliucija pasidarė tokiu būdu mūsų pasauliui Scila ir Charibda, pro kurias jam nelemta buvo laimingai prasiveržti į geresnę ateitį. Karo baimė varė šitą pasaulį į socializmo kraštutinybę; revoliucijos baimė stūmė jį į individualizmo pavojus. Bet kadangi jame nebuvo pakankamai stiprios pusiausvyros, kurią tegalėjo suteikti vien sintetinis kraštutinybių suderinimas, jis neišvengė visai nei savo Scilos, t. y. karo, nei savo Charibdos, t. y. revoliucijos.

Taip ir šiais laikais, kai imta abejoti apie konstitucinį bei parlamentinį visuomenės valdymo būdą, žmonių visuomeninė sąmonė nenustoja daužytis tarp dviejų kraštutinybių, kokiomis dabar yra tradicinės demokratinio režimo lytys iš vienos pusės ir individualistinė diktatūra — iš antros. Pirmuoju atveju visa dar tebepasitikima doktrinine prancūzų revoliucijos dvasia, tuo tarpu antruoju atveju pasikliaujama išganomąja atskirų galingų individų galia. Iš tikrųjų abiem atvejais nežiūrima į visuomeninio gyvenimo visumą iš platesnės perspektyvos. Šita perspektyva leistų pamatyti, kad šiuo metu yra visai gerai paaiškėjęs visuomeninių reformų reikalas, — reformų, kurios galėtų visuomenės santvarką labiau suderinti su realiais visuomeninio gyvenimo reikalais, neatsisakant tų teisingų principų, kuriais remiasi gerai suprastas demokratizmas. Bet iš kitos pusės ta pati perspektyva parodytų, kad visuomeninės reformos, neatremtos į visuomeninį plačiųjų masių auklėjimą, yra tuščios lytys, kurios gali būti pripildytos ne tik teigiamuoju, bet ir neigia-

muoju turiniu. Todėl, norint patiesti visuomeninei santvarkai viltingą, pastovų pagrindą, privalu visų pirma rimtai susirūpinti visuomeniniu visos žmonių masės auklėjimu.

Intensyvus visuomeninis auklėjimas pasidaro vis reikalingesnis sulig tuo, kaip tirštėja kraštų apgyvenimas, kaip glaudėja visuomeninio bendravimo ryšiai, kaip sunkėja kova už būvį, kaip žmonės pasidaro vis labiau priklausomi vieni nuo kitų. Visa tai, kaip buvo jau sakyta, vyksta mūsų laikais nepaprastu smarkumu, ir todėl vis labiau auga tikro visuomeninio auklėjimo svarba. Aišku juk savaime, kad juo daugiau žmonėms tenka verstis visuomenės gyvenime, ir juo daugiau jie yra priklausomi nuo savitarpinio veikimo, — juo daugiau yra reikalingas visuomeninis jų išsiauklėjimas, nes visuomeninio susipratimo ir tvirtų teigiamųjų visuomeninių nusiteikimų stoka gali, kaip matėme, jiems pasidaryti dideliausių nelaimių priežastimi. Žinoma, ne viską galima pasiekti ir visuomeniniu auklėjimu, kadangi šitas auklėjimas mūsų gyvenimo aplinkybėmis niekados negali būti tobulas. Bet vis dėlto juo galima pasiekti daug daugiau, negu paprastai manoma, nes auklėjimo galimybės taip ar šiaip yra neribojamos.

Jei tai, kas yra pasakyta apie visuomeninio auklėjimo svarbą, turi reikšmės vadinamųjų kultūringų kraštų atžvilgiu, tai anaiptol ne mažesnės reikšmės privalo turėti visuomeninis auklėjimas mūsų kraštui. Lietuvoje dėl daugelio istorinio gyvenimo aplinkybių negalėjo susidaryti nei deramas visuomeninis susipratimas, nei teigiamieji visuomeniniai nusiteikimai. Visuomeninis išsiauklėjimas nėra pasiekiamas per kelis, net per keliolika metų. Dažniausiai jis yra paveldimas iš kartos i kartą ilgesnės evoliucijos metu. Tuo tarpu istorinės Lietuvos evoliucija per ištisus šimtmečius nebuvo palanki geram visuomeniniam išsiauklėjimui.

Iš pradžios rytietiško tipo despotizmas, paskui lenkiško tipo aristokratizmas, pagaliau rusiškas jungas, — visa tai negalėjo būti reikiamo visuomeninio auklėjimo veiksniai, kiek apskritai valstybinė valdžia visuomeninio auklėjimo veiksniu gali ir privalo būti. Rytietiškas despotizmas žiūrėjo į plastesnes mases kaip i karo vedamąją medžiagą, ir žinoma, atitinkamai elgėsi su jomis. Lenkiškosios įtakos laikų aristokratinė tvarka leido individualistiniu būdu pražydėti didikų ir bajorų savivalei, bet tuo pačiu laiku užgniaužė baudžiavos priemonėmis bet kurį visuomeninį susipratimą platesnėse masėse. Nepakenčiamas rusiškas jungas kompromitavo iš esmės visuomeninės tvarkos reikalą ir ardė platesnėse lietuvių tautos masėse, kaip ir šviesuomenėje, visuomeninio gyvenimo pagrindus.

Todėl nenuostabu, kad reikalas atkurti valstybę užtiko lietuvių tautą visai nepasiruošusią visuomeniniu atžvilgiu. Nei visuomeninis

susipratimas, nei visuomeninio gyvenimo nusiteikimai, nei visuomeniniai įpročiai, nei visuomeninio gyvenimo santvarka, nei sugebėjimas organizuoti visuomenės gyvenimą kuriamuoju būdu nėra pakankami ne tik plačiosiose mūsų tautos masėse, bet ir dabartinėje jos inteligentijoje. Iš čion tasai visuomeninis nerangumas, kuris matyti beveik kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje; tasai nesugebėjimas organizuotis, kuris sudaro didelę kliūtį kultūrinei mūsų pažangai; tasai niekuo nepateisinamas įnirtęs antagonizmas tarp įvairiai nusistačiusių visuomeninių grupių, kuris užnuodijo ekonominį, socialinį ir politinį mūsų gyvenimą; toji visuomeninės opinijos stoka, kuri neleidžia sėkmingai sudrausti neigiamąsias viešojo gyvenimo apraiškas; toji visuomeninio gyvenimo inercija, kuri neleidžia, realizuotis jame kuriamiesiems sumanymams lengvai ir sėkmingai; tasai apverktinas mūsų spaudos stovis, kuris liudija viešai ir iškalbingai apie primityvių mūsų instinktų viešpatavimą, ir dargi visa eilė kitų, čia neminimų, mūsų gyvenimo apraiškų.

Visuomeninis auklėjimas pasidaro mums ypatingai svarbus ryšium su mūsų neseniai pergyventa valstybine pervarta. Kiekviena valstybinė pervarta, įvykdyta faktinės jėgos priemonėmis, nors ji ir būtų visiškai pateisinama konkrečiomis visuomeninio gyvenimo aplinkybėmis, slepia savyje didelį pavojų normaliam visuomeniniam gyvenimui. Tai mums pakankamai iškalbingai liudija mūsų laikais Portugalijos arba Graikijos pavyzdžiai. Revoliucinė pervarta yra pateisinama tada, kai ji įvyksta vardan visuomenės apsigynimo nuo faktinės valdžios prievartos, neigiančios prigimtąsias žmonių teises, arba nuo jos nerangumo, gresiančio visuomenei mirtinu pavojumi. Bet kai revoliucinė pervarta įvyksta jėgos žygiu, visuomenės sąmonėje, pakankamai neišauklėtoje teisėtumo atžvilgiu, susidaro palinkimas pagerbti jėgą be sąryšio su teise, kuri gali ją pateisinti. Tokiu būdu pateisinamai panaudota prievarta gali sudaryti įprotį vartoti jėgą dėl jos pačios, t. y. be reikiamo pateisinimo. Tuo tarpu mažai susipratusiose visuomeniniu atžvilgiu masėse šita pagunda įsigali labai lengvai ir paskui sunkiai yra nugalima visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Šito pavojaus akivaizdoje visuomeninio auklėjimo reikalas turi Lietuvoje šiuo metu net daugiau svarbos negu kur kitur.

## 4. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai

Kad galima būtų geriau nusimanyti apie pagrindinį visuomeninio auklėjimo turinį ir tuo pačiu — apie tikrąją svarbą mūsų laikais,

bus čia ne pro šalį padarius trumpą apžvalgą pedagoginių klausimų, kurie yra organiškai susiję su visuomeniniu auklėjimu.

Pirmas klausimas, kuris turi vedamosios reikšmės visam visuomeniniam auklėjimui, aišku savaime, liečia visuomeninio auklėjimo tikslus, t. y. tai, ko turi būti siekiama visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Čia, kaip ir kitose ugdomojo veikimo srityse, privalo būti skiriami tolimesni ir artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai. Tolimesni, arba netiesioginiai, yra tikslai, kurie sykiu yra tikslai pačiam visuomeniniam gyvenimui. Pavyzdžiui, tokiu tikslu bus bendra visuomenės gerovė, kuri turi būti siekiama visuomeninio gyvenimo sutvarkymu. Artimesni, arba tiesioginiai, visuomeninio auklėjimo tikslai, bus jau tie jo tikslai, kurie turi būti pasiekti auklėtinio prigimtyje, kaip pastovūs visuomeniniai nusiteikimai. Pavyzdžiui, tokie nusiteikimai bus tinkamai išauklėta teisės sąmonė arba plačiai išvystytas solidarumo jausmas. Kitaip šitokie nusiteikimai yra vadinami, pedagogikos atžvilgiu, ugdomosiomis vertybėmis, kurios ir yra išvystomos pedagoginėmis, šiuo atveju — visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Ir štai pirmoje visuomeninio auklėjimo teorijos vietoje privalo būti klausimas apie visuomeninio auklėjimo tikslus, suprantamus labiausiai ugdomųjų vertybių prasme.

Kai yra išaiškinti bendrieji visuomeninio auklėjimo tikslai, visai natūraliu būdu gali kilti klausimas apie ugdomąsias priemones ir metodus, kuriais šitie tikslai privalo būti siekiami. Visuomeniniame auklėjime priemonių ir metodų klausimas yra aktualesnis už daugelį kitų klausimų todėl, kad pedagoginė teorija ir praktika dėl šitų dalykų nėra dar toli gražu nusistovėjusios, nors mūsų laikai kaip tik kelia aiškių reikalavimų tiksliai ir praktiškai šituos klausimus išaiškinti. Čia tenka skaitytis su dviem pagrindiniais momentais, būtent: su teoriniu momentu, kuriuo yra visuomeninė doktrina, kaipo visuomeninio gyvenimo bei veikimo orientacijos pradas, ir su praktiniu momentu, kuriuo yra visuomeninis veikimas, kaipo visuomeninio gyvenimo aktualizavimo veiksnys. Šiaip ar taip lavinimas visuomeninio susipratimo ir pratinimas dirbti visuomeninį darbą yra dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės, kurios privalo būti vartojamos tam tikru metodingu būdu visuomeniniame auklėjime.

Žinant bendrus visuomeninio auklėjimo tikslus ir pagrindines jos priemones bei metodus, galima toliau eiti prie klausimų apie visuomeninio auklėjimo uždavinius. Uždaviniu juk stengiamasi metodiškai siekti tikslo turimomis priemonėmis. Suprantama savaime, kad visuomeninis auklėjimas tiek gali turėti atskirų uždavinių, kiek gali būti atskirų visuomeninio auklėjimo tikslų. Tyrinėjant visuo-

meninio auklėjimo uždavinius, svarbu vis dėlto šituos uždavinius sistemingai suskirstyti pagal tam tikras kategorijas. Ogi skirstant visuomeninio auklėjimo uždavinius kategorijomis, išeina visų pirma aikštėn reikalas juos suskirstyti į bendruosius ir specialiuosius.

Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai stengiasi išvystyti naujose kartose bendruosius visuomeninius nusiteikimus, reikalingus specialiems visuomeninio auklėjimo uždaviniams realizuoti. Šitie bendrieji visuomeniniai nusiteikimai gali būti pasyvūs ir aktyvūs. Pasyvūs, pavyzdžiui, yra tokie nusiteikimai kaip paslankumas paklusti visuomeniniam autoritetui, visuomeninis drausmingumas, visuomeninis taikumas ir t. t. Aktyvūs visuomeniniai nusiteikimai yra, pavyzdžiui, tokie nusiteikimai, kaip sugebėjimas aktyviai dalyvauti organizaciniame visuomenės darbe, sugebėjimas vesti visuomeninę propagandą, mokėjimas administruoti viešųjų draugijų veikimą, sugebėjimas vadovauti visuomeniniam gyvenimui bei veikimui ir t. t.

Šalia šito bendrųjų uždavinių klausimo stovi, kaip sakyta, klausimas apie specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, kurių gali būti visa eilė pagal atskirus visuomeninio gyvenimo atžvilgius. Pasirodo, kad specialius visuomeninio auklėjimo uždavinius šiais laikais keli: 1. politinis auklėjimas, turįs savo tikslu pilietinius ir valstybinius nusiteikimus; 2. ekonominis auklėjimas, turįs savo tikslu teigiamuosius gamybos, mainomainio, suskirstymo ir suvartojimo nusiteikimus; 3. socialinis auklėjimas, turįs savo tikslu visuomeninius nusiteikimus, surištus su žmonių santykiavimu ekonominiu pagrindu; 4. tautinis auklėjimas, turįs savo tikslu teigiamuosius gerai suprasto patriotizmo nusiteikimus; 5. tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, turįs savo tikslu visuomeninius nusiteikimus, reikalingus visos žmonijos solidarumui bei bendradarbiavimui realizuoti.

Pagaliau svarbesniems visuomeninio auklėjimo klausimams reikia dar priskirti klausimą apie šito auklėjimo veiksnius. Yra būtent reikalo išaiškinti, kokių yra visuomeninio auklėjimo veiksnių, kaip jie gali būti pilnai suvartoti šito auklėjimo tikslams, ir, be to, kaip jie privalo būti solidariai sutvarkyti, kad visuomeninis auklėjimas būtų iš tikro sėkmingas. Svarbiausi visuomeninio auklėjimo veiksniai yra šeimyna, mokykla, įvairios jaunimo susidraugavimo lytys, visuomeninė valdžia ir Bažnyčia. Jų panaudojimą visuomeniniam auklėjimui ir deramą sutarimą šituo reikalu ir privalo nušviesti visuomeninio auklėjimo teorija.

Štai pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai, prie kurių man teks grįžti tyrinėjant juos iš eilės kiek specialiau.

# I. VISUOMENINIO AUKLĖJIMO TIKSLAI

## 1. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius

Norint tinkamai dirbti bet kurį darbą, reikia gerai nusimanyti apie šito darbo tikslą. Lygiai taip pat yra ir su visuomeniniu auklėjimu: šitas auklėjimas tik tada tegali būti gerai vedamas, jei lemtai nusimanoma apie visuomeninio auklėjimo tikslus. Jei tikslas vykdymo požiūriu yra pasiekiamas kaip galutinė išvada ir todėl net įvairiose kalbose vadinamas galu, tai sumanymo bei pasiryžimo tikslas yra pirmutinis dalykas, nuo kurio paskui pareina taip ar šiaip pats veikimas. Suprantama todėl savaime, kad nuo tikslų nustatymo visuomeniniam auklėjimui šiaip ar taip turi pareiti šito auklėjimo pakraipa, vykdymo būdas ir išdavų sėkmingumas. Kokie tad yra visuomeninio auklėjimo tikslai?

Tyrinėjant visuomeninio auklėjimo tikslus, reikia visų pirma atsižvelgti į tai, kad visuomeninis auklėjimas, kaipo viso ugdomojo veikimo dalis, privalo turėti tolimesnių, arba netiesioginių, ir artimesnių, arba tiesioginių, tikslų. Ugdymas, kaip žinoma, turi ruošti žmogų gyvenimui, ir dargi taip jį ruošti, kad paskui jis galėtų sėkmingai siekti paties gyvenimo tikslus. Taigi patys gyvenimo tikslai galutinai yra ugdymo tikslai. Tik šitie gyvenimo tikslai yra ugdymui tolimesni, arba netiesioginiai, tikslai. Artimesni, arba tiesioginiai, ugdymo tikslai yra dispozicijos, arba tie nusiteikimai, kurių pagalba gyvenimo tikslai gali būti sėkmingai siekiami ir kurie todėl vadinami ugdomosiomis vertybėmis. Šitos ugdomosios vertybės būdamos artimesniais, arba tiesioginiais, ugdymo tikslais, faktiškai tampa priemonėmis atžvilgiu tolimesnių, arba netiesioginių, ugdymo tikslų, kuriais iš tikrųjų ir yra paties gyvenimo tikslai.

Tai, kas čia pasakyta apie tolimesnius ir artimesnius ugdymo tikslus, turi lygios reikšmės ir visuomeniniam auklėjimui, atitinkamai, žinoma, apribojus tikslų sritį. Vadinasi, ir visuomeninis auklėjimas turi savo tolimesnius ir artimesnius tikslus. Tolimesni jo tikslai bus paties visuomeninio gyvenimo, kaipo tokio, tikslai, tuo tarpu artimesni jo tikslai bus tie visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti siekiami visai sėkmingai visuomeninio gyvenimo tikslai, arba, kitaip tariant, tolimesni visuomeninio auklėjimo tikslai. Norint tad nustatyti tikslus visuomeniniam auklėjimui, reikia išaiškinti, kokie yra pagrindiniai visuomeninio gyvenimo tikslai ir kokie yra pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai, reikalingi visuomeninio gyvenimo tikslams siekti.

Čia betgi reikia pastebėti, kad klausimas, kokie yra pagrindiniai visuomeninio gyvenimo tikslai, yra labai platus, nes visuomeninio gyvenimo tikslais gali būti visos tos materialinės bei dvasinės gėrybės, kurios gali būti sukurtos ar tik šiaip ar taip pasiektos visuomeninio gyvenimo priemonėmis. Joms, tiksliau sakant, reikėtų skirti mažne visas civilizacijos gėrybes, kiek jos yra objektyvuotos visuomeninio gyvenimo lytimis. Visa materialinė kultūra, sukurta sutelktomis žmonių pastangomis: mokslas, tobulinamas per amžius nesibaigiančios mokslininkų eilės; visuomeninė dorovė, palaikoma visuomeninės opinijos priemonėmis; juridiniai visuomeninės tvarkos institutai, sudaryti kaip visuomeninių kompromisų išdava; didieji meno kūriniai, pavyzdžiui, statybos šedevrai kartais šimtmečiais kurtos bendromis žmonių pastangomis; pagaliau religinė organizacija, įkvėpta visuotiniojo draugingumo dvasia, — visa tai šiaip ar taip yra visuomeninio gyvenimo gėrybės, kurios gali būti siekiamos, kaipo tam tikri visuomeninio veikimo tikslai. Reikia net pasakyti, kad visa tai, ką žmogus pasiekia aukštesniu laipsniu, reikalauja mažiau ar daugiau visuomeninės santalkos: nei gamtos apvaldymas žmogaus pajėgomis, nei kultūrinė kūryba, nei religinio gyvenimo tradicijos negali pasiekti tobulesnio stovio bei intensyvesnio žmonių pastangų sutelkimo visuomeninio gyvenimo aplinkybėmis.

Vadinasi, visuomeninio gyvenimo tikslai iš tikrųjų yra tie patys žmogaus gyvenimo tikslai, kiek tik jie yra pasiekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo priemonėmis. Atitinkamai reikėtų pasakyti, kad pagrindiniai tolimesni visuomeninio auklėjimo tikslai ir yra patys žmonijos gyvenimo tikslai, kiek jie yra siekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo pagalba. Tačiau šitoks pasakymas būtų per daug neapribotas ir turėtų mažai realios vertės visuomeninio auklėjimo reikalui. Dėl šitos priežasties tenka stengtis suvesti tolimesnius visuomeninio gyvenimo tikslus į vieną kurį veiksnį, nuo kurio priklausytų maksimalus visuomenės žmogaus gyvenimo tikslas. Toks veiksnys ir yra ne kas kita, kaip visuomeninio gyvenimo idealas. Vadinasi, juo tobulesnė yra visuomenė, juo didesnė yra jos reikšmė žmogaus gyvenimui ta prasme, kad tokia visuomenė sudaro palankias sąlygas žmogaus gyvenimo tikslams siekti. Šita prasme visuomeninis idealas, kuris turi būti šiaip ar taip realizuojamas visuomeninės santvarkos ir visuomeninių žmogaus nusiteikimų pagalba, ir yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, turįs šitam auklėjimui vedamosios reikšmės. Nusimanyti, kas yra visuomeninis idealas ir koks jis privalo būti, pedagogui reiškia nustatyti visuomeninio auklėjimo pakraipą į tolimesnį atstumą, įgauti nusimanymo, kokiai visuomeninei santvarkai auklėtinis privalo būti ruošiamas, ir išsiaiškinti, kokie visuomeniniai nusiteikimai privalo

būti jame išvystomi. Atsižvelgiant į šitokią visuomeninio idealo reikšmę, bus ne pro šalį panagrinėjus jį kiek smulkiau, kaip tolimesnį visuomeninio auklėjimo tikslą.

## 2. Visuomeninis idealas, kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas

Visuomeninio idealo supratimas, aišku savaime, gali būti labai įvairus pagal tai, kokios pasaulėžiūros, kuo mažiausia — visuomeninės, laikomasi savo įsitikinimuose. Vienokį visuomeninį idealą susidaro kolektyvistas, kitokį — individualistas; vienaip šitą idealą įsivaizduoja demokratas, kitaip — aristokratas ir t. t. Žodžiu tariant, visuomeninio idealo supratimas priklauso nuo pasaulėžiūros ypatybių. O kadangi visuomeninis auklėjimas savo ruožtu priklauso nuo visuomeninio idealo, kaipo nuo tolimesnio savo tikslo, tai atitinkamai visuomeninis auklėjimas pareina irgi nuo tos pasaulėžiūros, kurios laikosi pats pedagogas. Todėl vienoks bus visuomeninis auklėjimas socialisto, kitoks — individualisto supratimu; vienaip visuomeninio auklėjimo uždavinius supras demokratas, kitaip — aristokratas ir t. t. Pasirodo, kad ir visuomeniniame auklėjime, kaip ir visoje ugdymo sistemoje, neišvengiama pedagoginių įsitikinimų priklausomybė nuo pasaulėžiūros klausimų. Iš čion irgi savaime išeina, kad ir mano supratime visuomeninių tikslų bei uždavinių šiaip ar taip turi pasireikšti visuomeninių mano pažiūrų ypatybės. Todėl, kalbėdamas apie visuomeninį idealą, nedarysiu nuodugnių tyrinėjimų, kaip šitas idealas buvo kitų suprantamas ir kaip jį iš tikro privalu suprasti, bet tik pasitenkinsiu padaręs keletą paaiškinimų, kurie yra reikalingi tam, kad galima būtų suprasti, kokia vedamoji idėja yra padėta iš pat pradžios į visuomeninio auklėjimo pagrindą.

Mano įsitikinimu, visai yra priimtinas, mažiausiai — bendrais bruožais, tasai visuomeninio idealo supratimas, kuris rado vietos žymaus Maskvos universiteto profesoriaus P. Novgorodcevo veikale «Apie visuomeninį idealą»[1]. Šitas veikalas, galima sakyti, yra klasiškas kalbamuoju klausimu ir todėl užsitarnauja ypatingo atsižvelgimo tada, kai tenka išvesti bendrą orientacijos liniją visuomeniniam auklėjimui. Dera dar pridėti, kad mūsų laikams šis veikalas turi, ryšium su visuomeninio auklėjimo klausimais, visai ypatingos reikšmės. Jame būtent iš anksto numatytas tasai visuomeninių utopijų žlugimas, kuris charakterizuoja mūsų dienas. Tuo tarpu

[1] P. Novgorodcev, *Ob obščestvennom ideale*, Maskva 1917.

pats veikalas buvo sukurtas (bent esminė dalis) dar prieš pasaulinį karą šviesoje tos teisinės sąmonės krizės, kuri buvo jau užsibrėžusi anksčiau ir kuri mūsų laikais priėjo kulminacinį savo punktą. Novgorodcevas, parašęs taip pat veikalą apie « Teisinės sąmonės krizę », tiesiog numatė daugelį iš tų visuomeninio gyvenimo apraiškų, kurios dabar išėjo aikštėn prieš mūsų akis ir kurios jau paskatino žmones pasiduoti tamsiai reakcijos inercijai. Bet kadangi Novgorodcevo pramatomoji galia buvo atremta iš vienos pusės į dokumentalius tyrinėjimus, o iš kitos pusės į plačią visuomeninio gyvenimo perspektyvą, tai jis pats ne tik buvo tolimas nuo bet kurios nesąmoningos reakcijos vienašališkumo, bet dargi sugebėjo bendrai nubrėžti sintetinį išsprendimą klausimo apie visuomeninį idealą, besimokydamas iš visuomeninių utopijų žlugimo ir todėl nepiktžodžiaudamas dėl to, kas buvo idealaus ir priimtino tauriausiose žmogaus dvasios pastangose, atkreiptose į visuomeninio idealo realizavimą. Sykiu Novgorodcevas nebuvo iš tų atitrūkusių nuo realaus gyvenimo idealistų, kurie skęsta niekuo neparemtų svajonių srityje: jis būtent turėjo aiškų supratimą reikalo suderinti nelygstamąjį tikslą, t. y. idealą, su lygstamosiomis priemonėmis, t. y. su jo realizavimo aplinkybėmis. Ir šituo atžvilgiu, kaip ir visuomeninio idealo supratimu, Novgorodcevas gali būti mūsų laikais sektinas pavyzdys. Kadangi toliau turėsiu kalbėti apie visuomeninį idealą, kuris kai kam gali pasirodyti neturinčiu realių santykių su visuomeninio gyvenimo tikrove, manau bus čia ne pro šalį davus, nesusipratimams iš anksto užbėgti už akių, vieną kitą reikšmingą ištrauką iš Novogorodcevo veikalo apie « Visuomeninį idealą », kurios gerai charakterizuoja praktinį jo reliatyvizmą.

« Klaidingam absoliutizmui, besistengiančiam rasti bei įvykdyti nekintamas lytis beišsivystančių santykių srityje, reikia priešpastatyti tą teisėtą praktinį reliatyvizmą, kuris neišvengiamai yra surištas su parinkimu kelių bei priemonių absoliutiniam idealui vykdyti. Čia privalu dar kartą pabrėžti, kiek yra svarbu taisyklingai suderinti nelygstamojo ir lygstamojo veiksnių sąvokas pažangaus išsivystymo idėjoje. Itin dera teigti tai, kad aukščiausio tikslo absoliutizmas visai sutaria su praktinių priemonių realityvizmu. Kai nuo nelygstamojo tikslo nustatymo mes einame prie jo vykdymo klausimo, kyla reikalas patirti konkrečias sąlygas ir esamus santykius. Visuomeninio idealo negalima vykdyti vienokiomis lytimis tarp subrendusių tautų, pasižyminčių aukšta kultūra, ir tarp laukinių tautelių, vos tik įžengusių į visuomeniškumo kelią. Istorinė tikrovė pateikia dideliausį padėčių įvairumą, pagal kurį turi taip pat įvairuoti ir praktinės politikos keliai... Be pažinimo tikrų santykių — tokia yra sena politinė tiesa — geriausios pastangos pasiliks nevaisingos. Maža to:

atkaklumas tikslų siekime be tinkamo priemonių pasirinkimo gali pasireikšti priešingomis išdavomis ir pridaryti nelaimių ten, kur buvo tikėtasi pagerinimų bei laimėjimų »[2].

Taip kalba Novgorodcevas už praktinių priemonių reliatyvizmą. Bet būtų didelė klaida manyti, kad šitas reliatyvizmas priverčia jį pamiršti nors valandėlei to visuomeninio idealo absoliutizmą, kuris taip ar šiaip turi būti realizuojamas visuose, kad ir žemiausiuose visuomeninės pažangos tarpsniuose. Pagrindine idealo aptartimi jo santykiavime su empirinės tikrovės pasauliu, sako Novogorodcevas, yra jo sąvoka, reiškianti niekados nenutrūkstamo tobulėjimo reikalavimą. Šitokiu būdu suprastas dorinio išsivystymo idealas gali pasirodyti atitrauktas nuo gyvenimo ir atpalaiduotas nuo turinio. Stengtis pasiekti nuolat tolstantį ir niekados visai nepasiekiamą tikslą ar nereiškia gaudyti nerealius šešėlius? Bet tokia jau yra idealo savybė, kad jis, būdamas neribojamas ir nebaigiamas, vis dėlto tebelieka realus bei praktiškas, kaipo judinamasis žmogiškojo gyvenimo motyvas. Kaipo nelygstamasis principas to, kas privalo būti, jis visados suponuoja tikrovėje tai, ko dar nėra, nors privalo būti įvykdyta »[3]. Istoriniam žmonijos gyvenimui, sako Novgorodcevas kitoje vietoje, nelygstamasis idealas visados lieka amžinas reikalavimas ir įteigiamasis kvietimas. Ne palaimingą ramybę teikia jis žmonėms istoriniame jų veikime, bet amžinąjį stengimąsi bei nerimą. Realizuodamasis empirinės tikrovės sąlygomis vos tik iš dalies, vos tik lygstamai, jis šituo savo apsireiškimu sužadina žmoguje naujų pastangų, kurios, besirealizuodamos gyvenime, savo ruožtu susitinka su nauju nepasitenkinimo užsimojimu. Taip susidaro ištisa pastangų bei veiksmų eilė, ištįsusi į begalybę. Kaipo troškimas to, kas yra nelygstama, kaipo ieškojimas to, kas yra absoliutu, reiškiasi šitos nesiliaujančios pastangos doriniame žmogaus išsivystume, ir tame kaip tik glūdi žavinti dorinio pasaulio galybė, sugestionuojanti žmogui nelygstamąjį jo pašaukimą. Bet šitame nenuilstamame ir niekados nepatenkinamame stengimesi glūdi taip pat ir dorinės sąmonės tragizmas: jame visados tebelieka nesutaikomas nesutarimas tarp nelygstamojo idealo ir įvykdyto laike jo pavidalo »[4].

Nusakytasis čia ištraukomis iš Novgorodcevo veikalo praktiškųjų priemonių reliatyvizmas ir visuomeninio idealo absoliutizmas negali jau neturėti tam tikros orientacinės reikšmės visuomeniam auklėjimui. Yra juk savaime aišku, kad visuomeninis auklėjimas

---

[2] Ten pat, p. 95-96.
[3] Ten pat, p. 58.
[4] Ten pat, p. 57.

privalo įdiegti naujoms kartoms ir karštą, niekuo neperbloškiamą visuomeninio idealo meilę ir praktiškąjį nusistatymą realiai spręsti visuomeninio gyvenimo aplinkybes, kad galima būtų parinkti reikiamų priemonių visuomeniniam idealui vykdyti tikrovėje. Kitaip tariant, visuomeninis auklėjimas turi išvystyti naujose kartose idealizmą atžvilgiu visuomeninio gyvenimo tikslų ir realizmą atžvilgiu visuomeninio veikimo priemonių. Apie realizmą atžvilgiu visuomeninio veikimo priemonių bus kalbos kiek žemiau. Šitoje vietoje bus ne pro šalį paaiškinus idealizmą atžvilgiu visuomeninio gyvenimo tikslų, nagrinėjant kiek smulkiau visuomeninio idealo turinį pagal tai, kaip jį nusako Novgorodcevas minėtajame savo veikale.

Kaip kiekvienas nelygstamasis idealas, taip ir visuomeninis idealas, keliamas tikslu žmogiškajai visuomenei, reikalauja iš prigimtajame pasaulyje gyvenančių žmonių niekados nesibaigiančio asmeninio tobulėjimo ir tokio pat visuomeninės santvarkos tobulinimo. Šita niekados nesibaigianti visuomeninė pažanga teturi vien tą dorinę reikšmę, kurią ji įgauna iš dorinio atskirų asmenų tobulėjimo [5]. Ir iš tikrųjų visuomenė tėra reali, arba gyvuoja, vien asmenyse, nes substancinio pobūdžio teturi vien atskiras asmuo. Bet iš kitos pusės visuomenėje atskiri asmenys pasireiškia būdu, jiems nežinomu iš individualaus jų patyrimo [6]. Būtent atskiras asmuo randa visuomenėje ne paprastą savo gyvenimo uždavinių pakartojimą, bet savo jėgų papildymą pastangomis siekti idealo, nes šitas idealas nepasiekiamas vienomis tik izoliuoto žmogaus jėgomis. Tuo tarpu juo aiškiau mes nusimanome, kad asmenybė yra neatstojama, nepakartojama, visiškai savotiška individualybė, juo labiau mums aiškėja reikalas suderinti konkrečiu būdu individualius skirtumus, norint pasiekti idealų visuomenės tikslą [7]. Čia ir gali kilti klausimas, kokiais visuomet ir visur privalomais principais turi būti vykdomas tasai konkretus atskirų individualių skirtumų derinimas, kuris turi savo tikslu visuomeninio idealo realizavimą. Šituo klausimu faktiškai reikalaujama nustatyti visuomeninio idealo turinį. Tiesa, tuo dar nereikalaujama nustatyti konkrečią veikimo programą, privalomą visiems laikams ir visiems kraštams. Visuomeninio idealo klausimą keliant, norima išdirbti supratimą apie reikiamą visuomeninės pažangos pakraipą, kuri būtų griežtai privaloma visur ir visados. O kadangi šitas supratimas privalo būti išvestas iš asmens supratimo, kiek jis nusistato absoliutinį idealą, tai asmens sąvoka

---

[5] Ten pat, p. 99.
[6] Ten pat, p. 103.
[7] Ten pat, p. .

privalo būti pradedamuoju punktu kalbant apie visuomeninį idealą [8].

Nelygstamasis asmens vertingumas suponuoja *laisvę*, kaip prigimtą ir būtiną dorinės jo esmės išraišką: be laisvės mes negalime įsivaizduoti asmens. Iš kitos pusės mes reikalaujame visiems žmonėms lygybės, kadangi kiekviename asmenyje mes privalome pripažinti šitą, aukštesnę dorinę esmę. Todėl negalima įsivaizduoti visuomeninės pažangos be pastangų realizuoti lygybės ir laisvės principus, kurie iškelia aikštėn prigimtuosius asmens reikalavimus, kitaip tariant, prigimtąsias jų teises. Bet šalia šitų teisių asmuo turi atitinkamą prievolę pripažinti kitiems asmenims panašias teises ir savo individualybe atbaigti pilnutinį individualinių skirtumų suharmonizavimą [9].

Šitaip, sako Novgorodcevas, asmens sąvokoje lygiai semia savo pradžią tiek jo reikalavimai sau lygybės ir laisvės, tiek ir jo prievolės pasireikšti *solidarumu*, ir dėtis į *vienybę* su kitais žmonėmis. O kadangi iš šitos vienybės principiškai negali būti išskirtas joks asmuo, ir kiekvienam skyrium, ir visiems sykiu privalo būti pripažintos tos pačios teisės į lygybę ir laisvę, tai iš čion gaunamas aptarimas visuomeninio idealo, kaip *principo, reikalaujančio visuotiniojo susivienijimo lygybės ir laisvės pagrindais*. Kiek mes reikalaujame, kad asmuo būtų gerbiamas *visuomet* ir *visur*, savitarpinio prisipažinimo prievolė negali būti apribota jokiomis sienomis ir skirtumais. Niekas neprivalo būti išskirtas iš visuotiniosios vienybės idėjos. Nelygstamasis asmens principas tokiu būdu neišvengiamai veda į *visuotiniojo žmonijos solidarumo* idėją. — Suglaudžiant gautuosius pradus trumpa formule, visuomeninį idealą galima aptarti, kaip *laisvo universalizmo principą* [10].

Šitie pilnai nuoseklūs iš esmės prof. Novgorodcevo išvedžiojimai yra visai priimtini su maža tik pataisa, būtent ta, kad visuomeninis idealas yra ne laisvo universalizmo principas, bet pats šitas laisvas universalizmas, lygiai taip pat, kaip jis yra ne visuotiniojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais principas, bet pats šitas visuotinysis susivienijimas.

Priimtas su šia maža pataisa visuomeninio idealo supratimas savo turinyje nelaiko nieko tokio, kas yra lygstama, priklauso vienam kuriam istoriniam laikotarpiui ir todėl yra kokia nors prasme konkretus dalykas. Sąvoką «visuotinysis susivienijimas lygybės bei

---

[8] Ten pat, p. 106.
[9] Ten pat, p. 107.
[10] Ten pat, p. 108.

laisvės pagrindais » tėra vien bendra formulė, kuri nustato visuomeninės pažangos pakraipą ir kuri iškelia aikštėn tą kuriamąjį istorijos pradą, kuriuo yra kuriamoji dvasia asmens, reikalaujančio sau lygybės bei laisvės. Bet šita formulė nėra neatskiriamai surišta su jokiu istoriniu visuomeninio idealo supratimu, kuris kada nors buvo realizuojamas tam tikromis laiko bei vietos aplinkybėmis[11].

Todėl irgi iš kitos pusės yra klaidinga laikyti absoliutiniais, arba nelygstamais, tuos istorinius būdus tvarkyti visuomeninį gyvenimą, kurie atsirado tam tikromis visuomeninės pažangos aplinkybėmis. Kai, pavyzdžiui, vieninteliu išganomuoju visuomeninės santvarkos idealu yra skelbiama tautos valdžia, parlamentarizmas, socializmas ir p. d., tai tokiais atvejais laikinos bei konkrečios priemonės nelygstamajam idealui vykdyti yra laikomos paties idealo esme[12]. Iš tikrųjų visuomeninio idealo nustatymas yra linkmės užbrėžimas į begalybę. « Tai yra grynai abstraktiniai reikalavimai visuotiniojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais; tai yra atitrauktasis asmenybės principas, paimtas dvejopa prasme — iš pusės teisių ir iš pusės prievolių — ir šitaip pakeltas prie visuotiniojo universalizmo idėjos »[13].

Taip suprastas šitas idealas iš esmės yra ne tik demokratiškas, bet ir visuotinis, nes jis galutinai reikalauja visos žmonijos susivienijimo pasaulinės lygybės ir pilietybės pagrindais[14], nes idealus visuomeninės organizacijos tikslas, tariant Sergijaus Trubeckojaus žodžiais, yra « apimti visą žmoniją ir realizuoti proto, taikos ir laisvės viešpatiją[15].

Pirmu pažvelgimu galėtų rodytis, kad šitoks atitrauktasis ir nelygstamasis visuomeninio idealo supratimas neturi jokios realios reikšmės praktiniam visuomeniniam gyvenimui. O iš tikrųjų jis pasirodo ne tik iš esmės teisingas, bet ir vienintelis praktiškas visuomeninio idealo supratimas. Būtent aptarimas visuomeninio idealo, kaipo siekiamo begalybėje nelygstamojo tikslo, atidaro perspektyvą į niekados nebaigiamą visuomeninę pažangą, kuri atitinkamai reikalauja niekados nenurimstančių laisvų ieškojimų ir laisvos kūrybos. Šita prasme kiekvienas konkretus idealas, keliamas tam tikru istorinės pažangos laikotarpiu, tėra vien laikinas ir todėl pralenkiamas pažangos vyksme į begalybę. Maža to: pasitikėjimas galimybe konkrečiu būdu nustatyti tobulą visuomeninio gyvenimo harmoniją

---

[11] Ten pat, p. 109-110.
[12] Ten pat, p. 117.
[13] Ten pat, p. 130.
[14] Ten pat, p. 131.
[15] Ten pat, p. 135.

yra ne kas kita, kaip utopija, kuri tam tikromis aplinkybėmis gali būti greičiau kliūtimi negu priemone visuomeninei pažangai. Pirmoji pažiūra, nustumianti atitrauktinai suprastą visuomeninį idealą į begalybę, pasižymi pakantos ir laisvės dvasia; tuo tarpu antroji pažiūra, suteikianti konkrečiam istoriniam idealui absoliutinės, arba nelygstamosios, reikšmės, serga paprastai sektiško ekskliuzyvizmo nuotaika. Pastaruoju atveju manoma, kad tobulas visuomenės idealas yra lengvai pasiekiamas mūsų prigimtajame pasaulyje ir kad tam reikia tik mažiau ar daugiau priverstinu būdu realizuoti įsivaizduojamą gyvenimo pusiausvyrą[16]. Tokia, pavyzdžiui, yra socialistinio rojaus utopija.

Užtat atitrauktasis visuomeninio idealo supratimas kelia mūsų sąmonei visuomeninio gyvenimo normą, kuri turi vis dėlto pakankamai konkretaus turinio, kad galėtų būti visai praktiška ir labai reikšminga kasdieninio visuomeninio gyvenimo reikalams. Pasirodo būtent, kad tolimas visuomeninis idealas yra tikras vedamasis pradas bet kuriai visuomenei ir bet kuriai gadynei. Jis yra toji reguliavimo norma, pagal kurią privalu orientuotis renkantis visuomeninio veikimo pakraipą. Pavyzdžiui, tautos gyvenime visa tai, kas atitinka šitaip suprastą idealą, visa, kas apsaugoja, ją nuo ekskliuzyvizmo ir praturtina jos gyvenimą, yra tikra ir gera; ir, atvirkščiai, visa tai, kas atskiria šitą tautą nuo kitų ir kas tolina ją nuo didžiojo visos žmonijos bendravimo tikslo, yra netikra ir negera. Tokiu būdu visuotiniojo solidarumo idėjoje glūdi žymė, kuri leidžia atskirti tai, kas privalo būti, nuo to, kas yra vengtina bet kurios visuomenės ir bet kurios gadynės pastangose[17].

Pigu įspėti, kiek reikšmės turi visuomeniniam gyvenimui bei veikimui gerai suprasto visuomeninio idealo meilės įdiegimas į naujųjų kartų širdis. Juk nuo šitos idealo meilės šiaip ar taip priklauso pagrindinė visuomeninio gyvenimo bei veikimo pakraipa. Šita meilė irgi apsaugoja nuo beviltiško paskendimo gyvenimo realizme ir nuo pesimistiško atsisakymo nuo entuziastiškų pastangų eiti visuomeninės pažangos keliu ir nenuilstamai tobulinti gyvenimą pagal idealo reikalavimus.

Apie idealo reikalą ir praktinę jo reikšmę labai gražiai rašo tas pats prof. Novgorodcevas, kurio visuomeninio idealo koncepciją man teko ką tik suglausti trumpoje santraukoje. « Reikia, sako jisai, tikėti į stebuklingą gėrio ir tiesos kraštą; reikia tikėti į palaimingą dorinio idealo žemę tam, kad galima būtų eiti savo keliu šitoje neto-

---

[16] Ten pat, p. 119.
[17] Ten pat, p. 138.

buloje žemėje. Tam, kas neturi kito tikėjimo, kaip tik į žmonių nuodėmes ir netobulybes, tam nėra kur eiti, tam visas žmogiškasis gyvenimas tėra vien baisi, nepermatoma tamsybė »[18]. Užtat, kas pasitiki idealu, tas ras jame pakankamai jėgų tvirtam doriniam nusistatymui savo gyvenime bei veikime. « Mes nežinome ateities, sako toliau Novgorodcevas, bet žinome dorinės mūsų sąmonės reikalavimus. Mes negalime numatyti mūsų tikslų pasiekimo, bet mes galime šito pasiekimo geisti ir reikalauti. Mes galime ir privalome įdėti dalį savo minties ir vilčių į neapribotą ateities perspektyvą. Ar pasiseks mums susilaukti išdavos, ar ne, tai negali turėti įtakos dorinio reikalavimo esmei. Šitas reikalavimas nenustoja savo galios net tada, kai pasilieka nevaisingas »[19].

Štai ką reiškia tasai idealizmas atžvilgiu visuomeninio gyvenimo tikslų, kuris turi būti auklėjamas naujose kartose, nes jis turi dideliausios praktinės reikšmės visuomeninės pažangos pakraipai bei įtampai. Sykiu turiu priminti, kad šitas idealizmas visuomeninio idealo atžvilgiu turi sugyventi su realiatyvizmo atžvilgiu visuomeninio veikimo artimesnių konkrečių tikslų ir vykdomųjų priemonių. Visuomeninis idealas mūsų tikrovėje tegali būti realizuojamas vien dalinai, kiek tai leidžia realios visuomeninio gyvenimo aplinkybės ir faktiškai turimos realizavimo priemonės. Kai visuomeniniam veikimui trūksta nelygstamojo idealo, jis iš tikrųjų stokoja vedamojo principo, arba reguliuojančios normos, ir todėl neišvengiamai turi pasiduoti neracionalių gyvenimo gaivalų įtakai. Jei visuomeniniam veikimui trūksta realių gyvenimo aplinkybių ir turimų vykdomųjų priemonių pažinimo, jis faktiškai stokoja realaus pagrindo, ant kurio galėtų bent iš dalies realizuotis visuomeninis idealas.

Kalbamas čia idealizmo ir realizmo suderinimas visuomeniniame veikime faktiškai jungia galutinio tikslo absoliutizmą su vykdomųjų priemonių reliatyvizmu. Tuo tarpu šitokia pusiausvyra visuomeniniame veikime pasitaiko ne dažniausiai. Mūsų laikai kaip tik duoda pavyzdį, kaip demokratizmo klausimu persimetama nuo kraštutinio idealistinio absoliutizmo į kraštutinį realistinį reliatyvizmą. Dar labai neseniai demokratinis idealas buvo laikomas absoliutiniu tose lytyse, kuriomis jį apvilko porevoliucinis XIX šimtmetis, ir todėl buvo realizuojamas pas mus be reikiamos atodairos į realias gyvenimo aplinkybes ir į turimų priemonių tinkamumą. Dabar, iškilus aikštėn vadinamajai demokratizmo krizei, vis dažniau yra neigiamas demokratinis idealas, kaipo toks, t. y. net be sąryšio su tomis konkrečiomis

[18] Ten pat, p. 139.
[19] Ten pat, p. 139-140.

lytimis, kurios liko mažiau ar daugiau patyrimo sukompromituotos, — ir sykiu vienašališkai įsispytrima į visuomeninės tikrovės netobulumą bei priemonių menkumą.

Iš tikrųjų nei visuomeninės tikrovės netobulumas, nei priemonių menkumas niekados neatleidžia nuo linkmės į nelygstamąjį visuomeninį idealą. Kadangi iš jo esmės nuosekliai plaukia tarp kitko demokratiškas jo supratimas, tai linkmė į demokratizmą pasilieka teisinga ir mūsų laikams, nors konkrečios lytys, kuriomis bandyta po Prancūzų revoliucijos realizuoti demokratinį idealą, ir yra gerokai sukompromituotos. Tokiomis aplinkybėmis racionalu šitas lytis tobulinti, bet ne atsigręžti prieš demokratizmo principus, kaip tokius, — ir dargi tobulinti, skaitantis su realaus gyvenimo tendencijomis ir faktiškai turimų priemonių resursais [20].

Kalbamas čia idealizmo ir realizmo suderinimas visuomeniniame veikime turi ypatingos reikšmės visuomeninės santvarkos organizavimui bei palaikymui. O kadangi nuo visuomeninės santvarkos taip ar šiaip priklauso visuomeninio idealo realizavimas, tai klausimas, koks ideologinis pasiruošimas yra šituo atžvilgiu privalomas, yra labai reikšmingas visuomeninio auklėjimo reikalui. Šituo klausimu yra jau mums paaiškėję, kad, atsižvelgiant į visuomeninį idealą ir visuomeninės santvarkos reikalą, visuomeniniu auklėjimu privalu vesti naujas kartas suderintų — aukščiau nurodyta prasme — visuomeninio idealizmo ir realizmo pakraipa ir todėl įdiegti joms ir karštą entuziastišką visuomeninio idealo meilę ir rimtą, blaivų, atsargų sprendimą apie šito idealo realizavimo galimybes, pareinančias nuo visuomeninio gyvenimo aplinkybių ir faktiškai turimų vykdomųjų priemonių. Nuo šitokio naujųjų kartų nusistatymo visų pirma priklauso visuomeninė santvarka, kaip viena iš plačiai suprantamų bendrų priemonių, reikalingų visuomeniniam idealui realizuoti visuomenės gyvenime. Bet šalia visuomeninės santvarkos tokiomis plačiai suprantamomis bendromis priemonėmis yra dar visuomeniniai žmonių nusiteikimai, priklausą nuo jų kultūros stovio. Net pati visuomeninė santvarka žymia dalimi laikosi tokiais ar kitokiais visuomeniniais žmonių nusiteikimais ir todėl atitinkamai visuomeninio idealo realizavimas visų pirma ir labiausiai priklauso nuo kalbamųjų visuomeninių nusiteikimų pozityvumo bei tvirtumo. Iš eilės ir tenka

---

[20] Pažymėsiu šia proga, kad, kaip tik vadovaudamasis panašiu metodologiniu nusistatymu, bandžiau savo rašinyje *Momento reikalai ir principų reikalavimai* (*Židinys* 1926, numeriuose 6–12) užbrėžti bendrą reikiamų visumeninių reformų pakraipą, kuri iš vienos pusės neatsisakytų nuo linkmės į demokratinį idealą, o iš kitos pusės sykiu būtų atremta į realias dabartinio visuomeninio gyvenimo tendencijas, iškėlusias aikštėn vadinamąją demokratizmo krizę.

mums susidomėti visuomeniniais žmonių nusiteikimais, kaip tam tikromis priemonėmis visuomeniniam idealui realizuoti, kiek šitie nusiteikimai gali ir privalo būti visuomeninio auklėjimo tikslais.

### 3. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas

Visuomeninis idealas, kaip jau žinome, yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, nes jis yra visuomeninio auklėjimo siekiamas per visuomeninį gyvenimą bei veikimą, t. y. netiesioginiu būdu. Užtat visuomeniniai žmonių nusiteikimai yra jau artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, nes jie yra siekiami tiesioginėmis visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Visuomeninis auklėjimas tik ruošia žmones visuomeniniam idealui siekti, bet užtat jis jau realizuoja auklėtinių prigimtyje tam tikrus visuomeninius nusiteikimus. Simptominga čia yra dargi tai, kad visuomeniniai nusiteikimai, kaip artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, tampa priemonėmis, kai jie yra imami santykyje su tolimesniu visuomeninio auklėjimo tikslu, t. y. su visuomeniniu idealu. Tolimesnių ir artimesnių tikslų grandinėje kiekvienas artimesnis tikslas yra priemonė tolimesniam tikslui. Todėl nenuostabu, kad visuomeniniai nusiteikimai yra tam tikros priemonės visuomeniniam idealui realizuotis. Čia ir kyla klausimas, kokie yra pagrindiniai ir bendriausi teigiamieji visuomeniniai nusiteikimai, kurie visuomeniniam auklėjimui yra artimesni tikslai, o visuomeninio idealo atžvilgiu — reikiamos vykdomosios priemonės.

Lengva suprasti, kad šis klausimas reikalauja suvesti visuomeninius nusiteikimus prie minimalaus skaičiaus, būtent prie tų, kurie visuomeninių nusiteikimų hierarchijoje stovi pačioje viršūnėje. Apskritai, sistematizuojant kokį nors dalyką, privalu žinoti, kad smulkmenos niekados nesudaro sistemos ir kad sistema neprivalo turėti nei per maža, nei per daug suskirstymų. Taigi turime bendrą klausimą, kokie yra pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai, kurie turi sprendžiamosios reikšmės visam visuomeninio auklėjimo plotui.

Mano įsitikinimu, yra du bendriausi nusiteikimai, kurie turi pagrindinės reikšmės visam visuomeninio gyvenimo plotui ir todėl yra bendri tikslai visam visuomeniniam auklėjimui. Vienas nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį ir yra tai, kas yra vadinama teisės sąmone, arba teisine sąmone, vokiškai verčiama *Rechtsbewusstsein*, rusiškai *pravovoje soznanije*. Antras nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo turinį ir yra ne kas kita, kaip solidarumo jausmas, arba, trumpiau tariant, soli-

darumas. Teisės sąmonės ir solidarumo sąvokas bus čia ne pro šalį smulkiau panagrinėti.

Teisės sąmonė faktiškai yra ne kas kita, kaip dorinė sąžinė, pasireiškianti visuomeninių santykių srityje. Dorinis dėsnis, kuris, kaip tam tikra norma, turi apspręsti teisės sąmonę ir kuris todėl liečia visuomeninių santykių sritį, yra galutinai tai, kas iš tikrųjų yra vadinama prigimtosios teisės vardu. Prigimtoji teisė yra faktiškai dorinis dėsnis, plaukiąs iš protingos žmogaus prigimties ir pritaikytas visuomeniniams santykiams. Šalia prigimtosios teisės skiriama dar pozityvioji teisė, kuri įgauna galios ne iš žmogaus prigimties, bet iš visuomeninio žmonių bendravimo apraiškų, pavyzdžiui, iš visuomeninės valdžios, leidžiančios įstatymus, iš viešųjų papročių, įvairių precedentų iš teismų praktikos. Teisės sąmonė gali remtis tiek prigimtąja, tiek ir pozityviąja teise. Vadinasi, mes galime sąmoningai ir tvirtai nusistatyti tiek prigimtosios, tiek pozityviosios teisės turiniu. Kai prigimtoji ir pozityvioji teisė sutaria tarp savęs ir viena antrą remia, teisės sąmonė turi daugiausia duomenų būti normali ir tvirta. Bet pozityvioji teisė gali būti abejinga doros atžvilgiu ir todėl nesiremti jokia prigimtąja teise. Tuomet teisės sąmonė tesiremia vien pozityviąja teise ir todėl turi jau mažiau duomenų būti tiek pat tvirta ir pastovi, kaip esti pirmuoju atveju. Pagaliau tarp pozityviosios ir prigimtosios teisės gali būti prieštaravimo, arba kolizijos. Tuomet teisės sąmonė gali svyruoti arba apsispręsti vienos kurios turiniu prieš antrąją teisę. Teisių prieštaravimo atveju teisės sąmonė turi mažiausia duomenų būti tvirta ir pastovi. Vis dėlto teisės sąmonė, apsisprendusi prigimtosios teisės turiniu, tiek gali būti stipri, kad ji gali sukelti visuomenėje revoliucinį pasipriešinimą prieš pozityviųjų įstatymų realizuojamą tvarką.

Kai dorinis dėsnis apsprendžia prigimtąją teisės tvarką, kai paskui prigimtoji teisė tarnauja bendru idealiu pagrindu pozityviajai teisei ir kai šita pastaroji sugestionuoja tvirtą ir pastovią teisės sąmonę, galima kalbėti apie tikrai normalią teisės sąmonę. Tačiau visuomenės gyvenime labai dažnai netobulai yra suprantamas dorinis dėsnis; dar menkiau jis yra taikomas visuomeniniams santykiams tiek iš principo, tiek ir įstatymuose, nes faktinė pozityviosios teisės tvarka retai kada gali sugestionuoti visai normalią teisės sąmonę. Teisės sąmonė nukrypsta nuo savo normos dargi todėl, kad įvairios gyvenimo aplinkybės sugeba sudrumsti ją neprotingomis tradicijomis, egoistiniais polinkiais, materialiniais išskaičiavimais, menku teisėtos tvarkos supratimu ir t.t. Tad norint patiesti tvirtus pagrindus teisėtai visuomenės tvarkai žmonių sielose, tenka auklėti juose normalią teisės sąmonę, kuri iš vienos pusės būtų orientuojama pagal prigimtąją teisę, o iš kitos pusės būtų pritaikoma prie realių

visuomeninio gyvenimo aplinkybių. Kas turi aiškią teisės sąmonę, orientuojamą pagal prigimtąją teisę ir tuo pačiu pagal dorinį dėsnį, tasai neves, pavyzdžiui, politinės akcijos prieš kultūrinio apsisprendimo laisvę, nes šitokia laisvė sudaro prigimtąją asmens teisę; tasai irgi neardys nustatytosios visuomeninės tvarkos tada, kai ji yra abejinga doriniu atžvilgiu, nes tvarkos reikalas yra prigimtas valstybės esmei. Jisai iš kitos pusės stengsis reformuoti arba net griežtai kovoti su tokiais įstatymais, kurie įžeidžia prigimtąsias žmonių teises, nes normali teisės sąmonė reikalauja statyti aukščiau prigimtąsias teises už pozityviųjų įstatymų reikalavimus. Tokiu būdu normali teisės sąmonė yra ne tik visuomeninės tvarkos, bet ir visuomeninės pažangos veiksnys.

Antras bendriausias visuomeninis nusiteikimas, kaip pasakyta, yra solidarumas. Solidarumo principas reguliuoja ne visuomeninių santykių lytį, bet jų turinį. Todėl solidariai nusiteikęs bus tasai, kas ne tik įstatys savo interesus į formalius teisėtumo rėmus, bet ir suderins juos su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Pavyzdžiui, ekonominėje srityje solidarumo principą stengiamasi išlaikyti kooperacijoje, kuri gali turėti savo tikslu suderinti vartotojų reikalus su tarpininkų reikalavimais.

Šiaipjau solidarumo principas, žiūrint į atskiras visuomeninio gyvenimo sritis, gali pasireikšti įvairiu turiniu, nuosekliai einant nuo siaurų šeimos ribų prie pasaulinės tautų sąjungos. Tik šitas nuolat plintąs universalizmo pakraipa akiratis tegali suteikti solidarumui tikros prasmės. Solidarumas, sustingęs kuriame nors apribotame tarpsnyje, tuo pačiu žymiai nustoja savo vertės. Pavyzdžiui, maža tėra vertas šeimynos narių solidarumas, jei pati šeimyna pasireiškia egoizmu atžvilgiu viso to, kas jai nepriklauso.

Tokiu būdu solidarumas yra asmens sugebėjimas suderinti savo reikalus su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Tos visumos, kuriose tenka žmogui gyventi, yra įvairios: šeimyna, valsčius, valstybė, tauta, visa žmonija, — štai tik žymesnės iš jų. Tikras solidarumas reikalauja, kad siauresnės visumos reikalai būtų suderinti su platesnės visumos reikalais, ir todėl normali solidarumo sąmonė turi būtu orientuojama universalumo pakraipa. Dėl šitos priežasties, auklėjant naujas kartas visuomeniniu atžvilgiu, reikia šitą universalumo pakraipą nuosekliai išlaikyti, kad solidarumo nusiteikimas nebūtų apribotas ekskliuzyvistišku kokios nors visuomeninės grupės nusistatymu. Pavyzdžiui, gerai suprastas patriotizmas ir nacionalistinis šovinizmas labiausiai skiriasi tarp savęs tuo, kad pirmasis sutaria su visuotinojo solidarumo idėja, tuo tarpu antrasis ekskliuzyvistišku būdu apsiriboja siaurai suprantamais vienos tautos reikalais.

Taigi iš vienos pusės teisės sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo lytį ir orientuojama visų pirma prigimtosios teisės idėja, ir iš antros pusės solidarumo sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo turinį ir orientuojama universalizmo pakraipa, yra du pagrindiniai nusiteikimai, siektini visų pirma visuomeninio auklėjimo priemonėmis.

Čia bus ne pro šalį konstatavus didelę šitų dviejų nusiteikimų svarbą visuomeniniam gyvenimui. Vien ta visuomenės santvarka yra pastovi bei tvirta, kuri remiasi iš vienos pusės žmonių teisės sąmone, o iš antros pusės — solidarumo jausmu. Ten, kur nėra šitų dviejų visuomeninio gyvenimo ramsčių, įstatymai, kad ir išmintingiausiai parašyti, nepajėgia palaikyti visuomenėje tvarkos, laisvės ir gerovės. Štai kodėl visai galima sutikti su Foersterio teigimu, kad visuomenės organizacija priklauso nuo sielos organizacijos. Tuo tarpu visuomeninė sielos organizacija yra ne kas kita, kaip visuomeninis jos išauklėjimas, kuris sudarytų joje pastovių visuomeninių nusiteikimų. Ogi pirmoje šitų nusiteikimų eilėje turėtų eiti teisės sąmonė ir solidarumo jausmas.

Vis dėlto būtų klaidinga manyti, kad visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė priklauso vien nuo visuomeninės asmens kultūros nurodyta prasme ir kad visuomeninė santvarka nevaidina čia jokios rolės. Iš tikrųjų visuomenės gyvenimas tam tikru laipsniu pareina ir nuo tų principų, kurie yra padėti į visuomeninės santvarkos pagrindą. Tiesa, jei iš vienos pusės gera santvarka dar nesudaro faktinės tvarkos, laisvės ir gerovės visuomenėje, kur žmonės nėra išauklėti visuomeniniu atžvilgiu, tai iš antros pusės blogos santvarkos įtaka gali būti tam tikru laipsniu neutralizuojama visuomenėje, kur žmonės palyginti yra gerai išauklėti visuomeniniu atžvilgiu. Iš čion tegalima padaryti vieną išvadą, būtent tą, kad visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė priklauso sykiu ir nuo visuomeninės santvarkos, ir nuo visuomeninės žmonių kultūros, t. y. nuo jų visuomeninių nusiteikimų, visų pirma — nuo teisės sąmonės ir solidarumo jausmo.

Teisės sąmonė ir solidarumo jausmas, kaipo du bendriausi visuomeniniai nusiteikimai, eina visuomeniniame auklėjime artimesniais tiesioginiais tikslais, palyginant su visuomeniniu idealu, kuris, kaip žinome, eina jame tolimesniu, arba netiesioginiu, tikslu. Bet šalia šitų bendriausių visuomeninių nusiteikimų, kurie turi raikšmės visoms visuomeninio gyvenimo sritims, galima dar nustatyti visą eilę specialesnių visuomeninių nusiteikimų, kurie turi ypatingos reikšmės atskiroms visuomeninio gyvenimo sritims ir todėl yra vis dėlto visuomeninio auklėjimo tikslai. Čia ir gali kilti klausimas, kokie yra tie pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai politinėje, ekonominėje, socialinėje, tautinėje ir tarpvalstybinėje bei tarptau-

tinėje gyvenimo srityse, kurie turėtų eiti visuomeniniame auklėjime specialesniais tikslais.

Einant į atskiras visuomeninio gyvenimo sritis reikia pastebėti, kad kiekvienoje iš jų visuomeniniai nusiteikimai turi griežtai atitikti jos prigimtį. Todėl, pavyzdžiui, norint nustatyti visuomeninius nusiteikimus politinei visuomeninio gyvenimo sričiai, reikia ją aiškiai skirti nuo ekonominio socialinio gyvenimo ploto. Taip, politinė gyvenimo sritis turi daugiau formalinio pobūdžio, tuo tarpu ekonominė socialinė gyvenimo sritis pasižymi labiau materialiniu pobūdžiu. Vadinasi, pirmoji liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį, antroji — jo turinį. Atitinkamai politinis auklėjimas turi labiau atsižvelgti į formalias visuomeninio gyvenimo lytis, kurios savo visumoje sudaro politinę jo santvarką. Tuo tarpu ekonominis ir socialinis auklėjimas turi dairytis į materialinius gyvenimo reikalus ir į tuos savitarpinius žmonių santykius, kurie susidaro materialiniu pagrindu.

Iš to, kas pasakyta, reikia įsidėmėti pagrindinį skirtumą tarp politinės ir ekonominės socialinės visuomeninio gyvenimo sričių. Politinė yra visuomeninio gyvenimo sritis, liečianti žmonių santykiavimą, kiek jis priklauso nuo visuomeninių jų gyvenimo lyčių. Tuo tarpu ekonominė socialinė yra visuomeninio gyvenimo sritis, liečianti žmonių santykiavimą, kuris turi savo pagrindu materialinį veikimą, tenkinantį žmonių reikalus materialinėmis gėrybėmis. Pagal šitą pagrindinį skirtumą tarp politinės srities iš vienos pusės ir ekonominės socialinės srities iš antros pusės galima jau spręsti, kad politiniame auklėjime privalu labiau atsižvelgti į teisės sąmonės auklėjimą, tuo tarpu ekonominiame socialiniame auklėjime turi stovėti pirmiausia solidarumo auklėjimas. Tai tačiau nereiškia, kad politinis auklėjimas gali nesiskaityti su solidarumo reikalu ir kad ekonominis socialinis auklėjimas gali nesirūpinti teisės sąmone.

Taigi pasirodo, kad iš dviejų pagrindinių visuomeninių nusiteikimų, kuriais yra teisės sąmonė ir solidarumas, teisės sąmonė turi pirmaeilės svarbiausios reikšmės politiniam auklėjimui, kadangi politinio gyvenimo srityje pirmiausia stovi formalusis momentas, arba visuomeninio sugyvenimo lytys. Toliau ir kyla klausimas, kuo specialiai pasireiškia politiniame visuomenės gyvenime teisės sąmonė. — Į šitą klausimą reikia atsakyti, kad teisės sąmonė visų pirma turi pasireikšti sąmoningu vertinimu dviejų pagrindinių formaliųjų visuomeninio gyvenimo vertybių — tvarkos ir laisvės. Ir iš tikro, jei gerovė labiau liečia ekonominę socialinę visuomeninio gyveninimo sritį, tai tvarka bei laisvė liečia visų pirma politinį gyvenimą. Tvarkos meilė ir sugebėjimas ją palaikyti visuomenės gyvenime yra ne kas kita, kaip parlamentinis drausmingumas. Laisvės meilė ir sugebėjimas ją pagerbti yra ne kas kita, kaip tolerantiškas laisvin-

gumas. Tokiu būdu pasirodo, kad specialesniais politinio auklėjimo tikslais yra visuomeninis drausmingumas ir tolerantiškas laisvingumas. Kitaip tariant, į politinio auklėjimo pagrindą dera padėti drausmės bei laisvės sintezę. Be drausmės politinis visuomenės gyvenimas virsta chaosu. Be laisvės visuomenė tampa vergų masė.

Sąmoningas drausmingumas faktiškai reiškia sugebėjimą išlaikyti savo nusistatymu teisėtą tvarką tiek pilietinio, tiek valstybinio gyvenimo srityse. Sąmoningas laisvingumas reiškia faktiškai sugebėjimą pagerbti svetimą laisvę, kaip sau reikalaujamąją, ir pergalėti prievartos pavartojimo pavojų ten, kur prievarta protingai negali būti pateisinta. Foersterio veikaluose galima rasti iškalbingų puslapių, kurie yra pašvęsti drausmingai visuomeninės tvarkos meilei iš vienos pusės ir tolerantiškam laisvingumui bei prievartos paneigimui iš antros pusės. Vadinasi, Foersterio visuomeniniame auklėjime rado visai aiškios išraiškos du pagrindiniai politiniai nusiteikimai, kurie privalo eiti specialesniais tikslais politiniame auklėjime.

Einant giliau į politinį auklėjimą ir atsižvelgiant į dar specialesnes jo sritis, kuriomis yra pilietinis ir valstybinis auklėjimas, galima būtų kiekvienoje iš šitų dviejų sričių įžvelgti nemaža dar konkretesnių nusiteikimų, kurie, kaip pedagoginės vertybės, turi eiti dar specialesniais tikslais politiniame auklėjime.

Pilietinis auklėjimas turi tarp kitko atsižvelgti į piliečių santykiavimą vienų su kitais. Šituo atžvilgiu politiniai nusiteikimai gali pasireikšti ištisa pilietinių dorybių eile, į kurią, pavyzdžiui, įeina taikumo dvasia, vienybės jausmas, savitarpio atsakomybės pajautimas, draugiškumas, paslankumas į pagalbą silpniesiems, kovojančių instinktų suvaldymas, nuolaidumas, atsparumas tvirkinančiai masės įtakai, atodaira į aplinkumą, vadovavimo dvasia, sugebėjimas kitus išklausyti bei suprasti, punktualumas, žodžio laikymas ir t.t. Tarp kitko, Foerster'is, kuris apie daugelį šitų pilietinių dorybių kalba savo veikaluose, visai teisingai pastebi, kad tokios pilietinės dorybės kaip taikumas, nuolaidumas, kovojančių instinktų apvaldymas bei įdorinimas (*Veredlung*), dar nereikalauja « taiką labiau mylėti, negu kryžių ». Ir iš tikro žemiškas mūsų gyvenimas visuomet buvo ir bus nuolat kova ne tik su išviršiniais gamtos bei išvidiniais prigimties gaivalais, bet ir vienų žmonių su kitais. Tik šita neišvengiama kova privalo būti vedama parlamentiniu būdu, teisėtos tvarkos ribose, garbingai bei padoriai, su pagarba idėjinio savo priešo asmeniui, nors ir su smūgiu klaidingam jo nusistatymui.

Valstybinis auklėjimas turi atsižvelgti į piliečių santykiavimą su valstybe ir į vyriausybės santykius su piliečiais. Einant nuosekliai nuo visuomeninio auklėjimo prie politinio ir paskui nuo šio pastarojo prie valstybinio, privalu susekti, kokiomis konkrečiomis valstybinė-

mis dorybėmis pasireiškia iš vienos pusės teisės sąmonė bei solidarumas, o iš antros pusės — visuomeninis draugiškumas bei tolerantiškas laisvingumas. Čia vėl rasime visą jau valstybinių dorybių eilę, į kurią įeis ir valstybinio autoriteto, t. y. įstatymų bei valdžios, pagarba, ir privatinių interesų solidarus palenkimas valstybiniam tikslui, ir valstybinis drausmingumas, ir prievartos neapykanta, ir padorus suderinimas dviejų dalykų, kuriuos Foersteris vadina *Machtgewissen* ir *Rechtsgewissen*, t. y. galybės sąmonė su teisės sąmone, ir t.t.

Šituo klausimu vėl tenka pastebėti, kad valstybinis drausmingumas ir įstatymų bei valdžios pagarba neprivalo niekados pereiti į vergavimą bet kuriai valstybinei tvarkai ir bet kuriai valdžiai. Valstybinė tvarka remiasi pozityviąja teise, sudaryta įstatymais, įpročiais, precedentais ir t.t. Tuo tarpu šita teisė gali prieštarauti prigimtajai teisei, kuri remiasi doriniu įstatymu. Tokiu atveju atsiranda net valstybės piliečiams prievolės kovoti su vyriausybe, remiančia moraliai bei faktiškai valstybinę tvarką, galutinai prieštaraujančią doriniam įstatymui. Tokia prievolė išimtiniais atsitikimais, kaip sakyta, gali net pateisinti revoliucinę pervartą, būtent tada, kai tarp pozityviosios ir prigimtosios teisės prieštaravimas objektyviai yra nepakenčiamai didelis ir kai nėra kitokių priemonių įdorinti faktiškąją tvarką. Tačiau kova už geresnę valstybinę santvarką niekados neprivalo kompromituoti nei valstybės, nei teisės, nei valdžios. Į visa tai dera politiniame auklėjime tinkamai atsižvelgti, išvystant jaunime nusiteikimus, kurie turi nustatyti jo santykiavimą su valstybe ir jos vyriausybe.

Kitokios rūšies bus visuomeniniai nusiteikimai ekonominėje socialinėje srityje. Tiesa, kalbamoji sritis gali būti imama tik ekonominiu arba tik socialiniu atžvilgiu. Tuomet pirmuoju atveju reikėtų kalbėti apie ekonominius, antruoju atveju — apie socialinius nusiteikimus. Iš tikrųjų ekonominės ir socialinės visuomeninio gyvenimo apraiškos tiek glaudžiai yra tarp savęs susijusios, kad yra galimybės kalbėti sykiu apie ekonominius socialinius nusiteikimus. Būtent ekonominis yra dalykas, liečiąs visuomenės ūkį, t. y. materialinių gėrybių gamybą, mainomainį, arba mainus, paskirstymą ir suvartojimą. Socialinis yra dalykas, liečiąs visuomeninį žmonių santykiavimą, turintį savo pagrindą ekonominiame gyvenime. Tokiu būdu socialinė apraiška tėra viena tik visuomeninių apraiškų rūšis, ir todėl nedera lietuvių kalboje vartoti žodis « socialinis » vietoje žodžio « visuomeninis ». Tos kalbos, kurios, kaip prancūzų kalba, neturi žodžio « visuomeninis » šalia žodžio « socialinis » (prancūziškai — *social*), vartoja šitą pastarąjį pagal reikalą ir plačiąja, ir siaurąja prasme.

Taigi į ekonominę sritį įeina ir visuomenės ūkis, ir visuomeninis žmonių santykiavimas, pagrįstas ekonominiais interesais. Kalbant apie šitos srities visuomeninius nusiteikimus, reikia, žinoma, išeiti iš pagrindinių ekonominio gyvenimo funkcijų, arba pareigų. Iš pareigų, kuriomis pasireiškia ekonominis gyvenimas, keturios yra pagrindinės: pirma, materialinių gėrybių gamyba, antra, mainomainis, arba mainai, trečia, paskirstymas, ir, ketvirta, suvartojimas. Kiekvienai iš šitų ekonominių pareigų galima numatyti vienas pagrindinis nusiteikimas, pageidaujamas tiek ekonominiu, tiek ir socialiniu atžvilgiu.

Taip gamybos pareigai pageidaujamas yra didžiausias produktyvumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Vadinasi, tinkamas gamintojo nusiteikimas yra jo produktyvumas, kuris turi reikšmės ne jam tik vienam, bet ir visam visuomenės ūkiui, kiek šis pastarasis yra žmonių santykiavimo padaras. Mažai produktyvus ekonominis veikimas yra socialiniu atžvilgiu mažos vertės apraiška, nes atitinkamai ir mainomainis, paskirstymas ir suvartojimas menkai tegalės patenkinti visuomenės reikalus. Pasakytina, kad didžiausias produktyvumas turi būti reguliuojamas visuomeniniu būdu, pabrėžia socialinį gamybos pobūdį ir reikalauja jau šitoje ekonominėje pareigoje pasireikšti tam tikru socialiniu nusistatymu, arba net supratimu, kad privatinė gamyba turi remtis į solidarius santykius su visos visuomenės reikalais.

Mainomainio pareigai pageidaujamas yra išlyginamasis teisingumas (*justitia commutativa*), kuris šiuo atveju turi būti pagrįstas savitarpinio naudingumo principu. Paskirstymo pareigai pageidaujamas skirstomasis teisingumas (*justitia distributiva*), atsižvelgiąs ne tik į žmonių dalyvavimą gamyboje, bet ir į faktinius jų reikalus. Išlyginamasis ir skirstomasis teisingumas, kaip du ekonominiai socialiniai nusiteikimai, vienas antrą papildo: pirmasis reikalauja, kad gėrybių mainomainyje žmonės būtų vieni kitiems lygiai naudingi, tiekdami kiekvienam, tai, kas jam pridera; antrasis, t. y. skirstomasis teisingumas, reikalauja, kad, skirstant materialines gėrybes tarp visuomenės narių, būtų atsižvelgta į įvairių įvairiausius reikalus bei motyvus. Žmogus, pavyzdžiui, dėl kokios nors priežasties, ligos arba senatvės, negali dalyvauti gamyboje, bet vis dėlto būtų nusižengimas prieš skirstomąjį teisingumą leisti jam mirti badu, nes žmogus, kaipo visuomeninė būtybė, tam tikromis aplinkybėmis turi teisės reikalauti sau pagalbos iš kitų žmonių. Šitaip suprastas skirstomasis teisingumas, kaip pastovus visuomeninis nusiteikimas, turi didelės reikšmės socialiniam klausimui spręsti, kai tenka rūpintis vargingiausių visuomenės sluoksnių būvio pagerinimu. Galima net pasakyti, kad didieji socialiniai reformatoriai kaip tik pasižymėjo tuo visuomeniniu nusiteikimu, kuriuo yra skirstomasis teisingumas.

Pagaliau ketvirtai ekonominei pareigai, kuria yra gėrybių suvartojimas, pageidaujamas yra taupumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Kiekviena prabanga, kitaip tariant, kiekvienas nepateisinamas *luxus*, galutinai yra ir antiekonominė, ir antisocialinė apraiška. Prabanga yra antiekonominė apraiška, kadangi ji sunaikina be būtino reikalo materialines gėrybes, kurios reikalavo žmogaus triūso, kartais net labai didelio ir labai brangaus sveikatos atžvilgiu. Prabanga yra antisocialinė apraiška, kadangi ji beveik visuomet nusideda prieš išlyginamąjį ir skirstomąjį teisingumą tada, kai visuomenėje yra skurstančių, dažnai net mirštančių badu žmonių. Todėl taupumas, kaipo priešinimasis prabangai, tik tada yra gerai suprantamas, kai jis yra pagrįstas socialiniu solidarumo atžvilgiu, bet ne individualaus šykštumo geiduliu, kuris kartais socialiniu atžvilgiu gali būti nė kiek ne geresnis už palinkimą į prabangą.

Įsivaizduokime dabar žmogų, kuris pasižymėtų visais keturiais ekonominiais socialiniais nusiteikimais, t. y. ir produktyvumu materialinių gėrybių gamyboje, ir išlyginamuoju teisingumu mainomainyje, ir skirstomuoju teisingumu gėrybių paskirstyme, ir pagaliau asmeniniu taupumu suvartojime. Ar šitoks žmogus nebus geriausiai nusiteikęs ekonominio socialinio gyvenimo gerovei? Ar jame neras konkrečios išraiškos du pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai: teisės sąmonė ir solidarumo jausmas? Produktyvumas gamyboje ir taupumas suvartojime, visuomeniniu atžvilgiu reguliuojami, suteikia konkrečios išraiškos solidarumui. O išlyginamasis ir skirstomasis teisingumas suteikia konkrečios išraiškos teisės sąmonei.

Išeinant iš keturių nusakytųjų ekonominių socialinių nusiteikimų, tektų nuosekliai įsigilinti į dar specialesnes šitos srities dorybes, kuriomis šitie pagrindiniai nusiteikimai pasireiškia gyvenime. Čia reikėtų kalbėti apie moralinį darbo vertinimą, apie socialinių instinktų pergalėjimą, apie godumo apvaldymą, apie asmeninės sąskaitybos reikšmę, apie socialinę labdarybės pareigą, apie gerai sutvarkytą dosnumą, atremtą į asmeninį taupumą ir t.t. Bet čia ne vieta gilintis į visus šituos dalykus.

Iš eilės reikia nustatyti pagrindinį tikslą tautiniam auklėjimui. Pigu atspėti, kad pagrindinis nusiteikimas, kuris turi būti siekiamas tautiniu auklėjimu ir kuris sudaro jam artimesnį, arba tiesioginį, tikslą, yra gerai suprastas, arba tikras patriotizmas. Patriotizmas, kaip man teko kur kitur įrodinėti, yra tautinės individualybės meilė. Savo tauta yra mylima ne dėl to, kad ji yra didelė, graži ir galinga, bet visų pirma dėl to, kad jinai yra mums sava. Šita tautybės meilė paprastai yra susijusi su gimtojo savo krašto, arba tėvynės, meile ir dargi su suvereninės savo valstybės vertinimu, nors gali būti atsitikimų, kur tautybė, tėvynė ir valstybė nesutampa viename myli-

mame objekte. Aišku savaime, kad patriotizmas turi daugiausia progų normaliai reikštis tada, kai tauta turi gimtąjį savo kraštą ir gyvena nepriklausomą valstybinį gyvenimą.

Pedagoginiu atžvilgiu turi labai didelės svarbos klausimas, kas yra tikras patriotizmas, arba, kitaip tariant, koks yra gerai suprastas patriotizmas. Nuo šio klausimo išsprendimo priklauso geras supratimas to pagrindinio tautinio nusiteikimo, kuris yra pavadintas patriotizmo vardu. Patriotizmas yra viena meilės rūšis, būtent tautinės savo individualybės meilė. O kiekviena meilė paprastai gyvenime esti karikatūrinė, iškreipta. Reikia net pasakyti, kad kiekviena meilė reiškiasi gyvenime dažniausiai karikatūriška savo išvaizda. Tai įvyksta todėl, kad paprastai yra pamirštama, jog meilė, kaip ir kiekvienas kitas jausmas, tik tada tegali normaliai reikštis, kai ji yra kultivuojama racionalia pakraipa. Tuo tarpu dažniausiai meilė išsivysto savaimingu palinkimu į tą instinktą, kuris taip ar šiaip su ja yra surištas. Tokiu būdu dažniausiai pasirodo, kad tėvai karikatūriškai myli savo vaikus, kad vyras ir žmona karikatūriškai mylisi šeimoje, ir kad panašiai karikatūriškai žmonės myli savo tautą. Tikra patriotizmo karikatūra ir yra tasai šovinistiškas nacionalizmas, kuris yra labiau paplitęs tautų gyvenime, negu paprastai manoma.

Gerai suprasta meilė turi būti pagrįsta sėkmingu pageidavimu mylimajam savo objektui tobulumo. Meilė, kuri fatališkai susiderina su mylimojo objekto netobulybėmis ir nestumia žmogaus į žygius, kuriais šitas objektas galėtų būti patobulintas, nėra meilė tikra to žodžio prasme, žinoma, jei kalbama apie netobulų daiktų meilę. Tobulo absoliuto meilė verčia tik tobuleti, bet nereikalauja tobulinti mylimąjį objektą.

Ir štai gerai suprastas patriotizmas, kaipo tautinės savo individualybės meilė, turi būti pagrįstas visai sėkmingu ir aktyviu nusistatymu pageidauti savo tautai tam tikros didybės ir dirbti savo tautos tobulinimo naudai. Tiesa, ne kiekviena tautos didybė gali būti siekiama patriotizmo žygiais. Materialinė tautos didybė yra apribota faktinėmis jos teisėmis ir todėl negali paržengti teisėtų savo ribų. Pavyzdžiui, tauta turi teisėtas teritorines ribas, ir todėl patriotui neprivalu geisti savo tautai svetimos teritorijos. Bet užtat visai kitaip yra su moraline tautos didybe. Šituo atžvilgiu tikras patriotas neprivalo statyti jokių ribų savo pageidavimams ir atitinkamai turi padėti visas galimas pastangas savo tautai tobulėti, jos didybei ugdyti. Tuo tarpu šovinistas nacionalistas paprastai eina priešinga pakraipa: jis pageidauja neteisėtos materialinės didybės savo tautai ir sykiu maža tededa pastangų savo tautai tobulinti dvasiniu atžvilgiu. Iš tikrųjų jis ją demoralizuoja jau vienu tuo faktu, kad užbrėžia

jai nepateisinamus materialinius apetitus, kurie negali būti patenkinti be įžeidimo kitų tautų teisių.

Tikra tautos didybė kyla iš visuotiniojo žmonių dvasios turinio ir tik reiškiasi individualinėmis tautybės lytimis. Todėl tikras patriotizmas privalo reikštis ypatingu aktyvumu, arba kūryba, tautinės kultūros srityje, kur turi sueiti krūvon tautinių lyčių individualumas su turinio universalumu. Turinio universalumas tautinėje kūryboje kaip tik padaro tai, kad kiekviena tauta yra lygiateisis neatsiejamas narys tautų šeimoje.

Tokiu būdu pagrindinis tautinis nusiteikimas, kuris yra ne kas kita, kaip tikras patriotizmas, gali būti pilnai aptartas, kaip tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančios iš visuotiniojo žmonių dvasios turinio ir besireiškiančios individualinėmis tautybės lytimis. Taip suprastas patriotizmas ne tik nekliudo taikiai sugyventi su kitomis tautomis, kiek jos nėra, žinoma, agresyvios imperialistine savo politika, bet dargi principiškai reikalauja harmoningo tautų susiderinimo visuotinoje tautų sąjungoje. Šitam paskutiniam reikalui privalo tarnauti tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kuris turi sudaryti naujų kartų psichikoje atitinkamų nusiteikimų.

Tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kurį mūsų laikais uoliai kelia aikštėn Foersteris, vadindamas jį *weltbürgerliche und weltpolitische Erziehung*, ir turi atsižvelgti į deramą atskirų valstybių ir atskirų tautų sugyvenimą vienoje pasaulinėje visų tautų organizacijoje. Foersteris su tinkamu sau užsimojimu visai teisingai reikalauja, kad pedagogikos mokslas atsilieptų į pasaulinę karo katastrofą, keldamas tarpvalstybiniob ei tarptautinio auklėjimo problemą.

Šitoje visuomeninio auklėjimo srityje turi rasti tinkamos išraiškos tie patys visuomeniniai nusiteikimai, kaip ir atskiros valstybės ir tautos gyvenime, tik imami pasaulinio universalumo matu. Iš vienos pusės visos žmonijos solidarumas, iš kitos pusės prigimtosios tautų teisės turi nustatyti pagrindinę pakraipą tautų drausmingumui ir tolerantiškam laisvingumui tarpvalstybinių santykių srityje. Konkretizuojant dar labiau šituos bendrus nusiteikimus, imamus pasaulinio universalizmo matu, teks auklėti tarpvalstybinių bei tarptautinių santykių srityje tokias dorybes, kaip gerai suprastas pacifizmas, valstybinio bei tautinio egoizmo nugalėjimas, kitų tautų vertinimas bei gerbimas, principialus bei faktinis prievartos neigimas, kai ji nepateisinama jokiu būtinu reikalu, gyvas visos žmonijos solidarumo jausmas ir t.t.

Norint vienu posakiu apimti pagrindinį nusiteikimą, kuris galėtų eiti artimesniu tikslu tarpvalstybiniam bei tarptautiniam auklėjimui, galima būtų pasakyti, kad tokiu nusiteikimu yra universalus žmonių

draugiškumas, kuris galėtų vesti visą žmoniją į visuotinįjį susidraugavimą laisvės bei lygybės pagrindais.

## II. PAGRINDINĖS VISUOMENINIO AUKLĖJIMO PRIEMONĖS

### 1. Teorinė priemonė — visuomeninio susipratimo lavinimas

*a*) *Teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybė prieš visuomeninio veikimo praktiką.* — Nustačius visuomeninio auklėjimo tikslus, tuo pačiu buvo nustatytas tasai visuomenininko idealas, kuris turi būti siekiamas visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Ogi norint idealą šiaip ar taip realizuoti, vienas iš klausimų, kurie dabar gali kilti, liečia priemones. Tai būtent klausimas, kokių yra pagrindinių priemonių visuomeninio auklėjimo tikslams siekti.

Sprendžiant šitą klausimą, pasirodo, kad tokiomis pagrindinėmis priemonėmis yra iš vienos pusės visuomeninio gyvenimo teorija, o iš kitos pusės — visuomeninio veikimo praktika. Teorija, arba visuomeninė doktrina, turi sudaryti intelektualų nusistatymą visuomeniniais klausimais, o visuomeninio veikimo praktika turi išdirbti atitinkamą valios veiklumą. Taigi, trumpai tariant, doktrina bei akcija — štai dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės. Doktrina suteikia visuomeninį susipratimą, akcija — visuomeninio veikimo įpročius.

Suprantama savaime, kad tiek teorinė, tiek ir praktinė visuomeninio auklėjimo priemonė, t. y. tiek doktrina, tiek ir akcija, yra būtinai reikalingi gerai ir pilnai vedamame visuomeniniame auklėjime. Bet teigti šitą teorijos ir praktikos būtinumą visuomeniniame auklėjime dar toli gražu nereiškia išspręsti tą gana painų klausimą, kuris kaip tik čia kyla apie deramą teorinės ir praktinės priemonės santykiavimą visuomeniniame auklėjime. Katrai iš šitų dviejų priemonių ir kokiu laipsniu privalu suteikti pirmenybę normalioje visuomeninio auklėjimo eigoje? Kalbėti apie pusiausvyrą tarp teorinės ir praktinės visuomeninio auklėjimo pareigų, būtų nesiskaityti iš vienos pusės su pradedamuoju visuomeniniu nusistatymu, o iš antros — su tuo faktu, kad auklėtiniai negali būti laikomi subrendusiais visuomenės veikėjais. Šituodu atžvilgiu, t. y. pradedamasis visuomeninis nusistatymas ir nepilnas auklėtinio subrendimas, ir leidžia daryti skirtumą tarp teorinės ir praktinės visuomeninio auklėjimo priemonės (pirmenybės bei svarbos prasme).

Nors ir gali išsyk pasirodyti keistas, vis dėlto yra teisingas psichologų teigimas, kad kiekviename veikime pradedamuoju punktu

yra teorinis momentas. Tai kaip tik jau pasako žinomas filosofinis aforizmas, skelbiąs, kad *nihil volitum quin praecognitum*, vadinasi, niekas nėra norima, kas pirma nebuvo pažinta. Šis bendras psichologinis dėsnis nenustoja savo reikšmės ir tada, kai tenka spręsti klausimą apie palyginamąją doktrinos ir akcijos reikšmę visuomeniniame gyvenime ir todėl atitinkamai — visuomeniniame auklėjime. Ir čia, ir ten pradedamuoju punktu turi būti visuomeninė doktrina, suteikianti visuomeninio susipratimo, bet ne akcija, kuri be tinkamo teorinio susipratimo yra savaimingas krutėjimas, nežinia, dėl ko kilęs, ir nežinia, kur vedąs. Kitaip tariant, kad akcija būtų sąmoninga, protinga ir aiškiai tikslinga, ji turi būti pagrįsta doktrininiu susipratimu, anksčiau įgytu ir tinkamai pritaikytu aplinkybėms. Šita tiesa gerai išreikšta prancūzų publicisto V. Carlhian: «Veikti nepakanka, reikia mąstyti prieš veikiant, — mąstyti tam, kad būtų veikiama, ir veikti mąstant».

Konstatuoti teorinės visuomeninio auklėjimo priemonės pirmenybę dar toli gražu nereiškia mažinti reikšmę praktinės jo priemonės, kuria yra auklėtinių pratinimas prie visuomeninės akcijos, tai yra ruošimas jų visuomeniniam veiklumui, raginant juos dalyvauti šiaip ar taip visuomeniniame gyvenime bei veikime. Savaime aišku, kad niekas negali būti tikras visuomenės veikėjas be tam tikro praktikos stažo, t. y. be faktiško nuoseklaus pratinimosi prie visuomeninio veikimo. Tai yra tiek aišku, kad mūsų laikais, linkusiais į neramų automatišką aktyvumą, nėra reikalo įrodinėti pasauliui (gal tik ne Lietuvai) praktikos reikšmę veikimui. Užtat kaip tik šiais laikais visai pravartu ypatingai pabrėžti sąmoningo teorinio, arba doktrininio, nusistatymo svarbą visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Pasirodo, kad geras teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui yra pirma sąlyga šito pastarojo sėkmei. Maža to: reikia net tiesiog konstatuoti, kad visuomeninio veikimo užsimojimas, platumas, išdavumas ir patvarumas esti paprastai tiesioginėje proporcijoje su teorinio visuomeninio pasiruošimo rimtumu.

Šituo atžvilgiu įdomus yra istorijos liudijimas, kad didieji visuomenės reformatoriai iš vienos pusės ir nelemti jos griovėjai iš antros — savo pasisekimą, tiek teigiamą, tiek ir neigiamą, žymia dalimi laimėjo aiškiu bei nuosekliu doktrininiu nusistatymu. Geru tam pavyzdžiu gali tarnauti socialdemokratų partijos įsigalėjimas darbininkuose antrojoje XIX a. pusėje. Čia reikšminga yra tai, kad jų ideologas Karolis Marksas pasižymėjo aiškiai bei nuosekliai išvystyta ekonomine socialine doktrina, kurioje jis sugebėjo ryškiai suimti kapitalistinės santvarkos silpnybes, o iš kitos pusės principialiai atsiremti į egoistinius darbininkų masės interesus. Šituo atveju net ne objektyvus doktrinos tikrumas, bet tvirta bei ryški jos organi-

zacija buvo viena iš žymesnių jos pasisekimo priežasčių. Ir tai buvo, reikia žinoti, doktrina žmogaus, kuris išėjo iš mokyklos Hegelio, intelektualistiška savo dialektika kompromitavusio vokiškąjį idealizmą. Bet šita Hegelio dialektika buvo gera intelektualinio darbo mokykla, ir tai sugebėjo tinkamai panaudoti Marksas socialinės savo doktrinos reikalui. Tuo tarpu šitos doktrinos ypatybės padarė, kad atsirėmę į ją socialdemokratai, bet ne kita kokia socialistų grupė, laimėjo didžiausios įtakos, tarp darbininkų geriausiai susiorganizavo ir tiksliausiai nustatė savo taktikos metodus. Žodžiu tariant, socialdemokratų istorija geriausiai parodo, ką pajėgia pasiekti gerai suorganizuota ir energingai platinama visuomeninė doktrina net tada, kai ji nėra iš esmės tikra.

Bolševizmo genetinė priklausomybė nuo socialdemokratų išsivystymo tik dar labiau galėtų patvirtinti kalbamąją visuomeninės doktrinos reikšmę. Tuomet pasirodytų, jog kun. Schyrgens turi daug tiesos, rašydamas savo straipsnyje apie *Tolstojaus įtaką*, kad «visa doktrinų istorija parodo, jog visuomenės žlunga pradedant nuo galvos», nes «idėjos yra sprogstamasis pradas įvykiuose»[21]. Tiesa, idėjų pasisekimas visuomenėje priklauso nuo šios visuomenės gyvenimo aplinkybių. Bet vis dėlto šitos aplinkybės nepajėgia pačios per save, t. y. be idėjų tarpininkavimo, turėti tokios reikšmės, kokios jos turi su aiškiai suformuluotų teorijų pagalba.

Jei tokia yra neigiamoji klaidingų doktrinų reikšmė, tai lygiai didelė, nors jau teigiama, turi būti tikrų doktrinų svarba visuomeniniame gyvenime bei veikime. O jei taip yra iš tikrųjų, tai visuomeninis auklėjimas privalo išdirbti naujose kartose aiškų teigiamąjį visuomeninį susipratimą, nes nuo jo paskui priklauso ne tik visuomenės susipratimas, bet ir visuomeninio veikimo pakraipa bei sėkmingumas.

Vis dėlto teorinio visuomeninio išsilavinimo reikalas ne visuomet yra teisingai suprantamas, kai klausimas liečia mokslą einantį jaunimą. Tokiu atveju visuomeniniam jaunimo lavinimui daromi įvairūs priekaištai, kartais griežtai priešingi savo prasme. Vieni, instinktyviai bijodami bet kurio visuomeninio lavinimo, laiko jį nepageidaujamu mokslą einančiam jaunimui, kaip galintį patraukti šį pastarąjį į politinį bei partinį gyvenimą. Kiti kaip tik nori įtraukti jaunimą į partinį politikos veikimą, bet jie bijo užtat teorinio visuomeninio lavinimo, kuris, jų supratimu, atitraukia jaunimą nuo praktinio visuomeninio gyvenimo, gamina iš jo nepritaikytų prie praktinio gyvenimo teoretikų, ideologų, rezonuojančių protininkų,

---

[21] Cituojama pagal V. Honnay, S. J., *Les Sociaux de Doctrine Catholique*, Louvain–Paris 1926, p. 51.

kurie nesugeba prieiti prie bet kurio visuomeninio darbo paprastai, energingai, sumaniai, žodžiu tariant, praktiškai.

Iš tikrųjų ir pirmieji, ir antrieji klysta savo neigiamu nusistatymu į rimtą teorinį visuomeninį lavinimąsi. Pirmieji paprastai yra konservatoriai, kurie bijo visuomeniniu auklėjimu sužadinti jaunime revoliucines tendencijas; jie nenusimano, kad neišsilavinęs visuomeniniu atžvilgiu žmogus yra geriausia medžiaga, kuri gali būti lengvai panaudojama bet kurioms revoliucinėms permainoms. Tuo tarpu faktas yra tai, kad kiekvienas žmogus šiaip ar taip turi gyventi bei veikti visuomenėje, kurioje jis turi prievolių bei teisių, ir todėl jam yra būtino reikalo įsigyti bent minimalaus visuomeninio išsilavinimo, kad jis galėtų būti susipratusiu visuomenės nariu. Tai ypač yra svarbu demokratinėms valstybėms, kuriose piliečiai aktyviai dalyvauja valdžios sudaryme ir jos veikimo vertinime. Tokiose valstybėse visuomeninis piliečių nesubrendimas yra visuomenei didelių pavojų šaltinis, ir todėl jose naujos kartos turi būti visai sąmoningai bei sėkmingai auklėjamos bei lavinamos visuomeniniu atžvilgiu.

Kalbamieji konservatoriai, nusistatę prieš visuomeninį jaunimo auklėjimą, nesiskaito pakankamai su skirtumu, kurio yra tarp bendro visuomeninio auklėjimo bei lavinimo iš vienos pusės ir žmonių ruošimo specialiems politinės socialinės akcijos uždaviniams — iš antros. Pigu suprasti, kad visuomeninis jaunimo auklėjimas bei lavinimas privalo pasilikti bendroje visuomeninio gyvenimo plotmėje, kur nesireiškia aktualiu būdu politinė partijų kova, bet kur vis dėlto gali reikštis tam tikra praktinės pasaulėžiūros pakraipa, kurios reikalauja bendra pasaulėžiūra, padėta į ugdymo sistemos pagrindą. Todėl, pavyzdžiui, katalikiškas jaunimas bus auklėjamas bei lavinimas bendro visuomeninio gyvenimo plotmėje pagal principus, kurių pateikia krikščioniškoji pasaulėžiūra. Laisvamaniai atitinkamai ves savo jaunimą laicizmo pakraipa, skiepydami jiems bendrus humanistinius visuomeninio gyvenimo pagrindus. Bet nei vieni, nei antri, kiek jie nori pasilikti santaikoje su racionaliai suprastos visuomeninės pedagogikos reikalavimais, neprivalo ugdyti jaunime jokio ekskliuzyvistiško partinio nusistatymo visuomeninio gyvenimo bei veikimo klausimais. Apskritai, visuomeninio lavinimo nuosekliame išvystyme privalu eiti nuo bendrų mažiausiai abejotinų klausimų prie specialesnių ir labiau abejotinų, taip kad tie klausimai, kurie labiau skiria žmones ir daugiausia antagonizmų tarp jų sukelia, būtų nagrinėjami bei svarstomi vyriausiame jaunimo amžiuje, kai yra daugiausia progų užtikti jame reikiamą šitiems klausimams visuomeninį susipratimą ir pusiausvyrą.

Galų gale kalbamiesiems visuomeninio auklėjimo bei lavinimo priešininkams galima atsakyti, kad, jei blogas visuomeninis lavinimas yra pavojingas, tai ne mažiau pavojingas yra ir joks visuomeninis lavinimas. Šitaip vieninteliai pageidaujamas yra racionaliai sutvarkytas visuomeninis lavinimas, kuris, kaipo racionalus, vengtų traukti jaunimą į aistringą politinių socialinių ginčų sūkurį ir brutalią partijų kovą.

Ne mažiau klysta ir tie radikalai iš kairės ar iš dešinės, kurie dažnai stengiasi įtraukti jaunimą į aktualią politiką ir kurie todėl priešinasi ilgesniam nuodugniam visuomeniniam jo lavinimuisi. Jų supratimu, ilgesnis teorinis visuomeninių problemų studijavimas, einąs anksčiau veikimo, atitraukia jaunimą nuo visuomeninės akcijos ir ilgainiui daro net jį šitai akcijai apskritai netinkamą. Šitokiame nusistatyme, kaip jau galima spręsti iš nusakyto anksčiau racionalaus teorijos ir praktikos santykiavimo, yra didelio nesusipratimo, kuris aiškėja dargi ir iš kitų klausimo atžvilgių nušvietimo.

Visuomeninė akcija iš tikrųjų būtų pavojuje, jei visi, kas studijuoja visuomenines problemas tikslu įsigyti visuomeniniam susipratimui, liktų paskui akademiniais darbininkais, nes akademinis darbas, imamas specializacijos prasme, ir mažai yra sutaikomas su gyvesne visuomenine akcija. Bet kai jaunimas, esąs tiek aukštesniojoje, tiek aukštojoje mokykloje, imasi rimtų visuomeninių studijų ir su užsidegimu kelis metus ir net iki savo mokslo galo studijuoja visuomeninio gyvenimo klausimus, tai vis dėlto tokio pavojaus nesusidaro, nes iš šito jaunimo tik palyginti nedideliam nuošimčiui teks atsidėti akademiniam pašaukimui. Tuo tarpu galima su pilna tikrenybe iš anksto teigti, kad šitokios intensyvesnės visuomeninių problemų studijos išeis į naudą ne tik būsimųjų visuomenės veikėjų, bet ir pačios visuomeninės akcijos.

Visai teisingai yra sakoma, kad « studijos yra sutelktasis, arba telkiamasis, veikimas », tarsi tuo norima pasakyti, jog veikimas tikra to žodžio prasme yra ekspansyvus išsidalijimo darbas. Iš tikrųjų taip ir yra: kiekvienas visuomeninis veikimas, atliekamas kiek platesniu užsimojimu, tam tikra prasme išsemia žmogų, net tai, ką jis savyje sutelkia dvasinės rimties bei susikoncentravimo valandomis. Todėl nenuostabu, kad krikščioniškoji asketika tik tą aktyvų gyvenimą laiko tikrai normaliu bei sėkmingu, kuris tvirtai yra pagrįstas dvasiniu vidaus gyvenimu. Juk paprastas dėsnis mums sako, kad, norint kitam ką nors duoti, reikia iš pradžios pačiam laimėti. Tai lygu pasakyti, kad, norint veikti, reikia iš pradžios sudaryti savyje veikimo šaltinį, kuris gali būti sąmoningai bei tikslingai naudojamas. Jei dvasinis vidaus gyvenimas nėra praturtintas telkiamuoju darbu, jei jame nėra sudaryta pastovių šaltinių, veikimas negali būti nei

pakankamai sėkmingas, nei patvarus, nei tikrai dosnus bei turtingas.

Panašiai yra ir su visuomeniniu veikimu, kai jis nėra atremtas į teorinį pasiruošimą, kuris sutelktų visuomenės veikėjuje ir reikiamą susipratimą, ir aktyviąją iniciatyvą, ir platesnį užsimojimą, ir toli siekiančias pastangas, trumpiau tariant, plačią perspektyvą, tvirtą pasiryžimą ir patvarų išdavumą. Šita prasme kiekvieni rimtų visuomeninių studijų metai dešimteriopai apsimoka paskesniame visuomeniniame veikime. Visų pirma, tik aiškus doktrininis įsitikrinimas, įsigytas visuomeniniu išsilavinimu, tegali paskui palaikyti pastoviai karštą užsidegimą visuomeninėms problemoms ir visuomeninei akcijai. Tuo tarpu žmonės, nuėję į visuomeninį veikimą be teorinio pasiruošimo ir išsisėmę iš vidaus, anksčiau ar vėliau nusivilia visuomeninio veikimo sunkenybėmis bei nepasisekimais ir pasiduoda galų gale visuomeniniam abejingumui, konservatizmui, reakcijai. Ne be reikalo juk yra sakoma, kad šviesa tai karštis.

Iš kitos pusės tik visuomeninio gyvenimo bei veikimo principų pažinimas tegali laiduoti nuoseklų, pažangų, metodingą, sąmoningą ir apskritai tikrai sėkmingą visuomeninį veikimą. Tuo tarpu visuomeninis veikimas, nepagrįstas rimtu teoriniu susipratimu visuomeninio gyvenimo klausimais, turi visai atsitikinių išdavų, kartais teigiamų, bet dažniausiai neigiamų.

Pagaliau rimtas teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui, apimąs irgi dorinius, šito veikimo principus, gali labiau apsaugoti visuomenės veikėjus nuo tos demoralizacijos, kuria taip dažnai gresia politinis socialinis veikimas. Šitas pavojus ypač yra didelis mažai pasiruošusiems visuomenės veikėjams per anksti išėjusiems į visuomeninės kovos areną ir todėl nesuskubusiems savo vidaus darbu sutelkti savyje tuos dorinius veikimo turtus, kurie beveik niekam veltui nėra duodami. Tokiu būdu rimtas visuomeninis išsilavinimas yra viena iš svarbių sąlygų, kurios laiduoja visuomeninių veikėjų dorumą.

Iš to, kas pasakyta iki šiolei apie teorinio visuomeninio išsilavinimo reikšmę, galima padaryti išvadą, kad šitas išsilavinimas turi pirmenybės teisę prieš praktinį visuomeninį veikimą. Tai plaukia jau iš pačios dalykų eigos, nes visuomeninė akcija tik tada tegali būti tikrai tikslinga bei sąmoninga, kai ji jau yra pagrįsta visuomeninės doktrinos principais. Tiesa, visuomeninės doktrinos pirmenybė prieš visuomeninę akciją dar toli gražu nereiškia, kad šita doktrina gali būti atplaiduota nuo tų patyrimų, kurių suteikia pats visuomeninis veikimas. Iš tikrųjų mažai reali yra ta teorija, kuri nesiskaito su gyvenimo praktika, nes ji remiasi niekuo nepagrįsta proto spekuliacija. Bet iš kitos pusės liūdna yra ta visuomeninio gyvenimo

praktika, kuri nėra nušviesta bei vedama racionalios teorijos tiesų. Jei pirma prasme teoretikas yra nerealus fantastas svajotojas, kuris geriausiu atveju yra visuomeniniame gyvenime nenaudėlis, tai praktikas antrąja prasme tegali būti vien atsitiktinai naudingas visuomeniniam gyvenimui. Bet vis dėlto yra daugiau atvejų, kad pirmasis, t. y. teoretikas, bus rečiau pavojingas visuomenei, negu antrasis, t. y. praktikas, nes šis pastarasis dažniau vadovausis savo veikime neprotingais prietarais, egoistiškais polinkiais, šabloniškais įpročiais, materialiais apskaičiavimais ir panašiomis kitomis nevisuomeniškomis ypatybėmis. Kuomet dauguma visuomeninių veikėjų susidaro kaip tik iš tokių praktikų, tuomet pasirodo, kaip šita tikro visuomeninio susipratimo jiems stoka apsunkina bet kurią racionalią visuomeninę reformą, kaip visuomeninė pažanga yra fataliai stabdoma jų inercija, siauru akiračiu ir kiekvienos drąsesnės iniciatyvos baime.

Matant tokius gyvenimo pavyzdžius, negalima nesutikti su jau cituotu V. Honnay, S. J., kuris turtingame savo veikale «Visuomeniniai katalikiškosios doktrinos rateliai» skelbia obalsį: «pirma doktrina, paskui akcija» ir šitaip pritaria Šv. Tėvo Pijaus XI minčiai, kad «niekados doktrina neturi būti paaukota akcijai».

*b*) *Priemonės visuomeniniam susipratimui lavinti naujose kartose.* Nustačius teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybę prieš visuomeninio veikimo praktiką, visai pravartus yra klausimas, kokiomis konkrečiomis priemonėmis naujos kartos gali įsigyti šitą susipratimą tiek su pagalba suaugusios kartos, tiek ir savo pačios pastangomis.

Kai suaugusi karta rūpinasi visuomeniniu nesuaugusios kartos auklėjimu, priemonės yra šios pastarosios priimamos mažiau ar daugiau pasyviu būdu; užtat, kai tebebręstanti karta pati rūpinasi visuomeniniu savo auklėjimusi, priemonės yra jos jau aktyviai panaudojamos. Todėl pirmosios priemonės gali būti pavadintos pasyviomis, antrosios — aktyviomis. Ir štai pasyvinėmis visuomeninio lavinimo priemonėmis yra atskiri visuomeniniai pamokymai, sistemingas visuomeninis mokslas ir vadovavimas visuomeninei skaitybai (visuomeninio turinio knygų skaitymui). Aktyvinėmis visuomeninio lavinimosi priemonėmis bus skaityba ir šiaipjau visuomeninės studijos ir lavinimosi rateliai. Tokios bent yra svarbiausios visuomeninio lavinimo bei lavinimosi priemonės. Apie kiekvieną iš jų šis tas tenka pasakyti skyrium.

Visuomeniniai pamokymai privalu priešpastatyti sistemingam visuomeniniam mokslui mokykloje, nes jie daromi atsitiktinai įvairių auklėtojų įvairiais laikais ir įvairiomis aplinkybėmis. Reikia net pasakyti, kad visi auklėtojai yra pašaukti daryti naujai kartai visuomeninių pamokymų kiekviena tinkama proga. Pavyzdžiui, tėvai pri-

valo aiškinti savo vaikams elementarius visuomeninio gyvenimo faktus bei principus, visuomeninių dorybių prasmę, visuomeninio veikimo svarbą ir t.t. Mokytojas panašiai turi pasinaudoti savo dėstomuoju dalyku visuomeniniam pamokymui, kai tas jo dalykas tokiam pamokymui teikia geros progos. Tokių atsitikimų, pavyzdžiui, galima turėti labai daug per istorijos pamokas, per kurias dažnai tenka aiškinti visuomeninį žmonijos patyrimą. Turi progos daryti visuomeninių pamokymų ir kunigas per pamokslus, kuriais gali būti sėkmingai keliamas visuomeninis krikščioniškosios pasaulėžiūros atžvilgis. Kunigas būtent turi progos išaiškinti žmonėms, kad giliausias visuomeninio gyvenimo pagrindas ir aukščiausia jo sankcija glūdi religijoje; tuo pačiu jis pajėgia sugestionuoti žmonėms rimtą nusistatymą visuomeninio gyvenimo bei veikimo klausimais.

Nors jokia auklėtojų rūšis nėra atleista nuo visuomeninių pamokymų, kai jų reikalauja pačios auklėjimo aplinkybės, ir nors šitie pamokymai gali turėti labai didelės reikšmės, vis dėlto jie yra toli gražu nepakankami jaunosios kartos visuomeniniam susipratimui. Todėl būtinai yra reikalingas mokykliniame lavinime sistemingas visuomeninio mokslo dėstymas, kuriuo galėtų būti suteikti šito mokslo pradai tokiu mastu, koks atitinka mokyklos tipą bei laipsnį. Pirmutiniai visuomeninio mokslo pradai, tiesa, labai bendri, gali būti jau suteikti mokiniams pradedamosiose mokyklose. Bet apie rimtesnį visuomeninį mokslą tegalima kalbėti vien aukštesniojoje mokykloje ir dargi dviejose vyriausiose jos klasėse. Todėl irgi pakankamą visuomeninį susipratimą tegali įsigyti vien žmonės, baigę aukštesnes mokyklas ir pasirinkę inteligentiškas profesijas.

Dėstomas aukštesniojoje mokykloje visuomeninis mokslas gali suteikti mokiniams galimybės įsigyti aiškų supratimą apie visuomeninio gyvenimo pagrindus ir principus. Tačiau jis negali čia gilintis į tas sudėtingas visuomenines problemas, kurias kėlė ir tebekelia žmonijos sąmonė, stengiantis įžvelgti iki galo visuomeninio gyvenimo paslaptis. Šitos visuomeninės problemos tokios sunkios, kad nei vidurinėje, nei aukštesniojoje mokykloje jos negali būti sprendžiamos bent kiek giliau. Kuo daugiausia čia jos gali būti minimos, kaip dalykai, reikalaują rimtesnio pasiruošimo ir specialesnių studijų. Vis dėlto aukštesniojoje mokykloje visuomeninis mokslas turėtų suimti pagrindinius visuomeninio gyvenimo klausimus į tam tikrą sistemingą visumą, kuri galėtų suteikti sintetinės pažiūros į visą visuomeninio gyvenimo bei veikimo plotą. Dėstomas dabar pas mus Lietuvoje vadinamasis visuomeninis mokslas aiškiai yra nepakankamas.

Kitaip tariant, tinkamai pastatytas dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse visuomeninis mokslas turėtų suimti į save visus tuos pagrindinius ir mažiausiai abejotinus dalykus, kurie

yra reikalingi pilnam susipratimui visame visuomeninio gyvenimo plote. Vadinasi, visi visuomeninio auklėjimo uždaviniai turi rasti jame šiaip ar taip teorinį savo pagrindą. Todėl dėstomas mokykloje visuomeninis mokslas turėtų pateikti pradus iš sociologijos apie bendriausius visuomeninio gyvenimo dėsnius; iš politinės ekonomijos — apie ekonominio socialinio gyvenimo pagrindus; iš valstybinio mokslo ir konstitucinės teisės — apie valstybės pagrindus ir jos sutvarkymą; iš administracinės teisės — apie piliečių teises bei prievoles; iš tautotyros — apie piliečių tautybės bei patriotizmo esmę; pagaliau iš tarptautinės teisės — apie pagrindinius valstybių bei tautų santykiavimo principus.

Žinoma, visuomeninis mokslas, apimdamas tokį platų visuomeninio gyvenimo ratą, negalės suimti į save daug smulkmenų ir pagilinti visuomeninių klausimų supratimą iki privalomo inteligentui laipsnio. Bet jis vis dėlto galės suteikti būsimam inteligentui tą bendrą pastovų ir sistemingą pagrindą, kuris taip daug sveria kiekvieno žmogaus susipratime bei išsilavinime.

Šia proga bus ne pro šalį pažymėjus, kad visuomeninis mokslas, tinkamai įvestas aukštesniojoje mokykloje, kaipo dėstomasis dalykas, gali būti labai sėkmingas įrankis intelektualiniam lavinimui. Savo prigimtimi visuomeninis mokslas priklauso prie tos humanitarinių mokslų grupės, kuri yra vadinama didaktikoje idealijomis. Idealijos, kaip yra žinoma iš didaktikos, reikalauja tiek išvystomosios, tiek ir perteikiamosios pareigos, t. y. sykiu ir maždaug lygiomis, ir perteikia pozityvių žinių, ir lavina protinę galią. Visuomeninis mokslas perteikia žinias apie visuomeninio gyvenimo faktus, santvarką ir konstatuotus principus; bet sykiu jis reikalauja tokio didelio įsigalvojimo į visuomeninius klausimus, be kurio labai sudėtingos visuomeninio gyvenimo apraiškos niekados negali būti kiek giliau suprastos.

Taip pat bus čia savo vietoje pažymėjus, kad visuomeninis mokslas artimai priklauso nuo pasaulėžiūros ir ypač nuo visuomeninės filosofijos, kuri iš tikrųjų sudaro vieną kultūros filosofijos dalį. Visuomeninio mokslo artimas santykiavimas su pasaulėžiūra padaro tai, kad jo dėstymas yra žymiai sunkesnis ten, kur stengiamasi išlaikyti maksimalų neutralumą, kas, kaip žinome, privalo turėti vietos viešojoje mokykloje, į kurią sueina įvairiai nusistačiusių tėvų vaikai. Juk kitaip žiūri į visuomeninio gyvenimo prasmę ir uždavinius individualistas, kitaip nusistato šitais klausimais socialistas ir dar kitaip sprendžia juos katalikas solidaristas. Iš čion matyti, kad visuomeninis mokslas gali būti pilnai bei nuosekliai dėstomas tik laisvų mokyklų sistemoje, kur į visuomeninio auklėjimo pagrindą dedama ta visuomeninė doktrina, kuri atitinka mokyklų steigėjų pasaulėžiūros reikalavimus.

Bet ir tada, kai mokykloje visuomeninis auklėjimas bei lavinimas yra tikslingai pagrįstas viena pilnai išvystyta visuomenine doktrina, kaip kad tai turi vietos katalikiškosiose mokyklose, vis dėlto nėra patariama gilintis į tas politines ir socialines problemas, dėl kurių pasireiškia su visu savo žiaurumu kovos bei ginčų sąspyris. Tiek vidurinėje, tiek ir aukštesniojoje mokykloje turi viešpatauti mokslo atmosferoje tam tikra giedra, kurios neprivalo sudrumsti karingi viešosios aikštės obalsiai. Todėl minėtas jau V. Honnay pataria vengti aukštesniojoje mokykloje ne tik klausimų, kurie sukelia karštų ginčų, bet ir komplikuotų techninių problemų, kurios gali būti liečiamos nebent tam, kad galima būtų mokiniams demonstruoti nepaprastą visuomeninių klausimų sunkumą ir gyvą reikalą eiti prie jų sprendimo su labai rūpestingu pasiruošimu ir dargi su tuo intelektualiu kuklumu, kurio reikalauja kiekviena rimta gyvenimo problema. Tik taip pastatytas mokykloje visuomeninis mokslas tegali, jo supratimu, realizuoti kardinolo Ratti pageidavimą paruošti tokių tikrų visuomenininkų, kurie būtų «kuklūs mąstytojai, bet ne tušti deklamatoriai».

Tačiau ir geriausiai pastatytas mokykloje visuomeninis mokslas negali dar atbaigti visuomeninio išsilavinimo žmonių, kuriems, kaip būsimiems inteligentams, yra privalomas aukštesnis visuomeninis susipratimas, būtent tas, kuriuo turi pasižymėti vadovaujančioji visuomenės dalis. Tuo tarpu asmuo, norįs tikti vadovaujamajai rolei visuomenėje, turi įsigyti visuomeninių klausimų srityje tam tikro intelektualinio savarankiškumo, kuris tegali būti pasiektas vien atitinkamo lavinimosi priemonėmis, pavyzdžiui, skaityba, šiaipjau savarankiškomis studijomis ir aktyviu dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Tai yra pagrindinės teorinio visuomeninio lavinimos priemonės.

Bet čia dera dar pažymėti, kad nuosekliai žengiant nuo visuomeninio lavinimo, kuris eina nuo auklėtojo į auklėtinį, prie visuomeninio lavinimosi, kuris yra jau paties auklėtinio darbas, yra ir net turi būti tam tikras, pereinamasis tarpsnis, kuris sujungtų lavinimą su lavinimusi. Čion patenka bent dvi priemonės, kuriomis gali ir privalo naudotis mokytojai dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse. Tai yra iš vienos pusės vadovavimas mokinių lavinimosi rateliui, kur turėtų būti kartojamas, svarstomas ir pagilinamas visuomeninis mokslas, suteikiamas mokykloje, o iš antros pusės — vadovavimas visuomeninei mokinių skaitybai. Tiesa, šitos priemonės, būdamos taikomos amžiui, kuris pasižymi ypatingu veržimusi į dorinę ir protinę emancipaciją, reikalauja iš auklėtojų pusės diplomatiško atsargumo, kuris dargi turi būti pagrįstas laimėtu auklėtinių pasitikėjimu ir artimesniu su jais bendravimu, kas vėl

faktiškai gali turėti vietos tik laisvoje privačioje mokykloje, kur mokytojai ir mokiniai yra sujungti ideologiniu bendrumu.

Vadovaujant mokinių lavinimosi rateliams ir visuomeninei jų skaitybai, svarbu įteigiamaisiais patarimais laikyti mokinių interesus bendrų visuomeninių klausimų plotmėje ir neleisti jiems paskęsti be reikiamo pasiruošimo painiose politikos ir socialinio gyvenimo problemose. Šitoms problemoms turi ateiti vėliau tinkamas laikas spręsti. Bet kol pagrindiniai visuomeninių mokslų principai ir vedamosios pasaulėžiūros idėjos nėra dar jaunimo pasisavinti, per anksti jam spręsti tas problemas, kurios tegali būti išspręstos vien darant anų principų ir anų idėjų pritaikymą. Specialiosios visuomeninio gyvenimo problemos gali būti dažnai įdomesnės ir aktualesnės negu bendrieji visuomeninio gyvenimo klausimai, bet tokia jau yra metodologinė jų sprendimo ypatybė, kad jų negalima išspręsti be bendro visuomeninio išsilavinimo, ir su šita paties dalyko logika negalima pedagogams nesiskaityti. Iš tikrųjų čia įvyksta tai, kas vyksta ir visose kitose intelektualinio lavinimo srityse: visur bendrasis lavinimas eina anksčiau specialiojo. Negali būti kitaip ir visuomeninių mokslų srityje. Todėl paraginti jaunimą per anksti imtis spręsti specialias visuomenines problemas be atitinkamo bendro pasiruošimo, reiškia suardyti metodologinę tvarką visuomeniniame jo lavinimesi ir tuo pačiu pakenkti tikro visuomeninio jo susipratimo reikalui.

Į bendrojo lavinimo dalykus visai sąmoningai vengiama įvesti abejotinų ir šiaipjau ginčijamų klausimų todėl, kad šitas bendras lavinimas eina ne tiek kriticizmo, kiek dogmatizmo pakraipa. Jaunimui savinantis žmonijos laimėtuosius turtus, ne laikas vadovautis ypatingu kriticizmu. Kas kita, kai jaunimas, pasisavinęs bendrojo išsilavinimo pradus, pereina prie savarankiškųjų studijų aukštojoje mokykloje, kur jau tenka imtis mokslo sąmoningai, kritiškai, metodiškai, nes čia tikslingai einama į moksliškąjį subrendimą. Čia jau nėra reikalo bijoti, kad ir painiausių visuomeninių problemų ir dargi tų iš jų, kurios sužadina karščiausių ginčų bei kovų. Bet vėl reikia tokiu atveju nusimanyti apie dvi restrikcijas, arba apie du apribojamuoju momentu, pirma, apie tai, kad specialiosios visuomeninės problemos gali būti dabar sėkmingai studijuojamos bei sprendžiamos tik tada, jei bendras visuomeninis išsilavinimas iš tikro yra įsigytas aukštesniojoje mokykloje, ir, antra, apie tai, kad specialesnių visuomeninių problemų studijavimas bei sprendimas dar neduoda teisės praktiškai dalyvauti tokiame visuomeniniame veikime, kuris jau suponuoja, jog šitos problemos yra jau išstudijuotos bei išspręstos. Kitaip tariant, ir čia palaiko savo galią obalsis «pirma doktrina, paskui akcija».

Tiesa, reikia daryti skirtumą tarp visuomenininko mėgėjo ir visuomenininko specialisto. Visuomenininkas mėgėjas, kuriuo turi būti iš savo prigimties bet kuris inteligentas, dažniausiai pasitenkina savarankiškomis studijomis, t. y. skaityba ir atsitiktinėmis paskaitomis, ir dargi dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Visuomenininkas specialistas, kuris ruošiasi visuomenės veikėju, baigia specialiuosius visuomeninius mokslus ir todėl turi progos papildyti savarankiškąsias studijas sistemingų kursų klausymu ir aktyviu dalyvavimu pratybose. Dviem nurodytais atvejais pasiruošimas gaunamas įvairaus laipsnio, bet ir visuomeninės pareigos yra atitinkamai įvairios. Vis dėlto visuomeninio lavinimosi eiga, kad ir nevienodu mastu, yra metodologiniu atžvilgiu ta pati: pirma, bendras pasiruošimas, antra, specialusis lavinimasis, ir trečia, specialiosios visuomeninės pareigos, arba pilnai atsakinga visuomeninė akcija.

Jei ir pripažįstamas yra principas « pirma doktrina, paskui akcija », tai vis dėlto būtų klaidinga suprasti jį taip, tarsi iš pradžių reikėtų užbaigti visuomeninį išsilavinimą, nedirbant jokia prasme visuomeninio darbo, ir tik paskui imtis visuomeninio veikimo visa jo platuma. Iš tikrųjų visuomeninė akcija, šiaip ar taip suprantama, turi nuo jaunų žmogaus dienų nuolat ir palaipsniui didėti, komplikuotis ir tobulėti pagal tai, kaip išsivysto ir skaidrėja visuomeninis jo susipratimas. Apie pratinimą dirbti visuomeninį darbą, arba apie praktinę visuomeninio auklėjimo priemonę, ir teks man toliau kalbėti.

## 2. Praktinė priemonė — pratinimas dirbti visuomeninį darbą

Beveik kiekvienas gali sutikti, kad tikru veikėju tegalima tapti vien veikimu. Šitas faktas remiasi tuo paprastu psichologiniu dėsniu, kad valios tvirtumas bei aktyvumas įgyjami pakartotinomis tos pačios valios pastangomis. Iš čion lengva padaryti išvadą, kad kiekvienas veikėjas ir tuo pačiu tam tikru laipsniu kiekvienas visuomenininkas turi pratintis prie visuomeninės akcijos nuo jaunų savo dienų. Tuo tarpu šitame pratinimesi yra charakteringa tai, kad jis, kaipo atremtas į valios pastangas, yra visų pirma paties auklėtinio darbas. Jei intelektualiniame lavinime, kad ir visuomeninės doktrinos srityje, mokytojas, kaipo žinių teikėjas ir vadovas, gali turėti labai didelės reikšmės mokslo eigai ir mokinių išsilavinimui, tai praktiniame visuomeniniame auklėjime auklėtojo rolė yra žymiai mažesnė. Vis dėlto ir čia privalu iš jo reikalauti ir tam tikros iniciatyvos, ir tam tikro vadovavimo, ir tam tikros priežiūros bei kontrolės, ir tam tikrų paraginimų tiek žodžiu, tiek pavyzdžiu.

Praktinio ruošimosi visuomeniniam veikimui atžvilgiu auklėtojas turi dvejopą pareigą, neigiamąją ir teigiamąją. Neigiamoji jo pareiga reikalauja iš jo budėjimo, kad auklėtinio veiklumas nenueitų netinkama vaga ir nepasireikštų neigiamomis išdavomis. Tokių išdavų neišvengiamai turi pasireikšti, pavyzdžiui, tada, kai auklėtinio veikimas bus atpalaiduotas nuo veikimo teorijos. Kai visuomeninis veikimas nėra paremtas rimta teorija, kuri tarsi kodifikuoja daugelio žmonių patyrimą, ir kai šitas veikimas tesiremia paties veikiančio asmens pastebėjimais bei patyrimais, labai lengva užsidaryti siaurame akiratyje, išsidirbti pragmatiško aktyvizmo galvoseną ir paskui pasiduoti puikybei bei nepagrįstam pasitikėjimui savimi, jei veikimas sėkmingai vyksta, arba patekti į pesimizmą, nusivylus veikimo sunkenybėmis bei išdavomis. Tuo tarpu apsaugoti jauną žmogų nuo ydingo bei nesėkmingo, veikimo reiškia jį laimėti būsimam vaisingesniam veikimui. Šita prasme įdomus yra minėtojo Honnay pareiškimas. « Jei išmintingi katalikai, sako jisai, laiko savo prievole teleisti jaunimui dalyvauti viešuosiuose darbuose vien labai apribotu būdu, tai kaip tik paties veikimo interesai jiems rūpi; toli gražu nelinkę paneigti nei veikimo, nei visų jų darbų, jie daro iš šito veikimo ir šitų darbų patį tikslą tam pasiruošimui, kurio sunkumą bei svarbumą jie kelia aikštėn: tokiu atveju vienintelis jų rūpestis yra padaryti veikimą vaisingesnį »[22].

Šalia nurodyto visuomeninės akcijos nepatogumo, kai jai atsideda per anksti jaunimas, gali pasitaikyti ir tokios neigiamos apraiškos, kaip nereikalingas laiko bei energijos eikvojimas mažai tikslingiems viešiesiems darbams, per didelis išsiblaškymas, atitraukiąs jaunimą nuo tiesioginių jo uždavinių, ir t.t. Į visa tai auklėtojas turi kreipti tinkamo dėmesio ir savo laiku griebtis reikiamų priemonių neigiamoms veikimo apraiškoms pašalinti.

Tokia yra neigiamoji auklėtojo pareiga praktiniame jaunimo auklėjime visuomeniniam veikimui, — pareiga, kuri pedagogikos teorijoje plačiau yra vadinama drausminimu. Ją papildo teigiamoji auklėtojo pareiga, kuri pedagogikos teorijoje vadinama skatinimu. Jąja auklėtojas jau ne saugoja jaunimą nuo ydingo veikimo išdavų, bet paskatina prie tinkamai suprasto ir gerai sutvarkyto veikimo tose lytyse bei ribose, kurios visai susiderina su visu ugdomuoju darbu.

Vykdydamas skatinamąją savo pareigą jaunimo pratinime prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo, auklėtojas turi visų pirma sunaudoti tas priemones, kurių pateikia paties šito jaunimo gyvenimo

---

[22] Ten pat, p. 26.

aplinkybės. Pasirodo, kad pratinti auklėtinį visuomeniškai elgtis bei veikti yra pakankamai gerų progų ir šeimynoje, ir mokykloje, ir šiaipjau toje platesnėje aplinkumoje, kurioje jam tenka augti bei auklėtis. Auklėjimo tikslingumas ir reikalauja visų pirma sunaudoti šitas geras progas visuomeninio auklėjimo tikslams.

Jau šeimyninis gyvenimas duoda pakankamai gražios progos auklėti jaunąją kartą visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Jei vaikas nėra šeimynoje pratinamas solidarumo, taikumo, pasiaukojimo reikalui, tai ir išaugęs jis vargu aktyviai pasižymės šitomis visuomeninėmis dorybėmis, gyvendamas bei veikdamas plačiojoje visuomenėje, tautoje, valstybėje. Tuo tarpu šeimyninis gyvenimas, gerai tvarkomas, gali visai nejučiomis šitas dorybes skiepyti jaunajai kartai, paraginti pratintis atsidėjimo bei pasiaukojimo žygiams, kurie visų pirma charakterizuoja tikrą visuomenininką. Žodžiu tariant, šeimyna yra jaunajai kartai ta visuomenė, kuri miniatiūroje atvaizduoja plačiąją visuomenę, kur jai ateityje teks gyventi bei veikti. Todėl tie elgimosi bei veikimo įpročiai, kurie čia jaunosios kartos įgyjami visumos atžvilgiu, dažniausiai bus irgi sprendžiamuoju veiksniu tam, kaip jaunoji karta pasireikš plačiajame visuomeniniame gyvenime. Dėl šitos irgi priežasties tėvai ne tik neprivalo skiepyti savo vaikams siauro šeimyninio egoizmo, bet nuolatos jiems sugestionuoti, kad šeimyninio gyvenimo įpročiai turi didelės reikšmės visuomenės gyvenimui ir kad todėl jie turi pasižymėti plačiai suprasto visuomeniškumo ypatybėmis.

Ne mažiau reikšmingas praktiškai pasiruošti visuomeniniam gyvenimui bei veikimui yra ir mokyklinis gyvenimas, kiek mokykla sudaro irgi savo rūšies mažą visuomenę, nors ir žymiai jau platesnę už šeimyną. Ir čia, kaip ir šeimynoje, yra tam tikras autoritetas, kuriam privalu paklusti; yra taip pat visa eilė mažiau ar daugiau lygiateisių narių, kurie sugyvena tarp savęs pagal draugiškumo principus. Vieni dalykai privalo būti čia klusniai pildomi pagal drausmės reikalavimus, kiti priklauso nuo laisvo mokinių nusistatymo ir gali būti tvarkomi jų nuožiūra pagal visuomenišką jų susipratimą. Tai, kaip jaunimas įpranta elgtis bei veikti šitoje mažoje visuomenėje, yra labai reikšminga būsimam jo nusistatymui bei veikimui plačioje visuomenėje. Žmogus, kuris savo jaunatvėje nėra įpratęs skaitytis su savo draugų interesais, taikiai su jais sugyventi ir reikštis su jais sykiu solidariais žygiais, maža teturi progų būti tikru visuomeniniu veikėju, teigiamai nusiteikusiu visuomenės reikalų atžvilgiu.

Pagaliau, tiek šeimyna, tiek mokykla tėra vien atskiri narveliai plačiojoje visuomenėje, su kuria vis dėlto jiedvi yra organiškai susijusios ir kurioje todėl jos ir sykiu su jomis naujoji karta šiaip ar taip turi gyvuoti bei veikti. Iš tikro nei šeima, nei mokykla

neišvengia santykių su platesnės visuomenės gyvenimu: jos džiaugiasi tautos ir valstybės laimėjimų iškilmėse, jos liūdi visuomenės gedulo dienomis; jos reiškia savo norą gyvuoti sykiu su visuomene ir vienaip ar kitaip reaguoja į pavojus, kurie gresia visuomenės ir tuo pačiu šeimynos ir mokyklos pamatams. Ir visa tai turi tinkamu sau būdu pergyventi nauja karta, vienaip ar kitaip atsiliepdama į tai, kas įvyksta visuomeninėje jos aplinkumoje. Čia vėl atsiranda auklėtojui pakankamai progos padaryti savo auklėtiniams tokios įtaigos, kokios reikalauja visuomeninis auklėjimas.

Taigi matome, kad šeima, mokykla ir platesnė visuomeninė aplinkuma, kurioje jaunimui tenka gyventi, gali duoti sumaniam auklėtojui pakankamai gerų progų auklėti šitą jaunimą praktiniu būdu visuomeniniam gyvenimui bei veikimui, ypač jei sykiu tinkamu būdu yra aprūpintas teorinis visuomeninio lavinimo reikalas. Vadinasi, gaivinti jaunime šeimyninio solidarumo jausmą ir skatinti jį prie pasiaukojimo jų vardan, pratinti šitą jaunimą mokykloje prie gražaus sugyvenimo su savo draugais ir sykiu pagerbti mokyklinio gyvenimo drausmę, pagaliau raginti jį solidarizuotis su platesne visuomene viešosiose jos iškilmėse ar gedulo dienomis, — visa tai daryti jau reiškia praktiškai auklėti jaunimą visuomeninio gyvenimo bei veikimo reikalams.

Tačiau šitaip nurodoma praktinė visuomeninio auklėjimo priemonė dar neišsemia skatinamosios auklėtojo pareigos, kuria jaunimas turi būti ruošiamas visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Auklėtojas neprivalo pamiršti, ypač praktinio auklėjimo srityje, kad atbaigiamasis auklėjimo uždavinys yra paruošti ir inspiruoti jaunimą prie sėkmingo ir patvaraus auklėjimosi darbo, nes be auklėjimosi priemonių niekas negali būti tikrai išauklėtas, ypač praktinio gyvenimo reikalams. Todėl, naudodamas šeimynos, mokyklos ir visuomeninės aplinkumos gyvenimo aplinkybes praktinio visuomeninio auklėjimo reikalams, auklėtojas turi sykiu inspiruoti, reguliuoti, prižiūrėti ir vadovauti praktiniam jaunimo auklėjimuisi visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Tiesa, tokiais atvejais reikia gerai nusimanyti, kad jaunimo auklėjimesi auklėtojo rolė turi pasižymėti ypatinga diskrecija ir taktingumu, nes jos priemonėmis tegali būti vien tokie dalykai, kaip įkvėpimas, patarimas, pavyzdys, kurie reikalauja, galima sakyti, draugiško bendravimo atmosferos. Bet šiaip ar taip auklėtojas privalo turėti vedamosios įtakos ir praktiniam visuomeniniam jaunimo auklėjimuisi. Tatai jam pravartu žinoti, kokiais praktiniais veiksmais jaunimas gali ir net privalo ruoštis visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Todėl bent svarbiausiuosius iš jų bus čia ne pro šalį paminėti.

Visų pirma visuomeniniam jaunimo auklėjimuisi gali turėti labai didelės reikšmės mažiau ar daugiau savarankiškas jo valdymasis visomis tomis gyvenimo aplinkybėmis, kurios reikalauja mažiau ar daugiau drausmingo susitvarkymo. Tokiu, pavyzdžiui, turėtų būti mokinių savivalda mokykloje. Mūsų mokyklose mokinių savivalda iki šiolei nerado sau vietos, nes šita palyginti nauja visuomeninio auklėjimosi priemonė pas mus dar nesutiko pedagogų ir valstybinių švietimo vadovų reikiamo pripažinimo. Tiesa, dabar uždarytoje realinėje Marijampolės mokykloje mokytojų taryba buvo pripažinusi šalia savęs mokinių tarybą, kuri turėjo būti mokinių savivaldos organas. Vis dėlto mūsų Švietimo ministerija pareikalavo mokinių tarybą likviduoti, matydama joje, ryšium su revoliucine mokyklos pakraipa, tos revoliucinės dvasios apraišką, kuri ėjo iš rusų sovietų. Žodžiu tariant, į realinės Marijampolės mokyklos praktiką buvo pažiūrėta grynai politiniu atžvilgiu. Bet jei dabar tenka spręsti mokinių valdymosi klausimą principiniu būdu ir pedagoginiu atžvilgiu, tai reikia pasakyti, kad mokinių valdymosi idėja užsitarnauja pilno parėmimo, kaipo visuomeninio auklėjimosi priemonė, kuri dargi kaip tik apsaugoja jaunimo dvasią nuo palinkimo į anarchiją, nedrausmingumą, autokratizmą, diktatūrą ir bolševizmą.

Mokinių savivalda mokykloje praktikuojama Amerikoje gana plačiai ir išbandyta kai kuriuose Europos kraštuose, ne tik davė visai teigiamų vaisių, bet ir pasirodė tiesiog būtina tada, jei norima savo laiku ir sėkmingai auklėti jaunime visuomeniniai nusiteikimai. Pasirodo, kad tvarkos apsauga, drausmės palaikymas ir viešojo autoriteto gerbimas niekados mokykloje nėra tokie dideli kaip tada, kai visos šitos pareigos yra atremtos į savarankišką mokinių valdymąsi ir pasitikėjimą jų atsakomybės jausmu. Autokratiškas mokytojo valdymas viso mokinių gyvenimo bei veikimo šituo atžvilgiu net geriausiu atveju negali pasirodyti pakankamas visuomeninio auklėjimo reikalui. Paprastai išauklėtas autokratišku režimu žmogus sugeba būti arba klusnus vergas, arba nežinantis jokio drausmingumo maištininkas. Pasirodo, kad ir šituo atžvilgiu mokinių valdymosi praktika geriausiai ruošia sykiu ir menui paklusti, ir menui vadovauti. Besivaldanti mokinių draugė yra maža visuomenė, kuri šiaip ar taip turi realizuoti pas save visuomeninės tvarkos principus. Šitame realizavime mažiau ar daugiau dalyvauja visi mokiniai ir sykiu jie visi, įvairiais laikais ir įvairiomis aplinkybėmis, gali pratintis ir klusnumo, ir vadovavimo reikalams. Tuo tarpu abu tuodu reikalu yra lygiai svarbiu gyvenime, nes, kaip sakoma, «sugebėjimui vadovauti reikia sugebėti paklusti, o iš kitos pusės sugebėjimui paklusti reikia sugebėti vadovauti»... bent pačiam sau.

Jei mokinių valdymasis turi apskritai didelės reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui, tai ypatingai jis yra reikšmingas valstybiniam bei pilietiniam išsiauklėjimui, kuris reiškiasi tokiais nusiteikimais, kaip teisės sąmonė, tvarkos meilė, drausmingumas, atsakingumo jausmas, taikumas ir t.t. Šiaipjau, teminėdamas čia vien visuomeninio auklėjimosi priemones, negaliu šiuo laiku nei plačiau pamatuoti pedagoginiais sumetimais mokinių valdymosi idėjos, nei aprašinėti smulkiau šitos idėjos realizavimo būdo. Reikalingiausių žinių apie šituos dalykus galima rasti visiems žinomajame Foersterio veikale *Schule und Charakter*. Šia proga tenorėčiau vien priminti būsimiems mūsų pedagogams būtiną reikalą susirūpinti mokinių savivaldos klausimu ir nuosekliai bei sąmoningai eiti prie teigiamojo jo išsprendimo, nes to griežtai reikalauja visuomeninis jaunimo auklėjimas.

Mokinių savivalda mokykloje yra glaudžiai susijusi su tiesioginiais pačios mokyklos reikalais. Faktiškai tai yra tikslingas perkrovimas dalies mokytojų pareigų ant mokinių, kiek auklėjimas reikalauja sau atbaigimo auklėjimesi. Einant kiek toliau nuo tiesioginių mokyklos reikalų, galima užtikti dar laisvesnį jaunimo reiškimąsi veikimu, kuris įvyksta įvairiose susidraugavimo organizacijose ir kuris gali būti labai sėkminga visuomeninio auklėjimosi priemone. Jaunimo susidraugavimo organizacijos turi arba bent privalo turėti savo pagrindiniu tikslu atbaigti mokyklinio lavinimo bei auklėjimo reikalą lavinimosi bei auklėjimosi priemonėmis. Tik kadangi šitas jaunimo lavinimasis bei auklėjimasis yra vykdomas sutelktiniu būdu, todėl reikalauja ir tam tikros organizacijos, tam tikro draugiško sugyvenimo, tai pasirodo, kad visi jaunimo susibūrimai, kelią savo tikslu tiek lavinimąsi, tiek auklėjimąsi, turi didelės reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui. Nekalbant jau apie tai, kad jaunimo susidraugavimo organizacijos šalia lavinimosi bei auklėjimosi išdavų išvysto draugiško solidarumo jausmus, kurie turi grindžiamosios reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui, šitos organizacijos dargi pratina jaunimą prie organizacinio administravimo ir sudaro jame sutelktinio darbo įpročius. Tuo tarpu organizacinis sugebėjimas ir sutelktinio darbo įpročiai turi dabartiniam visuomeniniam mūsų gyvenimui didelės svarbos.

Čia reikia pastebėti, kad jaunimo susidraugavimo organizacijos susidaro pagal tokios ar kitokios diferenciacijos principus. Kai į viešąją mokyklą, vedamą mažesnio ar didesnio neutralumo pakraipa, sueina įvairių pasaulėžiūrų mokiniai, tai pirmutinė susidraugavimo diferenciacija įvyksta dažniausiai pagal ideologinius skirtumus, ir tik paskui kiekvienoje atskiroje srovėje eina susidraugavimo diferenciacija pagal atskirus lavinimosi bei auklėjimo uždavinius. Užtat

ten, kur pačios mokyklos yra diferencijuotos pagal pasaulėžiūras, jaunimas turi galimybės išsyk diferencijuotis pagal lavinimosi bei auklėjimosi uždavinius. Negalima nepripažinti, kad šituo pastaruoju atveju jaunimo susidraugavimo organizacijos eina tikresne vaga, nes tokiu būdu yra išvengiama ta per ankstyva ideologinė kova tarp atskirų jaunimo grupių, kuri be abejonės turi neigiamų ypatybių. Bet kol mokyklos yra viešos ir todėl nediferencijuotos pagal pasaulėžiūras, jaunimo susidraugavimo diferenciacija pagal ideologinius skirtumus yra neišvengiama ir būtent todėl, kad ji savotišku budu atitaiso mokyklų organizacijos trūkumą. Pasirodo, kad tada, kai mokyklos nėra diferencijuotos pagal tėvų pasaulėžiūras, diferenciacija turi neišvengiamai įvykti paties jaunimo tarpe. Tokiu būdu aiškios pasaulėžiūros stoka mokyklinio lavinimo bei auklėjimo vykdyme yra atpildoma paties jaunimo lavinimosi bei auklėjimosi. Ir tai yra ne kas kita, kaip dar vienas įrodymas, kad jokia pedagoginė sistema negali apsieiti be pasaulėžiūros ir kad mokyklų organizacija turi būti sutvarkyta pagal pasaulėžiūras.

Todėl pedagogai, norį pašalinti iš jaunimo tarpo aštrią ideologinę įvairių srovių kovą, kuri kaipo per ankstyva, jaunimui iš tikro tam tikrais atžvilgiais yra kenksminga, turėtų naikinti ne išdavas, t. y. ideologinius jaunimo susibūrimus, bet priežastį, t.y. subūrimą vienoje mokykloje įvairių pasaulėžiūrų mokinių. Bet kol mokyklos nėra atitinkamai sutvarkytos pagal pasaulėžiūras, ideologinė jaunimo diferenciacija vienoje mokykloje yra ne tik neišvengiamai pakenčiama, bet ir pateisinama, kaipo priemonė bent dalinai atitaisyti vieną labai didelį mokyklų organizacijos trūkumą.

Sutvarkius mokyklų sistemą pagal pasaulėžiūras, jaunimas ideologiniu atžvilgiu diferencijuojasi jau pagal mokyklas, bet ne kiekvienoje atskiroje mokykloje pagal ideologines sroves. Tuo pačiu ideologinė kova tarp įvairiai nusistačiusių jaunimo grupių eina iš didesnio atstumo ir neturi tiek aštraus aktualumo, kiek gali turėti vienos mokyklos ribose. Dėl šitos irgi priežasties normalioje mokyklų organizacijos sistemoje mokinių susidraugavimo diferenciacija gali išsyk vykti pagal atskirus lavinimosi bei auklėjimosi uždavinius, vengdama ekskliuzyvistiško nusistatymo tarp atskirų jaunimo grupių.

Jaunimo valdymasis ir jo susidraugavimo organizacijos yra dvi praktinės visuomeninio auklėjimosi priemonės, tačiau kurios tėra taikomos vien paties jaunimo vidaus gyvenime. Jomis dar nėra vedama visuomeninė akcija tikra to žodžio prasme. Ir štai einant dar arčiau prie tikro visuomeninio veikimo, reikia leisti jaunimui pratintis eiti tas visuomeninės akcijos pareigas, kurios neprieštarautų brėstančiam jaunimo pobūdžiui ir todėl jokia prasme nebūtų pavo-

jingos lavinimosi bei auklėjimosi tikslams. Kitaip tariant, jaunimui tepritinka vien tos visuomeninio veikimo pareigos, kurios nėra per daug sudėtingos, todėl nereikalauja dar pilno intelektualaus bei dorinio subrendimo ir nestumia jaunimo į pavojus, kurių jis negali pergalėti savo pajėgomis. Be to, kaip anksčiau jau sakyta, reikia turėti galvoje, kad ir visai pritinką jaunimui visuomeniniai darbai gali tapti kenksmingi, kai jie atitraukia jaunimą nuo tiesioginių jo pareigų arba yra atliekami be reikiamų dorinių nusiteikimų.

Visuomeniniai darbai, kurie gali tikti jaunimui, gali būti suskirstyti į tris pagrindines grupes, nuosekliai einančias viena po kitos. Tai bus, pirma, labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai; antra, liaudies švietimas bei auklėjimas; ir, trečia, platesnė visuomeninė akcija, kaipo paruošiamasis stažas būsimiems inteligentams visuomenininkams.

Labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai yra anksčiausiai prieinami brėstančiam jaunimui. Nuo 14 metų jaunimas gali jau dalyvauti labdaringose rinkliavose, lankyti ligonius, vargšus ir senius, rinkti apie juos žinias ir teikti visuomeninę pagalbą; gali principingai kovoti prieš alkoholizmą ir pornografiją, tuo pačiu pats užsigrūdinti prieš šituos pavojus, gali šiaip ar taip pasireikšti saugodamas augmeniją, bei gyvulių gyvybę ir t.t.

Paskutinių dviejų aukštesniosios mokyklos klasių mokiniai jau puikiausiai gali rūpintis liaudies švietimu bei auklėjimu. Platinti geras knygas ir tinkamą periodiną spaudą, kovoti su klaidingomis skleidžiamomis liaudyje idėjomis, vadovauti liaudies lavinimosi rateliams, dalyvauti liaudies auklėjimosi darbuose gali jau būti leista 17-18 metų jaunuoliams, jei šitas darbas bus prižiūrimas ir vadovaujamas auklėtojų. Ten, kur dėl kokios nors priežasties liaudies švietimas bei auklėjimas negali būti jaunimo praktikuojamas, yra naudinga skatinti vyresnįjį jaunimą lavinti bei auklėti ir šiaipjau globoti jaunesnius savo draugus. Šita praktika ypatingai yra gera tam amžiui, kuriame jaunimas įgauna nepriklausomybės jausmą ir jaučia palinkimą į atsipalaidavimą nuo bet kurios auklėjamosios įtakos. Tokiu atveju panaudojimas šitų jaunatvės apraiškų jaunesnių draugų globojimui įveda į tinkamas vėžes jaunimo jaučiamą reikalą įsijausti ir reikštis savarankiškai.

Pagaliau trečioji visuomeninių darbų grupė, skiriama einančiam aukštąjį mokslą jaunimui, apima visus tuos darbus, kurie jau įeina į platesnę visuomeninę akciją. Tačiau, kaip buvo savo laiku minėta, visuomeninė akcija turi būti jaunimo vedama labai ribotai ir kiekybiniu, ir kokybiniu atžvilgiu, nes, būsimiems inteligentams ruošiantis prie visuomeninio veikimo, nuodugnus teorinis visuomeninis išsilavinimas turi pirmenybės prieš praktinę veiklą. To, kaip sakyta,

kaip tik reikalauja būsimo visuomeninio veikimo sėkmingumas. Normaliomis visuomeninio gyvenimo aplinkybėmis ypatingai nepatariama jaunimui imtis atsakingų visuomeninių pareigų, kurios reikalauja gilaus visuomeninio išsilavinimo, ir dalyvauti aštrioje visuomenės grupių kovoje, kuri per daug jaudina ir yra tuo pavojinga doriniam nusistatymui. Žinoma, visuomenės gyvenime yra momentų, kurie, kaip ir išviršiniai karai, reikalauja mobilizuoti į visuomeninį darbą visas sveikas pajėgas, neišskiriant ir einančio mokslą jaunimo. Tokiais atvejais vis dėlto dera suprasti, kad tai, kas yra reikalaujama ypatingų gyvenimo aplinkybių, nėra dar normalu paprastomis gyvenimo aplinkybėmis.

Šiaipjau visuomeninė vyresniojo jaunimo akcija neturėtų išeiti iš kultūrinio visuomeninio darbo ribų ir būti dargi gerokai apribota savo kiekybe, kad nenukentėtų kartais tiek bendrasis jo lavinimasis, tiek ir teorinis visuomeninis pasiruošimas, kuris turi primenybės prieš praktinį pasiruošimą ir kuris būsimiems inteligentams visuomenininkams kelia žymiai didesnių reikalavimų, negu paprastai manoma.

Visuomeninio auklėjimo priemonių klausimas, kaip matome, yra gana komplikuotas ir todėl reikalauja atsižvelgimo į įvairius jo aspektus. Visuomeninio aktyvumo laikais, kokiais mes gyvename, visuomeninis auklėjimas privalo turėti praktinio pobūdžio, nes kitaip jis neparuoš jaunų kartų prie tų visuomeninio gyvenimo uždavinių, kurių kelia mūsų laikai. Tuo tarpu praktinė visuomeninio jaunuomenės auklėjimo linkmė dažnai yra laikoma nepageidaujama todėl, kad esti atsitikimų, kai visuomeninis jaunuomenės veikimas virsta paprastu politikavimu. Jei šio pastarojo iš tikro negalima pateisinti, tai lygiai taip pat negalima pateisinti ir tos siauros pažiūros į visuomeninį auklėjimą, kuri laiko politikavimo apraiškomis ideologinį jaunuomenės apsisprendimą ir bet kurią visuomeninę akciją.

Tarp politikavimo ir plačiai suprastos kultūrinės visuomeninės akcijos, atremtos į ideologinį apsisprendimą pagal vieną kurią pasaulėžiūrą, yra labai didelis atstumas, ir kas šito atstumo nemato, arba yra aklas, arba sąmoningai pasiduoda tendencijai su kokiu nors ekskliuzyvistiniu sumetimu.

## III. BENDRIEJI VISUOMENINIO AUKLĖJIMO UŽDAVINIAI

### 1. Pasyviųjų visuomeninių nusiteikimų auklėjimas

Žinant visuomeninio auklėjimo tikslus bei priemones, reikia iš eilės susidomėti klausimu, kokie yra visuomeninio auklėjimo uždaviniai ir kaip jie gali būti realizuojami. Jau vieną kartą turėjome

progos suskirstyti visuomeninius auklėjimo uždavinius į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai yra tie, kurie nėra taikomi vienai kuriai visuomeninio gyvenimo sričiai, bet kurie turi lygios reikšmės visoms jo sritims, kaipo tam tikras bendras pagrindas, kuriuo remiantis gali būti realizuojami specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai jau ruošia žmones tam tikroms visuomeninio gyvenimo sritims: arba ekonominei, arba socialinei, arba politinei, arba kitai kokiai sričiai. Tokiu atveju žmogaus asmuo yra auklėjamas priklausomai nuo vieno kurio visuomeninio gyvenimo atžvilgio. Užtat, kai yra kalbama apie bendruosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, yra imamas žmogiškojo asmens santykiavimas su visuomene bendriausiu atžvilgiu, vadinasi, šitas santykiavimas nėra tokiu atveju apribojamas jokia atskira visuomeninio gyvenimo sritimi.

Jei dabar paimsime gyvo asmens santykiavimą su visuomene, tai pamatysime, kad iš vienos pusės asmuo turi skaitytis su visuomenės gyvavimo faktu, kaipo su tam tikra realybe, kuri ne tik yra neišvengiama žmogaus gyvenime, bet ir yra būtina šito gyvenimo pilnumui. Todėl jau atskiram asmeniui atsiranda visų pirma reikalas pripažinti visuomenės buvimo faktą, prisitaikyti prie jos gyvenimo principų ir pagaliau jai paklusti, kiek tai yra reikalinga ir visuomenės gyvenimui ir atskiro asmens gerovei. Tai yra, taip sakant, tasai pasyvusis asmens nusistatymas į visuomenę, be kurio negali būti suderinto visuomenės gyvenimo.

Bet iš kitos pusės asmuo yra visuomenėje tasai realus pradas, dėl kurio pati visuomenė yra reali ir be kurio ji negalėtų turėti jokios substancinės atramos. Sykiu tik atskirų asmenų veiklumu tegali aktyviai reikštis visuomenės aktyvumas. Jei visi asmenys, sudarą visuomenę, laikytųsi vien grynai pasyvaus būdo, negalima būtų kalbėti apie visuomenės gyvenimą. Tokiu būdu, jei iš vienos pusės visuomenės gyvavimas reikalauja iš atskirų asmenų tam tikro pasyvaus nusistatymo, tai iš antros pusės tas pats visuomenės gyvavimas reikalauja, kad atskiras asmuo pasireikštų jos atžvilgiu ir tam tikru aktyviu nusistatymu.

Pasyvaus nusistatymo maksimumas reiškiasi tuo, kas gali būti pavadinta menu paklusti. Tuo tarpu maksimumas aktyvaus nusistatymo reiškiasi tuo, kas yra menas vadovauti. Tokiu būdu menas paklusti ir menas vadovauti yra tarsi du poliiai, tarp kurių telpa visas visuomeninis veikimas. Todėl irgi klusnumo dorybė nėra vienintelis nusiteikimas, nuo kurio priklauso pasyvus nusistatymas visuomenės atžvilgiu. Iš kitos pusės sugebėjimas vadovauti nėra vienintelis nusiteikimas, nuo kurio priklauso aktyvusis nusitatymas visuomeniniame gyvenime. Šalia klusnumo galimi ir tokie visuomeniniai nusi-

teikimai, kaip visuomeninis drausmingumas ir taikingumo dvasia. Bet pirma, negu žmogus sugeba pasireikšti geru vadu, jis turi būti veiklus paprasta to žodžio prasme, nes žmogus, kuris nėra tikras veikėjas, juo mažiau gali būti geras vadas.

Paprastai aktyvumas visuomeniniame veikime gali reikštis teorine ir praktine pakraipa. Teorinis veiklumas pasireiškia sugebėjimu vesti savo idėjų propagandą, o praktinis veiklumas — sugebėjimu sėkmingai dalyvauti organizuotoje visuomeninėje akcijoje. Menas vadovauti, kaipo aukščiausia visuomeninio veiklumo rūšis, apima abidvi veiklumo rūšis, nes tikras vadas privalo sugebėti ir sugestionuoti savo idėjas kitiems, ir administruoti organizuotąsias visuomeninio gyvenimo lytis.

*a*) *Menas paklusti*, kuris, kaip sakyta, yra pasyviųjų visuomeninių nusiteikimų pagrindas, suponuoja visų pirma mokėjimą klausyti bei suprasti ne tik žmones, bet ir tai, ką mums byloja pats visuomenės gyvenimas tiek savo santvarka, tiek ir savo reikšmingais įvykiais. Todėl neveltui lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, paklusti ir klausyti yra du žodžiai, artimai gimininga etimologine savo kilme. Šitas giminingumas faktiškai ir pateisinamas tuo, kad tikrai paklusti vien tas tesugeba, kas moka tikrai išklausyti. Pasirodo net, kad menas išklausyti turi visuomeniniam išsiauklėjimui žymiai didesnės reikšmės, negu galima spėti iš pirmo pažvelgimo.

Foersteris, kuris taip gerai moka pastebėti regimai nedidelius dalykus, tačiau turinčius didelės reikšmės gyvenimui, labai gražiai kalba apie meno klausyti svarbą. « Viso visuomeninio auklėjimo pagrindu, sako jisai, turėtų būti regimai visai nežymus dalykas, būtent: *įvadas į išklausymą* ». Tuo tarpu šitą meną tesuvokia labai nedaug žmonių — kiekvienas nori pats kalbėti, pats veikti. Todėl, jei kas džiaugsmingai pasakoja apie savo reikalą, klausytojo akių išraiška parodo šaltą nekantrumą, kuris tarsi sako: « Skubėk gi su nuobodžiais savo pranešimais, kurie yra man neapsakomai abejingi; saulė anksčiau patekės, negu aš gausiu išsižioti ». Iš tikrųjų visuomeninė kultūra prasideda sugebėjimu rimtai, bei palankiai išklausyti; tuomet žmogus išsiduoda visas, koks yra; tuomet įvyksta paskutinysis teismas sieloms; tuomet pagarsėjusieji nugrimsta į negarbę, o nepastebėtieji iškyla skaidrioje šviesoje. Palankus klausymas, sako J. Stuartas, dažnai esti švelnių švelniausio vidinio nusivalymo aktas ir didelė pagalba palankiai kalbėti ... «Šiaip ar taip, baigia kiek toliau Foersteris, į tikrą visuomeninį išsilavinimą neįeinama pro jokius kitus vartus »[23]. Kitame veikale jis dar prideda, kad « tikrai išlavintas

[23] F. FOERSTER, *Erziehung und Selbsterziehung*, Zürich 1910, p. 276-277.

žmogus visuomet ateina į pagalbą kalbančiajam tuo, kad jis išorine savo laikysena liudija labiausiai sutelktą dėmesį »[24].

Visuomeninis klusnumas, kuris šiuo atveju turi mums ypatingai rūpėti, suponuoja taip pat meną atidžiai klausyti. Čia būtent svarbu atidžiai įsiklausyti į tai, ko reikalauja įstatymai ir valdžios organų įsakymai. Vergas, kuris automatiškai pildo savo viešpaties užgaidas, toli gražu tokiu menu atidžiai klausyti nepasižymi: jis mechaniškai pildo duodamus jam įsakymus, neįsigyvendamas į vidinę jų prasmę bei racionalų pagrindą. Užtat tikras klusnumas tokio įsigyvenimo į keliamąsias pareigas kaip tik reikalauja. Vergiškas klusnumas tuo ir skiriasi nuo tikro klusnumo, kad vergas, uždėtąsias pareigas beeidamas, išsižada ir savo proto, ir savo sąžinės.

Sykiu, jei vergiškasis klusnumas ir atrodo iš pirmo žvilgsnio aukščiausias klusnumo laipsnis, tai iš tikrųjų jis yra mažiausiai viltingas, nes jis ne auklėja, bet demoralizuoja tą, kuris turi paklusti. Užtat tikras klusnumas, atremtas į išvidinį įsiklausymą į įsakymo prasmę, auklėja tuo, kad įsakymo arba įstatymo racionalumas tampa laisvo apsisprendimo motyvu tam, kas privalo paklusti. Tik šitoks laisvas klusnumas, pagrįstas susiklausymu su tuo, kas turi teisės jo reikalauti, yra tikrai viltingas visomis gyvenimo aplinkybėmis.

Tiesa, toks klusnumas tegali susidaryti vien tada, kai tas, kas reikalauja paklusti, turi tam tikro pedagoginio sumanumo ir rūpinasi savo įsakymų racionalumu. Kitaip jis demoralizuoja tą, iš kurio klusnumo reikalauja, ir tuo pačiu griauna pačio klusnumo pagrindą. Šiaip jau tikras klusnumas, pagrįstas sąmoningu bei laisvu apsisprendimu, yra vienas iš svarbiausių būdo auklėjimo veiksnių.

« Reikia, sako F.-A. Vuillermet'as, kad žmogus noroms ar nenoroms būtų klusnus. Tas, kas nesugeba paklusti vairui, turės paklusti povandeninei uolai, sako bretonų jūreiviai. Mes turime vien pasirinkimą ... paklusti legaliai valdžiai ar nusilenkti prieš nelegalią prievartą »[25]. O jei klusnumas žmogui yra neišvengiamas ir ypač visuomeniniame gyvenime, tai telieka vien rūpintis, kad jis būtų protingas, kad jis tikrai auklėtų ir kad sudarytų žmonių sielose idealios tvarkos pagrindą. Tai ir pasiekiama tada, kai klusnumas yra pagrįstas tuo susiklausymu, apie kurį buvo neseniai kalbėta. Tuomet pasiekiamas tasai aukščiausias susivaldymo laipsnis, kuris yra tvirčiausias tikro drausmingumo pagrindas. Minėtas ką tik autorius šitai konstatuoja šiais gražiais žodžiais: « Vien protingas bei veiklus, sąmoningas bei

---

[24] F. Foerster, *Schule und Charakter*, Zürich 1920, p. 174.

[25] F.-A. Vuillermet, *Soyez des hommes*, Paris 1929, p. 206.

paslankus, visiškas bei džiaugsmingas klusnumas gamina nepalenkiamus būdus, kaip granitas tvirtas sielas »[26].

Reikia net pasakyti, kad klusnumas nėra toks priešingas žmogaus prigimčiai, kaip paprastai atrodo individualistiškai nusistačiusiems žmonėms. Marijos Montessori padaryta vaiko psichologijos analizė, Wilbois supratimu, įrodo, kad « vaikas nėra iš savo prigimties neklusnus; priešingai, reikėtų padaryti išvadą, kad klusnumas yra vaikui lygiai prigimtas, kaip ir mėgdžiojimas. Todėl svarbu ne ieškoti kažkokios galingos valdžios arba ypatingos sugestijos paslapties, bet reikalauti iš vaiko vien to, kas yra galima iš jo gauti. Tuo pačiu iš anksto taps mylimas autoritetas, kuris vėliau, galbūt, turės pareikalauti heroizmo. Tuo tarpu dauguma neklusnių auklėtinių yra auklėtojų nesugebėjimo padaras »[27].

Tai, ką Wilbois konstatuoja vaiko atveju, Foersteris teigia apie plačiąsias visuomenės mases. « Dar niekados, sako jisai savo veikale *Politische Ethik und politische Pädagogik*, pasaulis nebuvo taip aistringai sukilęs prieš drausmės klusnumo principą, kaip mūsų gadynėje. Tačiau tiksliau susidomėjus dalyko padėtimi, pastebima, kad maištas yra kilęs ne prieš drausmę, kaip tokią, bet prieš vieną tam tikrą ligšiolinės santvarkos metodą, būtent prieš vienašališką, represyvų bei policinį drausminimo būdą. Žmonės iš esmės mielu noru linksta paklusti; maža to, dar niekados tikros vadovybės reikalas nebuvo toks didelis, kaip moderniajame atpalaiduotų gaivalų chaose; tačiau žmonės nori būti klusnūs kaip laisvieji piliečiai, bet ne kaip išdresiruoti valdiniai; kaipo dorinės asmenybės, bet ne kaip ujamieji šunys »[28].

Jei Wilbois laiko neklusnius vaikus pačių auklėtojų vaisiais, Foresteris plačiųjų visuomenės masių neklusnumą aiškina iš dalies vadovaujančių žmonių nesugebėjimu tikrai vadovauti pagal psichologinius tikro klusnumo reikalavimus. « Juo sudėtingesnė yra visų nesuskaitomų jėgų santvarka ir juo didesnis tuo pačiu tampa suirimo bei dezorganizacijos pavojus, — juo labiau tampa būtinu tvirtas bei įtaigus drausmės, tvarkos ir vienybės principas. Bet tai, kas turi būti pašalinta iš drausmės, yra kapralo tonas; ogi tai, ko mes pasigendame, yra kaip tik psichologiškai sušvelnintas menas įsakinėti, kuris sugebėtų sujungti nepalenkiamą reikalavimo energiją su riterišku atsižvelgimu į asmenybę to, kas turi paklusti. Nėra jokio kito kelio laimėti kultūrai disciplinuotų jėgų patarna-

[26] Ten pat, p. 211.
[27] J. Wilbois, *La nouvelle éducation française*, Paris 1922, p. 244.
[28] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1918, p. 32.

vimą. Nejaugi galima nuginčyti, kad žymi moderniosios anarchijos dalis turi savo pagrindą pedagoginėse ikišiolinio autoritetų susitvarkymo paklaidose? Daugeliui žmonių mūsų laikais autoritetas tapo tiesiog pasibjaurėtinas, nes jis dažnai yra visai be takto bei atodairos elgęsis su asmeninio gyvenimo teisėmis bei gėrybėmis. Pagydyti šitokį įkyrumą ir kylantį iš jo vienašališkumą bei klajojimus ir yra svarbus artimiausios atcities uždavinys »[29].

Iš to, kas pasakyta apie meną išklausyti ir paskui apie meną paklusti, galima jau padaryti pagrindinę išvadą visuomeninio auklėjimo reikalui. Besirūpinant išvystyti jaunojoje kartoje pasyviuosius visuomeninius nusiteikimus, negalima visų pirma pamiršti tokio regimai nežymaus dalyko, koks yra sugebėjimas atidžiai išklausyti savo artimą. Šitas sugebėjimas jau yra auklėjamas tada, kai auklėtiniai yra pratinami savo laiku kalbėti ir savo laiku tylėti. Tai apskritai gyvenime nėra toks lengvas dalykas, kaip gali rodytis neapsimąstant dėl šito dalyko. Bet jei vieną kartą, nors ir abejinguose doriniu atžvilgiu dalykuose, taktas bylos ar tylos pasirinkime yra pasiektas, žmogus yra jau paruoštas tinkamai išklausyti kitą, kai atsiranda tam reikalas. Kaip jau galima buvo pastebėti iš padarytųjų ištraukų, kartais atidus žmogaus išklausymas yra jau tikra labdarybė turinti visuomeninės reikšmės.

Menas išklausyti žymiai praplečiamas tada, kai jis virsta sugebėjimu įsigyventi į autoritetingai duodamus įsakymus, uždedamas pareigas, į visuomeninės santvarkos prasmę, į įstatymų reikalavimus, visuomeninės valdžios organų įsakymus ir t.t. Tai yra vis to susiklausymo atsitikimai, kurie turi sprendžiamosios reikšmės sąmoningam bei laisvam klusnumui išugdyti. Sumanus auklėtojas gali rasti pakankamai gražių progų jaunimą pamokyti šitais klausimais ir jį pratinti klusnumą praktikuoti laisvu bei sąmoningu savo apsisprendimu.

Šitaip suprantamas klusnumas, kaip jau pasakyta, yra ta dorybė, kurios veiksmais išsidirba drausmingas žmogaus būdas. Ir iš tikro klusnumas tėra tasai labiausiai pasyvus visuomeninis nusiteikimas, kuris tarnauja artimiausiu pagrindu tam, kas yra vadinama drausmingumu. Drausmingumas yra jau platesnis bei sudėtingesnis visuomeninis nusiteikimas, kuris užtinkamas, einant nuo pasyviausio nusiteikimo į labiau aktyviuosius. Štai apie ką ir dera daugiau pakalbėti.

*b*) *Visuomeninis drausmingumas.* — Visų pirma vartojant šalia vienas antro du žodžiu — drausmė ir drausmingumas — reikia nusi-

[29] Ten pat, p. 35-36.

manyti, kad drausmė yra imama labiau objektyviosios tvarkos prasme, tuo tarpu drausmingumas reiškia labiausiai subjektyvų nusiteikimą. Vis dėlto abu tuodu dalyku yra artimai susiję tarp savęs, nes drausmingas ir yra tasai, kas sugeba realizuoti savo nusistatyme racionalios tvarkos reikalavimus; kas, kitaip tariant, sugeba pildyti drausmės taisykles. Jei šitaip suprastas drausmingumas yra visuomeninis nusiteikimas, tai jis vis dėlto remiasi individualaus būdo savybėmis. Tasai, kas nesugeba valdyti savęs, arba paklusti savo proto bei sąžinės balsui, tasai neturi pagrindinės sąlygos reikiamai paklusti kitam ir tuo pačiu prisitaikyti prie objektyvios tvarkos reikalavimų. Todėl teisingai yra sakoma, kad visuomeninė drausmė laikosi individualiu asmens drausmingumu. Tai yra lygu sakyti sykiu su Foersteriu, kad visuomenės organizacija suponuoja žmonių sielos organizaciją.

Tas faktas, kad visuomeninis žmogaus drausmingumas remiasi individualiu susivaldymu, jau parodo, jog tikro drausmingumo, kaip ir tikro klusnumo, pagrinde glūdi laisvas apsisprendimas. Šita prasme drausmė yra dalykas, griežtai priešingas dresūrai. Dresūra, taikoma paprastai gyvulių miklinimui, nesistengia pratarti į protą ir atsiremti į laisvą apsisprendimą jau todėl, kad iš gyvulių būtų beprasmiška to reikalauti. Ji tesiremia todėl fizine prievarta ir jos įteigiama baime. Kai dresūros metodai yra taikomi žmonėms, gaunami vergiško klusnumo atsitikimai, kurių negalima laikyti tikro drausmingumo apraiškomis. Palygindamas dresūrą su drausme, prof. S. Gessenas tarp kitko sako: «Drausmė kreipiasi į nuosavą palenktųjų valią bei protą: ji reikalauja veiksmų, nenumatytų visame smulkmeningame jų vienodume, ir tuo pačiu palieka vietą laisvai palenktųjų iniciatyvai. Ji tesitenkina nurodymu spręstino uždavinio, palikdama priemonių bei kelių pasirinkimą laisvam disciplinuojamojo asmens sprendimui. Tuo pačiu ji suponuoja vykdytojų atsakingumą, ko nėra dresūroje, reikalaujančioje iš savo objekto visuomet vienodo ir iš anksto numatyto atsakymo į gautąjį įsakymą»[30]. Kitaip tariant, «drausmė skiriasi nuo dresūros glūdinčia joje laisve. Ir iš tikro, kas yra, jei ne laisvės apraiškos, — savarankiškas nusistatymas, atsakingumas, lygybė atžvilgiu aukštesnio tikslo, tarnaujančio valdžios pagrindu, asmeninis palenktojo vertingumas?»[31].

Iš to, kad drausmė privalo turėti savo pagrindu laisvės pradą, Marija Montessori daro išvadą, jog tikras drausmingumas turi būti tam tikra prasme jau aktyvus nusiteikimas. Su šituo teigimu galima

---

[30] S. I. GESSEN, *Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923, p. 60.

[31] Tą pat.

sutikti ta prasme, kad drausmingumas yra nusiteikimas, kuris yra pašauktas vaidinti didelę rolę veikime. Bet tai dar nereiškia, kad drausmingumo pagrinde neglūdi tam tikras pasyvusis nusilenkimas prieš tai, kas yra dorinis dėsnis arba šiaipjau autoritetingas įsakymas. Vis dėlto drausmingumo reikšmė veikimui yra tokia didelė, kad lengva yra patį drausmingumą palaikyti aktyviu nusiteikimu. Drausmė, sako Vuillermet'as, yra energijai tas, kas logika protui. Šitą mintį gražiai išvysto jau minėtasis prof. Gessenas. «Drausmė, sako jisai, yra organizuotas verčiamasis paraginimas, ir organizuotas ne tik ta prasme, kad ji yra tvarkomasis pradas, turįs savo tikslu organizaciją. Tai yra, galima pasakyti, suderinimas pastangų pasiekti maksimalią išdavą su faktiškai turimomis priemonėmis. Tad drausmės sąvoka glaudžiai yra susijusi su darbo bei triūso sąvokomis. Darbo produktyvumas neišvengiamai reikalauja drausmės: kad mes galėtume gyventi ir laimėti gyvenime kovą, esame priversti būti disciplinuoti. Tai lygiai turi reikšmės tiek atskiram žmogui, tiek ir visai visuomenei. Drausmingas yra žmogus, kuris sugeba suderinti kūno organų ir sielos galių pastangas taip, kad jo darbo išdava būtų maksimalus laimėjimas. Drausminga yra visuomenė, kurioje atskirų jos narių pastangos taip susiderina, kad, nežiūrint mažesnio gyvos jėgos bei prigimtųjų dovanų ištekliaus, visuomeninio darbo išdavumas nepalyginamai pralenkia produktyvumą visuomenės, žymiai turtingesnės — prigimtųjų dovanų, bet mažiau drausmingos. Būdama pastangų suderinimas, drausmė visai natūraliai suponuoja valdžią. Drausmingas žmogus valdo pats save. Drausminga visuomenė yra ta, kuri turi stiprią bei sutelktą valdžią [32].

Iš to, kas pasakyta apie drausmę, galima su visišku įsitikinimu padaryti išvadą, kad drausmė visuomenės gyvenime yra ne pavergimo, bet išlaisvinimo veiksnys. Nedrausmingas asmuo neišvengiamai patenka į neprotingų savo užgaidų ir instinktų vergovę, o nedrausminga visuomenė skęsta paprastai netvarkoje bei anarchijoje. Tuo tarpu nei vergavimas akliems savo instinktams, nei paskendimas nedrausmingų gaivalų anarchijoje negali susiderinti su racionalios laisvės reikalavimais. Tai ypatingai svarbu gerai suprasti mūsų laikais, kai yra susidarę nemaža nesusipratimų dėl laisvės ir autoriteto konflikto, kaip tai galima jau buvo matyti iš pacituotų aukščiau Foersterio žodžių. Todėl visai ne be reikalo tas pats Foersteris yra rimtai susirūpinęs klausimu, kokia turėtų būti drausmė moderniojo gyvenimo aplinkybėse, ir reikia pripažinti, kad šituo atžvilgiu jis užima visai ypatingą vietą tarp visuomeninio auklėjimo atstovų.

---

[32] Ten pat, p. 59.

Jo supratimu, drausmės problema tegali būti giliai iškelta ir teisingai išspręsta vien tada, jei ji yra keliama ryšium su platesne kultūrine problema, kaip suderinti autoritetą bei laisvę, klusnumą bei žmogaus vertę, objektyvinę tvarką bei subjektyvinį gyvenimą. Pirma sąlyga šitai drausmės problemai spręsti turėtų būti supratimas to aukščiau jau nusakyto fakto, kad moderniojo žmogaus maištas prieš drausmę kompromituoja faktiškai ne klusnumą, kaipo tokį, bet ydingą įsakinėjimo ir šiaip jau vadovavimo pedagogiką. Ogi šito fakto šviesoje lengva jau bus nustatyti deramą pakraipą naujajai drausmės pedagogikai.

Pats Foersteris šitaip formuluoja vedamąsias idėjas naujai drausmei realizuoti. « Pirma, sako jisai, autoritetas privalo apriboti savo nuožiūrą vien būtinai reikalingais bei esminiais dalykais, o kitiems dalykams palikti kiek galima didesnį plotą asmeninei laisvei bei atsakomybei, ir dargi ne tik tam, kad būtų pagerbtas savarankiškumas ir parodytas pasitikėjimas, bet ir tam, kad galėtų teisėtai reikštis pratinimasis normuoti savo veikimą. Antra, privalu mokėti pačiu vedamojo bei kontroliuojamojo veikimo tonu taupyti auklėtinio garbės bei savarankiškumo jausmą. Trečia, privalu padėti visas pastangas ne tam, kad tvarka būtų primesta tiesiog iš šalies, bet tam, kad būtų laimėtos paties auklėtinio bendradarbiavimo tvarkomosios jėgos ir kad pageidaujamas klusnumo arba darbo išdavumas būtų interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje »[33]. Pats Foersteris paaiškina, kad šitos vedamosios idėjos turėtų padėti pasiekti drausmės bei laisvės sintezę.

Kitoje vietoje apie šitokios sintezės reikalą Foersteris kalba dar plačiau, būtent ryšium su reikalu suvesti į sintezę demokratizmą ir aristokratizmą. « Carlyle, sako jisai, yra vieną kartą išsireiškęs, kad vienas iš svarbiausių artimiausios ateities uždavinių bus sujungti neišvengiamą demokratiją su lygiai neišvengiama aristokratija. Galima būtų taip pat pasakyti: suderinti neišvengiamą drausmę su lygiai neišvengiamu atsižvelgimu į individualią sielą, arba net būtiną autoritetą kuris yra organizuojamasis bei koncentruojamasis vienybės principas su ne mažiau reikalinga laisve »[34].

Foersterio vedamosios idėjos naujajai drausmei realizuoti nurodo faktiškai tą pakraipą, kuria turi būti vedamas praktinis jaunimo auklėjimas drausminimo priemonėmis. Iš čion matyti, kad, pavyzdžiui, tvarkos bei drausmės palaikymas mokyklos gyvenime turi dideliausios reikšmės jaunimo pasiruošimui gyventi bei veikti visuo-

[33] F. Foerster, *Schule und Charakter*, Zürich 1920, p. 190.
[34] Ten pat, p. 32.

menėje. Ne mažesnės svarbos turi visuomeninės drausmės reikalui ir tokios praktinės visuomeninio auklėjimosi priemonės, kaip jaunimo savivalda, jo dalyvavimas susidraugavimo organizacijose ir pratinimasis veikti kultūrinėse visuomenės draugijose. Tiesa, visos šitos tiek visuomeninio auklėjimo, tiek ir visuomeninio auklėjimosi priemonės tik tada gali būti tikrai naudingos visuomeninės drausmės reikalui, kai sykiu jaunimas įgauna teisingą teorinį supratimą drausmės problemos, ir kai, be to, tariant Foersterio cituotais žodžiais, «klusnumo arba darbo išdavumas yra interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje», t. y. kai pats jaunimas tampa suinteresuotu palaikyti savo gyvenime bei veikime tvarkos bei drausmės reikalavimus, vadovaudamasis idealiais motyvais ir atitinkamai, laisvai apsispręsdamas. Sumanesnių pedagogų patyrimas iš tikrųjų parodo, kad jaunimas ne tik gali interesuotis tvarkos bei drausmės reikalais, bet ir gali įgauti net šitų dalykų tam tikrą skonį, kuris išlaisvina auklėtojus beveik visiškai nuo nemalonių griežtos priežiūros ir baudžiamosios drausmės pareigų.

c) *Taikumo dvasia.* — Kaip galėjome pastebėti, drausmingumas, palygintas su vienu tik klusnumu, t. y. su esminiu savo pagrindu, yra jau labiau aktyvus visuomeninis nusiteikimas. Jei dabar eisime dar toliau, tai turėsime užtikti tą visuomeninį nusiteikimą, kuris gali būti pavadintas nuolaidžiu taikumu. Žmonėms dažnai tenka prisiderinti ir prie visuomeninės santvarkos ir prie žmonių aplinkumos, net tada, kai tai jiems dėl kokios nors priežasties ne visai patinka. Žmogus, kuris nėra linkęs jokiomis aplinkybėmis nusileisti kitiems ir prie kitų prisiderinti, aukodamas savo pamėgimus, savo įpratimus, kartais net principinį savo nusistatymą, yra nevisuomeniškas žmogus tikra to žodžio prasme, nors jis kitais atžvilgiais ir būtų visuomenei labai naudingas. Visuomeninio gyvenimo taktas reikalauja iš kiekvieno žmogaus tam tikro kompromiso, be kurio tiesiog negalima gyvenimo išgyventi. Jei, pavyzdžiui, žmogus norėtų visomis aplinkybėmis elgtis taip, kaip jam patinka, sakyti tai, kas jam ateina galvon, reikalauti iš visų kitų veikti taip, kaip jis laiko tikslinga, neduoti savęs palenkti į tai, kas jam nėra malonu, simpatinga ar naudinga, tai toks žmogus, nors ir visai tiesus bei atviras, iš tikrųjų pasidarytų visuomenėje nepakenčiamas individas.

Šituo atveju dera prisiminti, kas savo laiku buvo pasakyta apie visuomeninio idealo absoliutizmą ir vykdomųjų priemonių reliatyvyzmą. Ir čia kiekvieno atskiro žmogaus elgimesi galima skirti individualiai keliamo tikslo absoliutizmą ir vykdomosios taktikos reliatyvizmą. Gyvenimo bei veikimo taktikoje dažnai tenka nusileisti nuo savo reikalavimų, ir reikia net tai daryti tam, kad nebūtų pra-

loštas visas veikimo reikalas. Maksimalistiškas obalsis « viskas arba niekas » pasirodo gyvenimo praktikoje labai nepraktiškas pagal mūsų patarlę « daug apžiosi, mažai nukąsi ». Kadangi « viskas » realiame gyvenime beveik niekados nėra pasiekiama, tai iškėlus šitaip klausimą, patenkama dažniausiai į antrą alternatyvos galimybę — į « nieką ». Toks liūdnas nesusipratimas su tokiu, rodos, gražiu obalsiu, kaip « viskas arba niekas », įvyksta todėl, kad jis nedaro skirtumo tarp tų reikalavimų, kurių reikia kelti iš vienos pusės tikslui, o iš kitos pusės — vykdomajai taktikai, atsižvelgiant į turimas faktines priemones.

Maksimalus obalsis « viskas arba niekas » labai gražiai yra iškeltas aikštėn genialioje Ibseno dramoje, pavadintoje « Brandas ». Ten parodyta, kaip šitas obalsis, pritaikytas prie veikimo žmonių aplinkoje, neišvengiamai veda prie pražūties ne tik patį darbą, bet ir patį veikėją.

Jei iš vienos pusės aiškiai yra pripažįstamas visuomeniniame gyvenime bei veikime individualinio nusileidimo ir taikumo reikalas, kuris kartais gali net reikalauti didelio atlaidumo žmonių netobulybėms ir net nusižengimams, tai iš kitos pusės toks pasyvusis nusistatymas dar toli gražu neprivalo būti principialiu oportunizmu, kuris pataikautų žmonių silpnybėms arba darytų nereikalingų kompromisų su blogąja žmonių valia. Visuomenės gyvenime, kaip ir apskritai mūsų pasaulyje, yra tiek teigiamųjų, tiek ir neigiamųjų polinių tendencijų ir apraiškų. Todėl ir mūsų nusistatymas į šitą gyvenimą atitinkamai turi būti nevienodas: būtent iš vienos pusės tenka savo nusilenkimu, nusileidimu ir taikumu didinti visuomeniškumo nuotaiką ir teigiamąsias visuomenės gyvenimo tendencijas, bet iš kitos pusės lygiai privalu nusistatyti prieš neigiamąsias jo tendencijas ir ryžtis su jomis aktyviai kovoti visomis teisėtomis priemonėmis. Tokiu būdu pats visuomeninio gyvenimo pobūdis reikalauja iš tikro visuomenininko sykiu ir pasyvių, ir aktyvių visuomeninių nusiteikimų, iš kurių pirmieji taiko jį su tuo, kas visuomenės gyvenime yra teigiamo, o antrieji spiria jį kovoti su tuo, kas šitame gyvenime yra neigiamo.

Esant tokiai visuomeninio gyvenimo prigimčiai, visuomeninė žmogaus akcija yra sykiu ir taikos, ir kovos reiškėja. Nors ši taika ir ši kova atitinkamai santykiauja su įvairiais visuomeninio gyvenimo atžvilgiais, vis dėlto taika yra daroma, o kova yra vedama su viena ir ta pačia visuomene. Todėl konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis nelengvas yra dalykas taktiškai ir su tikru saiko pajautimu suderinti savo nusistatyme pasyvųjį taikumo nusiteikimą su aktyviu pasiryžimu kovoti. Pagal tai, kiek yra pasiekiamas šitoks suderinimas, galima net matuoti visuomeniškojo subrendimo laipsnį.

Tik čia reikia pastebėti, kad išlaikyti pusiausvyrą tarp taikumo nuotaikos ir paslankumo į kovą su neigiamosiomis visuomenės tendencijomis yra ne tik sunkus visuomeninio išsiauklėjimo uždavinys, bet ir dalykas, kurio principialus sprendimas gali pareiti nuo tokios painios problemos, kokia yra problema, kaip kovoti su visuomeniniu blogiu. Žinomas yra, pavyzdžiui, tasai nesiryžimo aiškiai apsispręsti stovis, kuris susidarė rusuose prieš didžiąsias mūsų laikų katastrofas ryšium su svarstymu Tolstojaus teorijos apie «nesipriešinimą blogiui prievarta». Dabar pati gyvenimo eiga yra parodžiusi, kokia vienašališka buvo šita didžiojo rusų rašytojo teorija. Bet sykiu paskučiausių laikų įvykiai yra jau pastūmėję aktyvesnio pobūdžio žmones į priešingą kraštutinybę, kuri skelbia tiesiog inkvizitoriškąjį «priešinimąsi blogiui jėga». Nuo tokio priekaišto, pavyzdžiui, negali būti laisvas gabus rusų juristas ir filosofas prof. Iljinas, parašęs prieš kelis metus atitinkamo pavadinimo knygą.

Čia vis dėlto neturiu galimybės gilintis į šitą gerokai sudėtingą problemą, nors susietą su reikiama pusiausvyra tarp taikumo nuotaikos ir paslankumo į kovą su visuomeniniu blogiu. Man tenka tiesiog eiti prie aktyviųjų visuomeninių nusiteikimų, kurių svarba galėjo paaiškėti iš to, kas jau yra anksčiau pasakyta.

### 2. Aktyviųjų visuomeninių nusiteikimų auklėjimas

*a*) *Aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkos įtaką.* — Mums jau yra žinoma, kad aktyviausias visuomeninis nusiteikimas reiškiasi menu vadovauti. Todėl visi kiti aktyvūs visuomeniniai nusiteikimai turi šiaip ar taip tarnauti šitam menui vadovauti paruošiamaisiais laipsniais, arba net sudedamaisiais pradais. Ir štai pirmas elementariausias nusiteikimas, kuris yra reikalingas, einant šita linkme, pasirodo aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Yra juk aišku savaime, kad visuomenės vadui daug daugiau yra privaloma tai, kas yra būtina sąlyga laisvam bei sąmoningam bet kurios savarankiškosios asmenybės apsisprendimui. Tuo tarpu kalbėti apie tokį apsisprendimą negalima tada, jei šita asmenybė neišsivaduoja iš vergavimo neracionaliai visuomenės aplinkumos įtakai. Kalbėti apie šito išsivadavimo reikalą itin svarbu mūsų laikais, kai neigiamoji masės įtaka individams yra tokia didelė, kad iš jos vergovės pasiseka išsivaduoti palyginti nedideliam žmonių skaičiui.

«Visų stipriausi laisvo apsisprendimo suvaržymai, sako visai teisingai Foersteris, glūdi ne išoriniuose varžtuose, bet vidiniame palinkime pasiduoti kolektyvinių geidulių, sprendimų ir prietarų

įtaigai. Šita visuomeninio vergavimo rūšis, kuriai palinksta asmens valia, jausmai ir protas, turi daugiau tvirkinamosios veikmės, negu visi išoriniai globojamieji suvaržymai, kurie dar anaiptol neįstengia panaikinti vidinės laisvės. Mes retai kada aiškiai nusimanome, kaip nepaprastai stipriai esame visuomeninių instinktų, puikybės, garbės geismo ir žmonių baimės verčiami nuolat derintis su mūsų visuomeninės aplinkumos sprendimais »[35].

Šitas faktas verčia net Foersterį reikalauti jaunosioms kartoms tam tikro antivisuomeninio, jei taip galima sakyti, auklėjimo, kurį, žinoma, jis rašo tarp kabučių. « Žmogus, sako jisai, šalia visuomeninio auklėjimo mažiausiai tiek pat jaučia « antivisuomeninio auklėjimo » reikalą, būtent apsaugoti savo vidaus gyvenimą nuo visagalės įtakos iš pusės masės jausmų, kolektyvinių instinktų, korporatyvinių geidulių bei interesų ir, be to, apsaugoti individualinę savo sąžinę nuo masinimų bei reikalavimų vardan to argumento, kuris yra vadinamas valstybės racija »[36].

Kai Foersteris nurodytu būdu iš vienos pusės konstatuoja vidinio vergavimo visuomeninei įtakai faktą, o iš kitos pusės reikalauja net tam tikro, kad ir tarp kabučių rašomo, antivisuomeninio auklėjimo, kuris asmenį pastatytų prieš visuomeninę aplinką ir jį išvaduotų iš vergavimo masei, reikia pripažinti, kad jis nė kiek neperdeda ir tik visai savo laiku kelia aikštėn vieną visuomeninio gyvenimo apraišką, kuri nusipelno mūsų dideliausio susirūpinimo. Tokiu atveju būtent turima reikalo su tuo vergavimu žmonėms, arba šio pasaulio dvasiai, kuris rado tokio griežto pasmerkimo Evangelijoje. Ir iš tikro jokia išoriniu būdu užmesta vergovė, joks baudžiavos jungas negali turėti tiek demoralizuojančios veikmės, kiek jos turi dvasinė vidaus vergovė, nes ji randa dažniausiai pritarimo ir net pateisinimo iš pusės to, kas vergauja, pats to nejausdamas. Tuo tarpu dvasinė žmogaus vergovė, įėjusi į įprotį ir laikoma todėl normalia padėtimi, yra pavojingiausia žmogaus dorai vergovės rūšis.

Nemanykime, kad mūsų gyvenime šita vergovės rūšis yra retas atsitikimas. Tai, kas vadinama miesčioniškumo dvasia, kuri faktiškai duoda toną vadinamajam pasauliui, dažniausiai yra ne kas kita, kaip dvasinio vergiškumo atmosfera, kuri susidaro visuomeninėje aplinkumoje, kur žmonės nesugeba išvaduoti savo asmenybės iš prietarų, įpročių, žemesnių polinkių, smulkių ambicijų prievartos. Tai yra iš dalies ta pilko gyvenimo inercija, kuri niveliuoja asmenų individualumą pagal vidutinį nereikšmingos didybės matą, kuri

---

[35] Ten pat, p. 74.

[36] F. Foerster, *Jugendlehre*, Berlin und Leipzig 1922, p. 397.

daro stabus iš to, kas yra įprastoje gyvenimo eigoje, ir atima nusivokimą apie tai, kas iš tikro privalo būti. Jei iš vienos pusės šitoje nei šiltoje, nei šaltoje atmosferoje pasibjaurima ryškiais nusižengimais, tai iš kitos pusės čia nesutinka jokio entuziazmo heroizmo žygiai. Joje būtent viešpatauja dorinis kompromisas, kuris stovi tarp aiškaus nusižengimo ir dorybės, todėl pasižymi principiniu oportunizmu. Miesčioniškasis pasaulis per maža turi pilietinės drąsos, kad jis galėtų drįsti pasireikšti aiškiais nusižengimais; ogi iš kitos pusės jis turi per maža doros, kad galėtų reikštis dorybėmis. Bet užtat jis su pamėgimu realizuoja viešajame gyvenime egoizmą, žiaurumą, neteisingumą, jei šitos nedorybės įgauna viešai pateisinamų, regimai abejingų lyčių. Žodžiu tariant, pasaulio dvasia, kuriai žmonės taip dažnai vergauja savo vidumi, visados šiaip ar taip verčiasi nuodėmėje.

Šitoje atmosferoje kiekviena teigiamoji būdo žymė, kiekviena dorybė gali rasti savo karikatūrišką išvaizdą. Pakanka prisiminti, į ką išsigimė riteriškasis vyriškumas tose visuomenėse, kurios palaikė jo tradicijas dvikovos institute, bet paskendo miesčioniškumo atmosferoje. Šitas tariamasis ritieriškumas čia pasidarė banalia tuščių ambicijų ir niekuo nepateisinamų įpročių išraiška. Ne mažiau reikšmingu pavyzdžiu gali eiti tai, į ką veda vyriškumo bravūra toje jaunuomenėje, kuri neįgauna arba net atsipalaiduoja nuo dorinių idealų ir sykiu taip anksti paskęsta despotiškoje miesčioniškų pažiūrų atmosferoje: tokiu atveju vardan klaidingai suprasto vyriškumo yra pateisinama daugybė nedorybių, kurios pačiose šaknyse pakerta dorinį jaunimo išsivystymą. Reikšminga čia yra tai, kad šitokios dorinės degradacijos pradžia glūdi visuomeninės aplinkos įtakoje, prieš kurią nesugeba atsilaikyti dar nesusipratusi ir teigiamai neapsisprendusi jauna asmenybė.

Ne mažesnės reikšmės turi visuomeninės aplinkos įtaiga moterų pasaulyje. Vergavimas neprotingiems visuomeninės aplinkos įpročiams čia yra faktas, kuris privalo būti rūpestingai tyrinėjamas bei svarstomas gerai suprastos ir todėl visai teisėtos moterų emancipacijos šviesoje. Mano giliu įsitikinimu, gerai suprasta moterų emancipacija tegali ir todėl privalo prasidėti sąmoningu išsivadavimu iš tos vidinės vergovės, į kurią patenka žymi moterų dalis, pasiduodama neprotingai visuomenės aplinkos įtakai. Yra juk beprasmiška kalbėti apie laisvę žmogaus, kuris pats yra išsižadėjęs savo vidaus laisvės banalių menkniekių kaina.

Šiuo atveju ypač reikšminga yra tai, kad kiekvienas vidinis vergavimas visuomeninės aplinkos įtakai, kaip jau galima buvo pastebėti, defigūruoja arba deformuoja, žodžiu tariant, falsifikuoja žmogiškąją asmenybę. Karikatūriška teigiamųjų žymių bei dorybių, kad ir minėtojo vyriškumo, išvaizda yra ne kas kita, kaip tokia ar

kitokia žmogiškosios asmenybės falsifikacija. Šita falsifikacija itin yra pavojinga todėl, kad ji yra laikoma normaliu dalyku ir todėl pradėta jos nevengti. Tai jau tasai vidinės vergovės laipsnis, kuriame žmogus ima didžiuotis, žinoma, per nesusipratimą, savo vergovės apraiškomis. Prie tokių apraiškų, pavyzdžiui, reikia skirti deformuotas azijiečių kojas, arba taip ištemptas kai kurių afrikiečių moterų lūpas, kad jos siekia krūtinę. Nereikia tačiau manyti, kad šitokiomis apraiškomis teserga mažiau ar daugiau nekultūringos tautos. Dvasinis vergavimas nežino geografinių ribų, todėl ir vadinamose aukštai kultūringose tautose mes pastebime ne mažiau, nors ir modifikuotų, būtent sušvelnintų žmogiškosios asmenybės falsifikacijos lyčių. Šiaip ar taip reikia pripažinti, kad visi būdai, kuriais pasaulio moterys falsifikuoja žmogiškąją savo asmenybę, yra vidinės dvasinės vergovės apraiškos. Šita prasme paprasta nekalčiausia, rodos, pudra, nekalbant jau apie kitus stambesnius dalykus, yra labiausiai, paplitęs dvasinės vergovės simbolis.

Vergavimas visuomeninės aplinkos užgaidoms ne tik falsifikuoja žmogaus asmenybę, bet ir apskritai nuasmenina žmogiškąjį individą, atimdamas iš jo tikros savo vertės pajautimą ir darydamas jį tokiu būdu negarbingą būtybę. Štai kokia yra tikra reikšmė tokių vidinės vergovės apraiškų, kaip falsifikavimas savo asmenybės, manija puoštis, pasidavimas mados hipnozei, kurios miesčioniškajame mūsų pasaulyje įgavo jau net pilietybės teisių tų dorinių kompromisų šviesoje, apie kuriuos neseniai buvo kalbėta.

Ryšium su tuo, kas yra pasakyta apie vidinės vergovės tvirkinamąją veikmę, galėjo jau pakankamai paaiškėti, kokios didelės svarbos turi naujoms kartoms įsigijimas aktyvaus atsparumo prieš neigiamąją visuomeninės aplinkos įtaką. Čia ir gali kilti klausimas, kokiais metodais ir kokiomis priemonėmis gali būti auklėjamos naujos kartos. Foersteris, kuris, kaip buvo sakyta, taip gerai nusimano apie šito nusiteikimo reikalą, numato jam auklėti du metodu, kurių vienas atitinka individualius, antras — visuomeninius pedagogikos principus. Pirmasis metodas reikalauja stiprinti individualų žmogaus nepriklausomumą nuo bandiškų masės instinktų. Antrasis metodas reikalauja paversti visuomeninius jaunimo polinkius ugdomaisiais veiksniais, kurie sugebėtų sutelktinės įtakos galybę pakreipti į gera.

Kiekvienas iš šitų metodų randa realaus pagrindo žmogaus prigimtyje, nes joje greta glūdi iš vienos pusės savarankiškumo, o iš antros pusės — visuomeniško solidarumo reikalas. Svarbu tik šituodu reikalu suderinti pagal tai, kaip privalo normaliai tarp savęs santykiauti asmuo ir visuomenė. Sumanus pedagogas sugebės paraginti savo auklėtinį ir į savarankiškąjį pasistatymą prieš kolektyvą, ku-

riame šiam tenka verstis, ir į solidarų sutapimą su juo. Pirmas reikalas atsiranda tada, kai kolektyvas, atskiro asmens supratimu, nusideda gyvenimo bei veikimo principams. Antrasis reikalas iškyla aikštėn tada, kai kolektyvas, pozityviai nusistatęs, gali laukti pritarimo bei pagalbos iš kiekvieno atskiro asmens. Jei, pavyzdžiui, visai prigimtas jaunimo palinkimas į draugiškąjį susibūrimą yra mokykloje ne tik legalizuojamas, bet dargi sykiu apkraunamas tvarkos, drausmės, savitarpinės pagalbos ir apskritai valdymosi uždaviniais, tai tokiu atveju, Foersterio supratimu, savaimingi susibūrimai tampa aukštesnės rūšies organizacijomis, kuriose kiekvienas atskiras narys įgauna individualinės atsakomybės pajautimo [37]. Tuo tarpu individualinė atsakomybė, reikalaujanti visados kritiško kontroliavimosi, nenuasmenina atskirų kolektyvo narių ir nepastato jų į vidinės vergovės stovį.

Ir šiaipjau šia proga tenka pastebėti, kad individuali atsakomybė yra viena iš svarbiausių sąlygų susidaryti aktyviam atsparumui prieš neigiamąją visuomenės aplinkumos įtaką. Šitokios būtent atsakomybės jausmas suteikia drąsos laikytis savo principų visomis gyvenimo aplinkybėmis, paneigus tarp kitko svetimo sprendimo baimę. Tiesa, svetimo sprendimo baimė pateisinama yra tada, kai yra daroma kas nors blogo, bet jinai tėra vien toleruojama, kai yra daromas arba nedaromas regimai abejingas dalykas. Bet šiaip ar taip ir tokiais atvejais individuali atsakomybė yra sprendžiamasis elgimosi veiksnys. Kitaip esti, kai svetimo sprendimo baimė tėra vien visuomeninės aplinkumos sugestionuojama.

*b*) *Sugebėjimas vesti visuomenėje savo įdėjų propagandą.* — Kalbamasis aktyvus atsparumas prieš visuomeninę aplinkumą, kaip jau buvo anksčiau pažymėta, tėra pirmas nusiteikimas, nuo kurio eina visa eilė vis aktyvesnių visuomeninių nusiteikimų. Ir iš tikro, kai žmogus yra įgijęs tokio atsparumo visuomeninei aplinkumai, arba, kitaip tariant, yra iš vidaus išsivadavęs iš visuomeninės prievartos, jis vis labiau jaučia reikalą pačią visuomenę paversti savo veikimo objektu. Aktyvus veikiamasis nusistatymas į visuomenę yra jau iš dalies geriausias apsigynimas nuo neigiamosios jos įtakos. Be to, kiekvienas žmogiškasis asmuo, kuris iškyla iš paprastos žmonių masės į inteligentijos eiles normaliomis aplinkybėmis ne tik jaučia reikalą šiaip ar taip veikti savo gyvenamą aplinką, bet ir turi prievolės vesti joje visuomeninę akciją, kaipo priklausąs visuomenėje prie vadovaujančios jos dalies.

---

[37] F. Foerster, *Schule und Charakter*, Zürich 1920, p. 77-78.

Plačiai suprasta visuomeninė akcija visados šiaip ar taip realizuoja tam tikrą idėją suorganizuotais valios veiksmais. Todėl tikras visuomenininkas turi būti iš vienos pusės šviesos, ir iš kitos pusės — tvirto būdo žmogus. Atitinkamai iš vienos pusės jis turi skleisti visuomenėje tikras idėjas ir tuo pačiu stengtis sudaryti joje tai, kas yra vadinama visuomeninės opinijos vardu, o iš antros pusės jis turi organizuoti pagal šitas idėjas visuomenės gyvenimą. Du aktyvūs visuomeniniai nusiteikimai, kurie atsako nusakytiems dviem reikalams, ir yra iš vienos pusės sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą, o iš antros pusės — sugebėjimas dirbti organizacinį darbą.

Mūsų laikais, kai visuomeninis gyvenimas yra labai susikomplikavęs ir kai todėl visuomeninė propaganda ir organizacinis darbas reikalauja ypatingo pasiruošimo, kiekvienam visuomenininkui susidarė neišvengiamo reikalo rūpintis įsigijimu atitinkamų nusiteikimų. Pasirodo, kad naujųjų laikų demokratijose, kurios ir toliau eis demokratiškąja linkme, nežiūrint laikinų momento kliūčių, visuomeninis susipratimas ir visuomeninė santvarka pareina žymia dalimi nuo to, kokiu laipsniu vadovaujantieji visuomenės elementai sugeba vesti teigiamųjų idėjų propagandą ir energingai bei tikslingai dirbti organizacinį darbą. Bet šitie aktyvūs visuomeniniai nusiteikimai tik tada yra tikrai produktyvūs, arba sėkmingi, jei jie yra lavinti naujose kartose priklausomai nuo to, koks yra būdas visuomenės, kurioje joms tenka gyventi.

Demokratiškoje visuomenėje vadovaujantieji elementai turi būti taip paruošti visuomeninei propagandai, kad jie įstengtų realizuoti teigiamąjį visuomeninį susipratimą plačiose masėse, sėkmingai kovotų su klaidinančia bei demoralizuojančia demagogiškų gaivalų propaganda. Čia ir kyla klausimas, kokiomis žymėmis turi pasižymėti mūsų laikais sugebėjimas vesti visuomeninę propagandą.

Ir štai, kai susidaro reikalas prieš demagogiškąją propagandą vesti teigiamųjų visuomeninių idėjų propagandą, reikia visų pirma skaitytis su tuo realiu faktu, kad pirmoji yra žymiai lengvesnė negu antroji. Juk nėra abejonės, kad žymiai lengviau yra ardyti, negu statyti, — tvirkinti, negu dorinti. Iš čion mažai pasiruošę ir dargi linkę į dorinius kompromisus visuomenininkai praktiškai sprendžia dviejų propagandų lenktyniavimo problemą ta prasme, kad savo metodais bei priemonėmis jie mažiau ar daugiau prisiartina prie demagogiškosios propagandos. Tuomet išeina, jog visa visuomeninė propaganda yra rikiuojama pagal demagogiškas tendencijas, kurios, žinoma, negali sudaryti masių tikro visuomeninio susipratimo.

Labiau subrendę ir principialiau nusistatę visuomenininkai dviejų propagandų rivalizacijos problemą turėtų spręsti ta prasme, kad propagandos darbą reikia palengvinti ne jo atpalaidavimu nuo do-

rinių principų, bet geresniu visuomeniniu pasiruošimu prie šito darbo. Į šito pasiruošimo pagrindą turi būti padėtas visų pirma patiriamas iš gyvenimo faktas, kad plačiosios masės pasiduoda ne tik tvirkinančiai demagogiškai propagandai, bet taip pat gali būti sumanių bei atsidėjusių vadų pakreipiamos į gera ir palenkiamos dorinių principų valdžiai. Bet kad šita pastaroji išdava galėtų būti pasiekta, reikia prieš demagogiškąją propagandą pastatyti kitokios rūšies propagandą, kuri yra ne kas kita, kaip visuomeninis apaštalavimas.

Kad žmogus galėtų tikrai sėkmingai dirbti visuomeninio apaštalavimo darbą, jam privalu pasižymėti trimis dalykais: pirma, geru doktrininiu susipratimu visuomeniniais klausimais, antra, tiksliu nusimanymu apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones, ir, trečia, visa eile dorinių kokybių, kurios yra reikalingos tikram žmonių pasitikėjimui laimėti. Apie doktrininį pasiruošimą buvo jau kalbėta ryšium su apžvalga pagrindinių visuomeninio veikimo priemonių. Apie visuomeninės propagandos metodus ir priemones čia tepadarysiu dvi trumpas pastabas.

Pirma, svarbu žinoti, kad propagandos metodai yra iš esmės pedagoginiai metodai ir kad todėl visų pirma didaktikos principai turi būti metodologiniu propagandos pagrindu.

Antra vertus, propagandos priemonės pareina kiekvienoje visuomenėje ir kiekvienu atskiru laikotarpiu nuo visuomeninės civilizacijos resursų, kuriais, pavyzdžiui, mūsų laikais yra: individualus ir sutelktinis pavyzdys (viešas asmens nusistatymas, demonstracijos), gyvas žodis ir jo radijo perteikimai (pasikalbėjimai, pranešimai, paskaitos, prakalbos, pamokslai, konferencijos, mitingai, kongresai), spausdintas žodis ir jo organizacija (neperiodiniai ir periodiniai leidiniai, knyga, knygynas, skaitykla), vaizdavimo priemonės (reklama, gyvieji paveikslai, kinematografas, teatras). Jokia iš šitų priemonių neprivalo likti nepanaudota, išsemiama geriems visuomeninės propagandos tikslams, nes kitaip kiekviena iš jų, nepanaudota teigiamuoju būdu, baveik neišvengiamai virs neigiamosios propagandos įrankiu.

Teorinio susipratimo visuomeniniais klausimais ir techninio nusimanymo apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones dar nepakanka, kad visuomeninė propaganda būtų tikrai sėkminga ir sykiu padori bei turinti dorinamosios įtakos plačiosioms masėms. Kaip sakyta, reikalinga dar nemaža dorinių kokybių, kurios galėtų sudaryti tikrą žmonių pasitikėjimą visuomeninio apaštalavimo veikėjais. Pasirodo, kad tikras visuomenininkas propagandistas tam tikru laipsniu privalo pasižymėti apaštalo ypatybėmis. Kokios gi yra šitos ypatybės, teatsako P. Didonas ir F.–A. Vuilermet'as.

« Jei norėčiau keliais bruožais pavaizduoti apaštalą, pasakė vieną kartą tėvas Didonas, tai apie jį tarčiau : tai išsyk pramatąs išminčius, kareivis ir kankinys ; jis susidaro iš šviesos, energijos ir pasiaukojimo ; jis kalba kaip pramatąs išminčius ; kovoja kaip kareivis ; miršta kaip kankinys... Norėdamas skleisti tiesą, jis privalo ją suprasti ir įsigyti gilaus jos pajautimo. Jei jis nematytų jos viso skaidrumo, kaip jis galėtų ja susižavėti ir kur suliepsnotų tasai entuziazmas, kuris suteikia jam ugningos prigimties ? Tiesa jį valdo visų pirma : ji tampa jame nepalenkiamu įsitikrinimu, kuris jį išmoko meno žavėti, jaudinti, įtikinėti bei įtikrinėti. Jis yra sumanus doktrinos taktikas bei strategas. Kituose protuose ši doktrina yra tarsi kibirkštis po pelenais, apaštališkajame prote ji išsiveržia tarsi vulkanas ».

« Pasekėjams laimėti, sako dar tas pats tėvas Didonas, reikalinga narsi siela, linkusi pakelti visus bandymus, ir paslanki didelei kovai ; siela galinga, kuri nekapituliuoja ; siela šauni, kuri sugeba drąsiai eiti į pavojų ; žodžiu tariant, siela karinga, nes tiesa, ir ypač krikščioniškoji tiesa, turi priešų ir dargi nepermaldaujamų priešų. Sakysime, jūs ja pasiturite labai gerai. Bet ar jūs tikite, kad, norint ją paskleisti pasaulyje, tereikia vien praverti lūpas ir eiti nuo vienų durų prie kitų, skelbti išsiblaškiusioms sieloms Dievą, kurį jos yra pamiršusios ? Dievo žodis yra sėkla, kuri, kad galėtų išdygti ir atnešti vaisių, reikalauja audros : Nes viskas sukyla prieš ją : ir gamta, ir įvykiai, ir žmonės. Prieš apaštalo žingsnius gamta kelia savo užtvaras, krauna savo kalnus, ištiesia neištiriamas savo jūras, savo ledynus ir įkaitusias savo dykumas. Žmogus pastato prieš jį dar baisesnes užtvaras : savo geidulius bei prietarus, savo interesus bei neapykantas, Cėzarių kardą bei jų ministerių politiką, savo doktrinas bei neišmatuojamą ištvirkimą. Ką dar reikėtų pridėti ? Žmogus juk tiek turi resursų prieš Dievą. Ir štai kas nugalės šituos priešus ? To aš nežinau, atsako pats tėvas Didonas, bet tai bus iš tikrųjų apaštalas, nes jis yra Dievo kareivis ir sugeba kariauti už tiesą »[38].

Prie šitų P. Didono pastabų apie apaštalo tipą F.–A. Vuillermet'as prideda keletą sistematinių išvadų. « Apaštalui tad, sako jisai, reikalinga geležinė valia, pajėgianti nugalėti visas kliūtis, nežinant nei nuovargio, nei nusiminimo, nes dažnai jis turės dirbti savo darbą, negalėdamas patirti jo išdavų. Apaštalas turi būti žmogus tvirtai užgrūdinto būdo, priešas visų bailių svyravimų ir visų kompromisų, sugebąs palikti savo antspaudą žmonėse bei daiktuose.

---

[38] Cituojama su sutrumpinimais pagal F.-A. VUILLERMET, *La Mission de la jeunesse contemporaine*, p. 48-49.

Visų svarbiausia, kad savo gyvenime jis realizuotų teorijas, kurias jis skelbia kitiems. Pasitikima apaštalu, kuris pasiaukoja, prisiima kančias ir miršta už Tiesą, tuo tarpu netikima tiems gražbyliams, kurie savo gyvenimu suardo savo doktrinos išvadas... Su savo artimais apaštalas privalo būti teisingas bei taurus; viešumoje, kaip ir židinio prieglobstyje, jis privalo uoliai praktikuoti tą religiją, kurią jis gina savo žodžiais, ir naudotis neginčijamu pavyzdžio argumentu, kuris taip iškalbingai patvirtina veiksmą »[39].

Mūsų laikais itin yra svarbu prieiti prie plačiųjų visuomenės masių su tikrai apaštališku nusiteikimu. Tik toks būdas vesti kilnių idėjų propagandą tegali lenktyniauti su demagogiškąja propaganda, kuri yra žymiai lengvesnė negu pirmoji. Tačiau sykiu reikia žinoti, kiekviena minia pasiduoda ne tik žemųjų instinktų masinimams, bet ir entuziastiškų žygių sugestijai. Reikia tik tikrai degti entuziazmu tam, kas yra kilnu, gera ir gražu, kad galima būtų sukelti ir plačiųjų masių užsidegimą. Tatai įgyvendinti bus lengva tada, kai prie to dar prisidės minių psichologijos pažinimas, jų interesų supratimas, atsidėjimas jų teisėtiems reikalams, kantrumas, tolerancija ir šiaipjau geradariškumas. Tik toks apaštališkas nusistatymas visuomeninės propagandos klausimu tegali tikrai šviesti plačiąsias demokratines mases, jas dorinti, laimėti jų visišką pasitikėjimą.

Būsimiems visuomeninkams inteligentams tai suprasti yra labai svarbu jau ruošiantis prie visuomeninio veikimo, nes tik tokiu atveju galima gerai nusimanyti, kiek vidaus darbo turi atlikti žmogus, prieš tapdamos tikru visuomeninio susipratimo darbininku. Tik rimtos studijos tegali jam padėti išsidirbti doktrininį nusistatymą visuomeninio gyvenimo klausimais. Ilgas intelektualus lavinimasis reikalingas menui rašyti ir kalbėti, be kurio visuomeninė propaganda negali įgauti plataus užsimojimo. Ilgesnio patyrimo reikalaujama, norint taip pat įsigyti tą pedagoginį taktą, kuris leidžia sėkmingai pavartoti padorios propagandos metodus bei priemones. Pagaliau entuziastiškas atsidėjimas tiesai ir nepalenkiamas pasiryžimas jai tarnauti reikalauja ilgo bei patvaraus auklėjimosi, be kurio apskritai negalima susidaryti pastovių dorinių nusiteikimų. Žodžiu tariant, kiekvienas išėjimas viešumon su visuomenine propaganda reikalauja, taip sakant, pasiruošimo dykumoje, nes prieš norint iš savęs duoti ką nors kitiems, reikia iš pradžios tai sukaupti savyje vidiniu darbu. Čia dėsnis ne tik visuomeninei propagandai, bet ir visam visuomeniniam veikimui.

---

[39] Ten pat, p. 50.

c) *Praktinis visuomeninis veiklumas.* — Prieš sugebėjimą vesti visuomeninę propagandą, kuris turi teorinio pobūdžio, reikia tam tikra prasme pastatyti praktinį visuomeninį veiklumą, kuris turi reikštis dalyvavimu įvairiose visuomeninės organizacijose ir šiaipjau organizuotose draugijose, turinčiose šiaip ar taip visuomeninės reikšmės. Kai kalbama apie praktinį visuomeninį veikimą, turima galvoje tam tikrą visuomeninę akciją, kuri reikalauja iš visuomenės veikėjo ir tam tikros iniciatyvos, ir tam tikro organizacinio sugebėjimo, ir tam tikro dorinio atsakingumo. Vis dėlto paprastas praktinis visuomeninis veikimas nėra dar tuo pačiu visuomeninis vadovavimas. Visuomeninis vadovavimas tėra vien aukščiausias praktinio visuomeninio veikimo laipsnis. Kad visuomenės veikėjas galėtų būti tikras vadas, jis turi šiaip ar taip pasižymėti praktiniu visuomeniniu veiklumu. Šitaip paprastas visuomeninis veikimas tarsi stovi tarp mechaniško vykdymo visuomeninių pareigų be savos iniciatyvos iš vienos pusės ir savarankiško visuomeninio vadovavimo iš antros pusės. Paprastas visuomenės veikėjas, kokiu mažiausiai turi būti kiekvienas inteligentas, yra tam tikra prasme tarpininkas tarp aukštosios visuomeninės vadovybės ir plačiųjų masių, kurių visuomeninis veiklumas pasireiškia paprastai gana primityviomis lytimis. Čia ir gali kilti klausimas, kokių bendrų reikalavimų kelia praktinis visuomeninis veikimas, ir kokiomis aktyviomis žymėmis atitinkamai turi reikštis visuomeninis veiklumas.

Paprastas praktinis visuomeninis veikimas, palygintas su visuomeniniu vadovavimu, turi labiau techninio bei vykdomojo pobūdžio. Visai suprantama, kodėl taip yra: eilinis visuomenės veikėjas turi arčiau prieiti prie vykdomosios visuomeninio darbo technikos, o visuomenės vadas pasilieka bendro vadovavimo srityje ir realizuoja visuomeninės akcijos tikslus su eilinių visuomenės veikėjų pagalba. Tokiu būdu paprastas visuomenės veikėjas stovi tarp tikro visuomenės vado ir mažiau ar daugiau pasyvios, visuomeniniu atžvilgiu, žmonių masės. Čia įvyksta maždaug tas pats, kas yra ir bet kurioje didesnėje prekybos ar pramonės įmonėje. Būtent pasirodo, kad tokioje įmonėje tarp savininkų valdytojų, kurie laiko savo rankose administracijos vadžias, ir darbininkų proletarų iš antros pusės vis labiau įsispraudžia inteligentų technikų grupė, kuri atitinkamai vaidina tarpinę rolę.

Panašią rolę turi vaidinti visuomeniniame veikime paprastieji eiliniai visuomenės veikėjai, nes jie, tarsi visuomeninio darbo technikai, turi atlikti tarpininkavimo misiją tarp vyriausių visuomenės vadų ir plačiųjų visuomenės masių. Kaip greit turėsime įsitikrinti, šitų eilinių visuomenės veikėjų pareigos ir šiaipjau veiksena skiriasi nuo vadovavimo pareigų bei veiksenos, bet užtat labai primena vyresniųjų

technikų darbą. Šioje vietoje svarbu dar pažymėti, kad visuomeniniame veikime lygiai reikalinga ir vyriausioji vadovybė, ir mažiau ar daugiau gausūs paprastų visuomenės veikėjų kadrai.

Teisingai yra sakoma, kad viskas šiaip ar taip ateina iš individualios iniciatyvos, bet sykiu nieko negalima visuomenėje realizuoti be suorganizuotų grupių pagalbos. Tuo pačiu yra konstatuojamas visuomeniniam veikimui reikalingumas ir vado, ir eilinių veikėjų. Šitų dviejų visuomeninio veikimo veiksnių santykiavimą tiksliai bei reikšmingai nusako prancūzas V. Carlhian'as trumpame straipsnyje *Le chef et l'équipe* (Vadas ir veikėjų kadrai), iš kurio čia pateikiu kelias ištraukas. «Panašiai, kaip siela palengvėl surengia organizmą, jį valdydama bei tvarkydama, taip lygiai vadas pasirenka savo minčiai patikimus asmenis ir savo projektams vykdytojus; jis perleidžia savo dvasią šiems pastariesiems, vadovauja jų veikimui ir galvanizuoja jų energijas. — Svarbiausia ne ieškoti vado, bet patarnauti vadui, kuris to užsitarnauja. Ogi tikrai užsitarnauja įsakinėti vien tasai, kuris yra sugebėjęs susidaryti ne šalininkų, bet bendradarbių, kurie jam padeda ir jį pavaduoja. Vadas yra tasai, kas įžvelgia talentus, atspėja jų resursus, sudaro savo sumanymų reikalui generalinį štabą, kur kiekvienas dalyvis yra naudingas pagal savo palinkimus bei gabumus. Jei kas, geisdamas pats iškilti, tepakenčia aplink save vien nykias individualybes, tasai nėra vertas būti vadu, ir jis tegalės vien vadovauti judėjimams, kurie turės baigtis sunkiais nepasisekimais».

«Tikras vadas ruošia aplink save kitus vadus; jo akcija ne tik neužstelbia svetimos iniciatyvos, bet ją žadina bei padrąsina, nes jis gerai žino, kad jo galybė nėra asmeninė, bet tik įgauna galios iš tų jėgų, kurias jis bus sugebėjęs sutelkti aplink save. Tikras vadas nesuveda nieko į save: jis sužadina atsidėjimą, tačiau ne sau, bet idėjai. Jis apsisupa gabiais asmenimis ir paskatina juos augti, nes, ugdydamas savo bendradarbius, jis iš tikro pats auga».

«Norint reformuoti pasaulį nepakanka paskleisti idėjų į intelektualinę mūsų krašto ir mūsų laiko atmosferą; reikia organizuoti gilų judėjimą ir drausminti sielas. Ogi šitas uždavinys pasiseks tiek, kiek pradininkas mokės sudaryti kadrą žmonių sugebančių šitam uždaviniui tarnauti».

«Todėl uždavinys, kuris yra sąlyga visiems kitiems uždaviniams, reikalauja sudaryti kadrus žmonių, kurie būtų pasiryžę dirbti sutartinai viena pakraipa, padėdami vieni kitiems. Idėjų skleidimas, nors jos ir būtų teisingiausios, tik tiek tepajėgia pakeisti nuomones, įpročius ir institutus, kiek joms yra aukojamos suintersuotos materialia nauda pastangos, palenktos bendro veikimo drausmei. Šitoms pastangoms valdyti ir jų užsimojimui ritmiškai taikyti pasistaty-

tiems tikslams reikia neabejojamai vado, bet šitas vadas tik tada bus vertas sekimo, jei jis sugeba pamiršti save, ruošdamas sau pavaduotojus bei įpėdinius »[40].

Iš čion galima jau matyti, kaip svarbu visuomeniniame veikime turėti ir tikrų vadų, ir gerai paruoštų eilinių visuomenės veikėjų. Be reikiamų veikėjų kadrų vadas yra faktiškai bejėgis, bet iš kitos pusės be vado veikėjų kadrai tėra vien nesuderinta medžiaga, kuri nėra dar tikslingai bei planingai panaudojama jėga. Bet kad eilinių veikėjų kadrai būtų tikrai naudingi bei produktingi vado talkininkai, reikia, jog jie pasižymėtų praktiniu visuomeniniu veiklumu, kuris galėtų reikštis visuomeniniame veikime visa eile pareigų. Toliau ir teks pravesti skirtumą tarp pareigų bei veiksenos vado iš vienos pusės ir eilinių veikėjų iš antros pusės.

Kaip sakyta, tarp vado ir eilinių visuomenės veikėjų pareigų bei veiksenos yra maždaug tokio skirtumo, kokio yra tarp didelės įmonės savininko valdytojo ir technikų vykdytojų pareigų bei veiksenos. Šitą paprastąjį skirtumą gana tiksliai nusako prancūzų pedagogas Joseph Wilbois, pasižymėjęs savo akcija administracinio auklėjimo srityje. Jo supratimu, bet kuris konkretus veikimas, daugingas savo pareigomis, gali būti suskirstytas į atskirus momentus, arba pradus, kaip jie eina maždaug normalia laiko tvarka. Tokiais veikimo momentais ir yra: pirma, numatymas, antra, tvarkymas, arba organizavimas, trečia, vykdomasis veikimas, ir, ketvirta, kontroliavimas.

Pavyzdžiui, veikėjui tenka paruošti kokią nors viešą iškilmę. Jis visų pirma turi numatyti, arba apimti savo dvasiniu žvilgiu užbrėžto jam veikimo visumą ir, taip sakant, atspėti iš anksto visas tas pareigas, kurių pastatytas jam tikslas gali pareikalauti. Paskui turi tuoj prasidėti paruošiamasis darbo tvarkymas, arba organizavimas. Dabar jau tenka skaitytis su vieta, laiku, materialinėmis lėšomis, padėjėjų pajėgomis ir kitomis realiomis veikimo aplinkybėmis. Čia svarbu nustatyti tvarką, išlaikyti lėšų bei jėgų ekonomiją ir šiaipjau tinkamai nuteikti tiek žmones, tiek ir gyvenimo aplinkybes.

Vėliau, t. y. trečioje vietoje, eis jau pats vykdomasis veikimas, kuris tiek yra sudėtinga pareiga, kad gali būti dar skirstoma smulkesniais psichologiniais momentais, arba pradais. Tokiais momentais, J. Wilbois supratimu, yra, pirma, pasiryžimas, antra, vykdymas tikra to žodžio prasme, ir, trečia, pastangų patvarumas. Mūsų pavyzdyje iškilmės rengėjas, prisiartinus vykdomojo veikimo laikui, privalo ryžtis veikti su visa iniciatyva, atsakomybės jausmu ir vei-

---

[40] V. Carlhian, *Le Chef et l'Équipe*, žr. *Le Van*, Lyon 1925, nr. 50, p. 38-40.

klumu, kad viskas eitų savo laiku ir įvykių eiga nesusigrūstų ten, kur nėva tvarkomosios vadovybės. Iškilmei atėjus, numatytas veikimas turi būti vykdomas tiesiogiai bei pilnai, kad nepramatyti įvykiai nesuardytų nustatytosios tvarkos. Pagaliau vykdomasis veikimas reikalauja dar pastangų patvarumo, kad iškilmės nuotaika būtų išlaikyta iki galo ir tuo pačiu atneštų pageidaujamų vaisių.

Ketvirtoje vietoje eina kontroliavimas. Tiesa, kontroliavimas turi vietos ne tik tada, kai veikimas yra jau pasibaigęs, bet ir tada, kai veikimas eina pilna savo vaga. Kiekvienu veikimo momentu juk yra reikalinga tam tikra kontrolė, kuri laiduotų, kad materialinės lėšos ir žmonių pajėgos būtų vartojamos tinkamu būdu ir kad užduotosios pareigos būtų sąžiningai atliekamos. Štai, kokia prasme kiekvienas sudėtingesnis konkretus veikimas susideda iš numatymo, tvarkymo, arba organizavimo, vykdomojo veikimo ir kontroliavimo.

Tiek techniko vykdytojo, tiek ir vado veikimas yra panašūs nusakytais sudedamaisiais momentais. Kitaip tariant, nusakytieji keturi veikimo momentai, įeina ir į techniko vykdytojo, ir į vado administratoriaus pareigas. Pavyzdžiui, įmonės savininkas administratorius ir technikas inžinierius turės numatymo, tvarkymo, arba organizavimo, vykdomojo veikimo ir kontroliavimo pareigų. Bet šituose formaliuose momentuose jų pareigų panašumas lyg ir pasibaigia. Toliau pasirodo, kad vadas administratorius, iš vienos pusės, turi dar viršaus vieną kitą pareigą, kurių neturi technikas vykdytojas, ir kad, iš kitos pusės, net bendros pareigos savo turiniu ir objektais žymiai skiriasi pagal tai, ar jos sudaro sudedamuosius techninio veikimo, ar vadovavimo momentus. Vadas administratorius, palygintas su techniku vykdytoju, turi viršaus iš pat pradžios tai, kas yra vadinama tikslo pastatymu, ir pačiame gale tai, kas yra vadinama veikimo sankcionavimu, kuris seka po kontrolės. Technikas vykdytojas nestato įmonei vyriausių nei bendriausių tikslų: jis juos, taip sakant, prisiima iš viršaus. Jis taip pat nesankcionuoja veikimo išdavų, nes tai pridera įmonės vadui administratoriui, kuris tam reikalui turi savininko teisių arba atitinkamų įgaliojimų.

Bet labiausiai techniko vykdytojo ir vado administratoriaus pareigos skiriasi tarp savęs savo turiniu ir savo objektais. Techniko vykdytojo arba šiaipjau specialisto rolė reiškiasi žmogiškųjų veiksmų taikymu prie materialinių aplinkybių; pavyzdžiui, inžinierius chemikas panaudoja fabriko žmonių pajėgas ir materialinius resursus dažams gaminti. Užtat vado administratoriaus rolė reiškiasi žmogiškųjų galimybių realizavimu sutelktinėse socialinio darbo lytyse; pavyzdžiui, dažų fabriko savininkas organizuoja savo įmonę pagal socialinės hierarchijos reikalavimus. Technikas skaitosi visų pirma su materialinėmis aplinkybėmis; administratorius skaitosi labiausiai

su socialinio gyvenimo lytimis. Sakoma, kad technikas specialistas valdo daiktus, o vadas administratorius valdo žmones. Pirmasis stengiasi visų pirma nugalėti materialines arba technines sunkenybes, o antrasis stengiasi įveikti sunkenybes, kurios susidaro vadovaujant laisviems žmonių veiksmams. Pastaruoju atveju sunkenybės yra labiau psichologinės, arba socialinės, prigimties, tuo tarpu pirmuoju atveju jos yra labiau techninės prigimties. Toks yra pagrindinis turinio skirtumas tarp techniko vykdytojo ir vado administratoriaus pareigų.

Pasirodo, kad ne mažiau šitos pareigos skiriasi ir savo objektais. Technikai vykdytojai turi savo objektais dažniausiai daiktus, į kuriuos jie stengiasi veikti mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu. Tuo tarpu vadai administratoriai veikia taip ar šiaip į materialinius objektus vien per tarpininkavimą žmonių, kuriuos jis organizuoja hierarchine tvarka. Todėl pirmieji tvarko labiau daiktus, o antrieji tvarko žmonių veikimą, arba organizuoja socialinių veiksmų hierarchiją. Tik pastaruoju atveju galima kalbėti apie organizacinį veikimą tikra to žodžio prasme. Todėl galima pasakyti, kad technikai tvarko gamybą, tuo tarpu administratoriai organizuoja įmonę.

Pats vykdomasis veikimas kiekvienu atveju ne mažiau skiriasi savo pareigomis. Tiesioginis techniko vykdytojo veikimas į materialinius objektus yra įvairus pagal tai, kokie yra šitie materialiniai objektai. Architekto, technologo, komersanto vykdomosios pareigos yra labai įvairios, nes jų veikimo objektai yra įvairios prigimties. Kitaip yra su vykdomuoju vado administratoriaus veikimu, kuris liečia materialinius objektus netiesioginiu būdu, o tiesioginiu būdu turi savo objektu žmonių veikimą ir šito veikimo organizavimą. Jo vykdomosios pareigos tam tikra prasme yra visuomet vienodos, nes jis šiaip ar taip visuomet turi rinktis savo įmonei žmones, juos auklėti, juos valdyti ir juos derinti tam tikroje hierarchijoje. Taigi vykdomasis vado administratoriaus veikimas visados reiškiasi žmonių parinkimu, auklėjimu, valdymu ir derinimu.

Turint galvoje skirtumą, kuris yra tarp techniko vykdytojo ir vado administratoriaus, galima kalbėti apie rinktinių technikų kadrus ir apie rinktinius administratorius. Rinktiniai technikai yra tam tikri savo amato, mokslo arba meno virtuozai. Rinktiniai administratoriai yra tie, kurie sugeba žmonėms vadovauti bei jous valdyti; kitaip tariant, jie yra vadai. Teisingai yra pastebima, kad dažnai daroma nelemta klaida, statant vadų vietoje ir, tarp kitko, valdžioje technikus specialistus. Iš tikrųjų geras technikas specialistas dar toli gražu nėra tuo pačiu geras vadas ar administratorius.

Palyginimas technikų vykdytojų ir vadų administratorių pareigų bei veiksenos ypatybių davė mums galimybės suprasti tą skirtumą,

kuris yra tarp paprastų visuomenės veikėjų iš vienos pusės ir visuomenės vadų — iš antros. Pareigų atžvilgiu tikras visuomenės veikėjas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų visų pirma tuo, kad jis turi šalia bendrų su pastaraisiais pareigų, kuriomis yra numatymas, tvarkymas, arba organizavimas, vykdomasis veikimas ir kontroliavimas, dar dvi vyriausios vadovybės pareigas, būtent: tikslų statymą visuomeniniam veikimui ir tokį ar kitokį sankcionavimą padarytų išdavų. Savo pareigų objektais tikras vadas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų tuo, kad jis vadovauja žmonėms, dirbantiems visuomeninį darbą, bet pats nepildo jokių konkrečių visuomeninio veikimo pareigų, kurios kaip tik lieka eiti eiliniams visuomenės veikėjams. Todėl, pavyzdžiui, šitie pastarieji organizuoja bei platina spaudą, organizuoja darbininkus, veda politinę rinkimų agitaciją vietose, vykdo kultūrinę akciją visuomeniniame gyvenime, tuo tarpu tikrieji vadai labiausiai pasireiškia ta vadovybe, kurios jie teikia eiliniams visuomenės veikėjams. Pagaliau ir visuomeniniame veikime vadų uždaviniai savo turiniu yra bendresnio pobūdžio, negu eilinių veikėjų uždaviniai, kurie turi labiau specialaus pobūdžio. Būtent, kai eiliniai veikėjai vykdo įvairių įvairiausius konkrečius uždavinius, į vadų bendrą vadovybę visados šiaip ar taip įeina tokie uždaviniai, kaip žmonių parinkimas, jų auklėjimas, valdymas ir derinimas.

Tiesa, reikia pripažinti, kad nurodytas skirtumas tarp eilinių visuomenės veikėjų ir tikrų visuomenės vadų nėra toks griežtas ir tiksliai apribotas, kaip paprastai esti, pavyzdžiui, didžioje pramonės įmonėje tarp technikų specialistų ir vado administratoriaus. Vis dėlto yra pakankamai duomenų realiai su juo skaitytis ir atitinkamai kvalifikuoti iš vienos pusės eilinius visuomenės veikėjus ir iš antros pusės tikrus visuomenės vadus. Pirmiesiems yra reikalingas paprastas praktinis visuomeninis veiklumas tam tikros srities ribose, tuo tarpu antriesiems yra privalomas sugebėjimas vadovauti tikra to žodžio prasme. Tiesa, ir paprasti visuomenės veikėjai tam tikra prasme turi vadovauti žmonėms savo srities ribose; jie net iš dalies privalo turėti linkmės į tikrą visuomeninį vadovavimą, nes iš jų tarpo turi išsidirbti vyriausieji visuomenės vadai, kuriems yra būtinai reikalingas tam tikras stažas paprastame visuomeniniame veikime. Iš čion matyti, kad tikras visuomenės vadas privalo turėti visus tuos aktyviuosius visuomeninius nusiteikimus, kurie yra privalomi paprastiems visuomeniniams veikėjams, ir, be to, pasižymėti dar specialiais aktyviais nusiteikimais, kurie yra privalomi visuomeninės vadovybės reikalui. Iš to paties aiškėja, kad nusiteikimai, kurie charakterizuoja paprastą visuomeninį veiklumą, tėra vien paruošiamasis laipsnis, vedąs prie nusiteikimų, kurie charakterizuoja

sugebėjimą vadovauti. Pagaliau peršasi savaime dar ta išvada, kad tiek paprasto visuomeninio veiklumo, tiek ir sugebėjimo vadovauti auklėjimas yra žymia dalimi ir ypač iš pradžios bendras, ir vien tik aukštesnis meno vadovauti laipsnis, privalomas žymesniems visuomenės vadams, reikalauja specialių auklėjimo bei auklėjimosi priemonių. Apie atitinkamus nusiteikimus ir auklėjamąsias priemones ir reikia dar ši tą pasakyti.

Taigi visų pirma, kokie yra pagrindiniai paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimai? Nusiteikimas, kuris privalo būti pirmas čia paminėtas, yra tasai visuomeninės atsakomybės jausmas, kuris neleidžia visuomenės nariui pasilikti pasyviu visuomeninio gyvenimo reikalų atžvilgiu. Visuomenės gyvenimas ir jo santvarka reikalauja, įvairių viešųjų patarnavimų, be kurių nei šis gyvenimas, nei šita santvarka negali eiti normalia kultūringa vaga. Tuo tarpu ne visa, kas yra visuomenei reikalinga, yra jai pateikiama oficialiu keliu visuomeninės valdžios priemonėmis. Žymi visuomenės reikalų dalis gali būti patenkinta vien privatinės iniciatyvos priemonėmis. Tai ir pasiekiama tada, kai visuomenės nariai turi pakankamai išvystytą visuomeninės atsakomybės jausmą, kuris juos spiria griebtis šitų priemonių ir visuomeninio atsidėjimo žygiais tenkinti neaprūpintus visuomeninio gyvenimo reikalus. Taip, pavyzdžiui, yra aprūpinami visuomenėje labdarybės reikalai.

Kai visuomeninės atsakomybės jausmas yra iškėlęs į sąmonę reikalą veikti visuomeniškuoju būdu, reikalingi dar yra kitokie nusiteikimai, kurie galėtų sužadinti tvirtą pasiryžimą ir pastangų patvarumą. Tokiu nusiteikimu yra, pavyzdžiui, viešųjų patarnavimų dvasia, kuri turėtų įkvėpti kiekvieną visuomenės veikėją. Viešųjų patarnavimų dvasia yra veikime savo rūšies aktyvus patraukimas, kuris padaro tai, kad pats veikimas tampa malonus, kadangi jame jaučiama pasitenkinimo.

Ne mažiau yra svarbūs visuomeniniame veikime sutelktinio darbo įpročiai ir apskritai sugebėjimas dirbti visuomenės darbą suderintomis bendromis pastangomis. Individualiame darbe žmogus gali nesiskaityti su kitų žmonių darbais, nes jo darbo išdavumas tepareina tik nuo jo vieno. Kas kita visuomeninis veikimas. Čia kiekvienas veikėjas šiaip ar taip priklauso savo darbe nuo pastangų mažesnio ar didesnio skaičiaus kitų žmonių, todėl nuo jo sugebėjimo suderinti savo pastangas su šitų žmonių pastangomis pareina jo darbo sėkmingumas. Taip, pavyzdžiui, visuomeninis veikimas reikalauja labai dažnai bendros programos, kuri privalo būti realizuojama kelių veikėjų: jos tikslus pažinimas, vienodų priemonių parinkimas, susiskirstymas rolėmis, arba darbo padalijimas, štai tik keli dalykai, kurie reikalauja sutarimo, prisiderinimo, draus-

mingumo. Jei kiekvienas bendros akcijos veikėjas tenorėtų dirbti vien tai, kas jam patinka, ir taip, kaip jam tik vienam patogu, nesiskaitydamas su bendro darbo drausme, tai toks nesolidarus darbas negalėtų atitikti visuomeniškos akcijos reikalavimų. Tuo tarpu sutelktinio darbo įpročiai kaip tik turi laiduoti visuomeninei akcijai drausmingumą, tikslumą, solidarumą ir kitas bendro darbo savybes.

Tarp kitko viešųjų patarnavimų dvasia ir sutelktinio darbo įpročiai reikalauja iš veikėjo atsisakyti nuo tuščios ambicijos, kuri spiria jį reikalauti sau žymesnių pareigų, viešai atliekamų, ir vengti nežymių bei nedėkingų pareigų. Kiekvienas visuomenės veikėjas, turįs net duomenų būti tikru vadu, privalo pereiti visuomeniniame veikime klusnumo mokyklą, nes, kaip teisingai yra sakoma, tik tas tesugeba gerai įsakinėti, kas taip pat moka paklusti. Tiksliai atliekamas klusnumo atmosferoje darbas yra kaip tik geriausia mokykla visuomenės veikėjui, kuris yra pasiryžęs ne pigios protekcijos arba žemos demagogijos, bet savo nuopelnais prasimušti prie tikros vadovybės visuomenėje.

Šalia atskomybės jausmo, viešųjų patarnavimo dvasios ir sutelktinio darbo įpročių praktiniam visuomeniniam veiklumui beveik visados yra privalomas tam tikras organizacinis sugebėjimas. Organizuoti darbą reiškia taip tvarkyti darbo objektus ir žmonių veiksmus, kad galima būtų pasiekti didžiausio sėkmingumo trumpiausiu laiku ir minimaliomis pastangomis. Ten, kur ateina į sąskaitą vien daiktai, kalbama apie jų tvarkymą. Darbo organizavimas turi šiaip ar taip reikalo su žmonių veiksmais, kurie privalo būti tvarkomi pagal darbo tikslus. Visuomeniniame veikime beveik visuomet tenka turėti reikalo su žmonių veiksmais, kuriuos privalu tvarkyti pagal šito veikimo tikslus. Iš čion ir kyla reikalas pasižymėti visuomeniniame veikime tam tikru organizaciniu sugebėjimu.

Organizacinis sugebėjimas remiasi visa eile aktyvių priemonių, kuriomis darbas yra tvarkomas pagal veikimo tikslą. Organizuoti visų pirma reiškia metodiškai bei tvarkingai veikti, tiksliai skiriant kiekvienam daiktui bei žmogui tinkamą jiems vietą, aiškiai numatyti kiekvieną vykdymo smulkmeną, rūpestingai paruošti bet kurį veiksmą, palaipsniui žengti prie veikimo tikslo realizavimo. Visuomeninis veikimas, kuris iš savo prigimties yra sudėtingas darbas, reikalauja daugiau organizacinio sugebėjimo negu daugelis nevisuomeninių darbų, kurie nereikalauja sutelktinių daugelio žmonių pastangų. Todėl kiekvienas visuomenės veikėjas turi susirūpinti susipažinimu su organizuoto veikimo principais ir išsidirbimu organizacinio sugebėjimo bent tam tikru laipsniu, kiek to reikalauja paprastas visuomeninis veikimas.

Kalbamas organizacinis sugebėjimas tėra vienas iš nusiteikimų, kurie yra reikalingi tam, kas yra vadinama platesniu administravimo vardu. Administravimas iš tikrųjų sudaro vyriausią darbo vadovybę, kuri tenka laikyti savo rankose tam, kas yra vadinamas vadu administratorium. Eiliniam visuomeniniam veikėjui yra jau reikalo imtis elementarių administravimo pareigų, kadangi beveik kiekvienas visuomeninis veikimas reikalauja organizacinių pareigų. Susipažinimas su administracijos principais ir tam tikras praktinis stažas administravimo darbe yra todėl privalomas kiekvienam visuomenės veikėjui, jei jis nori būti savo darbe sąmoningu bei produktingu darbininku [41].

Taigi atsakomybės jausmas, spiriąs į visuomenės darbą, viešųjų patarnavimo dvasia, sudaranti pamėgimą visuomeninio darbo, sutelktinio darbo įpročiai, suteikią bendroms pastangoms drausmingumo bei sėkmingumo, ir organizacinis sugebėjimas, leidžiąs taip tvarkyti visuomeninio darbo dalykus bei žmonių veiksmus, kad būtų pasiektas didžiausias išdavumas trumpiausiu laiku bei minimaliomis pastangomis, — štai pagrindiniai paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimai. Visi šitie nusiteikimai juo labiau yra reikalingi tikram visuomenės vadui, kuriam jie sudaro tą bendrą visuomeninio veiklumo pagrindą, kuris neskiria jo nuo paprastų visuomenės veikėjų. Bet šalia šitų bendrų nusiteikimų tikras visuomenės vadas privalo turėti dar nemaža specialių nusiteikimų, kurie yra reikalingi vyriausiai visuomenės vadovybei. Kokie yra pagrindiniai iš šitų nusiteikimų, štai klausimas, į kurį bus toliau ne pro šalį davus bent trumpą atsakymą.

*d*) *Menas vadovauti.* — J. Wilbois, kalbėdamas apie ekonominių įmonių vadus administratorius, visai teisingai pastebi, kad vadovybės pareigos tokios yra įvairios bei sudėtingos, kad labai nedaug pasitaiko žmonių, kurie turi visas reikiamas kokybes joms atlikti. «Direktorius, sako jisai, dažnai yra priverstas susiskirstyti kuo mažiausia į tris žmones: vienas yra kūrėjas, antras numato bei organizuoja, trečias auklėja, įsakinėja, derina; jie visi turi beveik nesutariamus bruožus: pirmasis įžvelgia tai, kas bus užporyt, antrasis, — kas bus rytoj, ir trečiasis, — kas darosi šiandieną; pirmasis skrieja idėjų padangėse; antrasis svarsto planus savo kontoroje; trečiasis kovoja tarp žmonių: pirmasis vadinasi pranašu; antrasis mokslininku; trečiasis — akcijos žmogus» [42]. Nežiūrint to,

---

[41] Šituo reikalu labai patartina yra dr. Pr. V. Raulinaičio knyga *Administracijos principai*, Kaunas 1926.

[42] J. Wilbois, *Le nouvelle éducation française*, Paris 1922, p. 74-75.

kad visas reikiamas vadui savybes yra labai sunku surasti viename asmenyje, vis dėlto galima kalbėti apie idealų vado tipą, kuris turėtų visas jas sujungtas savo asmenyje.

Ne mažiau, kaip ir ekonominėse įmonėse, yra komplikuotas visuomenės vado tipas, privaląs sujungti savyje nemaža gana įvairių aktyviųjų nusiteikimų, kurių reikalauja visuomeninė vadovybė. Bendras šitų nusiteikimų pobūdis yra nustatomas tų pareigų turiniu, kurios sudaro bet kurios vadovybės esmę. Šitą pagrindinį vadovybės pareigų turinį prancūzai gražiai išreiškia šitokiu pasakymu: *ne rien faire, ne rien laisser faire, tout faire faire*, vadinasi — «nieko nedaryti pačiam, nieko neleisti darytis savaime, viską darydinti per kitus». Kitaip tariant, menas vadovauti reikalauja visų pirma sugebėjimo dirbti darbą kitų žmonių pastangomis, t. y. nuteikti palenktuosius žmones pasiryžimui dėti pastangas, paskatinti bei padrąsinti jų iniciatyvą, išvysti jų atsakomybės jausmą ir apskritai sužadinti jų karštą norą bendradarbiauti su savo vadovybe. Šitaip suprastam menui vadovauti reikia kuo mažiausia trejopų davinių: intelektualinių, dorinių ir pedagoginių.

Yra savaime aišku, kad tikras vadas negali būti žmogus, apribotas intelektualiniu atžvilgiu. Realizuodamas savo pastatytąjį tikslą kitų žmonių pastangomis, vadas privalo pasižymėti nuodugniu tiek paties darbo, tiek ir atsidėjusių jam žmonių pažinimu. Nepažindamas darbo, kuriam jis vadovauja, jis yra nekompetentingas vykdomųjų priemonių atžvilgiu, ogi nepažindamas palenktųjų jam žmonių, jis nesugebės jiems vadovauti reikiamu būdu. Be to, žmogus, kuris turi vadovauti kitiems, tik tada tegali naudotis kitų pasitikėjimu, kai jis jų akyse yra nusimanąs ir išmintingas, nes kvailiems, naiviems žmonėms niekas nelinksta paklusti. Žodžiu tariant, tikras vadas turi imponuoti savo protu tiems, kam jis vadovauja.

Tačiau intelektualinis vado žymumas toli gražu nereiškia akademinio mokslingumo bei moksliškumo. Vadas privalo pasižymėti moksliniu subrendimu ir net dažnokai tyrinėti savo srities klausimus su moksliškuoju tikslumu, bet vis dėlto jo tiesioginiu uždaviniu yra ne tiesos pažinimas, bet statymas tikslų, parinkimas vykdomųjų priemonių ir pastatytųjų tikslų realizavimas parinktomis priemonėmis. Visam tam yra reikalingas tam tikras kūrybinis nusistatymas, kuris reiškiasi ir naujų idėjų išradimu, ir gyva intuicija, ir aiškiu numatymu, ir realiu tikrovės pajutimu. Žmogus be kūrybinio nusistatymo gali būti geras vykdytojas, bet negali būti tikras vadas. Tikras vadas, statydamas tikslus ir rinkdamas priemones, visados yra mažesniu ar didesniu laipsniu idėjų išradėjas. Bet sykiu jis nėra kažkoks atitrūkęs nuo realybės svajotojas. Iš vienos pusės gyvoji intuicija, o iš antros pusės realybės pajautimas, pagrįstas

moksliškuoju subrendimu, laiko jį realus mąstymo bei veikimo ribose.

Intelektualusis vado išsilavinimas yra dar reikalingas tam, kad jis galėtų įtikrinėti platesnes žmonių mases. Tiesa, žmonių įtikrinėjimas įvyksta ne vienų tik protinių argumentų galia, bet ir su pagalba tos įtakos, kurios turi žmonėms tvirtas valios pasiryžimas ir gilus emocinis įsijautimas. Vis dėlto pirmoje vietoje įtikrinėjimo mene stovi intelektualinis tvirtumas, kuris palenkia kitų žmonių protus sugestyviu argumentų parinkimu. Suprantama savaime, kad ryšium su intelektualiniu išsilavinimu tikram vadui yra privaloma bent minimali iškalba, kaipo priemonė šitam išsilavinimui pasireikšti įtaka kitiems žmonėms.

Doriniu atžvilgiu tikras vadas turi visų pirma pasižymėti beveik visomis tvirto būdo savybėmis: ir tvirta valia, sugebančia reikalauti palenktųjų klusnumo, ir pasiryžimų drąsa, ir atsidėjimu idėjos žygiui, ir pastangų patvarumu, ir tvirtu principiniu nusistatymu, ir reikiamu griežtumu teisinguose reikalavimuose ir t.t. Yra net pastebima su tam tikru teisingumu, kad tikram vadui nepritinka per didelis būdo minkštumas ir lengvas pasidavimas emociniams įspūdžiams, pavyzdžiui, per dideliam gailesčio jausmui atžvilgiu tų, kurie turi būti pastumti į žiaurią gyvenimo kovą. Jei per didelis emocinis jautrumas ir nėra vadui pageidaujamas, tai vis dėlto tikras vadas privalo pasižymėti teisingumu ir protingu gerumu, kad palenkti jam žmonės jaustų jame ne sausą despotą, bet žmogų, kurio tvirtumas bei griežtumas visai neišskiria tam tikro gerai suprasto širdingumo.

Iš suminėtųjų tvirto būdo savybių ypatingai svarbi yra drąsa pasiryžti, kuri leidžia pakelti stoiškai atsakomybę už riziką, beveik visados esančią savarankesniame visuomeniniame veikime. Tvirtai pasitikįs savo žygio svarbumu vadas privalo turėti drąsos angažuoti kartais į rizikingą kelią save ir savo žmones, nes visuomeniniame veikime numatymas yra dažnai sunkesnis negu kituose praktiškuose darbuose. Nesiryžtąs tokiais atvejais į aiškią veikimo liniją žmogus negali būti vadu, kadangi niekas taip neardo pasitikėjimo žmogumi, kaip jo svyravimas momentais, reikalaujančiais aiškios orientacijos ir drąsaus užmojo.

Labai yra svarbus vadovybės atžvilgiu vado tiesumas, arba tikras jo įsitikinimas savo žygio teisingumu bei svarbumu. Žmogus, kuris abejoja apie savo vadovaujamojo veikimo teisingumu ir tik stengiasi daryti įspūdį įsitikinusio žmogaus, retai kada sugebės užmaskuoti tikrą savo sielos stovį ir dažniausiai nustos savo buvusių šalininkų pasitikėjimo. Iš čion aiškėja svarba, kurios turi įsitikinimo sutarimas su vedamąja visuomenine akcija. Šitas sutarimas ypač privalo išeiti aikštėn vado paslankume tarnauti pavyzdžiu tiems, kam

vadovauja. Net sakoma, kad pavyzdys yra savo rūšies vado tiesumo įrodymas.

Ne mažiau svarbus už intelektualius ir dorinius nusiteikimus yra pedagoginis nusiteikimas, be kurio jokia tikra vadovybė faktiškai nėra galima. Kiekvienas vadas, kaipo žmogus, veikiąs kitų žmonių pagalba, turi rinktis sau žmonių, juos auklėti, jiems įsakinėti, juos taikyti bei derinti. Visos šitos pareigos reikalauja pedagoginio apsiėjimo su pavaldžiais žmonėmis, kurie iš vienos pusės yra vado padėjėjai, o iš kitos — net galimi būsimieji pavaduotojai. Todėl Foersteris yra net parašęs, kad « vadovauti reiškia ruoštis pavaduotojų, darytis nebereikalingu, kitus auklėti vadais »[43].

Ypatingas pedagoginis gabumas yra reikalingas menui įsakinėti, kuriam Foersteris nemaža skiria vietos savo knygoje *Politische Ethik und politische Pädagogik*. Foersteris laiko labai svarbiu dalyku meną įsakinėti atremtą į pedagoginį veikimo būdą, kuris nustatytų organišką ryšį tarp įsakymo ir sielos to asmens, kuris turi paklusti. « Pagrindinė klaida tų, kurie įsakinėja, dažniausiai yra tai, kad jie nesugeba suderinti sielos ir įsakymo, kuriuodu vis labiau pasidaro vienas antram svetimais, taip kad siela pagaliau pamiršta, koks turtingas pagalbos simbolis jos vidaus tvarkai ir kokia mokykla geriausioms jos jėgoms yra kaip tik išorinė tvarka, tikslumas, įstatymas ir klusnumas »[44]. Foersteris gana smulmeniškai tyrinėja intelektualius, dorinius ir šiaip psichologinius įsakinėjimo veiksnius, laikydamas meną įsakinėti pagrindine dalimi meno vadovauti. Todėl jis daro net išvadą, kad « vadų ruošimas yra šiaip ar taip uždavinys, kurio griežti reikalavimai verčia mus giliau suprasti mokyklų gyvenime taip pat meną įsakinėti »[45].

Tokie yra svarbiausieji intelektualiniai, doriniai ir pedagoginiai nusiteikimai, reikalingi menui vadovauti. Negaliu čia jų giliau bei plačiau tyrinėti, nes tai mus nuvestų toliau, negu leidžia aplinkybės. Pridėsiu dar, kad šalia šitų trejopų nusiteikimų reikia dar turėti galvoje techninę vadovavimo pusę, kuri šiuo atveju nebuvo judinama, kadangi jinai yra, kaip turėjome progos anksčiau matyti, bendra su paprastu visuomeniniu veikimu. Todėl savaime yra suponuojama, kad vadai turi pasižymėti tam tikru techniniu kompetentingumu ir, tarp kitko, organizaciniu sugebėjimu, kuris jam leistų paruošti ir sutvarkyti visuomeninę akciją pagal visus techninio vykdymo reikalavimus. Todėl irgi administravimo principų supratimas ir

---

[43] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1918 , p. 51
[44] Ten pat, p. 47.
[45] Ten pat, p. 53.

administravimo technikos pasisavinimas yra kiekvienam tikram vadui aukščiausiu laipsniu privalomas. Apie tuodu dalyku teks dar žemiau šį tą pasakyti ryšium su Wilbois pažiūromis į vado tipą.

Buvo nurodytos keturios reikiamų vadui nusiteikimų grupės, būtent protiniai, doriniai, pedagoginiai ir techniniai administraciniai nusiteikimai. Kad geriau paaiškėtų tikro vado tipas, tikiuos, bus ne pro šalį jį trumpai nusakius pagal išvedžiojimus tokio kompetentingo šituo klausimu asmens, koks yra Joseph Wilbois [46]. Nors jis kalba šitoje savo knygoje labiausiai apie įmonės vadą, jo pareigas ir asmenybę, vis dėlto bendri jo nurodymai turi tiek pat reikšmės ir visuomenės vadui, nors vado sugebėjimų pritaikymas visuomeninei vadovybei ir turi būti kiek savotiškas.

Tikras vadas, sako Wilbois, gali būti aptartas, kaip organizatorius, išradėjas ir valdytojas plačiausia šitų žodžių prasme [47]. Organizuoti, Wilbois supratimu, yra nustatinėti ryšius [48], tiek tarp daiktų, tiek ir tarp žmonių. Ogi ryšiai yra nustatinėjami tiek tada, kai tenka organizuoti naują dalyką, tiek tada, kai reikia rūpintis darbo išdavumo įrankiais, tiek ir tada, kai privalu daryti darbo išdavų kontrolę. Atitinkamai vadui, kaip organizatoriui, yra pageidaujama visų pirma kombinacijų dovana, nes tasai, kas nesugeba derinti ir spresti apie daiktus ir žmones, negali būti organizatoriumi. Šalia kombinacijų dovanos, organizatorius privalo dar pasižymėti mokėjimu ekonomiškai eikvoti savo pastangas ir taupyti savo laiką. Juk organizatorius atlieka vykdomąjį darbą kitų žmonių pastangomis, nes kitaip jis turėtų paskęsti smulkmenose ir netektų jėgų bei laiko tai visumai, kurią jis organizuoja.

Kaipo išradėjas, vadas pildo visą eilę pareigų, kurios reikalauja kūrybinių nusiteikimų. Tokiomis pareigomis yra veikimo tikslo nustatymas, susekimas reikiamų veikimui priemonių ir išdirbimas programos mažiau ar daugiau ilgam laikui. Šitoms pareigoms vykdyti vadas privalo pasižymėti moksliška bei realistiška dokumentavimo dvasia sykiu su ta intuicijos dovana, kuri leidžia lengvai įžvelgti gyvenimo momentą, jo aktualius reikalus ir evoliucijos tendencijas.

Kaipo valdytojas, vadas yra sykiu ir veikėjas, ir įsakymų davėjas. Vadas pats nevykdo, bet tik daro sprendžiamųjų pasiryžimų, kuriuos jis paskui įsako kitiems pildyti. Sprendžiamųjų pasiryžimų lengvai daro tasai, kas pasižymi fiziniu atžvilgiu jaunumu, intelektualiu

---

[46] J. Wilbois, *Le Chef d'entreprise. Sa fonction et sa personne*, Paris 1926.
[47] Ten pat, p. 103.
[48] Ten pat, p. 84.

atžvilgiu — veikiu bei aiškiu susivokimu padėtyje ir doriniu atžvilgiu — veikimo meile ir drąsiu užsimojimu, nebijančiu net rizikos. Taigi fizinis jaunumas, greita orientacija padėtyje ir drąsus užsimojimas yra trys tikro vado žymės, kiek jam, kaipo veikėjui, tenka daryti sprendžiamųjų pasiryžimų.

Vadas daro sprendžiamųjų pasiryžimų tam, kad jis turėtų ką įsakinėti pavaldiems savo žmonėms, arba kad jis galėtų būti įsakymų davėjas. Savaime juk aišku, kad žmogus, kuris lengvai nedaro aiškių bei veikių sprendimų ir nesiryžta paskui jų šiaip ar taip vykdyti, negali būti autoritetingas įsakymų davėjas. Užtat, kai sprendžiamieji pasiryžimai yra jau padaryti, vadas privalo pasižymėti tuo autoritetingumu, kuris yra reikalingas kiekvienam valdytojui, turinčiam savo rankose įsakinėjimo pareigą. Valdytojo autoritetingumas, Wilbois supratimu, pareina nuo daugelio sąlygų. «Valdomasis įsakinėjimas, sako jisai, tėra vien tada sėkmingas, kai sueina krūvon keturios sąlygos: a) tam tikra vado asmenybė; b) įsijautimas į palenktųjų žmonių sielas, kad galima būtų panaudoti tiek jų silpnybes, tiek ir teigiamas kokybes; c) savitarpis asmeniškas vado ir jo pavaldinių susipažinimas, kuris vienas tegali sudaryti sąmoningą pasitikėjimą; d) gerų techninių arba administracinių įrankių buvimas, t. y. geras darbo aprūpinimas įrankiais arba gera organizacija, be kurių duotasis įsakymas tegali būti arba tik pageidavimu, arba tik pasigailėjimu»[49].

Vado administratoriaus asmenybė, Wilbois supratimu, turi pasižymėti ypatybėmis, kurios valdžioje didina jo autoritetingumą. Fiziniu atžvilgiu tokiomis ypatybėmis yra žymus ūgis, gesto tikrumas, balso įtaigumas, žvilgio elektriškumas ir t.t. Intelektualiniu atžvilgiu svarbu yra vadui gerai nusimanyti tame darbe, kuriam jis vadovauja. Ir šiaip jau vado inteligentiškumas turi didelės reikšmės jo autoritetui palaikyti tarp jam pavaldžių žmonių ir net žymia dalimi gali atstoti trūkumą fizinių ypatybių, reikalingų menui vadovauti. Moraliniu atžvilgiu vadas privalo pasižymėti rizikos meile, lojaliu griežtumu ir išsižadėjimo dvasia.

Reikiamas vadui įsijautimas į savo valdinių sielas randa vietos tada, kai vadas sugeba intuityviai įžvelgti jų tendencijas, sugestionuoti centrinę akcijos idėją ryškiais simboliais, sukelti įteigiamuosius vaizdus, darančius iš idėjų jėgas, sužadinti jausmus ir suprasti kitų reikalus.

Savitarpinis vado ir jo valdinių susipažinimas turi sudaryti pasitikėjimo atmosferą. O šita pasitikėjimo atmosfera susidaro

---

[49] Tenpat, p. 93-94.

tada, kai vadas duoda save pažinti kaip tik vadovaujamoje rolėje. Iš vienos pusės nenuilstamas pajėgumas darbe, o iš kitos pusės sugebėjimas paraginti bei derinti palenktųjų žmonių energiją yra čia teigiamosios vado savybės.

Veikimo sėkmingumas pareina toliau nuo deramo darbo aprūpinimo materialinėmis priemonėmis ir nuo geros darbo sąlygų organizacijos. Todėl vadas administratorius privalo turėti iš vienos pusės tam tikro komforto pajautimą, o iš antros pusės — organizacijos dovaną. Pagaliau organizacijos dovana yra lygiai reikalinga vadui kontrolės atžvilgiu. Tikras vadas paprastai neturi nei laiko, nei pamėgimo nuolat vykdyti smulkmenišką pavaldžių savo žmonių kontrolę. Tad kartkartėmis tenka tiesoginę vykdomą kontrolę papildyti įvairiais būdais, čia kitų žmonių pagalba, čia automatiškomis priemonėmis tam, kad valdiniai jaustųsi negalį išsilenkti iš kontrolės aparato. Tuo tarpu šitam reikalui būtinas yra vadui organizacinis sugebėjimas.

Štai pagrindinės savybės, kuriomis, Wilbois supratimu, privalo pasižymėti vadas, kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas. — Žinant, koks yra idealus vado tipas, visai pravartu išspręsti klausimą, kokiomis aplinkybėmis geriausiai gali pasiruošti būsimieji inteligentai visuomeniniam vadovavimui.

Visų pirma reikia pastebėti, kad būsimas visuomenės vadas tik tada gali normaliai pasiruošti vadovavimo pareigoms, jei įgauna tinkamą išsilavinimą ir turi progos pereiti savo gyvenime reikiamą pratinimosi darbą. Tada pats Wilbois kitame savo veikale, būtent: *La nouvelle éducation française*, duoda labai reikšmingų nurodymų, kaip būsimieji vadai turi būti lavinami bei auklėjami. Jo supratimu, būsimieji vadai turi būti nuosekliai atrinkti iš visos naujosios kartos, išskiriant juos bandomaisiais kvotimais, iš pradžios skykiu su būsimais technikais vykdytojais, iš bendros būsimųjų darbininkų masės, o vėliau išskiriant juos nuo būsimųjų technikų, kurie anksčiau baigia savo išsilavinimą ir todėl anksčiau eina į praktinį veikimą.

Iki 12 metų amžiaus Wilbois numato bendrą programą būsimiems darbininkams, būsimiems technikams ir būsimiems vadams. 12 metų amžiaus jaunimui daromas bandomasis kvotimas ir pagal jo išdavas yra atrenkama gabesnioji jo dalis tam lavinimui, kurį nuo 12 iki 16 metų turi bendrai eiti būsimieji technikai ir vadai. Tuo tarpu nuo 12 metų amžiaus būsimieji darbininkai turi eiti įvairias specialiąsias mokyklas, duodančias taip pat nemaža bendrojo lavinimo. Laikotarpyje nuo 12 iki 16 metų būsimieji technikai ir būsimiejį vadai eina bendrojo lavinimo mokyklas, kurios turėtų suteikti daugiau humanitarinės kultūros negu specialiųjų žinių. Net grynai techniškoms profesijoms galų gale yra naudingiau, kad ši-

tuo laikotarpiu besiruošiąs prie jų jaunimas įgautų daugiau psichologinių ir sociologinių žinių negu vien praktinių sugebėjimų.

16 metų amžiuje tam tikru bandomuoju kvotimu yra skiriami būsimieji technikai nuo būsimųjų vadų, į kuriuos turi toliau ruoštis vien gabiausieji žmonės. Nuo 16 iki 19 metų amžiaus, kai būsimieji technikai privalo eiti specialiąsias mokyklas, skiriančias nemaža laiko bendrajai dvasios kultūrai, būsimieji vadai turi dar eiti humanistines bendrojo lavinimo mokyklas, kur individualusis bei visuomeninis žmogus turi būti koncentracijos tikslu.

Nuo 19 metų gabesnieji technikai turi eiti specialiąsias aukštąsias mokyklas, tuo tarpu būsimieji vadai, atlikę trumpą praktinį stažą kurioje nors technikos mokykloje, privalo eiti į vadų mokyklą, kurią turėtų sudaryti aukščiausias universiteto fakultetas. Tarp 30 ir 40 metų, būdami jau praktinėje veikloje patyrę žmonės, jie turėtų dar trumpam laikui grįžti į specialiąsias vadų mokyklas, kurios galėtų pagilinti pažinimą vyriausios vadovybės principų ir praktiškų patyrimų supratimą.

Šitokia bendra Wilbois programa būsimiems vadams lavinti yra įdomi tuo atžvilgiu, kad ji reikalauja jiems labai rūpestingo ir ilgo bendro lavinimosi su aiškia linkme į humanitarinę kultūrą. Keldamas šitokį griežtą reikalavimą būsimųjų vadų lavinimui, Wilbois, rodos, nė kiek neklysta. Ne mažiau vykusi yra taip pat jo programa būsimiems vadams auklėti praktiniu doriniu atžvilgiu. Šituo klausimu Wilbois, matyti, išeina iš to pagrindo, kad prieš imantis organizuoti visuomenę, privalu sutvarkyti savo gyvenimą, nes mes didiname visuomeninę netvarką, jei patys nesusitvarkome. Todėl Wilbois reikalauja, kad rinktinis jaunimas tvarkytų savo gyvenimą pagal griežtus organizavimo bei administravimo principus. O kad į šitą gyvenimą įeitų sykiu ir vadovavimo pareigos, jis reikalauja, kad žymesnieji jaunimo asmenys rūpintųsi jaunesnių savo draugų auklėjimu.

Vykdant šitokią auklėjimosi programą, atrinktasis jaunimas turės pats statytis savo veikimui tikslus, aiškiai sustatinėti realizuotinus planus, tvarkyti materialinius veikimo objektus, organizuoti savo draugus tam tikra hierarchija, auklėti bei valdyti tam tikra prasme pavestus jo globai jaunesnius savo draugus, juos taikyti bei derinti, kontroliuoti bei drausminti.

Šitokia programa būsimiems vadams auklėti iš tikrųjų nesiskiria pagal savo esmę nuo to visuomeninio vadovaujančių jaunimui asmenų auklėjimo, apie kurį, kalba Foersteris savo knygoje *Schule und Charakter*. Būtent, Foersteris mato šituo atžvilgiu didelę auklėjamąją mokinių savivaldos reikšmę. Paprastai autokratiškame mokyklos režime gabesni nerimstančios iniciatyvos jaunuoliai atsigręžia

prieš mokyklos vyresnybę ir dažnai tarnauja tvirkinančiu veiksniu bendrai savo draugų masei, jei neranda savo iniciatyvai bei energijai legalios išeities. Užtat, kai mokinių masė yra tvarkoma legalizuoto demokratinio valdymosi pagrindu, šitie žymesnieji jaunuoliai visai natūraliu būdu tampa atsakingais vadais, kurie visuomeninius tikslus bei uždavinius po to turi laikyti savo garbės dalykais.

«Sykiu demokratiškosios mokinių savivaldos kontrolės priemonėmis, sako Foesteris, yra apvaldoma neribota vadovaujančių asmenų galybė, ir tai bene bus svarbiausias visuomeninis paties instituto laimėjimas: iš uzurpatorių šitie asmenys virsta pasitikėjimo žmonėmis ir randa demokratiškoje mokinių draugės santvarkoje atsvarą savo neribotos valdžios geidimui. Tuo pačiu jie patys įgauna visuomeninės kultūros, o jų tironiški palinkimai švelnėja; jie pramoksta aukštesnio meno įsakinėti ir patiria susitvardymo džiaugsmą, o anksčiau jie tebuvo žinoję palinkusį į prievartą išdidumą ir urzgiantį nusilenkimą» [50].

Savaime aišku, kad dalyvavimas įvairiose jaunimo draugijose gali duoti geros progos pasireikšti jaunuoliams, linkusiems į vadovavimą, ir sykiu įgauti tam tikro patyrimo. Nuosekliai eidami nuo jaunimo susidraugavimo prie kultūrinių bei visuomeninių organizacijų, jie gali įgyti vadovavimo įpročių ir net neblogai apvaldyti meną vadovauti, jei bus sykiu tinkamai išsilavinę tiek bendru humanitariniu, tiek ir specialiu vadovavimo principų atžvilgiu. Tarp kitko, jie neprivalo pamiršti, kad tikru visuomenės vadu tik tas tegali tapti, kas yra anksčiau tapęs tikru visuomenės veikėju, ir kad iš visuomenės veikėjų tik tie teturi šansų tapti vadais, kas pasižymi plačiu sintetiniu akiračiu, nes vadovavimas iš esmės turi sintetinį pobūdį.

Pagaliau tenka pasakyti keletą žodžių apie tą didelę svarbą, kurios turi mūsų laikais vadų ruošimo klausimas. Jokia visuomenės santvarka negali apsieiti be tokios ar kitokios vadovybės, kuri patenka į didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus rankas. Ar tai bus griežta autokratija, ar griežta liaudies valdžia, visados tarp individo ir valdžios yra mažesnė ar didesnė eilė vadovaujančių asmenų, pastatytų visuomenės priešakyje tokiu ar kitokiu būdu. Šita prasme individualistinė Italija, vadovaujama Mussolinio, ir komunistinė Rusija, valdoma tarybų, lygiai neapsieina be atrinktosios tokiu ar kitokiu būdu vadovybės. Dargi pasirodo, kad šalia visuomeninės santvarkos ne mažesnės reikšmės visuomenės gerovei turi tai, kiek visuomenės vadai yra pasiruošę ir tinka eiti visuomeninės

[50] F. Foerster, *Schule und Charakter*, Zürich 1920, p. 84.

vadovybės pareigas. Šiais laikais, kai ištisoje valstybių eilėje visuomeninė vadovybė pereina iš vienų rankų į kitas, visuomenės vadų ruošimo klausimas ir tampa ypatingai aktualus. Šitas vadų klausimo aktualumas didėja dabar dar todėl, kad jis yra keliamas ryšium su demokratizmo problema, to demokratizmo, kuris mūsų laikais, kaip sakoma, pergyvena krizę.

Iš vienos pusės yra aišku, kad kiekviena atrinktoji vadovybė yra aristokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Iš kitos pusės sulig visuomeninės kultūros kilimu ir individualių teisių pripažinimu žmogiškajam asmeniui, kaipo tokiam, plačiosios demokratinės masės vis daugiau reikalauja sau įtakos visuomenės tvarkyme bei valdyme. Šita tendencija demokratinių masių gyvenime yra tiek reali ir galinga, kad yra naivus nesusipratimas kalbėti apie demokratinio judėjimo, kaipo tokio, krizę. Iš tikrųjų pergyvena krizę, tas būdas organizuoti visuomeninę vadovybę, kuris įsigalėjo po Didžiosios prancūzų revoliucijos ryšium su tam tikra, vadinama demokratine, valstybės santvarka. Tokiu būdu pasilieka priešais viens antrą du lygiai svarbūs faktai, pirma, tai, kad neišvengiama atrinktoji visuomenės vadovybė yra tam tikras aristokratinis veiksnys; antra, tai, kad nenutildomos demokratinės plačiųjų masių tendencijos yra lygiai realus, bet jau demokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Akivaizdoje šitų dviejų faktų ir kyla problema, kokiu būdu atrinktosios vadovybės reikalas gali būti suderintas su demokratinėmis plačiųjų masių tendencijomis.

Į šitaip iškeltą klausimą Foersteris, taip gerai visados pagaunąs realias gyvenimo tendencijas, atsako sintezės koncepcija. «Demokratiškosios pažangos priešai, sako jisai, pamiršta, kad pati šita pažanga turi neginčijamą tendenciją iškišti į priekį naują aristokratiją ir kad prieš mus stoja alternatyva, kuri vadinasi ne aristokratija arba demokratija, bet aristokratija, gyvuojanti prievarta bei pavergimu, ar aristokratija, besiremianti pasitikėjimu»[51]. Foersterio supratimu, giliausia demokratiškos idėjos prasmė yra ta, kad vadovaujančių elementų parinkimas turėtų būti pastatytas ant visai naujų pagrindų. Tuomet pasirodytų, kad demokratija tėra vien naujas metodas laiduoti visuomenės vadovybę tokiai aristokratijai, kuri nebūtų liaudžiai primesta, kaipo gryna kasta su paveldėtomis privilegijomis, be reikiamų vadams kokybių, be aiškiai nustatytosios atsakomybės, bet susidarytų išbandyto masių pasitikėjimo atmosferoje taip, kad galėtų būti realizuotas harmoningas visuomeninės

---

[51] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1918, p. 132-133.

vadovybės susiderinimas su kolektyviniu sąmoningos liaudies gyvenimu [52].

Tiesa, kad šitoks susiderinimas galėtų faktiškai įvykti, yra reikalingas tam tikras visuomeninis tiek demokratinių, tiek ir aristokratinių elementų auklėjimas. « Demokratija, sako Foersteris, privalo išsižadėti pavydo, schematizmo, terorizmo, klasės ekskliuzyvizmo ir sykiu išsiaiškinti, kad apsisprendimas bei laisvė iš tikro tėra viena iš lemto gyvenimo salygų, bet pagaliau viskas pareina nuo to, kam bus panaudoti šitie laimėjimai. Visas išlaisvintas gyvenimas, jei jis nėra palenktas naujai aukštesnei klusnumo rūšiai, nėra nieko vertas ... Iš kitos pusės visa aristokratijos ateitis pareina nuo to, ar pasiseks atgaivinti tas senas krikščioniškąsias kilnumo tradicijas, kurių esmę sudarydavo savimeilės pergalėjimas aukštu patarnavimo supratimu ir toli siekiančiu bei išmintingu svetimų teisių bei interesų vertinimu. Tik tasai, kas laimi autoritetą patarnavimu, tegali juo džiaugtis vadovavime bei valdyme. Pastangose pagerbti žmogiškąją vertę turi sueiti ir demokratiškasis reikalavimas, ir aristokratiškoji sąžinė. Čia ir glūdi, baigia savo išvedžiojimą Foersteris, krikščioniškasis pagrindas demokratijos ir aristokratijos susivienijimui » [53].

Ir iš tikro demokratizmo bei aristokratizmo principų sintezė krikščioniškosios etikos pagrindu yra geriausia linkmė tai visuomenės vadovybei, kuri turi būti auklėjama mūsų laikais.

## IV. SPECIALIEJI VISUOMENINIO AUKLĖJIMO UŽDAVINIAI

### 1. Politinis auklėjimas

*a) Tariamasis apolitinio jaunuomenės auklėjimo galimumas ir politinio auklėjimo faktinis neišvengiamumas bei principinis privalomumas.* — Kalbant apie specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, turima galvoje naujų kartų ruošimas specialiosioms visuomeninio gyvenimo sritims. Tarp tokių sričių žymesnės reikšmės turi politinė, ekonominė, socialinė, tautinė ir tarptautinė, todėl atitinkamai galima kalbėti apie politinį, ekonominį, socialinį, tautinį ir tarptautinį auklėjimą. Kiekviena iš šitų visuomeninio auklėjimo rūšių reikalauja specialaus dėmesio dėl tos paprastos

---

[52] Plg. ten pat, p. 114.

[53] Ten pat, p. 166.

priežasties, kad su kiekviena iš jų yra susietos savotiškos ypatybės bei sunkenybės. Tarp kitko, politinio auklėjimo klausimą ištinka ypatingai daug sunkenybių, susijusių su politinio gyvenimo bei veikimo savotiškumu. Iš šitų sunkenybių vienos yra teorinio, kitos praktinio pobūdžio. Būtent iš vienos pusės nėra lengvas dalykas išsiugdyti visai racionalią pažiūrą į politinį gyvenimą ir į politinį auklėjimą, o iš antros pusės nėra lengva išvystyti naujose kartose tie visuomeniniai nusiteikimai, kuriais privalo pasižymėti kiekvienas susipratęs pilietis, aktyviai nusistatęs politikos atžvilgiu.

Pirmas klausimas, kuris gali rūpėti pedagogui ir kuris iš tikrųjų yra įvairiai ir labai nesąmoningai sprendžiamas, liečia patį politinio auklėjimo reikalingumą. Čia galima konstatuoti du kraštutinius nusistatymus, tarp kurių dar gali būti mažiau ar daugiau moderuotų klausimo sprendimų. Vieni kraštutinio nusistatymo žmonės visai neigia reikalą auklėti jaunuomenę politiniam gyvenimui bei veikimui ir todėl stengiasi pašalinti iš mokyklų auklėjimo bei lavinimo visa tai, kas turi sąryšio su politikos reikalais. Tai yra apolitinio jaunuomenės auklėjimo šalininkai. Kiti, ekstremistai, atvirkščiai, ne tik nevengia politinio jaunuomenės auklėjimo, bet dargi randa reikalą konkretizuoti politinį auklėjimą pagal tam tikrą politinę programą, kitaip tariant, auklėti jaunuomenę tam, kad ji realizuotų visuomenės gyvenime konkrečią politinę programą. O kadangi jokia konkreti politinė programa faktiškai negali patenkinti visų visuomenės narių, tai kiekvienas politinis auklėjimas pagal konkrečią politinę programą yra partinis auklėjimas, kaipo ruošiąs jaunuomenę politikai, patenkinančiai tik vieną visuomenės dalį (lot. *pars*).

Apolitinį jaunuomenės auklėjimą pretenduojama, bent nominaliai, vykdyti biurokratinio absoliutizmo valstybėse, kur bendrai piliečių masei nėra pripažįstama politinio veiklumo teisė. Šita nominaline prasme apolitinis buvo mokyklinis jaunuomenės auklėjimas autokratiškoje Rusijoje, kur paprastiems piliečiams buvo draudžiama bet kuri politinė iniciatyva. Iš tikrųjų kalbamas jaunuomenės auklėjimas nebuvo visai apolitinis jau todėl, kad vis dėlto jaunuomenei taip ar šiaip šalia politinio pasyvumo, buvo skiepijama carizmo tvarkos meilė ir rusiškas politinis patriotizmas, kas faktiškai darydavo politinį ir tam tikra prasme net partyvinį jaunuomenės auklėjimą.

Dėl to aiškiai partyvinis yra politinis jaunuomenės suklėjimas dabartinėje bolševikiškoje Rusijoje. Su visu atvirumu bei nuoseklumu sovietų vyriausybė skiepija jaunuomenei komunistinę bolševikų ideologiją ir programą ir net sąmoningai koncentruoja mokyklinį lavinimą aplink politinę socialinę programą. Su mažesniu atvi-

rumu bei nuoseklumu, bet vis dėlto ta pačia linkme eina itališkasis fažizmas, kuris muša savo priešus visų pirma patį komunizmą ginklu, išmėgintu bolševikų praktikoje.

Kad politinis auklėjimas gali būti partyvinis, niekas negali net abejoti. Kitas yra dalykas, ar jaunuomenės auklėjimas apskritai gali būti apolitinis, kaip yra pretenduojama tose valstybėse, kur biurokratiškam absoliutizmui svarbu neleisti valdiniams įsigyti politinio veiklumo. Autokratiškosios Rusijos pavyzdys kaip tik parodo, kad tariamai apolitinis jaunuomenės auklėjimas faktiškai turėjo savyje užmaskuotą politinį pradą, kuris buvo reikalingas autokratiškai carizmo politikai. Apskritai gyvenimo praktika parodo, kad ten, kur mokyklos yra valstybės steigiamos, išlaikomos ir administruojamos, mokyklinis auklėjimas bei lavinimas niekados nėra visiškai laisvas nuo vyriausybės vedamos politikos, kuri tokiais atvejais šiaip ar taip, atvirai ar slapčiomis gauna pasireikšti jaunuomenės auklėjime.

Tačiau tas faktas, kad valstybinės mokyklos faktiškai negali atsipalaiduoti nuo tam tikro politikos spaudimo, kuris turi visados tendencijos pasireikšti atitinkamu politiniu auklėjimu bei lavinimu, dar neįrodo, kad apskritai jaunuomenės auklėjimas negali būti apolitinis tikra to žodžio prasme. Iš tikrųjų jaunuomenės auklėjimas būtų visiškai apolitinis tuo atveju, jei visi politiniai valstybinio bei pilietinio gyvenimo klausimai būtų pašalinti iš mokomosios medžiagos, jei jaunuomenėje nebūtų ugdomi jokie valstybiniai pilietiniai nusiteikimai, jei ji nebūtų ruošiama jokia prasme valstybinei tvarkai palaikyti, ir t.t. Tokį apolitinį jaunuomenės auklėjimą galima mažiau ar daugiau aiškiai įsivaizduoti, nors jis visai niekados nėra ir negali būti pravestas pedagoginėje praktikoje. Bet būtų sykiu klaidinga manyti, kad čia turima reikalo su idealu, kuris taip pat mažiau ar daugiau aiškiai gali būti įsivaizduotas, nors niekados negali būti pilnai realizuotas netobuloje tikrovėje.

Politinis auklėjimas faktiškai yra neišvengiamas jaunuomenės ugdymo sistemoje ne neigiamąja prasme, kokia yra neišvengiamas žmogaus gyvenime netobulumas, bet teigiamąja prasme, kaipo tai, kas yra pozityviai ir būtinai reikalinga ugdymo sistemai. Kad pedagoginėje praktikoje būtų išvengtos nesąmoningumo klaidos, privalu gerai nusimanyti, kad politinis auklėjimas sudaro sudedamąją visuomeninio ugdymo dalį, be kurios ugdymas negali būti pilnutinis, t.y. integralus, ir negali paruošti žmogų visoms gyvenimo sritims, kuriose žmogui noromis ar nenoromis tenka reikštis. Žmogus yra visuomeniška būtybė iš savo prigimties ir todėl jam yra privalomas visuomeninis auklėjimas. Visuomeniniame gyvenime labai svarbią rolę vaidina politinis veikimas, kuriuo remiasi

formali visuomenės santvarka, todėl žmogus turi būti ruošiamas politiniam gyvenimui bei veikimui, arba, kitaip tariant, jam yra privalomas politinis auklėjimas. Tačiau būtų naivu manyti, kad visuomenės nariai gali savaime įsigyti politinio išsiauklėjimo jau tada, kai jiems tenka subrendusiems susidurti su politikos reikalais. Politikos menas, kuriam yra reikalingas ir politinis susipratimas, ir pastovūs įpročiai, ir atitinkamas dorinis išsidirbimas, o iš kitos pusės tos didelės sunkenybės, kurios visados lydi politikos darbą, reikalauja, kad naujos kartos būtų savo laiku ruošiamos ir paskui pačios ruoštųsi tinkamam politiniam veikimui. Pasitikėti, kad politinis išsiauklėjimas gali ateiti savaime, ypač sunku kultūringesnėje visuomenėje todėl, kad juo aukštesnė yra visuomenės kultūra ir tobulesnė jos santvarka, juo sunkesnis ir ilgesnis yrs politinis auklėjimas. Taip pat norint pakelti visuomeninę kultūrą ir visuomeninės santvarkos funkcionavimą, tenka labiau susirūpinti politiniu auklėjimu ir dėti daugiau pastangų jam patobulinti.

Tokiu būdu pasirodo, kad politinis auklėjimas iš vienos pusės yra taktiškai neišvengiamas bent tam tikru laipsniu jaunuomenės auklėjime bei lavinime, o iš kitos pusės jis yra principiškai privalomas pilnutinio ugdymo sumetimais. Principinio politinio auklėjimo privalomumas ypač aiškėja mūsų laikais, kai palinkusių į ardomąją akciją ekstremistų aktyvumas yra labai didelis ir gręsia bet kuriai politinei tvarkai nuolatiniu perversmu. Bet jei politinis auklėjimas sykiu yra ir faktiškai neišvengiamas, ir principiškai privalomas jaunuomenės gyvenime, tai jo reikalingumo arba net jo, kaipo fakto, neigimas gali būti arba nesusipratimas, arba politinė spekuliacija, nukreipta prieš savo politinius priešus. Sąmoningas ir džentelmeniškas nusistatymas politinio auklėjimo klausimu reikalauja pripažinti, kad politinis auklėjimas turi rasti sau tinkamą vietą pilnutinio ugdymo sistemoje, ir kad juo privalu sąmoningai ir atvirai rūpintis taip, kaip to reikalauja suderinti asmens ir visuomenės interesai. Čia ir kyla klausimai, kaip toli turi siekti politinis auklėjimas ir kaip jis privalo reikštis.

*b) Nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, griežtai partinis politinis auklėjimas ir lygstamai neutralus politinis auklėjimas: pirmojo neivykdomumas, antrojo netikslingumas ir trečiojo privalomumas.* — Dažnam galėtų pasirodyti, kad politinis auklėjimas privalo būti visų visuomenės grupių atžvilgiu neutralus, t. y. privalo apsiriboti tik tais dalykais, kurie yra vienodai suprantami ir vienodai vertinami visų šitų grupių. Iš tikrųjų reikalavimas tokio nelygstamai neutralaus politinio auklėjimo padarytų patį šitą auklėjimą faktiškai negalimą.

Šituo labai lengva įsitikrinti paėmus kokį nors pavyzdį. Tarkime, politinis auklėjimas gali būti vedamas trejopa pakraipa pagal tai, ar pirmenybė yra pripažįstama asmeniui prieš visuomenę, ar visuomenei yra pripažįstama principinė pirmenybė prieš asmenį, ar pagaliau stengiamasi harmoningai suderinti asmens ir visuomenės reikalus, neįžeidžiant nei visuomenės interesų, nei iš prigimties priderančių atskiriems asmenims teisių. Pirmuoju atveju politinis auklėjimas, pritaikytas piliečių ir valstybės santykiavimui, bus individualistinis, antruoju atveju — socialistiškas, trečiuoju atveju — solidaristiškas. Kiekvieną kartą politinis auklėjimas patenkins tik vieną visuomenės dalį arba grupę ir sukels nepasitenkinimo kituose. Tad norint išlaikyti visišką neutralumą politiniame auklėjime, tenka iš jo pašalinti piliečių ir valstybės derinimo klausimą ir neiti politinio auklėjimo praktikoje jokia nurodyta pakraipa. Bet jei iš politinio auklėjimo tenka pašalinti tokį kardinalinį ir grindžiamąjį pilietinio valstybinio gyvenimo klausimą, tai savaime aišku, kad antraeiliai klausimai turės irgi atpulti, kadangi ir dėl jų negalima pasiekti atskirų visuomenės dalių arba grupių sutarimo, nekalbant jau apie asmenines atskirų žmonių nuomones. Žodžiu tariant, politinis auklėjimas faktiškai neišvengiamas ir principiniai privalomas, negali būti nelygstamai neutralus visų visuomenės grupių atžvilgiu.

Politinis auklėjimas, kuris nėra nelygstamai neutralus, visados atitinka tik vieną visuomenės dalį ir todėl, nebūdamas visiems, toli gražu dar nereiškia, kad tuo pačiu yra pateisinamas tasai partinis politinis bolševikų ir fašistų auklėjimas, apie kurį buvo kalbėta aukščiau. Iš tikrųjų tarp nelygstamo neutralaus ir griežtai partinio politinio auklėjimo stovi lygstamai neutralus politinis auklėjimas, kuris, nebūdamas neutralus apskritai politinės ideologijos atžvilgiu, yra vis dėlto neutralus visų politinių grupių atžvilgiu. Toks politinis auklėjimas yra vedamas nepriklausuomai nuo visų politinių partijų ir netarnauja tiesioginiu būdu jokiai politinei partijai, arba net jokiai suorganizuotai politiniais tikslais žmonių grupei, dalyvaujančiai valdžioje arba tik besistengiančiai laimėti valdžią ir realizuoti tam tikrą politinę programą.

Tokiu būdu lygstamai neutralus politinis auklėjimas nėra neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, bet yra neutralus partinių organizacijų atžvilgiu. Tai dar anaiptol nereiškia, kad toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas yra lygiai naudingas arba lygiai nenaudingas visoms politinėms partijoms, arba analoginėms politinio pobūdžio organizacijoms. Jei politinis auklėjimas faktiškai negali būti laisvas nuo visuomeninės pasaulėžiūros ir kiekvienu atskiru atveju kokia nors praktine pasaulėžiūra remiasi, tai aišku savaime, kiekvienas politinis auklėjimas bus net be jokios

premeditacijos labiausiai palankus tai politinei organizacijai, kuri išeina iš tos pačios pasaulėžiūros pagrindų. Sakysime, politinis auklėjimas yra vedamas solidaristinės koncepcijos linkme. Tokiu atveju, ar politinio auklėjimo vykdytojai to nori ar nenori, jie teigiamai patarnaus politinėms organizacijoms, kurios remiasi solidarizmo pagrindais, ir sykiu kliudys individualistinėms ir socialistinėms politinėms organizacijoms plėtotis susipratusių solidaristų tarpe.

Galų gale pasirodo, pirma, kad apolitinis jaunuomenės auklėjimas yra fikcija, kuria gali operuoti nesusipratėliai ar politiniai aferistai, nes apolitinis auklėjimas yra ne tik faktiškai neįvykdomas, bet ir principiškai nepageidaujamas; antra, kad politinis auklėjimas negali būti neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, nors gali būti neutralus politinių organizacijų atžvilgiu; trečia, kad principinis politinio auklėjimo neutralumas politinių organizacijų atžvilgiu vis dėlto faktiškai nuteikia auklėtinius mažiau ar daugiau palankiai atžvilgiu tų politinių organizacijų, kurios remiasi ta pačia pasaulėžiūra, kaip ir pats politinis auklėjimas; ketvirta, kad pedagogikos sistemai telieka rinktis tarp lygstamai neutralaus ir griežtai partinio politinio auklėjimo.

Reikia būti dešinės ar kairės ekstremistu, kad galima būtų su tikru įsitikinimu teigti reikalą realizuoti ugdymo sistemoje griežtai partinį jaunuomenės auklėjimą, nes visi sveiko proto ir pedagoginio takto sumetimai kalba už lygstamai neutralų politinį auklėjimą. Sąmoningai bei sistemingai traukti jaunuomenę į aktualią politiką ir į smarkiai jaudinančią partiją ir šiaip jau politinių grupių kovą yra iš tikrųjų kenksminga tiek normaliam pačios jaunuomenės pasiruošimui prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo, tiek ir politinei visuomenės santvarkai bei pažangai. Organizuotas politinis veikimas, kaipo labai komplikuotas ir reikalaująs maksimalaus intelektualinio ir dorinio pasiruošimo, tetinka vien visai subrendusiems žmonėms, tuo tarpu per anksti įėję į politiką žmonės jau daugiau nesilavina, dažnai patvirksta ir pasidaro bergždi visuomeninio gyvenimo atžvilgiu. Tai, ko iš esmės pageidaujama iš naujų kartų, nėra nei politinis indiferentizmas, nei politinis įsikarščiavimas. Apolitinis auklėjimas arba net nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, jei tik juodu būtų faktiškai įvykdomi pedagoginėje praktikoje, sudarytų palankias sąlygas politiniam indiferentizmui, tuo tarpu griežtai partinis politinis auklėjimas faktiškai sudaro labai palankias sąlygas politiniam įsikarščiavimui. Dėlto lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi daugiausia duomenų išvengti ir politinio indiferentizmo, ir partinio užsidegimo.

Lygstamasis politinio auklėjimo neutralumas reikia skirti nuo ugdymo sistemos ir tuo pačiu mokyklos neutralumo. Man teko savo

laiku įrodinėti * kad ugdymo sistema ir tuo pačiu mokykla, kur ji yra realizuojama, faktiškai negali būti visiškai atpalaiduota nuo bet kokios pasaulėžiūros, ir todėl nelygstamas mokyklos neutralumas yra iš esmės apgaulinga sąvoka. Buvo sykiu nurodinėta principiali prievolė stengtis pagrįsti mokyklinį auklėjimą bei lavinimą racionalia pasaulėžiūra ir ją nuosekliai pravesti ugdomajame veikime. Tik kaipo toleruotinas pereinamasis stovis buvo pripažintas lygstamasis viešų mokyklų neutralumas, kuris reikalauja pagrįsti mokyklinį auklėjimą bei lavinimą bendra įvairių, nors nelabai priešingų, pasaulėžiūrų plotme. Tokiu būdu lygstamuoju mokyklos neutralumu vengiama realizuoti ugdymo sistemoje dalykai, nepriimtini kelioms palyginti gretimoms pasaulėžiūroms, tuo tarpu kai lygstamai neutraliu politiniu auklėjimu vengiama ugdymo priklausomybės nuo bet kurios politinės organizacijos ir tiesioginio, sąmoningai siekiamo, patarnavimo kokiai nors politinei organizacijai politinio auklėjimo priemonėmis. Skirtumas tarp bendro lygstamojo mokyklos neutralumo ir lygstamojo politinio auklėjimo neutralumo duoda galimybės su visišku nuoseklumu laikyti pirmąjį netobulumo apraiška ir sykiu ginti antrojo privalomumą bei tikslingumą, nos faktinis neutralumas partijų ir šiaip jau politinių organizacijų atžvilgiu dar nereikalauja principinio neutralumo pasaulėžiūros atžvilgiu ir, tarp kitko, visuomeninės pasaulėžiūros su įvystyta į ją politine doktrina.

c) *Reciprociteto principas politiniame jaunuomenės auklėjime, kaipo jį reguliuojąs kriterijus ir saugumo laidas.* — Labai yra reikšminga tai, kad valstybinės mokyklos niekados negali būti visiškai atpalaiduotos nuo faktinės vyriausybės politikos ir tuo pačiu mažiau ar daugiau yra verčiamos eiti partinio politinio auklėjimo pakraipa jau dėl tos paprastos priežasties, kad kiekviena vyriausybė remiasi tam tikromis visuomenės grupėmis, mažiau ar daugiau suorganizuotomis politiniu būdu. Neatimta faktiškai ir iš privatinių mokyklų galimybė eiti partinio politinio auklėjimo pakraipa, bet jos iš tikrųjų turi daugiau duomenų išvengti ir faktiškai dažniau išvengia partinio politinio auklėjimo, nors lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi jose pakankamai sąlygų nuosekliai pasireikšti ryšium su ta pasaulėžiūra, kuri yra sąmoningai padėta į ugdymo sistemos pagrindą. Todėl kai stovinčios prie valdžios vairo ir realizuojančios per vyriausybę tam tikrą politinį auklėjimą mokyklose politinės grupės prikaišioja privatinėms mokykloms partijos politiką, labai dažnai turima reikalo su ta dvejopa turinčių jėgą žmonių etika, kuri

* *Racionali mokyklų organizacijos sistema*, Kaunas 1927.

visados smerkia silpnesnę pusę ir pateisina stipresnių prievartą pagal garsius posakius: *Vae victis*! *Beati possidentes*!

Lojaliai keliant politinio auklėjimo klausimą, tenka vadovautis reciprociteto principu, t. y. kiekvienai konfesinei, tautinei arba šiaip jau ideologinei grupei pripažinti principiškai bei faktiškai tiek teisių į politinį savo jaunimo auklėjimą, kiek jų reiklaujama sau. Todėl nedera drausti kam nors politinį auklėjią, kai sau pripažįstama teisė į politinį jaunuomenės auklėjimą. Nepridera irgi drausti kitiems lygstamai neutralus politinis auklėjimas, kai toks auklėjimas sau pripažįstamas tinkamu bei principiškai privalomu. Bet užtat galima kovoti ir drausti griežtai partinį politinį auklėjimą, kai jis yra laikomas kenksmingu ir iš tikro vengiamas praktikoje. Taip pat galima kovoti ir drausti bet kurį nors ir teoriškai revoliucinį politinį auklėjimą, jei jis yra laikomas neleistinu sau, nors galima lygstamojo neutralumo ribose ruošti jaunuomenę politinėms socialinėms reformoms ir visuomeninam pažangumui, realizuojamiems teisėtu keliu. Reciprociteto principas yra praktinis kriterijus, kuris leidžia objektyviai ir bešališkai spręsti, kas yra vengtina ir kas yra pageidaujama politiniame auklėjime.

Lojaliai realizuojamas visuomenės švietimo darbe reciprociteto principas yra sykiu savo rūšies laidas, kad politinis auklėjimas būtų apsaugotas nuo partinių ekscesų ir išlaikomas lygstamojo neutralumo ribose. Jei politinis auklėjimas yra sykiu ir faktiškai neišvengiamas, ir principiškai privalomas, tai nepalieka nieko kito, kaip rimtai susirūpinti normaliomis jo realizavimo sąlygomis ir jo suderinimu su visuomeninio gyvenimo ir pedagoginio veikimo principais.

*d*) *Kova su partiškumo dvasia ir reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu*: *nei partijos paneigimas, nei partijos idealizavimas, tik jos tobulinimas pagal visuomeninės kultūros reikalavimus.* — Apsisprendus už lygstamai neutralų politinį jaunuomenės auklėjimą prieš griežtai partinį auklėjimą, yra neišvengiama kova su partiškumo dvasia jaunuomenėje. Jei partiškumo dvasia, kaipo solidarumo priešginybė, laikoma neigiama apraiška subrendusioje kartoje, tai ji dar labiau yra nepageidaujama jaunoje tebebręstančioje kartoje. Bet vėl, smerkiant partyvumo dvasią ir su ja kovojant, reikia tinkamai susiprasti, kas iš tikrųjų jinai yra ir kaip ji santykiauja su politika ir partija apskritai. Nesuprantant arba nenorint suprasti tinkamai šito dalyko, galima labai lengvai peikti partiškumo dvasią kituose ir ją toleruoti bei ugdyti savyje, kas mūsų laikais nėra visai retas dalykas. Todėl ir šituo klausimu privalu vėl nustatyti tokį pat tikslumą, koks pasirodė reikalingas politinio auklėjimo neišvengiamumo ir pobūdžio klausimais.

Kai yra kalbama apie partiškumo dvasią ir kai sykiu šita partiškumo dvasia yra smerkiama, turima galvoje tas neigiamas nusiteikimas, kuris charakterizuoja partijos narius, ekskliuzyvistiškai suprantančius partijos uždavinius ir atitinkamai išvystančius partijos veikimą vienašališkumo, grupinio egoizmo, neapykantos, nesutariamumo ir valstybės bei partijos reikalų identifikavimo kryptimi. Nereikia turėti daug sveiko proto ir visuomeniškos nuovokos, kad galima būtų pasmerkti partiškumo dvasią, kuri, kaip sakyta, yra ne kas kita, kaip visuomeninio solidarumo priešginybė. Bet, jei yra lengva visai teisingai nusistatyti partyvumo dvasios atžvilgiu, tai jau kiek sunkiau išvengti painiavos nusistatyme į partiją apskritai. Todėl nenuostabu, kad mūsų laikais yra jau gerokai žmonių, kurie su naiviu įsitikinimu samprotauja šitokiu būdu: jei partijoms visai realiai grėsia pagunda pasiduoti partyvumo dvasiai ir jei tai, kaip žinoma iš patyrimo, dažnai atsitinka, tai nelieka nieko kito, kaip pasmerkti partijas ir pradėti su jomis, kaipo su tokiomis, eksterminacijos kovą. Iš tikrųjų toks samprotavimas yra tiek pat vertas, kiek ir samprotavimas, kuris stengtųsi įrodyti bet kurios vyriausybės nereikalingumą tik todėl, kad vyriausybei grėsia pavojus išnaudoti valdžią savo privatiniams reikalams, kas yra visados labai realus pavojus, ir kad iš tikrųjų labai neretai vyriausybės piktnaudžiauja savo valdžią, kas yra patyrimo faktas.

Faktinį ir principinį partijos nereikalingumą galima būtų teigti vien tada, jei kam pasisektų įrodyti, kad realaus mūsų žemiško gyvenimo sąlygomis visuomenėje gali susidaryti vyriausybė ir realizuoti valstybinę valdžią, nesiremdama jokios atskiros grupės arba kelių grupių parama jau todėl, kad ji naudojasi sutartiniu pritarimu visų be išimties narių ir visais jais betarpiškai remiasi. Iš tikrųjų kiekviena vyriausybė remiasi mažesne ar didesne visuomenės dalimi, susidarančia iš vienos ar kelių grupių. Ar šitos grupės bus vadinamos vienu atveju kastomis, kitu atveju — luomais, trečiu atveju — klasėmis, ketvirtu atveju — partijomis, ar jos net bus užmaskuotos po kokiu nors nepolitiniu ir nesocialiniu vardu, niekados nėra išvengiami žmonių susigrupavimai, turį mažiau ar daugiau politinių organizacijų pobūdžio. Iš tokių susigrupavimų pastebima, kad turinčios politinės reikšmės grupės per laiką turi tendencijos atsipalaiduoti nuo nepolitinių pareigų, specializuotis pagal politinius uždavinius, susiorganizuoti viešosios organizacijos pagrindais ir veikti idėjiniais motyvais pagal doktrininį nusistatymą. Tendencija nereiškia tobulo realizavimo, bet šiaip ar taip tenka konstatuoti, kad kastai turi sprendžiamosios reikšmės prietaringai įsigalėjusios tradicijos, luomui — kilmė ir privilegijos, klasei — socialinė padėtis ir ekonominiai interesai, pagaliau partijai — ideologinis apsisprendimas.

Būtų nieku nepateisinamas optimizmas idealizuoti žinomas iš patyrimo partijas, bet vis dėlto iš visų paminėtųjų susigrupavimų, turėjusių taip pat politines funkcijas, parlamentariai veikianti partija turi daugiausia duomenų atitikti aukštesnio kultūringumo reikalavimus: ji gali specializuotis pagal politinius uždavinius, turi galimybės padėti į savo pagrindą labiausiai atpalaiduotą nuo įvairių iracionalių gyvenimo motyvų visuomeninę doktriną ir apsispręsti idėjiniais sumetimais. Nei kasta, nei luomas, nei klasė, nors ir buvo pašaukti vaidinti politikoje mažesnę ar didesnę rolę, šitomis tendencijomis tokiu pat laipsniu nepasižymėjo, kadangi jų nusistatymas buvo neišvengiamai komplikuojamas įvairių iracionalių momentų, kurių pirmiausia buvo atitinkamai prietaringai įsigalėjusios tradicijos, kilmė bei privilegijos, socialinė padėtis bei ekonominiai interesai. Tuo tarpu kultūros istorija pakankamai teikia įrodymų, kad kultūringumo augimas priežastingai yra surištas su atpalaiduotu nuo iracionalinių gyvenimo motyvų idėjingumu.

Kai iš visos eilės susigrupavimų, turinčių politinės reikšmės, vienas, būtent parlamentinė partija, yra pripažįstamas geresniu už kitus, tai dar toli gražu nereiškia, kad šita politinio pobūdžio organizacija yra tobula ir todėl neturi savo pavojų bei silpnybių. Silpnybių bei pavojų partijos gyvenime bei veikime visados pakanka: be paminėto jau ekskliuzyvizmo pavojaus, galima, sakysime, kalbėti apie partijų nepastovumą, apie pavojų palinkti į doktrininį arba net faktinį pervertinimą ir apie kitus panašius dalykus. Bet šitos partinio veikimo silpnybės bei pavojai dar nekompromituoja partijos kaipo tokios, kaip labai realūs valdžios pavojai dar nekompromituoja vyriausybės reikalingumo. Jei kokia nors vyriausybė šių laikų valstybėje galėtų susidaryti ir laikytis sutartine visų piliečių parama ir nebūtų jai neišvengiamo reikalo remtis bent viena mažesne ar didesne visuomenės dalimi, susiorganizavusia grupiniais pagrindais, tada galima būtų kalbėti apie faktinį ir net principinį nereikalingumą tokio netobulo dalyko, kokiu yra politinė partija. Bet dabar tenka skaitytis su partija, kaipo neišvengiama politinio gyvenimo priemone, kuri gali būti geriau ar blogiau sutvarkyta ir kuri sykiu gali būti gerai ar blogai naudojama.

Tuo tarpu, jei lygstamojo gerumo, bet neišvengiama priemonė yra paneigiama vardan nelygstamojo tobulumo, pageidaujamojo, įvyksta dažniausia ne pažanga, bet atžanga, pagal genialų Paskalio posakį: *Qui veut faire l'ange, fait la bête.* Kas iš tikro atsitinka mūsų laikais, kai iš vienos pusės partija kaipo tokia yra griežtai paneigiama ir gujama, o iš kitos pusės neįstengiama realizuoti politinės visos visuomenės vienybės? Tuomet arba einama sąžiningos atžangos keliu ir partija įtraukiama į tokius socialinius susigrupavimus, kokiais

anksčiau buvo kasta, luomas ar klasė, arba net su nesąžiningu ciniškumu einama prie tokių neparlamentinio partinio gyvenimo apraiškų, kokiomis yra oligarchų klikos, maištininkų gaujos ar politinių aferistų gaujos. Nei vienu, nei antru atveju neišvengiama partikuliarinių politinių susigrupavimų ir sykiu nei vienu, nei antru atveju politiniai susigrupavimai nepasižymi drauge ir atvirumu, ir viešumu, ir sąmoningumu, ir sąžiningumu. Žodžiu tariant, partijos kaipo tokios paneigimas mūsų laikais gali reikšti arba nesusipratimą, po kuriuo slepiasi politinis naivumas, arba nesąžiningą manevrą, kuriuo norima pasinaudoti partinio veikimo priemonėmis, neigiant panašią teisę savo priešininkams. Aišku savaime, kad pastaruoju atveju yra gaunama žemiausia partiškumo srovė.

Tokiu būdu nei partijos paneigimas bei gujimas, nei partijos idealizavimas bei toleravimas jos neigiamų apraiškų nėra reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu. Vienintelis tinkamas nusistatymas tėra jos tobulinimas, kaipo neišvengiamos politinio gyvenimo priemonės, pagal visuomenės kultūros reikalavimus. Tik šita kryptimi einant, galima realizuoti palaipsniui politinio gyvenimo pažangą. Tai ypatingai tenka įsisąmoninti, žiūrint į politinį gyvenimą pedagoginiu atžvilgiu. Tuo tarpu, žiūrint šituo atžvilgiu, reikia labai rimtai skaitytis su paminėtuoju Paskalio pasakymu, kuris gali būti gražiai paaiškintas šiais teisingais Henri Guitton'o žodžiais: *En toutes choses le mieux est l'ennemi du bien, lorsqu'on oublie que le bien est le seul moyen de parvenir au mieux* (Kiekviename dalyke tai, kas yra geriausia, yra priešinga tam, kas yra gera, kai pamirštama, kad tai, kas yra gera, yra vienintelė priemonė pasiekti tai, kas yra geriausia» [54]. Paskutinių laikų patyrimas labai įtikinamai parodo, kad šita tiesa galioja ir politinės partijos klausimui.

Taigi vedant politinį auklėjimą priešinga partiškumo dvasiai kryptimi, reikia rimtai skaitytis su tuo, kad naujoms kartoms noromis ar nenoromis teks taip ar šiaip dalyvauti politiniame gyvenime ir tuo pačiu daugiau ar mažiau organizuotu būdu dėtis į partines grupuotes, pasiekus pilno subrendimo amžiaus. Norint tad naujas kartas ir šiuo atžvilgiu tinkamai paruošti politinio gyvenimo bei veikimo uždaviniams, o tai daryti ne tik pageidaujama, bet ir privalu, nelieka nieko geresnio, kaip taip vesti politinį auklėjimą, kad būsimieji partijos nariai būtų maksimaliai apdrausti nuo partiškumo dvasios ir kitų partinio veikimo pavojų. Vesti politinį auklėjimą su mintimi, kad auklėtiniai niekados neturės dalyvauti partiniame gyvenime, reiškia iš tikrųjų sąmoningai ar nesąmoningai

---

[54] H. Guitton, žr. *Le Van*, 1928, nr. 86, p. 40.

save apgaudinėti ir padaryti visuomenei blogą patarnavimą. Toks politinis naujos kartos auklėjimas, kuris turėtų ją ateityje apsaugoti nuo partiškumo dvasios ir kitų partinio veikimo pavojų, anaiptol dar nereiškia partinio auklėjimo ir nė kiek neprieštarauja tam lygstamai neutraliam politiniam auklėjimui, kurio privalomumas aukščiau buvo įrodinėjamas. Jis yra ne vienos kurios partijos arba net visų partijų reikalaujamas, bet tos aukštesnės politinės kultūros, kuri tik viena tegalėtų įvesti partijų kovą į visuomeninio sąžiningumo ir parlamentinio padorumo ribas.

Iki šiolei buvo sprendžiamas formalus klausimas, koks privalo būti politinis auklėjimas bendra savo pakraipa. Yra paaiškėję, kad politinis auklėjimas, faktiškai neišvengiamas ir principiškai privalomas, negali ir neprivalo būti neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, ir gali, ir privalo būti neutralus aktualių partijų atžvilgiu, ir kad toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi apsaugoti naujas kartas nuo partiškumo dvasios ir kitų partinio gyvenimo pavojų, visai realiai skaitydamasis su neišvengiamu joms reikalu dalyvauti politiniame gyvenime, telkiantis į šiokias ar tokias politines grupes. Toliau teks bendriausiais bruožais nusakyti, koks privalo būti šitoks lygstamai neutralus politinis auklėjimas savo turiniu, kad jis pajėgtų apsaugoti naujas kartas nuo partinio ekskliuzyvizmo ir nuo susijusių su juo kitų pavojų.

*e*) *Vedamosios valstybinio auklėjimo idėjos.* — Kai kalbama apie valstybinį auklėjimą, turima galvoje piliečių auklėjimas, kuriuo jie yra ruošiami geriausiai atitikti teisingus bei tikslingus valstybės reikalavimus. Iš tikrųjų politiniu auklėjimu yra siekiama politinė kultūra, kuri būtų derama atrama politinei santvarkai.

Politinio auklėjimo vykdytojams yra labai svarbu tinkamai nusimanyti, kaip santykiauja tarp savęs politinė santvarka su politine kultūra. Šitas santykiavimas tėra viena tik sritis to platesnio santykiavimo, kurio yra tarp visuomenės santvarkos ir visuomeninės kultūros. Politinio gyvenimo srityje galima daugiau svarbos teikti arba politinių institucijų santvarkai arba politinei piliečių kultūrai. Tie, kurie visą svarbą mato politinėje piliečių kultūroje, išreiškia, sykiu su Horacijumi, savo įsitikinimą retorišku klausimu: *Quid leges sine moribus?* Užtat tie, kurie visą arba bent pagrindinę svarbą mato politinių institucijų sutvarkyme, prieš šitą klausimą pastato jo parafrazę: *Quid mores sine legibus?* Pilna tiesa glūdi ne viename katrame iš šių kontrastuojančių teigimų, bet sintetiniame jųdviejų suderinime. Jei neabejotinos reikšmės politinei tvarkai turi politinė piliečių kultūra, tai iš antros pusės ir politinės santvarkos institucijos turi taip pat didelės reikšmės politiniam piliečių gyveni-

mui. Neteisinga, beprasmiška paremta prievarta ir subjektyvine nuožiūra vyriausybės politika ir atitinkamos politinės reformos gali sudemoralizuoti piliečius ir tuo pačiu apardyti politinę jų kultūrą. Bet iš kitos pusės racionali vyriausybės politika ir atitinkamos reformos reikalauja iš piliečių pusės reikiamo politinio išsiauklėjimo, kitaip tariant, tam tikros politinės kultūros.

Politinis auklėjimas, kaipo pedagoginis veikimas, negali turėti tiesioginės įtakos į politinių institucijų santvarką, bet jis gali ir privalo ugdyti politinę piliečių kultūrą, ir dar ta prasme, kad šita kultūra būtų politinei santvarkai ne tik reikšminga atrama, bet ir tobulėjimo veiksnys. Foersteris į savo politinės pedagogikos pagrindą ir yra padėjęs tą Platono idėją, kad valstybinė santvarka turi remtis reikiama sielos organizacija. « Valstybė, kaipo organizuotas gyvenimas, sako jisai, tegali būti tvirtai pagrįsta vien tam tikro organizatorinio principo įdiegimu į sielos gyvenimą »[55]. « Organizuojamoji aukščiausios visumos idėja, kuriai privalo tarnauti visi atskiri tikslai, sutelkia valstybinį susipratimą ir pakelia jį prie vyriausio tikslo įsąmoninimo »[56]. « Šita pagrindinė Platono idėja apie valstybinio gyvenimo regeneraciją reikiamos gyvenimo pareigų santvarkos pastatymu individualinėje sieloje negali būti pakankamai aukštai vertinama visoje politinėje pedagogikoje »[57]. Ir iš tikro politinė visuomenės kultūra tegali būti pasiekta vien piliečių sielos organizacija, kuri įstengtų palenkti, teisėto reikalo ribose, privatinius jų interesus politinės visumos tikslams.

Ne visi privatiniai interesai ir ne pilnai gali ir privalo būti palenkti politinės visumos tikslams. Visuomenė ne tik gyva tėra asmenyse, bet tam tikra prasme yra pašaukta net jiems patarnauti, besirūpindama bendra jų gerove. Pavyzdžiui, prigimtosios asmenų teisės negali būti panaikintos net teisėtai, formaliu atžvilgiu, išreikšta valstybės valia. Privatinių interesų hierarchija ir jų palinkimas galutinai vyriausiam politinės visumos tikslui tegali įvykti vien tada, jei žmonių sielose yra gyva aiški teisės sąmonė. Teisės sąmonė iš tikrųjų tvarko atskiro žmogaus sielą taip, kaip to reikalauja politinė visuomenės santvarka. Štai kodėl teisės sąmonė buvo savo laiku pripažinta pagrindiniu politiniu nusiteikimu, kuris privalo būti išvystomas naujose kartose.

Normali teisės sąmonė, orientuojama iš vienos pusės pagal pozityviąją teisę, o iš antros pusės pagal prigimtąją teisę, yra sykiu ir

---

[55] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1918, p. 391.
[56] Ten pat, p. 390.
[57] Ten pat, p. 390-391.

valstybinės tvarkos, ir valstybinės pažangos veiksnys. Kiek teisės sąmonėje randa atspindžio faktinė valstybės santvarka, tiek jinai yra pastovios tvarkos veiksnys. Kiek teisės sąmonėje yra gyva prigimtosios teisės koncepcija, arba, kitaip tariant, tai, kas privalo būti, jinai yra politinės pažangos veiksnys. Abidvi šitos linkmės yra reikalingos jaunuomenės auklėjime, nes tik tokiu būdu galima išauklėti visai sąmoningą politiniu atžvilgiu naują piliečių kartą, kuri sykiu ir gerbtų tvirtas teisines tradicijas, ir būtų linkusi į reikiamą politinės santvarkos tobulinimą.

Valstybinės tvarkos atžvilgiu teisės sąmonė visų pirma reikalauja vadinamojo legalaus teisingumo, kuris įpareigoja kiekvieną pilietį dalyvauti pagal savo išgales bendros gerovės sudaryme ir tokių valstybinių sunkenybių kilojime, kokiomis yra karo tarnyba, mokesčiai, socialinių reikalų ir naudingų įstaigų aprūpinimas, administracinių bei politinių pareigų ir tame skaičiuje prievolės dalyvauti rinkimuose prisiėmimas ir t.t. Čia, kaip ir šiaipjau politinės tvarkos palaikyme, reikalingas yra didelis piliečių drausmingumas, kuris leistų jiems ne tik apsaugoti tvarkos tradicijas, bet ir ištikimai eiti savo pareigas.

Bet tvarkos saugojimas ir ištikimas savo pareigų ėjimas neprivalo dar būti aklas vergavimas bet kuriai tvarkai. Tiek susidariusi tvarka, tiek ir projektuojama tvarka gali būti tolimos nuo racionalios tvarkos. Todėl, kad tvarka galėtų tobulėti, reikalinga yra piliečių tam tikra reformų dvasia. Reikiama reformų dvasia gaunama yra tada, kai jiems yra gyvas visuomeninis idealas, kaipo galutinis visuomeninių aspiracijų tikslas, kai piliečiai turi prigimtosios teisės, kaipo teisinės normos, supratimą, ir kai jie sykiu sugeba daryti ir racionalinių išvedžiojimų apie tai, kas privalo būti ir praktiškų pritaikymų, skaitydamiesi su realiomis gyvenimo tendencijomis.

Savaime suprantama, koks yra reikalingas piliečių drausmingumas, kad jie sugebėtų ir gerbti teisėtą tvarką, ir pageidauti racionalios pažangos. Šitą drausmingumą dera pavadinti parlamentiniu ta prasme, kad jis sugeba derinti tvirtas tradicijas su reformų dvasia, legaliai pasireiškiančia piliečių iniciatyvos tvarkoje. Todėl šalia parlamentinio drausmingumo reikalinga yra dar piliečiams tam tikra laisvės meilė, kurios prieglobstyje gali išaugti pajautimas atsakomybės už tai, kas darosi viešajame gyvenime, iniciatyvos dvasia ir išmintimi pagrįstas politinis taktas. Ten, kur piliečiai nepasižymi laisvės meile, negali būti jokios politinės kultūros, jei žinoma, paprastos dresūros nevadinsime kultūros vardu, nes tikra politinė kultūra remiasi piliečių drausmingumu, pagrįstu laisvu apsisprendimu. Kitaip tariant, tikra politinė kultūra reikalauja drausmės ir laisvės sintezės.

Šita sintezė ypač yra svarbi dabartinėse demokratijose, kur piliečių drausmingumas ir susipratimas turi būti tvirta užtvara demagogijos sugestijoms.

Taigi reikalinga valstybės gyvavimui politinė piliečių kultūra turi jungti jų sieloje aiškią teisės sąmonę su visa eile antraeilių, bet vis dėlto labai svarbių nusiteikimų, kuriais yra legalus teisingumas, reikalaująs suderinti privatinius interesus su politinės visumos tikslais ir prisiimti valstybinių sunkenybių bei pareigų naštą pagal išgales; o iš antros pusės — drausmingą įstatymų, valdžios ir tvarkos pagarbą, reikiamą reformų dvasią, sutelktinės atsakomybės jausmą, legaliai reiškiamą iniciatyvą ir laisvės meilę.

*f) Vedamosios pilnutinio auklėjimo idėjos.* — Pilietinis auklėjimas turi savo uždaviniu paruošti tinkamą piliečių sugyvenimą tarp savęs. Jei kurios valstybės piliečiai nėra išauklėti šituo atžvilgiu, negalima tikėtis, kad jie sugebėtų taikingai sugyventi, vaisingai bendradarbiauti ir sėkmingai ginti bendrus valstybinės visumos reikalus. Visa tai reikalauja iš piliečių tam tikro solidarumo, arba vienybės jausmo, kuris būtų padėtas į visuomeninio drausmingumo pagrindą. Kitaip tariant, yra reikalingas tam tikras piliečių susidraugavimas siauresniu ar platesniu vienybės pagrindu.

Visuomeninio idealo, kaipo visuotinio susidraugavimo laisvės bei lygybės pagrindais, įsisąmoninimas turi jau tam tikros reikšmės pilietinam auklėjimui. Jis nurodo, kokia linkme turi eiti piliečių auklėjimas. Bet idealo supratimas ir jo įsisąmoninimas dar toli gražu yra nepakankamas, kad jis galėtų būti realizuotas nors kiek žymesne dalimi. Reikia šalia to dar nusimanyti, kokiais keliais arba priemonėmis dera eiti prie jo realizavimo. Nenusimanymas pastarojo dalyko kartais gali piliečius labiau tolinti nuo gero sugyvenimo, užuot juos auklėjus pilietiniu atžvilgiu ir artinus prie susidraugavimo. Tai ypatingai svarbu suprasti mūsų laikais, kai vienybės įgyvendinimo visuomenėje klausimas dažnai keliamas visai netinkamu būdu.

Norint realizuoti visuomenėje siauresnę ar platesnę vienybę, maža užsibrėžti šį tikslą ir paskelbti jį visuomenei siektinu, bet reikia dar sudaryti tam tinkamas sąlygas. Vienybė, arba šiaipjau visuomeninis solidarumas, nėra dalykas, kuris galėtų būti realizuotas diktatorišku būdu prievartos ir netolerancijos priemonėmis. Visuomenės solidarumas ir apskritai bet kuri piliečių vienybė priklauso prie dorinių apraiškų, kurios, kaip ir tikyba, negali būti realizuotos visuomenės gyvenime išviršinėmis priemonėmis. Realiai žiūrint į dalykus, čia tenka skaitytis ir su žmonių netobulumu, ir su įvairiu jų susipratimu, ir su įvairiais jų interesais, ir ypatingai su tuo, kad kiekvienas dorinis nusistatymas yra laisvo apsisprendimo išdava.

Tokiu būdu, kalbant apie pilietinės taikos, vienybės, arba solidarumo, realizavimą visuomenėje ir atitinkamą piliečių auklėjimą, reikia iš vienos pusės tinkamai suprasti, kokia vienybė gali būti realizuota tam tikromis visuomeninio gyvenimo aplinkybėmis, o iš kitos pusės gerai nusimanyti, kokios sąlygos turi buti sudarytos, kad pageidaujamoji vienybė iš tikro galėtų būti realizuota šiomis aplinkybėmis.

Žmonių vienybė gali būti ekstensyvi ir intensyvi. Ji yra ekstensyvi, kai ji remiasi formaliu principu, t. y. kai žmones jungia sugyvenimo forma, neturinti savyje ideologinio turinio, arba mažiau ar daugiau plačios pasaulėžiūros. Ji yra intensyvi, kada ji remiasi ne tik formaliu sugyvenimo principu, bet ir ideologiniu pasaulėžiūros principu, kuris, palygintas su pirmuoju, yra materialinis principas. Valstybinė piliečių vienybė yra grynai ekstensyvi, nes juos jungia vien valstybinio gyvenimo forma, suprasta dar labai plačiai, būtent nekonkretizuota net tokiu ar kitokiu valdymo režimu. Bažnytinė tikinčiųjų, sakysime, katalikų, vienybė yra intensyvi, nes juos jungia ne tik formalus bažnytinės priklausomybės principas, bet ir materialus labai turtingos religinės pasaulėžiūros principas. Tautinė žmonių vienybė, nors ir pagrįsta tautinės individualybės ir tautiškos kultūros bendrumu, vis dėlto priklauso prie ekstensyvios vienybės, nes ši tautinė individualybė ir tautiška kultūra pasižymi formaliu pobūdžiu ir labai maža teturi bendro ideologinio turinio, nors ir pastarojo negalima būtų visai užginčyti susipratusioms tautybėms. Šalia valstybinės, bažnytinės ir tautinės žmonių vienybės yra dar visa eilė siauresnių ar platesnių vienybių, iš kurių vienos pasižymi labiau ekstensyviu, kitos — labiau intensyviu pobūdžiu. Pavyzdžiui, profesinė sąjunga gali pasižymėti grynai ekstensyviu, partija labiau intesyviu, pobūdžiu, nors gali būti ir atvirkščių atsitikimų.

Kalbant apie privalomą vienos valstybės piliečiams solidarumą, arba vienybę, tegalima reikalauti vien ekstensyvios vienybės, nes įvairių piliečių grupių buvimas neduoda jokios galimybės reikalauti intensyvios vienybės. Sakysime, buvimas Lietuvoje įvairių konfesinių, tautinių ir ideologinių grupių neleidžia tikėtis, kad čia galima būtų sudaryti intensyvią piliečių vienybę. Tai, ko čia galima būtų reikauti iš visų piliečių, yra lojalus solidarizavimasis su bendrais viso krašto ir visos valstybės interesais, neidentifikuojant jų nei su daugumos gyventojų tautybe, nei su valstybine valdymo forma. Iš lietuvių piliečių galima dar reikalauti, kad jie, be paminėtosios prievolės, lojaliai solidarizuotųsi su bendrais visos lietuvių tautos interesais, neidentikuojant jų su jokia ideologine ar kita kokia lietuvių tautos grupe. Iš katalikų lietuvių piliečių galima reikalauti dar dau-

giau, būtent, kad jie solidarizuotųsi su bendrais visos Katalikų Bažnyčios interesais, neidentifikuojant šitų interesų su kokia nors, sakysime, tautine katalikų grupe. Kaip matome, ta vienybė, arba tasai solidarumas, kurio visai teisėtai galima reikalauti iš visų vieno krašto arba vienos valstybės piliečių, yra gana neturtinga savo turiniu, o kas svarbiausia ji neleidžia identifikuoti vienybės su bet kurios atskiros grupės interesais.

Tik ekstensyvi vienybė tokios priverstinės organizacijos, kokia yra valstybė, gali būti privaloma visiems piliečiams. Taip pat siauresnės teritorinės organizacijos, pavyzdžiui, autonominė provincija, arba šiaipjau savivaldybė, gali pretenduoti į tam tikrą gyvenančių atitinkamose teritorijose žmonių vienybę. Bet visados vienybės supratimas tegali būti labai platus, grynai formalus, arba ekstensyvus, ir, be to, pati vienybė tegali turėti labai apribotas sankcijas, turinčios priverčiamosios galios, negali pretenduoti į intensyvią gyvenančių jų žinioje žmonių vienybę.

Pagaliau svarbu suprasti, kad visais atvejais vienybės organizacija negali būti įvykdyta išviršinėmis kokios nors organizacijos priemonėmis, nes vienybės organizacija yra iš tikrųjų, kaip tai gerai nurodo Foersteris, žmonių sielos organizacija. Todėl, sumaniai ir realiai siekiant siauresnės ar platesnės vienybės, tenka rūpintis, kad šitaip suprantamos vienybės organizavimui būtų vartojami tinkami būdai ir priemonės. Šituo tikslu reikalinga įdiegti žmonėms vienybės reikalo supratimą, reikia juose išauklėti solidarumo nusiteikimą, bet dar svarbiau sudaryti tokias sugyvenimo bei bendradarbiavimo sąlygas, kurios ugdytų solidarumo bei vienybės nuotaiką.

Vienybė savaime susidaro ten, kur atsiranda bendrų interesų arba kur žmonės džiaugiasi bendros gerovės padėtimi. Žmogaus valiai yra įgimta pageidauti gėrio, ir šitą principą privalu padėti į pagrindą, norint sudaryti tinkamas sąlygas vienybei tarpti. Nors dėl įvairių gėrybių žmonių nusistatymas gali būti įvairus, vis dėlto svarbu yra realizuoti visuomenėje tokias gyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygas, kurios paprastai yra laikomos žmonių tam tikromis visuomeninėmis gėrybėmis. Tokiomis gėrybėmis yra laisvė apsispręsti, lygybė pasireikšti ir galimybė patenkinti savo reikalus su pagalba tinkamiausių organizacijų. Žmogus nėra linkęs jaustis tikru nariu ir solidarizuotis su tokia organizacija, kuriai jis verčiamas vergauti. Tiek visuomenė, tiek ir solidari organizacija tegali susidaryti iš laisvų asmenų, nes ten, kur yra vergų, nėra tikros vienybės. Taip pat ten, kur nėra pasireiškimo lygybės, paremtos moraline ir juridine žmonių lygybe, negali būti vienybės nuotaikos ir solidarumo jausmo. Žmonių yra įvairių įvairiausių savo gabumais, savo individualiais nusiteikimais ir kuriamaisiais sugebėjimais, bet vis dėlto visiems turi būti

duota lygi teisė pasireikšti savo gyvenimu bei veikimu. Ten, kur žmogus neranda tinkamų aplinkybių savo pasireiškimui, negali būti kalbos apie solidarų jo jautimąsi su kitais visuomenės nariais. Pagaliau teisė organizuotis pagal įvairius savo reikalus į įvairias organizacijas ir naudotis šitų organizacijų pagalba yra visados vertinama kaip tam tikra visuomeninė gėrybė, kuri iš tikrųjų ne skiria, bet jungia šitos visuomenės narius, nors ir labai įvairiai besiorganizuojančius.

Žmonės, turį naivų supratimą apie visuomenės vienybę, dažnai mano, kad laisvė organizuotis į atskiras organizacijas pagal savo įsitikinimus skaldo žmones į atskiras grupes, nesugebančias sugyventi tarp savęs. Iš tikrųjų skiria ir skaldo žmones ne laisvė organizuotis įvairiais ekonominiais, socialinais, kultūriniais tautiniais ir konfesiniais pagrindais, bet visuomeninės valdžios nelygus įvairių vienos rūšies organizacijų traktavimas. Tuomet pati valdžia ardo vienybės nuotaiką visuomenėje ir nesudaro sąlygos, kuriai esant galima sėkmingai auklėti piliečių solidarumą.

Apskritai, sunku yra auklėti piliečius solidarumo ir vienybės linkme, kai vieni iš jų jaučias privilegijuotais nariais, o kiti yra posūnių padėtyje. Koks iš tikro gali būti solidarumas tarp vienų ir antrų, kai pirmieji neatsisako nuo privilegijų, o antrieji turi ginti savo prigimtąsias teises?

Žodžiu tariant, pilietinis žmonių auklėjimas gali būti tikrai sėkmingas tik tada, kai visuomenės gyvenime yra sudarytos atitinkamos sąlygos. Kai šitų salygų nėra ir kai vyriausybė veda politiką, kuria nelygiai yra traktuojamos ivairios visuomeninės grupės, ir sykiu privilegijuotos grupės panaudoja savo padėtį partikuliariniams savo tikslams, nors ir prisidengdamos visos visuomenės ar visos tautos interesais, negalima tikėtis normalaus piliečių auklėjimo taikingumo, solidarumo ir vienybės atžvilgiu. Šituo atžvilgiu kiekvienas absoliutizmas, kiekviena diktatūra iš kairės ar iš dešinės yra nepalanki aplinkybė pilietiškam žmonių auklėjimui.

Kai tokiu būdu piliečiai yra demoralizuojami vyriausybės politika, yra labai svarbus dalykas pastatyti bent jaunuomenės pilietinį auklėjimą ant tinkamų pagrindų. Tiesa, jaunuomenė niekados nepasilieka visai izoliuota nuo plačiosios visuomenės, ir joje visados randa atbalsio tai, kas darosi šioje pastarojoje. Bet kaip tik todėl netinkamomis visuomeninio gyvenimo sąlygomis pilietinis jaunuomenės auklėjimas įgauna dar didesnės reikšmės, nes tinkamu jaunuomenės išauklėjimu galima tikėtis bent iš dalies ateityje atitaisyti tas blogybes, kurių pridaro netinkama visuomeninė vyriausybės politika. Kokius tad nusiteikimus svarbu sudaryti jaunuomenėje, kad ji

būtų paruošta lemtam piliečių sugyvenimui ir reikiamam jų bendradarbiavimui?

Jei geras piliečių sugyvenimas pareina nuo tokių sąlygų, kokiomis yra laisvė apsispręsti, lygybė pasireikšti ir teisė organizuotis, tai atitinkamai prideramas pilietinis jaunuomenės auklėjimas bus tas, kuris sudarys daugiausia laidų šitoms sąlygoms realizuoti visuomenės gyvenime. Būtent laisvė apsispręsti reikalauja tolerancijos iš kitaip manančių žmonių, lygybė pasireikšti — objektyvaus vertinimo kiekvieno asmens pasireiškimo, ir teisė organizuotis — reciprociteto dvasios. Ten, kur nėra tolerancijos, objektyvaus vertinimo kitų žmonių pasireiškimų ir reciprociteto dvasios, negali būti nei taikaus piliečių sugyvenimo, nei naudingo jų bendradarbiavimo.

Kai kalbama apie toleranciją reikia gerai nusimanyti, kad ji, gerai suprasta, anaiptol nereiškia principialaus abejingumo. Būtų nedovanotina pedagogams klaida paskandinti naujas kartas ideologiniame bei praktiniame indiferentizme, t. y. padaryti jas abejingas pasaulėžiūros ir praktinio pasireiškimo atžvilgiu. Žmogus, kuris neturi jokių pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą ir kuris vienodai abejingomis akimis žiūri į gerus ir blogus pasielgimus, ne tik nėra geras pilietis, bet dar yra labai pavojingas, nes toks žmogus labai lengvai tampa visai neabejingu įrankiu ardomųjų visuomenės veiksnių rankose. Tikra tolerancija turi ne principinio, bet praktinio pobūdžio ir, kaip visai teisingai pastebi Foersteris, gali ir privalo sutarti su pilnu ištikimumu tvirtiems savo įsitikinimams. « Tikra tolerancija, sako šitas didelis pedagogas, privalo būti jungtina su stipriausiu nepalenkiamu tikėjimu į savo vidumi patirtą tiesą; jį turi net kaip tik ten save pareikšti, kur yra visiško įsitikinimo, kad kitas žmogus stovi ant klaidingo kelio »[58].

Žmogus, neturįs įsitikinimų, negali net pasižymėti tolerancija, nes apie tikrą toleranciją tegalima kalbėti šalia tvirtų įsitikinimų. Toks žmogus yra tiesiog abejingas, kas visai nesudaro jokios dorybės. Šiais laikais, kai oficialiose mūsų sferose yra pasireiškusi baimė ideologinių srovių jaunuomenėje ir atitinkama abejingumo auklėjimo politika, yra daroma viena pagrindinė klaida: baimė nekultūringos netolerancijos bei neapykantos neprivalo būti ideologinio jaunuomenės susipratimo baimė. Galima ir privalu kovoti su netolerancijos bei neapykantos apraiškomis tiek visuomenės, tiek jaunuomenės gyvenime, bet nevalia stelbti ideologinį susipratimą ir propaguoti principinį abejingumą. Jei manoma pasiekti piliečių taikos tvirtų įsitikinimų sąskaita ir pagrįsti visuomeninės santvarkos pastovumą

[58] Ten pat, p. 448-449.

liokajišku oportunizmu, kuris yra labai mažai patikimas pastovios tvarkos ramstis.

Tiesa, labai dažnai kovojama su ideologinėmis jaunuomenės srovėmis tiek, kiek šitos srovės nesutaria su oficialiu valstybinės valdžios nusistatymu, ir sykiu pataikaujama pageidaujamai srovei. Bet toks nelygus traktavimas įvairių jaunuomenės grupių ne tik neauklėja tolerancijos visuomenėje, bet ardo jos pagrindus tiek visuomenėje, tiek jaunuomenėje.

Šalia tolerancijos ne mažesnės reikšmės pilietiniam jaunuomenės auklėjimui turi objektyvumo dvasia, kuri yra reikalinga tam, kad jaunuomenė galėtų išvengti siaurų sprendimų ir partinio žvilgsnio į dalykus. «Šita linkme, sako Foersteris, privalo ypatingai stengtis veikti auklėjimas objektyvumui, kaipo tikras riteriškosios dvasios veikdymas.

Visų pirma mūsų aukštesniųjų mokyklų jaunuomenė privalo būti stropiai lenkiama į tai, kas vadinasi, kaip tik tarp viso modernaus sulaukėjimo, reikštis tikrais aukštesnio dvasinio išsilavinimo nešėjais, ir iš kur eina principas *noblesse oblige* susilaikymui dienos geidulų atžvilgiu. Kiekviena moksliškos dvasios vieta turi būti objektyvumo prieglauda visai neišvengiamoje nuomonių bei interesų kovoje; tai betgi tik tada tegali įvykti, jei šita objektyvumo, teisingumo ir griežtai dalykiško sprendimo dvasia bus drausmingai praktikuojama kasdienėje mūsų kalboje, iškeliant tai, kas prieštarauja mūsų tradicijoms, pažiūroms ir simpatijoms. Toks auklėjimas objektyvumui yra neabejotinai svarbiausias pagrindas tautai sukultūrinti vidaus politikoje» [59].

Tik esant tokiam objektyvumui visuomenėje tėra teisingai vertinami žmonių pasireiškimai ir kiekvienam visuomenės nariui yra leidžiama laisvai reikštis savo galimybių ribose.

Pagaliau jaunuomenė privalo būti pratinama laisvai, bet drausmingai organizuotis pagal reciprociteto principą. Jaunuomenė, nesugebanti organizuotis ir dirbti organizacinį darbą, yra nevisuomeniška iš savo pagrindo ir neduoda vilties iš jos tikėtis ateityje ko nors teigiamo visuomeniniam gyvenimui. Organizaciniame veikime jaunuomenė įgauna tų nusiteikimų, kurie yra neišvengiami būsimame plačiajame visuomeniniame veikime, ar tai bus politinis, ar socialinis, ar šiaipjau korporatyvinis veikimas. Uždrausti jaunuomenei organizuotis ir sykiu federuotis į plačias sąjungas iš tikrųjų reiškia slopinti joje visuomeninius jausmus ir tuo pačiu ardyti tą visuomenę, kurioje jai ateityje reikės gyventi ir veikti.

---

[59] Ten pat, p. 436.

Jaunuomenė ne tik privalo laisvai ir drausmingai organizuotis, žinoma, plačiai suprantamo nepartinio valstybiškumo ribose, bet ir gerbti organizaciniame gyvenime lygybės principą ta prasme, kad ji respektuotų kitų grupių teises organizuotis ir veikti, jei ir šis taip pat neišeina iš plačiai suprantamo nepartinio valstybiškumo ribų. Niekas taip nedemoralizuoja atskirų jaunuomenės grupių santykių ir nesukiršina vienų prieš kitas, kaip protegavimas vienų ir engimas kitų. Tuo pačiu į jaunuomenės gyvenimą yra įnešami nesutikimo ir nesugyvenimo nuodai, kurie nenustos veikę ir tada, kai jaunuomenė visados šiaip ar taip diferencijuojasi pagal įvairius principus, pažiūras ir interesus, o iš kitos pusės — šiaip ar taip sueina į vienybę, kad ir labai ekstensyvia lytimi. Tai yra gyvenimo faktas, su kuriuo negalima nesiskaityti sprendžiant visuomeninio auklėjimo klausimus. Visuomeninis auklėjimas turi ruošti jaunuomenę realiam visuomeniniam gyvenimui, kuris vienu atžvilgiu yra diferencijuotas, kitu atžvilgiu federuotas; todėl ir jaunuomenėje tenka išvystyti atitinkamus nusiteikimus, kurie leistų jai ateityje eiti diferencijuoto federalizmo keliais.

Šito diferencijuoto federalizmo reikalui yra labai svarbu išauklėti naujose kartose reciprociteto dvasią, kad kiekviena jaunuomenės grupė būtų savaime linkusi pripažinti kiekvienai kitai grupei tiek pat viešų organizavimosi ir veikimo teisių, kiek jų ji pati sau reikalauja. Reciprociteto dvasia yra priešingybė tai hotentotų etikai, kuri taip yra įsigalėjusi mūsų visuomenėje paskutiniais laikais ir kuri taip yra tolima krikščioniškai etikai, įsakančiai mylėti kitą kaip save ir draudžiančiai daryti kitam tai, ko nepageidaujama sau. Tik hotentotų etikos nugalėjimas jaunuomenės tarpe gali žadėti mūsų visuomenės gyvenimui daugiau produktingumo ir vienybės, nes reciprociteto dvasia, saugodama visuomenės diferenciaciją, tuo pačiu saugoja produktingą specializaciją, o lengvindama federavimąsi, auklėja visuomenės vienybę.

Taigi tinkamai suprantama tolerancija, objektyvus sprendimas apie žmones ir jų veikimą ir reciprociteto dvasia yra trys moraliniai nusiteikimai, kurie turi labai didelės reikšmės pilietiniam išsiauklėjimui ir kurie sykiu taip retai pasitaiko mūsų visuomenėje, ypač tose jos grupėse, kurios joje laimi viešpataujančią padėtį.

*g) Politinis solidarumas, kaipo politinio auklėjimo bendras vedamasis pradas.* — Pagaliau tenka padaryti bendrą išvadą apie pagrindinį vedamąjį politinio auklėjimo principą, kuris peršasi mūsų laikais, kaipo tikrai aktualus dabartinėmis politinimo gyvenimo aplinkybėmis.

Nėra abejonės, kad mūsų laikais valstybės ir visuomenės gyvenimas sutinka rimtų pavojų iš įvairių ardomųjų veiksnių, kurių

pirmiausia stovi amoralus, nekultūringas ir destruktyvus bolševizmas. Chaosą nešanti bolševizmo banga nėra atsitiktinė ir todėl nereikšminga visuomeninio gyvenimo apraiška. Ji turi savo šaltinį visuomeninės mūsų santvarkos trūkumuose ir gali būti pergalėta esant dviem sąlygoms, būtent: pirma, reformuojant mūsų visuomeninį gyvenimą ir, antra, stiprinant visuomeninę tvarką tvirtos valdžios priemonėmis.

Inertinės reakcijos nuotaikoje, kuri susidarė po karo ne be įtakos atsitiktinių demokratinės tvarkos ekscesų, daug kur imta manyti, kad šitos dvi sąlygos greičiausiai gali būti sudarytos diktatūriško režimo ribose. Iš tikrųjų tai yra didelė ir tikrai nelemta klaida, kuri ateityje turės būti labai brangiai apmokėta, nes nei giliai siekiančios visuomeninės reformos, nei tvirta visuomeninė valdžia negali būti įvykdytos be dviejų dalykų, būtent be savarankiško piliečių veiklumo ir plataus pačios visuomenės solidarumo. Tuo tarpu diktatūriškas režimas neauklėja visuomenėje nei veiklumo, nei solidarumo: jis sugniuždo visuomenėje iniciatyvą, atsakomybės jausmą, savaimingą akciją ir sykiu suardo joje bendrą solidarumo pajautimą su pagalba tos paprastai negausios favorizuojamos žmonių grupės, arba partijos, be kurios neapsieina jokia diktatūra.

Diktatūriškas režimas iš tikrųjų eina kraštutinio etatizmo linkme, kuri praktikoje ne stiprina, bet silpnina valstybinę valdžią; ne auklėja, bet ardo piliečių solidarumą; ne žadina, bet migdo jų veiklumą. Šituo atžvilgiu įdomios yra idėjos, kurias yra pareiškęs Lucien Romier savo knygoje *Idées très simples pour les Français*. «Pridera gerai suprasti, sako jisai, kad juo labiau valstybė pretenduoja išplėsti savo viešpatavimą individų gyvenime, juo labiau ji nusilpsta dėl nedisciplinuotos tų pačių individų reakcijos». Iš čia jis daro labai reikšmingą išvadą: «Tėra viena priemonė sustiprinti valstybę, tai — jos funkcijos apribojimas. Tą dieną, kai jūs būsite apriboję centrinės valdžios funkciją iki to, kas yra tikrai būtina, būtent saugojimu vien visos tautos interesų, jūs ne tik būsite suteikę jos akcijai maksimumą vaisingumo, bet jūs galėsite padidinti jos teisėtą autoritetą be to, kad piliečiai, ramūs dėl savo prigimtųjų teisių, reaguotų prieš valstybę. Valstybės reformavimas ir sustiprinimas neišvengiamai reikalauja regioninių, municipalinių ir korporatyvinių laisvių organizacijos» [60].

Nuimti valstybinės valdžios funkcijas, kurios jai iš valstybės prigimties nepriklauso, ir apsaugoti ją nuo piliečių reakcijos, kuri

[60] L. Romier, *Idées très simples pour les Français*, žr. *Le Van*, Paris 1928, nr. 86, p. 125-126.

sukeliama, kai yra varžomas laisvas jų pasireiškimas, reiškia stiprinti valstybę ir tuo pačiu valstybinę valdžią. Tokiu atveju žmonių energiją absorbuoja laisva iniciatyva ir savaimingas veiklumas, ir ji netikslingai neeikvojama pasipriešinimo emocijoms ir žygiams.

Iš vieno tik šito pavyzdžio galima įsitikrinti, kad vyriausybės politika gali turėti didelės auklėjamosios reikšmės visuomenės gyvenime. Ji gali būti piliečių veiklumo ir solidarumo veiksnys, bet ji taip pat gali suardyti elementarų pagrindą, reikalingą normaliam piliečių visuomeniam susipratimui ir visuomeniškiems nusiteikimams. Valstybės vyriausybė neprivalo pamiršti, kad plačios visuomenės atžvilgiu ji visados šiaip ar taip vaidina visuomenės auklėtojos rolę, ir todėl vadovavimasis savo veikime vien savo partinės politikos sumetimais su skriauda visuomeniniam piliečių auklėjimui yra nusižengimas, kuris ne tik nebus istorijos dovanotas, bet dar anksčiau ar vėliau atkeršys pačiai tokiai vyriausybei. Šis *memento* yra ne pro šalį priminti tuo laiku, kai politinio solidarizmo principas yra pamintas po kojų vieno tik politinio režimo ypatybėmis ir kai turintieji valdžią nėra susirūpinę tikru visuomeniniu piliečių auklėjimu savo politikos aktais.

Kai piliečiai demoralizuojami moraline prievarta ir materialiniu papirkinėjimu, kai jų akyse kompromituojama prigimtųjų teisių ir nepajudinamų visuomenės pagrindų koncepcija, kai yra suvaržoma laisva iniciatyva savaimingas veiklumas, kai jie yra terorizuojami dėl savo principinių įsitikinimų, kai jie yra skaldomi nelygiu jų traktavimu, kai ideologinis piliečių susipratimas ir atitinkamas politinis nusistatymas yra laikomas nusižengimu, negali būti kalbos apie sveiką ir normalų visuomeninį piliečių auklėjimą. Išaugęs tokioje atmosferoje pilietis negali būti viltinga atrama visuomeninei santvarkai, jis negali sykiu su kitais tokiais piliečiais organizuoti solidarią vienybę produktyviai diferencijuotoje ir laisvai sufederuotoje visuomenėje. Tokie piliečiai kritišku momentu nesugebės atsilaikyti chaotiškam bolševizmo varžtui ir pirmi paskęs demoralizuojančiame jo potvynyje...

Vyriausybė, tikrai norinti piliečių solidarumo ir vienybės ir suprantanti reikšmingą piliečių atsparumą destruktyvinėms jėgoms, privalo auklėti juos visuomeniniam gyvenimui kitokios politikos priemonėmis, nes kitaip anksčiau ar vėliau ateis ne tik jos žlugimas, bet ir visiškas visuomenės suirimas.

## 2. Ekonominis auklėjimas

Ekonominis ir socialinis auklėjimas tiek yra susiję tarp savęs, kad jų dviejų griežtas perskyrimas tiesiog nėra galimas, nes kiekviena

ekonominė apraiška turi reikšmės socialiniams santykiams ir, atvirkščiai, kiekviena socialinė apraiška šiaip ar taip atsiliepia ekonominiame gyvenime. Tačiau toks artimas ekonominės ir socialinės srities susilietimas nekliudo vienose apraiškose matyti didesnę ekonominio, kitose — socialinio pobūdžio persvarą. Atitinkamai galima kalbėti apie ekonominį arba socialinį auklėjimą pagal tai, katras momentas ugdomajame veikime vyrauja, ekonominis ar socialinis.

Ekonominė apraiška randa vietos ten, kur dalykas liečia pirmiausia materialinį turtą bei jo ūkio tvarkymą ir tik paskui kylantį iš čion žmonių santykiavimą. Socialinė apraiška randa vietos tuo atveju, kai dalykas liečia pirmiausia žmonių santykiavimą, kylantį iš materialinio ekonomikos pagrindo. Remiantis šituo skirtumu, galima pasakyti, kad ekonominis auklėjimas turi savo uždaviniu sudaryti žmonėse racionalų nusistatymą į materialinį turtą, jo gamybą ir suvartojimą, tuo tarpu socialinis auklėjimas turi savo uždaviniu išvystyti žmonėse nusiteikimus, kurie yra privalomi žmonių santykiams, kylantiems iš ekonominio pagrindo.

*a*) *Racionalus nusistatymas į materialinį turtą*: 1) *Ekonomikos priklausomumas nuo dorinio momento.* — Ekonominiame auklėjime svarbiausia yra išdirbti žmonėse supratimą bei pasiryžimą normuoti, tvarkyti ekonominį savo gyvenimą doriniu principu. Ekonominės krizės ir socialiniai vargai galėtų būti labai ir labai sušvelninti, jei žmonės vadovautųsi ekonominiame savo gyvenime ne gaivališku turto godumu, bet visuomenine dora. Tarp kitko materialinių gėrybių gamyba ir suvartojimas pareina žymia dalimi nuo to dorinio nusistatymo, kurį apreiškia visuomenės nariai materialinio turto atžvilgiu. Kam gali būti, pavyzdžiui, abejotina, kad uolumas ir sąžiningumas darbe ir saikingumas suvartojime turi ekonominiam gyvenimui labai toli siekiančios reikšmės?

Foersteris, kuris sugebėjo su dideliu akylumu pažiūrėti į ekonominį socialinį gyvenimą etikos atžvilgiu, visai tesingai teigia, kad «priderama sielos santvarka mažiausiai bent tiek svarbi ekonominei santvarkai, kiek tvarka materialiuose daiktuose — idealiam veikimui»[61]. Kitaip tariant, reikalas rūpintis materialiniais dalykais neatpalaiduoja žmonių nuo pareigos įsigyti prideramų ekonominiam gyvenimui dorybių, t. y. tinkamų ekonominių nusiteikimų. Šitie nusiteikimai sunkiai yra įgyjami, kai žmonės nėra gavę savo laiku ekonominio išauklėjimo, atitinkančio gyvenamo laiko reikalavimus.

---

[61] F. Foerster, *Lebensführung*, München-Leipzig 1924, p. 115.

Kiekvieno laiko ekonomika stato žmonėms tam tikrų ekonominių uždavinių, kurie gali būti reikiamai atlikti tik su tam tikru ekonominiu pasiruošimu. Bet sykiu ekonominiame auklėjime yra ir pastovių pradų, kurie pareina nuo dorinių principų pastovumo, — principų, kad ir taikomų skirtingiems ekonominio momento reikalams. Pavyzdžiui, krikščioniškoji etika reikalauja tam tikro dorinio nusistatymo į materialinį turtą, į darbą, į gėrybių suvartojimą ir t. t. Šitie krikščioniškosios etikos principai pasilieka amžių bėgyje pastovūs, nežiūrint to, kad įvairiose santvarkose jie randa skirtingą pritaikymą.

Ekonominis naujųjų kartų auklėjimas ir privalo atsižvelgti tiek į pastovius ekonominius etikos principus, tiek į aktualius ekonominio gyvenimo reikalus. Atsipalaidavus nuo pirmųjų, ekonominiam auklėjimui atimama siela, nepaisant antrųjų — jam įžeidžiamas gyvas kūnas.

2) *Išvidinė laisvė nuo pinigo diktatūros.* — Žmogaus nusistatymas į turtą ir apskritai į visa tai, kas liečia ekonominį gyvenimą, susikoncentruoja tarsi fokuse, jo santykiavime su pinigais. «Pinigas, sako Foersteris, yra simbolis materialinio gaivalo galingumo bei reikšmingumo gyvenime; mūsų nusistatyme į pinigą išeina aikštėn mūsų giliausias, dažnai mūsų pačių neįsisąmonintas, santykiavimas su medžiaga»[62]. Kai pinigas imamas vertinti ir mylėti dėl jo paties būtent todėl, kad jis yra pasismaginimo ir galybės šaltinis, susidaro tasai mamonizmas, kuris iš savo esmės yra ne kas kita, kaip doros pasmerktas aukso veršio garbinimas.

Mūsų kapitalistinė gadynė ypatingai yra palinkusi į žiaurų, neturintį jokios atodairos žmonių skurdui, mamonizmą, kurį teisingai vadina organizuotu godumu, taip dažnai pereinančiu į paprastą plėšrumą. Šitas mamonizmas yra didžiausia mūsų laikų ekonominio gyvenimo nelaimė. Jis užmuša visuomenėje materialinio solidarumo pajautimą; jis suskirsto žmones į priešingas klases, kurių kovą paskui priveda prie didžiausios įtampos; jis kelia žmonėse pavydą ir ruošia socialinę revoliuciją; jis gamina ekonominę krizę ir pagaliau dezorganizuoja pačius ekonominio gyvenimo pagrindus.

«Per daug mylėdamas turtą, mylėdamas jį be normos, be saiko, išskirtinai, žmogus, sako prancūzų sociologas E. Duthoit, netenka jo. Tai dėsnis ir būtent todėl, kad, besiskaitydamas vien su turtu, žmogus pamiršta, jog materialinio pasaulio tvarkymas ir ekonominė pažanga mažiau pareina nuo sukrautų jau kapitalų sumos, kaip nuo

---

[62] Ten pat, p. 114.

žmogiškojo veiksnio, pašaukto palaikyti juos ir padaryti juos vaisingus » [63].

Tokioje ekonominio gyvenimo atmosferoje ne tik yra labai svarbu, bet tiesiog yra gelbėjimosi reikalas sudaryti tinkamą nusistatymą visuomenėje ir visų pirma naujose kartose tinkamą požiūrį į pinigą, plačiau tariant, į materialinį turtą. Naujoms kartoms turi būti skiepijama pažiūra, kad pinigas yra brangintinas ne dėl jo paties, bet kaipo neišvengiama priemonė geram tikslui pasiekti. Tik geras tikslas moraliai pateisina pinigo įsigijimą, sunaudojimą, bet tai tegali įvykti tik tada, kai žmogus iš vidaus yra laisvas nuo pinigo diktatūros, arba mamonizmo. Kai Evangelija skelbia palaimintais beturčius dvasioje ir žada jiems dangaus karalystę, reikia turėti galvoje tą vidinį išsivadavimą iš turto diktatūros, kuris žmogų padaro laisvą ekonominio gaivalo atžvilgiu. Kaip matėme, to reikalauja ne tik krikščioniškoji etika, bet ir pačio ekonominio gyvenimo gerovė. Įteigiant tad jaunuomenei vidinį atsipalaidavimą nuo mamonizmo užmačių, tarnaujama ne tik etikos, bet ir ekonomikos reikalams.

3) *Nuosavybė, kaip socialinė funkcija, ir jos valdymas sutartinai su visuomeniniais interesais.* — Kai žmogus yra pasiekęs tinkamą dorinį nusistatymą į turtą, jam jau nesunku deramai nusistatyti ir į nuosavybės teisę. Žinoma, čia labai yra svarbus grynai teorinis nusistatymas, kuris gali būti labai įvairus, kaipo pareinąs nuo visuomeninės pasaulėžiūros. Todėl ekonominiame auklėjime pravartu surasti tokį praktinį nuosavybės klausimo išsprendimą, kuris būtų daugumos žmonių sveikam protui priimtinas ir tiek atskiro individo, tiek visos visuomenės interesams naudingas.

Sprendžiant nuosavybės klausimą, reikia visų pirma turėti galvoje, kad žmogus realiomis šio gyvenimo aplinkybėmis nėra nei visiškas gyvulys, nei gryna dvasia, t. y. nei bestija, nei angelas. Jis tėra netobula būtybė, kuri pagal gyvenimo aplinkybes gali tobulintis ir būti tobulinama, kad ir palaipsniui, bet neribotai. Kapitalistiškas mamonizmas elgiasi lyg žmogus būtų visiškas gyvulys, o komunistiškas utopizmas savo svajonėse apie naują ekonominę santvarką užsimoja taip, tarsi žmogus gryna dvasia. Šitų dviejų kraštutinumų viduryje randa sau garbingą vietą ekonominis solidarizmas.

Skaitydamasis su realia žmogaus prigimtimi, solidarizmas laiko nuosavybę vienu iš svarbių visuomenės santvarkos pagrindų, bet sykiu taip palenkia ją administraciniam režimui, kad savininkas,

---

[63] E. Duthoit, *Nos devoirs à l'égard de la richesse*, Paris 1924, p. 6.

veikdamas savo naudai, sykiu, nors ir nejučiomis, tarnautų visuomenės interesams. Tai galima tada, kai nuosavybės teisė yra laikoma socialine funkcija, bet ne kaip kažkas, kas iš savo prigimties yra šventa, neliečiama ir neapribojama. Ši prancūzų revoliucinė dogma yra nebepriimtina mūsų laikams, kurie ieško išeities iš kapitalistinio individualizmo pagaminto chaoso su jo anarchiškąja konkurencija. Tokiu momentu ypatingai yra svarbu sujungti pajėgas ir priemones ir apriboti savo reikalavimus, norint solidarumo linkme pasiekti bendrą gerovę. Kitaip tariant, tenka privatines turtines teises palenkti administraciniam režimui, nustatytam bendros gerovės sumetimais [64]. Tai yra gyvastingas ne tik principo, bet ir momento reikalavimas. Sykiu šis reikalavimas nėra naujas, jei žiūrėsime į jį krikščioniškosios etikos akimis.

Krikščioniškoji etika yra linkusi žiūrėti į nuosavybę, kaipo į tam tikrą valdymą, už kurį šiaip ar taip, anksčiau ar vėliau teks atsiskaityti. Krikščioniui leidžiama nuosavybę įsigyti ir ja naudotis geriems ir šiaipjau pateisinamiems tikslams, bei neleidžiama blogai naudotis ir ypač su skriauda kitiems žmonėms. Krikščioniškoji etika neidealizuoja nuosavybės: žino jos pavojus, darydama griežtus įspėjimus turtingiesiems, ir aiškiai ją apriboja kitų žmonių interesais. Ji uždeda žmogui moralinę pareigą šelpti vargšus iš to, kas jam atlieka iš jo turto, ir žino net atsitikimą, kai šita pareiga įgauna net juridinio reikalavimo griežtumo, būtent, kai atsiranda reikalas sušelpti žmogų, esantį kraštutiniame varge.

H. Pesch šitaip motyvuoja tokį atsitikimą: «Nuosavybės teisė tarp daiktinių teisių yra vyriausia, tačiau nieku būdu ji nėra aukščiausia apskritai, kokia kad gali būti žmogui daiktų pasaulio atžvilgiu. Prigimtoji ir asmeninė teisė į būvį, į būtinas išsilaikymo priemones stovi aukščiau kaip bet kuri įsigytoji daiktinė nuosavybės teisė, ir būtent taip, kad kraštutinio vargo atveju daiktinė teisė į turtą privalo nusilenkti asmeninei teisei į gyvybę. Šita prasme visi daiktai yra bendri, t. y. jie visi yra ir tebelieka paskirti tarnauti žmogaus veislės išlaikymui» [65].

Papildant šitą formalų motyvavimą materialiniu momentu reikia pasakyti, kad kiekvienas turtas, kiekviena nuosavybė sykiu yra ir asmens, ir visuomenės padaras. Kiekvienas žmogaus turtas susidaro ne tik jo asmens pastangomis, bet ir su pagalba visos eilės tokių

---

[64] Apie solidarumo režimą žr. prof. G. K. Ginso veikalus: *Na putiach k gosudartvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu*, Charbin 1930 ir *Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti*, Charbin 1931.

[65] H. Pesch, *Ethik und Volkswirtschaft*, Freiburg im Breisgau 1918, p. 45.

visuomeninių veiksnių, kokiais yra kitų žmonių bendradarbiavimas, ekonominė konjunktūra, socialinė santvarka, juridinė apsauga ir t. t. Vadinasi, nuosavybės turtas yra jau tam tikra dalimi visuomeninio solidarumo pagamintas, o jei taip, tai jame turi savo dalį ir pati visuomenė ir todėl gali statyti nuosavybei tam tikrų reikalavimų bendros gerovės sumetimais. Visai tad racionalu ir teisinga, kad solidarizmas, palenkdamas nuosavybę administraciniam režimui, ne tik stato nuosavybei ribas, bet ir uždeda tiesioginių pareigų.

Taigi yra ne tik etikos, bet ir dabartinio ekonominio gyvenimo reikalavimas, kad naujosiose kartose būtų auklėjamas įsitikinimas, jog nuosavybė yra socialinė funkcija, uždedanti, kaipo tokia, visuomeninių pareigų, dėl kurių šiaip ar taip, anksčiau ar vėliau teks atsiskaityti.

*b*) *Ekonominis produktyvumas ir jo sąlygos*: 1) *Visuotinis produktyvaus darbo privalomumas.* Darbo klausimas visuomenėje taip pat privalo būti vertinamas ir tvarkomas solidarizmo šviesoje. Žmogus ne tik turi reikalą, bet ir pareigą dirbti ekonominį darbą, vadovaudamasis solidarumo sumetimais. Produktyvus darbas iš vienos pusės yra neišvengiamas reikalas jau todėl, kad tik su jo pagalba žmogus gali išlaikyti pasaulyje savo būvį. Bet žmogaus gyvenimas niekados nėra visai izoliuotas ir nepareinąs nuo kitų žmonių; atsiranda visai neišvengiamas reikalas dirbti ne tik sau, bet ir kitiems, kad galima būtų, pavyzdžiui, išlaikyti vaikus, senius, negaluojančius.

Iš kitos pusės tam tikras gėrybių minimumas yra reikalingas žmogaus doriniam ir intelektualiniam išsivystymui ir apskritai civilizacijos kūrimui. Elementarus ekonominis nepriklausomumas ne tik apsaugoja dorinę žmogaus vertę nuo brutalaus pavergimo ir pavojingų įžeidimų, bet ir yra būtina sąlyga dvasinės kultūros išsivystymui, ir todėl visai be reikalo piktinasi hipokritiški snobai, girdėdami teigiant, kad be ekonominio pagrindo pakimba ore idealiausi žmonių užsimojimai.

Ekonomine prasme produktyvus yra darbas, kuriuo žmogus transformuoja gamtos daiktus bei pajėgas, kurdamas ar didindamas jų naudingumą. Vadovaudamasis šita sąvoka, daug kas yra linkęs laikyti tikrai naudingą visuomenei vien fizinį darbą. Iš tikrųjų nedera painioti tiesioginio darbo naudingumą su netiesioginiu, kuris kartais gali būti daug reikšmingesnis bendroje visuomenės ekonomikoje. Ir čia privalu išlaikyti solidarumo mastą: kiekvienas visuomenei naudingas darbas, ar jis bus fizinis, ar intelektualus, ar aukštai kvalifikuotas, ar visai primityvus, turi savo vietą produktyvių visuomenės pastangų santvarkoje. Svarbiausia, kad niekas nelaikytų savęs atleistu nuo darbo be pakankamos priežasties ir

kad kiekvienas vadovautųsi principu «kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo». Toks yra etikos reikalavimas, ir to pat reikalauja ekonominio gyvenimo gerovė.

Ekonominis auklėjimas ir turi įdiegti naujoms kartoms darbo pareigos supratimą ir sykiu pratinti jas būti naudingais visuomenės darbininkais. Ypatingai tenka skatinti jas prie nedėkingų pareigų ėjimo, kai darbas ar nėra pakankamai malonus, ar nėra regimai produktyvus, ar nėra pakankamai moraliai ar materialiai atlyginamas. Tam tikras pasiaukojimas darbe yra neišvengiamas, darbui susiskirsčius tarp atskirų visuomenės darbininkų. Apskritai ekonominiame auklėjime svarbu nusimanyti, kad tinkamas žmonių išauklėjimas gamybai yra neišvengiamas jau todėl, kad gamyba pirmiausia pareina nuo žmogiškojo veiksnio ypatybių, tuo tarpu kiti gamybos veiksniai, būtent gamtos daiktai bei pajėgos ir kapitalas, vaidina antraeilę ir priklausančią nuo pirmojo veiksnio rolę.

2) *Žmogiškojo veiksnio reikšmė gamybai.* — Gamtos resursai retai kada suteikia žmogui pragyvenimo šaltinių be jo mažesnių ar didesnių pastangų. Iš kitos pusės kapitalas, kaipo gamybos veiksnys, yra paprastai sudarytas su pagalba tokių žmogaus ypatybių, kaip susivaldymas, savo reikalų apribojimas, taupumas, apsiskaitymas ir numatymas. Žodžiu tariant, šiaip ar taip žiūrėsime į gamybos vyksmą, visados turėsime pripažinti, kad joje žmogiškasis veiksnys, t. y. pats žmogus, kaipo gamintojas, yra visų svarbiausias. Pakanka demoralizuoti žmogų, kaipo produktyvų visuomenės darbininką, kad gamtos resursai liktų neišnaudoti, kapitalas išgaišintas, visuomenės turtas neproduktyviai suvartotas. Iš tikro, kaip sako Duthoit, gamybos problema yra žmogaus problema.

Iš čia savaime peršasi išvada, kad, siekiant ekonominio gyvenimo reformos ir tarp kitko ekonominės krizės pergalėjimo, privalu visų pirma reformuoti pačius žmogiškuosius individus. Ir štai vėl naujas uždavinys ekonominiam auklėjimui: jis turi išvystyti žmonių gamybinius nusiteikimus.

Visų pirma naujos kartos turi žinoti, kad kiekvienas gamybinis darbas, kaipo taisyklė, yra solidarumo apraiška. Žmogus produktyviu darbu ne tik išlaiko save ir savuosius, bet dar, didindamas gamybą ir taupydamas, pateikia — darbo suskirstymo režime — darbo kitiems ir sykiu padaro visiems gyvenimą pigesnį ir turtingesnį. Tiesa, chaotiškoje kapitalistinio ūkio gamyboje gaminių gaivališka perprodukcija sukelia dažnai visuomenės ūkio sukrikimą ir išmeta iš gamybos į skurdą ištisas neaprūpintų darbininkų mases tuo pačiu laiku, kai nežinoma, ką daryti su prigamintais be saiko ir be proporcijos turtais. Bet tokiu atveju nelaimės priežastis glūdi ne ga-

myboje, kaipo tokioje, bet kapitalistinės santvarkos visumos neplaningume ir joje gaminamų gėrybių paskirstymo defektingume.

Normaliai gamyba privalo būti reguliuojama pagal bendrus visuomenės ūkio interesus. Ir čia yra reikalingas tam tikras gamintojų solidarumas ne tik tarp savęs, bet ir su kitais visuomenės sluoksniais. Solidarizmo režimas, kuris rimtai skaitosi su realia žmogaus prigimtimi ir tarp kitko su tuo, kad žmogus visų pirma yra pajudinamas per pajautimą savo interesų, palieka ekonominės santvarkos pagrinde privatinius ūkius, bet palenkia juos bendro planingumo reikalavimams. Tokiu būdu jis suderina žmogaus prigimtį su dabartinio ekonominio gyvenimo tendencijomis ir su minimaliniu susidariusios santvarkos laužymu realizuoja ekonominės pažangos maksimumą. O kadangi šitokia reforma yra būtinas gyvenamojo momento reikalavimas, tai ir tenka naujas kartas ruošti solidarizuotam visuomenės ūkiui.

3) *Ūkiškas techniškas pajėgumas.* — Iš to, kas pasakyta, turėjo paaiškėti, koks privalo būti socialinis visuomeninis nusistatymas to žmogiškojo veiksnio, kuris vaidina vyriausią rolę ekonominėje gamyboje. Tačiau ekonominiame gyvenime svarbus ne tik socialinis visuomeninis gamintojo nusistatymas, bet ir specialus ūkiškas techniškas jo pasiruošimas. Tie, kurie renkasi grynai ekonomines profesijas, pavyzdžiui, žemės ūkį, pramonę, prekybą, šiaip jau amatus, gauna specialų ūkišką technišką išsilavinimą tam tikrose specialiose mokyklose, ir čia ne vieta smulkiau apie tai kalbėti. Čia tebus vien ne pro šalį atkreipus dėmesį į kai kuriuos bendresnius dalykus, ypatingai aktualius mūsų laikams.

Tinkamas ūkiškas techniškas pasiruošimas privalo reikšti ne tik specialius produktyvius sugebėjimus, bet ir tam tikrus nusiteikimus, kurie padarytų žmonėms darbą mėgstamą, malonų, džiaugsmingą ir tiek materialiai, tiek moraliai naudingą. Darbas, ypač produktyvus darbas, turi būti imamas ne tik neišvengiamo reikalo ir dorinės pareigos, bet ir džiaugsmingos kūrybos atžvilgiu. Šiais laikais ūkiškas — techniškas naujų kartų paruošimas produktyviam darbui privalo skaitytis su dabartinės gamybos ypatybėmis, iš kurių dabar svarbiausia mašinizacija bei mechanizacija. Netechnizuota gamyba reikalauja iš žmonių ne tik tam tikro fizinio pajėgumo bei ištvermingumo, bet ir atsparumo mašinizmo pavojams. Priešingu atveju mechanizuotos gamybos darbininkas demoralizuojamas ir anksčiau ar vėliau tampa ekonominio gyvenimo destruktyviu elementu.

Su mūsų vadinamojo civilizuoto gyvenimo mašinizacija bei mechanizacija tenka skaitytis, kaipo su įvykusiu faktu, nuo kurio

ir norint nebegalima jau atsipalaiduoti. Bet visų pirma svarbu nusimanyti, kad šitas faktas turi savyje teigiamą ir neigiamą pusę ir kad jis slepia savyje žmonijai, šalia neabejotinų laimėjimų, taip pat neabejotinų pavojų.

Mašina palengvina žmogaus darbą, padidina jo galybę, suteikia jam didesnį greitumą, produktyvumą, reguliarumą; kartais gelbėja žmogų nuo fizinių pavojų, o kas svarbiausia, visada yra gausingos uniformuotos gamybos veiksnys. Ji daro gamybos išdavas pigesnes ir tuo pačiu prieinamesnes plačioms masėms. Naujųjų laikų didžioji gamyba yra išsivysčiusi tik priklausomai nuo mašinos ir tik su jos pagalba išlaiko vis didėjantį tempą. Turint visa tai galvoje, galima būtų manyti, kad mašina yra pašaukta padaryti žmoniją laimingą. Deja, ši iliuzija neturi pagrindo mūsų tikrovės faktuose.

Rodos, tas faktas, kad nesudėtingos automatiškos manipuliacijos, kuriomis aptarnaujama mašina, nereikalauja ilgo pasiruošimo ir gali būti beveik pirmo prašaliečio atliekamos, yra labai teigiamas ir pageidaujamas. Bet tai tik taip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Iš tikrųjų jame glūdi paslėpta tironiškojo mašinos viešpatavimo pradžia. Mašina nepigiai suteikia žmogui savo patarnavimus. Nereikalaudama iš žmogaus nei proto, nei širdies, nei kūrybinio nusistatymo, mašina tuo tarpu pavergia visą žmogų: ji pririša žmogų prie savęs, sumechanizuoja jį pagal savo panašumą; neduoda jam atsikvėpti, išsemia jo jėgas; išvargina jį vienodu automatizmu ir palengva užmuša jame intelektualinio ir kūrybinio gyvenimo pradus. Taip pavergia mašina savo išradėją, žmogų, ir šita vergovė tuo yra negailestingai žiauri, kad viešpačiu čia yra bedvasis automatas.

Mašinizacijos pavojai nesiriboja fabrikų dirbtuvėmis: jie aprėpia gangreit visą ekonominį socialinį gyvenimą. Mašinos viešpatavimas didina mūsų reikalavimus, įkaitina mūsų geidimus ir spiria mus prie kuo didžiausio suvartojimo. Ir visa tai eina ne tiek neišvengiamų reikmenų, kiek prabangos linkme. Juk mašininei gamybai einant kuo didžiausio produktyvumo principu, tenka dirbtiniu būdu atitinkamai skatinti ir suvartojimą, nes kitaip industrinei civilizacijai grėsia krizės pavojus.

Jei prie to dar pridėsime, kad mašinizmas išvysto masėse pageidavimą lengvų mechanizuotų pasismaginimų, augina jose socialinį pavydą, didindamas skirtingumą ir atstumą tarp darbdavių ir darbininkų, ir kad tuo pačiu žymiai paaštrina klasių kovą, pirma demoralizavęs kovotojus, gausime iš tikro grasų mašinizmo viešpatavimo vaizdą, charakterizuojantį mūsų industrinę civilizaciją.

Šitos civilizacijos akivaizdoje visai pravartu klausti, kuo privalo pasižymėti ūkiškas techniškas naujųjų kartų pasiruošimas, kad mašinizmo pavojai būtų joms mažiausiai realūs. Klausimas sunkiai

išsprendžiamas, nes jos išsprendimui šiuo momentu daugiausia galima užbrėžti vien bendrą linkmę. Tokią aliuziją galima įžvelgti H. Bergsono padėkos kalboje už paskirtą jam Nobelio premiją. « Prieauglis materialinių priemonių, kurių pasigauna žmonija, gali, sako jisai, sudaryti pavojų, jei jis nėra atitinkamų dvasinių pastangų lydimas. Mašinos, kurias mes pasistatome, yra dirbtiniai organai, kurie prisideda prie mūsų prigimtųjų organų, juos pailgina ir šitaip padidina žmonijos kūną. Kad įstengtų pripildyti visą šį kūną ir dar valdyti jo funkcijas, siela privalo savo ruožtu išsiplėsti, nes kitaip bus įžeista pati pusiausvyra ir iškils aikštėn rimtos sunkenybės ir politinės bei socialinės problemos, kurios tik apreikš disproporciją tarp žmonijos sielos, likusios maždaug tokia pat, ir jos kūno, be galo išaugusio » [66]. Kitaip tariant, mašinizmo amžiuje pasidaro ypatingai aktuali bendroji sielos kultūra, kaipo pusiausvyros veiksny industrinėje civilizacijoje: specialiam ūkiškam techniškam pasiruošimui turi atsiliepti juo didesnis intelektualinis bei moralinis išsilavinimas, juo toliau eina darbo specializacija bei mechanizacija. Rodos, kad tokie darbo specializacijos ir susiskirstymo laimėjimai, kaip gamybos padaugėjimas, dirbamo laiko sutrumpėjimas, pasiruošimo sumažėjimas turėtų sudaryti faktines galimybes bendram žmonių išsilavinimui bei išsiauklėjimui didinti.

4) *Moksliška darbo organizacija.* — Nors mašinizmas ir turi didelių kultūrinių nepatogumų ir slepia savyje labai rimtų pavojų, vis dėlto žmonija ne tik nebegali atsisakyti nuo mašinų pagalbos, bet ir neišvengiamai turi rūpintis moksliškąja darbo organizacija, einančia didžiausio produktyvumo linkme, nes nusakytieji pavojai turi savo tikrą šaltinį ne gamybos produktingume, kaipo tokiame, bet lydinčiose jį apraiškose, su kuriomis kova turi būti vedama humanitarinės kultūros plotmėje.

Tuo tarpu moksliškoji darbo organizacija, atremta į įvairių gamybos veiksnių santykiavimo tyrinėjimą, turi savo tikslu pasiekti gamybos optimumą su šių veiksnių racionalia pagalba, ir tarp jų žmogaus bei įrankio panaudojimo. Savaime suprantama, kiek gali turėti reikšmės moksliška darbo organizacija tokiame techniškai atsilikusiame krašte, koks yra mūsų Lietuva. Todėl į ekonominį naujųjų mūsų kartų auklėjimą turi būti įneštas moksliškos darbo organizacijos momentas.

Šiuo atžvilgiu naujoms kartoms pravartu suteikti trijų pagrindinių moksliškosios organizacijos srovių principus, būtent tailorizmo,

---

[66] Cituojama iš straipsnio André Bridoux, *L'Homme et la Machine, Maître ou Serviteur?* žr. *Le Van*, nr. 91, 95, 96, p. 393-394.

faiolizmo ir racionalizacijos. Tailorizmas turi savo uždaviniu padidinti žmogiškojo veiksnio išdavumą (produktyvumą) darbe, moksliškai kontroliuojant kiekvieną darbininko gestą, kad galima būtų išvengti bet kurio nenaudingo judesio arba neturinčio santykio su pasistatytu uždaviniu. Jis stengiasi susekti pavyzdingus darbininko judesius, privalomus visiems vienos rūšies darbininkams, ir sykiu nustatyti psichologinio bei fiziologinio įvargimo ribas darbe. Tailorizmas pastumia prie kraštutinių ribų žmogaus prisitaikymą prie mašinos.

Faiolizmas turi savo uždaviniu moksliška darbo sutvarkymą sudėtingoje jo visumoje; jis tyrinėja bendrus organizavimo, valdymo ir administravimo metodus, tinkančius visoms mūsų įmonėms. Jis labiau atsižvelgia į psichologinę ir moralinę darbo pusę.

Pagaliau moksliškoji darbo racionalizacija turi savo tikslu tokią gamybos organizaciją, kuri geriausiai prisitaikytų prie pareikalavimo ypatybių, vengdama bet kurio neproduktyvaus suvartojimo medžiagos, darbo ar kapitalo. Čion įeina tokie klausimai, kaip prekių standartizacija pagal suvienodintus aukštos vertės modelius, industrijos koncentracija, masinė gamyba ir masinis patiekimas, gamybos taupumas ir t. t. [67].

Žiūrint pedagoginiu atžvilgiu į moksliškąją darbo organizaciją, pirmas rūpestis yra suderinti techniškąją ekonomikos pažangą su esminėmis žmogiškojo asmens teisėmis, kad tikslingiausia darbo organizacija ne tik padidintų žmogaus materialinę gerovę, bet ir pagerintų jo moralinį bei intelektualų stovį. Tiesa, šitas rūpestis tiek pat mažai yra paplitęs industrializuotame pasaulyje, kaip ir pati moksliškojo darbo organizacijos disciplina.

5) *Produktyvaus darbo džiaugsmingumas.* — Jei darbo mechanizacija bei mašinizacija sumažino apskritai pasiruošimo reikalavimus, tai iš kitos pusės tuo pačiu sumažėjo ir darbo džiaugsmingumas. Mašinizmo amžiuje darbo džiaugsmas, kuris lygiai yra natūralus žmogui kaip sveikata, pasidarė žymiai sunkiau pasiekiamas dėl daugelio priežasčių. Visų pirma, palygintas su vidurinių amžių darbu dabartinis mechanizuotas ir mašinizuotas darbas žymia dalimi nustojo kūrybinio savo pobūdžio. Tuo tarpu kūrybinis momentas visados yra džiaugsmo šaltinis, nes jame žmogus turi progą pareikšti savo amenybę.

Darbo specializacija sykiu suskirstė darbą tarp atskirų darbininkų tokiomis nereikšmingomis dalimis ir dar taip jį reglamentavo

---

[67] Apie moksliškąją darbo organizaciją žr. Paul DEMINAT, *L'Organisation scientifique du travail en Europe*, Bureau International du Travail, Genève 1927.

visose smulkmenose, kad kūrybinis meniškumas neberanda jau sau vietos fabrikų dirbtuvėse. Sykiu suskirstytas darbas nustojo savo organiško tikslingumo, kuris viduriniais amžiais įprasmindavo darbininkui atliekamas fizines pareigas. Kartotinis darbo vienodumas ir nereikšmingos savo ribotu turiniu funkcijos vargina darbininką žymiai greičiau negu tada, kai sudėtingesnis ir pilnesnis darbas paglemžia labiau žmogaus dėmesį ir reikalauja visos eilės išsivystančių tam tikrame nuoseklume pastangų. Žodžiu tariant, darbo mechanizacija, parceliacija, monotoniškas vienodumas ir jo atsipalaidavimas nuo organiško tikslingumo ir prasmingumo pajautimo yra pagrindinės techninės priežastys, kurios naikina darbo džiaugsmingumą mašinizmo amžiuje, nekalbant jau apie kitas priežastis labiau socialinio pobūdžio, kaip, pavyzdžiui, apie darbo atlyginimą, darbo sutartį, darbo administravimą, visuomenės pažiūrą į fizinį darbą ir t. t.

Vis dėlto gyvenimas turi prisitaikyti prie laiko aplinkybių ir surasti priemonių grąžinti darbui deramą džiaugsmingumą. Ekonominis dirbančių kartų auklėjimas ir turi pareigą ypatingai susirūpinti klausimu, kaip galima būtų geriausiai paruošti jas džiaugsmingam darbui. Pasirodo, kad beveik kiekviena neigiama mašinizmo apraiška turi savo atvirkščią pusę, kuri gali būti teigiamai išnaudota. Taip suskirstytas darbas gali būti įprasmintas, žvelgiant ne tiek į gaminį, kiek į panaudojamą įrankį arba mašiną. Meniškas mašinos apvaldymas ir jos privertimas geriausiai tarnauti pasistatytam tikslui gali atstoti jau žymia dalimi menišką atbaigto daikto pagaminimą.

Iš kitos pusės kartotinis monotoniškas automatizmas, atpalaiduojąs darbininko dėmesį nuo didelės įtampos, leidžia darbininko dvasiai užsiimti kitu dalyku šalia dirbamo darbo. Žmogus tokiu būdu išsivaduoja iš darbo nuobodulio ir randa priemonę padaryti darbą pakenčiamą ir paįvairintą pašaliniais veiksniais. Jei paties darbo atžvilgiu tai yra tam tikras trūkumas, tai darbininko nuotaikos atžvilgiu gyvenimas pašaliniu interesu yra tam tikras laimėjimas. Darbininkas, pasisėmęs dvasinio maisto laisvu laiku iš skaitybos ar kitų šaltinių, galėtų jį sėkmingai asimiliuoti automatiško darbo metu. Suaugusiųjų švietimas turėtų net surasti tam tikras lavinimo lytis, atitinkančias nusakytąsias darbo sąlygas. Žinoma, šitoks lygiagretis fizinio ir dvasinio darbo atlikimas neturėtų sumažinti darbo pamėgimo, kaipo tokio, kas yra pagrindinė darbo sėkmingumo bei džiaugsmingumo priemonė.

Darbo džiaugsmingumui turi taip pat didelės reikšmės darbo suorganizavimas ir administravimas. Kylant darbininkų susipratimui ir išsilavinimui, autokratiškas despotizmas ne tik sumažina darbo džiaugsmingumą, bet ir jo produktyvumą. « Tobuliausias techninis

žmogiškųjų pajėgų suvienijimas, sako Foersteris, gali būti pagamintas su pagalba gilesnio valių suvienijimo, bet ne su pagalba autokratijos. Tiktai tas personalas, kuriam pripažįstama teisė kolektyviai apspręsti savo darbo sąlygas, bus pasiryžęs su visu doriniu atsidėjimu eiti savo darbo pareigas. Jei norima siekti susidomėjimo darbu, reikia taip pat šitam susidomėjimui suteikti teisių; kas nori turėti inteligentiškų darbininkų, neturi pamiršti, kad demokratiškas idealas yra pabudusio liaudies intelekto išraiška »[68].

Taigi moralinis ir materialinis interesas darbe didina darbo džiaugsmingumą ir produktyvumą, bet sykiu reikalauja iš darbininko didesnio profesinio sąmoningumo. Šia linkme ir turi eiti ekonominis naujųjų kartų auklėjimas.

c) *Racionalus turto sunaudojimas*: 1) *Privatinės sąskaitybos reikalas.* — Trečia grupė nusiteikimų, kurie turi rūpėti ekonominiam auklėjimui, liečia turtų sunaudojimą. Jei gamybinio darbo nusiteikimai turi daugiausia reikšmės dirbančioms ekonominį darbą masėms, tai tinkami suvartojimo nusiteikimai privalomi visiems be išimties visuomenės nariams.

Suvartojimas kiekvienu atskiru atveju, t. y. kiekviename atskirame ūkyje, privalo būti suderintas su konkrečia jo padėtimi, o kad tai galėtų įvykti iš tikrųjų, reikalingas yra tikslus apskaičiavimas, atremtas į privatinę sąskaitybą. Ten, kur suvartojimas vyksta neplaningai ir dar priklausydamas nuo užgaidų ir atsitiktinių aplinkybių, negalima kalbėti apie tikslingą ūkį, nes ūkio esmėje glūdi pastangos gaminamomis ar įsigyjamomis gėrybėmis kuo ilgiausiai verstis ir kuo geriausiai tenkinti savo reikalus. Paprasto piliečio šeiminių namų išlaikymas reikalauja tam tikro ūkio, kuris, kaip ir kiekvienas kitas ūkis, privalo turėti savo sąmatą ir sąskaitybą. Daug kam tokia sąskaityba gali pasirodyti nereikalingas pedantiškumas, tuo tarpu iš tikrųjų ji turi didelės auklėjimos reikšmės ir ekonomine, ir moraline prasme.

Privatinė sąskaityba su planingomis sąmatomis duoda galimybę kontroliuoti suvartojimo taupumą, numatyti galimų ekonomijų, nustatyti visuomeninių bei labdarybinių išlaidų pozicijas. « Skaičiuoti, sako Foresteris, yra matyti tikrovę tokia, kokia jinai yra, mokytis skirti galimą dalyką nuo negalimo, užuot save apgaudinėjus ir akis merkus prieš visa, kas netinka į lengvo būdo krautuvę »[69]. « Numatymas, tvarka, tikslumas, sako jisai kitoje vietoje, materia-

---

[68] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 127.
[69] F. Foerster, *Lebensführung*, München-Leipzig 1924, p. 118.

linių daiktų valdyme yra elementariniai laiptai bet kuriam dvasiniam viešpatavimui gyvenime » [70]. Privatinio ūkio buhalterija ir yra numatymo, tvarkos, tikslumo apskritai tikslingumo veiksnys, be kurio ūkiui grėsia suirimo bei žlugimo pavojus. Žodžiu tariant, privatinė sąskaityba nėra nei obskurantiško šykštumo, nei miesčioniško prozaiškumo apraiška. Tai yra labai naudinga būtinybė, turinti didelės visuomeninės reikšmės.

Šituo atžvilgiu reikia žinoti, kad kolektyvinė visuomenės gerovė nėra ankstyvesnė už individualią žmonių gerovę. Pirmiausia gerovė yra individuali ir tik iš individualių gerovių susidaro, kaipo išdava, visuomeninė gerovė. Jei privatiniai žmonių ūkiai bus chaotiškame stovyje ir nesugebės surišti planingai galų su galais, negalima tikėtis, kad ir visuomenės ūkis būtų gerame stovyje. Mokamasis žmonių pajėgumas yra tokiu atveju labai silpnas bei nepastovus ir todėl tokie pat bus ir visuomenės finansai.

Be to, suirę ir neplaningai vedami ūkiai maža tegali skirti visuomeninės kultūros ir labdarybės reikalams. « Tik susitvarkęs ir iš tvarkos ateinąs žmogus, sako Foersteris, tegali iš tikro gelbėti » [71]. Kol yra visuomenėje būtinų kultūrinių uždavinių ir kol yra joje vargo žmonių reikalaujančių svetimos pagalbos, kiekvienas ūkis privalo taip pat turėti savo išlaidų kultūrinės ir socialinės pagalbos pozicijas. Bet šitos pozicijos bus tik tada realios ir tvarkingai išmokamos, kai privatinių ūkių sąmatos bus pozityviai subalansuotos.

Realus apskaičiavimas, tiksli sąskaityba, planinga sąmata ir atitinkamas savo gyvenimo tvarkymas, štai dalykai, prie kurių turi būti pratinamos naujos žmonių kartos ekonominio anklėjimo priemonėmis.

2) *Suvartojimas pritaikytas konkrečiai padėčiai.* — Yra teisinga ir net būtina, kad kiekvienas visuomenės narys galėtų žmoniškai gyventi pagal savo pareigas ir padėtį, užimamą visuomenės santvarkoje. Šitoks pritinkąs gyvenimas ir užbrėžia kiekvienam normalias jo suvartojimo ribas. Kas neišeina už nubrėžtų jo padėties ribų, tas ir realizuoja suvartojimą, pritaikintą konkrečiai savo padėčiai. Niekas negali būti priverstas gyventi virš savo padėties išgalių, kaip lygiai iš nieko negalima reikalauti, kad jis pasitenkintų tokiu minimumu, kuris neduoda galimybės išgyventi apskritai.

Bet neužtenka gyventi pagal savo padėties išgales, reikia dar savo suvartojimą priderinti prie visuomenės ūkio padėties, nes

---

[70] Ten pat, p. 120.
[71] Ten pat, p. 122.

visuomenės ūkis pareina nuo privatinių ūkių stovio. Turtingoje visuomenėje kiekvienas atskiras narys gali sau leisti daugiau kaip neturtingoje visuomenėje. Kas nuskurdusioje aplinkoje gyvena virš savo padėties ir tikrų reikalų, tas daug labiau nusideda prieš visuomenės gerovę negu tas, kas gyvena tokiu pat būdu turtingoje visuomenėje. Pasirodo, kad ir suvartojimas privalo būti reguliuojamas solidarumo principais. Atskirų ūkių tvarkymas pagal saikingumo, taupumo, darbštumo normas padidina visuomenės turtingumą ir tuo pačiu jos bendrą gerovę.

Be to, ekonominė krašto politika gali reikalauti ir mūsų laikais ypatingai reikalauja iš savo piliečių priderinti savo suvartojimą prie savo krašto interesų. Vartojimas savo krašto gaminių, apsiribojimas vartoti neišvengiamai importuojamus daiktus, padidinimas suvartojimo tų produktų, kurių gamyba arba kurių gamintojai reikalauja visai teisėtai sau paramos, — štai tik keletas pavyzdžių, kurie rodo, kokia linkme privalo eiti susipratusių piliečių suvartojimas.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja tie nusiteikimai, kurie turi būti įdiegti: naujoms kartoms ekonominio auklėjimo priemonėmis, būtent pasitenkinimas neišvengiamai būtinu gėrybių kiekiu savo reikalams, sugebėjimas priderinti suvartojimą konkrečioms savo padėties išgalėms ir nusiteikimas suderinti suvartojimą su aplinkos ir visos visuomenės padėtimi.

3) *Ne šykštumas ir ne išlaidi prabanga, bet reguliuojami visuomeniniais sumetimais taupumas bei dosnumas.* — Suvartojimas, normuojamas pagal paties vartotojo ir visuomenės padėtį, šiaip ar taip turi išvengti tokių kraštutinių apraiškų, kokios yra, iš vienos pusės, šykštumas, o iš antros pusės — išlaidi prabanga. Nei šykštumas, nei išlaidi prabanga nėra racionalus savo išlaidų tvarkymas, pritaikytas prie konkrečios padėties ir palygintas su kitų žmonių padėtimi. Nei šykštumas, nei prabanga nereiškia dvasinio atsipalaidavimo nuo turto diktatūros: pirmasis vertina pinigą dėl jo paties, antrasis — dėl tų pasismaginimų, kurių pinigas sugeba patiekti. Nei pirmuoju, nei antruoju atveju nusistatymas į materialinį gyvenimą nepateisinamas doriniais principais.

Tuo tarpu ekonominė etika reikalauja kaip tik priešingų nusiteikimų. Prieš šykštumą ji stato racionalų taupumą, o prieš išlaidžią prabangą — normuojamą solidarumo sumetimais dosnumą.

Šykštumas reiškia tokį kraštutinį prisirišimą prie turto, kuris verčia apriboti savo suvartojimą ir materialinę pagalbą kitiems žemiau būtino reikalo ir dorinės pareigos. Nekalbant jau apie tai, kad šitoks nusistatymas yra iš tikrųjų vergavimas materialiniam pasauliui, jis yra nepateisinamas tiek ekonominiu, tiek socialiniu

atžvilgiu. Kol ekonominė santvarka remiasi mainais, kurie turi nustatyti pusiausvyrą tarp gamybos ir suvartojimo, kraštutinis žmonių šykštumas siaurina gamybą, kuria verčiasi ištisos gamintojų masės. Antra vertus, šykštumas nepripažįsta jokių socialinių pareigų, užmiršdamas esančius varge kitus žmones ir net blogai suprasdamas savo tikrus interesus, dažniausiai sukrautus kapitalus neleidžia į apyvartą gamybos tikslui.

Racionalus taupumas niekados nenusižemina iki vergavimo materialiniam pasauliui. Jeigu jis apriboja žmogaus reikalus iki būtinos normos, tai jis vis dėlto nenusileidžia žemiau pritinkančių padėčiai ribų. Be to, racionalus taupumas neneigia socialinių pareigų: jis skiria tinkamą turto dalį labdarybės reikalams ir sykiu savo santaupas laiko pagal ekonominio solidarumo reikalavimus. Toks taupumas, jei ir reikalauja atsisakyti nuo pasismaginimų, tai iš kitos pusės atpildo šitą savo reikalavimą suteikimu materialinės gerovės ir tam tikros materialinės nepriklausomybės. Tai įvyksta todėl, kad racionalus taupumas suteikia santaupoms kapitalo pavidalą, nes «kapitalas, sakant Ch. Antoine žodžiais, mums pasireiškia, kaipo santaupa, skirta gamybai, arba kitaip, kaipo tam tikras turto kiekis, apsaugotas nuo suvartojimo, kad galėtų tarnauti gamybai»[72]. Gamybimis santaupų panaudojimas yra prigimtas racionaliam taupumui.

Santaupos ne tik didina materialinį privatinio ūkio nepriklausomumą nuo kitų tokių, bet dar didina galimybes mažinti kitų žmonių vargą. Racionalus taupumas visai gerai susigyvena su šita socialine pareiga. Kai žmogus yra save ir saviškius aprūpinęs pagal savo ir visuomenės padėtį, jam susidaro tiesioginė pareiga iš pertekliaus šelpti kitus. «Perteklius, sako ką tik cituotas Ch. Antoine, pagal prigimtąją teisę privalo būti pavartotas bendrai visuomenės gerovei ir vargšų sušelpimui. Tai šv. Tomo pamokymas: *Res, quas aliqui superabundanter habent, ex naturali jure debentur pauperum sustentationi*[73]. Prabango sžmogus pasinaudoja savo geiduliams patenkinti gėrybėmis, kurias jis turi pareigą pavartoti savo artimo vargui sušvelninti»[74].

Prabanga, kuri jau iš savo prigimties yra išlaidi, sudaro priešginumą ne tik šykštumui, bet ir racionaliam taupumui. Tas pats ekonomistas sako, kad «prabanga yra neprotingas pavartojimas retų ir didelės kainos daiktų»[75]. Šita aptartis atriboja nuo prabangos

---

[72] Ch. ANTOINE, *Cours de l'économie sociale*, Paris 1921, p. 334.
[73] S. THOMAS, *Summa Theologica*, 2ª 2ae, qu. 66, a. 7.
[74] Ch. ANTOINE, *Cours de l'économie sociale*, Paris 1921, p. 745.
[75] Ten pat, p. 743.

iš vienos pusės paprastą netaupumą, kuris yra neracionalus paprastų ir nedidelės kainos daiktų vartojimas, o iš kitos pusės — ypatingą dosnumą, kuris yra įgijęs mecenatiškumo vardą. Mecenatas išleidžia dideles sumas brangiems dalykams, remdamas meną, literatūrą ir mokslą. Bet šitoks pavartojimas retų ir didelės kainos daiktų ne tik nėra neprotingas, bet savo idealia verte gangreit prilygsta didelio masto labdaringumui, jei tik remiamų mokslų ir menų linkmė kelia dvasinį visuomenės lygmalą.

Šiaipjau prabanga turi nelemtų ir ekonominių, ir dorinių išdavų: ji didina neracionalų gėrybių suvartojimą ir tuo pačiu iš vienos pusės naikina kapitalus, skirtus gamybai, o iš kitos pusės sustiprina žmonių vargą, mažindama pašalpas vargšams ir netiesioginiu būdu susiaurindama užimtų gamyboje žmonių skaičių; ji įkaitina žmonėse geidimą turtų ir pastumia juos ieškoti šitų turtų visomis galimomis priemonėmis, dažnai nedoromis; ji padaro iš žmogaus materialinio gaivalo vergą ir tuo pačiu užmuša jame tikrąjį savo vertės pajautimą, pagaliau ji papiktina neturtingų žmonių mases ir sustiprina socialinį antagonizmą, neturėdama atodairos svetimam vargui ir kančiai.

Koreguojanti prabangą dorybė yra dosnumas. Jei prabanga yra antagonizmo, tai dosnumas yra solidarumo veiksnys. Jei prabanga yra neproduktyvi iš savo esmės, tai dosnumas yra tikslingas tiek suvartojimo, tiek ir gamybos atžvilgiu, nes jis gelbsti visur, kur tik yra trūkumai. Dosnumas vykdo labiau individualinę taupumo funkciją socialiniu savo pobūdžiu ir visai gerai su taupumu sugyvena, nors taupumas, eidamas inercijos linkme, dažnai stumia žmones į šykštumą.

Dosnumas, kaipo paslankumas plačiai patarnauti savo gėrybėmis visumos ir atskirų žmonių gerovei, iš esmės jau priklauso prie socialinių nusiteikimų, kurie turi savo objektu išlyginamąjį bei skirstomąjį teisingumą. Bet kadangi jis įeina į suvartojimo planą, tai liečia dar ekonominį auklėjimą, kaipo jo atbaigimą. Žmogus ne tam gyvena, kad gamintų, bet atvirkščiai, žmogus tam gamina, kad gyventų, todėl ir gamyba privalo tarnauti gyvenimo pilnumui. Gamybos gausumas, netarnaująs gyvenimo pilnumui, apsilenkia su savo tikslu. Paprastai kuo didžiausio žmonių skaičiaus kuo pilniausiam gyvenimui tarnauja mūsų ekonominėje santvarkoje paskirstymas, atremtas į mainus. Bet šitoks paskirstymas toli gražu nepasiekia pilnai savo tikslo ir todėl visados buvo, yra ir bus reikalo papildyti ir koreguoti materialinių gėrybių susiskirstymo vyksmą individualiu dosnumu.

Dosnumo reikalauja ne tik socialinis žmonių skurdas, kuris jau ne kartą buvo minėtas, bet ir nemaža visuomeninių, kultūrinių ir

religinių uždavinių. Išmaldos yra tik viena iš daugelio dosnumo apraiškų. Susipratęs visuomenininkas turi pareigą šelpti, šalia labdaringų organizacijų, gerą spaudą, reikalaujančias pašalpos korporacines organizacijas, švietimo draugijas ir mokyklas pagal savo pasaulėžiūrą, bažnyčios reikalus, jos misijas ir t. t. Gerai sutvarkytas kiekvienas privatus ūkis privalo turėti savo sąmatoje, šalia santaupų pozicijos, ir šitokio dosnumo poziciją, jei, žinoma, jo pajėgumas įstengia patenkinti būtinus žmogaus reikalus ir sudaryti tam tikrą perteklių.

Kaip matome, visas suvartojimas turi būti persunktas solidarumo dvasios, ar tai liečia savo reikalų patenkinimą, ar santaupų krovimą, ar pagaliau svetimų reikalų parėmimą. Šita būtent linkme turi būti ruošiamos ekonominiam gyvenimui naujos kartos: pratinimu jose privalo būti sudaromi atitinkami įpročiai, pamokymais — įsitikinimais ir įkvėpimu — tvirtas nusistatymas eiti savo gerų įpročių ir racionalių įsitikinimų keliu.

### 3. Socialinis auklėjimas

*a*) *Socialinio klausimo esmė*: 1) *Dorinis pakrikimas, kaipo giliausias socialinio klausimo pagrindas žmonių sielose.* — Gal niekados nebuvo taip katastrofiškai jaučiamas socialinis klausimas, kaip mūsų laikais, nes niekados socialinė ekonominė krizė nebuvo pasiekusi tokios skaudžios įtampos kaip šiuo metu. Vis dažniau girdėti balsų, kurie kalba jau ne apie ekonominę socialinę krizę paprasta prasme, bet apie ekonominės socialinės mūsų santvarkos, kaipo tokios, krizę ir net bankrotą. Sykiu ieškoma priemonių šitai grandiozinei krizei mažiau ar daugiau radikaliai pagydyti. Bolševikų komunistinė valstybė ir fašistų korporacinė valstybė yra mūsų laikais du radikaliausi bandymai socialiniam klausimui išspręsti pačiose šaknyse.

Šių didelių bandymų metu ypatingai išaiškėja, kad socialinis klausimas negali būti išspręstas vien tik ekonominės socialinės organizacijos priemonėmis, nes šito klausimo priežastys glūdi ne vien tik ekonominės socialinės santvarkos pagrinde, bet sykiu turi savo šaknis iš vienos pusės dorinėje religinėje srityje, o iš antros pusės — politiniame gyvenime. Reikia net aiškiai suprasti ir tvirtai įsisąmoninti, kad giliausios ir pirmutinės socialinio klausimo šaknys glūdi kaip tik moralinėje srityje ir kad todėl yra logiška ir sėkminga pradėti socialinį klausimą spręsti žmonių perauklėjimo priemonėmis. Iš čia aiškėja atitinkamo socialinio auklėjimo reikšmė mūsų laikais.

Daug kam gali pasirodyti perdėtas teigimas, kad socialinio klausimo giliausios šaknys glūdi dorinėje srityje. Šis teigimas gali sykiu

rodytis nesuderinamas su ta reikšme, kuri paprastai suteikiama ekonominei socialinei santvarkai. Tačiau tai būtų paprastas nesusipratimas, kyląs dėl nesugebėjimo įžvelgti giliausią socialinio gyvenimo esmę. Foersteris, kuris pasižymi plačia socialine perspektyva moderniojo gyvenimo aplinkybėse, kaip tik primygtinai pabrėžia dorines socialinio klausimo šaknis ir su visu įsitikinimu kelia aikštėn socialinės pedagogikos reikšmę. « Didieji socialiniai sukrikimai, sako jisai, visada nurodo į taip pat gilius dvasinius dorinius pakrikimus ir gali išnykti sulig tuo kaip pagydomos šios giliosios priežastys »[76].

Kaipgi iš tikro reikia suprasti šitą gilų priežastingumą? — Pats Foersteris kitoje vietoje[77] pakankamai išaiškina tą klausimą. Atidus stebėjimas socialinio gyvenimo priešginybių padeda suprasti, kad šios priešginybės galų gale kyla iš blogio ir gėrio kovos žmonių sielose. Faktinis žmonių nelygumas, nevienoda materialinė jų padėtis, skirtingi sugebėjimai ir įvairūs pajėgumo laipsniai dar negalėtų, kaipo tokie, pastumti vienus į prabangą, kitus — į skurdą, jei prie šitų aplinkybių neprisidėtų tokie nedori polinkiai, kaip egoizmas, godumas, noras išnaudoti kitų vargingą padėtį, nepaslankumas gelbėti artimą, šykštumas, stengimasis paversti fakto nelygybę teisės nelygybe ir kiti panašūs antisocialiniai nusistatymai. Iš kitos pusės kiekviena, kad ir blogiausia socialinė santvarka gali pasidaryti bent tam tikru laipsniu pakenčiama, kai visuomenėje viešpatauja paslankumas į savitarpinę pagalbą, dosnumas, altruizmas, teisingumas ir meilė. Žodžiu tariant, tiek faktinės socialinės padėties, tiek ir socialinės santvarkos netobulumas kyla iš pat pradžios iš viešpataujančių žmonių sielose egoistinių ir šiapjau antisocialinių palinkimų, o tai reiškia, kad socialinis klausimas glūdi galutinai dorinėje netvarkoje.

2) *Atitinkamas socialinės santvarkos netobulumas, kaipo antraeilė socialinio klausimo priežatis.* — Aukščiau išdėstyta pažiūra į socialinį klausimą anaiptol nereikalauja mažinti ekonominės socialinės santvarkos reikšmę socialinio klausimo raidai ir padėčiai. Dorinis žmonių nusistatymas socialinėje srityje yra ekonominiame žmonijos gyvenime vienas iš stipriausių pirmykščių veiksnių tokiai ar kitokiai ekonominei socialinei santvarkai susidaryti. Bet vieną kartą susidariusi santvarka ima vaidinti atitinkamą rolę socialiniame žmonių gyvenime ir todėl tampa antraeile socialinio klausimo priežastimi. Sakysime, ar būtų galėjęs žmonijos istorijoje atsirasti vergovės arba baudžiavos institutas, jei tarp žmonių nebūtų įsigalėjęs noras verstis

[76] F. Foerster, *Lebensführung*, München-Leipzig 1924, p. 284.
[77] F. Foerster, *Christentum und Klassenkampf*, Zürich 1919.

kitų pavergimu, valdymu ir išnaudojimu materialinei savo naudai? Tiek vergovės, tiek ir baudžiavos institutai atsirado žmonijos gyvenime dėl egoistinių ir antisocialinių instinktų įsigalėjimo tarp žmonių. Šitokie instinktai paragino žmones paversti fakto nelygybę teisės nelygybe, bet vieną kartą atsiradę socialiniame gyvenime šitie institutai sudarė pastovų pagrindą socialiniam klausimui aštrėti ir komplikuotis.

Tolimesnėje socialinio klausimo evoliucijoje susidariusi ekonominė socialinė santvarka visada vaidina didelę rolę, nes pats nedoras antisocialinis žmonių nusistatymas susidaro joje pastovią atramą ir net sunkiai išgriaujamą tvirtovę. Mūsų buržuazinio kapitalizmo santvarka, atsisakiusi nuo vergovės ir baudžiavos institutų, rado vis dėlto kitą būdą stabilizuoti socialinę žmonių nelygybę ir tuo pačiu sudarė socialinį klausimą, kuris iki šiolei vis aštrėjo net formalios piliečių lygybės aplinkybėmis. Šioje santvarkoje radosi radikaliai atskirti darbas ir kapitalas taip, kad vieni, darbininkai, pasidarė tik darbo tiekėjais, o kiti, kapitalistai, — tik darbo davėjais. Iš vienos pusės, esant juodam darbininkų priklausomumui nuo darbdavių, o iš antros pusės, įmonėms koncentruojantis ir turtams didėjant, vieni virto skurdo, kiti — prabangos žmonėmis. Kontrastas vėl pasiekė milžiniškų dydžių.

Buržuazija ir proletariatas mūsų santvarkoje sudarė dvi priešingas viena antrai stovyklas, esančias nuolatinėje kovoje. Šitoje kovoje įsigalėjo įpročiai, kurie nieko gero nežada visuomenės gerovei. Iš vienos pusės kapitalistiška psichologija spiria įmonių savininkus ieškoti visų pirma pasipelnymo šaltinių bet kuria kaina: jie dažniausiai stato kapitalą aukščiau už darbą, ekonomines vertybes — aukščiau už žmones; jie inertiškai didina savo įmones ir gamybą ir ieško vis naujų pardavimo rinkų, nepaiso socialinių savo pareigų ir pamiršta, kad, valdydami savo įmones, eina svarbias socialines funkcijas; jie nesirūpina socialinėmis reformomis ir dažnai skęsta prabangoje, užmerkdami akis į savo darbininkų apverktiną būklę.

Iš antros pusės proletariatas, susigrūdęs varginguose miestų kvartaluose, be pakenčiamų butų, be mažiausios nuosavybės, paskendęs skurde ir apmaude, išvargintas ilgu darbu dulkėtose ir tvankiose dirbtuvėse, prirakintas prie nuolatos krutančių mašinų, prislėgtas įkyraus priklausomumo nuo darbdavių, nustojęs vilties tokiomis aplinkybėmis sulaukti geresnės ateities ir piktindamasis nepateisinama savo darbdavių prabanga, gyvena pavydu, pagieža ir revanšo pageidavimu.

Šio rėksmingo kontrasto tarp kapitalistų ir darbininkų akivaizdoje pats socialinis klausimas buvo beveik iki paskutinių laikų laikomas darbininkų klausimu. Tačiau paskutiniu momentu vis

labiau aiškėja, kad socialinis klausimas yra visuotinis klausimas, nes ekonominiame socialiniame gyvenime visos visuomenės klasės yra organiškai ir solidariai susijusios. Tai ypatingai yra paaiškėję, kai ekonominė ir finansinė krizė yra sukrėtusi vienu laiku gangreit visą pasaulį.

Dabar ypačiai ryškiai išėjo aikštėn tas faktas, kad ekonominė socialinė mūsų santvarka ne tik nepažaboja chaotiškų gaivalų žaismo, bet juos kaip tik atpalaiduoja savo laisvosios konkurencijos principu. Pasirodė, kad laisvos varžytynės, nors ir yra reguliuojamos pasiūlymo ir pareikalavimo santykiavimo dėsnio, vis dėlto nesugeba sutvarkyti ekonominio socialinio gyvenimo ir jį palenkti bendram planingumui. Neatitikimas tarp gamybos ir pareikalavimo vis dažniau ir vis didesnes iššaukia krizes ir sykiu su tuo vis didesnius sutrikimus pergyvena visas ekonominis socialinis gyvenimas. Anarchiški įpročiai ir organiško solidarumo stoka brangiai liepia save apmokėti mūsų pasauliui.

3) *Klasių antagonizmas ir neteisingas turtų pasiskirstymas, kaipo neišvengiamos pirmųjų dviejų priežasčių išdavos.* — Šitame ekonominio socialinio gyvenimo chaose jokia socialinė grupė nejaučia užtikrintos sau ekonominės padėties. Atskirų socialinių grupių interesai įgauna vis labiau atsitiktinio pobūdžio ir todėl vis mažiau solidarizuojasi su bendra visuomenės gerove. Tokiomis aplinkybėmis antagonizmas tarp socialinių grupių arba klasių, vis auga: kapitalistai ir proletarai, darbdaviai ir darbininkai, gamintojai ir vartotojai, ūkininkai ir pramonininkai konkuruoja tarp savęs savo interesais ir žiūri į priešingą sau grupę, kaipo į tikrus savo priešus. Šitose visuotinėse varžytynėse esamos santvarkos ribose, nuskriaustieji neturtėliai dažnai pamiršta, kad turtingųjų elgimasis ne visados eina iš nedoro egoistinio nusistatymo ir kad dažnai šių elgimosi linija yra ekonominės konjunktūros ir buhalterinės kalkuliacijos padaras. Jie, kitaip tariant, yra linkę matyti visą savo nelaimių priežastį pirmykščiame socialinės netvarkos šaltinyje, būtent antisocialiniuose žmonių instinktuose. Iš antros pusės turtingieji, kurių daugumas yra mažai paslankūs eiti socialines savo pareigas materialinio skurdo atžvilgiu, yra linkę aiškinti socialinį vargą žmonių apsileidimu, tingumu ir gal labiausiai nepalankia ekonomine konjunktūra. Taip klasių priešingumas gimdo antagonizmą ir neapykantą tarp įvairių klasių žmonių.

Šitas klasių antagonizmas iš tikrųjų yra pagrįstas neracionaliu ir net neteisingu materialinių gėrybių paskirstymu tarp žmonių. Ar galima iš tikro laikyti normaliu stovį, kai iš vienos pusės gamybos, tarp kitko žemės ūkio, perprodukcija sukelia ekonominę krizę, o

iš antros pusės išties milijonai žmonių lieka be darbo ir kenčia skurdą ir net badą? Vadinasi, ne materialinių gėrybių stoka ir ne dirbančių rankų trūkumas yra socialinės netvarkos priežastis, bet pagrindinis gėrybių paskirstymo defektas, glūdįs pačioje ekonominėje socialinėje santvarkoje. Juk pagamintos gėrybės kartais tyčia yra naikinamos (produkcijos restrikcija), kad galėtų būti pagerinta pardavėjams rinkų konjunktūra. Juk milijonai rankų nedirba darbo ir reikalauja iš visuomenės pašalpos ne todėl, kad nebūtų noro dirbti. Perprodukcija ir nedarbas yra susiję su mūsų ekonominės socialinės santvarkos ypatybėmis.

Taigi, jei klasių antagonizmas ir neapykanta labiau tiesioginiu būdu kyla iš moralinio žmonių nusistatymo, arba, tiksliau tariant, iš antisocialinių antagonistinių nusiteikimų, tai netikęs turtų paskirstymas kyla labiau tiesioginiu būdu iš mūsų ekonominės socialinės santvarkos netobulumo. Bet šiaip ar taip socialinis klausimas mūsų laikais yra sykiu ir dorinės netvarkos ir tam tikros ekonominės socialinės santvarkos padaras.

4) *Ne klasių kova ir nereformiška prievarta per išviršinę organizaciją, bet socialinis žmonių perauklėjimas ir atitinkamos pažangios socialinės reformos, kaipo socialinės netvarkos gydymo priemonės.* — Kaipgi racionaliausia būtų gydyti socialinę netvarką? — Radikaliausiomis priemonėmis, kurios šiam reikalui yra siūlomos, bus klasių kova ir socialinė revoliucija, kuri vienu socialinio pertvarkymo žygiu turėtų sudaryti naują socialinę santvarką ir tuo pačiu vieną kartą visiem laikam pašalinti socialinę negerovę. Tie, kas siūlo šias priemones socialiniam klausimui išspręsti, nusideda naiviu įsitikinimu, kad galima tikrai reformuoti visuomenę kova, katastrofomis, prievarta ir įstatymais. Jei socialinė netvarka ir neteisybė teturėtų savo šaknis vien ekonominėje socialinėje santvarkoje, su šios rūšies reformatoriais galima būtų sutikti. Tuo tarpu, kaip buvo išrodinėta, socialinio klausimo šaknys siekia daug giliau, būtent pačias žmonių sielas, ir todėl, nereformavus šitų sielų negalima visai sėkmingai reformuoti ir ekonominio socialinio gyvenimo.

Kova, pagrįsta klasiniu egoizmu ir paremta prievartos priemonėmis, neauklėja žmonių socialinio solidarumo reikalams. Ji tik dar labiau paaštrina socialinį antagonizmą, nes, kaip teigia Foersteris, negalima prievartos radikaliai pašalinti prievarta. Klasių kova neįstengia įveikti pirmykštės socialinio klausimo priežasties, glūdinčios žmonių sielose, nes ji pati kyla iš to paties šaltinio.

Ne kitokios yra išdavos tos reformiškos prievartos, kuri remiasi išviršine visuomenės organizacija ir žmonėms iš viršaus primeta ekonominę socialinę santvarką, jiems mažiau ar daugiau svetimą.

Žmonės gali iki tam tikro laipsnio prisitaikyti prie svetimos sau santvarkos, bet šitas efektas dar nereiškia, kad socialinis klausimas yra jau išspręstas. Nesusigyvenę su santvarka ir nepersiėmę jos dvasia žmonės sugeba visada apeiti socialinius įstatymus arba į juos įdėti visai kitokį turinį. Žodžiu tariant, revoliucinė reformiška prievarta, realizuojama ten, kur žmonių dauguma nėra priaugusi prie reformos, nepagydo dar socialinės negerovės, nes ji surišta ne tik su ekonomine socialine santvarka, bet ir su socialiniu žmonių nusistatymu.

Iš to, kas pasakyta, turi paaiškėti, kad socialinės netvarkos gydymas visuomenėje turi paraleliai eiti ir žmonių sielose, ir ekonominėje socialinėje santvarkoje. Pirmajam reikalui tarnauja socialinis auklėjimas, antrajam — socialinės reformos. Socialinis auklėjimas ruošia dirvą socialinėms reformoms, sudarydamas visuomenėje atitinkamą nuotaiką ir nusistatymą. Savaime aišku, kad tik tos reformos tegalės būti tikrai sėkmingos ir giliai siekti ekonominę socialinę santvarką, kurios yra tinkamai paruoštos žmonių sielose, bet iš kitos pusės negalima nepripažinti ir pačioms socialinėms reformoms tam tikros auklėjamosios reikšmės. Todėl socialinės reformos gali būti pažangios ne tik ta prasme, kad jos pažangiai realizuojamos sulig tuo, kaip reformuojamos yra žmonių sielos, bet ir ta prasme, kad jos pačios paragina psichologinę žmonių pažangą socialinio solidarumo atžvilgiu. Šiaip ar taip žmonių socialinis auklėjimas ir ekonominės socialinės santvarkos reformavimas visada privalo būti tam tikro atitikimo ir savitarpinio veikimosi santykiuose.

*b*) *Prideramas socialinio auklėjimo pobūdis ir linkmė*: 1) *Nei socialinio auklėjimo paneigimas, nei siauras klasinis auklėjimas, bet lygstamai neutralus socialinis auklėjimas, tačiau ypatingai palankus vargšams ir nuskriaustiems.* — Ryšium su socialinio klausimo aktualumu ir jo išsprendimo galimybėmis ir kyla pedagoginis klausimas, ar apskritai gali būti pateisintas socialinis auklėjimas ir kokia linkme jis privalo būti realizuojamas. Pasirodo, kad su socialiniu auklėjimu dalykas yra panašus, kaip ir su politiniu auklėjimu. Socialinio auklėjimo faktiškai negalima eliminuoti iš ugdymo sistemos, nes jis įeina organiška dalimi į dorinį auklėjimą, kuriame apskritai negalima apeiti tylėjimu klausimo, kaip jaunos kartos turi nusistatyti socialinio skurdo atžvilgiu ir kaip privalo vertinti vargšus neturtėlius ir šiaip jau socialiai nuskriaustuosius. Dorinis auklėjimas negali taip pat neatsižvelgti į labdarybės klausimą ir nestatyti jo į sąryšį su socialiniu klausimu visuomenėje.

Tačiau ne tik faktiškai negalima aplenkti socialinio auklėjimo ugdymo sistemoje, bet ir iš principo neprivalu tai daryti, nes socialinis žmonių perauklėjimas yra būtina sąlyga socialiniam klausimui

išspręsti ir tuo pačiu socialinei netvarkai gydyti. Žinoma, socialinis auklėjimas prasilenkia su savo pagrindiniu uždaviniu, jei jis bus vykdomas vienos kurios klasės naudai ir pagal vienos kurios klasės ideologinį nusistatymą. Panašiai, kaip politinis auklėjimas, faktiškai neišvengiamas ir principiškai privalomas, turi būti lygstamai neutralus esančių visuomenėje partijų atžvilgiu, taip lygiai socialinis auklėjimas, taip pat faktiškai neišvengiamas ir principiškai privalomas, turi būti lygstamai neutralus esančių visuomenėje klasių atžvilgiu. Kitaip tariant, socialinis auklėjimas neprivalo būti vykdomas vienos kurios socialinės klasės dvasia, pagal vienos kurios klasės interesus, trumpai tariant, vienos kurios klasės naudai.

Socialinis auklėjimas, kaip ir politinis auklėjimas, negali būti nelygstamai neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, nes to negalima ir net nereikia siekti, bet kas kita yra lygstamasis socialinio auklėjimo neutralumas faktinių socialinių klasių atžvilgiu. Šitas lygstamai neutralus socialinis auklėjimas yra būtina sąlyga pagrindiniam socialinio auklėjimo uždaviniui vykdyti, nes socialinis auklėjimas, vykdomas su predilekcija vienai kuriai socialinei klasei arba įteigiąs neapykantą vienai kuriai klasei, yra kenksmingas socialinio klausimo išsprendimui. Taigi tarp dviejų kraštutinybių, būtent socialinio auklėjimo paneigimo ir nelygstamai neutralaus socialinio auklėjimo, stovi vienintelis racionalus socialinio auklėjimo supratimas, t. y. socialinis auklėjimas, neutralus ne socialinės pasaulėžiūros, bet socialinių klasių atžvilgiu.

Kai jau turėjome progos kitais atvejais įsitikinti, tik antrasis neutralumas tegali būti iš principo pateisintas ir faktiškai įvykdomas. Jei socialinis auklėjimas turėtų lygiai patenkinti visas socialines pasaulėžiūras, tektų nuo jo visai atsisakyti. Tuomet, pavyzdžiui, negalima būtų siekti socialiniu auklėjimu visuotinio solidarumo, nes yra žmonių, kurių pasaulėžiūra pateisina klasių kovą ir laiko ją priemone socialiniam klausimui spręsti. Tenka dar kartą šia proga pabrėžti, kad ugdymo darbas faktiškai negali atsipalaiduoti nuo pasaulėžiūros, nors gali ir privalo atsipalaiduoti nuo bet kurios ekskliuzyvistinės politikos.

Šio principo akivaizdoje tarsi prieštaravimu gali pasirodyti reikalavimas, kad socialinis auklėjimas vis dėlto būtų visada palankus vargšams neturtėliams ir šiaipjau nuskriaustiems. Iš tikrųjų šitas išskiriamas palankumas, arba predilekcija, nenusideda dar lygstamajam neutralumui socialinių klasių atžvilgiu. Nelaimingųjų ir likimo aplenktųjų gali pasitaikyti visose socialinėse klasėse, ir, kas svarbiausia, pats socialinis auklėjimas nustoja savo prideramos linkmės ir giliausios prasmės, jei jis šiaip ar taip nebus taikomas socialiniam skurdui ir netvarkai gydyti. Žodžiu tariant, lygstamai

neutralus socialinis auklėjimas, būdamas neklasinis, turi būti visada altruistiškas ir skatinąs naujas kartas į socialinę pagalbą artimui visomis prieinamomis priemonėmis.

2) *Visiems lygiai svarbių socialinių nusiteikimų ugdymas: solidaraus susipratimo ir solidaraus nusistatymo.* — Yra nemaža socialinių nusiteikimų, kuriuos ne tik galima, bet ir privalu išvystyti jaunose kartose be baimės nusidėti lygstamojo neutralumo principui. Sudaryti tokie nusiteikimai naujose kartose kaip tik yra pagrindinis socialinio auklėjimo uždavinys.

Socialiniai nusiteikimai, siektini socialiniu auklėjimu, gali būti labiau intelektualinio ar labiau moralinio pobūdžio pagal tai, ar jie liečia visų pirma susipratimą, ar nusistatymą. Nors logiškai susipratimas yra ankstyvesnis už nusistatymą, vis dėlto socialiniam auklėjimui abudu tuodu dalyku privalo lygiai rūpėti ir būti visuomet jo paraleliai siekiami.

Teisingai yra pastebima, kad socialinis antagonizmas ir socialinė netvarka žymia dalimi pareina nuo idėjų perversijos, pagrįstos klasiniu ekskliuzyvizmu. Pavyzdžiui, skaudus antagonizmas tarp kapitalistų ir proletarų žymia dalimi pareina nuo priešingo ir vienašališko vertinimo, iš vienos pusės kapitalo, iš antros pusės — darbo, intelektualinės įmonininko iniciatyvos ir fizinės darbininkų energijos. Dažnai konfliktai tarp darbdavių ir darbininkų nebūtų tokie aštrūs ir sėkmingiau galėtų išsispręsti, jei iš vienos ir iš antros pusės būtų tikras supratimas kapitalo ir darbo pagrindinio solidarumo, išreikšto Leono XIII posakiu, kad «nėra kapitalo be darbo, nė darbo be kapitalo»[78].

Apskritai solidaristinė pažiūra į ekonominę socialinę santvarką ne tik yra vienintelė leistina socialiniame auklėjime, bet ji sykiu yra ir vienintelė teisinga objektyvumo atžvilgiu. Todėl solidaristinis jaunų kartų susipratimas privalo būti tiesioginis socialinio auklėjimo tikslas. Tiesa, solidaristinė pažiūra gali rasti pritarimo ne visose socialinėse pasaulėžiūrose, bet tuomet reikia konstatuoti, kad kai kurios pasaulėžiūros gali būti antisocialinės ir tuo pačiu kenksmingos socialiniam auklėjimui.

Labai dažnai socialinio ekskliuzyvizmo priežastis yra ta, kad žmonės nesugeba pažinti ir įsigyventi į įvairių visuomenės klasių psichologiją, reikalus, vertingumą ir pažiūrėti į visą visuomenę, kaip į tikslingą, nors niekados netobulą ir nuolat tobulintiną sąrangą. «Žmogus, kuris pažįsta, tik vieną klasę, sako Foersteris, yra žmo-

[78] Léon XIII, *L'Encyclique «Rerum Novarum»*, Tourcoing 1924, p. 28.

gus, pažįstąs vieną tik gyvenimo pusę. Studiozams kaip tik primygtinai būtų patartina, kad jie, kaipo atsvarą prieš knygiškas studijas, skirtų dalį savo laisvalaikio[79] sutelktiniam darbui, globojančiam neturtėlius, saugojančiam jaunuomenę ir t. t. »[80]. Kitoje vietoje Foersteris kelia aikštėn ir aukštai vertina vadinamąjį setlementišką judėjimą (*Setlements-Bewegung*), kuris ragina studentus ilgesniam laikui apsigyventi darbininkų kvartaluose, pažinti ten darbininkų dvasinį bei fizinį gyvenimą, visą jų skurdą, susipažinti arčiau su jų psichologija, kad šitaip galima būtų įsigyti iš pradžios globojamųjų, o paskui — ir vadovaujamųjų sugebėjimų.

Socialinio klausimo sprendimo atžvilgiu ne mažiau svarbus yra ir darbininkų tinkamas susipratimas. Tačiau solidaristinis jų nusistatymas ypatingai yra apsunkintas vargingų gyvenimo aplinkybių ir akivaizdoje to rėkiančio kontrasto, kurio taip dažnai yra tarp buržuazijos ir proletariato. Vienas iš sunkiausių uždavinių socialiniame auklėjime yra nuteikimas darbo žmonių solidarizmo principais. Šitas uždavinys tegali būti sėkmingai sprendžiamas vien ankštam sąryšyje su socialinėmis reformomis, kurios realiai pagerina proletariato padėtį ir sužadina darbininkų masių pasitikėjimą socialiniu valstybinės valdžios pašaukimu.

Žodžiu tariant, solidaristinis susipratimas yra lygiai svarbus ir privalomas visiems visuomenės nariams socialinis nusiteikimas, kuris todėl turi būti vienas iš pagrindinių socialinio auklėjimo tikslų. Studijos, spauda, propaganda gyvu žodžiu, švietimo priemonės privalo šiaip ar taip tarnauti šitam tikslui.

Šalia šito pagrindinio teorinio nusiteikimo socialiniu auklėjimu turi būti siekiama visa eilė praktinių arba moralinių nusiteikimų, lygiai svarbių visiems visuomenės nariams. Kad tokie pozityvūs nusiteikimai galėtų susidaryti naujose kartose, reikalinga visų pirma neduoti išsivystyti jose agresyviems socialiniams instinktams, pagrįstiems egoizmu, savanaudiškumu ir šiaipjau mizantropija. Bet nepakanka vien šitos neigiamos pareigos, reikia dar stengtis įkvėpti naujoms kartoms tokių socialinių nusiteikimų, kaip socialinis taikingumas, socialinis teisingumas, socialinis džentelmeniškumas, socialinio atsakingumo jausmas. Socialinis taikingumas yra pagrindas nuolaidumui ir paaukojimui savo interesų bendrai gerovei. Socialinis teisingumas yra pastovios tvarkos atrama. Socialinis džentelmeniškumas yra laidas savo dorinei vertei išlaikyti ir kitų vertai pagerbti socialiniuose santykiuose. Socialinio atsakingumo jausmas yra stiprus

---

[80] F. Foerster, *Lebensführung*, München-Leipzig 1924, p. 280.

akstinas socialinėms savo pareigoms atlikti ir socialinio gyvenimo pagrindams išlaikyti. Pagrįsti solidaristiniu susipratimu, sustiprinti pratinimusi, šitie moraliniai nusiteikimai tampa viltingu socialinės kultūros pagrindu.

Šeima, mokykla, jaunuomenės organizacijos, auklėjimosi bei lavinimosi rateliai turėtų tarnauti nusakytų, intelektualinių bei moralinių, socialinių nusiteikimų reikalui ir tuo pačiu reguliuoti visuomenėje socialinį susipratimą ir nusistatymą.

3) *Ruošimas žmonių sielose pastovaus pagrindo teisingoms socialinėms reformoms.* — Socialinis auklėjimas privalo ne tik sudaryti žmonių sielose moralinį pagrindą, palankiausią socialiniam klausimui spręsti ir socialinei netvarkai gydyti, bet taip pat paruošti šitose sielose pastovų pagrindą pažangioms ir teisingoms socialinėms reformoms. Tokiu būdu socialinis auklėjimas gali apimti abidvi priemones socialinei netvarkai gydyti: ir socialinį žmonių perauklėjimą, ir ekonominės socialinės santvarkos reformavimą. Tik šitą reformavimą jis ima paruošiamuoju atžvilgiu.

Kadangi socialinės reformos tikrai sėkmingos tėra vien tada, kai žmonės yra joms tinkamai paruošti ir kai iš kitos pusės pačios reformos auklėjamai veikia visuomenę, tai socialiniam auklėjimui susidaro taip pat uždavinys atsižvelgti į reikalą paruošti žmones prie pažangių socialinių reformų. Šis paruošimas yra vienas iš subtiliausių ir opiausių socialinio auklėjimo punktų.

Ruošiant naujas kartas socialinių reformų reikalui, nėra galimybės paslėpti nuo jaunuomenės ekonominės socialinės santvarkos netobulybių; tuo tarpu yra gerai žinomas jaunų žmonių palinkimas reikalauti greitų ir radikalių priemonių socialinėms blogybėms gydyti, kitaip tariant, palinkimas į idealistinį revoliucionizmą. Tokiu atveju tik geras nusimanymas apie socialinės pažangos ypatybes gali apsaugoti jaunuomenę nuo revoliucinio nusistatymo ir paskatinti ją apsispręsti už sunkų ir ilgą, bet užtat tikrą pažangių socialinių reformų kelią.

Bet jei socialinių reformų reikalui yra nepageidaujamas revoliucinis naujų kartų nusistatymas, tai taip pat yra nepalankus joms ir konservatyvus jų nusiteikimas ir nepaslankumas ieškoti socialinės teisybės santvarkos reformavimo priemonių. Jaunuomenė tik privalo būti tinkamai painformuota apie socialinių reformų sunkumą bei sudėtingumą ir kritiškai nuteikta žvelgti į visus lengvus receptus, radikaliai reformuoti gyvenimą ir sudaryti žemėje socialinį rojų.

Taigi ne utopiškas revoliucionizmas ir ne sustingęs konservatizmas, ber sąmoningas, atsargus ir pagrįstas pažangumas, jungiąs praeities laimėtas vertybes su naujais laimėjimais yra tinkamiausias

nusistatymas socialinių reformų atžvilgiu. Atsargus informavimas ir sąmoningas pamokymas yra svarbiausios iš tų nedaugelio priemonių, kurios čia yra galimos.

*c*) *Korporatyvinis profesinis gyvenimas, kaipo sėkminga socialinė mokykla*: 1) *Korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmė socialiniam auklėjimui.* — Socialinis auklėjimas toli gražu nesibaigia sykiu su mokyklos baigimu. Mokykloje jaunuomenė gali būti pamokyta apie socialinius klausimus ir atitinkamai nuteikta, kaip buvo sakyta. Bet išeidama iš mokyklos, jaunuomenė dar nėra visai susiformavusi socialiniu atžvilgiu, nes jai dar trūksta praktinio socialinio nusistatymo su tvirtai susidariusiais įpročiais. Kitaip tariant, jai dar reikalinga praktinė socialinė mokykla, kuri galėtų pačiame gyvenime atbaigti jos socialinį išsiauklėjimą. Tokia mokykla ir yra korporatyviai suorganizuota profesija.

Profesinės korporacijos, kadaise tvarkiusios visą ekonominį socialinį gyvenimą ir turėjusios didelės auklėjamosios reikšmės, buvo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos suardytos ir pakeistos socialiniu atomizmu, kuris jau XIX šimtmetyje parodė visą savo profesinį bergždumą ir nenaudingumą socialiai nuskriaustiesiems. Prasidėjęs ryšium su šituo patyrimu profesinis judėjimas privertė pasaulį grįžti prie korporatyvinio režimo idėjos, nors jau kitomis aplinkybėmis ir kitokiomis lytimis realizuojamos. Ne vieta čia nagrinėti problemą, kaip šita idėja turi būti realizuota socialiniame dabartinės visuomenės gyvenime. Čia svarbu iškelti aikštėn korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmę socialiniam žmonių išsiauklėjimui.

Profesinis judėjimas visų pirma iškėlė aikštėn reikalą susiorganizuoti vienos profesijos žmonėms pagal atskiras funkcijų kategorijas, kad tokiu būdu kiekvienos kategorijos žmonės galėtų kolektyviai ir todėl sėkmingiau aprūpinti materialinius ir kultūrinius savo reikalus. Vienos profesijos žmonių susiorganizavimas pagal atskiras funkcijas ir sudaro tai, kas paprastai vadinama sindikato vardu. Darbininkų profesinės sąjungos iš vienos pusės ir atitinkamų darbdavių susigrupavimai — iš antros, yra vienos profesijos, bet įvairių funkcijų sindikatai. Vienoje profesijoje gali sudaryti atskirus sindikatus ne tik darbininkai ir darbdaviai, bet ir administracijos tarnautojai, techninio personalo specialistai ir kitos panašios grupės. Visi vienos profesijos sindikatai, jei jie sueina į tam tikrą organišką visumą, sudaro korporatyvinę profesijos organizaciją, arba korporaciją. Žodžiu tariant, jei sindikalizmas, kaipo profesinis judėjimas, stengiasi suderinti įvairių profesijos kategorijų reikalus bendros gerovės sumetimais, gauname korporatyvizmą moderniąja šito žodžio prasme.

Kai korporatyvizmas išvysto korporatyvines organizacijas dviem linkmėmis, horizontalia ir vertikalia, apimdamas federacinėje hierarchijoje visas profesijas ir sukonfederuodamas jas centriniuose organuose, gaunamas korporatyvinis visuomenės režimas. Korporatyvizmas gali laisvai plisti visuomenėje ir palaipsniui realizuoti korporatyvinį režimą pagal tai, kaip visuomenė pribręsta ir priauga šitą režimą. Bet korporatyvinį režimą gali realizuoti visuomenės gyvenime ir valstybė autoritetiniu būdu. Tuomet gauname korporatyvinę valstybę, kurios ryškiausiu pavyzdžiu šiuo metu yra fašistinė Italija.

Šiaipjau laisvas korporatyvinis gyvenimas turi neabejojamos auklėjamosios reikšmės socialiniu atžvilgiu. «Nesunku suprasti, sako prof. G. K. Gins, kalbėdamas apie sindikatus, kokią didelę reikšmę įgauna šitos organizacijos visuomeninės psichologijos perauklėjimo prasme. Sindikate kiekvienas jo narys auklėjamas supratimu savo solidarumo su visais kitais tos pačios profesijos darbininkais. Rajoniniame susivienijime solidarumo sąmonė praplinta jau ant platesnio žmonių rato, ir juo aukštesnė sindikatų hierarchija, juo labiau išsiskečia korporatyvinė sąmonė»[81].

2) *Nusiteikimai ir įpročiai įgaunami korporatyvinio gyvenimo mokykloje.* — Korporatyvinis profesijos gyvenimas yra ne vien tik socialinio solidarumo veiksnys; jis dar išvysto savo nariuose visą eilę socialinių nusiteikimų ir įpročių, kuriems sunku būtų susidaryti tokiomis gyvenimo aplinkybėmis. Visų pirma korporatyvinis gyvenimas išvysto žmonėse profesinį susipratimą ir socialinį aktyvumą. Kiekvienas atskiras korporacijos narys gauna realiai pajusti ir sąmoningai suprasti, kad jo teisės ir reikalai yra geriau ginami ir parūpinami, kai jo interesai solidarizuojasi su viso kolektyvo interesais, negu tada, kai jis vienas pasilieka izoliuotoje padėtyje. Bet vieną kartą susidaręs tokį įsitikinimą, žmogus ima vis labiau rūpintis kolektyvo gyvenimu ir stengiasi šitame gyvenime kiek galėdamas aktyviai dalyvauti. Korporacijos narys supranta, kad korporacija socialiniame gyvenime yra pajėga teisės tarnyboje ir padaro iš čia visas reikiamas išvadas.

Toliau korporatyvinis gyvenimas didina žmonių sąžiningumą ir kompetentingumą profesiniame darbe. Jei iš vienos pusės korporacijos narys naudojasi korporatyvinės organizacijos pagalba ir apsauga, tai iš antros pusės šita organizacija laiko sau prestižo klausimu reika-

---

[81] G. K. Gins, *Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti*, Charbin 1931, p. 246.

lauti iš savo narių profesinio korektiškumo ir deramo savo pareigų ėjimo. Kitaip tariant, kolektyvas pagerina savo narių padėtį, bet sykiu reikalauja, kad jie gerintų kolektyvo padėtį aukštomis savo ypatybėmis. Šituo atžvilgiu reikšmingą pavyzdį suteikia anglų profsąjungos istorija. Ji būtent parodo, kaip eina tasai vyksmas, kuris atitinka Foersterio reikalavimą, statomą profesiniam auklėjimui, kad ne tik žmogus prisitaikytų prie profesijos, bet kad ir profesija prisitaikytų prie aukštesnių sielos reikalavimų[82]. Šitam vyksmui dar reikšmingesnių pavyzdžių galima būtų rasti iš vidurinių amžių korporatyvinio gyvenimo, kai profesinis auklėjimas labai glaudžiai buvo susijęs su doriniu auklėjimu apskritai.

Ne mažiau svarbu yra ir tai, kad korporatyvinis profesijos gyvenimas stiprina kooperatyvinius bendro veikimo įpročius. Mūsų laikais, kurie pasižymi intensyviais ekonominiais socialiniais santykiais tarp žmonių, sugebėjimas darniai dirbti bendrą darbą yra labai svarbus, nors, deja, taip mažai dar įsigalėjęs mūsų visuomenėje. Šitą sugebėjimą ir įpratimą didina korporatyvinis gyvenimas kaip tik tuo, kad korporacija sykiu vienodai griežtai reikalauja iš savo narių ir vienybės ryšių, ir bendro darbo, kuriame individualistinė nuotaika ir bet kuris ekskliuzyvizmas turi būti pergalėti iš gyvo reikalo ir net materialaus išskaičiavimo.

Jei reiktų vienu žodžiu pažymėti tą bendrąjį nusiteikimą, kurį kelia ir gaivina žmonėse korporatyvinis gyvenimas, tai bene geriausiai pritiktų čia federalizmo terminas, Foersterio vartojamas pagal K. Frantz'o «federalistinę» filosofiją. Šita prasme federalizmas yra «apimanti visą visuomeninį gyvenimą bendra pažiūra, anot kurios, visur privalo būti sudaryta sintezė tarp dviejų pagrindinių žmogiškosios kultūros faktų: individualaus savotiškumo ir vienybės, nepriklausomumo ir bendruomenės»[83]. Korporatyvinis gyvenimas, jei jis eina tinkama linkme, auklėja žmonėse federalistinius nusiteikimus jau dėl vienos tos priežasties, kad «korporatyvinė visuomenės santvarka šalina organiškos visuomeninės organizacijos priemonėmis nesantaikos šaltinius iš viešo piliečių gyvenimo[84].

3) *Profesinis ekskliuzyvizmas, kaipo korporatyvinio gyvenimo pavojus.* — Korporatyvinis solidarumas tik tada yra tikrai vertingas, kai jis orientuojasi plačia universalizmo linkme, bet ne užsidaro

---

[82] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 494.
[83] Ten pat, p. 316.
[84] Žr. St. Šalkauskis, *Momento reikalai ir principų reikalavimai*, žr. *Židinys*, 1926, nr. 10, p. 171.

grupinių interesų partikuliarizme[85]. Tuo tarpu negalima pasakyti, kad sindikalizmas, kaipo profesinis judėjimas, visada eitų plačiai suprantamo solidaristinio korporatyvizmo linkme. Iš socialinės istorijos yra žinoma nemaža pavyzdžių, kaip atskirų profesijos kategorijų sindikatai, eidami revoliucinio sindikalizmo linkme, ne tik aštrina klasių kovą, bet ir tampa pavojingi politiniu atžvilgiu. Tai atsitinka todėl, kad « paprastas bendrame darbe pratinimasis nėra dar apsauga nuo ateinančių to korporatyvinio egoizmo pagundų, kuris valstybei kuo mažiausiai tiek pat yra pavojingas, kaip ir personalinis egoizmas »[86].

Korporatyvinis gyvenimas, kaipo taisyklė, pergali personalinį žmonių egoizmą, bet kad jis galėtų pergalėti korporatyvinį egoizmą, reikia iš vienos pusės aukštos dorinės žmonių kultūros, o iš antros pusės — solidaristinio korporatyvinio režimo įsigalėjimo visuomenėje. Kitaip tariant, korporatyvinis gyvenimas sugeba perauklėti žmones tik tam tikru laipsniu, orientuodamas jų solidarumo sąmonę siauresniais ar platesniais visuomenės ratais, bet jis dar neišsprendžia socialinio auklėjimo problemos viso ploto, nes neįstengia pasiekti socialinio žmonių apsisprendimo gelmių. Čion gali siekti vien giliausieji dorinio gyvenimo motyvai, kurie organiškai yra susiję su žmogaus pasaulėžiūra. Šituo atžvilgiu bus ne pro šalį trumpai nusakius religinės pasaulėžiūros santykiavimą su socialinio auklėjimo problema.

*d) Vyriausioji religijos sankcija socialiniame klausime ir socialinis auklėjimas*: 1) *Religija, kaipo sėkmingiausia priemonė socialinei netvarkai gydyti žmonių sielose.* — Religijai, kaipo vyriausiai doros pagrindėjai, sankcionuotojai ir saugotojai, socialinis klausimas rūpi dėl dviejų priežasčių: būtent, pirma, todėl, kad ekonominis socialinis gyvenimas galutinai pareina nuo dorinio žmonių nusistatymo, ir antra, todėl, kad ekonominė socialinė netvarka paprastai savo ruožtu demoralizuoja žmones ir dezorganizuoja religinį jų gyvenimą. Šiais atžvilgiais socialinis klausimas sykiu yra dorinis religinis klausimas ir todėl negali būti abejingas religijai ir ypač organizuotai krikščioniškai religijai, t. y. Bažnyčiai. Ypatingai socialiniu klausimu yra susidomėjusi Katalikų Bažnyčia ir ji čia mums gali būti pavyzdžiu.

Turėdamas savo gelmėse dorinį pagrindą, socialinis klausimas yra ne tik teisių, bet ir pareigų klausimas, ne tik teisingumo, bet ir meilės, auklėjimo ir laisvo apsiribojimo klausimas. Tuo tarpu,

---

[85] Plg. St. Šalkauskis, *Visuomeninio auklėjimo tikslai*, žr. *Židinys*, 1927, nr. 3, p. 200.

[86] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 491.

kas giliau, sugestyviau ir galingiau kelia pareigos, meilės, pasiaukojimo klausimą, kaip religija ir ypač krikščioniškoji? — Religija ne tik apima vienu dieviškuoju principu visą žmogaus gyvenimo plotą, bet ir perveria visą žmogaus esybę aktyviais doriniais stimulais. Krikščioniškoji meilė, sako Foersteris, tasai moderniosios žmogaus sielos žinovas, « veikia galingiau ir patvariau valios pajėgas, kaip visi kiti gyvenimo veiksniai, ir yra vienintelė socialinė pajėga, kuri sugeba iš tikro socialiai organizuoti ir kaip tik todėl, kad ji radikaliai yra nugalėjusi mūsų ' aš ' Dėl šito radikalaus savęs išsižadėjimo nuotaikos, dėl šito nuoseklumo socialiniame gyvenime, dėl šalinimo kiekvieno ekskliuzyvizmo, krikščioniškai tiesai yra suteikta aukščiausioji herojiško įkvėpimo galia »[87].

Evangelija neteikia konkretaus socialinių reformų plano, bet tik galingai sugestionuoja dorinį principą, kuris sugeba gaivinti socialinę akciją ir socialines reformas aukščiausio socialinio idealo dvasia ir visomis besikeičiančio visuomeninio gyvenimo aplinkybėmis. Evangelija ne aprobuoja vieną ekonominę santvarką ir ne smerkia kitą, bet tik rūpinasi klausimu, su kokiu doriniu nusistatymu žmonės įsigyja turtus ir juos panaudoja. Evangelija ne niveliuoja socialines klases, bet tik joms uždeda pareigas bendros socialinės gerovės atžvilgiu, nes ji kiekvieną socialinę funkciją ima atžvilgiu atsidėjimo bendrai gerovei ir tarnavimo artimui. Evangelija nepasmerkė net *expressis verbis* vergovės, kaipo socialinio instituto, bet ji tiek iškalbingai iškėlė aikštėn iš vienos pusės giliausią metafizinę žmonių lygybę ir iš antros pusės moralinį fizinio darbo vertingumą, kad ilgainiui ne tik netiesioginiu būdu panaikino vergovę, bet ir radikaliai pakeitė civilizacijos veidą[88].

Tokiu būdu religija gydo socialinę netvarką per žmonių sielų reformą. Tiesa, šitas kelias ne visados yra trumpas, bet užtat yra visada tikras.

2) *Socialinis katalikiškumas ir socialinis auklėjimas.* — Suprasdama didelę socialinę savo misiją nurodyta prasme, Katalikų Bažnyčia išvystė plačiau ir pritaikė konkrečioms moderniojo gyvenimo aplinkybėms socialinio katalikiškumo doktriną, kuri nuo popiežiaus Leono XIII laikų vis tobulėja ir vis stipresnę paramą randa socialiniame katalikų judėjime.

Tačiau socialinis katalikiškumas nėra ekonominė socialinė doktrina paprasta šito žodžio prasme, nes jis sudaro tik dorinės religinės

---

[87] F. Foerster, *Christentum und Klassenkampf*, Zürich 1919, p. 107.

[88] Plg. A. Lugan, *L'Enseignement social de Jésus*, 6 vol. Paris.

pasaulėžiūros dalį ir jokia prasme principiškai nesusiriša su jokiu politiniu ar ekonominiu socialiniu režimu arba teorija, su jokia socialine klase, su jokia laikina socialinio gyvenimo apraiška. Šita prasme socialinis katolicizmas yra lygstamai neutralus, nors nėra neutralus nelygstamai, t. y. pasaulėžiūros atžvilgiu. Tiesa, socialinis katolicizmas pritaiko savo akciją prie laikinų ekonominių socialinių režimų, nors ir nesieja su jais savo likimo. Jis daro evangeliškų principų pritaikymą socialiniam klausimui spręsti mūsų laikais.

Šituo klausimu socialiniam katolicizmui rūpi visų pirma dorinis žmonių nusistatymas ekonominiame socialiniame gyvenime, bet akivaizdoje tų piktnaudžiavimų ir moralinių pavojų, kurių yra pagaminęs kapitalizmas, jis negali nereikalauti teisingų socialinių reformų, kurios yra antra pagrindinė priemonė socialinei netvarkai gydyti šalia socialinio žmonių perauklėjimo.

Socialinis katolicizmas yra giliai įsitikinęs pagrindiniu visų socialinių klasių solidarumu ir todėl tos socialinės reformos, kurios yra jo inspiruojamos, eina principinio solidarizmo linkme. Tai konstatuoja net pašaliniai Katalikų Bažnyčiai žmonės. Pavyzdžiui, minėtas jau prof. G. K. Gins rašo apie tai šitaip: « Solidarizmas palaiko ir saugoja privatines teises, bet jis pabrėžia socialinę jų reikšmę ir palenkia jas apribojimams, plaukiantiems iš bendrosios gerovės idėjos. Materialinių reikalų sritin jis įneša dorinamąjį dvasinį pradą ir visuomeniniams interesams tarnavimo principą, kuo papildo ir išvysto individualistinę etiką pagal naujas socialines mūsų laiko tendencijas. Katalikų Bažnyčia jau yra numačiusi reikalą pasitikti šituos reikalavimus ir 1891 m. gegužės 15 d., Leonui XIII popiežiaujant, buvo padėtas pagrindas 'socialiniam' katolicizmui, kuris katalikiškų partijų realizuojamas ir palaikomas Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Austrijoje. Popiežiaus Leono XIII encikliką *Rerum Novarum* galima priskaityti prie tų dabartinio solidarizmo pranokėjų, kokiais Prancūzijoje yra taip pat bandymai jį pagrįsti »[89].

Socialinio katalikiškumo solidarumas, kiek jis reiškiasi Katalikų Bažnyčios vadovybės pamokymuose, nėra konkreti socialinių reformų programa, bet tik idėjinis nusistatymas ir principinė linkmė. Konkrečių programų atsakomybė gula ant katalikiškų partijų ir šiaipjau susigrupavimų, kurie daro socialinio katolicizmo pritaikymus prie socialinės politikos reikalavimų. Nuo Leono XIII laikų socialinio katolicizmo judėjimas gavo krikščioniškos demokratijos vardą, kuris

[89] G. K. Gins, *Na putiach k gosudarstvo buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu*, Charbin 1930, p. 136.

tačiau susikomplikavo tuo, kad katalikų partijos ėmė savintis šitą pavadinimą, nežiūrint į tai, kad pirmykščia Leono XIII prasme krikščioniškoji demokratija teturėtų reikšti vien geranorišką krikščioniškąją akciją, padedančią liaudžiai ir visai tautai, atpalaiduotą nuo bet kurios politinės tendencijos ir bet kurio socialinio ekskliuzyvizmo. Krikščioniškoji demokratija, Leono XIII supratimu, turėtų suderinti socialinės meilės universalumą su predilekcija mažiesiems ir nuskriaustiesiems. Kaip jau sakyta, šitas suderinimas neprieštarauja nei visuotiniam solidarizmo principui, nei lygstamajam neutralumui atžvilgiu visų aktualių socialinių klasių.

Socialinis katolicizmas nesmerkia jokios socialinės klasės ir net nereikalauja jų naikinti, bet jis primena kiekvienai iš jų, kad bet kuri socialinė funkcija uždeda visuomeninio tarnavimo pareigą ir kad šita pareiga auga sulig tuo, kaip didėja turtai. Anot jo, turto ir įmonės valdymas turi būti suderintas su bendra visuomenės gerove ir ypač neturi būti vykdomas su moraline ar materialine skriauda darbininkams, kurie turi teisę reikalauti, kad būtų elgiamasi su žmogiškąja atodaira jų asmeniui, gyvybei ir pajėgoms, ir kad jų darbas nebūtų laikomas paprasta preke, neturinčia sąryšio su jų materialiniais ir moraliniais interesais. Iš kitos pusės jis primena darbininkams, kad, dirbdami darbą, jie taip pat eina socialinę pareigą, kuri negali būti reguliuojama vien tik jų nuožiūra, ir kad jų santykiai su darbdaviais turi būti palenkti doriniams principams, bet ne tik vieniems materialiniams išskaičiavimams.

Socialinis katolicizmas atgaivina, sustiprina ir patobulina geriausias socialines Katalikų Bažnyčios tradicijas, kurios iš esmės harmonizuoja su visais racionalaus socialinio auklėjimo principais. Bažnyčia stengėsi ir stengiasi pagerinti socialinius papročius ir pakelti socialinę dorovę; ji rechristianizuoja darbo pasaulį, grąžindama religiją ir dorą į darbininkų ir darbdavių tarpą ir santykius; ji sugestionuoja darbo ir darbininko pagarbą ir skelbia palaimą darbui, kuris yra visuotinė žmonių pareiga; ji stiprina moraliai gamybines žmonių pajėgas ir kovoja su palinkimais į prabangą; ji kelia aikštėn pagrindinį visų socialinių klasių ir luomų solidarumą, bet sykiu saugoja darbininkus nuo eksploatacijos, skatindama juos organizuotis profesiniu būdu ir paskui dėtis į platesnes korporatyvines organizacijas; ji gina išnaudojamus ir skriaudžiamus ir rūpinasi bendra visų visuomenės sluoksnių gerove, reikalaudama darbininkams teisingo atlyginimo, pritaikyto individualinei ir šeimyninei jų padėčiai, ir propaguoja reikalą išplėsti nuosavybę į plačiąsias liaudies mases; ji visiems lygiai pripažįsta teisę gyventi, dirbti ir verstis savo darbo išdavomis.

Neturėdama ekonominės socialinės doktrinos tikra šito žodžio prasme, Katalikų Bažnyčia nesmerkia jokios ekonominės socialinės evoliucijos; ji tik smerkia neteisybę ir žiaurią prievartą ir skelbia meilės ir teisingumo reikalą ekonominiams socialiniams santykiams; o jei kuri faktinė ekonominė socialinė santvarka nusideda šitiems evangeliniams įsakymams, Bažnyčia, negriaudama jos ir nepropaguodama kitos, šaukia žmones prie teisybės, meilės ir jų doriniu auklėjimu stengiasi atitaisyti socialinę netvarką. Tokiu būdu Bažnyčia yra socialinio nuraminimo bei taikos, solidarumo, pusiausvyros ir dorovės organizavimo ekonominiuose socialiniuose santykiuose galingas veiksnys, nors jos įtaka pasilieka labiausiai žmonių auklėjimo srityje.

Auklėjamoji Bažnyčios reikšmė įgauna ypatingos svarbos mūsų permanentinių krizių laikais, kai autoritetingas balsas, suderintas su visais racionaliniais socialinio auklėjimo reikalavimais ir tartas milijoninėms masėms, gali būti lemiamasis orientacijos ir apsisprendimo akstinas socialinį klausimą sprendžiant. Todėl vis dažniau krizių sūkuryje pasitikėjimo žvilgsniai krypsta į religijos pusę ir laukia iš ten išganymo. «Žmonija, sako, pavyzdžiui, vienas rusų publicistas, visados gali žlugti. Ir ji gali žlugti įvairiuose keliuose: komunizme, fašizme ar buržuaziniame sukrikime. Bet išsigelbėti jinai tegali vien krikščionybėje»[90]. Deja, ši tiesa ne visiems net religijos žmonėms yra pakankamai paaiškėjusi.

3) *Religinis auklėjimas, kaipo tvirtas pagrindas socialinės pagalbos akcijai.* — Jei religija yra, galima sakyti, stipriausias socialinio auklėjimo veiksnys plačiosiose masėse, tai jai taip pat priklauso žymiausia rolė karitatyviniame žmonių auklėjime socialinės pagalbos reikalams. Religija, ir ypač krikščioniškoji, itin iškalbingai skelbia reikalą paremti socialinius santykius tiek meilės, tiek teisingumo principais. Jos supratimu, meilė atbaigia ir tobulina teisingumą, būdama sykiu juo pagrįsta. Teisingumas socialiniuose santykiuose yra tam tikras minimumas, be kurio negalima kalbėti ir apie meilę; bet, jam esant, tik meilė gali šituos santykius dar patobulinti. Iš kitos pusės, nesant teisingumo pačioje socialinėje santvarkoje, tik meilė gali užpildyti šitą netobulumą ir gelbėti žmones iš paskutinio skurdo ir moralinio sukrikimo. Socialinė pagalba, ir visų pirma privati labdarybė, ir yra tasai visai neišvengiamas paliatyvas, kuris, kad ir nereformuoja pačios santvarkos, vis dėlto daugelyje

---

[90] G. Fedotov, *Socialnyj vopros i svoboda* žr. *Sovremennyja Zapiski*, XLVII kn., p. 438.

atvejų padaro žmonėms gyvenimą pakenčiamą arba bent nepavojingą moraliniu atžvilgiu.

Ekonominė socialinė santvarka mūsų laikais toli gražu neapsaugoja visų visuomenės narių nuo skurdo. Taip pat sunku spręsti, ar ateis kada nors laikas, kai pati santvarka taip sugebės visus aprūpinti materialinėmis gėrybėmis, kad nebūtų visuomenėje vargšų neturtėlių, reikalaujančių svetimos pagalbos. Tokią pagalbą pašaukta yra teikti visų pirma valstybė, bet, kai ji to padaryti negali, nesugeba ar nenori, susidaro labiau pasiturintiems žmonėms pareiga ateiti su pagalba savo skurstančiam artimui. Ši labdaringa pareiga, galima sakyti, yra visuotinė, bet ji auga sulig tuo, kaip didėja žmogaus turtas arba jo galingumas visuomenėje.

Pirmas labdaringo išsiauklėjimo reikalas yra supratimas labdarybinės pareigos ir to, kaip privalu racionaliai savo pagalbą teikti esančiam skurde žmogui. Socialinės pagalbos akcija gali būti vieša ir privati, individuali ir kolektyvinė, organizuota ir neorganizuota. Valstybės ir savivaldybių pareiga teikti socialinę pagalbą neatpalaiduoja dar atskiro asmens nuo labdaringos pareigos; taip pat kolektyvinis būdas teikti socialinę pagalbą neatpalaiduoja atskiro asmens nuo individualaus būdo, pritaikyto konkretiems atvejams. Žodžiu tariant, labdaringas susipratimas turi visų pirma reikštis supratimu tam tikros racionalios linijos socialinės pagalbos teikime. Ne mažiau yra svarbus tam tikras labdaringas taktas, kuris padėtų geradariui išvengti tiek įžeidimo šelpiamojo asmens vertės, tiek ir jo sudemoralizavimo.

Gerai suorganizuota socialinės pagalbos akcija turi atitikti tam tikrus bendrus principus, iš kurių svarbiausi bene bus šie trys: pirma, tiesioginė ir vieša valstybės pagalba, kiek galima, turi būti atstojama socialinės apsaugos, higienos ir pažangos institucijomis; antra, vieša socialinė pagalba turi bendradarbiauti su privatine ir šios pastangas remti; trečia, privatinė socialinė pagalba privalo, kiek galima, orientuotis susibūrimo ir susiorganizavimo linkme [91]. Visuomenei ir patiems šelpiamiesiems yra sveikiau, kai tiesioginė labdarybė yra atstojama numatomosios apsaugos organizacijomis, kuriose dalyvauja aktyviai patys šelpiamieji, nes šitoks socialinės pagalbos teikimas mažiausiai demoralizuoja šelpiamus žmones.

Iš čia jau galima spręsti, kad socialinės pagalbos akcija ir ypač labdarybė reikalauja tam tikro išsiauklėjimo, kuris būtų atremtas ne į sentimentalų silpnumą ir ne į šaltą pareigos supratimą, bet į

---

[91] Plg. P. F. ARMAND-DELILLE, *L'Assistance sociale et ses moyens d'action*, Paris 1922.

tikrą krikščionišką meilę, sykiu jautrią ir išmintingą. Karitatyvinis žmonių auklėjimas yra ne tik širdies, bet ir išminties auklėjimas. Jis yra sėkmingiausias, kai yra atremtas į religinį auklėjimą, nes religinis auklėjimas visas perdėm yra pagrįstas meilės įsakymu. Religija apima visą žmogaus būtybę ir palenkia ją meilės įstatymui. Jei vis dėlto taip dar maža yra meilės žmonių santykiuose, tai kas būtų, jei religinis auklėjimas tiesioginiu ar netiesioginiu būdu būtų nustojęs veikti žmones? — Be religijos pagalbos karitatyvinis žmonių išsiauklėjimas būtų dar mažesnis.

## 4. Tautinis auklėjimas

*a*) *Tautinio auklėjimo supratimas*: 1) *Tautinio auklėjimo sudėtingumas.* — Tinkamas tautinis auklėjimas mūsų laikais darosi vis svarbesnis sulig tuo, kaip pasaulinio karo sužadintas ir neteisingų taikos sutarčių maitinamas agresyvus nacionalizmas, zoologinis savo pagrindu ir patologinis savo reiškimusi, vis smarkiau gręsia civilizuotam pasauliui visišku subarbarėjimu. Tokiomis aplinkybėmis suprasti, koks privalo būti tikras tautinis auklėjimas ir kaip jis privalo būti realizuojamas naujose kartose, yra tiesiog išganymo įsakymas. Juk reikia iš pat pradžios pasakyti, kad tai nėra lengvas dalykas akivaizdoje to sudėtingumo ir daugiaprasmiškumo, kuriuo pasižymi tautinio auklėjimo sąvoka.

Paprastai net žmonės nenumano, kaip yra komplikuota tautinio auklėjimo problema. Tautinis auklėjimas, plačiai suprastas, apima daug dalykų, nors ne visi jie vaidina lygią rolę naujųjų kartų ugdyme. Nėra abejonės, kad tautinio auklėjimo pagrindinis uždavinys yra tautos ugdymas atitinkamu naujų kartų auklėjimu. Šis uždavinys yra tinkamai išsprendžiamas vien tada, kai naujose kartose yra realizuojama aukščiausiu laipsniu individuali tautybės lytis, kai jos tinkamai nuteikiamos tautybės atžvilgiu ir kai jos yra paruošiamos visiems tautos uždaviniams spręsti ir vykdyti. Jei tautinis auklėjimas apima visą nusakytų ugdomųjų pareigų plotą, tai tautišku auklėjimu galima specialiai vadinti individualios tautinės lyties realizavimą naujosiose kartose, patriotiniu auklėjimu — naujųjų kartų nuteikimą tautybės atžvilgiu ir nacionaliniu auklėjimu — naujų kartų paruošimą tautos uždaviniams, kurių išsprendimu tauta tampa nacija.

Kai kas yra linkęs vadinti tautinį auklėjimą patriotiniu auklėjimu, bet, kaip matome, šis pavadinimas iš tikrųjų tautinį auklėjimą susiaurina nepateisinamu būdu, nes tautinis auklėjimas yra tautos ugdymas įkūnijant naujose kartose individualias tautines lytis,

sudarant jose patriotišką nusistatymą savo tautybės atžvilgiu ir paruošiant jas aktualiems tautos uždaviniams ir jos pašaukimo realizavimui kultūringų tautų šeimoje.

2) *Organiškas tautinio auklėjimo sąryšis su tarptautiniu.* — Kaip individualinis auklėjimas turi būti nuolatos koreguojamas ir papildomas visuomeniniu auklėjimu, taip lygiai tautinis auklėjimas nuolatos koreguotinas ir papildytinas tarptautiniu auklėjimu. « Tikras tautinis auklėjimas, sako Foersteris, tegali klestėti vien glaudžiausiame sąryšyje su tarptautiniu auklėjimu ir atvirkščiai » [92].

Tarptautinis auklėjimas ruošia naujas kartas harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui visos žmonijos naudai. Jei tautinis auklėjimas nebūtų lydimas ir papildomas šitokiu tarptautiniu auklėjimu, naujosios kartos arba visai nebūtų paruoštos tarptautiniam bendravimui, arba, įgavusios netinkamą nusistatymą į kitas tautas, šitą bendravimą ir bendradarbiavimą padarytų negalimą arba bent žymiai pasunkintą.

Tarptautinio auklėjimo nebuvimas ne tik yra žalingas tautų sugyvenimui, bet ir tai tautai, kuri tepasitenkina vien tautiniu auklėjimu. « Kosmopolitas, sako Foersteris, žino viską, bet nesupranta nieko. Taip pat paprastas apribotas nacionalistas niekados neįstengia savo tautos giliausios vertės ir būdo taip aiškiai ir iš pagrindų pagauti, kaip tasai, kas yra su meile atsilyginęs tam, kas svetima — ir dabar tikrai nusivokia, ką reiškia tėvynė ir tautybė ». Tyrinėjant tautinio ir tarptautinio auklėjimo klausimus, nuolatos yra jaučiamas organiškas jų dviejų sąryšis, priklausomumas ir savitarpinis veikimasis. Tik jųdviejų realizavimas deramoje harmonijoje tegali sudaryti reikiamą perspektyvą vertinant tautos ir žmonijos reikalus.

Tik tada gali būti atstatyta, kaip sako Foersteris, « teisinga pusiausvyra tarp ištikimybės savai tautai ir ištikimybės universaliam žmogaus dvasios paskyrimui » [93].

3) *Dorinis tautinio auklėjimo pagrindas.* — Iš Foersterio paskutinio išsireiškimo nesunku pastebėti, kad tiek tautinis, tiek ir tarptautinis auklėjimas remiasi į dorinį pagrindą ir todėl abudu esmine savo dalimi įeina į dorinį auklėjimą. Ir iš tikro tautinis auklėjimas turi savo pagrindiniu uždaviniu nustatyti prideramą žmogaus santykiavimą su savo tauta, tuo tarpu tarptautinis auklėjimas nustato

---

[92] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 477.
[93] Ten pat, p. 478.

žmogaus santykiavimą su kitomis tautomis ir su visa žmonija. Prideramo santykiavimo nustatymas tarp žmogaus iš vienos pusės ir tokių kolektyvų, kaip tauta arba tautų draugija, iš antros pusės, yra doros dalykas, nors šitas santykiavimas gali turėti, ir paprastai turi, taip pat grynai emocinį pagrindą, kuris susidaro anksčiau, kaip bet kuris sąmoningas nusistatymas šituose dalykuose. Bet kaip tik todėl, kad žmogaus santykiavimas su savo ir kitomis tautomis gali būti instinktų, emocijų, simpatijų ir antipatijų veikiamas, labai svarbu įnešti į jį dorinį pradą, kuris galėtų jį normuoti pagal aukštesnius racionalius principus.

Reikia net pripažinti, kad tik tada žmogaus santykiavimas su savo ir kitomis tautomis įgauna tvirtą ir patikimą pagrindą, kai jis yra pagrįstas doriniais principais ir atremtas į išlavintą būdą. Pavyzdžiui, patriotizmas tik tada yra patikima ir tikrai teigiama pajėga, kai jis nėra emocinių motyvų nuolat blaškomas ir mėtomas į kraštutinius nusistatymus kaip tik todėl, kad jis yra tapęs moraline dorybe, apšviesta proto argumentais ir sustiprinta valios galia. Žodžiu tariant, dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas ne tik atitinka šito auklėjimo esmę, bet ir griežtai yra privalomas atžvilgiu tų tikslų, kurių jis turi siekti.

Tautinis auklėjimas, kaip pastebėta, turi tris pagrindinius uždavinius, būtent: pirma, įkūnyti jaunose kartose individualią tautinę lytį; antra, sudaryti jose patriotišką nusistatymą į savo tautybę: trečia, paruošti jas tautos uždaviniams. Jei žmogus nesijaučia moraliai susijęs su tautine savo lytimi, jei jo patriotizmas nėra normuojamas dorinių principų ir jei jis nejaučia dorinės pareigos tarnauti savo tautos uždaviniams, — negali būti kalbos apie tautinį jo susipratimą bei išsiauklėjimą.

*b*) *Tautiškas auklėjimas, kaipo tautinės lyties realizavimas naujose kartose*: 1) *Tautiškumas, kaipo priešingybė kosmopolitiškumui.* — Tautinis auklėjimas, kaip žinome, visų pirma turi būti tautiškas auklėjimas ta prasme, kad jis turi suteikti naujoms kartoms tobuliausiu laipsniu tą tautinę lytį, kuri išskiriamai charakterizuoja savo tautą, palyginant su visomis kitomis tautomis. Jei galime įsivaizduoti tautą be teritorijos, be valstybės ir net be savo kalbos, tai vis dėlto negali būti tautos be šiokios ar tokios, pilnesnės ir siauresnės, sutelktinės individualybės, kuri išskiriamai ją charakterizuotų palyginant su kitomis tautomis. Tautos individualybė turi labiausiai formalų pobūdį ir glūdi visų pirma tame, kokiomis individualinėmis lytimis reiškiasi tautos kolektyvas. Normaliai tauta jungia savyje ir tam tikrą teritoriją, kuri su visomis savo fizinėmis, antropogeografinėmis ir kultūrinėmis ypatybėmis sudaro tėvynę, ir tam tikrą politinę

piliečių organizaciją, kuri sudaro atskirą nepriklausomą valstybę, ir tam tikrą sutelktinę individualybę, kuri paprastai apima ne tik atskirą kalbą, bet ir etnines temperamento ypatybes, savotišką istorinį likimą, kultūrines tradicijas ir kitas charakteringas kokybes [94].

«Nacija, sako Gessenas, yra ... savotiškas tautos gyvenimo stilius, forma, kurią savaime įgauna tautos kūryba, pakreipta į bendrai žmogiškų kultūrinių uždavinių sprendimą... Ne materialinis tautos buvimo «kas», bet formalus «kaip» sudaro tautinį jos būdą. Todėl taip beprasmiška laikyti naciją tikslu asmens ir tautos kūrybai... Nacija yra ne rūpesčio padaras, bet savaimingas vaisius pastangų, nukreiptų į virštautinių tikslų siekimą» [95]. Tai, ką čia Gessenas vadina nacijos vardu, yra tauta aukštesniame savo kultūrinio išsivystymo laipsnyje būtent tauta, išėjusi iš savo pirmykščio užsiskleidimo stovio ir pasiekusi garbingą kultūrinę padėtį kultūringų tautų draugijoje.

Taigi tautiškumas reiškiasi kultūrinės kūrybos stiliuje, arba lytyje. Jis sudaro formalią kultūros pusę, bet ne šitos kultūros turinį. Šituo atžvilgiu jis yra priešginybė kosmopolitizmui, kuriam rūpi visų pirma ir net išskiriamai kultūros turinys. Jei yra beprasmiška statyti tikslu kultūros lytį, tai yra nerealu ir netikslinga tesirūpinti vien kultūros turiniu, nes žmonijos istorijoje nesti kultūros be šiokios ar tokios lyties. Maža to: žmonijos istorija mus pamoko, kad vertingiausias kultūrinis turinys visados buvo ir yra surištas su ryškiausia tautine lytimi. Tautinė lytis universaliam kultūros turiniui ne tik yra visai neišvengiama, bet ir būtina priemonė. Individuali tautinė lytis tuo ir yra tikrai vertinga, kad ji yra būtiname funkcionaliniame sąryšyje su universaliu kultūros turiniu. Žmonija, kaipo tokia, neturi savo reiškimuisi individualios lyties; čia jai patarnauja tautinės lytys, kurios tuo pačiu įgauna tam tikrą prasmę visuotinės reikšmės. Jų kosmopolitiškas paneigimas galų gale atsigręžia prieš patį kosmopolitizmą, linkusį vertinti vien bendrai žmogiškąjį kultūros turinį.

Fichte pirmas įžvelgė tautinio lavinimo problemą formaliniame tautos santykiavime su ateinančia jai šia kultūra. Šiuo klausimu Gessenas, visai teisingai eidamas Fichtės nurodyta linkme, gina individualinį tautos būdą: «Kaip dorinio auklėjimo uždavinys yra apsaugoti atskiro asmens savabūdiškumą ir laisvę, betarpiškumą ir pilnatvę išorinės kultūros pasisavinime, taip lygiai ir

---

[94] Plačiau žr. mano atskirą brošiūrą: *Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas*, Kaunas 1928.

[95] S. I. Gessen, *Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923, p. 334.

tautos lavinimo uždavinys yra neleisti, kad ateinančios iš šalies kultūros spaudimas persvertų kūrybinių jos pastangų laisvą savabūdiškumą ir suardytų vidinę jos pilnatvę »[96]. Tautiškas auklėjimas, įeinąs atskira dalimi į plačiai suprantamą tautinį auklėjimą, ir turi savo specialiu uždaviniu apsaugoti tautos savabūdiškumą ir vidinę laisvę neišvengiamajame svetimų kultūrinių laimėjimų pasisavinime. Foersteris net paaiškina, kaip tautiniu auklėjimu šitas tautos apsisaugojimas yra pasiekiamas: « Tautinis auklėjimas mums yra reikalingas, be abejo, ta prasme, kad atskiras žmogus privalo įsišaknyti pagrindiniame natūraliai duotame ir istoriškai išsivysčiusiame savo tautos būde, kuo tiktai taip pat jo nuosava būtybė pasiekia pilno pasireiškimo. Tiktai ten, kur duotasis tautinis savotiškumas sumaniai yra saugojamas, apvaisinantieji svetimi pradai gali būti asimiliuojami be pavojaus savo tautos gyvenimui. Toks tautinės individualybės realizavimas atskiro žmogaus viduje pasiekiamas ne tiesioginiu ir tendencingu veikimu, bet tik su pagalba gilaus susigyvenimo su klasiškais savo tautos sielos kūriniais »[97].

Su kokiais gi tautos sielos kūriniais susigyvenimas laiduoja geriausią tautinės individualybės įkūnijimą naujose kartose?

2) *Tautos kalba, literatūra ir menas.* — Negali būti abejonės, kad tautos kalba yra ryškiausias tautos dvasios kūrinys, kuris geriausiai charakterizuoja tautos individualybę. Kaip buvo jau užsiminta, tauta gali neturėti atskiros savo kalbos, dėl to ji dar nenustoja buvusi tauta su tam tikra individualybe, bet šiaip ar taip kalba yra brangiausias tautinės individualybės turtas.

Kalba yra sutartųjų ženklų sistema, su kurios pagalba yra reiškiama žmogaus mintis. Tuo minties reiškimo būdas turi svarbos ir pačiai žmogaus mąstysenai. Kalba, kitaip tariant, grįžtamuoju būdu tampa mąstymo įrankiu. Todėl ji, vieną kartą susidariusi, nuteikia atitinkamai vėlesnes kartas į tam tikrą mąstymo būdą, savą tik vienos tautos žmonėms. Aišku po to, kokios didelės reikšmės tautiškam auklėjimui turi įsigyvenimas į savo kalbos dvasią, jos tobulas įsisavinimas ir įgudimas jąja tiksliai ir gražiai reikštis. Su gimtąja kalba žmogus pramoksta tautiškai reikštis pagal savo tautos individualumą. Be to, ir tai labai svarbu, per kalbą žmogus sutampa su ta nenutrūkstama kartų eile, kuri sudaro tautą praeityje, dabartyje ir ateityje. Kalba labai realiu būdu riša gyvenančias įvairiais laikais ir įvairiose vietose kartas ir padaro jas dalyviais viename

---

[96] Tenpat, p. 327.

[97] F. Foertser, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 484.

bendrame kultūrinės kūrybos vyksme. « Kalba, sako prof. Dévaud, yra tarpusavio santykiavimo (*diffusion interpersonnelle*) įrankis ne tik tarp individo ir jo aplinkos, bet ir tarp šito individo ir ištisos jo bočių eilės su elitu tų, kurie mąstė, mylėjo, verkė šia kalba » [98].

Kalbos gyvas organizmas yra tautinės kultūros saugotojas ir tarpininkas, jai einant iš kartos į kartą. « Gimtoji kalba, sako Gessenas, kurioje susikristalizavo tautos kultūrinės kūrybos pasiekimai, viltys ir lūkesčiai ir kuri pasisavinama be mokymosi pastangų visai natūraliai, taip sakant, su motinos pienu, yra tasai natūralus mediumas, kuriam tarpininkaujant ir pati kultūra pasisavinama ne kaipo įsigyjama mokymosi pastangomis, bet kaipo prigimtoji » [99].

Žinoma, kalbos tarpininkavimas perteikiant tautinę kultūrą iš kartos į kartą įvyksta labai primityviu laipsniu, jei jis neišeina iš šeimos ir jos tradicijų ribų. Kalba įgauna tikrai didelę kultūrinę rolę, kai su ja yra jungiamas tautosakos ir literatūros mokslas. Tik ryšium su tautosaka ir literatūra žmonių mąstysena ir pasaulėžvalga įgauna tą savotišką pobūdį, kuris charakterizuoja tautinę individualybę. Žodinis menas gali būti tautiškas keleriopu atžvilgiu, būtent: ir tuo, kad jis yra reiškiamas tautine kalba; ir tuo, kad jam yra imami tautiniai motyvai; ir tuo, kad šitie motyvai traktuojami tautišku, t. y. visai savotišku būdu. Todėl nesistebėtina, kad žodinis menas, besireiškiąs tautosakoje ir literatūroje, turi didžiausios reikšmės realizuojant tautinės individualybės lytį naujose kartose.

Kitos dailiojo meno rūšys, kaip architektūra, liaudies menas, skulptūra, lipdyba, tapyba ir t. t., turi taip pat nepaskučiausią rolę tame uždavinyje, nes menas kaip tik yra sugestyvus formaliu savo momentu ir todėl įteigia visai sąmoningai tautišką stilių naujoms kartoms. Čia, tiesa, nėra to stipriausio tautiškumo veiksnio, kuriuo yra gimtasis tautos žodis, bet vis dėlto bet kuris tautiškas menas yra vienas iš stipriausių tautiško auklėjimo priemonių, kadangi jame tautinė lytis reiškiasi konkrečiais pavidalais.

3) *Tautos praeitis ir dabartis.* — Tautiškam auklėjimui turi toliau didelės reikšmės savo tautos praeities ir dabarties pažinimas. Niekas negali įsigyti tautinio susipratimo ir sąmoningo nusistatymo, nesusipažinęs su savo krašto ir tautos istorija, neįsigilinęs į tautinės kultūros susidarymą ir išsivystymą, nenusimanąs apie savo tautos,

---

[98] E. Dévaud, *A propos de la motion Wettestein, Réflexions sur l'éducation patriotique*, Fribourg 1918, p. 28.

[99] S. I. Gessen, *Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923, p. 335.

krašto ir valstybės padėtį geografiniu, ekonominiu, politiniu ir šiaipjau visuomeniniu atžvilgiu. Tautos sūnus, tėvynės gyventojas ir valstybės pilietis harmoningai susigyvena viename asmenyje tik tada, kai tautos, krašto ir valstybės pažinimas padeda sąmoningai susiprasti ir racionaliai nusistatyti visais tautinio gyvenimo klausimais.

Toks patrioto nusistatymas visais tautinio gyvenimo klausimais yra tautiškos individualybės apraiška, kuri skiria vienos tautos žmones nuo kitų tautų žmonių, kaipo individuali jų žymė. Nesistebėtina, jei šitokį patrioto nusistatymą charakterizuoja ypatinga predilekcija savo tautos, krašto ir valstybės reikalams. Tai visai natūralu, nes yra susieta su pačia dalyko esme. Čia tik yra labai svarbus ir net griežtai privalomas teisingas savo tautinės ir dabarties įvertinimas bei sprendimas. Patriotizmas ne tik nereikalauja apakimo akivaizdoje savo tautos reikalų, bet dar įsako matyti visą tiesą, liečiančią savo tautos praeitį ir dabartį. Bet kuris tautinės istorijos ar dabartinės tautinės padėties suklastojimas negali būti suderintas su tikro patriotizmo reikalavimais.

« Vienas labai svarbus tautinio auklėjimo uždavinys, sako Foersteris, glūdi sugebėjime sujungti istorijos moksle savo tautos meilę su griežtu tiesumu. Tai yra reikalinga visų pirma atžvilgiu tautinio auklėjimo, nes šis reiškia ne tik tautinių jausmų ž a d i n i m ą, bet ir dar daugiau — šitų jausmų s u d e r i n i m ą su dorinės sąmonės visuma... Tikras vyriškumas privalo taip pat vesti prie drąsaus savo tautos pažinimo ir pakaltinimo... Kiekviena patriotiško istorijos suklastojimo rūšis sužaloja vyriškąjį charakterio pradą, — tiesumo ir nesutepto taurumo pradą, nes pataikavimas savo neblaivumui perveria palaipsniui visą sielos gyvenimą »[100]. Savaime aišku, kad nesugebėjimas blaiviai žiūrėti į tautos gyvenimą neleidžia matyti tikrų tautos uždavinių ir anksčiau ar vėliau baudžia tą tautą, vardan kurios buvo išsižadėta tiesumo ir teisingumo.

4) *Tautos kultūrinės tradicijos.* — Vienas iš reikšmingiausių tautiško gyvenimo faktų yra nenutrūkstamų kultūrinių tautos tradicijų žengimas iš kartos į kartą ir augimas tokiu būdu kultūrinio paveldėjimo, kuris su kiekviena karta vis labiau turtėja ir įvairuoja. Toks kultūrinio tautos paveldėjimo žengimas per tautos kartas įgalina ilgą kartų eilę pažangiai dirbti bendriems tautiniams uždaviniams ir visų pirma tautinio pašaukimo realizavimui tautos gyvenime. Kultūrinės tradicijos drauge su geografinėmis krašto ypatybėmis, etni-

---

[100] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 479-480.

nėmis tautos savybėmis, istorijos vyksmo savotiškumu apsprendžia tautos kultūrinį tipą, kuris pagal savo prigimtį yra pašauktas realizuoti žmonijos gyvenime atitinkamą uždavinį, turintį visuotinės reikšmės.

Iš čia jau matyti, kokios didelės reikšmės turi tautos kultūrinės tradicijos tautinei individualybei ir kaip svarbu yra jas įgyvendinti naujose kartose, kad šios pilnai įkūnytų savyje tautinės individualybės lytį ir įstengtų atsiliepti į gyvastingus tautos uždavinius. Branginimas ir ugdymas kultūrinių tautos tradicijų anaiptol nereiškia sustingusio konservatizmo, kuris stabdo gyvesnę tautos pažangą — siekimą naujų kultūrinių laimėjimų. Kultūrinių tradicijų branginimas yra būtina sąlyga kiekvienai racionaliai kultūrinei pažangai, nes tik ta pažanga yra tikrai patvari, kuri nuosekliai sintetizuoja praeities laimėtus kultūrinius turtus su dabarties laimėjimais. Istorija pakankamai iškalbingai įrodo, kad tik ta pažanga tegali pateisinti save, kuri ėjo iš praeities į ateitį per dabartį organiškos priklausomybės keliu.

«Gyvenimas, nuolatos iš naujo prasidedąs kartų eigoje, sako Dévaud, palaiko betgi pagrindinę vienybę. Dabartis, jei ir nėra praeitis ir jos nekartoja, yra vis dėlto praeities sąlygojama; ji remiasi praeitimi, kad šią pratęstų ... Dabarties karta susivokia pati ir įgauna savo uždavinio supratimą vien tada, kai ji studijuoja ir pasisavina savo rasės ir nacijos praeitį. Dabartinės gadynės prasmė tegali išeiti aikštėn vien praėjusių amžių pažinime. Auklėjimo misija yra kaip tik padaryti einančią kartą sąmoningą savo pašaukimo atžvilgiu ir jai parodyti praeityje dabarties pareigas ir realizuotinus ateityje uždavinius»[101]. Tasai paslaptingas sąryšis, kuris jungia mus pagarbos ir meilės ryšiais su mūsų bočiais, psichologiškai pagrindžia kultūrines mūsų tradicijas, pašauktas vaidinti tvirto tautinės kūrybos pagrindo rolę.

*c*) *Patriotinis auklėjimas, kaipo sudarymas naujose kartose prideramo nusistatymo į tautybę*: 1) *Gerai suprastas patriotizmas, kaipo pagrindinis tautinio auklėjimo tikslas.* — Jei tautiškas auklėjimas, apie kurį iki šiolei kalbėta, turi savo uždaviniu realizuoti naujose kartose individualinę tautybės lytį, tai patriotinis auklėjimas turi sudaryti jose prideramą nusistatymą į savo tautą ir jos reikalus. Patriotinis auklėjimas yra centrinė tautinio auklėjimo dalis ir todėl jam privalu skirti ypatingo dėmesio, kalbant apie tautinio auklėjimo dalykus.

---

[101] E. Dévaud, *A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique*, Fribourg 1918, p. 10-11.

Pagrindinis nusiteikimas, kuris yra patriotinio auklėjimo siekiamas, kaipo šio svarbiausias tikslas, yra, savaime aišku, patriotizmas. Nuo patriotizmo supratimo, kokį susidaro pats auklėtojas ir kokį tuo pačiu sugestionuoja naujoms kartoms, priklauso grindžiamoji viso tautinio auklėjimo linkmė. Kas tad yra patriotizmas ir kaip reikia jį ugdyti žmonėse? [102].

Patriotizmas, be abejo, yra savo tautos meilė. Bet mylėti savo tautą galima tinkamai ir netinkamai. Galima mylėti savo tautą už tai, kad ji yra didelė, galinga ir turtinga, bet galima ją mylėti tiktai už tai, kad ji yra sava. Gerai suprastas patriotizmas reikalauja mylėti savo tautą visų pirma todėl, kad jinai yra sava ir tuo pačiu nieku kitu nepakeičiama. Panašiai vaikas myli savo motiną visų pirma todėl, kad jinai yra jo motina, sava, individualiai nepakeičiama. Šitoks individualus tautos nepakeičiamumas ir yra priežastis to, kad tikras patriotizmas yra visų pirma tautinės individualybės meilė. Tautinė individualybė mylima ne dėl kažkokių ypatingų vertybių, bet dėl jos pačios, kaipo tokios. Žodžiu tariant, patriotizmo pagrinde nėra jokio savanaudiškumo jausmo; tai yra jausmas, nesuinteresuotas jokiais materialiniais sumetimais, — jausmas, kuris, priešingai, dažnai reikalauja didelių materialinių ir moralinių aukų.

Užtat gerai suprasta meilė negali abejingai susiderinti su mylimo objekto netobulumu. Tikra meilė verčia pageidauti mylimam objektui gerai suprastos didybės. Todėl ir patriotizmas verčia mus pageidauti gerai suprastos didybės savo tautai. Ši patriotizmo intencija yra labai opi ir pavojinga ta prasme, kad, nukreipus didybės pageidavimą netinkama linkme, patriotizmas labai lengvai gali virsti savo priešginybe. Racionalu ir teisinga yra pageidauti savo tautai materialinės didybės tik objektyvaus teisingumo ribose, o ne tik yra leista, bet ir privaloma pageidauti savo tautai maximum dvasinės didybės, kuri, kaipo tokia, negali sueiti į konfliktą su kitų tautų teisėmis. Paprastai vadinamųjų patriotų rūpestis visų pirma maksimalia materialine didybe ir pamirštama prievolė rūpintis dvasine tautos didybe.

Dvasinė tautos didybė pareina nuo to, kokio moralinio, intelektualinio ir estetinio turinio yra pripildoma individualinė tautybės lytis. Tautinė lytis tėra vien formalinė priemonė visuotiniam žmogiškosios dvasios turiniui reikštis. Tikras patriotizmas ir ragina realizuoti visai individualinėje tautybės lytyje visuotinį turinį, nes tautinė lytis negali būti imama, kaipo tokia, žmogaus gyvenimo

---

[102] Plačiau apie patriotizmą žr. ST. ŠALKAUSKIS, *Tikras patriotizmas ir jo reiškimosi lytys*, žr. *Logos*, 1925, nr. 2.

tikslu. Paprastai tautybės lytis yra branginama, kaipo tikslas, ir sykiu yra pamirštama, kad jinai įgauna tikros vertės tik ryšium su tuo turiniu, kuris joje yra realizuojamas.

Susumavus tris nusakytąsias gerai suprasto patriotizmo žymes, gaunama, kad patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai dvasinės didybės, kylančios iš visuotinio žmogaus dvasios turinio ir reiškiančios save individualinėmis tautybės lytimis. Jei šitaip suprastas patriotizmas visados turi savyje emocinį pagrindą žmonių jausmuose, tai šis faktas visai nekliudo jam būti moraline dorybe. Maža to: tik patriotizmas, sąmoningai pakeltas į moralinių dorybių laipsnį, yra tikrai vertingas ir pilnai patikimas tautos ramstis. Toks patriotizmas ir yra tikras patriotinio auklėjimo tikslas. Realizuotas masėse, jis tampa tiek patiems patriotams, tiek ir patriotiškai mylimai tautai tobulėjimo ir kultūrinės pažangos veiksniu. Jis yra tobulinimosi akstinas patriotui todėl, kad pageidavimas savo tautai dvasinės didybės uždeda jam prievolę stengtis realizuoti atitinkamą didybę savo gyvenime bei veikime. Jis yra kultūrinės pažangos veiksnys visai todėl, kad stengimasis suderinti individualią tautybės lytį su universaliu turiniu yra ne kas kita, kaip pastangos atpalaiduoti tautą nuo bet kurio dvasinio ribotumo, nuo bet kurio dorinio netobulumo.

Be to, gerai suprastas patriotizmas liepia gerbti bet kurią tautybę ir mylėti kiekvieną kitą tautą, kaip savąją. Šis paradoksalus iš pirmo pažvelgimo įsakymas tampa visai natūralus, kai tautybės yra laikomos principiškai lygiomis vienos rūšies individualybėmis ir kai moralinis visų šitų individualybių traktavimas ne tik gali, bet ir privalo būti lygus. Lygiai mylėti svetimą tautą, kaip savąją, ir reiškia, kaip teisingai buvo kadaise išaiškinęs Solovjovas, lygiai moraliai, bet ne psichologiškai ar emociškai jas traktuoti. Taip suprastas patriotizmas yra galingas tarptautinio taikingumo ir solidarumo veiksnys, nors jis iš kitos pusės nekliudo visomis leistomis priemonėmis ginti savo tautą nuo svetimos neteisingos agresijos.

Pagaliau gerai suprastas patriotizmas yra labai sėkminga priemonė derinti asmens ir visos žmonijos gyvenimą per tautos tarpininkavimą. Mylėdamas ne tik individualinę savo tautybės lytį, bet ir giliai vertindamas visuotinį tautinės civilizacijos turinį, tikras patriotas negali nevertinti ir visuotinių žmogaus dvasios savybių ir tuo pačiu — visos žmonijos, kaipo tokios. Realizuodamas individualinėse tautybės lytyse visuotinį kultūros turinį, tikras patriotas dirba visos žmonijos naudai, o naudodamasis tautų bendradarbiavimo vaisiais, naudojasi pats žmonijos turtais.

Patriotizmas paprastai visai savaime gimsta ir išsivysto žmonių sielose tomis šeimyninio ir visuomeninio gyvenimo aplinkybėmis,

kuriose tenka gyventi naujosioms kartoms. Mokyklos ir visuomenės auklėtojai turi uždavinį racionaliai pateisinti patriotinį jausmą, jį apvalyti, praplėsti ir jį, sustiprintą sąmoningu valios nusistatymu, pakelti į dorybių laipsnį. Pagrindą patriotiškam susipratimui sudaro jau tautiškas auklėjimas, kuris įgalina naujas kartas būti tautos išraiška; vienodai su tauta jausti, mąstyti ir stengtis; sykiu su tauta džiaugtis ir liūdėti, žodžiu tariant, jos gyvenimu gyventi, su ja sudaryti vienybę. Bet šalia šito patriotiško susipratimo reikia, kad naujos kartos tiksliai nusimanytų apie patriotizmo dorybės tikrą prasmę ir reikšmę. Maža to, šalia šito pozityvaus skatinimo patriotizmo dorybės privalu padėti visas reikiamas pastangas negatyviam atgrasymui nuo tos patriotizmo karikatūros, kurią sudaro jo iškraipymas nacionalizme. Naujosios kartos turi visai sąmoningai vengti šito didžiausio pavojaus tiek tautiniam, tiek tarptautiniam gyvenimui. Tikro patrioto prigimtyje glūdi atsakomybės jausmas savo tautos atžvilgiu, ir todėl jis privalo būti visai sąmoningas tautinio savo nusistatymo dalykuose.

2) *Kova su nacionalizmu auklėjimo primonėmis.* — Nacionalizmas yra neprotinga savo tautos meilė, iškelianti tautybę aukščiau už dorą ir teisę ir daranti iš jos žmogiškojo veikimo tikslą. Traktavimas savo tautos, kaip absoliutinio tikslo, bet ne kaip priemonės nelygstamiems žmogaus tikslams pasiekti, yra pagrindinė nacionalizmo klaida ir sykiu nusižengimas. Šitaip suprantamas nacionalizmas jau senovėje rado savo esminiam dėsniui žinomą formulę: *Salus populi suprema lex esto*, kuri iškelia tautos gerovę į vyriausią įstatymą. Nuo anų laikų beveik visos kalbos yra įgijusios panašių posakių, kurie, jei ir skiriasi kiek savo išraiška, tai savo turiniu skelbia tą patį tautos absoliutizmą. Pavyzdžiui, vokiečiai kartoja Bismarko žodžius: « Ten, kur yra vokiškas interesas, aš nepripažįstu teisės »; anglosaksai tą pat pasako žodžiais: « teisybė ar neteisybė, bet vis dėlto tai mano kraštas »; ir šaip jauvisų kraštų nacionalistai skelbia savo tautą, savo tėvynę esant pasaulyje « aukščiau už viską ». Tiesa, ne visados nacionalizmas teorijoje prisipažįsta prie šitos savo esmės, bet praktiškai jis visados pasisako už tautos absoliutizmą.

Šitas absoliutizmas suteikia nacionalizmui religinį pobūdį tam tikros idolatrijos prasme, ir todėl neišvengiamai sueina į konfliktą su universalia krikščionybės religija. Tai įvyksta išsyk dėl kelių priežasčių. Pirma, nacionalizmas stato individualią tautos lytį aukščiau už gyvenimo turinį ir tuo pačiu paneigia dorinio įstatymo pirmenybę gyvenime. Antra, darydamas iš tautybės gyvenimo tikslą, nacionalizmas iškraipo tikrą religijos rolę žmogaus gyvenime, būtent rodyti ir vesti žmogų į antgamtinį vyriausiąjį tikslą. Trečia, nacio-

nalizmas dievina tautą panašiai, kaip doktrininis liberalizmas dievina individą, ar doktrininis demokratizmas — liaudį. Universali religija su jokia panašia dievinimo rūšimi suderinta būti negali.

Universalinės religijos supratimu, net Bažnyčia negali būti laikoma žmogaus gyvenimo tikslu, nes jinai tėra vien priemonė dvasiniam žmogaus tikslui pasiekti. Dar mažiau ji gali matyti gyvenimo tikslą tautybėje, kuri, palyginta su Bažnyčia, yra net mažiau reikšminga priemonė žmogaus tikslams siekti. Suprantama iš čia, kodėl tarp universalinės krikščionių religijos ir nacionalizmo vis smarkyn eina konfliktas ir kova už teisingą kultūrinių ir religinių vertybių koordinaciją žmonijos gyvenime. Universalinė religija ne tik negali sutarti su nacionalizmo ideologija, bet taip pat negali abejingai žiūrėti į nacionalizmo apraiškas žmonių gyvenime.

Visų pirma nacionalizmas pasireiškia neapykanta bet kurios pasaulėžiūros, nesuderinamos su nacionalistine ideologija; ekskliuzityvus iš savo prigimties, jis nėra tolerantiškas, taikus ir sutariamas. Statydamas tautos interesus aukščiau už viską, jis faktiškai įpuola į politinį materializmą, kuris yra nepaliaujamų tarptautinių konfliktų šaltinis. Nacionalizme turi savo šaknis imperializmas ir tuo pačiu visi karai, kurie kyla iš imperialistinių sumetimų. Paneigęs etikos privalomumą tautinėje politikoje, nacionalizmas yra politinio banditizmo veiksnys tiek užsienio, tiek vidaus politikoje. Tarptautiniuose santykiuose nacionalizmas yra nesantaikos, antagonizmo ir agresijos veiksnys. Vidaus santykiuose jis yra neapykantos, tautinio maksimalizmo ir partinės diktatūros rėmėjas. Tepripažindamas vien tik nacionalistišką pasaulėžiūrą ir skelbdamas kitų įsitikinimų žmonėms žūtbūtinę kovą, jis yra stipriausias tautinės nesantaikos palaikytojas, nors labai balsiai ir iškalbingai skelbia tautos vienybę ir solidarumo reikalą: sau reikalaudamas beapeliacinio pritarimo, jis padaro nebegalimą piliečių taikų susitarimą. Žodžiu tariant, nacionalizmas yra stipriausias neapykantos, antagonizmo, prievartos, susiskaldymo, nesantaikos, kovos ir karo ramstis ir tuo pačiu yra vienas iš didžiausių pavojų kultūringam pasauliui.

Pagaliau nacionalizmas yra kultūrinės destrukcijos veiksnys ir, kaipo toks, stumia į kultūrinį dekadansą tautą, vardan kurios jis yra pasišovęs viską paaukoti, nebent išskyrus savo vienminčių grupę, kurią jis yra linkęs identifikuoti su visa tauta. Statydamas tautinę gyvenimo lytį aukščiau už universalų gyvenimo turinį, nacionalizmas pagal šitą savo ypatybę yra visuotinių kultūrinių vertybių alintojas tautos gyvenime. Tuo jis užima kraštutinę poziciją prieš kosmopolitizmą, kuris yra abejingas individualinėms tautų lytims ir tevertina vien universalines žmogaus dvasios vertybes, pamiršdamas, kad šios vertybės tegali rasti pilną savo išraišką vien tautinėse

lytyse. Jei todėl kosmopolitizmas yra gyvenime nerealus, tai nacionalizmas yra iš vidaus bergždžias: jis pasilieka ant tautinio gyvenimo paviršiaus ir nesiekia bendrai žmogiškų šito gyvenimo gelmių. Įsižiūrėjęs į formalinę tautybės pusę, jis plečia aplink save dvasinį sustingimą, konservatyvų subergždėjimą ir palinkimą į reakciją.

Keistas dalykas, nacionalizmas, kilęs iš tautinio absoliutizmo, galų gale dvasiniame savo subergždėjime tampa tam tikra prasme internacionalizmo apraiška. « Seniai, sako Gessenas, buvo jau pastebėta, kad nėra prekės labiau beasmenės, labiau tinkančios eksportui į svetimus kraštus kaip nacionalizmas. Visi nacionalizmai, tarsi du vandens lašai, yra panašūs vienas į kitą ... Tai vis tas pats viešpatavimo, visiško savęs pakankamumo, galingumo idealas; tas pats abstraktus išskiriamosios savo vertės teigimas, išsireiškiąs dažniausiai net panašiais terminais.

Tauta išgaruoja nacionalizme ir praranda prigimtą savo individualumą ir savitumą »[103]. Taigi nacionalizmas ne tik užnuodija tarptautinį gyvenimą, bet ir žudo pačią tautą moraliu, visuomeniniu ir kultūriniu atžvilgiu. Iš čia jau aišku, kaip yra svarbu tinkamu patriotiniu auklėjimu racionaliai nuteikti naujas kartas savo tautybės atžvilgiu ir apsaugoti jas nuo nelemto nacionalizmo užmačių. Nacionalizmas turi būti nugalėtas naujose kartose tautinio auklėjimo priemonėmis.

3) *Krikščioniška etika, kaipo stiprus sintezės veiksnys tautybės klausime.* — Kovoje su nacionalizmu gali suvaidinti labai teigiamą rolę krikščioniškoji pasaulėžiūra, kuri sykiu yra tolima ir kosmopolitizmui, ir nacionalizmui, nors sykiu pripažįsta ir aukštą tautybės pašaukimą, ir universaliai reikšmingą visos žmonijos vienybę. Mercier'o žodžiais tariant, « Kristaus religija patriotizmą pakelia į dėsnį: nėra tobulo krikščionio, kuris nebūtų tobulas patriotas »[104]. Krikščioniškos etikos supratimu, savo tautos ir tėvynės meilė, tasai ne tik visai pateisinamas, bet ir moraliai privalomas jausmas, yra gera tik tada, kai ji yra suderinta su doriniais gyvenimo tikslais. Antra vertus, gerai sutvarkyta tautos ir tėvynės meilė gali tapti moraliniu nuopelnu tik tada, kai ji yra atremta į tvirtą būdą ir pakelta į dorybės rangą.

Taigi krikščioniškoji etika kelia patriotizmui dvi pagrindines sąlygas, pirma, kad jis būtų racionaliai sutvarkytas dorinių žmogaus

---

[103] S. I. Gessen, *Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923, p. 331.

[104] Cituojama pagal E. Dévaud, *A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique*, Fribourg 1918, p. 45.

tikslų atžvilgiu, ir antra, kad jis būtų iškeltas į sąmoningų dorybių laipsnį. Šitose sąlygose yra visa, kas yra reikalinga nacionalizmo išvengti ir patriotizmui iškelti į aukštesnį dorinį nusiteikimų laipsnį, nes jomis patriotinis auklėjimas yra statomas į organišką sąryšį su doriniu auklėjimu, o nacionalizmas yra smerkiamas, kaipo netvarkinga savo tautos ir tėvynės meilė, priešinga doros reikalavimams. Deja, praktinis krikščionių nusistatymas tautybės klausimu toli gražu ne visuomet sutaria su krikščioniškąja doktrina, nes viena tik racionali pasaulėžiūra neįstengia padaryti žmonių tobulais.

Krikščioniškoji pažiūra tautybės klausimu pasižymi dar tuo, kad laiko patriotizmą iš esmės aktyvia dorybe ir todėl reikalauja iš patrioto ne tiek meilės jausmo, kiek pildymo visos eilės pareigų, kurias uždeda jam bendros gerovės sumetimai tautinėje gyvenimo tvarkoje. Nekalbant jau apie pilietines patrioto pareigas, čion sueina ir tokios pareigos, kaip rūpinimasis gerai suprastos moralinės tautos didybės reikalais. Krikščionis patriotas, pavyzdžiui, negali abejingai žiūrėti į žemą moralinį tautos stovį ir pataikauti agresyviems ir nedoriems nacionalistų žygiams bet kurioje visuomeninio gyvenimo srityje. Krikščioniškoji etika reikalauja suderinti patriotinį auklėjimą su doriniu auklėjimu, o šį pastarąjį — su religiniu auklėjimu.

Pagaliau krikščioniškoji etika sugeba nustatyti prideramus santykius tarp patriotizmo ir visos žmonijos gyvenimo ir reikalauja to paties jau tautiniame auklėjime. Krikščioniškoji pasaulėžiūra įstengia praskaidrinti ir apvalyti tautinę sąmonę tokiu būdu, kad tautos dvasia tampa suderinama su visos žmonijos organizacija, nes šita pasaulėžiūra, eidama savo sintetine linkme, sugeba pateikti tobulą sintezę tarp tautos individualumo ir žmonijos universalumo, kaip kad ji suderina tobuloje sintezėje visuomenę ir individą.

Žodžiu tariant, krikščioniškoji etika yra stipriausias sintezės veiksnys racionaliame tautiniame auklėjime, ir todėl privalu naujoms kartoms įsąmoninti, ko šita etika reikalauja tautybės ir patriotizmo klausimais ir kas įvyksta tautų gyvenime, kai šita etika nustoja vadovavusi jų elgesiui.

*d*) *Nacionalinis auklėjimas, kaipo naujų kartų ruošimas kultūriniams uždaviniams, kurių sprendimu tauta tampa nacija*: 1) *Naujų kartų ruošimas aktualiems tautos uždaviniams.* — Kaip matėme, tautiškas auklėjimas realizuoja naujose kartose individualias tautybės lytis, patriotinis auklėjimas nuteikia jas racionaliam nusistatymui į tautybę ir jos reikalus, pagaliau eina nacionalinis auklėjimas, kuris yra pašauktas paruošti naujas kartas tautos uždaviniams ir per šiuos iškelti tautą į nacijos rangą. Ši tautinio auklėjimo dalis yra pavadinta nacionaliniu auklėjimu kaip tik todėl, kad su šito auklė-

jimo pagalba įvyksta tautos subrendimas į visuotinai vertingą naciją. Nacija yra tauta, tapusi savo universaliai vertinga kultūrine kūryba neatstojamu nariu pasaulio tautų šeimoje. Šita prasme ne visos tautos yra nacijos. Šiuo tarpu ir mes, lietuviai, neturime duomenų pretenduoti į nacijos titulą, nors iš principo jokiai tautai — ir todėl taip pat mums — negali būti atimta galimybė ir viltis tapti nacija: ne tautos gausingumas ir galingumas, bet vidinis kultūrinis vertingumas sprendžia apie jos buvimą nacijų tarpe. Senovės pasaulyje negausingi graikai ir dar kuklesnė žydų tauta buvo daug labiau nacijomis, negu galingi ir gausingi romėnei. Šitų nacijų dvasiniai pasiekimai nenustojo veikę žmonijos gyvenimą ir iki mūsų laikų. Tai yra ryškiausias pavyzdys, kaip nacija tampa neatstojamu veiksniu visos žmonijos gyvenime.

Nacijos negalima sudaryti tam tikromis specialiomis pastangomis, nors galima tautai padėti tapti nacija per tinkamą naujų kartų tautinį auklėjimą. Čia ir kyla klausimas, kaip privalo vykti šitas nacionalinis auklėjimas, turįs išvesti tautą į nacijas. — Nacionaliniam auklėjimui galima numatyti trys pagrindiniai uždaviniai: pirma, jis turi paruošti naująsias kartas aktualiesiems tautos uždaviniams, kuriuos išspręsdama tauta atsipalaiduoja nuo savo trūkumų, papildo savo vienašališkumą ir realizuoja gyvastingus tautinės savo politikos tikslus; antra, jis turi paruošti naujas kartas tautos pašaukimui realizuoti kultūrine savo kūryba; trečia, jis turi sudaryti naujosiose kartose sugebėjimą kuriamai ir galingai dirbti virštautinių kultūrinių uždavinių darbą.

Kiekviena nauja karta, šalia bendrojo lavinimo, einančio pilnutinio ugdymo linkme, privalo įsigyti specialų pasiruošimą tiems aktualiems uždaviniams, kurių kelia konkretinės laiko bei vietos aplinkybės. Svarbiausios iš šių uždavinių — pašalinti kliūtis pilnutiniam tautos išsivystymui. Pavyzdžiui, lietuvių tautos integralitetui, arba pilnatvei, išlaikyti reikalingi, tarp kitko, trys dalykai pasiekti: pirma, išvaduoti savo sostinę Vilnių, kaipo istorinį, kultūrinį ir religinį savo centrą, visos lietuvių tautos pastangomis kurtą ištisų amžių bėgyje; antra, atsilaikyti ir įsistiprinti prie jūros, nuo kurios lietuvių tauta buvo svetimo užkariautojo gerokai atstumta; trečia, palaikyti tautiniu atžvilgiu lietuvius išeivius ir tautines lietuvių mažumas anapus Lietuvos valstybės ribų. Tai yra būtinos sąlygos pilnutiniam lietuvių tautos išsivystymui. Aišku, kad šitų uždavinių negalima išspręsti be specialaus juos atitinkančio naujųjų kartų paruošimo.

Koks konkrečiai privalo būti šitas paruošimas, yra speciali tautinio auklėjimo problema, kuri negali būti sprendžiama siaurose šio straipsnio ribose. Čia nebent gali būti padarytos kelios labai trumpos

principinės pastabos. — Būtų, pavyzdžiui, klaidinga manyti, kad Vilniaus išvadavimą ir atsilaikymą Klaipėdos pajūryje galima būtų pasiekti karingumo ir agresyvumo priemonėmis. Beveik visiems yra aišku, kad šiems uždaviniams yra reikalingas didelis lietuvių tautos atsparumas. Mažiau žmonėms aišku, kad tam yra reikalingas didelis kultūrinis pajėgumas, kuris leistų sėkmingai ginti lietuvių teises ir išvaduoti prarastas kultūrines pozicijas. Bet jau visai nedaug žmonių nusimano apie tai, kad tam pačiam reikalui yra neišvengiamas sugebėjimas džentelmeniškai sugyventi su svetimomis ir nutautusių lietuvių mažumomis, kad ilgainiui geruoju galima būtų jas nuteikti lietuvių tautos teisių ir kultūrinės individualybės pripažinimui ir pagarbai. Todėl atitinkamai naujose kartose turi būti išvystomi: tautinis atsparumas, kultūrinis pajėgumas ir sugebėjimas visuomeniškai sugyventi su nedraugiškomis mažumomis. Uždavinys nelengvas, bet neišvengiamas [105].

Kitą aktualių uždavinių grupę kelia reikalas atitaisyti lietuvių tautos istorinės evoliucijos trūkumą. Didžiausią istorinę lietuvių tautos dramą sudarė liaudies ir šviesuomenės išsiskyrimas tautinio veikimo dirvoje. Aristokratizacijos vyksmas privedė net prie istorinės lietuvių valstybės sulikvidavimo, taip kad tik prasidėjęs su tautiniu lietuvių atgijimu demokratizacijos vyksmas tegalėjo jau mūsų laikais laimingai susidėjusiomis aplinkybėmis atstatyti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Tragiškų liaudies ir šviesuomenės išsiskyrimo išdavų mes nesame dar galutinai išgyvenę iki mūsų laikų, ir todėl auklėjant naujas kartas yra būtina atsižvelgti į šitą klausimą. Iš tikrųjų tai yra klausimas, kaip galima sudaryti geriausią tautinę vadovybę demokratinėms tautos masėms. Problema taip pat sunki ir mūsų gyvenimo aplinkybėmis gana paini, bet neišvengiamai spręstina tautiniame naujų kartų auklėjime.

Ton pačion tautinų uždavinių grupėn patenka ir kitų istorinio mūsų paveldėjimo neigiamybių likvidavimas. Etniniai mūsų rasės palinkimai, geografinė ir ypač istorinio vyksmo ypatybės sudarė mūsų tautoje nemaža tokių silpnybių, kaip palinkimas į servilizmą, pasyvumas, iniciatyvos stoka, blogi visuomeninio gyvenimo įpročiai, nesugebėjimas organizuotis. Pašalinimas visų šitų blogybių ir silpnybių iš mūsų tautos gyvenimo naujųjų kartų atitinkamu auklėjimu yra vienas iš aktualiausių uždavinių mūsų pedagogams [106].

---

[105] Plačiau apie šitą dalyką žr. mano straipsnį: *Lietuva politinės geografijos šviesoje*, — *Židinys*, 1930, nr. 3.

[106] Plačiau apie šį klausimą žr. mano brošiūrą: *Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai*, Kaunas 1926.

Pagaliau trečią aktualių uždavinių grupę tautos ugdyme sudaro visi tie uždaviniai, kurie turi savo tikslu papildyti dabartinio kultūrinio tautos ugdymo trūkumus. Čion, pavyzdžiui, priklauso visuotinio privalomo švietimo realizavimas tautoje ir jo pakėlimas iki kultūringų Europos tautų lygio, reikiamo specialių mokyklų tinklo sudarymas, profesinio lavinimo bei auklėjimo sustiprinimas iki privalomo laipsnio ir šiaipjau jaunuomenės lavinimo bei auklėjimo suderinimas su paskutiniais pedagoginės kultūros reikalavimais, žodžiu tariant, užtaisymas spragų tautos ugdyme. Kultūrinis tautos apsiginklavimas, kad ji galėtų atsilaikyti prideramoje aukštumoje tautų varžytynėse, yra iš esmės tautinio auklėjimo reikalas.

2) *Naujų kartų ruošimas pagrindiniam tautos pašaukimui.* — Žymiai aukštesnį ir reikšmingesnį laipsnį tautos ugdyme sudaro tautos ruošimas tautiniam jos pašaukimui, — ruošimas, kuris taip pat įvyksta per naujųjų kartų atitinkamą auklėjimą. Tautos pašaukimas yra jos palinkimas į tam tikrus uždavinius, kurie pareina nuo prigimtųjų jos ypatybių. Savo pašaukimo pildymas plačiajame žmonijos gyvenime yra tautai pagrindinė sąlyga tapti nacija, nes tik tokiu būdu ji įgauna aukštesnę buvimo raciją kultūringų tautų šeimoje. « Nacija, sako prof. Dévaud, pasiima kitų tautų tarpe, kaipo buvimo raciją, tam tikrą misiją; ji būtent realizuoja amžių ir įvykių eigoje tam tikrą tautinį pašaukimą, nulemtą pagal jos praeitį, geografinę padėtį ir turtus, glūdinčius jos teritorijoje ir gyventojų sieloje. Ir iš tikro kiekviena nacija turi išpildyti istorinę savo misiją, suvaidinti tam tikrą rolę apvaizdingame žmonijos išsivystyme, ir tai ji tegali padaryti vien su sąlyga pasilikti savimi ir žengti savo tradicijų linkme, t. y. į savą idealą »[107].

Tautinio idealo vykdymas — štai aukščiausias tikslas tautinei kultūrai. Šitas idealas suteikia tautos civilizacijai savąjį stilių, kuris padaro ją vienintelę savo rūšyje, kuo ji ir tampa visai nepakeičiama žmonijos gyvenime, t. y. nacija. Tautinis pašaukimas ir verčia tautą realizuoti savąjį idealą. Tuo tarpu, kai liaudis tarnauja nesąmoningu įrankiu tautiniam pašaukimui, kurį apsprendžia geografinė padėtis, tautos gabumai ir istorinio išsivystymo aplinkybės, vien šviesuomenė tegali sąmoningai aptarti vyriausiąjį tautos uždavinį iš jos pašaukimo ir paraginti tautą jį vykdyti savo gyvenime bei veikime. Kai tauta suvokia savo pašaukimą ir užsibrėžia atitinkamą uždavinį, tai reiškia, kad tautinis jos susipratimas yra pasiekęs aukštesnį laipsnį.

---

[107] E. DÉVAUD, *A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique*, Fribourg 1918, p. 38.

Šito laipsnio mes, lietuviai, dar nesame pasiekę, nors tautinis mūsų pašaukimas ryškiai išeina aikštėn geografinėje mūsų padėtyje ir mūsų istorijos eigoje. — Mūsų kraštas turi aiškiai limitrofinį pobūdį, t. y. jis užima nedidelę teritoriją, kuri susiliečia su keliomis didelėmis tautomis ir kuri todėl yra veikiama įvairių kultūrinių įtakų. Šita prasme mūsų kraštas prisiartina prie tokių mišriųjų tėvynių, kokiomis yra Šveicarija ir Belgija. Jei šios guli ant slenksčio romanų ir germanų pasaulių, tai Lietuva užima vietą, kur arti sueina germanų ir slavų pasauliai. Maža to: būdama ant ribos Rytų ir Vakarų Europos, ji tampa arena, kur šiaip ar taip susiduria Rytų ir Vakarų pasauliai.

Istorinė Lietuvos valstybė, suėmusi į save didelius plotus į rytus ir į pietus nuo savo tautinio branduolio, tarnavo kaip tik kovos lauku, kur grūmėsi iš tikrųjų Rytų ir Vakarų pasaulių dvasios. Lietuva tvirtai laikėsi ir klestėjo tol, kol du pasauliai sueidavo į šiokią ar tokią pusiausvyrą, ir ji silpnėjo ir menkėjo sulig tuo, kaip vienas katras iš jųdviejų įgaudavo persvaros. Limitrofinių kraštų pašaukimas ir yra sudaryti dviejų pasaulių sintezę ir sykiu išlaikyti pusiausvyroje savo teritorijos plote kovojančius šitų pasaulių gaivalus. Ir tai yra ne tik aukštas kultūrinis pašaukimas, bet ir gyvastingas reikalas, nuo kurio pareina krašto nepriklausomas gyvenimas ir klestėjimas.

Iš čia aiškėja tautinis lietuvių idealas, tautos pašaukimo nustatomas: tai yra pilnutinė dviejų civilizacijų, Rytų ir Vakarų, sintezė tautinės lietuvių individualybės lytyse. « Štai kilnusis idealas, sako prof. M. de Munnynck'as, kalbėdamas apie sintetinį mišriųjų tėvynių idealą; mišrioji tėvynė turi nusibrėžti uždavinį išugdyti tautoje tikrai žmogišką sielą, tarnauti ryškiu simboliu visam žmonijos platumui ir dvasiniam lobiui ir suvienyti apsiribojusias kultūras broliškoje sintezėje. Daugiau jau iš tikro nebereikia ieškoti, norint sužadinti tautoje pasitikėjimą savo vertingumu ir pateikti mišriesiems kraštams tvirto ir vaisingo patriotizmo »[108].

Geografine savo padėtimi ir istoriniu savo likimu Lietuva pasirodo net kalbamuoju atžvilgiu laimingesnė už tokias mišriąsias tėvynes, kokios yra Šveicarija ir Belgija: iš vienos pusės lietuvių tauta yra vieninga pagrindine savo sudėtimi, o iš kitos pusės tautinės sintezės plotas yra pasiekęs čia universalizmo ribų, kadangi suima iš karto Rytų ir Vakarų pasaulius[109]. Nacionalinis auklėjimas ir turi

---

[108] M. DE MUNNYNCK, *Psychologie du patriotisme*, Fribourg 1914, p. 30.

[109] Plačiau apie lietuvių tautos pašaukimą žr. mano straipsnį: *Tautinės civilizacijos problema Lietuvoje*, — *Romuva*, 1922 m., nr. 2.

paakinti naujas lietuvių kartas šituo didžiuoju lietuvių tautos pašaukimu ir pastūmėti jų ugdymą pašaukimo užsibrėžtos visuotinės sintezės linkme.

3) *Neišvengiamas perėjimas nuo tautinių prie virštautinių kultūrinių žmonijos uždavinių.* — Tautos pašaukimo užbrėžtas uždavinys yra individualus tautine savo lytimi ir universalus savo bendru žmogiškuoju turiniu. Štai kodėl didieji žmonijos genijai, eidami savo tautų pašaukimo linkme, visados jungė tobulą tautinės lyties išraišką su vertingiausiu visuotiniu turiniu. Tokiu būdu žmonija, neturėdama individualios savo reiškimosi lyties, pasireiškia per tautines lytis, o iš antros pusės atskiras genijus tik per tautos tarpininkavimą siekia pačią žmonijos širdį.

Tautybė tobulėja sulig tuo, kaip didėja iš vienos pusės jos reiškimosi lyties individualumas, o iš antros pusės — jos bendro žmogiškojo turinio universalumas, bet tikras tautos vertingumas privalu matuoti pagal tai, kiek visuotinio turinio, arba bendrai žmogiškos dvasios, yra realizuota tautinėse jos civilizacijos lytyse, nes tik pastaruoju atžvilgiu tauta tampa nacija. «Tautinė individualybė, sako Foersteris, lygiai taip pat kaip atskiro asmens gyvenimas, vien tada randa savo atbaigimą, kai ji yra palenkta kažkam aukštesniam, tuo tarpu ji lieka negyva ir nevaisinga, kai tik ji pasidaro pati sau tikslu»[110].

Gessenas aiškiai mums pasako, kas yra tasai aukštesnis tikslas, kuriam privalo būti palenkta tautinė individualybė: tai yra visuotinis žmonijos idealas, laisvas nuo bet kurio tautinio ribotumo. «Nacija, sako jisai, slepia savyje žmoniją, kaip vyriausią savo uždavinį ir pateisinimą, nes tik sulig tuo, kaip tauta realizuoja bendrai žmogiškas vertybes, ji tampa individualybe, užimančia atskirą nepakeičiamą vietą visos žmonijos kultūroje, kitaip tariant, tampa nacija»[111]. «Panašiai, kaip asmenybė, sako kitoje vietoje tas pats autorius, susidaro viršasmeniniams tikslams tarnaudama, taip lygiai tauta tampa nacija, dirbdama virštautiniams uždaviniams»[112].

Sykiu labai reikšmingas yra faktas, kad tik per siekimą virštautinių tikslų ir per tarnavimą visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams tauta pasiekia didžiausios galybės ir tam tikra prasme ima vadovauti ir viešpatauti žmonijai ne imperialistiškos agresijos ir prievartos, bet kuriamosios dvasios žygiais. Pageidavimas tokio

---

[110] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 471.
[111] S. I. Gessen, *Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923, p. 332.
[112] Ten pat, p. 70.

vadovavimo ir viešpatavimo žmonijai, kuri remiasi visuotiniu kultūriniu tautos nuopelnų pripažinimu, yra gerai suprastos didybės pageidavimas, privalomas kiekvienam patriotui.

«Jeruzalė, sako Ed. Montier, viešpatavo pasauliui savo doktrina, propaguota iš vieno amžiaus į kitą ir per amžius tampanti vis labiau verta sykiu ir Dievo, ir žmonių, kad pagaliau pritaptų prie Kristaus Bažnyčios, to bibliškų raštų apvainikavimo ir išsipildymo. — Atėnai viešpatavo pasauliui savo estetika, davusia pasauliui nežlungamus modelius, kurių pasaulis iki šiolei nėra pralenkęs, laimingas, galėdamas juos pamėgdžioti, ir gerai atlygintas už savo pastangas, įstengdamas prie jų prisiartinti. — Senovės Roma neįsiteigė pasauliui nei savo tikyba, nei savo filosofija, nei savo grožiu: ji jam uždėjo valdžią ir įstatymus; po Meilės ir Grožio tai buvo Jėga»[113]. — «Ir tai ne kuo kitu, kaip moraline savo galybe, trys miestai, apie kuriuos aš kalbu, baigia savo pastabas autorius, yra tikrai paveikę pasaulio likimą, ir galima šiandien pasakyti, kad nuginkluoti jie yra galingesni negu kada nors»[114]. Štai paguoda ir viltis mūsų ateičiai!

Apgynę savo tautos integralitetą ir laidavę jai pilnutinio išsivystymo sąlygas, atitaisę istorinės savo evoliucijos trūkumus, pakėlę savo tautos ugdymą į aukščiausią dabartinės kultūros laipsnį, pradėję realizuoti didįjį savo tautos pašaukimą ir tuo pačiu tarnauti virštautiniams visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams, mes tapsime tautų šeimoje visai neatstojamu jos nariu — nacija. Štai bendra linkmė, kuria turi eiti naujųjų mūsų tautos kartų kultūrinis ugdymas. Tiktai šis kelias veda mus į tikrai garbingą ateitį.

## 5. Tarptautinis auklėjimas

*a*) *Tarptautinis auklėjimas ir jo uždaviniai*: 1) *Tarptautinis auklėjimas, kaipo tautinio auklėjimo atbaigimas* — Tautinio auklėjimo proga buvo pasakyta, kad tarptautinis auklėjimas ruošia naujas kartas harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui visos žmonijos naudai. Šitaip suprastas tarptautinis auklėjimas atbaigia tautinį auklėjimą keliais atžvilgiais: jis koreguoja tautinį auklėjimą universaliu žmonijos idealu; jis papildo tautinį auklėjimą virštautiniu pradu; jis suteikia tautinam auklėjimui aukštesnės prasmės ir vertės.

---

[113] Ed. Montier, *De l'éducation patriotique*, Paris 1912, p. 45-46.
[114] Ten pat, p. 56.

Tinkamai pastatytas tarptautinis auklėjimas, siekdamas tolimesnį tautos gyvenimo tikslą, savaime nustato reikiamą linkmę tautiniam auklėjimui ir neleidžia jam nukrypti į taip pavojingą tautos ir žmonijos gyvenimui nacionalizmą. Šita internacionalinė linkmė nukreipia tautinio auklėjimo darbą į aukštesnius tautos gyvenimo tikslus ir neleidžia naujoms kartoms konservatyviai užsisklesti palyginti siaurose vienos tautos gyvenimo ribose.

Tarptautinis auklėjimas kaip tik gaivina tautos gyvenimą supranacionaliniais, arba virštautiniais, uždaviniais. Tauta, kaip žinome, tampa nacija sėkmingai ir kuriamai dirbdama virštautinių kultūrinių uždavinių darbą. Be tarptautinio auklėjimo tautai būtų sunku net įsigyti reikalingą čia virštautinių uždavinių supratimą, — uždavinių, kuriais tautos siekiami tautinės individualybės lytyse bendri žmogiškosios dvasios laimėjimai. Tuo pačiu tarptautinis auklėjimas pakelia tautinio auklėjimo vertingumą ir prasmingumą, nes, nuteikdamas naujas kartas universaliems žmonijos uždaviniams, paverčia tautines jų lytis nelygstamojo turinio reiškimosi priemonėmis.

Nederinimas tautinio auklėjimo su tarptautiniu yra iš tikro nelemtas nusistatymas arba nerangus apsileidimas, kuris yra sykiu žalingas ir tautai, ir žmonijai. Tiek, rodos, natūralus ir suprantamas dalykas, kaip tautinio ir tarptautinio auklėjimo suderinimas, vis dėlto palyginti labai retai suprantamas ir dar rečiau realizuojamas dėl dviejų priežasčių: arba dėl nacionalistiško apakimo arba dėl dvasinio ribotumo. Tačiau nei viena, nei antra priežastis negali būti auklėjime pateisinta.

2) *Pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai.* — Jei tarptautinis auklėjimas turi savo tikslu harmoningą tautų sugyvenimą ir vaisingą bendradarbiavimą visos žmonijos naudai, tai tuoj gali kilti klausimas, kokiais pagrindiniais uždaviniais šitas tikslas privalo būti siekiamas, kitaip tariant, kokius pagrindinius nusiteikimus privalu sudaryti naujose kartose, kad jos būtų paruoštos harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui. Nesigilinant į smulkius tarptautinio auklėjimo uždavinius ir skirstant juos į dvi pagrindines grupes, galima čia numatyti iš vienos pusės uždavinį sudaryti naujose kartose tinkamą tarptautinį susipratimą, o iš antros pusės — uždavinį įteigti joms reikiamą tarptautinį nusistatymą.

Tarptautiniuose santykiuose didesnės žmonių masės vaidina tik tą rolę, kuri pareina nuo teorinio susipratimo tarptautiniais klausimais ir praktinio nusistatymo šiaip ar taip reaguoti į juos. Tiesa, šita viešosios opinijos ir pajėgos rolė yra labai svarbi tarptautiniams santykiams, bet plačiosios masės vis dėlto paprastai nedalyvauja tarptautiniame bendradarbiavime kiek specialesne prasme. Tokiam

tarptautiniam bendradarbiavimui paprastai atsideda vien negausingas tautos elitas, kuris, žinoma, turi būti šitam bendradarbiavimui paruoštas visai specialiai. Čia svarbu išaiškinti vien tą tarptautinį susipratimą ir nusistatymą, kuris yra pageidaujamas plačiosioms tautų masėms, kaipo kolektyvinis gerų tarptautinių santykių pagrindas.

Taigi pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai yra iš vienos pusės išvystymas naujose kartose tam tikro tarptautinio susipratimo, o iš antros pusės — sudarymas jose tinkamo tarptautinio nusistatymo. Be šitų dviejų nusisteikimų, vieno teorinio, antro praktinio, naujos kartos negali būti reikiamai paruoštos tarptautiniam sugyvenimui ir bendradarbiavimui. Tad iš vienos pusės svarbu nušviesti naujoms kartoms tarptautinio gyvenimo prasmę, principus, tikslą ir idealą, o iš antros — įkvėpti joms tam tikrą elgimosi liniją, pagrįstą doriniais principais ir pasisakančią tarptautiniais klausimais už tarptautinį teisingumą ir taiką, už tautų bendradarbiavimą ir tarptautinę žmonijos organizaciją.

Ir čia, kaip ir visame visuomeninio gyvenimo plote, pagal principą «iš pradžios doktrina, paskui akcija» pirmiausia privalo stovėti tarptautinis susipratimas, ir tik paskui eiti tarptautinis nusistatymas ir veikimas.

*b*) *Tarptautinis susipratimas*: 1) *Internacionalizacijos vyksmas tautų gyvenime.* — Naujoms kartoms tarptautiniu auklėjimu turi būti įdiegta visa eilė teisingų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, idėjų, kurios turi didelės reikšmės ne tik tarptautiniam susipratimui, bet ir nusistatymui. Kokios yra idėjos, turinčios sprendžiamosios reikšmės tarptautiniam išsiauklėjimui?

Visų pirma naujos kartos privalo turėti aiškų supratimą apie neišvengiamą internacionalizacijos vyksmą, vis labiau apimantį pasaulio tautas. Šitą internacionalizacijos vyksmą būtų klaidinga suprasti ta prasme, kad tautos vis labiau nutausta ir išsižada savo individualybės istorijos eigoje. Dabartinis internacionalizacijos vyksmas reiškia visų pirma vis įvairesnių santykių užsimezgimą tarp atskirų tautų, vis intensyvesnį ekonominį ir kultūrinį bendravimą ir vis didesnį tarptautinio organizavimosi stiprėjimą.

Visa eilė faktų įrodo šitą vis smarkyn einantį internacionalizacijos vyksmą. Tarptautinė prekyba, tarptautinis finansų priklausomumas, tokios tarptautinių patarnavimų įstaigos, kaip tarptautinė pašto, telegrafo ir telefonų unija, tarptautinių vagonų draugija ir kitos tarptautinio susisiekimo bendrovės, profesiniai internacionalai, tarptautinio susisiekimo bendrovės, profesiniai internacionalai, tarptautinės ekonominės asociacijos, tarptautiniai moksliniai kongresai, tarptautiniai traktatai ir konvencijos, tarptautinės politinės konfe-

rencijos, valstybių apsikeitimas diplomatinės ir konsulinės tarnybos agentais, — visa tai įrodo tą internacionalizacijos vyksmą, kuris apima vis platesniu ratu tarptautinius valstybių ir tautų santykius. Tokiomis aplinkybėmis izoliuotas valstybės ar tautos stovis tampa vis mažiau įmanomas, nes atskirų tautų gyvenimas yra susijęs kartais neregimais, bet visai realiais siūlais su kitų tautų gyvenimu.

Vis stiprėjančiame internacionalizacijos vyksme vienas dalykas itin yra reikšmingas : faktiniai tarptautiniai santykiai ilgainiui nustoja atsitiktinio savo pobūdžio ir vis labiau organizuojasi ant juridinių pagrindų. Kitaip tariant, atsitiktinis nesutvarkytas tautų bendradarbiavimas turi tendencijos išsilieti į lytis teisinės tvarkos, kuri privalo turėti savo konstituciją, savo įstatymų vykdomąji ir teisiamąjį organus. Nors šitos tendencijos yra dar toli nuo pilno savo realizavimosi pastoviomis ir konkrečiomis lytimis, vis dėlto jos turi tikrai realų gyvastingumą, kuris laiduoja neišvengiamą jų pažangą. Tautų Sąjunga ir pastovus Tarptautinis Teismas tėra vien pirmos netobulos šitų tendencijų apraiškos, pagal kurias negalima dar visai tiksliai spręsti apie tų tendencijų tikrą vertingumą, kurios pašaukė jas į gyveniną.

Virštautinė tarptautinių santykių organizacija ypatingai reikšminga yra tuo, kad jinai stato ribas tarptautiniam individualizmui ir atskirų valstybių nuožiūrai ir palenkia tautų gyvenimą, bent tam tikru laipsniu, tautų solidarumo ir bendros gerovės idėjai. Iš čia kyla tam tikras atskirų valstybių teisių apribojimas, tam tikra tarptautinė kontrolė ir pagaliau atsakomybė už tarptautinio sugyvenimo principų paneigimą užsieninės savo politikos aktais.

«Sulig tuo, kaip civilizacija žengia į priekį, sako Lyono profesorius Valensin, tarptautiniai santykiai daugėja, ir tautos linksta gyventi tarpusavės priklausomybės stovyje»[115]. Tarptautinių santykių išsivystymas, Valensinio supratimu, «iš tikrųjų apreiškia tam tikrą žmogaus prigimties aspektą, tam tikrą tarpsnį žmonijos istorinės evoliucijos, kuri iš šeimų sudarė nedideles pilis, iš pilių — provincines tėvynes, iš provincijų — tautas ; iš tautų — dideles moderniąsias valstybes, ir kuri iš šitų valstybių linksta dabar padaryti dalyves plačiausios federacijos. — Jis apreiškia taip pat prigimtosios tautų draugijos buvimą. Tautos tėra vien dalinės draugijos ; jos yra žmonijos visumos sudedamosios dalys, ir todėl jos turi vienos kitai atžvilgiu teisių ir pareigų, ankstyvesnių už bet kurį kontaktą ir randančių pritaikymą sulig tuo, kaip tautos sueina į santykius»[116].

---

[115] VALENSIN, *Traité de droit naturel*, Paris 1925, t. II, p. 489.
[116] Ten pat, p. 491.

Taigi visuotinė žmonijos tautų draugija yra idealas, į kurį linksta normali žmogaus prigimtis. Tai yra žmogiškojo universalumo reikalavimas, kuris randa pritarimo giliausiose ir kilniausiose žmogaus dvasios apraiškose. Ir tik apakęs, ekskliuzyvistiškas ir žiaurus nacionalizmas ir rasiniai prietarai nenori skaitytis su šituo idealiu faktu.

2) *Tautų diferenciacija ir tarptautinis bendradarbiavimas.* — Naujoms kartoms ne tik privalu įsamoninti internacionalizacijos vyksmą, kaipo vis tamprėjančių tarptautinių santykių apraišką, bet ir nušviesti įvairius jo atžvilgius: ekonominį, kultūrinį, politinį, juridinį. Visais šitais atžvilgiais svarbu susekti ir iškelti aikštėn santykiavimą, kurio yra iš vienos pusės tarp tautų diferenciacijos ir tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo — iš antros. Yra juk savaime aišku, kad tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas būtų nepriimtini tautinei sąmonei, jei jie niveliuotų tautines individualybes, jas alintų kultūriniu atžvilgiu ir šiapjau nebūtų tautoms naudingi jokia prasme. Iš tikrųjų nereikia net didelių pastangų, kad galima būtų pastebėti, jog tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas yra sykiu naudingi ir visumai, ir atskiroms dalims, t. y. ir tautų draugijai, ir atskiroms tautoms.

Viena iš seniausių tarptautinio santykiavimo apraiškų yra prekių mainai tarptautinėje apyvartoje. Šie mainai tuo ir yra reikšmingi, kad jis yra visai neišbraukiamas faktas tautų gyvenime. Pirma jo priežastis glūdi įvairiame kraštų turtingume. Vieni kraštai turi vienus natūralius turtus, kiti — kitus; atitinkamai, vieni kraštai gali gaminti vienas prekes, kiti — kitas. Jei kiekvienas kraštas nori patenkinti visus savo reikalus, kiekvienam yra visai neišvengiama sueiti į prekybinius santykius, ir tai yra naudinga išsyk visiems kraštams, dalyvaujantiems mainų apyvartoje.

Su norodyta pirmykščia ekonominės diferenciacijos priežastimi ilgainiui susipina kiti veiksniai, kaip antai: tautų įvairūs sugebėjimai, kultūrinis stovis, technikos išradimai, politiniai sumetimai ir t. t. Šitie įvairūs veiksniai žymiai komplikuoja ekonominį tautų bendradarbiavimą ir net kartais iškiša į priekį jo tam tikrą nepatogumą. Būtent ekonominis bendradarbiavimas didina tarpusavį tautų priklausomumą, kuris kartais tampa net pavojingas politiniu atžvilgiu, kai ekonominis priklausomumas gali tapti politinių represijų pagrindu arba net pastatyti atskiras tautas į nepatogias sąlygas ginkluotos kovos metu. Tokiomis aplinkybėmis tautoms net ima rodytis, kad ekonominis savęs pakankamumas yra idealus stovis, kurio reikia siekti, kaipo normos.

Iš tikrųjų blogas yra ne pats ekonominis tautų bendradarbiavimas, bet tai, kad tautos stengiasi išnaudoti ekonominį priklausomumą

savo ekskliuzyvistiškiems reikalams. Kitaip tariant, ekonominis tautų bendradarbiavimas ir todėl taip pat ekonominis tarpusavis jų priklausomumas yra nenaudingas tik nenormaliomis tarptautinio santykiavimo sąlygomis. Ne ekonominis tautų bendradarbiavimas yra nenormalus, bet atitinkamo bendravimo stoka kitose tarptautinio santykiavimo srityse. Šiaipjau ekonominis bendradarbiavimas yra neišvengiamas dėl nelygaus prigimtųjų turtų suskirstymo žemės paviršiuje; be to, ir kitos ekonominės, socialinės, kultūrinės ir politinės sąlygos gali reikalauti tokios ekonominės tautų specializacijos, kuri būtų naudingiausia ir atskiroms tautoms, ir tautų draugijai.

Ekonominis tautų bendradarbiavimas yra naudingas tautoms dar tuo, kad paprastai jis yra tas materialinis substratas, kuris tampa kitų kultūrinių gėrybių nešėju. Tuo tarpu kultūrinis tautų bendravimas yra reikšmingiausias pavyzdys to fakto, kad tautų diferenciacija ir vis augantis tarptautinis bendravimas ne tik eina lygiu žingsniu, bet ir gali tobulai susiderinti.

Tautinė individualybė įgauna ryškiausių lyčių tada, kai ji ima realizuoti visuotinai vertingą savo pašaukimą, kuris pareina nuo įgimtųjų tautos aplinkybių ir išskirtinai ją charakterizuoja kitų tautų draugijoje. Šitokiu atveju tauta jungia didžiausią tautinės lyties individualumą su kultūrinio turinio universalumu ir kaip tik todėl yra nacija, t. y. visai neatstojamas narys tautų draugijoje. Kitaip tariant, tautų gyvenime individualizacijos vyksmas eina vienu žingsniu su tam tikros universalizacijos vyksmu. Tai yra ne kas kita, kaip tautų specializacija virštautinių kultūrinių uždavinių sprendime, kuri neišvengiamai reikalauja tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo, kaip savo papildymo ir atbaigimo.

Ir iš tikro, kaip teko man rašyti kitoje vietoje, tautinių individualybių bendradarbiavimas žmonijos visumoje yra reikalingas jau todėl, kad jokia tautybė neįstengia viena pati išreikšti viso žmonijos dvasios turtingumo. Tautinis pašaukimas, pareinąs nuo aplinkybių, kuriomis tautai teko ir tebetenka gyventi, stumia ją labiausiai realizuoti savo gyvenime bei veikime vieną kurį visuotinės reikšmės uždavinį, bet tuo pačiu jis tarsi apriboja kultūrines tautos galimybes. Iš čia kyla tautoms reikalas pasidalyti šitokio darbo išdavomis. Tokiu būdu tautinės individualybės papildo viena kitą, ir tik harmoningas jų visetas gali sudaryti tai, ką vadiname visos žmonijos vardu[117].

---

[117] Plg. su mano brošiūra *Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas*, Kaunas 1928, p. 15-16.

« Tautinė individualizacija, sako Foersteris, palyginta su pliku išblankusiu kosmopolitizmu, ne tik yra žmonijos praturtinimas, bet ji dar sudaro gilių vienijimosi motyvų ir reikalų, kurių be jos nebūtų buvę... Žmonija šiandieną yra jau pasiekusi tokį laipsnį, kuriame tarpusavis tautų pasipildymas, pasitarnavimas ir auklėjimasis yra pasidarę visai neišvengiami. Jokia nacija nebegali savo uždavinių išpildyti be kultūrinės svetimų tradicijų pagalbos: atskiros rasės ne mažiau yra skirtos savo dvasiniam pasipildymui, kaip abidvi lytys. Be tokio aukštesnio bendravimo tauta ir siela turi žlugti nuosavame savo vienašališkume »[118].

Dar vienu atžvilgiu kultūrinis individualizuotų tautų bendravimas yra ne tik naudingas, bet ir visai neišvengiamas: tik per tarptautinį bendravimą tauta tegali laiduoti savo nariams universalinio kultūrinio gyvenimo sąlygas. « Kaip atskiras žmogus, sako prof. Gins, tik laimi iš to, kad gyvena kitų žmonių draugijoje ir nusilenkia tvarkai, palaikančiai visuomenės gyvenimą, nes kitaip negalėtų įvykdyti daugelio savo užsimojimų, — taip lygiai ir valstybė, stovinti anapus tarptautinio bendravimo ir atitraukta nuo solidarių žmonijos pastangų, negali laiduoti savo piliečiams visos kultūrinių pasiekimų pilnumos »[119]. Žodžiu tariant, solidarumas yra pagrindinis kultūrinio tautų gyvenimo principas ir todėl visos tautos turi dalyvauti solidariame kultūros kūrime ir jos išplėtime pasaulyje.

3) *Ne nacionalistiškas tautų suverenumas ir ne nelygstamas internacionalizmas, bet solidarumo ir organiškos vienybės organizacija lygstamai suverenių tautų įvairumoje.* — Svarstydami internacionalizacijos vyksmą politiniu ir juridiniu atžvilgiu, sutinkame vieną iš opiausių klausimų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, būtent tautų lygybės klausimą. Konkrečiai imant dalyką, reikia pripažinti, kad tautos nėra lygios: jos ne tik yra įvairios, bet ir nelygios savo turtais, ir savo galybe, ir savo kultūra, ir pripažintomis sau teisėmis, ir savo nepriklausomumo laipsniu. Kitaip atrodo dalykas, žiūrint į tautas abstrakčiai, t. y. laikant jas vienos rūšies individualybėmis: šituo atžvilgiu visos tautos principialiai yra lygios. Ir iš tikro kiekviena tautybė yra, kaip žinome, sutelktinė individualybė, reiškianti sau tinkamu būdu visuotinį žmonijos turinį, ir todėl, kaipo visuotinio

---

[118] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 469-470.

[119] G. K. Gins, *Na putiach k gosudarstvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu*, Charbin 1930, p. 116.

žmonijos turinio reiškėjos, tautybės privalo naudotis lygiomis ne tik moralinėmis, bet ir juridinėmis teisėmis. Žodžiu tariant, visos tautybės yra individualios nelygstamojo turinio nešėjos, ir todėl yra principialiai lygios, nežiūrint į savo įvairumą, kuris čia kaip tik yra tikro vertingumo pagrindas.

Tautų lygybės klausimas tarptautinėje politikoje komplikuojasi dar tuo, kas tarptautiniame santykiavime į pirmą vietą iškyla valstybės, kaipo organizuotos tautos, nors toli gražu ne visuomet yra pilno atitikimo tarp valstybės ir tautos. Vis dėlto tarsi suponuojama, kad normaliai valstybė atstovauja atskirai tautai, nors, kaipo koreguojantis veiksnys, šalia jos išeina į tarptautinę areną tautinės mažumos, kurios yra atitinkamai traktuojamos tarptautiniame santykiavime. Čia ir kyla klausimas, kokia linkme privalo citi tarptautinis valstybių ir tautų santykiavimas politiniu ir juridiniu atžvilgiu.

Šis klausimas gali būti įvairiai sprendžiamas pagal tai, kuri koncepcija yra dedama į sprendimo pagrindą: tarptautinio individualizmo, tarptautinio absoliutizmo ar tarptautinės konstitucijos koncepcija. Tarptautinis individualizmas pripažįsta nelygstamąjį valstybės nepriklausomumą pagal etatistinio liberalizmo principus: jis laiko valstybę neribojamai suverenia: žiūri į valstybę, kaipo į absoliutinę savo teritorijos savininkę, nepripažįsta jokių pareigų atžvilgiu kitų valstybių ir atitinkamai nenori jokiu laipsniu pripažinti tarptautinės kontrolės jokioje valstybinio veikimo srityje. Tarptautinis individualizmas ypatingai yra artimas valstybiniam nacionalizmui ir faktiškai su juo sutampa.

Užtat kosmopolitizmas iš savo prigimties yra linkęs remti priešingą tarptautinio absoliutizmo koncepciją, pagal kurią stengiamasi tarptautinį gyvenimą centralizuoti vienoje virštautinėje organizacijoje ir šitaip pavesti nelygstamąjį suverenumą, atitinkamai apibrėžiant atskirų valstybių nepriklausomumą. Jei iš vienos pusės nacionalistiškas valstybės suverenumas negali būti suderintas su pačia tarptautine teise ir veda prie arbitralaus valstybės elgimosi tarptautiniuose santykiuose, kas sudaro didelį pavojų tarptautiniam gyvenimui, tai kosmopolitinio internacionalo absoliutizmas iš kitos pusės veda tarptautiniuose santykiuose taip pat prie despotizmo, nuo kurio ne mažiau kenčia tautų bendravimas. Kraštutiniai nusistatymai ir šiuo atveju susiliečia savo išdavomis.

Sintetinį klausimo išsprendimą pateikia trečioji, būtent tarptautinės konstitucijos koncepcija, pagal kurią valstybėms pripažįstamas lygstamasis suverenumas ir sykiu tautų vienybė organizuojama solidarumo, lygybės ir tarptautinio teisingumo pagrindais. Šitoks klausimo išsprendimas eina tiesioginiu būdu iš tautos esmės

ir kultūrinio jos pašaukimo. Tautos, panašiai kaip individai visuomenėje, yra vienos rūšies individualybės, kurios yra pašauktos diferencijuotu būdu realizuoti universalius žmonijos uždavinius. Jos negali tinkamai atlikti šito pagrindinio savo pašaukimo tik tada, kai principiškai yra nusistatoma prieš žmonijos solidarumą ir vienybę, tiek ir tada, kai yra nepateisinamai suvaržomas diferencijuoto kultūrinio funkcionavimo nepriklausomumas.

Kaip diferencijuotas ir laisvai sutartinis atskirų grupių veikimas visuomenėje yra aukštesnio jos civilizacijos laipsnio apraiška, palyginant su pirmykščia laukinių žmonių anarchija ar barbariška primityvios tautos despotija, taip lygiai tarptautinis žmonijos organizavimasis solidarumo, lygybės ir laisvo diferencijuoto veikimo pagrindais yra aukštesnio pasaulinės civilizacijos laipsnio apraiška, kuri, savaime aišku, negali išsyk pasiekti tobulumo stovio. Šito dėsnio šviesoje ir tenka vertinti pirmą pasaulio tautų organizavimosi bandymą, kurį sudarė Tautų Sąjungos įsisteigimas tarptautinės konstitucijos pagrindais. Nors apskritai ir ypač šiuo momentu netenka idealizuoti Tautų Sąjungos tokios, kokia ji yra faktiškai, bet vis dėlto negalima nepripažinti, kad pagrindine savo idėja jinai puikiai atinka tą tarptautinio santykiavimo reikalą, kuris taip iškalbingai pasireiškia mūsų laikų internacionalizacijos vyksme.

« Versalio traktatu įsteigtoji Tautų Sąjunga, sako prof. Gins, pirmutinio susitarimo intencija turi aprėpti visas pasaulio valstybes ir uždėti joms pareigą dirbti ir paklusti teisinei tvarkai, laiduojančiai taikos palaikymą. — Tautų Sąjunga solidarizuoja savo jungiamųjų valstybių interesus, palenkdama juos organizuotai tvarkai, kuri atitinka tuos dalyvių interesus. Tai yra pirmas bandymas įsteigti pastovią tarptautinio bendravimo organizaciją ant t e i s i n i ų p a g r i n d ų, be valstybių nepriklausomumo principių sulaužymo, nors ir su neabejojamu jo apribojimu »[120].

Gins ypatingai pabrėžia svarbią Tautų Sąjungos rolę tarptautinio solidarizmo ugdyme. « Tautų Sąjunga, sako jisai, yra solidarizmo nešėja į tarptautinius santykius. Solidarizmas daro atskiroms valstybėms, Sąjungos nariams, veikimo laisvės apribojimų, bet kompensuoja juos patogumais, kurių negalima pasiekti kitaip, kaip bendromis pastangomis ir nusilenkimu aukštesniam autoritetui ... Solidarizmas artina mus prie to laiko, kai žmonija susidarys iš solidariai veikiančių tautų — valstybių[121]. Šituo atžvilgiu Gins pripažįsta

[120] Ten pat.
[121] Ten pat, p. 200.

Tautų Sąjungai didžiosios perauklėtojos misiją tautų gyvenime. Tautų Sąjungos priemonės tautų bendradarbiavimui nustatyti, sako jisai, «perauklėja žmonių psichologiją, bet kai pakitės psichologija valstybių viduje, pakitės ir tautų santykiai; kai solidarizmas įsigalės atskirų tautų gyvenime, jis taip pat palenks sau ir tarptautinius santykius»[122].

Tik tada susidarys tikros garantijos, kad teisė turės realią pirmenybę prieš jėgą ir prievartą, ir tik tada politinis tautų santykiavimas bus atremtas į tvirtą teisingumo pagrindą, sudarytą pastovioje tarptautinėje konstitucijoje.

4) *Internacionalo idealas.* — Aukščiau buvo išvystytas organingoje priklausomybėje ištisas kompleksas idėjų, kurios liečia tarptautinį santykiavimą ir kurios turi būti sugestionuojamos ir išvystomos naujų kartų sąmonėje, kad šios galėtų įsigyti teigiamąjį tarptautinį susipratimą. Šitas susipratimas tačiau būtų dar nepilnas, jei jis nepraskaidrintų tokio internacionalo klausimo supratimo, koks dažniausiai pasitaiko mūsų laikais plačioje publikoje.

Paprastai internacionalo vardu yra vadinamas tarptautinis įvairių pasaulio tautų darbininkų susiorganizavimas, turįs savo uždaviniu jų klasės reikalų gynimą. O kadangi socialiai nuskriaustos klasės žmonės labai dažnai yra linkę į kosmopolitizmą, tai susidarė žmonių sąmonėje beveik būtinas sąryšis tarp internacionalo ir nusistatymo statyti klasės reikalus aukščiau už tautos interesus. Negalima iš tikrųjų neigti tarptautinės proletariato organizacijos, t. y. internacionalo paprasta to žodžio prasme, palinkimo į šitaip suprastą internacionalizmą, bet reikia čia pat pasakyti, kad panašus palinkimas nėra specifinė proletariško internacionalo ypatybė: visur, kur solidarizuojasi tarptautiniai kitų klasių interesai, pavyzdžiui, kapitalistų, pasireiškia nė kiek ne mažesnis palinkimas į kosmopolitišką internacionalizmą. Pakanka čia prisiminti kosmopolitišką kapitalistų paslankumą teikti ginklus net savo tėvynės priešams. Tai tik reiškia, kad susidūrus materialiniams klasių interesamas su idealiniais tautybės interesais, dažniausiai pirmieji persveria antruosius. Iš čia tenka padaryti išvadą, kad klasiniai internacionalistai iš tikro yra pavojingi tautiniams interesamas, nors negalima pasakyti, kad jie yra tokie iš savo esmės, bet ne atsitiktinai dėl žmonių netobulumo.

Suprantant internacionalo vardą platesne prasme, reikia pasakyti, kad tarptautinės klasinės organizacijos nėra vieninteliai internacio-

---

[122] Ten pat, p. 125.

nalai. Tam tikra prasme internacionalu yra ir Tautų Sąjunga, būtent tokiu internacionalu, kur tautinius ir tarptautinius interesus stengiamasi suderinti ant juridinių tarptautinės konstitucijos pagrindų. Šitų formalių rėmų ribose yra koordinuojama daugel tarptautinių reikalų: ir politinių, ir ekonominių, ir socialinių, ir finansinių, ir net intelektualinių ir moralinių. Čia taip pat atsitiktinai gali persverti vieną kartą tarptautiniai visumos interesai, kitą kartą — atskirų tautų interesai. Bet kadangi Tautų Sąjungos veikimas, atremtas į teisinę tvarką, yra viešai kontroliuojamas ir vispusiškai debatuojamas suinteresuotų pusių, tai čia susidaro mažiau duomenų, kad atsitiktinis tautinių intersų įžeidimas būtų taip dažnas, kaip klasiniuose internacionaluose.

Pagaliau yra nemaža aukštesnės rūšies internacionalų, būtent kultūrinių ir religinių, kurie iš savo esmės mažiausia turi duomenų sueiti į konfliktą su tautiniais interesais. Tarptautinės kultūrinio bendravimo organizacijos, kaip ir tarptautinio pobūdžio konfesijos turi savo uždaviniu išsiplėtimą ir apsimainymą dvasinėmis vertybėmis, pareinančiomis ne nuo tautinės reiškimosi lyties, bet nuo universalaus žmogaus dvasios turinio. Šitokių internacionalų konfliktai su tautiniais interesais yra reti todėl, kad vertybės, esančios jų veikimo objektais, yra net aukštesnės rūšies, kaip tautinė lytis; antra, todėl, kad čia ne taip lengva įžeisti tautų lygybę; trečia, todėl, kad tokių internacionalų naudingumas atskiroms tautoms regimai jaučiamas, kaipo aiškiai ir greit pasireiškiąs, ir sykiu jų nenaudingumas lengviau įveikiamas.

Jei visi internacionalai yra šiaip ar taip universalizmo reiškėjai, tai paminėtieji aukštesnės rūšies internacionalai yra universalizmo reiškėjai aukščiausiu laipsniu. Šituo atžvilgiu itin reikšminga yra Katalikų Bažnyčia, kuri faktiškai sudaro seniausią, plačiausią ir galingiausią internacionalą. Katalikų Bažnyčia tiek etimologiškai, tiek realiai yra visuotinis susivienijimas, neturįs nacionalaus pobūdžio ir todėl nekonkuruojąs su tautomis tautinio gyvenimo ir veikimo srityje. Sykiu su savo pasaulėžiūra ir doriniu nusistatymu Bažnyčia perteikia tautoms universalios vertės dvasinį turtą, kurį krovė amžių amžiai ir ištisa tautų eilė. Todėl priėmimas Bažnyčios tikėjimo visados reiškia tautai įbendrinimą į visuotinį žmonijos dvasios lobyną. Iš antros pusės, Bažnyčia visados yra suintersuota, kad tautos stovėtų savo tautinio gyvenimo aukštumoje, nes tik tada įvyksta tautinėje kūryboje tas tobulas individualios tautinės lyties ir universalaus turinio susijungimas, kuris reiškia didžiausią laimėjimą ir tautai, ir žmonijai. Tokiu būdu Bažnyčia per naujų tautų pašaukimą į kultūrinį religinį gyvenimą ugdė dvasinį savo lobyną ir per tautų klestėjimą nuolat atgydavo ilgų amžių bėgyje.

Žodžiu tariant, Bažnyčia yra reikšmingiausias pavyzdys sėkmingo tarptautinio bendradarbiavimo aukštesnėje gyvenimo srityje, kur gali tobulai susiderinti atskiros tautos ir visos žmonijos interesai. Todėl Bažnyčia visados buvo ir yra stipriausias veiksnys ir sėkmingiausia auklėtoja tarptautiniam bendradarbiavimui. Jei vis dėlto istorijoje pasitaikydavo ir dabar kartais pasitaiko, kad Bažnyčios žmonės nesugeba harmonigai suderinti Bažnyčios ir atskirų tautų interesų, tai toks nesugebėjimas yra jų netobulumas, bet neina iš Bažnyčios prigimties, jos ideologijos ar jos tradicijų.

c) *Tarptautinis nusistatymas*: 1) *Tarptautinio nusistatymo pagrindimas doriniais principais.* — Išvedus nuoseklią liniją tarptautiniam susipratimui, tenka susidomėti tais nusiteikimais, kurie turi charakterizuoti aktyvų tarptautinį naujų kartų nusistatymą ir kurie todėl privalo būti tarptautinio auklėjimo priemonėmis jose išvystomi. Pirmas dalykas, kuriuo čia iš pat pradžios reikia susirūpinti, yra visai kategoriškas reikalas pagrįsti tarptautinį nusistatymą doriniais principais. Jei apskritai tarptautinis bendradarbiavimas tėra galimas ir sėkmingas vien tada, kai tarptautinis santykiavimas yra pagrįstas doriniais principais, sakysime, taikingumu, teisingumu, nusilenkimu bendrai teisinei tvarkai ir tarptautiniam autoritetui, tai šitoks dorinis nusistatymas privalo būti ruošiamas atskirose tautose atitinkamu naujų kartų auklėjimu. Kitaip tariant, tarptautinis naujų kartų nusistatymas turi būti pagrįstas doriniais principais, nes nuo to paskui pareina atitinkamas dorinis tarptautinio santykiavimo pagrindimas.

Viena iš svarbiausių nelemto tautų nesugyvenimo priežasčių yra tai, kad per daug dar išplitęs yra įsitikinimas, jog teisės bei doros principai saisto žmones tik išvidiniame tautos gyvenime ir jog tarptautiniame santykiavime tautos arba valstybės interesai visai suvereniai apsprendžia reikiamą nusistatymą tarptautiniais klausimais. Toks amoralus nusistatymas iš tikrųjų yra liekanos iš laukinių žmonių įpročių, kurie jau visai nepritinka mūsų civilizuoto gyvenimo stoviui. Tuo tarpu kuo iš esmės skiriasi imperialistinis karas su užgrobimais gyventojų, teritorijų ir tautinių turtų nuo laukinių žmonių paparastų žudymų su plėšimais? Nebent tuo, kad pirmuoju atveju tikra dorinė žiaurių ir plėšrių žygių vertė yra premedituotai užmaskuota civilizacijos lytimis, tuo tarpu antruoju atveju tie patys instinktai pasireiškia savaimingu betarpiškumu ir dažnai net be supratimo tikros dorinės jų vertės. Dorinę pirmenybę, rodos, teks atiduoti laukiniams žmonėms.

Sudarymas dorinio naujų kartų nusistatymo tarptautiniais klausimais negali apsieiti be demaskavimo hipokritiško tautų elgimosi

tarptautinėje politikoje, o iš antros pusės — be apgynimo jų nuo savo nacionalizmo pavojų, kurie visados yra aktualūs tautiniame auklėjime. Tik persunkimas tiek tautinio, tiek tarptautinio auklėjimo doriniais principais tegali apsaugoti naujas kartas nuo nelemto tarptautinio naujų kartų nusistatymo ir paruošti tokiu būdu žmonių sielose tvirtą pagrindą vaisingam tarptautiniam bendradarbiavimui.

2) *Naujų kartų auklėjimas tarptautiniam teisingumui ir taikai.* — Tarptautiniam bendradarbiavimui svarbiausi yra tie žmonių nusiteikimai, kurie laiduoja teisingumo ir taikos realizavimą tautų santykiuose. Tad visų pirma tenka įdiegti naujoms kartoms teisingumo jausmą ir taikos nuotaiką dalykuose, liečiančiuose tarptautinius klausimus. Čia, kaip ir visuomenės vidaus santykiuose, privalu gerai nusimanyti, kad ne taika tarnauja pagrindu teisingumui, bet teisingumui, bet teisingumas taikai. Kraštutinis pacifizmas, kuris stengiasi pasiekti taiką bet kuria kaina, daro kaip tik tą klaidą, kad taiką stato aukščiau už teisingumą.

Tiek valstybės vidaus, tiek ir tarptautiniame gyvenime yra atsitikimų, kai taikingas nusilenkimas neteisybei ir prievartai yra ne kas kita, kaip nusižengimas. Rusų inteligentijos nesiryžimas ir nesugebėjimas pasipriešinti kaip reikiant su ginklu rankoje bolševikų revoliucijai buvo priežastis daug didesnių ir ilgiau trunkančių materialinių ir moralinių kataklizmų, kaip kad būtų buvusi griežta ir ginkluota, bet trumpa kova už valdžią prieš diktatūrišką prievartą. Sudaryta 1918 m. Lietuvos Brastoje bolševikų taika su vokiečiais buvo pripažinta « nevalyva taika », nes ji nesiskaitė nei su doriniais, nei su valstybiniais reikalavimais ir buvo pagrįsta klastingais sumetimais ir bolševikų pasiryžimu išsilaikyti valdžioje bet kuria kaina.

Mūsų istorijoje taip pat yra žinomas vienas atsitikimas, kai taikingas nusilenkimas prieš prievartą buvo nedovanotino silpnumo ir nesiryžimo apraiška. Tai įvyko per Liublinio uniją, kuri paskandino Lietuvą tautinės, kultūrinės ir valstybinės prostracijos pelkėse ir buvo didžiausių ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos nelaimių priežastis. Lietuvių pralaimėtas karas tokiu atveju būtų buvęs geresnis už taiką, kuri ilgainiui lietuvių tautoje nustelbė padarytos jai prievartos supratimą ir sykiu su juo gyvastingą tautos energiją.

Pacifistiškai nusiteikęs Foersteris teisingai nusako reikiamą teisybės ir taikos santykiavimą šiais savo samprotavimais : « Erazmas myli taiką daugiau už kryžių, pasakė Liuteris. Ir iš tikro yra žmonių, kurie palinksta į taiką vien iš silpnybės. Ne taika, bet tiesa yra aukščiausioji gėrybė. Ir jos kaina neprivalu dar vengti susiskaldymų ir konfliktų. Betgi visas dalykas glūdi tame būde, kuriuo žmonės

tokius atsitikimus traktuoja. Be meilės net pati tiesa nėra teisinga, nes ji yra egoistiškų geidulių drumsčiama. Taigi taika išlepina, užtat galinga ir budri valia, kuri pažaboja žemesnius geidulius ir paaukoja smulkius jausmus šventajam sutarimo gėriui, užgrūdina ir taurina būdą žymiai daugiau, negu tai įstengia padaryti didvyriški žygiai karo lauke »[123].

Žodžiu tariant, taikos pedagogika, apie kurią su tokiu pamėgimu kalba Foersteris, neprivalo susilpninti naujose kartose teisingumo pajautimo ir pasiryžimo aktyviai priešintis neteisybei ir prievartai, žinoma, būtinos akcijos ribose ir leistinomis priemonėmis. Tarp kitko tautinio apsigynimo klausimais naujos kartos turi įsisąmoninti, kad karinė pajėga nėra vienintelė ir net svarbiausia apsaugos priemonė. Tautos sugebėjimas sugyventi su savo kaimynais, daryti sau draugų ir nuginkluoti priešus idėjiniu savo nusistatymu turi tautinės defenzyvos reikalui be galo didelės reikšmės. « Naujos kartos auklėjimas p a s i r e n g i m u i p r i e t a i k o s, sako Foersteris, kuo mažiausia yra tiek pat svarbus, kaip auklėjimas p a s i r e n g i m u i p r i e k a r o »[124].

Foersteris sykiu pripažįsta, kad taikos palaikymui ir atstatymui reikalingi yra net stipresni charakteriai, kaip ginkluotos prievartos pasiryžimams. Jis net aiškiai nurodo, kokie privalo būti nusiteikimai, kad galima būtų palaikyti taikos drausmę. Negatyviai naujos kartos turi būti apsaugotos nuo karingų instinktų, užgaidų, įsivaizdavimų, kurie galėtų sudrumsti taikingą tautų sugyvenimą: pozityviai jose turi būti išvystytas sugebėjimas objektyviai ieškoti teisybės ir susitarimo pagrindų konfliktų atvejais. Tarp kitko Foersteris pabrėžia žodžio drausmės reikšmę taikai: « Yra žodžių, sako jisai, kurie sužadina sprogstamąjį pasipriešinimą: yra žodžių, kurie pažaboja demonus, ir žodžių, kurie atpalaiduoja pragaro galybes »[125].

Žodžiu tariant, taikos reikalui svarbiausia nuginkluoti žmonių sielas, nes tuomet savaime nusiginkluoja ir žmonių rankos. Šitas siclų nusiginklavimas taikai yra tautoms ne kas kita, kaip dorinis pergalėjimas savo palinkimų į neteisingumą, prievartą, imperialistišką nusistatymą ir nacionalistinį ekskliuzyvizmą. Jei tauta nepergali savęs šita prasme ir agresyviai puola kitas tautas, šioms susidaro teisė į teisingą atsparą ir net į ginkuotą priesparą būtino apsigynimo ribose. Tuomet taika suyra, ir karas neišvengiamas.

---

[123] F. Foerster, *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München 1922, p. 465.
[124] Ten pat, p. 462.
[125] Ten pat, p. 468.

Galimų konfliktų perspektyvoje pedagogams itin svarbu nusimanyti kad, jei yra teisė ir net pareiga kovoti su svetimu imperializmu, tai nemažesnė yra pareiga kovoti su imperializmu ir nacionalistišku ekskliuzyvizmu savo tautos viduje, auklėjant naujose kartose teisingumo ir taikingumo nusiteikimus, nuveikiant jose agresyvius instinktus ir neteisingus nusistatymus. Patriotizmas turi būti suderintas su tarptautinės santvarkos reikalais.

3) *Naujų kartų ruošimas tarptautiniam kultūriniam bendradarbiavimui.* — Sudarius naujų kartų sielose tvirtą pagrindą teisingam ir taikingam nusistatymui į tarptautinį santykiavimą, tuo pačiu susidaro palanki nuotaika tarptautiniam kultūriniam bendravimui ir bendradarbiavimui. Bet šiam pastarajam reikalui reikalingi yra dar specialieji nusiteikimai, kurie padaro tarptautinį bendravimą ir bendradarbiavimą tikrai naudingą tiek tautai, tiek ir visai žmonijai. Kultūrinis tautų bendravimas reiškia labiau pasyvią tautų santykiavimo pusę, kur pirmiausia stovi kultūrinių gėrybių pasisavinimas. Atvirkščiai, kultūrinis bendradarbiavimas reiškia labiau aktyvų tautų santykiavimą, kur pirmiausia stovi kultūrinių gėrybių perteikimas. Kiekvienu atveju yra reikalingas atitinkamas kiekvienos tautos žmonių nusistatymas.

Svetimų kultūrinių gėrybių pasisavinimas tautai yra tikrai naudingas tik tada, kai ji sugeba bendrus žmonijos kultūros turtus padaryti tikrai savus, t. y., pasisavinti juos saviškai, pagal savo tautos individualinį stilių. Toks savarankiškas ir sykiu kūrybiškas žmonijos kultūrinio lobio pasisavinimas kaip tik charakterizuoja subrendusią naciją. «Nacija, sako Gessenas, nėra kažkas priešinga tam, kas yra bendrai žmogiška, bet tėra vien kūrybinis stilius, kuriuo tauta pasisavina bendrai žmogiškos kultūros turinį»[126]. Šitoks svetimų kultūrinių pradų pasisavinimas praturtina sutelktinę tautos individualybę, tuo tarpu pasyviai vergiškas svetimos kultūros pasisavinimas nustelbia tautos individualybę ir paprastai skandina tautą kultūrinio fatalizmo nuotaikoje. Todėl tarptautinio bendravimo atžvilgiu, kiek šitas bendravimas veda prie svetimos kultūros pradų pasisavinimo, naujoms kartoms turi būti įdiegtas aktyviai kuriamasis nusistatymas, kuris leistų svetimos kultūros pradus padaryti tikrai savus. Tai gali būti pasiekta vien glaudžiame sąryšyje su tautišku auklėjimu, kuris saugoja ir sąmoningai ugdo individualią tautos lytį, ją tobuliausiu laipsniu realizuodamas naujose kartose. Žodžiu

---

[126] S. I. GESSEN, *Osnovy pedagogiki*, Berlin 1923, p. 329.

tariant, kritiškas aktyvus kūrybinis nusistatymas svetimos kultūros pradų pasisavinime yra būtinai reikalingas naujoms kartoms.

Bet nacijai nepakanka apsaugoti tautinį savo savitumą ir vidinę laisvę svetimos kultūros atžvilgiu: jai dar privalu, kaip sako Gessenas, «sugebėti užsidegti entuziazmu bendrai žmogiškų tikslų tarnyboje»[127]; tai reiškia, kad nacija ne tik privalo savintis kultūrinių gėrybių iš kitų tautų, bet ir entuziastiškai atsilyginti joms kultūriniais savo laimėjimais. Taigi tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo atžvilgiu naujos kartos privalo pasižymėti paslankumu į kultūrinį patarnavimą, tautoms besimainant kultūrinėmis gėrybėmis. Šis paslankumas pasiekia didžiausią savo laipsnį tada, kai kūrybinis tautos darbas yra dirbamas su pilna sąmone, kad aukščiausieji tautinės civilizacijos pasiekimai slepia individualinėse savo lytyse vertingiausius bendrai žmogiškos dvasios turtus. Entuziazmas tokios rūšies tautinėje kūryboje ir paslankumas į patarnavimą kitoms tautoms savo kultūriniais laimėjimais yra prideramas nusistatymas į tarptautinį kultūrinį bendradarbiavimą.

Tarp kitko tarptautiniam bendradarbiavimui turi ypatingos reikšmės kalbų pažinimas, kuris tarnauja jam viena iš būtinų priemonių. Jei parinkimas svetimų kalbų naujoms kartoms dažniausiai pareina nuo to, su kokiomis tautomis daugiausia tenka turėti santykių, tai vis dėlto šitame parinkime turėtų taip pat sverti sėkmingiausio tarptautinio bendradarbiavimo sumetimai. Pavyzdžiui, išeinant iš šitų sumetimų, galima būtų laikyti visai geru stoviu tik tą, kuriame naujos mūsų kartos būtų įsigijusios, šalia gimtosios savo kalbos, trijų kalbų mokėjimą: vienos romaniškos, vienos germaniškos ir vienos slaviškos. Pasirinkimas kalbų kiekvienoje iš šitų trijų grupių turėtų toliau pareiti iš vienos pusės nuo tarptautinio tikslingumo ir tautinio saugumo — iš antros.

4) *Naujų kartų ruošimas tarptautinio žmonijos organizavimosi darbui.* — Pagaliau dar vienu atžvilgiu ypatingai svarbu tinkamai nuteikti naujas kartas tarptautiniu auklėjimu. Būtent svarbu jose paruošti pagrindą tinkamam tarptautiniam žmonijos susiorganizavimui. Pasaulio tautos niekados neįstengs susiorganizuoti į tikrą realią ir galingą Tautų Sąjungą, jei kiekvienos tautos viduje nebus sudaryta tvirta atrama Tautų Sąjungos idėjai ir pasiryžimas nusilenkti tarptautiniam autoritetui, sykiu išsižadant tų nacionalistiškų koncepcijų, kurios yra nukreiptos prieš Tautų Sąjungos idėją.

---

[127] Ten pat.

Šituo atžvilgiu ypatingą dėmesį reikia kreipti kovai su dviejų koncepcijų įsigalėjimu naujų kartų sąmonėje, iš kurių viena propaguoja principinę rasių nelygybę, o antra — nelygstamąjį valstybės suverenumą. Pirmoji iš jų, įsigalėjusi žmonių sąmonėje, yra tos rasinės neapykantos šaltinis, kuri neleidžia tautoms lygiomis sueiti į vieną tarptautinę organizaciją. Jinai yra pavergimo veiksnys tarpusaviame tautų gyvenime ir niekados negali sudaryti tinkamos nuotaikos tarptautinei taikai. Antroji koncepcija, įsigalėjusi žmonių sąmonėje, atpalaiduoja valstybę nuo bet kurio aukštesnio autoriteto ir todėl taip pat galutinai — nuo bet kurių dorinių sąvaržų. Savaime suprantama, kad ir šita koncepcija nesudaro tinkamų sąlygų tarptautinei žmonių organizacijai, atremtai į juridinius pagrindus.

Apgynus tad naujas kartas nuo įsigalėjimo jose klaidingų koncepcijų apie tarptautinę tautų vienybę, reikia sykiu suinteresuoti jas aktyviu nusistatymu už Tautų Sąjungos idėją ir paraginti prie šitos idėjos propagandos pasaulyje. Naujos kartos turi būti tinkamai painformuotos, kad toks sunkus tarptautinis uždavinys, kaip realios ir sėkmingos Tautų Sąjungos įsisteigimas, negali būti išsyk tobulai išspręstas, ir kad jis turės pereiti ilgą išsivystymo ir tobulėjimo evoliuciją, kol galės pateikti tikrai patenkinančių rezultatų. Bet kaip tik todėl svarbu nenusivilti pirmais Tautų Sąjungos žingsniais ir nenusiminti dėl jos nepasisekimų, kurių apsčiai gali būti ne tik pradžioje, bet ir jos subrendimo metu.

Naujos kartos turi aiškiai nusimanyti, kad šiuo metu Tautų Sąjunga tebegyvena vien pirmą bandomąjį savo amžiaus laikotarpį, kai yra keliami jai dar labai kuklūs uždaviniai, kad jai tenka savo gyvenimo pradžioje pralaužti per daug kliūčių, o tai neleidžia jai tinkamai išspręsti kad ir tų kuklių uždavinių. Tautų Sąjunga šiuo metu stengiasi realizuoti du tarptautinės teisės reikalavimus, pirma, laiduoti pasaulio tautoms teisių ir pareigų bendrumą pastoviu, juridinę galią turinčiu tarptautiniu organu; antra, įpareigoti tautas su tarptautinių sankcijų grėsme savo konfliktuose nesigriebti ginklų anksčiau, kaip bus išsemtos visos priemonės taikinga iškilusio konflikto išsprendimui numatytos Tautų Sąjungos statutu.

Šiuo metu japonų — kinų ginkluotame susirėmime mes turime iškalbingą įrodymą fakto, kaip dar nedidelis Tautų Sąjungos autoritetas ir kokios dar silpnos yra jos pajėgos rimtesniam konfliktui likviduoti numatytu jos statute būdu. Vis dėlto būtų per anksti ir neišmintinga nusivilti Tautų Sąjungos idėja ir ją palaidoti nacionalistiškų instinktų chaose. Tautų Sąjungos idėja ne tik yra idealios žmonijos koncepcijos padaras, bet ir randa realų pagrindą mūsų

laikų tendencijose: iš vienos pusės internacionalizacijos vyksmas, ir būtinas reikalas surasti taikingą būdą vis pavojingesniems tarptautiniams konfliktams, iš antros pusės — yra faktai iš esmės ne mažiau reikšmingi, kaip jaunutės Tautų Sąjungos silpnumas ir netobulumas.

Tokiomis aplinkybėmis, norint sudaryti atskirose tautose salygų, kad Tautų Sąjunga galėtų stiprėti ir tobulėti, yra būtina įkvėpti naujoms kartoms, sykiu su žmonijos prigimtosios vienybės idėja, nusistatymą nenusivilti jokiomis aplinkybėmis Tautų Sąjungos idėja, pasiryžimą šitą idėją propaguoti ir aktyviai remti kiekvieną sumanymą, kuris kokia nors prasme galėtų realią Tautų Sąjungą pastūmėti pageidaujamos pažangos keliu. Tik tuomet atskirose tautose bus sudarytas viltingas pagrindas, ant kurio galės ilgainiui Tautų Sąjungos idėja sužydėti visai realiais pasiekimais.

## V. VISUOMENINIO AUKLĖJIMO VEIKSNIAI

### 1. Visuomeninio auklėjimo priemonės ir veiksniai

Realizuojant visuomeninį auklėjimą naujose žmonių kartose svarbu aiškiai numatyti ir tinkamai sutvarkyti šito auklėjimo priemones ir veiksnius. Auklėjimo priemonės yra visa tai, kuo veikiama nauja karta auklėjimajam tikslui; tuo tarpu auklėjimo veiksniai yra visa tai, kas šiaip ar taip veikia ją auklėjamuoju būdu. Tačiau, nežiūrint šito teorinio skirtumo, praktikoje dažnai nėra lengva atskirti auklėjamąją priemonę nuo auklėjamojo veiksnio. Todėl kai savo laiku reikėjo nagrinėti pagrindines visuomeninio auklėjimo priemones, teko sykiu paliesti ir svarbiausius jo veiksnius. Dabar, specialiai kalbant apie visuomeninio auklėjimo veiksnius, bus taip pat neišvengiama paliesti šiek tiek ir jo priemones. Be to, kartais vienas ir tas pats dalykas gali būti imamas ir auklėjamąja priemone, ir auklėjamuoju veiksniu, tai priklauso nuo požiūrio. Jei, pavyzdžiui, į spaudą žiūrima kaip į padarą, kuriam keliamas tam tikras tikslas, tarp kitko — ugdomasis tikslas, galima kalbėti apie ugdomąją priemonę. Bet, jei žiūrėsime į spaudą kaip į lygstamai nepriklausomą visuomeninio gyvenimo apraišką, galėsime kalbėti apie ugdomąjį veiksnį. Žodžiu tariant, nagrinėjant skyrium visuomeninio auklėjimo priemones ir veiksnius, yra neišvengiami tam tikri pasikartojimai.

Prie šitos įžanginės pastabos dera dar pridėti kitą apie visuomeninio auklėjimo veiksnių suskirstymą. — Visuomeninio

auklėjimo veiksniai, kaip ir apskritai ugdymo veiksniai, gali būti skirstomi į prigimtuosius ir atsitiktinius. Prigimtieji auklėjimo veiksniai yra tie, kurie iš savo prigimties yra pašaukti šiaip ar taip rūpintis naujųjų kartų tokiu ar kitokiu auklėjimu. Atsitiktiniai auklėjimo veiksniai yra tie, kurie, neturėdami tiesioginio uždavinio tarnauti auklėjimo tikslams, vis dėlto turi auklėjimui faktinės šiokios ar tokios veikmės. Trys pagrindiniai prigimtieji auklėjimo veiksniai yra šeima, visuomenė ir Bažnyčia. Visuomenei dažniausiai, bet ne būtinai, atstovauja valstybė, padedama tokių institucijų, kokios yra mokykla, kariuomenė arba šiaipjau piliečių organizacijos. Vis dėlto nėra būtinas dalykas, kad visuomenė auklėjamuosius savo tikslus realizuotų per valstybę. Sakysime, visuomenė gali tvarkyti mokyklas kultūros organizavimo tvarkoje be tiesioginio valstybės įsikišimo į mokyklų steigimą, administravimą ir tvarkymą. Valstybei negali būti tik atsakyta teisė kontroliuoti mokyklų gyvenimą, kiek to reikalauja pats jos buvimas ir klestėjimas. Taigi šalia šeimos ir Bažnyčios, kaipo auklėjimo veiksnių, stovi visuomenė, kuri noroms ar nenoroms užleidžia dažniausiai savo auklėjamąsias teises valstybei, savo ruožtu realizuojančiai jas per mokyklas, kariuomenę ir piliečių organizacijas.

Iš atsitiktinių visuomeninio auklėjimo veiksnių svarbiausi yra įstatymai, kurie savo teisine politika gali žmones auklėti arba demoralizuoti: spauda, kuri neišvengiamai turi didelės reikšmės visuomeniniam žmonių susipratimui ir nusistatymui; pagaliau jaunuomenės ir šiaipjau piliečių laisvos organizacijos, kurios visuomeniniam žmonių išsiauklėjimui yra labai sėkminga mokykla.

Visuomeninio auklėjimo veiksnių suskirstymu savaime susidaro šiam straipsniui nusakymo tvarka.

## 2. Šeima

Negali būti jokios abejonės, kad šeima yra vienas iš svarbiausių visuomeninio auklėjimo veiksnių. Tiesa, tai teigiant, turima galvoje labiau tai, kas galėtų ir turėtų būti, negu tai, kas paprastai esti tikrovėje. Savaime suprantama, kad visuomeniškai mažai susipratusioje visuomenėje visuomeninė šeimos įtaka bus taip pat menka ir labai netobula. Be to, kiekvienu atskiru atveju auklėjamosios šeimos įtakos vertingumas pareina nuo dorinio jos aukščio. Pagaliau, ir visuomeniškai susipratuosios šeimos įtaka naujoms kartoms toli gražu ne visados yra sąmoningo nusistatymo ir veikimo išdava. Šeima dažnai auklėja naujas kartas visuomeniniu atžvilgiu visai

savaimingai, iš vienos pusės savotišku auklėjamuoju instinktu, o iš antros pusės savo faktiniu stoviu, t. y. susidariusia joje nuotaika ir praktikuojamais joje pavyzdžiais. Dažnai, o gal ir dažniausiai, savaiminga auklėjamoji šeimos įtaka esti žymiai didesnė, negu sąmoningai vykdomo tėvų auklėjimo sėkmingumas.

Šeima yra visuomenė miniatiūroje, ir joje jau susidaro tie nusiteikimai, kurie tarnauja atrama visuomeniniam išsiauklėjimui. Tėvų valdžia ir atitinkama šeimos santvarka yra aplinkybės, kurios nelieka be įtakos vėlyvesniam naujų kartų nusistatymui į valstybinę vyriausybę ir politinę santvarką. Tėvų namų ūkis yra toji artimiausioji aplinka, kurioje susidaro pirmieji ekonominiai naujos kartos nusiteikimai. Tėvai, broliai ir seserys, šiaipjau giminės ir ypač namų tarnautojai sudaro tą socialinę aplinką, arba šeimyną, kurioje išsivysto pirmieji socialiniai naujos kartos nusiteikimai. Tos tautinės lytys, kurios charakterizuoja šeimos gyvenimą, savaime persiduoda naujai kartai ir normaliai apsprendžia ją tautiniu atžvilgiu. Gal mažiausiai ir rečiausiai šeima veikia naują kartą tarptautiniu atžvilgiu. Kad šeima galėtų turėti realios įtakos šituo atžvilgiu, reikalingas aukštas kultūrinis jos susipratimas ir gyvenimas aukštais idealiais interesais, o tai pasitaiko ne taip dažnai net vadinamosiose inteligentiškose šeimose.

Šeima yra pirmoji solidarumo mokykla. Tiesa, šeimos solidarumas yra dar labai siauras, bet jis visados pasilieka solidarumo prototipas, jei tik šeimos solidarumas neužsiskleidžia savo rate ir yra orientuojamas vis platesnių ir universalesnių bendruomenių linkme. Žodžiu tariant, šeima gali ir privalo būti svarbus visuomeninio auklėjimo veiksnys, jei tik tėvai nori ir sugeba patiesti šeimos gyvenimui dorinį pagrindą ir padaryti iš šeimos židinį, kuriame šiaip ar taip turi atsispindėti visuomeninis gyvenimas teigiamąja savo puse. O tai yra galima tada, kai šeima yra ne tik atsitiktinis veiksnys visuomeniniam naujos kartos išsiauklėjimui, bet ir sąmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnys visuomeniškai susipratusių tėvų pastangomis. Žodžiu tariant, visuomeninis auklėjimas šeimoje privalo būti ne tik savaimingas, bet ir sąmoningas.

Sąmoningas visuomeninis auklėjimas šeimoje tegali būti sėkmingai vykdomas vien tada, kai tėvai nusimano apie tai, kas, kuo ir kokia linkme turi būti veikiama naujoje kartoje, kad ši būtų visuomeniškai gerai išauklėta. Visuomeninis auklėjimas turi paliesti naujoje kartoje ir protą, ir valią, ir širdį, nes visuomeniniam išsiauklėjimui išsyk yra reikalingi ir protinis susipratimas, ir valios nusistatymas, ir jausmingas nusiteikimas.

Reikiamas visuomeniniam išsiauklėjimui protinis susipratimas privalo būti šeimoje siekiamas, jei ne sistemingais pamokymais, tai

bent atsitiktiniais paaiškinimais visuomeninio gyvenimo principų, apraiškų, tikslų, santvarkos ir kitų panašių dalykų. Valios nusistatymas visuomenininuose dalykuose privalo būti siekimas drausmingais pratinimais prie visuomeninių dorybių, kokiomis, pavyzdžiui, yra viešosios tvarkos saugojimas, vargšų ir nuskriaustųjų užjautimas, paslankumas paaukoti asmeninius interesus bendrai gerovei ir šiaipjau solidarumas viešuosiuose dalykuose. Širdies nusiteikimas visuomeniniuose dalykuose yra pasiekiamas įkvėpiamaisiais pavyzdžiais ir paraginimais emocionaliai dalyvauti didžiosiose visuomeninio gyvenimo iškilmėse. Tik ryšium su širdies nusiteikimu teišsidirba naujoje kartoje visuomeninis entuziazmas, kuris suteikia jai atsparumą blogoms visuomeninėms įtakoms ir paslankumą į kovą už visuomeninius idealus.

Pagaliau jau šeimoje visuomeninis auklėjimas privalo būti vedamas plačia solidaristine linkme. Šituo atžvilgiu ne tik svarbu išvengti šeimyninio egoizmo, bet orientuoti naujas kartas į visuotinį solidarumą. Tikras visuomeninis auklėjimas visados yra solidaristinis auklėjimas, nes tik šitoks auklėjimas yra priimtinas visuomenei, kaipo tokiai, ir suderinamas su bendra visuomenės gerove. Šitas svarbus faktas turi rasti pateisinimo ir pagrindimo jau pirmajame visuomeninio auklėjimo tarpsnyje, kuris yra realizuojamas kaip tik šeimoje.

Pateiktieji bendri atsakymai į klausimus, kas, kuo ir kokia linkme turi būti veikiama visuomeniniu auklėjimu, turi reikšmės ne tik šeimyniniam auklėjimui, bet ir visiems kitiems visuomeninio auklėjimo veiksniams, pirmiausia — mokyklai.

### 3. Mokykla

Mokykloje tiek lavinimas, tiek auklėjimas šiaip ar taip turi atsižvelgti į visuomeninio auklėjimo reikalą ir šita prasme veikti mokinių protą, valią ir širdį. Žinoma, mokykla yra pašaukta visų pirma ir labiausiai veikti jaunuomenę lavinimo priemonėmis, — lavinimo, kuris iš tikrųjų privalo būti auklėjamasis lavinimas. Čia ir kyla klausimas, kokiu būdu mokyklinis lavinimas gali ir privalo būti panaudotas visuomeninio auklėjimo tikslams. Pasirodo, kad mokyklinis lavinimas gali arba įjungti visuomenės mokslą į dėstomųjų dalykų tarpą, kaipo atskirą dalyką, arba panaudoti visuomeniniam auklėjimui kitus dėstomuosius dalykus, turinčiaus susilietimo punktų su visuomeniniais klausimais, arba net kombinuoti vieną būdą su antru, t. y. visuomenės mokslą, kaipo dėstomąjį dalyką, su visuomeniniu mokymu, kaipo su dėstomuoju principu.

Kadangi visuomeninis susipratimas jaunuomenei šiaip ar taip yra privalomas ir mokykla turi pareigos šitam reikalui patarnauti, tai teisinga statyti mokykliniam lavinimui šitokis reikalavimas: ten, kaip, pavyzdžiui, pradžios mokykloje, kur nėra visuomenės mokslo, kaipo dėstomojo dalyko, yra privalomas visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas, ten, kur tokia ar kitokia lytimi dėstomas visuomenės mokslas, kaipo atskiras dalykas, kaip, pavyzdžiui, aukštesniojoje mokykloje, šis privalo būti kombinuojamas su visuomeniniais pamokymais, daromais ryšium su kitais dėstomaisiais dalykais. Kitaip tariant, visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas, mokykliniame auklėjamajame lavinime visados pasilieka privalomas, net tada, kai visuomenės mokslas yra dėstomas, kaipo atskiras dalykas, nes šis, būdamas dėstomas labiau sistemingai ir atitrauktai, negali atstoti tų gyvų, konkrečių ir sugestyvių, visuomeninių pamokymų, kuriems duoda gerų progų atskirti dėstomieji dalykai ir pirmiausia — istorija.

*a*) *Visuomenės mokslas, kaipo dėstomasis dalykas.* — Kai kalbama apie visuomenės mokslą, kaipo apie dėstomąjį mokykloje dalyką, privalu turėti galvoje tą dalyką, kuris turi pateikti mokiniams žinių apie visuomeninio gyvenimo pagrindus bei apraiškas ir sykiu išvystyti juose tinkamą visuomeninį susipratimą ir nusistatymą visais sverbesniais visuomeninio gyvenimo klausimais. Vokiečiai vadina šitą dėstomąjį dalyką *staatsbürgerlicher Unterricht*, o prancūzai — *instruction civique*; tačiau, kaip lengva yra pastebėti, šitie pavadinimai toli gražu neapima visų tų dalykų, kurie liečia visuomeninius klausimus, tiek bendrus, tiek ir specialius politinėje, ekonominėje, socialinėje, tautinėje ir tarptautinėje srityje. Mūsų naujadaras «pilietmokslis» dar mažiau tinka tam visuomeninių klausimų visetui, kuris turi būti apimtas visuomeniniu lavinimu. Pilietmokslis savo etimologine prasme griežtai atitinka vokiečių *Bürgerkunde*, prancūzų *instruction civique* ir yra siauresnis terminas už vokiečių *staatsbürgerlicher Unterricht*, kuris reiškia valstybinį-pilietinį mokymą. Bet kadangi ir vokiečiai, kalbėdami apie šio mokslo turinį, išplečia jį į platų visuomenės mokslą, tai bene bus tiksliausia jį taip ir vadinti «visuomenės mokslas», pagal analogiją su tikybos, arba religijos, mokslu. Kaip religijos mokslas nereiškia mokykoje mokslinės discipinos religijos problemoms tyrinėti, taip lygiai visuomenės mokslas mokykloje neprivalo reikšti disciplinos, kuri turėtų būti skiriama visoms visuomeninio gyvenimo problemoms tyrinėti. Visuomenės mokslas mokyklos gyvenime tegali turėti vien grynai didaktinės reikšmės, t. y. kaipo dėstomasis dalykas, kuris turėtų supažindinti jaunuomenę su svarbesniais visuomeninio gyvenimo klausimais, kiek to reikalauja

tinkamas visuomeninis susipratimas ir nusistatymas. Po to savaime suprantama, kad visuomenės mokslas, dėstomas mokykloje, anaiptol nesutampa su ta specialiąja moksline disciplina, kuri yra vadinama sociologijos vardu. Sociologija, kaipo mokslas, specialiai tyrinėjąs visuomeninio gyvenimo pagrindus, negalėtų mokykloje pateikti tų konkretesnių ir praktinių žinių apie visuomeninio gyvenimo apraiškas, kurios yra reikalingos visuomeniniam jaunuomenės susipratimui ir nusistatymui.

Jei dabar panorėsime užbrėžti visuomenės mokslui, kaipo dėstomam mokykloje dalykui, nagrinėjamų klausimų visetą, tai turėsime orientuotis pagal tai, kas buvo pasakyta apie visuomeninio auklėjimo uždavinius, nes šių pobūdis nustato visuomeninių pamokymų plotą. Savaime suprantama, kad visuomenės mokslas privalo pateikti tiek bendrų žinių apie visuomenę ir valstybę, tiek ir specialesnių žinių apie atskiras visuomeninio gyvenimo sritis, būtent politinę, ekonominę, socialinę, tautinę ir tarptautinę. Politinėje srityje visuomenės mokslas turi iš vienos pusės atsižvelgti į konstitucinę valstybės santvarką ir valdymo aparatą, o iš antros pusės — į politines piliečių pareigas ir teises. Ekonominėje srityje svarbu jaunuomenei nušviesti visuomeninio ūkio pagrindus, socialinėje srityje — socialinio bendradarbiavimo ir sugyvenimo principus, tautinėje srityje — tautybės ir patriotizmo klausimus, tarptautinėje srityje — tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo normas. Apskritai visuomenės mokslas turi būti vedamas mokykloje solidarizmo dvasia su ypatingu atsižvelgimu į reikalą išvystyti jaunuomenėje pageidaujamus visuomeninius nusiteikimus.

*b*) *Visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas.* — Kaip buvo sakyta, visuomenės mokslo dėstymas mokykloje neatpalaiduoja viso mokyklinio lavinimo nuo reikalo kiekviena gera proga panaudoti kitus dėstomuosius dalykus visuomeninio turinio pamokymams ir apskritai visuomeniškoms sugestijoms. To kaip tik reikalauja visuomeninis pamokymas, kaipo dėstomasis principas. Tai reiškia, kad kiekviena proga, kai dėstomoji medžiaga suteikia galimybės padaryti visuomeninių pamokymų ar sugestijų, turi būti išnaudota pagal auklėjimo lavinimo taisykles. Tokiu atveju mes turime ne ką kita, kaip auklėjamojo lavinimo pritaikymą prie visuomeninės gyvenimo srities.

Daugiausia progų visuomeniniams pamokymams suteikia istorija, geografija ir gimtosios kalbos bei literatūros mokslas. Kai istorija apskritai, kaipo *magistra vitae*, suteikia daug pamokomųjų dalykų apie valstybinį ir ekonominį-socialinį gyvenimą, tai savo tautos istorija šituos pamokymus labiau konkretizuoja ir suderina su tautiniu

auklėjimu, kaipo su viena iš specialių visuomeninio auklėjimo sričių. Be to, istorija pateikia nemaža pamokymų apie tarptautinius santykius, iš kurių galima jau spręsti apie šitų santykių normas. Bet šiaip ar taip istorija yra pamokoma visuomeniniu atžvilgiu praeities nagrinėjimu ir interpretavimu. Apie visuomeninę dabarties padėtį labiau pamoko geografija, kuri ekonominėje ir politinėje savo dalyje nušviečia aktualias kraštų ir valstybių gyvenimo sąlygas. Tautiniu atžvilgiu ypatingos reikšmės turi toji dalis, kuri vadinama kraštotyros vardu. Kraštotyra supažindina su savo kraštu, nušviečia tikrąją jo padėtį, turtus ir trūkumus, savotiškumą, gražumą ir paragina jį mylėti tokį, koks jis yra tikrovėje.

Gimtosios kalbos ir literatūros mokslas turi ypatingos reikšmės tautiniam auklėjimui, ir šita prasme daugiausia gali patarnauti daromi jame atsitiktiniai pamokymai, tačiau savo literatūros mokslas labai dažnai gali turėti ir platesnės visuomeninės reikšmės, nes literatūroje šiaip ar taip atspindi visuomeninis gyvenimas su aktualiomis savo problemomis. Tad nagrinėjant dailiosios literatūros kūrinius tiek iš praeities, tiek iš dabarties, galima konstatuoti ir išvystyti daug pamokomų plačiu visuomeniniu atžvilgiu dalykų.

Bet kai istorija, geografija ir gimtosios kalbos bei literatūros mokslas labiau informuoja apie tai, kas dažniausiai buvo ir yra visuomeniniam gyvenime, tai yra vienas dėstomas mokykloje mokslas, kuris gali labiau patarnauti pamokymais apie tai, kas privalo būti visuomeniniam gyvenime. Toks dėstomas dalykas yra religijos mokslas. Religijos mokslas, organiškai susijęs su doros mokslu, ne tik pamoko jaunuomenę apie daugelį visuomeninio gyvenimo dalykų doros atžvilgiu, bet ir sugestionuoja teisingą dorinį nusistatymą šitais dalykais. Galima sakyti, visuotinai pripažinta, kad religija ir ja pagrįsta dora yra tvirčiausia atrama visuomeniniam gyvenimui ir tuo pačiu valstybei. Tiesa, ne kiekviena religija gali sugyventi su kiekviena visuomenine pasaulėžiūra ir atitinkamai su kiekvienu visuomeninio bei valstybinio gyvenimo tvarkymu, bet šiaip ar taip religija visuomet yra pagrindas visuomeninio gyvenimo pastovumui ir tvirtumui. Be to, religijoje glūdi aukščiausios visuomeninio gyvenimo sankcijos ir iš jos taip pat kyla aukščiausieji visuotinio solidarumo idealai. Suprantama po to savaime, kad religijos mokslo reikšmė visuomeniniam susipratimui ir nusistatymui gali ir privalo būti labai didelė. Religijos mokytojai ir turi tiesioginės pareigos daryti atitinkamų visuomeninių pamokymų kiekviena gera proga, einant religijos ir doros mokslą mokykloje.

Su čia minėtais dėstomais dalykais nėra išsemti dalykai, kurie gali pateikti gerų progų visuomeniniams pamokymams. Iš esmės negalima net tokių dalykų skaičiaus apriboti, nes kiekvienas dėsto-

mas dalykas šiaip ar taip gali būti panaudotas visuomeniniams pamokymams. Pavyzdžiui, gamtos mokslai, atsižvelgdami į gamtos santykius su kultūra, tuo pačiu gali duoti progos iškelti aikštėn santykius su visuomenės ir valstybės reikalais: botanika, zoologija, fizika, chemija gali turėti susilietimo punktų su ekonominiu gyvenimu, su technika, susisiekimu ir t. t. Matematikos moksle sprendžiamiems uždaviniams gali būti parinkti klausimai iš ekonominių santykių ir visuomeninės statistikos. Žodžiu tariant, sumanus mokytojas gali taip kombinuoti dėstymą ir surištus su juo darbus, kad mokiniai neišvengiamai turėtų būti priversti galvoti apie visuomeninius dalykus, įgauti visuomeninių žinių ir patirčių ir pagaliau išsiugdyti visuomeninį nusistatymą.

Mokyklinis lavinimas dar kitokiais būdais gali ir privalo veikti mokinių visuomeninį susipratimą ir nusistatymą. Iškylos ir ekskursijos į savo krašto žymesnes vietas, aplankymas visuomeninių įstaigų, pramonės įmonių ir muziejų, pagaliau rašto darbai visuomeninėmis temomis — iš vienos pusės, vadovavimas mokinių skaitybai — iš antros yra mokyklos darbe tos priemonės, kurios pateikia gerų progų visuomeniniam auklėjimui. Žinoma, galimų mokykloje visuomeniniam auklėjimui priemonių skaičius nėra apibrėžtas minėtais dalykais.

c) *Visuomeninė mokyklos organizavimo įtaka.* — Mokyklos reikšmė visuomeniniam auklėjimui remiasi ne tik mokykliniu lavinimu, visuomeniškai panaudotu, bet ir jos darbo santvarka. Paskutiniais laikais vis dažniau kreipiama dėmesio į tai, kad mokykla turi būti savotiška darbo bendruomenė, kur šalia tokių savybių, turinčių visuomeninę reikšmę, kaip punktualumas, darbštumas, klusnumas, tvarka, turėtų išsidirbti dar tokie solidaristiniai nusiteikimai, kaip sugebėjimas dirbti bendrą darbą, paslankumas į tarpusavio pagalbą, teisingas pasidalijimas darbu ir jo išdavomis, drausmingumas, nusilenkimas bendrai gerovei ir t. t.

Į mokyklos organizavimo reikšmę visuomeniniam auklėjimui ypatingai atsižvelgė Kerschensteineris, kuris, remdamasis tuo, ko reikalauja visuomeninis gyvenimas, kaipo darbo bendruomenė, spręsdavo apie tai, kokia privalo būti mokyklos organizacija. Jo supratimu, pagrindiniai visuomeninio bendradarbiavimo faktai yra: «a. bendras darbas su visomis jo apraiškomis darbo pasidalijime, b. atskiro asmens ir jo veikimo įglaudimas į vieną platų ekonominį planą, c. bendroji savivalda su jos pastangomis suderinti interesus ir jos laisvu nusistatymu palenkti atskirą asmenį bendruomenės pripažintam autoritetui». Mokyklos sutvarkymas pagal darbo principą duoda galimybę šituos pagrindinius visuomeninio gyvenimo santykius realizuoti analoginiu būdu mokykliniame darbe. Mokiniai,

gaudami vieną kurį uždavinį atlikti, pasidalija darbu taip, kad atskirų grupių darbo išdavos, suderintos į vieną visumą, pateiktų atsakymą į iškeltą darbo uždavinį. Visas suskirstytų grupėmis mokinių darbas turi būti palenktas, mokytojui prižiūrint ir kontroliuojant, vienam bendram planui, kuris visą mokinių darbą tikslingai vestų prie pageidaujamo sėkmingumo. Pagaliau mokinių savivalda turėtų ruošti mokinius plačiosios visuomenės valdymuisi per savo pripažintus autoritetus.

Bendra mokinių savivaldos reikšmė buvo jau pažymėta ryšium su praktine visuomeninio auklėjimo priemone, kuria yra pratinimas dirbti visuomeninį darbą. Dabar bus ne pro šalį šį tą pasakius apie jos organizaciją mokykloje.

*d*) *Visuomeninė mokinių savivaldos reikšmė.* — Mokinių savivaldos idėjai plisti Amerikoje ir paskui plačiajame pasaulyje padėjo amerikietis Wilson Gill. Norėdamas sustiprinti atsakomybės jausmą žmonėse, jis sugalvojo vadinamąją *school-city* sistemą, kuri turėtų suorganizuoti mokyklą pagal panašybę su valstybe. Kiekviena klasė šitoje sistemoje sudaro tam tikrą mokyklos bendruomenę (*school-city*), o mokyklos visos bendruomenės sudaro mokyklinę valstybę (*school state*). Šitokioje mokyklinėje valstybėje mokiniai turi savo įstatymų leidžiamuosius, vykdomuosius ir teisiamuosius organus, kurie veikia mokyklos personalo prižiūrimi.

Savo laiku buvo primygtinai pabrėžta didelė visuomeninė reikšmė, kurios turi mokinių savivaldos; dabar reikia pridėti, kad šita reikšmė yra tikrai teigiama tik tada, kai mokinių savivalda yra palenkta visai eilei pedagoginių sąlygų. Mokinių savivaldos reikalui yra reikalingas tam tikras pasiruošimas tiek iš mokinių, tiek iš mokytojų pusės. Ne visais amžiais ir ne visi mokiniai yra lygiai pasiruošę laisvai valdytis mokykloje: todėl mokinių savivalda turi būti įvedama į mokyklas palaipsniui, vis plečiamas jos pritaikomumas, einant nuo jaunesnių klasių prie vyresniųjų. Mokytojas, kuris privalo prižiūrėti mokinių savivaldos santvarką, veikimą, naudojasi visuose savivaldos dalykuose veto teise, turi būti tvirta ir autoritetinga asmenybė, ypatingai pasižyminti taktu ir teisingumu. Jei pasiruošimo trūkumas yra iš mokinių ar mokytojo pusės, mokinių savivalda neturi reikiamų sąlygų tinkamai funkcionuoti.

Mažesnis ar didesnis mokinių pasiruošimas savivaldos reikalui turi spręsti apie atitinkamą šitos savivaldos plotą. Mažiausia pasiruošimo reikalauja vykdomoji valdymosi pareiga, daugiau — įstatymų leidžiamoji pareiga, daugiausia — teisiamoji pareiga. Atitinkamai turi didėti mokinių savivaldoje ir mokytojo priežiūra sulig tuo, kaip mažėja mokinių teisės.

Pagaliau mokinių savivalda niekados neprivalo būti imama tikslu: ji tegali būti auklėjimosi priemonė ir, kaipo tokia, ji privalo būti atitinkamai traktuojama. Apie tai ypatingai turi nusimanyti mokytojas, nes nuo to pareis tikra jo pažiūra į mokinių savivaldos reikšmę, santvarką ir funkcionavimą. Suprasdamas tai, kad mokinių savivalda sumažina iš dalies auklėjamąją mokytojo pareigą ir auklėjimo dalį paveda mokinių auklėjimuisi, mokytojas turės stengtis ne tramdyti mokinių savarankiškumą, bet jį skatinti teigiamąja linkme. Tik šitaip suprantama mokinių savivalda mokykloje tegali suteikti tikrai teigiamų išdavų.

## 4. Kariuomenė

Iš veiksnių, kurie turi reikšmės visuomeniniam auklėjimui ir kurie yra valstybės žinioje, svarbią rolę vaidina kariuomenė. Kariuomenės vertingumas pareina žymia dalimi nuo valstybinio bei tautinio karių susipratimo, nes jie, sudarydami valstybinės apsaugos organą, turi nusimanyti, ką jie privalo ginti ir kodėl jie turi pasiaukoti iki gyvybės praradimo už viešus valstybės ir tautos interesus. Jei šitas nusimanymas ir negali būti atremtas daugumoje atsitikimų į rimtą mokslą, tai jis bent turi būti sugestionuojamas įkvėpiamuoju būdu. Bet šiaip ar taip karo tarnyba visados yra sujungta su tam tikru valstybiniu ir tautiniu auklėjimu. Gausioje kareivių masėje šitas auklėjimas turi labai aiškios įtakos.

Karo tarnyba turi visuomeniniam auklėjimui dar tos reikšmės, kad ji tūkstančius ir net milijonus žmonių įpratina prie tokių dalykų, kaip tvarka, precizija, punktualumas, drąsa, solidarumas, draugiškumas, kurie turi nepaskučiausios įtakos visuomeninio gyvenimo eigai. Žodžiu tariant, ji auklėja žmonėse vyriškąsias ypatybes, kurios yra svarbios ne tik valstybės ir tautos apsaugai, bet ir visuomeniniam gyvenimui.

Foersteris tačiau įspėja prieš militarizacijos pavojų, susijusį su kariuomenės dvasios įsivyravimu civiliniame piliečių gyvenime. Jei civilinio gyvenimo įpročiai neprivalo veikti grynai militarinio kariuomenės gyvenimo, tai iš antros pusės, jo supratimu, militariniai įpročiai neprivalo turėti vadovaujamos rolės civiliniam gyvenimui bei veikimui. Bet militarinių ir civilinių metodų skirtingumas dar anaiptol nereiškia, kad kariuomenė gali sudaryti visuomenėje tam tikrą izoliuotą kastą, kuriai būtų svetimi plačiosios visuomenės interesai. Atvirkščiai, kariuomenė ir visuomenė turi stovėti labai arti viena antros ir palaikyti glaudžius santykius bendrų interesų plotmėje. Tarp kitko kariuomenė, norinti palaikyti tokius santykius su visa

visuomene, neprivalo virsti valdžios priemone vienos kurios partijos rankose, nes tai ne tik ne suartina jos su visuomene, bet kaip tik ją nuo šios izoliuoja, nes tokiu atveju tarp jos ir visuomenės atsiranda nepasitenkinimo ir nepasitikėjimo dalykų. Taip pat klaidingai supranta kariuomenė savo visuomeninę rolę ir tada, kai stengiasi turėti įtakos valstybės santvarkai nustatyti arba tokiai ar kitokiai vyriausybei pastatyti prie valdžios. Kiekvienas kariuomenės partiškumas pažemina kariuomenės reikšmę visuomenės akyse ir silpnina tas neregimas gijas tarp jos ir visuomenės, kurios taip yra reikalingos, kad ji galėtų tinkamai ir garbingai eiti savo pareigas.

### 5. Bažnyčia

Šalia valstybės, kurios auklėjamoji rolė visuomeniniame gyvenime tikslingai reiškiasi per mokyklas ir kariuomenę, stovi Bažnyčia, kuri taip pat tarp kitų savo pareigų turi uždavinį visuomeniškai auklėti žmones. Jau viena tik savo doktrina, kuri skelbia dieviškąją visuomeninės valdžios kilmę ir reikalauja atiduoti Dievui, kas yra dieviška, ir Ciesoriui, kas yra ciesoriška, Bažnyčia turi labai pozityvių priemonių visuomeniniam žmonių auklėjimui. Be to, būdama žmonijos gyvenime pusiausvyros, pastovumo, tvarkos, klusnumo, solidarumo ir drausmės veiksnys, ji išvysto žmonėse visus šituos nusiteikimus, tokius reikšmingus ir svarbius visuomeniniam gyvenimui. Žodžiu tariant, sulaikydama žmones nuo revoliucinių žygių ir auklėdama jų visuomeninius nusiteikumus, Bažnyčia yra vienas iš galingesnių veiksnių visuomeniniam auklėjimui.

Žinant šitokią Bažnyčios rolę visuomeniniam auklėjimui, keistas yra faktas, kad istorijoje taip maža buvo ir dabar tėra sutarimo tarp valstybinės ir bažnytinės vyriausybės: rodos, turėtų būti kaip tik atvirkščiai. Tuo tarpu pasirodo, kad abipusės kompetencijos atribojimas ir yra tasai klausimas, dėl kurio taip daug kyla nesusipratimų ir trynimosi tarp dviejų suverenių įvairiose srityse valdžių. Mūsų laikais pagrindinis ginčas, kuris skiria valstybinę ir bažnytinę vyriausybę, liečia naujųjų kartų auklėjimo klausimą. Bažnyčia pagal savo pašaukimą ir todėl taip pat doktriną nenori ir negali atsisakyti nuo savo prievolės ir teisės auklėti naujas tikinčiųjų kartas ir tarp kitko reikalauja konfesinių mokyklų tikinčiųjų vaikams. Iš kitos pusės vyriausybė, eidama sustiprėjusio paskutiniais laikais kraštutinio etatizmo linkme, paprastai laiko jaunuomenės lavinimą ir auklėjimą savo dalyku ir supranta Bažnyčios rolę labai siaurai, dažniausiai apribodama ją formalia religijos dėstymo pareiga.

Be to, Bažnyčia, būdama ne tik religinio, bet ir dorinio gyvenimo saugotoja, yra taip pat aukščiausias autoritetas visuomeninės doros ir prigimtosios teisės dalykais. Ji todėl negali abejingai toleruoti tų vyriausybės žygių, kurie įžeidžia visuomeninę dorą ar prigimtąją teisę. Tuo tarpu kiekvieną panašią Bažnyčios intervenciją pasaulinė vyriausybė yra linkusi laikyti partiškumo apraiška, naudinga Bažnyčios žmonėms, neatsisakantiems politinių aspiracijų kovoje už valdžią.

Suprantama savaime, kad Bažnyčios ir valstybės nesutarimas, vykstąs paprastai viešumoje, nenaudingas yra visuomeninio auklėjimo reikalui, nes jis verčia pratęsti aiškią skiriamąją liniją tarp valstybės, kaipo tokios, ir faktinės vyriausybės, kaipo tam tikrų partinių tendencijų reiškėjos. Jei tokia distinkcija ir yra visai pateisinama, tai vis dėlto faktas, kad ji nėra pozityvus veiksnys visuomeniniam auklėjimui. Bet, žinoma, kaltininkas yra ne tas, kas yra priverstas ją daryti, bet tas, kas sudaro jai pagrindą. Žodžiu tariant, valstybės ir Bažnyčios, kaip dviejų prigimtųjų visuomeninio auklėjimo veiksnių, nesutarimas yra neigiamas faktas visuomeninio auklėjimo atžvilgiu. Jo galima būtų išvengti, jei kiekviena iš jųdviejų apsiribotų savo prigimtojo pašaukimo plotu. Tuomet pasirodytų, kad valstybei pagal savo prigimtį reikėtų žymiai apriboti tiesioginį savo kišimąsi į naujų kartų lavinimą bei auklėjimą.

## 6. Įstatymai

Iki šiolei buvo kalbėta apie tuos visuomeninio auklėjimo veiksnius, kurie iš savo prigimties, arba pašaukimo, turi savo tiesioginiu uždaviniu šiaip ar taip lavinti bei auklėti naujas kartas. Šalia jų, kaip žinome, yra dar nemaža atsitiktinių veiksnių, kurie ne tiesioginio uždavinio, bet atsitiktinės išdavos atžvilgiu turi šiokios ar tokios auklėjamosios veikmės naujoms kartoms. Prie šitų atsitiktinių veiksnių neabejojamai reikia priskaityti įstatymus, pagrįstus tam tikra teisės politika. Neseniai be laiko mirusiam prof. Petražickiui kaip tik priklauso garbė už ypatingai ryškų iškėlimą aikštėn teisės auklėjamosios rolės ir teisės politikos klausimų.

Prof. Petražickio tyrinėjimai aiškiai parodė, kad įstatymai ir teisė apskritai yra viena iš labai sėkmingų tautos auklėjimo priemonių. Įstatymai gali auklėti vergų, bet taip pat ir laisvų, turinčių savo vertės pajautimą, piliečių; jie gali užmušti piliečių savarankiškumą ir iniciatyvą, bet taip pat gali žadinti jų kuriamąją iniciatyvą ir aktyvią energiją. Žodžiu tariant, įstatymai gali teigiamai veikti piliečius arba juos demoralizuoti tiek individualiu, tiek ir vsuomeniniu atžvilgiu.

Pokario laikais perėjo per pasaulį viena po antros dvi revoliucinės bangos, demokratinė ir diktatūrinė. Pirmoji nešė plačiosioms masėms visuomeninės emancipacijos laimėjimus ir tuo pačiu žadino jose susipratimą, iniciatyvą ir savarankiškumą, o antroji, kaipo reakcija prieš pirmąją, eidama vergiškumo instinkto linkme, nešė su savimi visuomeninių teisių aprėžimą plačiosioms masėms ir jų iniciatyvos bei savarankiško veiklumo nustelbimą. Kai demokratinė revoliucija per daug greitai ir radikaliai auklėjo mases prie visuomeninio veiklumo, tai diktatūrinė revoliucija ryžosi paneigti demokratines masių pretenzijas ir atsiremti į savo šalininkų partiją, virtusią dabar viešu ar tik užmaskuotu valstybinio valdymo organu. Demokratinėje revoliucijoje masės nesuskubdavo eiti vienu žingsniu su reformomis; diktatūrinėje revoliucijoje sąmoningai nesiskubinama su reformomis, reikalaujančiomis iš masių savarankiškumo ir iniciatyvos. Jei ir viena, ir antra revoliucija turi savo neigiamos įtakos visuomeniniam masių auklėjimui, tai vis dėlto diktatūrinė revoliucija šituo atžvilgiu savo neigiamomis išdavomis žymiai pralenkia demokratinę revoliuciją.

Kai demokratinės revoliucijos pavojai didžiausiu laipsniu yra jau išgyventi, diktatūrinės revoliucijos pavojai gresia patiems civilizuotos visuomenės pagrindams, nežiūrint to, iš kur ji ateina: iš dešinės ar iš kairės. Diktatūrinė revoliucija įneša į visuomeninį gyvenimą didelę metodų ir idėjų perversiją: diktatūros šalininkai reikalauja sau maksimalios laisvės, bet tik tam, kad pasigavę valdžią galėtų užgniaužti bet kurią laisvę visuomenėje; diktatūros šalininkai iškalbingai pasireiškia prieš demagogiją, partiškumą ir susiskaldymą ir tuo pačiu laiku niekas tiek, kiek jie neįneša į visuomenės gyvenimą demagoginių kovos priemonių, ekskliuzyvizmo ir separatizmo savo amoraliu nusistatymu, nesutariamumu ir valdžios geidimu; diktatūros šalininkai paneigia ir paniekina ne tik demokratines istorinio išsivystymo formas, bet ir demokratinius kultūringo pasaulio principus, kaipo tokius, ir jų vietoje arba nieko neduoda pozityvaus, arba iškelia aikštėn barbariškus šūkius, pataikaujančius masių instinktams, ypatingai — tam instinktui, kuris paskutiniais laikais imta vadinti vergiškumo instinktu. Visu šituo diktatūros šalininkai demoralizuoja ir dezorganizuoja visuomenę ir paskui tokią visuomenę valdo metodais, kurie mažiausiai tinka visuomeniniam masių auklėjimui.

Paėmę valdžią į savo rankas, diktatūros šalininkai dažniausiai vadovaujasi valdymo dalykuose vienu tik rūpesčiu, kaip išsilaikyti kuo ilgiausiai prie valdžios. Šitokia jų politika verčia juos taip tvarkyti valdymą ir įstatymus, kad iš visuomenės pusės nesusidarytų jiems konkurencijos. Todėl visuomenėje susidaro visa eilė neigiamų

apraiškų. Centralizacija, atremta į favorizuojamųjų savų valdininkų kadrus, iš vienos pusės gimdo biurokratizmą, iš antros — užmuša visuomenės iniciatyvą. Viešumo stoka, nelygus traktavimas įvairiai nusistačiusių piliečių, vieniems pataikavimas, kitų persekiojimas, politinis spaudimas į teismus, stelbimas laisvių ir asmeninių įsitikinimų, demoralizuojamieji šnipinėjimo metodai, rinkimo įstatymai, hipokritiškai maskuojantieji slaptus skyrimus, — štai ryškesnės diktatūros priemonės, kurios kompromituoja valdžią susipratusių piliečių akyse, o nesusipratusius pavergia ir apakina.

Diktatūra gali būti kartais neišvengiama, bet ji privalo turėti savo uždaviniu pasidaryti kuo greičiausiai nebereikalinga. Užtat, kai ji statosi sau tikslu kuo ilgiausiai bet kuria kaina išsilaikyti prie valdžios, ji nustoja tikros savo prasmės ir tampa visuomeninės demoralizacijos veiksniu. Tuomet karo stovio, cenzūros ir šnipinėjimo sistema, atremta į žmonių aklumą, inertiškumą ir servilizmą, tampa neišvengiama valdymo politika. Liūdniausia tokiu atveju yra tai, kad susipratę ir dori piliečiai, nevirtę dvasios vergais, negali, nenustoję savo tautiškumo, su įsitikinimu ir gryna sąžine pataikauti diktatūriniam režimui. Jiems telieka vienas tik griežtos opozicijos kelias. Taigi diktatūrinis režimas, virtęs permanentiniu, platina iš vienos pusės demoralizaciją, būtent servilizmą ir amoralumą, o iš antros — griežtą opozicinį nusistatymą. Kalbėti apie tikrai auklėjamąją tokio režimo įtaką tiesiog netenka.

### 7. Spauda

Prie atsitiktinių veiksnių, kurie turi didelės įtakos visuomeniniam auklėjimui, priklauso toliau spauda. Spauda neturi savo tiesioginiu uždaviniu rūpintis žmonių visuomeniniu auklėjimu, bet savo informacijomis ir sugestyviu įtakingumu ji šiaip ar taip nuteikia žmones ir tuo pačiu jaunesnes jų kartas. Teisingai yra pastebėta, kad spauda ne tiek lavina žmones, kiek juos sugestyviai paveikia savo intencijomis. Tas pats tenka pasakyti apie spaudos reikšmę visuomeniniam auklėjimui: spauda sugestyviai paveikia žmones visuomeniniu atžvilgiu.

Žinoma, norint, kad spaudos reikšmė visuomeniniam auklėjimui būtų teigiama, reikia statyti jai daug reikalavimų. Spauda neprivalo žadinti socialinių, tautinių, tikybinių ir kitokių antagonizmų visuomenėje; jai nepridera knistis po visuomenės ir valstybės pagrindais ir kompromituoti valdžią, jai nevalia skleisti idėjų perversijos ir žmonių neapykantos ir t. t. Bet tai nereiškia, kad spauda gali būti neutrali visuomenės dalykuose ir privalo išvengti

savo skiltyse idėjų kovos. Visuomenės gyvenimas visados yra tam tikra kova ir tokia kova privalo būti, kol mūsų gyvenimo sąlygomis yra skirtumas tarp blogio ir gėrio, tarp klaidos ir tiesos. Svarbu tik, kad šita kova už gėrį, tiesą ir teisybę turėtų idėjinį pobūdį, neiškryptų iš tikro kultūringumo ribų ir nebūtų nukreipta prieš asmenis.

Visuomeninis spaudos kilnumas tegali ateiti vien su tikru visuomenės kultūringumu. Tiesiog naivu manyti, kad spaudą galima pakelti į aukštesnį stovį mechaniškomis cenzūros priemonėmis. Apie tai sumaniai kalba Gandhi, minėdamas apie savo žurnalistinį darbą. «Iš pirmųjų mėnesių, sako jisai, aš buvau supratęs, kad vienintelis žurnalizmo tikslas yra tarnauti. Spauda yra didelė jėga, bet, kaip patvinusi upė gaivališkai apsemia laukus ir sunaikina derlių, taip lygiai ir plunksna be kontrolės ne tarnauja, bet ardo. Jeigu kontrolė ateina iš šalies, jos išdavos yra dar labiau žalingos negu kontrolės stoka. Kontrolė tegali būti vaisinga tik tada, kai ji ateina iš vidaus»[128].

## 8. Jaunuomenės ir šiaip jau piliečių organizacijos ir kiti atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai

Visuomeninio auklėjimo taip pat veiksnys yra įvairios žmonių organizacijos. Kiekvienas organizuotas žmonių susibūrimas, jau kaip toks, visuomeniškai auklėja žmones, kurie jame dalyvauja, nes palenkia atskirą žmogų tam tikrai visumai, pratina prie viešosios tvarkos ir drausmės ir verčia šiaip ar taip taikytis prie kitų žmonių ir su jais sugyventi. Organizuoti žmonių susibūrimai turi žmonėms dar didesnę įtaką visuomeninio išsiauklėjimo atžvilgiu tada, kai jų tikslai yra artimi visuomeniniams dalykams. Tokiais atvejais žmonių organizacijos tampa reikšmingais visuomeninio auklėjimo veiksniais.

Prie tokių susibūrimų visų pirma priklauso jaunuomenės susidraugavimo organizacijos, turinčios savo uždaviniu lavinimąsi bei auklėjimąsi. Jaunuomenė savo lavinimosi bei auklėjimosi darbe negali nesusidurti su visuomenės dalykais ir visuomeninio gyvenimo klausimais, nesistengti išsidirbti čia savo susipratimą ir nusistatymą. Šitas paruošiamasis laisvas jaunuomenės darbas yra vertas palaikymo ir paraginimo, nes geriausiai patarnauja visuomeniniam išsilavinimui bei išsiauklėjimui, ir ypač tada, kai jaunuomenės susidraugavimas yra atremtas į pasaulėžiūrinį principą. Jaunuomenės kultūrinė, bet

---

[128] *Vie de M.-K. Gandhi écrite par lui-même*, trad. de Georgette Camille, Paris 1931, p. 181.

ne partinė diferenciacija yra taip pat normalus dalykas, kaip ir visuomenės diferenciacija. Diferencijuota ir sykiu sufederalizuota visuomenė yra kaip tik aukštesnės kultūros apraiška. Kas kita yra jaunuomenės diferenciacija pagal partijas: partinė diferenciacija jaunuomenei netinka, kaipo tokiai, o nesubrendusiai jaunuomenei net yra griežtai neleistina, nes ji stabdo laisvą lavinimąsi bei auklėjimąsi ir tuo pačiu tramdo visuomeninį subrendimą. Bet partinė jaunuomenės diferenciacija ir jaunuomenės apsisprendimas pasaulėžiūros atžvilgiu ir jos visuomeninis lavinimasis bei auklėjimasis lavinimosi rateliuose yra skirtingi dalykai, kurių neskiria žmonės, turį tam tikrų, ne bešališkų, sumetimų. Apie jaunuomenės susidraugavimo organizacijas buvo jau kalbėta ryšium su visuomeninio auklėjimo bendromis priemonėmis; tad apie tai dabar nėra reikalo plačiau kalbėti.

Subrendusiems piliečiams visuomeninio auklėjimo veiksniu eina įvairūs laisvi ir tarp kitko partiniai jų susigrupavimai. Kaip buvo įrodinėta ryšium su politiniu auklėjimu, partinė piliečių diferenciacija visuomeniniam gyvenime ne tik yra visai normalus dalykas, bet ir visai neišvengiamas, nežiūrint įėjusio į madą, bet nenuoširdaus partijų neigimo. Ne partija, kaipo tokia, yra bloga, bet jos iškrypimai ir apsilenkimai su visuomeninio gyvenimo bei veikimo principais. Ne partijų paneigimas ir ne jų idealizavimas, bet jų tobulinimas pagal kultūrinio gyvenimo reikalavimus yra, kaip tada sakyta, tikslingas nusistatymas šituo klausimu. Ir šitame nusistatyme kaip tik neprivalu pamiršti, kad partijos yra stiprus visuomeninio auklėjimo veiksnys. Partija visuomeniškai auklėja jau tuo, kad reikalauja visuomeninio aktyvumo ir gyvo susirūpinimo visuomenės ir specialiai valstybės reikalais. Galima tik ir privalu reikalauti, kad partijos žmonės statytų visuomenės, tautos ir valstybės reikalus aukščiau už savo partijos reikalus, kitaip tariant, kad jie partinį solidarumą palenktų plačiajam visuomeniniam solidarumui, tuomet ir partijos vykdomas visuomeninis auklėjimas eis teigiamąja solidaristine linkme.

Nekalbant apie kitus piliečių susibūrimus, kurie gali turėti auklėjamosios įtakos visuomeniniam gyvenimui, bus pravartu paminėti tas piliečių organizacijas, kurios pasilieka valstybės priežiūroje ir per kurias valstybė stengiasi realizuoti savo tikslus. Nėra abejonės, kad šitos organizacijos gali turėti nemaža reikšmės visuomeniniam auklėjimui. Tačiau taikomos jaunuomenei, jos gali turėti ir tam tikrų trūkumų, kai suvalstybintas jų pobūdis yra susijęs su veikimo monopolizavimu. Tuomet jaunuomenė labai lengvai gali tapti partinio auklėjimo objektas faktinės vyriausybės rankose. Jei monopolizuotas suvalstybinimas gali dar būti pateisintas tautinio apsi-

gynimo organizacijose, turinčiose reikalo su ginklais, tai toks suvalstybinimas ir monopolizavimas negali būti pateisintas grynai kultūrinėse ir tarp kitko sportinėse organizacijose. Nei bolševikų komsomolas, nei fašistų jaunuomenės organizacija negali būti pateisinti pedagoginiu ir kultūriniu atžvilgiu, tuo tarpu kariško parengimo organizacijų, kad ir mūsų šaulių, tam tikras suvalstybinimas ir monopolizavimas yra visai natūralūs dalykai, tačiau su sąlyga, kad šios organizacijos stovėtų virš partinio nusistatymo. Tik tokiomis aplinkybėmis esančios valstybės žinioje visuomeninės organizacijos gali turėti tikrai teigiamos įtakos visuomeniniam auklėjimui.

Nusakytieji visuomeninio auklėjimo veiksniai neišsemia dar visų faktinių šito auklėjimo veiksnių. Yra dar daugel beveik ne mažiau svarbių veiksnių, apie kurios galima būtų kalbėti šioje vietoje. Kai kurie iš jų bus ne pro šalį čia vien paminėjus. Konkreti visuomeninė aplinka, pavyzdžiui, yra, kad ir atsitiktinis, vis dėlto labai realus ir įtakus visuomeninio auklėjimo veiksnys. Korporatyvinis profesijos gyvenimas, apie kurį kalbėta savo laiku, turi taip pat labai realios veikmės visuomeniniam auklėjimui. Šalia periodinės spaudos galima būtų kalbėti apie literatūrą, tiek dailiąją, tiek mokslinę, kaipo apie visuomeninio auklėjimo veiksnį. Bet tiksliai išvardinti visų atsitiktinių visuomeninio auklėjimo veiksnių nebūtų tikro reikalo.

## 9. Harmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnių suderinimas

Bendra pedagoginė taisyklė reikalauja, kad prigimtieji ir atsitiktiniai veiksniai būtų suderinti ir suharmonizuoti ugdomajame savo veikime. Jei prigimtieji veiksniai nesutaria tarp savęs ir jei, be to, jie nesutaria savo linkme su atsitiktiniais ugdymo veiksniais, negalima kalbėti apie tikslingą ir harmoningą ugdomąjį veikimą. Tas pats reikia pasakyti ir apie visuomeninį auklėjimą. Jei šeima, valstybė ir Bažnyčia įvairiomis linkmėmis veikia naujas kartas visuomeniniame auklėjime, jei atsitiktiniai veiksniai, kaip spauda ir organizacijos, eina savais nepriklausomais keliais, visuomeninis auklėjimas gali atsidurti tokiame chaotiškame stovyje, kad jo reikšmė naujoms kartoms gali pasidaryti labai abejotina. Tad yra neišvengiama, kad visuomeniniame auklėjime, kaip ir ugdyme apskritai, prigimtieji veiksniai susitartų tarp savęs, vieni neardytų kitų darbo ir, be to, solidariai rūpintųsi taip tvarkyti atsitiktinius auklėjimo veiksnius, kad šie negalėtų sukliudyti teigiamojo pirmųjų darbo.

Apskritai juo didesnis yra sutarimas tarp prigimtųjų ugdymo veiksnių ir juo didesnė yra sąmoninga jų veikmė ugdymo dalykuose, palyginant su nesąmoningais atsitiktiniais veiksniais, juo daugiau

yra duomenų, kad ugdymas stovės tinkamoje aukštumoje. Deja, nustatyti čia pedagoginį principą yra daug lengviau negu jį realizuoti gyvenime, nes harmoningai sutaikyti šeimą, valstybę ir Bažnyčią ir atitinkamai suderinti visų atsitiktinių veiksnių reiškimąsi visuomenės gyvenime yra be galo sunkus dalykas. Tai tik idealas, kurio privalu visuomet siekti.

## Baigiamasis žodis

Šis veikalas, pradėtas spausdinti prieš penkerius metus, kaipo epizodinis kursas, skaitytas Teologijos-Filosofijos Fakultete 1927 m. pavasario semestre, buvo parašytas ir paskaitytas tik iki «bendrųjų visuomeninio auklėjimo uždavinių». Vieno semestro kursą paskaičius, buvo manyta jį paskui trumpai papildyti «specialiaisiais visuomeninio auklėjimo uždaviniais» ir paleisti, neilgai trukus, viešumon. Tuo tarpu tolimesnis veikalo rašymas ir spausdinimas užtruko dėl įvairių priežasčių. Visuomeniniai darbai ir sykiu susilpnėjusi sveikata nedavė autoriui galimybės skirti pakankamai laiko darbams, išeinantiems iš tiesioginių neatidėliotinų akademinių pareigų. Be to su laiku visuomeninio mūsų gyvenimo ypatybės, vis aiškiau pasireiškiančios paskutiniais laikais, pareikalavo kaip tik ypatingo atsižvelgimo į specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius ir gyvenamų įvykių nušvietimo pedagoginių principų šviesoje. Tokiu būdu numatyta anksčiau trumpa veikalo atbaiga išaugo į žymiausią dalį, o tai pareikalavo nemaža laiko.

Atsižvelgimas į mūsų laikų dvasią ir gyvenamus įvykius neišvengiamai turėjo įnešti į šitą antrąją veikalo pusę tam tikrą publicistinį elementą, kuris, autoriaus spėjimu, gali daugiausia susilaukti kritiško nusistatymo. Autorius būtų net patenkintas, jei jo veikalas galėtų sukelti mūsų visuomenėje susidomėjimą visuomeninio auklėjimo problemomis ir pastūmėtų jų svarstymą į rimtos publicistikos skiltis. Mūsų plačiosiose masėse tiek maža yra visuomeninio išsiauklėjimo ir sykiu inteligentiškoje visuomenės vadovybėje tiek menkai nusimanoma apie visuomeninio auklėjimo svarbą, kad gyvesnės diskusijos tuo reikalu būtų labai pageidaujamos. Per tokias diskusijas galėtų daug kam paaiškėti ne tik mūsų visuomeninio išsiauklėjimo trūkumai, bet ir neigiamoji tų ugdomųjų veiksnių įtaka, nuo kurių kaip tik galima būtų reikalauti kuo daugiausia auklėjamosios veikmės visuomeninio susipratimo bei nusistatymo dalykuose.

Šio veikalo pradžioj buvo trumpai suminėti svarbiausieji mūsų visuomeninio išsiauklėjimo trūkumai ir pareikšta baimė, kad visuomeninio gyvenimo linkmė dar labiau nepablogėtų ir tuo pačiu nepa-

blogintų visuomeninio masių auklėjimo reikalų. Žiūrint atviromis akimis į tai, kas darosi aplink mus, reikės pripažinti, kad šita baimė nebuvo tuščia ir kad visuomeniniame mūsų gyvenime įsivyrauja įpročiai, kurie gali turėti katastrofiškos reikšmės mūsų tautos ir valstybės gyvenimui. Pavojingiausi iš jų bus ne pro šalį čia suminėjus, kad tie, nuo kurių pareina šituos dalykus taisyti, būtų dar kartą paakinti gresiančiais pavojais.

Ryšium su mūsų tautos istoriniu gyvenimu joje įšsivystė nemaža neigiamųjų palinkimų, kurie stabdė mūsų kultūrinę pažangą ir negalimą darė ankstyvesnį tautinį mūsų atgimimą. Tais neigiamaisiais palinkimais reikia aiškinti mūsų visuomenėje visuomeninio veiklumo stoką, kuriamosios iniciatyvos trūkumą, mažą nepriklausomumo jausmo išsivystymą, geroką dvasinio servilizmo dozę, pasyvų nerangumą ir kitus visuomeninius mūsų tautos bruožus. Tai yra vis tos tautinio pobūdžio žymės, su kuriomis yra susiję mūsų praeities nelaimės ir dabarties nepasisekimai, ir kurios labai lengvai gali nulemti visai nelaimingai mūsų ateitį. Mūsų laikai ir tos istorinės bei geografinės aplinkybės, kuriomis mums reikia gyventi, reikalaute reikalauja kaip tik priešingų ypatybių, ir jei jų mes kuo greičiausiu laiku savyje neišvystysime, turėsime tapti nelemta auka lemiančiose tarptautinėse rungtynėse.

Pagaliau viena dar pastaba apie išviršines veikalo ypatybes. Penkerius metus užtrukęs jo spausdinimas ėjo atskirų atspaudų iš *Židinio* pavidalu įvairiomis techninėmis aplinkybėmis kartais su žymesniais protarpiais ir todėl negalėjo būti išlaikytas jo vienodumas popieriaus, spaudos ir kitais atžvilgiais. Tokiu būdu yra susidarę techninių jo trūkumų. Be to, ir kalbos atžvilgiu neišlaikytas yra išsireiškimo ir rašybos vienodumas. Per penkerius metus autorius ėjo tolimesnės savo evoliucijos keliu, o tai negalėjo nepasireikšti ir knygoje. Autorius, žinoma, apgailestauja, kad visi šitie veikalo trūkumai, kaip ir kiti, čia neminimi, šiuo tarpu negali būti pašalinti ir todėl išeis viešumon. Tenka guostis viltimi, kad jie galės būti atitaisyti nauju leidimu, jei tokiam ateityje bus lemta pasirodyti.

## SVARBESNIOJI BIBLIOGRAFIJA


1. BAUERSCHMIDT H., *Staatsbürgerliche Belehrung und Erziehung*, München 1913.
2. BECHER E., *Erziehung zur Menschenliebe und Helfersystem*, Langensalza 1914.
3. CLASSEN W., *Vom Lehrjungen zum Staatsbürger*, Hamburg 1909.
4. DÉVAUD E., *A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique*, Fribourg 1918.
5. FOERSTER Fr. W., *Christentum und Klassenkampf. Gesichtspunkte und Anregungen zur sozialen Arbeit und zur Verständigung der Klassen*, Zürich 1919.
6. FOERSTER Fr. W., *Lebensführung*, Zürich-München-Leipzig 1924.
7. FOERSTER Fr. W., *Politische Ethik und politische Pädagogik*, München $^{3}$1922.
8. GINS G. K., *Na putiach k gosudarstvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu*, Charbin 1930.
9. GINS G. K., *Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti*, Charbin 1931.
10. HONNAY V., S. J., *Les cercles sociaux de doctrine catholique. Méthode de formation sociale*, Louvain-Paris 1926.
11. KERSCHENSTEINER G., *Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung*, Leipzig-Berlin $^{2}$1912.
12. KERSCHENSTEINER G., *Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend*, Erfurt $^{5}$1911.
13. MATTHIAS A., *Staatsbürgerliche Erziehung vor und nach dem Kriege*, Leipzig 1916.
14. MESSER A., *Das Problem der staatsbürgerlichen Erziehung, historisch und systematisch behandelt*, Leipzg 1912.
15. *Politik und Pädagogik im Ausland. Schriftenreihe zur politischen Propädeutik*, Band 3, Leipzig-Berlin 1931.
16. *Politische Propädeutik als Erziehungsfaktor. Schriftenreihe zur politischen Propädeutik*, Band 1, Leipzig-Berlin.
17. *Schriften der Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung*, Leipzig-Berlin.
18. SPAHN M., *Nationale Erziehung und konfessionelle Schule*, Kempten-München 1912.
19. STÖLZLE R., *Neudeutschland und die vaterländische Erziehung der Zukunft*, Paderborn 1915.
20. WILD H., *Über wirtschaftlich-soziale Jugendbildung.*, Langensalza 1915.


Veikalai, turį atsitiktinio sąryšio su visuomeniniu auklėjimu, paminėti tiktai tekste.

# LIETUVIŲ TAUTA IR JOS UGDYMAS *

## Pratartis

Šis autoriaus straipsnių rinkinys turi savo uždaviniu iškelti aikštėn tautinę lietuvių ideologiją ir nurodyti bendrais bruožais tinkamą kelią lietuvių tautos išsivystymui. Tautinės lietuvių ideologijos problema autorius buvo susidomėjęs prieš 15 metų, kai, jam gyvenant užsienyje karo metu, teko rūpintis informacinio pobūdžio veikalais apie Lietuvą, kurie galėtų, taiką sudarant, pakreipti į Lietuvą pergalėtojų dėmesį. Tada, būtent 1917 m., buvo parašytas autoriaus veikalas *Sur les confins de deux mondes* (*Essai synthétique sur le problème de la civilisation nationale en Lituanie*), kuris dėl nepareinančių nuo autoriaus priežasčių tegalėjo pasirodyti tik 1919 m. (Atar, Genève). Tame veikale rado vietą aiškiai jau formuluoti tautinės lietuvių ideologijos apmatai, kurie dabar pereina į šį rinkinį, kaipo pirmieji trys jo straipsniai. Iš jų du straipsniai yra ne kas kita, kaip vertimas pirmųjų minėtojo veikalo skirsnių, o trečiasis sutraukia trumpai bendrąją jo koncepciją.

Tokiu būdu pirmieji trys šio rinkinio straipsniai priklauso savo turiniu ir nuotaika tam laikotarpiui, kuris ėjo prieš pat Lietuvos nepriklausomumo paskelbimą ir kuris todėl yra kiek paspalvintas kovos už nepriklausomumą romantika. Realiam Lietuvos tikrovės pažinimui privalo tarnauti ketvirtasis straipsnis «Lietuva politinės geografijos šviesoje». Šis straipsnis, esąs iš dalies recenzinio pobūdžio, iš tikrųjų atpasakoja prof. K. Pakšto veikalo *Baltijos respublikų politinė geografija* tą dalį, kuri labiausiai liečia Lietuvos klausimus. Šio rinkinio autorius pasinaudojo prof. K. Pakšto veikalo atsaikomis tam, kad galėtų suformuluoti tautinei lietuvių politikai savo rūšies «kategorinius imperatyvus», kurie turėtų vesti tam tikra linkme visą tolimesnį lietuvių tautos išsivystymą.

Pradedant penktuoju straipsniu autorius, eidamas savo akademinio pašaukimo linkme, rūpinasi labiausiai pedagoginiu tautinės lietuvių ideologijos pritaikymu. Turėdamas prieš akis iš vienos

---

* Sakalas, Kaunas 1933, 196 psl.

pusės aukštą tautinio lietuvių pašaukimo idealą, o iš antros pusės — liūdną lietuvių tautos tikrovę, autorius visą savo dėmesį atkreipė į lietuvių tautos ugdymo problemą. Nurodyti dabartinės padėties trūkumus, užbrėžti teisingą liniją tolimesniam nusistatymui ir pagaliau surasti priemonių, kuriomis galėtų būti bent kiek išlyginta disproporcija tarp idealo ir realybės, — štai pagrindiniai autoriaus uždaviniai antrojoje rinkinio pusėje. Norėdamas šiuos uždavinius nušviesti čia su tinkamu pilnumu, autorius laikė reikalinga perspausdinti iš savo knygos *Visuomeninis auklėjimas* du skyrius, ypatingai susijusius su tautos ugdymo problema, būtent: « Tautinį auklėjimą » ir « Tarptautinį auklėjimą ».

Nors, sutraukti krūvon, straipsniai buvo rašyti įvairiais laikais ir įvairiomis aplinkybėmis, vis dėlto jų visų pagrinde glūdi viena organinga koncepcija, kuri leidžia sutraukti juos visus į vieną rinkinį vienu, tiesa — sudėtingu, įvardijimu. Autorius net mano, kad pagrindinės koncepcijos vieningumas atpalaiduoja jį net nuo reikalo vienodinti straipsnius, šalinant iš jų visa tai, kas juose pareina nuo vietos ir laiko aplinkybių, kaip, pavyzdžiui, momento nuotaikos koloritas. Kiek pakeistas spausdinamas tik aštuntasis straipsnis « Visuomenės vadovybės ugdymas lietuvių tautoje »: 1926 m. jis buvo spausdintas *Židinio* nr. 3, kaipo *Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai*; be to, jis papildytas keliais posmais, kuriuose atsižvelgiama į paskutinių laikų evoliuciją, vykstančią mūsų visuomenėje.

Aplinkybių atspindys atskiruose straipsniuose gali kartais sudaryti net tam tikrų prieštaravimų įspūdį. Pavyzdžiui, kalbant pirmuosiuose straipsniuose apie istorinį lietuvių tautos likimą, išeina, kad lietuvių tauta, perėjusi savo gyvenime iš pradžių Rytų, o paskui Vakarų persvarą, yra įgijusi aktyvių nusiteikimų ir kūrybinės iniciatyvos; tuo tarpu antroje rinkinio pusėje, kai kalbama apie tautinės mūsų tikrovės trūkumus ir ugdytinus nusiteikimus, tarsi išeina, kad lietuvių tautai trūksta aktyvumo ir kūrybinio nusiteikimo. Kad galima būtų šitą prieštaravimą tinkamai suprasti, reika žinoti, jog sąvokos « daug », « pakankama » ir « maža » yra lygstamosios sąvokos ta prasme, kad tai, kas vienu atžvilgiu yra « pakankama » ar « daug », kitu atžvilgiu yra « nepakankama » arba net « maža ». Įgauto iš istorinio savo išsivystymo aktyvumo lietuvių tautai pakako tautinio atgimimo ir nepriklausomumo atgavimo reikalams; bet šito aktyvumo ir šitos kultūrinės iniciatyvos toli gražu nepakanka, kai tenka lietuvių tautai kilti į kultūros viršūnes ir laimėti varžytynes su kultūringesniais ir galingesniais kaimynais. Tokiu atveju visai savo vietoje susirūpinti lietuvių tautos būdo trūkumais, kurie dar per daug atsiduoda liūdnų vergovės laikų pėdsakais.

Vienu iš didžiausių autoriaus rūpesčių būtų apsaugoti lietuvių tautą nuo siauro nacionalizmo, kurio pavojus mums, kaip ir kitoms tautoms, yra visai realus šiais zoologinio nacionalizmo laikais. Šis pavojus yra dvejopas: teorinis, kai jis reiškiasi ideologijos srityje, ir praktinis, kai jis reiškiasi santykiuose su kitomis tautomis arba net tautinėmis mažumomis. Būtent: iš vienos pusės yra pavojus atpalaiduoti individualinę tautybės formą, arba lytį, nuo universalinio, t. y. visuotinai reikšmingo, turinio ir pastatyti pirmąjį aukščiau už antrąjį; o iš antros pusės yra pavojus iškelti savo tautos reikalus aukščiau už kitų tautų reikalus ir, vadovaujantis pastarųjų neapykanta, pagrįsti tarptautinius santykius agresyviu antagonizmu, kuris ardytų normalų tautų sugyvenimą ir vienybę.

Šitų pavojų tik tada galima būtų laimingai išvengti, kai tautos sąmonėje įsigalėtų priešingas jiems supratimas ir nusistatymas, būtent supratimas, kad pilnutinę tautybę sudaro sykiu visa individualinė tautinė lytis ir universalinis, visuotinai reikšmingas, turinys; ir nusistatymas mylėti visas kitas tautas kaip savąją. Pilnutinė tautybė gaunama tada, kai universalinio turinio kultūra ir tame skaičiuje universalinė pasaulėžiūra yra realizuojama tautinėmis lytimis; normalus tautų santykiavimas gaunamas tada, kai tautų meilė pasireiškia, kaipo lygus moralinis visų tautų, neišskiriant ir savosios, traktavimas. Kaip ir visas mūsų gyvenimas, paskendęs amorfiškume, taip ir mūsų nacionalizmas nėra dar įgavęs visai ryškių lyčių, bet pavojai jau yra pasireiškę su visu savo aktualumu. Kai, pavyzdžiui, pas mus puolama universalinė religijos organizacija vardan tautiškosios minties, mes turime ne ką kita, kaip teorinio nacionalizmo apraišką. Šitas teorinis nacionalizmas pas mus vis labiau įsigali ir ilgainiui gali pagaminti labai negeistinų išdavų, grasinančių mums dvasiniu subergždėjimu ir seklumu. Iš kitos pusės nepriklausomo mūsų gyvenimo laikotarpyje jau mes turime kelis užregistruotus išsišokimus prieš tautines mažumas, kurie kompromitavo mus tautine netolerancija. Autorius tinkamu laiku laikė savo pareiga reaguoti prieš kai kuriuos mūsų nacionalizmo pasireiškimus bent spaudintu žodžiu, kas dabar traukiama krūvon šitame rinkinyje.

Leisdamas viešumon šį rinkinį, autorius pagaliau norėtų įkalti į mūsų tautos sąmonę reikalą realizuoti savo gyvenime kultūrinę pažangą vajaus tvarka. Kultūrinis mūsų atsilikimas, paveldėtas iš nelemtos praeities, neleidžia mums iki šiolei išsirikiuoti su mūsų kaimynais į vieną kultūrinės pažangos liniją, kas yra mums, intensyvių tarpvalstybinių varžytynių laikais, gyvybės klausimas. Turėdamas galvoje mūsų tautos pobūdį ir gyvenamas aplinkybes, autorius gerai supranta, kaip sunku išjudinti mūsų visuomenę ir pastumti ją eiti kultūrinio vajaus keliu. Bet vis dėlto jis tikisi,

kad vieną kartą iškeltas į visuomenės sąmonę reikalas negali pasilikti gyvenime be mažesnio ar didesnio atbalsio. Jei tuo pasisektų nors kiek patarnauti kultūrinei mūsų tautos pažangai, autorius nelaikytų atliktojo darbo bergždžiu.

## Pirmas Skirsnis

## TAUTYBĖS ESMĖ *

### 1. Tauta, kaipo sutelktinė individualybė

«Tautybė tėra vienos didelės individualybės išsiplėtojimas», pasakė vieną kartą A. Mickevičius. Ir iš tikro kiekviena tautybė sudaro sutelktinę individualybę. Tautybė taip laikosi tautos, kaip asmenybė — asmens: viena ir kita kyla iš būtybės individualumo. Tiesa, žmogaus asmuo yra individas tikra šito žodžio prasme. Tuo tarpu tauta tėra individas dėl panašumo: jinai yra kolektyvinis arba sutelktinis individas.

Galima sakyti, kad jokia kita draugingos gyvatos lytis taip neprilygsta individui kaip tauta. Tautybė iš pagrindo yra tas individualybės ratas, kuris iš visų pusių apsiaučia individą, papildo jo asmens buitį ir pateikia būtinas sąlygas pilnutiniam jo gyvenimui. Šitais nenutraukiamais ryšiais, kurie jungia tautą su individu, pakankamai įrodoma jos aukštesnė prasmė ir gyvastingumo reikšmė.

Visuotina civilizacijos istorija gali nūnai įrašyt į kultūrinių laimėjimų sąrašą galutinį absoliučios asmens vertės pripažinimą. Nevalia dabar laikyti žmogų bet kam priemone, nes jis turi savyje nepriklausomą tikslą. Iš čia aišku, jog visa tai, kas tarnauja individo išsiplėtojimui, įgauna reikšmės iš savo veikmės dydžio. Tauta kaip tik yra vienas tų tarnaujančių individui veiksnių, kurie yra labiausiai našūs ir kurie negali būti niekuo kitu pavaduoti.

Kiekviena sutelktinė organizacija šiaip ar taip kelia savo galutiniu tikslu pilnutinį žmogaus asmens klestėjimą. Visos draugingo gyvenimo lytys šiokiu ar tokiu būdu padeda kurtis pilnutiniam individui. Šiuo atžvilgiu skirtumas tarp jų yra tas, kad vienos siekia

---

* Versta iš knygos *Sur les confins de deux mondes* (Genève 1919, p. 13-24) ir spausdinta autoriaus sumanytame ir leistame «tautinės kultūros ir pilnutinio gyvenimo laikraštyje» (faktiškai — žurnale, *Romuva*, 1921 balandis, nr. 1, p. 21-28 ir 21-29). Perspausdindamas šį straipsnį šiame veikale, ir pats autorius lygino rašybą, šiek tiek — ir kalbą. Ši pastaba lygiai galioja ir kitiems dviem skirsniams, atrinktiems iš to paties *Romuvos* žurnalo (1921-22).

savo tikslo tiesioginiu, kitos — tarptautiniu keliu; pirmosios kyla savaimingai prigimtu vyksmu; antrosios tėra dirbtiniai kūriniai. Taigi tauta yra toji draugingos gyvatos lytis, kuri savaime organizuojasi prigimtu būdu ir sudaro tiesiogines sąlygas pilnutiniam individo išsiplėtojimui.

Atskiras individas savo vienatvėje nepajėgia nieko pakelt į aukštesnį lygį, — nei religijos, nei žinijos, nei meno. Kad šitie civilizacijos vaisiai susikurtų ir prinoktų, reikalingas sutelktinis darbas žmonių, sujungtų bendru susipratimu, kurį tegali pagaminti fizinė bei psichinė giminė. Normali tauta pateikia kaip tik šitų ištaigų, jungdama visas sąlygas, kurių reikalauja asmuo savo buities ir veikimo pilnumui.

Nuo ypatingumo šitų sąlygų, kuriose verčiasi individas, pareina tautos individualybė, arba, trumpai betariant, tautybė. Nereikia tačiau manyti, kad tautos individualybė esanti surišta su tam tikra tautinių žymių visuma, be kurių ji negali reikštis tikrumoje. Galima sakyti, — jokia konkreti tautybės žymė nesudaro tautos individualybėje neatskiriamos savybės. Net pati kalba, kuri gal geriausiai apreiškia normalią tautybę, nėra tautai būtinai reikalinga kokybė. Tiesa, tautinės kalbos stoka padaro tautybės turinį menksnį ir mažiau apibrėžtą, bet vis dėlto būtų neteisinga iš čia išvesti tautybės stoką apskritai.

Čia vėl yra progos pastebėti, jog tarp tautos individualybės ir žmogaus asmenybės yra artimo panašumo. Tarp konkrečių individo asmenybės apraiškų nerasime nė vienos, kurios stoka reikštų individui individualybės nebuvimą: galima įsivaizduoti asmuo, trūkstąs šiokio ar tokio fizinės ar psichinės prigimties elemento; tačiau, kad ir kiek šitoks asmuo būtų tolimas nuo pilnutinės tobulybės, jis vis tiek lieka žmogiškasis individas. Panašiai jokia konkreti sutelktinio gyvenimo apraiška nėra privaloma tautybei savybė. Dėl šitos priežasties negalima iš konkrečių tautinių žymių sudaryti tautybės pilnutinės aptarties, kur turėtų rasti vietos ir žydai, tauta be teritorijos, ir šveicarai, tauta be vienos savos kalbos, ir daugelis kitokių tautų, nustojusių tautinių, politinių ar ekonominių teisių. Kita bendra individui ir tautai ypatybė yra dar toji vidaus linkmė, kuri gaivališkai stumia juodu prie būvio ir veikimo pilnumos. Buities visuma, štai idealas, kuris šiaip ar taip kreipia prie savęs visas jų dviejų pastangas. Ir iš tikro žmonijos civilizacijos vyksmas juodu vis labiau artina prie šito idealo, — ir artina juodu gretimais, nes civilizacijos laimėjimai lygiai išeina naudon ir tautai, ir individui.

Kiek šios dvi individualybės yra solidarios, aiškiai parodo paskutinių šimtmečių istorija. Didžioji prancūzų revoliucija paskelbė nepaliečiamąsias žmogaus ir piliečio teises ir viešai pripažino tuo

pačiu absoliučią žmogaus asmens vertę. Napoleono karai, sekę vėliau, padėjo naujoms idėjoms paplisti veik visame kultūringame pasauly, o XIX-asis šimtmetis savo parlamentinės politikos linkme laidavo konstitucines žmogaus teisių garantijas.

Ar nėra simptomingas tas faktas, jog patriotizmas tuo pačiu laiku rado naujų akstinų ir įgijo tautų gyvenime aukštesnės prasmės ir reikšmės? Patriotizmas, toks bent, koks jis reiškiasi šiandieną, yra naujų laikų padaras, nors atskiros jo žymės pasireikšdavo istorijoj įvairiais laikais ir įvairiose vietose. Tą faktą dera aiškinti tuo, kad tarp asmens vertinimo, prancūzų revoliucijos sužadinto, ir patriotinio jausmo, sukrutėjusio vėliau, yra psichologinio ir todėl priežastingo sąryšio.

Vyksmas, einąs nuo prancūzų revoliucijos, mūsų laikais pradeda bręsti ir besirengia atnešti vaisių: pasaulinio karo eigoje aiškiai pasireiškė, jog žmogaus asmens teisių pripažinimas, kadaise paskelbtas, logiškai veda prie tautų teisių pripažinimo. Brangia kraujo kaina pasaulis pradeda suprasti, jog vien sutartinis laisvųjų tautų gyvenimas tegali laiduoti individui klestėjimą, o žmonijai — taiką. Tarp individo, per daug linkusio savo vienatvėje prie egoizmo, ir žmonijos, per maža sutrauktos draugijos ir todėl ne visada turinčios pakankamai vykdomosios pajėgos, laisvoji tauta privalo iš tikro tapti jungiamąja grandimi.

Nors tarptautiniai laidai tautų teisėms tėra vien kuriami, negalima jau abejoti, jog ir mažų, ir didelių tautų laisvė ir lygybė anksčiau ar vėliau virs vedamaisiais principais tarptautiniam gyvenimui. Tasai įsitikinimas, šalia dabarties įvykių, remiasi dar gyvastingu dėsniu, kurį dera nusakyti šiais žodžiais: pilnutinis individas tegalimas pilnutinėje tautoje.

## 2. Tautinė civilizacija

Individo, tautos ir žmonijos būtybės susieina ir jungiasi tautinės civilizacijos pamate. Civilizacija apskritai yra kultūros kraunamas lobis, kuris reiškiasi gyvenimo objektyvinėmis gėrybėmis. O kultūra plačia prasme yra sąmoninga dvasios veikmė materialiniam gaivalui pagal aukštesnę idėją. Žmogus, būdamas vienkart psichinė ir fizinė būtybė, reikalauja veikimui dvasinio ir materialinio pradmens. Šito veikimo vaisius atvaizduoja dviejų minėtų pradų veikimą kuris įvykdytame padare apsireiškia iš vienos pusės turiniu, iš antros — lytimi. Turinys simbolinamas idėja, lytis — ženklu.

Tautinė civilizacija yra dviejų kultūrų padaras. Liaudies kultūra tiesia jai materialinį pagrindą, o šviesuomenės kultūra pateikia jai idėjinį turinį. Kadangi materialinė lytis yra konkretus daiktas, o

idėjinis turinys — abstraktus dalykas, tautinės civilizacijos forma yra individuali, o jos turinys — visuotinis. Todėl tai, kas skiria vieną tautinę civilizaciją nuo kitos, yra tasai santykis, kuris joje įvyksta tarp turinio, arba idėjos, bendros visai žmonijai, ir formos, arba ženklo, pritinkančio vien tautai.

Kiekvienas kuriamasis žmogaus dvasios žygis lygiai siekia ir lyties tobulumo, ir turinio pilnumo. Bet lytis, kad ir tobula, tėra vien priemonė. Tikslas — tai įvykdymas tiesos, gėrio ir grožio idealų, — tų visuotinių ir nežlungančių gėrybių. Šitų idealų vykdymo priemonės kaip tik yra tos lytys, kuriomis individas ir tauta privalo naudotis objektyviniam savo kūrybos apreiškimui. Tobulas veikalas turėtų suvienyti savyje pilnai visuotinį turinį ir visai individualią lytį. Aišku tad, kodėl didieji žmonijos genijai jungia draugėn žmogaus dvasios turtingumą su tautinės išraiškos pilnumu. Tokie buvo, pavyzdžiui, Izraelio pranašai, indų Buda, graikų Platonas, romėnų Cėzaris ir Tacitas, italų Dantė, anglų Šekspyras, vokiečių Goethe ir Kantas, prancūzų Paskalis ir Bossuet'as, rusų Dostojevskis, norvegų Ibsenas ir daugelis kitų, čia neminimų. Jų kiekvienas sutelkė savo prigimties gelmėse individualios, tautinės ir apskritai žmogiškosios dvasios pirmapradžių. Kad viena šitų pirmapradžių rūšis būtų buvus jiems svetima, jie nebegalėtų tapti tuo, kas jie yra buvę — pasauliniai genijai.

Tautų gyvenimas jų civilizacijos atžvilgiu išreiškia du aiškiai numatomus tarpsnius. Žemesniame ir todėl ankstyvesniame tarpsnyje tautos ugdo visų pirma tautinę lytį; paskiau jos pradeda labiau domėtis turiniu, — tai aukštesnis tautinio gyvenimo tarpsnis. Tik dabar tautinė civilizacija ima nokti, ir būtent todėl, kad liaudies ir šviesuomenės kultūros sueina, tarnaudamos dabar bendram tikslui.

Liaudis, sudarydama pastovią tautos daugumą ir stropiai saugodama tautines tradicijas, atlieka tautos kūryboje materialinio pagrindo vaidmenį. Inteligentijai, ne tokiai pastoviai ir judresnei mažumai, pridera uždavinys pakelti tautinę civilizaciją į aukštesnį lygį, teikiant liaudies kultūros lytims visuotinio žmogaus dvasios turinio. Iš pradžios sutelktinė liaudies kūryba, dažnai nesąmoningo instinkto sukelta, pateikia tautinės lyties individualumą; paskiau individuali šviesuomenės sąmonė sukuria visuotinį turinį.

Iš čia nesunku pastebėti, jog sutartinis liaudies ir šviesuomenės bendradarbiavimas ir pasilaikymas yra būtinos sąlygos normaliam tautinės civilizacijos išsiplėtojimui. Visuotinei pasaulio civilizacijai žengiant paakiui, nuo šito išsiplėtojimo laipsnio pareina tautos gajumas ir glaudumas kitų tautų draugijoje.

Tautai, kurios liaudis ir šviesuomenė persiskiria savo gyvenimo ir veikimo kryptimis, lemta išgyventi gilią tautinę dramą. Kaip

pamatysime kitoje vietoje, tokioj padėty atsidūrė dėl istorinio savo likimo lietuvių tauta. Jos tautinis gyvenimas ėjo beveik iki paskutinių laikų nenormaliomis vėžėmis, ir todėl jos civilizacijos kūrimesi esama nepaprastų ypatybių. Bet šitas kultūrinės lietuvių istorijos ypatingumas dar skaidriau kelia aikštėn tautinės civilizacijos esmę.

### 3. Tautos pašaukimas bei uždavinys

Taigi tautinės civilizacijos gėrybės auga ir tarpsta sutartinai bendradarbiaujant liaudžiai ir šviesuomenei; pirmoji gamina ir saugoja etninius tautinės dvasios turtus; antroji kuria aukštesnę dvasios kultūrą ir tuo būdu teikia ją visuotinės liaudies kūrybos lytims. Nors tik šviesuomenės žygiai suteikia tautos civilizacijai aukštesnės prasmės, tačiau liaudies kultūra, kaipo pastovus tautinio gyvenimo ramstis, visada lieka jos pirmavaizdis.

Vis dėlto liaudies ir inteligentijos veikimo būde yra esminio skirtingumo. Laudies veikiamuoju akstinu esti įgimtas instinktas ir bevardis minios nusistatymas; inteligentija, atvirkščiai, kuriamąjį darbą dažniausiai atlieka sąmoningomis asmens pastangomis. Pirmuoju atveju vedamaisiais pradais esti etninės ypatybės, antruoju — aktyvi valia, siekianti tikslo. Iš čia dar vienas skirtumas: kai liaudis tarnauja nesąmoningu įrankiu tautiniam pašaukimui, kurį užbrėžia tautos gabumai ir galios, vien šviesuomenė tegali sąmoningai aptarti tautinį uždavinį iš to pašaukimo ir paraginti tautą jį vykdyti savo gyvenime ir veikime.

Tautos pašaukimą ir jos vykdytiną uždavinį jungia panašus santykis, kuris yra tarp priežasties ir išdavos. Tautinį pašaukimą sudaro tos ypatingos sąlygos, kurių dėka pasiekiamas tam tikras civilizacijos idealas. Tautinis uždavinys yra šito idealo vykdymas. Pašaukimas tikslingai nustato uždavinį: kas pašaukimo užbrėžiama, kaipo objektyvinė galimybė, tai subjektyviai statoma, kaipo siektinas uždavinys.

Kai tauta nuvokia šitą santykį ir statosi atitinkamą pašaukimui uždavinį, tai reiškia, kad tautinis jos susipratimas yra pasiekęs aukštesnį laipsnį. Tam tautos gyvenime turi susibėgti trys pamatinės sąlygos: pirma, etninis tautos gyvastingumas, arba tautiniu atžvilgiu aktyvus pobūdis; antra, trumpiau ar ilgiau trunkanti istorinė evoliucija; trečia, reflektyvinis savo tautybės suvokimas. Tautinis temperamentas arba pobūdis, reiškiasi pastovia pajėga ir tautos praeity, ir dabartyje, bet dar nesudaro tautybės. Jis tėra vienas iš daugelio aktyvių veiksnių, kurie, veikdamies tarpusavy, nustato tautinio vyksmo vagą. Jų skaičiuje reikia dar pažymėti geografinę

padėtį, istorinio išsiplėtojimo sąlygas, vidaus gyvenimo santykius ir pašalines aplinkybes, t. y. socialines ir tarptautines sąlygas.

Savo įtaka šitie veiksniai suteikia kiekvienos tautos istorijai nemaža savybės žymių ir iš lengvo tašo jos individualybę. Įgijusi aiškiai nujaučiamą individualybę, tauta apipavidalina ir apreiškia tautinį savo idealą, stengdamasi jį įkūnyti visose viešojo gyvenimo srityse. Ji atidengia savo veidą, gyvena savo gyvenimą ir derina savo uždavinį su tautiniu pašaukimu. Tautinio idealo vykdymas — štai aukščiausias tikslas tautinei kultūrai. Šitas idealas suteikia tautos civilizacijai savąjį stilių, kuris padaro ją vienintelę savo giminėj. Tuo būdu tauta suranda savo pašaukimo prasmę ir protingai įteisina savo uždavinį.

Šitaip suprantama tautinio pašaukimo koncepcija, kaip lengva pastebėti, nieko neturi bendro su tuo, kas vadinama tautiniu mesianizmu. Mesianizmas tautų gyvenime yra išimties apraiška ir todėl negali reikšti tautinės civilizacijos esmės. Jis galėjo turėti prasmės tik toje tautoje, kurios pašaukimas ir uždavinys buvo pagaminti gyvastingas sąlygas tobulam Individui, pasaulio Išganytojui. Būdamas išimtis, tautinis mesianizmas negali normuoti tautinių santykių ir tarnauti pagrindu tautinių individualybių pusiausvyrai.

Šiandieną kiekvienai tautai dera reikalauti pripažinimo lygios moralinės vertės ir lygių teisių laisvam gyvenimui ir plėtojimuisi, nes visos tautos, — ir mažos, ir didelės, — tėra tos pačios rūšies individai. Teisių lygybė dar nereiškia šitų vienos rūšies individų tolygumo. Atvirkščiai, lyginant teise, svarbu apsaugot individualias tautų įvairybes, nes tik šitų pastarųjų visuma sudaro visuotinės pasaulio civilizacijos turtingumą.

Tai supratus, nesunku jau numatyti kraštutinumą ir nacionalizmo, ir internacionalizmo, kurie yra suskirstę kultūringą šių dienų pasaulį. Vieni mato pirmajame laiko įbalsį, kiti — antrajame; bet ir vieni, ir kiti lygiai klysta. Ir tautinis individualizmas, ir tarptautinis universalizmas turi savo teises sau tinkamose srityse. Reikšmingas mūsų laikams vyksmas eina priešingais krypsniais, nešdamas iš vienos pusės valstybių tautinimą, o iš antros — tautų telkimą vienatinėj tautų sąjungoj. Tai reiškia, kad, panašiai kaip tautinėj civilizacijoj yra iš karto individualių ir visuotinių pirmapradžių, taip kiekvienos tautos gyvenime yra sykiu tautinių ir tarptautinių reikalų. Tik sutartinis laisvų ir susipratusių tautų gyvenimas, pagrįstas anttautiniais teisės ir teisybės pradais, tegali visai patenkinti tuos abiejų rūšių reikalus. Tautinis individualizmas ir tarptautinis universalizmas privalo sutapti vienybėn tikroje Laisvų Tautų Sąjungoje.

## ANTRAS SKIRSNIS

# ISTORINIO LIETUVIŲ TAUTOS LIKIMO YPATYBĖS *

### 1. TAUTINĖ LIETUVIŲ INDIVIDUALYBĖ NEĮVYKDYTŲ GALIMYBIŲ ŠVIESOJE

Lietuva — istorinių paradoksų šalis. Tai reikia gerai numanyti, kad teisingai suprastume jos gyvenimą. Šita jos ypatybė duoda progos įvairių įvairiausiems lietuvių tautos vertinimams. Pavyzdžiui, A. von Kotzebue rado Lietuvos istoriją vertą Homero lyros ir Tacito plunksnos, o A. Brückner'is nenustoja įrodinėjęs, kad lietuvių tautos gyvenime ir veikime nesą nieko, kuo verta būtų ypatingai susidomėti.

Norint sąmoningai spręsti apie kokią nors tautą, reikia pažinti jos likimo ypatybes. Tik tuomet tegalima įspėti tą mįslę, kurią yra užminusi jos istorija.

Matyti, Kotzebue, tardamas savo nuomonę XIX šimtmečio pradžioje, nebuvo visai trūkęs tam tikro pagrindo, nes gyvenimo įvykiai greit pateikė jai skaidrų patvirtinimą. Būtent jaunas lenkų romantizmas parodė net gyvesnį susidomėjimą lietuvių tautos archeologijai, etnografijai ir istorijai, negu panašiems lenkų tautos šaltiniams[1]. Tuo pačiu laiku vienas didžiausiųjų XIX šimtmečio poetų, Adomas Mickevičius, rado Lietuvos istorijoj ir gyvenime pakankamai maisto savo įkvėpimui.

Iš kitos pusės A. Brückner'is galėtų dar bandyti teisinti savo nuomonę, įrodinėdamas, kad lietuvių tauta jokioj civilizacijos srity nėra pagaminusi nieko tokio, kuo galėtų gėrėtis kultūringas pasaulis.

Viena, dėl ko galėtų sutikti visi tuojau pažvelgę, yra neabejojamai nepaprastas, beveik keistas, lietuvių tautos likimas. Nelengvas gal būt daiktas įsivaizduoti tautą, kuri niekados nėra buvusi tuo, kuo galėjo būti. Tuo tarpu tokia būtent tauta teko būti lietuviams. Ir iš tikro pažvelkime tik bendru žvilgiu į jos istorijos vyksmą.

Išėjusi iš Azijos lopšio, lietuvių tauta apsigyveno Europoje daug anksčiau negu daugelis kitų tautų, tačiau ji pasirodė Eu-

---

* Versta iš knygos *Sur les confins de deux mondes* (p. 25-39) ir spausdinta žurnale *Romuva*, 1921, nr. 1, p. 30-44.

[1] Fr. AUGUSTAITIS, Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim, Kraków 1911, p. 22.

ropos gyvenimo scenoje daug vėliau už kitas tautas. Iki XI štm. ji gyveno beveik nežinoma savo kaimynams ir, tik kai šitie buvo sudrumstę jos ilgų amžių rimtį, ji nuplėšė uždangą, kuri slėpė jos veidą ir apreiškė pasauliui dviveidį Januso paveikslą.

Šita tauta, linkusi į gilų tradicionalizmą, apsaugojo ryškų senovės Rytų antspaudą savo kalboje, religijoje, papročiuose. XIII šimtmetyje ji buvo įkūrusi nepriklausomą valstybę, kuri dar pusantro šimtmečio turėjo likti ištikima savo dievaičiams. Praplitusi plačia juosta nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų, šita stabmeldžių valstybė atlikdavo tarpininkės vaidmenį tarp krikščioniškųjų Rytų ir Vakarų. Prisidėjimas krikštu prie krikščioniškosios Vakarų civilizacijos, įvykęs XIV šimtmečio pabaigoje, reiškė jai tolimo galo pradžią: svetimos įtakos ėmė dabar smarkiau plauti tą tautinę individualybę, kuria ji buvo pagrįsta. Bet juo silpnyn ėjo tautinis lietuvių gaivalas pačios valstybės viduje, juo daugiau augo jo reikšmė kaimynų tautose iš rytų ir vakarų.

XVI šimtmetyje tautinė lietuvių dvasia pagamino teisės kodeksą, kurio galėjo pavydėti daugelis tautų, buvusių laikomų anais laikais kultūringomis. Bet kaip tik šitas XVI šimtmetis buvo lietuvių valstybei laiku tos krizės, kuri paruošė jos žlugimą XVIII štm.

XVIII štm. pabaigoj ir XIX štm. pradžioje ta pati tautinė lietuvių dvasia įkvepia ir gaivina nepaprasta šviesa kultūrinę savo sąjungininkės kūrybą ir aukoja jai geriausias savo intelektualines pajėgas, — tuo tarpu pati lietuvių tauta gauna patirti didžiausio savo gyvybei pavojaus valandą.

Kai vėliau jos kaimynai iš rytų ir vakarų ėmė spręsti kultūrinį ginčą, kam teksiąs istorinis jos palikimas, ji staiga atsikėlė iš savo merdėjimo guolio ir paskelbė nustebusiems kaimynams, jog ji nė nemaniusi mirt ir juo labiau nesutinkanti išsižadėti bet kurių savo teisių. Ir ta tauta, kuri kadaise visai netikėtai sukūrė tarp Europos Rytų ir Vakarų galingą valstybę, dabar lygiai netikėtai apreiškė galingą pasiryžimą sukurti savą tautinę civilizaciją, kur Rytų ir Vakarų civilizacijų pradai sueitų sintezės pusiausvyron.

Šitokia paradoksinė lietuvių istorijos schema lengvai numatoma pirmu pažvelgimu. Jos paradoksiškumas pareina nuo to kontrasto tarp galimybių ir įvykių, kurio yra pilna visa lietuvių tautos istorija. Iš čia tas svyravimas tarp didybės ir negalios, kuris reiškėsi visada lietuvių gyvenime ir kuris neleido istorikams susitarti dėl jos įvertinimo.

Lietuvių tauta nėra prigimties nuskriausta. Savo praeityje ji turėjo pakankamai ir intelektualinių, ir materialinių pajėgų didelei tautinei civilizacijai sukurti. Atskiruose jos žygiuose aiškiai matyti

didybės gestas. Bet ji nesugebėjo praeityje sukurti pilnutinės tautinės civilizacijos, nes jai pritrūko tos telkiamosios veikmės, kuri yra prigimta susipratusiai tautinei individualybei. Todėl lietuvių tautai nebuvo lemta suvaidinti visuotinėje istorijoje rolės, pritinkančios jos galių visumai, ir tautinė jos civilizacija nėra įgijusi pasaulinės reikšmės.

Vis dėlto lietuvių tauta apsaugojo savo išgales, kad jas pavartotų tuoj gavusi progos. Tiesa, istorija nestovi vietoj, ir tai, kas buvo galima vakar, nebus galima rytoj, nes galimybės praeina drauge su laiku. Ypač dera tai pasakyt apie galimybes, liečiančias materialinio gyvenimo sritį, nes jos apribotos lytimis, nuo kurių tiek nepareina dvasios gyvenimas.

Todėl įvertinant dabar lietuvių tautos gyvenimą, reikia skirti materialinę jos galybę, kuri reiškiasi tikrovėje, ir dvasinę galybę, liekančią galimybių srityje. Likimas norėjo, kad pirmoji mažėtų beaugant antrajai. Bent šitą pastarąją lietuvių tauta laiko neliestą. Tai suteikia aukštesnę prasmę nepriklausomam jos gyvavimui ir sustiprina joje savo vertės pajautimą: ji nuvokia savo istorijos tragediją ir kartu tikis išspręsianti didįjį tautinės civilizacijos uždavinį. Niekas nepajėgia užslopinti pasitikėjimo ateitimi tautos, kuri didžiausių vargų ir skurdo valandą nenustoja garbinusi savo tėvynės, kaipo « didvyrių šalies ».

Šitai tautai, garbinusiai iš pradžios ugnį ir vandenį, paskui kryžius ir gėles, nėra svetimas kosminės didybės troškulys. Materialinės galybės pritrūkusi, ji siekia iš visų pajėgų aukštesnės civilizacijos idealo. Šitą bendrą tautinio lietuvių atgimimo toną puikiai išreiškia šie Vydūno žodžiai: « Visas mūsų gyvenimas yra kupinas skausmo ir džiaugsmo. Bet visa tai kaip tik apsako didį, galingą ir amžiną gyvybės jausmą. O gražus jisai be galo su savo skausmu ir džiaugsmu ir savo prakilnumu ... Didi turime būti, turime išmokti būti didi. Tuomet ir visi mūsų padėjimai bus kitokie. Ir visas mūsų gyvenimas iš menko virs didis. Sielos ir dvasios didybė — štai kas mums reikalingiausia »[2].

## 2. Liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas tautinio Lietuvos gyvenimo srityje

Aukščiau buvo nurodyta, jog lietuviai nepajėgė savo istorijoje tinkamai realizuoti savo galią, kad atvaizduotų pilnutinės tautos

---

[2] Vydūnas, *Labai mums reikalingos ypatybės*, žr. *Vairas*, 1914, nr. 1, p. 13.

tipą ir kad sukurtų tikslingą tautinę civilizaciją. Kuri buvo šito nepasisekimo bendriausia priežastis?

Būtent lietuvių tauta turėjo nelaimę nustoti vidinės savo vienybės: jos liaudis ir šviesuomenė, eidamos priešingais krypsniais, persiskyrė kultūriniu ir tautiniu atžvilgiu ir todėl negalėjo sutartinai atlikti to sutelktinio darbo, kuris buvo reikalingas pilnam tautos klestėjimui. Tuo tarpu, norint deramai suvartoti materialinėms tautos jėgoms ir intelektualinėms jos išgalėms, reikėjo, kaip žinome, suvesti prie bendro tautinio tikslo lietuvių liaudies ir inteligentijos veikimą. Be šitos sąlygos lietuviai negalėjo sukurti nei pastovios valstybės, nei pilnutinės tautinės civilizacijos.

Palyginus lietuvių tautos padėtį dabar ir kadaise, reikia pastebėti, jog jos liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas krypsniais padarė tai, kad materialinė galybė ir intelektualinės pajėgos nebuvo jos gyvenime tinkamai derinamos ir vienu laiku naudojamos: kadaise ji buvo turėjusi pakankamai materialinių įrankių, bet nemokėjo jų sunaudoti tautinės savo civilizacijos tikslams; dabar, įvykus tautiniam jos susipratimui, ji nusimano tautinės kūrybos darbe, bet jai trūksta materialinių išgalių.

Tarp mūsų liaudies pasakų yra viena, kuria galima puikiai įvaizdinti šitą keistą lietuvių tautos likimą. Štai ji tokia, kaip ji dr. Basanavičiaus surašyta.

«Kada Dievas sutvėrė pasaulį bei žvėris ir vislab žmogui pavedė, žmogus apžiūrėjo žvėris, kurias jam teks valdytie. Iš visų žvėrių labiausiai jam patikęs levas, ir jis Dievo prašęs, kad anas jam suteiktų tos žvėries ypatybes. Dievas išpildęs jojo prašymą: žmogus ingijęs drąsumą ir didę pajiegą, ale jis neturėjo proto, todel jam ne viename dalyke blogai ėję... Žvėrys iš pradžio nenorėjusios pripažint' ant savęs žmogaus valdžią, bet jis jas privertęs savo stiprumu. Tik lapė išsisukus iš po žmogaus valdžios savo išminčia, net jam užkenkdama ir nekartą jį pykdžius savo gudravimais... To dėliai pagaliaus žmogus Dievo prašęs, idant jis jam, vietoje levo vieko, suteiktų lapęs išmintį. «Gerai», atsakęs Dievas, «aš tavo prašymą išpildysiu, bet tu paikai padarei, stiprybę paniekindamas. Tolyn tavęs žvėrys nesibijos, ir tu turėsti dūmotie, kokiu būdu nog jų atsigintumei». Kada lapė patėmijo tokį persimainumą, kursai žmoguje atsirado, prisidingėdama laikėsi nog jo iš tolo»[3].

Toks yra paveikslas, reikšmingas Lietuvai, kuri, praradusi savo šviesuomenę, iškrypusią iš tautinio kelio, nemokėjo suderinti jėgos galybės su tautine išmintimi. Dėl šitos priežasties ir visa tautinė

[3] *Lietuvių Tauta*, Vilnius 1907, t. I, p. 8.

Lietuvos evoliucija išėjo iš normalių vėžių ir žengė nepaprastais keliais į pilnutinės tautos idealą.

Ir iš tikro, liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas tautinės kūrybos srityje buvo užmezgimas gilios dramos mazgo, kurį atmezgė tautinis lietuvių atgimimas. Vidinė tautos logika pasirodė stipresnė nekaip visos likimo intrigos, taip net, kaip jos vidaus skilimas virto vienu iš veiksnių, nustačiusių galutinai lietuvių tautos individualybę.

Pigu suprasti, jog tokiomis aplinkybėmis tautinė civilizacija plėtojosi sudėtingu vyksmu. Iš vienos pusės liaudis, palikta pati sau, ugdė savąją kultūrą. Linkmė į tradicionalizmą neleido jai nutausti, o kartu išsilaikymo instinktas spyrė ją prie kultūrinio augimo. Dėl šitos ypatingos padėties lietuvių liaudies kultūra yra iškilusi taip aukštai, kaip ji, galimas daiktas, nebūtų pasikėlusi, jei ji būtų turėjusi vykti paprastomis vėžėmis.

Iš antros pusės šviesuomenė, atskilusi nuo tautinio kamieno, nustojo tautinės pusiausvyros ir pasidarė nepaprastai jautri išorinių įtakų veikmei. Tačiau šita aplinkybė visai nesukliudė tautinėms šviesuomenės išgalėms reikštis dvasinės kūrybos srityje.

Tokiu būdu liaudies ir šviesuomenės kultūros, nors ir atvaizduodavo kiekviena saviškai lietuvių tautos dvasią, ėjo priešingais krypsniais: pirmoji visada tenkino tautinius reikalus, antroji tarnavo iš pradžios valstybės, paskui — vien tik savosios klasės naudai.

Vienašalė aristokratijos elementų persvara pražudė pirmykštę Lietuvos Valstybę. Galima tad pasakyti, jog tradicinė lietuvių tautos šviesuomenė subankrutavo, kadangi pati istorija pasmerkė josios gyvenimo bei darbavimosi linkmę. Demokratija, kuri buvo gyvenimo pašaukta aristokratijos viešpatavimui pribaigti, turėjo neišvengiamai iškelti tautinio atgimimo įbalsį. Šito atgimimo pamatu tegalėjo būti palyginti aukšta liaudies kultūra, kuri dabar tampa kertiniu akmeniu tautinei civilizacijai, įeinančiai į normalias vėžes. Liaudis taip pat turi dabar papildyti šviesuomenės eiles naujais darbininkais, kurie būtų atsakingi už kultūrinį savo darbą: besinaudodami teise į aktualinį darbą, atgimimo inteligentai privalo derinti šitą darbą su visos tautos reikalais. Ir iš tikro, iš liaudies išeina ištisa naujosios inteligentijos eilė, kuri iš prigimties tinkamai nusistato tautinės civilizacijos kūryboje.

Susidarymas susipratusios tautiniu atžvilgiu šviesuomenės, kuri pakelia liaudies kultūrą į tautinės civilizacijos laipsnį, įkvėpdama į jos lytis visuotinį žmogaus dvasios turinį, ir kuri drauge su liaudimi atvaizduoja pilnutinės tautos tipą, — štai tautinio lietuvių atgimimo esmė. Neigiamuoju atžvilgiu šitas atgimimas yra protestas

prieš tradicinės šviesuomenės tendencijas; teigiamuoju atžvilgiu jis yra pilnutinės tautos kūrimasis.

Suprantamas daiktas, teigiamajam savo darbui atgimstanti Lietuva privalo suvartoti visą istorinį savo patyrimą. Liaudies kultūra ir pirmykštė šviesuomenės kultūra turėjo savitarpinės įtakos; todėl jų kiekviena privalo rasti tinkamą sau vietą tautinėje sintezėje, kur lemta pilnai apsireikšti lietuvių tautos pašaukimui.

### 3. Lietuvos padėtis tarpusienyje Rytų ir Vakarų pasaulių

Tautinė lietuvių dvasia, kaip buvo jau kartą paminėta, pagrįsta senovės Rytų pradais. Jie buvo pradedamasis punktas tautinei lietuvių evoliucijai, bet šita evoliucija vyko krypsniu, kurį jai suteikė kaimynių tautų įtaka.

Išėjus į viešąją istorijos vaidyklą, lietuviams teko sueit į santykius su dviem, priešingom viena antrai, tautų grupėm — slavais ir germanais. Santykiai su pirmaisiais, kaipo su artimesniais kaimynais, buvo, aiškus dalykas, glaudesni ir įvairesni. Šitą santykių ypatingumą sudarė tai, kad lietuvių tautai lemta buvo tapti tarpininke, ne tiek geografine padėtimi, kiek savo civilizacijos linkme, tarp rytinių ir vakarinių slavų. Rusai vadovavo pirmiesiems, lenkai — antriesiems. Lietuviai susiriša glaudesniais ryšiais iš pradžios su rusais, paskui — su lenkais, bet niekada nenutraukia visai santykių nei su vienais, nei su antrais, nes geografinė padėtis ir istorinės tarpininkės vaidmuo, tekęs lietuvių tautai, padarė iš Lietuvos areną rusų ir lenkų kovai už hegemoniją slavų pasaulyje. Tokiu būdu iš dviejų priešingų kraštų sruveno Lietuvon įvairių intelektualinių ir politinių įtakų. Rusai buvo pasisavinę iš Rytų krikščioniškąją civilizaciją, lenkai — iš Vakarų. Šitų dviejų pasaulėžvalgų priešingumas negalėjo todėl nepasireikšti teritorijos viduje.

Slavai sudarydavo lietuvių tautai artimesnių santykių sritį. Už jos ribų gyveno vakaruose germanai, kurie teutonų atstovaujami, teturėjo lietuvių tautai tiek reikšmės, kiek jos gali turėti nuolatinė stambios jėgos grėsmė. Teutonai atvaizdavo, galima sakyti, organizuotos Vakarų pajėgos tipą. Jie grėsė lietuvių tautai visiška pražūtimi; todėl tarp jų ir lietuvių niekada negalėjo įvykti pastovios pusiausvyros kompromiso: lietuviams nuolatos telikdavo alternatyva — pergalėt ar mirti. Palikdama priešininkui, dėl jo prievartos, kurį savo teritorijos plotą, lietuvių giminė tik laikinai pasotindavo šitą rajų Leviataną.

Į rytus nuo artimesnių santykių srities lietuviai turėjo dar santykių su totoriais. Totoriai buvo Rytų teutonai ir, kaip jų vakariniai broliai, vertėsi taip pat prievarta; tik suorganizuotos pajėgos vietoj jie vartojo chaotingą masių varžtą. Dažniausiai lietuviams tekdavo su jais atkakliai kovoti, kad apgintų tuos materialinės pajėgos resursus, kuriuos reikėjo suorganizuoti ir atgręžti prieš savo priešininkus, puolančius iš vakarų.

Dabar jau numanu, kad Lietuva ir išorine savo padėtim, ir vidaus konjunktūromis buvo ir yra visai ypatinga šalis ir būtent todėl, kad, prof. St. Kutrzebos posakiu, «lietuvių tautos teritorijoje įvyko viena didžiųjų kovų, kurias yra kovojuosios Rytų ir Vakarų dvasios»[4].

Šios dvi dvasios, tartum du kosminiu gaivalu, per visą žmonijos istoriją amžinai grumiasi tarp savęs: ne kartą jiedvi teikia viena antrai skaudžių smūgių, o vis dėlto nepajėgia viena antros galutinai nugalėti. Lietuva matė tas dvi kovotojas, susiėjusias imtynių jos gyvenimo srity. Tad josios istorija, geriau negu kuri kita, gali mums apsakyti išvidinę Rytų ir Vakarų kovos prasmę ir spėjamą šitos kovos išeitį.

Dvi gadynės pasidalijo tarp savęs pasaulio gyvenimą: viena — senovinė, kuri vertėsi daugiausia materialine pajėga: kita — naujoji, kuri pateikė moralinę pirmenybę dvasiniams veiksniams. Abu kartu gyvenimo banga kyla rytuose ir eina į vakarus; ir kiekvieną kartą šitas vyksmas pereina tris tarpsnius: Aziją, Graikiją ir Romą.

Materialinėms jėgoms susispiriant, pageidautina pusiausvyra, kaipo prievartos priešuma. Tuo tarpu Graikija nugalėjo Aziją; paskui pati buvo Romos įveikta. Savo ruožtu Roma sugriuvo savo galybei slegiant.

Esant intelektualinei kovai, pusiausvyra — tai sintezė, kaipo ekskliuzyvizmo priešuma. Pradedamasis punktas mūsų gadynei buvo Kristaus gimimas, įvykęs Azijoje. Paskui istorinis vyksmas slinko į vakarus ir matė iš pradžios graikiškosios, vėliau romėniškosios civilizacijos tarpimą.

Grįžtant prie Lietuvos, reikia pasakyti, kad jos istorija žino taip pat dvi pagrindines gadynes — materialinės galybės ir intelektualinio atgimimo, ir kad jų dviejų kiekviena turėjo su Azija, Graikija ir Roma tiesioginių ar netiesioginių santykių, kaip lygiai ir istorinių išvadų, atitinkančių tą pasaulį, kieno ir kada buvo daugiau įtakos — Rytų ar Vakarų.

---

[4] Prof. Dr. St. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, knygoje: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, p. 449.

Taip antai pirmykštei Lietuvių valstybei pamatą sudarė toji liaudies kultūra ir tasai etninis pobūdis, kurių pradai buvo lietuvių tautos išnešti dar iš jos Azijos lopšio. Ant to paties pamato tautinis atgimimas vėliau pradėjo kuriamąjį savo darbą, stengdamasis pasiekti pilnutinę civilizaciją.

Lietuvių valstybės plėtojimasis palenkė valdantį luomą, įtakoje rusų civilizacijos, skolintos nedaug anksčiau Graikų Rytuose. Todėl šitas luomas, sudarydavęs anų laikų šviesuomenę, valstybės reikalus veikiai pastatė aukščiau už tautos naudą. Sulig ta valanda Graikija įveikė Azijos pradų reikšmę lietuvių civilizacijos plėtojimesi.

Vėliau tas pats luomas, keldamas aukščiau savo reikalus už valstybės naudą, atsigręžė į lenkų civilizaciją, skolintą lotyniškų Vakarų. Tuo pačiu Graikija turėjo perleisti Romai vadovavimą kultūriniam Lietuvos vyksmui. Tapusi žaislu visagalės aristokratijos rankose, Lietuvos Valstybė ėmė artėti prie puolimo, kuris ir įvyko kaip tik tuo laiku, kada lenkiškosios civilizacijos įtaka buvo pasiekusi zenitą.

Tautinis atgimimas, kaip buvo jau pažymėta, apsireiškė grįžimu prie pirmykščių tradicijų, atneštų dar iš Azijos ir apsaugotų tautos pobūdyje ir liaudies kultūroje: šitie pradai tapo vėl gyvu šaltiniu grynai tautinėms pastangoms. Nuostabu, tačiau, kad netolima praeitis, pareikšta kaip graikiškai rusiškosios, taip ir lotyniškai lenkiškosios civilizacijos įtakomis, įnešė naujo turto į pirmykštį tautos padėlį. Tautinis lietuvių atgimimas, žinoma, negalėjo visais atžvilgiais paneigti šitų įnašų reikšmę tautinei civilizacijai: nelygstamai paniekinti patirtą įtaką, kad apsisaugotum nuo jos vaisių, buvo ne tik faktiškai negalima, bet ir nepageidautina. Jei pirmojoje gadynėje politinė pusiausvyra buvo Lietuvos Valstybei būtina gyvastingumo sąlyga, tai kultūrinė sintezė yra dabar lygiai reikalinga sėkminingam jos atstatymui. Ir iš tikro kultūrinėje lietuvių kūryboje yra jau nemaža žymių, kurios leidžia numatyti, kad ir bendrais bruožais, didelę sintezę, turėsiančią suimti sutartinėn Rytų ir Vakarų civilizacijos pradus, derinant tris pamatinius visuotinės istorijos tarpsnius. Iš visa ko matyti, toks yra lietuvių tautos pašaukimas, ir, kadangi jo realizavimas yra klestėjimo sąlyga, toks bus neabejojamai ir jos uždavinys, kurį jinai įstengs įvykdyti.

### 4. Rytų ir Vakarų santykiavimo klausimas

Baigiant šitą straipsnį, man rodos, būsiant ne pro šalį sustatyti ypatybių palyginimui Rytų ir Vakarų pasaulius. Ernestas Hello ir dar prieš jį, J. de Maistre yra prareiškę šituo dalyku nemaža

skaidrių idėjų, kurių svarbesnes norėčiau pateikti skaitytojui drauge su savo pastabomis.

« Panašiai kaip žmonijoje, sako E. Hello, vyras atstovauja laisvei, o moteriškė — gamtai, taip ant žemės rutulio Rytai yra gamtos, Vakarai — laisvės kraštas »[5].

Tuo Hello norėta pasakyti, jog Rytai pasižymi pasyvumu, o Vakarai reiškiasi daugiau aktyvinėmis ypatybėmis. Net bekurdami Rytai atrodo kosminio gaivalo įrankis, tarsi beribis vandenynas, prisiimąs iš Bangpūčio žadinančių audras jėgų. Vakarai, atvirkščiai, patys tvarko ir panaudoja gamtos pajėgas, nes palenkia šitas pastarąsias valdomajai žmogaus energijai. Rytai gyvena visų pirma instinktu, jausmu, fantazija, intuicija; Vakarai stengiasi daugiau tvarkyti gyvenimą protu ir valia. Todėl Rytuose gyvybė reiškiasi nesudraustu gaivalu, tarsi nepažabotas žirgas ėmęs nešti; Vakarai ją prilaiko, aplamdo ir įspaudžia į organizuojamojo gyvenimo lytis.

Šituodu pasauliu, taip skirtingu, turi taip pat kiekvienas sau tinkamą mąstymo būdą. J. de Maistre yra apie tai išsitaręs šitokiais žodžiais: « Azija buvus didžiųjų stebuklų vaidykla, nėra ko stebėtis, kad jos tautos yra apsisaugojusios polinkį į stebuklingus dalykus, didesnį už tąją linkmę, kuri yra prigimta žmogui apskritai ir kurią kiekvienas gali įžiūrėti pats savyje. Iš čia pareina, kodėl jos yra visada taip maža turėjusios skonio ir gabumo mūsų i š v e s t i n i a m s (konkliuzijos) mokslams, tartum jos dar tebeatsimenančios pirmykščią žiniją ir i n t u i c i j o s gadynę. Nejaugi surakintas erelis yra reikalingas l a k s t y t u v o, kad pasikeltų į aukštybes? Ne, jam tik reiktų, kad jo sąvaržos būtų nuplėštos. Ir kažin, ar šitoms tautoms nėra dar lemta veizdėti reginių, kurių neišvys galvojąs Europos genijus »[6].

Pasak Ernesto Hello, Rytai — tai « atvira akis ». Jų žinija — « veizdėjimo bandymas » (un essai de contemplation). « Rytų kalba — tai simbolis ». Tad « Rytų mokslas tai estetika ». Kitaip tariant, Rytai suima tiesą vaidinių suvokimu, Vakarai — idėjų suvokimu.

Savo žvilgiu į gamtą Rytai ir Vakarai lygiai skiriasi.

Pagal tai, kaip į ją žvelgiama, gamta gali turėti dvejopą vaizdą. Vienu atžvilgiu ji yra nejudanti, negyva, akla ir suakmenėjusi; tai inertinė medžiaga, matuojama geometrijos matu ir valdoma mechanikos dėsniu. Kitu atžvilgiu gamta yra amžinai kintanti, niekada ilgam nepagaunama, tarsi kinematografo filmas: inercija dabar įveikiama nepaliaujamu judesiu.

---

[5] Ernest Hello, *Philosophie et athéisme*, 1888, p. 308.

[6] J. De Maistre, *Les Soirées de St. Petersbourg*, t. I, 1821, p. 91.

Vakarai žvelgia į gamtą pirmuoju žvilgiu: gamta jiems tik tyrinėjimo dalykas, patirties laukas, naši dirva, atdara jų veiksmui. Rytams, atvirkščiai, gamta tai visų pirma puikus reginys, gyvas paveikslas, kurio nuolat judančią visumą jie pajėgia aprėpti vienu žvilgsniu. Jausdami savyje nenugalimą gamtos veikmę, jie rodo jos paslaptingumui daugiausia smalsumo. Vakarai domisi daugiau žmogumi, kuris, jų supratimu, privaląs įveikti pačią gamtą: aktyvumas neduoda jiems paklusti neprotingai jėgai.

Iš čia jau numanu praktiškas Vakarų pobūdis. Rytai tuo tarpu labiau yra linkę gyventi teorija, kuria jie matuoja savo didelį jautrumą ir gėrio, ir blogio atžvilgiu. Rytiečio idealas kyla aukštyn sulig tuo, kaip blogio galybė didėja pasauly. Tai duoda jam skaudžiai pajausti tragingą kontrastą tarp idealo ir tikrumos, net taip, kad žiauraus realizmo laimėjimas dažnai aptemdo jam visą gyvenimo prasmę.

Praktiška Vakarų žinija, pasak E. Hello, — tai «surasta formulė». Ji sugeba matuoti gyvenimą ir idealą bendru matu, keldama pastarąjį sulig tuo, kaip žmogus įveikia gamtą ir praplečia savo viešpatavimą pasaulyje. Čia moralinė Rytų drama ne tiek jaučiama, ir idealizmas, arčiau laikęsis žemės, mažiau turi galimybių sudužti, susidūrus su gyvenimo realybe. Užtat gyvenimas žymiai nustoja čia savo įvairumo, savo spalvingumo ir žavesio, nes jis praranda daugelį tų tiesioginių pojūčių, kurių tiek daug turi Rytai, tasai nenumatomų galimybių kraštas.

Pigu dabar įspėti, kodėl, susidūrus dviem pasauliams, vakarinis išeina nugalėtoju. Visoms išlaukinėms sąlygoms esant lygioms, aktyvumo dvasia būtinu būdu įveikia pasyvumą. Bet nugalėjimo įvykis negali dar moraliai išsiteisinti pats savim. Dažnai kalbama apie teisių lygybę tik todėl, kad yra skirtingų savo individualybe subjektų. Individualinių teisių lygumas reikalaujamas būtent todėl, kad kiekvienas individas turi ypatybių, kurios jį skiria nuo kitų tos pačios rūšies individų. — Apie savitarpinius Rytų ir Vakarų santykius dera tas pat pasakyti: nežiūrint į faktinę pastarųjų persvarą, ideali padėtis būtų ne katro nors pasaulio nugalėjimas, bet materialinių jėgų pusiausvyra ir intelektualinių žvilgių sintezė.

«Žmonės», sako Hello, «laikydami prieštaringais dalykus, kurie turėtų būti suvienyti, tapo priešingi vieni kitiems, — jie, kurie turėjo suvienyti. Vakarai tapo priešingi Rytams panašiai, kaip darbas tapo priešingas poilsiui! Todėl darbas ir poilsis vyksta abiem pasineriant bevaisiame nuovargyje, įkyriame slogutyje, kuris susyk atstoja miegą ir budėjimą»[7].

---

[7] Ernest Hello. *Le Siècle*, 1895, p. 323.

Darbas ir poilsis, E. Hello supratimu, yra simboliai Vakarų aktyvumo ir Rytų pasyvumo. « Rytų dvasia, sako jis kitoj vietoj, tai Menas, t. y. veizdėjimas (contemplation), t. y. poilsis »[8].

Po to nesunku nuvokti ir šių, to paties autoriaus, žodžių prasmę: « Rytai ir Vakarai, persiskyrę, pasiilgsta vieni antrų: Rytai — dykavime, Vakarai — triusėjime. Reikia, kad Rytai stotų prie savo darbo, idant Vakarai gautų galų gale poilsio. Rytams bus šventė dalyvauti Vakarų veikime, judėjime, gaminime. Vakarams bus šventė dalyvauti Rytų poilsyje toj pačioj plotmėj, kur poilsis yra gimęs. Vakarai ir Rytai turi reikalo išeit iš savo buities ribų. Jie ras poilsio persikėlę vieni į antrus »[9].

Yra viena maža šalis, kur du pasauliu yra jau persikėlusiu vienas į antrą. Ir iš tikro tautinės civilizacijos problema Lietuvoje tėra savo esme derinimas priešingų, bet niekad ne prieštaringų Rytų ir Vakarų pradų.

## Trečias skirsnis

## TAUTINĖS LIETUVIŲ CIVILIZACIJOS PROBLEMA *

Tautinės lietuvių civilizacijos išsivystymo atžvilgiu galima įžiūrėti Lietuvos istorijoje tris gadynes. Pirmoji gadynė reiškiasi Rytų pradų vyravimu ir baigiasi 1569 metais, įvykus Liublino unijai. Antroji gadynė reiškiasi Vakarų pradų vyravimu ir baigiasi 1883 metais, išaušus tautiniam lietuvių atgimimui. Šiuo pastaruoju prasideda trečioji gadynė, einama iki šiolei. Norint išspręsti tautinės lietuvių civilizacijos problemą, tenka paeiliui išrišti visas šitas tris gadynes, nes dabartinis lietuvių civilizacijos stovis yra ištiso istorinio Lietuvos veiksmo išdava. Tai ir daroma čia forma santraukos iš autoriaus knygos *Sur les confins de deux mondes.*

### TEZĖ: RYTŲ PERSVARA LIETUVOJE

#### 1. Pagrindiniai lietuvių tautybės pradai

a. *Pagrindiniai lietuvių tautybės padėliai, atnešti iš Rytų ir apsaugoti tautos dvasioje.* — Tautoms žengiant iš laikų apytamsos į isto-

* Autoriaus knygos *Sur les confins de deux mondes* (Genève 1919) pagrindinių minčių santrauka, spausdinta žurnale *Romuva*, 1922 rugsėjis, nr. 2, p. 20-56.

[8] Ernest Hello. *L'Homme*, 1872, p. 317.

[9] Ernest Hello. *Paroles de Dieu*, 1878, p. 40.

rijos viešumą, trys veiksnių grupės turi ypatingos svarbos jų likimui: viena grupė surišta su etiniu tautų pobūdžiu, kita — su geografine padėtimi, trečia — su istorinėmis vidinio ir išviršinio gyvenimo aplinkybėmis. Įdomu tad susekti, kuo reiškėsi kiekviena šitų veiksnių grupė kultūriniame lietuvių gyvenime pirmosios gadynės bėgyje. Visų pirma, kokios reikšmės turėjo čia etninis lietuvių tautos pobūdis? — Atsakymas į šitą klausimą turi svarbos ne vien pirmajai gadynei, bet ir kitom dviem; todėl bus prie jo apsistota palyginti ilgėliau.

Lietuviai, kaip ir kiti indoeuropiečiai, eidami iš rytų į vakarus, nešėsi su savim Rytų dvasios pradus. Naujo buvimo vietose ir prie naujomis aplinkybėmis šitie pradai palengvėl kisdavo ir sutapdavo su kitais iš šalies įgaunamais pradais. Vis dėlto apie lietuvių tautą reikia pasakyti, kad ji, konservatyvinio savo tradicionalizmo dėlei, ilgiausiai ir gryniausiai apsaugojo savo pobūdyje ir gyvenime senovės Rytų pradus. Net šios dienos lietuvių kalboje, jų mitologijos likučiuose, liaudies poezijoje aiškiai jausti Rytų pasaulio skardai, kaipo pagrindinė tautos pobūdžio žymė, kuri net šiandien kelia aikštėn ir duoda pažinti bendrą Europos tautų veldinį, išneštą iš bendros indoeuropiečių protėvynės. Yra tai per daug gerai žinomi dalykai, kad reikėtų juos čia atskirai įrodinėti.

Iš to, kas pasakyta, nesunku padaryti išvada, jog iš Europos tautų lietuviuose gal daugiausia užsiliko indoeuropiečių padermės ypatybių. Kitaip tariant, bendra indoeuropiečių padermė gal gryniausiai apsireiškia lietuvių tautoje, kadangi čia ji užsiliko nepaliesta ne tik fiziologiniu, bet ir psichologiniu atžvilgiu. Tas faktas turėjo lietuvių istorijoje nemaža reikšmės, nes juo gryniau tautoje užsilaiko padermės ypatybės, juo aktyviau reiškiasi pati padermė tautos gyvenime. Tai ypatingai dera pasakyti apie istorinį lietuvių tautos vyksmą.

Indoeuropiečių giminė, kaip ji reiškėsi savo šaltinyje, t. y. Rytuose, vykdo tobuliausią pirmykštės žmonijos tipą, jungdama intelektualinių išgalių turtingumą su pasyviu pasidavimu ritmingam gamtos gyvenimui. Idealiniu savo tipu indoeuropietis tai visų pirma nesugadintas gamtos žmogus. Jame vyrauja ne kultūros, bet prigimties veiksniai, nes jis slepia savyje turtingą prigimties padėlį, tesantį pradedamuoju punktu kultūriniam vyksmui. Vidaus dvasios turtingumas čia nesireiškia dar išviršinėmis civilizacijos lytimis.

Panašiai, lietuviams žengiant į istorijos viešumą, bendros indoeuropiečių padermės ypatybės buvo pradedamasis punktas kultūriniam jų išsivystymui. Pasyvumas, prigimtas tikriems gamtos sūnums, uždėjo savo antspaudą ant viso jų gyvenimo. Kad įgytų kultūrinio aktyvumo, jie turėjo dar išgyventi ilgą istorijos laikotarpį,

kur jiems buvo lemta patirti daug visokių įtakų, veikusių tautinę jų dvasią.

Tautinės lietuvių dvasios problemą įdomiai buvo iškėlęs, nors visai neišsprendė, garsusis prancūzų geografas Elisée Reclus. Mums tad ne pro šalį susekti jo minties eigą, kad paskui tinkamai atsakytume į klausimą. Štai kaip jis aprašo tautinį lietuvių pobūdį.

«Būdami miškininkų, žemdirbių artojų, labai prisirišusių prie senovės papročių, tauta, — lietuviai, sako E. Reclus, lengvai pasiduoda likimui ir nė nebando jo nulemti savo valios pasiryžimu. Lietuvių abejingumas įėjo net į patarles: «jokia kita tauta neprisitaiko prie gyvenimo pervartų su panašia rimtimi»[10].

Nuo savęs mes galėtume čia pridėti, kad, paskutinio reikalo prispirtas, lietuvis moka įniršti ir pavartoti savo jėgas pagal aplinkybes. Jis, kuris palyginti silpnai reaguoja į paprastus gyvenimo smūgius, staiga paplūsta nuostabiu įniršimu, kada jo kantrumas ir ištūra prieina galą: tarsi ilgai krauta jo energija išsiveržia tuomet su baisia galybe.

Susitelkęs savyje, daugiau linkęs į veizdėjimą nekaip į veikimą, lietuvis apreiškia šitą savo būdą išviršine išvaizda: «Lietuvos valstiečiai, sako E. Reclus, savo drabužių paprastumu sudaro ryškų kontrastą su lenkais; jis vengia skaudžių spalvų, šauniai sukirptų siuvinių, blizgančių papuošalų; pilki jų rūbai, neišsiuvinėti pagražinimais, liudija kuklią jų prigimtį: jie nė kiek nesistengia pasirodyti. Lygindamas lietuvius su lenkais — «saulės sūnumis». Michelet'as[11] vadina juos «šešėlio sūnumis»[12].

Lietuvių liaudies poezija įkvėpė E. Reclus'ui šitokį moralinių jų savybių aprašymą: «Jų dainos skaidriai apreiškia jų sielą: jie akyli tyrėjai, kitąkart kiek ironingi, jautrūs, melancholingi, kupini gamtos jautimo. Nors jie buvo verčiami dažnai kariauti ir yra taipogi turėję didžių karžygių, jie — šita rami tauta — neprisimena jokio savo didvyrio, nedainuoja jokio karingo žygio, nesigiria jokia laimėta kova; šita tauta tenkinasi apraudodama savo numirėlius: šituo atžvilgiu ji yra galbūt vienintelė Europos tautų giminėj. Ji skiriasi taipogi nuo kitų sausumos tautų jautria atsarga, drovia diskrecija, su kuria visos tautinės jos dainos kalba apie meilę»[13].

Štai lietuvis toks, kokį jį paruošė prigimtis ir koks jis liko dar kultūros netašytas. Didžiai pasyvus jo pobūdis pakreipė savęsp E.

---

[10] E. Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, t. V, p. 432.
[11] *Légendes du Nord.*
[12] E. Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, t. V, p. 431.
[13] Ten pat, p. 431.

Reclus'o smalsumą ir paspyrė net per skubiai apibendrinti šito veiksnio reikšmę tautos gyvenimui. « Ilgai Nemuno miškų slėgiama tauta, sako jis, nėra iš tų, kurios galėtų palyginti savo įtakos dalį su role, tekusia kitoms kultūringoms Europos sausumos tautoms. Tūlas [14] su nusistebėjimu kelia sau net klausimą, kaip atsitiko, kad tauta, susidedanti veik ištisai iš žmonių jautrių, inteligentiškų, kupinų vaizduotės ir poezijos, « padorių, stiprių asmeninės savo vertės pajautimu », neįstengė duoti nė vieno didelio poeto, nė vieno žymaus genijaus dvasios srityje [15].

E. Reclus duoda į klausimą tokį atsakymą: « Tai atsitiko todėl, kad šitai mažai tautai, priešininkų apsuptai, paskui jųjų nugalėtai, trūko pasitikėjimo savo jėgomis » [16].

Prancūzų geografas išsprendžia klausimą vien etninio lietuvių pobūdžio atžvilgiu, nes tuo laiku, kai jis tai rašė (dar prieš 1880 metus), jis negalėjo pasinaudoti ta nauja šviesa, kuria Lietuvos atgimimas yra nušvietęs tiek lietuvių tautos pobūdį, tiek ir visą istorinį jos likimą. Dabar jis galėtų įsitikinti, kad tik sulig savo atgimimu lietuvių tauta yra pradėjusi normalios tautinės kūrybos gadynę ir kad tik šitoje gadynėje ji pradeda aktyviai reikšti tautinę savo individualybę, įgijusi veikiamojo pobūdžio pirmykštės savo istorijos įvykiuose.

Turint galvoje tautinį lietuvių atgimimą ir tas ypatingas aplinkybes, kuriomis prieš tai buvo suvaržyta tautinės jų istorijos eiga, negalima laikyti lietuvių tautos gyvenimo tokiu neproduktingu, kaip kad tai pasirodė E. Reclus'ui. Priešingai, mes drįstame tvirtinti du dalyku, kuriuodu turėtų paaiškėti iš to, kas bus paskiau išdėstyta: pirma, per visą lietuvių istoriją tautos dvasia, kur ir kaip galėdama, stengėsi tarnauti aukštiems civilizacijos reikalams; antra, Europos civilizacija turi būti dėkinga lietuvių tautai daug daugiau, nekaip paprastai yra manoma, — net daugiau, negu galima būtų tikėtis iš tautos, kuriai aplinkybės buvo taip mažai palankios.

Iš kitos pusės tautinis lietuvių veiklumas, pasireiškęs visai netikėtai prasidėjus jų atgimimui, yra išdava to Rytų ir Vakarų susidūrimo, kuris buvo įvykęs Lietuvos teritorijoje. Tai paspalvina jį visai ypatingu būdu.

Rytai, kad ir pasyvūs savo pobūdžiu, potencialiai turi daugiau nekaip Vakarai kuriamųjų šaltinių ir savaimingos energijos. Aktyvūs

---

[14] Em. Kantas Milkės *Lietuviškosios gramatikos* prakalboje.

[15] J. E. Hohl, *Die Völker Europas*; E. Reclus, *Nouvelle géographie universelle*, t. V, p. 432.

[16] Ten pat, p. 431-432.

Vakarai yra daugiau linkę į organizuojamąjį darbą, kantrų veiklumą. Kadangi kuriamojo gyvenimo tobulumas pareina nuo šitų dviejų gaivalų santapos, Rytai ir Vakarai savaime traukiasi vieni prie antrų. Šitomis instinktyviomis pastangomis pagrįsti istoriniai jų santykiai. Senovės laikai buvo matę milžinišką bangą kilusią Rytuose ir paplūdusią į Vakarus; vėliau su didesniu smarkumu prasidėjo atoslūgis: «varžtui į Vakarus» atsakė «varžtas į Rytus». Iš pradžios kuriamosios Rytų galybės ieško to, kas jas galėtų įvaisinti; paskui Vakarai ieško dirvos savo aktyvumui. Jei žmonijos gyvenimą laikytumėm tam tikros vienybės reiškimusi, tai dviejų pasaulių veikimasis rodosi susidedąs iš dviejų tarpsnių, per kuriuodu vyksta žmogaus dvasia: išsyk ji atsiveria nuošaliui, kad veik sugrįžtų savęsp. Žmonijai, panašiai kaip ir individui, kiekvienas jos tarpsnis turi savo lygstamosios vertės vykdant jos laimę pasaulyje, bet tik jų sandaros išdavų visumoje tegali jai laiduoti pilnutinį išsivystymą.

b. *Pagrindinės etninio lietuvių pobūdžio žymės: vidinis tautinės dvasios turtingumas ir menkas jos reiškimasis aikštėn.* — Lietuva taipogi yra perėjusi šituodu tarpsniu: sukiršinta savo kaimynų puolimų, ji buvo, taip sakant, išėjusi iš savęs, iš savo gyvenimo, kad susidurtų su kitomis tautomis; tuo pačiu ji įgijo aktyvaus pobūdžio, kurio ji buvo stokojanti anksčiau. Paskui, sulig atoslūgio, tautinė jos dvasia, sugebanti dar dirbti kuriamąjį darbą, grįžta savęsp ir rengia sintezę Rytų pradų, kurių buvo turėjusi savo gelmėse nuo pat pradžios, ir Vakarų pradų, kurių yra įgijusi istoriniu savo patyrimu. Būtent šitokį tarpsnį eina dabar lietuvių tauta nuo jos atgimimo dienos.

Žodžiu tariant, tautinis lietuvių pobūdis išsivystydavo kontrasto dėsniu: tik reakcijoj jis įsigydavo to, ko jis neturėdavo tiesioginei akcijai. Reaguoti su ypatinga galybe jis pasirodė galįs dviejuose svarbiausiuose savo istorijos momentuose: pirmą kartą XI-ame štm., kada tautų kaimynių varžtas sukėlė lietuvių energingą pasipriešinimą, kuris iš teisėto apsigynimo veikiai virto užkariaujamąja ekspansija; antrą kartą XIX-ame štm., kada svetima priespauda prieš savo norus padidino tautinio atgimimo įtampą, kuri suteikė jam nesugriaunamo gyvastingumo. Reaguodamas pirmą kartą, lietuvių tautos genijus ruošė tvirtos ir galingos valstybės įkūrimą; antrą kartą jis įniko stumti tautą kultūrinio ir politinio nepriklausomumo keliu ir nesiliauja siekęs viso savo tikslo. Nors šituodu momentu skiria ištisi šimtmečiai ir krypsnio skirtingumas, tačiau vidaus ryšiai, pati net istorijos logika juodu jungia vieną su antru. Kadangi lietuvių pastangos sukurti valstybės įrankiais tautinę civilizaciją ne tik nepasisekė, bet palenkė juos iš pradžios svetimai

įtakai, o paskui ir svetimųjų viešpatavimui, — tai dabar tapusi nepriklausoma lietuvių tauta yra pasiryžusi atremti savo nepriklausomumą į aukštesnę tautinę civilizaciją.

Iš reakcijų, kontrasto dėsnio valdomų, lietuvių tauta patyrė dar, kad tautinio gyvenimo sintezė negali įvykti be lemto liaudies ir šviesuomenės sutarimo ir iš kitos pusės be tinkamo suderinimo priešingų įtakų. Lietuvių istorija iš pagrindo yra istorija tautinio genijaus, kuris, nepaisydamas vidaus skilimo ir dviejų pasaulių kovojimo jo gelmėse, apsaugojo padermės konservatyvumo tverme savo individualumą ir stengiasi atitaisyti istorines savo paklaidas, gamindamas naują inteligentiją ir dėdamas į sintezę dviejų skirtingų civilizacijų pradus.

## 2. Pirmykštė lietuvių istorijos linkmė

a. *Etninio lietuvių pobūdžio, geografinės ir istorinių aplinkybių reikšmė Lietuvos Valstybės kūrimuisi.* — Aukščiau išdėstyta, kaip kito ir tvirtėjo tautinis lietuvių pobūdis. Pirmojoje gadynėje, kaip minėta, sukiršintas kaimynų puolimų, jis paspyrė lietuvių tautą išeiti iš savęs ir ieškoti kultūrinio įvaisinimo. Kur turėjo nukrypti šitas vyksmas artimiausioje ateityje, nulėmė geografinės ir istorinės lietuvių valstybės kūrimosi aplinkybės.

Atsidūrusi nuošaliai nuo kelio, kuriuo ėjo didysis tautų kilnojimasis, lietuvių tauta ilgai snūduriavo gamtos prieglobstyje ir nerasdavo pati savyje akstinų, kurie galėtų ją sužadinti ir paspirti prie kokio smarkesnio istorinio žygio. Tiesa, dar giliame viduramžyje ant dviejų lietuvių gyvenamo ploto sparnų, iš rytų ir iš vakarų, reiškėsi kultūrinis judesys, kuris, žinoma, negalėjo nepaliesti lietuvių tautos gyvenimo. Tai buvo iš vienos pusės didysis vandenų kelias, ėjęs iš Bizantijos į Skandinaviją, įrišdamas Dauguvos tėkmę: o iš kitos pusės — prekybos kelias, jungęs Italiją su Skandinavija ir besitęsęs pro Vieną per «Caruntum» ir Prūsų šalį.

Tačiau tasai kultūrinis judesys neišstūmė dar lietuvių tautos į istorijos vaidyklą. Tai atsitiko tik susibėgant X-am ir XI-am šimtmečiams, kada lenkų ir rusų kunigaikščių užpuolimai privertė lietuvius besiginant pereiti į priešingus puolius. XI-am ir XII-am štm. lietuviai jau su pomėgiu bando savo jėgas aktyviais karo žygiais. Jie ne kartą laimi, bet, neturėdami pastovios valstybinės organizacijos, neįstengia įsigalėti laimėtuose plotuose. Karas buvo lietuviams, kaip daug kur kitur, stiprus akstinas valstybei kurti. Tačiau valstybės steigimo problema tapo jiems gyvasties ar mirties klausimu ne anksčiau kaip tą dieną, kada teutonų kryžininkų ir kardininkų varžtas ėmė grėsti gyvastingiausiems jų reikalams.

b. *Lietuvos Valstybės pašaukimas viduriniais amžiais: kova iš rytų pusės su totoriais, iš vakarų pusės — su teutonais.* — Lietuviai, tarsi nesąmoningai, buvo nujautę, kad jų pačių jėgų nepakaks sulaikyti dviem ordinams, po kurių vėliavomis spiesdavosi rinktinis beveik visos Vakarų Europos žygininkų žiedas. Todėl, atsilaikymo instinkto spiriami, jie stengėsi padidinti materialines savo pajėgas užkariavimo politika, kad sutelktų prieš teutonų ordinus lygią galybę.

Šita užkariaujamoji lietuvių politika turėjo, suprantamas dalykas, vykti mažiausio pasipriešinimo krypsniu, būtent — į rytus, rusų linkui. Tais laikais, t. y. XIII-ame štm., daugelis rusų kunigaikštijų negalėjo atsilaikyti prieš totorius ir buvo jų nugalėtos. Vakarinių rusų kunigaikštijos, tikrai sakant — mažarusiai ir baltarusiai (gudai) buvo daugiau linkę pasiduoti lietuviams, nekaip prisiimti totorių jungą. Šitas veiksnys, drauge su kitais čia neminimais, žymiai palengvino lietuviams pasiekti savo politikos tikslą. Laimėję kokiame slavų krašte suverenitetą lenktynėse su totoriais, lietuviai organizuodavo visas jo pajėgas ir panaudodavo visus jo resursus, kad paskui mestų juos į kovą ne tik prieš totorius, bet ir prieš teutonus.

Pigu įsivaizduoti, kokios veikimo galybės turėjo lietuvių tauta šitame pirmame savo istorijos vyksnyje. Likdama stabmeldiška ir apsupta priešingų ir galingų kaimynų, kurie buvo jau prisiėmę krikščionybę, ji sugebėjo tačiau apsipavidalinti valstybe, galinčia apginti jos būvį. Protingas savo esme instinktas leido jai nujausti, kad, norint laimėti kovą už būvį ir suteikti jai aukštesnės prasmės, reikia suderinti įgimtuosius savo polinkius su kokia aukštesne visuotine idėja.

Gyvastingų tautos reikalų pašaukta į gyvenimą, lietuvių valstybė turėjo nuo pat pradžios aukštos reikšmės; jai būtent buvo lemta sulaikyti karingą teutonų ordinų žygiavimą į Rytus ir iš kitos pusės tuo pačiu laiku užtvenkti totorių antplūdį į Vakarus. Atlikdami šitą garbingą rolę, lietuviai teikė tautiniams savo uždaviniams laimėjimą, kuris buvo tiek pat puikus. kaip ir reikšmingas.

Ir iš tikro negalima nesistebėti tuo ypatingu reginiu, kurį sudarė paskutinieji Europos stabmeldžiai, bekurdami su nepaprasta energija nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų galingą nepriklausomą valstybę ir belaikydami XIII-ame ir XIV-ame štm. politinių ir materialinių jėgų pusiausvyrą tarp Rytų ir Vakarų. Šitame savo istorijos vyksnyje stabmeldiška Lietuva gynė krikščioniškuosius Vakarus, nuo totorių ordų ir krikščioniškuosius Rytus nuo teutonų ordinų.

c. *Graikiškai rusiškosios civilizacijos įtaka lietuvių tautai: jos priežastys bei išdavos.* — Kad apsaugotų nuo Rytų barbarų tai, ką brangaus turėjo vakarinė civilizacija, ir kad apgintų rytinės

civilizacijos lobį nuo Vakarų barbarų, likimas pakvietė į istorijos vaidyklą lietuvius stabmeldžius ir už naudingą jų pagalbą paskyrė jų tautybei kilnų uždavinį suvesti į sintezę dvi civilizacijas, kurias jie buvo taip šauniai gynę. Tokią vidaus prasmę buvo turėjusi lietuvių valstybė, įkurta XIII-ame štm.

Uždavinys, kuris buvo lietuvių tautai lemtas nuo pat pradžios istorinio jos gyvenimo, ne iš karto tačiau ėmė vykdytis kultūrinėje jos kūryboje. Iš pradžios lietuviams teko įeiti į artimesnę pažintį su graikiškąja rusiškąja civilizacija, kurią jie buvo sutikę pakeliui, plėsdami savo valstybės ribas į rytus. Plėtojantis Lietuvos valstybei augo kultūriniai lietuvių reikalai, nes jie turėjo vakaruose kariauti su kultūringesniais už save priešininkais, o rytuose valdyti kultūringesnius kraštus. Taigi nėra ko stebėtis, kad, radę savo valstybės ribose aukštesnę civilizaciją, kuri buvo jau turėjusi pastovių tradicijų, lietuviai metėsi savintis ją savo reikalams. Galima tik gailėtis, kad tokios lytys, kuriomis jie skolinosi civilizacijos gėrybių iš Rusijos, neatitikdavo tuo tarpu nei jų tautybės esmę, nei civilizacijos naudą apskritai. Jie darydavo tai, taip sakant, mechaniniu būdu, panašiai kaip jie patys buvo mechaninių aplinkybių pastumti į užkariaujamąją ekspansiją ir suvesti į santykiavimą, — jie, nugalėtojai stabmeldžiai, su nugalėtaisiais krikščionimis. Užkariautojų rolė atsitiktinai buvo primesta jiems, kurie net savo gyvenamosiose srityse taip mažai buvo linkę reikšti tautinę savo individualybę aktyviu būdu ir objektyviomis lytimis, ypač tuo metu, kada tarpimo krizė, pasiekusi įtampos stovį, reikalavo iš jų daug glaudaus susitelkimo ir kuriamosios energijos kaip tik vidaus gyvenimui. Tačiau jie išeikvojo begales jėgų gynimosi ir užkariavimo tikslams ir paskui negalėjo aktyviai apreikšti tautinės savo individualybės užkariautose teritorijose.

Reikia pripažinti, kad rusiškoji civilizacija, skolinta iš Bizantijos, neblogiausiai atitiko pirmutinį lietuvių istorijos tarpsnį. Kultūriniu atžvilgiu ji tapo tarptautiniu vyksniu nuo prigimtojo Rytų pasyvumo prie kultūringo Vakarų aktyvumo. Tai taipogi greitino jos praplitimą tarp lietuvių.

Svarbu nepamiršti, jog naujos kultūros įtaka plisdavo vien apribotoje srityje, jog ji nesireiškė vienodai visoje lietuvių valstybės teritorijoje ir jog ji nelygiai liesdavo visus visuomenės luomus. Ji laimėdavo pagal aplinkybes, tikriau pagal tai, kiek ji atitikdavo valstybinės organizacijos ir valdomojo luomo reikalus. Taip antai lietuviai ėmė vartoti oficialiuose dokumentuose slaviškąją rusų kalbą, o aukštesnės jų sferos su didžiuoju kunigaikščiu priešakyje pasisavino kasdieniniam vartojimui baltarusių kalbą. Tokiu būdu intelektualinė lietuvių šviesuomenės kultūra pradėjo reikštis

graikiškosios rusiškosios civilizacijos lytimis; tuo tarpu liaudis tebeliko ištikima tautiniam savo individualizmui.

d. *Aristokratizacijos pagrindas Lietuvoje: tautinis šviesuomenės ir liaudies skilimas.* — Tuo pačiu šviesuomenė atsisakė vykdyti tiesioginį savo uždavinį, būtent — kelti į aukštesnį laipsnį dvasinį liaudies kultūros lygį: prasidėjo tautinis liaudies ir šviesuomenės skilimas, kuris kupinas buvo nelemtų išdavų. Visų pirma susilpnėjo tautinio jųdviejų bendrumo jausmas, kuris kritingomis valandomis būtų galėjęs jiedvi suvienyti, nepaisant politinio ir socialinio antagonizmo, bendros tėvynės gynimui. Sykiu silpnėjo tautiniai jųdviejų ryšiai, juo nujaučiamesni darėsi politinis ir socialinis antagonizmai. Net pati valstybė, žymiai nustojusi tautinių ypatybių, palengva pradėjo tarnauti vien tik valdomajam luomui, sudariusiam anų laikų šviesuomenę. Žodžiu sakant, visuomenė ir valstybė ėmė eiti aristokratizacijos keliu.

Valstybės organizacijai besiaristokratizuojant buvo padėta į josios pamatą išardos sėkla. Jei ji ne iš karto išdygo ir ne greit dar atnešė karčių vaisių, tai vien todėl, kad lietuvių valstybė sugebėjo dar atitikti tuos uždavinius, kurių dėlei ji buvo įsteigta ir nuo kurių atlikimo pareidavo jos pastovumas. Kaip jau žinoma, jos buvimo prasmė, lygiai kaip ir jos įsisteigimas, išsivystymas ir įsigalėjimas, buvo surišta su materialine ir politine Rytų ir Vakarų pusiausvyra, kurią reikėjo nustatyti tiek iš vidaus, tiek ir iš lauko pusės.

Lietuvių valstybė iš pat pradžios buvo sudėta iš dviejų dalių: lietuviškojo branduolio ir rusiškųjų provincijų, vadintų tuomet «aneksais». Kad valstybė galėtų gyventi intensyviu ir stipriu gyvenimu, reikėjo tiedvi dalis sutapdinti į vieningą visumą ir atsiremti, nesant tautinio patriotizmo, į valstybinį visuomenės patriotizmą.

Šitos dvi sąlygos buvo įvykdytos akivaizdoje dviejų aplinkybių: pirmoji buvo toji valdomosios diduomenės linkmė į graikiškąją rusiškąją civilizaciją, kuri nustatė kultūrinį bendrumą aukštesniųjų visos valstybės sluoksnių; antroji buvo tasai rusų kunigaikščių autonomingumo panaikinimas, kurį atliko Vytautas XV-ojo štm. pradžioje, sumanęs sustiprinti politinę lietuvių valstybės vienybę. Iš abiejų pusių buvo padarytas kompromisas: savo autonomijos kaina aneksai tartum atlygino lietuvių diduomenės natautimą. Po to nuo vieno valstybės galo iki kito praplito lietuvių tautybės idėja, kaipo valstybinio bendrumo išraiška.

e. *Pagrindinė garantija Lietuvos Valstybės gyvavimui pirmoje gadynėje: pusiausvyra iš lauko pusės tarp Rytų ir Vakarų, iš vidaus*

— *tarp lietuviškojo branduolio ir Lietuvos aneksų.* — Kol ėjo šitas vidaus vyksmas lietuvių valstybėje, nuošalyje įvyko naujas jėgų pergrupavimas. Rytuose tuo tarpu Rusija nuvertė totorių jungą (1480) ir nustūmė juos nuo istorinės vaidyklos priešakio. Išaugusi ir sustiprėjusi tokiu būdu Maskvos valstybė persiima autokratizmo dvasia ir įsikvepia «rusiškosios žemės suspietimo» idėja. Vakaruose maždaug tuo pačiu laiku yra teutonų ordinų galybė. Lietuviams priėmus krikštą, jie nustojo savo buvimo prasmės ir todėl nerasdavo jau tiek, kaip kad pirmiau, moralinės ir materialinės paramos Vakarų Europoj. Sutriuškinti 1410 metais prie Žalgirio, kryžininkai nebepajėgia atsigauti ir XVI-ame štm. šaukiasi Lenkijos protektorato. Kiek vėliau, bet tame pačiame šimtmetyje kardininkai ieško lietuvių pagalbos prieš Maskvą ir prisiima Lietuvos ir Lenkijos viršenybę.

Užtat lenkų galybė auga. Susijungimas su Lietuva 1385 metais reiškė jiems naujos gadynės pradžią. Lietuvos valstybė ne tik pridengė juos iš rytų pusės, bet ir pateikė naujų plotų kultūriniam jų varžtui tuo krypsniu. Lenkai mokėjo panaudoti naujas aplinkybes materialinei savo galybei padidinti ir, paskatinti sėkmių, įsigeidė net pasisavinti vadovaujamąją rolę slavų pasaulyje. Jų kovos su turkais, kurie buvo tuo tarpu įsigalėję Balkanų pusiasaly ir ėmė grėsti vidurinei Europai, suteikė jiems Vakarų civilizacijos gynėjų garbę ir sustiprino jų prestižą, beieškant jiems hegemonijos tarpe slaviškųjų tautų.

Tokiu būdu Maskva ir lenkai pakeitė totorius ir teutonus, kaipo Rytų ir Vakarų atstovus besiveržiančius Lietuvos link. Lenkija ir Maskva anksčiau ar vėliau turėjo stoti priešais viena antrą rivalizacijos dėlei, nes abi valstybės lygiai stengėsi praplėsti kartu savo ribas ir įtaką. Rivalizacija juo labiau buvo neišvengiama, kad dvi valstybės tipo atžvilgiu reiškėsi skaidriu kontrastu: Maskva ėjo prie absoliutinės monarchijos rytietiško despotizmo stiliaus; Lenkija, sekdama vakarietišku individualizmu, žengė prie aristokratinės respublikos.

Despotiškas autokratizmas Maskvos valstybėje buvo pagrįstas rytietišku valdinių pasyvumu. Viešpaties valia buvo čia dėsnis, ir visuomenės gyvenimas turėjo jam paklusti be mažiausio murmesio. Tvarka sutapo čia su vergove.

Visai kita buvo Lenkijos linkmė. Jai pradedamuoju punktu buvo, kaip priminta, individualizmas: *liberum veto*, kad ir vėliau suformuluotas, pasidarė čia aukščiausia visuomenės gyvenimo norma. Savivalė pakeitė čia laisvę.

Lietuvai teko kariauti ginkluotą karą su Maskva ir diplomatinį karą su Lenkija. Atsilaikyti prieš savo priešus iš rytų ir vakarų

reiškė jai nustatyti materialinių ir politinių Maskvos ir Lenkijos jėgų pusiausvyrą. Kol lietuviams sekdavosi šitą pusiausvyrą išlaikyti, tol jų valstybė džiaugėsi nepriklausomo gyvenimo ištaigomis. Bet tai pareidavo tiek nuo laimėjimo kovos su priešais, tiek nuo sugebėjimo sutaikyti valstybės viduje tuos priešingus pradus, kuriems atstovavo išorinio lenktyniavimo dalyvės — Maskva ir Lenkija. Tikriau pasakius, kovos laimėjimas su priešais pareidavo nuo vykusio atlikimo šito paskutinio uždavinio.

f. *« Lietuvos Statutas », kaip tautinės lietuvių sintezės išraiška XVI-me šimtmetyje.* — Kaip buvo nurodyta, Maskva ir Lenkija, eidamos priešingonis linkmėmis, neįstengė suderinti vidaus gyvenime tvarkos ir laisvės. Tuo tarpu lietuvių valstybė, sekdama atsilaikymo instinktu, mokėjo — reikia pripažinti — neblogiausiai sutaikyti šitas dvi sutelktinio gyvenimo atramas ir suteikti joms tą palyginti aukštą aniems laikams išraišką, kurią atvaizduoja garsusis *Lietuvos Statutas*.

*Lietuvos Statutas* gali tarnauti matu tai kultūrinei tautinės lietuvių dvasios kūrybai, kuri apsireiškė pirmojoje istorinio jų gyvenimo gadynėje, nepaisant to, kad toji kūryba apsivilko svetimais rūbais, po kuriais buvo paslėptas mirties ginklas.

Kad « Lietuvos Statutas » yra tautinės lietuvių dvasios padaras, nors jis ir prisiėmė svetimų, būtent — lenkiškų ir rusiškų pradų, geriausiai rodo tasai faktas, kad tautos, iš kur buvo šitie pradai skolinti, įsigijo savo kodeksų daug vėliau negu Lietuva. Rusija surašė pirmąjį savo teisių kodeksą praėjus daugiau kaip šimtui metų ir dargi gausiai skolinosi iš « Lietuvos Statuto ». O Lenkija turėjo laukti Napoleono kodekso. Simptominga yra dar tai, kad lietuviai, suėję su lenkais į valstybinę uniją, išsižadėjo platesnio užsimojimo įstatymų leidime (buvo tik paskelbta trečioji « Lietuvos Statuto » laida), tarsi būtų juos atgrasę nuo šito darbo lenkai, nelinkę patys jo dirbti.

Šiaip ar taip « Lietuvos Statutas » yra didžiausias tautinės lietuvių civilizacijos paminklas iš pirmosios istorinio jų gyvenimo gadynės. Jis yra simbolis tos politinės pusiausvyros, kuri reiškėsi iš vidaus tvarkos ir laisvės derinimu, o iš lauko pusės — sustabdymu Rytų ir Vakarų gaivalų, įtvierių linkmėje naikinti vienas antrą. Jis yra lietuviams taipogi įspėjamasis įsakymas šitą pusiausvyrą laikyti visuomet, nes nuo jos pareina tiek dabar, kiek ir kadaise jų valstybės gyvastingumas. Antrosios gadynės įvykiai turėjo pateikti šitam įsakymui liūdno patikrinimo, bet apie tai teks kalbėti kitame skirsnyje, darant bendrą jos apžvalgą.

## ANTITEZĖ: VAKARŲ PERSVARA LIETUVOJE

### 1. Lietuvių istorijos linkmė antrojoje gadynėje

a. *Tautinio lietuvių gyvenimo pakrypimas iš Rytų į Vakarus.* — Jogailos viešpatavimas Lietuvoje pasireiškė tautiniam lietuvių gyvenimui ryškių permainų pradžia. Lietuvos krikštas, priimtas iš katalikų dvasiškijos rankų, jos politinė unija su Lenkija ir kaskart augąs dviejų tautų diduomenės draugavimas, buvo tokie stambūs įvykiai, kurie negalėjo neturėti didelės, kai kuriais atžvilgiais — sprendžiamosios įtakos šitam gyvenimui civilizacijos atžvilgiu, visi šitie įvykiai virto veiksniais, kurie ėmė kreipti tautinį lietuvių gyvenimą iš Rytų į Vakarus.

Sudarius uniją su lenkais, Lietuva liko plačiai atdara Vakarų civilizacijos, tariant tiksliau, lotyniškosios lenkiškosios civilizacijos įtakai. Visų pirma šita įtaka ėjo ir plito greta su veikimu lenkų dvasiškijos, kuri tapo katalikybės skelbėja Lietuvoje, jau vien dėl to, kad jai teko tarpininkės rolė tarp Romos ir Lietuvos. Ne mažiau reikšmės šituo atžvilgiu turėjo Lietuvai viešpaties bendrumas su Lenkija: gyvendamas dažnai Lenkijoje, jis palengvėl savinosi principų iš žmonių, kurie jį ten apsupdavo, ir todėl paskui buvo linkęs juos vykdyti Lietuvos gyvenime. Pagaliau lenkų ir lietuvių diduomenės bendravimas turėjo panašios reikšmės Lietuvos gyvenimui. Drauge su teisėmis ir privilegijomis, įgyjamomis pagal lenkiškąjį pavyzdį, lietuvių diduomenė pasisavino ilgainiui ir lenkiškųjų ipročių bei kultūros lyčių. Taip Lietuvos šviesuomenė įėjo į idėjinį kontaktą su lenkų šviesuomene, kurios kultūra, išaugusi Vakarų atmosferoje, gavo tuo pačiu progos susidurti Lietuvos gyvenimo plote su Rytų pasauliu.

Tačiau būtų klaidinga manyti, kad naujos įtakos nebuvo radusios kliūčių, joms besipriešinančių. Šitokių kliūčių jau vien dėl savo prigimties turėjo kelti Rytų pradai, įsigyvenę anksčiau lietuvių tautoje. Šitos dviejų pasaulių rungtynės smarkiai ėjo Lietuvos gyvenimo viduje per visą personalinės unijos laikotarpį (1385-1569). Jos buvo juo labiau gaivalingos todėl, kad Lietuvos Valstybė pirmykštėje savo istorijos linkmėje buvo surišusi savo likimą su Rytų civilizacijos reikalais, kurie dabar liko išstatyti pavojui iš Lenkijos sruvenančių įtakų. Pigu iš to suprasti, kodėl dviejų civilizacijų lenktyniavimas apsireiškė šitoje gadynėje labiausiai kovomis, kurias lietuviai kovojo, stengdamiesi apginti politinį savo nepriklausomumą nuo lenkų pasikėsinimų. Kaip tik šitos kovos, kurios, neskaitant Švitrigailos karų, nebuvo niekados kruvinos, turėjo palyginti daugiau,

už sunkias ekspedicijas prieš Maskvą, nulemti tolimesnį Lietuvos likimą.

b. *Lotyniškosios lenkiškosios civilizacijos įtaka: priežastys bei išdavos.* — Vis dėlto, tik nedaug prieš Liublino uniją, kultūrinė lenkų įtaka pasireiškė žymiau Lietuvos gyvenime. Per Liublino seimą lenkai naudojosi ja, kaipo įrankiu politiniam Lietuvos nepriklausomumui susiaurinti, ir tuo savo ruožtu praplėsti dirvą tolimesnėms savo kultūrinėms įtakoms. Tokiu būdu kultūrinis ir politinis lenkų varžtas į Lietuvos gyvenimą ėjo greta vienas antro ir teikdavo vienas antram savitarpinės pagalbos.

Po Liublino unijos Lietuva, kad ir tebeliko atskira autonominga valstybė, vis dėlto žymiai nustojo savo aukščiausio nepriklausomumo Lenkijos naudai: faktiškai jai teko pripažinti Lenkijos pirmenybę tarptautiniuose suvienytų lenkų lietuvių valstybių santykiuose; parinktas Lenkijai karalius tapdavo tuo pačiu didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu; abiejų valstybių įstatymų leidimo galia buvo pavesta bendram seimui; pagaliau Lietuva turėjo galutinai išsižadėti mažarusiškųjų provincijų, kurios per Liublino seimą buvo lenkų savivale inkorporuotos į Lenkiją. Tokios pagrindinės atmainos buvo Liublino unijos įneštos į Lietuvos Valstybės konstituciją. Dvi pastarosios turėjo ypatingos reikšmės lenkų kultūros laimėjimams Lietuvoje. Nustojusi mažarusiškųjų provincijų, Lietuva drauge su jomis nustojo stipriausios atramos, kurios buvo turėjusios joje Rytų tradicijos. Antra vertus, lietuviams suėjus į bendrą seimą su lenkais, lenkų kultūra laimėjo palankesnių sąlygų sėkmingesnei savo ekspansijai į Lietuvą.

Tikrai sakant, Liublino unija buvo sprendžiamoji gairė, kuria liko pareikšta lotyniškosios lenkiškosios civilizacijos persvara Lietuvoje; tai reiškė vienu laiku Rytų pasaulio nustūmimą į antrąjį istorinės vaidyklos planą. Pasiekti šitą laimėjimą Lenkijai padėjo ne tik politinės aplinkybės, bet ir geografinė padėtis, ypač — tai, kad ji buvo Lietuvos Valstybės pridengta iš rytų pusės, tuo tarpu kai pati Lietuva turėjo kariauti beveik nepaliaujamai su vis stiprėjančia Maskva. Bet kartu reikia pripažinti, jog Lenkija savo politinėje ir kultūrinėje kovoje su Lietuva turėjo tos viršenybės, kurios turi apskritai Vakarų pasaulis savo kovoje su Rytais. Panašiai, kaip kadaise stabmeldiškoji Lietuvos kultūra nebuvo galėjusi atsilaikyti prieš graikiškosios rusiškosios civilizacijos įtaką, taip dabar kontempliatyvinis šios pastarosios būdas turėjo noroms nenoroms perteikti pirmenybės palmę savo priešininkei, — Vakarų civilizacijai, besireiškiančiai aktyvinėmis bei praktiškomis ypatybėmis. Tuo tarpu, einant šitoms dviejų pasaulių lenktynėms, tautinė

lietuvių dvasia, nebuvusi dar pakankamai įgijusi aktyvumo ir radusi savosios reiškimosi lyties, nusilenkė dar kartą prieš žygiuojančią gyvenimo galybę.

Palenkta tokiu būdu lenkų civilizacijos veiksniams, Lietuva liko tuo pačiu prispirta pasiduoti ekskliuzyvinėms bei neigiamosioms linkmėms, kurios vadovavo politiniam ir visuomeniniam lenkų gyvenimui. Todėl po Liublino unijos Lietuva, žengdama greta Lenkijos, turėjo užbaigti tos evoliucijos ratą, kuri buvo vidinio jos gyvenimo sąlygų nulemta. Šita analogija gretimoje dviejų valstybių eigoje lygiai pasireiškė tiek visuomeniniame, tiek ir grynai kultūriniame gyvenime.

c. *Augimas priešingumo tarp diduomenės ir liaudies.* — Jau prieš Liublino uniją Lenkija buvo buvusi aristokratinė respublika, kad ir vadinama karalijos vardu. Tad dvi valstybės tegalėjo sueiti į artimesnius ryšius vien tada, kai Lietuva buvo jau pradėjusi vykdyti savo gyvenime aristokratiškus principus, įsigalėjusius anksčiau Lenkijoje. Iš tikrųjų tokia ir buvo prasmė bajorų luomo reorganizacijos, Zigmanto Augusto sugalvotos unijai sustiprinti tarp Lenkijos ir Lietuvos.

Zigmanto Augusto reforma ėjo iš pat viršaus: jis pakeitė renkamuoju principu paveldimąjį principą, sutikdamas su lenkų noru, kad Lenkijos renkamas karalius būtų tuo pačiu didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Kai paskui buvo susirinkęs bendras lenkų ir lietuvių seimas, tiek karaliaus, tiek ir didžiojo kunigaikščio valdžia pasirodė esanti pigus žaislas dviejų tautų diduomenės rankose. Griaudama didžiojo kunigaikščio valdžios pastovumo pagrindą Lietuvoje, šita reforma dar labiau silpnino karaliaus valdžią Lenkijoje, nes ji po to nebegalėjo jau rasti stipresnės atramos vyriausiosios lietuvių valdžios tvirtume.

Monarcho valdžia juo labiau susilpnėjo todėl, kad diduomenė įstengė palenkti valstybę į fiskalinį priklausomumą nuo savo reikalų. Suėmus į savo rankas įstatymų leidžiamąją valdžią, ji nesidrovėjo plėsti šita prasme savo teises bei privilegijas. Būdama visų pirma žemės savininkė, ji nesitenkina pavergusi ir pririšusi prie žemės valstiečius, buvusius pirmiau laisvus, bet dargi egoistinio išnaudojimo tikslais, siaurina politines bei ekonomines teises miestiečių, kurie vis dėlto ištesėjo apsaugoti savo asmeninę laisvę.

Taip dalykams susidėjus, vyriausioji valdžia faktiškai perėjo iš monarcho į aristokratijos rankas. Aristokratinis parlamentarizmas būtų reiškęs anais laikais naują pažangos vyksnį, jei nebūtų išsiliejęs į žinomąjį lenkų savivaliavimą, tinkamai išreikštą posakiu *liberum veto*. Anų laikų didikai ne tik neribojamai viešpatavo savo valsčiuje,

ne tik savo nuožiūra sprendė savo vergų gyvybę bei mirtį, bet dargi pačią valstybinę valdžią laikė gėrybe, tarnaujančia asmeniniams jų visų ir kiekvieno skyrium reikalams. Šitoks anarchistinis nusistatymas į valstybinę valdžią ilgainiui privedė prie to, jog imta rimtai ginti teisė daryti net tokias «konfederacijas», kurios ruošdavo tikras valstybines pervartas.

Drauge su politiniais lenkų įpročiais įsigali Lietuvoje ir jų reiškimosi lytys. Po Liublino unijos lenkų kalba kaskart sėkmingiau lenktyniauja su baltarusių kalba, vartota Lietuvoje oficialiems tikslams, ir net 1698 metais laimi bendrą įsakymą, kuriuo ji skelbiama visų valstybinių įstaigų vartojamąja kalba.

Suprantamas savaime dalykas, kiek šitokia dalykų eiga turėjo pagilinti priešingumą tarp valdančiosios aristokratijos ir plačių lietuvių tautos masių. Sulig tuo, kaip Lietuvos Valstybė liko pavergta vieno diduomenės luomo reikalams, tarp jo ir Lietuvos liaudies nebeliko net to bendrumo, kurį sudaro, jei ne tautybė, tai bent bendras vienos valstybės reikalas. Pažeminta asmenine vergove, suvaržyta ekonomine našta, apleista kultūriniu atžvilgiu lietuvių liaudis tebeliko vis dėlto ištikima tautinėms savo tradicijoms tiek lytimi, tiek ir turiniu; ogi šitas ištikimumas kaip tik duodavo jai geriau nujausti tą nuotolį, kuris buvo susidaręs tarp jos ir valdomojo luomo ne tik tautiniu, bet ir socialiniu atžvilgiu. Taip tautinė lietuvių drama buvo pasiekusi didžiausios savo įtampos, po kurios turėjo ateit istorinis jos išsimezgimas.

d. *Išlaukinės ir išvidinės pusiausvyros suirimas.* — Tautinė lenkų civilizacijos linkmė, priešinga pirmykščiam Rytų vyravimui Lietuvoje, buvo priešinga taip pat iš savo esmės Lietuvos Valstybės savitumui bei nepriklausomumui. Jos galutinis laimėjimas Lietuvoje turėjo dargi tą blogą pusę, kad, statydama šią pastarąją į principinį priešingumą Rytų pasauliui, ji darė dar smarkesnę kovą, kurią ji kovojo su rytų slavais ir kuri iš pagrindo buvo ne kas kita, kaip lenkų ir rusų lenktyniavimas, pasirinkęs Lietuvos Valstybę sykiu reiškimosi plotu ir pasmerkta iš anksto auka.

Sustiprindama unijos ryšius su Lietuva ir inkorporuodama sau mažarusiškas jos provincijas, Lenkija gaudavo naujų jėgų savo grumtynėms su Maskva. Įtraukta tokiu būdu į lenktyniavimosi kovą ir priversta stoti Lenkijos pusėje, Lietuva ėjo į pavojų pasidalyti savo sąjungininkės likimu, jei ši pastaroji būtų Maskvos įveikta.

Noroms nenoroms tarnaudama iš rytu pusės Lenkijos reikalams, Lietuva radosi, taip pat josios dėlei, pastatyta į netikrus santykius su germaniškuoju pasauliu. Kai suvienytomis dviejų valstybių

pastangomis engiami teutonų ordinai turėjo atsisakyti agresyvių savo užgaidų ir paskui reorganizuoti savo gyvavimo pamatus, lenkai ėmė rodyti Baltijos pajūryje niekuo tuomet nepateisinamą palankumą vokiškajam gaivalui. Šitokį nusistatymą pasisavino taip pat valdančiosios Lietuvos sferos, kurios tokiu būdu nustojo geros progos įvykdyti prieinamajame pajūryje didžiąsias savo krašto galimybes. Pagauta į lenkiškąjį «varžtą į Rytus» Lietuva pasirodė negalinti aprūpinti savo reikalų Baltijos pajūryje, nes nebuvo padaryta tinkamu momentu pastangų grąžinti tai, ką buvo jai išplėšę teutonų ordinai ir į ką ji turėjo neabejotinų teisių. Ogi tarp anų laikų uždavinių, kurie savaime siūlėsi Lietuvos vadovams, buvo visų pirma reikalas išvaduoti latvius nuo kardininkų atėjūnų jungo ir apsaugoti prūsus nuo galutinio nutautinimo, kurį sistemingai varė kryžininkai.

Išėjo, kad Lenkija, veržđamasi į Europos rytus, iš tikrųjų atkėlė jų vartus germanų pasauliui ir tokiu būdu padėjo jam dar labiau paplisti rytų link. Bet šitas pasaulis neišvengiamai turėjo susidurti pakeliui su suvienyta lenkų lietuvių respublika, ir panašiai, kaip kad kadaise lietuvių, baltarusių ir mažarusių valstybė pateko tarp Maskvos kūjo ir Lenkijos priekalo, taip dabar suvienyta lenkų lietuvių respublika buvo ilgainiui įsprausta tarp dviejų galybių, Prūsijos ir Rusijos, kurioms buvo lemta vėliau iškelti nauja lytimi senąjį Rytų ir Vakarų ginčą. Lenkija ir Maskva, stengdamosios susispirti sprendžiamojoje kovoje, turėjo peržengti pirmykštės lietuvių valstybės ribas ir eiti imtynių jos teritorijoje; dabar Prūsija ir Rusija instinktyviai stengsis sugriauti užtvarą, kurią tarp jųdviejų buvo sudariusi suvienyta lenkų ir lietuvių respublika, ir tai joms, pasiseks todėl, kad ši pastaroji bus savo viduje nustojusi deramos pusiausvyros.

Tuo pat laiku, kai iš dviejų priešingų pusių didėjo dvi gresiančios galybės, suvienytos respublikos pajėgos mažėjo dėl tos vidaus suirutės, kuri kilo iš anarchistiškojo įsigalėjusios aristokratijos nusistatymo. Vyriausioji valdžia tarsi žaislas pereidavo iš vienų rankų į kitas, ir šiaipjau valstybė teliko įrankis vieno luomo užgaidoms, tuo tarpu kai kaimynų kraštuose tarpstąs absoliutizmas stiprino ir telkė vienose rankose valstybinę valdžią, prieš kurią visi visuomenės luomai turėjo lenktis, mažiau ar daugiau tarnaudami jos reikalams.

Politinės bei socialinės pusiausvyros suirimas neilgai trukus pasireiškė taip pat ekonominėmis išdavomis. Žemės savininkai drauge su politine valdžia palenkė savo naudai didžiausius krašto resursus ir sąmoningai šalindami įstatymų leidimo priemonėmis visokią konkurenciją, suardė miestų prekybą ir pramonę. Kaimynų kraštuose tuo tarpu dalykai ėjo priešingu krypsniu: nežiūrint kapitalų stokos, valstybinė valdžia sugebėjo šiaip ar taip apsaugoti miestų gyvenimą nuo žemvaldžių egoistiškų užgaidų, kad ir nenustodavo la-

biausiai jais remtis; ji leido tokiu būdu susidaryti vadinamajam «trečiajam luomui», kuris turėjo naujausiais laikais atlikti svarbią rolę teisėtos valstybės išsivystymui.

e. *Lietuvos Valstybės žlugimas.* — Taip dalykams susidėjus, nėra ko stebėtis, kad lenkų lietuvių respublika galų gale negalėjo atsilaikyti prieš savo kaimynus, kurie sąmoningai buvo pasiryžę išnaudoti jos silpnybes savo užkariaujamiesiems tikslams, — ir sugriuvo po jų smūgiais XVIII-jo štm. gale.

Didžiai reikšmingas yra faktas, jog suvienytos lenkų lietuvių respublikos žlugimas mažne sutapo su lietuvių valstybės sutirpimu pačios respublikos viduje: 3-sios gegužės mėn. d. konstitucija, kuri buvo pavėluotas bandymas atitaisyti kai kurias katastrofinės istorijos paklaidas Lietuvos atžvilgiu, tačiau padarė galutinę išvadą iš nelemtosios Liublino unijos, paversdama ją viena iš provincijų jau vientisos lenkų karalijos. Iš tikrųjų buvo taikymas visai Lietuvos Valstybei išdavų tos evoliucijos, kurią išgyveno sulenkėjęs Lietuvos valdantysis luomas; o tai rodėsi taip naturalu ir teisėta luomui, kuris savo reikalus indentifikavo su visos valstybės reikalais.

Tokiu būdu lenkų įtaka pasikniso iš pradžios po tautine valdančiojo luomo sąmone, o paskui, tuo naudodamasi, pastūmė visą Lietuvos Valstybę į nelemtą galą, kurį buvo paruošusi vienašališka lenkų politika. Kol lietuvių tauta reikšdavo suvienytoje respublikoje savo dvasios tamprumą, galutinės katastrofos pavojus negalėjo pagaminti sprendžiamųjų išdavų, bet kai tik tautinė lietuvių dvasia liko griežtai įveikta lenkų tendencijų, galutinė katastrofa tapo neišvengiama. Iš čia matyti, kad Lietuvos Valstybės nepriklausomumas buvo ne tik sąlyga deramam lietuvių tautos išsivystymui, bet dargi svarbus pusiausvyros veiksnys visoje suvienytoje respublikoje. Todėl lietuvių valstybės žlugimas buvo sykiu katastrofingas ir lenkų valstybei.

## 2. Intelektualinė Lietuvos kultūra antrojoje gadynėje

a. *Pasireiškimas tautinėje lietuvių dvasioje palinkimo prie dviejų civilizacijų, Rytų ir Vakarų, sintezės.* — Vyksmas, ėjęs valdančiajame Lietuvos luome, privedė senąją lietuvių valstybę prie galutinio suirimo. Tačiau tai dar nereiškia, kad antrojoje lietuvių istorijos gadynėje tautinė jų dvasia nebutų gavusi progos šiokia ar tokia lytimi išeiti aikštėn. Būtent šita gadynė susilaukė Lietuvoje aukštesnės intelektualinės kultūros, kuri, nors ir buvo svetima lietuvių tautai savo lytimis, vis dėlto gana gerai atliepė pagrindinę tautinės jos dvasios linkmę. Šituo atžvilgiu tarp kitko reikšmingas yra faktas,

kad kaip tik šitoje gadynėje (1595) Lietuvos Valstybės teritorijoje (Lietuvios Brastoje) įvyko dviejų tikybų, rytų ir vakarų, unija. Kad šitama įvykyje ir nelengva būtų susekti tiesioginę tautinės lietuvių dvasios veikmę, tačiau savo esme jis gerai sutarė su pagrindiniu lietuvių tautos nusistatymu ir todėl turi šiam pastarajam bent simbolinės reikšmės.

Skaudūs antrosios gadynės įvykiai, kilę iš suirimo pusiausvyros tarp aktyvaus Vakarų individualizmo ir pasyvaus Rytų nuolankumo, visuomenės gyvenime paspyrė šviesesnes šios gadynės dvasias ieškoti naujo šitų dviejų principų suderinimo jei ne gyvenimo praktikoje, tai bent intelektualinėje kultūroje. Šitaip dviejų civilizacijų sintezės problema įgijo naujos plotmės ir apsivilko naujomis lytimis.

Panašiai, kaip vedamieji pirmykščio lietuvių istorijos krypsnio siūlai buvo suėję *Lietuvos Statute*, tarsi simbolingame paveiksle, taip dabar vienas žmogus atvaizduoja savyje naują tautinės dvasios pakraipą ir pateikia jai skaidriausios išraiškos tuo metu, kai Vakarų principai džiaugiasi Lietuvoje savo laimėjimu. Tikras genijus, šis likimo parinktasis, yra sykiu savo gadynės ir visuotinės žmogaus dvasios reiškėjas: tai Adomas Mickevičius.

Dar viena analogija. Panašiai, kaip *Lietuvos Statutas* liko reikšmingas simbolis gadynės, kuri buvo jo kūrimo laiku jau besibaigianti, taip ir dabar antrosios gadynės reiškėjas suteikė šiai pastarajai monumentalinės išraiškos kaip tik tuo metu, kai ji buvo palinkusi į savo amžiaus galą: būtent intelektualinės lietuvių evoliucijos išdavos teigavo tikslios bei apčiuopiamos lyties vien tada, kai Vakarų principų viešpatavimui Lietuvoje ėmė grėsti mirtinas pavojus. Tai įvyko, jau sugriuvus lenkų lietuvių respublikai, pirmojoje XIX-ojo štm. pusėje, kai Lietuvos sostinė Vilnius įgijo «Šiaurės Atėnų» pravardę. Istorinis lietuvių ir lenkų bendradarbiavimas turėjo dabar atnešti savų vaisių, bet sykiu buvo tai jau laikas, kuomet Lietuva iš naujo susilietė su rusų kultūra.

Kiekviename sintezės darbe esama intensyvios kūrybos židinio. Vilnius, buvęs anais laikais šitoks židinys, pralenkė savo dvasinės kūrybos įtampa bei pločiu didžiuosius lenkų miestus ir parūpino lenkų naudai tokių intelektualinių, ir dorovinių turtų, kurie pasidarė paskui vertingiausiu jų kultūros pagrindu. Mickevičius, kurio genijus yra iš tikrųjų lietuviškosios dvasios žiedas, yra iki šiai dienai skaidriausioji žvaigždė jų civilizacijoje. Kaip kadaise, Jogailos laikais, materialinė Lietuvos evoliucija tapo pagrindu lenkų galybei, taip paskui dvasinė lietuvių evoliucija, kurios baigiamoji grandis buvo Mickevičius, padėjo lenkams pakelti dvasinę jų kultūrą į tokį lygį, kurio jie vieni, nepadedami iš šalies, nebūtų galėję pasiekti. Dargi pažymėtina, kad tarp Jogailos ir Mickevičiaus žygių, ugdžiusių

lenkų tautą, būta dar vieno lietuvio — didžiojo T. Kosciuškos, kurio dvasios žygiu lenkų tauta buvo atlenkta nuo jėgos prie dvasios kulto.

b. *Šitos gadynės švietimas ir tautiniai lietuvių reikalai.* — Tarp veiksnių, pakreipusių intelektualinę lietuvių evoliuciją į lenkų kultūrą, buvo, šalia diduomenės asimiliacijos, dargi švietimo darbas, vengęs lietuvių kalbos vartojimo. Tiesa, po Liublino unijos, ryšium su religiniu judėjimu, kurį buvo sužadinęs protestantizmas, buvo daryta bandymų išspręsti teisingai bei nuosekliai tautinės lietuvių kalbos problemą; tačiau laiko dvasia ir istorinė tos gadynės inercija pasirodė stipresnės už išmintingumo balsą. Praskambėjo taip pat balsu šaukiančiu dykumoje ir kanauninko M. Daukšos įspėjimas, anot kurio kalbos žlugimas reiškia tautai nustojimą gyvybės bei garbės. Daukša iš tikro buvo pranašas. Kai po trijų šimtmečių susipratę lietuviai buvo panūdę grąžinti lietuvių tautai teisę į «gyvybę bei garbę», jie turėjo prabilti į jos liaudį viena bendra kalba, anksčiau šviesuomenės nelemtai paniekinta. Bet kol tai ivyko, istorija ėjo savo pradėta vaga.

Jėzuitai, kurie iš pradžios labai sėkmingai konkuravo su protestantizmo reiškėjais tautinėje Lietuvos dirvoje, nurimo ir pasileido bendra Lietuvos gyvenimo tėkme, kai tik idėjiniai jų priešininkai liko galutiniai įveikti. Nuo to laiko švietimo darbas, išbuvęs beveik išimtinai jų rankose dar arti dviejų šimtmečių, nebuvo pateikęs ypatingų vaisių ir laimėjimų; atskirai tariant, nebuvo taip pat pasižymėjusi niekuo ypatingu ir jų vedama Vilniaus Akademija. Užtat panaikinimas jėzuitų ordino 1773 metais buvo sutapęs suvienytoje lenkų lietuvių respublikoje su pakilusia reformų dvasia, sužadinta pirmojo jos dalijimo akto. Edukacinė komisija, padėjusi ranką ant turtų, jėzuitų sukrautų, vykdo Lenkijoje ir Lietuvoje plačiai ir drąsiai sumestą planą švietimui reformuoti. Ištisas mokyklų tinklas apdengia dabar tiek Lenkiją, tiek Lietuvą ir apima platesnius visuomenės sluoksnius. Švietimo sistema liko net dabar iškelta į tokį lygį, kuris nebuvo dar pasiektas kur kitur Europoje.

Tačiau, kiek dalykas liečia Lietuvą, šitos reformos privalo būti įvairiai vertinamos pagal tai, kuriuo atžvilgiu jos tiriamos — kultūriniu ar grynai tautiniu. Yra neabejotina, kad Edukacinė komisija įstengė žymiai pakelti Lietuvoje intelektualinę kultūrą; bet, dėdama savo veikimo pamatan evoliuciją, įvykusią valdančiajame luome, ji drauge su švietimu gilino platesnėse Lietuvos gyventojų masėse denacionalizaciją, kuri anksčiau buvo palietusi vien aukščiausius visuomenės sluoksnius. Tokiu būdu smulkūs bajorai ir miestiečiai buvo palenkti nutautimo inercijai, ėjusiai lenkų kultūros naudai.

Dalykas nepakito ir tada, kai, suvienytai lietuvių–lenkų respublikai žlugus, Edukacinės komisijos darbas pateko į rankas sumanaus kunigaikščio Čartoriskio, kuris Aleksandro I-jo palankumu buvo paskirtas Vilniaus universiteto apygardos globėju: lietuvių protinimasis nepaliaujamai ėjo paakiui ir patys lietuviai vis labiau įsitraukdavo į kultūrinę kūrybą, besireiškiančią tautinėmis lenkų lytimis.

1803 metais Vilniaus Akademija virto universitetu, kuris, besinaudodamas plačiu autonomingumu, ėmė greitu laiku klestėti ir tapo iš tikrųjų lenkiškai lietuviškojo šviesingumo centru antroje Lietuvos istorijos gadynėje. Kiek čia buvo pasireiškusios intelektualinės lietuvių pajėgos, liudija žinomas lenkų kritikas. P. Chmielowski's. «Veikiai pasirodė, sako jisai, jog lietuviams trūko gero vadovavimo, kad jų dvasia gražiai pražydėtų ir apreikštų savo galybę. Visos pajėgos, kurios anksčiau glūdėjo paslėptos dvasios gelmėse, aktyviai pasireiškė aikštėn, kai jas ėmė veikti išmintingo švietimo spinduliai, — ir dargi taip, kad laikotarpiu nuo 1815 iki 1822 m. intelektualinis gyvenimas pasidarė Vilniuje stipresnis nekaip Varšuvoje. Ir ne tik mokslas turėjo naudos iš šito vykusiai vedamo švietimo; poetinė kūryba liko smarkiai paskatinta bendro susirūpinimo dvasios reikalais. Lietuva davė šituo laiku daugiau poetų, kaip kad bet kuri kita Lenkijos dalis[17]».

Kad Vilniaus šviesingumas ir apsivilko lytimis, kurių buvo pateikusi aristokratinės evoliucijos gadynė, vis dėlto jame rado atspindžių bei atgarsių visuotinis anų laikų šviesingumas, kuris drauge su savimi buvo atnešęs į šį pasaulį ryškesnių demokratizmo idėjų. Todėl šiaip ar taip ir Vilniaus šviesingumui negalėjo svetimi likti laiko įbalsiai. Tiek tarp Vilniaus universiteto profesorių, tiek ir tarp studentų vis labiau ėmė reikštis, ypač ryšium su romantizmo pakraipa, gyvesnis domėjimasis liaudies reikalais, kas buvo lygu tuomet domėjimuisi lietuvybe. Tarp kitko S. Stanevičius renka lietuvių dainas; Ig. Danilavičius tyrinėja lietuvių teisę; J. Jaroševičius bando pirmas užbrėžti bendrąjį Lietuvos kultūrinio gyvenimo paveikslą. Vienu laiku tarp Vilniaus universiteto studentų bręsta būsimieji tautinio Lietuvos atgimimo darbininkai, kaip antai: S. Daukantas ir M. Valančius.

Tokiu būdu pagal laiko reikalavimus Vilniaus universitetas linkdavo į demokratinį bei tautinį krypsnį, bet kaip tik tuo mo-

[17] Vertėjo pabraukta. — Plg. Piotr Chmielowski, *Adam Mickiewicz*, Varšuva 1898 t. I, p. 8. Kadangi duodamos čia ištraukos vertimas daromas šitą kartą pagal prancūziškąjį vertimą, tai šis vertimas ne tiek turiniu, kiek sakiniais galėjo nutolti nuo originalo.

mentu, kai jis rodėsi besiruošiąs suteikti šitai linkmei konkrečių bei savitų lyčių, jo veikimas buvo staiga pakirstas rusų valdžios ir netrukus galutinai panaikintas 1840 m. Tuo tarpu, jei Vilniaus universitetui nebuvo leista pradėti naujos gadynės tautiniame Lietuvos gyvenime, tai jam vis dėlto pasisekė suglausti krūvon ir apreikšti viešumai išdavas, kurių buvo lietuvių pasiekta lenkų politinės bei kultūrinės persvaros gadynėje. Šituo atžvilgiu reikšmingiausias asmuo, kaip priminta, buvo Mickevičius, šito universiteto auklėtinis; apie jį tad dera pasakyti keletas žodžių daugiau.

c. *Mickevičius, kaipo tautinės lietuvių idėjos reiškėjas antroje gadynėje.* — Nesunku pastebėti, jog tarp visos Lietuvos ir Mickevičiaus likimo yra simboliškos analogijos. Kaip kad Lietuva yra neįvykdytų istorinių galimybių šalis, taip jisai yra neįvykdytų asmeninių galimybių genijus. Artūras Górskis gražiai aprašo šitą dramišką jo likimo pusę. «Praėjo pusė šimtmečio, sako jisai, kai mirė Mickevičius. Jis mirė toli nuo Lietuvos, svetimoje šalyje, mažne prie Respublikos ribų. Gyvenimas jam atsakydavo viso to, ko jis labiausiai geidė, ir taip nuo pradžios iki galo. Atėjūnas pavarė jį iš gimtosios žemelės. Jis mylėjo moterį, kuri teko kam kitam. Laisvos dvasios žmogus, gimęs laisvei, jis mirė turėdamas prieš akis vergovę, ir pastangos, kurių jis darydavo per ištisą savo gyvenimą, liko bergždžios. Bažnyčios sūnus, kryžiaus žygininkas, jis pasidarė bažnytinės cenzūros auka ir matė savo knygas indekso eilėse. Poetas iš Dievo malonės, žmogus, kuris dėjo įkvėpimą į savo gyvenimo pagrindą, jis paaukojo poeziją žodžiui, žodį — veiksmui ir pagaliau atsidėjo apaštalavimui, neparašęs niekuomet 'savos knygos'. Jis buvo turėjęs žygininko instinktą, kuris stūmė jį į kovą su gyvenimo realizmu, ir jis turėjo savo gyvenimo pabaigoje nuvargusiomis akimis regėti liūdną jo laikų pasaulio realybę, kuri prieštaravo gražiausioms jo svajonėms. Skirtas Olimpui, jis tačiau nusigręžė nuo dievų rimties ir tapo žemės karžygiu»[18].

Dramiškas Mickevičiaus likimas iš tikrųjų yra atskira iliustracija antrosios gadynės Lietuvai: lenkiškosios įtakos laimėjimai, privedę Lietuvą prie tragiško galo, suardė taip pat Mickevičiaus gyvenimą, kadangi jis buvo bandęs padaryti nuoseklių metafizinių išvadų iš *liberum veto*, tapusios gadynės įbalsiu.

Šis istorinis įbalsis, pareikalavęs sau «sielų valdžios» Mickevičiaus *Improvizacijoje*, apsipavidalino galop mesianistiškuoju prometeizmu, kuris tegalėjo nuvesti lietuviškąjį Prometėją ne į Gol-

[18] A. Górski, *Monsalwat*, Krokuva 1908, p. 4.

gotos kalną, bet į Kaukazo uolas, kur pasišventimo auka neliko apvainikuota garbinguoju Prisikėlimu iš numirusiųjų ...

Nors Mickevičiaus likime ir pasireiškė tragiška vienašališkosios lenkų kultūros persvara, vis dėlto, būdamas savo tautos sūnus ir ištisos jos istorijos padaras, jis jungė savo dvasioje bei kūryboje dviejų priešingų civilizacijų pradus. Minėtas A. Górski's, priėjęs savo veikale arti prie Mickevičiaus dvasios problemos, iškelia aikštėn kovą, kurią kovojo genijaus sieloje išdidus Vakarų Prometėjas su nuolankiu Rytų Jobu. Šita dviejų kova vienoje sieloje iš tikro yra reikšminga Mickevičiui, kaipo savo gadynės reiškėjui. Jo sielos gelmėse visuomet buvo gyvas instinktas, kuris liepė jam laikyti idealu Rytų ir Vakarų pusiausvyrą ir šių dviejų civilizacijų sintezę; ir sykiu vidaus balsas jam sakė, jog šitam idealui tarnauti yra pašaukta lietuvių tauta.

Kalbėdamas, nors ir netiesioginiu būdu, apie savo genijaus užsimojimą, Mickevičius keletą kartų primena, jog jis siekia vienu žygiu Rytus ir Vakarus. Konrado lūpomis jis sako, pavyzdžiui, *Improvizacijoje*:

> Turiu, turiu tuodu sparnu;
> Gana man jų: išplėsiu juos nuo rytų ligi vakarų
> Kairiuoju — praeitin, ateitin — dešiniuoju trenksiu[19].

Ir šitą universalizmo dovaną, jis laiko ne vien savo asmens, bet ir visos lietuvių tautos savybe. Pavyzdžiui, savo kurse, skaitytame Paryžiuje, jis skelbė, jog «lietuvių tauta laiko savo rankose raktą nuo visų slaviškųjų problemų»[20], nežiūrint to, kad ji neturinti tautinio susipratimo ir nereiškianti jo savo kalba.

Šita prasme ir patį Mickevičių dera laikyti lietuviu, nors jis ir buvo pasisavinęs tas dvasinės kultūros lytis, kurios buvo padaras tautinės ir intelektualinės evoliucijos, įvykusios aukštesniuose Lietuvos visuomenės sluoksniuose. Viename laiške Towiański'ui Mickevičius, turėdamas galvoje tautines lietuvių dainas, skiria jose gaidą ir žodžius ir prideda, jog patys žodžiai yra laiko padaras. Savo gyvenimo veikalui Mickevičius pasiėmė iš tautinės lietuvių dvasios pagrindinę gaidą, bet žodžius jai pritaikė tuos, kurių jam buvo pateikę paskutiniai Lietuvos istorijos šimtmečiai.

---

[19] M. Biržiškos atpasakojimas knygoje *Iš Adomo Mickevičiaus raštų, mokykloms M. Biržiškos parinktų*, Vilnius 1919, p. 153.

[20] «Le peuple lithuanien tient la clef de toutes les questions slaves». Adam Mickiewicz, *Mythologie lithuanienne*, knygoje *Les Slaves*, Paryžius 1914, p. 129.

Apskritai reikia pripažinti, jog Mickevičiaus asmenyje ryškiausiai ir dargi geriausiąja prasme apsireiškė visa antrosios gadynės dvasia, su jos ypatybėmis ir su jos paklaidomis. Mickevičius tai gyvas paminklas, pastatytas ant ribos dviejų gadynių: jis tarsi ramus saulėlydis melancholiškais spinduliais lydi nykstančią dieną ir žadina pasitikėjimą ateisiančiu rytojumi.

Savo paskutiniame dideliame veikale, įvardintame *Pan Tadeusz*, kur aprašinėjama 1812 m. Lietuva, Mickevičius nesigaili nei žmonėms, nei daiktams epiteto «paskutinis» ir tuo tarsi atsisveikina su tuo, kas dingsta praeityje.

Mickevičiaus didybė yra dargi ta, kad jis, būdamas vienos gadynės reiškėjas, sykiu sukaupė savyje visus reikiamus elementus būsimajai gadynei arba tautiniam lietuvių atgimimui. Jame faktiškai įvyksta logiškas žengimas nuo Lietuvos istorijos antitezės prie jos sintezės. Jo aiškiai reginti dvasia įžvelgė net ateities linkmę ir privertė jį pareikšti apie lietuvių tautą, jog «yra tai viena iš tautų, tebeliekančių l a u k i m o stovyje»[21]. Ir ateitis iš tikro pateisino šitą jo pasakymą: Mickevičiaus laikais Lietuva laukė savo atgimimo[22].

## SINTEZĖ: TAUTINIS LIETUVOS ATGIMIMAS IR JO IDEALAS

### Derinimas dviejų pasaulių pradų tautinės lietuvių civilizacijos lytyse

a. *Demokratizmas ir tautinis lietuvių atgimimas.* — Demokratinis dvelkimas, kilęs XVIII-ojo štm. pabaigoje Prancūzijoje ir stiprėjęs Europoje per visą XIX-ąjį štm., neapėjo ir Lietuvos be svarbių atmainų: jisai, tikriau sakant, sužadino tautinį lietuvių susipratimą ir padėjo lietuvių tautai nuveikti tą pavojingą snaudulį, nuo kurio ji buvo jau bežlunganti. Kaip sakyta, aristokratizacijos vyksmas buvo pagimdęs gilų skilimą lietuvių tautos viduje ir pagaliau suardė Lietuvos Valstybę; todėl tik besidemokratizuodama ji tegalėjo vėl susivisybinti ir atgauti savo nepriklausomumą. Tiesa, ji nepajėgė ir dar nepajėgia vienu žygiu grąžinti tai, kas buvo pralaimėta ištisų

---

[21] «Ce peuple donc est un de ceux qui restent dans l'attente», A. Mickiewicz, *Mythologie lithuanienne*, knygoje *Les Slaves*, Paryžius 1914, p. 131.

[22] Mickevičiaus gyvenimo bei kūrybos santykiavimas su tautinės lietuvių kultūros vyksmu sudaro įdomią problemą, iki šiolei dar neištirtą bent kiek giliau. Besitenkindamas čia vien keliais nurodymais iš šitos srities, autorius tikisi progai pasitaikius prie jos sugrįžti ir smulkiau ją patyrinėti.

šimtmečių bėgyje. Jai net ne iš karto pasisekė sustabdyti ardomąją senųjų tradicijų inerciją; bet vis dėlto naujo gyvenimo krypsnis buvo demokratinės dalykų eigos nustatytas ir turėjo anksčiau ar vėliau laimėti.

Lietuvos demokratizacijoje galima įžiūrėti tris vyksnius, pagal kuriuos lietuvių tauta pažangiai atsipalaiduoja nuo senųjų tradicijų ir sąmoningai nusistato tautiniu atžvilgiu. Po lenkų lietuvių Valstybės padalijimo iki 1830 m. sukilimo Lietuvos visuomenės gyvenime vyrauja dar senosios aristokratinės idėjos. Aukštesni visuomenės sluoksniai, netekę atramos savoje valstybėje, ėmė net dabar sąmoningai orientuotis į lenkų tautybę, tikėdamiesi drauge su lenkais iškovoti sau bendrą laisvę. Šita pakraipa ir buvo vedamas 1830 metų sukilimas. Jo nepasisekimas iš esmės buvo pasmerkimas jo vadovų, nemokėjusių organizuoti tautinio judėjimo platesniais pamatais ir patraukti į jį gausingesnių kovotojų iš liaudies.

Nepasisekimo sukeltas nusivylimas sužadino savo ruožtu reakciją prieš tuos tradicinius veiksnius, kurie buvo nepasisekimo kaltininkai. Tarp kadaise vadovaujančių luomų ima dabar tai čia, tai ten reikštis palinkimas prisiartinti prie liaudies ir su ja arčiau susigyventi. Iš tikrųjų tai buvo tautiniam lietuvių atgimimui ruošiamasis periodas, kai šviesuomenėje vis labiau augo susidomėjimas lietuvių kalba ir šiaipjau liaudies kultūra.

Ryškiausiais šito ruošiamojo periodo veikėjais reikia laikyti istoriką S. Daukantą, vyskupą M. Valančių ir populiarizatorių L. Ivinskį. Tautinio lietuvių atgimimo naudai dirbo ir tokie rašytojai, kurie, nors ir rašė lenkiškai, tačiau kėlė Lietuvos ir lietuvių tautybės meilę, kaip antai, nebekalbant jau apie Mickevičių, — istorikas T. Narbutas, rašytojas I. J. Kraszewskis ir poetas L. Kondratavičius.

Vis dėlto iki 1863 m. sukilimo ir baudžiavos panaikinimo Lietuvos demokratizacija tebuvo vykdoma vien romantinio idealizmo įbalsiais, kurie nerasdavo dar tvirtos atramos realiuose visuomeninio gyvenimo veiksniuose. Tokiu realiu veiksniu tapo dabar atleistas iš baudžiavos valstiečių luomas, kuris, atgavęs asmens laisvę, turėjo taip pat apreikšti tautinį savo veidą. Tai ypač pasidarė žymu dviem dešimtims metų praėjus nuo baudžiavos panaikinimo, kai buvo jau paūgėjusi pirma laisvoji lietuvių karta sykiu su kuria aušo visuomeniniame lietuvių gyvenime naujosios gadynės « Aušra ». Tautinio atgimimo logika pasirodė dabar stipresnė už rusų persekiojimus, kuriais stengtasi užstelbti lietuvių tautos susipratimą.

1905 m. revoliucija atneša Lietuvai naują demokratizmo principų laimėjimą, o drauge su juo ir tautinio judėjimo pagilinimą. Nuo šito laiko, galima sakyti, demokratinės idėjos įgauna jaunojoje

Lietuvos visuomenėje sprendžiamosios persvaros ir tuo pačiu nustumia iš istorijos priešakio aristokratiškai nusistačiusius tradicinius elementus, kurie jau 1905 m. revoliucijoje, tikrai sakant, neberado sau vietos.

Tautinis lietuvių atgimimas nuo pat pradžios turėjo trejopo protesto prasmės: jis iš savo esmės protestavo, pirma, prieš rusinamąją valdžios politiką; antra, — prieš lenkų pretenzijas; trečia, — prieš tradicinį aristokratų nusistatymą. Atgimstančioji Lietuva davė savo atsakymą į rusų ir lenkų lenktyniavimąsi, kurio objektu ji buvo tapusi: ji nenorinti būti nei rusiška, nei lenkiška; ji geidžianti pasilikti savimi, ir štai kodėl ji atsisakanti pripažinti savo vadais tuos, kurie yra ją privedę prie bedugnės krašto.

Lietuvių tauta pagaliau instinktyviai nuvokė, jog, norėdama gyvuoti, ji privalo atitaisyti, kiek tai leidžia padaryti naujos gyvenimo aplinkybės, senąsias paklaidas ir atgauti tai, kas nebuvo dar galutinai pralaimėta, ir jog šitą atgimimo bei atstatymo uždavinį privalu vykdyti kultūriniu darbu tiek krašto viduje, tiek ir išviršinėje politikoje.

Visų pirma demokratizacijos vyksmas iškėlė Lietuvoje normalaus šviesuomenės ir liaudies bendradarbiavimo klausimą. Tautiniame lietuvių atgimime tai įgijo ypatingos svarbos, atsižvelgiant į nelemtą istorinį skilimą, kuris buvo tapęs pagrindu visoms Lietuvos nelaimėms. Tautinis atgimimas turėjo tinkamai išspręsti šitą klausimą, nustatydamas sutartinę tarp sutelktinio liaudies veikimo ir individualinių inteligentijos pastangų.

Nepaisant ypatingai sunkių gyvenimo aplinkybių, Lietuvos liaudis visuomet vykdė ir dabar tebevykdo tautinį savo uždavinį, kurdama ir palaikydama grindžiamąsias lietuvių kultūros lytis. Šviesuomenės per ištisus šimtmečius nepadedama, ji įprato net daugiau reikšti savos iniciatyvos, kaip kad esti paprastomis aplinkybėmis. Iš čia eina platus ir laisvas nuo varžančių tradicijų liaudies užsimojimas kultūrinėje kūryboje ir nepaprastai smarkus jos veržimasis į mokslą.

b. *Dvi pagrindinės sąlygos pilnutiniam lietuvių tautos gyvavimui: iš vidaus — rusų ir lenkų civilizacijos pusiausvyra, įvykusi jų dviejų įtakos sutapdymu į vieną lietuviškąją visumą; iš lauko pusės — rusų ir vokiečių galybės pusiausvyra, palaikoma Lietuvos plote neutralizacijos laidais.* — Savo ruožtu, išaugę šitoje gaivinančioje liaudies kultūros atmosferoje, atgimimo inteligentai puikiai suprato savo uždavinį sukurti naują intelektualinę kultūrą, kuri apvainikuotų liaudies kultūrą ir atitiktų tautinės lietuvių individualybės reikalavimus. Jie visų pirma laiko sau prievole pasilikti artimiausiame kontakte

su liaudimi ir vengti paklaidų, kuriose buvo paskendusi senoji inteligentija. Istorinis praeities patyrimas įtikino juos, jog vien tada tegali būti normalus liaudies ir šviesuomonės bendradarbiavimas, kai šita pastaroji vadovaujasi savo santykiuose su pirmąja demokratiniais principais ir kai, plačiai tariant, individo ir visuomenės santykių problema randa praktikoje teisingą išsprendimą.

Būtent savo praeityje lietuvių tauta yra buvusi dviejų klaidingų krypsnių auka: kai pačioje savo istorijos pradžioje visuomenėje laikė persvarą pirmykštės Rytų tradicijos, visuomenė paglemždavo asmenį; užtat vėliau, Vakarų persvaros gadynėje, asmuo paveržė visuomenę savo reikalams. Tautinis lietuvių atgimimas tuo pačiu, kad jis ėjo viena vaga su demokratizacijos vyksmu, turėjo nustatyti normalią visuomenės ir asmens pusiausvyrą.

Paprastai, kai visuomenė, o ne asmuo, įgauna pirmenybės, apsireiškia linkmė į socializmą; ir, atvirkščiai, ten, kur įgauna pirmenybės asmuo, o ne visuomenė, turime individualizmo apraišką. Pirmojo atvejo pavyzdys gali būti Rusija, antrojo — Lenkija. Demokratinis Lietuvos nusistatymas, tapęs istorinės jos evoliucijos būtinybe, padarė tai, kad ji nereiškia nei kraštutinių socialistinių tendencijų, kaip kad yra Rusijoje, — nei kraštutinės linkmės į individualizmą, kaip kad yra Lenkijoje. Tokiu būdu liaudies kultūros ir intelektualinės inteligentų kultūros sutarimas, pereidamas į visuomeninio gyvenimo sritį, reiškiasi socialinių ir individualinių principų sinteze.

Didesnė, negu pas kaimynus, pusiausvyra savitarpiniuose visuomenės ir asmens santykiuose tėra vienas tik punktas tos Rytų ir Vakarų pradų sintezės, į kurią neša Lietuvą istorinis dalykų bėgis. Kaip jau žinoma, įvairiais laikotarpiais Lietuva gyveno rusiškosios, paskui — lenkiškosios kultūros įtakoje. Nors šitų svetimų įtakų politinės išdavos ir buvo lietuvių tautai labai skaudžios, tai anaiptol nereiškia, jog, besigydant nuo jų, reikėtų griežtai ir stačiokiškai atsisakyti ir nuo tų kultūrinių laimėjimų, kurie buvo krašto pasiekti po jų vėliavomis. Visiems susipratusiems šviesuoliams lietuviams, kurie iki šiolei dažniausiai brendo ir lavinosi tiek lenkų, tiek rusų kultūros įtakoje, yra tautinė priedermė atsipalaiduoti nuo svetimų lyčių, neatsisakant nuo to, ko visuotinio ir teigiamo turi pats svetimos kultūros turinys. Kitaip tariant, privalu sutapdinti skirtingus lenkų ir rusų kultūros elementus į vieną organišką visumą, vadinasi, į naują tautinę sintezę.

Piršdami Lietuvai šitaip išbaigti istorinę ir kultūrinę savo evoliuciją, mes tikimės besivadovauja ne vien idealiniu pamėgimu, bet taip pat tikru reikalu, nes lietuvių tautai, mūsų supratimu, nėra kitokios išeities norint apsiginti nuo ardomosios svetimų įtakų

veikmės, kuri gresia tautinei jos pilnatvei. Visų pirma šitoks istorinio palikimo likvidavimas vieną kartą ant visados atimtų pagrindą. Rusijos ir Lenkijos užgaidoms užgrobti Lietuvą kultūrinio laimėjimo motyvais. Be to, sintetinis rusų ir lenkų įtakų įveikimas padarytų šitas įtakas nepajėgiančias įsigyti skyrium pavojingos persvaros Lietuvos gyvenime. Pagaliau kalbama tautinė sintezė palengvintų grįžti į tautinę vagą visiems tiems, kurie yra pasidavę vienos kartos svetimos kultūros įtakai.

Apie pastarąjį dalyką dera pasakyti atskirai dar keletas žodžių. Mes suprantame gerai, kad nevalia daryti jokios išviršinės prievartos asmeniui, kai jis renkasi tokią ar kitokią tautybę, nes kiekvienas asmuo turi naudotis laisve savo dorinių ir prigimtųjų teisių bei prievolių atžvilgiu. Todėl lietuvių tauta negali vartoti prievartos priemonių, norėdama paskatinti sulenkėjusius Lietuvos elementus grįžti į prigimtąją savo tautybę. Užtat ji privalo taip vesti kultūrinę savo akciją ir sudaryti tokias kultūrinio gyvenimo sąlygas, kad šitie elementai jaustų iš vidaus reikalą išeiti iš izolavimosi ir bendradarbiauti kūrime tautinės sintezės, į kurią jie galėtų prisidėti savo prityrimu, įgytu klajojimų laikais. Jie turi įsitikinti, kad jie gali rasti pilnutinėje tautinėje sintezėje daugiau kultūrinių vertybių, nekaip jie galėtų tikėtis iš svetimųjų. Tuomet ir lietuvių tauta negalėtų laikyti bergždžiais istorinius savo vaikų paklydimus ir užleistų jiems garbingą vietą savo tarpe.

c. *Tautinis lietuvių idealas: pilnutinė dviejų civilizacijų, Rytų ir Vakarų, sintezė tautinės lietuvių individualybės lytyse.* — Žiūrint politinės nuošalio konjunktūros, galima pastebėti, jog normalus Lietuvos gyvenimas bei plėtojimasis tegalimas vien tada, kai išlaikoma pusiausvyra tarp Vokietijos ir Rusijos, kiek ekonominiai ir politiniai šitų dviejų galybių reikalai susiduria Lietuvos teritorioje. Nei žiaurus lenktyniavimasis, nei vienos katros galybės persvara antrosios gyvenime, nei jųdviejų artima politinė santarvė, nukreipta prieš kitas Europos galybes, negali būti naudinga Lietuvos reikalams. Tuo pačiu nepriklausomas Lietuvos Valstybės buvimas nėra palankus visiems trims suminėtiems atvejams. Tik politinių ir materialinių jėgų pusiausvyra tarp Vokietijos ir Rusijos atitinka Lietuvos Valstybės reikalus, todėl nepriklausoma Lietuvos Valstybė savo ruožtu turi dirbti šitos pusiausvyros naudai. Šito vieno jau pakaktų, kad pateisintume nepriklausomą Lietuvos buvimą, nekalbant jau apie apsisprendimo teisę, priderančią kiekvienai susipratusiai tautai.

Iš to, kas pasakyta apie Lietuvos istorinį vyksmą, bendra išvada bus šitokia. Norėdama gyvuoti bei klestėti, lietuvių tauta privalo įvykdyti savo politikoje ir savo kultūroje Rytų ir Vakarų pusiau-

svyrą; ir iš tikro, kaip iš istorijos matyti, ji pajėgdavo nugalėti savo padėties sunkenybes sulig tuo, kaip jai sekdavosi šitą sąlygą iš tikro vykdyti. Užtat, atvirkščiai, griežta iš pradžios Rytų, paskui Vakarų persvara gimdė kaskart didesnį skaičių ardomųjų veiksnių, kurie galop sugriovė valstybinį jos gyvenimą. Lietuvių tautos atgimimas buvo visų pirma reakcija prieš kenksmingą tiek Rytų, tiek ir Vakarų įtakos persvarą. Ką tik esame patyrę, jog lietuvių tauta tegalės gyventi pilnutiniu gyvenimu vien tada, jei ji sugebės sutapdinti pas save rusų ir lenkų kultūros pradus į vieną tautinę sintezę, apvilktą lietuvybės lytimis ir nustatyti bent iš dalies ir apribotame savo buvimo plote pusiausvyrą tarp germaniškojo ir slaviškojo pasaulių.

Taigi kultūrinis lietuvių tautos uždavinys, kuris paaiškėjo jau pačioje jos istorijos pradžioje, lieka visados tas pats; užtat dabar pajėgų balansas yra žymiai pakitęs. Šiandieną Lietuva tegali būti vien atsargos grandimi — arba, kaip įprasta dabar vadinti, valstybe tamponu tarp dviejų didingų galybių, kurios arba stengiasi viena antrą naikinti, arba telkiasi, kad kitus naikintų.

Šitokia padėtis reikalauja iš lietuvių tautos ne tiek materialinės galybės, kiek išvidinės pilnatvės ir aiškaus nusimanymo apie kultūrinį savo paskyrimą. Tai tačiau pasiekiama su sąlyga, kad lietuvių tauta sujungtų savo civilizacijoje tautinės išraiškos individualumą su turinio visuotinumu.

Realizuoti savo civilizacijoje dviejų pasaulių, tikriau, dviejų mūsų pasaulio pusių sintezę, — štai aukštasis tautos pašaukimas, štai idealas vertas didžiausių pastangų, didžiausių aukų. Sąmoningas šito idealo vykdymas turi pateikti lietuvių tautai tikros savo vertės pajautimą ir sykiu apreikšti kultūringam pasauliui ypatingą jos fizionomiją ir tuo įtikinti jį tautinių jos teisių neliečiamumu.

Kad nusakyta tautinė sintezė yra iš principo galima ir pageidaujama, mes drįstame griežtai teigti, remdamiesi vertinga pažiūra prof. M. de Munnynck'o, kurio supratimu tautinis Belgijos uždavinys yra suderinti sintezėje romaniškąją ir germaniškąją civilizaciją. Čia betgi reikia pastebėti, jog šituo atžvilgiu esama tarp Belgijos ir Lietuvos to pagrindinio skirtumo, kad anot prof. M. de Munnynck'o, Belgijai pritinka sintetinimo uždavinys dėl mišrios tautinės jos sudėties, tuo tarpu — Lietuvai, etniniu atžvilgiu vienodos kilmės, panašus uždavinys yra nulemtas dėl skirtingų civilizacijų pradų, kurių ji yra surinkusi savo istorijos bėgyje. Vis dėlto, mūsų įsitikinimu, prof. M. de Munnynck'o sumetimai apie tai, ką jis vadina «mišriosios tėvynės» vardu, atitinka labai gerai Lietuvą, kiek jie liečia įvairių civilizacijų sintezės problemą.

«Patriotizmas, sako jisai, nesitenkina vien tik protiniu pagrindu. Reikia, kad visas asmuo, kaip yra, būtų tėvynės pagautas; todėl,

kad tikras patriotizmas galėtų užgimti, jausmų gyvenimas — meilė, savo vertės pajautimas, entuziazmas — privalo susitelkti tautinio buvimo motyve. Ogi yra mažai tikėtina, kad tampono rolė tarp dviejų karingų kraštų galėtų savo esme daug įkvėpti mums pasitikėjimo savo vertingumu ir patriotinio susižavėjimo. Reikia ir iš tikro esama čia kažko daugiau: mišrieji kraštai iš savo prigimties yra pašaukti kurti dviejų civilizacijų sintezę, vykdyti dviejų idealų sutaptinimą.

Kas gi iš tikrųjų yra idealas, jei ne vedamasis principas, pilnutinė tobulybė, kurios privalu nuolatos siekti, bet kuri niekuomet nepasiekiama? Kiekvienas įvykdytas idealas yra idealas pralaimėtas. Pakanka tik pasitenkinti tuo, kas yra arba kas yra įvykdoma, kai tuoj puolama į gerbimą negerbtinų dalykų, į sustingimą, į mirtį. Kilniausias idealas, pats savyje nepasiekiamas, vienas tegali būti vadovas nepaliaujamai pažangai, vienas tegali laiduoti nuolatinį plėtojimąsi, kaitinti neišsemiamai entuziazmą ir sudaryti šitokiu būdu neįveikiamąjį patriotizmą.

Mišriojo krašto idealas yra iš tikro puikus. Jam dera suimti vienu plačiu žmogišku žvilgiu gyvastingus dviejų kultūrų pradus, gyventi šita turininga sinteze ir paskui perteikti dviem kaimynų kraštams dviejų einančių lenktynių civilizacijų vertingiausią branduolį, jų dviejų žiedų, jų dviejų vaisių...

Štai kilnusis idealas. Mišrioji tėvynė turi pasistatyti uždaviniu išugdyti tautoje tikrai žmogišką sielą, tarnauti ryškiu simboliu visam žmonijos platumui bei dvasiniam lobiui ir suvienyti apsiribojusias kultūras broliška sinteze. Daugiau jau iš tikro nebereikia ieškoti, norint sužadinti tautoje pasitikėjimo savo vertingumu ir pateikti mišriesiems kraštams tvirto ir vaisingo patriotizmo»[23].

Istoriniu savo likimu ir geografine padėtimi Lietuva pasirodo esanti net dar laimingesne už tokias mišriasias tėvynes, kokios yra Šveicarija ir Belgija: iš vienos pusės Lietuva turi vieną pagrindinę tautinę individualybę, o iš kitos pusės tautinės sintezės plotas yra pasiekęs čia universalizmo ribų, kadangi suima iš karto Rytų ir Vakarų pasaulius.

Toks yra lietuvių tautos idealas. Kultūrinės kūrybos analizė turėtų išrodyti, jog šito idealo vykdymas pasilieka ne vien pageidavimo srityje, bet ir reiškiasi, mažiau ar daugiau, tikrumoje. Tačiau šitoks specialus tyrinėjimas išeina iš ribų šio straipsnio, kuris tuo tarpu tenkinasi bendriausiu tautinės lietuvių civilizacijos nušvietimu.

---

[23] Prof. M. de Munnynck O. P., *Psychologie du Patriotisme*, Fribourgas 1914, p. 37-39.

## Ketvirtas skirsnis

## LIETUVA POLITINĖS GEOGRAFIJOS ŠVIESOJE *

Šio skirsnio du poskyriai

1. Pastabos rezenzijos vietoje

ir

2. Aktualios idėjos apie lietuvių tautos ir krašto likimą

šiame tome apleidžiami. Jų vietoje perspausdinamas tos pačios tematikos vėlesnis ir išsamesnis straipsnis *Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema* **.

Ketvirtojo skyriaus perspausdinama tik baigiamoji dalis:

3. Vedamosios idėjos tautinei mūsų kultūrai

a. *Kategoriniai imperatyvai tautinei mūsų politikai.* — Aukščiau išdėstyta svarbiausios liečiančios lietuvių tautą ir Lietuvos kraštą idėjos, kurios randa vietos dr. K. Pakšto veikale *Baltijos respublikų politinė geografija.* Nelaikau čia savo uždaviniu imtis paties veikalo, tiek atspasakotų duomenų ir idėjų kritikos. Tai būtų analoginės specialybės mokslininko uždavinys. Visi paliesti klausimai man rūpėjo labiausiai kultūros atžvilgiu, kaipo žmogui, turėjusiam reikalo su bendra kultūros problema ir taip pat su tautinės lietuvių kultūros klausimu. Šituo atžvilgiu negalima nekonstatuoti, kad, neskaitant nebent smulkmenų, bendra dr. K. Pakšto veikalo linija yra giliai teisinga ir tikrai pamokoma. Dr. K. Pakštui, mano įsitikimu, pasisekė tinkamai įvertinti dabartinę kultūros padėtį ir teisingai nurodyti, kokia linkme privalu eiti, kad galėtume atsilaikyti tautų kovoje už būvį ir užimti tarp kitų tautų garbingą vietą.

Naudojantis duomenimis ir sumetimais, kuriuos pateikia jo veikalas, galima jau nustatyti tvirtą liniją mūsų tautinei politikai ūkio, kultūros ir tautinių santykių srityje. Reali tautos politika

---

* Spausdinta kultūros žurnale *Židinys*, 1930, nr. 1 (p. 38-47), nr. 2 (p. 137-148) ir nr. 3 (p. 246-258). Tai prof. K. Pakšto knygos *Baltijos respublikų politinė geografija* (Kaunas 1929, 180 psl.) aptarimas.

** Paskelbta *Židinyje*, 1938, nr. 5-6 p. 587-605. Šiame tome žr. psl. 421-439.

turi remtis iš vienos pusės savo krašto ir tautos pažinimu, o iš antros — tais reikalavimais, kuriuos stato bendroji kultūringo pasaulio pažanga ir tautų lenktyniavimosi faktas. Realybės pažinimas tautinei politikai yra reikalingas tam, kad galima būtų orientuotis apie medžiagą, su kuria turima reikalo. Nusimanyti apie kultūrinės pažangos idėją reikia tam, kad galima būtų matyti, kur privalu vesti savo tautą. Pagaliau reikia skaitytis su aktualiomis tautų lenktyniavimosi aplinkybėmis, nes nuo to pareina būdai, kaip galima apsaugoti savo tautą nuo pralaimėjimo gyvenimo kovoje ar, atvirkščiai, vesti ją laimėjimo keliu.

Dr. K. Pakšto veikale mes randame kaip tik visus šituos duomenis, kurie leidžia nustatyti vedamąją liniją realiai tautinei politikai, neužmerkiančiai akių prieš tai, kas yra blogo tautiniame mūsų gyvenime, ir aiškiai matančiai, kas privalu daryti laimingesnei ateičiai. Remiantis šitais duomenimis, galima formuluoti savo rūšies *kategorinius imperatyvus* realiai tautinei lietuvių politikai. Tai ir bandysiu padaryti, norėdamas pasiekti praktinių išvadų iš ilgoko dr. K. Pakšto veikalo atpasakojimo, kiek jis liečia Lietuvą.

1. *Mirties grėsmei išvengti Lietuva privalo planingai sutvarkyti antropologinį savo ūkį.* — Šitam aktualiausiam tautos gyvybei reikalui reikia, tarp kitko, sistematingai didinti kaimo ir miestų talpumą, nuosekliai dauginant pragyvenimo šaltinius ūkio, pramonės ir prekybos priemonėmis, planingai keliant tautos sveikatingumą ir racionaliai tvarkant krašto emigraciją.

2. *Vardan elamentaraus žmoniškumo, Lietuva turi griebtis griežtų priemonių nedovanotinam kūdikių mirtingumui krašte sustabdyti.* — Nekalbant jau apie bendras priemones tautos sveikatingumui kelti, privalu visų pirma nuplauti nuo savęs didžiausio barbariškumo dėmę sveikatos departamento žygiais, propagandos priemonėmis ir t.t.

3. *Lietuva turi susirūpinti skęstančios svetimose jūrose savo išeivijos likimu ir nė vieno išeivio nebeišleisti neplaningai iš savo krašto.* — Privalu dar išgelbėti nuo nutautimo tuos išeivius, kuriuos galima, ir planingai sutvarkyti būsimąją emigraciją pagal racionalios kolonizacijos reikalavimus. Šiam reikalui pirma turi būti atlikti tyrinėjimai ir reikiamos studijos.

4. *Lietuvių tauta privalo sustabdyti nutautimo vyksmą savo lingvistinės teritorijos periferijoje iš lenkų, vokiečių ir gudų pusės.* — Slenkąs į priekį lietuvių nutautimo vyksmas iš stipresnio kaimyno pusės, nors ir vykstąs nevaldomoje tautinėje teritorijoje, yra didelis pavojus tautos nepriklausomybei; todėl tenka sistemingai palaikyti tokiose periferijose lietuviškos tautinės sąmonės gyvenimą, ruošiant joms inteligentijos, vedant atitinkamą propagandą ir šiaipjau palaikant tautinį bendravimą.

5. *Geresnės ateities vardan Lietuva turi planingai ruoštis tapti intensyvaus tranzito kraštu.* — Kadangi ateityje nuo tranzito išsivystymo turės padidėti ir krašto talpumas ir jo turtingumas, tai jau iš anksto tenka tranzito reikalais tinkamai susirūpinti, plečiant susisiekimo tinklą, ruošiant žmones prekybos ir pramonės mokyklose ir šiaipjau išvystant žmonėse komercinių sugebėjimų.

6. *Platesnių perspektyvų vardan Lietuva privalo tinkamai išnaudoti savo pajūrį ir, įsisteigusi prekybos laivyną, tapti jūrine valstybe.* — Šiam tikslui turėtų, tarp kitko, tarnauti įsistiprinimas Klaipėdoje, įsteigimas joje jūrininkų mokyklos, suinteresavimas platesnių tautos sluoksnių laivyno klausimu ir apskritai sukėlimas tautoje į jūras vajaus.

7. *Savo nepriklausomumo vardan Lietuva turi dėti visas savo pastangas išvystyti intesnsyviems ekonominiams santykiams su tolimesniais kaimynais, nesuinteresuotais Lietuvos kolonizacija ir politiniu jos pavergimu.* — Šituo atžvilgiu Lietuvai ypatingai pavojingos yra Vokietija ir Lenkija, todėl ekonominius santykius su jomis reikėtų atstoti intensyviais santykiais eventualiai su Anglija ir Belgija.

8. *Lietuvos pavojinga padėtis, svetimų įtakų, ypač vokiečių, intensyvumas ir reikalas išlaikyti konkurenciją su tvirtomis kultūringomis tautomis, verčia lietuvių tautą atstoti žmonių gausingumą ir didelę materialinę galybę galinga technika, intensyviai išvystytu ūkiu, aukšta dvasine kultūra ir, tarp kitko, ištvirkimo nepaliesta dorove.* — Tik tokiomis aplinkybėmis lietuvių tauta sugebės turėti lietuviškus miestus su gyva prekyba ir pramone, laivyną, inteligentijos gausingumą, keliantį kultūrą į aukščiausius laipsnius, ir kitus veiksnius, be kurių, akivaizdoje pavojingų ir stiprių priešų, tauta tegali būti vien liūdnos defenzyvos ir merdėjimo stovyje.

9. *Lietuvių tautai yra gyvybės klausimas kuo veikiausiai paimti spartaus vertikalinio augimo liniją, gilyn ir aukštyn, kad galima būtų tinkamai apsiginkluoti techniškai, intelektualiai ir apskritai kultūriškai.* — Šituo atžvilgiu intensyvus švietimo išvystymas turėtų būti pastatytas pirmon eilėn. Privalomas ilgametis visuotinis mokymas ir platus visų rūšių aukštesniųjų mokyklų tinklas, ruošiąs technikų, ekonomistų, komersantų, agronomų ir šiaipjau specialistų praktikų techninio ir ekonominio gyvenimo šakoms, yra lietuvių tautai aktualiausias reikalas.

10. *Lietuva turi padaryti savo nepriklausomą buvimą reikalingu didelėms kaimyninėms valstybėms, kaipo tautinių kovų neutralizuotoją, pusiausvyros palaikytoją ir svarbių punktų sergėtoją.* — Šita prasme Lietuva gali būti Nemuno žiočių sargas, pusiausvyros palaikytoja tarp slavų ir germanų, tautinių kovų neutralizuotoja tarp visų tų

tautinių gaivalų, kurie yra įsigalėję kadaise tautinėje lietuvių teritorijoje. Čia Belgija, Olandija, Šveicarija ir Danija turi tarnauti Lietuvai pamokomais pavyzdžiais.

11. *Lietuvai privalu stiprinti politinę savo nepriklausomybę, įsigyjant tarptautinėje plotmėje moralinį prestižą, viduje — visuotinai reikšmingą kultūrą ir pavyzdingą vidaus santvarką, raginančią piliečius mylėti nepriklausomumą ir išvidinę laisvę.* — Viso pasaulio pagarba ir piliečių patriotizmas yra jėgos, kurios tautinio nepriklausomumo apgynimo sistemoje turi savo būtiną vietą.

12. *Lietuva turi išvengti kultūrinio priklausomumo nuo artimų stipresnių kaimynų ir užmegzti glaudžius kultūrinius santykius su tolimesnėmis kultūringomis tautomis pagal antiseptinį atskiedimo metodą prieš kultūrinį užgožėjimą.* — Šiuo metu, kai bolševikiškoji Rusija yra gerokai izoliuota tiek savo nenormalia padėtimi, tiek lenkiškuoju koridoriumi, ir kai nuo Lenkijos skiria Lietuvą sunkiai peržengiama administracinė linija, ypatingai pavojinga yra planingai ir sumaniai plečiama vokiečių įtaka, paremta dar ekonominiais santykiais ir politine konjunktūra.

13. *Okupuoto Vilniaus atvadavimas turi būti lietuvių tautos laikomas viso savo likimo klausimu ir visos tautos pastangos turi būti koordinuojamos tuo tikslu.* — Lietuvių tauta privalo gerai nusimanyti, kad Vilniaus atvadavimas pareis ne tik nuo tarptautinės, Lenkijai nepalankios konjunktūros, bet ir nuo išvidinio Lietuvos susiorganizavimo, tolerantiškos kultūringos politikos ir visuotinai reikšmingos tautinės kultūros.

14. *Norint apimti savo etnografines ribas, išeinančias už lingvistinių ribų, Lietuva turi skaitytis su šitos platesnės teritorijos daugiakalbiškumu ir savo politiką vesti kultūrinio ir politinio federalizmo linkme.* — Lietuvai būtų nedovanotinas savo pozicijos silpninimas ir apsilenkimas su savo padėties pašaukimu stengtis sudaryti vieningą valstybę, kuri nesiskaito su susidariusiomis Lietuvos teritorijoje mažumomis ir deformuotomis periferijomis. Todėl tam tikras išmintingas ir atsargus federalizmas Lietuvai yra neišvengiamas, jei ji nori išeiti iš grynai lingvistinių lietuvių tautos ribų.

Štai kaip atrodo pagrįstos ištisu mokslo veikalu vedamosios idėjos, kurios turėtų būti padėtos kertiniu akmeniu tautinėje politikoje. Tokia politika būtų ne tik tautinė, bet ir tautiška tikra šito žodžio prasme. Užbrėžta ilgesniam laikui plačiu iniciatyvos užsimojimu, ji skaitytųsi su visomis lietuvių tautos ir Lietuvos krašto ypatybėmis ir būtų atremta į gerai ir plačiai suprastus lietuvių tautos interesus. Kai dabar su reikalu ar be reikalo įprasta pas mus kalbėti apie tautiškus dalykus, būtų tikrai išmintinga ir savo vietoje susirūpinti šitaip suprastos tautiškos politikos reikalais.

b. *Pareiga jais susidomėti Lietuvos vyriausybei, pedagogams ir jaunajai kartai.* — Iš eilės bus ne pro šalį paakinti mūsų visuomenę, kas turėtų šiaip ar taip susidomėti ir susirūpinti aukščiau užbrėžtos tautiškos programos realizavimu. — Pasirodo, kad tautiškos politikos programa gali ir privalo būti realizuojama iš vienos pusės politinio veikimo, o iš antros — tautos auklėjimo atžvilgiu. Politinio veikimo atžvilgiu plačiai suprastos tautiškos politikos reikalais turi pareigą susirūpinti visų pirma krašto vyriausybė, kurios rankose yra toks galingas įrankis kaip valdžios aparatas.

Iki šiolei mes gyvenome politikoje tą naivaus diletantizmo periodą, kai politikų nejaučiama reikalo rimtų studijų ir planingo dairymosi plačiame kultūringame pasaulyje. Mūsų valdovai dažnai mano, kad pakanka siauro « gaspadoriško » akiračio, kad galima būtų valdyti kraštą kultūringu ir pažangiu būdu. Todėl taip dažnai jų priemonės tikrai barbariškai atrodo Vakarų Europai ir tokią liūdną renomę daro mūsų Lietuvai. Tuo tarpu Lietuvos politinės geografijos trumpa apžvalga galėjo pakankamai gerai įrodyti, kiek jos duomenys yra svarbūs įvairioms valdymo šakoms.

Sakysime, Švietimo ministerijai yra reikalingos rimtos studijos, liečiančios Lietuvos tautinės kultūros problemą ir jos intensyvaus kėlimo klausimą. Šitų studijų šviesoje Švietimo ministerijai galėtų paaiškėti, kad jos uždavinys yra ne varžyti privatinės iniciatyvos ir kultūrinio apsisprendimo laisvę nepateisinamo etatizmo priemonėmis, bet papildinėti privatinės iniciatyvos stoką ir žadinti kūrybines tautos pajėgas, išvystant kultūrinį tautos aktyvumą. Švietimo ministerija per daug dar turi Lietuvoje darbo ir neišpildytų uždavinių, kad ji galėtų gaišinti energiją kovai su visuomenės kultūriniu apsisprendimu. Rimtos studijos šitoje srityje galėtų gerokai prablaivinti ministerijos nusistatymą ir pakreipti jos energiją ten, kur labiausiai jaučiami mokyklinio švietimo, kultūros ir tautinio valstybinio susipratimo trūkumai.

Žemės ūkio ministerijai ir Finansų ministerijai (su jos prekybos ir pramonės departamentais) turėtų rūpėti tos studijos, kurios liečia technikos, ekonominio gyvenimo ir apskritai tautos materialinės politikos klausimus. Tik gilus ir platus susipažinimas su šitais klausimais galėtų leisti išeiti iš pusiau sąmoningo elgimosi ekonominės politikos klausimais ir užbrėžti drąsų planą geresnei ateičiai.

Užsienio reikalų ministerijai derėtų ne mažiau turėti reikalo su politine geografija, nes jai tenka rūpintis teritorijos, tarptautinių — ekonominių, kultūrinių ir grynai politinių — santykių klausimais. Tik rimtos studijos galėtų išgelbėti mūsų užsienio politiką nuo to neplaningumo ir nuostolingumo, kuriais iki šiolei ji pasižymėjo.

Vidaus reikalų ministerija turėtų tarp kitko labiau susidomėti antropologinio ūkio klausimais, kad galėtų sąmoningai sekti ir normuoti tautos sveikatingumo reikalus, taip menkai aprūpinamus ikišioline jos darbų linija. Sykiu su Užsienio reikalų ministerija ji turėtų pastatyti ant rimtų pagrindų tautos emigracijos klausimą, kad galima būtų pagaliau sustabdyti šitą nuostolingą tautos kraujo plaukimą į svetimas jūras ir normuoti emigracijos judėjimą planingos kolonizacijos principais.

Susisiekimo ministerijai privalu susirūpinti studijomis skirtomis susisiekimo santykiavimui su visu ekonominiu ir kultūriniu krašto gyvenimu, kad ji kontakte su Žemės ūkio, Finansų ir Užsienio reikalų ministerijomis galėtų išvystyti krašte tokį kelių tinklą, kurio reikalauja ne tik vidaus gyvenimas, bet ir tarptautiniai santykiai ir, tarp kitko, ateityje numatomas intensyvesnis tranzitas.

Štai tik keli paakinimai mūsų valdymo organams imtis rimtų studijų.

Kai šitie paakinimai adresuojami oficialioms įstaigoms, gali kilti klausimas, kas turėtų būti primintų pareigų subjektai. Suprantama beveik savaime, kad pirmoje eilėje tai yra patys ministrai, kurie neša moralinę ir juridinę atskaitomybę už valdomas jų ministerijas. Ogi šiais autokratiškais laikais jų atsakomybė yra dar labiau padidėjusi, nes jie yra daugiau ant savęs pasiėmę, atsisakę nuo visuomenės viešos kontrolės. Taigi šiais laikais galima ir privalu iš ministrų reikalauti didesnio kompetentingumo negu kitais normalesniais laikais. Jei kuriam ministrui stoka asmeninio kompetentingumo, tai tokiu atveju jo pareiga yra tai atlikti su pagalba nusimanančių patarėjų ir ekspertų.

Šalia vyriausybės, visuomenė niekados nėra atpalaiduojama nuo privatinės iniciatyvos, ir todėl ji taip pat turėtų susidomėti ir, kiek nuo jos pareina, vykdyti tuos tautiškos politikos reikalavimus, kurie yra pagrįsti politinės geografijos duomenimis.

Bet mūsų pasyvi ir neturtingos iniciatyvos visuomenė nėra tinkamai išauklėta aktyvumo prasme, kad ji sugebėtų daug padaryti savo nesuorganizuotomis pajėgomis. Daug didesnis dalykas yra įtraukti į realizavimą tautiškos politikos idealų pedagogus ir jaunuomenę. Šis pasakymas gali ne vieną pedagogą išgąsdinti savo politiniu turiniu: juk tai reiškia, pasakys nesusipratėlis, traukti jaunuomenę į politiką? — Tačiau čia reikia tik nesusipratimą išaiškinti.

Savo laiku šio straipsnio autoriui teko įrodinėti (žr. *Židinys*, 1928, nr. 4), kad politinis jaunuomenės auklėjimas ne tik yra faktiškai neišvengiamas, bet ir sąmoningai privalomas, kaipo plačiai ir gerai suprantamo visuomeninio auklėjimo dalis.

Politinis jaunuomenės auklėjimas negali būti partinis ta prasme, kad jis ruoštų jaunuomenę vienos partijos reikalams, nors šita partija ir būtų valdančioji. Kitaip tariant, politinis auklėjimas negali ruošti jaunuomenės konkrečiai aktualiai vienos partijos politikai. Bet visuomeninis jaunuomenės auklėjimas gali ir privalo ruošti jaunuomenę bendrai patriotiškai politikai. Ir todėl patriotinio politinio auklėjimo programa gali būti sudaryta pedagogams vadovautis ir jaunuomenei pasisavinti.

Šita prasme visos neabejotinos išvados iš politinės Lietuvos geografijos, panaudotos mūsų tautiškai politikai nustatyti, gali ir privalo būti įdiegtos jaunoms kartoms sykiu su patriotiniu auklėjimu. Pavyzdžiui, ar gali būti abejonės, kad patriotinis auklėjimas reikalauja mūsų jaunuomenę orientuoti pagal šias pagrindines mūsų tautiškos politikos idėjas?

1. *Kiekvienas lietuvis turi pareigos rūpintis gyventojų prieaugio klausimu, nepamiršti nutaustančios periferijos tautinėje teritorijoje ir skęstančios nutautime emigracijos.*

2. *Kiekvienas lietuvis privalo, kiek galėdamas, didinti Lietuvos gerovę ir nepamiršti reikalo įsistiprinti pajūryje, sudaryti laivyną, išnaudoti tranzito galimybes ir sueiti į ekonominius ir kultūrinius santykius su politiškai nepavojingomis tautomis.*

3. *Kiekvienas lietuvis privalo gerai įsisąmoninti, kad Lietuvos padėtyje tvirčiausias nepriklausomybės ginklas yra aukšta materialinė ir dvasinė kultūra ir intensyvus kultūrinis aktyvumas.*

4. *Kiekvienas lietuvis turi pareigos įsisąmoninti, kad Lietuva tik tada tegalės atsilaikyti nepriklausoma, kai ji sugebės realizuoti kultūringą santvarką ir piliečių sutarimą iš vidaus ir suinteresuotų ja tarptautinių jėgų pusiausvyrą iš viršaus.*

5. *Kiekvienas lietuvis turi pareigos nepamiršti, kad Vilniaus atvadavimas yra Lietuvai viso likimo klausimas, ir dirbti visomis savo jėgomis šita linkme.*

Kai šitie tautiškos politikos principai įeis į visuomenės kūną ir kraują per naujų kartų auklėjimą, Lietuva iš tikro galės būti rami dėl savo ateities!

Kad tai iš tikro galėtų įvykti, reikia rimtai susirūpinti patriotiniu jaunuomenės auklėjimu, atremtu į realų tautotyros ir kraštotyros klausimų pažinimą. Tinkamai pagaminta jaunuomenei lieteratūra, specialios pamokos bei paskaitos ir plačiai organizuojamos jaunuomenės ekskursijos gimtajame krašte yra svarbiausios priemonės, kuriomis galima būtų padėti naujai kartai įgyti realų pažinimą savo krašto bei tautos ir sykiu tokį aktyvų patriotizmą, kokio reikalauja gerai ir plačiai suprasta tautiška politika. Šiuo atžvilgiu per maža yra daroma Lietuvoje, nes nesirūpinama tikrai pagrįsti savo

tautos ir krašto gerovę patriotiniu naujos kartos išauklėjimu. Tinkamas, pedagoginis, dr. K. Pakšto knygos supopuliarinimas jaunuomenės reikalams galėtų pradžiai turėti pageidaujamos reikšmės.

Baigdamas pridėsiu dar vieną trumpą paakinimo pastabą. — Neseniai prof. Mykolas Biržiška pateikė Universiteto senatui plačiai suprantamos Kultūros akademijos sumanymą. Šito sumanymo mintimi, Universiteto senatas turėtų konkretizuoti jį projekto pavidalu ir pasiūlyti vyriausybei, kaipo realizuotiną Lietuvos gerovės sumetimais reikalą.

Iniciatoriaus supratimu, Kultūros akademija turėtų savyje jungti įvairias funkcijas: ir paprastos Mokslo akademijos, ir kultūros kėlimo draugijos, ir kultūros fondo. Tai būtų įstaiga, kuri sukoncentruotų kultūros reikalų aprūpinimą ir forsuotų intensyvų kultūrinį išsivystymą visose tautinio gyvenimo srityse. Sumanymas, be abejonės, vertas gyvo susirūpinimo ir stipriausio parėmimo. Netrukus Lietuvos visuomenė turės progos įsitikinti, ar išlaikys šitą elementarų kultūrinį egzaminą mūsų šviesuomenė, nuo kurios pareina paremti Kultūros akademijos sumanymą, ir krašto vyriausybė, nuo kurios pareina jį realizuoti valdžios priemonėmis. Taigi domėkimės, kaip sprendžiami mūsų tautos ir mūsų krašto gyvybės klausimai!

## Penktas skirsnis

## TIKRASIS PATRIOTIZMAS IR JO REIŠKIMOSI LYTYS *

Reikalas apsiginkluoti prieš nacionalizmo pavojų. Paskutiniais laikais kaskart dažniau pasitaiko progos pastebėti, jog grįžtamoji agresyvaus nacionalizmo banga eina vis stipryn. Nepasotinamieji karo pergalėtojų apetitai, internacionalistinio bolševizmo paklaidos ir sunkios aplinkybės, kurios kompromitavo nesusipratusios minios akyse taikingai nusistačiusių žmonių akciją, — visa tai sustiprino nacionalistinę reakciją, kuri ėmė net svajoti apie diktatūrą po to, kai fašistų žygis Italijoje apsivainikavo laimėjimu. Agresyvaus nacionalizmo akcijai yra simptominga tai, kad ji lengvai apsieina su konstitucinėmis ir parlamentinėmis garantijomis ir stengiasi

* Paskaita, skaityta Lietuvos universitete (Kaune) 1923 kovo 12, paskelbta filosofijos žurnale *Logos*, 1925, nr. 2, p. 169-185. Perspausdindamas tą paskaitą knygoje *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, autorius šiek tiek lygino kalbą.

Esperantiškai šios paskaitos sutrumpintas vertimas, atliktas J. Mačernio, buvo paskelbtas knygoje *Lietova almanaco* (Kaunas 1923).

mušti savo priešininkus ginklu, kuris nulėmė Rusijoje bolševizmo laimėjimą. Bet kaip tik todėl, kad nacionalistinis fašizmas, kaip ir kosmopolitinis bolševizmas, nusižengia prieš demokratinės santvarkos pagrindus, blaiviai mąstančiam žmogui negali būti abejojimo, jog šiais laikais nei vieno, nei antro laimėjimas negali būti nei realus, nei pastovus, ir jog ir vienas, ir antras ruošia sau istorijos pasmerkimą.

Kaip visur, taip ir pas mus, Lietuvoje, fašizmas yra radęs taip pat šiokių tokių atbalsių. Šis faktas gali mums būti gera proga rimtai susirūpinti klausimu, ar viskas tvarkoje tautinio mūsų gyvenimo pakraipoje; ar, susidūrę su realios tikrovės pagundomis, mes nusimanysime, ko privalome laikytis ir kaip kovoti su aklais tautinio temperamento polinkiais. Šitokiu metu dera ypatingai susidomėti tikro patriotizmo principais, kad, susipažinus su jais, galima būtų sąmoningai spręsti išvidines tautinio mūsų gyvenimo apraiškas ir nustatyti tautiniam veikimui tinkamą vagą. Todėl šios dienos pasikalbėjimą esu paskyręs patriotizmo principams nagrinėti, tikėdamasis pačiu jų išaiškinimu palengvinti mūsų visuomenei pasisaugoti nuo apraiškų, kurios suteptų tautinę mūsų sąžinę agresyvaus nacionalizmo žygiais.

## 1. Tikrojo patriotizmo savybės

a. *Savo tautinės individualybės meilė.* — Patriotizmo supratimas yra tvirtai surištas su tautybės supratimu. Dera tad visų pirma pasakyti keletas žodžių apie šitą pastarąją.

Tauta, formaliai sprendžiant, yra žmonių masė sujungta bendros kolektyvios, arba telktinės, individualybės lytimi. Tiesą pasakius, kiekviena draugija, kiekviena visuomenė sudaro taip ar šiaip savo rūšies sutelktinę individualybę. Tačiau, kai kalbama apie tautą, kurios individualybė vadinama paprastai tautybės vardu, turima galvoje aukščiausia ir turtingiausia sutelktinės individualybės rūšis, kuri savaimingu ir būtinu būdu susidaro aplink žmogiškąjį individą, kadangi tarnauja jam nepakeičiama priemone jo individualybei viešai gyvuoti ir aktyviai reikštis. Tautinė individualybė yra tarsi projekcija, kurią užbrėžia asmens individualybė visuomeninėje aplinkumoje. Ir etninis temperamentas, ir kalba, ir įpročiai, ir visuomeninė tvarka, ir valstybė, — visa tai gali sudaryti tautinės individualybės žymes; bet sykiu tautinė individualybė nenustoja buvusi tokia, kai jai pristinga vienos kitos iš šitų žymių. Juo mažiau tautinių žymių yra tautinėje individualybėje, juo mažiau jinai yra ryški, — panašiai, kaip ir žmogaus individualybė kad gali būti mažiau ar daugiau ryški bei turtinga.

Ir štai patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė. Tai kas žmogaus individui yra savimeilė, tautai yra patriotizmas; arba, kitaip tariant, patriotizmas yra asmens savimeilės projekcija, užbrėžta visuomeninėje aplinkoje; dar trumpiau, — patriotizmas yra tautinė savimeilė. Kiekviena savimeilė pati iš savęs pateisina savo buvimo faktą. Todėl psichologų teisingai pastebėta, jog tarp patriotizmo ir jo objekto nėra priežastingo sąryšio ir tiesioginės proporcijos: tauta mylima ne dėl to, kad ji yra didelė, graži ir galinga, bet visų pirma dėl to, kad ji yra sava; kitą kartą net dėl to, kad ji yra nelaiminga; kad ji yra skriaudžiama ir net kartais dėl to, kad ji yra... skriaudžianti.

Tautų istorijoje maža tėra buvę liūdnesnių vaizdų už tą vaizdą, kurį buvo sudariusi mūsų tauta prieš tautinį savo atgimimą. Vos tepakeldama ant savo susilpusių pečių sunkų istorinės praeities likimą, ji buvo jau bemerdinti visais atžvilgiais: jos tautinė individualybė, sudarkyta ir suskaldyta svetimos įtakos bei prievartos, negalėjo pasigirti nei susipratimu, nei nepriklausomumu, nei kultūringumu, nei galingumu. O vis dėlto atsirado žmonių, kurie patriotizmo spiriami pakėlė garbingą kovą už tautos būvį, už jos išvadavimą iš merdėjimo stovio, ir tam jų žygiui pakako dviejų pagrindinių patriotizmo principų: pirma, jog kviekviena tautinė individualybė turi lygių su kitomis teisių gyvuot, ir antra, jog pirmas prigimtos kiekvienos individualybės ir todėl tautinės individualybės dėsnis yra savimeilė.

Nuo patriotizmo, arba tautinės savo individualinės meilės, reikia skirti iš vienos pusės tėvynės meilę siaurąja prasme, iš antros pusės — valstybinį susipratimą. Tėvynės, arba gimtojo krašto, meilę gali turėti žmonės, kurie ir nemyli išskiriamuoju būdu gyvenančios šitame krašte tautos. Gimtojo krašto meilė gali jungtis su vietiniu valstybiniu susipratimu, bet dėl to dar ji nevirsta patriotizmu. Pavyzdžiui, sulenkėjęs lietuvis gali mylėti Lietuvą, kaipo gimtąjį savo kraštą, ir vadinti save per nesusipratimą lietuviu patriotu, tuo pačiu laiku, kai jo predilekcija, arba išskiriamoji simpatija, linksta į lenkų valstybę ir tautybę. Aklimatizavęsis Lietuvoje žydas gali mylėti gimtąjį Lietuvos kraštą ir būti sykiu susipratęs Lietuvos valstybės pilietis, tuo pačiu laiku, kai jo tautinis patriotizmas jį riša su žydų tautos individualybe. Lietuvis, gyvenąs Lietuvoje, jungia sykiu gimtojo krašto meilę, valstybinį susipratimą ir tautinės individualybės meilę viename pilnutinio patriotizmo jausme. Pirmuoju atveju bendrumo pagrindu yra gimtojo krašto meilė; antruoju atveju — krašto ir valstybės meilė, ir tik trečiuoju atveju — krašto, valstybės ir tautybės meilė. Tik labai plačiai suprantant patrio-

tizmą, galima apie jį kalbėti pirmais dviem atvejais. Bet tikrąja prasme jis teapsireiškia trečiuoju atveju.

Taigi iš esmės patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, kuri dažniausiai jungiasi su savo krašto ir valstybės meile. Meilė yra giminė, kuriai patriotizmas priklauso ir kurios bendras savybes palaiko savo prigimtyje. Tuo tarpu, kiek nesusipratimų rišasi su šituo vardu, kiek įvairių įvairiausių žmogaus sielos apraiškų, kartais griežtai sau priešingų, padengiama ištemptu jos supratimu, kiek net nusižengimų pateisinama jos vardu! Ir visa tai todėl, kad meilė paprastai žmonių laikoma girtina dorybe net tuomet, kai pereina į savo karikatūrą. Teisi, pavyzdžiui, motinos meilė savo vaikams. Ar retai tenka matyti, kad šitas pasiaukojimo ir atsidavimo jausmas pereina į aklą instinktą, kuris yra motinos silpnybė, turinti vaikams nelemtų išdavų? Ir tai, kas kartais vadinama motinos meilės vardu, labiau panaši į jos egoizmą, gaminantį vaikuose tik panašaus egoizmo ir aklų instinktų. Visai tad teisingai vienas šveicarų pedagogas yra pasakęs, jog «esama meilės, kuri žudo, ir esama meilės kantrios ir galingos, kuri išgano» (E. Dėvaud). Tas pats pasakymas turi tiek pat reikšmės ir tai tautinės individualybės meilei, kuri vadinama patriotizmu. Pakanka pažvelgti į tautų istoriją kritikos akimi, kad įsitikintume, jog šalia patriotizmo, kuris išgano, esama dargi patriotizmo, kuris žudo. Jei pirmasis yra tikras patriotizmas, tai antrasis yra nelemta jo karikatūra.

b. *Pageidavimas moralinės didybės savo tautai.* — Kur gi glūdi skirtumas tarp tikro ir netikro patriotizmo?

Pasirodo, jog tautybės meilėje, kaip ir kiekvienoje kitoje meilės rūšyje, yra elemento, kurį galima pavadinti didybės pageidavimu. Mylint ką nors, tikrai geidžiama, kad meilės dalykas būtų geras, gražus, kilnus, žodžiu tariant, — didis. Pageidavimas visai pateisinamas, nes, jam išnykus, meilė virsta instinktu. Kai meilė pagrįsta didybės pageidavimu nurodyta prasme, mylimajame dalyke visų pirma mylima tai, kas sudaro idealinį jo tipą; kitaip tariant, dalykas mylimas ne toks, koks jis yra, bet toks, koks jis privalo būti. Tik šitokia meilė gali protingai gimti, juo labiau, kad ji iš esmės yra jau tobulinimo veiksnys. Kai šv. Monika sielojosi nedoru savo sūnaus, būsimojo šv. Augustino, gyvenimu, jai buvo pasakyta, jog dėl tiek jos ašarų sūnus negali pražūti. Vadinasi, toje moralinėje atmosferoje, kurioje gyveno šv. Augustinas pirmą savo gyvenimo tarpsnį, jo motinos meilė buvo jam gelbėjimo veiksnys, nes iš tikrųjų, tariant E. Hello žodžiais, tikra meilė pakelia. Bet kas būtų buvę su šv. Augustinu, jei jo motina būtų jį mylėjusi tokį, koks jis buvo buvęs, ir būtų jam pageidavusi kitokios didybės, būtent — turto gausos

ir paviršutinio gyvenimo malonybių? Sunku dabar įspėti, kas būtų buvę, bet žinant, jog šv. Augustino tobulinimesi nebūtų buvę vieno palankaus veiksnio, tegalima sau tarti: kažin kaip būtų buvę.

Panašiai esti ir su tautybės meile arba patriotizmu. Jei patriotizmas surištas yra su tinkamai suprastos didybės pageidavimu savo tautai, jis kelia ją ir gaivina. Jei jis surištas yra su blogai suprastos didybės pageidavimu, jis žemina ją ir žudo. Tautos didybė klaidingai yra suprantama tada, kai ji suvedama į materialinę bei fizinę galybę, neribojamai ir neteisėtai plečiamą. Materialinė tautos galybė turi teisėtų savo ribų tiek išvidinių tiek ir išviršinių: iš vienos pusės materialinė tautos galybė neprivalo neproporcionaliai klestėti palyginus su aukštesne tautos kultūra ir užstelbti normalų šios pastarosios tarpimą; o iš antros pusės beplisdama neprivalo įžeisti kitų tautų materialinių, politinių ir kultūrinių teisių. Tuo tarpu tautų istorija mums liudija, jog tie, kurie vadindavo save patriotais, dažniausiai ir visų pirma pageidavo savo tautai materialinės galybės ir šitą galybę stengėsi plėsti visais teisėtais ir neteisėtais įrankiais. Štai imperializmo versmė, štai taip pat šaltinis tų žmonijos nelaimių, kurios didėja sulig tuo, kaip auga tautų galybė! Ir visi tie nacionalistai, šovinistai, imperialistai, kurie norėtų pasilaikyti savo monopolijoje tikro patriotizmo vardą, iš tikrųjų yra ne tik žmonijos, bet ir savo tautos budeliai ir dargi daug anksčiau, nekaip suskumba ateiti priešai iš šalies ir įsmeigti į tautos širdį materialinį kardą.

Tikras tad didybės pageidavimas tautai privalo būti taikomas ne prie išviršinės jos galybės, kuri turi teisėtų ribų, bet prie išvidinės jos vertės, kurią galima neribojamai plėsti ir tobulinti. Todėl, jei patriotizmas, kaip sakyta, nėra tiesiogiai proporcingas su materialine ir šiaipjau aktualia tautos didybe, tai jisai privalo būti tokioje proporcijoje su pageidavimu jai dorinės ir šiaipjau kultūrinės didybės. — Aristotelis yra pasakęs, jog gražumo tesama vien dideliame daikte. Su lygia teise galima būtų pasakyti (ir net manau, taip suprasdavo savo teigimą pats Aristotelis), jog tik gražus daiktas yra tikrai didis. Tas pats dera ir dorinei didybei. Materialinė didybė, iš esmės jau visuomet apribota, gali slėpti savyje griuvėsių ir supuvimo; moralinė didybė net tuomet, kai ji yra varžoma prievartos priemonių, neturi ribų tikram savo išsiplėtimui ir laisvai valdo žmonių širdis, palenkdama laiko ir vietos ribas. Pageidauti šitokios didybės savo tautai yra pirmutinė tikro patriotizmo prievolė; ir patriotizmas, kuris nustojo buvęs savo tautai tobulinimosi bei pažangos veiksnys, yra tarsi apmirusi šaka, neduodanti vaisių.

c. *Jungimas individualinės tautinės lyties su visuotiniu turiniu.* — Iš to, kas pasakyta, galima buvo jau pastebėti, jog patriotizmas

turi ryšio tiek su tautybės forma, arba lytimi, tiek ir su jos turiniu. Kai sakoma, jog patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pabrėžiama formalinė patriotizmo pusė; ogi kai sakoma, jog tikras patriotizmas yra pagrįstas tinkamai suprastos didybės pageidavimu savo tautai, keliama aikštėn esminis patriotizmo turinys. Jei imsime bet kurią gyvą tautą, tai pamatysime, jog pilną jos tautybę sudaro tiek individuali sutelktinio gyvenimo lytis, tiek ir tasai turinys, kuris pripildo šitą lytį. Lytis be turinio iš tikrųjų tebūtų tuštuma; turinys be lyties — abstrakcija, neturinti nieko bendro su realiu gyvenimu. Tik jų dviejų derinimas gyvajame tautos pavidale sudaro tai, ką vadiname pilnutinės tautybės vardu.

Nesunku dar pastebėti kultūros istorijoje, jog, vykstant tikrai kultūrinei tautos pažangai, tautybės turinys tampa kaskart visuotinesnis pagal tai, kaip jos lytis darosi vis individualesnė. Kultūrinė tautos pažanga savo linkme nurodo, jog pilnutinė tautybė privalo suderinti visiškąjį lyties individualumą su pilnu turinio visuotinumu. Todėl didieji žmonijos genijai, kurie visuomet yra kultūrinės tautų pažangos reiškėjai, jungia savo kūryboje individualią tautybės lytį su visuotinuoju žmogaus dvasios turiniu. Homeras, Platonas, Dantė, Šekspyras, Goethė, Dostojevskis ir visi kiti didieji žmonijos genijai reiškiasi tam tikra kalba, tam tikru tautiniu temperamentu, tam tikrais įpročiais, tam tikromis aplinkybėmis, žodžiu tariant, — tam tikra tautine lytimi, kuri sudaro juose konkretų gyvybės pavidalą. Bet tai, kas yra juose bendrai žmogiška ir amžina, sudaro tasai giliausias jų kūrybos turinys, kuris, kaipo bendrai žmogiškas, yra sykiu visuotinis. Be tautinės individualybės genijui pristigtų gyvybės pulso; be visuotinio turinio genijus nustotų tikro žmogaus dvasios platumo. Štai kodėl kosmopolitas, kuris tevertina vien tautos turinį ir nepripažįsta prideramų teisių tautinei individualybei, yra bespalvis žmogus, nesudaręs gyvo asmens tipo; o tautininkas nacionalistas, statąs tautybės lytį aukščiau už turinį, yra paprastai siauras ir negilus individas, neįstengiąs įžvelgti pro tautybės lytį visuotinio turinio reikalingumo.

Trečią, tad pagrindinę, tikro patriotizmo savybę sudaro jungimas individualinės tautinės lyties su visuotinu turiniu. Nesunku net pastebėti, jog šita trečioji patriotizmo savybė plaukia savaime iš pageidavimo tautai tikros didybės. Tikra tiek žmogaus, tiek ir tautos didybė kyla ne iš materialinės lyties, kuri yra visuomet apribota, bet — iš dvasinio turinio, kuris iš esmės yra neribojamas. Nors apribota lytis ir tarnauja turiniui reiškimosi priemone, vis dėlto jo neapriboja, nes tarp turinio ir lyties, kaip kad tarp idėjos ir ženklo, nėra kiekybinės proporcijos. Imkime, pvz., meilės idėją. Šita idėja (meilė) reiškiasi rašant penkiomis raidėmis, tariant — penkiais gar-

sais. Tuo tarpu jos turinys jokia prasme neapribojamas nei šitomis raidėmis, nei šitais garsais. Meilės turinys ir juo labiau jos klestėjimas žmogaus sieloje gali būti tiek pat platus, kaip kad ir pati žmogaus dvasia. Tarp meilės dalyko ir meilės žodžio, pasirodo, nėra kiekybinės proporcijos todėl, kad tarp jų dviejų tėra vien simbolinio sąryšio, kuriuo sutartinai jungiama idėja su ženklu. Mūsų kalba simboliniu meilės ženklu yra žodis «meilė», vokiečių kalba tokiu ženklu yra žodis «Liebe», prancūzų kalba — žodis «l'amour» ir t.t. Visur su lyties individualumu jungiamas yra tas pats meilės idėjos turinys, kuris atitrauktas nuo konkrečių aplinkybių turi visuotinės prasmės.

Tai, kas čia pasakyta dėl vieno tik meilės žodžio, turi bendros reikšmės visoms individualioms tautinio buvimo lytims. Tautybės lytis tėra vien ženklas, kuriuo privalo reikštis žmogiškosios dvasios visuotinumas, ir, kaipo tokia, individuali tautybės lytis nėra sau tikslas, bet tik priemonė visuotiniam turiniui reikštis tautos gyvenime.

Todėl, kai yra sudaroma tautinio veikimo programa, kuri iš tautybės padaro tikslą ir neriša jos su pozityviu gyvenimo turiniu, žinokime, jog ji yra padaras to siaurumo bei seklumo, kurie du yra prigimti nacionalistų žygiams. Pakanka atsiminti rusų «sajuz russkogo naroda», lenkų «narodowa demokracja», vokiečių «Deutschnationale», na, ir mūsų kai kurias nesusiformavusias dar galutinai grupes, kad įsitikintume, jog tautybė, imta tikslu, o ne priemone, veda žmones į tą dvasinį subergždėjimą, kuris yra savas nacionalistų prigimčiai.

Tuo tarpu plati tautinio veikimo programa, pagrįsta tikru patriotizmu, privalo visados jungti individualią tautybės lytį su visuotiniu žmogaus dvasios turiniu, kaipo ženklą su idėja, priemonę su tikslu. Tik šitoks tautybės supratimas gali apsaugoti patriotizmą nuo nacionalistiško užsimojimo, kuris jį iš tikrųjų iškraipo ir pažemina.

Taigi tikram patriotizmui tikiuosi susekęs tris pagrindines savybes: yra tai, pirma, išmintinga tautinės savo individualybės meilė; antra, pageidavimas savo tautai moralinės didybės; trečia, jungimas individualinės tautinės lyties su visuotiniu turiniu. Jungiant krūvon visas šitas tris pagrindines savybes galima pasakyti, jog tikras patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančios iš visuotinio žmonių dvasios turinio ir besireiškiančios individualinėmis tautybės lytimis.

### 2. Tikrojo patriotizmo reiškimosi lytys

a. *Patriotizmas, kaipo asmens tobulinimosi akstinas.* — Nustačius, kas yra tikrasis patriotizmas, man dera nusakyti, kaip jis pri-

valo reikštis, arba kokios yra jo reiškimosi lytys. Čia kyla visa eilė klausimų, kuriuos man teks paeiliui nagrinėti: pirma, kaip reiškiasi tikras patriotizmas atskirame tautos naryje savo paties atžvilgiu? Antra, kaip jis reiškiasi patrioto veikime savo tautos atžvilgiu? Trečia, kokius santykius nustato tikras patriotizmas tarp atskirų tautų? Ir, ketvirta, kaip atsiliepia žmogaus santykiavime su visa žmonija?

Turint galvoje tikrą patriotizmo supratimą, pigu įspėti, jog tikras patriotizmas tiek pačiam patriotui, tiek ir patriotiškai mylimai tautai privalo būti tobulėjimo bei kultūrinės pažangos veiksnys. Tikras patriotizmas neatskiriamas nuo tinkamai suprastos didybės pageidavimo savo tautai; ogi šita didybė kyla iš visuotinio tautybės turinio, kuris apreiškia bendrai žmogiškąjį tautos vertingumą. Čia gali būtų klausimo, kas gi iš tikrųjų yra šito žmogiškojo vertingumo turėtojas ir veikėjas. Tauta, nors ir vadinama sutelktiniu individu, vis delto individu tėra vien per panašybę su realiu individu. Iš tikrųjų ją sudaro tas santykių tarp atskirų individų visetas, kuris vadinamas visuomenine aplinkuma, kur atskiras asmuo randa savo individualybei sykiu ir papildymo, ir reiškimosi srities. — Tiesa, sociologijoje buvo bandyta ginti teorija, skelbianti tautą esant gyvą organizmą. Tačiau niekam iki šiolei nepasisekė šitos teorijos apginti nesugriaunamais argumentais. Faktas visados tebelieka, jog reali bei gyva tautos, kaip ir kiekvienas kitos sutelktinio gyvenimo lyties, atrama yra gyvas žmogaus asmuo ir tik atskirų asmenų santykiavimas kuria tai, kas mums apsireiškia, kaipo sutelktinio gyvenimo organizmai.

Jei tad sakoma, jog tikras patriotizmas turi būti pagrįstas pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančio iš visuotinio žmogaus dvasios vertingumo, ar tai tuo pačiu nereiškia, jog šitas pageidavimas privalo visų pirma reikštis pačiame patriote, kaipo nepalenkiamas pasiryžimas pačiam tobulintis ir savo asmenimi patarnauti realia medžiaga savo tautos vertingumo rūmams statyti? — Amor bene ordinatus incipit a se ipso, sako moralistai, vadinasi, gerai sutvarkyta meilė prasideda nuo savęs. Bet jei meilė prasideda nuo savęs, tai sykiu žmogui privalu taikyti visų pirma prie savęs ir tos prievolės, kurias sudaro tinkamai suprasta meilė. Tikrai mylėti save reiškia visų pirma mylėti idealinį savo tipą ir stengtis jį realizuoti savo gyvenime. Jei mylime save tokius, kokie faktiškai esame, tai iš tikrųjų mūsų savimeilė nėra kas kita, kaip paprasčiausias egoizmas. Panašiai yra ir su patriotizmu: jei tikras patriotizmas reikalauja pageidauti savo tautai moralinės didybės, tai šitas pageidavimas pačiam patriotui yra visų pirma prievolė stengtis realizuoti pageidaujamąją didybę savo gyvenime bei veikime. Žmogus, statąs panašaus reikalavimo savo tautai ir savo

tautiečiams, bet netaikąs jo visų pirma prie savęs, nėra tikras patriotas.

Žinant šitą patriotizmo reiškimos taisyklę, kiek žmonių, viešai besigiriančių savo patriotizmu, turėtų kukliau kalbėt apie šitą visuomeninę dorybę! Nurodytos šia prasme patriotizmo pareigos sutampa su dvasinėmis asmens prievolėmis, ir todėl kalbėti apie savo patriotizmą reikia su tuo pačiu atsargumu kaip ir apie savo dorybes, nes tikras patriotizmas reiškiasi darbais, o ne šauniais žodžiais ir tuščiais pasigyrimais.

Tikras patriotizmas yra tobulinimosi ir kultūrinės pažangos veiksnys ne tik atskiram tautos nariui, bet ir visai tautai. Žinoma, ir šitą kartą tobulinimosi ir kultūrinės pažangos veiksnys tegali reikštis per atskirus tautos narius. Bet jei pirmuoju atveju buvo žiūrėta į asmeninę tautos narių veikimo pusę, tai dabar žiūrima į šitą veikimą viešuoju arba visuomeniniu atžvilgiu.

Patriotizmo reikšmė tautai iš tikrųjų pareina nuo to, kaip jis reiškiasi tautinės civilizacijos kūryboje. Susipratęs patriotas gali turėti vadovaujamos reikšmės aukštesnei intelektualinei kultūrai, kuri tik drauge su liaudies kultūra sudaro tautinę civilizaciją. Liaudies kultūra, esanti kolektyvus padaras, kuria savaimingu būdu labiausiai individualią tautybės lytį. Taip, pavyzdžiui, susidaro tautos kalba. Aukštesnė intelektualinė kultūra, esanti šviesuomenės padaras, kuria labiausiai sąmoningomis atskirų asmenų pastangomis visuotinį tautybės turinį. Taip, pavyzdžiui, pagaminti didieji tautinių genijų veikalai, kurie visuomet tebelieka visuotinės žmogaus dvasios paminklai.

Ir štai tikras patriotizmas, derinąs individualią tautybės lytį su visuotinu turiniu, pasirodo laikąs savyje demokratizmo ir pažangumo pradus. Iš to, kas ką tik buvo pasakyta, galima buvo pastebėti, jog tautinės civilizacijos kūrimasis iš esmės yra demokratinis vyksmas, nes jis reikalauja liaudies ir šviesuomenės bendradarbiavimo: kolektyvinė liaudies kūryba ir individualinė šviesuomenės kūryba susijungia čia vienu solidariu tikslu sukurti pilnutinę tautinę civilizaciją, suimančią į save tiek liaudies, tiek ir šviesuomenės kultūrą. Tokiu būdu tautinė civilizacija yra toji plotmė, kur turi reikštis demokratinis tautos nusistatymas ir kolektyvinių bei individualinių pastangų solidarumas.

Gal niekur taip ryškiai nėra išėjęs aikštėn demokratinis tikro patriotizmo pobūdis, kaip kad tai yra buvę tautiniame lietuvių atgimime. Jei Lietuvos istorijoje lietuvių tautybės nykimas buvo aristokratijos išdava, tai, atvirkščiai, demokratizacijos vyksmas atnešė Lietuvai tautinį atgimimą, kur ėmė aiškiai reikštis kolektyvinių liaudies ir individualinių šviesuomenės pastangų solidarumas. Va-

dinasi demokratizmas, kaipo kolektyvizmo ir individualizmo sintezė, ir tikras patriotizmas yra iš esmės surišti vienas su antru.

Nesunku irgi įsitikrinti, jog panašaus ryšio yra taip pat tarp tikro patriotizmo ir pažangumo. Tautybės meilė, kaip sakyta, jungia individualinę tautinę lytį su visuotiniu turiniu, pagal sprendžiamą tautos vertingumą. Apribota tautybės lytis, t. y. kalba, etninis temperamentas, visuomeninė tvarka, įpročiai ir t.t., išreiškia apčiuopiamai tai, ko būta ir dar tebesama tautos gyvenime. Tautybės turinys, kaipo neapribotas ir todėl niekuomet griežtai nepagaunamas, yra tasai dalykas, kuris veikiausiai sprendžiamas pagal tai, kas privalo būti.

Mylėti vien tautinę lytį reiškia drauge su nacionalistais daryti iš tautybės stabą. Mylėti vien tautybės turinį reiškia drauge su kosmopolitais platoniškai gerbti atitrauktą nuo realaus gyvenimo idėją. Tuo tarpu iš tikrųjų privalu patriotizme jungti individualinės tautinės lyties meilę su visuotinio tautybės turinio meile. Mylėdami tautinės individualybės lytį, mylime visų pirma tai, ko jau būta, t. y. savo praeitį ir, gal nemažiau, tai, ko dabar tebesama, t. y. savo dabartį. Mylėdami tautinės dvasios turinį, mylime visų pirma tai, kas privalo būti, t. y. savo ateitį, kuri turi būti nukreipta idealo link.

Nacionalistas, kuris visų pirma myli tautybės lytį, myli labiausiai tai, ko būta ir ko esama, ir todėl iš savo prigimties yra konservatorius. Kosmopolitas, kuris temyli vien atitrauktą nuo tautos gyvenimo turinį, myli labiausiai tai, kas privalo būti, bet, nerišdamas ateities su praeitimi nuosekliu vyksmu, yra iš prigimties linkęs eiti pervartingo pažangumo, arba utopizmo, keliais. Tikras patriotizmas sutaiko šituodu kraštutiniu nusistatymu, jungdamas teigiamąsias praeities tradicijas su tvirtu pasiryžimu nenukrypstamai eiti nuoseklios bei realios pažangos keliu į pilnutinį idealą.

b. *Patriotizmas, kaipo tautos kultūrinės pažangos veiksnys.* — Tikrai sakant, pažangumas plaukia savaime iš to moralinės didybės pageidavimo savo tautai, kuriuo yra pagrįstas tikras patriotizmas. Todėl tikra savo tautos meilė neleidžia nurimti, matant joje netobulybių ir ydų, ir pasitenkinti tuo, ko yra jos gyvenime; ji verčia kovoti su savo tautos silpnybėmis ir netikusiais polinkiais, ją drausminti ir smarkiai net ją paplakti, kai jos nukrypimai velka ją iš deramos pažangos kelio. Bet, žinoma, šitoks savo tautos drausminimas niekuomet neprivalo virsti savo tautos denunciavimu pasaulio akyse, kaip kad yra supratę savo prievolę kai kurie tariamieji mūsų patriotai, kurie yra palaikę mūsų tautai mirtina nuodėme tai, kad ji yra dar jauna ir galutinai nesubrendusi, ir skelbia plačiajam pasauliui

šitą nesubrendimo nuodėmę kaip tik tada, kai mūsų tauta veda sunkią kovą už nepriklausomą savo buitį. Patriotas turėtų nusimanyti, jog kova už tikrąjį savo tautos pažangumą reiškiasi visų pirma ne bergždžia bei išdidžia abstrakcija ir įnirtusia kritika savo visuomenės atžvilgiu, bet pozityvia kūryba, kuri savo turiniu privalo pakelti dorinį tautos vertingumą. Todėl tasai, kas savo opoziciją dabartiniam tautos stoviui teišreiškia vien neigiamuoju būdu, nusideda sykiu tiek prieš tikrą patriotizmą, tiek ir prieš tikrą pažangumą.

Vieną dar uždavinį turi tikras patriotas savo tautos atžvilgiu: jis privalo rūpintis savo tautos pašaukimo įvykdymu. Kiekvieną tautą galima neribojamai tobulinti, nes dvasinės tautų galimybės nėra apribotos. Tačiau etninis pobūdis, geografinė padėtis, tautinės istorijos vyksmas gamina tautoje tam tikrų polinkių, kurie palengvina atitinkamų galimybių realizavimą. Tam tikras kultūrinis tautos nusiteikimas yra jos pašaukimas, kurį visų pirma privalu vykdyti patriotinėmis pastangomis, kaipo idealinį jos tipą. Tautos pašaukimo vykdymas ir sudaro pagrindinį kultūrinės jos pažangos uždavinį. Pavyzdžiui, lietuvių tauta turi savą tautinį pašaukimą, kuris yra parėjęs nuo jos etnino rytietiško temperamento, geografinės padėties tarp Rytų Europos ir Vakarų, ir ypatingo jos istorijos vyksmo, kur susipynė dviejų pasaulių civilizacijos. Šiandien man netenka ilgiau apie tai kalbėti, nes šis dalykas išeina iš mano uždavinio ribų: čia tik atsitiktinai turiu konstatuoti faktą kitur plačiau nušviestą, jog pagal nurodytas mūsų tautinio gyvenimo aplinkybes, mūsų tautos pašaukimas yra sutapadinti tautinės mūsų individualybės lytyse į harmoningą sintezę dviejų pasaulių, Rytų ir Vakarų, civilizacijas. Belgija ir Šveicarija panašiai yra pašauktos sudaryti romaniškos ir germaniškos civilizacijos sintezę. Mūsų pašaukimas tuo yra ypatingas, jog vietoje dviejų tautų rivalizuojančių civilizacijų turi apimti tautinėje sintezėje dviejų pasaulių, Rytų ir Vakarų, civilizacijas. Siekti šitos sintezės pilnutinės tautinės savo civilizacijos ribose, sudaro mūsų tautos uždavinį. Uždavinys didelis, nes ir idealas aukštas, gal niekuomet visiškai nepasiekiamas. Bet kaip tik tuo jis ir yra mūsų tautai tikras idealas, nes pasiektas idealas, kaip sakoma, yra iš tikrųjų idealas pralaimėtas. Štai kaip aptariamas mūsų tautos pašaukimas kitų tautų draugijoje; tuo pačiu statomas jai aukštas uždavinys, o kiekvienam patriotui — moralinė priedermė sąmoningai vykdyti šitą uždavinį kultūrine savo kūryba.

c. *Patriotizmas, kaipo pagrindas tinkamam sugyvenimui su kitomis tautomis.* — Trečias klausimas, būtent kokių santykių privalo nustatyti tikras patriotizmas tarp atskirų tautų, duodavo ir tebe-

duoda progos kitiems įvairių įvairiausiems nesusipratimams. Kalbėti čia apie tikro patriotizmo prievoles šiais sujaudintų tautinių jausmų laikais reiškia kalbėti apie dalykus, beveik nesuprantamus didžiausiai daugumai žmonių. Ir iš tikro, ar maža gali sužadinti nusistebėjimų teigimas, jog tikras patriotas turi prievolės mylėti visas kitas tautas kaip savąją? — Tačiau aš esu pasiryžęs toliau ginti šitaip aptariamą prievolę ir įrodinėti, jog ji sutaria su tuo, kas buvo anksčiau pasakyta apie tikrąjį patriotizmą, ir jog etika tegali pateisinti vien šitaip suprantamą normalų tautų santykiavimą.

Atsiminkim visų pirma, jog tauta yra kolektyvus, arba sutelktinis, individas, turįs labai reikšmingos analogijos su atskiru individu. Tautybė yra tautai tai, kas individualybė — individui, arba asmenybė — asmeniui; ir net sutelktinė tautos individualybė yra ne kas kita, kaip asmens individualybės išsiplėtimas visuomeninėje aplinkoje. Toliau esame matę, jog tai, kas asmeniui yra savimeilė, tautai yra patriotizmas. Tikra savimeilė yra idealinio savo tipo meilė, surišta su prievole jį realizuoti savo gyvenime bei veikime. Pagal tai, tikras patriotizmas yra idealinio savo tautos tipo meilė, surišta su prievole šitą tipą realizuoti tautiniame gyvenime bei veikime. Padarę dar vieną žingsnį išplėtojant analogiją, gausime vienodą normą santykiavimui, iš vienos pusės tarp atskirų asmenų, o iš kitos pusės — tarp atskirų tautų. Juk aišku, kad visi atskiri vienos ir tos pačios rūšies individai naudojasi lygiomis moralinėmis teisėmis. Taip kiekvienas asmuo yra visuotinės žmogaus dvasios turinio reiškėjas ir, kaipo toks, naudojasi lygiomis moralinėmis teisėmis su bet kuriuo kitu asmeniu. Iš čia, kiekvienam asmeniui eina moralinė prievolė mylėti savo artimą kaip patį save. — Panašiai kiekviena tautybė yra sutelktinė individualybė, reiškianti tam tikru būdu visuotinį žmonijos turinį, ir todėl naudojasi lygiomis moralinėmis teisėmis su bet kuria kita tautine individualybe. Iš čia tad susidaro kiekvienam patriotui moralinė prievolė mylėti visas kitas tautas kaip savąją.

Nusakyta prievolė mylėti visas kitas tautas kaip savąją, žinoma, dar nereiškia, jog vienos tautos patriotas privalo sykiu būti visų kitų tautų patriotu. Patriotizmas, kaip sakyta, yra išskiriamoji savo tautos meilė, tam tikra predilekcija, panašiai, kaip savimeilė yra išskiriamoji savęs meilė. Kai sakoma, kad žmogus privalo mylėti savo artimą kaip save, ir patriotas privalo mylėti kitas tautas kaip savąją, tegalima kalbėti ne apie faktinį, arba psichologinį, bet apie moralinį tolygumą.

Štai ką sako šituo reikalu Vladimiras Solovjovas, vienas iš žymiausių kalbamo principialaus nusistatymo gynėjas: « Reikalavimas mylėti kitas tautybes kaip savąją reiškia ne psichologinį jausmo

tolygumą, bet moralinę valios santykiavimo lygybę: aš privalau taip pat pageidauti tikro gėrio visoms tautoms kaip ir savajai; šita «gero pageidavimo meilė» yra tolygi jau todėl, kad tikras gėris yra vienintelis ir neskirstomas. Žinoma, šita moralinė meilė yra surišta irgi su psichologiniu supratimu bei pamėgimu visų kitų tautų teigiamųjų savybių: pergalėję gera valia neprotingą ir tamsią tautinę neapykantą, mes sugebame pažinti ir gėrėtis svetimomis tautybėmis, ir jos ima mums tikti. Tačiau šita «gėrėjimosi meilė» negali būti tolygi tajai, kurią mes jaučiame savo tautai, kaip kad gryniausia savo artimo meilė, kuri Evangelijos įsakymu privalo būti etiniu atžvilgiu lygi savimeilei, niekados negali būti tolygi sykiu pastarajai psichologiniu atžvilgiu. Aš pats kaip ir manoji tauta turi jau neprarandamos pirmenybės, kaipo pradedamasis punktas. Pašalinus šitą nesusipratimą, baigia Solovjovas, nyksta savaime ir visi rimti priekaištai, kurių gali būti mūsų principui: Mylėk visas kitas tautas, kaip savąją[24].

Suprantamas savaime dalykas, kad prievolė mylėti kitas tautas kaip savąją, visai sutaikoma su prigimtąja teise ginti savo tautos individualybę ir pateisinamus reikalus visomis teisėtomis priemonėmis. Nusižengimas prieš prievolę mylėti kitas tautas, kuris paskutiniais laikais pagamino didžiausių katastrofų, yra žinomas imperializmo vardu. Kovoti tiek su savo tautos, tiek su kitų tautų imperializmu sudaro ne tik teisę, bet ir prievolę kiekvienam tikram patriotui. Bet, žinoma, šita teisėta kova niekuomet negali pateisinti kitų tautų, kad ir priešingai nusistačiusių, neapykantos. Net tauta, su kuria kariaujama apsigynimo dėlei, privaloma mylėti, kaipo savąją, t. y. mylėti jos idealinį tipą ir pageidauti jai tos moralinės didybės, kuri šitą idealinį jos tipą realizuoja tikrovėje. Bet kaip tik šitos tautos imperializmas ir yra tasai neigiamasis veiksnys, kuris neleidžia idealiniam jos tipui realizuotis tikrovėje ir su kuriuo privalu kovoti tiek savo tautybės apgynimui, tiek ir agresyvios tautos susipratimui.

Pavyzdžiu gali būti mums Lenkija, nuo kurios imperializmo mums tenka skaudžiai kentėti per visą atgautos mūsų nepriklausomybės laiką. Istorinėje savo praeityje Lenkija gyveno ir plito iš dalies sąskaita tų tautų, kurios noromis ar nenoromis patekdavo į politinę bei kultūrinę jos orbitą. Tai buvo lietuviai, ukrainiečiai, baltarusiai ir kt. Šitų tautų aukštesnieji sluoksniai žymiai nutautėjo lenkų tautos naudai ir net suteikė lenkų tautai nemaža kultūrinių patarnavimų,

[24] VI. Solovjov, *Sobranie sočinenij SPB*, ²VIII, p. 330-331.

apleisdami teisėtus savo tautų reikalus. Rodos, ta aplinkybė, kad viena tauta gauna iš kitų tautų naudos, nuskriausdama net tautinę šitų pastarųjų individualybę, negali sudaryti pirmajai jokių politinių teisių nei į atskiras svetimos teritorijos dalis, nei į svetimo suverenumo apribojimą. Tačiau atgavusi nepriklausomybę lenkų tauta nenorėjo šito suprasti ir faktinius istorinius santykius palaikė juridiniu pagrindu imperialistinėms savo užgaidoms vykdyti. Tuo tarpu pradedant naują valstybinį gyvenimą Lenkijai buvo atdaras kitoks plėtojimosi kelias: ji buvo galėjusi pripažinti pilnas nepriklausomo buvimo teises visoms pavergtosioms buvusios Rusijos tautoms ir leisti joms visoms solidariomis pastangomis kurti ir tvirtinti nepriklausomas valstybes. Jai tik reikėjo surasti ir padaryti praktinių išvadų iš to, kad kultūrinė įtaka svetimai tautybei dar nesudaro teisės šitą tautybę valdyti. Lenkija šito suprasti neįstengė: vakarykštė vergė pasidarė kitų tautų pavergėja ir tuo užnuodijo iš naujo ilgam laikui tautinių santykių atmosferą Rytų Europoje. Mano giliu įsitikinimu, būsimam istorikui teks konstatuoti, kad lenkų imperializmas, nors ir kariavo su bolševikais, vis dėlto turėjo palankios veikmės plėstis bolševizmui, kuris tarp kitko yra gaivalinga reakcija prieš tautinį imperializmą; ir reikia spėti, jog visa šių dienų Europos padėtis būtų kitokia, jei lenkai būtų nuėję nurodytu pageidautinu keliu. Iš kitos pusės nereikia būti pranašui, norint iš anksto įspėti liūdną lenkų likimą ateityje: tauta, nepadariusi aplink save stiprių kaimynų draugais ir savo imperialistiniu užsimojimu užgavusi iki gyvo kaulo beveik visas kaimynes tautas, negali nesusilaukti savo istorinės Nemezidės. Matant, kaip pro jos galvą tiesia sau draugiškas, o jai grūmojančias rankas vokiečiai ir rusai, negalima abejoti, jog Lenkija ne tik turės išsižadėti to, ką ji neteisėtai pasisavino, bet ir skaudžiai apmokėti savo klaidas tuo, kas jai tikrai priklauso. Žodžiu tariant, Lenkija neišvengiamai eina prie katastrofos. Aš čia nespėliosiu apie katastrofos rūšį ir dydį, konstatuoju tik jos būtinumą.

Ar mes, norėdami būti tikri patriotai, galėsime džiaugtis, kai šita katastrofa bus jau įvykęs faktas? Žinoma, ne. Kaip dabar mes turime apgailestauti, kad lenkų tauta yra nukrypusi nuo idealinio savo tipo, taip tuomet turėsime apgailestauti, kai bus padaryta skriauda tikroms jos teisėms; juo labiau kad lenkų tautos iškrypimas iš tikro jos kelio mums patiems yra pavojingas, tiek jos mūsų puolimu, tiek ir jos tikru teisių įžeidimu svetima prievarta. Šitas pavyzdys mums gali tik nurodyti į tai, jog gerai suprasti visų tautų reikalai yra solidarūs ir jog visų kitų tautų meilė suderinama su gerai suprastu patriotizmu net tada, kai tautos yra susispyrusios karo stovyje.

Šioje vietoje bus irgi ne pro šalį trumpai panagrinėti vadinamąjį tautinių mažumų klausimą, kuris šiais laikais itin yra aktualus. Tautines mažumas sudaro tie asmenys, kurie, būdami nuolatiniai krašto gyventojai ir valstybės piliečiai, nepriklauso tai tautybei, kurios yra valstybės piliečių dauguma. Apie tautines mažumas negalima kalbėti valstybėse, kurios iš prigimties neturi tautinio pobūdžio, kadangi jose nesama vienos kurios pagrindinės tautybės. Tokios valstybės vadinamos kartais «mišriosiomis tėvynėmis» (patries mixtes), kurių gryniausiu pavyzdžiu gali eiti Šveicarija. Lietuvos Valstybėje, kuriai tautinio pobūdžio suteikia pagrindinė lietuvių tautybė, prie žymesnių tautinių mažumų priklauso žydai ir lenkai, tiesiau pasakius, sulenkėję lietuviai. Paaštrėję paskutiniais laikais lietuvių santykiai su šitomis grupėmis ir daro pas mus tautinių mažumų problemą ypatingai aktualią. Kaip gi iš tikrųjų privalu nusistatyti šituo klausimu tikram patriotui?

Tautybė yra viešoji individo reiškimosi lytis, ir todėl, gerbdami žmogiškąjį individą apskritai, turime taip pat gerbti ir prigimtą jam šitą lytį. Be to, prievolė mylėti kitas tautas, kaip savąją, įsako patriotui gerbti kiekviename individe jo tautybę. Žodžiu tariant, asmens tautybė yra neliečiamoji jo individualybės teisė, ir vesti asimiliacijos politiką kieno nors atžvilgiu, reiškia patriotui nusižengti prieš šitokią teisę. Tuo tarpu joks moralinis nusižengimas negali būti suderintas su tikru patriotizmu. Panašiai negalima pateisinti patriotiškos politikos motyvais siaurinimas politinių teisių piliečiams, sudarantiems tautines mažumas. Išskiriamoji tautinių mažumų padėtis ne tik nėra pateisinama principialiu atžvilgiu, bet dargi, kaip ryškiai įrodo istorija, yra kenksminga tiek pačioms tautinėms mažumoms, tiek ir globojamai jų sąskaita tautybei, — jau todėl, kad kiekviena neteisėta prievarta demoralizuoja sykiu ir tą, kuris yra skriaudžiamas, ir tą, kuris skriaudžia, ir net šitą pastarąjį demoralizuoja labiausiai.

Žinoma, negalima neigti, jog kartais tautinių mažumų nusistatymas esti kenksmingas tiek gimtajam jų kraštui ir valstybei, kuriai joms tenka priklausyti, tiek ir pagrindinei tautybei. Bet kiek jų veikimas nesudaro įstatymais numatytų ir teismo baudžiamų prieš-valstybinių nusižengimų, prieš jas nevalia vartoti jokių prievartos priemonių. Mes gyvename tuo laiku, kai juridinis mokslas yra išdirbęs ir principialiai apgynęs teisėtos valstybės koncepciją, kuri prieš policinę vykdomosios valdžios nuožiūrą yra pastačiusi laiduojamą konstitucinėmis garantijomis teisėtumą. Pagal šitą vistuomeninės santvarkos supratimą žmogui leidžiama tam tikrose ribose daryti net laisvai ir nebaudžiamai moralinių nusižengimų. Prie tokių nebaudžiamų nusižengimų priklauso taip pat nusidėjimai prieš savo tau-

tybę arba prieš patriotizmą, kiek jie neardo tiesioginiu būdu valstybės pagrindų. Juo mažiau tad galima taikyti juridinių represijų tautinėms mažumoms, kenksmingai nusistačiusioms pagrindinės tautybės atžvilgiu. Žinoma, tai nereiškia, kad su šitokiu tautinių mažumų nusistatymu nėra reikalo kovoti; tik kova privalo būti kovojama kultūrinės veikmės priemonėmis, lygiomis teisėtos padėties sąlygomis. Tikras patriotas, turįs garbingos kovos supratimą, nereikalaus iš savo valdžios surišti ir paguldyti savo priešininką, kad paskui galėtų jį brutaliai spardyti. Jis, žinoma, kovos visomis teisėtomis priemonėmis su kenksmingu tautinių mažumų nusitatymu, tačiau neišeidamas iš tikslingumo ribų, t. y. nei reikalaudamas prideramų joms politinių teisių suvaržymo, nei darydamas negalimą ateity gerą su jomis sugyvenimą.

Taigi tikras patriotas išvengs tautinių mažumų atžvilgiu asimiliavimo pagundos, o kovodamas su kenksmingu jų nusistatymu krašto, valstybės ar pagrindinės tautybės atžvilgiu, reikalaus joms lygių teisėtumo sąlygų, kad vestų su jomis kovą faktinio tikslingumo ribose. Taip elgiasi žmogus, turįs nusimanymo apie garbingos kovos sąlygas.

Mažumų klausimas žymiai komplikuojasi, kai tautinę mažumą sudaro elementai, atkritę istoriniame vyksme nuo pagrindinės tautybės ir priešingai jai nusistatę jos kovoje su agresyvia tautybe, kuriai jie prijaučia. Panašų atsitikimą mes turime Lietuvoje, kur vadinamosios lenkų mažumos didžiausią dauguma sudaro ne kas kita, kaip sulenkėję lietuviai. Iš Lietuvos istorijos vyksmo mes lengvai galime patirti, jog sulenkėję aukštieji visuomenės sluoksniai yra suvaidinę joje nelemtą rolę, jie nedavė lietuvių tautai aukštesnės intelektualinės kultūros; tautinės individualybės lytyse jie buvo valstybės nepastovumo priežastis; jie, savo nedemokratiška socialine politika, gerokai apardė ekonominį krašto gyvenimą; jie yra iki šiol trukdomuoju veiksniu tautiniam, kultūriniam, politiniam mūsų atgimimui ir dargi savo buvimo faktu tarnauja faktine atrama agresyviems lenkų tautos žygiams į Lietuvą, — nekalbant jau apie tai, kad jie šitiems žygiams dažniausiai prijaučia, o, progai pasitaikius, net jiems aktiviai padeda. Pripratimas prie senų tradicijų ir kultūrinis bendradarbiavimas su lenkų tauta padarė tai, kad jie yra pamilę išskiriamuoju būdu tautinę lenkų individualybę ir šiai pastarajai įprato taikyti patriotinę savo predilekciją. Kai lietuvių tautybė ėmė savo atgimimu vėl reikštis pralaimėtose pozicijose, jie, daugelio Lietuvos nelaimių kaltininkai, pasijautė įžeisti tradiciniuose savo įpročiuose ir pakėlė kovos įbalsį už valdomąsias lenkų teises Lietuvoje, lenkiškai tariant už «stan polskiego posiadania na Litwie». Kai paskui jiems nepasisekė įvykdyti savo reakcinės svajonės,

kadangi atgimimo vyksmas nustūmė juos į šalį, kaipo praėjusių laikų reiškėjus, jie pasijuto kankiniais ir į savo martirologijos pagrindą įrašė nesąmoningą—būčiau nusižengęs prieš teisybę pasakęs sąmoningą — renegacijos bei išdavimo apologiją. Štai liūdnos sulenkėjusių elementų istorijos esmė.

Suprantamas savaime dalykas, jog išlaikyti tinkamą liniją šitokios tautinės mažumos atžvilgiu yra sunkiau negu paprastai: ne taip sunku gerbti lenkų tautybę lenkuose, bet daug sunkiau gerbti lenkų tautybę sulenkėjusiuose lietuviuose, kai šita tautybė atsirado juose negarbingu nutautinimo keliu. Lietuvių patriotui, bendraujant su šitais suklydusiais savo broliais, yra labai sunku atsipalaiduoti nuo tam tikro etinio nesigrožėjimo jausmo, kuris atsiranda žiūrint į nesąmoningos renegacijos ir nesąmoningo išdavimo žygius. Bet čia turime skaitytis su dviem dalykais: su asmens laisve ir su patriotizmo prigimtimi.

Moralinis tautinių teisių gynimas remiasi tuo, kad jos yra gyvo asmens teisių praplėtimas visuomeninių santykių aplinkoje. Pagrindą čia sudaro neliestina gyvo asmens teisė nevaržomai reikštis viešumoje tokiu būdu, kaip jam patinka, ir bendrauti su žmonėmis, kurie turi su juo ko nors bendra, kiek, žinoma, šitas reiškimosi ir susibūrimo būdas nėra nukreiptas prieš valstybės arba viešosios tvarkos pagrindus ir todėl nėra įstatymų baudžiamas. Tuo tarpu moralinis nusidėjimas prieš tautines prievoles, pavyzdžiui, išsižadėjimas savo tautybės, nėra baudžiamas juridinių represijų priemonėmis, nes asmens teisė į individualinę laisvę nusveria moralinę tautos teisę reikalauti iš savo narių patriotizmo. Todėl negalima pateisinti jokių juridinių represijų, atžvilgiu nutautėjusių mūsų elementų, kiek jie nenusikalsta bendrų įstatymų baudžiamais nusižengimais.

Be to, reikia nusimanyti, jog juridinės represijos panašiais atsitikimais ne tik yra nepateisinamos iš principo, bet dargi faktiškai yra betikslės ir net kenksmingos. Tuo tarpu nacionalistai niekuomet negali suprasti šitos paprastos tiesos, nes nesugeba suvokti tikro patriotizmo prigimties. Būdamas tautinės savo individualybės meilė, patriotizmas, kaipo toks, yra neįvykdomas jokios prievartos priemonėmis. Jokia prievarta žmogus negali kitų prispirti jį mylėti. Taip lygiai ir tauta jokios prievartos priemonėmis negali sužadinti sau meilės arba patriotizmo nutautėjusiuose elementuose. Čia reikia daug kantrumo, daug tolerancijos ir išmintingumo, daug kultūrinės kūrybos, o itin reikia saugotis, kad nebūtų duota jiems tariamojo išsiteisinimo progos.

Kai, pavyzdžiui, sulenkėjusių elementų atstovai buvo įžeisti veiksmu mūsų Seimo posėdyje ir kai įvyko nenaudingas jiems aiški-

nimas neaiškiai suredaguoto Seimo rinkimų įstatymo, — kiekvieną kartą mūsų tautos sūnūs palaidūnai palengvindavo savo sąžinę, teisindami savo praeities nusidėjimus minėtais dabarties įvykiais, o sykiu persiskyrimo atstumas ir antagonizmas tarp mūsų tautos ir nutautusių elementų vis didėjo. Jei čia iš tikro kas galėjo pasidžiaugti, tai buvo tas mūsų priešas, kurio naudai pats nutautinimas yra įvykęs.

Tas pats priešas negalėjo ramiai žiūrėti į mūsų palyginti gerus santykius su žydų tautine mažuma. Bet dabar, po nevykusiai sutvarkytų rinkimų į Seimą ir po ekscesų sukeltų nesusipratusių mūsų visuomenės elementų, jis ir dėl šito su palengvėjimu atsiduso. Mūsų priešas gerai nusimano, jog šitokia mūsų vidaus nesantaika silpnina mūsų jėgas, žemina mūsų moralinį prestižą kitų valstybių akyse ir morališkai atitolina nuo mūsų jo okupuotus, žymiai nutautėjusius, mūsų teritorijos plotus. Jei šitam mūsų priešui būtų leista užbrėžti mūsų plėtojimuisi pakraipą, tai jis, vadovaudamasis savo nauda, kaip tik padarytų mums įtaigos eiti ir toliau paminėtų įvykių krypsniu. Tad saugokimės džiuginti savo žygiais mūsų priešą, nes priešo džiaugsmas — geriausias įrodymas, jog mūsų žygiai yra nevykę: iš tikrųjų jie vykdo ne tą meilę, kuri išgano, bet tą, kuri žudo.

Tuo tarpu tikras patriotas turėtų čia elgtis kaip tik priešingu būdu. Jei privalu rūpintis savo tautinių teisių apgynimu, tai yra ne mažesnės prievolės vengti įžeidimų tautinių mažumų teisėms, ir tikras patriotas itin privalo rūpintis teisingumu šituo pastaruoju atžvilgiu, nes jis negali nenusimanyti, jog įžeisti tautinių mažumų teises ne tik iš principo neleistina, bet dargi faktiškai kenksminga tai tautai, kuri atlieka negarbingą skriaudėjos rolę.

Paskučiausiais laikais vėl yra kilusi grįžtamoji aklo nacionalizmo banga, ir joje yra simptominga tai, kad drauge su ja eina gretimais lengvabūdis apsiėjimas su konstitucinėmis bei parlamentinėmis garantijomis. Šito madoje dabar judėjimo vardas visiems gerai žinomas — tai fašizmas. Jis pagauna mažai susipratusius principų atžvilgiu, bet aktyvius žmones ir stumia juos į tautinės diktatūros vajų. Kaip ir bolševikai, fašistai nusižengia prieš demokratinės santvarkos pagrindus, ir todėl blaiviai mastančiam žmogui negali būti abejojimo, jog jie tuo pačiu ruošia sau istorijos pasmerkimą. Praeis mažiau ar daugiau laiko, subyrės tiek bolševikų, tiek ir fašistų diktatūros, ir istorija savo šalto teisingumo ranka lygiai įvertins du liūdnu simboliu: Č—K ir *numerus clausus*.

Tikras patriotizmas tesuderinamas vien su tikru demokratizmu, ir, kas tai pamiršta, negali būti tikras patriotas. Todėl kovoje su savo tautos priešininkais tikras patriotas nenusižengs prieš demokratizmo

principus, bet stengsis iškelti savo tautą į tokį ekonominį, politinį ir kultūrinį stovį, kad ji būtų neįveikiama savo priešų pasikėsinimams. Sąmoningas ir laisvas kultūrinis apsisprendimas ir susitvarkymas, bet ne policinė biurokratiškos valdžios globa, gali pateikti tikrų laidų buities kovos sėkmingumui, nekalbant jau apie tai, kad tik šitoks veikimo būdas yra vienintelis iš principo leistinas. Laikas jau atmesti trumparegių žmonių prietarą, jog principingas nusistatymas gyvenime esąs nepraktiškas nusistatymas. Šituo savo teigimu dvasinis aklumas solidarizuojasi su tais, kas neišlaiko gyvenimo pagundų ir ieško savo brutaliam veikimui teorinio pateisinimo.

Taigi kultūrinė kūryba geriausiai apšarvuoja tautą kovoje su priešais ir ypač su kenksmingai nusistačiusiomis tautinėmis mažumomis. Kiekvienas iš mūsų gali patirti šitos tiesos tikrumą visuomeniniame gyvenime. Jei esame neteisingai žmonių puolami už savo geros valios veiksmus, galime pasirinkti du kelius: neigiamojo bylinėjimosi ir teigiamojo reiškimosi naudingais darbais. Eidami pirmuoju keliu išeikvosime visą savo energiją, nieko neįtikinsime ir galutinai nepaliksime jokių pozityvių darbų, kurie mus užtartų prieš istorijos sprendimą. Pasirinkę antrą kelią, didinsime pozityvių darbų turtą sulig tuo, kaip augs neigiamieji mūsų priešų darbai, ir einant šitokiai kovai, negali neateiti laikas, kada sukrautas musų darbų turtas pats prabils į žmonių sąžinę ir sudarys teisingą jų pažiūrą mūsų vertingumo klausimu.

Panašiai yra ir tautinėje mūsų kovoje už laimingą savo ateitį. Jei, pavyzdžiui, norime padaryti nekenksmingas tautines mažumas ir net grąžinti suklydusius savo brolius į tautinę pastogę, stiprinkime kultūrinės kūrybos dirvą. Eidami šituo keliu negalime anksčiau ar vėliau nelaimėti, ir mūsų laimėjimas bus ne laikinas ir iliuzinis, bet pastovus ir tikras.

d. *Patriotizmas, kaipo lytis asmens ir žmonijos derinimui per tautos tarpininkavimą.* — Baigdamas turiu dar šį tą pasakyti apie tikrąjį patriotizmą, kaipo asmens derinimą su žmonija per tautos tarpininkavimą. Kaip buvo jau matyti pirmiau, savo civilizacijos turiniu tauta gali turėti visuotinės reikšmės žmonijos istorijoje. Visa žmonija, kaipo tokia, neturi savo reiškimuisi individualinės lyties, kokia yra tautai tautinis individualumas. Todėl asmuo, kuris kaipo vienos kurios tautos narys, reiškiasi savo gyvenime bei veikime savo tautybės lytimis, prieina prie žmonijos esmės per visuotinį tautinės savo civilizacijos turinį. Mylėdamas ne tik individualią savo tautybės lytį, bet ir visuotinį tautinės civilizacijos turinį, tikras patriotas negali nevertinti visuotinių žmogaus dvasios savybių, o sykiu ir — žmonijos, kaipo tokios. Nacionalistas, gerbiąs visų pirma

labiausiai tautinės individualybės lytį, negali pasikelti prie aukštų humanistinių jausmų, kurie apimtų visą žmonijos platumą, nes formalistinis reakcinis jos šovinizmas teapima paprastai savo tariamuoju patriotizmu tik vienminčių žmonių būrelį. Tikras patriotas per visuotinį tautinės civilizacijos turinį siekia pačią žmonijos širdį, nes jis nusimano, jog tautybė tobulėja sulig tuo, kaip didėja iš vienos pusės jos reiškimosi lyties individualumas, o iš kitos pusės — jos bendro žmogiškojo turinio visuotinumas. Žmonijos dvasia nesireiškia kitaip, kaip tik per tautines individualybes, bet todėl ir atskiras asmuo negali prie jos eiti kitaip, kaip gerai suprasto patriotizmo žygiais. Šitas patriotizmas liepia susipratusiam asmeniui rūpintis savo tautybės visuotiniu turiniu ir sykiu mylėti visas kitas tautybes kaip savąją, nes visos tautinės lytys yra pašauktos būti žmonijos dvasios nešėjos ir reiškėjos. Iš to aiškėja, kaip tikras patriotizmas privalo derinti atskiro asmens kūrybą su idealia visos žmonijos esme.

Reikia sykiu pripažinti, jog šitoks atskiro asmens ir visos žmonijos derinimas įgauna vis daugiau realumo pagal tai, kaip ekonominis, politinis ir kultūrinis tautų bendradarbiavimas apsipavidalina organizuotomis lytimis. Istorija apskritai ir ypač paskutinių laikų istorija pakankamai suteikė mums įrodymų, jog kultūrai žengiant pirmyn, izoliuotas tautų gyvavimas pasidaro vis labiau negalimas. Su kultūros pažanga tautų gyvenimas susipina tarp savęs įvairių įvairiausiais ryšiais taip, kad šioks ar toks bendradarbiavimas tampa tiesiog neišvengiamas. Bet iš kitos pusės reikia pastebėti, jog gretimais su šituo vyksmu eina kitas vyksmas, kuris stiprina tautinės individualybės jausmą ir kelia reikalą ginti šitą individualybę nuo neteisėtų pasikėsinimų. Ir čia taip pat pasirodo, jog tautų universalizacija eina vienu žingsniu su jų individualizacija. Todėl kaipo siektinas tikslas, arba idealas, čia tegali būti laisvas ir harmoningas tautinių individualybių sugyvenimas pasaulinėje tautų sąjungoje. Mūsų laikai, kiek jie vadovavosi sveiko instinkto balsu, aiškiai užbrėžia šitą idealą, bet pirmasis padarytas šita pakraipa bandymas taip pat yra toli nuo pilno subrendimo, kaip pirmas vaiko kojukės kilstelėjimas nuo tvirtų suaugusio vyro žingsnių. Tačiau tikėkimės: idealas, turįs realios atramos tikrovėje, negali pasilikti bergždžias žmonijos sąmonėje, nors ir pirmasis bandymas jį labiau kompromituotų nekaip gintų.

Tautinių individualybių bendradarbiavimas žmonijos visumoje yra reikalingas dar tuo atžvilgiu, jog jokia viena kuri nors tautybė negali išreikšti viso žmonijos dvasios turtingumo. Tautinis pašaukimas, pareinąs nuo aplinkybių, kuriomis tautai teko ir tebetenka gyventi, stumia ją labiausiai realizuoti savo gyvenime bei veikime vieną

kurį visuotinės reikšmės uždavinį, bet tuo pačiu iš kitos pusės jis tarsi apriboja kultūrines tautos galimybes. Iš čia plaukia tautoms reikalas pasidalyti kultūrinės kūrybos darbu, taip sakant, specializuotis; bet iš čia irgi gimsta reikalas pasidalyti šitokio darbo išdavomis. Tokiu būdu tautinės individualybės papildo viena kitą ir tik harmoningas jų visetas gali sudaryti tai, ką vadiname visos žmonijos vardu. Todėl tikras patriotas, eidamas savo tautos pašaukimu ir dirbdamas kultūrinės kūrybos darbą, dirba taip pat visos žmonijos naudai, ogi, naudodamasis tautų bendradarbiavimo vaisiais, naudojasi pats žmonijos turtais.

Todėl yra neabejotina, jog tikras tautos vertingumas privalomas matuoti pagal tai, kiek visuotinio turinio arba bendrai žmogiškosios dvasios yra realizuota tautinėse jos civilizacijos lytyse. Pagal tai taip pat matuojama tikra tautos reikšmė plačioje žmonijos draugijoje ir moralinis jos įsigalėjimas pasaulyje. Pageidauti šitokio įsigalėjimo tautų šeimynoje reiškia padaryti nuoseklią išvadą iš pageidavimo savo tautai gerai suprastos didybės. Jei kiekvienas imperialistinis užsimojimas, paremtas bet kuria prievarta, yra nelygstamai smerktinas, tai pastangos vadovauti žmonijai kuriamosios dvasios žygiais ne tik yra pateisinamos, bet ir sudaro vieną iš tikro patriotizmo reiškimosi lyčių. Tik, deja, šitos pastangos paprastai karikatūrinamos imperialistinių instinktų, kaip kad yra paprastai karikatūrinamas tikros didybės pageidavimas savo tautai.

e. *Teisėtas būdas vadovauti pasauliui.* — Senovės istorija mums duoda ryškių pavyzdžių, rodančių, jog dvasinis tautos vadovavimas žmonijai kartais esti atvirkščios proporcijos santykyje su materialine jos galybe. Galingoji Roma užkariavo mažą Graikiją, bet šitos Graikijos vienas tik Atėnų miestas bene bus daugiau padaręs humanitarinei naujosios gadynės kultūrai, negu didžioji Romos imperija. Šitos kultūros dvasiniu lobiu mūsų kultūringas pasaulis nenustoja taip ar šiaip tebegyvenęs iki šiolei. Bet dar mažesnė už graikus žydų tautelė, nepasireiškusi senovėje jokiais materialinės galybės žygiais ir taip pat Romos užkariauta, pralenkė net graikus savo moraline reikšme naujajai gadynei. Nesuskaitomi miliojonai žmonių, dabar kaip ir per ištisą šimtmečių eilę, teberiša kasdienį savo gyvenimą su įvykiais, buvusiais mažojoje Palestinoje žydų tautos pašaukimo išdavomis. Štai pavyzdžiai, kaip privalu suprasti savo tautos didybę ir realizuoti šitą didybę ne tik vienu kuriuo laiku apribotame savo gimtajame krašte, bet visame pasaulyje ir ilgiems amžiams.

Apie tai ypatingai svarbu nusimanyti mažoms tautoms, nes tariant prof. M. de Munnynck'o žodžiais: « Apvaizda rodosi esanti

atėmusi joms materialinę jėgą, kad jos tesiremtų dvasios jėgomis »[25] Eidami šita pakraipa, mes ne tik pajėgsime apsiginti nuo savo priešų, bet surasime dar savo tikrąją didybę, kuri nebus apribota nei mūsų teritorijos sienomis, nei mūsų gyvavimo laiku. — Jei tad turėčiau parinkti mūsų tikram patriotizmui sintetinį obalsį, tai parafrazuodamas A. Mickevičiaus Konrado žodžius, tarčiau:

« Supinkime iš brangios tėvynės gyvą dainelę
Ir padarykim iš jos pasigėrėjimą amžiams ».

Kaunas,
1923 m. kovo m. 11 d.

## Šeštas skirsnis

## TAUTINIS AUKLĖJIMAS

ir

## Septintas skirsnis

## TARPTAUTINIS AUKLĖJIMAS *

## Aštuntas skirsnis

## VISUOMENINĖS VADOVYBĖS UGDYMAS LIETUVIŲ TAUTOJE **

*Ugdymo uždaviniai sistemingumo ir aktualumo atžvilgiu.* — Pilnutinio ugdymo sistema kelia pedagogui visus tuos uždavinius, kurie šiaip ar taip turi būti atlikti kiekvieno auklėtinio ugdyme. Bent vieno pagrindinio uždavinio apleidimas padaro ugdomąjį veikimą vienašališką ir tuo pačiu mažiau ar daugiau ydingą, Taip atrodo ugdomųjų uždavinių visuma sistemos atžvilgiu. Bet užtat, kai žiūrima į ugdymo uždavinius aktualumo atžvilgiu, tam tikroje vietoje ir

---

[25] *Romuva*, 1922, nr. 2, p. 17.

* Šie du straipsniai pirmąkart paskelbeti *Židinyje* 1932, nr. 3 ir 4 ir tais pačiais metais išleistoje knygoje *Visuomeninis auklėjimas*. Iš pastarosios knygos jie buvo perspausdinti ir knygoje *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. Šiame tome žr. p. 701-737.

** Spausdinta *Židinyje*, 1926, nr. 3, p. 131-143 antrašte *Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai*. Tais pačiais metais šis straipsnis buvo išleistas ir atskiru atspaudu (Kaunas 1926, 19 psl.).

tam tikru laiku vienas kuris uždavinys gali turėti daugiau reikšmės, kaip kad jos turi tas pats uždavinys kitoje vietoje ir kitu laiku. Jau žmonių specializacija pagal profesijas daro jų atžvilgiu vienus ugdymo uždavinius aktualesnius už kitus, nors sykiu specializacija suponuoja pilnutinio ugdymo sistemos išlaikymą bent tam tikru laipsniu. Tokiu pat būdu vieno kurio krašto padėtis, istorinis paveldėjimas ir ateities uždaviniai gali kelti šito krašto pedagogams tam tikrų ugdomųjų uždavinių, į kuriuos privalu atsižvelgti su didesniu susidomėjimu ir kuriuos dera pildyti su didesniu atsidėjimu. Pavyzdžiui, nelaimingai pralošus karą, kraštui tenka rūpintis jau ugdymo sistemoje sudaryti pagrindą, ant kurio galima būtų bent iš dalies atsilošti ir išlyginti savo nuostolius. Taip pat tautai atgimstant, kaip kad mūsų, ugdymo sistemoje galima numatyti tuos ugdomuosius uždavinius, kurie turi ypatingo aktualumo atgimstančios tautos gyvenimui. — Ir štai, kalbant apie mūsų aktualiausius ugdymo uždavinius, tenka imti tuos, kurie turi didžiausio aktualumo mūsų laikais, mūsų kraštui, mūsų gyvenimo aplinkybėms, ypatingai atsižvelgiant į tai, ką mes esame gavę iš praeities paveldėjimo keliu ir ką mes privalome laimėti ateityje.

Išspręsti šitą klausimą plačiai ir dokumentuoti jį išsamiai būtų uždavinys, neįvykdomas vienos paskaitos ar vieno straipsnio ribose. Turėsiu apsiriboti vien trumpais metodologiniais nurodymais ir išvesti gana greitu tempu liniją iš praeities į ateitį. Visas uždavinys čia gali būti suvestas prie dviejų pagrindinių pareigų: pirma, kritiškai susekti mūsų gyvenimo silpniausias vietas, kurios gali ir privalo būti užtvertos ugdomuoju darbu; ir antra, nustatyti uždavinius, kuriuose mums kelia gyvenimo pažanga bei pakraipa, vykstant iš praeities į ateitį. Kaip matome, yra tai visų pirma savo rūšies sąžinės sąskaita, kuri žmogui, tegalvojančiam dabar vien apie priešrinkiminės agitacijos karštį (1926), gali pasirodyti balsu, jei ne šaukiančiu dykumoje, tai bent plakančiu visas partijas išsyk.

Taigi, kokios yra silpniausios mūsų tautos gyvenimo vietos, ir kokių uždavinių kelia mums rytojus?

### 1. Kritiškoji dalis: Istorinis paveldėjimas ir pagrindinės mūsų tautos gyvenimo silpnybės

a. *Normalus šviesuomenės ir laudies santykiavimas mūsų istorijos vyksme.* — Visai teisingai yra sakoma, kad ugdymas yra sykiu ir visuomeninės aplinkos padaras, ir jos priežastis. Jis yra visuomeninės aplinkos padaras, kadangi ir auklėtojas, ir auklėtinis šiaip ar taip, mažesniu ar didesniu laipsniu, pareina nuo tos visuomeninės aplinkos, kurioje jiems tenka gyventi ir veikti. Ugdy-

mas yra iš antros pusės visuomenės aplinkos priežastis, kadangi visuomeninė aplinka savo ruožtu pareina nuo to, kokia yra ugdymo sistema. Pedagoginės pažangos negalėtų būti vien tada, jei ugdymas tegalėtų suteikti būsimai visuomeninei aplinkai tik tiek, kiek jis pats yra gavęs iš susidariusios jau visuomeninės aplinkos. Tokios pažangos iš tikro nėra pas gyvulius, kurie tik tiek perteikia ateinančioms kartoms, kiek patys yra gavę iš ankstesnių kartų. Kas kita žmonės, kurie turi protinę iniciatyvą ir valios pasiryžimą vykdyti šitos iniciatyvos pastatytus naujus uždavinius. Visuomeniniame gyvenime pedagoginės iniciatyvos veiksnys yra šviesuomenė, kuriai tenka tvarkyti ne tik savo, bet ir liaudies gyvenimą. Liaudyje, paliktoje pačiai sau, pedagoginė iniciatyva maža tegali pasireikšti ir sužadinti pedagoginės pažangos. Todėl joje arba vyrauja ilgos sustingusios tradicijos, arba staiga įsivyrauja nauji gyvenimo ir ugdymo būdai ryšium su visuomeninėmis pertvarkomis. Tik šviesuomenei sąžiningai atliekant kultūrinį savo pašaukimą liaudies atžvilgiu, tautos gyvenimas tegali būti normalus ir pedagoginiu atžvilgiu, nes šviesuomenė iš esmės privalo būti ugdomasis veiksnys tautos ir tuo pačiu liaudies gyvenime. Todėl jei šviesuomenė neatlieka sąžiningai savo kultūrinės, tautinės, visuomeninės ir pedagoginės pareigos tautos gyvenime, ji neužsitarnauja nei aukštesnės materialinės gerovės, nei vadovaujamos rolės valstybės gyvenime, nei šiaipjau garbingos padėties.

Šviesuomenės ir liaudies santykiavimas mūsų tautos gyvenime nuo priešistorinių laikų iki mūsų atgimimo buvo visai nenormalus. Nuolatinėse kovose su teutonų ordinais ir ekspansijoje į rytus liaudis tarnavo vadovaujančių sluoksnių rankose vien karo įrankiu. Užvaldymas didelių plotų rytuose ir reikalas aprėpti juos savo valdomosiomis jėgomis padarė tai, kad aukštesnieji Lietuvos sluoksniai ilgainiui žymiai surusėjo ir tuo pačiu nutolo nuo liaudies tautiniu atžvilgiu. Taip aplinkybėms susidėjus, Lietuva negyveno viduramžiais tuo pilnu korporatyviniu gyvenimu, kuris buvo gera kultūrinio išsilavinimo mokykla. Vėliau, Lietuvai sudarius su lenkais uniją, prasidėjo kitas vyksmas, kuris nebuvo palankesnis normaliam tautiniam gyvenimui. Kai Vakarų Europa ėjo nuo feodalinės viduramžių santvarkos prie sudarymo tvirtų centralizuotų valstybių, tai Lietuvoje lenkų įtakos dėlei vis labiau stiprėjo bajorų luomas ir vedė valstybę prie aristokratinės santvarkos, kuri paskui negalėjo sėkmingai gintis nuo kaimynų absoliutizmo. Tuo pačiu laiku tarp kitko įvyko du faktai, kuriuodu turėjo nelemtos reikšmės lietuvių tautos gyvenimui. Pirma, tų laikų šviesuomenė po Liublino unijos ėmė linkti savo kultūrinėmis simpatijomis į lenkus ir todėl sykiu lenkėti. Antra, įsigalėjus valstybiniame gyvenime bajorų luomui,

valstiečių baudžiava buvo Lietuvoje fiksuota tvirčiau ir ilgesniam laikui negu ten, kur apsišvietęs absoliutizmas ėmė visus visuomenės luomus derinti bendram valstybės reikalui. Tokiu būdu tie aukštesnieji visuomenės sluoksniai, kurie turėjo sudaryti tautos šviesuomenę, virto nutautinimo, pavergimo ir deorganizacijos veiksniu Lietuvos gyvenime.

b. *Pirmosios tautiškai susipratusių inteligentų kartos trūkumai.* — Santykiai tarp šviesuomenės ir liaudies nepagerėjo ir tada, kai, žlugus aristokratinei Lenkų-Lietuvių Respublikai, Lietuvą užvaldė rusiškasis monarchizmas. Sulenkėję sluoksniai kovoje su rusais rūpinosi pagilinti savo lenkiškąją ideologiją ir stengėsi išlaikyti savo tradicijas, kurios faktiškai nebuvo palankios lietuvių tautos gyvenimui nei kultūriniu, nei visuomeniniu, nei tautiniu atžvilgiu. Šitokiame stovyje baudžiavos panaikinimas buvo nauja gairė lietuvių tautos gyvenime, nes šitas panaikinimas sykiu reiškė pradžią atsipalaidavimo nuo įtakos ir globojimo tos šviesuomenės, kuri neištesėjo atlikti savo pašaukimą lietuvių visuomenėje. Todėl nenuostabu, kad vienos kartos, atstumtos nuo išsivadavimo iš baudžiavos, prasidėjo tautinis lietuvių atgimimas. Tautinis atgimimas turėjo iš pat pradžios pasistatyti uždavinį išsiauklėti naują šviesuomenę, kuri geriau atitiktų savo pašaukimą ir imtų tikrai vadovauti lietuvių visuomenei ir tuo pačiu liaudžiai. Tačiau visos gyvenimo aplinkybės po rusiškuoju jungu buvo tokios, kad šitas pagrindinis atgimimo uždavinys negalėjo būti tinkamai įvykdytas. Nei savų mokyklų, nei minimalių laisvių, nei tikros savivaldybės, nei gero paveldėjimo iš praeities, nei inteligentiškųjų šeimynų negalima buvo turėti šitam reikalui.

Tiesa, vis daugiau atsirasdavo lietuvių inteligentų, kurie dėjosi prie tautinės akcijos. Bet, reika vėl pastebėti, kad šitų inteligentų išsiauklėjimas bei išsilavinimas toli gražu nebuvo toks, kokio galėtų pageidauti lietuvių tauta normaliam savo gyvenimui ir išsivystymui. Naujo tipo lietuviams inteligentams teko dažniausiai eiti mokslą Rusijoje, būtent rusų universitetuose, kurie negyveno taip pat normalų gyvenimą. Rusų inteligentijai teko lavintis bei auklėtis nuolatinėje opozicijoje nekultūringam rusų valstybės autokratizmui ir visam tam, kas buvo su juo šiaip ar taip, kad ir atsitiktinai, surišta, pavyzdžiui, religijai. Nuolatinis gyvenimas ir augimas opozicijos atmosferoje padarė tai, kad rusų inteligentija nesusidarė jokių tvirtų teigiamųjų tradicijų: nei teigiamųjų pasaulėžiūros tradicijų, nei visuomeninių, nei valstybinių, nei tautinių, nei pedagoginių. Mūsų pirmoji inteligentijos karta, ėjusi mokslą sykiu su šitaip nusistačiusia rusų inteligentija, persiėmė didžiausia dauguma kaip tik visomis

šitos pastarosios ypatybėmis: ir teoriniu nihilizmu, ir supratimu laisvės, kaipo atsipalaidavimo nuo bet kurių visuomeninės drausmės ir tvarkos sąvaržų, ir religiniu abejingumu, jei ne religijos neapykanta, ir pedagoginių tradicijų stoka šeimyniniame gyvenime ir t.t. Todėl, jei tradicinė inteligentija sunyko lietuvių tautos gyvenime lenkiškoje bajorų įtakoje, tai ir pirmoji atgimusios inteligentijos karta neišėjo tokia, kokios galėtų pageidauti lietuvių tauta, ir kuri būtų pasiruošusi vykdyti tautos gyvenime pilnutinio ugdymo sistemą.

c. *Nepakankamas jaunosios inteligentų kartos pasiryžimas aktualaus gyvenimo bei veikimo uždaviniams.* — Po 1905 metų revoliucijos, kurioje lietuviai inteligentai pasireiškė labiausiai neigiamais griaunamais gabumais, buvo nujaustas reikalas naujo dvasinio atgimimo, kuris galėtų sutaikyti ir suderinti šviesuomenės ir liaudies gyvenimą bei veikimą ne tik tautinėje, bet ir kitose kultūros srityse, pavyzdžiui, pasaulėžiūros, šeimos, visuomenės ir religijos srityse. Bet išsyk kitas reikalas nepasireiškė su visišku aiškumu ir nuoseklumu. Iš laisvamaniškai ir destruktyviai nusistačiusių radikalų pirma išsiskyrė grupė liberališkai nusistačiusių žmonių, kurie, kad ir padarė žingsnį prie religijos, vis dėlto apsistojo pusiaukelėje, nes nesugebėjo padaryti harmoningos sintezės iš tautinės ideologijos ir pozityvios religinės pasaulėžiūros. Ilgainiui šita grupė savotiškai suderino liberalinį nusistatymą religijos atžvilgiu su socialiniu konservatizmu ir, sudarydama palyginti nežymią inteligentų dalį su atitinkama įtaka visuomenėje, pasisakė už oligarchinį režimą valstybiniame gyvenime.

Kai paaiškėjo, kad liberališkai tautiškoji srovė neįstengia nei sukurti universalinės gyvenimo sintezės, nei sužadinti tikro dvasinio mūsų tautos atgimimo, prasidėjo, keli metai prieš didįjį karą, naujas judėjimas katalikų jaunuomenėje, kuris, šalia tautinio atgimimo ir organiškai susijęs su juo, iškėlė religinio dvasinio atgimimo obalsį. Šitas naujas mūsų tautos atgimimas prasidėjo palyginti labai vėlai taip, kad mūsų laikais, kai teko organizuotis Lietuvos Valstybei ir tvarkytis lietuvių visuomenei, pirmoji šitos naujos inteligentijos karta pasirodė dar jaunesnės formacijos, negu išaugusi rusų inteligentijos įtakoje pirmoji atgimimo karta. Todėl ji pasirodė taip pat nepakankamai pasiruošusi tiems svarbiems tautinio, religinio, visuomeninio ir valstybinio gyvenimo uždaviniams, kurių pastatė pokariniai laikai ir senos tvarkos laužimosi aplinkybės. Žinoma, gyvenimas negalėjo laukti, kol šita naujoji karta galutinai suaugs ir pilnai subręs, bet sykiu, pastūmęs ją per anksti į veikimą, kuris viršija jos pasiruošimą ir todėl taip pat faktinius jos sugebėjimus, tuo pačiu ją gerokai demoralizavo: nei tautiniai, nei religiniai, nei šeimy-

niniai, nei visuomeniniai, nei valstybiniai, nei pedagoginiai įpročiai bei tradicijos nepasirodė joje pakankamai tvirti, kad tolimesnis naujųjų kartų ugdymas rastų joje pakankamai viltingos atramos. Viskas dar tebelieka uždavinio stovyje ir beveik niekas dar nėra tvirtai laimėta ateinančioms kartoms. Padėtis juo mažiau yra užtikrinta todėl, kad kova su neigiamosiomis tradicijomis, susidariusiomis ryšium su lenkų bajorijos ir rusų inteligentijos įtaka, nėra dar pasibaigusi.

d. *Psichologiniai tautos branduolio trūkumai.* — Šitoje nenusistovėjusioje dar padėtyje visai pateisinta ieškoti mūsų visuomenės gyvenime veiksnių, kurie galėtų įnešti į visuomeninį gyvenimą tam tikro pastovumo ir į kuriuos galima būtų įsiremti einant pažangos keliu. Toks veiksnys Lietuvos gyvenime galėtų būti valstiečių ūkininkų sluoksnis, kuris neabejojamai turi daugiausia nusistovėjusių tradicijų, pastovumo, atsparumo ir patvarumo. Tačiau sykiu reikia konstatuoti, kad šitas pastovumo bei pusiausvyros sluoksnis savo įpročiuose ir susidėjusioje psichologijoje turi taip pat nemaža veiksnių, kurie neleidžia mūsų tautos pažangai pasireikšti stipriau ir pasistūmėti pirmyn su didesniu kuriamuoju užsimojimu. Ne tik pas mus, bet ir visur kitur, mažas žemės savininkas, koks kad yra mūsų tipingas valstietis ūkininkas, turi bendras silpnybes šalia teigiamųjų dorinių savybių. Čia mums terūpi silpnybės, todėl tenka atvirai apie jas ir kalbėti.

Prancūzų pedagogas J. Wilbois laiko kaip tik prancūzus mažųjų žemės savininkų tauta, ir šita prasme mes turime su prancūzais daug daugiau panašumo, negu su anglais ar vokiečiais, nors mūsų temperamentas yra artimesnis anglosaksų rasei. Ir štai apie prancūzų mažųjų žemės savininkų psichologiją J. Wilbois sako, tai kas visai gerai būti pritaikyta ir mūsų valstiečiams ūkininkams: « Turėdami kovoti su netikėtomis metų atmainomis, jie neturi pagrindo būti dosniais didžiadaviais; išmėtyti dideliame žemės plote, jie neturi įpročio jungtis; kaipo maži, jie dažniausiai pasireiškia smulkiais sumanymais; kaipo savininkai, jie nedrįsta turėti drąsios iniciatyvos »[26].

Ir iš tikro mažas žemės savininkas praktiniame gyvenime yra realistas, kuris dažnai orientuojasi visuomeniniame gyvenime materialiniu egoistiniu išskaičiavimu; jis nepasižymi visuomeniniu drausmingumu, nes visuomeninis kaimo gyvenimas nėra suimtas į tvirtas lytis, kurios reikalauja punktualumo, tvarkingumo, ekonomiškumo

---

[26] *La nouvelle Èducation Française,* Paryžius 1922 p. 40.

laiko atžvilgiu. Jis yra konservatorius ne tik gera, bet ir bloga prasme, nes jis palaiko ne tik teigiamąsias, bet ir neigiamąsias tradicijas ir todėl nėra paslankus lengvai prisiimti pažangos laimėjimų. Jis, kad ir turi nemaža sveikos išminties, tačiau dažniausiai supranta išmintį, kaipo paprastą atsargumą, atsisakymą nuo drąsių sumanymų ir plačios toli siekiančios iniciatyvos. Pagaliau mažas žemės savininkas, gyvenęs dar neseniai baudžiavoje ir iki šiolei neįsigijęs kultūros, pasižymi nemažu servilizmu, kuris verčia jį lenktis prieš jėgą ir turtą ir rodyti kumštį, kai jis yra pats įgavęs valios ar pralobęs. Taigi ir mūsų tautos branduolys nėra laisvas nuo didelių silpnybių, kurios tramdo pažangą.

2. Statomoji dalis: Trumpa apžvalga aktualiausių ugdomųjų uždavinių, surištų su tautos vadovybės klausimu

a. *Bendras pilnutinio ugdymo aktualumas.* — Jei, nežiūrint nelemto paveldėjimo iš praeities ir menko kultūrinio stovio dabartyje, lietuvių tauta vis dėlto ne tik gyvuoja, bet ir eina atgimimo keliais ir šiaip ar taip organizuoja savo tautinį, visuomeninį, valstybinį ir šiaipjau kultūrinį gyvenimą, tai reiškia, kad iš kitos pusės lietuvių tautos gyvenime yra dar pakankamai teigiamųjų veiksnių, kurie pajėgia atsilaikyti prieš neigiamuosius praeities ir dabarties veiksnius. Todėl ir lietuvių tautos stovio įvertinimas gali būti daromas dvejopu matu pagal tai, ar žiurima į tai, kas buvo galima iki šiolei pasiekti su tomis priemonėmis, kurių pateikė mums praeitis ir tebeteikia dabartis, — ar sprendžiama, kas privalo būti, arba kas yra apskritai pageidaujama. Vertinant mūsų padėtį pirmuoju matu, negalima būti griežtu pesimistu, nes, objektyviai vertinant mūsų pasiekimus pagal buvusias galimybes, padaryta yra labai daug. Užtat, vertinant mūsų padėtį antruoju matu, negalima būti griežtu optimistu, nes mūsų padėtis nėra toli gražu ideali ir, norint ją pagerinti, reikia atsiekti palyginti daug daugiau, kaip kad yra padaryta. Tematydamas vien tai, kas yra padaryta sunkiomis aplinkybėmis, griežtas optimistas lengvai nustoja reikiamo kuriamojo nusistatymo tolimesnei pažangai. Tematydamas vien tai, kas privalo būti ir ko faktiškai nėra mūsų gyvenime, griežtas pesimistas lengvai praranda sykiu su pasitikėjimu ateitimi ir kuriamąjį užsidegimą. Pirmasis pavojus gresia mūsų pozicijai, antrasis — mūsų opozicijai, prie kurios prisideda ir tie mūsų tautinio atgimimo idealistai romantikai, kurie naiviai tikėjo, jog pakanka Lietuvai laimėti nepriklausomumą, kad ji tuoj atsipalaiduotų nuo visų savo nelaimių ir netobulybių.

Taigi išeina, kad, vien teturint aiškų supratimą apie dvejopą mūsų padėties vertinimo matą, galima tinkamai nusistatyti toli-

mesnės privalomos pažangos atžvilgiu. Tai ypatingai svarbu suprasti pedagogams, kurie privalo statyti ugdymui šalia tų uždavinių, kurių stato pilnutinė ugdymo sistema, dar aktualių uždavinių atsižvelgdami vienu ir tuo pačiu laiku į tai, ko trūksta dabarčiai, ir į tai, kas privalo būti ateityje. Ateities gerovė reikalauja kovoti su dabarties silpnybėmis ir ypatingai atsižvelgti į tai, kokių specialių reikalavimų gali pastatyti tolimesnė visuomenės pažanga. Bendrai sprendžiant dalyką, reikia pasakyti, kad mūsų išsivystymo sąlygos padarė tai, kad iki šiolei esame labai silpni visose gyvenimo bei veikimo srityse. Būtent mūsų fizinio gyvenimo aplinkybės neleido fizinei mūsų prigimčiai sudaryti gryną, sveiką, stiprų ir miklų rasės tipą; kultūrinio gyvenimo aplinkybės neleido mums įsigyti didesnės inteligencijos protinio išsilavinimo srityje, žymesnio jautrumo bei tvirtumo dorinio išsiauklėjimo srityje ir subtilaus skonio bei platesnio kuriamojo užsimojimo estetinėje srityje; taip pat, stokojant kultūros, toli gražu nėra pakankamas nei principialus religinis susipratimas, nei nuoseklus religinis veiklumas net pas tuos žmones, kurie yra ar tik skelbiasi religijos šalininkais. Todėl tam tikra prasme ir fizinis lavinimas, ir protinimas, ir dorinimas, ir estetinimas, ir religinimas yra pas mus aktualūs ugdymo uždaviniai. Bet čia mums rūpi vien tai, kas yra mūsų tautos ugdyme aktualiausia, žiūrint į mūsų praeities paveldėjimą ir į specialius ateities reikalavimus.

b. *Nustatymas deramų santykių tarp liaudies ir šviesuomenės ir tuo pačiu sudarymas geriausios vadovybės demokratinėms masėms.* — Esame jau matę, kad pagrindinę dramą lietuvių tautos gyvenime sudarė ypatingai nenormalūs santykiai tarp šviesuomenės ir liaudies, t. y. tarp vadovaujančios ir vadovaujamos mūsų tautos dalies. Šitie nenormalūs santykiai galų gale buvo mus privedę ir prie tautinio, ir prie visuomeninio, ir prie kultūrinio, ir prie valstybinio suirimo. Yra tad savaime aišku, kad, prasidėjus tautiniam atgimimui, gan greit svarbiausiu aktualiu ugdymo uždaviniu yra mums tinkamas inteligentijos, arba šviesuomenės, išlavinimas bei išauklėjimas, nes tradicinės šviesuomenės atskilimas nuo tautinio kamieno, jos praradimas solidarumo jausmų su liaudimi, jos atsisakymas nuo savo kultūrinės misijos šitos liaudies atžvilgiu ir jos nusidėjimas prieš Lietuvos Valstybės reikalus buvo katastrofos priežastis.

Tinkamas šviesuomenės lavinimas bei auklėjimas įgauna dar daugiau reikšmės ryšium su tuo, kad atgimusi Lietuvos Valstybė yra pasidariusi demokratinė respuplika. Man nėra abejojimo, kad demokratinė respublika yra tobuliausia valstybės santvarkos lytis. Bet sykiu man yra lygiai aišku, kad tikrovėje šita tobuliausia lytis tik tiek tėra verta, kiek yra verti žmonės, kurie šita lytimi yra tvar-

komi. Todėl ir pasirodo, kad principiškai tobuliausia valstybinės santvarkos lytis yra faktiškai tik tada geresnė už aristokratinę respubliką arba net už monarchiją, jei jos nariai yra sykiu reikiamai išlavinti bei išauklėti. Kitaip tariant, tobuliausia valstybinės santvarkos lytis reikalauja sykiu didžiausio savo piliečių išsilavinimo bei išsiauklėjimo. Be to reikia dar nusimanyti, kad pati demokratinė respublika, kaipo tokia, savo lytimi dar negali tinkamai piliečių išlavinti bei išauklėti. Tad, taip dalykams stovint, ne tik yra reikalo ypatingai susirūpinti demokratinėje respublikoje žmonių lavinimu bei auklėjimu, bet dargi juos lavinti bei auklėti būdu, kuris labiausiai atitinka šitos valstybinės lyties pobūdį. Tiesa, šitas būdas, apskritai tariant, sutampa su pilnutinio ugdymo sistema, kur laisvas bei sąmoningas gyvenimo bei veikimo reikalų koordinavimas pagal objektyvius tikslus kaip tik geriausiai atitinka valdymosi bei tvarkymosi būdą demokratinėje respublikoje.

Bet ir labai aukštas bendras masių išsilavinimo bei išsiauklėjimo lygis demokratinėje respublikoje reikalauja dar, be to, labai aukštos vadovybės, sutelktos geriausių žmonių rankose. Kaip man teko konstatuoti kur kitur[27], dabartinė vadinamoji demokratizmo krizė kyla iš neišspręsto dar praktikoje tokios vadovybės sutvarkymo visuomenėje ir tarp kitko valstybėje, kad šita vadovybė ir, tarp kitko, valdžia iš tikrųjų patektų į faktiškai geriausias rankas, — geriausias ne tik profesinio pasiruošimo, bet ir bendro išsilavinimo bei išsiauklėjimo atžvilgiu. Demokratizmo krizė bus išspręsta, kai bus sėkmingai nustatytos priemonės, kurios laiduos, kad demokratinėje tvarkoje faktiniais valdžios reiškėjais bei vykdytojais būtų geriausieji žmonės. Geriausių žmonių valdžia graikiškai yra vadinama aristokratijos vardu; išeina tad tam tikra prasme, kad kalbamoji čia problema yra problema gerai suprasto demokratizmo ir gerai suprasto aristokratizmo sintezė.

Taigi demokratinės respublikos klestėjimas pareina iš vienos pusės nuo bendro demokratinių masių kultūringumo, o iš antros pusės — nuo šitų masių vadų kilnumo. Ir reikia pasakyti, kad šita pastaroji sąlyga yra tiek svarbi, kad neklystama, kai yra teigiama, kad demokratinė respublika tiek tėra verta, kiek verti yra demokratinių jos masių vadai. Akivaizdoje šitų aplinkybių reikalas nustatyti deramus santykius tarp liaudies ir šviesuomenės ir tuo pačiu sudaryti tikrą vadovybę demokratinėms masėms yra mums aktualus ne tik mūsų nelemtos praeities atžvilgiu, bet ir atžvilgiu kokius naujus reikalavimus stato mums rytojus, kad galėtume išeiti iš

[27] *Židinys*, 1925, nr. 8-9, p. 244-250.

šios dienos vadinamosios demokratizmo krizės. Būtent ne tik turime kelti bendrą kultūrinį mūsų liaudies lygį, bet tuo pačiu laiku privalome ne mažiau susirūpinti reikalu paruošti jos vadovavimui tikrų vadų, kurie būtų vadais ne dėl atsitiktinių aplinkybių, bet todėl, kad jie iš tikro yra geresni žmonės ir tautiniu susipratimu, ir visuomeniniu drausmingumu, ir doriniu vertingumu, ir šiaipjau kultūriniu bei religiniu kilnumu.

Niekas neabejoja, kad plačiosios demokratinės masės privalo būti šviečiamos, lavinamos ir auklėjamos. Visai kitaip stovi dalykas su sąmoningu bei sistematingu lietuvių tautos vadovybės ruošimu. Tuo tarpu, kaip matėme, tai yra vienas iš svarbiausių ir aktualiausių mūsų tautos ugdymo uždavinių, būtent tas, kurį pastatė mums mūsų tautinė evoliucija, ir kuris sykiu yra pasidaręs aktualus visam pasauliui dėl reikalo suvesti į sintezę teigiamuosius demokratizmo ir tikro aristokratizmo principus.

c. *Šeimynos, valstybės ir visuomeninių bei valstybinių organų pastangų sutelkimas šitam tikslui.* — Paruošti tautai tinkamą vadovybę faktiškai reiškia taip išlavinti bei išauklėti jos inteligentiją, arba šviesuomenę, kad ji geriausiai atitiktų pilnutinio ugdymo idealą. Bet čia vėl kyla klausimas, kas šitame ruošime sudaro aktualiausius uždavinius ir kokios yra visų pirma priemonės, kurios privalo pirmiausia šitam reikalui patarnauti.

Ugdant naują inteligentijos kartą, skiriamą svarbiam tautos vadovavimui, dera visų pirma skaitytis su tais veiksniais, nuo kurių pareina šiaip ar taip šito ugdymo vykdymas. Šitokie veiksniai ir yra šeima, mokykla ir visuomeninės santvarkos organai. Todėl ir tautos vadovybės ugdymo reikalas gali būti patenkintas vien tada, kai šeima, mokykla ir visuomeninės santvarkos organai supras savo ugdomuosius uždavinius ir sugebės juos tinkamai atlikti. Negali būti, pavyzdžiui, kalbos apie tinkamą vadovybės ruošimą tautai, jei šeimos gyvenimas nėra deramai susitvarkęs ir pakilęs į tam tikrą aukštumą; jei mokykla nesusitvarko pagal paskutinius pedagogikos reikalavimus ir negauna patyrusių pedagogų mokytojų; jei pagaliau valstybiniai organai nesupranta reikalo materialiai šelpti ir organizuoti visomis jiems prieinamomis priemonėmis sistemingą tautos vadovybės ruošimą. Tokiu būdų bendras uždavinys paruošti lietuvių tautai reikiamos vadovybės inteligentijos lytyje priežastingai yra surištas su trimis smulkesniais uždaviniais, kurie todėl yra lygiai aktualūs. Tai yra, pirma, šeimyninio gyvenimo bei auklėjimo sutvarkymas, antra, mokyklos pastatymas reikiamoje aukštumoje, tinkamu pedagoginio personalo paruošimu, ir trečia, sudarymas valstybės ir kitų visuomeninių organizacijų pajėgomis tokių orga-

nizacijų bei materialinių sąlygų, kad tautos vadovybės ugdymas galėtų vykti kuo sėkmingiausiu būdu ir kuo greičiausiu tempu.

Nelaimei tenka konstatuoti, kad nei mūsų šeima, nei mūsų mokykla, nei mūsų visuomeniniai bei valstybiniai organai toli gražu nėra pasiruošę patenkinamai atlikti šituos nusakytuosius uždavinius. Tautinė inteligentiškoji šeima pas mus tėra vien užuomazgoje; mokykla neturi ne tik jokių tvirtesnių tradicijų, bet ir pakankamai kvalifikuotų pedagogų; pagaliau valstybės valdžios organai nėra dar susidarę pakankamai plataus ir sistemingai sumanyto plano švietimui tvarkyti ir, tarp kitko, inteligentijai išugdyti visiems mūsų visuomenės bei valstybės reikalams. Yra tad gyvo reikalo padidinti ir sykiu suderinti ugdomąsias šeimos, mokyklos ir visuomeninių organų pastangas. Tarp kitko, ypatingą trūkumą tenka konstatuoti šeimos pozicijoje. Tuo tarpu galima su visiška tikrenybe iš anksto teigti, kad visos kitos pastangos negalės būti tikrai vaisingos, jei inteligentų šeimyninis gyvenimas nebus susidaręs tvirtų tautinių, visuomeninių, kultūrinių ir religinių tradicijų, jei šeimyninis auklėjimas nebus pastatytas deramoje aukštumoje. Šia proga negalima pakankamai stipriai pabrėžti mūsų moterų pedagoginius uždavinius. Objektyviam sprendėjui negali būti abejojimo, kad vyras yra žymiai mažesniu laipsniu šeimos veikėjas negu moteris. Todėl nuo vyro žymiai mažiau pareina šeimos sutvarkymas ir šeimyninio auklėjimo pakėlimas į reikiamą aukštumą. Dėl šitos priežasties lietuvių moterų pasiruošimas, reikalingas šeimos gyvenimui bei auklėjimui patobulinti, yra vienas iš svarbiausių ir aktualiausių mūsų visuomenės uždavinių. Be patenkinamo šito uždavinio išsprendimo mes negalime susilaukti geresnės ateities rūpimais mums čia atžvilgiais.

Teigdamas tai labai kategoriškai ir sąmoningai uždėdamas mūsų moteriai žymiausią atsakomybės dalį už šito uždavinio atlikimą, sykiu visai gerai nusimanau, kad paliečiau čia klausimą, kuris maža teranda kredito pas besiemancipuojančią dabarties moterį. Bet čia mūsų moterys turėtų suprasti, kad išsiemancipavimas nuo nereikalingų sąvaržų ir įgijimas iš vienos pusės aukštojo mokslo, o iš kitos pusės — lygių su vyrais moralinių bei visuomeninių teisių (kam galima tik pritarti) ne tik nereikalauja atsipalaidavimo nuo savo pašaukimo uždavinių, bet suponuoja tinkamą prie jų prisirišimą ir sąmoningą jiems atsidėjimą. Tarp kitko, dabarinės Rusijos pavyzdys pakankamai iškalbingai liudija, kad moterų emancipacija ne tik nepriveda prie jokių teigiamųjų išdavų, bet dar jas pažemina, jei sykiu jų yra apleidžiama šeimyninio gyvenimo bei veikimo sritis ir jos nelaimi savo darbu ir dorinėmis savybėmis pastovios padėties bei pagarbos kaip tik šitoje srityje.

Šiais laikais būtų labai svarbu tinkamai suprasti, kad kultūringai suorganizuotas šeimyninis gyvenimas ne tik nėra moteriai pavergimo veiksnys, bet tėra vienintelis kelias į prideramą padėtį visuomeniniame gyvenime, nes šeimyninis gyvenimas bei veikimas ne tik yra faktiškai visuomeninio gyvenimo bei veikimo funkcija, bet ir privalo būti atitinkamai vertinamas nustatant materialinį bei moralinį atlyginimą už visuomenines pareigas. Kad visa tai galima būtų pravesti gyvenimo praktikoje, reikia dar nemaža dalykų reorganizuoti šeimos gyvenime ir visuomenės pažiūrose. Bet šitam tikslui kaip tik reikalingas yra sąmoningas pačių moterų nusistatymas kalbamuoju klausimu ir tinkamas jų pasiruošimas šeimyninį gyvenimą bei auklėjimą reformuoti ir tobulinti. Čia, aišku savaime, negalima apsieiti be platesnių šeimotyros studijų, kurios duotų galimybės prieiti su moksliškuoju metodingumu prie šeimos organizacijos, vaikų auklėjimo, matrimonialinės psichologijos ir kitokių panašių klausimų. Žinoma, vienos tik teorijos čia toli gražu nepakaks, nes šalia jos reikės turėti ir įgimto takto ir įsigyto patyrimo. Bet šiaip ar taip dabartinės lietuvės moterys turi prieš save svarbų, platų ir sunkų uždavinį.

Mažai geriau stovi pas mus mokyklų klausimas. Šiuo tarpu jis yra išspręstas labai provizoriniu būdu. Mūsų mokykla ne tik nėra tokia, kokios galėtų pageidauti atgimstančioji tauta, bet nėra taip pat ir tokia, kokios reikalauja dabartinis pedagogikos mokslas. Jų organizacija iš vienos pusės ir mokymas bei auklėjimas iš kitos pusės reikalauja ne tik patobulinimo, bet ir gilesnių reformų, kurioms turi būti jau nuo šios dienos ruošiami ir eiliniai pedagogai, ir vadai reformatoriai. Pas mus dar tesirūpinama eiliniais dienos reikalais, bet paprastai visai nesugebama platesniu akiračiu aprėpti būsimų būtinų reformų reikalų ir savo laiku joms paruošti vadų su drąsia iniciatyva ir plačiu užsimojimu. Šitas trūkumas kaip tik nepritinka visuomenės ir valstybės organams, kurie yra pašaukti dalyvauti šiaip ar taip bendrame ugdymo uždavinių tvarkyme ir šelpime. Šiais laikais yra aišku, kad kiekviena mūsų visuomeninio ir valstybinio gyvenimo sritis stinga tinkamai pasiruošusių tiek bendru, kiek ir profesiniu atžvilgiu organizatorių darbininkų. Todėl planingas ir toli siekiąs šito reikalo aprūpinimas yra atitinkantiems visuomenės ir valstybės organams aktualus ugdymo uždavinys.

d. *Išvystymas vadovaujančioje tautai šviesuomenėje teigiamų aktualių savybių.* — Kai jau yra nustatyta, kad bendras aktualiausias mums ugdymo uždavinys yra reikiamos mūsų tautai vadovybės išlavinimas bei išauklėjimas ir kad šituo uždaviniu turi solidariai susirūpinti šeima, mokykla ir visuomenės bei valstybės organai,

vykdydami savo ugdomuosius uždavinius, bus ne pro šalį nustačius keletą pagrindinių savybių, kuriomis turi pasižymėti vadovaujančioji visuomenė, kad ji atsvertų praeities silpnybes ir atitiktų ateities reikalavimus. Kiekvienai teigiamajai mūsų vadų savybei išvystyti turės būti numatomas atskiras ugdymo uždavinys.

Prieš liaudies ir šviesuomenės persiskyrimą, kuris įvyko ryšium su lenkų įtaka mūsų tautiniam, visuomeniniam ir valstybiniam gyvenimui, pastatytas reikalas išugdyti demokratinės respublikos lytyje tokią tautos vadovybę, kad visuomenės vadais ir valstybės vadovais būtų iš tikro geriausi žmonės. Turint toliau galvoje pirmos atgimusios mūsų inteligentijos kartos silpnybes, įgautas ryšium su permanentine rusų inteligentijos opozicija valstybei ir Bažnyčiai, tenka rūpintis visų pirma teigiamomis visuomeninės ir šiaipjau kultūrinės kūrybos savybėmis. Tokiomis teigiamosiomis savybėmis ir privalo būti, pirma, sugebėjimas lemtai organizuoti profesinį bei visuomeninį darbą ir, antra, tikras visuomeniškumas, paremtas drausmingumu, teisėtumu ir solidarumu.

1. *Sugebėjimas lemtai organizuoti profesinį ir visuomeninį darbą.* — Darbo organizacija tiek profesinių užsiėmimų, tiek ir visuomeninių pareigų srityje pas mus stovi dar nepaprastai žemai. Jei mes norime sutvarkyti savo visuomeninį gyvenimą ir sykiu pakilti gamyboje tiek, kad galėtume konkuruoti su savo kaimynais ir atsilaikyti nepriklausomi ekonominiu, kultūriniu ir valstybiniu atžvilgiu, turime labai rimtai susirūpinti sisteminga darbo organizacija visose tautinio veikimo srityse. Tiesa, tai nėra net šiais laikais vien mums aktualus uždavinys. Labiau kultūringi kraštai, žymiai toliau nužengę į priekį darbo organizacijoje, ima vis labiau rūpintis reikalu pastatyti tiek profesinio, tiek ir visuomeninio darbo organizaciją ant tikrai moksliškų pagrindų. Ir tuo tarpu, kai amerikiečio Taylor'o ir prancūzo Fayol'io teorijos sužadino jau labai rimtų judėjimų darbo organizacijos srityje, mūsų administraciniai valdininkų kursai, kiek man žinoma, nebuvo numatę jokio dalyko, skiriamo administracinio darbo organizacijai. Nusidėjimas ir nesirūpinimas šituo klausimu iš dalies išaiškina tai, kodėl mūsų draugijų ir visuomeninių organizacijų gyvenimas yra efemerinis, arba nykus, ir taip mažai vaisingas. Prie darbo organizavimo ir administravimo reikėtų prieiti su didesniu pasiruošimu ir, tarp kitko, su apsipažinimu su visu tuo, kas yra pasiekta šitoje srityje kitų kultūringesnių kraštų tiek teorijos, tiek ir praktikos atžvilgiu. Susirūpinimas šituo dalyku turėtų šiaip ar taip reikštis ir šeimynoje, ir mokykloje, ir visos visuomenės gyvenime.

2. *Visuomeniškumas, paremtas drausmingumu, teisingumu ir solidarimu.* — Gera darbo organizacija yra jau nebloga visuomeniškumo

mokykla. Bet, žinoma, šalia to reikia dar mūsų tautai aiškiai ir sąmoningai pasistatyti visuomeninio išsiauklėjimo uždavinį. Drausmingumas, teisėtumas, solidarumas, — štai pagrindinės tikro visuomeniškumo žymės, kurių turime įsigyti, jei nenorime suirti, galutinai net nesusiorganizavę. Daug galima būtų ir, kitomis aplinkybėmis, reikėtų pasakyti apie šitų visuomeninių žymių auklėjimą mūsų visuomenėje; čia teturiu beveik pasitenkinti pliku konstatavimu šito svarbaus ir visuomet aktualaus uždavinio.

Pridėsiu tik čia tai, kad ta mūsų inteligentijos karta, kuri susiformavo atmosferoje permanentinės opozicijos rusų valdžiai, šituo atžvilgiu negali būti mums pavyzdys, nes kuriamasis atgimimo darbas reikalauja visai ne tų ypatybių, kurios susidaro nuolatiniame opozicijos, pateisinamos ar nepateisinamos, stovyje. Šitame stovyje kaip tik nesusidaro nei tikro visuomeninio drausmingumo, nei tikro teisėtumo, nei tikro solidarumo. Drausmingumas suvedamas tokiu atveju, prie boikoto drausmės; teisėtumas tik tiek pripažįstamas reikalingas, kiek jis padeda kritikuoti priešingą poziciją; solidarumas suprantamas kaipo išimtinas savo žmonių protegavimas.

Tikru visuomeninio išsiauklėjimo pavyzdžiu mums negali būti ir ta oligarchiškai nusistačiusi mūsų inteligentų grupė, kuri reikalauja iš mūsų visuomenės aklo klusnumo ir siūlo kitiems inteligentams dirbti su jais pritarimo, bet ne susitarimo pagrindais. Šiuo atveju drausmingumas virsta vergų dresūra, teisėtumas — valdančios partijos nuožiūra, solidarumas — neprieštaraujančiu nusilenkimu vienos partijos diktatūrai. Tuo tarpu tikras visuomeniškumas, taip reikalingas kuriamajame gyvenimo bei veikimo tarpsnyje, reikalauja, kad visuomeninis drausmingumas būtų suprantamas kaipo nuolatinis kuriamasis nusistatymas, panaudojąs visuomenės tvarką bei drausmę teigiamajam veikimui; kad teisėtumas pasidarytų habitualine dispozicija, arba pastoviu nusiteikimu, elgtis pagal prigimtosios teisės ir įstatymų reikalavimus; pagaliau, kad visuomeninis solidarumas būtų aukščiau statomas visokių privatinių bei partyvinių išskaičiavimų. Nepergalimas egoizmas ir partyvumas visuomeniniame ir valstybiniame darbe yra paprastai nekultūringumo žymės, kuriomis taip dažnai pasižymi kraštutiniai politinių grupių sparnai. Prieš privatinį egoizmą reikėtų pastatyti kooperatyvinio veikimo įpročius, o prieš partyvumo dvasią — tikrąjį humanizmą, kuris moka kiekviename individe pagerbti žmogų ir pratęsti teisybės liniją tarp atskirų organizacijų ir visos visuomenės reikalų.

Neabejotina, kad visi šitie aktualūs ugdymo uždaviniai turėtų pirmoje eilėje rūpėti mūsų jauniausios formacijos kartai, kuri pasirinko savo gyvenimo tikslu dvasinį mūsų atgimimą, turintį atsverti visus ankstesnių kartų trūkumus. Kaip sakiau, šiuo metu gresia jai dorinio

sumenkėjimo pavojus todėl, kad gyvenimo eiga per anksti pastūmėjo ją į politinį ir visuomeninį veikimą be tinkamo jos paruošimo. Bet šitas pavojus yra laikinas ir dalinis. Šiaipjau, atsižvelgiant į jos pasaulėžiūrą, jai tik vienai tėra priimtinas pilnutinio ugdymo idealas, ir todėl tik ji viena tegali sudaryti bendrą pagrindą, ant kurio galėtų būti patenkinamai išspręsti aktualūs mūsų tautos ugdymo uždaviniai.

3. *Drąsi iniciatyva ir platus užsimojimas.* — Čia dera dar priminti, kad šito ugdymo vykdytojams teks dar kovoti su ta mažo žemės savininko psichologija, kuri, jei yra savo vietoje mažame ūkyje, vis dėlto yra per siaura plačioje kultūrinėje kūryboje. Mūsų šviesuomenei ir ypač jos žymesniems vadams pridera kultūrinei kūrybai įsigyti drąsios iniciatyvos ir plataus užsimojimo. Tautų šeimoje mes tik tada tegalėsime garbingai užimti prideramą vietą, jei savo kultūrinės kūrybos kilnumu, nesakau — sukurtų vertybių skaičiumi, prilygsime kitoms kultūringesnėms tautoms. Ir tai yra ne tik mūsų garbės, bet ir mūsų gyvybės reikalas. Todėl yra visai aktualus ugdymo uždavinys lavinti mūsų būsimųjų vadų drąsią iniciatyvą ir platų užsimojimą.

*Aktualių tautos uždavinių vykdymo pradžia.* — Baigdamas trumpą aktualiausių mūsų tautos ugdymo uždavinių apžvalgą, turiu dar pridurti vieną kitą pastabą, kaip šitiems uždaviniams galima būtų užbrėžti vykdomąjį planą, bent metodologiniu atžvilgiu. Kiekvienas bet kurių uždavinių planas turi numatyti, iš vienos pusės, veiksnių, iš antros — priemonių organizaciją. Pagrindiniai veiksniai, kurie galėtų šitam reikalui patarnauti, yra, kaip žinome, šeimyna, mokykla ir visuomeniniai bei valstybiniai organai. Kiek šitas reikalas liečia dorinio ir religinio auklėjimo sritį, nemaža dar galėtų padėti Bažnyčia. — Bet čia gali kilti klausimas, ką daryti, jei visi šitie veiksniai nei iniciatyvos, nei užsimojimo neparodo. Tokiais atsitikimais vienas telieka pradedamasis akstinas, būtent: privatinės, t. y. atskirų asmenų, iniciatyvos organizacija. Tokia privatinės iniciatyvos organizacija turėtų pirmuoju savo uždaviniu paraginti pašauktuosius ugdymo veiksnius prie aktualių jų uždavinių pildymo.

Bet šitas raginimas būtų tikrai vaisingas tik tada, kai sykiu su juo būtų jau nurodomos bent elementarinės priemonės aktualiems uždaviniams atlikti. Todėl iš pat pradžių privatinės iniciatyvos organizacija turėtų pasireikšti tokiomis smulkesnėmis rūpimų klausimų studijomis, kad pašauktiesiems ugdymo veiksniams galima būtų tiksliai ir aiškiai nurodyti metodus bei priemones. Ogi kol nėra net jokios suorganizuotos privatinės iniciatyvos, tenka klausimą judinti atskiriems asmenims su viltimi, kad netrukus ateis mums geresni laikai. Taigi daugiau drąsios iniciatyvos ir plataus užsimojimo!

## DEVINTAS SKIRSNIS

# SVARBIEJI LIETUVIŲ TAUTOS UGDYMO UŽDAVINIAI *

*Lietuvių tautos ugdymo problema įvedamaisiais atžvilgiais.* — Pirmu pažvelgimu tautos ugdymas ir tautinis auklėjimas gali pasirodyti tuo pačiu dalyku. Iš tikrųjų yra tai dvi nesutampančios sąvokos: tautinis auklėjimas įeina į tautos ugdymo plotą, bet jo viso neišsemia, nes tautos ugdymas, suimdamas į save tautinį auklėjimą, yra žymiai platesnis dalykas. Pagrindinis tautinio auklėjimo uždavinys yra tautos ugdymas atitinkamu naujų kartų auklėjimu; tauta tačiau ugdoma ne vien tik naujų kartų auklėjimu: šis auklėjimas yra viena iš svarbiausių tautos ugdymo priemonių, bet šalia jos yra dar tokių priemonių, kaip kultūrinė kūryba, tautinė politika, krašto ūkis, visuomeninė akcija ir p. d. Žodžiu tariant, tautos ugdymo priemonėmis gali eiti visa tai, kuo galima didinti materialinį ar dvasinį tautos vertingumą.

Vis dėlto visada lieka neabejotina, kad tikriausiai, sėkmingiausiai ir planingiausiai tauta ugdoma naujų kartų auklėjimu. Todėl ir mums šiuo atveju teks labiausiai susidomėti lietuvių tautos ugdymu, kiek jis pareina nuo tikslingo naujų kartų auklėjimo. Tačiau būtų nenaudinga apsiriboti vienu tik šituo dalyku, kai reikia kalbėti apie lietuvių tautos ugdymo uždavinius. Lietuvių tauta tiek yra atsilikusi nuo kitų kultūringų Europos tautų, kad jai yra gyvybės klausimas kuo veikiausiai pasivyti kultūringesnius savo kaimynus ir todėl neatidėliojant išnaudoti visas galimas priemones savo kilimui, kultūrėjimui, stiprėjimui.

Tikras išvidinis ir išviršinis tautos atsparumas neišvengiamai reikalauja didelio tautinio susipratimo, tvirto kultūrinio apsisprendimo ir kūrybinio pajėgumo. Visais šitais atžvilgiais lietuvių tauta toli gražu nestovi dar reikiamoje aukštumoje. Tuo tarpu iš visų pusių jai gresia gausingesni, galingesni ir kartais kultūringesni kaimynai. Lėtas ir net normalus kultūrėjimo tempas šiuo atveju reiškia tarptautinių rungtynių pralaimėjimą ir, kas neišvengiamai seka, tautos pasmerkimą istorinėje žmonijos vaidykloje. Akivaizdoje susidariusios tarptautinės konjunktūros, lietuvių tautai šiuo metu yra privalomas aliarminis kultūrėjimo tempas, nes kitaip jai teks paskęsti svetimos kultūrinės ekspansijos bangose anksčiau, negu ji pajėgs kultūriškai apsiginkluoti sėkmingam pasipriešinimui. Žodžiu tariant, lietuvių

---

* Spausdinta 1932 m., *Židinio* nr. 8-9, p. 110-126, ir nr. 10, p. 227-243.

tautai yra reikalingas kultūrėjimas vajaus tvarka, kai visos gyvosios tautinės pajėgos yra įtempiamos kultūrinei pažangai su maksimaliniu našumu. Kultūrėjimas vajaus tvarka yra neatidėliotinas mūsų tautinės gyvybės reikalavimas: mes esame pasmerkti žlugti, jei mes nesugebėsime vajaus tvarka pagreitinti tautos ugdymo tempą ir trumpu laiku atsistoti lygiomis kultūringų Europos tautų aukštumoje.

Kalbamuoju atžvilgiu bolševikiškosios Rusijos pavyzdys turėtų būti mums labai pamokomas. Ji yra nusistačiusi penkmečio vajaus tvarka pergalėti industrinį ir šiaipjau ūkišką atsilikimą ir, įsigijus ekonominę galybę, laimėti ne tik ekonomines, bet ir politines varžytines kultūringajame pasaulyje. Jei bolševikiškasis sumanymas ir yra vienašališkas ir ydingas savo ekonomiškuoju materializmu ir todėl nepakyla aukščiau už barbariškosios civilizacijos koncepciją, vis dėlto psichologiškai jis yra labai reikšmingas ir šita prasme negali nepavykti, nors materialinės išdavos ir atsiliktų labai toli nuo numatyto penkmečiui plano. Penkmečio vajus atpalaiduoja pasyvines apsnūdusias rusų tautos pajėgas, jis veikdo tautos energiją ir didina jos pasitikėjimą savo iniciatyva ir savo jėgomis. Rytietiškai pasyviai tautai tai kiekvienu atveju yra labai svarbus pasiekimas, nors penkmečio planas ir nepavyktų visais kitais atžvilgiais. Tiesa, ir psichologinis penkmečio vajaus pasisekimas yra žymiai apribotas ir neutralizuojamas privatinės iniciatyvos ir asmeninių laisvių suvaržymo, bet ir vergai yra linkę išvystyti savo darbingumą, našumą ir drausmingumą, kai šios ypatybės žada jiems atsipalaidavimą nuo nepakenčiamo režimo. Juk kažin ar penkmečio vajaus laimėjimas neneša su savim psichologinį pergalėjimą režimo, kuris jį yra pagimdęs.

Šiaip ar taip bolševikiškasis penkmečio vajus yra mums, kaipo atsilikusiai, pasyviai nusiteikusiai ir stokojančiai iniciatyvos tautai, labai ir labai susidomėtina apraiška. Analoginis sumanymas, pritaikytas plačiajai tautinės kultūros sričiai, galėtų mums padėti trumpiausiu laiku tikslingiausiomis pastangomis pasiekti didžiausių kultūrinių laimėjimų ir tuo pačiu atsistoti lygiomis Europos nacijų eilėje. Šio rašinio pagrindinis uždavinys ir yra apžvelgti trumpai ir bendrai svarbiausius tautos ugdymo uždavinius, kurie turėtų būti sprendžiami planingo kultūrinio vajaus tvarka.

Tautos ugdymas yra ne kas kita, kaip fizinio, kultūrinio ir religinio jos vertingumo didinimas visomis galimomis priemonėmis: fiziniu ir dvasiniu naujų kartų auklėjimu bei lavinimu, antropologinio tautos ūkio ir rasinio tipo gerinimu, materialinės jos gerovės kėlimu, visuomenės saugojamąja ir auklėjamąja politika, intelektualinės, dorinės ir estetinės kultūros skatinimu, tautinės iniciatyvos

ir veiklumo raginimu, visuomeninių tautos organizacijų rėmimu ir tų organizacijų energingu darbu ir t. t., ir t. t. Tautos ugdymo priemonės yra neapribotos savo skaičiumi, ir čia išvardytos vien svarbesnės ir tai labiausiai tautos valdomosios akcijos atžvilgiu. Iš tikrųjų, tautos vyriausybės akcija turėtų tautos ugdymo darbe ieškoti ir rasti paramos ir pagalbos iš privačių asmenų ir visuomeninių organizacijų, nes tik tas tautos ugdymas tegali būti tikrai naudingas, kuris sykiu yra pačios tautos ugdymuisi. Autoritetinga vyriausybės akcija čia turi remti ir remtis savarankiškąja visuomenės iniciatyva ir laisvomis pastangomis. Tik tada tautos ugdymas, galima sakyti, stovėtų tikrose vėžėse. Išleisti tai iš akių, kai rūpi kuo veikiausias tautos išsitiesimas kultūringų tautų draugijoje, būtų didelė o kartais ir nebepataisoma klaida.

Nusistatę orientuotis tautos ugdyme pagal tautinį auklėjimą ir kreipti daugiausia dėmesio atitinkamam naujų kartų auklėjimui, turėsime paeiliui susidomėti lietuvių tautos ugdymu trimis atžvilgiais, būtent: tautiško auklėjimo, patriotinio auklėjimo ir nacionalinio auklėjimo atžvilgiu. Kaip buvo kitoje vietoje nurodyta, tautiškas auklėjimas realizuoja naujose kartose ir taip pat plačiojoje visuomenėje individualinę tautinę lytį, kurios dėlei žmonės tampa tautinės individualybės nešėjai ir reiškėjai; patriotiniu auklėjimu žmonėms yra suteikiamas tinkamas nusistatymas savo tautybės, savo tėvynės ir savo valstybės atžvilgiu; nacionaliniu atžvilgiu žmonės yra įvedami į tą kultūrinę kūrybą, kurios žygiais tauta tampa nacija, t. y. nepakeičiamu bei neatstojamu nariu kultūringos žmonijos šeimoje. Tautišku auklėjimusi tautybė yra įgyjama ir išvystoma; patriotiniu auklėjimusi jinai yra branginama ir saugojama; nacionaliniu auklėjimusi tautybė yra keliama į visuotinių žmonijos vertybių rangą. Štai laiptai, kuriais žengiama tautos ugdyme. Pažvelkime į lietuvių tautos perspektyvas iš kiekvieno tautos ugdymo laipto.

Kiekvienu atskiru atveju mums teks iš pradžios kritiškai pažvelgti į susidariusią istorinio išsivystymo padėtį, o paskui stengsimės numatyti priemones, kuriomis galima būtų atitaisyti susidariusius padėties trūkumus ir atitinkamas žmonių ydas. Dažniausiai patobulintas naujų kartų auklėjimas bus tikriausia priemonė susidariusiai padėčiai pataisyti, bet bus ir tokių atsitikimų, kai sykiu, ir net pirma to, reikėtų imtis kitokių priemonių, pavyzdžiui, politinės, visuomeninės ar kultūrinės akcijos. Taigi lietuvių tautos ugdymo problema žemiau bus nagrinėjama dviem lygiagrečiomis linkmėmis: kritiškąja ir statomąja. Pirmojoje bus įžiūrima, kas lietuvių tautoje yra taisytina, antrojoje — bus ieškoma būdų, kaip taisytina. Kad tauta galėtų atitaisyti savo neigiamybes, ji pirma turi jas pažinti,

o paskui surasti priemonių joms pašalinti. Tuo rūpesčiu ir žada sirgti šis rašinys.

## 1. Tautinės lietuvių individualybės ugdymas ir jos realizavimas naujose kartose

a. *Lietuvių tautos amorfiškumas ir kova su juo.* — 1° *Istorinė lietuvių tautos amorfiškumo kilmė.* Lietuvių tautos istorija buvo pažymėta disproporcija ir priešingumu, kurie įsigalėjo nelemtu būdu tarp liaudies kultūros ir šviesuomenės kultūros. Kai liaudis garbingai atliko kultūrinę savo misiją, tai šviesuomenė neįstengė ant liaudies kultūros pagrindo sukurti aukštesnės dvasinės kultūros, kuri sykiu su pirmąja sudarytų harmoningą tautinę lietuvių civilizaciją. Pasiduodama įtakoms, einančioms iš pradžios iš Rytų, paskui — iš Vakarų, šviesuomenė nustojo tautinės savo individualybės ir ėmė gyventi svetimais tautiniais idealais, savotiškai derinamais su savo krašto reikalais.

Šis liūdnas vyksmas priežastingai siejasi su tuo faktu, kad lietuvių tauta iš vienos pusės išėjo į istorinę vaidyklą vėliau už kitas kaimynines tautas, o iš antros pusės sykiu su tuo turėjo vesti ekspansijos politiką šių pastarųjų atžvilgiu. Tokiomis aplinkybėmis tautos vadovaujantiems sluoksniams nebuvo beveik fizinės galimybės vienu laiku ir vadovauti intensyviai politinei ekspansijai, ir dirbti kūrybinį tautinės kultūros darbą. Šiaip ar taip tradicinė šviesuomenė pasirodė neištikima tautiniam savo pašaukimui, nepajėgdama sukurti aukštesnės dvasinės kultūros tautinės lietuvių individualybės lytyse.

Tokios susidariusios padėties išdavos buvo kuo liūdniausios. Tautinis suskilimas tarp liaudies ir šviesuomenės tragiškai atsiliepė lietuvių tautos likimui, nes sumažino tautos atsparumą, aptirpdė lietuvių tautą svetimose įtakose, padarė ją svetimų pretenzijų objektu ir paliko ją kultūriškai neapginkluotą kaip tik tuo metu, kai kultūrinės tautų varžytynės reikalauja iš tautinės individualybės didžiausio kultūrinio atsparumo, ryškumo ir integralumo. Kai po to, taip dar neseniai, lietuvių tautos atgimimas pasišovė sudaryti tautiškąją inteligentiją ir ją pašaukti į tautinės kūrybos darbą, šiai inteligentijai teko pradėti savo kultūrinę misiją be didelio sąryšio su kultūrinėmis ankstesnės šviesuomenės tradicijomis. Garbinga išviršiniu būdu, bet negarbingai išvilkta iš tautinių savo rūbų praeitis ir patvari, it žemė, primityvi liaudies kultūra, štai du ramsčiu, kurie įkvėpė ir padėjo atgimimo drąsuoliams užsimoti ir ištesėti tautinės kūrybos darbą.

Tautinis atgimimas kultūrinėje ir politinėje srityje yra jau dabar įvykęs faktas, bet tai nereiškia, kad tautinis suskilimas tarp tradi-

cinės šviesuomenės ir patvarios savo konservatizmu liaudies dabar jau nebeveiktų mūsų gyvenimo ir mūsų kultūrinio tipo. Atgimimas, kuris turėjo atsiremti visų pirma primityvia liaudies kultūra, negalėjo nepasižymėti kultūriniu atsilikimu, palyginti, su tomis tautomis, kurios turėjo normalų tautinės kultūros išsivystymą. Dabar, kai lietuvių tauta nebegali jau tenkintis liaudiškos kultūros laipsniu, šviesuomenės vaidmuo kultūriniame tautos formavime turėtų būti tikrai intensyvus ir patvariai pastovus savo lytimis. Tuo tarpu tenka konstatuoti kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje rėkiantį mūsų visuomenės amorfiškumą arba beformiškumą.

Kiekvienas tautos kultūrėjimas yra tam tikras apipavidalinimo vyksmas. Aukštesnis kultūros laipsnis visados yra surištas su aiškiomis pastoviomis lytimis, kurios suteikia tautai individualinės išraiškos. Tauta, kuri stokoja ryškių lyčių, negali pasižymėti aiškia individualybe, nes be formiškumo negali būti tikro individualumo. Mūsų tautos gyvenimas, kad ir yra atsirėmęs į palyginti aukštą liaudies kultūrą, vis tik nebuvo suimtas į aukštesnės dvasinės kultūros lytis ir todėl, pasilikęs tam tikro primityvumo laipsnyje, iki šiolei serga neproporcionaliai dideliu amorfiškumu. Taip tenka aiškinti šią neigiamą apraišką mūsų tautos gyvenime, kuri yra neginčytinas kasdieninio mūsų gyvenimo faktas.

Apsidairykime tik aplink save ir pastebėsime šimtus mūsų beformiškumo atsitikimų: mūsų kalba literatūroje ir kultūringame gyvenime nėra dar įgijusi estetiškai išdirbtos pastovesnės frazeologijos; mūsų tarimas ir balsai mažai yra kultivuoti ir netoli tenužengė nuo kaimiško primityvumo; mūsų pramogų dainavimas mažai tesiskiria nuo paprasto riksmo; pačios pramogos vidutiniškai nedaug nutolo nuo barbariškų tautų pasilinksminimų. Žodžiu tariant, dairantis kasdieniniame mūsų gyvenime, kiekviename žingsnyje pastebime primityvinį beformiškumą ir todėl taip pat aiškiai susiformavusio kultūrinio tipo stoką.

Iš tikrųjų, šis mūsų kasdienis gyvenimas apreiškia amorfinį mūsų tautišką gaivalą, kuris iki šiolei mažiau ar daugiau tokiu tebelieka ir kultūrinio mūsų gyvenimo apraiškose. Žinoma, kai kalbame apie mūsų tautinio gaivalo amorfiškumą, nesakome, kad jam stinga bet kurių formų: mes tenorime tuo pasakyti, kad jo formos, arba lytys, yra dar labai primityvios. Šitas lyčių primityvumas nėra dar pašalintas ir iš kultūrinio mūsų tautos gyvenimo: mūsų mokslas, nekalbant jau apie turinį, kuris nėra pakilęs prie universalumo aukštumos, nesireiškia dar pastoviomis dailiomis lytimis, būtent, nusistovėjusiu mokslinių stiliumi ir tiksliai nustatyta terminija; mūsų visuomeninis ir valstybinis gyvenimas neturi dar savo ryškesnio veido ir tėra vien diletantiška kompiliacija svetimų sugestijų ir

savų menkų bandymų, nepareiškiančių organizacinio pajėgumo; mūsų menas nėra įstengęs iki šiolei savo tautiniame stiliuje sujungti tobulą individualinę lytį su visuotinai reikšminga idėja. Kultūrinis mūsų gyvenimas, žodžiu tariant, nėra dar atsipalaidavęs nuo kasdienio mūsų gyvenimo amorfiškumo ir neveikia dar šio gyvenimo apipavidalinamuoju būdu.

Tautos amorfiškumas yra lygus jos neatsparumui. Kiekviena aiški forma turi visai natūralios linkmės dirbti apipavidalinimo darbą, tuo tarpu amorfiškumas, kuris iš savo prigimties yra pasyvus, yra linkęs pasiduoti naujų formų įtakai. Tuo galima aiškinti, kodėl tautinis lietuvių gaivalas, amorfiškas, pasyvus ir neatsparus iš senovės laikų, istorijos bėgyje nuolatos pasiduodavo svetimų gaivalų apipavidalinamajai veikmei ir tirpo tiek rusų, tiek lenkų, tiek vokiečių įtakose. Jei, Lietuvos valstybei atsistačius, mūsų krašte kartais esti dabar ir kitaip, tai toks priešingas tautybių veikimasis kyla ne iš tautinio lietuvių gaivalo savybių, bet iš palankesnių, susidariusių valstybiniame gyvenime, aplinkybių.

Lietuvių tautos amorfiškumas, kilęs iš primityvaus jos stovio ir paskui sustiprintas liaudies ir šviesuomenės suskilimu tautinio gyvenimo dirvoje, susilpnino tautinę lietuvių individualybę ir atsparumą, neleido išsidirbti juose aiškiam ir aktyviam kultūriniam tipui ir iki šiolei laiko lietuvių tautą kultūrinio atsilikimo stovyje. Todėl kova su lietuvių tautos amorfiškumu yra vienas iš svarbiausių lietuvių tautos ugdymo uždavinių.

2° *Sėkmingiausias būdas pergalėti tautos amorfiškumą yra tautinė kultūrinė kūryba, kuri, kaipo tokia, yra apipavidalinimo darbas.* Šita prasme dirbti tautinio apipavidalinimo darbą yra pašaukti visi kultūros darbininkai: ir mokslininkai, kurie turėtų išsidirbti mokslinį lietuvių kalbos stilių bei lietuviškąją terminiją; ir valstybės vyrai, kurie turėtų valstybinio gyvenimo lytis suderinti su lietuvių tautos dvasia, istorija, pašaukimu, su krašto geografine padėtimi ir kitomis tautinės gyvatos aplinkybėmis; ir visuomenės veikėjai, kurie turėtų organizuoti laisvą žmonių iniciatyvą pagal būdus, geriausiai tinkančius lietuvių prigimčiai; ir menininkai, kurie turėtų žodinei ir kitoms meno rūšims surasti tautišką kūrybos stilių, vaizdžiai išeinantį aikštėn lyginant su kitais tautiniais stiliais.

Dirbant tautinio apipavidalinimo darbą kultūrinėmis priemonėmis, niekados neprivalu pamiršti, kad tautinė lytis nėra sau tikslas ir kad ji teturi tikros reikšmės vien tik organiškame sąryšyje su tuo turiniu, kurį ji išreiškia. Nacionalizmas, laikydamas tautinę lytį tikslu, daro pagrindinę klaidą ir, realizuodamas šitą savo klaidingą pažiūrą gyvenime, atima tautiniam darbui tikrą prasmingumą,

svarumą, gilumą. Todėl nacionalistiškoji akcija paprastai yra neturtinga savo turiniu ir bergždžia savo išdavomis.

Ką reiškia tikras tautinis apipavidalinimas geriausiai galima suprasti žodinio meno pavyzdyje. Dailiąją literatūrą galima laikyti tautine tik todėl, kad ji yra surašyta tautine kalba. Tai yra paviršutiniškiausias sprendimo būdas. Didesnį tautiškumo laipsnį gausime tada, kai dailiosios literatūros kūrinys bus surašytas ne tik tautine kalba, bet ir tikrai tautiška kalba. Čia jau turi reikšmės klausimas, ne tik kuria kalba, bet ir kokia kalba. Tačiau ko vertas žodis be sąryšio su idėja, kurią jis reiškia? Ženklas teturi reikšmės vien tik sykiu su tuo turiniu, kurį jis išreiškia. Todėl dailiojoje literatūroje taip svarbi, ypač tautiniu atžvilgiu, ir ta tematika, kurią jinai pasirenka reiškimui, vaizdavimui, Vadinasi, dailiosios literatūros kūrinio tautiškumui svarbu ne tik, kuris ir koks žodis yra pasirinktas, bet ir tai, ką jis reiškia, kokį turinį vaizduoja. Bet ir čia dar negalas žodžiu reiškiamam tautiškumui dailiojoje literatūroje: kaip žodžiui gali būti statomi klausimai, «kuris ir koks», taip lygiai turiniui statytini yra klausimai «kas ir kaip». Turinio atžvilgiu dailiosios literatūros kūriniui ne tik turi reikšmės pati tematika, bet ir vaizdavimo būdas. Žodžiu tariant, tik organiškame formalinio ir materialinio momentų sąryšyje reiškiasi pilnas žodinio meno tautiškumas. Šis konstatavimas turi analoginės reikšmės ir kitoms kultūrinės kūrybos sritims.

3° *Įsigijimas ryškaus kultūrinio tipo.* Tautinio apipavidalinimo darbas gali ir privalo reikštis ne tik objektyvaus turinio kultūrinėje kūryboje, bet ir subjektyviniame kultūrinio tautos tipo formavimesi. Paprastai kuriamojo objekto apipavidalinimas eina lygiu žingsniu su kultūros nešėjo, arba subjekto, formavimusi, nes paprastai objektas apipavidalinamas pagal subjekto ypatybes, o iš kitos pusės, taip sakant, grįžtamuoju būdu, suformuoto objekto asimiliavimas įformina ir patį subjektą. Štai kodėl, kovojant su lietuvių tautos amorfiškumu, tenka kreipti dėmesį ne tik į apipavidalinimo darbą kultūrinėje kūryboje, bet taip pat ir į kultūrinio lietuvių tipo formavimąsi. Kitaip tariant, lietuvių tautai privalu sąmoningai statytis savo uždaviniu įsigijimą ryškaus kultūrinio tipo, kuris atitiktų rasines jos ypatybes, geografines krašto savybes, istorinio išsivystymo eigą, tautinį pašaukimą ir kitas tautines ypatybes.

Tvirtas fizinis tipas, atremtas į pradines tautos savybes ir sustiprintas bei išvystytas atitinkamu fiziniu lavinimu, pritaikytu prie klimatinių, socialinių ir kultūrinių krašto aplinkybiu, turėtų būti padėtas į kultūrinio tipo pagrindą. Fiziškai susiformavusiam tautiniam tipui suteikia daugiau tautinio ryškumo tvirtai įsigyvenusi

tautinė buitis, su jos papročiais ir savaimingomis tradicijomis. Tautinė individualybė tiesiog yra neįmanoma be savotiškų papročių ir kultūrinių tradicijų, nes viena ir kita yra neišvengiama tautinės individualybės apraiška. Saugojant šią apraišką, saugojama ir pati sutelktinė tautos individualybė; jos nebranginant, negalima išsaugoti ir sustiprinti individualinių tautos ypatybių. Šia prasme išlaikymas etninių liaudies ypatybių su jos papročiais, tautosaka, rengimusi, yra būtinas pagrindas ant kurio paskui gali pražysti savitas aukštesnės kultūros tipas, kai liaudies kultūra ir šviesuomenės kultūra, harmoningai susiderinusios savo linkme, bus pasiekusios aukštesnio tautinės civilizacijos laipsnio.

Taigi sudarymas tautoje ryškaus kultūrinio tipo, pasisavinusio visas tautinės gyvatos ypatybes ir atitinkamai pareiškiančio save kultūringomis lytimis, yra vienas iš būdų kovoti su tautiniu mūsų amorfiškumu, išeinančiu aikštėn ne tik mūsų darbuose, bet ir kultūriniame mūsų tipe.

4° *Kūrybinis derinimas svetimų kultūrinių laimėjimų su savo tautos savotiškumu.* Tautinis amorfiškumas yra pavojingas, kaip matėme, tuo, kad jis yra geras substratas svetimoms tautinėms lytims. Kultūrinio apipavidalinimo darbas tautoje šitą pavojų sumažina, nes tautinė individualybė, atsipalaidavusi nuo primityvaus savo amorfiškumo, yra žymiai daugiau atsparesnė prieš nepateisinamas svetimas įtakas. Vis dėlto kultūrinis tautų bendravimas visados sudaro tautai mažesnį ar didesnį pavojų nustoti savo individualumo, pasisavinant sykiu su kultūros turiniu taip pat ir svetimas lytis. Suteikiant tautinėms lytims pastovumą ir atsparumą, šis pavojus tuo pačiu yra mažinamas.

Kultūra visuotiniu savo turiniu yra bendras žmonijos lobis, kuris turi tendencijos skėstis per tautas visai savaimingu būdu. Neprisiėmimas visuotinai reikšmingo kultūrinio laimėjimo reiškia tautai kultūrinį atsilikimą, kurį tarptautinėse lenktynėse paprastai tenka brangiai apmokėti. Kas kita yra kultūros lytys: jos yra individualios ta prasme, kad visados yra surištos su tautinėmis individualybėmis; jei jos yra pasisavinamos sykiu su kultūros turiniu, tautos individualybė, pasisavinanti svetimas tautines lytis, silpsta ir nustoja vidinio savo nepriklausomumo. Iš čia aiškėja svarbus reikalas įstengti, dirbant kultūrinio apipavidalinimo darbą, suderinti kuriamuoju būdu svetimus kultūrinius laimėjimus su savo tautos savotiškumu. Kitaip tariant, privalu svetimą visuotinai reikšmingą turinį asimiliuoti savomis tautinėmis lytimis.

Šis atsparumas prieš svetimas tautines lytis kyla iš tautinės savo individualybės įsisąmoninimo ir esti nuosekliai išlaikomas gyve-

nime tik tada, kai sykiu yra sustiprėjęs sugebėjimas dirbti apipavidalinimo darbą kultūrinės kūrybos srityje. Nesant šito sugebėjimo, sykiu su idėjomis yra pasisavinami ir svetimi žodžiai; yra pamėgdžiojami svetimi papročiai; vergiškai prisilaikoma svetimų vaizduojamojo meno lyčių, ir įvyksta kiti pasisavinimai, nesuderinami su tautine savo individualybe. Su tokiu tautos inertiškumu svetimų kultūrinių laimėjimų pasisavinime reikia kovoti vardan savo tautinės individualybės išvadavimo iš pavergiančios svetimos įtakos, nes kultūrinė įtaka tik tada pateisinama, kai ji nenutautina tautos individualybės.

b. *Pilnutinis tautinis lyties realizavimas naujose kartose.* — Iki šiolei nurodyti būdai kovoti su lietuvių tautos beformiškumu liečia plačiąją kultūrinę kūrybą, kuri yra visos tautos uždavinys. Kultūrinio apipavidalinimo darbu tauta pergali savo amorfiškumą, randa savitą išraišką savo individualybei, šią individualybę sustiprina, sukuria ryškiai sugestyvinį tautinį tipą ir visu tuo stipriai padidina tautos atsparumą prieš svetimų gaivalų veržimąsi į tautinį gyvenimą.

Kai šitas tautinio formavimosi darbas iš dalies yra jau padarytas ir nuolatos toliau yra daromas, be galo svarbu yra atitinkamai formuoti naujas kartas ir joms įkvėpti tolimesnio tautinio formavimosi linkmę. Kultūrinė pažanga visados suponuoja du dalykus: pirma, kad kultūros laimėjimai yra integraliai perteikiami iš kartos į kartą; antra, kad nauja karta ugdymo bei ugdymosi priemonėmis įgauna vis didesnio įsibėgėjimo į kultūrinę kūrybą. Jei vienos katros iš šitų sąlygų stokoja, negali būti kalbos apie normalią kultūrinę pažangą.

Iš visų kultūros perteikiamųjų veiksnių svarbiausieji yra šeima ir mokykla, ir todėl, kalbant apie tautinės kultūros ir tarp kitko individualinių tautinių lyčių perteikimą iš kartos į kartą, svarbu atkreipti ypatingą dėmesį į tuos du veiksnius. Jiedu abu ne tik privalo būti sėkmingi kultūros laidininkai iš praeities į ateitį, bet ir pirmaeiliai tautinio formavimo vykdytojai: jiedu, būtent turi tobuliausiu būdu realizuoti individualines tautines lytis naujose kartose. Tėvai ir profesiniai pedagogai natūraliai yra įpareigoti dirbti tautinio formavimo darbą, ir jie iš tikrųjų dirba šitą darbą savaimingai ar sąmoningai, noroms ar nenoroms, gerai ar blogai.

Mūsų tautai dar taip naujai atgimus iš ilgo tautinio miego ir dar neatsipalaidavus nuo savo amorfiškumo, daugumas jos tėvų ir pedagogų nenustojo dar sirgti beformišku neapsisprendimu bei nesusipratimu. Net daugumas vadinamųjų inteligentų nėra dar susiformavę tautinės kultūros atžvilgiu ir tebetūno amorfiško primityvumo stovyje. Aišku savaime, kad ir tokie tėvai ir tokie pedagogai negali patenkinamai dirbti tautinio formavimo darbo: jie

negali perteikti naujoms kartoms to, ko patys neturi. Jei atsižvelgsime dar į tai, kad daugumas mūsų inteligentų — tėvų ir pedagogų — yra, taip sakant, liaudies vaikai, t. y. pirmoji inteligentiškoji karta, neturinti ilgesnių kultūrinių tradicijų, tai suprasime, kaip pas mus netobulai gali stovėti kultūringesnio tautinio formavimosi klausimas. Naujos mūsų kartos ne tik neturi aplinkybių tautinėms lytims tobulai asimiliuoti, bet ir negauna reikiamų akstinų vis intensyviau dirbti tautinio kultūrinio apipavidalinimo darbą.

Šitokia padėtis galės tikrai pagerėti vien tiktai, kada kils lietuvių visuomenėje bendra kultūra ir kaip vadovaujantieji visuomenės sluoksniai, įsigiję daugiau rafinuotos kultūros, formuos pastovesnių kultūrinių tradicijų su tobulesnėmis ir sugestyvesnėmis tautinėmis lytimis. O tuo tarpu svarbu skirti daugiau dėmesio tiems akstinams, kurie sugebėtų paskatinti naujo kartų tautinio formavimosi vyksmą intensyvesnio kultūrėjimo linkme.

1° *Naujų kartų įgyvendinimas į tautos dvasios kūrinius: kalbą, tautosaką, literatūrą, meną ir t.t.* Visa tai, kas buvo kitą kartą (žr. straipsnį «Tautinis auklėjimas» p. 348) sakyta apie tautišką auklėjimą, kaipo apie tobuliausią tautinės lyties perteikimą naujoms kartoms, turi šioje vietoje daugiausia reikšmės, padarius atitinkamą tautiško auklėjimo reikalavimų pritaikymą lietuvių tautai. Sudominti naujas kartas lietuvių kalbos ypatingumu bei vertingumu ir sužadinti jose entuziazmą šios kalbos kultūrinimo reikalui bene bus pirmas iš eilės tautiško formavimo uždavinys, nes mūsų kalba yra ryškiausia ir tobuliausia tautinės mūsų individualybės žymė. Jos imponuojantis senumas, jos intensyvus sintetiškumas, jos lyčių turtingumas liudija apie iš pradžios uždėtas mūsų tautos prigimtyje dvasines dovanas, kurias privalu išnaudoti vis tobulėjančios tautinės kultūros reikalams.

Labai reikšminga tautiškam formavimui yra ir mūsų tautosaka, nuoširdi savo švelnia lyrika, reali savo gilia išmintimi, skaisti savo jausmais ir išraiška. Kaip ir lietuvių kalbos reikalu, taip ir šiuo atveju privalu ne tik paraginti naują kartą įsigyventi į tautosakos dvasią, bet ir pratinti ją naudoti tautosakos turtus tolimesnei kultūrinei kūrybai. Apskritai aukštesnė šviesuomenės kultūra turi būti atremta ir organiškai susijusi su liaudies kultūra, kuri yra primityvus, bet viltingas pagrindas tautinei civilizacijai. Yra bergždumo apraiška, kai inteligentai kūrėjai ima pamėgdžioti liaudies kultūrą, tarsi ši būtų kūrybos norma ir sektinas pavyzdys. Bet yra taip pat nenormalu, kai šviesuomenės kūryba atitrūksta visai nuo liaudies kultūros ir neišnaudoja tų natūralių jos turtų, kurie kyla iš savaimingų tautos genijaus pasireiškimų. Pirmuoju atveju įvyksta intelektualinės kul-

tūros degradacija, antruoju atveju — jos atitrūkimas nuo gyvastingų tautos šaknų.

Todėl dailioji tautos literatūra turi būti organiškai suaugusi su tautosaka, kaip lygiai muzikinė tautos kūryba turi būti atremta į liaudies muziką, o vaizduojamieji menai — į liaudies meną. Bet visais šitais atvejais organiškas suaugimas su savaimingais liaudies kūrybos pradais toli gražu neprivalo reikšti pasitenkinimo liaudies primityvumu ir sekimo jos kultūros pavyzdžiais. Aukštesnė intelektualinė tautos kultūra, atsirėmusi į tautines liaudies kultūros lytis, materialiai nėra surišta ir apribota liaudies kultūros turiniu. Šiuo atžvilgiu jos tikslas yra visuotinės vertybės, kurios ne savo lytimi, bet savo turiniu yra visos žmonijos turtas.

Šiuo atžvilgiu mūsų dailioji literatūra, nepasiekusi dar didelės aukštumos nei savo lytimi, nei savo turiniu, negali patenkinti inteligentiškųjų kartų reikalavimų ir todėl neįstengia sužadinti naujose kartose to estetinio ir intelektualinio susižavėjimo, kurio kad suteikia dailiosios pasaulinio masto literatūros. Studijuojant savąją literatūrą ir lyginant ją sykiu su kitomis, visuotinai reikšmingomis literatūromis, privalu naujoms kartoms įdiegti pasiilgimą matyti savo tautinę literatūrą stovinčią tikrai kultūringoje aukštumoje. Naujoms kartoms nusimanant kuria linkme turi eiti tautinė kūryba, lengviau ir greičiau bus sulaukti didelių tautos kūrėjų. Ir šitas konstatavimas liečia ne tik dailiąją literatūrą, bet ir kitas tautinio meno rūšis, būtent architektūrą, tapybą, skulptūrą, muziką, pritaikomąjį meną ir t.t.

2° *Kultūrinio tautos tipo auginimas naujose kartose.* Tautiškas kultūrinės kūrybos stilius pasireiškia kuriamuosiuose objektuose, kurie sudaro tautinės civilizacijos turtą. Bet šitas stilius pareina, aiškus dalykas, nuo kūrėjo nusiteikimų ir nusistatymo, kitaip tariant, jis tegaunamas vien tada, kai pats kūrėjas yra ryškiai susiformavęs kultūrinis tipas. Apie bendrą reikalą įsigyti lietuvių tautai ryškų kultūrinį tipą buvo kalbėta kiek anksčiau, ir dabar visa tai, kas tada pasakyta, gali būti visai pritaikyta kultūrinio tipo formavimui naujose kartose. Sustiprinimas rasinių tautos ypatybių fiziniu lavinimu ir jų suderinimas su geografinėmis krašto aplinkybėmis, naujų kartų sugyvendinimas su etninėmis tautos ypatybėmis ir apskritai su pagrindiniu tautos pobūdžiu, įsąmoninimas joms tautinės praeities bei dabarties problemų, įtvirtinimas jose kultūrinių tradicijų ir pagaliau jų nuteikimas tautinio pašaukimo reikalui, — štai svarbiausios priemonės kultūriniam tautos tipui auginti naujose kartose.

Daugumas iš jų bus jau pakankamai paaiškėję iš to, kas buvo anksčiau sakyta apie reikalą tautai įsigyti ryškų kultūrinį tipą. Čia bus nebent ne pro šalį pasakius keletą žodžių apie reikšmę gilaus

susigyvenimo su tautos praeitimi ir dabartimi. Kultūrinis tautos tipas yra viso kultūrinio tautos išsivystymo išdava. Asmuo, kuris yra susigyvenęs su vienu kuriuo savo tautinės istorijos laikotarpiu, neįstengia aprėpti tautinės kultūros visumos ir nėra pilnutinis savo tautos reiškėjas. Tai anaiptol nereiškia, kad reikėtų savo gyvenime realiai išgyventi tautos klaidas ir bergždžias klajones; tai tik reiškia, kad privalu savo vidaus atžvilgiu pereiti mintimi visą istorinio tautos išsivystymo eigą, pasimokyti iš tautinės istorijos klaidų ir net panaudoti tautinei kūrybai neigiamąjį tautos patyrimą. Tai ypatingai turi reikšmės mūsų tautai, kurios šviesuomenė savo klajojimais, jei ir nudilino gerokai mūsų kultūrinio tipo ryškumą, tai žymiai išskėtė jo kultūrinį imlumą, kuris leidžia jam imtis sintetinių uždavinių, kylančių iš geografinės Lietuvos padėties, iš įvairiopų kultūrinių įtakų ir politinės konjunktūros. Štai kokia linkme privalo būti vedamas istorijos mokslas, dėstomas naujoms mūsų tautos kartoms.

3° *Laidavimas jų tautinio atsparumo.* Sintetinis savo pašaukimu kultūrinis lietuvio tipas tik tada ištesės savo tautinį uždavinį, sykiu individualinį ir visuotinį, jei jis bus įgiįęs didelį tautinį atsparumą. Kitaip, gyvendamas ant slenksčio įvairių tautybių ir besigrumiančių kultūrų, jis lengvai gali prarasti tautinę savo individualybę. Liūdno lietuvių tautos patyrimo įsisąmoninimas iš vienos pusės ir sąmoningas tautinis susiformavimas iš antros pusės, šitą pavojų neutralizuoja, nes tautinis susipratimas ir atitinkamas kultūrinis apsisprendimas yra tvirčiausios tautinio atsparumo atramos.

Iš čia kyla reikalas sudaryti naujoms kartoms sugestyvinę pastovių tautinių tradicijų nuotaiką, kurioje mūsų kultūrinis tipas galėtų galutinai susiformuoti ir gyvenimiškai sustiprėti. Tiesa, šituo atžvilgiu pažangą sunkina tai, kad senesnioji visuomenės karta negali sudaryti jaunesniajai tos nuotaikos, prie kurios ji pati nėra priaugusi. Tik atitinkama pašauktųjų pedagogų atranka tegalėtų palaipsniui pagerinti dabartinę padėtį ir ilgainiui sudaryti pastovias kultūrines tradicijas, sugebančias apsprendžiamai formuoti atsparų ir vaisingą kultūrinį tipą.

Taigi, pirma, įsijautimas į kuriamąją tautos dvasią per susigyvenimą su kultūriniais tautinio genijaus padarais, būtent su kalba, tautosaka, liaudies menu ir šviesuomenės kūryba visose kultūros srityse; antra, realizavimas savyje tautos kultūrinio tipo per išlavinimą savyje rasinių ypatybių ir etninių tautos savybių, per suėmimą į save viso istorinio tautos patyrimo ir per prisitaikymą prie tautinio pašaukimo; pagaliau, trečia, įsigijimas tautinio atsparumo per aktyvų suderinimą objektyvinių kultūrinių galimybių su subjektyviniu kultūriniu pajėgumu, — štai trys laiptai, kuriais eida-

mos naujos lietuvių kartos galėtų tobulai realizuoti savyje individualinę lietuvių tautos lytį ir tuo pačiu pabaigti savyje tautiško susiformavimo darbą.

## 2. Gerai suprasto patriotizmo išvystymas naujose kartose ir plačiojoje visuomenėje

a. *Patriotizmo pakėlimas į sąmoningų dorybių laipsnį.* — Sykiu su tautinės lietuvių individualybės ugdymu ir jos realizavimu naujose kartose turi lygiagrečiai eiti patriotinis naujųjų kartų ir šiaipjau plačiosios visuomenės auklėjimas. Kaip žinome, tautiškas auklėjimas stengiasi kuo tobuliausiai realizuoti žmonėse individualinę tautybės lytį, tuo tarpu patriotinis auklėjimas stengiai išdirbti juose gerai suprastą patriotizmą, t. y. tinkamą suvokimą tautybės ir jos reikalų. Ryškiai išsivysčiusi tautos individualybė, jei tik su ja nėra susijęs reikiamas nusistatymas patriotizmo klausimu, gali pasirodyti pragaištinga jėga tiek savo tautai, tiek kitoms tautoms, su kuriomis jai tenka susidurti. Gerai suprastas patriotizmas yra tautai pagrindinės reikšmės veiksnys, nuo kurio pareina sutelktinė tautos dorovė. Kaip prideramas nusistatymas į savo individualybę yra asmeniui sprendžiamasis momentas jo doroviniame gyvenime, taip lygiai prideramas nusistatymas į savo tautybę yra tautai panašus sprendžiamasis momentas. Visai tad pravartu susidomėti klausimu, kokių uždavinių patriotinis auklėjimas gali turėti mūsų tautos ugdyme.

Pirmas uždavinys, kuris čia gali būti statomas, yra patriotizmo pakėlimas į sąmoningų dorybių laipsnį: tiek naujose kartose, tiek visoje visuomenėje ne tik privalo būti žadinamas, gerai suprastas patriotizmas, bet dargi jis turi būti žadinamas, kaipo tam tikra dorybė. Patriotizmas turėtų būti kilni, nesavanaudiška tautinės savo individualybės meilė, kuri nepataikautų jokioms savo tautos ydoms ir silpnybėms ir laikytų savo pareiga tobulinti visais atžvilgiais savo tautybę ir ją derinti su visuotiniais žmonijos idealais. Suprastas tokiu būdu patriotizmas turėtų būti suderintas su visa žmogaus gyvenimo tikslų hierarchija, bet jokiu būdu neatpalaiduotas nuo dorovinio dėsnio reikalavimų. Tik pagrįstas dorine pareiga, patriotizmas tegali pateikti tautai viltingą moralinį ramstį jos gyvenimo kovoje.

Patriotizmas, kaipo gryna emocingumo apraiška, nėra nei pakankamai pastovi, nei pakankamai patikima jėga. Tik tada, kai jis yra racionaliai pateisintas ir sustiprintas doriniu nusistatymu, jis yra iš tikrųjų galingas ir sugeba atsilaikyti prieš įvairius iškrypimo pavojus ir ypač prieš ekskliuzyvistišką nacionalizmą, kuris yra ne kas kita,

kaip labai pavojinga patriotizmo karikatūra. Mums ypatingai svarbu yra pakelti patriotizmą į pastovių dorinių nusiteikimų laipsnį. Visų pirma, patriotizmas, suprastas kaipo dorovinė pareiga, galėtų mus apsaugoti nuo nusivylimo dėl materialinio, kultūrinio ir dvasinio mūsų tautos menkumo, lyginant su visuotinai reikšmingomis kultūrinėmis nacijomis; o iš antros pusės neleistų mums pasiduoti to siauro nacionalizmo viliojimams, kurio ekskliuzyvizmas atvestų mus dar prie didesnio kultūrinio ir dvasinio subergždėjimo. Pagaliau tik gerai suprastas patriotizmas galėtų laiduoti mūsų tautai tobulėjimą kultūrinėje pažangoje, nes tik doriškai suprastas patriotizmas tegali gaminti tikrai teigiamas išdavas.

b. *Reikalas įsigyti išmintingą, kritiškai pažangią, tautinės savo individualybės meilę.* — Kaip matėme, tautišku auklėjimu individualinė tautybės lytis yra realizuojama naujose kartose; patriotinis auklėjimas sužadina tinkamą nusistatymą į šitą individualinę lytį, būtent turi įteigti nesavanaudišką tautinės savo individualybės meilę. Lietuvių tautai, kaip ir kiekvienai kitai tautai, gresia čia du pavojai: arba per didelis pasididžiavimas savo individualybe, arba per daug kritiškas nusistatymas dėl jos neturtingumo ir ydingumo. Šitame punkte nesavanaudiškas nuteikimas naujų kartų savo tautybės atžvilgiu yra pagrindinis uždavinys patriotinio auklėjimo.

Nesavanaudiškumas reikalauja mylėti savo tautą ne dėl jos ypatingumo ir materialinio ar dvasinio turtingumo, bet dėl vieno tik prie jos priklausymo fakto; o iš kitos pusės jis reikalauja pasiryžimo daryti savo tautai aukų. Tėvynės meilė moraliai labai arti stovi vaikų meilės savo tėvams. Todėl savo tautos meilė normaliai yra sujungta su tėvynės meile. Šita nesavanaudiška savo tautinės individualybės meilė gana sunkiai duodasi naujoms lietuvių kartoms dėl kelių priežasčių. Pirma, mūsų laikais ypatingai yra padidėjęs visuomenės gyvenime savanaudiškas materializmas, kuris labai dažnai kliudo idėjinį tarnavimą aukštesniems tikslams, kas labai žymu miesčioniškame nusiteikime mūsų vis gausėjančių pusinteligenčių. Antra, sunkios gyvenimo aplinkybės ir didelis materialinis priklausomumas nuo gyvenimo kovos išdavų labai galingai slegia naujų mūsų kartų idealizmą, Patriotinis auklėjimas turi čia svarbų uždavinį sužadinti nesavanaudišką meilę tautinei savo individualybei, — meilę, kuri įstengtų pareikalauti aukų savo tautai.

Tiesa, tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta tautinio priklausomumo faktu, nereikalauja žiūrėti pro pirštus į savo tautos ydas ir netobulybes. Abejingumas moraliniam savo tautos vertingumui negali būti suderintas su gerai suprasta savo tautybės meile, kuri reikalauja teigiamai kritiško nusistatymo į savo tautybės vertę,

t. y. tokio, kuris yra tikrai vaisingas dvasinėje tautos pažangoje. Šitoks kritiškas, pažangiai vaisingas, naujų kartų nusistatymas yra labai svarbus mūsų tautai, kultūriškai atsilikusiai, individualiai dar galutinai nesusiformavusiai ir atsirėmusiai žymia dalimi vis dėlto primityvia liaudies kultūra.

Žodžiu tariant, išmintinga tautinės savo individualybės meilė turi būti naujoms mūsų kartoms akstinu tarnauti moralinei mūsų tautos pažangai, nes gerai suprasta savo tautos meilė reikalauja iš patriotų pergalėti savo tautos netobulybes ir savo gyvenimo bei veikimo žygiais kelti tautą į aukštesnį tobulumo laipsnį.

c. *Įdiegimas naujoms kartoms gerai suprastos tautinės didybės pageidavimo.* — Jei gerai suprasta savo tautos meilė neleidžia toleruoti visas jos netobulybes ir pataikauti jos silpnybėms bei ydoms, tai šita meilė kaip tik reikalauja pageidauti savo tautai visos galimos didybės. Tik šiuo atžvilgiu privalo būti daromas skirtumas tarp materialinės ir moralinės dvasinės didybės: materialinės didybės tegalima savo tautai pageidauti vien objektyvinio tesisingumo ribose, tuo tarpu kad dvasinei didybei neprivalu statyti jokių ribų.

Lietuvių tautos integralitetas ir pilnutinis išsivystymas leidžia teisingai pageidauti Lietuvai ir netobulai turimos Klaipėdos ir visai neturimo Vilniaus, nors ir čia, ir ten yra jau kultūrinių ir politinių veiksnių, kurie mažina mūsų teisių tvirtumą: kai tauta tirpsta svetimų bangų plaunama, visai teisinga ginčytinus klausimus spręsti nukentėjusios pusės naudai. Bet būtų neteisinga, kad tuo vadovaudamasi lietuvių tauta siektų atgauti istorines savo teritorijas ir pretenduotų į ukrainietiškas ir baltgudiškas žemes. Toks pageidavimas teritorinės didybės savo tautai negalėtų būti pateisintas objektyvinio teisingumo kriterijumi.

Taip pat materialinė gerovė, kuri net gali nesusidurti su kitų tautų interesais, gali būti pageidaujama su tam tikru išmintingumu, nes esti atsitikimų, kai didelė materialinė gerovė, atėjusi tautai ne savo laiku, gali ją paskandinti prabangoje, išlepinti ir pagaliau moraliai ištvirkinti. Net grynai humanitarinė kultūra, jei ji neranda minimalinių gerovės sąlygų krašte, kartais gali pasirodyti dėl neribojimo nepatogi, kai ji gamina disproporciją tarp pretenzijų ir materialinių galimybių. Tad ir čia yra reikalingas tam tikras išmintingumas.

Užtat nebūna atsitikimų, kad moralinė dvasinė didybė tautai būtų nepageidaujama didžiausiu laipsniu: ar tauta yra skurde, ar ji skęsta prabangoje; ar ji yra laisva, ar kenčia išviršinę ar vidinę vergovę; ar joje yra kultūrinė pažanga, ar ji yra pašlijusi į dekadansą, — moralinė dvasinė galybė yra jai visados išganymo

inkaras, kuris jokiu atveju negali pabloginti ar apsunkinti jos padėties. Todėl moralinei dvasinei tautos didybei niekados neprivalu statyti jokių ribų.

Mums, kaipo kultūriškai atsilikusiai tautai, tautinės didybės klausimo tinkamas įsisąmoninimas turi nemažos reikšmės. Paprastai nekultūringos arba net mažai kultūringos tautos yra linkusios ieškoti visų pirma materialinės didybės, būtent materialinės gerovės, prabangos ir pramogų. Ateinančios į nekultūringą aplinką šios materialinės gėrybės, nesant tinkamo dorovinio dvasinio žmonių pasiruošimo, ne tik nepakelia tautos į aukštesnį kultūros laipsnį, bet dar dažnai ją degraduoja dvasinės kultūros atžvilgiu ir pakerta tautoje paties gyvastingumo pagrindą. Dairantis aplink save mūsų tikrovėje, kartais ateina baimė, ar mes kaip tik nepriklausome prie tų mažai kultūringų tautų, kurios žymiai greičiau savinasi, vadinamojo kultūringo stovio neigiamybes negu teigiamas kultūros apraiškas.

Susirūpinus tautos ugdymu, labai svarbu įdiegti naujoms mūsų kartoms gerai suprastos didybės pageidavimą savo tautai, kad, pasitenkinus teisingomis teritorinėmis savo ribomis ir laimėjus būtiną materialinę gerovę, galima būtų maximum pajėgų skirti siekimui vidinio kultūringumo ir moralinės-dvasinės didybės, kuri visados apsprendžia tikrą tautos vertingumą.

d. *Reikalas jungti individualinę tautinę lytį su visuotiniu turiniu.* — Gerai suprastas patriotizmas ragina jungti individualinę tautinę lytį su visuotiniu turiniu. Mūsų laikais, kai yra tiek sustiprėjęs agresyvus reakcionieriškas nacionalizmas, atsiranda per daug pavojų pasilikti tautinio gyvenimo paviršiuje ir pasitenkinti formalinėmis tautybės apraiškomis. Šis pavojus yra visai realus ir mums, kurie dar taip neseniai esame pradėję eiti tautinio atgimimo keliais: mums būtent tautinės lytys yra įgijusios naujienos pobūdžio, su kuriuo yra surišta tam tikra romantika, neleidžianti kartais realiai spręsti tautybės reikalus. Mes dar, it maži vaikai, vadiname save ne įvardžiu, bet tikriniu vardu: štai ką reiškia lietuviškumo afišavimas mūsų vidaus gyvenime; mūsų tautinių emblemų kaišiojimas, kur reikia ir kur nereikia; mūsų pasididžiavimas tautybės apraiškomis ten, kur kitoms tautoms tautybė yra natūraliai nepastebimas dalykas, kaip kvėpuojančiam žmogui oras. Mes gyvename naujai atidengta tautine lytimi, neistengdami gyventi gilesniu kultūriniu tautinės kūrybos turiniu. Visa tai yra psichologiškai ir istoriškai visai suprantama, bet, norint išeiti iš šitos tautinės vaikystės, reikėtų labiau susidomėti tautinės kūrybos turiniu ir būtent jungti su tautine lytimi visuotinį turinį.

Tautinis mūsų pašaukimas, plaukiąs iš limitrofinio mūsų krašto ir istorijos pobūdžio, iš esmės yra visuotinis uždavinys, nes jis verčia du pasaulius, Rytų ir Vakarų, suderinti į vieną visuotinę sintezę. Šis didelis, atitekęs mums iš padėties ir istorijos uždavinys gali mums įkvėpti mūsų didelio potencialinio vertingumo pajautimą ir papildyti mūsų menkumą kitais, materialinais ir kultūriniais atžvilgiais.

Vėliau mums teks kalbėti apie tautinio mūsų pašaukimo realizavimo galimybes, čia mums svarbu pabrėžti, kad tinkamas nusistatymas į tautinį pašaukimą yra patriotizmo klausimas ir turi būti pasiektas patriotinio auklėjimo priemonėmis. Pašaukimo problema stato klausimą, koks visuotinai reikšmingas turinys geriausiai pritinka individualinei tautos lyčiai, sprendžiant pagal etninius tautos palinkimus, geografinę padėtį, istorinį patyrimą ir kitas tautinio gyvenimo aplinkybes. Naujos kartos turi būti nuteiktos ieškoti visuotinai reikšmingo turinio, kuris geriausiai tiktų individualinei tautybės lyčiai, nes toks nusiteikimas yra integralinė gerai suprasto patriotizmo dalis.

### 3. Lietuvių tautos kėlimas į nacijos rangą

a. *Tautinių ir kultūrinių lietuvių tautos galimybių išvystymas iki aukščiausio laipsnio.* — Ne kiekviena tauta žmonijos gyvenime pasiekia nacijos laipsnį. Nacija yra tauta, kuri savo visuotinai reikšminga kultūrine kūryba yra laimėjusi individualiai nebepakeičiamą vietą tautų draugijoje. Didelė ir galinga tauta gali nebūti nacija, ir atvirkščiai, maža ir silpna tauta gali laimėti nacijos titulą. Persus vargu kas priskaitys prie nacijų, nežiūrint to, kad jie kadaise buvo sukūrę galingą ir didelę imperiją, užsimojusią senovėje viešpatauti anų laikų kultūringam pasauliui. Tuo tarpu tokia norvegų tauta, kuri šiuo metu savo skaičiumi mažiausiai tris kartus ir savo teritorija penkis kartus mažesnė už persus, drąsiai gali būti priskaityta prie garbingos nacijų draugijos.

Kad tauta taptų nacija, reikalinga visa eilė sąlygų, iš kurių svarbiausios yra šios: pirma, tauta privalo turėti žymią tautinę individualybę, galingai pasireiškiančią ryškiomis, sau tinkančiomis lytimis; antra, tauta turi būti patriotiškai susipratusi ir turinti tautinės savo garbės pajautimą; trečia, tauta privalo stovėti tautinio ir kultūrinio išsivystymo aukštumoje; ketvirta, tauta turi vykdyti reikšmingą tautinį savo pašaukimą, išskiriantį ją individualiai iš kitų tautų tarpo; penkta, tauta turi aktyviai ir kuriamai dalyvauti anttautinių visuotinės kultūros problemų sprendime. Taip suprastos

nacijos negalima išauklėti vien tik naujų kartų ugdymu ar kitomis kokiomis specialiomis priemonėmis. Galima tik stengtis visomis tautos ugdymo priemonėmis sudaryti sąlygas, nuo kurių pareina tautos evoliucija nacijos linkui.

Tautiškasis ir patriotinis auklėjimas sudaro pirmąsias dvi pažymėtąsias sąlygas, būtent: tautiškasis auklėjimas išvysto tautinę individualybę, kuri reiškiasi sugestyviu būdu tautinėmis lytimis; o patriotiniu auklėjimu pasiekiamas tautiškas susipratimas ir savo tautinės vertės pajautimas. Tačiau tautišku ir patriotiniu auklėjimu nėra dar tauta tiesioginiu būdu keliama į nacijos rangą, nors jiedu abu ruošia pagrindą nacionaliniam auklėjimui: tautiškas ir patriotinis auklėjimas neišeina dar iš subjektyvinio tautos gyvenimo ribų; tas kilimas iš tikro įvyksta tada, kai tauta išvysto savo tautinio ir kultūrinio gyvenimo galimybes iki aukščiausio laipsnio ir eina iš tautinio gyvenimo ploto į anttautinių interesų plotmę.

Pritaikant nusakytuosius bendrus rėmus lietuvių tautos ugdymui, tenka iš eilės eiti į nacionalinio auklėjimo sritį, t. y. pasistatyti klausimą, kokiomis priemonėmis lietuvių tauta gali būti tisioginiu būdu ruošiama savo pakilimui į nacijos rangą. Bendras atsakymas ką tik duotas nusakytoje schemoje; tai pritaikant lietuvių tautai, galima pasakyti, kad lietuvių tauta turi, pirma, atsistoti tautinio ir kultūrinio savo išsivystymo aukštumoje, arba, kitaip tariant, išvystyti savo tautines ir kultūrines galimybes iki aukščiausio laipsnio; antra, vykdyti savo labai reikšmingą pašaukimą; trečia, aktyviai ir kuriamai dalyvauti universalių kultūros problemų sprendime. Ką visa tai reiškia konkretizuojant šiuos bendrus uždavinius realiame pritaikyme prie lietuvių tautos ugdymo?

1° *Istorinių lietuvių tautos klaidų atitaisymas išviršinio ir vidinio tautos integraliteto saugojimu ir prideramo šviesuomenės ir liaudies santykiavimo nustatymu.* Lietuvių tauta galės pilnai išvystyti savo tautines ir kultūrines galimybes tik tada, kai ji bus atitaisiusi, kiek tai galima šiuo metu, istorines savo klaidas, užpildžiusi savo pobūdžio trūkumus ir pergalėjusi kultūrinį savo atsilikimą. Žinoma, visiems šitiems specialesniems uždaviniams yra tam tikros ribos, kurios šiuo metu yra jau faktiškai neperžengiamos: dauguma istorinių klaidų negali būti dabar atitaisytos, sakysime nebuvimas nuoseklios tautinės politikos pas Jogailą, toleravimas pavergėjų teutonų riterių Baltijos pajūryje, kai jų galybė buvo jau sutriuškinta, neįvedimas tautinės kultūros lyčių į valstybinį istorinės Lietuvos gyvenimą ir t. t. Bet vis dėlto yra ir tokių istorinių klaidų, kurios bent tam tikru laipsniu gali būti dabar atitaisytos, pavyzdžiui, lietuvių neįsigalėjimas ir neįsistiprinimas Baltijos pajūryje

gali dar būti bent kiek atitaisytas tautiniu ir politiniu lietuviškojo gaivalo įsigalėjimu Klaipėdos krašte. Kurios istorinės lietuvių klaidos yra pirmoje eilėje taisytinos?

Pirmas uždavinys, kuris turi iš dalies atitaisyti istorines mūsų klaidas ir iš dalies atpildyti istorines mūsų nelaimes, yra apsaugojimas išviršinio ir vidinio mūsų tautos integraliteto ir laidavimas jai pilnutinio išsivystymo sąlygų. Išviršinis lietuvių tautos integralitetas nyko sulig tuo, kaip lietuvių tauta nustodavo savo nepriklausomumo ir tirpdavo savo periferijoje svetimų valstybių ir tautinių gaivalų spaudžiama. Tam tikru laipsniu išviršinis mūsų tautos integralitetas yra apsaugotas tautinės nepriklausomos mūsų valstybės atstatymu, bet tuo tarpu ne visa teritorija, į kurią turi objektyvinių teisių mūsų tauta, yra įėjusi į Lietuvos Valstybės ribas, būtent nėra įėjęs Vilniaus kraštas su istorine Lietuvos sostine. Vilniaus išvadavimas lietuvių tautai yra pirmutinė jos teisėto išsivystymo sąlyga.

Šalia aspiracijų į Vilnių kitas dar rūpestis yra privalomas susipratusiai mūsų visuomenės daliai, kaipo išviršinio mūsų tautos integraliteto apsaugojimo sąlyga: būtent mūsų tauta neturi teisės pamiršti apie užsieninę Lietuvą, susidariusią plačiajame pasaulyje iš lietuvių išeivių. Jokia gyva ir gyvastinga tauta negali abejingai žiūrėti, kaip jos išeiviai, šitie energingi ir pilni iniciatyvos sūnūs, skęsta svetimų jūrų bangose. Mes dažnai melancholiškai kalbame apie savo «moribundus» svetimuose kraštuose ir ypač Amerikoje, bet mes neparodome šiuo klausimu nei tikro susisielojimo, nei pasiryžimo valstybinės ir privatinės iniciatyvos priemonėmis padaryti ką nors realaus šiems skęstantiems gelbėti. Mūsų abejingumas ir nerangumas šiuo dalyku rodo nedovanotiną apsileidimą, kuris nėra suderinamas su nepriklausomos, patriotiškai nusiteikusios tautos vardu.

Palaikymas tautinio susipratimo ir tautiškų aspiracijų lietuviuose, gyvenančiuose tiek tautinės teritorijos periferijoje, už nepriklausomos Lietuvos Valstybės ribų, tiek svetimuose kraštuose išeivių ir jų atitinkamas organizavimas yra tautos ugdymo uždaviniai, nuo kurių išsprendimo pareina išviršinio lietuvių tautos integraliteto apsaugojimas.

Nemažiau svarbus ir vidinio tautos integraliteto išlaikymas. Istorinis lietuvių liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas tautinio gyvenimo plotmėje buvo ne kas kita, kaip vidinio tautos integraliteto irimas. Šis irimas yra jau principialiai atitaisytas lietuvių tautos atgijimu, bet jo padaryta amžių bėgyje žala niekados visiškai negalės būti atpildyta.

Vidinis lietuvių tautos integralitetas kenčia ne tik tada, kai iškrypsta iš tautinio kelio vienas kuris luomas, kaip kad yra buvę

su tradicine Lietuvos šviesuomene, bet ir tada, kai tautos gyvenamo ploto atskiros dalys, įeinančios į tautinę Lietuvos Valstybę, nutausta ar yra jau nutautusios. Didžiojoje Lietuvoje mes turime sulenkėjusių plotų, o Mažojoje — suvokietėjusių, — tai vis mūsų pairusio vidinio integraliteto išdavos.

Pagaliau vidinis tautos integralitetas nukenčia ir tada, kai tauta tiek giliai suskyla visuomeninio gyvenimo plote, kad jos idėjinis vieningumas randasi sukompromituotas. Jei tauta suskyla į viešpačius ir vergus, tai tautinės vienybės jausmas tarp jų bus silpnesnis negu antagonizmo pajautimas. Vergas visados yra linkęs vertinti kosmopolitizmo viliojimus aukščiau už tautiškumo reikalus. Kultūriškai nusiteikusios parlamentinės partijos tragiškuose tautos gyvenimo momentuose sugeba sudaryti pilietiškąją taiką ir realizuoti reikalingą tautos vienybę. Tai žymiai sunkiau duodasi diktatūriniam režimui, nes čia žymiai didesnis yra skirtumas tarp privilegijuotų ir prislėgtų visuomenės sluoksnių. Jei tautos suskilimas tokiais atvejais neišeina aikštėn, tai vis dėlto faktiškai jis yra arti to suskilimo, kuris yra vergove pagrįsoje barbarijoje.

Taigi norint apsaugoti išviršinį ir ividinį lietuvių tautos integralitetą privalu atgauti Vilniaus kraštą su pačia sostine, palaikyti tautinę gyvybę lietuviuose, gyvenančiuose už Lietuvos Valstybės ribų, ar tai tautinės teritorijos periferijose, ar tai svetimuose kraštuose gyvenančių išeivių, atlaimėti nutautusius lietuvius Lietuvos Valstybės viduje ir pagaliau laiduoti lietuvių tautos vienybės tarpimą laisvės ir lygybės režime. Visi šitie specialūs uždaviniai yra sunkūs ir opūs, nes jų sprendimas iš vienos pusės lengvai gali sueiti į koliziją su kitų valstybių ir tautybių teisėmis, o iš kitos pusės reikalauja didelio kultūrinio subrendimo ir kūrybinio pajėgumo. Naivu būtų manyti, kad šitie uždaviniai yra išsprendžiami prievartos priemonėmis: prievarta yra kartais neišvengiama būtino apsigynimo atvejais, bet prievarta negalima laimėti nieko pozityvaus, tarp kitko, nei tikro ingegraliteto, nei tikros vienybės.

Su tautos integraliteto problema glaudžiai susijęs yra antropologinio ūkio klausimas, nes tautos integralitetas gali būti išlaikytas tikrai atsparus tik tol, kol jos gimimų skaičius praneša jos mirtingumą ir kol rasinis tautos gaivalas yra sveikas ir gyvastingas. Kai šis antropologinis tautos ūkis pradeda irti ir pasyvas jame persveria aktyvą, galima sakyti, kad tautos sveikata ima žlugti ir jos integralitetui susidaro aiškus pavojus: rasiškai pairusi ir nustojusi gyvastingumo tauta tampa masinantis laimikis stipresnėms tautoms ir anksčiau ar vėliau šių yra pavergiama ir asimiliuojama.

Atitaisymas nelemto istorinio šviesuomenės ir liaudies santykiavimo lietuvių tautoje yra svarbus ne tik tautos integraliteto

apsaugojimui, bet ir kitais atžvilgiais. Kaip jau ne kartą buvo minėta, nuo tinkamo šviesuomenės ir liaudies santykiavimo pareina normali tautinės civilizacijos kūrimosi eiga: liaudies ir šviesuomenės kultūrai nuėjus skirtingais keliais, iš viso negalima kalbėti apie tikslingą ir sveiką tautinę civilizaciją.

Antra vertus, tik prideramai santykiaujant šviesuomenės ir liaudies kultūrai tegali susidaryti normali tautinė vadovybė tautoje. Šviesuomenei nevadovaujant tautinės kultūros darbui, jos vadovavimas tampa nepateisinamas gyvastingų tautos reikalų atžvilgiu, ir ji anksčiau ar vėliau nuverčiama, jei tauta nori gyventi savo gyvenimą ir kurti savo kultūrą. Šituo atžvilgiu lietuvių tautos atgimimas buvo ne kas kita, kaip nuvertimas tradicinės šviesuomenės iš vadovaujamosios padėtics ir pastatymas jos vietoje naujai užgimusios tautiškos inteligentijos.

Šitame tautos vadovybės keitimosi vyksme vienas dalykas itin yra pažymėtinas. Lietuvių tautos integraliteto pairimas sutapo su tuo aristokratizacijos vyksmu, kuris atskyrė šviesuomenę nuo liaudies ne tik socialiniu, bet ir tautiniu ir kultūriniu atžvilgiu. Ir atvirkščiai, prasidėjęs XIX šimt. demokratizacijos vyksmas buvo tuo pačiu grįžimas prie tautiškų tradicijų, vedęs visai nuosekliai prie tautinio atgimimo. Kai šiuo metu mes esame liudininkai naujo savotiško aristokratizacijos vyksmo, kilusio reakcijos būdu, galima rimtai susirūpinti, ar tai sykiu nereiškia lietuvių tautos integraliteto naujo pairimo, tiesa, ne tautinėje, bet politinėje plotmėje. Juk nuo tautinio atgimimo momento niekados lietuvių tautos suskilimas nebuvo tiek intensyvus ir gilus, kaip šiuo metu.

2° *Pergalėjimas pagrindinių lietuvių tautos trūkumų: inertiško pasyvumo, palinkimo į servilizmą, iniciatyvos stokos ir organizacinio nerangumo.* Susidaranti tokiomis aplinkybėmis tautos vadovybė prasilenkia su ta linkme, kurią užbrėžė tautos vadovybei tautiškas atgimimas. Tuo tarpu naujoji tautos vadovybė vardan geresnės ateities turėtų kovoti su tais lietuvių tautos trūkumais, kurie susidarė amžių bėgyje ir kurie daro didžiausių kliūčių spartesniam lietuvių tautos kultūrėjimui. Vadovybė, nusiteikusi autokratiškai valdyti tautą, reikalaujanti sau aklo paklusnumo, neprileidžianti visuomeninės iniciatyvos viešųjų reikalų sprendime, nepateisinamai varžanti piliečių laisves ir defavorizuojanti kitaip manančius valdinius, negali pergalėti lietuvių tautoje tokių jos pobūdžio trūkumų, kokie yra pasyvumas, palinkimas į servilizmą, iniciatyvos stoka ir organizacinis nerangumas.

Ką tik paminėtieji trūkumai sudaro didžiausią mūsų tautos nelaimę šiuo metu, kai politinė konjunktūra tautinėje ir tarptautinėje

plotmėje reikalauja kuo veikiausio tautinio ir kultūrinio išsivystymo iki europiško masto. Mūsų inertiškas pasyvumas stabdo kiekvieną smarkesnę pažangą bet kurioje mūsų tautos gyvenimo srityje. Išjudinti mūsų žmones kokiai nors kultūrinei akcijai yra be galo sunkus, ir, be to, labai mažai sėkmingas uždavinys. Šitas pasyvumas, atsineštas su savimi iš Rytų, sustiprėjo dargi todėl, kad lietuvių liaudis ištisus šimtmečius gyveno pavergta. Reikalas išsižadėti savo valios ir lenkti nugarą prieš savo viešpatį ne tik favorizavo pasyvinę lietuvių nuotaiką, bet dar išvystė juose gerą dozę palinkimo į servilizmą, kuris atgyja kiekvieną kartą, kai atsiranda tam palankios aplinkybės. Šita prasme iš tikro lietuviai yra neblogi valdiniai. Nelaimė tik, kad valdovai beveik niekados nėra linkę pagreitinti valdinių virtimo laisvais ir sąmoningais piliečiais, nes valdinius lengviau ir patogiau valdyti.

Savo valios neturėjimas užmuša žmoguje iniciatyvą ir padaro jį nepajėgiantį išeiti iš kasdieninės inercijos, nereikalaujančios nieko naujo ir ypač intensyvios energijos. Šita iniciatyvos stoka pasireiškia mūsų gyvenime kiekviename žingsnyje, ir ji juo labiau yra jaučiama, kada mūsų tautinio atgimimo ir valstybinio atsistatymo aplinkybėmis gyvenimas stato žmonėms visur labai iškalbingą reikalavimą reikštis drąsiai, sumaniai, kuriamai ir su atsakingumo jausmu. Tuo tarpu kaip skaudžiai iniciatyvos stoka pasireiškia pas mus, kai kiekvienas mažmožis yra be galo ilgai svarstomas, labai negreit išsprendžiamas ir dar sunkiau įvykdomas!

Ypač didelis yra mūsų nesugebėjimas organizuotis. Tokiu atveju mūsų tautos amorfiškumas išeina aikštėn su visu beformišku savo ryškumu. Mūsų žmonės nėra įpratę savarankiškai tvarkytis pagal racionalią vedamąją idėją: jie arba pasitiki, kad viskas savaime susitvarkys, arba atsiduoda einančiai iš viršaus globai. Pirmas nepriklausomo mūsų gyvenimo tarpas buvo mūsų visuomenei gera organizacinė mokykla: ar gerai, ar blogai, patiems žmonėms savo pajėgomis teko organizuotis, savo galva verstis. Be abejonės, tokiame organizavimesi buvo daug netobulumo, bet šis netobulumas palyginti buvo nedidelis daiktas prieš savaimingos organizacinės mokyklos laimėjimus; žmonės būtent pratinosi organizuotis ir ėmė vertinti savo organizacinio darbo išdavas.

Paskutinių laikų tendencijos, atėjusios sykiu su naujų žmonių valdžia, suteikė kitokią organizavimosi linkmę mūsų visuomenei. Įsižiūrėjus tik į ikišiolinės tvarkos neigiamybes, imta nepasitikėti visuomenės iniciatyva ir savarankiškumu ir todėl pradėta decentralizaciją keisti centralizacija, privatinę iniciatyvą — biurokratine nuožiūra, laisvę — policiniu režimu. Vėl turime linkmę, priešingą tautiniam mūsų atgimimui ir gyvastingiems mūsų padėties reika-

lavimams. Tokiomis aplinkybėmis sunku tikėtis, kad einant šia linkme istoriniai mūsų tautinio pobūdžio trūkumai greit galėtų būti pergalėti.

Nuo mūsų tautinio atgimimo pradžios kitais, 1933, metais sueina tik 50 metų, o tuo tarpu kiek principialių jo įsakymų tautiškam mūsų judėjimui yra jau paminta po kojų, nežiūrint to, kad jie plaukė iš giliausios jo esmės! Buvusieji nepriklausomumo kovotojai kartais yra jau virtę naujos vergovės apologetais, buvusieji laisvės idealizuotojai — vergiškumo instinkto adeptais. Nėra reikalo stebėtis, kad realus nepriklausomas gyvenimas pasirodė daug prozaiškesnis, kaip kad buvo jį vaizdavęsi atgimimo romantikai; bet kad iš šių pastarųjų atsirado gerokas skaičius, kurie pamynė po kojomis švenčiausią tautinio atgimimo palikimą, tai iš tikro yra liūdno nusistebėjimo vertas dalykas. Iš to būtų dar nedidelė nelaimė, jei šie neištikimi pagrindiniams tautinio mūsų atgimimo principams žmonės nebūtų davę vyraujančio tono oficialiniam mūsų valstybės gyvenimui. Tokiomis aplinkybėmis perspektyva susidaro nedžiuginanti, ir tai privalo visų pirma suprasti tie, nuo kurių labiausiai pareina susidariusios padėties atitaisymas.

3° *Kultūrinio lietuvių tautos atsilikimo užpildymas objektyvine mokytojų atranka, visuomenės suinteresuotų veiksnių įtraukimu į švietimo darbą ir tinkamu mokyklinių programų sutvarkymu.* Atitaisant istorines mūsų tautos klaidas ir pergalint tautinio mūsų pobūdžio trūkumus, nemažiau yra svarbu tuo pačiu laiku siekti kultūros viršūnių ir rikiuotis pagal kultūringąsias Europos tautas. Kultūrinis mūsų tautos atsilikimas, kuris jau nekartą buvo minėtas, yra didelė mūsų nelaimė, kuri gresia kiekvienu momentu naujais pavojais, nesant galimybės mūsų tautai tinkamai išvystyti kultūrinį apsiginklavimą prieš svetimų gaivalų veržimąsi į tautinį mūsų gyvenimą ir sėkmingai išlaikyti tarptautines varžytynes.

Šitas tautinės gyvybės klausimas iki šiolei nėra pakankamai įsisąmonintas net vadovaujančių mūsų visuomenės sferų, iš kur, rodos, turėtų eiti energinga iniciatyva ir sugestyvinis raginimas visomis priemonėmis kuo smarkiausiu tempu, kitaip tariant, vajaus tvarka, išvystyti kultūrinimo darbą mūsų visuomenėje. Keli pavyzdžiai gali iškalbingai pavaizduoti mūsų dabartinės inteligentijos nusistatymą šituo lietuvių kultūros kėlimo klausimu.

Ryšium su Vytauto Didžiojo metais prof. M. Biržiškos buvo keltas Lietuvos Kultūros akademijos klausimas. Iniciatoriaus sumanymu, Kultūros akademija tarp kitų savo uždavinių turėtų suintensyvinti ir išplėsti kultūros darbą Lietuvoje. Savo laiku mums teko atkreipti į šitą sumanymą mūsų visuomenės dėmesį ir pažymėti,

kad sumanymo klausimas daro elementarų kultūrinį egzaminą mūsų šviesuomenei. Ar ši išlaikė iš tikrųjų šitą egzaminą? — Nelaimei, atsakymas turi būti neigiamas.

Mūsų šviesuomenės vadovaujantieji elementai neparodė iškeltuoju klausimu nei kūrybinės iniciatyvos, nei energingo pasiryžimo palaikyti garbingą prof. M. Biržiškos sumanymą. Kaip paprastai esti, kai tenka paremti gerą idėją ir patobulinti projektą, mūsų šviesuomenė laikėsi sumanymo atžvilgiu visai pasyviai su sau tinkamu nevaisingu skepticizmu, o tautininkų oficiozas apvainikavo šį nusistatymą šviesuomenės elito įtarimu, kad esą norima pasipelnyti gerai apmokamų sinekūrų sudarymu. Štai tipiška mūsų kultūrinio obskurantizmo apraiška.

Ne mažiau reikšmingas yra ir kitas naujesnis pavyzdys, liečiąs mūsų šviesuomenės tam tikros dalies nusistatymą katalikų universiteto klausimu. Kai paaiškėjo, kad katalikų visuomenės interesai nėra laiduoti reformuotame valstybiniame universitete net to minimumo ribose, kuris buvo nustatytas Steigiamajame seime kompromisiniu įvairių politinių grupių susitarimu, katalikai visai natūraliai turėjo susirūpinti savo universiteto klausimu. Rodos, kultūros atžvilgiu reikėtų džiaugtis, kad gausingiausia ir reikšmingiausia lietuvių visuomenės dalis nori įsigyti savą aukštąją mokyklą, kuri padėtų jai sąmonėti bei kultūrėti ir jau tuo pačiu kelti kultūrą Lietuvos visuomenėje, nekalbant apie sveiką aukštųjų mokyklų rivalizaciją mokslinėje kūryboje. Taip, rodos, turėtų būti, jei mūsų šviesuomenei būtų pažįstamas elementarios tolerancijos jausmas.

Tuo tarpu atsirado mūsų šviesuomenėje apsčiai žmonių, kurie ėmė atkakliai pulti katalikiškojo universiteto idėją. Pavyzdžiui, užteko katalikiškojo universiteto sumanytojams būti ne «Lietuvos Aido» pažiūrų išpažintojais, kad šis įsikandęs pradėtų vartoti «katalikiškųjų lašinių», «katalikiškosios komercijos» ir kitus panašius argumentus, gal tinkančius «Šainokui» bet nepritinkančius tikriems inteligentams, kurie net kovoje privalo suprasti priešininko idėjinį nusistatymą. Mūsų vadinamosios inteligentijos siaurumas pasireiškė šiuo atveju su tinkamu sau ryškumu. Štai antras mūsų kultūrinio obskurantizmo pavyzdys.

Kas daryti, kad mūsų kultūrėjimas imtų eiti spartesniu žingsniu, ir kad kultūrinis mūsų atsilikimas galėtų būti kuo veikiausiai nuveiktas? — Tikriausia šitokiai kultūrinei pažangai priemonė yra atitinkamas intensyvus naujų mūsų kartų kultūrinimas. Aišku savaime, kad tik naujos kartos, tinkamai išauklėtos ir išlavintos, galės užpildyti kultūrines mūsų spragas ir sudaryti naują kultūringesnę visuomenę. Bet, kaip žinome, naujų kartų kultūrėjimas yra priežastingai susietas su visuomenės kultūros padėtimi. Šiai padėčiai

esant menkai, sunku tikėtis, kad naujų kartų kultūrinė pažanga eitų smarkiu žingsniu. Žodžiu tariant, kultūrėjimo tempas yra kartais fatališkai lėtas dėl tautos pobūdžio ypatybių ir visuomenės kultūros stovio.

Ir vis dėlto yra priemonė forsuoti kultūrinę visuomenės pažangą, bent tam tikru laipsniu. Tai yra griežta ir tikslinga mokytojų atranka ir jų aukštai kvalifikuotas pasiruošimas planingam intensyvaus kultūrinimo darbui. Pakelti kultūrinį mokytojų lygį yra lengviau negu pakelti visos visuomenės kultūringumą, tik paskui galima reikalauti, kad šitokie mokytojai sėkmingai dirbtų ne tik švietimo, bet ir plataus kultūrinimo darbą.

Mokytojų atranka tik tada tegali vesti prie intelektualinės ir bendros kultūros pakėlimo, kai ji yra daroma pagal objektyvinius pedagoginio ir kultūrinio aukštumo reikalavimus. Užtat, jei pagrindiniu jos kriterijumi statomas oportunistiškas ištikimumas oficialinei, tautinei ir politinei ideologijai, ji tegali pagaminti tik mokytojus biurokratus, be aiškios asmenybės, drąsesnio užsimojimo ir be tikro pamėgimo aukštos savo profesijos. Tokie mokytojai gali tik pagilinti tautinio mūsų pobūdžio trūkumus, bet savo auklėtiniuose jie neišvystys nei energingo aktyvumo, nei nepriklausomumo jausmo, nei drąsesnės iniciatyvos, nei savarankiško organizacinio sugebėjimo.

Pas mus kaip tik einama šita nelemta mokytojų atrinkimo linkme. Yra žinoma visa eilė atsitikimų, kai gabūs mokytojai pedagogai yra keliami iš vietos į vietą, spaudžiami materialiai ir moraliai ir net atleidžiami visiškai nuo savo pareigų už visuomeninį katalikiškąjį veiklumą, už nesilenkimą su oportunistišku nusižeminimu oficialinei ideologijai politikos srityje ir už kitus tariamuosius nusižengimus, kuriuos dargi yra pašaukti konstatuoti, nevieši ir neatsakingi ištikimumo priežiūros organai. Tuo pačiu laiku, kai šitaip yra defavorizuojamas mokytojų savarankiškumas ir nepriklausomas mąstymo būdas, labai vidutiniškų, o kartais ir menkų gabumų oportunistai gauna gerą tarnybinę eigą ir tampa mokyklinio gyvenimo lėmėjais. Suprantama savaime, kad tokiomis aplinkybėmis ne tik negalima tikėtis, kad mokyklos būtų spartesnės kultūrinės pažangos židiniai, bet reikia dar labai abejoti, ar mokytojų atranka eina sėkmingai. Žodžiu tariant, mokytojų atrankos klausimas pas mus yra tvarkomas būdu, priešingu greito kultūrėjimo reikalavimams.

Tas pats reikia pasakyti ir apie mūsų mokyklų tvarkymo linkmę. Taip dar neseniai su visu atšiaurumu pasireiškusi tendencija valstybinti privatines mokyklas ir jas tvarkyti pagal vieną centro nustatytą kurpalį iš tikrųjų apreiškė palinkimą matyti privatinėje švietimo iniciatyvoje vien tik « krampolos » šaltinį ir monopolizuoti mokyklas biurokratinėje centralizacijoje. Tuo tarpu toks švietimo politikos

užsimojimas nežada sparčios kultūrinės pažangos mokyklų tobulinime ir jų kultūrinio pašaukimo realizavime. Jei išviršiniame išsivystyme ir matyti tokių teigiamų apraiškų, kaip visuotinio privalomo mokymo įvedimas ir specialių mokyklų tinklo praplėtimas, tai vis dėlto vidinėse švietimo tendencijose yra dalykų, kurie kelia rimtų abejonių dėl pasirinktos švietimo linijos tikrumo.

Būtent pagrindinis dabartinės švietimo politikos trūkumas yra tas, kad ji slopina visuomenės iniciatyvą švietimo dalykuose, suvienodina švietimo tipus pagal biurokratiškai nustatytus modelius, pašalina iš mokyklų gyvenimo laisvą lenktyniavimą už pedagoginę ir kultūrinę pažangą ir šiaipjau neduoda galimybės švietimo srityje pasireikšti tiems veiksniams, kurie yra labiausiai, būtent iš savo prigimties ir pašaukimo, suinteresuoti naujų kartų auklėjimu, lavinimu ir apskritai kultūrinimu. Žodžiu tariant, dabartinė mūsų švietimo linkmė neatitinka giliausių mūsų kultūrinės pažangos reikalavimų.

Šioje vietoje per toli mus nuvestų noras nustatyti gaires racionaliai švietimo politikai, mokyklų organizacijai ir mokyklinėms programoms. Tai tenka mums daryti kitokiomis aplinkybėmis ir specialesniuose raštuose. Čia bus nebent ne pro šalį apskritai pažymėjus, kad mūsų tautinės gyvybės aliarmiškai reikalaujama spartesnė kultūrinė pažanga tik tada tegalės būti sėkmingiau realizuojama, jei, pirma, mokytojų atranka ir tobulinimas bus vykdomas pagal objektyvinius pedagoginio ir kultūrinio pašaukimo reikalavimus; antra, jei bus atsisakyta nuo mokyklų monopolizavimo tendencijos su jos palinkimu į biurokratišką centralizaciją; trečia, jei į švietimo darbą bus plačiai prileisti suinteresuoti iš prigimties ir pašaukimo veiksniai ir, ketvirta, jei mokyklų programos realizuos ne vieną kurią vienašališką pedagoginę tendenciją, bet pilnutinio ugdymo reikalavimus.

b. *Tautinio lietuvių pašaukimo vykdymas.* — Išvystymas savo tautinių ir kultūrinių galimybių iki aukščiausio laipsnio ir pasiekimas tokiu būdu kultūros viršūnių yra pirmutinė sąlyga tautos promocijai į nacijos rangą. Kultūriškai atsilikusi tauta negali juk pretenduoti į nacijos titulą.

Antra svarbi sąlyga tam pačiam tikslui pasiekti yra tautai savo pašaukimo vykdymas. Kiekviena tauta turi savo pašaukimą pagal tautinio savo gyvenimo ypatybes. Pašaukimas ir yra ne kas kita, kaip palinkimas į tam tikrus uždavinius, pareinąs iš prigimties ypatybių. Tokiu būdu prigimties ypatingumas nulemia uždavinių skirtingumą. Įvairios tautos realizuoja žmonijoje įvairius pašaukimus, ir šis jų skirtingumas sudaro tikrą jų vertingumą visai žmonijai.

Tauta be aiškaus pašaukimo ir tuo pačiu be specialių visuotinai vertingų uždavinių nepasižymi ryškiu tautiniu veidu ir todėl taip pat negali įgauti nacijos vardo. Kaip gi yra su specialiu lietuvių tautos pašaukimu?

1° *Privalomas sąmoningas nusistatymas tautinio savo pašaukimo atžvilgiu.* Retai kada tautos yra visai sąmoningos savo tautinio pašaukimo klausimu, nors susipratimas šituo atžvilgiu reiškia jau savo pašaukimo realizavimo suintensyvinimą. Pigu yra konstatuoti, kad ir mūsų tauta toli gražu turi nepakankamą supratimą tautinio savo pašaukimo tautų šeimoje, nors šis pašaukimas, kaip nekartą buvo pažymima, yra labai reikšmingas ir garbingas. Lietuvių tautos susipratimas savo pašaukimo klausimu ir yra svarbus reikalas jos žengime nacijos linkui. Kaip žinome, limitrofinis Lietuvos krašto pobūdis ir lietuvių istorijos bei gyvenimo prisisunkimas įvairiomis kultūrinėmis įtakomis yra nulėmę sintetinį mūsų kultūrinės linkmės pobūdį. Nesusiprasdami mes galime kartais eiti priešinga linkme ir iš tikrųjų dažnai taip darome, bet tai dar neanuliuoja mūsų tautinio pašaukimo sintetinių ypatybių. Bet jei mes panorėsime įsisąmoninti lietuvių tautos istorinį išsivystymą ne vieno kurio luomo akimis ir kai mes panorėsime įžvelgti mūsų krašto perspektyvas tarptautinių santykių šviesoje, mes neišvengiamai turėsime prieiti išvadą, kad sintetinis tautinės mūsų civilizacijos idealas ne tik sudaro garbę mūsų tautai, bet ir yra jai gyvybės sąlyga.

Todėl lietuvių šviesuomenė turi pareigą ypatingai susidomėti savotišku lietuvių tautos pašaukimu ir padaryti iš jo išvadas savo kultūriniam nusistatymui ir kūrybinei linijai. Čia ir kyla klausimas, kokiais konkretesniais bruožais turi reikštis tautinio mūsų pašaukimo supratimas.

2° *Politinis Lietuvos valstybės pašaukimas tarnauti tarptautinės pusiausvyros reikalams ir tuo laiduoti nepriklausomą savo buvimą.* Trumpai formuluojant tautinį mūsų pašaukimą, reikia pasakyti, kad geografinė mūsų padėtis Vakarų ir Rytų Europos slenkstyje ir istorinio išsivystymo aplinkybės pastatė mus prieš reikalą ieškoti dviejų pasaulių pusiausvyros ir į šią atremti mūsų gyvybės centrą. Mūsų teritorijoje susirėmė germanų ir slavų rasės, ir kiekvienos veržimasis į priekį gresia mūsų tautinei gyvybei išgaišinimo pavojumi. Be to, pats slavų pasaulis pasidalijo į dvi dalis, kurios ėmė tarp savęs rivalizuoti savo ekspansijoje į Lietuvą: tokiu būdu yra kilęs «lietuviškas» ginčas tarp lenkų ir rusų, iš kurių ir vieni, ir antri stengėsi šiaip ar taip, vienu ar kitu laiku dominuoti Lietuvoje.

Šitame komplikuotame santykiavime, susidariusiame dėl Lietuvos objekto tarp germanų ir slavų pasaulių, o paskui tarp lenkų ir rusų

slavų pasaulio viduje, bendras dalykas yra tas faktas, kad čia šiaip ar taip susiduria du pasaulinės reikšmės gaivalu: Rytų ir Vakarų dvasios, kovojančios už viešpatavimą Lietuvos Valstybės plote. Tokiomis aplinkybėmis tik kovojančių gaivalų pusiausvyra, sudaryta su buferinės Lietuvos Valstybės pagalba, gali laiduoti lietuvių tautai nepriklausomą gyvavimą ir tautinį bei kultūrinį išsivystymą. Tiek germanų veržimasis į rytus, tiek slavų slinkimas į vakarus, tiek lenkų ar rusų hegemonija slavų pasaulyje gresia Lietuvai nepriklausomumo praradimu ir tautinio gyvavimo sutramdymu.

Iš čia jau galima padaryti išvadą, kad vienašališkas pašlijimas į vieną kurią pusę, vokiečių, lenkų ar rusų, būtų mums išsilenkimas iš tos racionalios linkmės, kuri viena tik galėtų laiduoti tautinės mūsų gyvybės išlaikymą. Žodžiu tariant, limitrofinis mūsų krašto pobūdis nulemia buferinį mūsų valstybės paskyrimą, nes mūsų tautai yra gyvybės klausimas neutralizuoti kaimynų rivalizaciją dėl Lietuvos objekto tarptautinės pusiausvyros stoviu.

Bet iš kitos pusės tautinė mūsų politika negali būti suinteresuota, kad vienas kuris tarptautinės rivalizacijos dalyvis būtų visai pašalintas iš politinės vaidyklos, kaipo reali jėga. Tasai politinis menas, kuris visai atitiktų tautinį mūsų pašaukimą ir turėtų sugebėti suinteresuoti nepriklausomos buferinės Lietuvos Valstybės buvimu kiekvieną dalyvį tarptautinės rivalizacijos dėl Lietuvos objekto. To reikalauja ne tik realinis politikos supratimas, bet mūsų tikrai tautiškos politikos koncepcija. Tokiu būdu gyvastingų Lietuvos Valstybės reikalų apsaugojimas sutartų visai gerai su jos pašaukimu tarnauti tarptautinės pusiausvyros reikalams.

Iš to, kas pasakyta, galima jau išvesti principialią tautiškos mūsų politikos liniją tarptautinėje plotmėje: mūsų diplomatai, kurie turėtų ruošti Lietuvai garbingą vietą kultūringų nacijų šeimoje, tik tada vaisingai atstovaus tautiniams mūsų reikalams, kai juos derins su tarptautinės tarnybos uždaviniais. Štai principas, nuo kurio neturėtų nutolti savo akcijoje joks mūsų politikas diplomatas.

3° *Kultūrinis lietuvių tautos pašaukimas kurti savo individualybės lytyse pilnutinę Rytų ir Vakarų pasaulio sintezę ir tuo laiduoti tautinį ir kulturinį savo nepriklausomumą.* Šalia politinės pusiausvyros, realizuojamos tarptautinėje plotmėje, nemažiau svarbi yra kultūrinė tų įvairių svetimų laimėjimų sintezė, kurie šiaip ar taip skverbiasi į tautinį mūsų gyvenimą. Iš tikrųjų tenka net konstatuoti, kad tai, kas yra sintezė kultūros srityje, atitinka savo prasme politinės srities pusiausvyrą. Kultūrinė sintezė išplečia pusiausvyrą į dvasinio gyvenimo plotą ir tuo pačiu patiesia tvirtesnį pagrindą politinei pusiausvyrai.

Sintetizuodami tautinės savo kultūros lytis, tas kultūrines įtakas ir kultūrinius laimėjimus, kurie mums ateidavo ir ateina iš rusų, lenkų ir vokiečių, mes iš tikrųjų dedame sintezėn dviejų pasaulių, Rytų ir Vakarų, pradus, nes vieni iš jų labiau priklauso Rytų, kiti — Vakarų pasauliui. Galutinis mūsų tautinis pašaukimas reikalauja sudaryti pilnutinę rytietiškos ir vakarietiškos kultūros sintezę tautinės mūsų civilizacijos lytyse.

Sintezė anaiptol nereiškia mechaninės kompiliacijos, kuri su visišku pasyvumu ir be kūrybinės dvasios deda krūvon heterogeninius kultūrinius pradus. Toks kultūrinės sintezės supratimas būtų gana bergždžias ir, kas svarbiausia, jis grėstų mūsų tautai individualybės praradimu. Kaip jau buvo anksčiau pažymėta, tauta svetimus kultūrinius laimėjimus privalo kūrybiškai asimiliuoti, t. y. aktyviai ir su savarankiška iniciatyva juos suderinti su savo tautiniu savotiškumu. Taigi ne vergiškas eklektizmas, bet gyva kūrybinė sintezė tautiškos kultūros lytyse turi būti siekiama mūsų tautos pastangomis, jei norima eiti jos pašaukimo keliu.

Lygiai, kaip ir serviliškas eklektizmas, mūsų tautinio pašaukimo neatitinka ir kultūrinis pašlijimas į vienus kuriuos mūsų kaimynus. Ankstyvame mūsų istorijos periode mūsų tauta pasyviai buvo palinkusi į rusus ir tuomet prasidėjo pirmas kultūrinis tautinis suskilimas tarp mūsų šviesuomenės ir liaudies. Vėliau, viduriniame mūsų istorijos periode, mūsų tauta taip pat pasyviai pasidavė lenkų kultūrinei įtakai ir, pasisukusi iš pasyvesnių Rytų į aktyvesnius Vakarus, dar labiau pagilino savo šviesuomenės ir liaudies suskilimą. Paskutiniais laikais, jau įvykus tautiniam ir valstybiniam mūsų tautos atgimimui, mes pasiduodame per daug pasyviai ir nekritiškai vokiečių kultūrosį takai, kuri gresia mums ne mažesniais pavojais, kaip ankstyvesnės kultūrinės rusų ir lenkų įtakos, nes sykiu su vokiečių kultūra eina sistemingai suorganizuota ir biologiniu vokiečių gaivalu galinga germanizmo ekspansija. Kiekvienas kultūrinis vienašališkumas, naudingas vienam iš suminėtų mūsų kaimynų, sykiu yra nesuderinamas nei su mūsų tautos kultūriniu pašaukimu, nei su gyvastingais jos interesais.

Dar vienu atžvilgiu mums yra neišvengiama eiti pilnutinės kultūrinės sintezės linkme: savo teritorijoje mes turime elementų, nutautusių vieno ar kito mūsų kaimyno naudai. Juos galima su visu iškalbingumu raginti atsisakyti nuo pasisavintos svetimos kultūros vienašališkumo tik tada, jei vietoje šito lietuvių tauta įstengtų pateikti jiems ką nors didesnio ir vertingesnio, kur teigiamieji pasisavintų kultūrų pradai turi savo organišką vietą. Kitaip visi paraginimai ir įtikrinėjimai nutautusių mūsų elementų bus bergždi ir nepasieks savo tikslo.

Taigi mūsų šviesuomenė, norinti vesti mūsų tautą nacijos keliais ir sykiu apsaugoti kultūrinius ir tautinius mūsų interesus, privalo sąmoningai, kiek ir kaip galėdama, tarnauti plačios kultūrinės sintezės tikslams. Kaip mūsų politikams diplomatams privalu siekti tarptautinės pusiausvyros ir laiduoti buferinės mūsų valstybės pastovumą, taip lygiai mūsų inteligentai kūrėjai turi siekti plačios kultūrinės sintezės mūsų tautybės lytimis ir tuo pačiu apsaugoti mūsų tautybę nuo vienašališkų nutautinančių įtakų.

4° *Naujų kartų auklėjimas politinės pusiausvyros ir kultūrinio sintetizmo nuotaika.* Savaime suprantama, kad mūsų tautinio pašaukimo įsisąmoninimas plačioje visuomenėje tik tada bus gilus ir tikrai vaisingas, kai naujos kartos bus atitinkamai auklėjamos. Būtent naujos mūsų kartos turėtų būti sąmoningai auklėjamos politinės pusiausvyros ir kultūrinio sintetizmo nuotaika. Mes turime giliai suprasti, kad atlaikyti tautinį savo nepriklausomumą ir patenkinti visai teisėtas tautines ir kultūrines aspiracijas mes tegalėsime vien plačiai išvystyta teisės sąmone, tarptautinės konjunktūros supratimu ir sintetinės kultūros kūryba. Šita linkme turėtų būti vedamos naujos mūsų kartos, kad jų pasiruošimas tautiniam mūsų pašaukimui realizuoti būtų iš tikro pakankamai išdavus.

Šitame mūsų naujųjų kartų ruošime tautiniam pašaukimui keletas faktų turėtų būti sugestionuojama su ypatingu uolumu. Visų pirma, reikėtų kreipti mūsų naujų kartų dėmesį į limitrofinį mūsų krašto pobūdį, kuris uždeda kraštui tam tikrą antspaudą ir suteikia krašto politikai ir kultūrai atitinkamos linkmės. Antra, būtų svarbu joms įsąmoninti faktą, kad iš limitrofinio mūsų krašto pobūdžio nuosekliai eina buferinis mūsų valstybės pobūdis, kuris reikalauja atspariai neutralaus nusistatymo į visus savo kaimynus, žinoma, kiek jie neįžeidžia gyvastingų mūsų tautos ar valstybės interesų. Trečia, būtų labai savo vietoje tiksliai joms išaiškinti sintetinį tautinės mūsų kultūros pobūdį, kuris duoda galimybės suderinti tautinį mūsų savotiškumą su visuotinai reikšmingais Rytų ir Vakarų pasaulių laimėjimais. Ketvirta, labai būtų pravartu įdiegti į jų sąmonę supratimą reikalo bendrauti su mūsų krašto tautinėmis mažumomis, kurių daugumas nors ir yra negarbingai atskilę nuo tautinio mūsų kamieno, bet vis dėlto sykiu turi ir formalinę teisę laisvai apsispręsti tautybės klausimu ir realią pareigą dalyvauti kultūrinėje mūsų krašto kūryboje.

Štai svarbesnės idėjos, kuriomis turi vadovautis nacionalinis naujų mūsų kartų auklėjimas, kiek jos privalo būti ruošiamos tautinio mūsų pašaukimo reikalams.

c. *Aktyvus ir kuriamasis dalyvavimas universalių žmonijos problemų sprendime.* — Tautinio pašaukimo realizavimas turi visados visuotinės reikšmės visai žmonijai, nes tautinis pašaukimas apsprendžia tuos visuotinai reikšmingus uždavinius, į kuriuos tauta linksta dėl savo prigimties ypatybių. Bet suprantama, kad šitie tautinio pašaukimo uždaviniai toli gražu neišsemia visų kultūrinių uždavinių, kurių gali turėti ir kuriuos privalo spręsti tauta anttautiniu mastu. Tautinis pašaukimas iš tikrųjų yra jau anttautinis uždavinys, nes jis yra visuotinai reikšmingas kultūriniu savo turiniu, nors ir yra labai intymiai susijęs su pašauktosios tautos interesais. Bet iš nacijos yra reikalaujama, kad ji ne tik vykdytų tautinį savo pašaukimą, bet ir šiaipjau dalyvautų aktyviai ir sumaniai anttautinių kultūrinių žmonijos uždavinių sprendime. Į šitą svarbą privalo kuo veikiausiai ir kuo sėkmingiausiai angažuotis ir lietuvių tauta, jei mes norime, kad ji ilgainiui įgautų nacijos titulą.

1° *Stiprinimas tautinėje kūryboje funkcionalinio ryšio tarp individualinės tautinės lyties ir universalinio turinio.* Einant anttautinių kultūrinių uždavinių sprendimo linkme, svarbu visų pirma stiprinti funkcionalinį sąryšį tarp individualinės tautinės mūsų lyties ir universalinio turinio. Tai reiškia, kad kiekvienu atveju, kai mūsų inteligentams kūrėjams tenka dirbti kultūros darbą, privalu rūpintis, kad tautinė lytis nebūtų sau tikslas, bet tik tobula universalinio, arba visuotinai reikšmingo, turinio nešėja, nes tik tokiu atveju tautinė lytis įgauna tikro reikšmingumo. Yra lygiai nenormalu ir tai, kad tobula tautinė lytis nereiškia universalinio turinio, ir tai, kad universalinis turinys nesireiškia tobula tautine lytimi. Nacijos kaip tik tuo ir pasižymi, kad jos sugeba derinti tobulą tautinę lytį su visuotinai reikšmingu turiniu.

Jei tautinio pašaukimo realizavime šiaip ar taip gali dalyvauti visi tautos inteligentai, tai anttautinių uždavinių sprendime tegali dalyvauti tik rinktiniai inteligentai, arba elitas, nes tautinis pašaukimas stato uždavinius tautos kolektyvui, tuo tarpu anttautiniai kultūriniai uždaviniai yra individualinių pastangų dalykas. Pavyzdžiui, sintetinis kultūrinis nusiteikimas privalo persunkti visą mūsų tautą, tuo tarpu žmogiškosios kūrybos viršūnių tegali siekti tik išimtinai apdovanoti asmens kūrėjai. Šita prasme tauta gali kartais anksčiau pasireikšti anttautinių uždavinių sprendimu, negu savo pašaukimo vykdymu. Mūsų Čiurlionis yra iškėlęs mūsų tapybą į visuotinio reikšmingumo laipsnį, tuo tarpu mūsų tautinė kultūrinė sintezė negali dar niekam nei imponuoti, nei sudaryti aiškaus įspūdžio.

Taigi ėjimas nacijos linkui įpareigoja mus ne tik ieškoti ir kurti tobulą tautinę lytį, bet ir siekti visuotinai reikšmingos kūrybos,

t. y. tokios, kuri turi reikšmės visai žmonijai, kadangi neša su savimi anttautinį laimėjimą. Tuo yra apsprendžiamas privalomas mūsų šviesuomenei nusistatymas kultūrinėje kūryboje; iš tokio nusistatymo, galima tikėtis, anksčiau ar vėliau turės išeiti aikštėn kultūriniai laimėjimai, kurie savo reikšmingumu išsilenks iš siaurų mūsų tautos ribų.

2° *Paruošimas intelektualinio elito, kuris įstengtų su kuriamąja iniciatyva dalyvauti tarptautiniame bendradarbiavime, didžiąsias žmonijos problemas sprendžiant.* Kad šviesuomenės nusistatymas kultūrinės kūrybos atžvilgiu atitiktų nacijos reikalavimus ir būtų šita prasme tikrai vaisingas, reikia atitinkamai išlavinti ir išauklėti jos elitą. Būtent reikia gabiausius tautos individus, išėjusius visus tautinės mokyklos laipsnius, komandiruoti į užsienį, kad ten jie galėtų įsigyti aukščiausių kultūrinių kvalifikacijų sykiu su tuo kūrybiniu užsimojimu, kuriuo pasižymi Europos kultūringosios nacijos.

Reikalas komandiruoti atrinktąją šviesuomenės dalį į didžiąsias nacijas yra pateisinamas ne tik aukščiausių kvalifikacijų įsigijimui, bet ir reikalingam tarpautiniam bendravimui ir bendradarbiavimui. Anttautiniai, kultūriniai uždaviniai niekados nėra sprendžiami atskirose tautose visai izoliuotu būdu. Visuotinai reikšmingų kultūrinių problemų išsprendimas paprastai paruošiamas atitinkamu tarptautiniu bendradarbiavimu, kuris tik tada gali būti tikrai vaisingas, kai atskirų tautų žmonės yra paruošti jam visai gerai.

Šiuo metu mūsų įėjimas į kultūringų nacijų tarpą, nors ir paprastų stebėtojų rolėje, yra labai apsunkintas neturėjimu pasiruošusių žmonių tarptautiniam kultūriniam bendravimui. Kol šitas mūsų šviesuomenės trūkumas bus neužpildytas, tol ne tik bus nesėkmingas mūsų tarptautinis bendravimas, bet nuo to kentės taip pat politiniai ir kultūriniai mūsų tautos reikalai. Naujos gerai kvalifikuotų mūsų inteligentų kartos turi būti tinkamai paruoštos aktyviam ir garbingam dalyvavimui tarptautiniuose kongresuose bei konferencijose ir palaikymui nuolatinių santykių su užsienio intelektualiniu elitu, kad tokiu būdu susidarytų pakankamas kadras žmonių, įstengiančių vertingai reprezentuoti mūsų tautą kitų tautų šeimoje ir kuriamai dalyvauti kultūriniame visos žmonijos užsimojime.

Planingai ir objektyviai parinktas užsienio studijoms intelektualinis elitas, pirma tinkamai paruoštas savo krašte, gali ir privalo ilgainiui tapti tautai tuo keltuvu, kuris sugeba iškelti tautą iš tautinių interesų lygumos į anttautinių visos žmonijos uždavinių aukštumą. Negalime ir mes to pamiršti, norėdami anksčiau ar vėliau atsidurti šitoje aukštumoje.

## Lietuvių tautos ugdymo organizacijos klausimas

Aprėpiant vienu žvilgiu nusakytųjų lietuvių tautos ugdymo uždavinių visumą, tenka įsitikrinti, kad jų daugumas įeina į Švietimo ministerijos kompetenciją. Tačiau realizuoti juos visus viena Švietimo ministerija neįstengia dėl kelių priežasčių: pirma, pagal įsigyvenusias tradicijas ji pakankamai turi rūpesčio su naujų kartų ugdymu; antra, jos darbas įprastu būdu eina labiausiai intelektualinio švietimo linkme; trečia, apskritai tautos ugdymo uždaviniai negali būti realizuoti vienomis tik vyriausybės pastangomis be aktyvaus ir sąmoningo visuomenės dalyvavimo šitame darbe. Kai auklėjimas nėra pakankamai sėkmingas, jei jis nėra atbaigiamas auklėtinio savarankišku auklėjimusi, taip lygiai tautos ugdymas niekados negali būti tikrai vaisingas be laisvos jos iniciatyvos ugdymosi dalykuose.

Daugiau gyvybės ir kontakto su kultūrinėmis visuomenės pajėgomis galėtų įnešti į Švietimo ministeriją neseniai Katalikų mokytojų sąjungos pasiūlytas Švietimo rūmų arba net Švietimo tarybos steigimas; šitoks patariamasis Švietimo ministerijos organas galėtų būti tikrai naudingas vien su sąlyga, kad jis būtų tinkamai sudarytas. Tačiau ir to toli gražu nepakaktų norint suintensyvinti mūsų tautos ugdymo darbą ir suteikti mūsų kultūrėjimui vajinį tempą. Juk tie dalykai pareina taip pat ir nuo vidaus ir užsienio politikos, nuo įstatymų leidimo linkmės, nuo ekonominio mūsų išsivystymo, nuo kultūrinių ir visuomeninių mūsų organizacijų akcijos ir kitų veiksnių, kurie šiaip ar taip dalyvauja tautos ugdymo darbe. Tai iš tikrųjų yra labai įvairių veiksnių kooperavimas vienam dideliam tikslui, kuris turėtų jų akciją derinti ir vesti tautą į šviesesnę ateitį.

Jei dabar pasistatytume klausimą, kokia įstaiga galėtų pasiimti tautos ugdymo problemos tyrinėjimą, atitinkamo darbo projektavimą bei planavimą, šito darbo stūmimą ir rėmimą, tai turėtume pasakyti, kad tokia įstaiga negalėtų būti joks biurokratinis organas, neturįs pakankamai kuriamosios iniciatyvos ir plačios kompetencijos. Tokia įstaiga tegalėtų būti vien Lietuvos Kultūros akademija, apskritai suprantama taip kaip ji buvo pasiūlyta prof. M. Biržiškos. Dėl jo projekto detalių galima kelti abejonių ir paties projekto praktinę dalį keisti gana radikaliai, bet pats sumanymas buvo labai vykęs jau todėl, kad jis organingai jungė Mokslo akademiją, Kultūros draugiją ir Kultūros fondą vienoje įstaigoje, kuri turėtų intensyviai dirbti tautos ugdymo darbą.

Mūsų visuomenė, neišskiriant iš jos ir valdančiųjų sferų, palaidojo šitą projektą savo abejingumu, savo įtarimais ir savo nesugebė-

jimu, pasigavus kuriamąją idėją, kritiškai projektą svarstyti ir jį tobulinti. Šiuo atveju, kaip ir kitais panašiais atsitikimais, išėjo aikštėn mūsų kultūrinis bergždumas ir inertiškas nerangumas, verčiąs mus tūpčioti vietoje ir stumti nuo savęs į šalį bet kurį gyvesnį ir kūrybiškesnį darbą. Vis dėlto, jei suprasime gyvą kultūrinio vajaus reikalą mūsų tautai ir panorėsime gelbėti savo tautą nuo pavojų, kurie jai gresia dėl jos kultūrinio atsilikimo, tai turėsime vėl grįžti prie Lietuvos Kultūros akademijos sumanymo. Šituo sumanymu padarytą kultūrinį egzaminą mūsų visuomenė nėra išlaikiusi; bet vargo atveju egzaminą galima išlaikyti ir su pataisa, kol grįžti prie šito sumanymo dar ne per vėlu.

Taigi bent su pataisa išlaikykime elementarų kultūrinį egzaminą, grįždami su pasisekimu prie Lietuvos Kultūros akademijos projekto!

## Dešimtasis skirsnis

## PROF. M. DE MUNNYNK'AS APIE MŪSŲ TAUTINĘ VĖLIAVĄ *

Šis skirsnis Autoriaus *Raštų* rinktinėje nededamas kaip tiesiogiai nesusijęs su pagrindine tema.

* Knygoje psl. 185-189.

## ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų, laikraščių pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita įprastiniu šriftu.


ADTIAN J. 365
ALEKSANDRAS I, caras 795
ALMINAS Kazys, prof. dr. VI
AMBRASAS Kazimieras S. J. VIII
Amerika (JAV) 601
Anglija 422
Ansbach 446
ANTOINE, Ch. 680
Apreiškimas 65, 66, 99, 359, 367, 369
Aristotelis 16, 137, 357, 443, 817
ARMAND-DELILLE P. F. 700
Atėnai 96, 832
AUFFRAY A. 364
AUGUSTAITIS Fr. 766
AUGUSTINAS, šv. 443, 815, 816
Austrija 422, 697
Averbade 365
AVIŽONIENĖ A., dr. h. c. VIII
Azija 766, 772-774

BAYART P. 364
Baltijos jūra 767, 782, 791, 865
Baltijos respublikos 757, 805
BARTH Paul 11, 443, 446
BASANAVIČIUS Jonas, dr. 769
BAUERSCHMIDT H. 756
Bažnyčia XI, XV, 40, 43, 44, 46, 95, 104, 105, 131, 202, 206-208, 283, 284, 286, 334, 343, 346, 353, 361, 455, 463, 465, 466, 563, 694, 696-699, 712, 730, 731, 738, 747, 748, 754
Bažnyčios atstovai 75, 209, 210
Bažnyčios dogmos 339
Bažnyčios istorija 340, 365, 367, 369, 370
BECHER E. 756
Belgija 422-425, 427, 450, 697, 718, 803, 804, 808, 822
BELLARMINAS Robertas, šv. 43
BERGSON Henri 674
BERINGER 364
Berlynas (Berlin) 11, 12, 78, 307, 445, 494, 552, 611, 704, 706, 713, 719, 734, 756
BERNBERG J. 363
BINET Alfred 395, 398
BIRŽIŠKA Mykolas, prof. 797, 812, 870, 871, 880
BISMARKAS 711
Bizancija 781, 783
BLOUET J. 363
BOECIJUS 243, 273
Bonn 356, 364
BOPP Linus 352, 353, 364-366, 368, 369
BOSSUET Jacques Bénigne 763
BOUCHET Henri 446
Braunschweig 358, 446, 450, 470, 475, 520, 522, 525, 526, 541
BRIDOUX André 674
Brig VII
BRÜCKNER A. 766
Bruxelles 137, 364, 365, 519

CARLHIAN V. 587, 626, 627
CARLYLE Thomas 613
CASSIODORAS 443
CÉZARIS 763
Charbin 669, 693, 697, 726, 756
Charibdė 559
CHARMOT F. 364
CHMIELOWSKI Piotr 795
CLAPARÈDE Ed. 37, 38, 137-139, 142, 143, 490
CLASSEN W. 756
COMPAYRÉ Gabriel 57, 75, 389
CROISET Alfred 467

ČARTORISKIS Adomas Jurgis 795
ČIURLIONIS M. K. 878

DABIN P. 364
Daltono planas 532, 551

Danija 808
Danilavičius Ig. 795
Dante Alighieri 763, 817
Dauguva 781
Daukantas S. 795, 799
Daukša M. 794
Deleuve G., S. J. 370
Deměny Georges 397, 408, 416
Deminat Paul 675
Dempsey 401
Dévaud Eugène 445, 484, 487, 706, 708, 713, 717, 756, 815
Dibildos E. 364
Didon P. 622, 623
Didžioji Britanija 422, 423
Dielininkaitis Pr. 467, 470
Dievas 9, 10, 100, 240, 241, 244, 247, 274, 335-338, 343-345, 348, 359, 360, 366, 370, 378, 623, 720, 747, 769
Dievybė 101-105, 117
Dievo malonė 378
Dörpfeld Fr. W. 443, 519
Dostojevskis F. M. 763, 817
Dürr E. 11
Duthoit E. 667, 668

Edukacinė Komisija 794, 795
Eggersdorf F. X. 12, 364, 443, 445, 450, 453, 477, 478, 487, 489, 495, 497, 501, 504, 506, 520, 523, 533, 537, 539, 546
Emerson 389
Erazmas Roterdamietis 732
Erfurt 756
Etl O. 364, 365
Eupen 422
Euripidas 400
Europa 422, 427, 601, 717, 760, 774, 777-779, 782, 785, 791, 794, 802, 822, 825, 848, 849, 879
Europos tautos 870
Europos Vakarai 404
Evangelijos 435, 668, 696, 824

Fayol 131
Fargues M. 364
Faval 845
Fedotov G. 699
Fichte 704
Filadelfija žr. Philadelphia
Fischer A. 494
Flad M. 365
Florida 401
Foerster Fr. W. 239, 306, 307, 311, 313, 315, 578, 580, 581, 585, 608, 609, 611-614, 617, 619, 620, 636, 640-643, 655, 661, 662, 666, 667, 677, 678, 683, 686, 690, 694-696, 702, 705, 707, 719, 726, 732, 733, 746, 756
Frantz K. 694
Freiburg i. Breisgau 11, 78, 360, 364, 365, 369, 445
Fribourg 445, 487, 706, 708, 713, 717, 718, 756, 804

Gand 364
Gandhi M.-K. 751
Gatter Michael 352, 353, 359, 363, 364
Gaudig H. 443
Genève 37, 137, 675, 757, 760, 776
Gessen S. I. 12, 67, 76-78, 306, 382, 404, 446, 551, 552, 611, 612, 704, 706, 713, 719, 734
Gillet L. 364
Gill Wilson 745
Gins G. K. 669, 693, 697, 726, 728, 756
Girnius Juozas, dr. VI, VII
Girniuvienė Ona VII
Goethe J. W. 763, 817
Gončorovas 434
Gorski Artur 796, 797
Gotha 445
Göttler Joseph 11, 17, 78, 90, 194, 251, 353, 364, 366, 368, 377, 443, 445, 448, 520, 521
Graikija 561, 772, 773, 832
Graz 364, 365
Grunwald Georg 11, 70, 74, 78, 137, 151, 188, 239, 257, 445
Guardini Romano 360, 365
Guitton Henri 653

Habrick K. 238, 250, 258
Hamburg 756
Hébert Georges 387, 398, 399
Hegel 588
Hello Ernest 410, 346, 773-776
Helmann W. 11
Herbart J. Fr. 443, 444, 492, 541
Hoffmann J. 239
Hohl J. E. 779
Homeras 766
Honnay V., S. J. 365, 588, 592, 595, 598, 756
Hoornaert G. 365
Horacijus 654

Hrabanus Maurus 443
Hugo de Saint Victor 443

Ibsen Henrik 615, 763
Indija 259
Innsbruck 352, 364
Išganytojas 765
Italija VI, 422, 423, 641, 781
Itschner H. 446, 519
Ivinskis Zenonas, prof. 799

James William 111, 140, 142, 417
Jaraševičius J. 795
JAV 401
Jėzuitai 794
Jėzus Kristus 370
Jogaila 793, 865
Juodoji jūra 767, 782
Jusivy 364
Juvenalis 390

Kammed Willibald 11
Kanada 468
Kantas Em. 98, 248, 763, 779
Katalikų Bažnyčia 344
Kaukazas 797
Kaunas 11, 426, 445, 465, 633, 649, 704, 716, 725, 757, 805, 812, 833
Kautz H. 364
Kempten 12, 78, 361, 756
Kerschensteiner Georg 12, 443, 445, 473, 494-496, 744, 756
Kevelaer 364
Klaipėda 476, 716, 807, 862, 866
Komensky Jan Amos 442, 443
Kondratavičius L. 799
Kosciuška T. 794
Kothen R. 365
Kotzebue A. von 766
Kraszewski I. J. 799
Krieg C. 78, 218, 239, 390
Kristus 43, 772
Krokuva (Kraków) 766, 796
Kultūros akademija 881
Kultūros draugija 880
Kultūros fondas 880
Kutrzeba St. 772

Lay W. A. 445, 509, 530
Lange A. 287, 394
Langensalza 11, 12, 78, 446, 756
Latvija 422, 423
Lefebvre G., OSB 370, 356
Leipzig 11, 12, 78, 445, 446, 494, 520, 617, 666, 677, 683, 756
Lenkija 422, 423, 433, 732, 785-789, 791, 794, 795, 800, 801, 807, 808, 824, 825
Lenkų-lietuvių respublika 123
Leonas XIII, pop. 207, 445, 689, 696-698
Lietuva VII, XIII, XVI, 123, 125, 126, 284, 296, 421-428, 430-439, 560, 561, 658, 674, 715, 718, 732, 757, 766, 769-773, 776, 779, 781-800, 802-809, 811-814, 820, 827, 835-840, 853, 862, 866, 867, 870, 874, 875, 881
*Lietuvių Enciklopedija* 379
*Lietuvos Aidas* 871
Lietuvos Brasta 732, 793
*Lietuvos Mokykla* 441, 467
Lietuvos statutas 786, 793
Lille 365
Liublino unija 776, 788-790, 792, 794, 835
Liuima A., S. J. kun. VII, IX, 379, 552
Liuksemburgas 422
Liuteris (Luther) M. 732
Lyonas 12, 364, 445, 627, 723
*Logos* 709, 812
Los Angeles 401
Louvain 365, 588, 756
Lugan A. 696

Mačernis 812
Maistre J. de 71, 205, 403, 773, 774
Mayer H. 364
Malakauskis P. 465
Malmedy 422
Marijampolė 601
Marijos Gimimo šventė VII
Marion M. 319
Maritain J. 360
Marx Karl 587, 588
Maskva 298, 424-427, 430, 431, 566, 785, 786, 788, 790, 791
Matthias Adolf 361, 445, 526, 756, 867
Mergentheim 365
Messner A. 756
Michelet 778
Mickevičius Adomas 760, 766, 793, 795-799, 833
Mičiulis J. 11, 445
Mill John Stuart 98
Mokslo Akademija 880
Monika, šv. 815
Montessori M. 609, 611

Montier Ed. 320, 720
Morionas 389
München 11, 12, 78, 352, 363, 364, 406, 445, 448, 450, 464, 477, 489, 494, 520, 521, 523, 526, 537, 609, 636, 642, 655, 666, 677, 683, 690, 694, 695, 702, 705, 707, 719, 726, 733, 756
Munnynck M. de XVI, 718, 803, 804, 832, 881
Münster i. W. 353, 364
Mussolini B. 641

Namur 364
Napoleonas 761
Napoleono kodeksas 786
Narbutas T. 799
Natorp P. 96, 557
Nemunas 779
Neuchâtel 37
Nobelio premija 674
Nohl Hermann 457
Novgorodcev P. 298, 566-573

Olandija 422, 423, 808
Otto Ernst 78, 458

Paberborn 11, 78, 364, 445, 756
Pakštas K., prof. 421, 424, 426, 757, 805, 806, 812
Paryžius 12, 37, 78, 306, 357, 360, 363-365, 379, 398, 445, 446, 448, 470, 588, 608, 609, 633, 637, 664, 668, 680, 700, 720, 723, 751, 756, 797, 798, 838
Pascal Blaise 389, 763
Paulsen Friedrich 12, 78
Pečkauskaitė Marija 239
Perugia VI
Pesch H., S. J. 669
Peters W. 11
Petražiekis, prof. 748
Pfliegler M. 364, 369, 372, 374
Philadelphia 401
Pijus XI, pop. 592
Pilger, dr. 315
Platonas 98, 399, 443, 655, 763, 817
Plutarchas 411
Poppe E. 365
Prancūzija 422, 423, 425, 469, 697, 798
Prancūzijos revol. 692, 761
Prūsija 791
Przywara E., S. J. 365
Puškinas 436

Québec 468
Quintilianus M. F. 443

Rabikauskas Paulius, S. J., dr. prof. VII
Rademacher Arnold 356, 359-362, 364, 366, 369, 372
*Raidės* spaustuvė 553
Rama-Čaraka 393, 394
Ramière P. 365
Ratke Wolfgand 442, 443
Ratti A., kard. 595
Raulinaitis Pr. V. 633
Reclus Elisée 778, 779
Regensburg 363
Rein Wilhelm 11, 12, 78, 318, 443, 446, 506
Reino upė 422
Riboulet L. 12, 484, 485
Rigaux M. 375
Rytai XV, 122, 434, 767, 771-777, 779, 780, 782-785, 787, 788, 790-793, 797, 800-804, 822, 867, 869, 874-877
Rytų Europa XII, XV, 423, 424, 433, 434, 718
Robertas Bellarmino, šv. žr. Bellarminas
Rolff Ernst 11
Roma V, 43, 720, 767, 772, 832
Romier Lucien 664
Romuva 718, 760, 766, 833
Rousseau J. J. 81, 389, 484
Rudolf E. M. 78
Rusija 284, 285, 422, 423, 468, 641, 644, 645, 783, 785, 786, 791, 801, 802, 812, 825, 849
Rusų inteligentai 124

Salzburg 364
Savicki F. 246, 247
Schafer D. 364
Scheibner O. 519
Schyrgens 588
Schröteler J., S. J. 464
Schwartz Hermann 11, 78
Scila 559
Seimas 829
Selci Umbro VI
Senasis Įstatymas 340
Senkevičius 434
Sevin J. 365
Siméons G. 12, 78
Skandinavija 781
Solovjovas VI. 710, 723

*Soter* VII, 351, 379
SPAHN M. 756
Sparta 96
SPENZER Herbert 98, 484
SPIEDER Joseph 11
SPRANGER E. 37
STANEVIČIUS S. 795
STERN Erich 11, 78
STOLZLE R. 756
Stuttgart 12, 78

ŠALKAUSKIS St., prof. dr. V, 441, 694, 695, 709
ŠEKSPYRAS (SHAKESPEARE) W. 763, 817
Šveicarija VII, 137, 422, 423, 425, 426, 430, 718, 804, 808, 822, 826
Šv. Raštas 374

TACITAS 763, 766
TAYLOR 845, 131
Tamires 12, 78
Tarptautinis teismas 723
Tautų Sąjunga 723, 728-730, 735-737
TENÉY 401
Teologijos-Filosofijos fak. Kaune 381, 553, 754
TOISCHER Wendelin 12, 78, 90, 443, 445
TOLSTOJUS 81, 365, 616
TOMAS Akvinietis, šv. 99, 680
Toulouse 365
Tourcoing 689
Tournai 357, 364, 379
TOWIAŃSKI 797
Trier 78
TRUBICKOJ Sergijus 571

*Vaidilutė* 403
*Vairas* 768
VAIŠVILAS Justinas, kun. dr. VI
Vakarai XV, XVI, 394, 424, 434, 767, 771-776, 779-785, 787, 788, 791-793, 797, 800-804, 822, 851, 864, 874-877
Vakarų Europa XII, XV, 123, 423, 424, 433, 434, 718, 809, 835
VALANČIUS Motiejus, vysk. 795, 799
VALENSIN 723
Varšuva (Warszawa) 795
Viena 781
Vilniaus Akademija 794, 795
Vilniaus kraštas 866, 867
Vilniaus problema 426
Vilniaus universitetas 795, 796
Vilnius 715, 769, 793, 795, 797, 808, 862, 866
VIVES Juan Luis 443
VYDŪNAS 768
VYTAUTAS Didysis 784, 870
Vytauto Didžiojo universitetas 553
*Vyties* bendrovė 11
Vokietija 422, 423, 425, 433, 697, 802, 807
VUILLERMET F. A. 306, 608, 612, 622, 623

WAGNER Julius 11, 12
WALTER Franz 406
WEBER E. 446, 519
WILBOIS Joseph 12, 78, 111, 125, 306, 310, 389, 609, 627, 633, 637-639, 838
WILD H. 756
WILLENS C. 78, 248
WILLMANN Otto 16, 90, 358, 364, 371, 443-446, 449, 470, 472-475, 502-504, 509, 515, 519-526, 529, 531, 541, 544, 550

ZEIF Joseph 445
ZIGMANTAS Augustas 789
ZILLER T. 96, 443, 506
ZLABINGER Rudolf 445
Zürich 445, 607, 608, 613, 641 683, 696, 756

Žalgiris 785
ŽEMAITĖ (Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė) 434
Ženeva 137, žr. Genève
*Židinys* 421, 426, 553, 574, 694, 695, 716, 755, 758, 805, 810, 833, 841, 848.

## LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

Suvažiavimo Darbai, I tomas, 542 psl., Roma ²1973
Suvažiavimo Darbai, II tomas, 486 psl., Roma ²1973
Suvažiavimo Darbai, III tomas, 526 psl., Roma ²1972
Suvažiavimo Darbai, IV tomas, XV -321 psl., Roma 1961
Suvažiavimo Darbai, V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964
Suvažiavimo Darbai, VI tomas, XVI-510 psl., Roma 1969
Suvažiavimo Darbai, VII tomas, XV -427 psl., Roma 1972
Suvažiavimo Darbai, VIII tomas, XVI-595 psl., Roma 1974
Suvažiavimo Darbai, IX tomas, XVI-455 psl., Roma 1982
Suvažiavimo Darbai, X tomas, XVI-390 psl., Roma 1984
Suvažiavimo Darbai, XI tomas, XVIII-364 psl., Roma 1987
Suvažiavimo Darbai, XII tomas, XVIII-402 psl., Roma 1988
Suvažiavimo Darbai, XIII tomas, XVI-609 psl., Roma 1990; Kaunas ²1991

Metraštis, I tomas, XVI-374 psl., Roma 1965
Metraštis, II tomas, VIII-370 psl., Roma 1966
Metraštis, III tomas, VIII-410 psl., Roma 1967
Metraštis, IV tomas, VIII-624 psl., Roma 1968
Metraštis, V tomas, VIII-623 psl., Roma 1970
Metraštis, VI tomas, VIII-520 psl., Roma 1984
Metraštis, VII tomas, ruošiamas spaudai.

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Roma ²1975.
A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965.
J. Eretas, Kazys Pakštas, Tautinio Šauklio Odisėja, XVI-384 psl., Roma 1970.
A. Baltinis, Vysk. V. Borisevičiaus gyvenimas ir darbai, XII-178 psl., Roma 1975.
J. Eretas, Valančiaus šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas bei veikla, XIV-354 psl., Roma 1980.
Pr. Gaida, Nemarus mirtingasis, Arkiv. T. Matulionis, XII-369 psl., Roma 1981.
V. Gidžiūnas, O.F.M., A. Pabrėžos gyvenimas ir darbai, spausdinama.
J. Gasiūnas, Vysk. K. Paltaroko gyvenimas, baigiama ruošti spaudai.

Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje, XIX-172 psl., Roma 1967.
J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, I t., XII-406 psl., Roma 1973.
J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, II t., XII-500 psl., Roma 1977.

J. Grinius, Grožis ir menas. Estetikos pagrindai. Antras papildytas leidimas, 400 psl., Roma 1982.

Vl. Kulbokas, Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje, XII-569 psl., Roma 1982.

B. Ciplijauskaitė, Literatūros eskizai, spausdinama.

J. Vaišnora, Marijos garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958.

P. Rabikauskas, The Foundation of the University of Vilnius (1579). Royal and Papal Grants, 75 psl., Roma 1979.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. I : Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, LV-542 psl., Roma 1971.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. II: Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, XXVI-776 psl. Roma 1978.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. III : Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, Pars 1 : 1416-1609, XXXV-709 psl., Roma 1984.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. IV: Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, Pars II : 1609-1926, XXVIII-777 psl. Roma 1989.

Panevėžio vyskupijos istorija. Ruošiama spaudai.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, I t., XXII-614 psl., Roma 1975. Išplatinta.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, II t., XI-463 psl., Roma 1978.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, III t., XII-567 psl., Roma 1982.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, IV t. Ruošiama spaudai.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, I t.: Lietuvos istorija (Iki Vytauto Didžiojo mirties), X-411 psl., Roma 1978. Išplatinta.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, II t., XVI-723 psl., Roma 1985.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, III t., XVI-586 psl., Roma 1989.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, IV t., XVI-750 psl., Roma 1987.

A. Salys, Raštai I t., XXIV-570 psl., Roma 1979.

A. Salys, Raštai, II t., XVI-696 psl., Roma 1983.

A. Salys, Raštai, III t., XIX-545 psl., Roma 1985.

A. Salys, Raštai, IV t., baigiama spausdinti.

St. Šalkauskis, Rinktiniai Raštai, I t. : Filosofinės studijos, LXIII-687 psl., Roma 1986.

St. Šalkauskis, Rinktiniai Raštai, II t. : Pedagoginės studijos, XVI-887 psl., Roma 1991.

A. Maceina, Filosofijos kilmė ir prasmė, XII-328 psl. Roma 1978.

J. Navickas, Vertybės ir dorovė : Moralinės filosofijos pagrindai, XVI-234 psl., Roma 1988.

J. Eretas, Išeivijos klausimais, 55 psl., Roma 1974.

*Užsakymus siųsti šituo adresu :*

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui

Piazza della Pilotta 4

00187 ROMA ITALIA